ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

ANUL VIII 1961

I 7875

DIN SUMAR

ROLUL CONDUCĂTOR AL PARTIDULUI ÎN PROCESUL DEZVOLTĂRII CONŞTIINŢEI SOCIALISTE
GH. BERESCU şi I. DRĂGAN

UNELE PROBLEME ALE OBIECTULUI ARTEI REALIST-SOCIALISTE ŞI ÎNSEMNĂTATEA LOR PENTRU CREAŢIA ARTISTICĂ ACTUALĂ
GR. SMEU

DESPRE SENSUL ŞI LEGITATEA ISTORIEI LA HEGEL
C. I. GULIAN

CU PRIVIRE LA INTERPRETAREA MATERIALIST-DIALECTICĂ ÎN PROBLEMA BIOSINTEZEI VIRUSURILOR
R. PORTOCALA, I. MĂRCULESCU şi I. SAMUEL

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

CERCETĂRI FILOZOFICE • ANUL VIII, 1, 1961

INTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 2
BUCUREȘTI
c. 80

Lei 6. —

1990

0 IUL. 2005

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

-- DEC 2014

CERCETĂRI FILOZOFICE

U
FEB 2022

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

1

ANUL VIII
1961

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

3663

1964

„CERCETĂRI FILOZOFICE" REVISTĂ DE FILOZOFIE

APARE DE 6 ORI PE AN

COMITETUL DE REDACȚIE

ACAD. C. IONESCU-GULIAN, *redactor responsabil*; ACAD. ATH. JOJA; ACAD. M. RĂLEA; PROF. T. BUGNARIU, membru corespondent al Academiei R. P. R.; PROF. M. BREAZU, PROF. STANCIU STOIAN; PROF. D. D. ROȘCA (Cluj); PROF. DAN BĂDĂRĂU; S. PUNI; N. BELLU, *redactor responsabil adjunct*; H. WALD

REDACȚIA: BUCUREȘTI, B-dul Ilie Pintilie nr. 6, tel. 12.17.90

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

Anul VIII, nr. 1 1961

SUMAR

Pag.

GH. BERESCU şi I. DRĂGAN, Rolul conducător al partidului în procesul dezvoltării conştiinţei socialiste 7

GR. SMEU, Unele probleme ale obiectului artei realist-socialiste şi însemnătatea lor pentru creaţia artistică actuală 37

C. I. GULIAN, Despre sensul şi legitatea istoriei la Hegel 59

R. PORTOCALĂ, I. MĂRCULESCU şi I. SAMUEL, Cu privire la interpretarea materialist-dialectică în problema biosintezei virusurilor 81

COMUNICĂRI

A. OKULOV (U.R.S.S.), Filozofia şi contemporaneitatea 103

M. LUPAN, Unele aspecte ale modificărilor intervenite în structura social-economică a populaţiei din ţara noastră în lumina datelor statistice . . . 111

E. REPCIUC, Despre formele de mişcare a materiei şi interdependenţa lor. . . 129

I. FONI, M. FLONTA şi C. IONESCU, Necesitate şi întîmplare în patologie 135

CONTRIBUŢII LA CERCETAREA ISTORIEI GÎNDIRII FILOZOFICE DIN ŢARA NOASTRĂ

(În legătură cu elaborarea Manualului de istoria filozofiei romîneşti)

DAN BĂDĂRĂU, Dimitrie Cantemir şi Van Helmont 143

AL. POSESCU, Filozofia reacţionară a lui C. Rădulescu-Motru 167

Z. ORNEA, Caracterul reacţionar şi diversionist al sămănătorismului 175

LECŢII ŞI CONSULTAŢII

H. USCHERSOHN, Marxism-leninismul despre ridicarea de la abstract la concret în procesul cunoaşterii 189

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

O lucrare sovietică de logică dialectică (*G. Enescu*); Probleme actuale ale literaturii realist-socialiste (*Gh. Achiţei*); Formele conştiinţei sociale (*V. Popescu*); Studii cu privire la istoria politicii externe a Uniunii Sovietice (*Gabriela Dolgu*) 201

NOTE

Note de lectură 227

Note bibliografice 239

Buletin bibliografic 245

Din sumarele revistelor străine 247

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE PHILOSOPHIE

RECHERCHES DE PHILOSOPHIE

VIIIe année, no 1 1961

SOMMAIRE

Page

GH. BERESCU et I. DRĂGAN, Le rôle dirigeant du parti dans le processus du développement de la conscience socialiste 7
GR. SMEU, Certains problèmes relatifs à l'objet de l'art réaliste-socialiste et leur importance pour la création artistique actuelle 37
C. I. GULIAN, Du sens et des lois de l'histoire chez Hegel 59
R. PORTOCALĂ, I. MĂRCULESCU et I. SAMUEL, Au sujet de l'interprétation matérialiste-dialectique du problème de la biosynthèse des virus 81

COMMUNICATIONS

A. OKOULOV (U.R.S.S.), La philosophie et les problèmes de notre temps 103
M. LUPAN, Certains aspects des modifications survenues dans la structure sociale-économique de la population de la R.P.R., à la lumière des données statistiques 111
E. REPCIUC, Les formes de mouvement de la matière et leur interdépendance . 129
I. FONI, M. FLONTA et C. IONESCU, Nécessité et hasard en Pathologie 135

CONTRIBUTIONS À L'ÉTUDE DE L'HISTOIRE DE LA PENSÉE PHILOSOPHIQUE EN ROUMANIE

(*A propos de l'élaboration du Manuel d'histoire de la philosophie roumaine*)

DAN BĂDĂRĂU, Démètre Cantemir et Van Helmont 143
AL. POSESCU, La philosophie réactionnaire de C. Rădulescu-Motru 167
Z. ORNEA, Le caractère réactionnaire et diversionniste du mouvement «sămănătoriste» 175

LEÇONS ET CONSULTATIONS

H. USCHERSOHN, Le marxisme-léninisme au sujet de l'élévation de l'abstrait au concret dans le processus de la connaissance 189

CRITIQUE ET BIBLIOGRAPHIE

Un ouvrage soviétique de logique dialectique (*G. Enescu*) ; Problèmes actuels de la littérature réaliste (*Gh. Achiței*) ; Les formes de la conscience sociale (*V. Popescu*) ; Etudes sur l'histoire de la politique extérieure de l'U.R.S.S. (*Gabriela Dolgu*) 201

NOTES

Notes de lecture 227
Notes bibliographiques 239
Bulletin bibliographique 245
Extraits des sommaires des revues étrangères 247

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
ИНСТИТУТ ФИЛОСОФИИ

ФИЛОСОФСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Год издания VIII, № 1 1961

СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

Г. БЕРЕСКУ и И. ДРАГАН, Руководящая роль партии в процессе развития социалистического сознания 7
Г. СМЕУ, Некоторые вопросы предмета социалистического реалистического искусства и их значение для художественного творчества на данном этапе 37
К. И. ГУЛИАН, О смысле и закономерности истории у Гегеля . . . 59
Р. ПОРТОКАЛЭ, ИЛЯНА МАРКУЛЕСКУ и И. САМУЕЛ, О материалистически-диалектическом толковании вопроса биосинтеза вируса . 81

СООБЩЕНИЯ

А. ОКУЛОВ (СССР), Философия и современность 103
М. ЛУПАН, Некоторые изменения, происшедшие в социально-экономической структуре населения в РНР в свете статистических данных . 111
Е. РЕПЧУК, О формах движения материи и их взаимозависимости . 129
И. ФОНИ, М. ФЛОНТА и Г. ИОНЕСКУ, Необходимость и случайность в патологии 135

ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ИСТОРИИ ФИЛОСОФИИ В РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКЕ

(В связи с разработкой учебника по истории румынской философии)

ДАН БЭДЭРЭУ, Димитрий Кантемир и Ван Гельмонт 143
А. ПОСЕСКУ, Реакционная философия К. Рэдулеску-Мотру 167
З. ОРНЯ, Реакционный и диверсионный характер течения „сэмэнэтористов" 175

ЛЕКЦИИ И КОНСУЛЬТАЦИИ

Х. УСКЕРСОН, Марксизм-ленинизм о переходе от абстрактного к конкретному в процессе познания 189

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Советская книга о диалектической логике (*Г. Енеску*); Современные вопросы реалистической социалистической литературы (*Г. Акицей*); Формы общественного сознания (*В. Попеску*); Очерки по истории внешней политики Советского Союза (*Габриела Долгу*) 201

ЗАМЕТКИ

По страницам печати 227
Библиографические заметки 239
Библиографический бюллетень 245
Из содержания иностранных журналов 247

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

ROLUL CONDUCĂTOR AL PARTIDULUI ÎN PROCESUL DEZVOLTĂRII CONȘTIINȚEI SOCIALISTE

DE

GH. BERESCU și I. DRĂGAN

Congresul al III-lea al P.M.R., eveniment de însemnătate istorică în viața partidului și a poporului nostru, a trasat un vast program de dezvoltare economică și culturală a patriei, în vederea desăvîrșirii construcției socialiste și trecerii treptate la comunism. Privind procesul desăvîrșirii construcției socialiste în ansamblul laturilor sale, documentele Congresului al III-lea al Partidului prevăd, o dată cu sarcinile mărețe ale dezvoltării bazei tehnice-materiale a socialismului și ale extinderii și perfecționării noilor relații de producție, întărirea muncii politice-educative, a luptei pentru dezvoltarea conștiinței socialiste în rîndul întregului popor muncitor. Documentele Congresului conțin o analiză științifică multilaterală a procesului formării conștiinței socialiste și trasează sarcini importante pentru dezvoltarea ei în noua etapă istorică în care a intrat țara noastră.

I

Pentru prima dată în istoria gîndirii omenești, marxism-leninismul a dat o rezolvare materialistă, consecvent științifică problemei raportului dintre existența socială și conștiința socială, demonstrînd primordialitatea și rolul determinant al existenței sociale. Marx formula astfel principiul fundamental al materialismului istoric : „... nu conștiința oamenilor le determină existența, ci dimpotrivă, existența lor socială le determină conștiința" [1].

Concepția materialistă a istoriei, evidențiind rolul determinant al existenței sociale, nu neagă și nu diminuează cu nimic rolul activ al ideilor și teoriilor sociale în dezvoltarea societății ci dimpotrivă subliniază *rolul*

[1] K. Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, E.S.P.L.P., 1954, p. 9—10.

activ al conştiinţei în raport cu existenţa. „Dezvoltarea politică, juridică, filozofică, religioasă, artistică etc. — scria Fr. Engels — se întemeiază pe dezvoltarea economică. Dar toate acestea acţionează totodată şi una asupra celeilalte, precum şi asupra bazei economice. Situaţia economică nu este *singura cauză activă*, toate celelalte fiind numai efect pasiv, ci are loc interacţiunea pe baza necesităţii economice, care, *în ultimă instanţă* se impune întotdeauna" [1].

Lupta continuă desfăşurată de partidele comuniste şi muncitoreşti pentru formarea şi dezvoltarea conştiinţei socialiste în rîndurile maselor muncitoare este o expresie elocventă a faptului că marxism-leninismul recunoaşte marea importanţă a conştiinţei sociale înaintate pentru progresul societăţii. K. Marx a precizat acest lucru încă în 1843, scriind : „Arma criticii nu poate, desigur, să înlocuiască critica armelor, forţa materială trebuie să fie răsturnată tot printr-o forţă materială, dar şi *teoria devine o forţă materială îndată ce cuprinde masele*" [2] (subl. ns.).

Pornind de la teza rolului activ al conştiinţei sociale înaintate în dezvoltarea socială în general şi ţinînd seama de însemnătatea deosebită a factorului conştient, subiectiv în înfăptuirea construcţiei socialiste, în asigurarea şi consolidarea cuceririlor revoluţiei, partidele comuniste şi muncitoreşti acordă o mare atenţie în activitatea lor luptei pentru formarea şi dezvoltarea continuă a conştiinţei socialiste în rîndurile clasei muncitoare şi ale întregului popor.

Formarea şi dezvoltarea conştiinţei socialiste reprezintă esenţa revoluţiei culturale, care se desfăşoară în toate ţările socialiste sub conducerea partidelor marxist-leniniste. Consfătuirea reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti din ţările socialiste (Moscova, 1957), sintetizînd legile generale ale revoluţiei şi construcţiei socialiste a arătat că „înfăptuirea revoluţiei socialiste în domeniul ideologiei şi culturii şi crearea unei intelectualităţi numeroase, credincioase clasei muncitoare, poporului muncitor, cauzei socialismului" [3] constituie o lege fundamentală a construirii socialismului.

Lupta partidelor comuniste pentru răspîndirea în mase a ideologiei marxist-leniniste reprezintă una din condiţiile principale ale victoriei construcţiei socialiste. Fără lupta permanentă a partidului comunist pentru a ridica masele de oameni ai muncii şi, în primul rînd, clasa muncitoare, la conştiinţa socialistă, la înţelegerea intereselor ei fundamentale de clasă, a căilor şi mijloacelor de realizare a acestora, fără activitatea socială *conştientă* şi *organizată* a maselor îndreptată spre înlocuirea revoluţionară a vechii societăţi capitaliste cu noua societate, victoria construcţiei socialiste este de neconceput. Desfăşurarea victorioasă a revoluţiei socialiste este posibilă numai dacă sînt realizate, pe lîngă *condiţiile obiective* — dezvoltarea forţelor de producţie, maturizarea contradicţiilor sociale etc. — şi *premisele subiective*, adică un anumit nivel de conştiinţă şi organizare a clasei muncitoare şi

---

[1] K. Marx, Fr. Engels, *Opere alese*, vol. II, E.S.P.L.P. ed. a II-a, p. 552.

[2] K. Marx şi Fr. Engels, *Opere*, vol. I, Editura politică, Bucureşti, 1958, p. 420.

[3] *Declaraţia Consfătuirii reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti din ţările socialiste*, în *Scînteia*, nr. 4068 din 22 noiembrie 1957.

a aliaților ei, ceea ce își găsește expresia, în primul rînd, în existența și înfăptuirea rolului conducător al partidului marxist-leninist al clasei muncitoare. Tocmai de aceea lupta partidelor marxist-leniniste pentru organizarea și educarea revoluționară a maselor în spiritul marxism-leninismului se află în centrul activității lor încă în condițiile capitalismului. Această luptă este ridicată pe un plan superior, după cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare, în condițiile dictaturii proletariatului, ale creării și dezvoltării relațiilor de producție socialiste. În procesul dezvoltării orînduirii socialiste, rolul conștiinței socialiste capătă o importanță tot mai mare, determinat de amploarea sarcinilor construcției socialiste, de participarea tot mai intensă și mai multilaterală a celor mai largi mase la construirea conștientă a societății socialiste și comuniste. Politica partidului pornește de la cunoașterea legilor obiective ale dezvoltării sociale actuale, de la studierea și generalizarea experienței practice a maselor. Pe aceste baze, partidul prevede în mod științific tendințele și perspectivele dezvoltării sociale, metodele și mijloacele prin care acestea pot fi înfăptuite.

Cerințele dezvoltării sociale în perioada revoluției și construcției socialiste determină întărirea conducerii de către partid a procesului formării conștiinței socialiste.

În acest proces, unul din obiectivele principale urmărite de partid prin activitatea sa educativă este de a folosi cît mai eficient condițiile materiale noi ale existenței sociale socialiste a oamenilor muncii pentru a accelera astfel formarea — pe temeiul lor — a trăsăturilor conștiinței socialiste, pentru a asigura reflectarea cît mai profundă, științifică, în conștiința oamenilor a acestor condiții noi de existență.

Existența socială determină întotdeauna — în ultimă instanță — caracterul și direcția de dezvoltare a conștiinței sociale. Dar ar fi greșit să concepem aceasta într-un mod simplist, ca o determinare mecanică, întrucît există o relativă independență a dezvoltării conștiinței sociale față de existența socială. Oglindirea existenței sociale în conștiința socială este un proces complex, contradictoriu. Fiecare formă a conștiinței sociale (concepțiile politice, juridice, morale, filozofice, artistice etc.) reflectă într-un mod specific existența socială și are legi proprii de dezvoltare. Schimbările din existența socială sînt oglindite de diferitele forme ale conștiinței sociale în raport cu acest mod specific și cu legile interne de dezvoltare, de cele mai multe ori în mod mijlocit, prin intermediul unor forme ale conștiinței sociale direct condiționate de existența socială (politica, morala).

Orînduirea socialistă nu apare și nu se dezvoltă în mod spontan, ci ca rezultat al creației conștiente a maselor de oameni ai muncii, în frunte cu clasa muncitoare. Modurile de producție sclavagist, feudal și capitalist au apărut și s-au dezvoltat esențialmente în mod spontan și anarhic. Societatea comunistă, în ambele ei faze, este prima societate care se construiește în mod conștient și planificat.

Caracterul conștient, planificat al făuririi noii orînduiri condiționează rolul crescînd, necunoscut înainte al factorului subiectiv, al ideologiei marxist-leniniste, al partidului comunist, care reprezintă cea mai înaltă întruchipare a conștiinței socialiste și singura forță în stare să atragă și să mobilizeze masele de milioane la creație istorică conștientă. Așadar, rolul

deosebit al conștiinței socialiste — și deci al luptei pentru formarea și dezvoltarea ei — decurge în primul rînd din *caracterul conștient*, planificat al înfăptuirii societății comuniste.

După instaurarea dictaturii proletariatului, baza obiectivă a dezvoltării planificate, conștiente a societății, a ridicării întregii mase de oameni ai muncii la nivelul conștiinței socialiste, o formează relațiile de producție socialiste, proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție. Dar noua bază, socialistă, nu se reflectă de la sine, în chip automat în conștiința oamenilor. După cum relațiile de producție socialiste nu se formează de la sine, tot așa nici formarea și dezvoltarea conștiinței socialiste nu este un proces spontan, care se desfășoară de la sine. Aceasta se explică, în primul rînd, prin faptul că prin natura sa conștiința socialistă este radical deosebită de conștiința socială formată în societatea bazată pe proprietate privată, pe relații de exploatare și asuprire. Conștiința socialistă are ca fundament teoretic ideologia marxist-leninistă — unica concepție științifică asupra lumii.

Pentru ca toți oamenii muncii să ajungă la o înțelegere științifică, marxist-leninistă a lumii, la conștiința socialistă, este necesară, pe lîngă crearea și dezvoltarea relațiilor de producție socialiste, — o intensă muncă politică-educativă a partidului marxist-leninist. Dezvoltarea conștiinței socialiste în rîndul maselor înseamnă o ruptură totală cu mentalitatea și psihologia de proprietar privat și cu alte trăsături de conștiință care s-au înrădăcinat timp de secole și pentru lichidarea cărora este nevoie de o activitate educativă îndelungată.

Însușirea ideologiei marxist-leniniste de către toți membrii noii societăți este un proces complex care cere cu necesitate rolul conducător al partidului comunist — cea mai înaltă întruchipare a conștiinței socialiste.

Partidele marxist-leniniste combat cu fermitate „tezele" oportuniste care îndeamnă la ploconirea în fața spontaneității, „teze" agitate de către revizioniștii contemporani — purtători ai ideologiei burgheze în sînul mișcării muncitorești. Prin proslăvirea condițiilor obiective care ar genera, chipurile, în mod automat conștiința socialistă, revizioniștii încearcă să nege rolul conducător al partidului în revoluția și construcția socialistă în genere, cît și în procesul făuririi conștiinței socialiste.

Dar, a lăsa clasa muncitoare și pe oamenii muncii să ajungă în mod spontan la conștiința socialistă, a nega rolul conducător al partidului, înseamnă a-i lăsa pe cei ce muncesc sub influența ideologiei burgheze, a concepțiilor false, denaturate, antiștiințifice, a propagandei burgheze. Aceasta ar echivala cu dezarmarea ideologică și politică a clasei muncitoare în fața burgheziei. Fără conducerea de către partid, fără activitatea neobosită de educare ideologică și politică a oamenilor muncii, aceștia nu ar putea cunoaște legile dezvoltării sociale, forțele motrice ale dezvoltării sociale, căile de luptă pentru construirea comunismului; fără aceasta nu ar fi posibilă formarea omului societății comuniste, cu un profil politic, moral, superior.

Numai în procesul practicii revoluționare — constructive, organizată și condusă de partid și ca urmare a uriașei munci politico-educative

desfășurate de partid, oamenii muncii devin pe deplin conștienți de misiunea și îndatoririle lor sociale, își însușesc noua conștiință socialistă.

Amploarea fără precedent a participării maselor în revoluția și construcția socialistă impune în mod obiectiv educarea revoluționară, socialistă a acestora. Socialismul și comunismul nu pot apare decît ca rezultat al muncii creatoare a maselor largi populare, în frunte cu clasa muncitoare și sub conducerea partidului comunist. Așa cum sublinia Lenin : „... socialismul va putea fi construit numai atunci cînd mase de zeci de ori, de o sută de ori mai largi ca înainte se vor apuca ele însele să construiască statul și să făurească o viață economică nouă" [1]. În socialism, pentru prima dată, sînt antrenate la creație conștientă, la creație istorică de sine stătătoare, milioane și zeci de milioane de oameni. Or, participarea creatoare a maselor la făurirea noii societăți depinde, în primul rînd, de nivelul lor de conștiință, de măsura în care înțeleg sensul și justețea planurilor de construire a socialismului și devin conștiente de necesitatea luptei active pentru realizarea lor. Uriașa forță a maselor populare devine un factor conștient, orientat spre făurirea planificată a noii societăți doar sub conducerea partidului marxist-leninist, care elaborează o politică științifică de construire a socialismului, care ajută masele să înțeleagă această politică și să lupte activ pentru traducerea ei în viață. Partidul luminează masele, le organizează și le îndrumă în înfăptuirea măreților planuri ale construirii noii societăți. În lupta de zi cu zi pentru revoluționarea societății, partidul face educația maselor, dezvoltă conștiința lor revoluționară. Această activitate educativă, este cu atît mai importantă cu cît „Experiența istorică arată — cum se subliniază în *Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești*, care a avut loc la Moscova, în noiembrie 1960 — că rămășițele capitalismului în conștiința oamenilor se păstrează timp îndelungat și după instaurarea orînduirii socialiste. Aceasta face necesară desfășurarea unei uriașe și multilaterale activități a partidului pentru educarea comunistă a maselor, ridicarea nivelului de pregătire și călire marxist-leninistă a cadrelor de partid și de stat" [2].

Înarmat cu teoria marxist-leninistă, cu unica metodă științifică de studiere a fenomenelor sociale, partidul îndrumează în mod conștient dezvoltarea socială în concordanță cu legile și cu sarcinile obiective ale construirii socialismului și comunismului. Ridicînd masele la nivelul conștiinței socialiste, partidul marxist-leninist le înarmează cu înțelegerea legităților făuririi noii societăți și le conduce în direcția realizării cerințelor obiective ale acestor legități.

II

Conștiința socialistă a oamenilor muncii reprezintă un izvor inepuizabil al forței orînduirii noastre socialiste, unul din factorii cei mai importanți care au contribuit la victoria de însemnătate istorică, consfințită de

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 28, E.S.P.L.P., 1955, p. 402.

[2] *Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești*, Ed. politică, 1960, p. 66.

Congresul al III-lea al P.M.R. : construirea bazei economice a socialismului în patria noastră. „Realizările de însemnătate istorică din această perioadă — a spus tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej în Raportul prezentat la Congres — ilustrează imensa forţă creatoare a poporului muncitor eliberat de exploatare, conştient că este singurul stăpîn al bogăţiilor ţării şi că munceşte pentru binele său propriu" [1].

Congresul al III-lea al partidului a marcat ridicarea pe o treaptă superioară a participării active, conştiente a maselor la făurirea noii societăţi. Amploarea pe care a luat-o întrecerea socialistă în cinstea celui de al III-lea Congres al P.M.R., participarea constructivă a maselor largi la dezbaterea Directivelor şi lupta pentru traducerea în viaţă a hotărîrilor Congresului, constituie o strălucită confirmare a creşterii activităţii conştiente, creatoare a maselor în procesul construirii socialismului, o expresie a profundului democratism al orînduirii noastre de stat. Zecile şi sutele de iniţiative de mare valoare pentru perfecţionarea continuă a producţiei, munca entuziastă a celor mai largi mase de oameni ai muncii, însufleţiţi de perspectivele deschise de Congresul al III-lea al partidului, ilustrează rolul activ deosebit al conştiinţei socialiste, formată ca urmare a luptei desfăşurate de partid. În acest sens, Raportul C.C. al P.M.R., prezentat la Congresul al III-lea al partidului subliniază : „ca urmare a transformărilor social-economice, în ţara noastră a luat naştere şi se dezvoltă tot mai mult o morală nouă, socialistă, o nouă atitudine faţă de muncă, faţă de bunurile obşteşti şi îndatoririle sociale, noi relaţii de într-ajutorare tovărăşească între cei ce muncesc. Viaţa arată ce forţă reprezintă conştiinţa tot mai înaltă a oamenilor muncii, identificarea lor cu interesele generale, încrederea lor în viitor, hotărîrea lor de a-şi aduce contribuţia la victoria deplină a socialismului" [2].

În ţara noastră s-a format şi se dezvoltă în proporţii de masă un om nou, cu un profil politic, moral şi cultural superior, în care îşi găsesc expresia trăsăturile conştiinţei socialiste. Astăzi întîlnim pretutindeni acest om nou, conştient şi mîndru de menirea sa de făuritor al erei socialiste, care ne oferă înalte pilde de eroism în munca sa de fiecare zi, pătruns de înalta conştiinţă a îndatoririlor sale faţă de colectivitate, care se bucură din plin de cuceririle culturii şi binefacerile civilizaţiei, cu o viziune ştiinţifică asupra lumii, cu înalte exigenţe estetice.

Oamenii muncii conştienţi că sînt stăpîni ai rezultatelor muncii lor, pun în slujba organizării producţiei, a ridicării productivităţii muncii, a progresului tehnic, temeinice cunoştinţe ştiinţifice. Astăzi cetăţile industriale ale patriei, clădite sau dezvoltate şi modernizate în epoca socialismului, sînt totodată adevărate universităţi. Robii de ieri ai patronilor şi moşierilor sînt antrenaţi de partid şi de statul socialist, la conducerea, sub diferite forme a treburilor publice. Vechea înapoiere culturală, obscurantismul şi superstiţiile, întreţinute de forţele de clasă dominante ale burgheziei şi moşierimii, sînt din ce în ce mai mult de domeniul trecutului. Tradiţiile

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, 1960, p. 5.

[2] *Ibidem*, p. 100.

noastre culturale progresiste, valoroase, cunosc o prețuire de care altădată erau lipsite.

Bogata activitate desfășurată de partid în rîndurile oamenilor de cultură a avut drept urmare rezultate valoroase atît în clarificarea ideologică a vechii intelectualități, în apropierea ei de ideile socialismului, cît și în formarea noii intelectualități ieșite din rîndurile poporului. Deosebit de pozitiv este faptul că „mulți dintre cei mai de seamă reprezentanți ai intelectualității noastre au devenit ei înșiși propagandiști ai ideilor marxism-leninismului, participă activ la lupta dusă împotriva idealismului, împotriva concepțiilor retrograde, reacționare, în știință, literatură și artă. Covîrșitoarea majoritate a intelectualității își manifestă adeziunea deplină față de politica partidului și guvernului, aduce o contribuție de preț la dezvoltarea economiei naționale, a științei și artei, la răspîndirea culturii în popor" [1].

Toate acestea au fost posibile numai datorită instaurării dictaturii proletariatului și construirii bazei economice a socialismului în țara noastră.

Victoriile istorice obținute pînă acum în construirea socialismului și înainte de toate făurirea bazei economice a noii orînduiri, constituie premise pentru desfășurarea mai largă și mai eficientă a muncii de educație comunistă ; în același timp, realizarea sarcinilor de amploare crescîndă ale desăvîrșirii construcției socialiste este dependentă și de progresele în direcția ridicării conștiinței socialiste a poporului.

În prezent, masele de oameni ai muncii din țara noastră sînt chemate să dea viață măreților sarcini ale desăvîrșirii construcției socialiste și în continuare, ale trecerii treptate la comunism. „*Obiectivul principal al planului economic pe anii 1960—1965* — arată tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — *este dezvoltarea bazei tehnice-materiale a socialismului, încheierea procesului de făurire a relațiilor de producție socialiste în întreaga economie, în vederea desăvîrșirii construcției socialismului*" [2]. O premisă principală pentru înfăptuirea acestui grandios program constructiv este ridicarea unor mase tot mai largi de oameni ai muncii la conștiința socialistă, la înțelegerea noilor sarcini ale dezvoltării noastre socialiste și a necesității de a lupta activ pentru traducerea lor în viață, este dezvoltarea continuă a conștiinței socialiste a maselor. Realizarea planului de 6 ani și a programului economic de perspectivă, pregătirea treptată a premiselor materiale și spirituale ale trecerii la comunism, necesită ridicarea pe o treaptă superioară a participării active și conștiente a oamenilor muncii la conducerea, perfecționarea și dezvoltarea producției materiale, la îmbogățirea culturii socialiste și a propriei lor personalități, necesită din partea tuturor oamenilor muncii un înalt nivel de conștiință. Toate acestea fac ca în perioada actuală, însușirea concepției comuniste despre lume, însușirea bazelor marxism-leninismului, înțelegerea profundă a politicii partidului, lupta pentru înlăturarea oricăror rămășițe ale ideologiei și mentalității burgheze, să devină o sarcină vitală pentru fiecare om al muncii din țara noastră. Poporul nostru a pășit acum în acea etapă istorică a dezvoltării sale ascendente în care se înfăptuiește desăvîrșirea socialismului și în care are un rol din ce în ce mai

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *op. cit.*, p. 106.
[2] *Ibidem*, p. 21—22.

important educaţia ideologică-politică a maselor şi ridicarea nivelului lor de conştiinţă. Formarea omului nou cu trăsături de caracter socialiste şi lichidarea rămăşiţelor capitalismului din conştiinţa oamenilor, devin sarcini practice de mare importanţă şi actualitate. Tocmai de aceea Congresul al III-lea al P.M.R. a atras atenţia asupra importanţei deosebite, în etapa actuală, a muncii politico-ideologice a partidului pentru dezvoltarea conştiinţei socialiste a maselor.

În procesul creării bazei economice a socialismului, în ţara noastră s-a asigurat şi victoria definitivă a ideologiei socialiste asupra celei burgheze, ideologia marxist-leninistă devenind dominantă. Dar formarea şi dezvoltarea conştiinţei socialiste la toţi membrii societăţii este un proces de lungă durată care nu se încheie o dată cu formarea bazei economice a socialismului. Rămăşiţele fizice ale fostelor clase exploatatoare, urmările educaţiei burgheze, influenţa lumii capitaliste, ca şi faptul că, în general, conştiinţa socială rămîne în urma existenţei sociale, determină persistenţa îndelungată a rămăşiţelor capitalismului în conştiinţa oamenilor. Pornind de la faptul că rămăşiţele capitalismului nu dispar spontan din conştiinţa oamenilor o dată cu formarea noilor relaţii de producţie, P.M.R. subliniază că lupta pentru lichidarea înrîuririlor educaţiei burgheze — sarcină principală a frontului ideologic în cadrul procesului de desăvîrşire a construcţiei socialiste — lupta ideologică este în prezent domeniul principal al luptei de clasă în ţara noastră. „*În prezent* — arată tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej — *activitatea ideologică, munca de lichidare a înrîuririlor educaţiei burgheze din conştiinţa oamenilor este tărîmul principal al luptei de clasă, al luptei dintre vechi şi nou. De aici rezultă necesitatea consecvenţei şi fermităţii în combaterea concepţiilor ideologice străine, unele — moştenire a trecutului, altele — reflectare a influenţelor lumii capitaliste*"[1]. Fără înlăturarea stigmatelor lăsate de vechea orînduire asupra conştiinţei oamenilor nu este posibilă formarea unui om pentru care munca este o necesitate vitală, iar respectarea strictă a normelor de convieţuire socială, o adevărată obişnuinţă.

Educarea în spirit socialist a maselor populare are loc în luptă cu ideologia şi morala burgheză, cu vechile concepţii mistice şi retrograde, pe care burghezia şi moşierimea s-au străduit să le inoculeze maselor. După instaurarea dictaturii proletariatului, după lichidarea claselor exploatatoare din ţara noastră, lupta de clasă pe plan ideologic a căpătat o deosebită însemnătate.

În conştiinţa unei bune părţi a membrilor societăţii noastre mai persistă rămăşiţe ale vechii ideologii şi educaţii. Tocmai de aceea lupta pentru lichidarea rămăşiţelor capitaliste din conştiinţa oamenilor continuă şi după victoria relaţiilor de producţie socialiste. După cum se subliniază în *Declaraţia Consfătuirii reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti*, care a avut loc la Moscova în 1960 — „Această luptă are un caracter îndelungat şi va continua pînă la completa eliberare a conştiinţei oamenilor de rămăşiţele ideologiei burgheze" [2].

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *op. cit.*, p. 103.

[2] *Declaraţia Consfătuirii reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti*, Ed. politică, 1960, p. 20.

Ca urmare a lichidării ca clasă a chiaburimii în țara noastră au fost înlăturate pentru totdeauna clasele exploatatoare, purtătoare ale ideologiei burgheze. Lichidarea claselor exploatatoare nu înseamnă însă că toți indivizii ce au alcătuit clasele respective au renunțat la ideologia și concepțiile lor reacționare și la răspîndirea lor acolo unde găsesc teren prielnic pentru aceasta. Dimpotrivă, pierzînd puterea economică, o serie de foști exploatatori urmăresc otrăvirea conștiinței maselor muncitoare cu vechile concepții burgheze încercînd astfel să lovească în orînduirea socialistă. La acestea trebuie adăugate presiunile prin care lumea capitalistă încearcă să mențină și să infiltreze în conștiința maselor din țările socialiste ideologia reacționară, burgheză.

În fața succeselor istorice ale țărilor socialiste, burghezia imperialistă își intensifică propaganda pentru a otrăvi conștiința maselor din țările socialiste. Ținînd seama de faptul că în condițiile actuale ale luptei dintre capitalism și socialism problemele de ideologie capătă o importanță deosebită, comuniștii de pretutindeni desfășoară o ofensivă hotărîtă pe frontul ideologic, pentru eliberarea maselor populare de sub influența ideologiei burgheze.

Coexistența pașnică a statelor aparținînd celor două sisteme nu înseamnă cîtuși de puțin — așa cum afirmă revizioniștii — renunțarea la lupta de clasă, la lupta ideologică și politică dintre capitalism și socialism. „Coexistența pașnică a statelor cu orînduiri sociale diferite — subliniază Declarația Consfătuirii de la Moscova din noiembrie 1960 — nu înseamnă împăcarea dintre ideologia socialistă și cea burgheză. Dimpotrivă, ea presupune intensificarea luptei clasei muncitoare, a tuturor partidelor comuniste pentru triumful ideilor socialiste" [1].

În lupta ideologică ce se desfășoară în țara noastră, o importanță deosebită capătă în etapa actuală combaterea obiectivismului burghez, lupta contra fideismului contemporan, împotriva liberalismului, a oricăror vederi înapoiate, naționalist-șovine. Asigurarea conținutului ideologic marxist-leninist al activității culturale și educative sporește însemnătatea partinității comuniste, a intransigenței față de ideologia burgheză. „Înfăptuind cu perseverență principiul conducerii de către partid a activității ideologice și culturale, arată tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, trebuie să veghem și pe viitor ca această activitate să fie pătrunsă de partinitate, de intransigență față de ideologia burgheză, să combatem neobosit manifestările de liberalism, obiectivismul burghez, naționalismul și șovinismul" [2].

Partinitatea comunistă este esențială în activitatea ideologică și în munca politică educativă desfășurată de P.M.R. în rîndul maselor, iar în condițiile actuale importanța sa crește cu atît mai mult cu cît activitatea ideologică, constituie tărîmul principal al luptei de clasă.

O latură principală a procesului de formare și dezvoltare în mase a conștiinței socialiste o formează eliberarea treptată a oamenilor muncii de sub influența religiei, eliberarea de superstiții și misticism.

---

[1] *Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești*, Ed. politică, 1960, p. 37.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *op. cit.*, p. 103.

Anii de dezvoltare socialistă a țării noastre au fost marcați de succese și în combaterea prejudecăților și a misticismului. În condițiile dictaturii proletariatului, victoria relațiilor de producție socialiste, participarea efectivă a maselor la conducerea treburilor obștești, ridicarea continuă a nivelului de trai, care fac ca oamenii muncii să scape definitiv de grija zilei de mîine, de teama șomajului, de incertitudinea pentru perspectivele de viitor reprezintă o bază obiectivă pentru ca masele să se elibereze de sub povara superstițiilor și misticismului. Dar noile relații sociale și condițiile de viață asigurate de statul socialist nu duc în mod spontan la ateism pe toți oamenii muncii. Pentru aceasta este necesară o intensă muncă politico-educativă, desfășurarea largă a propagandei ateist-științifice, o activitate multilaterală de culturalizare a maselor.

Propaganda ateist-științifică a căpătat în anii puterii populare o amploare crescîndă. În toate sectoarele de activitate se țin numeroase conferințe, lecții în cadrul organizațiilor de masă, în care se explică oamenilor muncii cauzele apariției religiei, ale menținerii ei, se arată rolul reacționar pe care l-a jucat religia în decursul istoriei, se explică științific fenomenele lumii înconjurătoare.

Condițiile materiale deosebite create pentru culturalizarea maselor, lichidarea analfabetismului au un rol important în educația ateistă a maselor.

Măsurile multiple și variate care s-au luat în vederea lămuririi oamenilor asupra falsității și caracterului retrograd al credinței în forțe supranaturale au avut drept rezultat transformări adînci în conștiința clasei muncitoare, a țărănimii muncitoare și a intelectualității.

Aceste transformări își găsesc expresia în ridicarea activității profesionale a oamenilor muncii la un nivel calitativ mai înalt, în participarea lor la treburile obștești, în organizarea într-un mod mai rațional, mai plăcut și mai cu folos a vieții lor personale. Cu toate aceste succese, nu trebuie scăpat din vedere faptul că religia mai exercită influență asupra unei părți a oamenilor muncii și în special asupra unor pături de țărani muncitori. Alături de condițiile obiective, răspîndirea în mase a învățăturii marxist-leniniste și propaganda ateistă științifică joacă un rol deosebit în răspîndirea concepției ateiste științifice în rîndul oamenilor muncii. De aceea Congresul al III-lea al partidului nostru a subliniat că „Trebuie îmbunătățită și lărgită, cu activa participare a oamenilor de știință și cultură, munca de răspîndire a cunoștințelor științifice, de popularizare pe înțelesul maselor largi, a concepției materialiste despre lume, de combatere a vederilor înapoiate, superstițiilor, prejudecăților și misticismului" [1].

În activitatea sa educativă partidul ține seama atît de tendințele obiective care ajută formarea conștiinței socialiste cît și de cele care frînează acest proces. Formarea conștiinței socialiste are loc prin ofensiva neîncetată a noului, a ideologiei socialiste asupra rămășițelor capitaliste din conștiința oamenilor. În acest mod se contracarează tendința de rămî-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *op. cit.*, p. 102.

nere în urmă a conștiinței sociale care se manifestă și în condițiile socialismului. Necesitatea învingerii acestei tendințe reprezintă una din cerințele obiective ale conducerii de către partid a procesului de formare și dezvoltare a conștiinței socialiste a maselor.

După cum se știe o expresie a *independenței, relative* a dezvoltării conștiinței sociale este posibilitatea științei marxist-leniniste de a anticipa dezvoltarea existenței sociale ca rezultat al puterii de previziune a științei, bazată pe cunoașterea legilor obiective ale dezvoltării societății. Puterea de a prevedea dezvoltarea socială o are numai marxism-leninismul ca unică teorie științifică asupra dezvoltării vieții sociale. Pe baza ei, ținînd seama de condițiile concrete, de legile obiective de dezvoltare a societății, partidul orientează, conduce și planifică dezvoltarea socială. Îndrumînd dezvoltarea socială în concordanță cu tendințele și sarcinile obiective, partidul descoperă și promovează *noul* în viața socială, militează pentru ridicarea conștiinței oamenilor la nivelul transformărilor ce au loc în existența socială și al sarcinilor sociale respective. Capacitatea conștiinței de a anticipa, previziunea științifică, nu infirmă teza marxistă despre primordialitatea existenței sociale față de conștiința socială. Din contra, o confirmă, întrucît previziunea științifică, cînd e vorba de dezvoltarea societății, se bazează tocmai pe reflectarea elementelor noului, pe oglindirea tendințelor și direcției obiective de dezvoltare a societății. Oglindirea *imediată* a tendințelor de dezvoltare și a sarcinilor ridicate de mersul societății se face numai în conștiința părții celei mai înaintate a societății contemporane — în primul rînd, a comuniștilor. Rolul conducător al partidelor comuniste este o expresie a rolului activ al conștiinței înaintate, socialiste în transformarea revoluționară a societății. Rolul activ, transformator al conștiinței socialiste, impune lupta pentru ridicarea întregii mase la nivelul conștiinței socialiste, a înțelegerii, tendințelor progresive ale dezvoltării sociale, a cunoașterii noului, a luptei pentru promovarea lui.

Înțelegerea de către toți oamenii muncii a faptului că interesele lor sînt indisolubil legate de interesele fundamentale ale clasei muncitoare, ale construirii socialismului, înțelegerea mai adîncă a politicii partidului și participarea activă la înfăptuirea ei sînt un rezultat al exercitării rolului conducător și organizator al partidului nostru și totodată o premisă pentru întărirea conducerii de către partid a întregii activități de stat, economice și social-culturale.

III

Creșterea rolului conducător al partidului în procesul desăvîrșirii construcției socialiste constituie o lege obiectivă. „Pe măsura înaintării pe calea socialismului, sublinia tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej în Raportul la Congresul al III-lea al P.M.R., rolul conducător al partidului în viața socială crește tot mai mult, deoarece sarcinile construcției socialiste cer unitatea de voință și acțiune a întregului popor, profunda

cunoaştere a legilor de dezvoltare a societăţii, o clară perspectivă istorică"[1].

Elaborarea măsurilor celor mai potrivite şi orientarea maselor spre înfăptuirea sarcinilor, pregătirea lor politică şi ideologică, ridică mereu pe un plan mai înalt însemnătatea şi rolul conducător al organelor şi organizaţiilor de partid.

Formarea şi dezvoltarea societăţii socialiste, deci şi a conştiinţei socialiste ca fenomen de masă, nu este un proces simplu şi linear ci un proces complex şi contradictoriu, care are loc în condiţiile luptei de clasă, ale *luptei dintre vechi şi nou.* În condiţiile socialismului este caracteristică *ofensiva neîntreruptă şi în proporţii de masă* a noului pe toate planurile vieţii materiale şi spirituale a oamenilor. Noul se manifestă în introducerea celei mai înaintate tehnici în producţie, în îmbogăţirea formelor de organizare a activităţii maselor, în relaţiile de întrajutorare şi emulaţie socialistă, în iniţiativa creatoare a maselor etc.

Baza obiectivă a ofensivei de masă a noului o formează faptul că în lupta pentru încheierea procesului de făurire a relaţiilor socialiste de producţie se produce eliminarea condiţiilor din existenţa socială care favorizează elementele vechiului şi o consolidare şi generalizare a condiţiilor care favorizează elementele noului.

Cu toate acestea trebuie să avem în vedere faptul că noul nu se generalizează în mod spontan, ci într-o luptă înverşunată cu vechiul, care opune rezistenţă. Mişcarea ascendentă a noului şi generalizarea sa constituie un proces *conştient* implicînd dezvoltarea conştiinţei socialiste şi deci în chip necesar creşterea rolului conducător al partidului.

Forţa politicii partidului, caracterul său ştiinţific şi realist constau în aceea că exprimă cerinţele cele mai noi şi actuale ale dezvoltării sociale, prevede direcţia de dezvoltare şi căile concrete prin care pot fi create condiţiile necesare care să asigure acţiunea tendinţelor obiective ale dezvoltării sociale.

Principalul *factor obiectiv* al creşterii rolului conducător al partidului constă în creşterea ritmului şi amploarei activităţii practice, conştiente a oamenilor, pentru dezvoltarea bazei tehnice-materiale a socialismului.

Trebuie să avem în vedere, în primul rînd, faptul că trecerea la desăvîrşirea construcţiei socialiste este în mod necesar însoţită de accelerarea ritmului dezvoltării sociale, îndeosebi a dezvoltării producţiei materiale — sfera hotărîtoare a activităţii umane. Ritmul înalt şi linia ascendentă de dezvoltare este unul din principalii indici ai superiorităţii orînduirii socialiste faţă de societăţile bazate pe clase antagoniste. În cursul şesenalului ritmul mediu anual de creştere a producţiei industriale globale va fi de circa 13 la sută faţă de ritmul de aproximativ 10 la sută în anii 1954—1959. În 1975, volumul producţiei industriale va

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *op. cit.*, p. 104.

depăși de 26 de ori producția anului 1938. În 1970 țara noastră va produce în mai puțin de 14 zile o cantitate de oțel egală cu producția anului 1938. „Avîntul oamenilor muncii, însuflețiți de obiectivele stabilite de partid, amploarea tot mai mare a întrecerii socialiste — spune tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — sînt o chezășie a realizării acestui ritm ridicat"[1].

În condițiile contemporane, factorul principal al sporirii rapide a producției este progresul tehnic ce se realizează în primul rînd prin mecanizare complexă și automatizare. „*Pentru realizarea unui ritm înalt de creștere a producției, lărgirea continuă a activității economice și social-culturale, reducerea treptată a duratei zilei de muncă* — arată tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — *sînt necesare un număr tot mai mare de forțe de muncă și sporirea neîncetată a productivității muncii, pe baza introducerii tehnicii noi în toate ramurile economiei, și aplicării în practică a cuceririlor științei moderne*" [2]. Directivele Congresului prevăd introducerea rapidă în producție a celor mai noi cuceriri ale științei și tehnicii, extinderea continuă a mecanizării și automatizării producției, îndeosebi în acele ramuri în care se poate obține cea mai mare eficacitate economică exprimată în sporirea productivității muncii și reducerea prețului de cost.

Introducerea pe scară din ce în ce mai largă a tehnicii noi în producție și folosirea ei eficientă nu este însă posibilă fără ridicarea continuă a nivelului tehnic-științific al maselor largi de oameni ai muncii. Or, aceasta este una din laturile importante ale procesului de dezvoltare a conștiinței socialiste, cu atît mai mult cu cît lărgirea orizontului cultural-științific al maselor muncitoare se răsfrînge pozitiv nu numai în domeniul producției, dar constituie totodată o premisă importantă pentru formarea unei concepții științifice, materialist-dialectice asupra lumii. Ținînd seama de necesitățile economiei naționale, ale tuturor domeniilor de activitate, Directivele Congresului al III-lea prevăd dezvoltarea puternică, a învățămîntului de toate gradele, îndeosebi a învățămîntului tehnic, precum și întărirea continuă a legăturii dintre învățămînt și munca productivă. În anii 1960—1965 vor intra în producție peste 100 000 noi cadre tehnice medii, iar numărul total al inginerilor pe întreaga economie va fi de circa 80 de mii. Se prevede extinderea an de an a școlarizării pentru pregătirea muncitorilor, astfel ca în perioada 1960—1965 numărul de cadre muncitorești calificate prin școli să crească cu circa 260 de mii. Un moment important al revoluției culturale — cu consecințe foarte pozitive asupra dezvoltării conștiinței socialiste — îl constituie încheierea generalizării învățămîntului de 7 ani și trecerea la învățămîntul general de 8 ani. În cursul dezvoltării orînduirii socialiste capătă o însemnătate tot mai mare inițiativa creatoare a maselor. Aceasta este un izvor principal pentru realizarea marilor avantaje ale orînduirii socialiste, pentru valorificarea deplină a resurselor materiale de care dispune economia socialistă, pentru realizarea și depășirea planurilor inițiate de partid și guvern în vederea înfloririi continue a țării și creșterii bunăstării poporului. Un singur procent al producției industriale va repre-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *op. cit.*, p. 24.
[2] *Ibidem*, p. 66.

zenta în 1975 peste 4 miliarde lei. Dacă avem în vedere acest singur fapt ne dăm seama ce importanţă are dezvoltarea spiritului creator al maselor, educarea şi instruirea lor pentru a-şi pune tot talentul şi energia în slujba perfecţionării şi creşterii rapide a producţiei materiale.

Ridicarea pe trepte superioare a activităţii creatoare a maselor, corespunzător ritmului şi amploarei crescînde în care se dezvoltă economia socialistă implică însă nu numai necesitatea lărgirii orizontului tehnico-ştiinţific al oamenilor muncii ci şi a dezvoltării conştiinţei lor politice şi morale, prin creşterea responsabilităţii politico-morale în ceea ce priveşte întrajutorarea şi colaborarea tovărăşească în muncă şi viaţa socială. Este o latură însemnată, un aspect esenţial care condiţionează de asemenea creşterea rolului conducător al partidului. Acest fapt se relevă în stimularea de către partid a formelor noi ale muncii şi ale educării oamenilor. Rezultatele importante obţinute de oamenii muncii în producţie dovedesc creşterea continuă a activităţii, competenţei, entuziasmului şi iniţiativei lor, adică a conştiinţei lor socialiste precum şi importanţa şi eficienţa muncii educative a organizaţiilor de partid.

Astfel, în primele zece luni ale anului 1960, planul pe întregul an a fost depăşit la majoritatea produselor industriale, realizîndu-se peste plan o producţie în valoare de peste 1,6 miliarde lei. Realizarea de către oamenii muncii pînă la 1 octombrie 1960 a unor economii suplimentare care depăşesc suma de 1 miliard de lei şi beneficii de aproape 300 milioane lei are nu numai o valoare economică, ci semnifică creşterea conştiinţei socialiste. De asemenea mişcarea de masă a inovatorilor şi inventatorilor care în ultimii cinci ani a adus ţării noastre economii de peste 1 miliard şi jumătate de lei reprezintă un „indice" important al creşterii conştiinţei socialiste. Toate acestea nu ar fi putut fi realizate fără dezvoltarea conştiinţei politico-morale a oamenilor muncii, fără lărgirea orizontului lor ştiinţific şi fără manifestarea practică a celei mai importante laturi a conştiinţei morale-politice — atitudinea socialistă faţă de muncă.

Un alt temei important al creşterii rolului conducător al partidului în dezvoltarea conştiinţei socialiste constă în *procesul obiectiv al perfecţionării şi dezvoltării democraţiei socialiste* ca mijloc principal de întărire a statului nostru democrat-popular în etapa actuală. Documentele Congresului al III-lea al P.M.R. subliniază că una din direcţiile principale ale dezvoltării orînduirii noastre de stat constă în perfecţionarea şi adîncirea continuă a democratismului ei socialist, *în primul rînd* prin atragerea unor mase tot mai largi la conducerea şi rezolvarea treburilor publice.

Aceasta duce la creşterea conştiinţei şi experienţei lor politice — ceea ce implică necesitatea de a întări rolul conducător al partidului în organizarea şi dirijarea activităţii lor politice.

Acest rol se exercită atît direct, cît şi prin intermediul organizaţiilor de stat şi obşteşti.

În Raportul la Congresul al III-lea al partidului, tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej subliniază ca fiind o expresie a dezvoltării democraţiei, în etapa actuală, creşterea rolului metodelor de convingere şi de educaţie în activitatea statului, a rolului opiniei publice şi a formelor obşteşti în

asigurarea respectării normelor de conviețuire, a influenței educative exercitate nemijlocit de colectivele de oameni ai muncii. Extinderea formelor și metodelor prin care masele muncitoare participă în mod nemijlocit și activ la viața de stat și obștească, creșterea numărului cetățenilor care participă tot mai conștient la conducerea vieții publice este, printre altele, o consecință a dezvoltării moral-politice a oamenilor muncii. Totodată devine limpede, că dezvoltarea viitoare a democrației, intensificarea participării conștiente, creatoare a maselor în toate sectoarele de activitate, precum și în rezolvarea problemelor obștești, presupune ca întregul popor muncitor să dobîndească un nivel tot mai înalt de conștiință și o tot mai largă experiență politică, acesta fiind unul din factorii principali care condiționează lărgirea democratismului socialist. Rolul primordial în obținerea acestui rezultat îl are activitatea politico-educativă, organizată și îndrumată de partid. „Atragerea celor mai largi mase la creația istorică conștientă de dezvoltare a noii orînduiri sporește rolul și însemnătatea activității ideologice, a muncii politice-educative, desfășurate de partid în rîndurile poporului"[1].

Lărgirea continuă a sferei de preocupări și a atribuțiilor sfaturilor populare, atragerea oamenilor muncii la rezolvarea treburilor publice prin mecanismul diferitelor comisii și organe ale sfaturilor populare, reclamă o pregătire continuă a unor largi categorii de oameni ai muncii pentru a ridica nivelul participării lor la rezolvarea treburilor politice și obștești ale țării, regiunii, raionului, orașului și comunei. A participa la conducerea treburilor politice în condițiile socialismului, înseamnă a înțelege tendințele dezvoltării sociale, a milita pentru aplicarea liniei politice a partidului. În acest scop partidul organizează masele și le educă, dezvoltă pe baze științifice formele necesare, politice și obștești, prin care oamenii muncii, însușindu-și marxism-leninismul, înțeleg tot mai profund politica partidului și o traduc în viață din ce în ce mai activ. Necesitatea înfăptuirii acestui complex de sarcini politico-ideologice duce de asemenea la creșterea rolului conducător al partidului în formarea conștiinței socialiste. Activitatea celor aproape 140 000 de deputați în sfaturile populare și a zecilor de mii de oameni ai muncii în comisiile permanente și comitetele cetățenești, activitatea celor peste 2 800 000 membri de sindicat, 1 800 000 membri ai Uniunii Tineretului Muncitor și ai altor organizații obștești, preocupările lor multilaterale ilustrează uriașa activitate desfășurată de partid, importanța conducerii de către partid a întregii activități politico-educative.

Activitatea maselor pe plan economic și politic este strîns legată de activitatea lor *culturală*. O dată cu dezvoltarea învățămîntului, a așezămintelor culturale, a răspîndirii culturii și științei în popor, cei ce muncesc și-au format în anii regimului popular noi cerințe, exigențele lor au crescut.

Sporirea exigențelor ideologico-culturale ale maselor, setea lor de cultură, impun cerințe crescute frontului ideologic-cultural. De aici rezultă necesitatea întăririi conducerii de către partid în activitatea ideo-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *op. cit.*, p. 98.

logică, în orientarea creatorilor de artă, a cadrelor ideologice şi a oamenilor de ştiinţă.

De asemenea în condiţiile create de regimul democrat-popular activităţii culturale, din iniţiativa şi sub conducerea partidului a luat naştere şi se dezvoltă o activitate culturală de masă, organizată în forme multiple, mişcarea artistică de amatori în teatru, dans, artă plastică, brigăzile artistice de agitaţie etc. Îndrumarea de către partid a acestui avînt cultural de masă, a ansamblului revoluţiei culturale (care realizează sub multiple forme obiectivul său fundamental, adică dezvoltarea conştiinţei socialiste), face ca rolul conducător al partidului să cuprindă noi şi noi aspecte în orientarea şi valorificarea energiilor şi talentelor poporului.

IV

În organizarea şi conducerea ştiinţifică a activităţii politico-educative, partidul se călăuzeşte după legile şi tendinţele obiective ale proceselor sociale. Şi în ceea ce priveşte procesul dezvoltării conştiinţei socialiste, partidul poate elabora acele măsuri şi folosi acele pîrghii care asigură condiţii optime desfăşurării lui, tocmai pentru că are în vedere unitatea dialectică a laturilor procesului de formare şi dezvoltare a conştiinţei socialiste, precum şi influenţa reciprocă exercitată de unele forme ale conştiinţei sociale asupra altora.

Unitatea conştiinţei socialiste, ca orice *unitate dialectică*, implică şi generează corelaţia internă a părţilor, interacţiunea acestora. Laturile conştiinţei socialiste alcătuind un tot unic, sînt în interacţiune, se influenţează reciproc, îşi exprimă reciproc anumite cerinţe, contribuie laolaltă la formarea trăsăturilor omului nou, precum şi la eliminarea rămăşiţelor burgheze din conştiinţa oamenilor muncii. Cunoaşterea de către partid a legilor, direcţiilor şi modului de interacţiune a formelor conştiinţei socialiste creează posibilitatea ca partidul să folosească laturile mai înaintate ale conştiinţei pentru a ridica şi pe celelalte. Pe fondul relaţiilor socialiste de producţie, partidul foloseşte conştient legităţile interacţiunii formelor conştiinţei sociale, astfel că în practica socială se creează acele condiţii, instituţii şi căi, care să ducă la stimularea trăsăturilor pozitive, a noului, şi la înlăturarea laturilor negative, a vechiului.

Există două căi fundamentale legate indisolubil şi care se completează reciproc pentru dezvoltarea conştiinţei socialiste a maselor, pe baza relaţiilor de producţie socialiste :

— *practica socială*, cu cele două laturi principale ale ei — activitatea practică, productivă şi activitatea politică, de stat şi obştească ;

— *acţiunea ideologico-educativă* organizată şi condusă de partid şi care dobîndeşte, prin aceasta, un conţinut nou şi un caracter de masă.

Marx şi Engels au subliniat însemnătatea activităţii practice, a luptei proletariatului atît pentru victoria politică şi economică asupra burgheziei cît şi pentru transformarea conştiinţei oamenilor muncii. În lucrarea *Ideologia germană* ei scriau : „atît generarea în masă a acestei

conștiințe comuniste, cît și înfăptuirea cauzei înseși presupun o schimbare în masă a oamenilor, care nu poate avea loc decît în cadrul unei mișcări practice, în cadrul unei *revoluții*; este deci necesară revoluția, nu numai pentru că clasa *dominantă* nu poate fi răsturnată în nici un alt mod ci și pentru că numai în cursul unei revoluții clasa *care răstoarnă* ordinea existentă poate să se descotorosească de întregul putregai vechi și să devină capabilă să creeze temeliile unei societăți noi"[1].

Activitatea practică constituie o sferă vastă. Procesul practic al luptei de clasă, al participării maselor la conducerea politică și la activitatea de producție este în centrul atenției activității educative a partidului. Numai lupta, arată Lenin, îi dezvăluie clasei muncitoare măsura forțelor sale, îi lărgește orizontul, îi dezvoltă aptitudinile, îi limpezește mintea, îi oțelește voința.

În activitatea practică, o cale principală care stă în centrul activității educative a partidului și care constituie o latură esențială a luptei pentru formarea conștiinței socialiste, este *educația prin muncă.*

În condițiile desăvîrșirii construcției socialismului munca este mijlocul și factorul educativ principal, tocmai pentru că relațiile socialiste de producție duc la transformarea radicală a caracterului muncii și oferă prin aceasta cadrul corespunzător afirmării tuturor trăsăturilor conștiinței și personalității umane. În societatea burgheză, muncii îi este negată în mare măsură, valoarea sa educativă, deoarece relațiile de producție capitaliste, mecanismul exploatării, înstrăinează propria activitate a indivizilor. Prin vînzarea forței de muncă capitalistului, activitatea muncitorului devine pentru el o forță care contribuie la oprimarea sa, deoarece profiturile capitaliste acumulate prin exploatarea forței de muncă se transformă într-o forță cu ajutorul căreia capitalistul intensifică exploatarea. Diviziunea capitalistă a muncii obligă pe cei ce muncesc să-și vîndă și să-și consume forța de muncă în modul cel mai avantajos pentru capitalist, nefăcînd posibilă o muncă liberă, creatoare și interesantă, omul muncii nefiind decît o anexă a mașinii. De aceea relațiile de muncă și de producție în capitalism, în care muncitorul este exploatat la maximum, înlătură *obiectiv* posibilitatea afirmării *în masă* a celor mai importante laturi ale conștiinței înaintate, înlătură posibilitatea formării unui orizont științific larg, a unui gust estetic ales, a unei morale de masă libere de tarele generate de relațiile capitaliste, a unei concepții științifice despre lume și viață etc., deși astfel de trăsături, datorită activității educative a partidului marxist-leninist, apar la elementele cele mai înaintate ale oamenilor muncii încă în capitalism.

Relațiile de muncă în capitalism înjosesc omul pentru că el este jefuit, este oprimat, este exploatat. În cadrul societății burgheze — arată Lenin — omul nu poate fi decît ori rob, ori stăpîn de robi, ori jefuit, ori jefuitor, pentru că, ori el muncește pentru altul ori altul muncește pentru el [2].

---

[1] K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 3, Editura politică, 1958, p. 71.
[2] Vezi V. I. Lenin, *Despre cultură și artă*, E.S.P.L.P., 1958, p. 342.

În opoziţie cu aceste trăsături, socialismul creează condiţiile necesare care permit oamenilor, ca, în primul rînd, prin muncă să-şi dezvolte cele mai nobile trăsături de conştiinţă şi de caracter. În socialism munca devine principalul factor al educaţiei, al formării tuturor trăsăturilor conştiinţei socialiste tocmai pentru că relaţiile socialiste de producţie şi de muncă oferă cadrul posibil pentru aceasta şi cer cu necesitate acest lucru.

În atitudinea socialistă faţă de muncă îşi găsesc expresia principalele trăsături ale conştiinţei socialiste, trăsăturile noului profil al omului.

Delimitînd sfera ei specifică, constatăm că atitudinea socialistă faţă de muncă este în primul rînd o expresie a conştiinţei **morale** socialiste — categoria sa fundamentală. În această trăsătură se exprimă însă în acelaşi timp şi un conţinut **politic**. Practica arată că atitudinea socialistă faţă de muncă, este mai dezvoltată la acei membri ai societăţii care au o conştiinţă politică înaintată. Prin aceasta se explică faptul că membrii de partid sînt în fruntea luptei pentru aplicarea metodelor înaintate de muncă, a întrecerii socialiste, a mişcării pentru realizarea de economii, de invenţii şi inovaţii şi a întrajutorării socialiste. Aceste trăsături se aplică la miile de oameni ai muncii pe o scară tot mai largă.

Iniţiativele pentru perfecţionarea şi dezvoltarea producţiei — fenomen propriu orînduirii socialiste — capătă un caracter de masă. În primele nouă luni ale anului 1960 fabricile şi uzinele bucureştene totalizează aproape 11 000 propuneri de inovaţii din care peste 4 000 au şi fost aplicate în producţie. La Uzinele „Unirea" din Cluj, în cadrul dezbaterilor pe secţii şi ateliere s-au făcut — pentru realizarea planului pe 1961 — peste 250 de propuneri de măsuri tehnico-organizatorice. Muncitorii înaintaţi, sub îndrumarea partidului, devin reprezentanţi tipici ai atitudinii socialiste faţă de muncă, luptători conştienţi pentru introducerea tehnicii avansate, pentru mărirea productivităţii muncii şi realizarea de economii.

Prin îndrumarea şi îndemnul organizaţiilor de partid, a muncitorilor înaintaţi, mereu alţi muncitori prezintă primele lor propuneri de inovaţii. Acest fapt relevă tocmai nivelul înalt al conştiinţei lor politice şi morale precum şi al orizontului ştiinţific, exprimate în atitudinea socialistă faţă de muncă şi în dezvoltarea formelor de întrajutorare tovărăşească.

Iată cum se influenţează reciproc formele conştiinţei sociale, cum în atitudinea socialistă faţă de muncă se exprimă trăsături ale conştiinţei morale, politice şi ale orizontului ştiinţific în acelaşi timp.

Atitudinea socialistă faţă de muncă exprimă totodată *dragostea activă faţă de patria socialistă*, ca latură esenţială a conştiinţei moral-politice bazată pe înţelegerea înaltă a superiorităţii mediului social-politic socialist şi pe dorinţa de a contribui la dezvoltarea şi întărirea patriei. Prin aceasta se exprimă totodată, dragostea faţă de poporul muncitor, de partidul clasei muncitoare, dorinţa şi hotărîrea de a traduce în viaţă politica partidului, planurile elaborate de partid în vederea dezvoltării economiei şi culturii, a desăvîrşirii socialismului şi trecerii la comunism.

Se remarcă de asemenea că atitudinea socialistă față de muncă, este în strînsă corelație cu *atitudinea socialistă față de bunul obștesc* — trăsătură care se exprimă nu numai în relațiile de muncă ci și în ansamblul vieții și activității generale a indivizilor. Dată fiind corelația necesară a atitudinii socialiste față de muncă, ca trăsătură precumpănitor *etică*, cu alte forme și laturi ale conștiinței socialiste, aceasta duce la apariția și consolidarea în conștiință și a altor trăsături înaintate. A avea o atitudine socialistă față de muncă înseamnă a munci în așa fel încît să obții rezultate eficace în mărirea producției și productivității muncii, în realizarea de economii, în introducerea tehnicii noi etc. Aceasta necesită însă o calificare din ce în ce mai mare și obligă la ridicarea continuă a nivelului cunoștințelor tehnico-științifice ceea ce contribuie în fapt la formarea unei *concepții științifice despre lume*. Totodată, este evident că în acest proces, o dată cu dezvoltarea orizontului științific, a profilului politic și moral se dezvoltă și un nou *simț artistic*. Omul muncii care în procesul productiv, creează după legile frumosului — cum arată Marx — dobîndind în socialism un nou cadru de muncă, noi relații de muncă, noi cunoștințe politice, noi trăsături morale, încercînd acum o pasiune și o nouă răspundere *socială* pentru munca ce o efectuează, creează acum, din ce în ce mai mult și pe scară tot mai largă în mod *conștient* după legile frumosului. Lupta oamenilor muncii din țara noastră pentru a realiza o producție de calitate superioară, precum și creșterea cerințelor lor culturale, artistice, participarea tot mai largă la manifestări social-culturale evidențiază dezvoltarea unor laturi însemnate ale gustului artistic al maselor largi. Dezvoltarea generală a nivelului politic și cultural al oamenilor muncii consolidează și celelalte trăsături de conștiință, iar noul ideal politico-moral determină noi criterii de apreciere față de operele de artă, față de manifestările artistice, contribuind astfel la dezvoltarea conștiinței estetice.

Fără îndoială că procesele analizate aici nu se produc automat, și la un nivel constant. Esențial este însă faptul că datorită conducerii de către partid, în socialism, interacțiunea formelor conștiinței sociale devine un factor al dezvoltării unitare a conștiinței socialiste.

În țara noastră în actualele condiții, activitatea imensă a maselor pentru dezvoltarea bazei tehnice-materiale în vederea desăvîrșirii construcției socialiste, ridică pe un plan mai înalt însemnătatea muncii și a rolului ei educativ. În aceste condiții se lărgește cadrul social-obiectiv în care se dezvoltă personalitatea, forțele și aptitudinile oamenilor.

În condițiile socialismului, o dată cu lichidarea claselor exploatatoare, toți oamenii muncii, lucrînd pentru ei îndeplinesc datoria egală de a munci. Fiind organizată în mod colectiv, înfăptuindu-se pe baza proprietății obștești, munca este în socialism un factor educativ, ea determinînd formarea *spiritului de colaborare tovărășească și întrajutorare socialistă* [1]. În întrecerea socialistă, în care oamenii muncii realizează îndeplinirea și depășirea sarcinilor planurilor economice, în care colectivele fruntașe ajută pe cele rămase în urmă, se manifestă conștiința nouă socialistă, se

[1] Cf. G. Glezerman, *Despre transformarea muncii în prima necesitate vitală*, în *Kommunist*, nr. 9/1960.

exprimă sentimentele patriotice socialiste ale oamenilor muncii care-şi pun în valoare şi îşi manifestă practic aptitudinile, cunoştinţele şi talentele, dînd dovadă de un înalt simţ politic, de o înaltă atitudine morală şi de un bogat orizont cultural şi ştiinţific. Iată deci cum în procesul muncii se formează şi se exprimă cele mai înalte trăsături ale conştiinţei socialiste.

În socialism, partidul, punînd în centrul muncii sale educative, educaţia prin muncă şi acordînd o atenţie deosebită activităţii în producţie — subliniază ca fiind un factor principal în formarea conştiinţei socialiste, aplicarea neabătută a principiului *cointeresării materiale şi morale* a oamenilor muncii.

Declaraţia Consfătuirii reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti de la Moscova din noiembrie 1960 subliniază că în etapa actuală a luptei pentru socialism şi comunism, pentru victoria în întrecerea paşnică cu capitalismul, alături de alţi factori, are o importanţă deosebită : „respectarea neabătută a principiilor leniniste ale cointeresării materiale şi ale dezvoltării maxime a stimulentelor morale în munca pentru binele societăţii, pe calea ridicării conştiinţei politice a maselor, exercitarea controlului asupra cuantumului muncii şi consumului" [1].

Principiul cointeresării materiale a oamenilor muncii în rezultatele obţinute avînd însemnătate generală în construcţia socialistă are o valoare deosebită şi în ceea ce priveşte formarea conştiinţei socialiste. „*Experienţa istorică acumulată de P. C. U. S. de-a lungul deceniilor* — a subliniat tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej — *ca şi propria noastră experienţă în construcţia socialistă, în dezvoltarea industriei, agriculturii, în organizarea schimbului de mărfuri între oraş şi sat, demonstrează necesitatea respectării consecvente a principiului cointeresării materiale — pîrghie puternică pentru creşterea producţiei şi productivităţii muncii, ridicarea calificării şi întărirea disciplinei socialiste a oamenilor muncii, într-un cuvînt pentru bunul mers al construcţiei socialiste*" [2].

Cointeresarea materială a oamenilor muncii se realizează prin aplicarea principiului socialist al repartiţiei şi totodată prin măsurile luate de partidul şi statul nostru în privinţa îmbunătăţirii sistemului de salarizare şi a normării muncii, cointeresarea materială a oamenilor muncii din agricultură şi alte măsuri pentru ridicarea nivelului de trai al poporului muncitor. O dată cu încurajarea şi stimularea materială a oamenilor muncii care aduc un aport deosebit la ridicarea productivităţii muncii, care devin autori de invenţii şi inovaţii, care sînt exemple de disciplină socialistă a muncii, care realizează economii în producţie etc. partidul şi statul nostru dezvoltă puternice stimulente morale. Prin aceasta oamenii muncii devin conştienţi de valoarea socială a activităţii lor. În stimularea morală a oamenilor muncii joacă un rol important *opinia publică*, care devine, sub îndrumarea partidului un factor important pentru dezvoltarea conştiinţei socialiste a maselor, pentru lichidarea rămăşiţelor moralei şi educaţiei burgheze.

Traducerea în viaţă a principiului socialist al repartiţiei după cantitatea şi calitatea muncii, îmbunătăţirea condiţiilor de trai al celor ce muncesc, duce în practică la stimularea manifestărilor şi atitudinilor

[1] *Declaraţia Consfătuirii reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti*, Ed. politică, 1960, p. 23.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări, 1955—1959*, p. 622.

înaintate, la creșterea conștiinței socialiste, la apariția și dezvoltarea trăsăturilor omului nou și la lichidarea înrîuririlor educației burgheze.

O altă pîrghie importantă folosită de partid în conducerea procesului de dezvoltare a conștiinței socialiste este activitatea și educația *politică*. Aceasta se explică prin faptul că politicul reprezintă o expresie concentrată a economicului și prin aceasta este mai aproape de bază și reflectă direct schimbările acesteia. Unele forme ale conștiinței sociale reflectă schimbările din bază nu direct ci prin intermediul politicii precum și al altor forme ale conștiinței sociale direct condiționate de bază. În socialism, datorită faptului că politica clasei muncitoare este o expresie științifică a legilor de dezvoltare ale societății, a intereselor de clasă ale proletariatului, forma politică a conștiinței sociale orientează toate formele conștiinței sociale în direcția sarcinilor făuririi societății socialiste. Aceasta ne explică de ce esența luptei pentru dezvoltarea în mase, în rîndul tuturor categoriilor de oameni ai muncii a conștiinței socialiste, constă în însușirea de către aceștia a politicii partidului marxist-leninist.

În legătură cu aceasta o deosebită importanță în formarea conștiinței socialiste o are munca *politico-ideologică desfășurată de partid pentru explicarea perspectivelor dezvoltării sociale* [1]. Ea are un rol de prim ordin în ansamblul factorilor obiectivi și subiectivi pe care partidul îi are în vedere pentru determinarea creșterii conștiinței socialiste. Planurile construcției socialiste elaborate de partid constituie obiective social economice fundamentate științific, care îmbină în prevederile lor perspectivele sociale, căile atingerii lor și posibilitățile de satisfacere a intereselor oamenilor muncii. Din practica construcției socialiste oamenii muncii se conving de acestea, însă ca urmare a activității ideologice și politice desfășurate de partid, ei situează pe o bază științifică și conștientă convingerile lor. Astfel se explică participarea tot mai activă, mai competentă a oamenilor muncii din țara noastră la dezbaterea planurilor de perspectivă economică și contribuția lor în fiecare domeniu la elaborarea colectivă a căilor de realizare a acestor planuri. Proiectul Directivelor Congresului al III-lea pentru planul de dezvoltare a economiei naționale pe anii 1960—1965 și pentru programul economic de perspectivă a fost dezbătut de plenarele lărgite ale comitetelor regionale și raionale de partid, în cadrul adunărilor din întreprinderile industriale, de pe șantiere, din transporturi, gospodării agricole de stat și gospodării agricole colective, institute de știință și cultură, în cadrul adunărilor cetățenești de la orașe și sate. La această largă dezbatere au luat parte aproape 4 850 000 oameni ai muncii dintre care peste 285 000 au luat cuvîntul făcînd peste 65 000 propuneri, „menite să ducă la îmbunătățirea procesului de producție, la valorificarea pe scară mai largă a resurselor interne, introducerea tehnicii noi, reducerea consumurilor specifice de materii prime și materiale și altele" [2].

---

[1] Aspecte interesante ale acestei probleme sînt tratate în studiul, *Despre dezvoltarea conștiinței socialiste a oamenilor muncii din R.D.G.*, de E. Gustman, G. Kallabis, vezi *Probleme de filozofie*, nr. 12/1960.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, 1960, p. 20.

În procesul traducerii în viaţă a acestor măsuri se dezvoltă conştiinţa socialistă a maselor, competenţa lor şi un înalt spirit de răspundere.

Experienţa celor ce muncesc în îndeplinirea obiectivelor planurilor constituie un teren favorabil pe care se dezvoltă capacitatea şi talentul organizatoric al oamenilor muncii, care nu sînt numai simpli realizatori ci totodată conducători şi organizatori, conştienţi de însemnătatea socială a activităţii lor.

Tocmai pe această bază munca ideologică devine extrem de importantă pentru formarea trăsăturilor conştiinţei socialiste în strînsă legătură cu sarcinile economice şi politico-culturale. Munca ideologică şi politică contribuie la înţelegerea de către fiecare om al muncii a obiectivelor etapei de desăvîrşire a construcţiei socialiste, precum şi a sarcinilor lui de zi cu zi, în vederea realizării acestor măreţe obiective. Pe măsură ce fiecare om al muncii se convinge de justeţea perspectivei socialismului şi că acesta concordă cu interesele lui personale, creşte hotărîrea lui de a participa prin fapte concrete la crearea noii societăţi şi de a-şi construi propria lui viaţă în spirit socialist.

În înţelegerea unităţii dintre perspectiva socialistă şi perspectiva fiecărui membru al societăţii, joacă un rol hotărîtor factorii de ordin obiectiv (ca esenţa nouă a muncii în cadrul relaţiilor socialiste de producţie şi mediul social-politic creat de aceste relaţii sociale) precum şi factorii subiectivi, ca atitudinea socialistă faţă de muncă cît şi efortul, în concordanţă cu cerinţele vieţii, de ridicare a calificării şi a nivelului de cultură pentru participarea eficientă la rezolvarea acestor cerinţe.

Dobîndind înţelegerea perspectivelor sociale, a legilor dezvoltării construcţiei socialiste şi comuniste, oamenii muncii participă cu entuziasm la realizarea planurilor construcţiei socialiste, fiind căutători neobosiţi ai căilor şi metodelor prin care poate fi scurtată durata realizării acestor planuri.

În ansamblul *factorilor subiectivi* care acţionează în direcţia formării şi dezvoltării în masele largi a conştiinţei socialiste, rolul hotărîtor îl are *propaganda şi agitaţia de partid*. Prin aceasta linia politică a partidului este introdusă şi popularizată în rîndul maselor şi tot prin aceasta masele sînt mobilizate la înfăptuirea politicii partidului. După cum se arată în raportul prezentat la Congresul al III-lea „Partidul nostru desfăşoară o largă şi multilaterală muncă politică-educativă; propaganda şi agitaţia au devenit mai strîns legate de sarcinile practice ale construcţiei socialiste, contribuind activ la însuşirea politicii partidului de către masele largi, însufleţindu-le şi mobilizîndu-le în lupta pentru înfăptuirea ei" [1].

O dezvoltare deosebită cunoaşte *învăţămîntul de partid* — pîrghie importantă a muncii de propagandă. În cadrul învăţămîntului de partid, membrii şi candidaţii de partid, precum şi numeroşi oameni ai muncii fără de partid, îşi însuşesc în mod organizat bazele marxism-leninismului, economia politică şi filozofia marxistă, istoria partidului nostru, politica

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, p. 97.

partidului de construire și desăvîrșire a construcției socialiste. Studierea operelor clasicilor marxism-leninismului, a problemelor mișcării comuniste și muncitorești internaționale, a presei de partid, reprezintă mijlocul principal de însușire de către toți oamenii muncii a învățăturii marxist-leniniste, — care reprezintă baza teoretică a conștiinței socialiste.

În prezent are o importanță excepțională studierea profundă de către toți oamenii muncii a documentelor Congresului al III-lea al P.M.R., a istoricelor documente ale Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești de la Moscova. „Studierea profundă a documentelor Consfătuirii — spune tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — va contribui la ridicarea nivelului politic, la călirea și înarmarea ideologică a activului de partid, a tuturor membrilor partidului nostru. Ele sînt un tezaur de noi învățăminte care îmbogățesc experiența noastră în lupta pentru îndeplinirea sarcinilor construcției socialiste și apărarea păcii".

Documentele Congresului al III-lea al partidului trasează sarcini importante pentru propaganda și agitația de partid, pentru ridicarea nivelului muncii politico-educative. În mod deosebit se subliniază necesitatea ridicării *eficienței* muncii de propagandă prin legarea strînsă a acesteia de sarcinile dezvoltării bazei tehnico-materiale a socialismului. „Propaganda și agitația, presa și radioul — se spune în Raportul la Congresul al III-lea al P.M.R. — trebuie să-și concentreze eforturile pentru ca prevederile planului de 6 ani, atît cele generale, cît și cele privind fiecare ramură și fiecare colectiv, să devină temeinic cunoscute de oamenii muncii, să mobilizeze cele mai largi mase la îndeplinirea sarcinilor economice; ele trebuie să militeze pentru extinderea a tot ce este înaintat și valoros în experiența participanților la întrecerea socialistă și a unităților fruntașe, să combată rutina și indolența, care împiedică răspîndirea noului" [1].

În cadrul activității generale conduse de partid pentru dezvoltarea conștiinței socialiste o însemnătate deosebită o au *instituțiile cultural-educative* statale și *organizațiile obștești* ale oamenilor muncii. Primele, realizînd principalele sarcini ale revoluției culturale, contribuie implicit la formarea conștiinței socialiste. Aceasta rezultă din conținutul activității lor. În condițiile socialismului, toate aceste instituții (învățămînt, instituții științifice, teatru, cinematograf, așezăminte culturale, radio, edituri etc.) devin instrumente ale răspîndirii ideologiei marxist-leniniste și ale culturalizării maselor și în același timp mijloace care contribuie la dezvoltarea conștiinței socialiste, mijloace prin care masele participă la răspîndirea ideologiei și culturii socialiste, la îmbogățirea ei.

Organizațiile obștești rezolvă sub conducerea partidului însemnate sarcini ale formării conștiinței socialiste. Sindicatele, U.T.M., U.A.S.R. organizațiile de femei, ca organizații de masă, îndeplinesc mai ales sarcini politice-educative în rîndurile diverselor categorii de oameni ai muncii, prin atragerea maselor la îndeplinirea politicii partidului în toate domeniile. La fel uniunile de creație, S.R.S.C. etc. contribuie la formarea

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Ed. politică, 1960, p. 99.

conştiinţei socialiste, la răspîndirea ştiinţei, culturii şi ideologiei socialiste. Congresul al III-lea al P.M.R., a subliniat în mod deosebit însemnătatea tuturor organizaţiilor obşteşti pentru educarea oamenilor muncii în general, a tineretului în special. Atragerea maselor la activitatea obştească prin intermediul acestor organizaţii, educarea lor, stimularea formelor de influenţare educativă a oamenilor de către *opinia publică* constituie mijloace care capătă o eficienţă tot mai mare în procesul desăvîrşirii construcţiei socialiste cînd are loc o dezvoltare tot mai mare a democratismului politic, a participării oamenilor muncii la viaţa politică de stat, cînd formele obşteşti politico-educative devin tot mai însemnate.

Din cele arătate rezultă că pe măsura dezvoltării construcţiei socialiste se creează nu numai noi condiţii obiective în existenţa socială de ansamblu a indivizilor pentru afirmarea şi dezvoltarea conştiinţei socialiste, ci în acelaşi timp creşte rolul conducător al partidului, activitatea sa ideologică, amploarea activităţii instituţiilor statale şi a organizaţiilor obşteşti pentru ridicarea conştiinţei maselor la înţelegerea legilor dezvoltării sociale, a forţelor motrice ale societăţii, a perspectivelor acesteia.

În cadrul activităţii practice a maselor atît pe plan economic şi politic cît şi cultural-ideologic sporeşte rolul îndrumării de către partid în toate aceste sfere ale vieţii sociale. Ridicînd pe o treaptă mereu mai înaltă activitatea conştientă a maselor în toate domeniile construcţiei socialiste, partidul organizează, îndrumă şi conduce în mod ştiinţific procesul construcţiei socialiste prin care se creează şi dezvoltă toate condiţiile necesare pentru satisfacerea intereselor materiale şi spirituale ale oamenilor muncii, pentru dezvoltarea multilaterală a omului nou care întruneşte cele mai nobile trăsături ale personalităţii umane.

РУКОВОДЯЩАЯ РОЛЬ ПАРТИИ В ПРОЦЕССЕ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ

РЕЗЮМЕ

На настоящем этапе — в период завершения строительства социализма в РНР — развитие социалистического сознания трудящихся, на основе развития материально-технической базы социализма, поднимается на более высокую ступень.

В связи с этим авторы анализируют в данной работе некоторые аспекты роста руководящей роли Румынской рабочей партии в области развития социалистического сознания всего трудового народа румынии на данном этапе.

Исходя из материалистического понимания соотношения между общественным бытием и общественным сознанием, в первой главе

авторы подчеркивают *активную роль* общественного сознания и *особую роль* социалистического сознания в процессе перехода от капитализма к коммунизму. Тот факт, что наряду с *объективными условиями* для победы социалистической революции и социалистического строительства необходима и определенная степень развития сознания рабочего класса и его союзников, объясняет воспитательную деятельность, развернутую марксистско-ленинскими партиями. Эта деятельность, находящаяся в центре борьбы марксистско-ленинских партий уже в условиях капитализма, поднимается на более высокий уровень после установления диктатуры пролетариата, в процессе социалистического строительства, когда создаются необходимые предпосылки для осуществления культурной революции.

Объективной основой развития социалистического сознания в массовом, общественном масштабе является социалистическое общественное бытие. Однако, социалистическое сознание не появляется стихийно на основе объективных условий. Исходя из того, что процесс формирования социалистического сознания является *сознательным* процессом, авторы подчеркивают объективные требования и специфические особенности, которые доказывают необходимость руководящей роли партии в этом процессе.

Задачи социалистического строительства могут быть осуществлены только при сознательной деятельности трудящихся. Необходимость же познания законов общественного развития для сознательной деятельности масс в политическом, экономическом и культурном отношениях объясняет значение борьбы партии за поднятие уровня сознания масс.

Руководство партии в процессе формирования социалистического сознания обеспечивает победу социалистической идеологии и морали в сознании *всех* трудящихся, необходимую для *единого* развития форм и черт социалистического сознания в зависимости от задач социалистического строительства на каждом этапе.

Во второй главе показываются успехи, достигнутые в строительстве экономической базы социализма в Румынии в результате активного и сознательного участия трудящихся, руководимых партией. В связи с этим отмечается научное определение III съезда РРП, подчеркнувшего, что в настоящее время *идеологическая деятельность, работа по ликвидации остатков буржуазного воспитания в сознании людей является главной областью классовой борьбы, борьбы между старым и новым.*

В свете этого тезиса в третьей главе авторы анализируют объективные причины, определяющие возрастание руководящей роли партии в процессе формирования социалистического сознания: а) борьба между новым и старым во всех областях общественной жизни, определяющая растущую деятельность партии в обобщении нового, развивающегося в массовых пропорциях; б) широкое участие масс в производственной деятельности, в решении общественных дел, в

культурном творчестве. Размах этих закономерных требований общественного развития на данном этапе обусловливает объективную необходимость формирования и развития у всех трудящихся политического и морального сознания, научного мировоззрения, богатого научного и культурного кругозора, хорошего художественного вкуса и, на этой основе, главнейших черт социалистического сознания: социалистического отношения к труду и общественной собственности, соблюдения норм социалистического общежития, укрепления социалистических отношений сотрудничества и взаимопомощи, патриотических чувств и чувств интернационализма, ненависти к капитализму и т.д.

В четвертой главе анализируется единый характер социалистического сознания, единство его форм и их взаимодействие, а также и основные средства, использованные партией для воспитания масс.

По мере развития единого социалистического общественного бытия развивается и единое социалистическое сознание, содержанием которого является усвоение всеми трудящимися марксистско-ленинской идеологии. На примере одной из основных черт социалистического сознания (социалистического отношения к труду — основной этической черты) авторы показывают, как в ней выражаются различные формы общественного сознания. Каждая из форм социалистического сознания влияет на развитие остальных, хотя степень этого влияния различна; самую большую роль играет политическое сознание, поскольку оно непосредственно отражает изменения в базисе. В свою очередь, развитие остальных форм общественного сознания влияет на развитие политического сознания. Что касается основных путей формирования социалистического сознания, по которым партия направляет деятельность масс и в связи с которыми устанавливает воспитательные методологические принципы, авторы подчеркивают значение практической деятельности (общественной, политической, производственной), где они выделяют: 1) привлечение масс под руководством партии к осуществлению, организации и управлению производством, как основной сферой человеческой деятельности; 2) привлечение масс к руководству политическими делами; 3) возрастающую деятельность партийных и общественных организаций трудящихся (профсоюзов, Союза рабочей молодежи, женских организаций и т.д.; 4) деятельность государственных и общественных культурно-воспитательных учреждений (учебных заведений, издательств, театра, радио, печати, творческих союзов, Общества по распространению науки и культуры и т.д.).

Среди этих основных движущих сил, в которых руководящая роль партии возрастает, все большее значение приобретают принципы трудового воспитания, политическое воспитание, общественные формы влияния (где все большую роль играет общественное мнение), идеологическая деятельность партии по разъяснению перспектив общественного развития и т.д.

LE RÔLE DIRIGEANT DU PARTI DANS LE PROCESSUS DU DÉVELOPPEMENT DE LA CONSCIENCE SOCIALISTE

RÉSUMÉ

Au cours de l'étape actuelle d'achèvement de l'édification socialiste dans la République Populaire Roumaine, grâce au développement de la base technique matérielle, la conscience socialiste des travailleurs passera, dans son développement, à un échelon supérieur.

Les auteurs analysent certains aspects de l'accroissement du rôle dirigeant du Parti Ouvrier Roumain dans le domaine du développement de la conscience socialiste de tout le peuple travailleur du pays, à l'étape actuelle.

Dans le premier chapitre, prenant comme point de départ l'interprétation matérialiste-historique de la corrélation entre l'existence sociale et la conscience sociale, les auteurs soulignent le rôle *actif* de la conscience sociale et le rôle *particulier* de la conscience socialiste dans le processus de passage du capitalisme au communisme. Le fait que la victoire de la révolution et de la construction socialiste n'est pas possible, en plus des *conditions objectives*, sans un certain degré de développement de la conscience de la classe ouvrière et de ses alliés, explique l'activité éducative des partis marxistes-léninistes. Cette activité, qui, dans les conditions du capitalisme déjà occupe une place centrale dans la lutte menée par les partis marxistes-léninistes, est élevée sur un plan supérieur après l'instauration de la dictature du prolétariat, lorsque, au cours du processus de l'édification du socialisme, sont créées les prémisses nécessaires pour réaliser la révolution culturelle, dont l'essence consiste dans la formation de la conscience socialiste.

Le fondement objectif du développement, à l'échelle sociale de masse, de la conscience socialiste, c'est l'existence sociale socialiste. La conscience socialiste ne se forme toutefois pas spontanément, sur la seule base des conditions objectives. Partant de la constatation que le processus de formation de la conscience socialiste est un processus *conscient*, les auteurs relèvent les exigences objectives et les particularités spécifiques qui démontrent la nécessité du rôle de dirigeant tenu par le parti dans ce processus.

Les objectifs de la construction socialiste ne peuvent être réalisés que par l'action consciente des travailleurs. Or, la nécessité de connaître les lois du développement social en vue d'une action consciente et compétente des masses sur le plan politique, économique et culturel, démontre l'importance de la lutte menée par le parti pour élever le niveau de la conscience des masses.

Le fait que le parti dirige le processus de formation de la conscience socialiste, assure le triomphe de l'idéologie et de la morale socialistes dans la conscience de *tous* les travailleurs, en vue du développement *unitaire*

des formes et des caractéristiques de la conscience socialiste, en rapport avec les exigences de l'édification du socialisme dans chaque étape.

Le second chapitre met en relief certaines réalisations obtenues dans la construction de la base économique du socialisme en Roumanie, comme résultat de la participation active et consciente des travailleurs, dirigés par le parti. A cet égard, les auteurs mettent en évidence l'appréciation scientifique faite par le IIIe Congrès du Parti Ouvrier Roumain, qui a souligné qu'*actuellement l'activité idéologique, le travail en vue de la liquidation des influences de l'éducation bourgeoise sur la conscience des hommes constituent le domaine principal de la lutte de classe, de la lutte entre l'ancien et le nouveau.*

A la lumière de cette thèse, lea auteurs analysent, dans le 3e chapitre, les fondements objectifs qui déterminent l'accroissement du rôle dirigeant du parti dans le processus de formation de la conscience socialiste : a) la lutte entre le nouveau et l'ancien, dans toutes les sphères de la vie sociale, détermine une activité accrue de la part du parti afin de généraliser le nouveau, qui se développe dans des proportions de masse ; b) la large participation des masses dans le domaine de l'activité productive, à la solution des affaires publiques, à l'activité culturelle. L'ampleur de ces exigences objectives du développement social au cours de l'étape actuelle détermine la nécessité objective de la formation et du développement, chez tous les travailleurs, d'une conscience politique et morale, d'une conception scientifique du monde, d'un riche horizon scientifique et culturel, d'un goût artistique exigeant et, sur cette base, la formation des caractéristiques les plus importantes de la conscience socialiste : une attitude socialiste à l'égard du travail et des biens publics, le respect des règles de la vie en commun dans la société socialiste, le renforcement des rapports de collaboration et d'entraide socialiste, des sentiments patriotiques et internationalistes, de la haine à l'égard du capitalisme, etc.

Dans le 4e chapitre on trouve une analyse du caractère unitaire de la conscience socialiste, de l'unité de ses formes et de leur interaction ainsi que des principaux moyens utilisés par le parti pour l'éducation des masses.

A mesure que se développe, d'une manière unitaire, l'existence sociale socialiste, se développe en même temps une conscience socialiste unitaire, dont le contenu est formé par l'adoption de l'idéologie marxiste-léniniste, par tous les travailleurs. Les auteurs examinent l'un des traits fondamentaux de la conscience socialiste (l'attitude socialiste à l'égard du travail — trait éthique fondamental) et montrent de quelle façon sont exprimées dans ce trait fondamental les différentes formes de la conscience sociale. Chaque forme de la conscience socialiste influence le développement des autres formes, mais le degré d'influence est différent ; le plus grand poids revient à la conscience politique, car le politique reflète directement les changements survenus dans la base. Le développement de la conscience politique est, à son tour, influencé par le développement des autres formes de la conscience sociale. En ce qui concerne les voies principales de formation de la conscience socialiste vers lesquelles le parti dirige l'activité des masses et en liaison avec lesquelles il élabore les principes d'une méthode

d'éducation, les auteurs montrent l'importance de l'activité pratique (sociale politique, productive) et mettent en relief : 1) la participation des masses, sous la direction du parti, à la réalisation, à l'organisation et à la direction de la production, en tant que sphère principale des activités humaines ; 2) la participation des masses à la direction des affaires politiques ; 3) l'activité croissante des organismes politiques et de masse des travailleurs (sindicats, Union de la jeunesse travailleuse, organisations féminines, etc.) ; 4) l'activité des institutions d'Etat et des institutions publiques, culturelles et éducatives (enseignement, maisons d'éditions, théatre, radio, presse, unions de création, sociétés pour la propagation de la science et de la culture, etc.).

Dans le cadre de l'activité de ces leviers fondamentaux, où le rôle dirigeant du parti s'accroît sans cesse, les principes d'éducation par le travail, l'éducation politique, les formes publiques de propagande dans lesquelles l'opinion publique joue un rôle toujours plus grand, l'activité idéologique du parti afin d'expliquer les perspectives du développement social, etc. prennent une importance sans cesse accrue.

UNELE PROBLEME ALE OBIECTULUI ARTEI REALIST-SOCIALISTE ȘI ÎNSEMNĂTATEA LOR PENTRU CREAȚIA ARTISTICĂ ACTUALĂ

DE

GR. SMEU

Partidul și poporul pun în fața artiștilor sarcina de a crea opere profund convingătoare, care, la un înalt nivel de măiestrie, să poarte semnele distinctive ale noii etape în care a pășit poporul nostru, aceea a desăvîrșirii construcției socialiste. În lumina acestei cerințe, studiul de față își propune să se oprească asupra unor trăsături, deosebit de actuale, ale obiectului artei realist-socialiste și să sublinieze însemnătatea lor pentru reflectarea veridică a realității într-un anumit conținut artistic.

★

Cum se știe, există numeroase opere artistice realiste al căror obiect *direct* îl constituie unul sau mai multe caractere umane, semnificative din punctul de vedere al comportării lor, istoricește determinată, în anumite împrejurări reale. Este de asemenea la îndemîna oricui să constate că obiectul *direct* al multor creații realiste nu-l constituie omul ci un alt element sau proces al realității obiective în virtutea faptului că aceasta este deosebit de cuprinzătoare, bogată în aspecte variate. Aceasta nu înseamnă însă cîtuși de puțin că în asemenea cazuri am avea de a face cu o realitate care ar exclude cu desăvîrșire orice legături, raporturi cu omul. Estetica marxist-leninistă demonstrează că *întotdeauna* generalizarea artistică exprimă un proces de sintetizare concret-senzorială a unor trăsături semnificative pentru un anumit fenomen real, trăsături pe care artistul constatîndu-le, le valorifică într-o imagine unică, în lumina unei anumite concepții despre lume. În procesul creării imaginii, artistul realist exprimă *o dată* cu actul constatării, o anumită atitudine, o anumită apreciere a realității zugrăvite. Ce rezultă din cele subliniate mai sus? În cazul în care obiectul *direct* al unor opere de artă este însuși omul, relațiile *sale* cu realitatea, raportarea realității obiective la om are un dublu sens.

Şi anume, o *dată* cu sensul că sînt zugrăvite caractere umane în împrejurări care le fac pe acestea să acţioneze într-un anumit fel, ea are şi înţelesul că artistul exprimă în opera pe care o creează propria-i atitudine faţă de realitatea zugrăvită. În cazul în care obiectul *direct* al unor opere de artă nu este însuşi omul ci un alt element sau proces al realităţii obiective — în cazul anumitor peisaje, de pildă — ne aflăm de asemenea în faţa unei realităţi considerată sub aspectul raporturilor sale cu omul. Dar de astă dată *numai* în sensul că — păstrînd în mod riguros limitele unei zugrăviri concret-senzoriale veridice a realităţii obiective — artistul exprimă în acest proces propria-i atitudine faţă de realitatea zugrăvită şi, firește, o exprimă în formele care se potrivesc cel mai bine originalităţii sale creatoare. Aşadar, în cazul *oricărei* opere de artă realistă ne aflăm — ţinînd seama de accepţiunile pe care ne-am străduit să le subliniem — în faţa unei realităţi considerată sub aspectul raporturilor sale cu omul. Fără a fi cîtuşi de puţin neglijată aria largă a aspectelor variate din realitate, pentru literatura şi arta realismului socialist, *omul contemporan*, în relaţiile lui multilaterale şi complexe cu viaţa este, în ce priveşte obiectul zugrăvirii artistice, elementul *principal*, *direct* al acestuia. Construirea socialismului şi comunismului este un proces de descătuşare şi valorificare — de o amploare neîntîlnită încă în istorie — a tuturor capacităţilor creatoare ale oamenilor muncii. Călăuziţi de partidul marxist-leninist, care-i înarmează cu cunoaşterea justă a legilor dezvoltării sociale, oamenii muncii, sfărîmînd lanţurile înrobitoare ale exploatării, acţionează în vederea înfăptuirii unor idealuri capabile să ducă la înflorirea *în cel mai înalt grad* a personalităţii umane. Între altele, rezultă de aci că *raportarea realităţii la om în epoca construirii socialismului şi comunismului* evidenţiază, *ca trăsătură esenţială a sa*, realizarea deplină, în fapte, de către omul nou a capacităţii sale de a transforma realitatea şi totodată, în acest proces, de a se transforma pe sine însuşi, în direcţia împlinirii celor mai avîntate năzuinţe ale celor ce muncesc. Tocmai de aceea omul contemporan, personalitatea lui, constituie elementul principal, direct, al obiectului artei realist-socialiste. Şi în trecut, mai ales în anumite epoci istorice, personalitatea umană a constituit, cum se ştie, elementul principal al obiectului artei. Dar raporturile cu realitatea ale omului, constructor al socialismului şi comunismului, sînt incomparabil mai bogate în conţinut, ele se dezvoltă pe un plan calitativ superior, deoarece — cum se va vedea mai jos — activitatea conştientă, izvorînd din condiţii social-economice calitativ noi, socialiste, şi ajutîndu-le să se dezvolte, contribuie totodată, la înflorirea *nelimitată*, *deplină*, a personalităţii umane. Analizarea acestei probleme presupune însă a vedea mai întîi sensul în care evoluează personalitatea omului în societatea capitalistă.

Condiţiile de viaţă pe care le generează existenţa proprietăţii private în societatea capitalistă determină ca *tendinţă* o înstrăinare a omului de propria sa esenţă umană. Or, esenţa umană rezidă în aceea că omul este o fiinţă care *munceşte*, acţionează, propunîndu-şi *în mod conştient scopuri* în procesul activităţii sale. A afirma, în ce priveşte această înstrăinare, că este vorba de o tendinţă înseamnă a sublinia, totodată, faptul că *nu toţi* oamenii, a căror viaţă se desfăşoară în condiţiile societăţii capitaliste,

cad pradă unei degradări a personalității umane. Milioane de oameni ai muncii luptă împotriva acestei degradări și împotriva condițiilor social-economice care o generează. Revoluția pe care o înfăptuiește proletariatul — conștient de limitele maxime pînă la care exploatarea capitalistă a împins neomenescul — este uriașă. „Desființarea proprietății private — spune Marx — este... complecta *emancipare* a tuturor simțurilor și însușirilor omenești; dar ea este această emancipare tocmai prin faptul că aceste simțuri și însușiri au devenit *umane*, atît în mod subiectiv, cît și în mod obiectiv" [1]. Desființînd proprietatea privată, oamenii muncii construiesc relații sociale noi, calitativ superioare, relații pe baza cărora „activitatea proprie coincide cu viața materială, ceea ce corespunde dezvoltării indivizilor în indivizi totali și dezbărării lor de orice primitivitate" [2]. Dar ca dezvoltarea individului să fie una integrală, caracterul întîmplător al emancipării omului, în cadrul activității sociale, este exclus. Cum se știe, socialismul este rezultatul necesar al acțiunii legilor sociale obiective. Eliberîndu-se de sub jugul oprimării capitaliste, oamenii muncii acționează în sensul tendințelor *obiective* ale dezvoltării sociale. Realizînd cerințele anumitor legi sociale obiective, masele muncitoare își afirmă deschis, *în cunoștință de cauză*, idealurile și năzuințele lor profund umane. Cum „cea mai importantă trăsătură a esenței umane" este „stabilirea conștientă a unor scopuri și realizarea lor prin muncă" [3], rezultă că în condițiile eliberării de sub jugul oprimării capitaliste — oprimare care înstrăinează pe om de propria sa esență — tocmai activitatea liberă, conștientă exprimă umanizarea omului în sensul *completei* sale emancipări, tocmai ea *deschide* căile unei înfloriri nelimitate și într-adevăr multilaterală a personalității umane.

Pe măsura înaintării pe calea desăvîrșirii construcției socialiste — etapă în care a intrat țara noastră — rolul activității conștiente crește necontenit. Această creștere este determinată de faptul că *complexitatea* sarcinilor politice și economice care stau în fața oamenilor muncii, în actuala etapă de dezvoltare a societății noastre, necesită *profunda* cunoaștere a legilor de dezvoltare a societății, o clară perspectivă istorică. Or, caracterul *profund conștient* al activității de desăvîrșire a construcției socialiste face ca raporturile omului nou cu realitatea să se desfășoare în mod sporit, mereu mai deplin, ca o *dominare* a împrejurărilor de către om. Tocmai acest caracter, care presupune înfăptuirea cerințelor legilor sociale obiective, asigură constructorului socialist libertatea de acțiune, de manifestare multilaterală, pe linia îmbrățișării unei vaste și clare perspective istorice ce înlătură împotmolirea, lipsită de orizont, în hățișul variatelor împrejurări ale vieții. Dar înflorirea multilaterală a personalității umane în activitatea de desăvîrșire a construcției socialiste nu se înfăptuiește de la sine și nu dintr-o dată. Dezvoltarea bazei tehnice-materiale a socialismului, încheierea procesului de făurire a relațiilor de producție socialiste în

[1] K. Marx-F. Engels. *Despre artă și literatură*, Editura pentru literatură politică, 1953, p. 110.

[2] K. Marx, F. Engels, *Ideologia germană*, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 68.

[3] Roger Garaudy, *Lupta pentru comunism — calea spre lichidarea „înstrăinării" omului*, *Probleme ale păcii și socialismului*, nr. 10/(26), 1960, p. 21.

întreaga economie, în vederea desăvîrșirii construcției socialiste în țara noastră, constituie sarcini majore a căror realizare cere din partea oamenilor muncii o temeinică și complexă pregătire ce presupune cultivarea unor trăsături noi de comportare în muncă, în societate. Este vorba aici de un vast proces educativ ce se înfăptuiește sub conducerea partidului clasei muncitoare, care, cultivînd noi trăsături de comportare a oamenilor, desfășoară totodată o muncă răbdătoare, asiduă, de lichidare a înrîuririlor educației și moralei burgheze. Efortul continuu, susținut, pe bază de convingere, în direcția eliminării a ceea ce este înapoiat, mucegăit, în conștiința și comportarea unor oameni influențați de educația și morala burgheză are o însemnătate excepțională. Prin acest efort, partidul ușurează înțelegerea, în cunoștință de cauză, a vastei perspective istorice pe care o deschide poporului nostru îndeplinirea sarcinilor trasate de cel de al III-lea Congres al partidului, netezește, deci, drumul activității *conștiente* de desăvîrșire a construcției socialiste. Rezultă, în mod firesc, ideea că *dominarea* împrejurărilor de către omul nou, constructor al socialismului, se împlinește, devine mai trainică, o dată cu efortul de înlăturare a înrîuririlor educației și moralei burgheze. *Această dominare a împrejurărilor ni se pare a fi una din trăsăturile cele mai importante ale obiectului literaturii și artei realist-socialiste.* În noua etapă în care a pășit poporul nostru, cînd complexitatea sarcinilor politice și economice necesită intensificarea activității conștiente a oamenilor muncii, cînd, tocmai datorită unei asemenea activități, dominarea împrejurărilor de către omul nou devine mereu mai trainică, sublinierea acestei trăsături este, după părerea noastră, deosebit de actuală în ce privește conținutul operelor pe care le creează scriitorii și artiștii noștri. Dar pentru a putea înțelege mai bine acest lucru, să amintim pe scurt cîteva adevăruri cu privire la raportul dintre obiect și conținut în artă.

Cînd Lenin sublinia că „arta nu cere ca operele ei să fie recunoscute drept *realitate*" [1], avea în vedere faptul că în conținutul operei de artă realistă avem de-a face cu o reflectare, cu o *imagine subiectivă* a realității și nu cu *însăși* prezența obiectului material. Prin urmare, conținutul unei opere de artă autentice nu-l constituie realitatea *nemijlocită*. Aceasta nu înseamnă însă, din punctul de vedere al esteticii marxist-leniniste, cîtuși de puțin un motiv pentru îndepărtarea creației artistice de realitatea obiectivă. Engels a evidențiat în mod deosebit ideea care „constă în a nu neglija realul din pricina idealului" [2]. O asemenea neglijare este deosebit de primejdioasă, deoarece ea poate favoriza exprimarea unor stări subiective nebuloase, incompatibile cu transmiterea unui mesaj care să însuflețească masele, poate duce la elogierea unei fantezii sterile care se consumă în gol. În arta decadentă contemporană neglijarea realului — care există *independent* de conștiința artistului, *primordial* în raport cu aprecierea subiectului cunoscător — merge atît de departe încît în pictura abstractă, de pildă, se ajunge la asemenea absurdități ca elogierea inconștientului. „Un tablou abstract — afirmă esteticianul burghez Marcel

[1] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 48.

[2] K. Marx, F. Engels, *Despre artă și literatură*, Editura pentru literatură politică, 1953, p. 150.

Brion — este reflectarea unei stări, de care artistul însuși are o conștiință mai mult sau mai puțin limpede și în care inconștientul este deosebit de activ" [1]. Așadar, aici orice element al unei zugrăviri *veridice* a realității dispare. Într-o operă de artă autentică imaginea este însă *adecvată* realității *obiective*, deoarece, dezvăluind ceea ce este semnificativ într-o realitate anumită, artistul dă fenomenului real apreciat, în procesul creării unei imagini originale, măsura care-i este inerentă. Prin urmare, artistul realist zugrăvește realitatea obiectivă în mod *veridic. A sublinia acest lucru înseamnă a ține seama de importanța obiectului în elaborarea conținutului artistic.*

Avînd în vedere trăsătura la care ne-am referit mai sus, aceea a dominării împrejurărilor, este semnificativ — pe linia sublinierii însemnătății obiectului în elaborarea conținutului artistic — că în zugrăvirea *veridică* a realității umane, opere realist-socialiste valoroase reliefează caracterul *de neînfrînt* al omului nou. Faptul că piesa lui Dorel Dorian, *Secunda 58*, se bucură de prețuirea spectatorilor, faptul că ea se numără printre acele creații care, în ultima vreme, stau în mod pozitiv în atenția cronicilor de teatru, se datorește, în mare măsură, tocmai realizării artistice convingătoare, bogată în semnificații, a unor caractere de neînfrînt, capabile să domine împrejurările. Dar calea care duce la formarea unor asemenea caractere de neînfrînt, trebuie curățată cu răbdare, însă fără cruțare, de înrîuririle educației și moralei burgheze. „Secunda 58", aceea în care defecțiunea de ordin tehnic este înlăturată de pe șantier, capătă în piesa lui Dorel Dorian o valoare umană simbolică, profund educativă. Se confirmă într-un asemenea exemplu observația foarte justă a lui M. Breazu că „prin elementul concret-senzorial care constituie *trupul* (subl. ns. — *G. S.*)" imaginii artistice „artistul descoperă și apoi retransmite *esența* unor fapte, sau a unor obiecte și rezonanța *afectivă* pe care această descoperire o pune în vibrație" [2]. „Secunda 58" preconizează momentul în care un caracter sau altul se ridică pînă la înțelegerea marii răspunderi pe care o poartă față de colectivul în mijlocul căruia trăiește și muncește, moment în care omul nou, hotărînd în mod deliberat asupra acțiunilor pe care le întreprinde, ajunge să domine împrejurările, devine de neînfrînt. Iată-l, de pildă, pe Ștefan Mareș, tînăr care lucrează în cadrul combinatului industrial. Lipsa lui de seriozitate, totala-i dezorientare, ni-l definește ca pe un caracter slab, vulnerabil. Dar Ștefan va avea și el o „secundă 58", prin care dramaturgul ne sugerează, punînd totodată în vibrație afectivitatea spectatorului, un întreg proces de transformare a personajului în sensul lichidării acelui cinism degradant ce caracteriza comportarea lui Ștefan, a lipsei de orizont a acestuia. Ștefan n-ar fi putut însă ajunge aici fără ajutorul tovarășilor de muncă, conștienți de îndatoririle lor în formarea unui om nou. Și acest ajutor, în ce privește *calitatea, adîncimea* lui, îl va primi Ștefan îndeosebi de la activistul Lupu Aman, secretarul organizației de partid. Cînd activistul de partid îi răspunde lui

[1] Marcel Brion, *L'art abstrait : Son origine, sa nature et sa signification*, Revista *Diogène*, nr. 24/1958.

[2] Marcel Breazu, *Cunoașterea artistică*, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1960, p. 147.

Ștefan, în cadrul unei discuții, că meseria sa *constă în aceea de a-i face pe cei din jur să gîndească*, sensul acestei replici este tocmai convingerea că omul nou devine de *neînfrînt*, poate domina împrejurările, pe măsură ce, luptînd împotriva a ceea ce-i înapoiat, retrograd, el se ridică pînă la activitatea conștientă, în concordanță cu cerințele legilor sociale obiective.

Să vedem încă un exemplu pe linia problematicii teoretice abordată mai sus. Inginerul comunist Bahirev — eroul principal din romanul Galinei Nicolaeva, *Bătălie în marș* — este impresionant, monumental în ce privește capacitatea de a ști să domine împrejurări deosebit de grele, complexe. „Secretul" succeselor sale, obținute printr-o luptă deseori dureroasă, anevoioasă, dar — la îndemnul și cu ajutorul partidului — neslăbită, împotriva unor elemente mioape, îmbîcsite de spiritul stagnării, se datorește dîrzeniei și luciditătii de granit pe care i le insuflă perspectiva vastă a unei activități conștiente, proprie idealului comunist. Reliefarea artistică a caracterului *de neînfrînt* al omului nou prezintă în etapa actuală un interes sporit deoarece desăvîrșirea construcției socialiste cere intensificarea pe toate căile a educării oamenilor muncii în spiritul unei activități profund conștiente. Iată de ce este deosebit de important ca artistul realist-socialist zugrăvind o anumită împrejurare, o anumită acțiune, să nu rămînă la o descriere a acestora, ci *să se ridice* pînă la dezvăluirea și promovarea în imagini concret-senzoriale, individuale, a înaltelor principii morale care însuflețesc omul nou în activitatea pe care el o desfășoară *în mod conștient* în vederea înfăptuirii idealurilor și năzuințelor maselor muncitoare. Sublinierea acestei cerințe este cu atît mai actuală cu cît unii dintre prozatorii noștri se împotmolesc adesea — cum, pe bună dreptate, s-a obiectat nu odată în ultima vreme în cronici și articole de critică literară [1] — într-un fel de descriptivism al acțiunilor, al împrejurărilor, în spatele căruia se estompează problematica sufletească complexă, plină de sevă, a eroului contemporan. Or, scriitorii și artiștii din țara noastră, prin pătrunderea adîncă în universul sufletesc al acestui erou tocmai în sensul dezvăluirii, în imagini concret-senzoriale, individuale, a unui profil moral profund, înaintat, entuziast, sînt chemați să aducă o contribuție substanțială în cadrul intensei activități desfășurate de partid „pentru dezvoltarea conștiinței socialiste și a noilor trăsături de comportare a oamenilor, pentru plămădirea omului nou, membru demn al societății socialiste" [2] — așa cum subliniază tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej în raportul la cel de al III-lea Congres al partidului.

Cum a arătat K. Marx, în capitalism exploatarea nemiloasă îl transformă pe omul muncii într-un simplu mijloc de asigurare a profitului pentru patronul capitalist. Munca — *elementul cu adevărat omenesc și creator în om* — este astfel înstrăinată de cel ce o prestează. În condițiile capitalismului — subliniază Marx — „... munca înstrăinată ... transformă viața omului ca parte a speciei umane într-un mijloc pentru men-

---

[1] Vezi, de pildă, articolul *Proza tinerilor și pericolul descriptivismului*, semnat de Al. Oprea — publicat în *Gazeta literară*, din 15 septembrie 1960.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al Partidului Muncitoresc Romîn*, Editura politică, București, 1960, p. 101.

ținerea existenței sale fizice"[1]. O dată cu lichidarea exploatării și construirea unei societăți noi, socialiste, munca — deci tocmai domeniul în care exploatarea capitalistă tinde să-l reducă pe om la un obiect — devine *principalul* teren al completei emancipări a însușirilor *omenești*. Astfel, înflorirea multilaterală a personalității constructorului socialist înseamnă *înainte de toate* descătușarea capacităților sale creatoare pe plan social, afirmarea patosului revoluționar *în munca eliberată de exploatare*. Rezultă că în alegerea tematicii pentru creațiile sale, artistul realist-socialist — *pentru a putea da viață unor opere profund veridice*, capabile să contribuie la intensificarea procesului de formare și dezvoltare a conștiinței socialiste a oamenilor muncii — trebuie să-și îndrepte atenția *în primul rînd* spre acele sectoare de activitate în care personalitatea omului nou, în care conștiința socialistă, se afirmă cel mai puternic. Cum se știe, aceste sectoare sînt tocmai cele înlăuntrul cărora își desfășoară activitatea de construire a socialismului clasa cea mai înaintată, conducătoare, care dezrobindu-se pe sine de exploatarea inumană a capitalismului a asigurat dezrobirea tuturor oamenilor muncii — clasa muncitoare. Lucrările celui de al III-lea Congres al partidului au evidențiat în mod pregnant eforturile eroice ale clasei muncitoare în opera de construire a socialismului în țara noastră, au reliefat rolul conducător crescînd al acesteia în procesul de desăvîrșire a construcției socialiste. Ținînd seama de aceasta este firesc și explicabil de ce în consfătuirea, ținută după congres, de conducerea Uniunii Scriitorilor, de biroul organizației de bază P.M.R. a scriitorilor din București și de Ministerul Învățămîntului și Culturii (Direcția generală a editurilor), majoritatea participanților la consfătuire s-au angajat să scrie despre clasa muncitoare, simțindu-se atrași spre marile noastre centre industriale.

În această ordine de idei, merită din plin atenție problema *zugrăvirii veridice* a luptei pentru progresul tehnic, fără a se cădea — *din punctul de vedere al obiectului specific cunoașterii artistice* — în viciul tehnicismului. Dar înainte de a continua să ne ocupăm de această problemă este necesar să vedem dacă opera de artă are, în raport cu știința, un obiect specific de cunoaștere și în ce constă el.

★

Anticipînd problemele ce vor fi dezvoltate mai jos, subliniem că veștejirea tehnicismului în zugrăvirea realității de către artist, presupune afirmarea următorului adevăr : opera de artă autentică reflectă realitatea *sub aspectul raporturilor sale cu omul*. A demonstra această teză înseamnă tocmai a arăta că, în raport cu știința, arta are un obiect specific de cunoaștere.

Cum se știe, sfera cunoașterii atît în artă cît și în știință o constituie *întreaga* realitate. Aceasta este una din trăsăturile comune ale științei și artei autentice. Nu ne propunem însă să insistăm asupra notelor comune ale științei și artei, asupra influențării reciproce a acestora. Ceea ce ne interesează aici în mod deosebit sînt deosebirile între artă și știință din punctul de vedere al considerării obiectului lor. Cercetarea de către estetica marxist-leninistă a acestei probleme este cu atît mai necesară cu cît

[1] K. Marx și F. Engels, *Opere din tinerețe*, Moscova, 1956, p. 567.

unii dintre teoreticienii burghezi ai artei abstracte se străduiesc să „motiveze" dezumanizarea artei decadente invocînd, între altele, „științificizarea" artei în sensul unei arbitrare transformări a acesteia într-un fel de anexă a științelor ce se ocupă cu cercetarea structurii materiei. Iată ce spune — de exemplu — teoreticianul burghez Peter Blanc în lucrarea sa *Artistul și atomul* : „atît omul de știință cît și artistul caută să rezolve aceleași probleme" [1]. Mergînd pe această linie, după cum vom vedea, cu totul falsă, un alt teoretician burghez — Ludwig Heydenreich — se străduiește să „justifice" existența creațiilor abstracte, afirmînd că, sub raportul obiectului artei, se caută „echivalentele vizuale necesare unor construcții științifice ca structura atomului" [2]. Dar construcțiile „științifice" care ar necesita căutarea, prin intermediul artei, a unor „echivalente vizuale" sînt în realitate interpretarea falsă a unor autentice cuceriri ale științei. Și tocmai folosirea acestor construcții a făcut posibilă arbitrara „științificizare" a artei. Așa cum demonstrează, în mod convingător, filozoful sovietic V. S. Kemenov în studiul său *Critica leninistă a machismului și criza artei burgheze contemporane*, principiile filozofice care stau la baza artei abstracte sînt împrumutate din domeniul „idealismului fizic". Nefiind în stare să înțeleagă că descoperirile științei contemporane în domeniul structurii atomului *confirmă* existența unor noi forme ale materiei, care nu seamănă cu cele cunoscute înainte, dar care nu sînt mai puțin reale, idealiștii s-au grăbit să afirme că materia „a dispărut", că ea „s-a abstractizat" și ar fi devenit, astfel, o iluzie. Această idee a negării caracterului *obiectiv* al materiei, în ce privește infinitatea formelor ei, convine întru totul acelor artiști burghezi ale căror creații abstracte repudiază *orice* contingențe cu realitatea existentă *în afara* conștiinței omului. „Dar nu este de ajuns — scrie Michel Seuphor, unul din cei mai reputați teoreticieni ai artei abstracte — ca o pînză să fie riguros abstractă, adică să nu reprezinte, să nu interpreteze, și nici să nu transpună vreo realitate din lumea care ne înconjoară, pentru ca propria noastră imaginație să fie împiedicată de a descoperi aici oarecare subiecte, cu totul îndepărtate de intențiile pictorului, ca acele figuri pe care unora li se năzare a le vedea în nori. Pictorul abstract trebuie să evite pe cît posibil aceste întîlniri întîmplătoare ale figurației dar este de la sine înțeles că el nu ar putea fi tras la răspundere pentru fantezia spectatorului" [3]. Cu alte cuvinte, din însești afirmațiile lui Seuphor reiese, în ultimă instanță, că picturile abstracte nu au un obiect real ci improvizațiile respective sînt *cu totul* arbitrare, halucinante menite să deruteze fantezia și bunul simț al privitorului neavizat. Pictorii abstracți au îmbrățișat concepția „idealismului fizic" tocmai pentru că, în subiectivismul pe care acesta îl propagă, ei au găsit un aliat al subiectivismului, al arbitrarului propriilor lor improvizații. Cît despre afirmația lui Ludwig Heydenreich că picturile abstracte, sub

[1] Peter Blanc, *The Artist and the Atom*, *Magazine of Art*, vol. 44, nr. 4, New York, 1951, p. 152. Citat după studiul lui V. S. Kemenov, *Critica leninistă a machismului și criza artei burgheze contemporane*, *Probleme de filozofie*, nr. 5/1959, p. 63.

[2] Ludwig Heydenreich, *Art and Science*, *Magazine of Art*, vol. 54, nr. 4/1951, citat după același studiu, *Probleme de filozofie*, nr. 5/1959, p. 60.

[3] Vezi Michel Seuphor, *Dictionnaire de la peinture abstraite*, Fernand Hazan, 1957, Paris, p. 3.

raportul obiectului artei, caută „echivalentele vizuale, necesare unor construcții științifice ca structura atomului", ea nu are, în ultimă instanță, alt scop decît acela de a escamota dezumanizarea artei burgheze contemporane, de a abate atenția opiniei publice sănătoase de la dispreţul cras pe care abstracționiștii îl manifestă față de zugrăvirea artistică veridică a capacităților creatoare ale omului.

În ce privește afirmația — citată mai sus — a teoreticianului burghez Peter Blanc, ea este falsă. Fizicianul care întreprinde o cercetare autentică are ca obiect al cercetării sale raporturile care există între diferitele elemente ale atomului. În acest sens omul de știință studiază *structura* materiei, cercetează legile obiective care guvernează mișcarea elementelor atomului. Opera de artă autentică nu va avea însă niciodată ca obiect înseşi raporturile fizico-chimice dintre variatele elemente ale materiei ci pe ea o interesează să surprindă un alt gen de raporturi : acelea dintre om şi realitate. În romanul *Skutarevski*, scriitorul sovietic Leonid Leonov, zugrăvind în mod veridic unele aspecte caracteristice avîntului științei în societatea socialistă, creează personalitatea puternică a unui savant care face descoperiri epocale în domeniul energeticii. Firește, într-un asemenea caz este evidentă legătura dintre știință şi artă. Dar obiectul, ca atare, al romanului nu-l constituie înseşi experiențele de specialitate ale savantului ci semnificația lor *umană*. Din acest punct de vedere, scriitorul nu se cufundă într-o descriere tehnicistă, el nu-şi transformă opera într-un simplu „prezentator" al descoperirilor savantului ci dezvăluie în imagini veridice *umanitatea* specialistului. Ceea ce-l interesează înainte de toate pe scriitor nu este savantul pur şi simplu ci *omul*-savant. Astfel raporturile omului cu realitatea sînt reflectate în romanul lui Leonov prin dezvăluirea de către artist a profundei umanități care caracterizează personalitatea lui Skutarevski, a optimismului acestuia chiar atunci cînd experiențele științifice nu-i reuşesc pentru moment, a uimitoarei energii creatoare a savantului pusă în slujba poporului sovietic. În raport cu zugrăvirea obiectului într-un conținut artistic, mesajul realist-socialist al operei lui Leonid Leonov îl constituie nu transmiterea tehnicistă a unor cunoştințe de specialitate ci semnificația profund umană pe care o are optimismul entuziast al constructorului socialist, încrezător în forțele sale creatoare.

Din exemplul analizat reiese — credem — că, contrar părerii lui Peter Blanc, nu poate fi vorba cîtuşi de puțin de confundarea obiectului științei cu acela al artei. O asemenea confuzie este deosebit de primejdioasă deoarece ea ţintește negarea caracterului gnoseologic al artei autentice. Iată de ce considerăm binevenită sublinierea, de către esteticianul sovietic A. Burov, a faptului că „arta nu este o pilulă îndulcită pentru înghițirea unui adevăr științific, nici transpunerea unor teze științifice aride în limbajul „distractiv" al imaginilor ; arta este o formă (varietate) relativ independentă a conştiinței sociale şi ca atare, nu poate să nu aibă domeniul său de competență, obiectul său ... A vedea lucrurile altfel, înseamnă ... a *nega rolul gnoseologic al artei*, căci — subliniază pe bună dreptate A. Burov — despre ce fel de cunoaştere poate fi vorba atunci cînd artei i se atribuie rolul de „prezentator", contestîndu-i-se orice

obiect propriu de cunoaştere" [1]. Aşa cum am căutat să demonstrăm mai sus prin exemplul romanului *Skutarevski*, artistul autentic nu se transformă într-un „prezentator", ci opera creată de el îşi are obiectul său specific de cunoaştere.

Cele ce am subliniat pînă acum cu privire la faptul că — spre deosebire de ştiinţă — obiectul *specific* al artei este realitatea considerată sub aspectul raporturilor cu omul nu sînt însă de ajuns. Există ştiinţe — este vorba în special de ştiinţele sociale — al căror obiect de studiu este omul. Dacă aşa stau lucrurile nu cumva se poate vorbi în cazul acesta de o confundare a obiectului artei cu acela al unor ştiinţe? După părerea noastră nu, şi trebuie găsite acele elemente care delimitează şi mai strict specificul obiectului artei.

Se ştie — pentru a ne opri doar la un singur exemplu — că obiectul de cunoaştere al psihologiei este de asemenea omul, lumea lui lăuntrică, caracterul acestuia. În psihologie caracterul uman este *disecat* în componentele, în elementele sale, care sînt studiate oarecum *izolat*. În acele opere de artă, al căror obiect direct de cunoaştere este omul, avem de-a face însă — în ce priveşte obiectul ales — cu o individualitate umană tipică, sub aspectul manifestării *unitare* a trăsăturilor de caracter, socialmente determinate. Fără îndoială că nici psihologia, care întreprinde o cercetare riguros ştiinţifică, nu studiază un caracter abstract, etern uman, nedeterminat din punct de vedere social. Dar în timp ce obiectul psihologiei îl constituie *elementele* — socialmente determinate — ale caracterului, ale lumii lăuntrice a omului, obiectul cunoaşterii artistice îl constituie *însuşi* omul *ca unitate concretă, vie*, a trăsăturilor unui anumit caracter, semnificativ din punct de vedere social. Într-un roman — spune Lenin — „totul constă în condiţiile *individuale*, în analiza *caracterelor* şi a psihologiei unor tipuri *concrete*" [2]. Iar Goethe sublinia că omul „este un tot întreg, o *unitate* de forţe diverse intim legate între ele; ... opera de artă trebuie să corespundă acestei bogate entităţi, acestei diversităţi *unitare* dintr-însul" [3] (subl. ns. — *G.S.*). Este îndreptăţită afirmaţia că opera lui Marin Preda, *Moromeţii*, este un roman psihologic. Înseamnă, oare, aceasta că scriitorul s-a transformat într-un „prezentator" a ceea ce ar fi trebuit să constituie un obiect de studiu pentru psihologia ştiinţifică? Fără îndoială că nu. Scriitorul nu şi-a propus să disece pe compartimente elementele lumii lăuntrice a ţăranului, obijduit de exploatarea capitalistă. Dar Marin Preda surprinde cu vigoare, între altele, zbuciumul lăuntric — semnificativ pentru o anumită pătură socială exploatată în societatea capitalistă — care pune stăpînire pe *întreaga* personalitate a lui Ilie Moromete în momentul în care acesta începe să-şi dea seama că lumea în care trăieşte nu este aşa cum şi-o închipuie el, roză, lipsită de nenorociri şi primejdii mari pentru fericirea omului, că, în consecinţă, într-o asemenea lume speranţele nu pot fi bucurii adevărate.

---

[1] A. Burov, *Esenţa estetică a artei*, Ed. Iskusstvo, Moscova, 1956 (vezi capitolul al II-lea al acestei lucrări).

[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 35, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1958, p. 159.

[3] Goethe, *Despre literatură şi artă*, E.S.P.L.A., 1957, p. 137.

Ce rezultă din observațiile de mai sus? Spre deosebire de psihologie — și în general spre deosebire de științele al căror obiect de cunoaștere este omul — obiectul cunoașterii artistice este considerat sub aspectul *unității* [1] laturilor sale diverse.

Marx a arătat că arta este o formă de însușire „practic-spirituală a lumii" [2], ceea ce înseamnă, așa cum s-a mai subliniat în unele lucrări de estetică marxist-leninistă, că se realizează o *unitate* între constatare și aprecierea dată în imagini concret-senzoriale, individuale. Observația lui Marx dă posibilitatea să se vadă că nu numai cunoașterii artistice, ci, în general, atitudinii estetice în fața realității îi este proprie o asemenea unitate. Din punctul de vedere al relațiilor omului cu realitatea obiectivă, atitudinea estetică mărturisește *unitatea* care există între elementul apreciativ al relației și elementul constatativ al acesteia. Or, tocmai termenul apreciativ *implică*, în cazul atitudinii estetice, considerarea *unitară*, *nefragmentară*, a variatelor aspecte ce constituie în mod *real*, *obiectiv*, conținutul unui fenomen al vieții. Putem acum arăta că obiectul de cunoaștere al artei autentice este realitatea sub aspectul unor raporturi determinate cu omul, subliniind — pentru a întregi observațiile de mai sus — ca notă *specifică* a acestui obiect, considerarea, *din punct de vedere al atitudinii estetice*, a *unității* aspectelor sale variate ce se manifestă ca un *tot viu*.

★

În continuare putem să ne ocupăm de problema *zugrăvirii veridice* a luptei pentru progresul tehnic și să subliniem totodată — conștienți fiind că opera de artă are, într-adevăr, un obiect specific de cunoaștere — necesitatea evitării tehnicismului de către creatorii de artă. Problema zugrăvirii luptei pentru progresul tehnic este cu atît mai importantă în etapa actuală cu cît desăvîrșirea construcției socialiste în țara noastră necesită ridicarea pe o treaptă superioară a acestei lupte. Dar — cum subliniază Mihai Novicov în articolul *Răspunderea scriitorului*, publicat în *Contemporanul*, pe marginea consfătuirii amintită mai sus — „printre scriitori mai persistă prejudecata că literatura e obligată, prin însuși specificul ei, să ocolească tematic, acest sector hotărîtor al luptei noastre. Argumentul obișnuit ce se invocă: „noi scriem despre oameni și nu despre mașini" e foarte șubred — spune autorul articolului. Fiindcă — continuă el — se pune imediat întrebarea: dar cine mînuiește mașinile? Cine aduce cu ajutorul lor belșugul, bunăstarea, în ultimă instanță, bucuria și fericirea omenească? Dacă au apărut, în ultimul timp, cîteva lucrări slabe, viciate de tehnicism, rezultă oare de aci că lupta pentru progresul tehnic este, prin natura ei, o temă extraliterară? E cu neputință să acceptăm o atare soluție ...". Și — cum just se arată în articol — unul din motivele pentru care trebuie respinsă această soluție rezidă în faptul că în lupta actuală pentru lărgirea și consolidarea conștiinței socialiste un loc foarte important îl ocupă noua atitudine față de muncă. Or un aspect concret important al acestei atitudini, care intră ca o componentă necesară în formarea con-

[1] Vezi în această privință și studiul lui A. I. Burov: *Despre specificul conținutului și formei în artă*, *Probleme de filozofie*, nr. 5/1953.

[2] K. Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, E.S.P.L.P., 1954, p. 227.

științei socialiste, îl constituie dragostea pentru profesiune. Dar — se întreabă pe bună dreptate autorul articolului — cum va putea literatura să cultive în rîndurile oamenilor muncii dragostea pentru profesiunile tehnice dacă din preocupările sale va exclude sistematic tocmai lupta pentru o înaltă tehnicitate? „Hotărît lucru — conchide autorul — problema trebuie pusă în alți termeni: nu eliminarea acestor probleme din literatură, ci găsirea procedeelor compoziționale, stilistice și de tipizare cele mai adecvate, pentru integrarea lor organică în substanța operelor de artă" [1].

O primă chestiune pe care o implică problematica — la care ne-am referit — din articolul lui Mihai Novicov este aceea a necesității combaterii tehnicismului.

Cei care creează lucrări literare viciate de tehnicism dovedesc că *practic*, în procesul creației, îmbrățișează deviza: „scriem despre mașini și nu despre oameni". Dar dacă obiectul specific al operei de artă l-ar constitui *însăși* mașina atunci, *inevitabil*, scriitorul s-ar transforma într-un „prezentator" al unor cunoștințe tehnice de specialitate. Tocmai aceasta li se și întîmplă acelor artiști care cad în păcatul nedorit al tehnicismului. Ceea ce trebuie însă să-l intereseze pe artist este să surprindă din realitate și să transmită în imagini veridice, *rezonanțele* luptei pentru progresul tehnic în *conștiința* omului nou, semnificațiile profund *umane* ale luptei respective. Aceste semnificații îl interesează pe artist într-o măsură atît de mare încît uneori reprezentarea directă a mașinii pur și simplu nu este necesară. Sînt grăitoare în această privință mărturisirile pe care, într-o convorbire cu dramaturgul Al. Arbuzov, le face regizorul Radu Beligan, pe marginea punerii în scenă, la noi, a piesei *Poveste din Irkutsk*: „ați remarcat, probabil, — se adresează autorului piesei regizorul — că am evitat în mod deliberat să aducem în scenă un obiect care să amintească prezența escavatorului. Am socotit — subliniază Radu Beligan — că e mai bine să sugerăm munca nu prin prezența uneltei, ci a oamenilor. Am trăit o reală satisfacție atunci cînd un membru al consiliului artistic mi-a mărturisit că a simțit prezența escavatorului în scenă fără să-l vadă" [2].

Aflăm aci un bun exemplu al modului cum tehnicismul poate fi evitat. Prezența escavatorului a putut fi simțită, fără ca el să fie direct reprezentat pe scenă, tocmai pentru că s-a acordat prioritate reliefării unei problematici *de ordinul conștiinței*, problematică ce se afirmă în munca pe mașină. Și exemplele pot fi înmulțite. Romanul Galinei Nicolaeva, *Bătălie în marș* constituie un exemplu magistral, profund instructiv, de modul cum poate fi evitat viciul tehnicismului atunci cînd este abordată tema luptei pentru progresul tehnic în societatea nouă. Fără îndoială, un muncitor, un tehnician, un inginer, pot găsi în această lucrare și unele aspecte care să-i intereseze sub raport strict profesional, tehnic. Romanul este, însă, cu totul departe de a putea fi asimilat unui curs de specialitate sau dosarului cu inovații ale unui cabinet tehnic, și aceasta nu numai în ce privește modalitatea de prezentare ci chiar în ce privește obiectul

[1] Mihai Novicov, *Răspunderea scriitorului*, *Contemporanul*, din 5 august 1960.

[2] Vezi, *Dialog între autor și regizor* (autorul: Al. Arbuzov, regizorul: Radu Beligan), *Contemporanul*, din 1 iulie 1960.

abordat. Atenția scriitoarei este îndreptată, *în primul rînd*, spre dezvăluirea — în imagini de o imensă forță emotivă, mobilizatoare — *a caracterelor* omenești care se conturează, se afirmă, înfruntîndu-se între ele, în cadrul luptei pentru o înaltă tehnicitate, proprie construirii socialismului și comunismului. Și în acest sens se poate afirma cu deplin temei, că artistul scrie despre oameni și nu despre mașini. Firește, aceasta nu înseamnă cîtuși de puțin că omul trebuie opus mașinii, deoarece tocmai oamenii sînt aceia care mînuiesc mașinile. Fuga de viciul tehnicismului, de faptul că în unele lucrări literare se scrie despre mașini și nu despre oameni, s-a transformat, încetul cu încetul, la unii scriitori într-o prejudecată, aceea că literatura ar fi obligată prin însuși specificul ei să ocolească tematic lupta pentru progresul tehnic. La baza acestei prejudecăți stă tocmai opoziția neîntemeiată pe care o fac unii scriitori între om și mașină. Dacă argumentul : „scriem despre oameni și nu despre mașini" exprimă, în înțelegerea unora, tocmai această prejudecată atunci, într-adevăr, acest argument nu poate sta în picioare.

Ce este necesar de făcut pentru a încetăți convingerea că lupta pentru progresul tehnic nu poate fi cîtuși de puțin exclusă din tematica specifică operei de artă? În articolul la care ne-am referit se subliniază că trebuie găsite procedeele compoziționale, stilistice și de tipizare, cele mai adecvate, pentru integrarea acestor probleme în substanța operelor de artă. Aceasta este, firește, necesar dar — după părerea noastră — nu suficient. *În unitate* cu respectarea unor procedee de oglindire adecvată a realității este necesar și altceva. Anume — și acest lucru este necesar să fie spus în mod explicit — un efort în înțelegerea justă a faptului că, *întrucît opera de artă autentică zugrăvește realitatea sub aspectul raporturilor sale cu omul*, abordarea de către artistul realist-socialist a unei teme importante cum este lupta pentru progresul tehnic în etapa actuală, trebuie văzută în sensul *sublinierii* semnificațiilor *umane*, de ordin *educativ* ale acestei lupte — idee implicată, de altminteri, și în observațiile lui Mihai Novicov.

★

Arătam mai sus că înflorirea multilaterală a personalității omului nou înseamnă *înainte de toate* descătușarea capacităților sale creatoare *pe plan social*, afirmarea patosului revoluționar, în munca constructivă pentru socialism. Pornind de la însuși elementul principal al obiectului ei — omul nou — arta realismului socialist capătă, astfel, *în ce privește zugrăvirea veridică a acestuia*, un conținut social nou, deosebit de bogat. Așadar, și în această privință obiectul — istoricește determinat — își afirmă însemnătatea în elaborarea unui anumit conținut artistic. Chiar într-un gen cum este poezia lirică, al cărei obiect îl constituie înseși sentimentele poetului, atitudinea sa în fața realității, semnificațiile *sociale* sînt nelipsite dacă opera creată este una autentică. Afirmația, cu pretenții general valabile, că atitudinea lirică s-ar reduce „în esență, exclusiv la interioritatea eului", că nu ar avea „nici un punct de reper exterior" [1], a fost și rămîne o speculație subiectivistă. Sentimentele pe care le exprimă

[1] Liviu Rusu, *Estetica poeziei lirice*, Editura Casa Școalelor, 1944, p. 105.

poetul sînt *relevante* pentru atitudinea conștientă, revoluționară, care înflăcărează inima omului nou în procesul muncii constructive. În acest sens ni se par deosebit de semnificative următoarele versuri ale lui Mihai Beniuc :

„Mă inventau, de cumva n-aș fi fost
Eu sînt în secol o necesitate,
Sînt toboșarul vremii care bate-
Vestind ce are și ce n-are rost" [1].

(Din poezia *Piedestal*, 1957)

În poezia lirică realist-socialistă sentimentele poetului nu se consumă, așadar, în gol, nu degenerează — în cazul unei creații autentice — într-un intimism sterp și anost. În exprimarea lor artistică vibrează idealurile omului nou, idealurile contemporaneității.

Este importantă, în ceea ce privește însemnătatea obiectului literaturii și artei realist-socialiste în elaborarea unui anumit conținut, sublinierea faptului că umanizarea omului nou *în primul rînd* în domeniul activității sociale, își găsește exprimarea artistică și în înflorirea deosebită a genului epic. Avîntul epicului realist-socialist este determinat, înainte de toate, de faptul că acest gen este capabil să oglindească artistic în mod *cuprinzător* — din punctul de vedere al semnificațiilor adînc sociale ale relațiilor omului cu realitatea socialistă — *amploarea* acestor semnificații. Este vorba însă de o amploare înțeleasă nu atît în sens cantitativ, cît — mai ales — în sensul calității ei. În nuvela lui Eugen Barbu, *Munca de jos*, Antonică — muncitor destoinic — este sancționat pe linie de partid, pentru abateri de la morala comunistă, în ce privește viața sa personală. În primul moment, eroul este nedumerit și i se pare că sancțiunea este nedreaptă întrucît i s-a dat pentru o abatere în viața *personală* care — consideră el — nu trebuie să intereseze pe nimeni. Dar cînd Antonică începe să-și analizeze lucid, în spirit profund autocritic, propria lui viață pentru a vedea unde a greșit, își dă seama că tot ce are el mai bun în viața sa, în dezvoltarea personalității sale, este legat de lupta conștientă pentru o societate nouă. Viața sa personală îi apare, astfel, în răsfrîngerea semnificațiilor ei pe plan social, în mijlocul colectivului care, angrenat în construirea unei vieți noi, este interesat în comportarea profund morală a oamenilor, cu atît mai mult cu cît Antonică este comunist. Scriitorul și-a structurat în așa fel nuvela încît este subliniată tocmai substanța ei epică ce reflectă artistic, natura profund socială a relațiilor omului cu o realitate nouă. Orice abatere de la filonul *social* care străbate activitatea eroului pozitiv de astăzi apare ca o diluare a epicului. În romanul *Întîlnirea* scriitorul Constantin Chiriță, zugrăvind în mod veridic unele aspecte ale personalității bogate a muncitorului de astăzi, ale inepuizabilei sale capacități creatoare, se pierde uneori în hățișul unor detalii nesemnificative din punct de vedere social. Or, aceasta nu a rămas fără consecințe pentru valoarea artistic-educativă a romanului tocmai în sensul că pe alocuri epicul își pierde din forța sa.

[1] Mihai Beniuc, *Inima bătrînului Vezuv*, Versuri, E.S.P.L.A., p. 11.

Dar epicul, în măsura în care reflectă amploarea semnificațiilor sociale ale relațiilor omului cu realitatea socialistă, este propriu nu numai unor nuvele și romane. Una din trăsăturile deosebite prin care se manifestă această amploare este caracterul *grandios* al patosului pe care omul nou, acționînd în mod conștient, îl exprimă în activitatea sa pe plan social. Or, mai ales această trăsătură — pentru a putea fi exprimată artistic — a determinat pe dramaturgul sovietic Al. Arbuzov să introducă corul în cunoscuta sa piesă *Poveste din Irkutsk* — reprezentată cu succes și pe scenele teatrelor din țara noastră — ca pe un procedeu dramatic capabil să exprime în mod profund *adecvat* grandoarea patosului comunist. Cum mărturisește însuși autorul piesei, „prin caracterul lui aparte" corul „urma să imprime spectacolului acea epicitate care se impunea" [1].

Privind problema înfloririi epicului, nu se poate să nu ne referim — fie și pe scurt — la pictura monumental-decorativă care a luat avînt în țara noastră, în ultimii ani, împodobind casele de cultură ale tineretului, cluburile, casele de odihnă etc. Cum se explică acest avînt? Datorită virtuților ei *sintetice* deosebite pictura monumental-decorativă este capabilă *în înalt grad să reliefeze artistic* caracterul grandios al patosului pe care, *acționînd în mod conștient*, omul nou îl exprimă în activitatea sa pe plan social. Tocmai în acest sens se poate vorbi de suflul epic ce caracterizează pictura monumentală realist-socialistă și tocmai de aceea ea se și bucură de aprecierea cuvenită din partea maselor largi. Firește, reliefarea caracterului grandios al patosului pe care, acționînd în mod conștient, omul nou îl exprimă în activitatea sa, este proprie — în ce privește dezvoltarea plasticii realist-socialiste din țara noastră — nu numai creațiilor ce aparțin picturii monumental decorative. În cunoscutul tablou *1 Mai liber*, de pildă, pictorul Alexandru Ciucurencu evocă momentul unei explozii de bucurie colectivă, moment care exprimă tocmai grandoarea patosului ce însuflețește pe oamenii muncii, constructori ai socialismului. Optimismul ce iradiază îndeosebi din roșul luminos al steagurilor pictate în prim plan se armonizează pe deplin cu entuziasmul nestăvilit, exprimat de chipurile manifestanților conștienți de însemnătatea realizărilor lor.

Caracterul grandios al patosului muncii socialiste este o trăsătură profund caracteristică a vieții noastre și de aceea — pe planul *reflectării artistice* — ea se cere exprimată cît mai amplu, în domeniile cele mai variate ale artei realist-socialiste. În domeniul creației muzicale — de pildă — cele mai reușite cîntece de masă ale compozitorilor noștri sînt atît de prețuite de milioane de oameni ai muncii tocmai pentru că în melodia directă, dinamică, proprie cîntecului de masă, patosul grandios al vieții noi își găsește o exprimare corespunzătoare.

În etapa actuală, cînd sarcinile complexe ale desăvîrșirii construcției socialiste în țara noastră deschid în fața oamenilor muncii o *vastă* perspectivă de dezvoltare, amploarea semnificațiilor sociale ale relațiilor omului cu realitatea socialistă își afirmă întreaga ei însemnătate. În acest sens teza din raportul prezentat de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej la cel de al treilea Congres al partidului, că „avîntul *uriaș* (subl. ns. — *G. S.*) al

[1] Vezi, *Dialog între autor și regizor* (autorul: Al. Arbuzov, regizorul: Radu Beligan), *Contemporanul*, din 1 iulie 1960.

forțelor creatoare ale poporului oferă o sursă inepuizabilă de inspirație pentru scriitorii și artiștii noștri" [1], este de natură să sublinieze, tocmai importanța deosebită pe care o prezintă în etapa actuală înflorirea multilaterală a epicului realist-socialist.

Emanciparea omului nou în sensul afirmării tuturor simțurilor și însușirilor specific omenești, se înfățișează, în mod concret, ca un proces adînc de *rezolvare conștientă* — care are la bază desființarea proprietății private — a contradicției, proprie societății capitaliste, dintre măreția poporului și starea lui umilitoare în condițiile asupririi și exploatării. Iată de ce, *zugrăvind veridic* o realitate umană nouă, arta realismului socialist este interesată în dezvăluirea luptei neobosite a eroului pozitiv pentru *realizarea* demnității sale. Interesul pentru dezvăluirea acestei lupte capătă o însemnătate deosebită în actuala etapă de dezvoltare a țării noastre. Desăvîrșirea construcției socialiste cere — așa cum se subliniază în lucrările celui de al treilea Congres al partidului — intensificarea activității conștiente a oamenilor muncii. Or, această activitate de plămădire a omului nou se desfășoară tocmai în direcția *adîncirii*, a *împlinirii* demnității de care trebuie să dea dovadă un membru al societății socialiste. Tema luptei pentru demnitate, a „îndrăznelii" — așa cum o mărturisește în mod semnificativ însuși titlul uneia din nuvelele scriitorului Marin Preda — a devenit tema preferată a unor artiști realist-socialiști de prestigiu. *Portretul de muncitor*, al pictorului Alexandru Ciucurencu și bustul intitulat *Utemistul*, al sculptorului Ion Irimescu, ne vorbesc în imagini plastice despre afirmarea a două personalități artistice distincte. Dar ambele portrete au ceva comun : reliefarea, în formele care se potrivesc cel mai bine originalității fiecăruia dintre cei doi artiști, a înaltei demnități a muncitorului, constructor al socialismului.

Deoarece arta este o formă de însușire *practic*-spirituală a lumii, înseamnă că în procesul creației artistul realist înfăptuiește o unitate între cunoaștere și *apreciere*. Artistul zugrăvește viața în imagini concret-senzoriale, tipice. Dar pentru a putea cunoaște ceea ce este caracteristic unei realități anumite, artistul realist întreprinde un proces de selectare ce presupune cu necesitate, tocmai aprecierea fenomenelor artistice constante. Astfel zugrăvirea modului în care se afirmă variatele relații ale omului cu o anumită realitate, istoricește determinată, depinde de atitudinea artistului însuși în fața realității respective, de poziția de pe care el privește relațiile multiple ale omului cu o anumită realitate. Călăuza sigură în oglindirea consecvent veridică a aspectelor majore ale construirii socialismului, în pătrunderea pînă la esența fenomenelor sociale, este însușirea profundă a concepției despre lume a partidului clasei muncitoare. Numai în lumina unei perspective teoretice, de pe poziția partidului marxist-leninist, este posibilă sezisarea înaltelor trăsături de caracter ale omului nou, deoarece singură această poziție reflectă, *în mod just*, direcția obiectiv *ascendentă* în care acționează masele populare ce construiesc socialismul. Așadar, propria-i atitudine umană pe care artistul realist-socialist o include în opera sa, implică *cu necesitate* manifestarea partinității comuniste.

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al Partidului Muncitoresc Romîn*, Editura politică, București, 1960, p. 107.

Educat de partid, eroul pozitiv este însufleţit de patosul revoluţionar al contemporaneităţii, el are un înalt nivel de conştiinţă. În procesul cunoaşterii realităţii, omul nou, dominînd împrejurările, caută în cele mai variate fenomene ale vieţii sensul lor politic nou pentru a putea acţiona cu succes în vederea înfăptuirii năzuinţelor şi idealurilor fundamentale ale poporului. Exemplul cel mai strălucit, profund semnificativ, ni-l oferă personalitatea lui Lenin. În piesa dramaturgului sovietic N. Pogodin, *A treia Patetica*, bătrînul meşter oţelar Suhojilov, uimit şi entuziasmat totodată în faţa bogăţiei lăuntrice a personalităţii lui Lenin, în faţa profundei lui umanităţi şi a clarviziunii sale, exclamă : „Nu mă uimeşte atîta că ştiţi să observaţi aşa de bine viaţa. Mă uimeşte că transformaţi în politică tot ce vedeţi" [1]. Am dat acest exemplu pentru a sublinia faptul că reliefarea artistică veridică a personalităţii lui Lenin — semnificativă în ce priveşte înaltele trăsături de caracter ale omului nou — a fost posibilă deoarece scriitorul şi-a însuşit profund concepţia superioară despre viaţă şi oameni a partidului clasei muncitoare. Tocmai ea îl ajută pe artist să sesizeze sensul adînc uman al activităţii şi personalităţii omului nou. Or, vastul orizont pe care îl deschide în faţa oamenilor muncii din ţara noastră procesul desăvîrşirii construcţiei socialiste, în direcţia afirmării unei înalte activităţi conştiente, face ca acest sens să se adîncească, să se amplifice. Ce rezultă de aici? Pentru a putea fi zugrăvită veridic bogăţia de sensuri a noii realităţi umane, este necesar ca artistul realist-socialist, luptînd împotriva individualismului, a spiritului de castă, împotriva tuturor înrîuririlor educaţiei şi moralei burgheze, să-şi dezvolte propria-i personalitate la nivelul înaltelor trăsături de caracter ale omului nou. Acest lucru poate fi înfăptuit prin însuşirea celei mai înalte concepţii despre lume, prin împletirea armonioasă a acestei însuşiri cu participarea efectivă, entuziastă, a artistului, alături de milioanele de oameni ai muncii, la traducerea în viaţă a obiectivelor desăvîrşirii construcţiei socialiste. Deoarece poziţia partidului clasei muncitoare este singura care reflectă *în mod just* direcţia obiectiv-ascendentă în care se dezvoltă realitatea socială, rezultă că partinitatea comunistă, potenţînd capacitatea de percepere artistică, sporeşte *autenticitatea* zugrăvirii realităţii umane într-o operă realist-socialistă, îl înarmează pe artist cu o puternică luciditate, cu un ascuţit simţ al orientării în descoperirea şi reliefarea artistică a noului.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРЕДМЕТА СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО РЕАЛИСТИЧЕСКОГО ИСКУССТВА И ИХ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТВОРЧЕСТВА НА ДАННОМ ЭТАПЕ

РЕЗЮМЕ

Автор показывает, что в отношениях между человеком и действительностью в эпоху строительства социализма и коммунизма выделяется как основная черта осуществление новым человеком на

[1] N. Pogodin, *Teatru*, E.S.P.L.A. — Cartea rusă, 1960, p. 216.

деле своей способности преобразовывать действительность в направлении выполнения самых вдохновенных желаний трудящихся. Вот почему изучение предмета подлинного искусства приводит к выводу, что для литературы и искусства социалистического реализма *современный человек* в его многосторонних и сложных отношениях с жизнью является *основным*, *прямым* элементом предмета художественного изображения, что, конечно, не означает пренебрежения другими, многочисленными и разнообразными сторонами действительности.

В свете марксистского учения автор подчеркивает, что в условиях освобождения от капиталистического угнетения, которое отчуждает человека от его собственной сущности, свободная сознательная деятельность выражает очеловечивание человека в смысле его *полного* освобождения. Именно такая деятельность открывает пути для неограниченного, многостороннего расцвета человеческой личности.

Глубоко сознательный характер деятельности по завершению социалистического строительства обусловливает растущее и все более полное развертывание отношений нового человека с действительностью, как *господство* человека над окружающим. Это господство над окружающим — как показывает автор — является одной из важнейших черт предмета социалистической реалистической литературы и искусства. На новом этапе, в который вступил румынский народ, когда сложность политических и экономических задач обусловливает усиление сознательной деятельности, когда благодаря этой деятельности господство нового человека над окружающим становится все более прочным, подчеркивание этой черты является особенно актуальным для процесса творчества румынских писателей и артистов. Имея в виду эту черту, важно отметить, — подчеркивая значение предмета в выработке артистического содержания, — что в правдивом изображении человеческой действительности ценные социалистические реалистические произведения выделяют *непобедимый* характер нового человека.

Далее автор показывает, что трактовка такой важной темы, как борьба за технический прогресс на данном этапе — этапе завершения строительства социализма в РНР — должна рассматриваться в художественном творчестве социалистического реализма — во избежание впасть в техницизм, — с точки зрения подчеркивания *гуманного* смысла, *воспитательного* характера этой борьбы. В связи с этой проблемой в работе показывается, что искусство имеет специфический предмет познания. Им является действительность, рассматриваемая под углом ее исторически-определенных отношений к человеку. Занимаясь некоторыми различиями между искусством и наукой с точки зрения их предмета, автор подчеркивает, что изучение этого вопроса марксистско-ленинской эстетикой является особенно необходимым в данный момент, когда некоторые буржуазные теоретики абстрактного искусства стараются „обосновать" „обесчеловечивание" декадентского искусства, приводя как один из аргументов „научность" искусства и понимая под этим произвольное превращение его в какое-то приложение к наукам, исследующим строение материи. Ученый —

показывает автор, критикуя некоторые теории современной буржуазной эстетики — изучает *строение* материи, исследует объективные законы движения элементов атома. Произведение же подлинного искусства никогда не будет иметь своим предметом физико-химические отношения между различными элементами материи как таковые; оно должно отразить отношения другого характера — между человеком и действительностью. Следовательно, предмет искусства нельзя смешивать с предметом науки. Такое смешение является особенно опасным, так как оно преследует отрицание гносеологического характера искусства. В работе показывается, что даже в случае тех наук, предметом исследования которых является человек, не может идти речь о смешении предмета науки с предметом искусства. В связи с этим автор подчеркивает, что в отличие от психологии — и вообще в отличие от наук, предметом познания которых является человек — предмет художественного познания рассматривается с точки зрения *единства* его различных сторон.

Что касается значения предмета реалистической социалистической литературы и искусства, важно подчеркнуть тот факт, что очеловечивание нового человека прежде всего в области общественной деятельности находит свое художественное выражение и в особенном расцвете эпического жанра. Развитие реалистического социалистического эпического жанра определяется прежде всего тем, что он способен в художественной форме *широко* отразить, с точки зрения глубоких общественных изменений в отношениях человека с социалистической действительностью, весь *размах* этих изменений.

Только с марксистско-ленинских поэиций, имея ясные теоретические перспективы — подчеркивает автор в заключение работы — возможно выявление выдающихся черт характера нового человека, ибо только в этом случае возможно правильное отражение восходящего направления действия народных масс, строящих социализм.

CERTAINS PROBLÈMES RELATIFS À L'OBJET DE L'ART RÉALISTE-SOCIALISTE ET LEUR IMPORTANCE POUR LA CRÉATION ARTISTIQUE ACTUELLE

RÉSUMÉ

L'auteur montre qu'à l'époque de l'édification du socialisme et du communisme, par l'action de rapporter la réalité à l'homme on met en évidence, en tant que trait caractéristique, la réalisation en fait, par l'homme nouveau, de sa propre capacité de transformer la réalité dans le sens de l'accomplissement des aspirations les plus hautes des travailleurs. C'est pourquoi l'étude de l'objet de l'art authentique mène à la conclusion que, sans négliger le moins du monde le vaste champ des aspects variés de la réalité, pour la littérature et pour l'art réaliste-socialiste, l'homme

contemporain, dans ses relations multilatérales et complexes avec la vie, est, quant à l'objet de la création artistique, l'élément *principal*, *direct*, de cet objet.

A la lumière de l'enseignement marxiste, l'auteur souligne que dans les conditions créées par la libération du joug de l'oppression capitaliste — oppression qui rend l'homme étranger à sa propre essence — l'activité libre, consciente, exprime l'humanisation de l'homme, dans le sens de son émancipation *complète*. C'est justement cette activité qui ouvre la voie à un épanouissement illimité et multiple de la personnalité humaine.

Le caractère *profondément conscient* de cette activité d'achèvement de l'édification socialiste, fait que les rapports de l'homme nouveau avec la réalité soient toujours plus accrus, toujours plus riches, comme une *domination* des circonstances par l'homme. Cette domination des circonstances — démontre l'auteur — est un des traits les plus importants de l'objet de la littérature et de l'art réaliste-socialiste. Dans la nouvelle étape que notre peuple franchit, et où la complexité des tâches politiques et économiques nécessite l'intensification de l'activité consciente des travailleurs, et où, justement grâce à une telle activité, la domination des circonstances par l'homme nouveau devient toujours plus solide, la mise en évidence de ce trait est particulièrement actuelle pour le processus de création entrepris par nos écrivains et par nos artistes. Si l'on a en vue ce trait caractéristique, il est significatif — afin de mettre en évidence l'importance de l'objet pour l'élaboration du contenu artistique — que dans la peinture véridique de la réalité humaine, des œuvres réalistes-socialistes de valeur mettent en relief la fermeté *irréductible* du caractère de l'homme nouveau.

L'auteur démontre ensuite que le fait, pour un artiste réaliste-socialiste, d'aborder un thème important tel que la lutte pour le progrès technique dans l'étape actuelle d'accomplissement de la construction socialiste en République Populaire Roumaine, doit être compris — afin d'éviter le vice du „technicisme" — dans le sens d'une mise en évidence de la signification *humaine*, d'ordre éducatif de cette lutte. A ce propos, l'auteur montre que l'art a un objet spécifique de connaissance : c'est la réalité considérée sous l'aspect de ses rapports avec l'homme, rapports déterminés historiquement. Considérant certaines différences entre l'art et la science, du point de vue de leur objet, l'auteur souligne qu'il est d'autant plus nécessaire, pour l'esthétique marxiste-léniniste, d'étudier actuellement ce problème, que certains théoriciens bourgeois de l'art abstrait s'efforcent de „motiver" la déshumanisation de l'art décadent en invoquant, entre autres, la „scientification" de l'art, dans le sens de la transformation arbitraire de celui-ci en une sorte d'annexe des sciences qui s'occupent de l'étude de la structure de la matière. L'homme de science — soutient l'auteur, contre certaines théories de l'esthétique bourgeoise contemporaine — étudie la *structure* de la matière, les lois objectives qui régissent le mouvement des éléments de l'atome. L'œuvre d'art authentique n'aura cependant jamais pour objet les rapports physico-chimiques existant entre les différents éléments de la matière , mais elle tâchera de surprendre un autre genre de rapports : ceux existant entre l'homme et la

réalité. Par conséquent, l'objet de l'art ne peut être confondu avec celui de la science. Une telle confusion est particulièrement dangereuse car elle vise à la négation du caractère gnoséologique de l'art. L'auteur démontre que ni dans le cas des sciences dont l'objet étudié est l'homme, il ne peut être question de confondre l'objet de la science avec celui de l'art. A cet égard, l'auteur souligne qu'à la différence de ce qui se passe pour la psychologie — et, en général, à la différence des sciences dont l'objet de la connaissance est l'homme — l'objet de la connaissance artistique est considéré sous l'aspect de *l'unité* de ses divers aspects.

Il est remarquable, en ce qui concerne l'importance de l'objet de la littérature et de l'art réaliste-socialiste, de souligner le fait que l'humanisation de l'homme nouveau, en premier lieu dans le domaine de l'activité sociale, trouve son expression artistique aussi dans l'épanouissement du genre épique. L'essor du genre épique réaliste-socialiste est déterminé, avant tout, par le fait que ce genre est capable de refléter artistiquement de manière assez *vaste* — du point de vue de la signification profondément sociale des relations de l'homme avec la réalité socialiste — *l'ampleur* de cette signification.

Ce n'est qu'à la lumière d'une perspective théorique, à partir de la position du parti marxiste-léniniste, — indique l'auteur dans la conclusion de son étude — qu'il est possible de saisir les traits de caractère, fort élevés, de l'homme nouveau, car cette position est la seule à refléter, avec justesse, la direction objective ascendante dans laquelle actionnent les masses populaires qui édifient le socialisme.

DESPRE SENSUL ȘI LEGITATEA ISTORIEI LA HEGEL

DE

ACAD. C. I. GULIAN

Interesul puternic pe care l-a manifestat Hegel încă din tinerețe pentru problemele istorice s-a concretizat în epoca de maturitate prin lucrarea de mare amploare *Prelegeri asupra filozofiei istoriei* (1822). Engels a apreciat, în această lucrare, efortul de a înfățișa pentru prima oară, într-un proces, tabloul istoriei universale, iar Lenin a atras atenția asupra valorii teoretice a introducerii ample cu care începe această operă. În același timp, clasicii marxism-leninismului au subliniat puternic, bazele ei nestiințifice și au demascat tezele reacționare cuprinse în *Filozofia istoriei*.

Este un merit istoric al lui Hegel faptul că el a încercat pentru prima oară să înfățișeze dialectica istoriei universale în lumina *ideii progresului, a realizării libertății.*

Engels consideră că Hegel „ . . . este primul care a încercat să dovedească existența unei dezvoltări, a unei legături interne a fenomenelor istorice, și oricît de ciudate ne-ar părea acum unele lucruri în lucrarea sa *Filozofia istoriei*, măreția concepției sale fundamentale este și astăzi vrednică de admirație, dacă îl comparăm cu înaintașii săi sau chiar cu cei care, după dînsul, și-au permis să facă reflecții de ordin general asupra istoriei" [1].

Prelegerile asupra filozofiei istoriei reprezintă un fel de sinteză a unor idei hegeliene fundamentale și contradictorii, teza progresului și a libertății, teza statului și a spiritului obiectiv ca încarnări ale spiritului și rațiunii, teza despre spiritualizarea istoriei, teza șovinistă despre superioritatea națiunilor germanice etc. În cele ce urmează nu ne vom ocupa decît de ideea sensului și legității istoriei, așa cum este ea tratată în introducerea lucrării lui Hegel.

Ca și în celelalte lucrări în care Hegel se ocupă de fenomene social-istorice, după 1817, dialectica este puternic contrabalansată și dominată de tezele sistemului. Tezei dialectice despre istorie ca realizare a progre-

[1] K. Marx, F. Engels, *Opere alese*, vol. I, E.S.P.L.P., 1955, p. 382.

sului i se opune teza de bază idealistă, după care întreaga istorie nu-i decît treptata desfăşurare a Spiritului. Spiritul, viaţa spirituală apăruse ideologilor unei clase neputincioase în faţa istoriei drept compensare pentru această neputinţă. Filozofia hegeliană a istoriei este filozofia spiritului manifestat în forma istoriei universale, este expresia nevoii de încredinţare că în întreaga şi complicata ei evoluţie, omenirea n-a urmărit altceva decît să ajungă la conştiinţa de sine, la satisfacţia de sine a spiritului, adică să ajungă la ceea ce apărea ideologilor burghezi germani drept compensare pentru neputinţa transformării reale a Germaniei. Hegel n-a căutat să descopere în istorie factorul necesar *transformării* istoriei, în schimb a căutat să dea o sanctificare a regimului absolutist, din punctul de vedere al compromisului de clasă dintre burghezie şi absolutism. Încă din *Fenomenologie* (1807), Hegel caută în spirit şi cunoaştere, mîngîierea pe care nu o dădea realitatea istorică Germaniei îngenunchiate. Tendinţa evazionistă, cristalizată atît în încheierea *Fenomenologiei*, în capitolul final cît şi în concepţia subterană a întregii lucrări, constituia una din laturile ei esenţiale. Deşi la rădăcinile evazionismului se afla *nemulţumirea* faţă de realitatea istorică, rezultatul a fost evitarea luptei social-politice.

În *Filozofia istoriei*, spiritualismul se înfăţişează ca o viziune despre lume, dar nu în sensul conştiinţei nefericite, care caută consolare în afara realităţii, fiindcă-i nemulţumită de ea, ci dimpotrivă, ca o viziune subordonată sanctificării „mersului istoriei".

Această viziune istorică nu mai este o viziune consolatoare, ci o viziune „satisfăcută" asupra istoriei, expresia împăcării burgheziei cu realitatea germană. Şi devenind expresia împăcării, spiritualismul hegelian a pierdut orice element de nemulţumire, de opoziţie şi de revoltă faţă de realitate; dialectica va căpăta sensul unei sanctificări şi al unei apologii a realităţii sociale existente. Realitatea socială existentă este justificată şi sanctificată ca „raţională". Hegel însuşi declară că filozofia istoriei are sensul unei teodicei, adică sensul căutării şi justificării divinităţii în procesul istoric sau — am putea adăuga — al „divinizării" istoriei, al proslăvirii ordinei feudale ca cea mai bună posibilă.

Aceasta nu înseamnă că în *Filozofia istoriei* a pierit dialectica. Dar ea este folosită conştient numai spre înţelegerea trecutului, nu este o fereastră spre viitor şi este departe de a merita numele de „algebra revoluţiei". Faptul însă că dialectica hegeliană n-a putut cuprinde viitorul, n-a mai putut proiecta lumina asupra chestiunilor arzătoare ale prezentului şi viitorului, nu trebuie să ne facă să subapreciem unele elemente pe care această dialectică le-a descoperit pe planul culturii, dar numai parţial şi numai în trecut.

Firește, chiar în această dialectică parţial realizată a trecutului culturii universale, trebuie să continuăm a distinge riguros roadele dialecticii şi balastul sistemului. Concepţia hegeliană despre cultură este idealistă şi cuprinde teze reacţionare. Apoi, nu este posibilă o viziune justă despre trecut, coexistentă cu una deformatoare a prezentului şi care-i totodată mută în faţa viitorului. Contradicţiile şi şovăielile politice, ba chiar unele teze reacţionare determinate de apologia statului absolutist

s-au răsfrînt în chip inevitabil — deşi nu în mod absolut — şi asupra valorificării istoriei culturii vechi.

În filozofia hegeliană a istoriei nu poţi să nu recunoşti elementul pozitiv al lărgimii de orizont şi al dialecticii ansamblului (istoricitatea, continuitatea, progresul) şi să nu remarci în tabloul general o serie de aspecte parţiale ale istoriei culturii trasate cu mînă de maiestru. Ceea ce-i reuşit în acest tablou este rezultatul dialecticii, dar al unei dialectici idealiste. Lipsită de baza ei necesară — interpretarea materialistă a fenomenelor — dialectica rămîne incompletă, avînd cel mult un merit *descriptiv*. Hegel a putut *caracteriza descriptiv* unele epoci ale dezvoltării spirituale a omenirii — dar n-a putut să ne dea explicaţia lor *cauzală*. Este ca şi cum în biologie ne-am mulţumi cu descrierea formelor vieţii organice fără să pătrundem în procesele fizico-chimice dinăuntrul organismelor şi fără să luăm în considerare raportul dintre organism şi mediu. Deşi Hegel are meritul istoric de a fi ridicat problema înţelegerii filozofice a istoriei societăţii ca expresie a progresului, deşi a ridicat, sub această formă, problema legităţii — de-abia marxismul a putut rezolva ştiinţific această problemă, aplicînd pentru prima oară asupra istoriei sociale dialectica materialistă. Numai simultana aplicare a dialecticii şi a interpretării materialiste a fenomenelor sociale a putut realiza explicarea cauzală a structurii fenomenului istoric şi a caracterului lui procesual.

Ceea ce-i dialectic în *Introducere* este punctul nou de vedere asupra chipului în care poate fi tratată istoria, orizontul pe care îl deschide teoriei, bogăţia de probleme gnoseologice, metodologice, pe care le ignora punctul de vedere empirist. Hegel a avut însă unele şovăieli în justificarea noului punct de vedere ; între prima şi ultima pagină a *Filozofiei istoriei* problema a ceea ce poate şi trebuie să dea filozofia în domeniul istoriei este soluţionată din două puncte de vedere opuse. În prima pagină, în *Introducere*, Hegel afirmă : „Obiectul acestor prelegeri este istoria universală filozofică, adică nu reflecţii generale asupra acesteia ...ci însăşi istoria lumii". În ultima pagină a cărţii, Hegel scrie : „Am considerat numai dezvoltarea conceptului şi a trebuit să renunţăm la farmecul de a zugrăvi mai în de aproape fericirea, perioadele de înflorire a popoarelor, frumuseţea şi măreţia indivizilor, interesul pe care îl prezintă destinul lor, în suferinţă şi bucurie. Filozofia n-are de-a face decît cu strălucirea Ideii, care se oglindeşte în istoria lumii". După cum se vede, în introducere Hegel anunţa o *istorie* tratată filozofic pe cînd la sfîrşitul cărţii abandonează acest deziderat. Acestei poziţii sau atitudini în problema teoretică a obiectului filozofiei istoriei i se adaugă consideraţii spiritualiste etic-politice. Hegel arată că din *silă* şi *dezgust* faţă de pasiunile şi frămîntările social-istorice trebuie să se ridice filozofia la înălţimi teoretice, să urmărească numai realizarea sau incarnarea Ideii, a ideii libertăţii.

Ştim că astfel de mărturisiri se mai întîlnesc la Hegel ca şi la alţi exponenţi ai poziţiei şovăielnice a burgheziei germane în această perioadă, ca de pildă Schiller... Trebuie să spunem că indiferent sau independent de atare motivări etice — dezgustul, de fapt neputinţă faţă de istorie — cerinţa exprimată de Hegel la sfîrşitul lucrării este justă : filozofia istoriei sau teoria istoriei nu se confundă cu istoria însăşi. Faptul că cercetarea

istorică trebuie să se sprijine pe o concepție despre istorie și să urmărească o metodă nu înseamnă că trebuie să confundăm sarcinile diferite a două științe diferite. La sfîrșitul *Prelegerilor asupra filozofiei istoriei* Hegel a putut constata că dezideratul inițial al prelegerilor — de a da însăși istoria lumii — nu a putut fi realizat. Trebuie să adăugăm că acest obiectiv în fond nici nu trebuia să fie realizat, în cadrul unei astfel de lucrări. Dar aceasta nu din cauza „dezgustului" de frămîntări sociale, ci din acele motive metodologice, care repartizează sarcini deosebite diferitelor discipline.

Faptul însă că Hegel a dorit și urmărit, pe cît îi era posibil, ca filozof al clasei și epocii sale, să redea istoria lumii — nu poate fi decît pozitiv apreciat. Dezideratul acesta al istoriei concrete — deși n-a dus la o adevărată istorie universală — a determinat însă un binevenit efort de urmărire și demonstrare a progresului în istorie, a întrepătrunderii dintre general și individual, dintre „Idee" și diferitele perioade istorice, popoare și culturi, ca fenomene individuale. Totodată, spre deosebire de lucrări ca „filozofia naturii", filozofia istoriei reprezintă dominarea relativă a tendinței spre concret și spre dialectica reală asupra tendinței spre schematism și deducție apriorică.

Dar cît de concret, pînă la ce nivel al concretului trebuie să coboare teoria sau filozofia istoriei, teoria sau filozofia culturii? Tocmai această problemă deschide paginile *Filozofiei istoriei* și ea îl urmărește pe Hegel, după cum s-a văzut, pînă la încheierea ultimei pagini.

Hegel a știut că încercarea sau ambiția unui filozof de a rivaliza cu istoricii în tratarea istoriei universale va trezi obiecții și împotriviri. El nu a vrut să facă însă concurență istoriei empirice, deși cunoștințele de istorie de care dispunea îi permiteau aceasta. Hegel a vrut să scrie o istorie universală *filozofică*, iar nu empirică. Justificarea teoretică temeinică a acestui deziderat constituie o problemă de bază a filozofiei istoriei la Hegel; ea este și azi în centrul discuțiilor asupra sociologiei ca știință originală. Hegel acordă un loc însemnat în *Introducere* acestei probleme și soluția principială pe care el a dat-o problemei intră ca un *element* prețios, din punct de vedere *metodologic*, în combaterea pozitivismului istoric și a empirismului sociologic.

Luptînd pentru dreptul la viață al filozofiei istoriei, Hegel nu înțelege însă să-și atingă scopul prin desconsiderarea sau subaprecierea operelor de istorie propriu-zisă. Există mai multe „chipuri" de a scrie istorie — arată Hegel. Există o „istorie originară" și o „istorie reflectată", cu care nu se confundă „istoria filozofică", deși aceasta are puncte de contact și cu cea originară și cu cea reflectată.

În ce privește istoria „originară", Hegel se referă la operele unor autori ca Herodot, Tucidide, Cezar, Guicciardini, oameni care au participat direct la evenimente, care adesea au făcut istorie și prin pana cărora vorbește un popor sau o categorie socială.

În cadrul istoriei „reflectate", Hegel distinge mai multe specii: generală, pragmatică, critică și conceptuală. Mai importante decît această clasificare sînt două constatări pe care le face Hegel în cursul expunerii clasificării. Hegel arată că în orice istorie, istoricul vine cu „spiritul" său,

cu punctul său de vedere, care nu coincide cu cel al epocii a cărei istorie o face. Aceasta înseamnă că Hegel ia în discuţie însuşi principiul obiectivităţii, al tratării impersonale, înălţate chipurile deasupra oricărei poziţii. Hegel consideră că istoria nu se poate scrie decît din punctul de vedere concret-istoric al celui care scrie, al prezentului şi al interesului pe care îl insuflă *prezentul, actualitatea.* Înainte de Hegel, iluminiştii, de pildă, credeau că istoricul reprezintă Raţiunea veşnică şi impersonală. Hegel are meritul de a fi arătat că orice lucrare istorică este istoric determinată. Dar el n-a fost în stare să ajungă la explicaţia completă, ştiinţifică, a intereselor de clasă care determină poziţia istoricului. De-abia marxismul a demonstrat că în societatea împărţită în clase, istoriografia exprimă ciocnirea dintre interesele de clasă, că istoricul nu se poate sustrage luptei ideologice şi că numai istoriografia marxistă poate realiza obiectivitatea istoriei, prin faptul că interesele clasei muncitoare coincid cu însuşi progresul istoric.

Istoricitatea unei opere istorice este evidentă şi prin faptul că, după Hegel, experienţa sau învăţătura pe care o poate trage un popor sau un conducător din istoria trecută este foarte îndoielnică. De ce? Pentru că „... fiece epocă are împrejurări atît de specifice, constituie o situaţie într-atît de individuală, încît în aceasta nu trebuie şi nu se poate hotărî decît dinăuntrul ei însăşi" [1].

În *Caiete filozofice*, Lenin a apreciat acest pasaj notînd: „Foarte inteligent!" [2].

Hegel a înţeles dialectic că în viaţa socială „... nu ajută un principiu general şi nici amintirea unor situaţii analoge ...", căci acestea singure n-au putere în faţa prezentului. Şi Hegel dă ca exemplu imitaţia republicii greco-romane de către oamenii revoluţiei franceze. Mimarea aceasta n-a fost numai grotescă, ci a dus şi la serioase impasuri. La Hegel, astfel de reflecţii juste au numai un caracter sporadic.

Marx a arătat, în *18 Brumar al lui Ludovic Bonaparte*, cazuri în care, în istoria societăţii burgheze, oamenii n-au reuşit să înţeleagă noutatea, specificul concret al situaţiei istorice, crezînd că pot rezolva problemele noi cu ajutorul spiritelor trecutului. Lenin a dat o mare importanţă problemei raportului dintre general şi particular în istorie, evidenţiind necesitatea aplicării legilor generale ale construirii socialismului în condiţiile concrete specifice fiecărei ţări.

Istoria filozofică în sfîrşit este înfăţişată de Hegel ca o necesitate a minţii, care reuşeşte să descopere „sufletul conducător al întîmplărilor şi faptelor", iar nu simpla lor ordine exterioară. Pentru a legitima acest tip de istorie sau filozofie a istoriei era necesară o discuţie cu punctul de vedere obişnuit — am spune cu punctul de vedere pozitivist — care şi după Hegel, mereu reapare sub diverse forme.

După cum a subliniat Engels, Hegel a adus punctul de vedere nou din care „...istoria omenirii nu mai apare ca o încîlcire haotică de acte de silnicie lipsite de sens, care, în faţa scaunului de judecată al ra-

[1] Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*, Ed. Reclam., p. 39.
[2] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.P., 1956, p. 211.

țiunii filozofice ajunse acum la maturitate, sînt toate la fel de condamnabile și care merită să fie date cît mai repede uitării, ci ca procesul de dezvoltare a omenirii însăși, sarcina gîndirii fiind acum aceea de a urmări fazele succesive ale acestui proces de-a lungul tuturor căilor sale întortocheate și de a dovedi legitatea lui internă printre toate întîmplările aparente" [1].

Într-adevăr, Hegel în *Prelegerile despre filozofia istoriei*, scrie: „Singura idee pe care o aduce filozofia este simpla idee despre rațiune, despre domnia rațiunii în lume, despre faptul că și istoria lumii se desfășoară rațional" [2].

După cum se vede, Hegel opune empiriștilor, teza despre sensul și legitatea istoriei într-o formă radicală, asertorică, fără precauții și menajamente, fără introducere metodologică. Totodată, citatul de mai sus exprimă nu numai ideea valoroasă a sensului istoriei și a necesității descoperirii lui, dar și teza sistematică, idealistă, după care Rațiunea determină istoria. Este clar că ceea ce-i important și valoros nu constă în faptul că Hegel se va strădui să demonstreze că „substanța" tuturor întîmplărilor este Rațiunea sau Spiritul, ci teza că în complexitatea și varietatea fenomenelor istorice se poate și trebuie descoperit un *sens*, o *legitate*, o *necesitate*.

Credința într-un *sens* al istoriei nu era un lucru nou. Iluminiștii, francezi și germani, Kant și Fichte, își mărturisesc credința într-un sens al istoriei, în *progres*, se străduiesc să dovedească în scrierile lor existența acestui sens. Unii fac aceasta mai rezervat (Kant) alții mai patetic (Fichte) dar mînați de același deziderat politic-ideologic de a proiecta în întreaga istorie universală ceea ce-i însuflețea pe ei ca reprezentanți ideologici ai luptei antifeudale: dorința înfăptuirii progresului ca lozincă de luptă antifeudală. Valorificarea filozofiei istoriei și a culturii la toți acești gînditori înseamnă a desprinde ceea ce ei au putut sesiza din legitatea istoriei și a culturii în ciuda punctului lor de plecare axiologic, idealist. Problema lor principală sau punctul lor de vedere este nu de a explica cum este determinată realizarea progresului sau mijloacele realizării lui atunci cînd progresul se poticnește, ci pur și simplu expresia admirației pentru progres, pentru valorile realizate în istoria umanității. Aceasta și determină caracterul contemplativ-entuziast al filozofiei istoriei la un Herder sau Fichte, predominanța caracterului eticist în filozofia istoriei la acesta din urmă.

Hegel nu poate sări afară din cadrul general idealist-axiologic, spiritualist, al concepției premarxiste despre societate, dar între el și premergătorii săi există o diferențiere, în măsura în care dialectica îi permite să urmărească nu numai demonstrarea *sensului* istoriei, ci să întrezărească și existența *legității*.

În primul rînd Hegel combate poziția eticistă în fața istoriei. Ca și în lucrările de tinerețe, delimitarea propriei sale poziții o face printr-o opoziție față de normativismul fichtean. Deși Hegel nu dezvoltă această polemică, o confruntare a filozofiei istoriei hegeliene cu cea a lui Fichte este cît se poate de revelatoare pentru valorificarea dialecticii obiective ca punct de plecare în filozofia istoriei a lui Hegel.

[1] K. Marx, F. Engels, *Opere alese*, vol. II, E.S.P.L.P., 1955, p. 139.
[2] Hegel, *op. cit.*, p. 42.

Pentru Hegel nu mai există acea separație între ideal și real, între imperativ și existență, pe care Fichte le opune ca două lumi separate, antitetice. Între spirit și realitate, între sens și legitate există deosebire, dar nu numai deosebire, nu numai antiteză, ci și sinteză. Spiritul nu-i „atît de neputincios, încît să rămînă numai ideal și imperativ și numai în afara realității, (existînd) cine știe unde, ca ceva deosebit, în capetele cîtorva oameni..." [1]. *Spiritul este în istoria însăși, în realitatea însăși*, deci valorile nu constituie un regn extramundan, ci se integrează în procesul devenirii istorice, procesul realizării valorilor nu poate fi desprins de procesul istoric propriu-zis.

Această teză despre împletirea dialectică dintre valoare și necesitate în procesul istoric este ca atare o teză prețioasă, valoroasă prin caracterul ei antimetafizic, prin tendința de a găsi valori în orice perioadă istorică, în orice moment, la orice popor care reprezintă, în felul său, Spiritul. Voltaire, de pildă, nu vedea nici o valoare, nici un sens în întreaga istorie a evului mediu. Greșeala lui Hegel constă în exagerarea idealistă, finalistă, a acestei teze, transformarea ei în teză fundamentală explicativă : istoria nu-i *decît* manifestarea Rațiunii, a Spiritului, a Libertății, a Ideii.

Descoperind un sens în istorie, idealistul Hegel n-a fost în stare să-l desprindă în mod *critic* și să-l explice în chip științific, materialist. Tributar religiei, ca ideolog al regimului absolutist, Hegel a colorat teleologic concepția lui despre existența unui sens în istorie. Acest sens apare ca ceva aprioric dat, existînd înaintea desfășurării reale a evenimentelor, ca ceva care trebuie să se realizeze, ca un fel de predestinație.

În al doilea rînd, Hegel a aplicat necritic ideea că în orice moment al istoriei se poate descoperi un sens, o valoare. Marxismul a arătat tocmai că în istorie sensul s-a împletit cu nonsensul, iar expresia cea mai crudă și puternică a nonsensului a reprezentat-o — și o reprezintă și azi în orînduirea capitalistă — asuprirea și exploatarea.

Concepția hegeliană despre istorie ca manifestare a Spiritului, deși fundamental greșită, cuprinde însă și presupunerea justă că sensul din istorie este ceva obiectiv și necesar, iar nu o teză arbitrară subiectivă. „De abea din însăși considerarea istoriei lumii trebuie să reiasă că ea se desfășoară rațional, că ea este mersul rațional și necesar al Spiritului lumii ..." [2].

Critica hegeliană a imperativului la Kant și Fichte, are, din punct de vedere politic, un sens reacționar, căci este critica pe care o face un ideolog al adaptării și împăcării cu realitatea germană. Ca filozof idealist, Fichte însă, după cum s-a văzut [3], ajunge să considere imperativul drept factor prim, iar realitatea factor secund.

Hegel caută valorile în realitate. A citi mersul Spiritului sau realizarea valorilor în istoria lumii — arată Hegel — nu înseamnă cîtuși de puțin a forța faptele, a le ordona conform unei teze aprioriice. Hegel își *propunea* cel puțin să nu procedeze deductiv, să nu construiască istoria universală, ci să-i oglindească sensul. Dar susținerea principiilor etico-

[1] *Op. cit.*, p. 42.
[2] *Op. cit.*, p. 43.
[3] Vezi *Metodă și sistem la Hegel*, I, paragraful „Fichte".

politice ale clasei sale aveau să-l ducă la o construcție, la o demonstrație speculativă a valorilor libertății, spiritului și gîndirii. Ca dialectician obiectiv, Hegel dorea să se ferească de această construcție speculativă : „...ca primă condiție am putea să o exprimăm pe aceea de a reda fidel istoria..." scrie el. Hegel a intuit faptul că în societatea în care trăia el o atare dorință nu era realizabilă. Chiar istoricul obișnuit, care își închipuie că nu face decît să reproducă fidel și obiectiv faptele nutrește o iluzie copilărească, căci „... prin gîndirea sa el nu-i pasiv, el vine cu categoriile sale și vede prin ele ..." [1].

Hegel însă nu merge mai departe, nu pune și nici nu poate rezolva problema acestor categorii poziționale ; el nu știe — ceea ce va arăta de abia marxismul — că acestea nu sînt ale unui autor, ci categorii social-politice și etice de clasă și că obiectivitatea îi este asigurată numai istoricului care interpretează istoria de pe pozițiile proletariatului, ale singurei clase care reprezintă progresul social. Hegel remarcă judicios că nici istoricul nu scapă de categorii și că este falsă concepția pozitivistă asupra „fidelității" și „purității" tratării factologice. El n-a putut să-și dea seama că neputința obiectivității istorice este legată de limitele de clasă, de lipsa de perspectivă istorică a burgheziei. Hegel nu cercetează *caracterul* și *rădăcina* de clasă a categoriilor cu care lucrează istoricul, ci se preocupă de existența lor numai în măsura în care orice înțelegere a faptelor presupune o gîndire asupra lor, o „raționalizare" a faptelor, un efort de a le cuprinde în cadrul unei legități. Aceasta este necesar, căci în știință, „... gîndirea nu trebuie să doarmă ...", iar „... cine privește lumea cu ochii rațiunii, *aceluia* îi și răspunde lumea în chip rațional...". Aceluia care face eforturi de a desprinde sens și legitate în istorie, istoria îi dezvăluie legitatea sa — aceasta este concluzia și îndemnul prețios care se desprinde din critica hegeliană a pozitivismului în istorie. Hegel nu și-a dat însă seama că aceasta însemna doar *începutul* descifrării istoriei, că trebuia *concretizată* teza despre raționalitatea sau legitatea obiectivă a istoriei printr-o concepție materialistă.

Citirea unui sens în istorie cerea un efort pentru știința empirică, dar era un fenomen curent și chiar o atitudine populară încă de mult prin tradiția teologică. Căutarea „mîinii lui Dumnezeu" în mersul evenimentelor era un reflex al conștiinței religioase a omului de rînd, reflex creat de-a lungul veacurilor prin influența teologică. Se punea deci problema de a confrunta noua „istorie filozofică" sau filozofia istoriei cu credința în „providență".

Neavînd o atitudine critică față de teologie, Hegel nu are nimic împotriva unei analogii între religie și filozofia istoriei : și una și alta caută să deslușească un plan, fie că este al Rațiunii sau al dumnezeirii, „... providența divină este înțelepciunea la o putere infinită ...". Deosebirea esențială este numai metodologică. Credința în „providență" însemna plecarea de la un principiu nedeterminat al istoriei lumii și care nici nu era aplicat concret în diferitele momente ale istoriei universale. Mai mult — arată Hegel — concepția religioasă despre „planul providenței" este

[1] Hegel, *op. cit.*, p. 44.

agnostică : teologii ca şi credincioşii nu se încumetă să cunoască acest plan, afirmă chiar că el trebuie să rămînă ascuns ochiului omenesc.

Deci, ca de obicei, Hegel nu respinge religia, ci caută un compromis „raţional". El respinge numai teza despre neputinţa cunoaşterii planului divin şi cere cu energie luarea în stăpînire de către filozofia istoriei a ceea ce nu reuşeşte să facă o anumită teologie. „Dumnezeu trebuie cunoscut" şi în consecinţă trebuie cunoscută şi „ ... această bogată producţie a Raţiunii creatoare care este istoria lumii" [1].

Cunoaşterea istoriei universale mai are o neaşteptată consecinţă cu caracter moral-religios, o teză susţinută încă de Leibniz : justificarea răului în lume. În această formulă semireligioasă se exprimă însă o importantă şi deja cunoscută teză dialectică hegeliană : aceea despre integrarea, despre cuprinderea dialectică a negativului din punct de vedere moral sau al diferiţilor indivizi, în procesul contradictoriu al istoriei. Hegel a exprimat cel dintîi ideea dialectică a împletirii indestructibile, în istorie, a negativului şi a afirmativului, a valorii şi non-valorii. „Această împăcare — scrie el — poate fi atinsă numai prin cunoaşterea afirmativului, prin care acel negativ dispare ca ceva subordonat şi învins ... " (*ib.*).

Este evident că teza lui Hegel nu poate fi acceptată în formularea ei vagă, care ocoleşte răspunsul precis, absolut necesar : ce este „afirmativ" şi ce este „negativ" în istorie ? Hegel nu putea răspunde la o astfel de întrebare, cînd el socotea statul absolutist nu numai drept ceva „afirmativ", dar chiar drept încoronarea istoriei universale.

Ridicînd întrebarea despre sensul istoriei, Hegel a trebuit să răspundă la ea de pe poziţiile clasei sale, a trebuit să proiecteze în întregul proces al istoriei universale acele principii sau categorii care erau tocmai valorile etice şi politice mult dorite ale burgheziei,în măsura în care ea lupta pentru cucerirea puterii şi pentru întronarea unui nou ideal uman : libertate, spiritualitate. Dar atît în susţinerea valorii libertăţii cît şi cea a spiritualităţii, erau, după cum ştim, două tendinţe contradictorii : sensul pozitiv burghez al libertăţii sociale şi individuale, dar şi sensul negativ al „eliberării" de realitatea istorică, al evadării pe planul compensatoriu al spiritului. Pe lîngă aceste două sensuri contradictorii, există, după 1817, al treilea sens net reacţionar : teza după care libertatea, spiritul, raţiunea etc. sînt încarnate în statul absolutist prusac. Cînd valorile politice şi etice sînt reduse la valoarea centrală a libertăţii spirituale, Hegel argumentează aceasta în chipul următor : „Fiecare crede în mod nemijlocit că spiritul posedă, printre alte însuşiri şi pe aceea a libertăţii, filozofia însă ne învaţă că toate însuşirile spiritului există numai datorită libertăţii, că toate nu sînt decît mijloace în vederea (obţinerii) libertăţii, că toate (nu fac) decît să o caute şi să o creeze pe aceasta ; este un adevăr al filozofiei speculative acela că *libertatea este singurul adevăr al spiritului*" [2].

În acest citat, ca şi în multe altele, obsesia libertăţii este evidentă, dar este vorba de libertatea spirituală, iar nu de cea politică, nu avem deci în faţă încoronarea teoretică a îndelungatelor năzuinţe iluministe,

[1] *Op. cit.*, p. 49.
[2] *Op. cit.*, p. 51.

antifeudale din Germania, începînd cu Leibniz. Conceptul hegelian al libertății este contradictoriu, el nu cristalizează decît în mică măsură tendințele pozitive ale cuceririi libertății, ci mai ales neputința cuceririi ei, tendința evadării în libertatea spirituală ca „eliberare" de luptă și frămîntare. În al doilea rînd, subliniem trădarea desideratului libertății prin afirmația că el a fost deja împlinit în Germania.

În decursul desfășurării istoriei universale, Hegel împletește sensul evazionist al libertății spiritului cu sensul pozitiv al libertății politice. Sensul dominant este cel spiritualist, — libertatea politică intră în sfera larg concepută a libertății spirituale. Perioadele istorice și diversele popoare sînt judecate și înțelese în lumina acestui criteriu : întrucît ele reprezită în primul rînd manifestarea libertății și a gîndirii, în al doilea rînd manifestarea cunoașterii de sine. Ca și în alte părți ale operei lui, Hegel nu-i în stare să stabilească primatul libertății politice față de cea etică, nu poate să aleagă, continuă să șovăie — ca și clasa pe care o reprezintă — între dorința libertății politice și consolarea cu libertatea spirituală. Sub obsesia „conștiinței de sine", Hegel a dat aprecieri absurde unor popoare. Așa de pildă „orientalii", popoarele orientale sînt subapreciate în bloc pe motivul că „ ...încă nu știu că spiritul sau omul ca atare, în sine, este liber ... ". Popoarele orientale reprezintă după Hegel un moment inferior al evoluției spiritului pe motivul absurd că „n-au conștiință de sine".

Ignorînd cauzele obiective ale stagnării relative în acea vreme, a popoarelor orientale, ignorînd de asemenea faptul că istoria Chinei a fost brăzdată de răscoale și alte forme ale luptei de clasă, Hegel n-a fost capabil să vadă perspectivele revoluționare ale Orientului, așa cum ele s-au realizat și continuă să se realizeze în epoca noastră.

„*Istoria lumii este progresul în conștiința libertății* — un progres pe care trebuie să-l cunoaștem în necesitatea lui" [1]. Definiția idealistă a istoriei ca istorie a spiritului, a conștiinței — a fost de mult respinsă de marxism ca o interpretare neștiințifică, mistică, a esenței progresului istoric [2]. Dar aceasta nu înseamnă că în istorie nu trebuie urmărită, din punct de vedere marxist, lupta popoarelor pentru libertatea politică și pentru ridicarea la o înaltă viață spirituală. Interesul pentru urmărirea evoluției istorice a fenomenului libertății este deci și astăzi deplin justificat din punct de vedere istoric și filozofic. Definiția de mai sus a lui Hegel are însă un sens idealist întrucît vrea să înlocuiască și să ascundă procesul obiectiv al luptei de clasă și al dezvoltării modului de producție. În al doilea rînd, după cum am mai arătat, întrucît Hegel nu urmărește lupta de clasă, asuprirea și exploatarea în istoria universală, el nu vede că în societatea divizată în clase libertatea se împletește cu robia.

Deși libertatea spirituală este tema dominantă, iar cea politică rămîne secundară, și cu toate limitările inevitabile, politice și gnoseologice, care îl handicapează în realizarea istoriei libertății, nu i se poate contesta lui Hegel meritul de a fi introdus în filozofia istoriei, împotriva concep-

[1] *Op. cit.*, p. 53
[2] Vezi de ex. Marx-Engels, *Opere*, E.S.P.L.P., 1958, II (*Sfînta Familie*).

tului teologic al „providenţei", punctul de vedere progresist, deşi limitat, că istoria trebuie privită ca realizare a libertăţii politice şi etice. Hegel osîndeşte lipsa libertăţii în despoţiile orientale şi chiar în republicile antice. Prestigiul şi nimbul cultural de care se bucură antichitatea greacă în ochii lui Hegel nu-l împiedică să observe cu ascuţime că la greci şi la romani numai o minoritate, numai unii oameni se bucurau de libertate, în timp ce mulţimea sclavilor gemeau în robie. De aceea, scrie Hegel, libertatea grecilor „... era în parte numai o floare întîmplătoare, trecătoare şi limitată, în parte o aspră robie a omului, a umanului" [1].

Deşi, după cum o afirmă în chip fals şi şovinist încă din introducere şi după cum o va dezvolta mai tîrziu, „naţiunile germanice" sînt socotite de către Hegel drept cele care încarnează în istoria modernă libertatea politică, este demn de remarcat că libertatea spirituală pe care a adus-o lutheranismul nu-i apare lui Hegel drept deplin satisfăcătoare, drept o valoare definitivă. Hegel opune chiar libertatea politică libertăţii religioase : „Sclavia n-a încetat nemijlocit odată cu primirea religiei creştine şi mai puţin domneşte libertatea în state, regimurile politice, iar constituţiile n-au fost organizate într-un chip raţional şi nici n-au fost întemeiate pe principiul libertăţii [2].

Astfel de declaraţii, deşi nu vor constitui un principiu consecvent de judecare a statelor burgheze din vremea sa — şi mai puţin a statului prusac în care trăia însuşi Hegel — arată că iluminismul nu s-a stins cu totul în *Filozofia istoriei.*

Dar oricît de vrednic de apreciat este faptul că Hegel a introdus categoria libertăţii pentru a aprecia progresul social, politic şi spiritual în istorie, nu trebuie uitate două lucruri : 1) în noţiunea libertăţii el a strecurat şi sensul evazionist al „eliberării" ; 2) extinzînd nepermis valabilitatea categoriei libertăţii, Hegel a făcut din ea o categorie explicativă, o *cauză* a fenomenelor sociale obiective, cînd ea nu-i decît un scop, o categorie etică şi politică. Aceasta a dus la o confuzie între etic şi social, între etică şi istorie, confuzie de planuri specifică concepţiilor idealiste de tip axiologic. *Dezideratele* burgheziei germane au fost transformate în *cauze* ale fenomenelor sociale, ale întregii istorii universale. Scopurile politice şi etice ale burgheziei germane, cristalizate în categoria cu dublu sens a libertăţii, au fost proiectate de către Hegel pe planul istoriei lumii, au fost încununate cu prestigiul „scopului final al luptei". Neputinţa de a distinge riguros ştiinţific între scopurile de clasă, istoriceşte determinate şi mecanismul determinismului faptelor istorice, l-au dus pe Hegel la *finalism* — una din trăsăturile concepţiilor idealiste asupra societăţii.

Este demn de remarcat că Hegel a fost conştient de multiplele sensuri ale noţiunii de „libertate" şi că el a simţit neputinţa — nu numai a sa proprie, ci a epocii, a contemporanilor în general — de a da sensuri precise acestei noţiuni. „Că această libertate ... este încă neclară şi că este un cuvînt cu multe sensuri, că ea, deşi este bunul suprem, poartă în sine infinit de multe neclarităţi, rătăciri şi greşeli, cuprinzînd în sine şi

[1] Hegel, *op. cit.*, p. 52.
[2] *Op. cit.*, p. 53.

toate excesele posibile — aceasta niciodată nu s-a ştiut şi nu s-a văzut mai bine decît în epoca noastră ..." — a scris Hegel[1]. Însă dîndu-şi seama de aceste confuzii, el n-a putut să le învingă, deoarece nu de pe poziţiile burgheziei, ci numai din perspectiva progresistă a proletariatului putea fi deplin elucidat raportul dialectic dintre libertate şi necesitate.

Finalismul nu l-a dus pe Hegel la o tratare definitiv simplistă a problemei structurii procesului istoric. El postulează existenţa unei finalităţi în istoria lumii — realizarea libertăţii. Dar nu mai puţin importantă rămîne problema : cum se realizează libertatea, care sînt *mijloacele* realizării ei ? Hegel va distinge între „conceptul interior" al procesului istoric, deci între *sensul* lui şi mijloacele realizării lui. Deşi echivalenţa pe care o face Hegel între libertate — fapte istorice de o parte şi „concept interior — aparenţă" nu poate fi acceptată şi are o sonoritate kantiană, important este că Hegel recunoaşte realitatea de netăgăduit a intereselor economice, politice, individuale, ciocnirea aprigă a acestor interese şi pasiuni. Privită îndeaproape, istoria ne arată că „acţiunile oamenilor izvorăsc din nevoile, pasiunile, interesele, caracterele şi talentele lor şi anume în aşa chip, încît în această piesă de teatru a activităţii numai nevoile, pasiunile şi interesele sînt acelea care ne apar ca motive şi se înfăţişează ca element determinant"[2].

În *Caiete filozofice*, Lenin a apreciat această idee a lui Hegel drept o „apropiere de materialism istoric" [3]. Dar numai o „apropiere", pentru că teza fundamentală despre Spirit, care se află la baza evoluţiei istoriei îl ţine departe pe Hegel de orice posibilitate de dezvoltare consecventă a acestor germeni de înţelegere materialistă.

Concepţia lui Hegel despre istorie este deci idealistă, dar nu idilică, schematică şi metafizică, Hegel este departe de a accepta tradiţionala schemă teologică a realizării spontane, de la sine, a unui plan divin, a sensului în istorie. Fără să renunţe la menţinerea divinităţii în istorie, Hegel exclude însă „moralismul". Dimpotrivă, el are grijă să accentueze că virtuţile joacă în istoria reală a omenirii un rol cu totul nesemnificativ. Ceea ce-i evident şi hotărîtor în imensa majoritate a acţiunilor oamenilor în istorie (în istoria societăţii împărţită în clase antagoniste — am putea preciza) nu sînt motivele raţionale, intenţiile bune, motivele ideale sau idealiste, ci nevoile şi interesele. Acestea nu cunosc nici o îngrădire, nu ascultă cîtuşi de puţin de poruncile dreptului şi moralei ; ele se înfăţişează ca nişte forţe ale naturii, nestăvilite, care exprimă mai direct natura umană decît disciplina morală.

Hegel n-a ştiut însă că această năvalnică şi cinică manifestare a intereselor este specifică societăţii divizate în clase antagoniste şi mai ales societăţii capitaliste.

În această viziune realistă asupra omului şi societăţii nu-i greu de recunoscut influenţa lui Machiavelli şi a moraliştilor francezi, a lui Hobbes şi Spinoza. Hegel priveşte lucid istoria societăţii şi deşi aceasta nu-l scapă de idealism, în schimb antinomia dintre raţionalitatea istoriei, dintre sensul istoriei şi faptele istorice, dintre general şi individual cîştigă în

[1] *Op. cit.*, p. 54.
[2] *Op. cit.*, p. 55.
[3] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.P., 1956, p. 212.

ascuțime. În orice caz, dialectica necesității — libertății, a realizării progresului — este superioară concepției idealist-subiectiviste, eticiste, a unui Fichte.

Hegel nu neagă aspectul tragic al istoriei ; sentimentul dezorientării şi deznădejdii te poate cuprinde — spune el — atunci cînd priveşti epocile dezolate ale istoriei, măcinarea forțelor umane, distrugerea valorilor unice, suferința enormă şi inutilă etc. În măsura în care clasa sa nu renunțase la veleitățile ei istorice, Hegel îndeamnă să ne smulgem din această stare de tristețe şi să ne întoarcem „...îndărăt la sentimentul nostru vital, în prezentul, scopul şi interesele noastre..." [1]. Oricîte zone tragice ar înfățişa istoria, iluministul Hegel găseşte înviorare în convingerea că totuşi suferințele oamenilor nu sînt zadarnice, deoarece istoria nu-i un haos, ci o împletire dialectică de sens şi non-sens, de suferință şi realizări umane. Hegel respinge contemplarea pesimistă a istoriei, frazeologia despre non-sensul şi tragicul istoriei. Filozofia nu se poate coborî la pesimism, văicăreală şi disperare—aşa cum se complac diverşi cavaleri ai disperării din epoca de descompunere a capitalismului. Pentru reprezentanții unei astfel de atitudini *nonfilozofice*, Hegel are numai dispreț ; el arată că în fond, reprezentanții acestor „reflecții pline de sentiment", nici n-au interesul să se ridice deasupra acestor stări, ci se simt foarte bine în mijlocul acestor „sublimități goale şi sterile".

Hegel vrea şi tinde să afle acel sens al istoriei, care poate să compenseze şi să justifice suferința şi lupta umanității. Şi acest sens este libertatea, dar nu în sensul ei evazionist, subiectivist, ci în sensul ei obiectiv, pozitiv, progresist în acele condiții istorice, *libertatea politică a popoarelor realizată în stat.*

După cum se ştie, marxismul a făcut o confruntare necruțătoare între teoria şi practica libertății, în societatea burgheză ; — filozofia hegeliană a dreptului şi statului a fost printre concepțiile cele mai aspru criticate de către Marx. În problemele filozofiei istoriei şi culturii, pînă să ajungă să facă, la sfîrşitul lucrării sale, joncțiunea cu problema concretă, imediată, a „realizării libertății" în odiosul stat prusac, în măsura pregătirii *teoretice* a considerării unui sens în istorie, Hegel are meritul de a fi ridicat o serie de probleme, de a fi dezvăluit contradicțiile specifice ale problematicii individual-general în istorie. Lenin a conspectat, socotindu-le demne de interes, toate pasagiile referitoare la dialectica individ-progres istoric [2].

Lenin a apreciat chipul în care Hegel reliefează, sub noianul de fapte şi pasiuni particulare, existența permanentă a unui interes, a unui sens general, care nu se lasă acoperit, fărîmițat sau înnăbuşit ci străbate, în cele din urmă, la lumină. Numai că Hegel a presimțit, fără să poată rezolva, problema dialecticii individual-general în istorie.

În alte părți ale operei lui, ca de pildă în *Filozofia dreptului*, Hegel a cerut subordonarea totală a cetățeanului față de statul prusac, desconsiderînd în mod absolut interesele individuale, înfierîndu-le chiar ca „su-

[1] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.P., 1956, p. 56.

[2] *Ibidem*, p. 212—213. Lenin a extras chiar două pagini în legătură cu această problemă (p. 219—220) apreciindu-le drept „un minunat tablou al istoriei".

biective". Dar în introducerea de care ne ocupăm, Hegel pune tocmai problema respectării intereselor individuale, consideră subiectul, omul cu nevoile și dorințele lui subiective drept unicul mijloc prin care se realizează sensul istoriei. Nu este deci vorba de o realizare a libertății sau a spiritului în *afara* și *deasupra* oamenilor reali, ci tocmai *prin* acești oameni, cu interesele, patimile și slăbiciunile lor. Hegel aplică aici unul din aspectele dialecticii general-individual; ceea ce-i general — principiile, idealurile, valorile, marile scopuri — nu se realizează, nu devin reale, nu se transformă din ideal în real, decît datorită *activității* umane, a fiecărui om în parte și a tuturor la un loc. Hegel arată că activitatea umană nu poate fi redusă la etosul uman, la aspectul ideal al activității umane. Activitatea umană este un complex de factori în care domină „subiectivitatea" — adică interesele personale. „Un scop pentru care trebuie să fiu activ, trebuie să fie, într-un chip oarecare, și scopul meu; trebuie să-mi satisfac simultan și scopul meu, dacă scopul pentru care activez are încă multe laturi, prin care el nu mă interesează întru nimic" [1].

Hegel nu numai că nu consideră aici statul ca expresie a generalului în opoziție cu interesele individuale sau deasupra lui, ci dimpotrivă, accentuează că „...un stat este prosper și plin de forță în sine însuși, atunci cînd unește scopul său general cu interesele particulare ale cetățenilor..." [2]. Dar această împletire sau sinteză între general și individual în stat nu se realizează ușor și spontan, ci este un ideal greu accesibil, atins după îndelungate conflicte între interesele generale și cele individuale. Sinteza acestor interese adesea potrivnice reprezintă un apogeu în evoluția statului. „Momentul unei atari împletiri constituie perioada înfloririi, virtuții, forții și fericirii sale" (*ib*). Caracterizare care, evident, nu se potrivea nici pentru statele burgheze din vremea lui Hegel și cu atît mai puțin statului absolutist prusac în care erau „prospere" clasele stăpînitoare, iar nici decum milioanele de iobagi și lucrători exploatați. Este demn de remarcat că *idealul* statal al lui Hegel păstrează aici trăsăturile democratice, republicane și că el reprezintă strălucirea istoriei, iar nu vreo oarecare manifestare a libertății individuale. Dar Hegel se face că ignoră desmințirea brutală pe care o dădea statul prusac „idealului" său statal.

Sinteza aceasta dintre scopul general și interesele individuale apare deci ca o manifestare concretă, interesantă, a spiritului în sensul orientării filozofiei istoriei spre analiza fenomenului politic al statului. Manifestarea cea mai importantă a spiritului nu este deci libertatea înțeleasă subiectivist, nu este desfășurarea anarhică a energiei individuale — cum a fost concepută de curentul *Sturm und Drang* și de romantici ca Fr. Schlegel și Schleiermacher — ci statal, ca o formă obiectivă, ca instituție politică. Sub categoria spiritului, Hegel adăpostește deci, în cele din urmă, o instituție politică, păstrînd destul de limpezi, *dar numai pe planul generalității*, trăsăturile idealului republican. Evoluția spiritului și istoria universală sînt echivalate deci cu evoluția statului. Hegel se oprește chiar

[1] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.P., 1956, p. 57.
[2] *Ibidem*, p. 60.

să schiţeze mersul istoriei universale din unghiul de vedere al evoluţiei vieţii sociale, al vieţii statale. El arată că „... istoria universală nu începe cu vreun scop conştient..." — ceea ce reprezintă un serios pas înainte faţă de teoria contractualistă a statului, teorie idealistă imaginată de un Hobbes şi Rousseau. Oamenii nu s-au adunat şi nu s-au „sfătuit" pentru a făuri statul, nu l-au creat raţional. Hegel nu combate teoria lui Hobbes-Rousseau, dar concepţia lui este în vizibilă opoziţie cu această teorie care dominase cu atîta tărie timp de două veacuri. Hegel nu rămîne însă consecvent; el afirmă că la originile societăţii a existat un „instinct al conviețuirii" (Trieb des Zusammenlebens) instinct care era determinat de „scopul conştient al asigurării vieţii şi bunurilor lor, şi în măsura în care a apărut această conviețuire s-a lărgit acest scop" [1] — scopul realizării spiritului sau statului.

Această idee a „asigurării vieţii şi bunurilor" este rudimentar schiţată, dar ea are o notă materialistă superioară imaginii lui Hobbes-Rousseau despre originile statului. Hegel nu-i preocupat de problema originilor societăţii şi, după cum se va vedea, una din lipsurile serioase ale istoriei lui universale este inexistenţa societăţii sau orînduirii primitive, care în acea vreme era cu totul insuficient cunoscută. Hegel se preocupă de începutul istoriei pentru a ilustra teza lui dialectică despre devenire; la începutul istoriei spiritul este numai *în sine* şi această fază iniţială o reprezintă starea „naturală" a omenirii din societatea primitivă.

După cum a arătat Engels, concepţia lui Hegel despre anumite forţe motrice ale istoriei care stau în spatele acţiunilor indivizilor — este superioară vechiului materialism. „Filozofia istoriei, dimpotrivă, aşa cum e reprezentată mai ales de Hegel, recunoaşte că atît mobilurile perceptibile cît şi mobilurile reale ale acţiunii oamenilor în istorie nu sînt nicidecum cauzele ultime ale evenimentelor istorice, ci în spatele acestor mobiluri se află alte forţe motrice, care trebuie cercetate. Dar ea nu caută aceste forţe în istoria însăşi, ci, dimpotrivă le introduce în istorie din afară, din ideologia filozofică" [2].

De abia marxismul va putea analiza ştiinţific drumul de la *comunitatea* primitivă la statul socialist. La Hegel apare ideea embrionară şi sub formulă idealistă că la originile istoriei există tendinţa spre viaţă comună, determinată de nevoi materiale, vitale, tendinţă care devine un scop conştient de-a lungul istoriei universale. În orice caz, trebuie apreciat faptul că spiritul nu-şi face intrarea, în istoria universală, prin proclamaţii teologice, ci îmbracă haina modestă a conviețuirii oamenilor.

Hegel subliniază prezenţa intereselor individuale de la originile pînă la sfîrşitul istoriei universale. Spiritul şi evoluţia lui sînt de neconceput, de nedeslipit de interesele omeneşti, de interesele indivizilor reali şi — de abia acum o spune Hegel — de interesele *popoarelor* [3]. În perioada aceasta, de după 1817, Hegel nu mai este însă în măsură să dezvolte teza democratică despre rolul poporului. De aceea, în *Filozofia istoriei* el face un compromis: păstrează noţiunea de popor, dar o subor-

[1] Hegel, *op. cit.*, p. 60.
[2] K. Marx, F. Engels, *Opere alese*, E.S.P.L.P., II, ed. a 2-a, 1955, p. 425.
[3] Hegel, *op. cit.*, p. 61.

donează statului. Aceasta înseamnă în fond concluzia în sensul tezei fundamentale din *Filozofia dreptului* : statului absolutist trebuie să i se supună necondiționat masele „ascultătoare".

Dacă spiritul nu se poate realiza decît prin oameni reali, raportul acesta dialectic stabilit de Hegel notează o indiscutabilă *dependență* a spiritului de categoria opusă a nevoilor, a intereselor. Şi după cum spiritul nu există fără interese omenești, după cum generalul nu există deslipit de individual, tot astfel avem raportul răsturnat, paradoxal : masele şi indivizii. „... căutînd şi satisfăcînd interesele lor, sînt simultan mijloacele şi uneltele a ceva mai înalt şi mai depărtat, despre care nu ştim nimic, pe care îl realizează inconştient..." [1].

De abia marxismul a explicat concret, ştiințific, faptul că oamenii nu cunosc (cel puțin pînă în era socialismului) efectele nebănuite ale producției lor, ale descoperirii mijloacelor de producție. Hegel atinge doar în treacăt ideea aceasta, ceea ce a fost relevat de Lenin, care compară pasajul lui Hegel cu un clasic fragment din lucrarea lui Engels, *L. Feuerbach şi sfîrşitul filozofiei clasice germane*. În această operă, Engels arată că „... scopurile acțiunilor sînt vaste, dar rezultatele care decurg de fapt din aceste acțiuni nu sînt deloc voite, şi dacă la început par totuşi să corespundă scopurilor voite, ele au pînă la urmă cu totul alte urmări decît cele voite". Engels încheie însă astfel : „Dar acolo unde la suprafață apare jocul întîmplării, ea se dovedeşte a fi totdeauna dominată de legi interne ascunse. Totul este să descoperi aceste legi" [2].

Poziția sa de ideolog burghez l-a împiedicat pe Hegel să descopere legile autentice ale istoriei. Pentru aceasta un exemplu foarte clar ni-l dă chipul în care Hegel a folosit în cadrul *Filozofiei istoriei* teoria sa despre stat.

Pentru Hegel legea de bază a istoriei universale este evoluția spiritului spre libertate. Dar Hegel porneşte de la axioma că nu există altă libertate decît cea pe care o reprezintă statul şi că „... întreaga valoare pe care o are omul, întreaga realitate spirituală el o deține prin stat" [3]. Această anihilare a individualității, această divinizare a statului este continuarea liniei reacționare inaugurată în *Enciclopedie* (1817). Este tendința reacționară a statului absolutist, care sub frazeologia demagogică a „intereselor colective", reprezintă în fond interesele unei minorități de exploatatori.

În concepția despre stat a lui Hegel, aşa cum apare ea în *Filozofia istoriei*, continuă tendința conservatoare de a preamări legile şi ordinea statului absolutist feudal. Deşi *istoria spiritului* se împletea cu posibilitățile mai interesante ale *istoriei statului* această istorie nu se putea dezbăra de postulatul mistificator după care „statul este ideea divină aşa cum este ea prezentă pe pămînt" [4]. Chiar dacă am considera că apologia hegeliană a statului reflectă — pe linia lui Hobbes — şi glorificarea statului burghez modern, nu numai a acelui absolutist feudal, ea rămîne

[1] Hegel, *op. cit.*, p. 61.
[2] K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. II, E.S.P.L.P., 1958, p. 424.
[3] Hegel, *op. cit.*, p. 78.
[4] *Ibidem.*

expresia nudă a intereselor claselor dominante, a intereselor unite ale aristocrației și burgheziei împotriva muncitorilor și țăranilor.

Hegel compară libertatea anarhică și libertatea disciplinată apreciind-o în chip just pe cea din urmă. Dar el pretinde nejustificat că patria și poporul trebuie identificate cu statul prusac. Hegel afirmă că prin supunerea individului față de legi „dispare contradicția dintre libertate și necesitate" [1]. Dar, după cum a arătat pe larg Marx, în momentul în care Hegel făcea această afirmație nici un stat burghez — cu atît mai puțin cel absolutist prusac — nu mai putea reprezenta necesitatea.

Critica aspră pe care a făcut-o tînărul Marx filozofiei hegeliene a statului și dreptului este deplin valabilă și pentru ideile despre stat pe care le introduce Hegel în *Filozofia istoriei.*

Teoria hegeliană a libertății ar fi fost justificată dacă ea și-ar fi păstrat măcar relativa legătură cu rădăcinile ei autentice, cu dezideratele antifeudale iluministe care există într-o anumită măsură în opera lui Hegel pînă la 1817.

După cum a arătat Marx, Hegel s-a străduit să șteargă orice urmă din originea empirică a statului și monarhului. „Rațiunea orînduirii de stat nu va fi deci noțiunea de stat, ci logica abstractă. În locul noțiunii orînduire, obținem orînduirea noțiunii. Nu gîndirea se orientează după natura statului, ci statul după o idee preconceputâ" [2]. Acrobațiile pe care le desfășoară conceptul în mîinile lui Hegel, au drept scop ridicarea privirilor spectatorului de la pămînt spre cer. Vechea concepție teologică despre originea divină a monarhului face loc teoriei logico-mistice a monarhului. Căci toate evoluțiile scolastice ale conceptului se încheie cu anunțarea triumfală a apariției monarhului : „Transformarea statului în monarhie constituțională este opera lumii moderne, în care Ideea substanțială și-a dobîndit forma infinită" [3].

Filozofia statului și dreptului se încheie așadar cu apoteoza monarhului, chipurile „constituțional", care-i totodată și culmea istoriei universale.

În momentul însă cînd Hegel substituie statul prusac acestor năzuințe, el vorbește în numele burgheziei și feudalismului, al căror compromis politic antipopular îl sanctifică și divinizează sub lozinca statului.

În principiu, trecerea de la concepția spiritualistă spre o *istorie a statelor* era un pas spre înțelegerea științifică a istoriei, spre sezisarea laturii politice a istoriei, — față de concepția biografistă, idealistă a istoriei. Dar la Hegel, statul ca bază a explicației istoriei universale ascunde lupta de clasă. Statul este folosit ca factor de unificare și ascundere a contradicțiilor de clasă ; conținutul statului este totdeauna pentru Hegel o unitate absolută a intereselor cetățenilor și totodată baza tuturor laturilor vieții sociale și spirituale : drept, artă, filozofie etc. Este evident că punînd statul la baza întregii vieți spirituale, Hegel ascunde totodată caracterul de clasă al ideologiei, deoarece statul hegelian este înfățișat ca o entitate deasupra claselor. În al doilea rînd, Hegel alege, printre

[1] Hegel, *op. cit.*, p. 78.
[2] Marx-Engels, *Opere*, I, E.S.P.L.P., 1957, p. 242.
[3] Hegel, *op. cit.*, p. 236.

formele conştiinţei sociale, una pe care o consideră drept cea mai capabilă să exprime „unificarea" pe care o reprezintă statul : *religia*. Hegel susţine deci că prin religie „...spiritul lumesc devine conştient de spiritul absolut" [1], prin faptul că jertfa şi evlavia întruchipează obiectivarea, contopirea subiectivului cu obiectivul, a particularului cu generalul. Hegel nu se mulţumeşte să teoretizeze astfel dominanţa religiei în statul absolutist prusac, ci identificînd statul cu poporul, pretinde că „reprezentarea lui dumnezeu constituie baza generală a unui popor"[2], subordonînd în cele din urmă religiei libertatea individuală.

Hegel mărturiseşte deschis cîrdăşia dintre stat şi dominaţia religioasă : „... statul se sprijină pe religie" [3]. Hegel condamnă fanatismul religios întrucît el ar deveni expresia autonomă a religiozităţii şi s-ar întoarce împotriva statului ; ereticii, cu alte cuvinte, sînt excluşi de la dreptul de a exprima spiritul şi libertatea.

După cum ştim, descoperirea legilor dezvoltării societăţii a fost meritul epocal al creatorilor marxismului. Ca reprezentant ideologic al burgheziei, Hegel nu avea putinţa de a descoperi legile obiective ale istoriei, legile care condamnă burghezia la pieire şi care au dus la instaurarea unei noi orînduiri în istoria universală — orînduirea socialistă. Hegel a putut ajunge numai la întrezărirea unui sens şi a unei legităţi a istoriei în chip abstract. Un răspuns concret, ştiinţific nu putea fi dat decît de pe poziţiile proletariatului. În al doilea rînd, datorită compromisului politic al burgheziei germane cu absolutismul, Hegel a exprimat în *Filozofia istoriei* nu numai teze idealiste-spiritualiste şi finaliste — ci şi o serie de teze reacţionare, printre care cele mai importante sînt cele despre necesitatea restauraţiei monarhiei după revoluţia franceză şi despre pretinsa superioritate a popoarelor germane asupra tuturor popoarelor lumii. De aceea, luată în ansamblul ei, cartea *Prelegeri de filozofia istoriei* reprezintă un nou pas în înăbuşirea dialecticii de către sistem, de către tezele reacţionare. Sîmburele raţional pe care îl reprezintă ideea sensului şi a legităţii istoriei a fost acoperit, în cele din urmă, de balastul ideilor reacţionare, mistice şi şovine, pe care era dator să le dezvolte „sistematic" ideologul oficial al regimului absolutist prusac.

О СМЫСЛЕ И ЗАКОНОМЕРНОСТИ ИСТОРИИ У ГЕГЕЛЯ

РЕЗЮМЕ

Автор поставил своей целью проанализировать, каким образом переплетаются диалектический метод и идеалистическая система при разработке Гегелем вопроса о смысле и разумности истории, во-

[1] Hegel, *op. cit.*, p. 89.
[2] *Ibidem*, p. 91.
[3] *Ibidem*.

проса, в котором Гегель, по определению Энгельса, имеет исторические заслуги по сравнению со своими предшественниками.

Данный вопрос в сконцентрированном виде изложен Гегелем во введении к ,,Лекциям по философии истории''. Это та часть из работы, которая, по определению В. И. Ленина, содержит ряд положительных идей. В то же время, однако, классики марксизма-ленинизма с силой подчеркивали ненаучную основу и реакционные положения, содержащиеся в ,,Философии истории''.

Автор отмечает, что заслуга Гегеля состоит в том, что он показал необходимость теоретического, философского толкования истории. Хотя Фихте еще до Гегеля сделал попытку найти смысл истории и полагал, что этим смыслом является прогресс, Гегель пытался обосновать идею, что смысл и ,,разумность'' истории имеют объективный характер. Необходимо также, как указывал Энгельс, ценить попытку Гегеля охватить всю мировую историю, включая историю культуры, а также идеи об осуществлении смысла, общего, реальными людьми, идеи о роли материальных интересов в истории, о переплетении идеального и реального или ценности и необходимости в истории.

Эти положительные идеи показывают, что, хотя ,,Лекции по философии истории'' датированы 1822 годом, т.е. относятся ко второму периоду деятельности Гегеля, который начинается, по мнению автора, ,,Энциклопедией'' (1817), у Гегеля еще не исчезли идеи просветительного характера и объективная диалектика. Однако, все эти положительные элементы ограничены классовыми интересами, представителем которых был Гегель.

Его концепция о смысле и закономерности истории абстрактна; концепция о свободе не ясна, неустойчива. Гегель подчиняет в конечном счете политическую свободу свободе духовной; проявляющийся в отдельных местах интерес к экономическим явлениям и упоминания о конфликтах интересов в обществе теряются бесследно в общей идеалистической концепции.

Одновременно над этими положительными идеями, являющимися результатом объективной диалектики, господствуют и подавляют их идеалистические и реакционные положения. Гегель рассматривает дух как непосредственную причину и цель исторических явлений, развивает спиритуалистическую и конечную концепцию истории. Затем, хотя Гегель и ставит своей целью выяснить ,,осуществление свободы'' в истории народов и иногда даже отмечает отсутствие свободы в античной Греции, он далеко непоследователен в выбранной теме. Его положение как официального идеолога абсолютистского режима, идущего на компромисс между монархией и буржуазией, мешает ему раскрыть отсутствие политической свободы в буржуазном обществе и прежде всего в Германии. С другой стороны, хотя Гегель вносит интересную идею — проследить развитие государства в мировой истории — он вводит в философию истории реакционную концепцию о государстве, разработанную еще в ,,Философии права'' и ,,Энциклопедии''. В ,,Лекциях по философии истории'' Гегель делает еще один шаг в развитии своей ,,системы'', в развитии идеалистических и реакционных идей,

которые начали господствовать в его взглядах после 1817 г. К этому нужно добавить шовинистические положения, которые, в „Философии истории", еще сильнее подчеркивают его отказ от демократических просветительских позиций своей молодости. В заключение можно сказать, что Гегель смог лишь высказать утверждение о существовании смысла и закономерности в истории ; только марксизм раскрыл закономерность общественного развития.

DU SENS ET DES LOIS DE L'HISTOIRE CHEZ HEGEL

RÉSUMÉ

L'auteur se propose d'analyser la manière dont la méthode dialectique et le système idéaliste s'entrelacent lorsque Hegel traite du problème du sens et de la rationalité de l'histoire, problème où, appréciait Engels, il dépasse ses devanciers.

Ce problème est traité par Hegel d'une manière concentrée dans l'introduction aux *Leçons sur la philosophie de l'histoire.* C'est la partie de l'ouvrage qui, d'après Lénine, contient une série d'idées positives. Toutefois, les classiques du marxisme-léninisme ont fortement souligné le fondement non scientifique et les thèses réactionnaires contenus dans la *Philosophie de l'histoire.*

L'auteur montre que le mérite de Hegel consiste dans le fait d'avoir énoncé la nécessité d'une interprétation théorique, philosophique, de l'histoire. Bien que, avant Hegel, Fichte ait essayé, lui aussi, de trouver un sens à l'histoire, et qu'il ait considéré que ce sens est le progrès, Hegel a cherché à fournir un fondement à l'idée que le sens et la « rationalité » de l'histoire ont un caractère objectif. De même, comme l'a montré Engels, il faut apprécier l'effort de Hegel d'englober toute l'histoire universelle, y compris l'histoire de la culture ainsi que les idées sur la réalisation du sens, du général, par l'intermédiaire des hommes réels, les idées concernant le rôle des intérêts matériels en histoire, celles concernant l'entrelacement de l'idéal et du réel ou de la valeur et de la nécessité en histoire.

Ces idées positives prouvent que, bien que Hegel date ses *Leçons sur la philosophie de l'histoire* de 1822, donc de la seconde période de son activité, période qui, de l'avis de l'auteur, commence avec l'*Encyclopédie* (1817), les grandes idées du siècle des lumières et la dialectique objective n'ont pas encore disparu. Mais tous ces éléments positifs sont limités par les intérêts de classe que Hegel représentait.

Sa conception du sens de l'histoire et de son développement à base de lois objectives est abstraite ; sa conception de la liberté est obscure, hésitante, Hegel subordonnant finalement la liberté politique à la liberté spirituelle ; les germes de l'intérêt pour le phénomène économique et la mise en lumière des conflits d'intérêts au sein de la société se perdent sans trace dans la conception générale idéaliste.

En même temps, ces idées positives, fruit de la dialectique objective, sont dominées et étouffées par des thèses idéalistes et réactionnaires. Hegel considère l'esprit comme étant la cause et le but des phénomènes historiques, développant ainsi une conception spiritualiste et finaliste de l'histoire. Ensuite bien qu'il propose de mettre en évidence « la réalisation de la liberté » dans l'histoire des peuples, et que parfois il dévoile l'absence de liberté dans la Grèce antique, il est loin d'être conséquent dans la poursuite du thème choisi. Sa position d'idéologue officiel du régime absolutiste, de compromis entre la monarchie et la bourgeoisie, l'empêche de découvrir l'absence de liberté politique dans le régime bourgeois, et surtout en Allemagne. D'un autre côté, quoique Hegel émette l'idée intéressante de suivre l'évolution de l'Etat au cours de l'histoire universelle, il introduit dans la philosophie de l'histoire, sa conception réactionnaire de l'Etat, élaborée déjà dans la *Philosophie du droit* et dans l'*Encyclopédie.*

Dans les *Leçons sur la philosophie de l'histoire* (1822), Hegel fait un pas en avant dans le développement du « système », des idées idéalistes et réactionnaires, qui ont commencé à être dominantes dans l'évolution de Hegel après 1817. A cela il faut ajouter les thèses chauvines qui marquent encore plus fortement, dans la *Philosophie de l'histoire*, l'abandon des positions démocratiques de sa jeunesse. Pour conclure, l'auteur souligne que Hegel n'a pu qu'affirmer l'existence du sens et des lois de l'histoire ; ce n'est que le marxisme qui a découvert qu'il y a des lois du développement social.

CU PRIVIRE LA INTERPRETAREA MATERIALIST-DIALECTICĂ ÎN PROBLEMA BIOSINTEZEI VIRUSURILOR

DE

R. PORTOCALĂ, I. MĂRCULESCU şi I. SAMUEL

„Pentru a înţelege, trebuie să începem cercetarea, studiul în mod empiric, iar de la empiric să ne ridicăm către general" [1].

V. I. Lenin

Materialismul dialectic prin funcţia sa metodologică, furnizează ştiinţelor naturii un instrument de analiză şi cercetare cît mai adecuat obiectului particular pe care acestea îl studiază. Analiza materialist-dialectică a elementelor teoretice pe care le elaborează orice ştiinţă particulară este în măsură să furnizeze un material preţios pentru elaborarea ulterioară a unui organon materialist-dialectic al gîndirii ştiinţifice.

Aşa după cum teoria fizică nu-şi găseşte întemeierea necesară decît prin mularea ei într-un calcul matematic, tot astfel oricare altă ştiinţă şi fizica inclusiv, trebuie să se întemeieze deductiv, pornind de la cîteva principii ontologice fundamentale, tratate conform mişcării logice dialectice a conceptelor şi judecăţilor.

Nu se poate pretinde că interpretarea materialist-dialectică a unor experimente cu un puternic conţinut teoretic ne furnizează în stare gata fabricată tipul însuşi al raţionamentului dialectic. Dar cu toate rezervele pe care specificitatea obiectului le impune,se poate spera că o analiză strînsă, condusă în trei planuri — ontologic, metodologic şi logic — a unor experimente *cruciale* [2], este în stare să ne dezvăluie ceva din structura

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 38, p. 182.

[2] Numim *experiment crucial* prin extensie orice experienţă decisivă în favoarea sau împotriva unei ipoteze în cadrul unui sistem de aserţiuni care alcătuiesc o teorie. Nu e nevoie de o cantitate *mare* de experimente cruciale pentru a decide; e suficient unul din fiecare *clasă* de fenomene sau procese în discuţie; dar experimentul trebuie să fie reproductibil în condiţii asemănătoare oricînd.

realului pe care înainte gîndirea îl ignora. Cu alte cuvinte, o atare analiză ar fi capabilă să modeleze gîndirea la un nivel superior, la nivelul acelor fapte pe care ni le descoperă tehnica biologică şi biochimică modernă.

Biosinteza artificială a virusurilor, fermenţilor, acizilor nucleici, adică a sintezei lor *in vivo*, de către celula activă fiziologic reprezintă un tip de experiment crucial pentru biologie. Acest tip de experimente verifică esenţa mecanismului de reproducere a unor componente esenţiale ale vieţii — proteine şi acizi nucleici. Or, înmulţirea sau reproducerea este privită de cei mai mulţi autori (Hahn, Peham, Bertalanffy) drept comportarea „organică" cea mai caracteristică pentru regnul intermediar vieţii şi naturii nevii.

Se ştie că însuşirile esenţiale ale vieţii depind de structura şi de modul de reproducere a compuşilor ei cei mai specifici. Ereditatea de pildă, nu este altceva decît repetarea în generaţiile succesive a unor forme de metabolism identice. Particularitatea cea mai caracteristică a eredităţii constă în transmiterea către generaţiile următoare a unui tip anumit de control asupra vitezelor relative cu care decurg reacţiile biochimice înlănţuite într-un sistem complex.

Conform biologiei materialiste variabilitatea adecvată stă la baza adaptării, este transmiterea unui metabolism modificat, capabil să păstreze în generaţiile următoare modificarea suferită.

Gîndirea teoretică este puternic stimulată de apariţia în ştiinţă a unor atare fapte şi ea este înclinată să le accepte sau să le respingă conform cu prejudecăţile sau cu convingerile sale filozofice.

Prejudecăţile de care vorbeam se clasează în două tipuri principale : idealiste, de tip teleologic (finalist) şi mecaniciste, care reduc complexul la simplu şi în ultimă instanţă, prin identificări greşite duc tot la idealism.

Aceste prejudecăţi au, după cum se ştie, un conţinut social-istoric determinat, fie că reprezintă interese ideologice actuale ale unor clase reacţionare care deţin încă puterea politică, fie că sînt simple rămăşiţe ale unei ideologii perimate pentru condiţiile social-istorice ale socialismului.

Pe de altă parte, convingerile materialiste şi dialectice izvorăsc din însuşi contactul sănătos, ştiinţific cu faptele şi din evidenţa şi valoarea ştiinţifică pe care o reprezintă adevărurile filozofice marxiste.

Explicaţia vitalistă şi implicit teleologică dominantă este aceea care, după tipul celebrei formule virchowiene : „omnis cellula e cellula" proclamă : „*omne vivum ex vivo*" („omnis substantia e substantia")[1] ; această maximă a devenit un fel de principiu logic al identităţii folosit în biologie. Ea mai consideră că în natură totul converge spre a asigura vieţii condiţii pentru desfăşurarea sa ideală, deci pentru *hrănire*, *creştere* şi *înmulţire*.

Conform acestei teorii, virusul care ar pătrunde în celula predestinată a-i fi gazdă, găseşte acolo tot ce-i trebuie pentru a se hrăni, creşte pînă

---

[1] După Bertalanffy, această propoziţiune are pentru biologie o însemnătate analogă propoziţiunii „ex nihilo nihil" în fizică. L. von Bertalanffy, *Theoretische Biologie*, 1. Bd., Berlin, 1932, p. 132.

la o anumită dimensiune, apoi se divide în două virusuri mai mici şi acestea în alte două în mod indefinit, prin modalitatea denumită *scizi-paritate.*

Interpretarea aceasta este absurdă în sensul că presupune o „ştiinţă" sau „conştiinţă" din partea virusului care ar pătrunde tocmai acolo unde „gazda" sa îl aşteaptă cu masa întinsă.

Vitalismul latent nu este singura sursă a acestei interpretări pe care datele observaţiei, şi în special determinările cantitative şi observaţiile la microscopul electronic o infirmă în mod categoric. Aici mai este vorba şi de un procedeu logic greşit, anume de o analogie nejustificată între virusuri şi microbi. Ideea că virusul ar fi un microb de dimensiuni reduse datează încă de la Pasteur, dar datele ştiinţei moderne au infirmat-o total.

Într-adevăr, diferenţa între virusuri şi microbi nu este numai de talie, după cum s-a crezut. Prima şi cea mai esenţială deosebire este aceea că virusul cultivă exclusiv în celule vii şi niciodată pe medii lipsite de viaţă. Imunitatea în viroze este diferită de imunitatea bacteriană, pentru că, spre deosebire de bacterii, virusul este multiplicat de celulă. Proteina virotică, fabricată de celulă, este pentru această celulă corp străin, anti-gen. Fenomenul de incluzie, adică de aglomerare a unui număr imens de corpusculi virotici elementari, inactivaţi de celulă, este specific pentru virusuri şi îi distinge net de microbi. Sursa gnoseologică a vitalismului este, între altele, absolutizarea procedeului logic al analogiei. Analogia este fără discuţie un procedeu de gîndire de mare fertilitate gnoseologică. Mecanica terestră s-a născut prin analogie cu mecanica corpurilor cereşti. Kepler a descoperit mişcarea eliptică a planetelor printr-un silogism de analogie (Analogieschluss) de aproximativ forma următoare. Planeta Marte are o traiectorie eliptică. Celelalte planete seamănă în multe privinţe cu Marte. Probabil că şi ele se mişcă tot pe traiectorii eliptice.

Cu tot gradul de probabilitate limitat al acestui gen de silogism, el a adus servicii însemnate ştiinţei.

În fizică, modelul atomic al lui Rutherford şi Bohr a fost conceput prin analogie cu sistemul planetar al Soarelui şi, deşi infirmat mai tîrziu, a dat pentru moment un impuls însemnat fizicii moderne.

Dar procedeul analogiei nu are valabilitate universală. Goethe, care l-a folosit el însuşi, arătînd în studiile sale asupra metamorfozei frunzei analogia de structură între frunză şi toate organele plantelor verzi, atrăgea atenţia asupra *limitelor* acestui procedeu, de care gîndirea ştiinţifică trebuie să ţină cont: „Dacă urmăm analogia prea de aproape, scrie Goethe, atunci încep toate să coincidă (în mod identic); dacă o neglijăm, toate se dispersează la infinit. În ambele cazuri, stagnează observaţia, în primul caz ca prea vie, în cel de-al doilea ca omorîtă"; iar în „Naturlehre" apropiindu-se extrem de mult de Hegel şi de concepţia dialectică asupra problemei, Goethe scria: „ar trebui, cred eu, să observăm mereu mai atent cum lucrurile la a căror cunoaştere putem accede se deosebesc între ele, tot aşa după cum se şi aseamănă între ele. A găsi deosebirea este mai greu şi mai obositor decît a găsi analogia, dar după ce am distins

bine lucrurile, asemănarea lor vine de la sine. În schimb dacă începem prin a găsi lucrurile identice sau asemenea, ajungem repede în situaţia, de dragul ipotezei sau al reprezentărilor noastre, să trecem cu vederea determinări prin care ele se deosebesc în mod esenţial unele de altele" [1]. Unul din principiile metodologice ale dialecticii a fost exact sesizat de Hegel care spunea: „Ceea ce trebuie să găsim este identitatea în diferenţă şi diferenţa în identitate. Se întîmplă însă foarte adesea în sfera ştiinţelor empirice să se uite una din aceste determinări".

Multiple sînt analogiile nefundate în ştiinţă. Extinzînd în mod nepermis noţiunea de structură organică de la domeniul viului la cel al atomilor, fizicianul A. March ajunge să atribuie *viaţă*, acestora din urmă. Metoda modelării este general folosită în ştiinţă, ea se bazează pe analogiile de structură între domenii diverse ca esenţă. Modelarea este însă un procedeu auxiliar, care sporeşte de obicei gradul de intuitivitate a reprezentărilor. Ea nu poate pretinde la universalitate, adică la stabilirea unor treceri dintr-un domeniu în *oricare* alt domeniu şi nici la descoperirea esenţialului unui fenomen care este întotdeauna legat de specificul formei de mişcare din care fenomenul face parte. O extrapolare greşită avem în încercarea lui Muck şi Schanderl de a reprezenta legăturile între amino-acizii în interiorul aceleiaşi molecule de proteină drept o simbioză, fenomen biologic care face să intervină ca un element de bază tipul de nutriţie. Cele mai greşite extrapolări sînt fără îndoială cele de la o formă de mişcare superioară la una inferioară, fiindcă în cea inferioară pot să nu se găsească decît preformate, sau în stare potenţială structurile care vor deveni dominante, complete, desfăşurate în forma superioară de mişcare. O astfel de extrapolare reprezintă, după cum am arătat în altă parte, o varietate a panlogismului, o subestimare a particularităţilor istoricului, o neglijare a lui în favoarea logicului [2]. Asemenea extrapolări sînt greşite pentru că exagerează importanţa *genului proxim* ignorînd *diferenţa specifică* a lucrurilor.

Or, diferenţa specifică a virusurilor faţă de genul proxim în care fuseseră atîta timp în mod greşit încorporate — şi anume genul proxim al vieţuitoarelor sau organismelor — este faptul că virusurile nu au metabolism [3].

---

[1] Goethe, *Werke*, W. A. II. Abt. 13, S. 428 f.

[2] Vezi *Cercetări filozofice*, nr. 3/1959.

[3] Argumentul lui V. L. Rîjkov că nici seminţele uscate nu manifestă metabolism, dar totuşi îşi păstrează viabilitatea chiar dacă au fost ţinute în heliu lichid la o temperatură de —269°C şi că bucăţi din inima embrionară a puiului de găină, îngheţate în azot lichid la —195°C pot fi reînsufleţite, deci că întreruperea metabolismului, în anume condiţii, nu înseamnă absenţa lui, este greşit. Condiţiile în care „cultivă" virusul sînt fundamental, principial, deosebite de condiţiile abiotice în care „reînvie" seminţele sau bucăţelele de embrion. Condiţia de manifestare a virulenţei virotice este o condiţie biotică prin excelenţă, — celula în stare de activitate fiziologică, proteinele cu tot complexul fermentativ şi în stare de diviziune activă.

Avem aci de-a face cu o eroare logică comună denumită *„quaternio terminorum"*; identificarea greşită a premiselor, substituirea tezei de demonstrat cu o altă teză, neidentică cu ea. Condiţii abiotice şi condiţii biotice se deosebesc fundamental şi nu pot fi identificate atunci cînd vrem să constatăm dacă avem de-a face cu metabolism sau nu.

La aceasta s-ar putea obiecta sau adăuga restrictiv că virusurile nu au metabolism în afara corpului celulei gazdă, dar au metabolism înăuntrul celulei. Aceasta este însă după cum vom vedea şi mai jos, o restricţie lipsită de conţinut, tautologică, deoarece tocmai auto-reînnoirea şi caracterul de sine stătător, interioritatea tuturor proceselor vitale sînt cele care deosebesc viaţa de exterioritatea non-viului.

G. F. W. Hegel scrie că „Fiinţa vie nu este altceva decît procesul care se reînnoieşte neîncetat în interiorul său însuşi" (*Logica*, CCXVIII, 345).

La aceasta se adaugă faptul că nu s-a observat niciodată înmulţirea virusurilor, ca în cazul fiinţelor celor mai apropiate de ele — microorganismele, adică prin sciziparitate. Or, acest adevăr parţial, cu totul negativ, este un moment extrem de important în cele ce vor urma.

În 1956 Gierer şi Schramm la Tübingen în R. F. G. iar Fraenckel Conrat la Berkeley în California (S.U.A.) au descoperit în mod independent un fenomen revoluţionar în domeniul multiplicării virusurilor. Acidul ribonucleic extras din virusul mozaicului tutunului, virus mic şi cu o compoziţie chimică simplă, poate îmbolnăvi planta de tutun exact aşa cum o face virusul întreg. Se descoperise deci un purtător specific al infectivităţii virusului : ARN, acidul ribonucleic, component esenţial atît al virusului cît şi al celulelor.

Acidul ribonucleic este extras din virusul mozaicului tutunului, cu ajutorul unei soluţii concentrate de acid fenic. Fiecare corpuscul elementar al acestui virus conţine 6% ARN, şi 94% proteine, cu care ARN alcătuieşte un complex numit ribonucleoproteină.

Dacă în frunzele de tutun sănătoase se introduce numai soluţia de ARN extras din virus, acestea se îmbolnăvesc şi prezintă toate semnele caracteristice mozaicului. S-a observat însă că frunzele astfel îmbolnăvite conţin un număr imens de corpusculi virotici, identici din toate punctele de vedere cu cei din care a fost extras ARN-ul nostru.

Aceasta dovedeşte că acizii nucleici pătrunşi în celula sensibilă, sau se multiplică ei înşişi *sau* obligă celula să sintetizeze virusul întreg, după tiparul lui. În acest din urmă caz, moleculele pătrunse în celulă servesc ca model sau tipar al acestei sinteze căreia celula îi mai adaugă încă un compus chimic şi anume proteina virotică.

Sinteza virusului întreg cu ajutorul ARN injectat în celulă este un fapt cu numeroase semnificaţii. Cea mai importantă este aceea că ne indică modalitatea exactă de înmulţire a virusurilor. Virusurile nu se *autoreproduc* ca oricare organism, fiinţă vie, celulă etc. ci sînt *sintetizate* de celulă în prezenţa unui tipar care e introdus dinafară fie întîmplător, în mod natural, fie pe cale experimentală.

Este de notat că numeroase observaţii, făcute cu ajutorul microscopului electronic, arată că la contactul virusului cu celula, virusul lasă afară învelişul său proteic şi în celulă pătrunde numai ARN (pătrunderea se face probabil în virtutea unei afinităţi chimice şi de structură bine definite).

Faptul că virusurile nu se pot înmulţi singure, este dovedit prin aceea că ele nu cultivă în nici un mediu neviu, alcătuit din compo-

nenţi celulari separaţi, oricît de complecşi, ci numai în mediu viu, în celula activă şi sensibilă din punct de vedere fiziologic.

În al doilea rînd majoritatea virusurilor în afară de bacteriofagi, nu posedă fermenţi, cu ajutorul cărora să catalizeze reacţiile intracelulare.

Dar chiar atunci cînd îi posedă, aceştia nu sînt fermenţi de metabolism ; ei uşurează prin permeabilizarea membranei celulare pătrunderea virusului sau numai a ARN-ului virotic în interiorul celulei. Fermenţii celulei sînt aceia care sînt stimulaţi prin prezenţa acidului ribonucleic virotic.

Lipsa fermenţilor este un argument principal şi în defavoarea existenţei unei veritabile adaptări sau variabilităţi la virusuri. S-a demonstrat într-adevăr, că pentru bacterii prezenţa fermenţilor este aceea care asigură atît variabilitatea cît şi adaptarea.

În ultimul timp experienţele care dovedesc rolul ARN în sinteza şi infectivitatea virusurilor devin mereu mai numeroase.

Colter şi colaboratorii demonstrează că ARN extras din virusul encefalic Mengo poate să declanşeze în mod experimental maladia. Aceiaşi autori obţin un acid ribonucleic cu proprietăţi infectante pornind de la două alte virusuri foarte mici, virusul poliomielitic MEF-l şi cel al encefalitei lui West-Nil.

Wecker şi Schäfer utilizează substanţa cerebrală a unor şoareci inoculaţi cu virusul encefalitei equine de Est pentru a obţine un acid ribonucleic, ale cărui proprietăţi infectante sînt dovedite experimental.

Virusul poliomielitic de tip I a permis lui Alexander şi colaboratorilor săi prepararea unui acid ribonucleic activ, care inoculat într-o cultură de celule HeLa [1] determină un efect citopatologic clar.

Experienţele lui Cheng au fost făcute asupra virusului lui Semiliki-Forest, al cărui acid ribonucleic este dotat cu proprietăţi infectante.

Recent Thomas şi Leclerc au izolat un acid ribonucleic activ pornind de la virusul febrei aftoase.

Trebuie remarcat că aceste rezultate au fost obţinute cu ajutorul unor virusuri de mici dimensiuni, a căror structură chimică simplă este formată dintr-o proteină cuplată cu acidul ribonucleic.

Portocală, I. Samuel şi V. Boeru au dovedit rolul infectant al acidului ribonucleic izolat, atît la virusul gripal, cît şi la virusul de Newcastle.

Rezultatele acestor lucrări cu privire la infectivitatea acidului ribonucleic, extras din virusul gripal, comunicate la Academia R.P.R. în cadrul şedinţei din 30 iulie 1958, au fost confirmate în S.U.A. de Maassab în aprilie 1959.

Experienţele acestea au fost realizate cu acidul ribonucleic extras dintr-o tulpină a virusului gripal de tip A după metoda lui Gierer şi Schramm, uşor modificată.

În aceste condiţiuni acidul nucleic a determinat, după inocularea sa în oul embrionat, apariţia virusului gripal, ceea ce demonstrează posibilitatea unei biosinteze intracelulare a corpusculilor elementari, ai virusului plecînd de la un acid ribonucleic, izolat dintr-un virus mult mai

[1] Celule HeLa — celule dintr-un carcinom uterin cultivat în linie pură.

complex decît cele menționate mai sus. Cercetări recente au dovedit că nu numai ARN-ul injectat posedă proprietățile virusului, ci și acidul dezoxiribonucleic. Portocală și colaboratori au demonstrat existența proprietăților infectante în ADN-ul al adenovirusului de tip 3. Este de remarcat că acest virus conține numai ADN, în absența ARN.

Aceste rezultate coroborate dovedesc că acizii nucleici — ARN și ADN — sînt unicii transmițători ai proprietăților de bază ale virusurilor [1].

Același tip de experiențe, dar nu referitoare la virusuri, se execută în multe laboratoare ale lumii și dovedesc posibilitatea sintezei *in vivo* a acizilor nucleici cu însușirile lor specifice.

Mutațiile dirijate obținute la bacterii cu ajutorul acidului dezoxiribonucleic, constituie un al doilea grup de fapte semnificative.

Experiențele, efectuate mai ales pe colibacil au arătat că se poate obține transformarea unor forme ruguoase (rough) de bacterii în forme netede (smoth) cu ajutorul unor extrase de ADN al formei netede. Bacteriile transformate devin capabile să elaboreze, printr-un proces de copiere sau de autocataliză structuri morfologice și biochimice ale rasei netede. E în afară de orice îndoială faptul că aci agentul inductor este ADN.

Grupuri taxonomice superioare ca păsări și mamifere sînt de asemenea influențate în însușirile lor ereditare prin introducerea unui ADN străin. Experiențele lui Benoît, care au umplut hiatus-ul între bacterii și ființe pluricelulare, au arătat felul în care caracterele ereditare ale unei rase de rațe domestice au putut suferi influența inductoare a acidului dezoxiribonucleic al altei rase, cu alte cuvinte au putut suferi o mutație somatică dirijată.

Un al doilea grup de fapte, descoperit recent este sinteza însăși a acizilor ribonucleic și dezoxiribonucleic pornind de la enzime (Arthur Kornberg și Severo Ochoa, Premiu Nobel pe 1959 pentru medicină) [2].

Toate aceste rezultate au o importanță teoretică și practică considerabilă. Ele ne indică în primul rînd *generalitatea* pe care acest mod de înmulțire prin auto-cataliză sau copiere identică îl are în natură. În al doilea rînd ne arată că acest mod de înmulțire este propriu unor compuși organici complecși, și nu se poate săvîrși decît în prezența fermenților care le servesc drept catalizatori. Sinteza proteinelor cu ajutorul acizilor nucleici a fost demonstrată experimental. Sinteza acizilor nucleici pe bază de fermenți — de asemenea. Avem de-a face aci cu un lanț cauzal care leagă compușii organici macromoleculari, lipsiți de viață [3] cu celulele vii care efectuează necontenit aceste sinteze, cu ajutorul sistemelor lor fermentative.

Cristalografia cu raze X și microscopul electronic au dezvăluit procesul de creștere a cristalelor asemănător reproducției de care vorbim. Deși formal asemănător cu creșterea helicoidală a cristalelor, determinată

---

[1] *Effets cytopathogènes de l'ADN isolé d'un adénovirus*, în *Comptes rendus de l'Académie des Sciences*, Paris, 1961.

[2] O enzimă izolată din *Azotobacter nivelandii* catalizează sinteza polinucleotizilor, cu ajutorul ionilor de magneziu.

[3] *Moleculă vie* este o absurditate, scrie Wilhelm Troll în interesanta sa lucrare *Das Virusproblem in ontologischer Sicht*, Berlin, 1951, p. 7.

de dislocaţii sau fracturi, acesta este un mod fundamental deosebit de primul. Dacă n-ar fi decît prin aceea că reproducerea cristalelor este dependentă de un factor mecanic, de ordin exterior, ca dislocarea planului de cristalizare în timp ce la macromoleculele acizilor nucleici factorul esenţial este o interacţiune de ordin chimic.

O altă deosebire între creşterea cristalelor şi a virusului mai constă şi în aceea că în timp ce creşterea cristalelor reprezintă o certă sporire a ordinii în natură cu o scădere a entropiei sistemului, creşterea virusului este patologică, şi atrage după sine o creştere a dezordinii şi a entropiei în interiorul celulelor.

S-au mai făcut asemănări şi între creşterea virusurilor şi multiplicarea celulelor canceroase într-o tumoare. Poate că această analogie nu este lipsită nici ea de valoare euristică, dar trebuie remarcat că în timp ce reproducerea rapidă a virusului este un proces intracelular, multiplicarea rapidă a celulelor canceroase este un proces care se petrece la nivelul ţesuturilor. În ceea ce priveşte mecanismul de bază nu e exclus ca să existe unele analogii de structură. Şi aci trebuie să avem în vedere cu grijă diferenţele, înainte de a fi orbiţi de strălucirea analogiilor.

În orice caz, nu e contrar evidenţei să presupunem că : a) suprafeţele macromoleculare, graţie mărimii lor neobişnuite, elasticităţii, existenţei lanţurilor de grupări funcţionale care pot fi orientate în spaţiu în diferite feluri, să servească drept stimulent energetic al propriei lor reproduceri sau sinteze. Oparin a atras atenţia asupra rolului enorm al *formei* (secvenţa catenelor de aminoacizi) pentru a determina însuşirea de auto-reproducere, care este o însuşire fundamentală a vieţii. „Topografia intracelulară, scriu R. Wagner şi H. Mitchell în monografia lor *Genetică şi metabolism* (London, New York, 1955) joacă un rol imens în biosinteza macromoleculelor şi în tabloul metabolic legat de aceasta" (p. 164).

Toate aceste rezultate experimentale constituie o premisă suficientă pentru elaborarea unui raţionament inductiv. Într-adevăr, ceea ce la început părea că nu este valabil decît pentru singurul virus al mozaicului, s-a dovedit valabil pentru un număr mare de virusuri simple, iar mai apoi şi pentru unele virusuri complexe.

Inducţia — în acest domeniu — spre deosebire de matematică — nu este niciodată completă pentru că experienţa nu e nici ea finită, nu poate acoperi toate cazurile posibile. Fr. Engels arată în *Dialectica naturii* (p. 180) că raţionamentul inductiv este doar problematic [1]. Iar Lenin scrie în *Caiete filozofice* „Adevărul cel mai simplu, obţinut pe calea cea

[1] Avem aci de-a face nu cu un singur raţionament, ci cu un şir de raţionamente, un sorit complex, a cărui formă generală este însă *inductivă*, dat fiind că porneşte de la *unul* şi ajunge la *toţi*. Mersul acestui raţionament complex este într-adevăr de la *fapte* la *lege* (cu tot caracterul probabilistic al acesteia din urmă). Dar din toate aceste fapte descoperite experimental gîndirea logică a extras esenţa, legea înmulţirii. Legea însă, dată sau descoperită pentru unul singur nu este încă lege, de aceea făcînd apel la alte experimente de acelaşi gen, inducţia descoperă legitimitatea trecerii „*vi materiae*", de la unul la toţi. În timp ce deducţia, mai departe, se ocupă să demonstreze „*vi formae*" (adică fără să mai facă apel la experiment) de ce dacă majoritatea virusurilor, cu excepţia celor toxigene, nu au metabolism, ele nu pot avea nici înmulţire prin sciziparitate, care presupune creşterea, prin asimilaţie, pînă la o anumită talie sau dimensiune. Mai departe se va arăta în ce mod deducţia fundamentează inducţia, dîndu-i rigoare necesară pentru ca raţionamentul să fie complet.

mai simplă, inductivă, este întotdeauna incomplet, deoarece experiența nu e niciodată desăvîrșită. De aceea rezultatele acestei inducții trebuie încă verificate; pe o dublă cale, aceea a previziunii posibile, și aceea a deducției din alte însușiri" [1].

Vom vedea că rezultatele acestei inducții se verifică perfect pe cale deductivă și vom vedea de asemenea în ce mod și în ce măsură experiența viitoare va putea să le confirme.

Cu tot caracterul ei limitat, probabilistic, inducția nu trebuie confundată cu empiria, cu experiența lipsită de orizont teoretic, cu ridicarea brută de la fapte la idei, nelegate între ele, altfel decît în mod empiric, contingent. Probabilul conține în sine necesarul nedesfășurat, în potență, fie chiar numai și sub formă *negativă*. Inducția pe care am demonstrat-o nu ne dă încă esența multiplicării virusurilor (și a altor tipuri de macromolecule organice) ci ne spune doar cu certitudine și cu necesitate că virusurile nu se multiplică prin sciziparitate, de vreme ce un șir (inductiv) atît de puternic de experimente indică, — chiar dacă numai fenomenologic — un alt tip de înmulțire.

Fr. Bacon „părintele metodei experimentale" comparînd empiria pură cu inducția scria: „Empiria nu trece dincolo de particular. Ea păşeşte din experiență în experiență, din încercare în încercare, inducția, dimpotrivă extrage din încercări și experiențe *cauzele* și *propozițiunile generale* sau *principiile*. Inducția de aceea nu rămîne constant pe același nivel, ci se ridică și coboară; în sus către principiile generale, în jos către experimente".

Teoriile, încă în faza ipotetică, construite pe fundamentul acestei inducții experimentale, au avantajul dialectic de a nega analogia simplistă cu microbii în explicarea teoretică a mecanismului de înmulțire.

Faptul că virusul întreg este reprodus din ARN cu toate proprietățile sale cunoscute în interiorul celulei sensibile, dovedește că fenomenul înmulțirii lui este de natură *chimică* și nu biologică; că fermenții celulei sînt cei care catalizează aranjarea catenelor de amino-acizi ai celulei în jurul scheletului de ARN, ARN-ul servește aci ca factor *inductor* al propriei sale sinteze și al sintezei ulterioare a virusului.

Poziția metafizică și în ultimă instanță vitalistă în această problemă constă în a considera ARN fără proteină, nestructurat într-un complex, ca *purtător al vieții* de vreme ce este purtător al proprietăților infectante ale virusului întreg. Astfel, geneticianul și biochimistul american Haurowitz, combătut pe bună dreptate de Oparin susține că prima ființă vie pe pămînt ar fi fost molecula de acid nucleic. Dar unde mai e atunci diferența dintre chimie și biologie? Iată cum identificarea formală, nejustificată dintre două forme calitativ diferite ale materiei ne forțează să atribuim viață unor formațiuni active chimicește, dar inerte din punct de vedere biologic. Greşeala provine aci din prejudecata că orice manifestare vitală are la origine o cauză vie, că orice boală trebuie să fie produsă de un agent patogen viu, ceea ce este în fond o exagerare nepermisă, o absolutizare a rolului microbilor ca unici agenți patogeni.

---

[1] V. I. Lenin, *Caiete filozofice* E.S.P.L.P., 1956, p. 148.

Bolile infecţioase pot fi produse de substanţe chimice cum sînt ARN. Acest principiu este de mare însemnătate practică pentru imunologie şi farmacoterapie.

Trecerea de la chimism la viaţă nu este o trecere lină, alcătuită exclusiv din acumulări cantitative. „Într-o măsură mult mai mare, scrie Engels, saltul are loc prin trecerea de la interacţiunea chimică obişnuită la *chimismul proteinelor* pe care îl numim viaţă" [1].

Este evident că saltul nu se săvîrşeşte prin apariţia bruscă, *din nimic*, sau pe loc gol a unei calităţi noi, printr-o „emergenţă" absolută. Orice apariţie a noului are *premise* în ceva existent, anterior lui. Dacă nu ar fi aşa, noul nu ar fi posibil. Şi numai imposibilul nu are premise, sau cel puţin premise reale.

Astfel, fiecare însuşire a vieţii, metabolism (auto-reînnoire metabolică) înmulţire-variabilitate etc. îşi au premisele lor reale în forme anterioare de mişcare şi interacţiune a materiei.

Între altele, studiul biosintezei virusurilor ne face să vedem într-o formă simplificată cel puţin mecanismul unora din aceste premise.

Poziţia materialistă în această problemă se caracterizează prin aceea că nu presupune existenţa unor forţe vitale care ar *anima* orice factor patogen. De asemenea, nu se postulează în mod aprioric şi abstract structuri diferenţiate care să fie decretate unice „purtătoare ale vieţii", ci înţelege viaţa ca un complex de manifestări ale unei materii ierarhic structurate, cu o organizare complexă. Toate procesele de interacţiune care au loc între celulă şi virus sînt procese materiale.

Pe de altă parte, nici prezenţa unei singure calităţi noi, chiar în forma desăvîrşită nu înseamnă încă existenţa vieţii. Asupra acestui punct a accentuat în mod foarte judicios L. Rîjkov : „Principala greşeală metodologică care se face de obicei cînd se încearcă să se determine locul virusurilor în natură constă în aceea că definiţia vieţii este redusă la un singur criteriu oarecare"[2], iar la consfătuirea unională asupra problemelor filozofice ale ştiinţelor naturii din toamna 1958, atacînd aceeaşi problemă, Rîjkov spunea pe bună dreptate : „Cum trebuie să procedeze marxistul? Evident că el trebuie să cerceteze fenomenul în toate legăturile lui... Pentru a determina locul virusului în natură nu este suficient un singur criteriu, fie chiar acela al lipsei metabolismului" [3].

Acest adevăr ar trebui să fie axiomatic pentru orice cercetător care se situează pe poziţiile materialismului dialectic. Dar să vedem cărora dintre criteriile generalmente admise pentru viaţă, în complex, le corespund „manifestările" virusurilor? [4] De nici una din manifestările „vitale" virusul nu este capabil în afara celulei, în afara interacţiunii cu structuri vii. Înmulţirea lui nu este spontană ; el nu creşte şi nu se divide ca o fiinţă.

[1] F. Engels, *Anti-Dühring*, p. 63 (subl. ns.).

[2] V. L. Rîjkov, *Criteriile vieţii şi biologia contemporană*, în Вопросы философии, nr. 5/959, p. 176.

[3] Философские проблемы современного естествознания, Изд. Акад. Наук СССР, Moscova, 1959, p. 141.

[4] Metabolism, auto-reînnoire, ereditate, variabilitate, excitabilitate, iată principalele criterii ale vieţii.

Experiențele care formează miezul lucrării de față demonstrează tocmai că ARN-ul virotic, deci o substanță în mod precis lipsită de viață, *fără proteine, induce* sintetizarea pe cale biochimică a virusului întreg din material celular existent. Această structură fundamentală a experimentului face să reiasă următoarea concluzie *logică* : înmulțirea virusului este „opera" celulei. Tiparul acestei înmulțiri (forma și tipul ei) e oferit de ARN-ul virotic, care e o substanță chimică lipsită de viață. Virusul nu posedă auto-reînnoirea și nici nu se multiplică singur.

Însușirile imunologice — așa-zise „ereditare" ale virusurilor, nu au nici o legătură cu viața, întrucît sînt reproduse de ARN-ul pur, fără amestec de proteină.

De fapt, nici nu se poate vorbi despre o „ereditate" în sensul adevărat al cuvîntului, întrucît nu există nici pe departe certitudinea că aici am avea de-a face cu viața. Departe de a crede, ca Stanley că „a considera virusul viu sau neviu este o chestiune de gust personal" considerăm că această problemă are o însemnătate teoretică și practică uriașă.

Wilhelm Troll cere să se întrebuințeze, într-un sens strict științific noțiunea de „purtător" mult mai obiectivă decît cea de „gazdă" pentru virus, avînd în vedere că aci nu poate fi vorba despre nici un fel de parazitism. El consideră într-adevăr drept „evident eronată concepția după care virusurile, în calitatea lor de corpuri vii, ar fi capabile de auto- înmulțire" [1].

Există însă autori, cu puternice influențe finaliste, care vorbesc în legătură cu virusurile despre „parazitism" în sensul propriu al cuvîntului. Lwoff și Darlington susțin proveniența endogenă a virusurilor, fie prin mutație, fie prin alterarea unei proteine intra-celulare. Boivin crede că virusul ar corespunde unei gene bacteriale degradate iar Staudinger că adaptarea parazitară a protistelor la gazda potrivită, ar consta în aceea că toate sistemele fermentative și întreaga citoplasmă, ca organe superflue ale unui metabolism inutil, ar fi dispărut în decursul timpurilor și nu s-ar fi păstrat decît acele structuri care, echivalente ale nucleului, sînt răspunzătoare pentru reproducere. Ch. Nicolle susținea că fiecare virus provine dintr-un microb.

Pentru a justifica această „ipoteză istorică" nefundată pe nici un argument logic în legătură cu comportarea actuală a virusurilor, decît pe identificarea formală și falsă între genă și virus, acești autori recurg la un dublu sofism; în primul rînd ei postulează existența primară a unui parazitism iar apoi presupun că de la acesta s-ar mai fi *regresat încă* pînă la pierderea metabolismului de sine stătător. Or, explicația prin regres absolut nu stă în picioare și trebuie găsite forme față de care forma parazitară dată să se justifice ca un *progres* relativ. Pe drept cuvînt, criticînd concepția lui Ch. Nicolle, acad. Șt. S. Nicolau, o compara în 1939, cu un arbore genealogic pus cu rădăcinile în sus, fiindcă afară doar de geneza biblică, toate concepțiile genezei pornesc de la simplu spre complex. Această concepție, arată autorul, este simplistă și unilaterală în dezacord cu teoria evoluționistă. Ea duce la negarea provenienței a ceea

[1] *Op. cit.*, p. 98.

ce este viu din ceea ce este neviu şi închide calea studiului filogenezei, a studiului însuşi al istoriei dezvoltării celulelor microbiene [1].

Problema „adaptării" şi „variabilității" virusurilor, ca şi a originii lor istorice, este extrem de complexă şi cere o tratare de sine stătătoare. Se pot aduce azi o serie de argumente faptice împotriva considerării virusurilor drept capabile de adaptare şi variabilitate în adevăratul înţeles al cuvîntului. Cele mai simple microorganisme cunoscute se consideră *adaptate* atunci cînd capătă o activitate metabolică, care lipsea celulelor parentale, iar această calitate dobîndită, le favorizează înmulţirea într-un mediu nou [2]. Investigaţiile elementare asupra mecanismului acestei adaptări arată că ea se realizează în mod exclusiv pe calea „modificării unui complex de fermenţi celulari". Fără aceşti biocatalizatori care sînt fermenţii, nici nu poate fi concepută adaptarea la medii complexe cum sînt cele ale celulelor organismelor superioare.

Or, virusul pentru a se multiplica nu are nevoie de fermenţi. Modificările pe care virusul le suferă, prin pasagiile repetate de la un purtător vechi la unul nou prefigurează adaptarea reală a organismelor, sînt o formă de interacţiune complexă în cadrul metabolismului celular, interacţiune care nu este după părerea noastră, decît o premisă a adevăratei şi viitoarei adaptări. Acest lanţ suferind influenţa repetată a unei configuraţii deosebite într-o oarecare măsură de a lui, dar totuşi îndeajuns de asemănătoare încît interacţiunea să poată avea loc, se mulează prin pasagiile repetate, pe modelul structurilor celulare.

Deci nu numai ARN-ul modifică celula, forţînd-o să-l resintetizeze şi să-l îmbrace cu proteină virotică străină pentru ea, dar şi virusul, respectiv ARN-ul suferă influenţa structurii celulare, la care, aşa-zis „se adaptează".

Interacţiunea aceasta se produce între două structuri spaţiale care au puncte de contact şi puncte de neconcordanţă. Apare aici o întreagă dialectică obiectivă a identităţii şi diferenţei (de structură). Diferenţa, disimilitudinea îşi are măsura ei proprie, dincolo de care nu se mai realizează nici o rezonanţă între moleculele de ARN şi celulă.

Influenţa cea mai puternică, hotărîtoare este cea suferită de celulă prin contact cu acidul ribonucleic. Influenţa suferită de acesta din partea celulei este secundară.

O experienţă verificatoare ar fi aceea dacă prin treceri repetate pe purtători diferiţi de cei pe care ARN-ul îi infectează de obicei, s-ar produce aceeaşi „variabilitate" sau „adaptare" pe care o suferă şi virusul întreg.

Am putea vorbi de adaptare sau de variabilitate şi nu numai de premisele lor, dacă virusul şi-ar asimila activ substanţa celulară transformînd-o în propria sa substanţă. Or, aceasta nu are loc.

Există însă motive întemeiate să se presupună că fermenţii celulei sînt aceia care produc sinteza ARN ca şi a ADN-ului de vreme ce ea s-a putut produce pe cale experimentală. S-ar părea în acest fel că celula, cu sistemul ei enzimatic este aceea care se adaptează la virus. Dar înmulţirea intracelulară a virusului duce la distrugerea ei, deci noţiunea de adaptare, în

[1] Vezi Şt. S. Nicolau, *Elemente de inframicrobiologie generală*, Ed. medicală, 1956, p. 23.
[2] Vezi A. J. Kluyver, *Aportul microbilor în biologie*, p. 105.

care intră forțamente o notă de „utilitate a speciei" nu se poate aplica. Pe de altă parte, modificarea pe care o suferă virusul este de ordin mecanic, o dislocație a unei fracțiuni din lanțul polipeptidic.

Putem adopta orice model de structură spațială pentru proteine și pentru ARN-ul cuplat cu ea : modelul helicoidal (Haldane) sau modelul în „serpentină" (Segall). Acesta din urmă are avantajul că reprezintă în mod intuitiv un grad de libertate suplimentar, situat în a 3-a dimensiune care permite să se înțeleagă „mutațiile" sub forma unor distorsiuni ale lanțului serpentinic. Este probabil că la origina oricărei variabilități să stea o dislocație, o distorsiune sau orice alt fel de accident rezultînd într-o deplasare de radicali chimici, capabil să modifice într-un punct sau altul configurația spațială a lanțului proteic. Dar aceasta este numai începutul, primul impuls al adaptării.

Modificarea structurii virusului în direcția achiziționării unei asemănări de structură cît mai mari cu celula, așa-numită „adaptare treptată" a lui la un nou substrat celular este datorită plasticității mari a macromoleculei organice.

Dar acest impuls inițial, această modificare spațială (și cea energetică și chimică consecventă ei) nu devine adaptare în sensul biologic al cuvîntului decît atunci cînd intervin elemente de comportament, de reactivitate. Într-adevăr, virusul se consideră „adaptat" atunci cînd poate să cultive pe noul țesut, dînd un titru ridicat și cînd pasagiile repetate produc în mod constant același efect.

Este evident că virusul a fost modificat în cursul interacțiunii lui cu celula și mai ales cu proteinele celulare, astfel încît similitudinea de structură între ARN-ul său și proteinele celulei să crească. Această similitudine a crescut într-atît, încît celula activă este capabilă să sintetizeze acest ARN și învelișul său proteic. Vedem aici un progres dialectic, contradictoriu, de la diferență către unitate. Unitatea, identitatea vor duce însă la conflict, la ruptură, la boală.

Din punct de vedere dialectic, trebuie să privim adaptarea ca o interacțiune reciprocă al cărei efect final este o manifestare biologică atît morfologică, cît și funcțională. Modificarea morfologică suferită de virus ține de structura geometrică, fizică și biochimică, în timp ce simptomele bolii manifestate de organism sînt tipic biologice. Tipul de metabolism al virusului nu s-a schimbat pentru că el nu are această însușire metabolică de a cataliza reacții de descompunere sau sinteză, ci numai aceea de a stimula, mecanic sau energetic (sau una și alta) cataliza fermentativă, catabolismul și anabolismul celular. Procesul patologic, rezultat final al adaptării este un flux repetat de informație de la celulă la ARN, care se produce atît într-un sens cît și în celălalt, dar al cărui capăt final se află în corpul celulei. Modificarea finală, adaptativă este atît a celulei la o structură modificată (de către ea) a virusului, cît și a virusului. Virusul se modifică primul, apoi urmează un șir de modificări reciproce. Celula se modifică ultima și rezultatul pe care-l numim adaptare, este manifestarea bolii.

Un argument de ordin logic primează în acest raționament în care, după cum se vede multe verigi experimentale (care vor fi realizate ulterior) sînt înlocuite cu construcții ipotetice.

Acest argument este de ordin deductiv, şi subzistă, ca o regulă generală, subînţeleasă, aproape axiomatică îndărătul oricărei analize a aşa-ziselor manifestări vitale ale virusului. Este principiul că toate însuşirile vieţii decurg din metabolism. Nu pe cale logică, subiectivă, bineînţeles, ci prin însăşi logica obiectivă a proceselor vitale. Engels a exprimat această propoziţiune cu maximă claritate încă acum 50 de ani şi ea rămîne neinfirmată pînă în zilele noastre : „Din metabolismul organic, ca funcţie a albuminoidelor şi din plasticitatea proprie lui, se deduc apoi pe rînd toate celelalte funcţii mai simple ale vieţii : excitabilitatea, contractibilitatea, capacitatea de creştere care pe treapta cea mai joasă a ei (monera) conţine în sine înmulţirea prin diviziune, mişcarea interioară fără de care nu sînt posibile nici asimilarea, nici absorbţia hranei. Dar numai pe calea observaţiei se poate lămuri în ce fel se săvîrşeşte procesul dezvoltării de la simpla proteină plastică la celulă şi de aci, la organism, iar o asemenea cercetare nu mai are legătură cu simpla definire curentă a vieţii" [1].

Vedem de aci că toate „însuşirile mai simple" (relativ mai simple) ale vieţii nu devin posibile decît atunci cînd există deja format un metabolism integral, capabil să producă modificări morfologice şi fiziologice complexe. Mişcarea interioară, proprie monerei, de care vorbeşte Engels, lipseşte cu desăvîrşire la virus. Însăşi mişcarea particulelor este moleculară, adică haotică şi nu mişcare ordonată a unui ansamblu care să conveargă către asimilarea hranei, de pildă. Şi în interiorul unui cristal anorganic există mişcare : mişcări oscilatorii ale ionilor în cadrul reţelei cristaline, mişcări dezordonate şi conţinute numai de limitele acestei structuri. Însăşi forma deplasării particulelor materiale ale unui ansamblu oarecare este caracteristică pentru fiecare formă de mişcare a materiei. Dar acesta este un principiu încă prea puţin studiat în literatura filozofico-ştiinţifică, care se ocupă de problema formei şi conţinutului, în legătură cu diferitele forme de mişcare ale materiei.

Deducţia constă aci în arătarea fundamentului real, pe care se bazează, în realitatea obiectivă, apariţia unei proprietăţi sau a alteia. Ea ne indică ordinea de esenţialitate în care se petrec procesele naturale, ordinea în care depind ele unele de altele. Această ordine nu implică neapărat o succesiune cronologică, adică nu trebuie să aşteptăm mai întîi apariţia metabolismului, pentru a constata mai tîrziu existenţa celorlalte însuşiri ale vieţii. Ele pot fi date şi sînt de obicei date simultan, dar la un moment dat variabilitatea poate să nu apară, să nu acţioneze, şi individul viu să se comporte totuşi normal, adică să *metabolizeze*. Aşa după cum o anumită structură complexă a proteinelor şi celorlalte componente ale vieţii conţine în mod potenţial în sine *metabolismul*, care aşteaptă doar condiţii exterioare de mediu pentru a se manifesta, tot astfel capacitatea metabolică conţine în mod potenţial, virtual în sine excitabilitatea, variabilitatea, creşterea şi înmulţirea, iar acolo unde nu există metabolismul ca condiţie primară, mediul abiotic exterior rămîne nefolosit, neasimilat şi nu pot apărea nici celelalte însuşiri principale ale vieţii.

Deducţia logică se bazează in mod necesar pe o „deducţie ontologică", pe legătura şi interpătrunderea care există în realitate între însu-

[1] Fr. Engels, *Din lucrările pregătitoare la Anti-Dühring*, p. 87.

şirile aceluiaşi obiect, pe ierarhizarea lor într-o structură în care ele depind unele de altele şi derivă toate dintr-o însuşire fundamentală. Esenţa vieţii este metabolismul. Aceasta conţine în sine contradicţia principală a sferei viului. Metabolismul este expresia şi rezolvarea continuă a contradicţiei dintre asimilaţie şi dezasimilaţie.

Am văzut deci pînă aci că inducţia logică bazată pe clasificare [1] care pornea de la un virus şi generaliza pentru *toate* virusurile acelaşi mod de înmulţire prin reduplicare (care este diferit de modul de înmulţire al oricărei vieţuitoare) se completează în mod natural cu deducţia care spune că din metabolism decurg toate însuşirile vieţii, deci şi înmulţirea şi că, acolo unde nu avem metabolism, nu avem nici *înmulţire a viului.*

Încercările de a interpreta acest mod de înmulţire au dus pe A. Vandel, de pildă, biolog cu înclinaţii puternice vitaliste, să conchidă că virusurile ar reprezenta un stadiu prevital; că dualitatea acid nucleic-proteină care reprezintă întreaga structură a virusului, ar prefigura de fapt dualitatea nucleu-protoplasmă care, după el, se întîlneşte în orice fiinţă vie. Nu putem fi de acord cu această interpretare. E drept că datele de pînă acum nu permit încă extrapolări asupra originii istorice a virusurilor. Iar în al doilea rînd dualitatea nucleu-protoplasmă, respectiv germen-somă pe care Vandel o proiectează şi asupra virusurilor nu este o opoziţie între două naturi radical opuse, ci o diferenţiere morfologică datorită diferenţierii unor funcţii. Se cunoaşte pînă în prezent faptul arătat şi de Tovarniţki [2] că proteina virotică joacă un rol de protecţie mecanică, fizică şi chimică a acidului nucleic. Pe de altă parte s-a demonstrat cu ajutorul atomilor marcaţi că proteinele celulei oacă, în raport cu virusul, rolul unor elemente constructoare fără de care sinteza virusului nu ar fi posibilă. Agator a demonstrat experimental că virusul poate fi multiplicat chiar dacă proteinele au fost blocate [3]. Se poate spune că mecanismul înmulţirii virusurilor aruncă o lumină nouă asupra procesului de sinteză a proteinelor, unul din procesele vitale cele mai însemnate.

L. Pauling explică înmulţirea acestor macromolecule complexe prin producerea unor structuri complementare lor ca aşezare spaţială şi care ar juca rolul unor matriţe pe care noile copii ar veni să se muleze. Schramm şi Hoyle atribuie de asemenea ARN-ului rolul unei matriţe *(template)* care ar reglementa dispoziţia specifică a amino-acizilor.

Modul în care structura geometrică şi fără îndoială şi energetică a ARN-ului virotic determină sinteza unor proteine identice cu cele ale virusului iniţial, ne apare ca un transport de mişcare, ca o *inducţie* a unor însuşiri geometrice şi fizico-chimice, ca o acţiune la distanţă prin transport de energie. Am numit acest proces inducţie (nu în sens logic, ci în sens material) prin analogie cu procesul de inducţie electromagnetică, descoperit de Faraday, care stă la baza întregii electrotehnici moderne.

---

[1] Conform clasificării relativ simple a lui Tovarniţki virusurile se împart în: a) virusuri nucleo-proteine, întîlnite la plante, animale şi om, exemplu: virusul febrei aftoase, encefalomielitei, poliomielitei, icterul viermelui de mătase etc.; b) liponucleoproteine care conţin pe lîngă acizi nucleici şi proteine, lipide, glucide, vitamine şi altele.

[2] V. T. Tovarniţki şi I.T. Tihonenko, Уси. сов. биол., 1960, T. 49, p. 19.

[3] P. A. Agator; Биохчлшя, 1941, t. II, p. 269.

Fizica cunoaşte mai multe tipuri de inducţie : inducţia sau polarizarea magnetică, inducţia electrostatică constînd în redistribuirea sarcinilor electrice libere ale unui conductor amplasat într-un cîmp electrostatic, inducţia electromagnetică [1]. În chimie, analogon-ul inducţiei este fenomenul de rezonanţă. Electronii care nu sînt nici unul identic cu altul ci se deosebesc între ei cel puţin printr-un număr cuantic se deplasează din aproape în aproape în aceeaşi direcţie asigurînd reuniunea a două straturi spaţial simetrice.

Este probabil că acelaşi gen de legătură (prin hidrogen) se realizează şi în interacţiunea dintre acizi nucleici şi proteine. În orice caz are loc o *rezonanţă* între structurile lor care sînt simetrice în raport cu un plan helicoidal de secţiune.

Fenomenul de *inducţie* a unor structuri spaţiale, stări şi însuşiri se întîlneşte adesea în biochimie unde sinteza fermenţilor şi recent a acizilor nucleici înşişi pe bază de fermenţi constituie tot atîtea fapte remarcabile.

Mecanismul biofizic şi biochimic al inducţiei în sinteza virusurilor nu a fost complet dezvăluit. Se impun totuşi unele elemente teoretice importante ; astfel, simetria spaţială pe care o presupune legătura acizi nucleici-proteine şi pe care se bazează de fapt esenţialul sintezei este un model de negaţie dialectică în lucruri. Proteina sintetizată este cît priveşte lanţul ei de amino-acizi reflectarea în oglindă, copia negativă a acidului nucleic care o sintetizează. În celula vie, pozitivul produce neîncetat negativul, iar acesta la rîndu-i pozitivul. Teoria matricelor departe de a fi mecanicistă ne dezvăluie *dialectica* mecanismului de înmulţire, graţie căruia acidul nucleic se produce pe el însuşi în cantităţi sporite şi produce şi proteina sa proprie, simetricul sau negativul său.

Acest proces trebuie privit şi sub aspectul contradicţiei care ia naştere şi se rezolvă neîncetat înăuntrul celulei vii. Dedublarea lanţului polipeptidic în două contrarii simetrice apoi în alte două, cel de-al doilea reproducînd exact structura celui dintîi ni se prezintă ca un proces de dublă negaţie.

În cursul acestui proces, pe parcurs, intervin întîmplări care modifică „copierea" sau reproducerea exactă, prin intermediul matricei, a formei iniţiale. Am văzut că nu numai ARN-ul virotic tulbură şi modifică radical, profund, metabolismul celulei dar însuşi acest metabolism influenţează asupra sintezei identice făcînd să apară aşa-numita „variabilitate". Vedem deci, pe plan filozofic, că din interacţiunea a două structuri materiale diferite reiese o transformare, în ultimă instanţă o nouă mişcare, care dă naştere unei forme noi.

Din punct de vedere ontologic vorbind, procesul pe care am încercat să-l analizăm se prezintă ca o *varietate a interacţiunii dintre viu şi neviu* (între celulele vii şi ARN căruia îi lipsesc proprietăţile biologice). Graniţa aceasta, extrem de labilă şi greu de definit ni se dezvăluie în experiment într-o formă negativă. Ne dăm seama că deşi mecanismul înmulţirii virusurilor este structural acelaşi cu mecanismul înmulţirii proteinelor, în celula vie, totuşi nici acizii nucleici singuri, nici proteina singură nu sînt purtători ai însuşirilor vieţii. Problema dacă simpla combinare comple-

[1] Dăm definiţia ei pentru ca tipul general de interacţiune care stă la baza ei să apară mai evident : „În orice conductor care se deplasează într-un cîmp magnetic sau se află în stare de repaus într-un cîmp magnetic variabil, apare o forţă electromotoare, un curent indus"

mentară a lor așa cum ne-o oferă virusul întreg posedă sau nu însușirile vieții, rămîne deocamdată deschisă.

Studiul de față nu iese din cadrul faptelor certe. De aceea, pentru a afirma cu tărie ipoteza că virusul este lipsit de viață, va trebui să se demonstreze în prealabil, că el nu crește, că nu are variabilitate, în sensul propriu al cuvîntului, reactivitate etc. Aceasta cere studii experimentale deosebite.

În lumina rezultatelor și interpretărilor expuse o nouă orientare a investigațiilor în direcția cercetărilor metodei terapeutice în viroze se va impune în curînd. Agenții chimio-terapiei ce se vor experimenta în viitor vor trebui să acționeze asupra acizilor nucleici virotici dezveliți de carapacea proteică protectoare. De aceea e mai logic să se caute substanțele care vor putea, în interiorul celulei, să surprindă moleculele libere de acid nucleic cu care combinîndu-se să dea naștere la compuși inactivi. O altă posibilitate, care pare mai adecvată, este aceea de a reuși să se întrerupă lanțul de reacții chimice de sinteză a noilor acizi nucleici, virotici, în însăși celula gazdă. Aceasta s-ar putea realiza fie intervenind asupra acestor reacții oprindu-le la un moment dat, într-un anumit stadiu, fie introducînd în sinteza acidului nucleic un compus diferit de cel natural. În ultimul caz se va obține un virus diferit de virusul original și al cărui acid nucleic nu va mai fi infectant pentru tipul de celulă care l-a generat.

Din punct de vedere al teoriei cunoașterii și logicii am arătat limitele procedeului analogiei și completarea reciprocă a inducției cu deducția pe un model concret. De asemenea, am încercat să relevăm importanța noțiunii de inducție materială pentru procesul însuși pe care l-am urmărit, explicînd cum în el se întîlnesc ca într-un focar măsura, negația și contradicția. Desigur vor mai trebui acumulate multe date cantitative și calitative pînă vom putea defini complet logic saltul de la neviu la viu.

Pentru aceasta nu vor trebui să lipsească nici elementele istorice asupra originii vieții pe care ni le furnizează științele conexe biologiei.

La capătul expunerii și în ciuda lacunelor ei inevitabile, putem spune după Engels: „dacă premisele noastre sînt adevărate și dacă am aplicat în mod corect acestor premise legile gîndirii, rezultatul va trebui neapărat să coincidă cu realitatea”[1].

О МАТЕРИАЛИСТИЧЕСКИ-ДИАЛЕКТИЧЕСКОМ ТОЛКОВАНИИ ВОПРОСА БИОСИНТЕЗА ВИРУСОВ

РЕЗЮМЕ

Принимая за исходный пункт эвристическую роль, которую должна играть, путем использования логических форм мышления, любая действительно научная философия по отношению к частным естественным и общественным наукам, авторы указывают тот аспект

[1] F. Engels, *Anti-Dühring*, p. 317.

материалистической диалектики, который необходимо развивать для правильного понимания процесса размножения вирусов. Эта проблема действительно является центральной во всей биологии, так как, исходя из механизма размножения вирусов, мы можем объяснить механизм протеинов, биосинтеза — сходного и несходного — который лежит в основе как наследственности, так и изменчивости.

Учитывая практический интерес, который представляют полученные экспериментальные результаты, авторы особенно подчеркивают их теоретическую сторону, являющуюся основной. Воспроизведение заразных свойств вируса его ядерной кислотой, выделенной и введенной в живую клетку — недавно открытое явление, которое требует для своего объяснения большого напряжения диалектического мышления и опровержения имеющихся в вирусологии схем мышления. Действительно, в данном случае мы имеем дело с *материальной индукцией*, понятием, мало использованным и еще неизвестным среди онтологических категорий диалектического материализма. Авторы выражают мнение, что материальная индукция, путем которой ARN заставляет клетку пересинтетизировать начальный вирус, является особым процессом, имеющим в природе значительное распространение. Материальная индукция должна являться процессом, в котором определенный вид энергии или определенная форма движения передавалась бы (не в механическом смысле, как перемещение в пространстве, а и в смысле качественных изменений) от одной материальной структуры к другой, имея при этом некоторое сходство с первой структурой.

Эта форма движения — химическая или биохимическая — передается приблизительно идентично, когда существует резонанс между структурами, и в измененном виде, когда различие структур очень велико. Диалектика сходства или различия в зависимости от степени близости или расхождения материальных структур (как в пространстве, так и во времени) присуща этому процессу и должна быть раскрыта с помощью аналитического диалектического метода, идущего от абстрактного к конкретному. Конечно, конкретные фазы процесса материальной индукции должны быть раскрыты сначала экспериментальным путем для получения некоторых начальных абстракций, связанных с этим процессом. Затем, в свете общих закономерностей и категорий изучаемой формы движения, могут быть раскрыты настоящие конкретные свойства данного явления. Синтез этих сложных и противоречивых сторон позволяет воспроизвести сначала мысленно, а затем и экспериментально — но со знанием дела, а не эмпирически и хаотически — сложную взаимосвязь между вирусом и „хозяином" или носителем в ее диалектическом единстве.

Что касается логической дедукции, составной части метода восхождения от абстрактного к конкретному, мы можем пока сказать, что она помогает нам с точностью установить следующий факт: наличие одного изолированного свойства жизни является совсем недостаточным для того, чтобы утверждать, что имеем дело с живым явлением. По меньшей мере, одно из известных свойств жизни занимает центральное место в живой системе, а из него тем или иным конкрет-

ным образом происходят все остальные. Это обмен веществ, отсутствие которого установлено у подавляющего большинства вирусов, определяемых как типичные. С другой стороны, нельзя отрицать, что между появлением обмена веществ и его отсутствием не может быть абсолютной пропасти; речь идет о некоторых постепенных переходах, о малых скачках. Одной из характерных черт этих скачков является присутствие ферментов у некоторых больших вирусов. Что касается других свойств жизни, в работе делается попытка показать, что на том уровне организации материи, который представляет вирусная форма, проявляются лишь их *предпосылки*. Этот уровень представлен молекулярной по своей структуре, организованной совокупностью, которая, однако, еще не обладает свойствами жизни („живая молекула" — это абсурд), проявляющимися в автономии, способности организмов к самообновлению, т.е. типом самодвижения, свойственным живому организму. В работе критикуются также концепции, согласно которым вирус якобы представляет собой паразитическую стадию жизни, вырождающуюся форму какого-то протеина или живого „гена".

В связи с этим анализируется понятие приспособления и приводятся аргументы, основанные на экспериментальных данных, против рассматривания „изменчивости" вирусов, как формы приспособления. Идея, что вирус не является живым, даже если она еще не доказана полностью экспериментально, рассматривается в настоящее время в качестве рабочей гипотезы; однако уже сейчас ясно, что ее принятие влечет за собой как следствие, радикальное изменение принципов и методов в инфрамикробиологии.

AU SUJET DE L'INTERPRÉTATION MATÉRIALISTE-DIALECTIQUE DU PROBLÈME DE LA BIOSYNTHÈSE DES VIRUS

RÉSUMÉ

Partant du rôle heuristique que toute philosophie vraie, scientifique, doit exercer à l'égard des sciences naturelles et sociales particulières, par l'intermédiaire du modelage logique de la pensée, les auteurs indiquent l'aspect de la dialectique matérialiste qu'il faut développer pour vraiment comprendre le processus de la multiplication des virus. Ce problème est, en effet, central pour toute la biologie, car, partant du mecanisme déjà découvert de la multiplication des virus, on parvient à expliquer le mécanisme de la biosynthèse — semblable et dissemblable — des protéines, mécanisme qui se trouve à la base de l'hérédité et de la variabilité.

Tout en tenant compte de l'intérêt pratique que présentent les résultats expérimentaux obtenus, les auteurs en soulignent surtout l'aspect théorique, qui est fondamental. La reproduction des propriétés infectantes d'un virus par son acide nucléique isolé et injecté dans la cellule vivante

est un phénomène nouvellement découvert qui demande, pour être interprété, un grand effort de pensée dialectique, un véritable renversement des schémas d'idées ayant circulation en virusologie. En effet, l'on a affaire ici à une *induction matérielle*, catégorie restée jusqu'à présent obscure dans le système des catégories ontologiques du matérialisme dialectique. Les auteurs émettent l'opinion que l'induction matérielle, grâce à laquelle l'ARN oblige la cellule à resynthétiser le virus d'origine, serait un processus largement répandu dans la nature. L'induction matérielle serait un processus par lequel l'énergie ou le mouvement d'un certain type serait transporté — non pas dans le sens mécânique, comme un déplacement dans l'espace, mais en subissant en même temps des modifications qualitatives — d'une structure matérielle à une autre structure matérielle ayant un certain degré d'analogie avec la première. Cette forme de mouvement — chimique ou biochimique — se transmet de façon aproximativement identique quand il y a résonance entre structures, et modifiée, quand la diversité des structures est trop grande. Une dialectique de l'identité et de la différence suivant la mesure de ressemblance ou la mesure d'écart entre les structures matérielles (tant spatiales que temporelles) est impliquée dans ce processus et sera dévoilée par la méthode analytique dialectique, qui va de l'abstrait au concret. Les phases concrètes du processus de l'induction matérielle doivent, bien entendu, être découvertes d'abord par la voie expérimentale, afin d'élaborer ainsi les premières notions abstraites liées à ce processus. Ensuite, à la lumière des lois et des catégories générales de la forme de mouvement étudiée, seront découvertes les véritables qualités concrètes du phénomène. La synthèse de ces aspects complexes et contradictoires nous permettra de reproduire, d'abord par la pensée, ensuite par la voie expérimentale — mais d'une manière pleinement consciente et non pas empirique et chaotique — l'interaction complexe entre virus et porteur, dans son intégralité dialectique.

En ce qui concerne la déduction logique, partie intégrante de la méthode par laquelle on s'élève de l'abstrait au concret, on peut dire qu'elle nous aide à établir avec précision le fait suivant : la présence isolée d'une seule caractéristique de la vie est tout à fait insuffisante pour nous permettre d'affirmer que l'on se trouve en présence d'un être vivant. L'une, au moins, des caractéristiques connues de la vie occupe une place centrale dans le système de la vie, de celle-ci découlant, par voie concrète, toutes les autres : c'est le métabolisme, dont on constate l'absence dans la majorité des virus déterminés comme typiques. D'un autre côté, il est indéniable qu'entre l'apparition du métabolisme et son absence, la limite n'est pas abrupte, mais marque une transition graduelle, par des bonds minimes. L'une des caractéristiques de ces bonds est fournie par la présence des ferments chez certains virus grands. Quant aux autres attributs de la vie, les auteurs essayent de démontrer que seules les *prémisses* de ces attributs se manifestent au niveau d'organisation de la matière que représente la forme virotique. Ce niveau est représenté par un ensemble moléculaire structuré, organisé, mais qui ne possède pas encore les caractéristiques de la vie (« molécule vivante» est une absurdité) manifestées

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

par l'autonomie, par la capacité d'autorenouvellement des organismes, c'est-à-dire par le type d'automouvement propre à la vie. Les auteurs critiquent les conceptions suivant lesquelles le virus représenterait un stade parasitaire de la vie, une forme de dégénérescence d'une protéine ou d'un «gène» vivant. La notion d'adaptation est analysée à ce propos et des arguments expérimentaux sont produits contre la conception suivant laquelle la « variabilité » des virus serait une forme d'adaptation. L'idée que le virus n'est pas vivant, même si elle n'est pas encore démontrée expérimentalement jusque dans ses dernières conséquences, a acquis actuellement droit de cité, au moins comme hypothèse de travail ; mais il est d'ores et déjà évident que son acceptation entraîne comme conséquence une modification radicale des principes et des méthodes de l'inframicrobiologie.

FILOZOFIA ȘI CONTEMPORANEITATEA

DE

A. OKULOV (U.R.S.S.)

În ultimii ani știința filozofică din țara noastră se caracterizează printr-o înviorare a activității sale și prin elaborarea unui mai mare număr de cărți noi față de perioada anterioară.

În perioada care s-a scurs de la Congresele al XX-lea și al XXI-lea ale partidului s-au petrecut schimbări serioase atît în viața economică cît și în viața ideologică a țării noastre. Partidul Comunist în această perioadă de timp a pus cu curaj și continuă să pună probleme noi în domeniul dezvoltării economiei și culturii, a înlăturat cu hotărîre tot ce este învechit în munca noastră, a dus lupta împotriva ruperii activității științifice de viață, împotriva dogmatismului și a bucherismului. Prin aceasta el a asigurat o atmosferă creatoare în țară și a contribuit la înviorarea muncii de cercetare științifică în domeniul științelor sociale.

Putem spune, fără a exagera, că în ultimii ani știința filozofică a făcut în U.R.S.S. un mare pas înainte, a parcurs un important și fructuos drum. Trebuie să relevăm în primul rînd că munca de cercetare științifică în domeniul filozofiei a devenit mai variată și mai temeinică prin conținutul ei, prin legătura nemijlocită cu viața, cu sarcinile mărețe pe care le rezolvă în prezent partidul nostru în opera de construcție desfășurată a societății comuniste. Abordarea creatoare a problemelor teoretice a dat un imbold puternic elaborării problemelor actuale ale dezvoltării sociale contemporane, problemelor materialismului dialectic și materialismului istoric. În ultimii ani au început să fie elaborate mai pe larg problemele eticii marxist-leniniste, ale esteticii și ateismului științific. O sarcină importantă a fost rezolvată în domeniul întocmirii diferitelor manuale de filozofie pentru institutele de învățămînt superior de diferite profiluri, pentru școlile învățămîntului de partid.

În ultimii ani filozofii sovietici au desfășurat o muncă intensă pentru elaborarea problemelor de materialism dialectic pe baza generalizării filozofice a realizărilor științei contemporane și a practicii sociale. Lucră-

rile colective cunoscute sub denumirea generală „Materialismul dialectic şi ştiinţele contemporane ale naturii", publicate de Institutul de filozofie al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. şi de alte instituţii ştiinţifice din ţară, precum şi lucrările colective consacrate problemelor filozofice ale fizicii contemporane, biologiei şi altor ştiinţe, au contribuit la întărirea contactului creator între filozofi şi cercetătorii naturii. Acelaşi scop a urmărit şi consfătuirea teoretică în problemele ştiinţelor contemporane ale naturii organizată în 1958 de Academia de Ştiinţe a U.R.S.S. şi de Ministerul Învăţământului Superior al U.R.S.S.

Etapa actuală în construirea societăţii comuniste pune în faţa filozofilor sovietici sarcini uriaşe. Se poate spune că principala linie de dezvoltarea filozofiei va fi aceea a cercetării legilor apariţiei şi perspectivele dezvoltării formaţiunii social-economice comuniste. Rezolvarea acestei probleme prevede : cercetarea şi generalizarea formelor şi a particularităţilor transformării socialismului în comunism, a căilor de lichidare a deosebirilor esenţiale dintre oraş şi sat, dintre munca intelectuală şi cea fizică, lichidarea deosebirilor de clasă ; studierea legilor dezvoltării relaţiilor dintre naţiuni în mersul construirii comunismului ; cercetarea trăsăturilor principale ale transformărilor sociale în condiţiile comunismului ; procesul introducerii în viaţă a principiilor repartiţiei comuniste, căile de dezvoltare a sistemului de autoadministrare obştească ; cercetarea aprofundată a rolului partidului în conducerea societăţii sovietice.

Crearea bazei tehnice-materiale a comunismului pune în faţa filozofilor numeroase probleme legate de înţelegerea justă a rolului ştiinţei şi tehnicii în dezvoltarea societăţii. Aici nu este vorba de a da numai o interpretare filozofică noilor descoperiri în domeniul ştiinţelor naturii, ci şi de a dezvălui ceea ce e nou în raporturile dintre ştiinţă şi producţie, noul rol al ştiinţei în societate. Acest aspect cuprinde elaborarea unor probleme ca : transformarea ştiinţei, în condiţiile construcţiei desfăşurate a comunismului, într-o măreaţă forţă productivă, rolul ştiinţei în crearea bazei tehnice-materiale a comunismului, principalele legi ale creării bazei tehnice-materiale a comunismului, rolul ştiinţei în perfecţionarea mediului exterior şi în dezvoltarea lumii interioare a omului, aspectele sociale ale ştiinţei, schimbarea corelaţiei dintre producţia materială şi cea spirituală în perioada de construire a comunismului, rolul hotărîtor al ştiinţei pentru progresul producţiei şi tehnicii contemporane, schimbarea raportului dintre munca ştiinţifică şi munca productivă nemijlocită în producţia contemporană, perspectivele dezvoltării ştiinţei ca o forţă productivă şi ca o formă a conştiinţei sociale.

Cunoaştem teza leninistă că productivitatea muncii decide totul. Însă productivitatea muncii nu este ceva static. O cercetare ştiinţifică a problemei trebuie să ţină seamă de toţi factorii principali ai dezvoltării. Se vorbeşte de aplicarea tehnicii noi, a noilor date ale ştiinţei. Aceştia sînt factorii cei mai importanţi. Însă o mare importanţă are şi studiul individului, creşterea nivelului cultural al oamenilor. Va fi cercetată problema : ce influenţă exercită creşterea nivelului instrucţiei asupra creşterii productivităţii muncii, ce schimbări în productivitatea muncii va antrena dezvoltarea culturii, creşterea conştiinţei comuniste. Se va cerceta, pe

baza experienței brigăzilor muncii comuniste, influența pe care o exercită creșterea conștiinței asupra productivității muncii.

Toate uriașele transformări spirituale și psihologice, caracteristice omului nou, socialist, se dezvăluie cu ușurință în înțelegerea de către el a muncii ca factor de creare a viitoarei societăți comuniste. Apariția brigăzilor muncii comuniste constituie una din caracteristicile cele mai semnificative ale acestei cotituri uriașe în conștiință. Și cîte probleme filozofice de mare importanță vor fi găsite în acest proces cînd pretutindeni se vor schimba formele de muncă, formele de viață, normele comportării. Trebuie să ținem seama de întregul ansamblu al vieții.

Aceasta presupune desfășurarea unei intense activități de cercetare științifică asupra dezvoltării formațiunii comuniste și a educării omului nou, o tratare științifică aprofundată a unor probleme importante ca : transformarea muncii într-o necesitate vitală a omului, munca comunistă și schimbarea profilului moral și psihic al constructorului comunismului, comunismul și personalitatea, psihologia personalității în societatea comunistă, problemele motivelor activității, a nevoilor, a rolului muncii în formarea psihologiei omului, bazele psihologice ale educației.

Multe probleme foarte importante se pun în domeniul cercetării și generalizării proceselor de afirmare în sînul poporului a trăsăturilor spirituale caracteristice omului din societatea comunistă. Filozofii vor putea soluționa aceste sarcini numai dacă vor studia în mod aprofundat viața poporului și toate acele înfăptuiri măreție care se desfășoară în pragul construirii de către om a societății comuniste. Aceasta înseamnă, după cum ne învață partidul, că un filozof trebuie să aibă dezvoltat în gradul cel mai înalt simțul timpului. Numai înțelegerea realității va ajuta lucrătorilor științifici sovietici să descopere în fiecare fenomen caracterul concret și perspectiva dezvoltării lui. Oamenii indiferenți nu pot fi creatori ai noii societăți comuniste. Cercetarea problemelor etice va fi indisolubil legată de lupta împotriva ideologiei burgheze, împotriva moralei burgheze descompuse, avîndu-se în vedere mereu faptul că dușmanii noștri intensifică diversiunile ideologice împotriva țărilor socialiste și mizează mult pe un fel de „schimbare a atmosferei ideologice".

O mare importanță se acordă problemelor ateismului. Sectorul de ateism înființat la Institutul de filozofie se preocupă împreună cu alți oameni de știință de la noi de trei probleme importante : cercetarea multilaterală și aprofundată a cauzelor existenței rămășițelor religioase în U.R.S.S. și a căilor de înlăturare a lor ; studierea procesului de formare a unei concepții științifice ateiste asupra lumii în perioada trecerii la comunism și elaborarea formelor și metodelor celor mai eficiente pentru accelerarea acestui proces ; critica științifică a religiei în care intră demascarea caracterului reacționar, antiștiințific al procedeelor mai noi de apărare a ideologiei religioase.

În ultimii ani în țara noastră s-a înviorat în mod considerabil activitatea în domeniul cercetării problemelor dialecticii materialiste. Numărul lucrărilor în domeniul materialismului dialectic continuă să crească mereu.

În cursul anului 1959 editurile centrale și periferice au publicat circa 80 de monografii, broșuri și culegeri în domeniul dialecticii. În anul 1960 numărul acestor lucrări a depășit 100. Printre cărțile de materialism dialectic trebuie relevate lucrarea interesantă a lui M. Rozental, „Principiile logicii dialectice", lucrarea lui A. Andreev, „Bazele teoriei cunoașterii", a lui M. Alekseev, „Logica dialectică", a lui V. Sviderski „Caracterul contradictoriu al mișcării și manifestările ei" etc. În prezent Institutul de filozofie pregătește numeroase lucrări în domeniul materialismului dialectic în care vor fi cercetate problemele teoretice fundamentale ale dialecticii materialiste ca teoria completă și multilaterală asupra dezvoltării; va fi elaborat sistemul logic armonios al legilor și categoriilor dialecticii,vor fi supuse cercetării teoretice cele mai importante probleme ale teoriei marxist-leniniste a cunoașterii. Eforturile vor fi concentrate asupra elaborării sistemului dialecticii materialiste ca teorie a cunoașterii și ca logică. În următorii ani vor apărea unele lucrări ca: „Logica cercetării științifice", „Materialismul dialectic ca sistem filozofic", „Dialectica materialistă — singura metodologie științifică a științelor", „Principiile de bază ale logicii dialectice", „Dezvoltarea teoriei cunoașterii în lumina realizărilor științelor contemporane ale anaturii", „Gnoseologia burgheză contemporană" — lucrare în mai multe volume, consacrată criticii curentelor principale ale gnoseologiei burgheze contemporane.

În strînsă legătură cu tema „Teoria dialecticii materialiste" se află o altă problemă importantă și anume, „Dialectica apariției și dezvoltării formațiunii sociale comuniste". Dezvoltarea impetuoasă a vieții sociale în epoca noastră, procesul de destrămare a formațiunii sociale capitaliste și nașterea unei orînduiri noi, comuniste într-o serie de țări din Europa și Asia, ne oferă un uriaș material, a cărui generalizare permite să dezvoltăm în mod creator dialectica materialistă, să stabilim noi legi dialectice ale dezvoltării sociale și să contribuim astfel la formularea teoretică a practicii construcției comuniste.

Pe linia elaborării acestei teme se prevede de asemenea scrierea unor lucrări : „Caracterul neantagonist al dezvoltării sociale în perioada constituirii și dezvoltării formațiunii comuniste"; „Dialectica și schimbările sociale în lumea contemporană"; „Progresul social al sistemului mondial socialist și dezvoltarea legilor dialecticii"; „Corelația dintre continuitate și negație în procesul trecerii de la socialism la comunism"; „Rolul unității sociale și al contradicțiilor în dezvoltarea societății socialiste';' „Corelația dintre contradicțiile interne și cele externe în procesul dezvoltării comunismului"; „Particularitățile trecerii la o nouă calitate în societatea socialistă"; „Lupta împotriva denaturărilor burgheze ale dialecticii dezvoltării sociale"; „Critica revizionismului și a dogmatismului în problema înțelegerii dialecticii dezvoltării formațiunii comuniste"; „Noul conținut al legilor dialecticii și ritmul dezvoltării istorice în condițiile socialismului"; „Categoriile dialecticii în dezvoltarea societății socialiste".

Se știe că etapa actuală în dezvoltarea logicii formale o constituie logica matematică care are nu numai o mare importanță teoretică ci și una practică, deoarece concluziile și formulele ei își găsesc o aplicare tot mai

largă în dezvoltarea tehnicii contemporane. De aceea, elaborarea logicii matematice şi a problemelor ei filozofice reprezintă o sarcină importantă.

În această direcţie se prevede întocmirea unor lucrări privind următoarele probleme : „Teoria generală a logicii matematice contemporane" ; „Aplicarea logicii în ştiinţă şi în tehnică" ; „Problema modelării şi gnoseologia contemporană" ; „Logica matematică şi cibernetica" ; „Istoria dezvoltării logicii formale contemporane" ; „Critica concepţiilor metafizice şi idealiste contemporane în domeniul logicii".

Dezvoltarea materialismului dialectic este de neconceput fără o elaborare continuă a problemelor filozofice ale ştiinţelor contemporane ale naturii. În următorii ani ştiinţele naturii vor cunoaşte o mare dezvoltare : se vor crea noi domenii ştiinţifice şi noi metode de cercetare, va avea loc o diferenţiere continuă şi, totodată, o integrare a ştiinţelor. Aceste procese vor avea nevoie de o interpretare filozofică aprofundată.

Una din sarcinile cele mai importante ale cercetărilor în domeniul problemelor filozofice ale ştiinţelor naturii este studierea problemelor filozofice, gnoseologice şi logice ridicate necontenit de către dezvoltarea impetuoasă a ştiinţelor naturii. În acest domeniu se cercetează în prezent următoarele teme :

a) Problemele filozofice ale fizicii microproceselor, ca un curent principal în dezvoltarea fizicii contemporane ;

b) Problemele filozofice puse de dezvoltarea ciberneticii şi de influenţa ei asupra ştiinţelor naturii şi a structurilor în ansamblu ;

c) Problemele filozofice puse de treapta actuală a dezvoltării ştiinţei biologice, probleme legate de esenţa vieţii, de sinteza proteinelor, de metodele matematice şi fizico-chimice în cercetarea proceselor biologice ;

d) Problemele filozofice ale astronomiei legate de pătrunderea omului în cosmos, de apariţia noilor metode de cercetare şi a noilor rezultate în cosmologie, cosmogonie etc.

O altă sarcină importantă în domeniul problemelor filozofice ale ştiinţelor naturii este cercetarea legilor generale ale dezvoltării cunoaşterii naturalist-ştiinţifice, cercetarea problemelor teoretice generale ale ştiinţelor naturii şi ale structurii logice a cunoaşterii naturalist-ştiinţifice. Cercetarea acestor probleme este esenţială pentru sistematizarea şi interpretarea uriaşului material experimental, în continuă creştere din domeniul ştiinţelor contemporane ale naturii.

Studierea problemelor filozofice ale ştiinţelor naturii se va desfăşura în cadrul unei ascuţite lupte filozofice a materialismului împotriva idealismului, în condiţiile uriaşelor transformări sociale continue care au loc în lume în favoarea forţelor socialismului şi ale comunismului. În aceste condiţii o sarcină foarte importantă este lupta pentru victoria deplină în abordarea şi înţelegerea materialist-dialectică a fenomenelor naturii de către cercetătorii naturii.

În ţara noastră se desfăşoară o muncă intensă şi vastă în domeniul cercetării problemelor istoriei filozofiei, a filozofiei marxismului şi a luptei

lui împotriva filozofiei şi sociologiei burgheze. Aici stau pe primul plan sarcini ca : studierea multilaterală a etapei leniniste în filozofia marxistă ; legătura organică dintre dezvoltarea filozofiei marxist-leniniste şi politica, practica revoluţionară şi dezvoltarea ştiinţelor naturii ; studierea şi generalizarea dezvoltării creatoare a filozofiei marxist-leniniste de către partidele marxiste din toate ţările în lupta împotriva filozofiei şi a sociologiei burgheze, împotriva dogmatismului şi a bucherismului, împotriva curentelor revizioniste în domeniul filozofiei ; studierea istoriei gîndirii filozofice şi sociologice din Rusia.

În legătură cu elaborarea problemelor istoriei gîndirii filozofice şi sociologice, se vor scrie o serie de lucrări capitale de istorie a doctrinelor etice şi estetice, de istoria ateismului, de istoria generală a psihologiei. Pe lîngă aceasta se va continua editarea operelor alese din lucrările clasicilor gîndirii filozofice mondiale.

Pe linia activităţii de cercetare ştiinţifică se acordă o mare atenţie problemelor filozofiei şi sociologiei ţărilor Orientului. În legătură cu uriaşul avînt al mişcării de eliberare naţională în ţările Orientului, capătă o importanţă deosebită problemele istoriei gîndirii sociale din aceste ţări, studierea curentelor filozofice şi sociologice contemporane.

Uriaşele succese şi victorii repurtate de marxism-leninism în ultimele decenii stîrnesc ura furibundă a duşmanilor noştri. Se poate prevedea că în anii următori se va produce o ascuţire considerabilă a luptei ideologice în lumea întreagă datorită adîncirii tuturor contradicţiilor fundamentale ale dezvoltării contemporane : între capitalism şi socialism, între clasa muncitoare şi burghezie, între ţările capitaliste.

Va fi o perioadă a intensificării considerabile a curentelor celor mai reacţionare în gîndirea filozofică şi sociologică burgheză, perioada creşterii diferenţierii în rîndurile intelectualităţii burgheze şi totodată o epocă de noi succese hotărîtoare ale marxismului şi a influenţei lui în toate ţările lumii. În acest sens, sînt prevăzute cercetări şi o critică argumentată a curentelor celor mai importante în domeniul gîndirii filozofice şi sociologice burgheze contemporane, îndeosebi a teoriilor îndreptate împotriva comunismului şi marxismului ; se prevede studierea ştiinţifică a unei serii de probleme actuale privind concepţia comunistă despre lume şi lupta împotriva revizionismului contemporan şi a dogmatismului.

În hotărîrile P.C.U.S. şi în cuvîntările tovarăşului N. S. Hruşciov este cuprins programul de activitate în domeniul luptei împotriva ideologiei burgheze în etapa actuală. În problemele ideologiei, arată N. S. Hruşciov, am stat în mod ferm şi vom continua să stăm ca o stîncă pe principiile marxism-leninismului. Vorbind despre lupta împotriva ideologiei burgheze, Lenin arăta că noi nu trebuie să facem doar unele „incursiuni" împotriva duşmanului, „ci un atac general pe toată linia, fără întreruperi, fără lacune"[1].

În toate domeniile ştiinţei filozofice, în faţa oamenilor de ştiinţă sovietici stau sarcini de o importanţă excepţională, impuse de nevoile

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 34, E.S.P.L.P., 1958, p. 384.

construirii comunismului în țara noastră, de întregul mers al dezvoltării sociale. Principala sarcină poate fi formulată ca o cerință : să ne apropiem mai mult de contemporaneitate, să întoarcem fața spre ea, să ne conducem în întreaga noastră activitate după cerințele vieții, să orientăm întreaga noastră muncă spre soluționarea la timp a celor mai importante probleme puse de practica construcției comuniste, de sarcinile luptei împotriva ideologiei burgheze.

Elementul contemporaneității a constituit întotdeauna factorul principal, însuflețitor pentru filozofie, izvorul nesecat al gîndirii și al dezvoltării ei. Cele mai bune opere filozofice din trecut vorbesc tocmai despre epoca lor. În prezent mai mult decît oricînd se pune sarcina de a îmbina filozofia cu viața, de a face din ea o armă importantă în lupta poporului sovietic pentru construirea comunismului.

UNELE ASPECTE ALE MODIFICĂRILOR INTERVENITE ÎN STRUCTURA SOCIAL-ECONOMICĂ A POPULAȚIEI DIN ȚARA NOASTRĂ ÎN LUMINA DATELOR STATISTICE

DE

M. LUPAN

Ceea ce caracterizează dezvoltarea contemporană a țării noastre este ritmul rapid în care, într-o perioadă istorică scurtă, au avut loc prefaceri radicale, hotărîtoare, pe drumul socialismului. Ritmul intens al dezvoltării industriei socialiste, al transformării socialiste, a agriculturii, al dezvoltării culturii — toate aceste elemente demonstrează în ultimă instanță ritmul impetuos în care are loc progresul istoric al țării noastre. În acest sens, perioada relativ scurtă dintre Congresul al II-lea și Congresul al III-lea al partidului se reliefează în istoria poporului nostru ca o perioadă în cuprinsul căreia a avut loc un ansamblu de transformări structurale, de ordin calitativ. Analiza științifică întreprinsă asupra acestor transformări de către tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej în Raportul prezentat la Congresul al III-lea al partidului evidențiază un fapt istoric fundamental: victoria socialismului și intrarea țării noastre într-o nouă perioadă de dezvoltare — perioada desăvîrșirii construcției socialismului.

În caracterizarea ritmului și proporțiilor ce definesc dezvoltarea construcției socialiste din țara noastră, un instrument prețios de înregistrare operativă a indicilor ce sintetizează în diferite etape nivelul acestei dezvoltări îl reprezintă datele statistice, culegerile de materiale care redau în aspecte cantitative procesul multilateral al transformărilor socialiste. Domeniul fundamental cu care se înscrie cercetarea statistică a realității oferă cercetării sociologice marxist-leniniste posibilitatea surprinderii componentelor cantitative ale fenomenelor sociale de masă, care stau la baza modificărilor calitative.

O demonstrare în termeni elocvenți a ritmului și proporțiilor construcției socialiste din țara noastră, o prilejuiește trecerea în revistă a

materialelor statistice apărute în ultima vreme în țara noastră [1]. În legătură cu o serie de elemente fundamentale din structura social-economică a populației, o confruntare a datelor culese de pildă la recensămîntul populației din 1956 cu indicii actuali reliefează în mod net faptul că datele culese în urmă cu patru ani sînt în prezent considerabil depășite. Ritmul rapid al dezvoltării țării le-a făcut de-a dreptul inoperante în caracterizarea proceselor contemporane. Iar concluzia că această depășire a datelor recensămîntului reflectă nu oarecare schimbări cantitative ținînd de o evoluție obișnuită, ci reale salturi calitative — se impune într-un mod de necontestat.

Să ne oprim la elementele structurii economice și de clasă a societății noastre. Se știe că în perioada Congresului al II-lea, structura social-economică a țării era caracterizată de coexistența sectorului socialist în dezvoltare, alături de sectorul micii producții de mărfuri și de sectorul particular-capitalist [2]. Datele recensămîntului consemnează în februarie 1956 existența unui sector socialist grupînd în total sub 4 milioane persoane, sau 37,6% din întreaga populație activă, alături de un sector particular cuprinzînd peste 6,5 milioane persoane, cu o proporție considerabilă în mediul rural și în agricultură în special. Din materialele recensămîntului reiese că la acea dată, sectorul socialist totaliza în mediul rural 22,1% din totalul populației active, iar în agricultură circa 1 milion persoane din aproape 7,3 milioane persoane active.

Ce caracterizează în prezent stadiul dezvoltării economico-sociale? Analiza întreprinsă de către Congresul al III-lea atestă, după cum se știe, prezența unui tablou radical schimbat, avînd în centru măreața victorie obținută de oamenii muncii conduși de partid, și anume crearea bazei economice a socialismului. Ca urmare a lărgirii și consolidării relațiilor de producție socialiste în toate ramurile economice, economia socialistă cuprinde în prezent întreaga industrie, transporturile, comerțul, sistemul financiar și de credit, iar în agricultură peste patru cincimi din numărul gospodăriilor țărănești. Chiaburimea — ultima clasă exploatatoare — a fost lichidată, iar o dată cu aceasta s-a pus capăt pentru totdeauna în țara noastră exploatării omului de către om. În prezent, principalele forțe sociale sînt clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, împreună cu intelectualitatea legată de popor. Unitatea moral-politică a poporului muncitor, condus de partid pe drumul socialismului, se dezvoltă și se afirmă puternic drept forță motrice a societății noastre [3].

O comparație care pleacă de la înregistrarea elementelor de mai sus este în măsură să dovedească faptul că între datele cu privire la caracterizarea pe sectoare și grupe sociale a populației, în momentul efectuării recensămîntului populației — în care se întrezăreau, fără îndoială, pro-

[1] Pentru datele statistice, textul de față folosește îndeosebi: *Recensămîntul populației din 21 februarie 1956, Rezultate generale.* Direcția Centrală de Statistică, București 1959; *Breviar Statistic al R.P.R., 1960.* Direcția Centrală de Statistică, București, 1960.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al C.C. al P.M.R. la Congresul al II-lea al partidului*, E.S.P.L.P., Buc., 1955, p. 30.

[3] *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn*, Ed. politică, 1960, p. 15, 293, 294.

cesul fundamental, tendințele, dar încă nu toată amploarea, proporțiile de azi ale dezvoltării — și indicii ce caracterizează stadiul actual, — se interpune parcurgerea unei întregi etape de dezvoltare. Abia terminat timpul fizic necesar prelucrării și publicării amintitelor date ale recensământului, și dezvoltarea furtunoasă a vieții le-a trecut cu repeziciune în rîndul materialelor de interes strict istoric și comparativ.

Există însă totodată în datele recensământului o serie de alte elemente privind structura social-economică a populației care și-au păstrat actualitatea teoretică și practică. Acestui grup îi aparțin elemente cum sînt raportul dintre populația activă și populația pasivă, structura populației active sub aspectul distribuirii ei pe ramuri și subramuri ale economiei, direcțiile dezvoltării numerice a clasei muncitoare în cuprinsul populației active, fizionomia populației active sub aspect profesional etc. Fără îndoială că utilizarea materialelor recensământului solicită, și aici, un apel continuu la ultimele date. Dar indicii și semnificația lor exprimă elocvent în domeniul respectiv rezultatele politicii partidului, ofensiva neîntreruptă a socialismului, roadele înfăptuirii industrializării socialiste, transformării socialiste a agriculturii, desfășurării revoluției culturale.

I

Revoluția socialistă din țara noastră, descătușînd toate forțele de producție și creînd cîmp liber creșterii și dezvoltării lor impetuoase, a adus pe făgașul unei dezvoltări libere și continue principala forță de producție a societății — forța de muncă, elementul fundamental din sistemul producției sociale. Locul determinant în procesul acestei eliberări revine schimbării calitative intervenite în situația economică : eliberarea de exploatare și asuprire, transformarea forței de muncă dintr-o marfă într-o activitate pentru sine și pentru întreaga societate. Schimbarea privind forța de muncă se referă însă nu numai la natura și caracterul utilizării sale, ci, în egală măsură, la proporțiile înseși ale acestei utilizări. Neputința organică de a utiliza integral resursele productive ale societății, ravagiile unui șomaj cu caracter de masă și însoțind toate ciclurile vieții economice, îngroșarea rîndurilor elementelor parazitare, îmbuibate ca urmare a muncii altora — toate aceste elemente făceau parte din peisajul familiar al Romîniei vechi, defineau pregnant caracterul muribund și putrefacția regimului burghezo-moșieresc. Datele recensămîntului din 1956 evidențiază faptul că anii construcției socialiste au adus lichidarea definitivă a acestei situații, desființarea șomajului, sporirea sensibilă a gradului de participare la producția socială a populației apte de muncă, a cărei utilizare rațională și completă în sfera muncii a devenit o legitate a dezvoltării, o cerință obiectivă a legii socialiste a populației.

Înfățișînd raportul dintre populația activă — care exercită o ocupație în una din ramurile muncii sociale — și populația pasivă, datele recensămîntului înregistrează un număr de aproape 10,5 milioane persoane în rîndurile populației active, ceea ce reprezintă 59,7% din populația totală a țării. Semnificația acestui raport o putem desprinde din mai multe unghiuri de vedere. Confruntînd de pildă în lumina acestui indice situația din țara noastră cu cea din țările capitaliste, constatăm că indicele este superior

multor țări capitaliste dezvoltate, el fiind în Franța — 45%, Anglia 46,2%, Italia — 45,3% etc.[1] Raportarea la situația din Romînia burghezo-moșierească este dificilă, dat fiind că vicii organice ale vechilor recensăminte din țara noastră — cum ar fi trecerea maselor de șomeri în rîndul populației active, trecerea frecventă a marilor moșieri și industriași drept „agricultori", „funcționari" etc. — fac vechile date greu utilizabile. Dar chiar pe această bază, comparația denotă creșterea simțitoare a populației active, și anume cu 25,7% față de anul 1930. Insuficiențele unei atare comparații directe fac însă necesar apelul și la alte criterii din care să rezulte evoluția gradului de participare a populației la o muncă socială utilă. Ne vom opri la criteriul compoziției de vîrstă a populației active.

Este limpede că procesul complex al reorganizării socialiste a economiei a antrenat în producția socială mari grupuri de populație deja matură, altădată neangajată într-o activitate socială utilă. Cu toată această împrejurare, actuala preponderență masivă a grupurilor de vîrstă tînără în cuprinsul populației active indică o încadrare în muncă, în anii puterii populare, a unei mari părți din populație. Avem în vedere, de pildă, faptul că în totalul populației active, 2 din 7 persoane sînt sub 24 ani, iar 2 din 5 persoane — sub 29 ani. Concluzia care se desprinde este aceea că importante contingente din populația activă au fost încadrate în ramurile muncii sociale în ultimii 10—15 ani, cu alte cuvinte în anii revoluției și construcției socialiste.

Gruparea din datele recensămîntului, în populație activă și populație pasivă, vizează o caracterizare de ansamblu a nivelului participării populației la producția socială, încadrînd în consecință în rîndul populației active și categorii cum ar fi anumite grupuri de elevi legate de producție. Influența nemijlocită a socialismului în direcția cuprinderii populației la activitatea social-economică o dezvăluie de aceea, mai limpede încă, datele ce privesc populația ocupată propriu-zis, și mai ales categoriile de salariați, componentă a populației active strîns legată de organizarea producției socialiste. Dinamica acestei componente este următoarea : în 1950 — un număr mediu scriptic de salariați (în mii) de 2123, în 1955 — 2948,4, în 1959 — 3058,4. Sau, luînd ca bază anul 1950, în 1955 se numărau mai mult cu 39, iar în 1959 — mai mult cu 44 la o sută de salariați. Precizia comparației ne furnizează o imagine clară a creșterii ample și continue, pe baza construcției socialiste, a rîndurilor populației ocupate în ansamblul economiei naționale.

În legătură cu sporirea populației active în ansamblul societății, un element de un deosebit interes sociologic ce se cere urmărit este creșterea în rîndul persoanelor active a ponderii unor însemnate categorii de populație, pe care regimul burghezo-moșieresc le ținea în afara activității creatoare cu ajutorul unui întreg sistem de bariere și discriminări.

Lenin a arătat în repetate rînduri că o dată cu lichidarea de către revoluția socialistă a vechii legislații care consfințea inegalitatea și umilirea

[1] M. Levente, *Politica economică și socială a partidului confirmate de modificările intervenite în structura populației R.P. Romîne*, în *Viața românească*, nr. 3/1960; P. Iscovici, *Structura social-economică a populației în lumina recensămîntului din 1956*, în *Probleme economice*, nr. 2/1960.

femeii, o dată cu legiferarea deplinei sale egalități în drepturi, este necesară asigurarea bazei social-economice în stare să traducă în fapt această egalitate, pe calea antrenării maselor de femei la munca productivă socială. Democrația burgheză închide sistematic drumul acestei eliberări depline a femeii și camuflează cu promisiunile juridice asupra libertății și egalității femeii, reala sa lipsă de libertate și egalitate. Dimpotrivă, construirea socialismului — subliniază Lenin — deschide femeii cel mai vast teren de activitate creatoare, în făurirea bunurilor materiale și spirituale.

Indicațiile leniniste și-au găsit în țara noastră o deplină confirmare și întruchipare. Chemînd la o activitate creatoare toate forțele productive, puterea populară a dezrobit masele de femei, a curmat radical rădăcinile asupririi și inegalității lor, le-a asigurat egalitatea în drepturi începînd cu sfera hotărîtoare a activității de producție — ca bază trainică pentru stimularea și desfășurarea activității lor în toate domeniile vieții obștești. Din datele recensămîntului și cele ulterioare putem reconstitui pe diferite planuri desfășurarea și adîncimea acestui proces.

În februarie 1956, de pildă, în rîndul populației active se numărau peste 4,7 milioane persoane de sex feminin, întrunind 45,3% din totalul populației active. Considerînd exclusiv contingentul de vîrstă aptă de muncă, 3 din 4 femei erau încă în 1956 încadrate în una din ramurile muncii sociale[1]. La rîndul său, din structura pe ramuri a populației active, se constată că populația de sex feminin egalează sau chiar întrece în număr pe cea de sex masculin în ramuri ca industria textilă, a confecțiilor, tutunului, în învățămînt, ocrotirea sănătății, și se afirmă tot mai masiv în ramuri de activitate pe care tradiția burgheză le califica prin definiție inaccesibile sau „degradante" sexului feminin. Recensămîntul a înregistrat aproape 50 000 femei în industria construcțiilor de mașini și prelucrării metalelor, peste 10 000 în industria combustibilului, peste 23 000 în ramura construcțiilor, peste 100 000 în comerț și alimentație publică. Consultînd statistica grupelor de vîrstă, observăm că în rîndul femeilor ocupate în diferite ramuri de activitate, o proporție extrem de ridicată este alcătuită din persoane cu o vîrstă sub 29 ani. Frecvența acestora este de mai mult de una din două în industrie, circa trei din cinci în construcții, circa trei din cinci în industria constructoare de mașini, circa opt din zece în ocupațiile de sudori, strungari, electricieni, lăcătuși. O asemenea proporție reliefează cu pregnanță că accesul larg de masă al femeilor în ramurile cheie de activitate și în munci calificate a fost asigurat de către regimul democrat-popular, în anii construcției socialiste.

La 1 iulie 1959, datele statistice consemnează prezența în rîndurile salariaților a unui număr de 850 000 femei, din care circa 304 000 (aproape 40 %) sînt ocupate în industrie, peste 33 000 în construcții, circa 30 000 în transporturi și telecomunicații. Faptul că din totalul femeilor salariate circa 511 000 — sau peste 60% — sînt muncitoare, iar în industrie — 263 000 sau peste 85% — demonstrează o orientare spre activități direct productive, muncitorești, în procesul încadrării maselor de femei în munca socială.

[1] M. Levente, *Politica economică și socială a partidului confirmate de modificările intervenite în structura populației R.P. Romîne*, în *Viața românească*, nr. 3/1960.

Evident, proporția angajării în activitatea social-economică a femeilor diferă încă de cea a bărbaților. Esențial este însă faptul că în procesul construcției socialiste, puterea populară a dovedit în fapt că femeile pot îndeplini orice muncă socială utilă și a dezrădăcinat tradiția burgheză a izolării femeii de activitatea practică de producție. Ținînd totodată seama de rezervele de forță de muncă existente încă în rîndul femeilor, documentele partidului nostru subliniază necesitatea unei preocupări constante în direcția activizării lor economice, pentru sporirea contribuției lor la dezvoltarea economiei și culturii socialiste.

Linii similare de dezvoltare cunosc la rîndul lor masele de tineret, cărora puterea populară le asigură drepturi economice depline, egalitate deplină în munca și viața socială. În rîndul populației active din mediul urban, aproximativ una din patru persoane nu a împlinit 24 ani. Frecvența la aceeași vîrstă în industrie este de circa 1 la 3, iar sub vîrsta de 29 ani, în industrie ca și în construcție se numără aproximativ una din două persoane. Ceea ce se observă este o proporție accentuată de tineri în ramurile de activitate în care s-au manifestat de timpuriu pozițiile puternice ale socialismului. În aceste domenii putem spune că socialismul începea să se afirme încă de la început ca sector tînăr nu numai sub aspectul anilor ființei sale, dar și al componenței sale umane, împrejurare explicabilă prin ritmul rapid în care cadrele acestor sectoare au trebuit să fie crescute, din mers, îndeosebi pe baza rezervelor de vîrstă tînără. Rezultă cu aceeași tărie că în asemenea sectoare, în sistemul unor relații lipsite de exploatare, bazate pe proprietatea socialistă și urmărind într-ajutorarea tovărășească a celor ce muncesc, socialismul și-a asumat de la început răspunderea creșterii și educării unei întregi generații de oameni ai muncii libere, participînd la conducerea și organizarea producției, o generație educată în spiritul moralei noi socialiste. Este o împrejurare care întărește baza obiectivă a activității îndrumate de partid spre dezvoltarea conștiinței socialiste a oamenilor muncii și formarea omului nou, membru al societății socialiste.

Procesul reunirii forței de muncă cu mijloacele de producție pe baza marii producții socialiste, punînd capăt antagonismului dintre relațiile de producție și caracterul forțelor de producție, își vădește prin urmare consecințele și în aceea că lărgește neîncetat sfera folosirii forței de muncă în producția socială, înmulțește continuu numărul persoanelor active, creatoare de bunuri și valori. Acest fapt este marcat de altfel prin fiecare pas înainte al economiei socialiste, care o dată cu creșterea productivității muncii, cunoaște și o creștere sistematică a numărului de salariați ocupați în economia națională. În acest sens, în urma intrării în producție a noilor întreprinderi și lărgirii celor existente, în urma creșterii însemnate a volumului de construcții și a extinderii activității de deservire, numărul de salariați a sporit în 1960 cu aproape 160 000 față de 1959, iar în cursul anului 1961 va spori cu încă peste 200 000 salariați. Oprindu-se asupra creșterii an de an a forțelor de muncă, Raportul prezentat de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej la Congresul al III-lea al partidului prevede creșterea în viitorii șase ani cu circa un milion a numărului de salariați. Necesarul mereu sporit de forțe de muncă reprezintă

astfel o linie de dezvoltare intim legată de natura însăşi a economiei socialiste, cu un profund caracter progresist. Ea se integrează în linia creşterii tuturor forţelor de producţie şi consolidează continuu bazele economice ale afirmării active şi libere a membrilor societăţii ca făuritori ai istoriei, în toate domeniile vieţii obşteşti.

II

Roadele politicii partidului de industrializare socialistă se vădesc nu numai în ceea ce priveşte creşterea absolută şi relativă a populaţiei active, ci şi sub raportul restructurării pe ramuri şi subramuri de activitate a acestei populaţii, în schimbările intervenite în corelaţia şi ponderea diferitelor ramuri din complexul economiei naţionale. Înfăţişarea redistribuirii şi a regrupării pe ramuri a populaţiei active, scoate în evidenţă orientarea ştiinţifică, marxist-leninistă, imprimată economiei noastre pe baza politicii partidului de dezvoltare cu precădere a industriei grele, lichidarea înapoierii, unilateralităţii şi anarhiei ce caracterizau economia burghezo-moşierească, ordonarea raţională şi proporţională a ramurilor în măsură să asigure progresul economic continuu, creşterea avuţiei sociale şi ridicarea neîntreruptă a nivelului de trai. Care sînt elementele acestui proces?

În primul rînd, ca trăsătură generală, în regruparea populaţiei active, constatăm o modificare sensibilă a raportului dintre populaţia neagricolă şi populaţia agricolă, în favoarea celei dintîi. Date cum sînt creşterea ponderii populaţiei neagricole de la 30,4% în 1930 la aproape 44% în 1956, scăderea greutăţii specifice a populaţiei ocupate în agricultură de la 73,8% în 1950 la 69,8% în 1958 şi la 69% în 1959 oglindeşte limpede orientarea în anii puterii populare a unor compacte grupuri de populaţie spre ocupaţii neagricole, oferite în principal de procesul industrializării socialiste.

Creşterea în această perioadă de aproape două ori a ponderii populaţiei active ocupate în industrie, relevă mai adînc noua structură a producţiei sociale în care industriei îi revine rolul conducător. În 1956, industria împreună cu construcţiile şi transporturile au angajat aproape 20% din totalul populaţiei active — una din cinci persoane active, — iar în mediul urban, mai mult de una din două, sau procentual — 52%. În număr mediu scriptic de salariaţi, la sfîrşitul anului 1955, industria singură grupa 36,6%, şi în 1959—39% din numărul total de salariaţi. Iar dacă trecem de la numărul de salariaţi la structura populaţiei ocupate pe ansamblul economiei, constatăm că de la ponderea de 12,1% în 1950, populaţia ocupată în industrie creşte la ponderea de 13,1% în 1955 şi de 14% în 1959 faţă de totalul populaţiei ocupate.

Se înţelege însă că, dat fiind îndeosebi nivelul specific al productivităţii muncii, o caracterizare multilaterală a rolului şi locului ce-i revine industriei presupune corelarea indicelui de mai sus, al populaţiei ocupate, cu indicele important al ponderii ce-i revine industriei la producerea venitului naţional. Va trebui să ţinem seama că industriei, împreună cu construcţii şi transporturi, îi revenea în 1938 numai aproximativ o treime, în 1955—62%, iar în 1959,— aproape trei pătrimi din totalul venitului

național. Reorganizarea socialistă a complexului de ramuri apare astfel într-o imagine completă, indicînd făurirea unei puternice industrii socialiste, devenită ramură conducătoare a economiei și principal izvor de realizare a venitului național.

În al doilea rînd, datele statistice ne permit să întrevedem modificările nu numai pe planul raportului dintre ramurile principale ale economiei — industria și agricultura — dar și înăuntrul industriei pe sectoare, în sensul ramificării ei multilaterale și al dezvoltării cu precădere a sectoarelor cheie — industria grea și îndeosebi ramura construcțiilor de mașini.

Rubricile recensămîntului semnalează cuprinderea populației active din industrie în 18 ramuri de bază cu circa 50 subdiviziuni. În contextul acestor ramificații se detașează net, prin creșterea și extinderea considerabilă, profilul industriei grele. Edificatoare se dovedește de pildă compararea indicelui de creștere a numărului total al populației active între recensămîntul din 1930 și cel din 1956 cu indicele de creștere în aceeași perioadă a numărului populației din industria construcțiilor de mașini. Distanța considerabilă dintre cei doi indici—respectiv de 25,7% și de circa 370% — consemnează întîietatea obținută de producția mijloacelor de producție în economia țării, ca temelie de nezdruncinat a reproducției socialiste lărgite.

În diviziunea socială a muncii, redistribuirea forțelor de muncă, în favoarea ramurilor hotărîtoare ale industriei, o exemplifică faptul că în 1959, numai ramura construcțiilor de mașini și prelucrării metalelor și ramura combustibilului, concentrau circa 30% din întreaga populație salariată din industrie. Împrejurarea că la data recensămîntului din 1956 mai mult de jumătate din populația acestor ramuri nu împlinise încă 29 ani, argumentează convingător faptul că rîndurile acestei populații au fost formate în anii industrializării socialiste.

Trebuie să subliniem însă că înfățișarea integrală, pregnantă, a procesului creșterii cu precădere a industriei grele în contextul dezvoltării industriale a țării implică o corelare a factorului de structură a populației — urmărit mai sus — cu un altul de ordin determinant, aparținînd nivelului producției propriu-zise. Este necesar să notăm de pildă că, în timp ce producția globală industrială este mai mare de aproape trei ori în 1955 și de 4,3 ori în 1959 decît în 1938, producția construcțiilor de mașini și prelucrării metalelor crește mult mai rapid, și anume de aproape 5 ori în 1955 și de 8,7 ori în 1959. În lumina indicilor înalți de creștere a producției, noua repartizare pe ramuri a forței de muncă în procesul industrializării socialiste își vădește contribuția pe care o aduce la creșterea accentuată a mijloacelor de producție, la înzestrarea cu tehnica modernă a tuturor ramurilor economice și sporirea productivității muncii, în susținerea ritmurilor accelerate ale dezvoltării economiei socialiste.

În sfîrșit, un al treilea aspect legat de distribuirea populației active îl desprindem cînd corelăm structura pe ramuri cu structura pe medii — urban și rural. Ce putem constata în lumina datelor recensămîntului? Mai întîi, că în mediul rural din anii transformărilor socialiste, progresul social-economic acționează nu numai în ramura agriculturii propriu-zise dar și în afara acesteia, în ponderea ramurilor extraagricole ce se impun

ca factori în noul profil al satului contemporan. În industrie, construcții și transporturi, lucrează circa una din 12 persoane aparținînd populației active a mediului rural. Pe de altă parte, însăși ramura conducătoare a economiei — industria socialistă, își concentrează în mediul rural o proporție simțitoare a forțelor sale de muncă : aproape o treime pe ansamblu, iar pe ramuri, peste o cincime din construcția de mașini și prelucrarea metalelor, peste o treime din industria combustibilului și industria alimentară, peste două cincimi din industria materialelor de construcții. Extinzînd limita zonelor industriale de la bariera orașului în adîncimea mediului rural, construcția socialistă atrage astfel și pe această cale populația sătească în complexul unei variate activități economice, întemeiată pe sistemul relațiilor socialiste și pe mînuirea tehnicii celei mai moderne. Noile centre industriale făurite în mediul rural stimulează cu exemplul conștiinței și organizării socialiste înaintate procesul transformărilor socialiste în agricultură și acționează astfel multilateral ca factor de progres și apropiere între satul și orașul socialist.

III

O dată cu configurația pe ramuri de activitate, datele statistice redau fizionomia populației active pe o altă direcție de bază a manifestării sale, în modificările de ordin calitativ și cantitativ intervenite în tabloul claselor sociale. Ce arată cadrul general al noului tablou?

Analiza concretă a transformărilor ce au avut loc în țara noastră demonstrează într-un mod de necontestat justețea aprecierilor cuprinse în Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești din noiembrie 1960, în legătură cu schimbările istorice care s-au produs în structura de clasă a societății din țările de democrație populară. Pornind de la faptul istoric că în aceste țări nu mai există nici clasa moșierilor și nici clasa capitaliștilor, Declarația constată că principala forță a societății a devenit clasa muncitoare, ale cărei rînduri se înmulțesc și ale cărei conștiință și maturitate politică au crescut, că socialismul a scos țărănimea din mizeria ei seculară și a transformat-o într-o forță activă a progresului social, că se creează o intelectualitate socialistă, trup din trupul poporului muncitor. În contrast evident cu situația din țările capitaliste, unde paralel cu ascuțirea principalei contradicții de clasă a societății — contradicția dintre muncă și capital — se adîncește în etapa actuală contradicția dintre mănunchiul de monopoliști și toate păturile poporului, ceea ce duce la agravarea puternică a tuturor antagonismelor de clasă și naționale, în țările socialiste se dezvoltă astăzi unitatea politico-morală a societății, care pentru prima dată în istorie a apărut și s-a consolidat în Uniunea Sovietică. Această împrejurare istorică — subliniază Declarația — permite folosirea cît mai deplină a energiei creatoare a oamenilor muncii liberi pentru avîntul forțelor de producție și înflorirea societății socialiste.

În cele ce urmează, din bogăția de elemente ale acestui tablou ne vom opri însă la un singur aspect, și anume cel privind procesele legate de creșterea rîndurilor clasei muncitoare, urmărind consecințele acestui

proces asupra îndeplinirii misiunii istorice a clasei muncitoare — clasă conducătoare a tuturor oamenilor muncii în lupta pentru socialism.

De la început trebuie amintit faptul că misiunea istorică ce revine clasei muncitoare este legată în primul rînd nu de un raport demografic, de mărime, față de restul populației; după cum se știe, condițiile existenței sale economice și manifestările sale politice și ideologice o ridică la rangul de forță revoluționară cea mai consecventă, purtătoare a celor mai înalte relații, călăuzită de un partid marxist-leninist înarmat cu cunoașterea legilor de dezvoltare ale societății. Dacă exercitarea rolului conducător al clasei muncitoare nu se întemeiază pe criterii de ordin demografic, pe procentul numeric ce-i revine în societate, nu este mai puțin adevărat că lărgirea rîndurilor sale, creșterea sa numerică și a ponderii în ansamblul populației, contribuie la sporirea capacității de exercitare a acestui rol, îmbogățește bazele de masă și formele manifestării istorice a rolului conducător al clasei muncitoare. Să urmărim prin intermediul datelor statistice desfășurarea obiectivă a acestui proces.

Recensămîntul din 1956 și materialele ulterioare înregistrează creșterea continuă, rapidă și de largi proporții a rîndurilor clasei muncitoare în procesul industrializării socialiste. Din populația totală, grupa socială a muncitorilor cuprinde în 1956 un număr de peste 4,1 milioane persoane, reprezentînd în greutate specifică, pe ansamblul țării, aproape una din patru persoane, iar în mediul urban aproape unul din doi locuitori. Chiar în cadrul populației active, cu tot numărul ridicat de persoane activînd în ramura agricolă, grupul persoanelor angajate ca muncitori reprezenta încă la acea dată una din cinci persoane și totaliza un număr de 2,1 milioane. Continuitatea acestei creșteri numerice o consemnează dinamica numărului mediu scriptic de muncitori : la o sută de muncitori prezenți în 1950 li se adaugă 61 noi muncitori pînă în 1955 și 76 pînă la sfîrșitul anului 1959. Această creștere a rîndurilor clasei muncitoare se integrează, de altfel, în creșterea de ansamblu a rîndurilor salariaților, pe măsura dezvoltării construcției socialiste. Compararea celor doi indici de creștere (pentru salariați — 139 în 1955 și 144 în 1959 față de 100 în 1950) ne dezvăluie însă un proces extrem de important. El constă în creșterea mai rapidă a numărului muncitorilor, în sporirea continuă a ponderii muncitorilor în ansamblul masei de salariați (sub 60% în 1950, circa 65% în 1955 și peste 70% în 1959) ceea ce oglindește o lărgire continuă în rîndul salariaților a maselor direct producătoare de bunuri materiale, participînd nemijlocit la procesul de producție și care își formează mai repede pe temeiul ocupațiilor muncitorești și al vastei munci educative desfășurate de partid, un mod de viață, de gîndire și atitudine socialistă. Pe ansamblu, această masă de milioane încheagă o masivă forță muncitorească, economicește organizată, disciplinată și educată de condițiile marii producții socialiste, asigurînd întărirea continuă a bazei sociale și de clasă a dictaturii proletariatului și a înfăptuirii rolului conducător al partidului în toate domeniile vieții sociale.

Un moment important din dezvoltarea numerică a rîndurilor clasei muncitoare îl reprezintă extinderea teritorială, de ordin geografic, a grupei sociale a muncitorilor, în sensul difuziunii sale armonioase și pro-

porționale pe întreg cuprinsul țării [1]. Însemnătatea acestui proces este determinată de moștenirea grea lăsată de regimul burghezo-moșieresc în ce privește numărul mare de regiuni ținute în înapoiere economică, lipsite de orice bază industrială și, implicit, muncitorească locală. Un rezultat însemnat al politicii partidului de ridicare economică a regiunilor altădată înapoiate — constă în aceea că o dată cu repartizarea teritorială rațională a forțelor de producție, au crescut în toate regiunile țării puternice detașamente de sute de mii de muncitori. În datele recensământului, distribuirea teritorială a grupei sociale a muncitorilor variază între circa 119 mii în regiunea Iași și 580 mii în orașul București. Din cele 17 regiuni ale țării (inclusiv orașul București) șapte regiuni concentrau în grupa socială a muncitorilor cîte 150—200 mii persoane, iar în alte 8 regiuni — peste 200 de mii persoane. Apartenența la acest din urmă grup a unor regiuni altădată înapoiate (cazul regiunii Bacău) reflectă o tendință istorică spre egalizare în această repartiție geografică, dispariția treptată a ascuțitei disproporții anterioare dintre o concentrare muncitorească pe un teritoriu restrîns și majoritatea regiunilor cu populație angajată în sfere neindustriale. Elementul esențial al noii distribuiri teritoriale este acela că, pe baza sa, exercitarea rolului conducător al clasei muncitoare se înfăptuiește multilateral, îmbinînd conducerea pe scara centralizată a întregului stat cu prezența vie nemijlocită, pe plan local, a maselor de muncitori, acționînd ca o forță înaintată de conducere a treburilor locale, de antrenare a maselor și de promovare consecventă a liniei politice marxist-leniniste elaborată de partid.

Este limpede că înlăturarea totală a moștenirii lăsate puterii populare presupune o îndelungată activitate de ridicare a regiunilor rămase în urmă și de îmbunătățire continuă a repartizării teritoriale a forțelor de producție. Pornind de la datele nivelului actual și formulînd pe temeiul lor sarcinile de viitor, politica partidului înscrie această direcție de activitate printre preocupările de seamă. Ea urmărește crearea în continuare a unor baze industriale în orașele lipsite de industrie sau slab industrializate și folosirea cît mai judicioasă a forței de muncă în toate regiunile țării. Realizarea programului concret trasat în această direcție de Congresul al III-lea al partidului va contribui la ridicarea acestui proces pe o nouă treaptă, ducînd totodată la ridicarea gradului de participare a maselor largi, avînd în frunte clasa muncitoare, la îndeplinirea sarcinilor trasate de partid.

Pe o altă latură, creșterea clasei muncitoare poate fi urmărită în legătură cu lărgirea rîndurilor sale în diferite ramuri ale activității social-economice. Rîndurile clasei muncitoare sînt grupate în primul rînd în industrie, ramura conducătoare a economiei, cu un număr de 1 056 800 muncitori la 1 iulie 1959, însumînd peste 47% din totalul muncitorilor angajați în economia națională. În cuprinsul industriei, dezvoltarea cu precădere a industriei grele a determinat, la rîndul său, o creștere impetuoasă a numărului muncitorilor angajați în pozițiile cheie, cele mai avansate, ale economiei naționale — construcții de mașini, metalurgie,

[1] Vezi și Gh. Chepeș, *Cu privire la schimbarea structurii de clasă din țara noastră în anii puterii populare*, în *Studii de materialism istoric*, Ed. științifică, 1960.

combustibil etc. Următoarea comparație evidențiază limpede cursul acestui proces : în timp ce pe ansamblul industriei socialiste, numărul mediu scriptic de muncitori cunoaște între 1950—1959 o creștere de 158%, creșterea numărului de muncitori ocupați în aceste sectoare-cheie înregistrează în același interval de timp valori simțitor superioare : peste 170% în construcții de mașini și prelucrarea metalelor, aproape 170% în metalurgia feroasă, peste 170% în cărbune, peste 230% în ramura industriei chimice. Luptînd cu energie și abnegație revoluționară pentru îndeplinirea sarcinilor trasate de partid, sutele de mii de muncitori mineri, constructori de mașini, metalurgiști, petroliști, se afirmă în anii construcției socialiste ca detașamente înaintate, care înalță la un nivel calitativ superior mărețele lor tradiții de luptă revoluționară din anii regimului burghezo-moșieresc.

Proporții însemnate ale rîndurilor clasei muncitoare întîlnim de asemenea în celelalte domenii ale activității social-economice : în 1959 activează în construcții peste 307 000 muncitori, totalizînd 14,3% din numărul muncitorilor din ansamblul economiei naționale ; în transporturi și telecomunicații — peste 177 000 persoane sau 8,3% din numărul total al muncitorilor ; în comerț și alimentație publică, — circa 210 000 muncitori sau 9,8% din total.

Interesantă de semnalat este în același timp proporția covîrșitoare pe care o alcătuiesc rîndurile clasei muncitoare în fiecare ramură a economiei, față de totalul populației ocupate în ramura respectivă ; la data recensămîntului, muncitorii reprezentau peste 65% din totalul populației ocupate în industrie, peste 67% în construcții, circa 65% în transporturi și telecomunicații, 55% în comerț și alimentație publică.

O asemenea distribuire pe ramuri de activitate consolidează bazele social-economice ale exercitării rolului conducător al clasei muncitoare. Ea asigură clasei muncitoare condusă de partid manifestarea rolului de forță înaintată începînd chiar în colectivul de producție, la locul de muncă, în toate sectoarele economice, promovînd în conștiința și acțiunea tuturor oamenilor muncii, prin contact nemijlocit, exemplul și spiritul muncitoresc, principiile socialiste de muncă și de comportare în viața socială.

Deosebit de însemnată apare prin urmările sale, în distribuirea pe ramuri a rîndurilor clasei muncitoare, închegarea și dezvoltarea unui detașament muncitoresc în agricultură. În acest punct, planul distribuirii pe ramuri se întretaie—dar fără a se confunda — cu planul distribuirii pe mediul rural. Rîndurile clasei muncitoare angajate în agricultură nu aparțin toate mediului rural, după cum la rîndul său, agricultura nu mai este în prezent singura ramură ce caracterizează profilul economic al mediului sătesc. La întretăierea de planuri rezultă o serie de date fundamentale.

Circa 336 mii muncitori își desfășoară în 1956 activitatea în agricultură, concentrați în cea mai mare parte în centrele tehnice și de agricultură înaintată aparținînd statului democrat-popular. Potrivit dinamicii numărului mediu scriptic al muncitorilor din agricultură, ponderea ce revine acestui detașament în ansamblul rîndurilor clasei muncitoare sporește

numai între anii 1958—1959 de la 10,1% la 11,2%. În proporții absolute, calculat tot pe număr mediu scriptic, rîndurile detașamentului muncitoresc din agricultură cresc la 112% în 1958 și la 130% în 1959 față de anul 1950.

Dacă la o grupare pe medii a muncitorilor din agricultură putem observa că din cei circa 336 mii muncitori amintiți mai sus, mediul rural cuprinde aproximativ numai 287 mii, putem în schimb observa în același timp că numărul *total* al muncitorilor cu locuri de muncă sătești este considerabil mai mare, ca urmare a punctelor de activitate extra agricolă—industrială, construcții și transporturi, — care vin să îngroașe la sate rîndurile muncitorești. În felul acesta se formează la sate o populație muncitorească de peste 780 mii persoane, care împreună cu membrii lor de familie, alcătuiau încă în 1956, o grupă socială de peste 1,5 milioane persoane, sau aproape 13% din totalul populației mediului rural. Se constată prin urmare o prezență muncitorească avînd caracter de masă, cu o activitate economică socialistă desfășurată în întrepătrundere cu masele țărănești, stimulînd și accelerînd în acest fel prefacerile socialiste în situația economică și conștiința maselor țărănești, înfăptuind cu consecvență în rîndul acestora linia marxist-leninistă a partidului, contribuind în toate aceste moduri, cu prezența și activitatea lor continuă, la consolidarea și ridicarea pe o treaptă tot mai înaltă a alianței muncitorești-țărănești.

IV

Ultimul element asupra căruia ne oprim în complexul structurii social-economice a populației îl alcătuiește fizionomia populației active sub aspect profesional, gradul său de specializare și calificare, distribuirea sa pe ocupații și profesiuni. Strîns legată de caracterul orînduirii sociale, de nivelul progresului tehnic și productivității muncii pe care-l determină orînduirea respectivă, este firesc ca această fizionomie să cunoască, la rîndul său, o radicală prefacere în procesul lichidării capitalismului și construirii socialismului. Ritmul rapid de creștere a productivității muncii, ca trăsătură caracteristică a orînduirii socialiste, presupune și asigură larga aplicare a cuceririlor științei și tehnicii, ridicarea nivelului tehnic al producției și înzestrarea cu tehnica modernă a tuturor ramurilor economiei naționale, ceea ce atrage după sine ca o altă trăsătură caracteristică socialismului — calificarea de masă și de diferite grade a oamenilor muncii, în ocupații de înalt nivel tehnic, pregătirea de cadre în stare să mînuiască tehnica modernă și să promoveze progresul tehnic neîntrerupt. Liniile generale ale acestor transformări le putem surprinde în indicațiile datelor statistice și ale recensămîntului în special. Ansamblul lor indică o îmbogățire calitativă a structurii profesionale, atît în lărgime — ca o diversificare a ocupațiilor, ca o apariție în proporții de masă, în procesul industrializării socialiste, a unor ocupații puțin sau deloc răspîndite înainte în ramuri la rîndul lor puțin sau deloc cunoscute înainte — cît și o îmbogățire în adîncime, ca o calificare pe baza unei specializări trainice și profunde.

În ceea ce privește diversificarea ocupațiilor, este semnificativ că recensămîntul înregistrează circa 330 grupe de ocupații, în rîndul cărora figurează, de pildă, șapte grupuri de ocupații la energeticieni și electrotehnicieni, opt grupuri de ocupații la petroliști, 30 grupuri de ocupații la constructori de mașini și metalurgiști. În acest cadru larg și variat a fost înregistrată o prezență de masă în proporții care le fac de necomparat cu datele regimului burghezo-moșieresc : peste 72 mii persoane cu ocupații de energeticieni și electrotehnicieni, circa 70 mii persoane cu ocupații de mineri, circa 223 mii persoane cu ocupații de constructori, peste 466 mii cu ocupații de metalurgiști și constructori de mașini. Meritul fundamental al puterii populare în crearea și încadrarea acestor ocupații, cu frecvența cea mai ridicată în ramurile economice făurite în anii industrializării socialiste, îl dovedește și aici preponderența covîrșitoare a persoanelor a căror limită de vîrstă presupune cu necesitate însușirea ocupațiilor în ultimii 10—15 ani : din 50 000 strungari în metal, circa 40 000 nu au împlinit vîrsta de 29 ani : aceeași grupă de vîrstă angajează peste 4 din 5 frezori și rabotori, circa 2 din 3 electricieni, sudori, montatori, laminoriști.

Reflectînd prin prezența lor înaltul nivel tehnic atins de industria noastră socialistă, asemenea ocupații presupun dobîndirea unui nivel corespunzător de cunoștințe tehnice, calificarea pe planul unei specializări superioare a unor mase tot mai largi. Creșterea ponderii persoanelor cu ocupații de specialitate era oglindită la data recensămîntului de faptul că numai în industrie, proporția lor era de 13 din 100 persoane active, față de circa 7 în 1930. Caracterul larg de masă pe care l-a căpătat în anii puterii populare mișcarea de calificare în rîndurile clasei muncitoare își găsește o oglindire elocventă începînd chiar cu datele ce caracterizează rețeaua școlară de pregătire a forței de muncă calificată. În timp ce în anul școlar 1938/1939 erau înscriși în școlile profesionale 39 250 elevi, în anul 1959/1960 au fost înscriși 102 012 elevi ; în școlile tehnice și tehnice de maiștri, comparate în același an, datele sînt de 14 746 și respectiv 46 853 elevi ; în sfîrșit, dacă în anul 1938/1939 școlile profesionale au fost absolvite de 2 178 elevi, în anul 1958/1959 s-au numărat în rețeaua acestor școli 30 880 — sau aproape de 15 ori mai mulți absolvenți.

În condițiile socialismului, însușirea unei calificări temeinice, pe bază de școlarizare, a devenit prin urmare o cauză și o preocupare obștească, asigurînd îndeplinirea funcțiilor economice de producție la un nivel tehnic tot mai înalt. Faptul relevat la Congresul al III-lea al partidului, și anume că în rîndurile clasei muncitoare, cadrele calificate alcătuiesc în 1959 covîrșitoarea proporție de aproape trei pătrimi, contribuie la caracterizarea de ansamblu a clasei muncitoare ca o clasă cu un înalt nivel de cunoștințe tehnice profesionale, cu un orizont spiritual luminat de cuceririle științei și tehnicii înaintate.

Rezultatul acestui proces este făurirea unei structuri profesionale care acoperă tot mai amplu nevoile tehnice ale activității materiale de producție. În nomenclatorul general al ocupațiilor au dobîndit un loc trainic ocupații majore, ținînd de tehnica cea mai avansată și acoperite cu cadre crescute în anii regimului democrat-popular.

Acestei extinderi pe întreaga suprafață a economiei naționale i se adaugă și vine să o completeze armonios ridicarea la un nivel superior a fiecărei ocupații în parte, îndeosebi prin dotarea fiecărei sfere cu un mare număr de cadre cu pregătire medie și superioară, activînd ca specialiști de înaltă calificare.

Datele unui recensămînt special din 1958 ne pun la dispoziție tabloul acestei înalte specializări. Ele ne arată că la 15 noiembrie 1958 funcționau în ramurile economiei naționale circa 475 000 salariați cu o pregătire medie și superioară, cifră care raportată la numărul mediu scriptic de 2,9 milioane salariați în 1958, atestă o temeinică instruire la peste 16 din 100 salariați. Diferențiind în cuprinsul acestei categorii grupul salariaților cu pregătire superioară, reconstituind ritmul pregătirii lor și componența lor pe specialități, reconstituim de fapt o direcție importantă din procesul închegării intelectualității noi, legate de popor.

Vom observa mai întîi că în rîndul celor peste 165 000 persoane care alcătuiau în 1958 grupul salariaților cu pregătire superioară, aproape două treimi au absolvit școala superioară după anul 1946, iar peste 20% numai în cei doi ani anteriori recenzării lor. Vom observa apoi, atît în dinamica proporției absolute cît și în greutatea specifică, locul deosebit ce revine în acest grup specialiștilor cu pregătire superioară în domeniul tehnicii, cu funcții de prim ordin în creșterea nivelului tehnic al producției și stimularea generală a avîntului tehnic. Dacă recensămîntul din 1956 găsea în economia națională mai puțin de 37 000 persoane cu ocupații de ingineri, evidența întocmită în 1958 totalizează peste 54 000 salariați cu pregătire tehnică superioară, pentru ca numărul de 59 000 ingineri atins în 1959 să întrecă de peste 6,5 ori numărul lor din 1938 și de peste 8 ori pe cel recenzat în 1930. Cît privește ponderea acestor cadre în ansamblul numărului de specialiști, cadrele tehnice superioare reprezintă o treime din acest total. În ce privește perioada de absolvire, numărul absolvenților de după 1946 din rîndul cadrelor tehnice superioare, depășește mult proporția de trei pătrimi, iar cel de după anul 1956 atinge circa o treime din numărul total.

Reiese din aceste observații că rîndurile intelectualității înalt specializate, și cu deosebire rîndurile intelectualității tehnice, sînt în majoritatea lor absolută o creație a regimului democrat-popular, un rod al anilor industrializării socialiste. Făurite în pas cu construirea economiei socialiste, aceste noi generații de intelectuali, provenite din rîndurile oamenilor muncii, își împletesc cu vechile generații eforturile într-o muncă pătrunsă de abnegație față de cauza socialismului, își aduc în front unic contribuția de preț la dezvoltarea economiei și culturii socialiste.

În legătură cu noua fizionomie profesională, este necesară sublinierea deosebită a prefacerilor care au avut loc în agricultură, ramură care în regimul burghezo-moșieresc cunoștea cea mai adîncă înapoiere tehnică și profesională, o lipsă aproape totală de tehnicieni și specialiști. În aceste condiții, înzestrarea agriculturii țării noastre cu mijloace mecanizate moderne și cu cadrele necesare de specialiști a devenit o premisă tehnică materială de bază a transformării ei socialiste. Datele la care ne referim

înregistrează pe scară largă rezultatele acestui sprijin hotărîtor acordat agriculturii de către statul democrat-popular.

La recensămîntul din 1956, componența rubricii privind „ocupațiile agricultorilor" este de la bun început semnificativă prin prezența înăuntrul său a unor ocupații angajînd mii și zeci de mii de persoane, altădată deloc sau simbolic reprezentate : peste 46 000 tractoriști și brigadieri de tractoare, peste 1 000 combineri, peste 10 000 zootehnicieni și veterinari. Este limpede că dezvoltarea în agricultură a acestor ocupații cu caracter tehnic oglindește preocuparea constantă a partidului și guvernului îndreptată spre lărgirea continuă a bazei tehnico-materiale a agriculturii socialiste. În acest sens, creșterea parcului de mașini și utilaje agricole în 1960 cu 11 600 tractoare și 5 300 combine, înzestrarea sa în 1961 cu încă peste 12 000 tractoare și 6 000 combine, au ca o consecință nemijlocită înmulțirea continuă în agricultură a numărului de tractoriști, combineri, mecanizatori. În tabloul profesiilor din agricultură prezența tehnicii înaintate se impune însă nu numai în dreptul ocupațiilor specifice agricole, ci și mai pregnant prin ocupațiile care leagă agricultura de marea producție mecanizată : aproape 5 000 strungari și lăcătuși,peste 15 000 energeticieni și electrotehnicieni etc.

Din domeniul înzestrării agriculturii cu cadre de specialiști datele selectează o creștere de la un număr de circa 23 000 specialiști cu studii medii și superioare în 1955, la aproape 28 000 în 1959. Ceea ce se constată la o grupare a acestor cadre după nivelul mediu sau superior al pregătirii lor, este că între anii 1955—1959, creșterea numărului de cadre cu pregătire superioară devansează mult sporul total de cadre, precum și sporul cadrelor cu pregătire medie. Sporul de 35%, față de 20% și respectiv 10%, evidențiază ca tendință pentru acești ani o orientare spre pregătirea cu precădere a cadrelor superioare și spre creșterea ponderii lor în ramura agriculturii. O asemenea orientare oglindește faptul că și în agricultură, după ce a fost învinsă lipsa totală de specialiști, opera transformării socialiste creează condițiile în care asistența tehnică se ridică de la o valoare medie la nivelul cel mai înalt al specializării sale, pe terenul eliberării forțelor de producție de zăgazurile micii proprietăți.

În legătură cu creșterea considerabilă a nivelului de calificare tehnică profesională și de asistență tehnică specializată în toate ramurile economiei naționale, determinarea raportului dintre această creștere și sistemul pîrghiilor de dezvoltare a producției și productivității muncii presupune a avea în vedere faptul că ea reprezintă în egală măsură un produs și o premisă a acestei dezvoltări. Noua structură profesională se impune ca un rezultat al dezvoltării economice multilaterale dar o dată dobîndită, stimulează la rîndul său această dezvoltare. Documentele partidului nostru scot în evidență în acest sens, legătura strînsă care există între ridicarea nivelului tehnic al producției și ridicarea calificării oamenilor muncii. Atrăgînd atenția asupra faptului că fără continua ridicare a calificării și creșterea cunoștințelor tehnice este de neconceput însușirea tehnicii noi, Hotărîrea C.C. al P.M.R. și a Consiliului de Miniștri din 1960 cu privire la ridicarea nivelului tehnic al producției înregistrează succesele obținute în înfăptuirea progresului tehnic și indică printre căile de bază ale dezvoltări

acestor succese necesitatea ridicării calificării la nivelul cerut de progresul tehnic neîncetat. Proporțiile calificării și specializării se cer mereu puse în concordanță cu nivelul mereu crescînd al dezvoltării economice, fiecare pas înainte al industriei, agriculturii și celorlalte ramuri implicînd o nouă sporire a indicilor de calificare și specializare aparținînd structurii profesionale date. Tocmai în felul acesta se explică locul deosebit de însemnat pe care-l ocupă problema pregătirii de cadre calificate în mărețul program al desăvîrșirii construcției socialiste elaborat de către Congresul al III-lea al partidului. După cum se subliniază în Raportul C.C. al P.M.R. prezentat de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej la Congres, datorită însemnătății sale capitale pentru economie și cultură această problemă se află în permanență în atenția partidului și statului nostru. Necesitățile crescînde ridicate de prevederile acestui program își vor găsi împlinirea prin încadrarea în economia națională în viitorii 6 ani a încă 100 000 cadre tehnice medii, circa 54 000 cadre superioare și circa 260 000 cadre muncitorești calificate prin școli. Tendința spre o calificare și specializare de masă și la un nivel tot mai înalt constituie prin urmare o legitate obiectivă a dezvoltării noastre socialiste. Asigurînd maselor de oameni ai muncii însușirea și aplicarea cotidiană în producție a cuceririlor științei și tehnicii, această tendință deschide cîmp larg apropierii între munca fizică și munca intelectuală, perspectiva dispariției treptate a deosebirilor esențiale ce le separă în etapa actuală. Noile date ce conturează fizionomia profesională a populației își află astfel semnificația profundă în aceea că oglindesc formarea omului nou, cu o multilaterală cultură generală și un nivel înalt de pregătire profesională.

★

Cele de mai sus reflectă în unele componente social-economice la nivelul structurii populației, realizările de însemnătate istorică dobîndite de poporul nostru în înfăptuirea politicii partidului de construire a socialismului. Aceste realizări sînt dovada elocventă a justeții liniei politice a partidului nostru, izvorîtă din analiza profundă a condițiilor concrete ale țării noastre, fidelă învățăturii marxist-leniniste, urmată și înfăptuită de către masele populare care-și recunosc în ea interesele și năzuințele lor fundamentale.

DESPRE FORMELE DE MIȘCARE A MATERIEI ȘI INTERDEPENDENȚA LOR*

DE

Prof. E. REPCIUC

În *Dialectica naturii* Engels definește formele de mișcare a materiei și constată interdependența lor în următorii termeni: „Mișcarea, ca un atribut inerent al acesteia, înglobează în sine toate schimbările și procesele care au loc în univers, începînd cu simpla deplasare și terminînd cu gîndirea. Se înțelege de la sine că studiul naturii mișcării trebuia să pornească de la formele de mișcare inferioare, cele mai simple, și că trebuiau să fie înțelese ele, înainte de a se putea da o explicație formelor superioare și mai complicate ale mișcării. Și într-adevăr, vedem că în dezvoltarea istorică a științelor naturii s-a elaborat mai întîi teoria simplei deplasări, mecanica corpurilor cerești și a maselor terestre; acesteia i-a urmat teoria mișcării moleculare, fizica, iar imediat după ea, aproape concomitent cu ea, ba uneori chiar înaintea ei, s-a dezvoltat știința mișcării atomilor, chimia. *Abia după ce aceste diferite ramuri ale cunoașterii formelor mișcării care domină în natura neînsufletită au ajuns la o treaptă înaltă de dezvoltare, s-a putut porni cu succes la explicarea fenomenelor de mișcare care constituie procesul vieții*" [1] (sublinierea noastră — *E.R.*). Tot ce este esențial pentru tema noastră este cuprins în acest pasaj. Engels continuă prin a analiza formele inferioare, arătînd că forma biologică este încă prea puțin dezvoltată. De la vremea cînd aceste rînduri ale lui Engels au fost scrise și pînă astăzi, lucrurile s-au schimbat întrucîtva. Cu toate acestea nici azi problema includerii formelor de mișcare inferioare în cele superioare nu este încă suficient de larg dezbătută. De asemenea, raportul dintre diversele forme de mișcare este încă numai schițat. Starea actuală a cunoștin-

* Comunicare prezentată la Sesiunea științifică a cadrelor didactice din Institutul de medicină și farmacie București (18—19 noiembrie 1960) în cadrul Secției de științe sociale.

[1] Fr. Engels, *Dialectica naturii*, Ed. politică, 1959, p. 51.

țelor permite o considerare mai amănunțită a acestor probleme și chiar o impune.

Mai întîi, înseși cunoștințele noastre asupra formelor de mișcare s-au îmbogățit. Alături de forma de mișcare fizică, chimică și biologică, B. M. Kedrov[1] propune forma cvantic-mecanică și pe cea geologică. Într-adevăr forma subatomică, cvantic-mecanică a mișcării se deosebește de cea mecanică și mecanic-relativistă nu numai prin contopirea aspectului ondulatoriu cu cel mecanic-relativist, dar și printr-un caracter statistic diferit de al mecanicii clasice. Cît privește mișcarea geologică propusă de Kedrov, separarea ei este desigur necesară, dar credem că aici Kedrov și-a impus un cadru prea strîmt, reducînd acest tip de mișcare la evoluția substanțelor neînsuflețite (minerale, roci) pe pămînt. Aici va trebui să includem evoluția acestor substanțe pe plan cosmic (la nivelul tuturor corpurilor cerești), deci *o mișcare cosmică a materialelor inerte, care va include și pe cea geologică.* Pe de altă parte, urmînd indicația din pasajul citat al *Dialecticii naturii*, facem un loc aparte acelei forme de mișcare care este gîndirea. Pe aceasta din urmă o așezăm în continuarea mișcării biologice, deoarece ea se clădește pe o trăsătură esențială a acestei forme de mișcare : reactivitatea. Dar gîndirea diferă calitativ de reactivitatea ca atare prin complexitatea raporturilor pe care le stabilește între factorii de mediu și prin puterea de transformare a acestor raporturi, care rezultă din această complexitate. Așadar în rezumat putem orîndui formele de mișcare după cum urmează :

1) Forma subatomică, cvantic-mecanică a mișcării ;
2) Forma atomică, chimică a mișcării ;
3) Forma moleculară, fizică a mișcării ;
4) Forma cosmică a mișcării, cuprinzînd și pe cea geologică ;
5) Forma biologică a mișcării ;
6) Gîndirea ca formă de mișcare a materiei.

Și acum problema includerii formelor inferioare în cele superioare. Aici nu este vorba numai de interrelații între aceste forme, care au fost suficient cercetate, ci de *includere* în înțelesul adevărat al cuvîntului. Deosebirea este importantă ; într-adevăr interrelațiile descoperă doar trecerea materiei de la o formă de mișcare la alta, de ex. prin metabolism materia nevie este transformată în materie vie și invers ; în modul acesta se stabilește trecerea de la forma chimică a mișcării la cea biologică și invers. Pe de altă parte însă este tot atît de importantă *includerea* formelor inferioare în cele superioare. Forma biologică de mișcare include pe cea subatomică, atomică și moleculară, imprimîndu-le un caracter particular, propriu vieții. În felul acesta au luat naștere biofizica și biochimia. Tocmai în definirea specificului acestor două discipline constă progresul

[1] B. M. Kedrov, *Despre raporturile dintre formele de mișcare*, în *Probleme filozofice ale științelor contemporane ale naturii*, Ed. Acad. Șt., Moscova, 1959.

veacului nostru. De aceea nu sîntem pe deplin de acord cu formularea dată de Kedrov acestei probleme, în măsura în care acesta nu subliniază progresul realizat în cunoaşterea interdependenţei diferitelor forme de mişcare prezente în mişcarea biologică : „În ştiinţele contemporane ale naturii problema naturii intime a mişcării biologice a rămas pe locul unde se găsea şi acum un veac. Viaţa este sinteza complexă, superioară a tuturor formelor inferioare şi mai simple de mişcare a materiei, ceea ce se vădeşte prin recunoaşterea rolului hotărîtor al metabolismului, cu alte cuvinte a unităţii mediului şi organismelor, drept caracteristică esenţială a vieţii ..." Şi mai departe : „Deşi formele simple, inferioare ale mişcării participă la fenomenele vieţii numai ca auxiliare, ca precursoare ale formei mai înalte, biologice a mişcării materiei, adică la sinteza lor superioară, în care ele intră ca şi cum ar fi într-o formă subsumată, cu toate acestea asemenea constatare nu micşorează cu nimic importanţa faptului că pentru a înţelege complexitatea vieţii trebuie să studiem multilateral şi adînc toate aceste forme inferioare de mişcare care au loc în corpul viu şi printre acestea şi mişcarea cvantic-mecanică..."[1].

Mişcările inferioare, subsumate în cele superioare, nu-şi păstrează decît în mică măsură însuşirile iniţiale. Este aici acelaşi lucru ca şi cu subsumarea contrariilor în unitatea superioară şi asemănarea este mai mult decît formală. Întocmai ca şi acolo, formele inferioare, subsumate capătă un caracter specific, propriu numai formei superioare, în compunerea căreia intră. Într-adevăr — pentru a continua cu exemplificarea dată de Kedrov — metabolismul operează cu mijloace specifice lui, care lipsesc în cea mai mare parte sau în întregime în lumea neanimată. Deşi biocataliza are unele asemănări de principiu cu cataliza anorganică, prin modul ei de realizare, frecvenţa intervenţiei, ordinea strictă a succesiunii diverselor fenomene catalizate, ea se deosebeşte profund de aceasta din urmă. Încă mai izbitoare sînt deosebirile la nivelul chimismului substanţelor absolut caracteristice pentru viaţă, al proteinelor şi acizilor nucleici. Proprietăţi ca cele de specificitate, de antigenitate, de matriţă n-au analog în chimia substanţelor fără viaţă. Acelaşi lucru este adevărat pentru fizicochimia şi fizica vieţii. Ele au trăsături specifice, care le deosebesc foarte clar de fenomenele din aceeaşi clasă, petrecute în lumea neanimată. Aici ne apropiem de interpretarea lui Frank şi Engelhardt. „Biochimia ca şi biofizica, dacă înţelegem corect sarcina acestor discipline, în nici un chip nu se împotrivesc biologiei şi legităţilor ei specifice. Mai mult, trebuie să le privim ca verigi de graniţă ale biologiei, care pot fi întrebuinţate ca mijloace pentru o descifrare mai adîncă a particularităţilor proceselor vitale ..." Fără îndoială nimeni nu se mai gîndeşte astăzi să explice funcţionarea organismelor vii prin jocul atomilor şi moleculelor care le compun. „Asemenea încercare, spun Frank şi Engelhardt, ar fi mai lipsită de sens, decît analiza ...parametrilor electrici ai semiconductorilor din punctul de vedere al legii lui Ohm sau elaborarea unei teorii a maşinilor electronice de calculat din punctul de vedere al proprietăţilor cato-

[1] *Op. cit.*, p. 189.

dului lămpilor electronice din care se compun asemenea maşini"[1]. În acelaşi mod ar fi absurdă deducerea proprietăţilor macromoleculei albuminice integral numai din lanţurile polipeptidice care o alcătuiesc, sau a acestora din urmă numai din aminoacizii care le compun.

Cum explicăm acest caracter deosebit al fizicii şi chimiei din domeniul biologiei? Prin caracterele supraaditive ale întregului; dar în timp ce materialismul dialectic pune aceste caractere pe seama acumulării cantitative şi a saltului calitativ, idealismul le pune pe seama unor însuşiri particulare ale întregului, care-şi „organizează şi supune părţile". Asupra diferitelor variante ale „holismului" ca şi a demonstrării netemeiniciei lor am insistat în altă lucrare. Acolo am arătat în particular că „holismul", „neovitalismul" etc. şi-au putut clădi edificiile teoretice numai făcînd total abstracţie de înglobarea formelor inferioare de mişcare în cele superioare, absolutizîndu-le pe acestea din urmă şi făcîndu-le independente de cele dintîi; mai mult, sugerînd că formele superioare de mişcare (este vorba în special de forma biologică) nu depind în nici o măsură de cele inferioare şi că dimpotrivă cele superioare ar condiţiona pe cele inferioare. Putem oare, din punctul de vedere al materialismului dialectic, atribui întregului asemenea proprietăţi? Desigur că nu! Este adevărat că din momentul efectuării saltului calitativ, elementele acumulate au fost subsumate într-o nouă existenţă, calitativ diferită de cea anterioară, dar existenţa aceasta nouă nu este o consecinţă a unităţii formate, ci este una din condiţiile sale. Aşadar, legea saltului după acumulări cantitative explică de ce fizica şi chimia fiinţelor vii are o înfăţişare deosebită de cea a obiectelor fără viaţă.

Dar se pune întrebarea dacă biologia s-ar putea reduce în întregime la biofizică şi biochimie pur şi simplu. Există biologie în afara biofizicii şi biochimiei, are biologia ca ştiinţă a unei forme de mişcare a materiei legităţi deosebite de ale biofizicii şi biochimiei? Răspunsul este fără îndoială afirmativ. Biofizica şi biochimia nu epuizează conţinutul întreg al biologiei. Istoria unei fiinţe vii nu se rezumă la transformări de energie şi la transmiterea de informaţii. Există domenii întregi ale biologiei care nu se pot şi nici nu se vor putea transcrie în termenii biofizicii şi biochimiei. Să luăm de ex. *legităţile geneticii*; nu le putem explica numai pe baza formelor inferioare de mişcare, fie ele chiar adaptate şi transformate prin subsumare în forma superioară. Istoria acizilor dezoxiribonucleici şi a celor ribonucleici precum şi a reacţiilor dezlănţuite mai departe de aceştia vor adînci desigur cunoaşterea fenomenului eredităţii şi vor mări posibilităţile noastre de a dirija fenomenul, dar nu-l vor epuiza în întregime niciodată. În particular ele nu vor putea explica niciodată determinismul stocastic al acestui fenomen. Aşadar, identificarea fără rost a fenomenului biofizic şi biochimic cu cel biologic nu este posibilă. A o pretinde realizată, înseamnă a luneca pe poziţiile mecanicismului, la fel de infructuoase ca şi cele ale idealismului holistic. Legitatea deosebită a fenomenului biologic nu este însă — aşa cum am arătat — o consecinţă a poziţiei

[1] Frank şi Engelhardt, *Fizica, chimia şi problemele biologice* (în *Probleme filozofice ale ştiinţelor contemporane ale naturii*. Ed. Acad. Şt., Moscova, 1959, p. 294).

sale izolate printre fenomenele naturii, ci dimpotrivă o consecință a legăturii sale indisolubile cu aceste fenomene, a trecerii cantității în calitate în procesul dezvoltării lor. Formele inferioare de mișcare au realizat mai întîi importante progrese în direcția unei specializări (macromolecule, coacervate etc.), înainte de a face posibilă trecerea la o treaptă superioară, calitativ nouă, treapta biologică. Numai idealiștii pretind că „forța vitală, entelehia" etc. și-a organizat materialul aflat pe trepte inferioare de mișcare ; ca materialiști dialecticieni susținem dimpotrivă specializarea progresivă a modului de mișcare chimic și molecular, pînă au fost create condițiile pentru trecerea la forma superioară, biologică. Aceasta este și ipoteza lui Oparin asupra originii vieții, astăzi aproape universal acceptată de oamenii de știință, care astfel s-au decis împotriva holismului, pentru o soluție materialistă a problemei originii vieții și implicit a raporturilor dintre formele inferioare și cele superioare ale mișcării. Atît despre problema includerii.

Acum ceva mai amănunțit despre raporturile dintre diverse forme de mișcare. Dacă dorim să respectăm tot ce am stabilit anterior cu privire la *includere*, este limpede că nu vom putea admite încorporarea ca atare a unei forme inferioare de mișcare în cea superioară. Prin nici un artificiu mișcarea la nivel atomic sau molecular nu va putea fi încorporată ca atare în mișcarea biologică. Înainte de a fi încorporată, ea va fi remodelată spre a putea intra în circuitul biologic și aceasta se numește asimilație. Asimilarea condițiilor de mediu nu poate avea alt sens. Vom putea găsi un atom marcat de carbon sau de azot în orice altă combinație decît aceia în care l-am administrat.

Factorii fizici la rîndul lor nu pot avea altă influență decît aceea de a da condiții optimale pentru acțiunea factorilor biochimici ; temperatura dă condițiile optimale pentru acțiunea fermenților (desigur alături de o serie întreagă de alte condiții, cum ar fi pH-ul, anumiți ioni metalici etc.), lumina dă energie pentru desăvîrșirea anumitor reacții biochimice, cum ar fi scindarea apei ca pas pregătitor pentru fotosinteză și așa mai departe. De asimilarea lor nu poate fi vorba decît în măsura în care — mai ales la plante — există o succesiune *în timp* a factorilor fizici, care condiționează evoluția seriată a anumitor procese biochimice. Acolo unde există homeostazie mijlocită de un aparat nervos capabil de reglări fine, factorii fizici provoacă reacții de cu totul alt tip ; aici se dezlănțuie mecanisme care luptă împotriva acestor factori și este cunoscută de ex. mica variație a temperaturii corpului admisă la homeoterme sau variația și mai îngustă a pH-ului sangvin la acestea. În concluzie, la întreg regnul viu relațiile între forma de mișcare fizică (moleculară) și cea biologică sînt *mediate*, cu totul deosebite prin urmare, decît la forma de mișcare chimică (atomică). Cum în general forma de mișcare fizică dă loc la transfer de energie, putem spune că mișcarea biologică nu poate folosi direct energia furnizată de cea fizică, cum ar folosi-o un corp inert, ci numai indirect, mijlocit prin cea chimică. În general asimilarea și corelativul ei dezasimilarea constă prin urmare într-o prefacere, o transformare a formelor de mișcare specifice universului neanimat în analogele lor din universul animat. Biofizica și biochimia, ca verigi ale biologiei, nu epuizează tot

domeniul ei şi nici cibernetica nu face aceasta. Factorii fizici şi chimici ai mediului însă se transformă în factori biochimici mai întîi şi apoi şi în factori biofizici, incluşi în forma de mişcare biologică, dar neidentificîndu-se cu ansamblul acestei din urmă forme. Dacă am admite identitatea am cădea firește în mecanicism. Readucem aici aminte de imposibilitatea de a explica funcționarea maşinilor de calculat electronice exclusiv prin proprietățile materialului din care sînt alcătuite lămpile care le compun. În rezumat mişcarea subatomică, atomică şi moleculară stau la baza mişcării biologice, dar nu o epuizează şi cu atît mai puțin se identifică cu aceasta.

NECESITATE ȘI ÎNTÎMPLARE ÎN PATOLOGIE*

DE

I. FONI, M. FLONTA și C. IONESCU

Necesitatea și întîmplarea — categorii ale materialismului dialectic — reflectă două tipuri fundamentale de conexiuni între obiecte și procese, conexiuni care există în forme specifice, particulare, în toate formele de mișcare a materiei. Materialismul dialectic a definit în mod științific conținutul categoriilor necesitate-întîmplare și a dezvăluit unitatea contradictorie dintre legăturile necesare și legăturile întîmplătoare.

Necesitatea este o relație internă, profundă, inevitabilă, între fenomene, o relație care rezultă din esența fenomenelor ca unitate a însușirilor lor intrinsece. De aceea fenomenele care au aceeași esență întrețin relații necesare identice cu alte fenomene, ele schimbîndu-se numai o dată cu transformarea esenței acestora.

Întîmplarea este o relație opusă prin conținutul ei necesității. Relațiile întîmplătoare nu izvorăsc din esența lucrurilor, ele se stabilesc între obiecte sau procese și factori de influență în a căror absență procesele se desfășoară în mod normal iar obiectele nu își schimbă însușirile esențiale. Faptul că relațiile întîmplătoare nu decurg din esența lucrurilor determină caracterul lor singular, strict specific, ca și caracterul lor trecător instabil.

Deci, din marea varietate de conexiuni ale unui obiect unele se stabilesc cu factori care sînt condiții pentru existența însușirilor sale interne, esențiale, sau cauze care determină transformarea acestor însușiri — acestea sînt legăturile necesare ; altele sînt legături neobligatorii ale obiectului cu agenții a căror existență și variație nu influențează însușirile esențiale ale obiectului — acestea sînt legăturile întîmplătoare.

În opoziție cu modul de gîndire metafizic, dialectica materialistă arată că însușirile și relațiile necesare și întîmplătoare nu sînt exterioare unele altora, nu există în mod izolat, ci în unitate indisolubilă.

---

* Comunicare prezentată la Sesiunea științifică a cadrelor didactice din Institutul de medicină și farmacie, București (18—19 noiembrie 1960) în cadrul secției de științe sociale.

Relațiile necesare care decurg din esența lucrurilor se manifestă în forme concrete diferite, specifice, întîmplătoare.

Marea varietate de raporturi întîmplătoare ale unui lucru cu altele constituie condițiile specifice, particulare de manifestare a legăturilor generale, necesare ale acestui lucru. Două procese necesare nu sînt niciodată identice; ele prezintă deosebiri, abateri întîmplătoare determinate de factori care nu schimbă însă desfășurarea internă, necesară a proceselor.

Interacțiunea și încrucișarea specifică a factorilor necesari de existență și transformare a lucrurilor, determină particularități întîmplătoare ale obiectului sau ale desfășurării procesului. Întîmplarea este deci o formă de manifestare și o completare a necesității.

Caracterul relativ al opoziției între necesitate și întîmplare se vădește și în procesul dezvoltării, unde legăturile necesare se pot transforma în legături întîmplătoare și invers.

Cunoașterea științifică urmărește dezvăluirea legăturilor generale, necesare care se exprimă în legile științei.

Știința pornește de la diversitatea însușirilor, relațiilor și obiectelor pentru a desprinde ceea ce este identic și profund în ele. Descoperirea legăturilor necesare se realizează pe baza prelucrării științifice a datelor privitoare la formele ei de manifestare întîmplătoare.

Marea complexitate a relațiilor organismelor vii cu mediul precum și a corelațiilor din mediul intern al organismului, prezintă o bogată concretizare a principalelor aspecte ale legăturii dialectice între necesitate și întîmplare.

Însușirile generale, esențiale ale speciei fixate prin ereditate reflectă adaptarea unei clase de indivizi la trăsăturile fundamentale, comune ale condițiilor de mediu. Particularitățile indivizilor, precum și variațiile în anumite limite ale condițiilor de mediu, dau naștere prin încrucișarea lor specifică unei mari diversități de însușiri întîmplătoare ale indivizilor prin care se manifestă caracterele generale, necesare ale speciei. Transformarea acestor particularități individuale este întîmplătoare din punctul de vedere al speciei.

În domeniul biologiei și al științelor medicale se vădește foarte clar relativitatea opoziției dintre necesitate și întîmplare. O însușire, o proprietate a individului dobîndită în ontogeneză este întîmplătoare în sensul că nu derivă din trăsăturile comune, esențiale, proprii tuturor indivizilor dintr-o specie, în sensul că în absența ei procesul de adaptare a individului la condițiile mediului se desfășoară în mod normal. Aceeași însușire este necesară căci ea apare în conformitate cu legile naturii, în sensul că ea reflectă particularitățile concrete ale ambianței fiecărui individ.

Pe de altă parte variația proprietăților și determinărilor multiple ale organismelor vii în jurul unei medii necesare arată că aici necesitatea există în spatele întîmplării și își croiește drum prin aceasta.

Adaptarea organismului la noile condiții de mediu, schimbarea însușirilor lor esențiale și a reacțiilor lor față de acțiunea diferiților agenți din mediu, ca și dispariția unor însușiri și reacții vechi, reprezintă reflectarea concretă în domeniul biologiei a procesului general de trecere a întîmplării în necesitate și a necesității în întîmplare. Mecanismul reflexelor

condiționate, prin care se realizează în cea mai mare măsură adaptarea animalelor superioare și a omului la condițiile schimbătoare ale mediului extern și la variațiile din mediul intern, reprezintă o transformare continuă a legăturilor întîmplătoare în legături necesare și invers. Nu există deci nici în fiziologie o demarcație rigidă, absolută, între legăturile necesare și întîmplătoare, ci o trecere dialectică continuă a unora în altele prin intermediul activității de semnalizare a scoarței, prin activitatea sistemelor de reglare.

Elementul general necesar în desfășurarea fiecărei funcții ca și în interacțiunea și reglarea tuturor funcțiilor organismului în relație cu mediul se realizează la fiecare individ printr-o serie de variații specifice, întîmplătoare. Aceasta este o premisă a legăturii indisolubile dintre elementul necesar și elementul întîmplător și în domeniul patologiei.

Patologia umană prin bogatul său material faptic a demonstrat de multă vreme aforismul cunoscut : „Nu există boli, ci bolnavi". Fiecare pacient prezintă o sinteză strict individualizată de modificări biochimice funcționale și de structură, o individualitate morbidă prin care se manifestă însă un tablou nosologic specific, necesar.

Boala umană prin infinitul număr de factori, procese, mecanisme ce intervin într-o dinamică de o complexitate deosebită, reprezintă o concretizare concludentă și încă insuficient studiată a dialecticii necesității și întîmplării.

Ne propunem în comunicarea de față să analizăm această legătură dialectică între necesitate și întîmplare în patologie pe mai multe planuri, la mai multe niveluri.

Pe planul general al relației organism-agent etiologic, întîmplarea ca formă de manifestare a necesității apare pe de o parte în întîlnirea organismului cu factorii patogeni, și pe de altă parte prin răspunsul specific al organismului la acești factori, răspuns determinat de reactivitatea sa individuală.

Cercetările de biologie generală și de fiziologie umană au arătat importanța fundamentală, necesară, a factorilor din mediul ambiant (climatici, alimentari, biologici) și mai cu seamă pentru om din cel social (condiții de muncă, de viață, de odihnă etc.) pentru determinarea reactivității individuale. Tot necesară este și determinarea particularităților reactivității umane de către factorii ereditari.

În raport însă cu necesitățile fundamentale ale dezvoltării organismului, variațiile în anumite limite ale climatului, ale alimentației, ale condițiilor de muncă și familiare sînt întîmplătoare. Aceste variații determină, — desigur în mod necesar, — în conformitate cu legile naturii, particularități individuale ale reactivității. Reactivitatea individuală nu este întîmplătoare în sensul că nu ar fi determinată în conformitate cu legile obiective, de anumite cauze specifice, — aceasta este înțelegerea întîmplării proprie modului de gîndire idealist metafizic —, ci în sensul că ea nu este obligatorie, nu rezultă din tipul general de metabolism al speciei, în sensul că variațiile acestei reactivități nu schimbă tipul general de organizare funcțională, esența speciei.

Caracterul întîmplător al reactivității individuale constă în faptul că atît coincidența unor factori specifici de climat, alimentație, muncă, ambianță socială cît și modul cum intersecționează ei concret, cum se încrucișează acțiunea lor într-un anumit moment, nu are o determinare internă, generală și obligatorie.

De aceea rezultă tipuri de termoreglare strict individuale, particularități farmacodinamice evidente, rezistență cu variații infinite la acțiunea agenților patogeni, tipuri individuale de creștere și dezvoltare, variații individuale în activitatea rinichiului și altor viscere, în elaborarea de anticorpi, în biosinteza de proteine, tipuri individuale de repartiție tisulară a fermenților și deci de dinamică metabolică etc.

Variațiile concrete ale ambianței naturale și sociale necesare, precum și interacțiunea specifică între elementele ei, reflectarea acestor particularități ale ambianței în structura și funcția fiecărui organism, sînt factori întîmplători care determină evoluția procesului patologic cu trăsături generale necesare, — în direcția individualului, a unicului.

Nodul complex de relații organism-agent etiologic cuprinde transformarea necesară a mecanismelor fiziopatologice în tablouri simptomatice specifice. Dar în geneza tabloului clinic apare totdeauna de la bolnav la bolnav o întreagă gamă de particularități semiologice. Aceste variații individuale simptomatologice sînt întîmplătoare căci ele nu derivă din modificările esențiale care au loc în organism sub acțiunea agentului etiologic ci din încrucișarea accidentală, întîmplătoare a mecanismelor patogenice necesare, produse de acest agent.

Hiperglicemia diabetului, — de pildă, — rezultat al unor tulburări profunde în mecanismul de reglare neuroendocrină a homeostaziei glicemice, (a consumului tisular de glucoză; a glicogenolizei și glicogenogenezei hepatice; a secreției de insulină, glucagon și corticosteroizi, a excreției renale, a aportului glucidic exogen etc.) — are un anumit nivel individual ca urmare a interacțiunii întîmplătoare a proceselor necesare ce se produc în organismul bolnavului.

Contactul organism-agent etiologic determină, pe lîngă variate modificări patologice, numeroase mecanisme adaptative, elaborate filogenetic și ontogenetic. Apariția mecanismelor de protecție, desfășurarea lor, este determinată *în mod necesar* de agentul etiologic și de starea organismului. Dar intensitatea și evoluția acestor fenomene, perioada lor latentă, eficiența lor biologică, prezintă variații individuale, care sînt forme întîmplătoare de manifestare a necesității.

Elaborarea de anticorpi, tahicardia, excitația eritropoietică, creșterea metabolismului de conjugare antitoxică a celulei hepatice, stimularea biosintezei de anticorpi etc., sînt fenomene de adaptare și protecție *necesare*, care se opresc însă la niveluri diferite, strict individuale, întîmplătoare.

★

Pe planul relației între cauzele și condițiile de apariție a bolilor întîlnim aceeași unitate indisolubilă între necesitate și întîmplare, — elemen-

tul întîmplător fiind aici rezultatul ciocnirii accidentale a cauzei şi a condiţiilor de producere a procesului patologic.

Necesitatea apare în patologie atît prin rolul determinant al agentului etiologic în producerea bolii cît şi sub forma condiţiilor favorabile sau nefavorabile necesare, pentru geneza procesului morbid. Coincidenţa între condiţiile necesare şi factorul etiologic esenţial pentru producerea bolii are însă un caracter întîmplător.

Monocauzalismul şi condiţionalismul — ca două concepţii extreme în medicină — se bazează tocmai pe absolutizarea metafizică a elementului necesar sau întîmplător în etiologie, — absolutizare deopotrivă de nefundamentată ştiinţificeşte şi de dăunătoare în practică.

Monocauzalismul născut o dată cu epoca pasteuriană a medicinei, priveşte metafizic, exclusiv, latura necesară a procesului etiopatogenic; — absolutizează rolul agentului unic producător de boală; priveşte mecanicist relaţiile complexe organism-mediu şi nu ţine seama de rolul condiţiilor întîmplătoare favorabile sau nefavorabile în apariţia bolilor.

Condiţionalismul — agitînd aşa-zisa „criză" a etiologiei în medicină — neagă necesitatea în apariţia bolilor, înlocuind determinismul rigid, metafizic al monocauzalismului cu un indeterminism în care boala este atribuită jocului întîmplător al unui complex de condiţii.. Ricker în cartea sa *Relationspathologie — Pathologie als Naturwissenschaft*, pornind de la concepţia machistă despre ştiinţă ajunge la concluzia că patologia studiază doar *relaţiile* fenomenelor patologice, susţinînd că noţiunea de cauză este mistică, rezultat al fazei primitive a gîndirii umane. Această poziţie evidenţiază clar sterilitatea punctului de vedere neopozitivist în patologie, ostilitatea sa faţă de ştiinţă.

★

Privind modificările determinate de contactul organism-agent etiologic la nivelul orizontului subcelular al patogeniei, apar în ţesătura dialectică a necesităţii şi întîmplării — aspectele ce rezultă din specificul leziunilor biochimice, al patologiei moleculare şi electronice. La acest nivel au cîmp liber de acţiune legile mecanicei, legile statistice. Date şi ipoteze din acest domeniu al fizicei moderne au început să pătrundă şi în domeniul patologiei.

În această direcţie s-a dezvoltat ipoteza lui Warburg asupra dismetabolismului carcinogenetic, sau concepţia entropiei în patologie a lui Rondoni. Rondoni îşi bazează ipotezele patogenetice pe legile termodinamice ale proceselor metabolice celulare şi în special pe entropie privită ca o repartiţie întîmplătoare conform teoriei probabilistice, a energiei în substanţa vie. Cancerul ar fi în lumina acestei ipoteze o modificare profundă a entropiei prin micşorarea progresivă a energiei libere, modificare determinată de leziuni ale componentelor biochimice ale celulei.

Szent Györgyi încearcă de asemenea în ultimul timp, să explice o serie de sindroame pe baza tulburărilor energeticei celulare, şi mai cu seamă prin modificările apărute în procesul de geneză şi de utilizare a energiei electronilor excitaţi. Pullman elaborează în aceeaşi direcţie ipoteza sa electronică asupra mecanismului de cancerogeneză. Engelhardt încearcă

şi el să explice procesul de cancerogeneză prin apariţia modificărilor în dinamica obţinerii de energie a celulei vii iar Zbarski a subliniat importanţa denaturării procesului de proteinosinteză în celula canceroasă.

Neuitînd nici o clipă particularităţile materiei vii, superior organizate, şi nici specificul fiziologic şi social al organismului uman, trebuie să integrăm în concepţia noastră sintetică, nervistă, datele noi ale patochimiei şi patofizicei.

Indiferent de viitorul acestor ipoteze, — astăzi viu dezbătute, — faptul remarcabil este : pătrunderea progresivă, rapidă a problemelor de biochimie, biofizică, de mecanică cuantică în medicină, şi o dată cu acestea a legităţii statistice, care evidenţiază şi sub acest aspect unitatea dialectică dintre necesitate şi întîmplare în patologie.

★

Variaţiile infinite, individuale, întîmplătoare, în patologie care depind într-o mare măsură de coincidenţa concretă, specifică a complexului de cauză şi condiţii, de încrucişarea particulară a mecanismelor fiziopatologice necesare, de aspectele subcelulare ale patogeniei, sînt determinate de un număr foarte mare de legături care nu depind nemijlocit unele de altele. De aceea aceste variaţii în patologie se supun unei legităţi statistice.

În legea statistică necesitatea se manifestă dialectic în legătură indisolubilă cu întîmplarea. Spre deosebire de legile dinamice care reflectă necesitatea obiectivă într-o formă relativ pură, fiindcă în acest caz numărul de legături ale obiectelor cu ambianţa care pot să-i modifice starea este restrîns, în legile statistice necesitatea se determină ca întîmplare, fiindcă fluctuaţiile se produc cu o probabilitate egală într-un sens sau altul faţă de media necesară. Media este necesară iar fluctuaţiile sînt întîmplătoare.

Dată fiind marea complexitate a relaţiilor dintre organism şi mediu rezultă că necesitatea utilizării pe scară cît mai largă a statisticii matematice, a calculului probabilităţilor în medicină decurge nu dintr-un interes pur pragmatic, ci din însuşi specificul obiectiv al fenomenelor cu care se ocupă această ştiinţă. De la problemele de demografie, epidemiologie, igienă, patologie pînă la fiziologie şi farmacologie — se întind larg domeniile în care acţionează pe lîngă legile dinamice, cele statistice.

★

Importanţa teoretică şi practică a aprofundării studiului relaţiilor dialectice dintre necesitate şi întîmplare în patologie trebuie subliniată sub următoarele aspecte mai importante :

În primul rînd înarmează pe cercetătorii din domeniul ştiinţelor medicale pentru combaterea conştientă a concepţiilor monocauzaliste şi indeterministe în patologie în scopul înlăturării oricăror influenţe şi manifestări ale acestor concepţii antiştiinţifice.

În al doilea rînd acest studiu subliniază şi fundamentează teoretic faptul că în patologie ca şi în alte ramuri ale ştiinţei, întîmplarea prezintă interes în cunoaşterea ştiinţifică nu numai ca treaptă în dezvă-

luirea relațiilor necesare, a legilor, dar și pentru luarea în considerare a particularităților de acțiune a legilor generale ale patologiei, care este indispensabilă în scopul unei activități profilactice și terapeutice eficiente.

Orînduirea socialistă, politica partidului nostru de dezvoltare a bazei tehnico-materiale a ocrotirii sănătății care a primit o expresie strălucită în documentele Congresului al III-lea creează condițiile necesare pentru aplicarea în practică a concluziilor care rezultă din aprofundarea studiului determinismului complex al proceselor patologice. În țara noastră s-au creat și se dezvoltă continuu condițiile materiale necesare pentru o luptă susținută atît împotriva cauzelor esențiale cît și împotriva factorilor favorizanți în producerea bolilor. Totodată, activitatea profilactică se dezvoltă consecvent și pe linia asigurării la un nivel mereu mai înalt a condițiilor de muncă, alimentație, locuință, odihnă, activitate care contribuie în măsură tot mai mare la înlăturarea condițiilor favorizante care intervin în interacțiunea organism-agent patogen.

CONTRIBUȚII LA CERCETAREA ISTORIEI GÎNDIRII FILOZOFICE DIN ȚARA NOASTRĂ

(În legătură cu elaborarea Manualului de istoria filozofiei romînești)

DIMITRIE CANTEMIR ȘI VAN HELMONT

DE

DAN BĂDĂRĂU

La întrebarea dacă Dimitrie Cantemir a fost un discipol al filozofului flamand Van Helmont, sau dacă cel puțin a fost într-o mare măsură tributar acestuia, socotim că nu se poate răspunde decît negativ. Cantemir reprezintă în primul rînd o personalitate originală care reflectă împrejurări politice, sociale, ideologice proprii țării noastre în perioada în care s-a manifestat ca gînditor. Este drept, în ediția consacrată de fosta Academie Romînă operei lui Dimitrie Cantemir găsim în volumul VI, p. 473—485, un elogiu adresat lui Van Helmont compus de Dimitrie Cantemir în romînește și în latinește și intitulat, în prima dintre aceste două limbi, *Laudă către izvoditoriu și către virtutia învățăturii lui.* Ni se explică cu această ocazie [1] că, între manuscrisele lăsate de Cantemir, cel mai voluminos, numărînd 820 de pagini, reprezintă o culegere de extrase din opera lui Van Helmont; editorii au socotit pe bună dreptate că nu era cazul să includă în ediție un text atît de lung care nu reprezenta nici măcar o operă propriu-zisă a lui Cantemir, ci numai niște extrase (*excerpta*) din Van Helmont întocmite de principele moldovean; astfel că ei s-au mulțumit să tipărească în tomul VI, p. 488—489, o tablă de materii [2] care însoțea aceste extrase, și au publicat elogiul despre care a fost vorba mai sus, socotind că urmează a fi considerat ca un fel de prezentare a filozofului flamand.

Cum nu ne-au rămas de la Cantemir alte note de acest fel, trebuie să admitem că el îi acorda lui Van Helmont o prețuire cu totul excepțională, că acesta a fost, oarecum, cel puțin la un timp și într-un sens, filozoful său preferat și că putem, prin urmare, să căutăm în opera flamandului una dintre principalele surse de inspirație ale lui Dimitrie Cantemir. Problema merită toată atenția. Pentru a o lua însă în discuție este nevoie ca în prealabil să determinăm poziția filozofică a lui Van Helmont.

---

[1] Cf. Gr. Tocilescu, *Introducere la Dimitrie Cantemir, Hronicul*, p. VIII.

[2] A se vedea *Operele lui Cantemir*, ed. Acad. Rom., t. VI, p. 488. Dacă comparăm această tablă cu acea a operelor lui Van Helmont, ediția din Frankfurt, 1682, constatăm prezența în prima a unora dintre titlurile celeilalte cu o schimbare numai a ordinii. Manuscrisul lui Cantemir apare așadar ca o colecție de texte alese.

Medic şi fizician ilustru, dar totodată şi filozof, Ioan-Baptista Van Helmont s-a născut la Bruxelles la 1577 şi a murit la Vilvorda la 1644 [1]. Studiile şi le-a făcut în mare parte la Louvain, unde, într-un colegiu al iezuiţilor, s-a iniţiat în fizica secolului său care mai cuprindea încă elemente numeroase de magie. Dezamăgit de ştiinţe, aşa cum se înfăţişau în vremea lui, de practicile medicale ale timpului, Van Helmont se desface de cultura antichităţii dar, mai cu seamă, de interpretarea medievală catolică a acesteia, de logomachia scolastică. El însuşi declară, făcînd aluzie la starea cunoştinţelor ştiinţifice din vremea sa : „Am intrat într-o casă pustie în care nu mi s-au lăsat decît gunoaiele să le măturr". El îşi propune deci să lupte cu curaj împotriva rămăşiţelor trecutului în acea epocă de reînnoire totală în care a trăit, în condiţiile dezvoltării Ţărilor de Jos, ale întăririi burgheziei şi ale revoluţiei acesteia care au pregătit terenul pentru a face din Olanda, după definiţia lui Marx, ţara capitalistă cea mai înaintată din secolul al XVII-lea. Olanda a cunoscut în acele timpuri o dezvoltare economică considerabilă, fiind o mare putere maritimă şi colonială, şi a fost locul unei înfloriri excepţionale a industriei şi comerţului, singura ţară în acele vremuri în care populaţia urbană o depăşea cu mult pe cea rurală. În aceste împrejurări de natură să împingă înainte artele, tehnicile şi ştiinţele, era firesc să se caute căi noi în ceea ce priveşte cunoştinţele, posibilităţi noi de punere în valoare a bogăţiilor ; astfel că, mai cu seamă în domeniul ştiinţelor fizice şi medicinii, au apărut în Ţările de Jos o seamă de savanţi cu renume mondial care au revoluţionat ştiinţele ; printre aceştia a fost şi Ioan-Baptista Van Helmont.

Caracteristic la aceşti savanţi, chiar şi la acesta din urmă, este îmbinarea, în perioada de tranziţie pe care o reprezintă lucrările lor, a ştiinţei vechi cu ştiinţa nouă, a ermetismului medieval, a alchimiei spre exemplu şi a practicilor magice, cu fizica experimentală, cu mecanica modernă şi cu metodele inductive, precum şi împletirea în genere, a unor cunoştinţe care îşi au pornirea în supranatural şi în providenţial cu explicaţiile naturale avînd ca substrat observaţia directă şi experimentul. Astfel, Van Helmont ne apare ca descoperitorul acidului carbonic, al hidrogenului sulfurat, al protoxidului de azot, al acidului azotic, al acidului sulfuric etc. ; totodată el explică funcţia digestivă a sucului gastric. Şi tot lui Van Helmont îi mai datorăm şi recunoaşterea existenţei gazelor, descoperire dintre cele mai remarcabile din istoria ştiinţei moderne, cuvîntul *gaz*, care ne-a rămas pînă astăzi, fiind de altfel creat şi introdus de el. De remarcat că Van Helmont a descoperit acidul carbonic, primul gaz despre care chimia a avut cunoştinţă, observînd că o cantitate dată de cărbune nu lasă, după ardere, decît un rezidiu de cenuşă aproape neînsemnat şi formulînd ipoteza că restul de cărbune s-a preschimbat într-o materie foarte volatilă pe care a denumit-o *gazul silvestru* şi care este gazul carbonic al ştiinţei de mai tîrziu. În fizică, în chimie, în biologie, Van Helmont făcea adesea apel la experienţă pe a cărei interpretare îşi rezema teoriile. Astfel, pentru a dărîma unele erori ale scolasticii cu privire la căldura

[1] Date biografice despre Van Helmont dau M. Mandon, *J.-B. Van Helmont*, Bruxelles, 1868, început şi Chevreul, *Histoire de la Chimie*, *Journal des Savants*, febr.-mart. 1850. Cf. şi Van Helmont, *Opera Omnia*, Frankfurt, 1682, p. 15 şi urm.

animală şi la „umedul radical", Van Helmont spînzură o broască de labă în plin soare şi constată că atîta vreme cît rămîne în viaţă îşi păstrează umezeala; dar dacă tai capul broaştei supuse căldurii solare, vei vedea că începe să se usuce de îndată ce viaţa a părăsit-o; de unde concluzia peremptorie că umezeala, căldura şi alimentul nu sînt nimic în absenţa vieţii, că există un principiu viu care înseamnă cu sigiliul său tot ce este în organism (*sigillatur et vitaliter illustratur a forma*).

Nu e mai puţin adevărat că, în ochii lui Van Helmont, lucrurile despre care vorbeşte au şi caractere oculte, incompatibile cu ştiinţa modernă. Descoperirea acidului carbonic, căruia îi zice *gaz silvestru*, prilejuieşte o denumire care se resimte de această supravieţuire, căci în cuvîntul *gaz* recunoaştem germanicul *Geist*, *spirit*. „Acest spirit necunoscut pînă acum, zice Van Helmont, care nu poate fi reţinut în nici un vas şi nici redus la un corp vizibil, îl denumesc cu un cuvînt nou, *gas*" [1]. Cît despre epitetul de *silvestru*, el corespunde intenţiei autorului de a prezenta şi pune în relief sub o formă animată proprietatea de incoercibilitate a gazelor, proprietate care le face de nestăpînit ca nişte sălbătăciuni din pădure. Tot pe cale experimentală, Van Helmont caută să întărească fizica grecilor din antichitate şi să stabilească pe bază de dovezi sigure că, aşa cum susţine Thales, *apa* este principiul tuturor corpurilor. Într-o putinică cu pămînt, Van Helmont sădeşte o salcie; udînd pămîntul cu apă timp de mai mulţi ani, el constată că salcia creşte în greutate fără ca pămîntul din putinică să se impuţineze în mod corespunzător. De unde conchide că creşterea copăcelului se datoreşte preschimbării apei în fibre lemnoase, aşa că apa este la originea tuturor corpurilor. Experienţa a rămas celebră fiindcă foloseşte măsurătorile de greutăţi cu balanţa; dar interpretarea denotă un spirit încă naiv. Se mai citează faptul că Van Helmont, iniţiat în alchimie de un empiric pe care l-a întîlnit într-una din călătoriile sale, s-a dăruit un timp cercetărilor experimentale în legătură cu piatra filozofală. În fine, Van Helmont s-a dedat cu multă pasiune practicii medicale pretinzînd că a găsit secretul de a prelungi viaţa omului. Îmbinarea aceasta a experimentalului cu ocultismul şi cu demonologia nu-l scoate pe Van Helmont din timpul său în sensul că îl apropie în multe privinţe de contemporanul său englez Francis Bacon [2]. Una dintre scrierile lui Van Helmont poartă titlul pitoresc de *Venatio scientiarum* şi ne invită să vînăm, cu procedeele cele mai apropriate, cunoştinţele necesare hranei spiritului nostru, amintind de vînătoarea lui Pan (*venatio Panis*) a lui Francis Bacon, destinată să pună la picioarele noastre fiinţele din natură. Dar, cercetarea faptelor descoperite prin observaţie şi experiment şi interpretarea lor riscă să ia la Van Helmont calea misteriosului, a ocultului şi a supranaturalului, mai curînd decît aceea a unei tratări ştiinţifice

[1] A se vedea în *Opera Omnia*, p. 70, § 1, început, pentru *Gas* şi *Blas*, termeni imaginaţi de Van Helmont.

[2] După cum am văzut, Van Helmont este născut la 1577 şi moare la 1644; Francis Bacon a trăit de la 1561 la 1626. Prima lucrare a lui Bacon referitoare la metoda inductivă, *Of the proficience and advancement of learning divine and human*, apare la 1605; Van Helmont şi-a terminat studiile la Louvain la 1599. Aceste cîteva date dovedesc că Van Helmont nu-şi datorează întru nimic formaţia filozofică lui Bacon şi operei acestuia.

în spirit raționalist. Abia mai tîrziu, sub impulsul *îndepărtat al metodei* degajate de Bacon, știința se va dezbăra de toate rămășițele medievale, de practicile magice zise „operatorii", de chimia mistică și, în genere, de toate superstițiile moștenite [1], spre a lua un caracter în întregime rațional. Cu alte cuvinte, baconismul reprezintă o zguduire ale cărei efecte se vor desăvîrși dincolo de opera propriu-zisă a lui Francis Bacon.

Bacon mai este încă un om al Renașterii, un om al unor zori ce abia încep să risipească ceața și întunericul feudalismului; iar Van Helmont este și el tot un om al Renașterii. Aportul pozitiv al concepțiilor lor, ca și al concepțiilor oamenilor înaintați din acele vremuri a devenit evident abia mai tîrziu. Cert este că laicizarea progresivă a culturii în timpul Renașterii și — după expresia lui Engels — „libera cugetare optimistă" a cugetătorilor înaintați din acea perioadă [2], descătușarea lor treptată de învățăturile bisericești a pregătit materialismul ateist de mai tîrziu.

O particularitate comună a numeroaselor mișcări antifeudale din secolele XV—XVI, se precizează în volumul *Istoria filozofiei*, „era aceea că, fiind îndreptate împotriva bisericii și religiei dominante, ele se înfăptuiau de regulă sub stindard religios (Reforma, calvinismul etc.). Această particularitate a mișcărilor antifeudale și-a pus amprenta pe întreaga luptă ideologică din acea vreme, implicit pe dezvoltarea filozofiei. Forma religioasă a mișcării antifeudale explică în mare măsură faptul că burghezia care se ridica nu sprijinea totdeauna și pretutindeni materialismul filozofic, cu toate că acesta este indisolubil legat de științele naturii, în a căror dezvoltare este vital interesată și burghezia" [3].

Baconismul favorizează acest proces de extirpare a elementului irațional din domeniul științei naturale. Tendința se oglindește din plin în teoria dublului adevăr pe care o vom întîlni oarecum și la Dimitrie Cantemir, teorie după care un același fapt poate fi explicat prin revelație în cadrul teologiei, dar și prin rațiune în cel al filozofiei naturale. În această ordine de idei, Van Helmont este rămas în urmă; el se afirmă, alături de Paracelsus sau de Iacob Boehme, ca un partizan al *teozofiei*, „știință" unică și unitară pe care am dobîndi-o printr-un fel de iluminație mistică și printr-o intuiție proprie atît a celor divine cît și a celor lumești, teozofia aplicîndu-se și în domeniul naturii vizibile.

Dar rămînerea în urmă a lui Van Helmont față de Francis Bacon mai îmbracă și un alt aspect. Pentru Bacon, materia este *activă*, nedespărțită de mișcare, adică de diferitele feluri de mișcare, de formele, de calitățile mișcării. În acest fel, Bacon evită doctrinele mecaniciste extreme care au înflorit mai tîrziu; Van Helmont caută să curme aceleași excese în alt mod. El luptă împotriva materialiștilor atomiști ai antichității care explicau orice proces din lumea sensibilă prin combinația oarbă a elementelor și nu admiteau nimic altceva (*sublunaria dividentes in elementa et elementata*) și introduce un factor activ extern care singur poate da socoteală după părerea lui, de schimbările ce intervin în lumea materială, acest

[1] Despre astfel de rămășițe la Bacon a se vedea D. Bădărău, „*Furtuna*", *expresie a optimismului shakespearean*, *Iașul literar*, nr. 9, 1959, p. 81—84.

[2] F. Engels, *Dialectica naturii*, E.S.P.L.P., 1954, p. 5.

[3] *Istoria filozofiei*, sub redacția lui M. A. Dînnik, Editura științifică, 1958, vol. I, p. 258.

factor activ extern fiind produsul seminal (*sublunaria ego divido in elementa et producta seminalia*). Or, acest principiu activ, al cărui alt nume la Van Helmont este acel de *arhee*, nu reprezintă altceva decît cauza formală sau informantă a lui Aristotel gătită după moda vremii căreia îi plăcea să aşeze *duhuri* peste tot. Cu alte cuvinte, pentru Van Helmont materia este prin ea însăşi indefinită, ea este un lucru vid, mort, inert şi deşert atît timp cît nu este informată de un agent viu, seminal (*Res omnis inanis, vacua est, mortua ac deses, nisi vitali, aut seminali ad esse fuerit constituta*) [1].

Această concepţie care vrînd-nevrînd gravitează în jurul cuplului formă-materie specific aristotelismului este condiţionată şi de un alt factor. De vreme ce Van Helmont consideră apa ca principiu material al tuturor corpurilor, cum va explica el diversitatea înfăţişărilor sub care se arată corpurile şi diversitatea însuşirilor prin care ele afectează simţurile noastre? Desigur, va fi nevoie să se arate că orice corp este compus dintr-un principiu material *apa* şi dintr-un principiu dinamic specific fiecărui corp şi de natură să-i asigure aspectele variabile; acest din urmă principiu este ceea ce Van Helmont denumeşte *arhee* sau *spirit seminal* sau *agent seminal*. De îndată ce a intrat în acest joc al unui principiu activ care dublează principiul pasiv al corpurilor şi prilejuieşte toată varietatea de aspecte şi toată bogăţia de însuşiri a lumii vizibile, Van Helmont va opera cu o extraordinară dărnicie, acumulînd complicaţii pentru a da socoteală de complexitatea lumii. În cele din urmă, el nu se va mulţumi cu *arheele*, ci va mai descrie *elementele*, apoi *fermenţi*, *blasuri*, *suflete*, *aura* etc. Pe lîngă *apă* ca prim element — arată Van Helmont — mai există un al doilea element *aerul*, atît doar că aerul este un corp destinat numai transmisiunii părţilor mobile ale celorlalte corpuri; el nu trebuie confundat cu gazele, corpuri compuse, rezultînd din acţiunea fermenţilor asupra corpurilor. Apa este materia din care sînt alcătuite toate corpurile rezistente, în primul rînd pămîntul. Focul nu este nici element nici corp : el este o forţă distructivă a corpurilor, efectul şi nu cauza vieţii. Transformîndu-se în toate felurile, apa ne dă diversele corpuri sensibile; agentul acestor transformări este *arheea*, *spiritul seminal*, principiu în parte spiritual, în parte corporal.

Dar ce este această teorie prea puţin cunoscută a lui Van Helmont asupra *arheelor*? Cuvîntul vine de la grecescul ἀρχή, *principiu*, şi este închipuit de călugărul alchimist Basileus Valentin spre a desemna focul central, principiu al universului. Paracelsus preia termenul care acum va indica principiul imaterial al vieţii, ceea ce animă materia, suflul vital, deosebit de sufletul inteligent, de minte. Orice fiinţă vie îşi are, pentru Paracelsus, *arheea* sa proprie; omul are însă şi minte. De aici provin *arheele* lui Van Helmont, elementele dinamice care animă materia presupusă pasivă şi inertă şi îi dau viaţă. Dar Van Helmont nu se mulţumeşte să acorde o *arhee* fiecărei fiinţe vii. Fiece organ particular în economia vitală îşi are *arheea* sa : există o *arhee* a stomacului, una a inimii etc. Prezenţa acestor *arhee* în organismul uman, dacă ele ar fi cu totul independente una de alta,

[1] Despre toate acestea a se vedea Van Helmont, *Opera Omnia, Causae et initia naturalis*, p. 31—38 şi *Archeus faber*, p. 38—39.

ar produce dezechilibrul şi anarhia. De aceea Van Helmont mai închipuie o *arhee* centrală, superioară, care le domină pe cele locale cu autoritatea ei şi care coordonează prin intermediul lor toate funcţiunile organismului, fiind stăpîna corpului omenesc sau animal, veghind la dezvoltarea succesivă a tuturor părţilor şi la conservarea acestora [1].

Nu este foarte uşor de priceput în ce mod acţionează *arheele*, principii imateriale, asupra corpurilor materiale. Van Helmont explică acest lucru, arătînd că ocazia transformării materiei se găseşte în *fermenţi*; există un ferment universal, al întregii lumi, care nu este altceva decît *lumina vitală* precum şi fermenţi particulari în legătură cu arheele particulare. Dar pentru a explica mişcarea, Van Helmont mai face apel şi la un al treilea principiu : este vorba de *forţa impulsivă* sau *blas* (de la *blasen, a sufla*). Blasurile au grade variabile de demnitate; cele de treaptă înaltă aparţin aştrilor şi oamenilor. Acestea din urmă pot fi *naturale* (involuntare) sau *voliţionale*; cele *voliţionale* asigură libertatea omului; cele *naturale* se ivesc la oameni şi la aştri şi îşi corespund, ceea ce justifică astrologia. Cu toate aceste principii nu este explicată încă viaţa. Van Helmont mai adaugă *sufletele*, împărţite în *spirite* care nu se găsesc decît la om şi în *suflete senzitive*, comune animalelor şi omului. La facerea lumii, omul era numai spirit; prin păcatul strămoşesc i s-a adăugat *sufletul senzitiv*. Sediul sufletului şi spiritului se găseşte în orificiul stomacului.

Oricît de complexă, de arbitrară şi chiar de obtuză este această construcţie, găsim în ea originea curentului biologic zis *vitalist* care pune viaţa sub obedienţa unui principiu special. În contrast cu vitalismul, istoria gîndirii înregistrează o teorie pur *mecanicistă* al cărei părinte în ştiinţa modernă este fizicianul englez Robert Boyle [2]. În ochii acestuia, toate deosebirile calitative ce le găsim în lucrurile şi fiinţele din natură se explică prin mişcarea mecanică şi înlănţuirea unor corpusculi primari lipsiţi de calitate; aceşti corpusculi aparţin unei materii primare, pe care şi Boyle o consideră ca fiind apa.

În ce-l priveşte, Van Helmont nu-şi poate stăpîni goana după un principiu imaterial care să dea socoteală de schimbările materiei. El îşi va încorona întregul sistem printr-o viziune a cauzelor [3] al căror focar comun este cortul soarelui (*solis tabernaculum*); din acest centru comun se împrăştie, sub formă de căldură, de lumină şi de mişcare, *blasul* ceresc impregnat de ideea de dumnezeu. Straturile superioare ale aerului sau *peroledi* [4] sînt pătrunse de acest influx dinamic şi inteligent; apa pe care o conţin sub formă de vapori (*gaz*) este însufleţită de *blas* şi nenumăraţii fermenţi cărora ea le dă naştere, îi seamănă, trecînd în stare lichidă, pe pămînt. Aceasta este originea şi esenţa tuturor fiinţelor pe care le cuprinde

[1] Uneori s-ar părea că Van Helmont păstrează denumirea de *arhee* numai acestui principiu central generator şi conservator şi că *arheele* locale iau denumirea de *aurae* : ,,*Constat archaeus ex connexione vitalis aurae, velut materiae, cum imagine seminali, quae est interior nucleus spiritualis, fecunditatem seminis continens*". J.-B. Van Helmont, *Opera Omnia*, I, *Archaeus faber*, § 4.

[2] 1627—1691.

[3] Reconstituirea rezumativă a acestei viziuni o datorăm în mare parte lui Mandon, *op. cit.*, p. 626.

[4] V. Helmont, *Opera Omnia*, *Gas aqua*, § 25 şi urm.

natura; ideea şi forţa seminţei lor vine din cer, iar materia din pămînt. Lumina, căldura, mişcarea şi toate celelalte forţe alcătuiesc o aceeaşi substanţă, substanţă a firii ale cărei specii sînt tot atît de numeroase pe cît sînt de numeroase luminile specifice (*tot luminum species quot rerum*) [1].

Ce anume a putut reţine atenţia lui Dimitrie Cantemir din tot acest complex? Opera lui Cantemir se divide în două părţi, prima parte reprezintă perioada sa de tinereţe în care predomină scrierile referitoare la fizică, etică şi logică, iar a doua aparţine perioadei de maturitate în care Cantemir se dedică mai ales istoriei şi filozofiei istoriei. Or, chiar în scrierile din prima perioadă, nu vom regăsi amprenta stilului de gîndire helmontian şi elemente compacte ale acestei gîndiri decît într-o singură operă, foarte caracteristică din această cauză, operă intitulată *Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago* [2], scrisă de Cantemir la 1700, adică la vîrsta de 27 de ani. Lucrarea cuprinde în partea a doua, o prezentare a facerii lumii în care regăsim în capitole succesive apa, ca element primordial, aerul, arheele, fermenţii, blasul, întocmai după teoriile lui Van Helmont pe care le-am menţionat mai sus. De notat că Dimitrie Cantemir presupune toţi aceşti termeni definiţi de mai înainte şi bine cunoscuţi; el nici nu găseşte cu cale, de altfel, ca măcar să pomenească de Van Helmont care acordă tuturor acestor termeni accepţiuni proprii, dacă nu chiar îi creează (precum este cazul cu *blas* şi cu *gaz*) [3]. Descoperim aici la Cantemir o atitudine pe care trebuie să o punem în legătură cu un soi de obedienţă şcolărească [4], care se afirmă cu atît mai mult cu cît Cantemir conferă terminologiei acesteia o fixitate desăvîrşită şi o autoritate indiscutabilă — cam cum facem noi înşine cei de astăzi cînd întrebuinţăm termenul de origine helmontiană *gaz* sau alţi termeni, fără a-i mai defini cînd îi folosim. Este de remarcat, de altminteri, că toate aceste elemente nu apar la Cantemir ca indispensabile, ca o cheie de explicaţie, ba este chiar vizibil că filozoful nostru le îmbrăţişează fără prea multă căldură, ici şi colo în expunerea sa, şi că nu le mai foloseşte în celelalte cărţi din *Sacrosanctae scientiae*. În schimb, în tot cuprinsul aceleiaşi opere, Cantemir face uz din plin de tezele şi argumentele lui Van Helmont în care aparatura sa *arheică* rămîne

---

[1] V. Helmont, *Opera Omnia, Formarum Ortus*, § 72.

[2] Manuscrisul latin a rămas inedit; traducerea romînească a lui Nicodim Locusteanu poartă titlul de *Imaginea de Nedescris a Ştiinţei Sacro-sancte* sau titlul prescurtat (şi cu totul necorespunzător) de *Metafizica* sub care a fost publicată în „Biblioteca Universală", Bucureşti, 1928.

[3] Într-un pasaj referitor la explicarea creaţiei lumii (Cartea a II-a, cap. XI), Cantemir defineşte totuşi arheul: „... Aşadar prin influenţa zisei forţe, se creează τὸ ἐνορμόν sau arheul, artizanul spetelor, sprijinul şi propagatorul seminţelor, care este ascuns în nucleul intim, aşezat în centrul seminţei şi introdus dinafară...".

[4] Nu uităm, cu această ocazie, că Dimitrie Cantemir va avea aici drept călăuză extrasul bogat din operele lui Van Helmont despre care am vorbit mai sus. Fie că acest extras a fost întocmit de Cantemir în mod spontan, fie că a fost făcut sub îmboldirea dascălilor săi, este de netăgăduit că aparţine categoriei ocupaţiilor unui spirit încă necopt şi vacant. Părerea noastră nu poate să iasă decît întărită de faptul că culegerea alcătuită de Dimitrie Cantemir este ornată de o gravură, reprodusă în ediţia Acad. Rom., vol. VI, în *hors-texte* la p. 470, care nu este decît o imitaţie a frontispiciului ediţiei operelor lui Van Helmont din Frankfurt 1682, imitaţia destul de naivă fiind compusă din două medalioane separate de o bandă purtînd inscripţia „Ioan Demetrius Constantin Vaivod pinxit".

în umbră; acesta este cazul pentru explicarea fenomenelor meteorologice precum curcubeul, tunetul, fulgerul, cutremurele de pământ etc.[1]; de asemenea, întreagă cartea a V-a din *Sacrosanctae scientiae*, care tratează despre cuadrupla formă a lucrurilor este inspirată îndeaproape de scrierea lui Van Helmont *Formarum Ortus*[2]; iar cartea a IV-a, intitulată *Despre Timp*, este o prelucrare a tratatului lui Van Helmont *De Tempore*[3], prelucrare în care apar toate temele în discuție în acel tratat, inclusiv un atac la concepția aristotelică a timpului[4]. Toate acestea răspundeau, incontestabil, preocupărilor lui Cantemir legate de întărirea învățăturilor biblice, pentru a pune religia la adăpost de unele încălcări în spirit materialist ale secolului, pe care el le vedea în prelungirea păgînismului antic și, în special, a fizicii aristotelice, opusă creaționismului divin și oricăror dogme în legătură cu rolul providențial al lui dumnezeu.

Cantemir pretinde deci să întărească religia, printr-o epurare a ei de elemente păgîne cu ajutorul lui Van Helmont[5]. Nu este greu de văzut că această luare de poziție a sa presupune o intervertire de planuri, datorită unor iluzii ce erau împărtășite de către cercurile feudale din Europa orientală care, deși asistau la anumite schimbări sociale în Occident, erau departe de a și le putea explica în mod just. Am arătat mai sus că mișcările antifeudale din țările Europei de apus s-au camuflat în mișcări religioase care se reflectă, în primul rînd, în ideologia tinerei burghezii din diferitele țări. Școala laică, la începuturile ei, se erija în apărătoarea religiei împotriva bisericii dominante, scut principal al feudalismului, cu gîndul de a zdruncina orînduirea feudală lovind în biserică și acuzînd-o de a constitui un factor de corupție și de descompunere. Căci în realitate școala laică era purtătoarea ideologiei antifeudale a capitalismului în formație. În Europa de sud-est, relațiile capitaliste se dezvoltă mult mai tardiv și mult mai încet; dar încă foarte devreme protestul maselor populare împotriva asupririi feudale își găsește expresia în diferite erezii care frămîntă din interior biserica creștină. În diferite rînduri, patriarhia din Constantinopol socotește să pună stavilă acestor schisme care se întemeiau adesea pe învățăturile vechii filozofii, edictînd măsuri potrivit cărora doctrinele religioase se restrîng la dogmele care se manifestă în spiritul „scrierilor sfinte" și al operelor „părinților bisericii". Cînd deci în Occident se accentuează lupta împotriva scolasticii, al cărei izvor principal îl constituie aristotelismul, biserica din Constantinopol considera în chip eronat că țelul principal al acestei lupte este îndepărtarea din sînul învățăturilor bisericești a unor elemente ce-și au originea în cultura păgînă și împing la schisme. Cert este că patriarhia din Constantinopol ține cu tot dinadinsul să fie

[1] Ne referim pentru aceste corespondențe la tratatele lui Van Helmont intitulate *Meteoron Anomalum* și *Terrae Tremor*.

[2] Cf. în special § 68 al acestui tratat.

[3] Van Helmont, *Opera Omnia*, p. 593—604.

[4] În opoziție cu Aristotel, pentru care timpul ar fi măsura mișcării, Van Helmont consideră timpul ca eternitate, în afară de durată, care poate aparține lucrurilor sensibile și îi conferă o obiectivitate extra-sensibilă, inteligibilă. Aceeași teză o regăsim la Dimitrie Cantemir la locul indicat.

[5] Cf. Cantemir, *Laudă către izvoditoriu și către virtutea învățăturii lui*, ed. Acad. Rom., t. VI, p. 475 și passim.

părtaşă la acest joc ; Van Helmont nu este interpretat acolo ca un filozof înnoitor al ştiinţei împotriva scolasticii medievale învechite, ca un cugetător ce pregăteşte gîndirea liberă şi ateismul, ci ca un apărător şi un restaurator al creştinismului împotriva tuturor acelor denaturări şi alterări pe care le reprezintă ştiinţa medievală de inspiraţie aristotelică, în primul rînd cabala şi magia. Ecoul acestei atenţii deosebite din partea patriarhiei se găseşte în învăţămîntul predat la Academia din Constantinopol ; într-o notă din *Istoria Imperiului Otoman*, Cantemir relatează acest fapt, vorbind despre unul dintre dascălii săi, Meletie din Arta, mai tîrziu mitropolit de Atena, „bărbat foarte priceput în toate ştiinţele, mai ales în filozofia lui Van Helmont, adică a lui Thales, pe care ni-a explicat-o şi nouă timp de opt luni"[1]. Caracteristic în tot cazul pentru spiritul care domnea la patriarhie şi în Europa de sud-est la acea epocă este elogiul pe care Cantemir îl face lui Van Helmont în opera sa [2], accentul fiind pus tocmai pe poziţia acestuia faţă de scolastică, meritul lui Van Helmont fiind, în ochii lui, de a fi restaurat ştiinţa adevărată, acea din scripturi, denunţînd falsitatea aristotelismului. „Într-acesta chip —scrie Cantemir — al nostru Van Helmont, pre Şcoalele, cele cu măestriile păgîneşti răsturnate, a înnoi şi a întări sileşte (măcar că greucioasă este desprinderea, însă mai primejdioasă deprindere, care acmu de atîtea veacuri, în ţărmurile apii îndreptăciunii înrădăcinată, din rădăcină de dezrădăcinat este)" [3]. Un dezrădăcinător al erorilor trecutului produse de păgînismul aristotelic, astfel apare Van Helmont în ochii bisericii de răsărit ; partea pozitivă a ştiinţei sale, teoria gazelor, invenţiile sale înnoitoare, precum termometrul cu apă, se înscriu ca avînd o valoare secundară cînd nu scapă cu totul atenţiei axate pe interesele pe care le reprezintă în cadrul lumii feudale. Cantemir el însuşi, reprezentant relativ înaintat al aristocraţiei feudale, este departe de a înţelege care este adevăratul rol al lui Van Helmont şi al ştiinţei secolului al XVII-lea în dezvoltarea culturii : să promoveze libera gîndire împotriva bisericii, iar nu să o restaureze pe aceasta din urmă.

Să notăm, acum, că *Sacrosanctae scientiae* este singura scriere a lui Dimitrie Cantemir care se arată inspirată îndeaproape de Van Helmont. Dar ea este totodată singura lucrare a lui Cantemir care are nevoie să facă apel în chip masiv la un material referitor la ştiinţa fizicii, fiind ea însăşi un tratat de fizică, singurul tratat de fizică al lui Cantemir, bineînţeles, o fizică în sensul pe care acea disciplină îl avea în acel timp, de ştiinţă adică despre facerea lumii şi despre fenomenele cosmice (vîntul, ploaia, curcubeul etc.). Astfel că, dacă Dimitrie Cantemir pune ca titlu manuscrisului în care a reprodus unele dintre operele lui Van Helmont *Physices universales doctrina...* iar tabla de materie este anunţată *Index Tractatuum ex operibus Vanhelmontii excerptorum, solummodo ad physicam pertinentium* asta ar putea să însemne că Dimitrie Cantemir omite voluntar să reproducă studiile lui Van Helmont, foarte bogate

---

[1] Cantemir, *Istoria Imperiului Otoman*, p. 136.

[2] *Laudă către izvoditoriu şi către virtutia învăţăturii lui*, în *Opere*, ediţia Acad. Rom., vol. VI, p. 469—485.

[3] Cantemir, *op. cit.*, p. 475.

de altfel, care se referă la medicină [1], dar mai poate să însemne şi că ceea ce îl interesează pe Cantemir la Van Helmont este fizica sa, că îl consideră sub această prismă de autor al unei fizici distribuite în mai multe tratate pe care le reproduce. Bineînţeles, considerăm că în epoca lui Cantemir fizica este o ştiinţă ale cărei limite, în raport mai ales cu filozofia primă, sînt încă prea puţin precizate. Această stare de confuzie reiese şi din anunţul lui Cantemir la începutul culegerii adresat cititorului (*Lectori amico*) [2] în care ne spune : „Noi vom lăsa deoparte principiile constitutive ale fizicii, necesare multor lucruri şi de bună seamă cel puţin corpului şi, de asemenea, principiile constitutive ale corpului fizical. Vom alege nemurirea sufletului şi facultăţile lui de a fi conform cu credinţa". Cantemir pare să contrazică prin aceasta cele două titluri pe care le-am citat mai sus ; dacă parcurgem însă tabla de materii, constatăm că aceste două titluri corespund adevărului ; Cantemir extrage din opera helmontiană tot ce se referă la fizică.

Este de crezut pe baza elementelor pe care le-am întrunit, că lucrarea pe care o alcătuieşte Cantemir reproducînd o parte din scrierile lui Van Helmont, şi care este nedatată, trebuie situată după ce Cantemir a scris *Divanul*, adică după 1698. Am văzut că Van Helmont îi era cunoscut lui Cantemir din şcoală, şi că Meletie din Arta tratase despre filozofia flamandului pe care o explicase timp de opt luni. Cantemir a cunoscut deci opera lui Van Helmont înainte de a scrie *Divanul*. Dar din analiza scrierilor lui Cantemir rezultă că el nu a utilizat-o masiv decît pentru teoriile sale fizice, care şi-au găsit loc în singura carte a lui Cantemir consacrată fizicii şi anume în *Sacrosanctae scientiae*. În momentul scrierii acestei cărţi, şi în vederea ei, Cantemir s-a adîncit deci cu adevărat în studiul fizicii lui Van Helmont. Şi este de presupus că, în acel moment, a depus sforţarea destul de considerabilă de a alcătui acel manuscris voluminos, care nu numără mai puţin de 820 de pagini. Avantajul acestui travaliu este dublu : recopiind textele utile din Van Helmont, Dimitrie Cantemir învăţa cele de care avea nevoie mai temeinic decît dacă s-ar fi mulţumit să le rezume sau să citească operele. Dar, în al doilea rînd, trebuie ţinut seamă de faptul că, în secolul al XVII-lea, operele se tipăreau încă într-un număr restrîns de exemplare şi că se păstrase obiceiul de a se multiplica disponibilul scoţîndu-se copii manuscrise care circulau paralel cu volumele tipărite. Cantemir şi-a procurat un exemplar tipărit al operelor lui Van Helmont şi l-a copiat în bună parte pentru uzul său propriu, dar şi în perspectiva de a-l comunica altora ; de aici acea introducere către cititorul prieten.

Fapt este că *Divanul sau gîlceava înţeleptului cu lumea*, scriere a lui Dimitrie Cantemir tipărită la Iaşi în 1698, este o lucrare de etică, cu un caracter religios foarte pronunţat, ce nu are nici o legătură cu lucrările lui Van Helmont cărora nu le cere nici un fel de sprijin. Cel mult s-ar putea susţine că, în partea întîi *Divanul* are factura unui dialog şi că

[1] Ediţia din Frankfurt a operelor lui Van Helmont, folosită de Cantemir, reprezintă un volum mare din care jumătate este consacrat unor probleme medicale. Aceste scrieri Cantemir nu le-a reprodus, după cum se vede din tabla de materie publicată de Acad. Rom., t. VI, p. 488.

[2] Cf. t. VI, p. 486—487.

aminteşte oarecum de unele părţi din tratatul lui Van Helmont intitulat *Venatio Scientiarum* [1]. Desigur, dialogurile filozofice platonice au rămas îndeajuns de celebre ca să putem presupune că au servit de model oricăror dialoguri filozofice. Dar personajele din dialogurile lui Platon sînt persoane cunoscute din istorie, între care Socrate, Alcibiade, Gorgias, Hipias etc.; în *Divanul* lui Cantemir avem a face cu personagii alegorice, căci discuţia are loc între Lume şi Înţelept; la fel, avem şi la Van Helmont, în *Venatio Scientiarum*, un dialog între două personagii alegorice, între Suflet şi Raţiune. Paralelismul merge şi mai departe: ca şi Lumea la Cantemir, Raţiunea la Van Helmont îşi aduce la început laude nemeritate. Raţiunea, la filozoful olandez, facultate a sufletului senzitiv, se adresează Sufletului-intelect, presupunîndu-se ca directoare şi tutoare a spiritului. Van Helmont prezintă în această dispută propria sa concepţie asupra scolasticii, încrezătoare în puterile raţiunii sprijinită pe silogisme, care uită prea lesne, susţine filozoful flamand, că întelectul, esenţă a sufletului, este ancorat prin natura sa în adevăr. În ce-l priveşte pe Cantemir, vedem că, în *Divanul*, Lumea se laudă că este făptura lui dumnezeu, că cuprinde toate bunurile de care omul dispune; dar, îi răspunde Înţeleptul, aceste bunuri sînt pieritoare, deci fără valoare, ca toate iluziile trecătoare; numai ce este mereu înfloritor, cum este orice bun al Înţelepciunii, merită atenţie. După cum se vede, la Van Helmont şi la Cantemir temele sînt diferite, dar procedeul este identic. La Van Helmont fondul în discuţie este de natură gnoseologică, la Cantemir problema are un substrat etic. Analogia dintre cele două dialoguri nu merge deci prea departe în adîncime.

În genere, de altfel, istoriografii lui Cantemir au căutat modelul *Divanului* în *Dioptra* lui Filip Solitarul, scriitor ascet bizantin din secolul al XI-lea [2]. Lucrul apare ca foarte plauzibil şi nu contrazice cele de mai sus. Asemănările între cele două texte, adică între *Divanul* şi *Dioptra*, sînt numeroase; şi este imposibil de admis că Dimitrie Cantemir nu a cunoscut scrierea grecească, tradusă şi în romîneşte, şi care s-a bucurat de o mare circulaţie atît în Moldova cît şi în întreg Orientul creştin. Dar există şi mari deosebiri de fond: *Dioptra*, în primul rînd, nu-şi propune să-l înveţe pe om să se comporte bine în viaţa pămîntească; ea este mai cu seamă o eschatologie, şi ceea ce-şi propune este să asigure cititorului „viaţa de apoi"; ca atare, ea se adresează călugărilor şi recomandă ascetismul, renunţarea la lume şi retragerea în mănăstire, pe cînd scrierea lui Cantemir este consacrată mirenilor, creştinilor în genere, şi îşi propune să-i determine la o viaţă morală, în vîltoarea lumii, în conformitate cu preceptele moralei creştine. Obiectivele sînt deci foarte deosebite, de o parte şi de cealaltă, şi maniera este şi ea cu totul diferită. Aşa că, dacă este vorba să punem accentul pe citatele din scriptură care figurează în *Divanul* lui Cantemir în scop de a forţa convingerea cititorului prin autoritatea lor, orice catehism folosit de biserica ortodoxă, în greceşte sau în romîneşte, putea să fie folosit de Cantemir. Analogia între *Divanul* şi

[1] Cf. în special § 4 şi urm.

[2] A se vedea P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 48—50. Cel dintîi care a făcut această apropiere pare a fi fost D. Russo, *Manuscrisele greceşti din Biblioteca Academiei Romîne*, 1901, p. 10.

Dioptra se referă la plan, adică la împărțirea textului în trei părți; și, mai cu seamă, la tema tratată, adică la ideea însăși: aceea a conflictului între înțelepciune, care caută perfecțiunea și pregătește viața eternă, și lume, personificare a ceea ce este trecător și șubred. Încolo, Cantemir și-a păstrat libertatea de a-și alege elementele pentru discuție precum și mijloacele cele mai potrivite.

Fapt este că, în *Divanul*, Cantemir nu profită prea mult de această libertate spre a împrumuta, pentru cea dintîi operă a sa, elemente mai numeroase de la un cugetător pe care dovedește că îl prețuiește atît de mult și cu care a făcut pentru prima oară cunoștință încă din anii uceniciei.

Astfel, cartea a treia a *Divanului*, care este un mic tratat de morală creștină, începe prin a arăta că cea dintîi îndatorire este să te cunoști pe tine însuți; și Cantemir citează în spiritul acestei teze pe Thales, pe Lactantius, pe Cicero și vedem defilînd și o seamă de scriitori creștini; nici un moment însă Cantemir nu se oprește la Socrate, tatăl presupus al acestui precept, dar nici nu se referă, pe de altă parte, la micul tratat *Venatio Scientiarum* al lui Van Helmont care are ca subtitlu *Incipit a nosce te ipsum* și care reprezintă o atestare a metodei psihologice folosite de Van Helmont, într-un spirit idealist ce nu putea să-i apară condamnabil lui Cantemir, de a deosebi intelectul și rațiunea, sufletul propriu-zis de sufletul senzitiv [1]. Tot astfel, aflăm în *Divanul* cîteva aluzii la *microcosm* și *macrocosm*, spre exemplu: „pildă și tipos a lumii mici, adecă a omului", sau „lumea mică, adecă omul, de nu se va lumina cu credința și nu se va întări cu nădejdea", sau „pre tine macrocosm, pre mine microcosm mă cheamă" [2]; sîntem aici în prezența unor fărîme care nu îndeplinesc nici un oficiu precis; și, sub o formă degenerată, ele ne amintesc totuși de o celebră teorie a lui Paracelsus, bază a terapeuticii acestuia, a unei pretinse corespondențe între lumea externă (*macrocosm*) și diferite părți ale organismului omenesc (*microcosm*), inima corespunzînd soarelui, creierul lunii etc. Sistemul lui Van Helmont preia această teorie și, fără a o dezvolta mai mult, îi asigură oarecare precizie [3]. Iar la Cantemir găsim numai ecouri, ca acele semnalate mai sus.

Să examinăm acum a treia scriere a lui Cantemir în ordine cronologică, cele două dintîi fiind cele examinate pînă acum, adică *Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea*, tipărită la Iași la 1698 și *Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago*, rămasă în manuscris și compusă, după cum am văzut, în cursul anului 1700. A treia lucrare, redactată în 1701 [4], este *Compendiolum universae logices institutiones*, rămasă de asemenea în manuscris pînă aproape în zilele noastre. Scrierea este un mic tratat de

[1] De notat că nici o clipă Cantemir nu se gîndește să-l așeze pe mult lăudatul Van Helmont între filozofii care au făcut uz într-un fel sau altul de acest precept. În *Istoria Ieroglifică*, Partea I, p. 60, el scrie: „Ca tot capul și sfîrșitul filozofiei este: cineva pre sine ce este a se cunoaște", ca și cum acest principiu ar fi un adevăr comun admis, de proveniență nedeslușită.

[2] Cf. respectiv p. 90, 91 și 93. A se vedea la această din urmă pagină uzul pe care îl face în cele din urmă Cantemir de distincția dintre microcosm și macrocosm.

[3] Mandon, *op. cit.*, p. 563.

[4] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 62.

logică, ceea ce am numi astăzi un manual, o lucrare în care un elev poate găsi cunoştinţele elementare într-o anumită ramură a ştiinţei [1]. Or, nu este nimic în acest *Compendiolum* al lui Cantemir care să poată fi atribuit în mod formal influenţei lui Van Helmont. Acesta, de altfel, nu numai că nu este un logician, dar atitudinea sa faţă de logica clasică este hotărît negativă, după cum se vede din lucrările sale *Venatio scientiarum* şi *Logica inutilis*. Van Helmont se situează, în conformitate cu concepţiile sale de bază despre care am mai vorbit, pe aceeaşi linie cu Petrus Ramus, filozof francez din secolul al XVI-lea, adversar hotărît al logicii scolastice, lucru care avea să-l coste viaţa pe acesta din urmă, catolicii văzînd în el un şef protestant fanatic. Dar Cantemir nu este un negator al logicii. Profesorul cernăuţean Richard Wahle, cel dintîi cercetător care s-a ocupat să stabilească filiaţia *Compendiolum-ului* cantemirian [2], nu s-a gîndit o singură clipă să-l plaseze în prelungirea liniei Ramus-Van Helmont; el îl leagă, cu drept cuvînt, pe Cantemir logician de logicienii catolici şi de logicienii protestanţi de nuanţă moderată, printre care Melanchton. Adevărul este că Dimitrie Cantemir, oricare ar fi fost sentimentul de admiraţie pe care l-a nutrit pentru filozofia lui Van Helmont, nu a dat curs interdictului pe care acesta îl pronunţă cu destulă vehemenţă împotriva logicii formale clasice, ba chiar vedem că în *Compendiolum* se vădeşte a fi cu totul neatent la toate injoncţiunile conţinute în *Logica inutilis* al lui Van Helmont. Mai precis, Cantemir păstrează distincţia între logica naturală şi logica artificială sau scolastică, aceasta din urmă de inspiraţie mai ales peripatetică (*Quae magis ab Aristoteles traditam habemus*) şi pe care se poate foarte bine admite că o preia de la scriitorii menţionaţi de către Wahle [3], dar tot atît de bine de la Van Helmont [4]; cu deosebirea că el nu condamnă ca acesta din urmă logica scolastică sub cuvînt că ar fi o impostură, ci purcede la o expunere sistematică, care presupune tocmai o preţuire a ei şi constituie o lucrare în stilul logicii formale celei mai autentice, bazată pe principiul clasic *dictum de omni et nullo* [5], cu anumite sublinieri personale şi cu unele inovări de ordin secundar dar totuşi interesante, care ar merita un studiu special şi pe care nu avem să le examinăm aici.

Reiese acum din cele ce precedă că, în momentul *Compendiolum-ului*, Cantemir nu se află în nici o măsură în dîra lăsată de Van Helmont. Influenţa acestuia, care se afirmă din plin în *Sacrosanctae scientiae*, nu

[1] Intenţia lui Cantemir se vădeşte într-un *Prooemiolum* şi un cuvînt către cititor (*Ad Lectorem Humanissimum*) puse în capul scrierii sale care dovedesc că micul tratat a fost compus spre a fi publicat. De altfel, în *Istoria Ieroglifică*, Prefaţă, Cantemir manifestă dorinţa de a prezenta în romîneşte o lucrare de acest fel: „rămîne ca toată învăţătura loghicăi pe la noi în curînd să videm".

[2] Referatul lui Wahle despre care e vorba se găseşte în manuscrisul 5148, Academia R.P.R.

[3] Cf. referatul citat al lui Wahle. Logica naturală, spontană, *quae a nostra dependit natura*, în care ideile se înlănţuiesc în mod logic, este logica omului din popor care nu se gîndeşte la vreo regulă, gramaticală sau logică, dar vorbeşte şi judecă fără greş.

[4] A se vedea de pildă *Logica inutilis*, § 9, în *Opera Omnia*, p. 41.

[5] Această lege despre care Cantemir spune că este „cea mai adevărată şi cea mai generală", el o exprimă [*Ist. Ierogl.*, part. I, p. 47] în termenii următori: „Hirisia se cuvine totului, fietecăruia şi pururea".

mai este prea marcată. Şi ea nu se va mai accentua. *Istoria Ieroglifică*, a patra scriere a lui Cantemir în ordinea cronologică, adică scrierea care se situează în timp imediat după *Compendiolum*, nu atestă o apartenenţă precisă la nici o şcoală filozofică, la Van Helmont mai puţin decît la oricare alta, şi nici nu implică naşterea şi dezvoltarea unei gîndiri cantemiriene afiliate unei alte şcoli. Cu alte cuvinte, Cantemir nu adoptă o manieră nouă, care să aparţină unei orientări precise. Iar de aici încolo apar, cu unele excepţii, marile opere de istoric ale lui Cantemir. Rezultă de aici că, în ciuda admiraţiei pe care o exprimă faţă de Van Helmont, filozoful moldovean nu poate fi considerat ca un discipol al său şi că se poate vorbi numai de o singură izbucnire, într-un singur moment, în opera *Sacrosanctae scientiae*, care să poată fi luată ca o adeziune expresă a lui Cantemir la filozofia lui Van Helmont, şi, în special, întrucît priveşte fizica acestuia.

Totuşi, trebuie ţinut seamă, în afară de aceasta, de anumite puncte de apropiere faţă de Van Helmont, puţine la număr, care se observă în opera lui Cantemir. În primul rînd, dacă nu păstrează întotdeauna entuziasmul său prim pentru *arhee* şi *blasuri*, pentru forţele şi spiritele animatoare din natură, Cantemir recunoaşte, ca şi Van Helmont, că orice fiinţă este ca un tot ce cunoaşte o existenţă în ciclu, adică o perioadă ascendentă care duce la un apogeu, urmată de o perioadă de descreştere şi de decădere ce se sfîrşeşte cu nimicirea, cu moartea. Observînd natura, şi în special natura vie, Van Helmont arată că viaţa presupune un început, un mijloc şi un sfîrşit, că orice specie descrie un cerc subordonat legii generaţiei şi corupţiei. La plante, spre exemplu, sămînţa, produs al vieţii împlinite (*ultimae vitae*), conţine embrionul, reprezentant al vieţii noi. Dar viaţa se mai transmite şi de la o specie la alta, prin digestie. Sau arheea vieţii unei plante este transformată în arheea vieţii unui animal, sau arheea unui animal este învinsă de arheea unui alt animal; în orice caz, arheea învingătoare o asimilează pe cealaltă (*archeus victor, ciborum archeos sibi subigat*) [1]. În acelaşi fel îşi reprezintă lucrurile şi Cantemir cu neglijarea însă totală a arheelor despre care, după cum am mai spus, nu mai este vorba la Cantemir după *Sacrosanctae scientiae*. Numai că legea ciclică, Cantemir nu o aplică în domeniul biologiei, acolo adică unde o impune Van Helmont, atît cît în domeniul sociologiei, tocmai acolo adică unde Van Helmont nu o mai urmăreşte, deşi, ca o indicaţie încurajatoare pentru o astfel de extensiune în ştiinţele sociale, el vorbeşte, privitor la viaţa animală şi vegetală, de părţi şi de o „monarhee" ale întregului [2]. De altfel, nu trebuie să înţelegem că Dimitrie Cantemir aplică cu exclusivitate la sectorul social cele referitoare la cursul ciclic al faptelor. Înţeleptul său din *Divanul* întrebuinţează, pentru a da legii întreaga ei extindere, o prea frumoasă comparaţie cu o roată. „Ca precum, zice el, partea roţii cea de desubt se suie în sus şi, ajungînd în mijlocul cumpănirii (unde, de nu mult, macar cîtuvăşi puţintică vreme a sta s-ar cădea, nici minuta macar, adecă nici cît ar clipi ochiul nu se zăboveşte,

[1] Am folosit aici rezumatul lui Mandon, *op. cit.*, p. 580.
[2] Van Helmont, *Opera Omnia*, I, p. 39, § 7.

ci din cumpăna mijlocirii spre în a josului parte) cu mare repeziciune se povîrneşte ; şi aşa partea care mai dineaoara o vedeai suindu-se în sus, acmu, şi mai într-acel ceas o vezi coborîndu-se în jos ; şi partea care era în mijlocul cumpănirii cei deasupra este în mijlocul cumpănirii celei de desubt. Şi precum ochiul, a roţii seamă, cînd se suie, cînd se pogoară şi cînd face o învărtăjire, a lua mai (că) nu poate, aşa viaţa şi vîrsta vieţii fiilor tăi, cînd se naşte şi cît trăieşte ce face, şi cînd moare, mintea a pricepe mai nu poate ; şi precum partea roţii care, de la pămînt, în sus suindu-se s-a sculat, iarăşi în jos pogorîndu-se, de unde s-a sculat, se supune, aşa şi fiii tăi, din pămînt ieşind, iarăşi prin mai nepricepută vreme, iarăşi în ţărîna lor se întorc" [1]. Numai că arheele, precum am mai observat, nu au nimic a face cu aceste toate şi că Dimitrie Cantemir nici nu pomeneşte de aşa ceva, ci mai degrabă compară vieţuitoarele cu atomii ; „toţi nişte atomuri putrezitoare sîntem, toţi din nimica în fiinţă şi din fiinţă în putreziciune pre o parte călători şi trecători ne aflăm" [2].

Arheele constituie forţa vie şi prin ele Van Helmont cîntă puterea creatoare a vieţii, pulsaţia ei stăpînitoare în cosmos ; la Cantemir, nota dominantă este dată de aspectul complementar şi opus al vieţii, de risipirea ei. Dar la Van Helmont, ca şi la Cantemir, regăsim acelaşi aspect impus de mentalitatea timpurilor moderne, caracterizat prin ideea de evoluţie a elementelor şi lucrurilor, dar şi prin aceea de prezervare prin transmisiune, de continuitate a existenţei în virtutea unui lanţ considerat încă simpatetic. „Că din fire cele subt lună, scrie Cantemir, aşa s-au orînduit că unele după altele se urmează, şi cînd unele mor, altele să învie ; şi simpatia şi antipatia dintr-însele să nu lipsească" [3].

Am recunoscut că Van Helmont face uz de principiul dezvoltării ciclice în domeniul fenomenelor biologice, în vreme ce Cantemir îl foloseşte cu precădere pentru faptele sociale ; principiul este aplicat de istoricul şi filozoful romîn mai cu seamă în *Incrementa atque decrementa aulae othomanicae*, lucrare care are drept obiect să arate că imperiul otoman este supus unei grabnice ruinări ; şi este reluat în *Monarchiarum physica examinatio* [4], unde prevesteşte mărirea împărăţiei de la nord, adică a Imperiului rus.

Al doilea punct de întretăiere între linia de dezvoltare a filozofiei lui Cantemir şi aceea a cugetării lui Van Helmont se poate găsi în tendinţele ambilor filozofi privitoare la concepţia despre dumnezeu. Căci nici Van Helmont nici Cantemir nu elimină divinitatea şi intervenţia providenţială în explicarea lumii, deşi trebuie să recunoaştem că, într-o vreme în care filozofiile idealiste se preocupau să nu se desfacă de rădăcinile teologice, şi unul şi celălalt fac sforţări serioase — analoge filozofilor materialişti ai vremii — de a expulza elementul supranatural din ştiinţă spre a

[1] D. Cantemir, *Divanul*, în *Opere*, vol. V, p. 77—78.

[2] D. Cantemir, *Istoria Ieroglifică*, în *Opere*, vol. VI, Partea X, p. 337. Van Helmont se afirmă, după cum am văzut, ca un anti-atomist.

[3] D. Cantemir, *Istoria Ieroglifică*, Partea II, p. 111.

[4] Operă rămasă numai semnalată pînă în zilele noastre şi abia de curînd descoperită în manuscris la Biblioteca din Leningrad a Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. A se vedea *Studii*, anul IV, ian.-mart., 1951, p. 210.

aborda o poziție deistă. Și tributul pe care Cantemir îl plătește concepției teologice a vremii, în special în *Sacrosanctae scientiae*, nu-l impiedică totuși de a se arăta pătruns de voința și de capacitatea de a aborda problemele cele mai grele referitoare la esența naturii și a lumii într-un spirit mai liber și mai polemist [1]. Dumnezeu, pentru Van Helmont, ca și pentru Cantemir, este creatorul tuturor ființelor din natură. Și, pentru Cantemir, același adevăr este valabil în domeniul societăților omenești. „Într-adevăr, scrie el, puternica dreaptă a acelui prea-puternic clătește și mută împărățiile dintr-un neam într-altul" [2]. Totuși, într-un spirit deist, el separă *natura naturata* de *natura naturans* și elimină acțiunile supranaturale din lume, suprimă intervenția providenței și minunile, adică indeterminismul: „căci, ziditorul, zice el, după înțelepciunea și puterea sa, zidire săvîrșind, de lucru se odihnește și, ca un deplin în putere stăpîn, o dată numai poruncind, din veci și pînă în veci zidirea ca o slujnică după poruncă nepărăsit aleargă" [3].

Astfel de teze deiste s-au bucurat de o mare circulație în vremea lui Cantemir. Este de presupus însă că el le-a aflat la Van Helmont cu care se dovedește că a stat într-un contact mai strîns decît cu ceilalți filozofi ai secolului. Într-adevăr, ideea apare la filozoful flamand care, gîndind mereu în apropiată legătură cu cadrul biologic, a susținut că dumnezeu a conferit creaturii puterea de procreație prin care orice ființă creată depinde acum de o cauză particulară și este eficientă prin predispoziție (*ens creatum, causae dependens particularis dispositive efficians*). Dumnezeu nu intervine deci în chip direct în natură; și, în ochii lui Van Helmont, este nepotrivit (*impertinens*) să socotim că toate mișcările vin de la dumnezeu, că divinitatea mișcă fiecare lucru din univers ca și cum ar folosi un baston (*tanquam si baculo quodam moto universa moveret*).

În fine, mai semnalăm o apropiere a lui Cantemir față de Van Helmont în domeniul teoriei cunoașterii și care, datorindu-se, în parte, unei exagerări mai mult sau mai puțin voite care se găsește la Van Helmont și îi poartă marca, va determina la Cantemir o concepție în materie de gnoseologie care tinde să se fixeze în jurul unor termeni acceptați eronat într-un spirit idealist iraționalist în sprijinul religiei și al bisericii. Van Helmont pretinde că omul cunoaște adevărul prin lumină directă, imediat, și că lucrurile în acest sens sînt prin esență adecvate adevărului (*essentia rerum est ipsamet veritas*) [4]. Acest contact direct, această fulgurație subită, se datorește pentru Van Helmont intelectului, în concepția medievală a unei facultăți superioare de cunoaștere pe care omul o deține de la dumnezeu. Inteligența, care ia cunoștință astfel de formele inteligibile prin puterea sa proprie, este adecvată adevărului (*veritas intellecta nihil est aliud quam adaequatio intellectus ad res ipsas*) [5], astfel că — ceea ce este același lucru — esențele nude sau adevărurile esențiale se află în

---

[1] Cf. C. I. Gulian, *Dimitrie Cantemir, un mare patriot și cărturar*, în *Lupta de clasă*, 1953, nr. 9, p. 73.

[2] D. Cantemir, *Hronicul romîno-moldo-vlahilor*, în *Opere*, vol. VIII, p. 169.

[3] Idem, *Istoria Ieroglifică*, p. 336.

[4] J.-B. Van Helmont, *Opera Omnia*, I, p. 24, § 32.

[5] *Ibidem*.

intelect sub formă de concepte (*stant nempe in conceptu intellectuali esentiae nudae et denudatae*) [1].

Acestei facultăţi de cunoaştere directă a esenţelor care se numeşte intelect i se opune o facultate de cunoaştere de ordin inferior, indirectă şi discursivă anume raţiunea [2]. Ca şi imaginaţia (*phantasia*), raţiunea este o facultate obscură, tenebroasă faţă de lumina intelectuală, o facultate a spiritului animal, a sufletului vital; incapabilă de a descoperi adevărul, rolul ei se mărgineşte a demonstra ceea ce inteligenţa ştie deja (*non tam ad inveniendum scientiam quam ad demonstrandum inventam*); ea extrage din premise ce ne sînt date ceea ce conţin acestea; inteligenţa însă rămîne facultatea care luminează premisele; în ea se găseşte adevărul ca focul în cenuşă.

Se vede de aici care va fi poziţia lui Van Helmont faţă de logica formală clasică, aşa cum apare la scolastici. Arborele minciunii, proclamă el, nu poate rodi fructe ale adevărului (*nulla arbor mendacii facit bonum fructum veritatis*); dialectica scolasticilor este un asemenea arbore; scolastica uzurpă cu nerusinare drepturile *logicii naturale* [3]. În afară de argumentaţie şi de logomahia sterilă, logica scolastică are pretenţia să dicteze legile cugetării şi cunoaşterii, plecînd de la definiţie şi diviziune. Dar o bună definiţie trebuie să se refere nu la accidente, ci la esenţa lucrurilor, nu la aparenţe, ci la adevăr; or, definiţia scolastică se face pe baza unor caractere externe, a genului şi a diferenţei specifice, ca şi cum ştiinţa s-ar putea clădi pe accidente şi pe negaţie [4]. Diviziunea este tot atît de sterilă, întrucît presupune cunoştinţa anticipată a întregului; iar, pe de altă parte, se ştie că adevărurile universale sînt mai puţin nesigure decît cele particulare (*minus erramus in universalibus quam in particularibus*) [5]. Logica profesată de scolastică nu are aşadar decît slăbiciuni care o fac improprie adevăratei cunoaşteri.În fond, ea nu este altceva decît un sistem de procedee didactice; ea nu precedă ştiinţei şi nu îi luminează drumul; ci numai îi urmează şi o expune. De altfel, scolastica o consideră ca fiind sinonimă cu disputa (*logicam vocat contentiones*) [6]. Ea se opune preceptelor apostolice [7].

Logica artificială a Şcolii — după Van Helmont — trebuie înlocuită prin logica naturală; logomahiei silogistice trebuie să-i substituim evidenţa intelectuală, simplă, pură, unică şi indiviză (*intellectus, in se, sit totus*

---

[1] J.-B. Van Helmont, *Opera Omnia*, I, p. 28, § 54.

[2] În definitiv, această antiteză între intelectul intuitiv şi raţiunea discursivă, moştenită de către Van Helmont de la scolastica pe care o combate în atîtea alte privinţe, îşi are rădăcina în distincţia pe care o fac deja grecii antici, în primul rînd Platon şi Aristotel, între cunoaşterea intuitivă directă (νοῦς, νοήσυς) şi cunoaşterea discursivă, mediată (λόγος) care foloseşte raţionamentul, silogismul. Primul fel de cunoaştere este superior celui de-al doilea (cf. Aristotel, *Etica Nic.*, X, 7,2).

[3] Van Helmont, *Opera Omnia*, I, p. 41, § 9.

[4] *Ibidem*, p. 40, 6.

[5] *Ibidem*, 40, 7.

[6] *Ibidem*, 43, 20.

[7] *Ibidem*, § 21.

purus, simplex, unicus et indivisus) [1]. Să renunțăm la formulele silogistice, bagaj inutil pe cît este și de greoi, și totodată la procedeele empirice asupra cărora silogistica speculează. Sau, dacă punem la contribuție atît simțurile cît și raționamentul, nu trebuie să cădem în mrejele empirismului și ale silogisticii, ci să folosim raționamentul natural, liberat de opritoarele scolastice, apoi să ne adresăm și simțurilor întrucît ne dezvăluie direct obiectele și ajută la contemplare, ba chiar să facem uz de definiție sau de diviziune, dacă sînt bine conduse, fiind instrumentele inteligenței, iar evidența intelectuală fiind organul și criteriul adevăratei cunoașteri filozofice. În ultimă instanță deci, intuiția aceasta care îl favorizează pe omul de știință, și care își găsește rădăcina într-un fel de inspirație extatică de origine divină, recurge la ajutorul atît al simțurilor cît și al rațiunii; în acest fel, Van Helmont se servește de aristotelism împotriva aristotelismului, în acest fel el distruge logica antică folosind fărîmăturile ei, teoria sa asupra adecvației inteligibilului și a inteligenței fiind o urmă aristotelică în cugetarea sa, iar teoria identității esențelor nude și a conceptelor intelectuale precum și distincția dintre știință și opinie reprezentînd o moștenire platoniciană [2].

Dimitrie Cantemir păstrează ca un element de bază al gnoseologiei sale deosebirea dintre cunoașterea intuitivă datorată intelectului pur și știința deductivă care este opera rațiunii. Dar deosebirea, radicală și ireductibilă în *Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago*, se estompează în mod considerabil în *Compendiolum universae logices institutiones* și asigură astfel posibilitatea unei logici, evitînd consecințele fatale (și de altfel voite la Van Helmont ale divorțului total dintre contemplația teozofică și speculația metafizică), Cantemir refuzînd să ia în considerație alternativa în care se așază filozoful flamand fără a ne da o a treia posibilitate și nici un mod de ieșire din impas. În ce-l privește, Cantemir preia în opera sa de tinerețe conceptul teologic de știință infuză, știință a intelectului, simplă și directă, știință sacră, avîndu-și proveniența în lumina naturală hărăzită de dumnezeu omului [3]. Această știință sacră, lipsită de artificiile unor facultăți derivate, omul a pierdut-o prin „păcatul strămoșesc"; de atunci intelectul este supus momelilor rațiunii și ale simțurilor și nu mai este în stare de a se bucura de acea cunoaștere dobîndită din contemplarea extatică directă care pune subiectul cunoscător în posesiunea adevărului nemijlocit și deci absolut. În *Compendiolum*, însă, de la început, în *proœmiolum* care ne dezvăluie intenția autorului și obiectivul lucrării, Cantemir arată că, prin logică, dumnezeu ne dă posibilitatea totuși de a ajunge la lumina noastră naturală, remediind astfel situația. Folosind această putere de care nu sîntem lipsiți, ne găsim în stare să ajungem „de la cele mici la cele mari, de la cele inferioare la cele superioare, de la cele pămîntești la cele cerești, și chiar pînă la cunoașterea adevăratei înțelepciuni" [4]. Logica este privită deci ca o metodă de

[1] Van Helmont, *Opera Omnia*, I, 27, 46.
[2] Mandon, *op. cit.*, p. 571.
[3] Cantemir, *Sacrosanctae*, trad. Locusteanu, p. 23.
[4] Idem, *Opere*, VI, *Compend.*, p. 412.

descoperire a adevărului pe care nu avem a o dispreţui, considerînd-o dimpotrivă „cheia celor mai bine ferecate porţi ale filozofiei" [1].

Dimitrie Cantemir afirmă deci posibilitatea unei concilieri între ştiinţa „infuză" şi ştiinţa „logică", între revelaţie şi raţiune. Sau, mai bine-zis, inspiraţia divină lipsind, omul se poate călăuzi în conformitate cu logica deductivă ale cărei legi au fost fixate de Aristotel. Rămîne ca aceste legi, ca aceste reguli, să le studiem, adică să construim o logică după tipul aristotelic. Nu avem să arătăm aici care sînt încheieturile acestei tratări care face obiectul *Compendiolum-ului*. Ne va fi îndeajuns să notăm că intuiţia îşi păstrează locul printre operaţiile logice : ea este una dintre cele trei operaţii ale intelectului, cea mai simplă, şi prezidează la formarea conceptelor ; a doua operaţie fiind compoziţia şi diviziunea chemată să alcătuiască judecăţi plecînd de la noţiuni, iar a treia argumentaţia (*oratio intellectiva*), adică, în termenii logicii curente, raţionamentul silogistic [2].

Dacă în *Istoria Ieroglifică* reapare nota de suspiciune la adresa puterii raţiunii, se poate observa că acest accent nu este datorat numai scepticismului iraţionalist preluat de la Van Helmont faţă de operaţiile deductive ale spiritului, ci încrederii şi preţuirii pe care Cantemir le acordă cunoaşterii sensibile al cărei caracter obiectiv îi apare. Într-adevăr, ce alt sens putem da pasajului următor din *Istoria Ieroglifică* : „Căci experienţa şi ispita lucrului mai adevărată poate fi decît toată socoteala minţii, şi argumentele arătării de faţă mai tari decît toate chitelele" [3]. În pasajul citat, *arătarea de faţă* şi *ispita lucrului* reprezintă datele simţurilor şi prezenţa obiectivă a faptelor care formează fondul experimentării sau al observaţiei directe, iar *chitelele* sînt socotelile mintale, chibzuirile, adică raţionamentele complexe. În epoca în care a scris *Istoria Ieroglifică*, Dimitrie Cantemir s-a simţit atras de empirism, poate chiar de senzualismul englez, în genere, şi acest contact nu rămăsese fără urme ; îi datorăm fraza următoare : „Că precum toată ştiinţa din povaţa simţurilor se află toată lumea ştie, căci nu orbul ci cel cu ochi judecă de văpsele şi cel cu urechi iară nu cel surd alege frumuseţea şi dulceaţa viersului" [4].

Uneori totuşi Van Helmont acordă el însuşi o mai mare importanţă logicii, de pildă atunci cînd atribuie demonstraţiei un rol educativ, didactic, iar deducţiei, în genere, funcţia de a explicita, de a evidenţia ceea ce intuiţia inventează şi inspiraţia descoperă. Ceea ce mijloceşte, în ochii filozofului flamand, o apropiere a logicii formale de *dialectică* în înţelesul aristotelic, ba chiar şi platonician, acceptat de evul-mediu, acel de artă a dialogului şi a discuţiei [5], termenul de *dialectică*, bineînţeles, apărînd la Van Hel-

[1] Cantemir, *Opere*, VI, *Compend.*, p. 412.

[2] Idem, *Compendiolum*, Lib. primus, tractatus primus, Caput VI.

[3] Idem, *Istoria Ieroglifică*, p. 49. Sîntem ispitiţi să notăm totuşi în *Istoria Ieroglifică* (Partea I, p. 60) un pasaj în legătură cu acest punct, adică cu mărginirea raţiunii, care are toate aspectele unei reminiscenţe din Van Helmont şi din opera acestuia *Venatio scientiarum* : „... asieşi, zice Cantemir, de tot nădejdea curmaţi, precum de la cel neştiutor ştiinţa a vîna veţi putea ; căci vînătorul ştiinţei socoteala, iară măiestriile simţire este".

[4] Cantemir, *Istoria Ieroglifică*, p. 34. În opera de tinereţe *Sacrosanctae*, Cantemir se apără împotriva „savanţilor acestui secol" care pretind că ştiinţa vine din simţuri (a se vedea p. 49).

[5] Cf. pentru sensul primitiv al dialecticii, Dan Bădărău, *Aristote et la Dialectique*, în *Acta Logica*, 1958, nr. 1.

mont în acel halo pejorativ care este destul de comun în epoca sa şi care îşi trage originea din combaterea platonismului de către Aristotel şi şcoala lui. În ce-l priveşte pe Cantemir, la el termenul de dialectică are sensuri destul de multiple : în *Compendiolum*, Cartea I, Tratatul I, cap. 2, el declară că logica se defineşte la greci cînd pornind de la cuvîntul λόγος, cînd de la vorba διαλέγεσαι, iar în latineşte sună ca o vorbire raţională sau discursivă ; însă, urmează Cantemir, mulţi au spus multe despre logică, chiar dacă recunosc că Aristotel o denumea cînd logică şi cînd dialectică [1]. Aceeaşi echivalenţă între logică şi dialectică o regăsim cînd, în *Istoria Ieroglifică*, la *Scara Numerelor şi Cuvintelor*, silogismul este definit ca „socoteala adevărată, care la dialectici din trii protase se face" [2]. Dar nuanţele pejorative care au curs în logica medievală, atît de aristotelică, nu lipsesc nici la Cantemir ; dialectica îi apare uneori ca un meşteşug al unor specialişti ; de unde, tot în *Scara* de la începutul *Istoriei Ieroglifice*, definiţia dialecticianului : „Cela ce ştie a se întreba după canoanele logicii" [3]. Se înţelege că mulţi abuzează de această facultate a dialecticienilor, Vulpea din *Istoria Ieroglifică* îndeletnicindu-se cu astfel de operaţii „precum adesea a face Dialecticii s-au obiciuit, adecă la vremea de strîmtoare cu strofe şi cu sofismate, precum şi oştenii, cînd cu mîna şi cu sabia a birui nu pot, cu mihanii şi cu strataghemate se slujesc" [4]. După cum se constată, şi după cum era de aşteptat, Van Helmont şi scolastica nu l-au ajutat întru nimic pe Dimitrie Cantemir să-şi formeze o concepţie mai puţin obscură şi mai puţin oscilantă despre dialectică. Problema care se pune, totuşi, este de a şti dacă se găsesc cumva la Cantemir unele elemente, oricît de rudimentare încă, dacă nu despre o concepţie a dialecticii, cel puţin despre o concepţie dialectică a lumii. Logica lui Cantemir ştie să deosebească propoziţiile contrare, şi *Compendiolum* tratează despre astfel de propoziţii în Cartea I, Tratatul II, capitolele VIII şi IX. „Contrarietatea, zice Cantemir, este lupta (*pugna*) a două propoziţii, după universalitate şi particularitate, precum este cazul pentru : toţi oamenii sînt raţionali şi unii oameni sînt raţionali, sau după cantitate şi calitate ca atunci cînd zicem : toţi şi nici unul" [5]. Contrarietatea, zice Cantemir apoi, poate să fie de patru feluri ; propoziţiile pot fi : contrarii, opuse, subalterne şi contradictorii. Revenind la capitolul următor, al IX-lea, la propoziţiile opuse, Cantemir precizează că opoziţia este „negaţia reciprocă a două propoziţii, fie reală, cînd este vorba de două fiinţe, fie formală, cînd se referă numai la două forme ale unui aceluiaşi lucru" [6]. Şi trecînd în mod neaşteptat şi ilegitim de la opoziţia dintre propoziţii la opoziţia dintre termeni, Cantemir deosebeşte termeni opuşi incomposibili, cum ar fi căldura şi frigul, şi termenii opuşi composibili, precum căldura şi uscăciunea. Descoperim astfel la Cantemir cîteva fărîmături ale scolasticii în cadrul cărora lupta contrariilor se reduce la prea puţin, cu atît mai mult cu cît,

[1] Cantemir, *Compendiolum*, în ed. Acad. Rom., VI, p. 416.
[2] Ed. Acad. Rom., vol. VI, p. 20. Protază = propoziţie.
[3] *Ibidem*, p. 10.
[4] Cantemir, *Istoria Ieroglifică*, p. 64. V. şi pasajul la aceeaşi pagină, ceva mai sus.
[5] Idem, *Compendiolum*, p. 425.
[6] *Ibidem*, p. 426.

după cum reiese chiar din exemplu, lărgirea opuşilor pînă la composibil presupune admiterea unor termeni care nu sînt întru nimic opuşi, ci numai diferiţi. Cantemir se va arăta de altfel foarte riguros în ce priveşte termenii contradictorii; prins în acest angrenaj el va declara ca şi contemporanul său Leibniz [1] că dumnezeu nu are puterea să realizeze în mod simultan contrariile şi că lumea creată este lumea composibililor; „căci, zice Cantemir întocmai ca şi Leibniz, dumnezeu este numit atotputernic pentru faptul că poate acele lucruri care nu cuprind (*involvunt*) nici o contradicţie; faptul că nu are nici o putere în privinţa lucrurilor presupuse imposibile nu trebuie înţeles ca o lipsă (*defectu*) de putere a sa, ci ca o urmare a contradicţiei (*repugnationem*) pe care o prezintă lucrurile de a fi în sine" [2].

Nu poate fi vorba să ne limităm la aceste aspecte dialectice ale filozofiei cantemiriene care se referă la logică. Într-un lung pasaj deosebit de greoi, în Partea a X-a a *Istoriei Ieroglifice* [3], Cantemir preia teoria celor patru cauze aristotelice şi izolează cauza finală, întrunindu-le pe cele trei dintîi în categoria cauzelor raportîndu-se la fizică, în vreme ce cauza finală este „temeiul ithicăi, adică a învăţăturii obiceinice". Acest pasaj, în ciuda dificultăţilor pe care le prezintă şi-a cîştigat o veritabilă celebritate nu în raport cu teoria cauzelor la Cantemir, ci fiindcă, la un moment dat, atinge tangenţial problema mersului lumii şi al schimbărilor ce intervin în univers. În *Divanul* am văzut [4] că Dimitrie Cantemir studiază cursul faptelor şi că îl recunoaşte ca fiind ciclic; pentru a ilustra procesul, el îl compară cu învîrtirea unei roţi. În pasajul din *Istoria Ieroglifică* pomenit mai sus, Cantemir recurge la exemplul soarelui; el arată cum soarele se suie şi se pogoară de la punctul Racului pînă la punctul Capricornului fără a se opri vreodată în loc şi fără a se abate cît de puţin din drumul său a cărui periodicitate este strict determinată; dar în cursa sa, soarele se apropie şi se îndepărtează de pămînt pricinuind alternanţa anotimpurilor. Interesant este că, în mintea lui Cantemir, soarele nu serveşte de termen de comparaţie cu roata de care s-a folosit în *Divanul*; el îl prezintă ca un caz al acestui proces natural ciclic, ca un caz privilegiat prin importanţa pe care o reprezintă, chiar, privitor la acest proces, ca un model, ca o „paradigmă", după expresia sa. Studiind periodicitatea mişcării soarelui şi periodicitatea anotimpurilor, cu tot ce determină acestea pe pămînt (apariţia, creşterea şi coacerea recoltelor etc., etc.) luăm cunoştinţă de cazurile similare mai puţin izbitoare şi mai neînsemnate. Cu această ocazie, a observării periodicităţii mişcării solare, Cantemir va ţine să noteze că astrul se deplasează pe cer fără ca efectele să-i apară, anotimpurile urmînd „afară de toată socoteala şi simţirea sa"; el este deci determinat de o finalitate care îi scapă. Şi Cantemir va ajunge la concluzii teiste, găsind cu cale să introducă voinţa divină care singură determină acţiunea într-un scop; făpturile nu au ideea scopului; „de unde aevea este, scrie

[1] 1646—1716.
[2] Cantemir, *Compendiolum*, I, II, IX, p. 427.
[3] *Ibidem*, p. 333—337.
[4] Cf. mai sus, p. 168—169.

Cantemir, că tieanchiul [1] sfîrşitului nu în socoteala fireştilor, ci într-a izvoditorului şi pricinuitorului firii este".

Fără îndoială că teoriile evoluţioniste, împletite într-o măsură cu elemente teiste, sînt la ordinea zilei în epoca lui Cantemir şi că am avea mult de meditat înainte de a hotărî care anume autor l-a inspirat, dacă nu ne-ar spune-o Cantemir el însuşi. Căci, din două lucruri unul : sau Cantemir este influenţat de cugetători despre care nu pomeneşte nimic şi ne vorbeşte cu elogii de Van Helmont care nu-l influenţează în nici o privinţă, sau Van Helmont este autorul său favorit declarat şi gîndirea lui îşi găseşte ecoul în opera filozofică a lui Cantemir. Nu este greu de ales între cele două alternative, dat fiind că în prima ipoteză ar trebui să declarăm că Dimitrie Cantemir este nesincer faţă de cetitorul său dar şi faţă de sine. La Van Helmont, aşa cum am arătat, ideea de evoluţie ciclică este mereu prezentă, şi este de presupus că de la el s-a inspirat Cantemir, mai degrabă decît de la oricare alt filozof dinaintea lui.

Ar fi cazul să mergem mai departe, să arătăm că Dimitrie Cantemir a gîndit dialectic mai cu seamă în opera sa de istoric şi de filozof al istoriei, iar că, pe teren social, el s-a arătat pătruns de nenumărate ori de opoziţia dintre cei ce muncesc şi cei ce huzuresc, adică în speţă dintre ţărănime şi micul artizan al epocii sale pe de o parte şi, de alta, de boierii lacomi de averile pe care şi le însuşeau, dar pe care nu le produceau. Dar acestea toate ies din subiectul nostru actual şi se pot înscrie într-un alt studiu unde Van Helmont nu mai are de ce să fie evocat.

Cantemir, am văzut, se lasă inspirat de fizica helmontiană, pentru fizica sa proprie pe care o găsim expusă în *Sacrosanctae scientiae*. El mai împrumută, am văzut iarăşi, şi alte cîteva elemente ale gîndirii flamandului care constituie un aspect permanent al filozofiei cantemiriene. Printre acestea, descoperim germeni, lineamente prime şi dibuiri în direcţia unei viziuni dialectice cu caracter pozitiv. Trebuie însă să recunoaştem că cugetarea lui Dimitrie Cantemir va fi mereu ţintuită în loc de spectrul ştiinţei sacrosancte, că ea se va zbate mereu fără a se putea dezbăra niciodată complet de nota tulbure a ştiinţei ermetice medievale, notă care se deosebeşte din plin la Van Helmont atunci cînd acesta proclamă că se opreşte la învăţăturile apostolilor şi la sfintele scripturi, împotriva ştiinţei păgîne aristotelice [2], ceea ce nu-l împiedică de altfel de a-şi încărca arta cu tot felul de practici magice şi cabalistice ce ne întorc din drum înspre anumite tradiţii secrete ale antichităţii, şi de a căuta mereu în fond să le perfecţioneze în experienţele sale ; contopire care nu are alt subiect decît confuzia mai mult sau mai puţin voită între mister şi miracol, între ocult şi supranatural şi în fine între supranatural şi divin.

Pentru a se sustrage în parte acestui fundal confuz şi obscurantist, Cantemir va sfîrşi prin a adopta teoria „dublului adevăr" pe care în mod expres o respinge în *Sacrosanctae scientiae* [3], admiţînd în cele din urmă dualitatea adevărului filozofic şi a adevărului teologic, versiuni adoptate de om în dorul unui aceluiaşi adevăr „simplu", ce i-a fost „răpit" prin

[1] Termenul, punctul urmărit.
[2] Acest aspect Van Helmont îl susţine cu insistenţă. Cf. în special, *Opera*, I, 24, 25.
[3] Cf. *Sacrosanctae scientiae*, în trad. Locusteanu, p. 255.

păcatul strămoşesc, versiuni care sînt, în ochii lui Cantemir, incomplete şi nemulţumitoare. „Despre unul şi acelaşi adevăr, zice el, care e simplu, teologii într-adevăr vorbesc teologiceşte, iar pe de altă parte fizicii vorbesc fiziceşte şi de obicei tratează adevărul cel simplu în diferite chipuri, pe care le numesc fiinţe, dar axiomele lor divergente şi doctrinele lor mult deosebite nu stau în picioare" [1]. Cu timpul, adică deja în *Istoria Ieroglifică*, Dimitrie Cantemir se arată mai puţin sever; sau, cel puţin, el nu se mai pronunţă în mod atît de categoric în privinţa valorii cunoştinţei. I se va părea, în tot cazul, legitim ca filozofia şi teologia să stea alături, împărţindu-şi domeniul ştiinţei; „căci, zice el, toată filozofia fizecească, asupra trupului firesc şi în ştiinţa a lucrurilor fiinţieşti se sprijină" [2]. Aşadar, teologia se va ocupa de domeniul vieţii morale, iar filozofia de acel al naturii, distincţie care are un merit istoric pentru acea vreme. Mai tîrziu, în timpul şederii sale în Rusia, Cantemir îşi va elibera încă mai mult spiritul de tirania religiei. În *Scrisoare despre Conştiinţă către contele Gavril Golovkin*, ce trebuie datată pe la 1721—1722 [3], Cantemir tratează despre conştiinţa morală ajutîndu-se de citate biblice sau de extrase din *Omiliile* lui Ioan Gură de Aur; dar această tratare nu-i apare ca suficientă; în ultima parte, el reia problema în spirit umanist sprijinindu-se pe autori profani, ca Seneca şi Plutarh, şi recurge astfel la autoritatea filozofiei în concurenţă cu aceea a bisericii. În acest sens este cazul să menţionăm în mod special mica sa scriere *Monarchiarum physica examinatio* (Cercetarea monarhiilor pe baza filozofiei fizice), scriere ce trebuie datată la 1714, care indică deja în titlul ei intenţia hotărîtă a autorului de a studia o problemă socială plecînd de la date biblice (aici teoria biblică a celor patru monarhii), depăşind însă cu totul aceste elemente antiştiinţifice şi beneficiind de luminile naturale ale procedeelor pe care le foloseşte fizica şi întărind în acest mod încrederea ce o merită. Nu este aceasta o mărturie că ştiinţa profană este pe cale să cucerească toate poziţiile, că ea se substituie scripturilor chiar acolo unde acestea şi-au spus cuvîntul, chiar în problemele pe care acestea le-au ridicat, că ea este ştiinţa universală de mîine?

„Fiu al veacului al XVII-lea, scrie acad. C. I. Gulian, crescut şi format în condiţiile istorice şi ideologice ale orînduirii feudale şi ale jugului otoman, Dimitrie Cantemir a depăşit în multe privinţe veacul, desprinzîndu-se pe fundalul culturii feudale ca o luminoasă figură de precursor al gîndirii ştiinţifice moderne" [4]. Ceea ce înseamnă că Dimitrie Cantemir s-a eliberat definitiv de Van Helmont şi de ocultism, că nu se mai alătură de ştiinţa trecutului, ci că, în ciuda limitărilor pe care le descoperim la el, Cantemir are o intuiţie sigură a ştiinţei viitorului.

---

[1] Cantemir, *Sacrosanctae scientiae*, trad. Locusteanu, p. 21.

[2] Idem, *Istoria Ieroglifică*, Partea a II-a, p. 69.

[3] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 209.

[4] C. I. Gulian, *Dimitrie Cantemir, un mare patriot şi cărturar*, în *Lupta de clasă*, 1953, nr. 9, p. 65.

FILOZOFIA REACȚIONARĂ A LUI C. RĂDULESCU-MOTRU

DE

AL. POSESCU

Adevărul tezei leniniste despre scindarea culturii, în condițiile capitalismului, într-o cultură reacționară, reflectînd interesele de clasă ale burgheziei, și o cultură progresistă, reflectînd aspirațiile și lupta revoluționară a proletariatului, apare, în istoria filozofiei din țara noastră, mai vădit ca oricînd în perioada dintre cele două războaie mondiale. Fenomenul acesta suprastructural îmbrăca atunci formele cele mai accentuate pentru că și antagonismul social și politic, care îl genera, atinsese forme extreme.

Burghezia din țara noastră se situase pe poziții politice și ideologice reacționare încă mai demult, făcînd cauză comună cu moșierimea, împotriva luptei de eliberare a proletariatului.

În anii de după primul război mondial, însă — perioadă bogată în adînci prefaceri sociale și politice, pe plan internațional, — se înregistrează schimbări semnificative și în domeniul ideologic. Astfel filozofii burghezi ai timpului renunță tot mai evident la masca apolitismului, iar apologeții politicii reacționare îmbracă zale filozofice. În condițiile istorice noi, caracterizate în esență prin intensificarea și organizarea luptei proletariatului sub conducerea partidului său marxist, P. C. R., clasele dominante din țara noastră se situează pe cele mai reacționare poziții politice și ideologice.

În atare împrejurări, în ideologia burgheză a vremii concepțiile social-politice din ce în ce mai reacționare, ajungînd pînă la acele de-a dreptul sălbatice ale fascismului, își asociază strîns și fățiș concepții filozofice reacționare, cu precădere mistice și fideiste. Acestea din urmă nu lipsiseră cu totul nici în trecut; ele dăduseră încă de pe atunci o mînă de ajutor apreciabilă reacțiunii politice a timpului. Acum însă, nu numai că ele dobîndesc forme din cele mai radicale și se bucură de o largă răspîndire, dar sînt prezentate drept ultim fundament doctrinar al reacționarismului politic. Se urmărește astfel, pe de o parte, a se asigura

ideilor politice reacționare cel puțin o aparență de îndreptățire teoretică. Pe de altă parte, ideologii burghezi cei mai reacționari ai timpului înțeleg să folosească din plin concepțiile filozofice mistice și fideiste drept unul din mijloacele de influențare a maselor, și, deci, de punere în practică a ideilor lor politice reacționare.

Bineînțeles că nu este vorba decît despre o anumită filozofie, ruptă de știință, destinată să pună stavilă răspîndirii filozofiei științifice a materialismului filozofic marxist. Preocuparea pentru problemele „înalte" ale gîndirii filozofice, prin care se înțelege misticismul și fideismul, este recunoscută ca indisolubil legată de interesele de clasă ale burgheziei. „Astăzi, declara pe atunci unul din promotorii ideologiei fasciste, situația noastră de stat puternic și bogat ne indică drumurile ortodoxiei" [1]. Ceea ce, tradus într-un limbaj mai deschis, însemna : clasele dominante — burghezia și moșierimea stăpîne pe bogățiile țării, trebuie să se retranșeze în spatele fideismului clerical, pentru a-și putea menține pozițiile. Reprezentanții ideologici ai acestor clase înțeleg că pozițiile politice ale burgheziei și moșierimii nu mai pot fi apărate fără concursul unei concepții despre lume care să se contrapună fățiș filozofiei revoluționare a proletariatului. Cît despre varietatea pozițiilor filozofice susținute, ea este numai formală. În fond, concepțiile filozofilor burghezi ai vremii revin în mod constant, pe căi mai mult sau mai puțin ocolite, la aceleași invariabile teme mistice și fideiste.

Datorită conținutului său obscurantist și rolului său profund reacționar de armă de luptă împotriva intereselor fundamentale ale poporului, *caracterul antipatriotic* constituie nota esențială a filozofiei burgheze din acea perioadă din țara noastră. Gînditorii burghezi reprezentativi ai vremii activează direct în partidele politice reacționare. Ceea ce aduc ei în plus în activitatea acestor partide este completarea înfeudării economice și politice a țării față de marile puteri imperialiste cu înfeudarea culturală. Fără a renunța definitiv la ideea unei filozofii „specific naționale" ei îmbină eclectic motive de inspirație autohtonă cu cele mai diverse și mai reacționare motive împrumutate din Apus.

Rezultatul la care se ajunge pe acest făgaș, este negarea a tot ceea ce a fost înaintat în cultura burgheză premergătoare, din perioada dezvoltării ascendente a capitalismului în țara noastră. Stigmatul cel mai izbitor al culturii burgheze din acești ani este decadentismul, atît în ceea ce privește fondul de idei profund antiștiințifice, cît și în forma lor mediocră de prezentare.

În perioada dintre cele două războaie mondiale, cultura noastră națională nu se reduce însă la produsele ideologice necesare burgheziei și moșierimii. Tradițiile înaintate sînt păstrate și dezvoltate de către gînditori și învățați însuflețiți de idei democratice și progresiste. Ei duc mai departe lupta împotriva unora sau altora din ideile otrăvitoare care circulă în cultura burgheză a vremii. Adevărata luptă însă, împotriva

[1] Nichifor Crainic, *Politică și ortodoxie*, în *Gîndirea*, anul III, nr. 5/1923, p. 83.

culturii burgheze decadente este dusă în publicațiile apărute sub îndrumarea Partidului Comunist din Romînia.

Pentru cunoașterea în linii generale a conținutului de idei și a funcției sociale pe care a îndeplinit-o filozofia burgheză a vremii este semnificativă analiza uneia din figurile sale cele mai reprezentative — Rădulescu-Motru, întrucît îi exprimă cel mai pregnant trăsăturile.

C. Rădulescu-Motru și-a început activitatea filozofică în perioada anterioară primului război imperialist mondial, situîndu-se încă de pe atunci pe pozițiile idealiste, reacționare, ale personalismului energetic, căruia, în acele condiții istorice, nu i se dădea încă funcția de apologie conservatoristă, Motru limitîndu-se doar la considerații idealiste de filozofie a culturii. În perioada postbelică, Motru și-a dat osteneala să completeze și să închege personalismul energetic într-un sistem filozofic original, și să-l lege de actualitatea politică prin mijlocirea unei teorii social-politice : a așa-zisului „romînism", mai întîi de nuanță conservatoristă, apoi de nuanță țărănistă și în cele din urmă de fățișă coloratură fascistă [1].

Principalele scrieri publicate de el în această perioadă sînt următoarele. Mai întîi, un *Curs de psihologie* apărut în 1923 și reeditat în 1929 [2]. Profesor de psihologie la Universitatea din București, Motru arată în prefața acestui curs că încearcă să pună la îndemîna tineretului „dornic să-și facă o cultură filozofică", „cunoștințele generale" care se degajă din lecțiile lui. Deși folosește metodele observării și experimentului, poziția lui Motru în psihologie rămîne totuși idealistă, și ea se reflectă ca atare și în „cursul" tipărit, unde el nu face nici un secret din faptul că l-a conceput, așa cum arată în prefața la ediția I, în spiritul psihologiei pragmatiste a lui James și voluntariste a lui Wundt. Cît despre orientarea empirică, mărginită, lipsită de orizont filozofic a metodei „experimentale", practicată de el în laborator, ea nu trebuie să ne înșele asupra caracterului net idealist al psihologiei sale [3]. În 1927, Motru publică *Personalismul energetic*, în care nu face decît să dezvolte, de astădată sub forma de sistem filozofic, idei cuprinse în ultima parte a scrierii lui mai vechi, apărută pentru prima oară în 1912, sub titlul de *Elemente de metafizică*. Un an mai tîrziu, reapar, în 1928, într-o nouă ediție, și aceste „elemente", cu adaosul în subtitlu : *Pe baza filozofiei kantiene*. În 1932, Motru publică *Vocația, factor hotărîtor în cultura popoarelor*, scriere în care de asemenea dezvoltă idei schițate în *Elemente de metafizică*, încercînd de data aceasta, cum lasă încă din titlu a se înțelege, să dea teoriilor sale filozofice personalist-energetice o aplicare practică la actualitatea politică,

---

[1] Motru a activat efectiv, rînd pe rînd, în partidele politice reacționare ale vremii, în ordinea perindării lor la putere : conservator, averescan, țărănist, fascist (Frontul renașterii naționale), erijîndu-se succesiv în doctrinarul lor.

[2] S-a relevat faptul că în această a doua ediție a cursului său de psihologie, Motru introduce și unele indicații asupra pavlovismului, fără însă a dovedi justa înțelegere a semnificației lui științifice. A se vedea B. Dutescu, *Aplicarea creatoare a teoriei materialiste a lui I. P. Pavlov în medicina din țara noastră*, București, Acad. R.P.R., 1959, p. 77 și urm.

[3] Pe aceeași pantă idealistă, cu pretenții științifice, au lunecat în psihologia romînească a vremii Fl. Ștefănescu-Goangă, Nic. Mărgineanu și alții. De teoriile lor se ocupă Istoria psihologiei.

prin mijlocirea unei doctrine reacționare de pretinsă filozofie a culturii. Între timp, din 1927, cînd apăruse *Personalismul energetic*, și pînă acum, în 1932, cînd apare *Vocația*, condițiile social-politice din țara noastră se schimbaseră. Lumea capitalistă se zbătea acum în plină criză economică, iar fascismul german imperialist își pregătea venirea la putere. Vremea teoriilor conservatoriste trecuse. Burghezia simțea acum nevoia unor doctrine care să justifice o politică reacționară, de inspirație și de orientare net imperialistă. Acestei cerințe ideologice caută Motru să-i răspundă în noua lui scriere. În substanță, teza susținută de el aici, abia camuflată sub false considerații filozofico-științifice, este că unele popoare pretins privilegiate, la fel cu unii indivizi privilegiați, sînt înzestrate de către natură cu anumite aptitudini sau chemări — marile vocații naționale — care le dau dreptul și datoria de a domina celelalte popoare, — pe tărîm cultural, spune Motru, dar fără a închide calea dominației lor politice imperialiste, ci dimpotrivă, lăsînd-o larg deschisă. Cîțiva ani mai tîrziu, în 1936, în plină perioadă de fascizare a țării, cînd partidul național-țărănist aspira să monopolizeze conducerea politică, Motru brodează pe canavaua filozofiei lui personalist-energetice o nouă doctrină politică de circumstanță în *Romînismul, catehismul unei noi spiritualități*. În scrierea aceasta, el încearcă să dea o întemeiere „filozofică" politicii „țărăniste". Cînd, după falimentul acestei politici, în țara noastră se întronase mai întîi regimul de dictatură regală fățișă și apoi acela de dictatură militară fascistă, Motru reia preocupările doctrinare încercînd în *Timp și destin*, sub lozinca „rolului conducător în viața popoarelor al elitelor", să dea o justificare filozofică noii fizionomii politice fasciste a țării. În 1942, în plină desfășurare a războiului criminal împotriva Uniunii Sovietice, Motru scoate din filozofia lui personalistă o nouă și ultimă variantă de doctrină politică de circumstanță în *Etnicul românesc, comunitate de origină, limbă și destin*. De data aceasta, ostenelile lui, adaptate totdeauna pulsului reacționar al vremii, se concentrează în încercarea de a face, pe baze rasiste, apologia agresiunii antisovietice, sub eticheta mistico-reacționară a „războiului sfînt". În fine, în 1943, cînd eșecul ultimei sale încercări de a edifica pe temeliile filozofiei personalist-energetice o doctrină politică viabilă devine tot mai evident, Motru abandonează arena politică, editînd în *Lecții de logică* un curs de logică pe care îl ținuse la Universitatea din București, înainte de primul război mondial.

Cum se vede, elementul nou pe care îl aduc în filozofia lui Motru scrierile sale din această perioadă este tendința de sistematizare și de aplicare la actualitatea politică a concepției lui personalist-energetice, elaborată anterior. Trebuie relevat însă că, o dată cu aceasta, se afirmă în gîndirea lui Motru și tendința de a da filozofiei lui o orientare din ce în ce mai pronunțată înspre fideism și misticism. În condițiile istorice ale epocii, cînd burghezia folosește din plin mistica fascistă, această nouă orientare a gîndirii lui Motru este pe deplin explicabilă.

La prima vedere, personalismul energetic se înfățișează ca o cercetare pe baze științifice a condițiilor biologice, psihologice și sociale ale personalității omenești. Dar, după o serie de considerații din care reiese

că personalitatea omenească este produsul dezvoltării firești a naturii materiale, Motru încheie prin concluzii net fideiste. Nimic nu ne împiedică din punct de vedere filozofic și științific, susține el, ca să extindem dezvoltarea personalității de la limitele restrînse ale personalității omenești la „marginile întregului univers". „Aceasta — adaugă el — ar fi personalitatea divină, despre care omenirea a avut o presimțire o dată cu primele ei aspirații religioase" [1]. Cu alte cuvinte, după Motru, știința nu ar face decît să confirme religia. Rezultatul acesta nu este în filozofia lui reacționară nici întîmplător, nici lipsit de însemnătate. El constituie una din premisele pe care Motru va încerca să întemeieze concepțiile sale social-politice reacționare. Pentru moment, el le pregătește terenul „filozofic" căutînd să facă să dispară antagonismul dintre filozofie și religie.

După doctrinarul personalismului energetic, personalitatea — care poate fi nu numai a unui individ, ci și a unui popor, sub forma „spiritualității", sau chiar a naturii întregi, sub forma divinității — este rezultatul „cristalizării evolutive a energiei universale", „formă superioară a acestei energii" [2]. Ca atare, personalitatea ar fi, cu toată proveniența ei materială, în fond o realitate spirituală, înfăptuită prin prefacerile insensibile ale energiei cosmice. De unde rezultă, întîi, că scopul final al tuturor aspirațiilor omenești, individuale și colective, ar trebui să fie înfăptuirea unui cadru de viață spirituală de ordinul culturii, „personalitatea energetică", și nu a unor condiții materiale de viață, care nu ar avea decît cel mult o importanță secundară, mai mult cu titlu de aparență decît de realitate; al doilea, că mijloacele folosite în acest scop ar trebui să fie și ele de ordin spiritual, nicidecum material; și, în fine, al treilea, că modalitatea înfăptuirii acestui scop ar trebui să fie schimbarea treptată, „evolutivă", nu aceea revoluționară. Cu alte cuvinte, pe plan social, în locul revendicărilor materiale și revoluționare ale proletariatului, metafizica personalismului energetic duce la „reforme culturale", menite să asigure crearea unei „noi spiritualități".

Cu atare implicații, personalismul energetic se situează pe obișnuitele poziții reacționare ale filozofiei și sociologiei burgheze a timpului. Această trăsătură a filozofiei lui Motru se manifestă mai limpede ca oriunde în doctrina „statului țărănesc", așa cum a expus-o el în *Romînismul* [3].

Personalitate — începe Motru prin a susține în această scriere — au nu numai unii indivizi privilegiați, care ar trebui să constituie „elitele" conducătoare naționale, ci și unele popoare privilegiate, cărora le revine dreptul și datoria de a-și asuma un rol de stăpînitori printre popoare [4]. Personalitatea acestora din urmă — susține el mai departe — ia forma „spiritualității". Ea ar consta în „unitatea și originalitatea creațiilor culturale" ale popoarelor respective, unitate și originalitate

---

[1] C. Rădulescu-Motru, *Personalismul energetic*, Casa Școalelor, București, 1927, p. 245.

[2] *Op. cit.*, p. 115.

[3] C. Rădulescu-Motru, *Romînismul, catehismul unei spiritualități*. Editura Fundațiilor, București, 1936, Partea II, cap. II. *Ideologia statului romîn*, p. 133—168.

[4] E ușor de recunoscut aici tezele rasiste ale ideologilor hitlerismului Alfred Rosenberg și Walter Darré, din care nu încape îndoială că Motru se inspiră, adaptîndu-le doar la cerințele ideologice ale fascismului din țara noastră.

concretizate într-un sistem de credinţe „într-o ordine perfectă şi eternă". Cu alte cuvinte, ca să aibă dreptul de a fi stăpînitor, un popor trebuie să fie o personalitate; ca să fie o personalitate, trebuie să dispună de o spiritualitate; iar ca să dispună de aceasta, trebuie în primul rînd să creadă într-o ordine perfectă şi eternă. Acum — pretinde Motru păşind mai departe — vechea credinţă în ordinea perfectă şi eternă a liberalismului individualist, pe care a nutrit-o secolul trecut, s-a spulberat. A apărut — vesteşte el — o credinţă nouă, care este „noul naţionalism". Prototipurile lui ar fi fascismul italian şi hitlerismul german. Cît despre poporul nostru, Motru îi oferă sub numele de „romînism" un naţionalism care nu e decît replica autohtonă a fascismului şi hitlerismului. Ca atare, el ar consta, deocamdată, în „misiunea istorică" sau în „destinul" poporului nostru de a se organiza în noul „stat ţărănesc", în care „o şcoală nouă şi o biserică nouă" vor avea darul să vindece toate relele de care suferă ţara [1].

Dedesubtul doctrinei lui Motru despre „statul ţărănesc" sînt lesne de recunoscut, obişnuitele poziţii reacţionare ale sociologiei burgheze a timpului: ascunderea caracterului contradictoriu, de clasă, al fenomenelor sociale; ignorarea contradicţiilor profunde ale capitalismului; ignorarea exploatării brutale a omului de către om în societatea împărţită în clase antagonice, cu corolarul ei, ignorarea nevoii de a o condamna şi lichida; ignorarea faptului că statul burghez este un instrument în mîna exploatatorilor; şi în fine predicarea speranţei înşelătoare că racilele statului burghez se vor înlătura de la sine în statul idealizat, bazat pe iubire şi generozitate, prin mijlocirea unor reforme culturale. Cu mici deosebiri în chipul de a le pune în circulaţie, întregul şir al acestor teze reacţionare va fi regăsit şi la ceilalţi reprezentanţi ai sociologiei burgheze a timpului din ţara noastră.

O trăsătură distinctivă a sociologiei reacţionare a lui Motru este încercarea de a se întemeia nu numai pe consideraţii filozofice generale oferite de personalismul energetic, ci şi pe unele speciale de pretinsă „psihologie socială". Ca psiholog, Motru a crezut că găseşte un suport decisiv pentru „romînismul" său în false cercetări de psihologie naţională.

În *Psihologia poporului romîn* [2] şi în alte scrieri, mai vechi şi mai noi, cu conţinut asemănător, Motru susţine că printre însuşirile sufleteşti proprii romînului s-ar impune, în primul rînd, individualismul, care ar consta în aceea că „romînului nu-i place tovărăşia". O altă caracteristică a sufletului romînesc ar fi „spiritul conservator şi tradiţionalist" [3]. Firesc, concluzia care, după Motru, s-ar impune, şi pe care deocamdată el lasă să o tragă cititorul, este că psihologia romînului ar exclude posibilitatea socialismului şi a revoluţiei sociale. Experienţa revoluţiei socia-

---

[1] Motru dezvoltă aceste idei „ţărăniste" mai întîi în: *Ţărănismul, un suflet şi o politică* (Bucureşti, 1924), reluîndu-le în *Ideologia statului romîn*, în *Revista de filozofie*, nr. 2/1934, care apare apoi, în 1936, ca unul din capitolele scrierii sale *Romînismul, catehismul unei noi spiritualităţi*, p. 133 şi urm.

[2] *Revista de filozofie*, nr. 2/1937.

[3] *Loc. cit.*, p. 136.

liste înfăptuite în țara noastră a dezvăluit caracterul dușmănos al acestor pretinse „constatări" de psihologie socială [1].

Cît privește „temeinicia" întregului sistem filozofic al lui Motru, trebuie relevat faptul că, urmînd exemplul tuturor filozofilor idealiști, creatorul personalismului energetic nu-și întemeiază teoriile pe nici un fel de argumentare, limitîndu-se la simple afirmări, așa ca și cînd ar fi vorba de axiome sau de constatări de fapt, care nu mai cer a fi dovedite. Singura încercare a lui Motru de a-și face acceptat sistemul constă în prezentarea teoriilor filozofice drept produse a ceea ce numește el „logica afectivă", înțelegînd printr-însa arbitrarul ridicat la rangul de adevăr. „Filozofia, susține el, are ca obiect existența luată ca întreg, atît fizic cît și sufletesc ; iar ca metodă ea se servește, nu numai de regulele logice, pe care observația și experiența le poate verifica, ci și de certitudinile pe care mintea omenească le scoate la lumină spontan din adîncul său existențial", și, ca să fie bine înțeles, el precizează numaidecît: „... din punctul de vedere al metodei, omul de știință specială neglijează certitudinile pe care mintea omenească le aduce prin alte mijloace (mit, tradiție, mentalitate socială, logică afectivă și altele) decît acelea verificate de tehnica logicii raționale" [2]. Filozoful însă, nu ar avea, după el, nici un motiv de a nesocoti atare resurse iraționale. Cu această dezlegare, Motru se crede îndreptățit să facă, cu titlu de teorie filozofică, orice afirmare necontrolată. Drept rezultat, sistemul său filozofic nu este decît o țesătură de afirmări lipsite de orice soliditate, expresie străvezie a obiectivelor regimului burghezo-moșieresc.

Unele cel puțin, dacă nu toate tezele reacționare ale filozofiei lui Motru, nu au rămas, la vremea lor, fără replica cuvenită din partea gînditorilor înaintați, — cum a fost cazul criticii pe care a făcut-o M. Ralea teoriilor de filozofie a culturii ale acestuia. Dar, replica cea mai ascuțită la adresa nu numai a tezelor reacționare ale lui Motru, ci și ale tuturor reprezentanților filozofiei burgheze de atunci, a fost dată în publicațiile apărute sub conducerea partidului marxist al clasei muncitoare.

---

[1] O analiză critică mai adîncită a sociologiei etniciste a lui Motru este făcută de Gáll Ernő, în *Sociologia burgheză din Romînia*, E.S.P.L.P., București, 1958, p. 102—116.

[2] C. Rădulescu-Motru, *Filozofia și istoria filozofiei*, în *Istoria filozofiei moderne*, vol. I, București, 1937, p. 11—12.

CARACTERUL REACȚIONAR ȘI DIVERSIONIST AL SĂMĂNĂTORISMULUI

DE

Z. ORNEA

În legătură cu elaborarea viitorului Manual de istorie a filozofiei românești se duc utile discuții, concretizate în sugestii și propuneri folositoare. În cele ce urmează am dori să facem cîteva observații cu privire la capitolul VI. Aici e luat, pe bună dreptate, în discuție și poporanismul, relevîndu-se funcția sa socială și de clasă : o diversiune a burgheziei, avînd ca direcție principală, specială a luptei, antisocialismul prin imaginarea utopicei „democrații rurale" căreia i se atribuia menirea să ocolească faza capitalistă. E ignorat însă cu totul — greu de înțeles de ce — sămănătorismul. Acest lucru are însă consecințe vădit păgubitoare asupra tabloului ideologic al acelei perioade. În primul rînd, fără menționarea sămănătorismului lupta de idei din prima jumătate a veacului nostru apare mult sărăcită. De asemenea, în acest fel, acțiunea de combatere a ideologiei burgheziei și moșierimii de către mișcarea socialistă este lipsită de una din direcțiile ei de atac. Cum se știe, cu deosebirile și nuanțele respective, sămănătorismul preia unele din tezele junimiste, exacerbîndu-le în dimensiune și colorîndu-le cu xenofobe tente naționaliste. Mai tîrziu spre sfîrșitul deceniului al 3-lea și, mai ales, în cel de-al 4-lea deceniu ideile rasiste, antidemocratice, naționalist-șovine ca și tezele proslăvirii în spirit „tradiționalist" a primitivității rurale, specifice sămănătorismului, vor fi preluate de sociologii și ideologii fasciști și folosite pe plan literar și sociologic.

Analiza sămănătorismului în viitorul manual ar creea posibilitatea evidențierii acestei certe „circulații a motivelor" a acestui evolutiv împrumut de idei între curentele ideologice ale burgheziei și moșierimii, în cazul nostru între junimism, sămănătorism, gîndirism. În aceeași ordine de idei, am observa că discuția asupra sămănătorismului ar impune cu obligativitate analiza concepției nocive, profund reacționară promovată de Iorga, spiritus rector recunoscut al sămănătorismului.

În lumina celor arătate, încercăm să evidențiem unele din dimensiunile mai importante ale concepției social-politice a sămănătorismului, fără a ne opri, în mod special, și asupra literaturii sale. Intervenția de față nu încearcă o privire exhaustivă asupra curentului sămănătorist, ci numai să semnaleze unele din trăsăturile sale caracteristice cu intenția de a motiva necesitatea analizei critice a sămănătorismului în manualul de istorie a filozofiei românești.

★

Evoluția certă spre capitalism a economiei românești la sfîrșitul veacului al XIX-lea și începutul veacului al XX-lea avusese, firește, repercusiuni pe plan social. Moșierimea și acea parte a burgheziei care era legată prin interese economice de moșierime depuneau stăruitoare eforturi pentru conservarea rînduielilor feudale. Burghezia industrială, interesată obiectiv în dezvoltarea spre capitalism a economiei românești era relativ puțin fortificată sub raport economic, din care cauză va opune moșierimii o slabă și ineficace rezistență, fiind mereu gata — mai ales în fața pericolului „convulsiilor sociale" — la compromis și pactizare cu feudalitatea. Mica burghezie orășenească înfricoșată de consecințele capitalismului, milita pentru păstrarea vechilor stări de lucruri care îi asigurau menținerea meșteșugurilor, a micii „industrii", a comerțului aproape medieval. Aparținînd aceleiași pături sociale, efectiv lovită și amenințată de mercantilismul capitalist, o parte a intelectualității făcea front comun cu mica burghezie, apărînd interese de fapt comune. Realmente interesată în zdruncinarea pozițiilor moșierimii era țărănimea, căreia reforma de la 1864 nu-i rezolvase grava nevoie de pămînt, rămînînd pe mai departe robită stăpînului moșiei. Dar clasa care angajase o luptă organizată împotriva relațiilor feudale urmărind deopotrivă să năruie pozițiile încă puternice ale moșierimii, iar, în cele din urmă, să elibereze de exploatare pe toți cei ce muncesc, era proletariatul. Lozincile militante ale mișcării socialiste avuseseră un puternic ecou în epocă, contribuind la creșterea conștiinței politice a proletariatului, a țărănimii, și a unei părți din intelectualitate.

Așadar, în perioada amintită, importantele transformări petrecute în economia românească determinaseră pe plan social o efectivă polarizare a forțelor în funcție de poziția adoptată față de capitalism dar și față de anacronicele rămășițe feudale, frînă în calea progresului economic și social. Puternice ecouri a avut această aprigă dispută pe tărîm ideologic. Clasele și păturile sociale interesate în apărarea rînduielilor existente pornesc o adevărată ofensivă culturală menită să discrediteze ceea ce numeau „tendințele de înnoire" economico-sociale și spirituale. Caracteristic este faptul că ofensiva aceasta nu se duce numai pe teritoriul propriu-zis al sociologiei, ci cu foarte mare insistență în domenii aparent depărtate, ca acel al literaturii și esteticii, implicîndu-se însă continuu argumentul curat sociologic. Cînd, la sfîrșitul veacului trecut, burghezia în alianță cu moșierimea pornesc ostilități organizate împotriva mișcării socialiste, se apelează, cum se știe și la literatură. Curentul cunoscut sub numele de poporanism cu misiunea certă de a oferi o platformă ideologică elemen-

telor lichidatoriste, a început prin a se afirma în domeniul culturii, cu specială aplicație în literatură. Articolele lui Stere din „*Evenimentul literar* din anii 1893—1894 poartă, nu fără semnificație, titluri ca acestea : *Poporul în artă și literatură*, *Ce cerem de la artiști? Motivele artei*, *Polemică și polemică* etc. și în care fondul sociologic antisocialist e învăluit în mantia atrăgătoare a pledoariei pentru o literatură care să reflecte nevoile celor mulți, în primul rînd ale țărănimii. Poporanismul însuși era definit de către principalii săi promotori Stere și Ibrăileanu—drept un sentiment de „simpatie față de țărani", negîndu-se cu obstinație evidentul caracter de școală și curent ideologic. De abia după 1907, în *Viața românească* își va dezvălui poporanismul profilul adevărat, Stere însuși deschizînd campania împotriva mișcării socialiste de după 1905, cu ciclul cunoscut *Popoarnism sau social-democratism?*

Sub acest raport, al ascunderii fondului ideologic sub veșmînt literar, sămănătorismul nu a făcut de loc excepție. Ca și poporanismul, dacă nu chiar și mai accentuat, sămănătorismul s-a afirmat ca un curent, ca o orientare reacționară în literatură, optica sa ideologică fiind grijuliu învești mîntată în programe literare care-și propuneau să apere „valorile" literaturii naționale.

Începutul sămănătorismului constituie încă obiectul unei pasionate controverse în publicistica literară actuală. Unii dizolvă curentul de-a lungul unei întregi epoci, și ignorînd istoricitatea fenomenului încearcă să-l identifice tematic tocmai prin paginile *Daciei literare* [1]. Alții îi stabilesc începuturile în anii optzeci și nouăzeci ai veacului trecut, socotind anul 1901 numai „momentul în care această orientare devenea conștientă și încerca să se organizeze"[2]. Mai multă dreptate are—după părerea noastră—acest din urmă punct de vedere. De o anume tradiție a vederilor sămănătoriste, mai ales cele literare — se poate fără îndoială vorbi și pot fi cu ușurință detectate în literatura ultimului pătrar al veacului trecut. Ca orientare ideologico-politică însă, sămănătorismul nu se profilează nici măcar la 1901, data cînd începe să apară revista *Sămănătorul*, ci de abia după 1903, cînd Nicolae Iorga devine acolo conducător spiritual. Așadar, revista *Sămănătorul* apare în 1901 la București din inițiativa lui Coșbuc și Vlahuță. Ideile și literatura sămănătoristă nu vor rămîne însă apanajul exclusiv al revistei bucureștene. Le vom întîlni și în revista clujeană *Luceafărul*, în *Făt Frumos*, în *Ramuri*, apoi după retragerea lui Iorga de la *Sămănătorul* și în *Floarea darurilor*, *Neamul românesc*, *Neamul românesc literar* etc. Dar curentul va rămîne cunoscut în istorie după numele revistei apărute la București. Fără îndoială, curentul sămănătorist urmărea scopuri evident diversioniste. Chiar dacă își cîștigă notorietate într-o perioadă cînd clasele stăpînitoare nutreau naiva și falsa convingere că prin acțiunile trădătoare ale falșilor „generoși" au izbutit în sfîrșit să zdrobească mișcarea socialistă, militantismul antisocialist nu e neglijat de către doctrinarii sămănătorismului. Firește, aceasta nu ocupă — cel puțin pînă

[1] Vezi ciclul de articole cu privire la sămănătorism publicat de Mircea Zaciu, în *Tribuna*, nr. 3,4,6/1960.

[2] Vezi studiul cu privire la sămănătorism publicat de G. C. Nicolescu, în *Viața românească*, nr. 11/1959.

după 1905 — locul principal în doctrina sămănătoristă, spre deosebire de ideologia poporanistă care își făcuse din lupta antisocialistă preocuparea de căpetenie, și-și dirija acțiunile tactice în funcție de mișcările ofensive sau de reflux ale proletariatului organizat. Dar — cum spuneam — de lupta antisocialistă nu va uita nici mișcarea sămănătoristă, chiar dacă atacurile sale nu se ridică peste nivelul general al acestora din întreaga presă burgheză și moșierească.

★

Înainte de toate, ar trebui discutat însuși profilul ideologic și caracterul sămănătorismului. În presa literară se duc acum vii discuții în jurul acestei probleme, preopinenții disputîndu-și cu pasiune cel puțin două puncte de vedere contradictorii. Unii susțin că sămănătorismul e în primul rînd un curent literar (vezi studiul lui G. C. Nicolescu, în *Viața românească* nr. 11/1959) iar alții, ca Mircea Zaciu (vezi *Tribuna* nr. 3, 4, 6/1960), consideră dimpotrivă că e un curent ideologic: „Sămănătorismul nu va putea fi deplin înțeles și s-ar putea perpetua grave confuzii (.....), atîta vreme cît nu se va recunoaște că ne aflăm în fața unui curent *social-politic* și nu a unuia *literar*". După părerea noastră, Mircea Zaciu exagerează [1]. Sămănătorismul e un curent literar fundamentat pe o viziune socială și politică reacționară, răspîndind, prin literatura pe care o cultivă, ideile sale retrograde și diversioniste[2]. Spre deosebire de poporanism, care prezenta un program social cît de cît închegat (chiar dacă se baza pe împrumuturi și plagiate din ideile narodnicilor), sămănătorismul e fundamental deficitar la acest capitol. Doctrinarii sămănătoriști nu se înfățișau contemporanilor cu un sistem de idei teoretic organizat, ci cu un fel de corp de lozinci demagogice și găunoase, cu valoare mai mult afectivă decît rațională. Publicistica socialistă a epocii a sesizat cu justețe acest caracter al sămănătorismului. Un articol din *România muncitoare* observa astfel că „la baza naționalismului romîn (...) nu găsești decît lipsa completă a oricărui spirit științific. Idealismul său, această dragoste pentru poporul romîn pe care o afișează pe toate zidurile, nu e decît aparentă" [3]. Peste doi ani *Viitorul social*, luînd în discuție programul partidului național-democrat condus de Iorga și A. C. Cuza, sublinia ceea ce numea „lipsa de convingeri, de idei generale, de doctrină" a noului partid. „Naționalismul romîn... cu toate că el presupune la cei ce-l profesează un idealism politic oarecare, în domeniul teoretic n-a întrecut punctul de vedere mort... Așa cînd dl. Iorga a redus anul trecut definiția naționalismului la „neam și patrie", noi încă atunci am relevat sărăcia teoretică a acestei formule. Într-adevăr a reduce o doctrină politică (și socială — n. ns. *Z.O.*) la o chestiune de sentimente, înseamnă a mărturisi singur imposibilitatea... de a se sprijini pe știință și viață" [4]. Caracterizările acestea făcute pe marginea programului politic

[1] Vezi în acest sens articolul Z. Ornea, *Confruntări și delimitări în problema sămănătorismului și poporanismului*, *Iașul literar*, nr. 10/1960.

[2] Vezi: S. Iosifescu „*Probleme privind studierea marxistă a unor curente literare*", în *Lupta de clasă*, nr. 12/1960.

[3] *România muncitoare*, 1/VIII, oct. 1906.

[4] *Viitorul social*, nr. 10, 1908, p. 316.

al partidului Iorga-Cuza, sînt în întregime valabile şi pentru doctrina sămănătoristă şi aceasta nu numai pentru perioada de început a *Sămănătorului*, ci chiar în faza Iorga sau, mai tîrziu, cînd Aurel C. Popovici va încerca să dea curentului o bază cît de cît teoretică.

Realmente, sămănătorismul, sociologic şi estetic, este lipsit de o osatură doctrinală. Ca să aduni din revistele sămănătoriste cîteva idei cu coloratură sociologică trebuie să apelezi la o sumedenie de articole, cronici literare, recenzii, note şi discuţii ocazionale, producţii voit literare pe care să le supui apoi unui proces de coagulare şi organizare sistematică. Aceasta nu înseamnă însă că sămănătorismul ar fi fost lipsit de orientare ideologică, şi încă de una reacţionară.

Sămănătorismul a răspîndit idei sociologice reacţionare de pe poziţiile de clasă ale marilor moşieri şi ale unei părţi din mica burghezie, şi acest lucru e în primul rînd important pentru istoria evoluţiei gîndirii social-politice romîneşti, pentru studiul luptei de idei în sociologia romînească. Fapt este că sămănătorismul a reprezentat într-o anume perioadă o orientare distinctă în cultura şi ideologia romînească, şi anume una reacţionară şi diversionistă, indiferent dacă s-a manifestat pe plan literar sau sociologic, propriu-zis. Încercarea de a frîna evoluţia obiectivă a vieţii social-economice şi culturale, proslăvind virtuţile „curăţiei vieţii patriarhale", altfel spus a trecutului feudal; strădania domolirii luptei de clasă prin apel la lozinci şi deziderate naţionaliste şi xenofobe care predicau armonia socială între cei „de-un neam şi de-o credinţă" şi ura la adresa aşa-zişilor străini; diversiunea cultural-morală,prin care se încerca escamotarea problematicii sociale şi contracararea efectului produs de răspîndirea ideilor socialiste erau tot atîtea direcţii de atac ale sămănătorismului. Şi implicaţia, fondul sociologic al acestor teze nu poate fi neglijat sau ignorat.

Evident, ca orientare ideologico-politică, sămănătorismul nu aduce puncte de vedere total noi. Pe numeroase dimensiuni — şi, trebuie spus, nu cele mai puţin importante — reminiscenţele şi împrumuturile sînt evidente. Apărînd pe plan politic şi ideologic interesele moşierimii feudale şi ale unei părţi din burghezie, sămănătorismul va prelua din arsenalul junimist unele teze (nu şi din domeniul esteticii) pe care le va adapta noilor împrejurări. În deceniile anterioare, junimismul — purtător de cuvînt mai ales al moşierimii feudale — se ridicase cu vehemenţă pentru apărarea vechilor rînduieli. Pe baza tezei maioresciene cu privire la contradicţia dintre fondul social şi forma suprastructurală se pornise o violentă campanie împotriva înnoirilor capitaliste. Se lupta împotriva tendinţei obiective spre industrializarea capitalistă şi a profesiunilor industriale, împotriva capitalului străin şi a instituţiilor moderne. Prin exagerarea interesată a relaţiilor feudale din economie şi subestimarea răuvoitoare a celor noi, capitaliste, junimismul condamna toate fenomenele de suprastructură care reflectau şi apărau noile relaţii din economie. Instituţiile parlamentare burgheze şi organizarea şcolii, instituţiile de credit şi cele comerciale, teatrul şi instituţiile judecătoreşti erau în bloc denunţate drept împrumuturi străine, adaptate nefiresc de către „bonjourismul" paşoptist pe un fond social-economic structural refractar unor asemenea

înnoiri. Implicit şi nu rare ori explicit se pleda în acest fel pentru conservarea orînduirii social-economice feudale, care, chipurile, se acomodează perfect cu specificul sufletesc al „romînismului" (Rădulescu-Motru, junimist întîrziat, va apăra şi populariza, chipurile, teoretic aceste teze retrograde, chiar în anii cînd sămănătorismul se impunea în cultura şi ideologia romînească drept un curent cu o precisă orientare reacţionară). Or, lupta pentru conservarea relaţiilor economice feudale, discreditarea insistentă a tot ceea ce întruchipa orînduirea burgheză, antipaşoptismul programatic — adică toate aceste teze directoare în ideologia junimistă — au fost tacit îmbrăţişate de sămănătorişti şi zgomotos apărate şi popularizate. Sub acest raport, sămănătorismul reanimă, într-o nouă ipostază, vechi lozinci care nu mai puteau recolta succese apărate de un curent total compromis în estetică şi ideologie. Îmbătrînita grupare junimistă îşi găsise un legatar pe măsura sa, sămănătorismul făcînd eforturi de ultimă oră pentru a menţine vechile rînduieli. Dar, chiar dacă această teză politico-ideologică a curentului sămănătorist nu este rezultatul efortului creator al doctrinarilor ei, ci un împrumut nemărturisit, nu este mai puţin adevărat că ea ocupă un loc foarte important în ideologia propovăduită de Nicolae Iorga, a cărui operă literară, dar mai ales de cercetare ştiinţifică — în domeniul istoriei — nu este total tributară sămănătorismului. Ceea ce le repugna aşadar îndeosebi, doctrinarilor sămănătorişti era faptul că în lupta cu relaţiile feudale, relaţiile capitaliste cîştigau preponderenţă. Situaţi pe poziţiile cunoscutei formule maioresciene cu privire la discrepanţa dintre fondul nostru social-economic şi formele suprastructurale, sămănătoriştii vor taxa drept altoi nefiresc orice formă de organizare capitalistă, industrială. „Se cere măcar un veac de muncă încordată ca în sfîrşit formele împrumutate să corespundă cu fondul, adus printr-o evoluţie normală" declara Iorga în 1903 [1]. Idealul de ordine socială e anacronic căutat în trecut şi sub toate modalităţile se face apologia „vremurilor de demult". N. Iorga în calitatea sa de istoric declara că „cercetătorii trecutului au înţeles de îndată — cît de puţin folosisem cu schimbarea clasei stăpînitoare" exprimîndu-şi mîhnit regretul că dată fiind noua stare de lucruri „nu mai pot învia boierimea veche, cu rostul ei politic şi că nu se mai poate da urmaşilor ei occidentali acea curăţie de viaţă patriarhală, acea deplinătate de simţ romînesc, acea legătură sufletească faţă de pămînt şi de oamenii lui pe care o avuseseră „bătrînii", păstrătorii credincioşi ai unei tradiţii istorice, ai unei vechi moşteniri de cinste, de mîndrie, de muncă, de omenie şi de bună rînduială care s-a pierdut" [2]. Este în această fals patetică mărturisire o întreagă declaraţie programatică reacţionară, din care respiră cu acuitate obstinatul spirit reacţionar patriarhalist. Sămănătoriştii se străduiau să demonstreze că în ultimă analiză îndeletnicirile industriale sînt structural străine „sufletului" romînesc, tradiţiilor noastre spirituale care se acomodează, chipurile, numai cu o „blîndă" ordine feudală. La apariţia lucrării lui Rădulescu-Motru *Cultura romînă şi politicianismul,*

[1] N. Iorga, *Cronică bibliografică*, în *Sămănătorul*, 1901, nr. 22, p. 352.
[2] N. Iorga, *Boierimea de ţară care piere*, *Sămănătorul*, 1905, nr. 47, p. 862—863.

elaborată de pe poziții junimiste, care predica aceleași nocive idei despre scornitul specific spiritual al „romînismului", prezentat ca absolut refractar înnoirilor moderne și elogia „adevărata forță de coeziune a vechii noastre organizații sociale", N. Iorga se grăbea s-o salute călduros, nu fără a sublinia că ea indică „într-un stil cu gător ideale de adevărată cultură românească care au fost predicate și apărate și în această revistă", Motru fiind semnalat drept „un tovarăș de idei și de ideal"[1]. Pe aceeași linie se lua atitudine împotriva fenomenului obiectiv al dezvoltării industriei capitaliste, prezentat drept cauzator al tuturor „nenorocirilor" ce însoțiseră noile rînduieli. Într-o cronică din 1904 care comenta o expoziție de costume naționale, Iorga nu pierde ocazia să se lamenteze împotriva revoluției pe care o produce în lumea satului, pătrunderea relațiilor capitaliste. „Lupta cu aceste roade vulgare ale muncii industriale, la care robesc milioane de oameni, e grea pentru industria casnică a țăranului nostru, care produce cinstit și original, dar încet și mult mai scump... Și mîine industria va răscoli toate colțurile Romîniei... Și atunci ce se va face această artă strămoșească, această mîndrie a războiului și a acului"[2]. Așadar, sub paravanul falsului tradiționalism se încerca blamarea unui fenomen economic obiectiv, numai pentru că știrbea interesele moșierimii feudale. În numele intereselor acestei clase care încerca să stăvilească evoluția istoriei se făcea apologia „bordeiului străbun" cu liniștea sa calmă și patriarhală spre deosebire de orașul modern care „cu zgomotul vulgar al unui oraș mare, cu rafinările prozaice ale civilizației se ofilesc cu obiceiuri rele și datinile bune" [3].

Dar, de cele mai multe ori ideile acestea conservatoare și profund retrograde erau răspîndite mai ales prin mijlocirea literaturii. O întreagă literatură, serial fabricată, lipsită cu rare excepții de orice valoare artistică potopise *Sămănătorul* și revistele apropiate. Fără preocupare pentru factorul estetic, ceea ce interesa în această pseudo-literatură creată de diverși nechemați pe care istoria literară nu i-a reținut de fel, era vehicularea tezelor nocive prescrise de doctrinarii sămănătoriști. Și numai rareori scriitori autentici, colaboratori mai mult sau mai puțin vremelnici ai revistelor sămănătoriste descifrau partitura sămănătoristă ale cărei sonuri intime însă nu îi satisfăceau. În primul rînd, după indicațiile doctrinarilor revistei, e cultivată tematica trecutului istoric, mereu opus prezentului. Ilarie Chendi, care prescria la *Sămănătorul* idei programatice încă înainte de 1903, cînd intervine categoric și dominator Iorga, prevenea scriitorii că „trecutul neamului nostru se află în mîini cu mult mai viguroase ca prezentul", indicîndu-le de-a dreptul ideea că numai „din lumea de iluzii și de idealuri ni se aduce în veacul nostru cel lipsit de busolă un șir de lumini, după care ne putem lua fără teamă de a ne rătăci" [4]. Iorga stăruia și el asupra aceleiași teze cînd declara că „trecutul e plin de exemple de o sfîntă și duioasă solidaritate, legînd pe cel mai sărac locuitor al sa-

[1] N. Iorga, *Cronică*, *Sămănătorul*, 14 martie 1904, p. 174—175.
[2] Idem, *Expoziția societății „Furnica" și veșmîntul romînesc*, *Sămănătorul*, 16 mai 1904, p. 306.
[3] Idem, *Sărbători de iarnă*, *Sămănătorul*, 1904, nr. 1, p. 2.
[4] Ilarie Chendi, *Semne bune*, *Sămănătorul*, 1903, nr. 1, p. 2—3.

telor de Domnul din Scaun", extaziindu-se în fața acelor trecute „vremi de patriarhalitate, fără clase, fără mode, fără pedeci" [1]. Devine limpede că unele teze programatice sămănătoriste își trăgeau seva și din acel curent sociologic german care practica exaltarea „culturii" — specifică trecutului — și discredita „civilizația", adică prezentul capitalist cu scopul nemărturisit de a conserva pentru eternitate orînduirea prusaco-junkerească, în contrast cu „democrația" burgheză modernă. Sămănătoriștii noștri își înscriau astfel doctrina și în albia știută a acestei reacționare sociologii în vogă în Germania acelei vremi, îndemnînd scriitorii, majoritatea dintre ei proveniți din lumea satului, scîrbiți și înfricoșați de vitregiile lumii capitaliste, să-și strunească lira pentru a psalmodia idealuri ce le erau în fond străine. Șt. O. Iosif, a cărui operă a fost supusă o vreme nocivelor influențe sămănătoriste, publica în chiar primul număr al *Sămănătorului* poezia evident programatică în care întîlnim versuri ca acestea : „Să înălțăm iar flamura străbună /A dragostei de Lege și de țară/... Chiar sfînta noastră doină stă să piară !/... Din munți și văi gonind pe necuratul/ Ce vrea să stingă-n voi orice credință !" Sau altădată în *E mult de-atunci:* „Că uite vremurile-acele/ De-au fost amarnice și grele/ Dar inimi drepte, credincioase/ Erau pe vremurile-acele.../ Azi cat nedumerit, nepoate/ Cum toate se schimbară, toate !" Ura sinceră la adresa capitalismului nutrită de poet i-a cauzat împotrivirea — din cauza lipsei de clară înțelegere a fenomenului social-istoric —pe căile neeficiente, diversioniste ale direcției reacționare a sămănătorismului. Din fericire însă nu toată opera lui Iosif e tributară sămănătorismului. Iorga publica însă mereu amintiri, memorii, schițe despre trecutul istoric, despre mînăstirile și bisericile din vechime, despre port și obiceiuri, despre moravuri și datini, toate firește din trecut, impregnate abundent cu aroma regretului pentru tot ce-a fost și nu mai este. Urmează apoi mărunții epigoni care compun sîrguincios maculatură cu tematică istorică. N. I. Beldiceanu de pildă, publică prin 1904 schița *Cuconul Stolniceanu* în care eroul — boier bătrîn — disprețuiește prezentul pentru că reprezintă „înstrăinarea lumii de la viața romînească" și neobosit „ofta și vorbia cu dragoste fierbinte de vremurile de odinioară, de moșia strămoșească stropită de sîngele eroilor noștri și vorbia cu jale amară de înstrăinarea noastră de azi" [2]. După aceleași rețete vulgarizatoare și falsificatoare își confecționau și ceilalți sămănătoriști (printre care Ion Adam, Vasile Pop și Sandu-Aldea, erau nume ilustre) nonliteratura aglomerată cu boieri „de neam", domni buni și milostivi, haiduci, datini, obiceiuri etc. etc. Critica științifică a luat, încă în epocă, atitudine față de tezele sămănătoriștilor. Cu intuiția sa izvorîtă din formația materialistă în estetică, Ibrăileanu declara : „Credem că cine cîntă trecutul fără discernămînt, cîntînd și idealizînd și pe acel de jaf și nepatriotism al boierilor, nu are nici spirit științific, nici sentimentalitate curată și face act de nepatriotism și — în literatură — de neestetică" [3].

---

[1] N. Iorga, *Sămănătorul*, 1903, nr. 33, p. 517.
[2] Vezi *Sămănătorul*, 1904.
[3] G. Ibrăileanu, *Doi critici și mai mulți scriitori*, *Curentul nou*, 1907, p. 100.

Cînd e abordată tematica actualității, literatura tributară sămănătorismului răspîndește dispreț și blasfem la adresa diverselor aspecte caracteristice ordinii burgheze. Un Al. Filipescu, de pildă, semnează în 1907 o schiță cu titlul semnificativ *Copilul pămîntului* în care descrie consecințele dezvoltării industriei. Eroul, țăran, venit să lucreze la o sondă petroliferă se simțea „zdrobit în fața monstrului de fier", din toate purtările sale „se vedea bine că niciodată... nu simțise atîta neliniște și atîta durere neînțeleasă", sugerîndu-se astfel că sufletește țăranul romîn e total refractar muncii industriale. În fața mașinii țăranul încearcă „o durere adîncă în suflet, parcă toate mașinile din coasta dealului i-ar fi supt la fiecare răsuflare sîngele din inimă. Îl înăbușea strîmtoarea de aci, unde totul se făcea automat, unde se vedea îmbătrînit, fără putere" [1]. În lucrarea lui Motru la care ne-am mai referit, regăsim aceleași idei expuse într-o formă teoretică. Filozoful romîn îi deplîngea pe „acești țărani constrînși la munca uniformă de fabrică pentru care sînt elementele cele mai puțin rezistente" și aceasta pentru că „poporul nostru n-a putut cîștiga în trecutul său nici deprinderile unei munci disciplinate, cari fac înflorirea activității industriale de aiurea, nici deprinderile comerciale și spiritul de prevedere" [2].

Se încerca astfel acreditarea ideii că orașul capitalist în care se dezvolta clasa muncitoare, forța socială chemată să elibereze omenirea de exploatare semnifică pierzanie și pustiire generală, idealizîndu-se violent evul mediu romînesc, feudalitatea romînească în totalitatea ei, viața pastorală și de „mică agricultură", primitivismul secular și „tradiționalist". Fără îndoială, automatismul muncii industriale capitaliste strivește personalitatea umană, îi impune o sufocantă unilateralizare prin rutină și segmentarea excesivă a procesului de producție. Dar sămănătorismul nu se ridică de fapt împotriva acestor consecințe ale industrializării capitaliste, ci le folosea pentru a proslăvi „frumusețea" „binefăcătoarelor" îndeletniciri exclusiv rurale, într-un spirit evident medievalizant. Ei reținea nu fără motiv din orașul capitalist în mod fals și reacționar numai consecințele acestea evident negative, ignorînd și negînd faptul că aici apărea și se dezvolta noul, clasa muncitoare, obiectiv chemată de istorie să preia conducerea luptei pentru eliberarea socială. Aruncînd blasfemul asupra orașului capitalist în totalitatea fenomenelor sale, se urmărea așadar în egală măsură și lupta împotriva ideilor socialiste care cîștigaseră în bună măsură proletariatul orășenesc și o parte a intelectualității urbane, încercîndu-se convingerea contemporanilor că orașul n-ar prezenta sub nici un raport elemente pozitive. Chiar în aceeași perioadă cînd sămănătoriștii deplîngeau introducerea profesiunilor industriale, în presa socialistă se lua poziție justă față de acest fenomen. Astfel se sublinia rolul orașului industrial în procesul formării clasei muncitoare și a conștiinței de clasă a proletariatului, militîndu-se totodată împotriva neomenoaselor condiții de muncă impuse de patroni muncitorilor, împotriva folosirii în muncă a minorilor, pentru ziua de lucru de 8 ore, chemîndu-se muncitorii la luptă pentru apărarea drepturilor lor. Grevele nume-

[1] Vezi *Sămănătorul*, 1907, nr. 11, p. 206—207.
[2] Rădulescu-Motru, *Cultura romînă și politicianismul*, 1904, p. 88, 143.

roase care au avut loc în ultimele decenii ale veacului trecut şi în primul deceniu al veacului nostru, demonstrează că lozincile luptătoare ale elementelor proletare din conducerea mişcării socialiste au trezit ecou în rîndurile muncitorilor care s-au ridicat pentru apărarea revendicărilor lor. Aşadar punctul de vedere sămănătorist în această problemă era fundamental reacţionar, dacă ţinem seama de poziţia de pe care se condamnau consecinţele profesiunilor industriale specifice capitalismului şi scopurile urmărite. Punctul de vedere just, progresist, pe linia nevoilor obiective ale evoluţiei noastre economice şi sociale, era exprimat atunci numai de presa socialistă.

O dimensiune foarte importantă a doctrinei sămănătoriste o constituie încercarea de a denatura realitatea socială a lumii satului. Pornind de la o inventată dilemă : sat-oraş şi socotindu-se satul drept locul ideal de manifestare a spiritului autohton, sămănătoriştii făceau eforturi pentru a falsifica total chiar profilul social al „universului rural" de atunci. Privit prin ocular sămănătorist, satul devenea un teritoriu al fericirii şi armoniei generale, conflictele — puţine, cîte erau — rezolvîndu-se prin înţelegere şi bună învoială. Dacă în concepţia diversionistă a poporanismului era recunoscută realitatea diferenţierii sociale şi a conflictului social, sămănătorismul a negat aceasta cu înverşunare sau s-a străduit să afirme că fenomenele de exploatare, cîte se pot observa la sate, sînt opera exclusivă a „străinilor". Readucînd mereu în discuţie mitul falsificat al unui trecut strident idealizat, sămănătorismul „demonstra" că lupta de clasă e o născocire de dată recentă, inexistentă în trecutul nostru istoric. N.Iorga scria categoric în *Sămănătorul* că „vremurile moderne au adaus, pe lîngă păcatele noastre cele vechi şi unul nou, foarte greu, *ura de clasă*". Feudalitatea romînească era supusă unei arbitrare operaţii de înfrumuseţare pînă căpăta contururile imaginate în laboratorul sămănătorist. Pînă la apariţia vremurilor moderne „avusesem o ţărănime, nişte boieri şi un cerc de cărturari cari puteau trăi bine alături, înţelegîndu-se în multe lucruri, iubindu-se în oarecare măsură, mai mare decît ne închipuim astăzi şi în stare să se unească în anumite împrejurări pentru a îndeplini fapte folositoare tuturora. Dacă era duşmănie între anumite strate ale societăţii ea nu atingea pe domnul pămîntului (citeşte *boierul* — n.n.) în puterea moşteniri, pe acela lîngă strămoşii căruia trăiseră, lucrînd aceleaşi ogoare, strămoşii celor ce-şi primeau în fiecare an brazda pe care aveau s-o lucreze, ci duşmănia se îndrepta, într-adevăr puternică, împotriva ciocoimii, dregătorilor nemilostivi care arau cu condeiul şi secerau cu biciul ... *cu boierii*, cum am spus era altfel : *ţărănimea recunoştea că ei trebuie să fie şi nu se gîndea la o stare nouă de lucruri, în care boierimea ar pieri dinaintea ochilor*" (subl. ns. — *Z.O.*) [1]. Denaturarea nu se oprea însă aici. Sămănătoriştii se străduiau să privească şi realitatea socială a vremii lor de pe aceeaşi falsă înţelegere, încercînd să-şi convingă contemporanii de bunele intenţii şi utilitatea socială a boierimii chiar în deceniul cînd ţărănimea ne mai putînd îndura crunta spoliere s-a răsculat împotriva „domnului pămîntului". În 1904 Rădulescu-Motru, în studiul amintit, după ce vorbea

[1] N. Iorga, *Boierimea de ţară care piere*, *Sămănătorul*, 1905, nr. 47, p. 861, 862—863.

pe larg despre marele rol al boierimii în trecut, sublinia cu insistență că „mai ales însemnătatea ei este și mai mare pentru viitor" pentru că numai „în marea proprietate rurală stă virtualitatea unei mari industrii agricole, singurul izvor din care țara noastră ar putea deveni o țară bogată", regretînd totodată mult că din păcate tocmai „pe această mare proprietate rurală, politicianismul (aici în sens de burghezie — n. n.) o urăște din instinct" [1]. Rădulescu-Motru exagera fireşte mult cînd pretindea că antagonismele dintre moșierime și burghezie sînt de neîmpăcat, fapt infirmat elocvent peste numai trei ani, cînd răscoala țăranilor a prilejuit un moment de armonică colaborare între cele două clase unite în fața dușmanului comun. Ceea ce se impune însă observației pe marginea acestor două edificatoare citate e faptul că viziunea sămănătoristă asupra lumii țărănești dezvăluie limpede rolul social al acestui curent reacționar. Conturat și anunțat prin unele idei și manifestări încă la sfîrșitul veacului trecut, dar constituit în forma sa conștientă și organizată după 1901, sămănătorismul încerca desperat să stăvilească mișcarea de revendicare a țărănimii. Așa cum poporanismul avusese ca funcție principală, specială atacul la adresa mișcării socialiste pe care a încercat mai întîi s-o mineze pe dinăuntru (în perioada 1893—1899) și apoi s-o lovească dinafară (după 1905), tot așa sămănătorismul reprezenta direct interesele moșierimii, avînd ca sarcină de prim ordin, diversiunea în rîndurile țărănimii, cu scopul cinic mărturisit de a domoli și liniști țărănimea hotărîtă să-și cucerească drepturile prin luptă. Literatura a fost găsită drept un mijloc mai eficace întru aceasta decît studiul sociologic propriu-zis, ea putînd găsi mai lesne cale de acces spre sufletul „primar" al țăranului. Urmărind sumarul revistei numai pe un singur an — 1905 — și tot căpătăm o imagine sugestivă asupra mesajului literaturii sămănătoriste. Gîrleanu scria despre „boierii cei adevărați" (vezi *Bătrînii*, elogios recenzat de Iorga). Ion Ciocîrlan publică în 1905 schița *Traiul nostru*, în care un boier nutrește sentimentul de milă și „reală" înțelegere pentru soarta țăranului, ar vrea să-l ajute dar nu-i stă în putință. Sandu-Aldea publică tot în 1905 un fragment din romanul *Un arendaș*, în care spoliatorul țăranilor e fireşte arendașul, bineînțeles grec, în timp ce conul Măcieș e „boierul blajin și cuminte de pe urma căruia ziceau bodaproste toți vultureștenii". Acesta, boier de viță, „simte caldă milă pentru aceste fețe (de țărani — *Z. O.*) arse de soare, pentru aceste mîini noduroase și pline de pămînt, pentru aceste trupuri muncite, pentru aceste suflete simple, adînci, bune și neînțelese" nutrind pentru țărani „o iubire ca de frate bun" [2]. Și exemplele s-ar putea cita la nesfîrșit.

Cînd, în pofida tuturor eforturilor sămănătoriste de a abate țărănimea de la calea eficientă a luptei, vîlvătaia răscoalei cuprinde în 1907 întreaga țară, principala tribună a curentului de care ne ocupăm înfierează atitudinea țărănimii, trădîndu-și prin aceasta rolul de apărător al intereselor moșierești. Încă în 1904 pe marginea unei monografii a satului Bragadiru, care evidențiia, prin apel la statistică, mizeria absolută a țăranilor, Iorga nota contrariat : „Dacă îi întrebi pe acești oameni ce e de

[1] Rădulescu-Motru, *Cultura romînă și politicianismul*, București, 1904, p. 182.
[2] *Sămănătorul*, 1905, nr. 47, p. 873, nr. 49, p. 909.

făcut, ei au un singur răspuns : *să li se dea pămînt* (subl. n.). Dar cu acest pămînt ei nu ştiu ce să facă". De aceea crede N. Iorga „răspunsul nu poate să fie decît unul singur : e nevoie de organizare şi lumină" [1]. Era aşadar normal ca atunci cînd ţărănimea îşi manifesta cu hotărîre în primul rînd nevoia de pămînt, sămănătoriştii să replice dezaprobator. În plină răscoală, I. Scurtu, pe atunci directorul *Sămănătorului*, comenta faptul într-un stil parcă apostolic, exprimîndu-şi regretul că „făptuiri nesocotite, *răzvrătire neiertată* împotriva rînduielilor sociale şi a legilor statului, păcate înspăimîntătoare s-au săvîrşit ... de către pacinicii, blînzii, îndurătorii şi iertătorii creştini ai satelor noastre" [2]. Semnificativ în această direcţie e şi faptul că *Sămănătorul* se simţea atunci dator să ia atitudine faţă de acele opinii care se solidarizau şi aprobau răscoala ţăranilor. Cînd Vlahuţă publică pilduitorul *1907*, deşi poetul era unul din fondatorii şi iniţiatorii revistei, acelaşi I. Scurtu se grăbeşte să condamne poziţia scriitorului. După recenzent, poezia „va rămînea de sigur doar ca un document pentru istorici", ea demonstrînd însă — credea el — „cît de uşor pot fi ispitiţi la visuri fantastice, la unilateralităţi tendenţioase, la judecăţi cu totul nedrepte, la osînde false şi la izbucniri sentimentale regretabile chiar şi poeţi de seama d-lui Vlahuţă" [3]. Vehemenţa *Sămănătorului* era în această chestiune atît de categorică încît concedea să angajeze o lungă polemică chiar cu confratele *Luceafărul*, care avea cuvinte de entuziastă aprobare faţă de gestul poetului Vlahuţă, salutînd călduros poezia.

Dar, de strădania aceasta continuă a sămănătorismului de a denatura, prin clişee de fabricaţie proprie, aspectul social al satului romînesc la începutul veacului nostru se leagă şi o altă dimensiune a acestei retrograde doctrine cu implicaţie sociologică. Şi anume, diversiunea cultural-morală. Negînd cu înverşunare realitatea diferenţierii sociale şi a luptei de clasă la sate, doctrinarii sămănătorişti cheltuiau multă energie pentru a convinge că marea problematică a ţărănimii nu e de natură socială, ci strict cultural-morală. Sămănătoriştii acreditau ideea că ţăranul trăieşte prost nu pentru că e lipsit de pămînt, ci pentru că e incult, neînvăţat şi nu ştie să-şi organizeze gospodăria în vederea chivernisirii. Soluţia o dată „aflată", sămănătoriştii se ridicau cu vehemenţă împotriva tuturor punctelor de vedere care le contrazicea „descoperirea". În primul rînd erau atacate ideile socialiste care-şi cîştigaseră un imens prestigiu în ţara noastră. Lupta mişcării socialiste pentru cucerirea unui regim de libertăţi publice reale, pentru vot universal, pentru respectarea de către clasele stăpînitoare fie şi a legilor existente, pentru îmbunătăţirea vieţii ţăranilor prin împroprietărire, era trecută duşmănos la capitolul „politicianism", demonstrîndu-se că, de fapt, „cheia" problemei nu stă în aceste deziderate, ci mereu şi mereu în cultură şi moralitate generală. N. Iorga spunea categoric în 1903 : „Lărgirea libertăţilor publice? Socialismul? Capitalurile străine? Păreri greşite, momeli, mofturi şi fleacuri!!... Ne trebuie o cultură romînească, cărţi pe rîndurile inspirate ale cărora să cadă deopotrivă lacrima

---

[1] N. Iorga, *O comună rurală din Romînia*, *Sămănătorul*, 1904, nr. 30, p. 467.
[2] I. Scurtu, *Răscoalele ţărăneşti şi cărturarii noştri*, *Sămănătorul*, 1907, nr. 14, p. 261.
[3] Vezi *Sămănătorul*, nr. 24, 1907, p. 519.

înaltei, bogatei doamne și a sătencei". Și tot atunci : „Libertăți avem destule, rămîne să le coborîm în moravuri ... Ce avem de făcut înainte de toate e purificarea, înaintarea și mai ales răspîndirea culturii noastre" [1]. Că o asemenea literatură care să satisfacă deopotrivă țăranca și bogata doamnă, era cu neputință de realizat, nu recunoșteau sămănătoriștii.

Ei recomandau însă insistent abordarea în artă a trecutului istoric, compromis însă de falsificatoarele tipare sămănătoriste ; în istorie acordau de asemenea prioritate trecutului îndepărtat, cultivau un fals etnografism cu scopul declarat de a „demonstra" că tradiția autohtonă — „romînismul" — e refractară industrialismului și luptei pentru eliberare socială ; proslăveau, din aceleași nevoi, misticismul și ortodoxismul așa-zis „generator".

Această orientare era necontenit însoțită de un exclusivism șovin, aproape fără de precedent, de un dispreț și o desconsiderare naționalist huliganică la adresa minorităților naționale și chiar a altor popoare, ajungîndu-se printr-o evoluție firească pînă la rasismul de provenință chamberlaineană, popularizat prin 1908 în *Sămănătorul* de reacționarul A. C. Popovici. Cu șovinismul care încuraja deschis huliganismul făcea casă bună antidemocratismul manifest pe care Aurel C. Popovici se străduia să-l ridice la o ținută cît de cît teoretică proferînd jalnic despre faptul că „democrația e o vorbă... pentrucă de fapt numai un singur om sau o mînă de oameni pot guverna popoarele. Niciodată... un popor nu se poate guverna el pe sine însuși" [2] etc. etc. Toată această moștenire a fost apoi preluată și dezvoltată de fascismul gîndirist care a așezat la loc de cinste în doctrina sa atît mistica naționalistă și etnografismul denaturat după nevoi de clasă, cît și falsificarea problematicii rurale și ortodoxismul ca unicul creator de valori „naționale" precum și proslăvirea primitivității satului și rasismul antidemocratic și violent huliganic. Unul din șefii „ideologi" ai gîndirismului fascist, N. Crainic, declara fără înconjur : „E aproape de prisos să spunem că noi, generația care am creat noua mișcare, ne-am însușit întru totul adevărurile artei și culturii rostite de d. Neculae Iorga. Ce am adăugat noi era necesar, dat fiind diferența epocii în care trăim și lucrăm". Iar altădată și mai precis : „Dacă *Sămănătorul* s-a oprit la jumătatea drumului, noi continuăm". Apare așadar limpede faptul că sămănătorismul — curent reacționar — face punte între junimism și gîndirism, mijlocind pe plan ideologic și artistic circulația unor virulente și diversioniste teze care se pot urmări în evoluția lor de-a lungul unui întreg secol.

Revenind la diversiunea aceasta cu privire la „luminarea" poporului ca unic drum pentru rezolvarea acutelor probleme în care se zbătea țărănimea, trebuie pomenit faptul că nici în această chestiune sămănătorismul nu era original. În epocă, pentru a se neutraliza mișcarea țărănească și a se contracara justele soluții propuse de socialiști era cultivată cu stăruință diversiunea culturală.

Sămănătorismul a îmbrățișat cu egală ardoare diversiunea culturală, adăugîndu-i însă puternice note naționalist-șovine, denaturînd și mai

[1] N. Iorga, *O nouă epocă de cultură*, *Sămănătorul*, 1903, nr. 29, p. 311.
[2] Aurel C. Popovici, *Doctrine și realități*, *Semănătorul*, 1908, nr. 13, p. 251.

mult aspectul social al realității țărănești. Ca atare îndemnul continuu al sămănătoriștilor către intelectuali și artiști de a scrie cărți pentru țărani și sfaturi către învățători și preoți, „luminătorii satelor", de a sădi în sate spiritul de „curat romînism" și „frățească înțelegere" urmărea, cum am mai spus, precise interese de clasă, specifice marilor proprietari funciari.

Sămănătorismul a fost deci pe toate dimensiunile sale o ideologie reacționară, menită să contribuie la ofensiva forțelor sociale reacționare și în primul rînd a boierimii, împotriva evoluției obiective a țării noastre, să le faciliteze realizarea intereselor de clasă condamnată la pieire.

MARXISM-LENINISMUL DESPRE RIDICAREA DE LA ABSTRACT LA CONCRET ÎN PROCESUL CUNOAȘTERII

DE

H. USCHERSOHN

În concepția logico-dialectică, abstracția este reflectarea parțială a concretului viu, reflectarea unilaterală a diferitelor laturi ale obiectului. Orice proces de abstractizare e separarea, izolarea mintală a unuia sau mai multor elemente, laturi, însușiri ale obiectului întreg, în scopul unei analize mai profunde. Inteligența omenească are puterea de a reduce orice conținut concret, prin abstracție, la cele mai simple expresii. Dacă cunoașterea se oprește însă la abstracții izolate, imobile, ele își pierd sensul, devin abstracții goale, metafizice. În acest sens vorbește Lenin de abstracția goală a „lucrului în sine" a lui Kant. Dacă pentru logica formală cunoașterea tinde spre abstracții din ce în ce mai mari, măsura acestei cunoașteri fiind gradul abstractizării iar adevărul fiind totdeauna abstract, pentru logica dialectică abstractul nu este un scop în sine, ci doar o etapă, un mijloc pentru cunoașterea din ce în ce mai profundă a concretului, iar adevărul e totdeauna concret. Scopul abstracției științifice îl constituie reproducerea concretului în gîndire. Gîndirea dialectică nu abstrage în elaborarea noțiunii doar un general abstract, ci așa cum arată Lenin — „universalul care întruchipează în el bogăția particularului" [1].

Această îmbinare organică a abstractului cu concretul în procesul cunoașterii se realizează logic sub forma ridicării de la abstract la concret, problemă elaborată științific de Marx.

Sarcina științei nu se reduce numai la cunoașterea esenței în spatele fenomenului — deoarece esența ca atare nu există — ci de a arăta cum și de ce se manifestă ea în forme anumite. Marx studiază esența fenomenelor sociale în forma ei pură, pentru ca apoi să arate cum se manifestă ea la suprafață, cum se modifică în raport cu condițiile concrete extrem de

[1] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 70.

variate. „Sarcina științei — spune Marx într-o scrisoare către Kugelman — este tocmai să arate *cum* se manifestă legea valorii. Dacă am vrea deci să explicăm din capul locului toate fenomenele care aparent contrazic legea, ar trebui să prezentăm știința *înaintea* științei" [1]. Sarcina științei e deci de a explica — pornind de la esență *după descoperirea acesteia* — cum și de ce se manifestă ea în forme anumite. Fără cunoașterea generalului esențial nu putem înțelege nici obiectul individual, singurul fel în care putem reproduce mintal individualul e înțelegerea lui prin general.

Rozenthal [2] analizînd cele două metode de cercetare prezentate de Marx în *Contribuții la critica economiei politice* (— metoda de ridicare de la concret la abstract, metodă istorică și — metoda de ridicare de la abstract la concret, metoda logică analitică) arată că — așa cum precizează Marx — ambele au fost folosite de cercetătorii economiști premarxiști : prima metodă e caracteristică economiștilor sec. XVII iar a doua celor din sec. XVIII.

Între metoda analitică a economiștilor sec. XVIII și metoda ridicării de la abstract la concret în procesul cunoașterii, elaborată prima dată în mod științific și multilateral de Marx, există o deosebire esențială. Metoda analitică unilaterală, plecînd de la noțiuni abstracte, cercetează diferitele laturi ale obiectului mergînd de la elementele concret senzoriale la o îngrămădire de abstracții din ce în ce mai imobile, lipsite de viață și de legături între ele. Această metodă are ca scop cunoașterea părților componente ale obiectului, dar nu poate explica legăturile acestor părți în reconstituirea întregului.

Hegel are marele merit de a fi înțeles pentru prima dată necesitatea ridicării de la abstract la concret [3] dar pentru el aceasta înseamnă metoda creării concretului însuși.

Metoda ridicării de la abstract la concret a lui Marx e direct opusă aceleia a lui Hegel. Ea e „modul în care gîndirea își însușește concretul, îl reproduce ca ceva concret pentru spirit. Aceasta nu este însă în niciun caz procesul de naștere a concretului însuși" [4]. Cunoașterea concretă, bazată pe analiza teoretică a materialului empiric, înseamnă reflectarea sistemului de relații și dependențe interne și externe ale obiectului într-un sistem adecvat de legături logice între abstracții științifice.

Concretul logic, corespunzînd treptei raționale, tinde să reproducă în gîndire concretul viu în unitatea, interdependența însușirilor și laturilor sale interne și externe (noțiunea științifică). El e mai bogat decît concretul sensibil pentru că reflectă legături esențiale în unitatea și interdependența lor, dar mai sărac decît concretul viu, pe care nu-l poate reproduce nicio-

---

[1] Marx-Engels, *Scrisori despre Capitalul*, E.S.P.L.P., 1955, p. 192.

[2] M. M. Rozenthal, *Problemele dialecticii în Capitalul lui Marx*, p. 288—289.

[3] Hegel zice în *Enciclopedia :* „Analiza descompune ființa vie. Această descompunere separă și rupe elementele care au crescut împreună. Ea transformă astfel o ființă concretă într-o ființă abstractă. Ființa vie este astfel transformată într-o ființă lipsită de viață, căci numai concretul, singularul poate fi viu. Și totuși, pentru a ajunge în posesiunea adevărului, această diviziune trebuie să aibă loc. Însă această diviziune nu e decît una din laturi și esențialul constă în unificarea elementelor separate."

[4] K. Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, E.S.P.L.P., 1954, p. 227.

dată în totalitatea sa. Vorbind despre semnificația generalului, Lenin spune că el este mort, impur, incomplet etc., etc., însă el este numai *o treaptă* către cunoașterea *concretului*, deoarece noi nu cunoaștem niciodată concretul în întregime [1]. Concretul logic depășește în același timp și abstractul pentru că nu reflectă doar o latură izolată a esenței, ci diferitele laturi esențiale în legăturile lor.

Omul nu poate cunoaște și înțelege obiectul în complexitatea lui, înainte de a fi cunoscut elementele acestui complex, rupte din conexiunea lor. Concretul în cunoașterea științifică este *rezultatul sintetizării unor determinări abstracte parțiale*. Marx definește concretul logic ca „sinteză a numeroase determinări" [2]. El apare deci în gîndire ca un proces de sinteză. Lenin spune că concretul în plenitudinea sa este dat de totalitatea infinită a noțiunilor, a legilor generale etc.

Obiectul concret, individual, atunci cînd e cunoscut profund, apare în gîndire ca rezultat al unor *definiții multiple*, din ce în ce mai detaliate, care dezvăluie multilateral trăsăturile sale esențiale. În ridicarea de la abstract la concret se trece de la definiția generală inițială a obiectului — ca un general nedescompus, nediferențiat — la elaborarea unor definiții din ce în ce mai detaliate, fiecare dintre ele reflectînd cîte una din laturile esenței obiectului studiat. Sinteza lor permite astfel crearea unei noțiuni generale mai profunde, dar diferențiate, asupra obiectului studiat ca un general care cuprinde acum bogăția particularului.

Cu cît pătrundem mai adînc în cunoașterea esenței obiectului, cu atît devine mai largă și mai profundă baza din care se deduc proprietățile acestuia și deci cu atît mai concretă cunoașterea lui. Astfel, în evoluția cunoașterii, la început se nasc noțiunile cele mai elementare despre obiect — ca un cadru sau contur general al dezvoltării sale viitoare — și treptat aceste noțiuni devin din ce în ce mai definite, cu un conținut din ce în ce mai bogat și mai concret.

Metoda ridicării de la abstract la concret e singura metodă care permite reproducerea mintală a obiectului concret a) ca produs al autodezvoltării sale istorice și b) în unitatea genetică a tuturor laturilor și condițiilor existenței sale. Galvano della Volpe [3] numește metoda lui Marx — proces de istorizare sistematică a abstracțiilor în determinarea lor concret-istorică. El consideră ca o trăsătură caracteristică a acestei metode faptul că mișcarea circulară concret-abstract-concret se încheie totdeauna cu practica.

Practica — ca temelie a întregului proces al cunoașterii — stă la baza gîndirii logice, a elaborării abstracțiilor, așa cum a stat munca la baza apariției conștiinței. Istoria elaborării abstracțiilor științifice e strict determinată de dezvoltarea practicii. Numai pe măsură ce omul *diferențiază în practică* lucrurile între ele, însușirile și relațiile lor, el *diferențiază logic* și noțiunile respective. Tot practica e aceea care determină și posibilitatea sesizării caracterului esențial sau neesențial al însușirilor descoperite. Sfera și conținutul noțiunilor s-au dezvoltat numai pe măsură ce oamenii

[1] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.P., Buc., 1956, p. 253.
[2] K. Marx, *op. cit.*, p. 226.
[3] Galvano della Volpe, *Probleme de filozofie*, nr. 3/1957, p. 274.

cuprindeau în practica lor socială o masă din ce în ce mai mare de obiecte. Cu perfecționarea uneltelor de producție și dezvoltarea necesităților practice, oamenii și-au perfecționat și capacitatea de a oglindi — din ce în ce mai multilateral și mai profund — lucrurile înconjurătoare. Astfel mecanica clasică (oglindind nevoile practicii secolului XVI—XVIII), a conceput atomul ca fiind imuabil, indivizibil, cu masă constantă — însușiri considerate esențiale și definitorii ale atomului, pînă la marile descoperiri din fizică de la sfîrșitul sec. XIX. Aceste descoperiri — oglindind nevoile crescute ale practicii sociale și dezvoltarea tehnicii — au dovedit că atomul e divizibil, penetrabil, cu masă variabilă, deci că are însușiri noi, direct opuse însușirilor absolutizate pînă atunci de mecanica clasică.

Concretul logic — ca o reproducere a concretului viu în gîndire — nu e o sumă mecanică sau simplă juxtapunere a unor abstractizări obținute anterior. El e o *sinteză* prin care izbutim să cunoaștem realitatea mai profund decît înainte, prin elaborarea unor abstracții științifice într-o anumită *succesiune necesară*. Marx observă că inferiorul poate fi înțeles doar de pe pozițiile superiorului. În acest sens, spune el „anatomia omului constituie o cheie pentru anatomia maimuței. În schimb, indicațiile pentru ceea ce este superior la speciile de animale inferioare nu pot fi înțelese decît după ce superiorul este deja cunoscut. Astfel economia burgheză ne dă cheia economiei antice etc.” [1].

Abstracțiile nu apar independent una de alta, ci legate între ele, fiecare ca o continuare logică a celeilalte. Fiecare abstracție creează, într-o succesiune care decurge logic din natura specifică a fenomenului, baza pentru abstracția următoare. Succesiunea lor necesară implică dezvoltarea categoriilor mai complexe din cele mai simple, a celor mai concrete din cele mai abstracte. Ridicarea de la abstract la concret nu înseamnă *reducerea mecanică* a fenomenului la esență ci *deducerea genetică* — și nu pur logică — a fenomenului din esență, a elementului complex din cel simplu. Valoarea și prețul de producție — arată Rozenthal — reprezintă cei doi poli opuși ai cercetării din care primul e treapta unei abstracții profunde foarte îndepărtate de imaginea concretă a fenomenului, pe cînd al doilea e dezvăluit de treapta înaltă a reproducerii concretului. Între acești doi poli se desfășoară procesul ridicării de la abstract la concret. Fiecare treaptă a acestui proces reproduce un tablou mai concret și mai complex fiind însă abstractă față de treapta următoare care e mai complexă și mai concretă. Astfel de pildă fiecare categorie economică analizată de Marx în *Capitalul* reproduce un tablou mai concret și mai complex al relațiilor economice (banii față de valoare, capitalul față de bani) dar rămîne o abstracție față de categoria următoare care e mai concretă și mai complexă. Succesiunea necesară a acestor abstracții trebuie să dezvăluie nu numai legătura lor internă necesară, dar să reproducă oarecum pe plan logic *geneza* obiectului respectiv (logicul reproduce istoricul). Obiectul trebuie explicat prin sine însuși pe baza autodezvoltării sale. El nu poate fi considerat cunoscut decît ca rezultat al dezvoltării sale istorice de la inferior la

[1] K. Marx, *op. cit.*, p. 232.

superior. Ordinea în care analizează Marx în *Capitalul* economia capitalistă are o anumită logică internă care decurge din logica dezvoltării societății capitaliste. Analiza succesivă a valorii banilor și capitalului nu e arbitrară ci reproduce pe plan logic istoria și preistoria apariției economiei capitaliste.

Sarcina cunoașterii științifice — așa cum am mai arătat — nu e numai de a reduce fenomenul la esența sa, ci de a dezvălui prin cercetarea *verigilor intermediare* dintre fenomen și esență, cum se manifestă *concret această esență*. În acest sens înțelegem în toată profunzimea indicația lui Marx cu privire la necesitatea analizei „verigilor intermediare" în cadrul cercetării categoriilor economice. După ce am ajuns de la fenomen la esență, de la particular la general, ne îndreptăm din nou spre fenomen, spre particular pentru a descoperi verigile intermediare care ne arată cum se manifestă concret esența o dată descoperită. Între abstract și concret nu poate exista o legătură nemijlocită, iar cercetarea verigilor intermediare nu e altceva decît ridicarea de la abstract la concret.

Marx arată că desmembrarea analitică a întregului concret și separarea categoriilor celor mai simple și mai abstracte constituie condiția și premisa necesară a ridicării de la abstract la concret.

Așa cum observă just Ilienkov [1], obiectul fiind un tot organic, produs al autodezvoltării sale, nu ne e indiferent cu ce latură a întregului trebuie să începem aprofundarea lui teoretică și în ce succesiune trebuie să trecem de la o abstracție la alta.

Categoria inițială cu care se începe această mișcare nu exprimă numai relația cea mai simplă, ci și relația *determinantă* a întregului concret. Fundamentul logic al concretului îl reprezintă *esența*, care-i determină caracteristica internă fundamentală, specificul lui calitativ, ea fiind veriga principală prin intermediul căreia se reunesc într-un sistem riguros necesar noțiunile și definițiile abstracte ale obiectului, rezultate din analiza teoretică. Acum obiectul nu mai apare ca o îmbinare exterioară, întîmplătoare, de diferite proprietăți și calități — cum era pe treapta senzorială — ci ca o unitate necesară a acestora, în care fiecare proprietate și latură esențială e riguros determinată în cadrul obiectului întreg.

Astfel metoda analitică, logică, cere să se desprindă din întregul complex, pe calea abstractizării, legea, esența, tendința care determină toate celelalte laturi, să se clarifice în forma ei cea mai *pură* și mai *abstractă* pentru a demonstra apoi că tot restul e doar o manifestare și o expresie a acestei esențe. Astfel Marx are uriașul merit științific de a fi desprins plusvaloarea și de a fi examinat-o în forma ei pură, ca manifestare a esenței ascunse a modului de producție capitalist. „Lucrul cel mai bun în cartea mea este analiza *plusvalorii independent de formele ei deosebite* profit, dobînda, renta funciară" — îi scria Marx lui Engels după apariția vol. I al *Capitalului*. Tocmai analiza plusvalorii în vol. I din *Capitalul*, i-a permis lui Marx să explice mai departe o serie întreagă de alte categorii economice ca salariul, acumularea capitalului, profitul etc.

Așa cum reiese din analiza făcută de Marx în *Capitalul*, abstractizarea științifică a capitalului implică în prealabil abstractizarea banilor iar

[1] *Probleme de filozofie*, nr. 1/1955.

aceasta la rîndul ei a valorii. O categorie mai complexă poate fi înțeleasă doar *după* una mai simplă. Rezultatul acestui proces îl constituie astfel un sistem de noțiuni ale căror legături și treceri reciproce oglindesc relațiile dintre diferitele laturi ale obiectului întreg.

Ridicarea de la abstract la concret pune pe primul plan rolul *sintezei dialectice* în gîndire. Aceasta nu înseamnă însă că acest proces se realizează în afara analizei logice. Nici o gîndire — și cu atît mai puțin cea dialectică — nu e posibilă în afara unității dintre analiză și sinteză. Dar pentru gîndirea metafizică sinteza e redusă la suma părților, iar în gîndire la suma abstracțiilor unilaterale. În fiecare pas al ridicării de la abstract la concret se realizează unitatea dintre analiză și sinteză, în sensul că , fiecare element al întregului trebuie înțeles strîns legat de celelalte elemente, ca rezultat al influențelor reciproce ale tuturor elementelor constitutive — toate aceste elemente parțiale fiind integrate în tabloul unitar al întregului, ca un sistem închegat. Funcția sintetică a gîndirii se realizează prin excelență la nivelul judecății și raționamentului. Un exemplu de ridicare de la abstract la concret îl dă Engels atunci cînd arată cum s-a desfășurat procesul cunoașterii în trecerea de la o judecată singulară (esența de gradul I) la o lege particulară (esența de gradul II) și de aci la o lege universală (legea transformării și conservării energiei) [1]. În revenirea de la o lege generală (de ex. legea transformării și conservării energiei) la o lege particulară (formele concrete ale acestei legi generale în fizică, chimie etc.) cunoașterea noastră pătrunde mai adînc în interiorul fenomenelor. Academicianul A. Joja [2] arată cum în logica dialectică trecerea de la o formă de judecată la alta se realizează printr-un proces dialectic intern în care treapta superioară se naște din cea inferioară pe care o dezvoltă printr-o apropiere continuă de esență și de concret. Și dezvoltarea raționamentului — de la modul singular la particular și general — ca raport de subordonare în care fiecare raționament următor cuprinde întregul conținut pozitiv al raționamentelor precedente exprimă ridicarea cunoașterii de la abstract la concret [3].

Marx consideră ridicarea de la abstract la concret nu ca o simplă *deducere logică* a unor determinări abstracte din altele, ci și ca o *sintetizare* a materialului faptic, empiric, prin prelucrarea percepțiilor și reprezentărilor. Astfel în *Capitalul*, fiecare categorie nouă nu e numai rezultatul unei deducții pur logice din abstractizări anterioare mai simple, ci și al sintetizării unui vast material faptic, astfel încît inducția și deducția se dovedesc legate indisolubil, fiecare moment al analizei deductive logice fiind verificat de fapte. Astfel, în deducerea logică a categoriei bani din categoria marfă, Marx se bazează și pe o sintetizare a faptelor, a procesului istoric al dezvoltării schimbului pînă la apariția banilor. De aceea spunea Lenin pe bună dreptate că Marx face în *Capitalul* analiza *teoretică și istorică* a capitalismului.

---

[1] F. Engels, *Dialectica naturii*, 1954, p. 227.

[2] Acad. Ath. Joja, *Cercetări filozofice*, nr. 5/1957, p. 84.

[3] Vezi M. V. Alexeev, *Dialectica raționamentului*, *Analele rom.-sov.*, seria filozofie, nr. 1/1960.

Concretul e punctul de plecare, punctul inițial al contemplării vii, de aceea ridicarea de la abstract la concret *nu înseamnă negarea primei trepte*, nici posibilitatea eludării acesteia, ea fiind totdeauna precedată de ridicarea de la concret la abstract adică de drumul de la contemplarea vie la gîndirea abstractă cu care începe propriu-zis procesul cunoașterii. Gîndirea nu poate ajunge la însușirea concretului fără a trece prin abstracții de mai multe grade, pe care trebuie însă să le depășească. Fără ridicarea de la concretul viu la abstract nu e posibilă nici o cunoaștere și de aceea greșesc acei care îi subestimează importanța [1], deoarece gîndirea fixează în acest proces rezultatul abstractizării în *învelișul material al cuvîntului*. Orice abstracție nou apărută ca rezultat al ridicării *de la concret la abstract* se fixează în mintea omului cu ajutorul cuvîntului și astfel face posibilă dezvoltarea mai departe a cunoașterii (de data aceasta prin ridicarea *de la abstract la concret*) în ceea ce privește conținutul concret al acestei abstracții. În acest sens procesul cunoașterii trebuie conceput ca desfășurîndu-se veșnic în cicluri concret — abstract — concret. Nici abstracția cea mai simplă nu poate constitui *începutul cunoașterii*, ea fiind totdeauna rezultatul prelucrării logice a datelor senzoriale, după cum nu poate constitui nici *sfîrșitul* cunoașterii. Materialismul dialectic consideră generalizarea înfăptuită cu ajutorul abstracțiilor ca un moment în mișcarea unică a gîndirii spre cunoașterea concretă a obiectului. În acest sens, procesul cunoașterii se desfășoară simultan în două direcții : pe de o parte pătrunderea mai profundă a diferitelor laturi ale obiectului, de altă parte un proces neîntrerupt de cunoaștere a obiectului în ansamblu.

În teoria marxist-leninistă avem o serie de exemple strălucite de noțiuni concrete în care gîndirea științifică reproduce concretul, ca de pildă noțiunea dictaturii proletariatului, definițiile leniniste ale clasei, imperialismului etc.

Astfel în analiza diferitelor trăsături ale imperialismului, Lenin ajunge la concluzia că exportul de capital nu poate fi înțeles dacă nu explicăm rolul nou al banilor și esența capitalului financiar ca și al exportului de capital, iar formarea uniunilor monopoliste internaționale nu poate fi înțeleasă decît dezvăluind esența și rolul capitalului financiar și al exportului de capital. Astfel, toate trăsăturile imperialismului se unesc într-un singur focar — concentrarea producției, formarea monopolurilor — și de aceea spune Lenin că imperialismul poate fi definit pe scurt drept stadiu monopolist al capitalismului [2].

Ridicarea cunoașterii de la abstract la concret *nu trebuie înțeleasă* în sensul criteriului logic-formal, pentru că în acest sens gîndirea științifică, abstractă prin forma ei de reflectare a realității, nu poate reflecta niciodată aidoma obiectul individual concret (generalul nu poate cuprinde

---

[1] Vezi Critica lui Ilienkov de Efimov în *Probleme de filozofie*, nr. 3/1956. Aceeași greșeală o face și Keburia (*Probleme de filozofie*, nr. 2/1957, p. 39) care, după ce neagă existența noțiunilor abstracte, subestimează cunoașterea ca ridicare de la concret la abstract, afirmînd că „cunoașterea este trecerea de la ceea ce este senzorial concret, la noțiuni concrete" fără a aminti existența abstracției inițiale ca treaptă intermediară.

[2] Vezi S. F. Efimov. *Structura logică a lucrării lui Lenin, Imperialismul stadiul cel mai înalt al capitalismului, Probleme de filozofie*, nr. 4/1958.

toată bogăția particularului), ci doar în sensul logicii dialectice adică al *conținutului* procesului de reflectare. Orice noțiune e în fond abstractă ca formă și ridicarea de la abstract la concret se desfășoară tot pe treapta gîndirii logice. Ridicarea de la abstract la concret se referă doar la conținutul noțiunii, ca o ridicare de la o noțiune abstractă, săracă în conținut, care izolează doar diferitele laturi ale obiectului — la noțiunea concretă bogată în conținut, care analizează multilateralitatea laturilor, însușirilor obiectului în strînsa lor dependență ontologică și logică. Reîntoarcerea la obiectul individual — la concretul viu — se face doar în procesul practicii în care se verifică rezultatele gîndirii abstracte.

În același timp, ridicarea de la abstract la concret *nu înseamnă extinderea sferei noțiunii*, nu înseamnă trecerea la abstracții cu sfere din ce în ce mai mari. Din contra Marx, în analiza logică a categoriilor economiei capitaliste, merge de la analiza mărfii la analiza banilor și de aici la capital, sferele respective fiind din ce în ce mai mici — sau de la valoare sau plusvaloare la formele lor de manifestare, adică la sfere mai mici de extensiune.

Aceasta nu înseamnă că cunoașterea n-ar mai urmări extinderea sferei de extensiune a noțiunilor. Dacă cunoașterea generalului, așa cum arată teoria marxistă, e indispensabilă pentru cunoașterea particularului, tot la fel și cunoașterea unui general mai mare e indispensabilă pentru cunoașterea unui general mai mic. Descoperirea legilor celor mai generale ale dezvoltării, legile fundamentale ale dialecticii, a dat un puternic avînt științelor particulare, permițînd cunoașterea mai concretă, mai profundă, a propriilor legi specifice.

Ridicarea de la abstract la concret reprezintă *negarea negației*, adică o reîntoarcere oarecum la punctul de plecare, dar o reîntoarcere îmbogățită cu cunoașterea tuturor legăturilor și relațiilor concretului viu și a legilor sale.

Știința înaintată contemporană merge de la noțiunile abstracte existente la noțiuni concrete, la cunoașterea concretului logic. Acest drum e precedat în mod necesar — în cazul elaborării abstracțiilor noi — de ridicarea de la concret la abstract, iar cunoașterea ca proces infinit, nu se oprește la acest concret ci merge mai departe, prin elaborarea unor noi abstracții, de un grad mai înalt, a căror îmbinare va oferi cunoștințe mai profunde, mai multilaterale, deci mai concrete asupra obiectului.

În istoria oricărei științe există o succesiune logică a principiilor teoretice și a legilor, determinată de dezvoltarea procesului cunoașterii și a practicii social-istorice. În cadrul acestei succesiuni — care în fizică a luat numele de „principiul corespondenței" [1] — orice teorie nouă este în general o dezvoltare dar și o *concretizare* a principiilor vechi. În pătrunderea cunoașterii spre esențe din ce în ce mai profunde, legile mai puțin profunde — și cunoscute deci mai înainte ca esențe „de ordinul I" — sînt explicate teoretic pe baza legilor mai profunde, cunoscute ulterior, ca esențe „de

[1] Vezi Ș. V. Angapov, *Contribuții la problema succesiunii concepțiilor fizice fundamentale în perioada electrodinamicii clasice*, în *Probleme de filozofie*, nr. 4/1957 și A. S. Arseniev, *Despre principiul corespondenței din fizica modernă. Probleme de filozofie*, nr. 4/1958.

ordinul doi". În acest proces pe care îl întîlnim în orice știință, teoria veche e înlocuită de o teorie nouă care reflectă o esență mai profundă de gradul II.

Teoria veche e conținută în cea nouă într-o formă suprimată și depășită (negație dialectică) ca un *caz particular limită* (teoriile vechi ar fi cazul limită al celor noi) de ex. mecanica clasică față de cea cuantică sau relativistă, optica ondulatorie față de cea geometrică, geometria euclidiană față de cea neeuclidiană etc. „Ideile exprimate în formă abstractă (de ex. ideea de substanță electrică) — spune Angapov — pe măsură ce se dezvoltă știința și îndeosebi pe măsură ce se îmbină cu idei de natură contrară (noțiunea de cîmp) se umplu în mod necesar cu un conținut nou și mai concret, care reflectă mai exact procesele reale din natură" [1].

În ridicarea de la abstract la concret, gîndirea se îndepărtează aparent de obiectul nemijlocit, dar ea se apropie și mai mult de esența lui. Astfel, fizica contemporană s-a îndepărtat de reprezentările concret-senzoriale despre corpuri și procese fizice ale fizicii clasice, ea nici nu încearcă să găsească astfel de modele pentru noțiunile sale abstracte. Cunoașterea actuală a structurii atomului reprezintă o sinteză a numeroase abstracții, formule și ecuații matematice — motiv de altfel pentru care unii fizicieni idealiști îi neagă existența obiectivă. Din faptul că noțiunile fizicii contemporane devin tot mai puțin intuitive, tot mai îndepărtate de o imagine concret-senzorială, idealiștii trag concluzia că ele n-ar reflecta realitatea obiectivă, ci ar fi creații exclusive ale spiritului omenesc. Astfel W. Heisenberg, subliniind că noțiunile fizicii contemporane „devin tot mai abstracte și mai puțin concrete" trage concluzia că procesul abstractizării dovedește dependența din ce în ce mai mare a lumii obiective față de subiect, teoriile fizice încetînd astfel de a mai fi o copie a lumii obiective. În realitate, cu ajutorul acestor abstracții, însușirile reale ale atomului sînt cunoscute mai profund, mai complet, fapt confirmat de succesele din zi în zi mai mari ale tehnicii moderne.

Știința și practica au demonstrat că abstracțiile din ce în ce mai înalte ale matematicii permit cunoașterea din ce în ce mai profundă a lumii obiective. „Se poate afirma — scrie cunoscutul matematician sovietic acad. Kolmogorov — că dezvoltarea actuală a matematicii o apropie mai mult de realitate, îi permite să cuprindă o varietate mai mare de fenomene reale și să le studieze cu un grad mai mic de schematizare decît o putea face matematica clasică" [2].

Orice cunoaștere progresează de la o sumă de adevăruri inițial extrem de generale și de abstracte — la altele mai concrete, mai precise. Tezele inițiale foarte generale se completează ulterior cu un conținut extrem de concret prin aprofundarea cunoașterii.

Abstracțiile cu adevărat științifice sînt cu mult mai concrete decît masa de date empirice care reflectă doar laturile externe ale fenomenelor. Acelora care se temeau de abstracțiile logice, Engels le răspundea că

[1] S. V. Angapov, *op. cit.*, p. 130.
[2] Citat din *Categoriile dialecticii materialiste*. Ed. șt., 1957, p. 319.

„Legea generală a transformării formelor mișcării e mult mai concretă decît orice exemplu „concret" în legătură cu ea" [1]. Lenin scrie că „Gîndirea, pornind de la concret la abstract, nu se îndepărtează — dacă este justă ... de adevăr, ci se apropie de el. Abstracția de *materie*, *lege* a naturii, abstracția *valorii* etc. într-un cuvînt *toate* abstracțiile științifice (juste, serioase, nu absurde) reflectă natura mai profund, mai exact, mai complet" [2].

Deci gîndirea se depărtează de obiect numai pentru a-l înțelege mai profund, abstracția fiind doar o treaptă spre cunoașterea concretă, multilaterală a obiectului.

Ținînd seama de cele arătate mai sus putem preciza acum că singura cunoaștere adevărată e *cunoașterea concretă* adică acea cunoaștere multilaterală care poate reproduce în mintea noastră conexiunea — internă și externă — a obiectului studiat, adică obiectul în multiplicitatea trăsăturilor, laturilor, însușirilor, aspectelor sale interne ca și a varietății condițiilor sale și a relațiilor sale externe. Acest lucru se realizează prin sinteza unor definiții multiple.

Cunoașterea noastră este cu atît mai concretă — din punctul de vedere al conținutului — nu numai cu cît oglindește mai multe însușiri ale obiectului, cu cît e mai bogată, mai *multilaterală* — ci și cu cît le oglindește pe acestea în unitatea și interdependența lor. Cunoașterea e concretă cînd reflectă obiectul în dezvoltarea și automișcarea sa, cînd, depășind juxtapunerea metafizică a laturilor opuse, contradictorii, ajunge să dezvăluie contradicțiile — laturile contrarii în unitatea și lupta lor — care stau la baza dezvoltării. Gîndirea e concretă cînd, eliberîndu-se de orice unilateralitate, poate să reflecte dialectica obiectivă și contradictorie a lucrului, cînd depășește dilema raționalismului și empirismului, a materiei continue sau discontinue, a acumulărilor cantitative și a salturilor calitative etc. — aspecte care au fost absolutizate pe rînd, unele sau altele, de gîndirea metafizică. Gîndirea e concretă în sfîrșit cînd — așa cum spune Lenin — ține seama de cerințele practicii sociale, aceea care determină pe fiecare treaptă istorică, legăturile între ceea ce e necesar omului și diferitele laturi și proprietăți ale obiectului.

Pe de altă parte, cunoașterea e cu atît mai abstractă cu cît oglindește mai puține însușiri, laturi ale obiectelor adică cu cît e mai *unilaterală*. Cunoașterea e abstractă nu numai cînd oglindește mai puține laturi, însușiri, relații dar cînd laturile, legăturile, relațiile obiectului supus cercetării *sînt luate ca atare* și nu ca parte a unui anumit sistem, cu o determinare internă necesară. Cunoașterea abstractă e unilaterală căci nu vede obiectele în dezvoltarea lor, în ansamblul legăturilor lor, pentru că desprinde însușirile obiectelor — fără legătură între ele — ajungînd la o sumă de abstracții din ce în ce mai mari, nelegate între ele.

Cunoașterea e abstractă atunci cînd caracterizează un obiect numai prin trăsăturile sale comune cu alte obiecte, și e concretă cînd îl abordăm

---

[1] F. Engels, *Dialectica naturii*, 1954, p. 225.
[2] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 140.

și din punctul de vedere al trăsăturilor specifice, neglijate în general în teoria empiristă a abstracției. Astfel Marx spune că „Populația e ceva abstract, dacă las de exemplu la o parte clasele din care ea se compune”[1], după cum și clasele pot fi noțiuni abstracte dacă nu cunosc elementele pe care se bazează. A judeca abstract înseamnă a gîndi parțial, a nu vedea fenomenele în ansamblul legăturilor, însușirilor lor interne și externe, a nu vedea lucrurile în dezvoltarea și în multilateralitatea relațiilor lor — după cum, a judeca concret înseamnă tocmai a considera obiectul în ansamblul laturilor și relațiilor interne și externe din care face parte și în dezvoltarea sa. Cunoașterea concretă, ca o depășire a cunoașterii abstracte, apare nu numai ca o cunoaștere a generalului ci și a particularului și singularului, nu numai ca o cunoaștere a esenței, a legii, ci și a modului lor de manifestare în împrejurări concrete. Cunoașterea concretă a teoriei revoluției înseamnă cunoașterea concretă a modului ei de manifestare în diferite condiții, în diferite țări.

Caracterul concret al cunoașterii nu e determinat de gradul de apropiere de imaginea senzorială a obiectelor — așa cum cred metafizicienii — ci de profunzimea și multilateralitatea cuprinderii în abstracții a diversității reale a proprietăților și legăturilor obiectelor respective. Această multilateralitate a conținutului gîndirii concrete nu privește numai conexiunile interne ci și pe cele externe dintre obiecte, acelea care determină locul și rolul lor obiectiv în cadrul conexiunii universale sau în cadrul unui anumit sistem. Din acest punct de vedere un rol deosebit îl joacă precizarea condițiilor de *loc* și *timp*, în care există și se dezvoltă obiectul cunoașterii în fiecare etapă. În acest sens înțelegem de ce în concepția materialismului dialectic adevărul e întotdeauna concret: pentru că corespondența cunoașterii cu realitatea obiectivă pe care o implică se referă la obiecte și fenomene situate în condiții concrete de loc și timp.

În articolul „Cine gîndește abstract” [2] Hegel ironizează subtil, prin cîteva exemple vii, gîndirea abstractă metafizică redusă la elaborarea de definiții abstracte unilaterale, gîndire sortită inevitabil să alunece la suprafața fenomenelor și să nu poată atinge înțelegerea lor concretă.

Lenin a scos în evidență că *examinarea concretă* a oricărei probleme trebuie să fie călăuzită de cerințele logicii dialectice, formulînd patru cerințe [3]. Astfel el arată că, pentru a cunoaște cu adevărat un obiect, trebuie să studiem toate laturile, legăturile, relațiile sale. „Noi nu vom realiza niciodată pe deplin acest lucru, dar cerința multilateralității ne ferește de greșeli” — spune Lenin. Pentru aceasta sînt necesare mai multe definiții diferite, numai totalitatea lor permițînd reflectarea concretă a esenței lucrurilor. În al doilea rînd, logica dialectică cere considerarea obiectului în dezvoltare, în automișcarea sa, prin dezvăluirea contradicțiilor (pe care nu le înțelege metafizicianul). În al treilea rînd, în definiția obiectului trebuie să intre întreaga practică umană, atît ca criteriu al adevărului, cît și ca determinant practic al legăturii cu acele elemente ale obiectului

[1] K. Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, E.S.P.L.P., 1954, p. 225.
[2] Vezi *Probleme de filozofie*, nr. 6/1956, p. 191.
[3] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 32, p. 79.

care sînt necesare omului în respectiva etapă de dezvoltare a societății. În al patrulea rînd, spune Lenin, logica dialectică ne învață că nu există adevăr abstract, adevărul e întotdeauna concret.

În esență, aceste cerințe ale logicii dialectice se reduc la necesitatea analizei multilaterale a obiectului considerat în dezvoltarea sa și a analizei care să plece de la practica social-istorică a omenirii. Practica constituie baza mișcării cunoașterii de la concret la abstract și de la abstract la concret. În acest sens gîndirea dialectică este în esență o oglindire concretă a realității, singura care poate ajunge la adevărul concret.

BIBLIOTECA CENTRALA
SIBIU

O lucrare sovietică de logică dialectică*

Noua carte a cunoscutului filozof sovietic M. M. Rozenthal este o sinteză asupra principalelor probleme ale logicii dialectice. În cele nouă capitole ale cărţii autorul îşi propune să delimiteze obiectul şi cercul de bază al problemelor logicii dialectice în raport cu logica formală precum şi modul de tratare şi rezolvare a acestor probleme potrivit indicaţiilor date de clasicii marxism-leninismului şi în acord cu rezultatele ştiinţei şi practicii moderne.

Primul capitol intitulat *Logica ca ştiinţă* are drept scop delimitarea marxist-leninistă a locului şi rolului logicii formale ca ştiinţă. Necesitatea de a situa logica pe un fundament materialist implică totodată, respingerea concepţiilor idealiste despre logică, lucru pe care autorul îl face prin dezvăluirea atitudinii iraţionaliste a intuiţionismului (Bergson) şi pragmatismului (James); este de asemenea demascat neopozitivismul (Carnap) care, sub pretenţia luptei împotriva „metafizicii" reeditează în fond poziţia agnostică a lui Hume şi se străduieşte să prezinte ca un salt în evoluţia logicii încercarea pozitivistă antiştiinţifică de a reduce realitatea la logică, logica la „analiza limbii" (decretată ca unica filozofie posibilă) şi în general de a reduce obiectul la posibilitatea lui de încadrare într-o „carcasă lingvistică" dinainte dată.

Logica — subliniază M. M. Rozenthal — trebuie să studieze formele şi legile gîndirii ca reflectări ale lumii obiective în procesul de „însuşire" practică a acestei lumi, existentă independent de voinţa şi conştiinţa noastră. Forţa logicii dialectice stă tocmai în a sesiza în procesele, formele, procedeele de cunoaştere legile generale ale gîndirii logice, necesitatea logică, care reflectă necesitatea lumii obiective, şi această însuşire îi conferă calitatea de *metodă* generală a cunoaşterii.

Rol de metodă îndeplineşte mai ales logica dialectică, definită în toată universalitatea ei de către V. I. Lenin, dar ideea logicii ca metodă străbate întreaga istorie a filozofiei (Aristotel, Bacon, Descartes, Hegel). În dezvoltarea sa istorică logica formală a luat-o înaintea logicii dialectice, fapt explicabil prin aceea că cunoaşterea înainte de a surprinde lucrurile în mişcare în dezvoltarea lor trebuie să le înţeleagă ca identice şi de aceea logica formală operează cu „categorii fixe".

După părerea autorului, atunci cînd Engels vorbeşte despre „modul de gîndire" prin „categorii fixe", el nu putea să aibă în vedere decît logica formală deoarece o scurtă analiză a principiilor logicii formale arată că ea operează într-adevăr cu „categorii fixe" (de exemplu identitatea abstractă). Observăm însă că acest mod de argumentare

---

* М. М. Розенталь, *Принципы диалектической логики* (*Principiile logicii dialectice*) Издательство социально-экономической литературы, Москва, 1960.

nu este cel mai potrivit — el putînd uşor readuce în scenă vechea confuzie între logica formală şi metafizică, datorată în bună parte încă lui Hegel. În legătură cu această problemă trebuie să precizăm că :

a) Engels, vorbind despre modul de gîndire prin „categorii fixe" se referă la metafizică şi nu la logica formală. Engels afirmă chiar că modul metafizic de gîndire a fost justificat la vremea sa (în perioada acumulării de date în istoria diferitelor ştiinţe), că acest mod de gîndire este folosit adesea mai ales, în „uzul casnic", care are de-a face cu exteriorul lucrurilor, cu forma lor macroscopică, unde unitatea dintre stabilitate şi mişcare nu este atît de evidentă.

b) Tocmai faptul că logica formală e *condiţia permanentă a oricărei gîndiri (adevărate sau false, reflectînd staticul sau dinamicul)* şi nu „un mod de gîndire" alături de logica dialectică, face ca ea să deţină o anumită întîietate istorică faţă de logica dialectică.

În continuare, pentru a conchide asupra necesităţii unei logici dialectice, autorul efectuează o incursiune în istoria logicii insistînd asupra criticii făcute logicii formale de către Bacon, Descartes, Kant, Hegel, — critică care relevă legătura logicii formale cu conţinutul, cu faptele, cu mişcarea, cu practica. Subliniem că ea este valabilă şi astăzi în măsura în care unii logicieni tind să exagereze rolul logicii formale.

În ceea ce priveşte logica matematică, M. M. Rozenthal arată, pe bună dreptate, că ea este în ultimă instanţă „logică formală". Deşi a făcut un pas înainte prin introducerea procedeului simbolic, prin prelucrarea teoriei relaţiilor şi studierea problemei criteriului adevărului, logica matematică este, în principiu, destinată „cercetării logicii demonstraţiilor matematice" (p. 66) şi de aici decurge limitarea ei.

Evidenţierea limitelor logicii formale (tradiţionale sau matematice) arată că ea nu poate fi singura logică, deoarece este incapabilă să cuprindă conţinutul în mişcarea şi dezvoltarea sa. Dezvoltarea impetuoasă a ştiinţei şi practicii moderne, arată M. M. Rozenthal, a dus la instituirea unei noi logici, capabilă să reflecte adecvat realitatea din punctul de vedere al mişcării şi dezvoltării ei. Necesitatea acestui nou organon al cunoaşterii ştiinţifice pune în faţa cercetărilor problema obiectului şi sarcinilor logicii dialectice.

Izvorul şi fundamentul cunoaşterii şi gîndirii este realitatea în procesul mişcării şi dezvoltării ei şi, de aceea, înţelegerea atît a cunoaşterii cît şi a gîndirii nu e posibilă decît *prin prisma legilor generale ale mişcării* acestei realităţi. De aici decurge şi necesitatea de a privi în unitate dialectica, teoria cunoaşterii şi logica, aşa cum a arătat Lenin. Ruperea logicii de gnoseologie nu poate fi justificată prin motive de „comoditate" căci, aşa cum bine observă autorul : „Acolo unde încep consideraţiile în legătură cu „comoditatea" sau „incomoditatea" încetează graniţele ştiinţei" (p. 74). În ceea ce priveşte logica dialectică, ea este definită astfel : *„Logica dialectică este aplicarea metodei dialectice la gîndire şi cunoaştere, concretizarea principiilor generale ale acestei metode în domeniul legilor şi formelor gîndirii"* (p. 80).

Încercarea de a reduce logica dialectică la „suma procedeelor tehnice concrete" ale diferitelor ştiinţe este greşită. Logica dialectică studiază aceste procedee numai pentru a desprinde legile generale.

Logica dialectică este *formală* numai întrucît *formal* înseamnă abstracţie de un conţinut determinat şi nu de *conţinut în general.* Chiar şi formele gîndirii, care în logica formală sînt studiate aparte, ea le consideră numai în unitate cu conţinutul şi dacă tendinţa logicii formale (prin logica matematică) este abstragerea din ce în ce mai mare faţă de conţinut, cea a logicii dialectice este dimpotrivă apropierea tot mai mult de conţinut.

Arătînd că logica dialectică trebuie în mod necesar să se ocupe cu formele gîndirii, M. M. Rozenthal precizează, totodată, că această chestiune nu poate fi redusă la întrebarea : există oare forme „speciale", „dialectice" ale gîndirii ? căci logica dialectică nu „inventează" vreo formă nouă de gîndire pe lîngă cele cunoscute.

Logica dialectică „cercetează formele gîndirii din punctul de vedere al capacităţii lor de a reflecta procesele complexe şi contradictorii ale lumii reale" (p. 92). Din acest punct de vedere formele gîndirii capătă un aspect nou: *sînt forme pline de conţinut*. O dată cu apariţia logicii dialectice rolul logicii formale a fost esenţial redus (noi am spune a fost precizat) rămînînd o „logică elementară". Principala ei sarcină este studiul gîndirii corecte, consecvente, necontradictorii, al demonstraţiei.

În continuare, M. M. Rozenthal, identificînd logica formală cu metoda de gîndire folosită mai ales în acele domenii „unde se poate face abstracţie de dezvoltare şi transformare" (p. 104) şi în general cu logica „stabilităţii", arată că aparentul conflict dintre logica formală şi cea dialectică se rezolvă pe baza tezei unităţii mişcării absolute şi stabilităţii relative.

În legătură cu abordarea legilor logicii dialectice considerăm interesant de menţionat asemănarea dintre unele puncte de vedere exprimate la noi şi unele teze ale lui M. M. Rozenthal. Astfel autorul cărţii consideră că: „Existenţa în fenomene a laturilor contradictorii se exprimă în noţiunea dialectică a identităţii concrete..." (p. 130). „Principiul identităţii concrete în sensul indicat are pentru logica dialectică aceeaşi semnificaţie fundamentală pe care o are pentru logica formală principiul identităţii abstracte..." (p. 130).

În ţara noastră importanţa fundamentală pentru logica dialectică a principiului identităţii concrete a fost relevată de către acad. Ath. Joja în studiile publicate în revistele *Cercetări filozofice* şi *Acta logica*. Pe baza acestei legi şi în funcţie de ea, acad. Ath. Joja a dedus legea predicaţiei complexe contradictorii şi pe cea a terţiului supervenient [1].

Cunoaşterea ca proces are prin esenţa sa un caracter contradictoriu (trecerea de la adevărul relativ la cel absolut, de la „lucru în sine" la „lucru pentru noi", de la abstract la concret etc.). În ce priveşte legea trecerii schimbărilor cantitative în schimbări calitative ea se manifestă în planul *istoric* al cunoaşterii, în *trecerile* de la abstract la concret, de la noţiuni vechi la noţiuni noi etc., iar în planul *logic*, în trecerea de la *senzorial* la *raţional*, de la inducţie la deducţie etc.

În ceea ce priveşte legea negării negaţiei autorul consideră că ea conţine două momente: a) momentul negării, b) momentul sintezei. Ea exprimă caracterul ascendent, spiraloform al cunoaşterii. În planul logic această lege se manifestă ca unitate a afirmaţiei şi negaţiei, ca „depăşire" a abstractului în concret etc. Ca exemplu de manifestare în planul *istoric* al acestei legi este depăşirea mecanicii clasice de către cea relativistă. Autorul relevă, de asemenea, rolul deosebit care revine legii negării negaţiei în construirea sistemului de noţiuni, categorii, legi.

În continuare M. M. Rozenthal analizează principiul concordanţei logicului cu istoricul ca lege specifică a cunoaşterii şi principiu fundamental al logicii dialectice. Sensul acestei legi constă în aceea că *„logica mişcării gîndirii în capul omului individual reproduce în general şi în ansamblu, în mod prescurtat şi depăşit logica dezvoltării istorice a gîndirii, coincide cu ea"* (p. 168).

În logic, istoricul e concentrat, e luat în „momentele sale principale" fără „accidentele istorice". Deci e vorba de o reproducere „prescurtată" şi pe o „treaptă superioară". Coincidenţa dintre logic şi istoric nu are un caracter „preformist" ca la Hegel, ea este condiţionată de împrejurările social-istorice ale cunoaşterii (de ex., nivelul dezvoltării forţelor de producţie).

Principiul logicului şi istoricului e strîns legat de realitate prin corelaţia între cercetarea obiectelor şi dezvoltarea istorică a acestor obiecte. Pentru a înţelege obiectul trebuie să înţelegem istoria lui. Începutul cunoaşterii obiectului trebuie să coincidă cu începutul istoriei obiectului şi această corelaţie este o tendinţă generală. Istoria însăşi a obiectului

[1] Vezi studiul acad. Ath. Joja, *Asupra unor aspecte ale logicii dialectice*, în *Cercetări filozofice*, nr. 5/1957, precum şi studiul *Despre tertium non datur*, publicat în *Cercetări filozofice*, nr. 2/1958 şi 3/1958.

e înţeleasă mai bine de pe o treaptă superioară. În acest sens Engels spunea că gîndirea ia de obicei obiectul în „forma sa clasică". În legătură cu această problemă autorul observă pe bună dreptate că în cercetarea obiectului poate fi abordat cînd „planul logic", cînd „planul istoric" (în unele ştiinţe accentul cade pe o metodă, în altele pe alta).

Studiul formelor gîndirii trebuie început, consideră autorul, cu noţiunea, deoarece ea este bilanţul, rezultatul generalizării fenomenelor, a însuşirilor lor. Noţiunea apare ca o „celulă" în organismul cunoaşterii şi ea nu poate fi tratată ca simplu „element de judecată" sau doar ca „posibilitate de exprimare a ceva". „Discuţia despre ceea ce a apărut mai înainte — judecata sau noţiunea — e un nonsens" căci ele sînt „de negîndit una fără alta" (p. 205). Logica, spre deosebire de alte ştiinţe, are de-a face cu categorii şi nu cu noţiuni particulare. Studiind noţiunea, logica formală are în vedere mai ales aspectul *cantitativ* (sfera, numărul notelor), cea dialectică, mai ales aspectul *calitativ* (de exemplu, gradul de esenţialitate). Pentru logica dialectică, noţiunea este reflectarea a ceea ce este esenţial şi în acelaşi timp contradictoriu în lucruri.

Noţiunea se prezintă ca o unitate de contrarii (unitatea dintre general şi particular, între abstract şi concret) şi tocmai de aceea ea nu este numai abstracţie, numai general ci cuprinde în sine toată bogăţia particularului, a concretului.

Definiţia dată de M. M. Rozenthal noţiunii („reflectare a însuşirilor esenţiale ale lucrurilor") este, după părerea noastră, justă numai considerînd noţiunea într-un stadiu *încheiat*, deoarece dacă o considerăm în mişcare, în dezvoltare, ea e tocmai unitatea notelor esenţiale şi neesenţiale.

Autorul abordează de asemenea o altă problemă de bază: este noţiunea capabilă să reflecte mişcarea?

Ridicîndu-se împotriva concepţiilor idealiste care proclamă neputinţa noţiunii de a reflecta mişcarea (Bergson), cerînd să ne lipsim de ea, sau declară noţiunea capabilă doar să reflecte stabilitatea (Rickert), şi pornind de la unitatea stabilităţii relative şi a mişcării, ca expresie universală a contradicţiilor interne ale lucrurilor (p. 23) autorul subliniază caracterul reflectoriu al noţiunii, distingînd cele două sensuri ale problemei:

a) din punctul de vedere al reflectării, al surprinderii, al unităţii dintre general şi particular, al multiplicităţii, al contradicţiilor etc.

b) din punctul de vedere al dinamicii noţiunilor în procesul cunoaşterii — ca proces distinct, specific (în acest sens noţiunile se mişcă şi se raportează unele la altele conform cu legile generale ale dialecticii).

Mobilitatea, elasticitatea noţiunilor, trecerea lor una în alta, legătura permanentă, opoziţia lor, unitatea opoziţiei, toate acestea le fac capabile să exprime adecvat mişcarea obiectivă. Chiar şi noţiunile cele mai simple nu pot fi înţelese fără opusele lor (ex. ziua fără noapte).

Un pas înainte în analiza noţiunilor îl realizăm prin analiza categoriilor. Studiul categoriilor este una din sarcinile logicii dialectice. Categoriile exprimă, după cum spune M. M. Rozenthal, „cele mai tipice şi mai des întîlnite contradicţii ale lumii reale" (p. 247). Cu alte cuvinte, spunem noi, categoriile exprimă *formele cele mai generale ale contradicţiilor obiective*.

Autorul subliniază, în special, mobilitatea, elasticitatea (trecerea una în alta), universalitatea categoriilor şi arată că încercarea de eliminare a unor categorii (necesitate, cauzalitate) se dovedeşte a fi cu totul neştiinţifică, iar absolutizarea, izolarea, analiza abstractă (ruptă de specific) a categoriilor sînt tot atîtea moduri greşite de interpretare a lor. Autorul observă cu subtilitate că „gîndirea în procesul cercetării unui anumit obiect operează nu cu categorii separate, ci cu *toate* categoriile logice, împingînd pe primul plan cînd pe unele, cînd pe altele, în acord cu mersul concret al cunoaşterii" (p. 268). Categoriile logice sînt analizate astfel ca forme ale mişcării şi adîncirii cunoaşterii. Deoarece „logica exprimării contradicţiilor obiective cere trecerea în procesul cunoaşterii de la unele categorii la altele, succesiunea acestei treceri nu e

arbitrară..." (p. 269). Ea arată adîncirea cunoaşterii noastre, concretizarea ei. În categorii se exprimă trecerea continuă de la fenomen la esenţă şi invers, trecerea de la o esenţă la alta etc. Generalitatea lor maximă explică elasticitatea lor. Cunoaşterea are însă un caracter istoric care se manifestă în mişcarea noţiunilor, judecăţilor etc. „Dezvoltarea noţiunii este un proces *social*, adică un proces indisolubil legat de condiţiile istorice ale vieţii sociale" (p. 282).

Apropierea continuă de obiect se face atît prin apariţia de noi noţiuni, prin precizarea şi schimbarea vechilor noţiuni, cît şi prin concretizarea noţiunilor, prin surprinderea de noi aspecte.

Trecînd la capitolul consacrat problemei extrem de importante a judecăţii în logica dialectică, autorul consideră că „judecata e o formă a gîndirii mai complexă decît noţiunea" (p. 302). Această afirmaţie, deşi la prima vedere pare justă, nu este întemeiată dacă ne gîndim că „noţiunea apare ca rezultat al unei serii de judecăţi" (p. 205).

Rezultatul cunoaşterii noastre fiind noţiunile, ele nu pot fi deloc mai simple decît treptele care duc spre ele (diferitele judecăţi). Am înclina să credem că, departe de a fi cea mai simplă formă a gîndirii, noţiunea este cea mai complexă, ea fiind constituită dintr-o înlănţuire de judecăţi (expuse deductiv, descriptiv sau altfel). Mai mult, ea cuprinde şi raţionamentul. De felul cum sînt structurate judecăţile în noţiune (deductiv, descriptiv, prin raport cu gradul de esenţialitate) depinde şi gradul ştiinţific de evoluţie al acesteia.

Spre deosebire de logica formală care se interesează de structura judecăţii, logica dialectică studiază capacitatea ei de a reflecta mişcarea, contradicţiile lumii obiective, cît şi ordinea adîncirii cunoaşterii în judecată. O problemă mult discutată în legătură cu judecata este, după cum se ştie, următoarea: cum putem exprima contradicţiile reale fără ca în acelaşi timp să nu ne contrazicem formal? Cum putem, de pildă, exprima judecata: „spaţiul e continuu şi discontinuu" fără a ne contrazice? Pentru aceasta se cere de la început să facem distincţie între contradicţiile formale şi cele dialectice. Contradicţia formală înseamnă inconsecvenţă cu propria-ţi afirmaţie, pe cînd contradicţia dialectică e contradicţia internă inerentă lucrului.

Confruntînd judecăţile „Acest roman este interesant şi neinteresant" şi „Mişcarea este continuă şi discontinuă", autorul precizează că prima e *formal contradictorie*, iar cea de-a doua *dialectic contradictorie*. Forma judecăţilor cu care operează, de obicei, logica formală „nu e suficientă pentru exprimarea fenomenelor dialectice contradictorii" (p. 327). Pentru aceasta „se cere dezvoltarea mai departe, îmbogăţirea formei de exprimare" (327). Se cer, spune autorul, judecăţi de forma: mişcarea e continuă şi discontinuă. Deşi la începutul cărţii autorul declarase net că logica dialectică nu „inventează" forme de gîndire noi, acum se vede silit să considere că este „necesară îmbogăţirea formei de exprimare". Autorul nu explică însă dacă această „îmbogăţire a formei de exprimare" rămîne în cadrul logicii formale sau e vorba de ceva nou, *de forme dialectice ale gîndirii*.

Necesitatea de a exprima mişcarea, contradicţiile ei, spune M. M. Rozenthal, duce la o „inevitabilă contradicţie dialectică a formei însăşi" (p. 328). În legătură cu aceasta autorul vorbeşte chiar de un principiu dialectic al lui „da şi nu" care „reprezintă prin sine forma de exprimare a esenţei lucrurilor..." (p. 328). Acest principiu „exprimă în gîndire dezvoltarea, transformarea, mişcarea contradictorie" (p. 328).

După părerea noastră aici nu este vorba de apariţia unei noi „forme de exprimare" (şi cu atît mai puţin de o formă logică nouă); problema prezintă un aspect mult mai interesant: în ce condiţii avem dreptul să afirmăm această judecată fără să socotim că ne contrazicem formal? Deşi observă că încercarea logicianului polonez Rolbiecki de a rezolva contradicţia dialectică, luînd cele două laturi în raporturi diferite, mai mult o dizolvă decît o rezolvă, M. M. Rozenthal acordă totuşi o atenţie redusă acestei probleme.

Mai departe, autorul vorbeşte despre unele contradicţii de tip formal în dezvoltarea ştiinţei. „În acest caz — arată M. M. Rozenthal — problema nu poate fi redusă la *încălcarea elementară* (subl. ns. — *G.E.*) a principiului non-contradicţiei" (p. 335). Dînd ca exemplu, mecanica clasică şi mecanica relativistă, M.M. Rozenthal arată că „a apărut o contradicţie logică între noţiunile şi metodele mecanicii clasice şi cele ale fizicii atomice" (p. 335).

Sîntem de acord cu afirmaţia autorului că avem de-a face aici cu o „ciocnire la prima vedere" a unor principii incompatibile (p.336), dar considerăm, totuşi, că în acest caz nu e vorba de încălcarea principiului non-contradicţiei („elementare" sau „neelementare") şi deci, de o „depăşire" a unei contradicţii logice prin crearea mecanicii cuantice.

În tratarea problemei clasificării dialectice a judecăţilor autorul se călăuzeşte după indicaţiile date de Fr. Engels în *Dialectica naturii*. O asemenea clasificare, arată M. M. Rozenthal, are la bază coincidenţa logicului cu istoricul.

Am ajuns astfel la un alt cerc de probleme importante cărora pe bună dreptate li se acordă o atenţie deosebită în cartea de care ne ocupăm. Este vorba de problemele cunoaşterii deductive în logica dialectică.

După ce arată că logica dialectică studiază raţionamentul din punct de vedere al mişcării, dezvoltării cunoaşterii, autorul se opreşte într-un paragraf special asupra deducţiei referitor la fenomenele în schimbare şi dezvoltare. Părerea după care cunoştinţa dedusă nu poate fi obţinută din premise care exprimă schimbarea fenomenelor, este justă „numai întrucît ne aflăm în limitele teoriei logico-formale despre raţionamente" (p. 360) — spune M. M. Rozenthal.

În încheierea paragrafului autorul arată că logica dialectică spre deosebire de cea formală (care are în vedere cerinţele formale ale deducţiei) se interesează de reflectarea adecvată a obiectului, de „deducţia" reală a fenomenelor conform principiului istorismului, stabilind adevărul în raport cu faptele şi cu practica. Dar afirmaţia lui M. M. Rozenthal că logica formală nu „epuizează întreaga bogăţie de procedee şi mijloace a cunoştinţelor deduse" (p. 372) nu ni se pare clară. Dacă e vorba de *deducţia logică* şi nu de *derivarea* şi *determinarea* reală a fenomenelor, atunci noi nu avem alte mijloace de a deduce decît pe cele cunoscute din logica formală. Restul sînt procedee dialectice *de stabilire* a „deducerii", a *derivării* reale şi nu de deducere ca atare. Modul de exprimare al acestei derivări şi determinări a fenomenelor este o altă problemă. De asemenea, nu putem fi de acord cu părerea autorului că mai există alte mijloace de deducţie pe lîngă cele cunoscute în logica formală, care mijloace nu implică o anumită „constanţă" („standard"). Or se ştie că fără o anumită universalitate nu există procedeu ştiinţific de cunoaştere.

Cercetarea problemelor arătate pînă acum precum şi tratarea diferitelor aspecte ale procedeelor analitice şi sintetice de cunoaştere (cap. VIII) au permis autorului să ajungă în ultimul capitol al lucrării la unele consideraţii extrem de interesante cu privire la problema abstractului şi concretului, cu privire la ridicarea de la abstract la concret. M. M. Rozenthal deosebeşte aci două momente : punctul iniţial al ridicării şi trecerea abstractului în concret.

În ce priveşte trecerea de la abstract la concret tendinţa permanentă este de „reproducere" (Marx) a concretului real, prin sintetizarea de noi şi noi laturi. Această reproducere nu e o unire „mecanică", „eclectică", ci e „deducerea sintetică, dezvoltarea întregii multiplicităţi concrete a fenomenului din abstracţia iniţială" (p. 448), în aşa fel încît fiecare nouă determinare trebuie să fie nemijlocit legată cu cea precedentă, s-o conţină pe aceasta în mod „depăşit" în sine.

Drumul istoric al abstracţiilor este în general şi în ansamblu cel arătat în succesiunea lor logică, totuşi aici nu trebuie să stabilim un punct de vedere „cronologic" rigid. Mersul istoric spre concret este caracterizat de apropierea din ce în ce mai mare a diferitelor ştiinţe particulare prin dezvăluirea unităţii naturii şi descoperirea de noi legi generale.

Acest drum, după cum arată evoluţia ştiinţelor, este adesea foarte ocolit. Abstracţiile ştiinţifice departe de a ne îndepărta de „natura vie" (Heisenberg) şi fără ca diferenţa dintre subiect şi obiect să dispară, ele ne apropie continuu şi această apropiere se face în activitatea practică a oamenilor care „le conferă caracterul vieţii nemijlocite" (p. 471).

În încheierea cărţii autorul subliniază pe bună dreptate că ştiinţa şi practica modernă nu numai că creează posibilităţi dar şi reclamă imperios dezvoltarea logicii dialectice ca logică capabilă să exprime pe plan conceptual contradicţiile mişcării obiectului şi ale cunoaşterii.

Prin problemele abordate, prin majoritatea soluţiilor propuse, lucrarea lui M.M. Rozenthal se înscrie printre lucrările care aduc o contribuţie la rezolvarea acestei sarcini ce stă în faţa filozofilor şi logicienilor marxişti; ea va ajuta la continuarea fructuoasă a dezbaterilor în jurul problemelor logicii dialectice.

G. Enescu

Probleme actuale ale literaturii realist-socialiste

La noi se resimte încă lipsa unor studii critice mai ample, capabile să dezbată pe larg diversele aspecte ale fenomenului literar actual, să evidenţieze ceea ce-i valoros iar din slăbiciuni să tragă concluziile şi învăţămintele, de ordin general, necesare. Realismul socialist este o metodă de creaţie dinamică, vie, care îşi defineşte principiile în raport cu practica procesului de elaborare artistică. Succesele obţinute de scriitorii noştri în domeniul poeziei, prozei, dramaturgiei, nu pot fi înţelese deplin, în afara eforturilor întreprinse sub conducerea partidului, în cei aproape 17 ani de la eliberare, pentru o literatură strîns legată de viaţa şi năzuinţele poporului, factor activ în lupta pentru formarea conştiinţei noi. Altminteri există riscul de a ne pierde în cercetări mărunte şi superficiale, în comentarii sterile, concretizabile în ultimă instanţă în formula subiectivist-empirică, ce n-are nimic comun cu cercetarea ştiinţifică: *îmi place* sau *nu-mi place* o anumită lucrare. Cititorii urmăresc cu deosebit interes dezbaterile iniţiate în paginile revistelor despre tradiţiile realismului socialist, despre sensul noţiunii de actualitate, despre poezia politică şi spiritul de partid, despre tematica prozei etc. Trebuie să recunoaştem că prin asemenea intervenţii critica noastră literară îşi consolidează considerabil prestigiul şi autoritatea, cîştigate pe merit, în faţa publicului. Ea îşi lărgeşte astfel permanent sfera de acţiune, devenind tot mai mult „estetică în mişcare", ca să folosim expresia lui Bielinski.

Ideea de a publica culegeri colective, de studii, închinate acestor preocupări, ni se pare binevenită şi utilă, în orice caz.

Volumul *Probleme actuale ale literaturii realist-socialiste*, apărut la E.S.P.L.A., în 1960, reprezintă doar o primă încercare. Sînt adunate sub aceeaşi copertă 14 articole, tipărite iniţial în diferite periodice, menite să aducă noi contribuţii teoretice privind metoda de creaţie a realismului socialist.

Trebuie remarcat de la început faptul că autorii pun în discuţie o seamă de probleme generale ale realismului socialist prin prisma drumului specific parcurs de literatura română, prin prisma experienţei scriitorilor noştri contemporani şi de pe poziţiile unei înalte platforme teoretice.

Volumul are meritul esenţial de a încerca să definească, mai întîi, o serie de noţiuni estetice de circulaţie curentă şi, pornind de aici, să dezbată unele probleme generale de teorie şi istorie literară. *Probleme actuale ale literaturii realist-socialiste* nu reprezintă un studiu sistematic întocmit. Am exagera prezentînd cartea drept o monografie sau o schiţă monografică a realismului socialist în litera-

tură. Evident, cele 14 intervenţii se completează reciproc. Ele urmăresc de pe aceeaşi platformă ideologică — marxism-leninismul — un obiectiv ştiinţific oarecum unic: metoda realismului socialist, sub diferitele sale aspecte. Dar asta nu presupune „epuizarea" tuturor chestiunilor în discuţie. Sînt multe „capitole" importante netratate de loc. Caracterul fragmentar al unei atare contribuţii a fost, fără îndoială, prevăzut; de aceea editorii au încercat să ordoneze întregul material pe cîteva coordonate majore.

Suita de studii se deschide cu reproducerea unui articol redacţional, apărut în *Scînteia* nr. 4479, din 22. III. 1959, intitulat *Literatura să pătrundă în miezul actualităţii!* Articolul semnalează *„Procesul lărgirii tot mai active a literaturii pe temele actualităţii"* ca *„rezultat al muncii educative a partidului, al luptei sale ferme împotriva influenţelor ideologiei burgheze, pentru promovarea metodei realismului socialist". „Trebuie relevat faptul* — se spune mai departe — *că marea majoritate a scriitorilor noştri au dat şi dau dovadă de o poziţie ideologică fermă, de ataşament pentru linia ideologică a partidului, de conştiinţa răspunderii faţă de popor".*

Imperativul prezenţei scriitorului în actualitate constituie principala coordonată a volumului *Probleme actuale ale literaturii realist-socialiste.*

Pasiunea actualităţii este identificată de către majoritatea autorilor cu pasiunea noului din realitate. În eseul intitulat *Spiritul de partid şi actualitatea* M. Novicov analizează conţinutul noţiunii de actualitate. *„O operă literară e cu atît mai actuală cu cît răspunde mai ascuţit, indiferent de „data acţiunii", unor probleme omeneşti de arzătoare actualitate pentru rezolvarea sarcinilor de luptă şi de muncă pe care le îndeplineşte azi poporul"* (p. 31). Referindu-se la spiritul de partid M. Novicov e de părere că acesta nu poate fi conceput în afara graniţelor actualităţii: *„...spiritul de partid presupune, în primul rînd, intervenţia activă în viaţă. Există o incompatibilitate inexorabilă între spiritul de partid şi pasivitate"* (p. 29). Scriitorul comunist intervine în realitate, luînd atitudine împotriva a ceea ce este vechi, retrograd, dăunător, scoţînd la iveală şi urmărind cu grijă dezvoltarea germenilor noului.

Proza „scurtă" şi pasiunea scriitorului „comunist" de Al. Oprea, *Patos şi optimism* de Perpessicius reiau aceeaşi problemă dar din alte perspective.

Al. Oprea stăruie asupra caracterului poetic al însăşi realităţii socialiste sau, ca să ne exprimăm în termeni mai ştiinţifici, asupra frumosului obiectiv din realitate — de unde obligaţia scriitorului contemporan de a cunoaşte nemijlocit viaţa oamenilor muncii, a constructorilor societăţii noi. Al. Oprea observă, pe bună dreptate, că *„... în societatea burgheză proza cotidiană înăbuşe poezia practicii umane, desfiinţează „libera individualitate", înlocuind cu „calcul rece" şi „bani peşin" simţămintele cele mai fireşti".* Numai în orînduirea socialistă *„omul reintră în posesia însuşirilor sale umane de care fusese înstrăinat, este eliberat din ipostaza de sclav al legilor din natură şi viaţa socială, ceea ce are ca urmări, printre altele, desfiinţarea acelor condiţii care favorizau literatura antipoetică, naturalistă ori formalistă".* Lucrurile trebuie privite însă dialectic. Nu ne este permisă nici un fel de absolutizare a uneia sau alteia din premise. Afirmaţia categorică: *„dacă în vechea orînduire artistul se afla în faţa chinuitoarei dileme de a realiza opere poetice zugrăvind o realitate josnică, trivială, la noi situaţia este diametral opusă: creatorul trebuie să lupte ca să-şi ridice creaţia la nivelul conţinutului major al vieţii"* (p. 259) e unilaterală pentrucă realitatea dintr-o orînduire nu poate fi judecată global. În ea coexistă, întotdeauna, în luptă, elemente ale *vechiului* şi ale *noului*. Lupta proletariatului împotriva burgheziei, protestul vehement al maselor împotriva condiţiilor mizere în care sînt silite să trăiască dezic concluzia, formulată pripit, după care artistul din societatea capitalistă se afla doar *„în faţa chinuitoarei dileme de a realiza opere poetice zugrăvind o realitate josnică, trivială ..."*. După

cum şi în socialism realitatea conţine deopotrivă — atît elemente ale noului victorios cît şi elemente ale vechiului, condamnat pieirii.

Realismul socialist şi sensul noului de George Munteanu abordează problema cunoaşterii multilaterale a realităţii de către artistul realist-socialist, a noilor căi ce se deschid literaturii şi artei prin însuşirea de către creator a filozofiei materialist-dialectice. El vine, anume parcă, să întărească şi să explicite, într-un fel, partea judicioasă, valabilă a observaţiei lui Al. Oprea. *„Realismul socialist reprezintă, pe plan istoric, prima metodă de creaţie care nu pune creatorului de artă, nici un fel de oprelişti în cunoaşterea realităţii şi în redarea ei veridică, ci dimpotrivă, deoarece sensul dezvoltării acesteia, în întregimea ei, coincide cu aspiraţiile maselor de milioane, cărora li se adresează literatura realist socialistă. Pentru prima dată în cadrul realismului socialist, arta a fost restabilită integral în demnitatea ei: aceea de a seconda omenirea pas cu pas în cunoaşterea naturii şi societăţii, în cunoaşterea şi transformarea propriei condiţii umane; aceea de a nu pune numai întrebările ce îi frămînta pe oameni ci de a şi răspunde la ele, în acord cu acea ştiinţă a realizării idealurilor milenare ale omului, socialismul"* (p. 72—73). Articolul lui George Munteanu încearcă să răspundă la întrebarea ce aduce nou realismul socialist în dezvoltarea istorică a culturii şi sub raportul inovaţiei artistice. *„În acest sens, spre deosebire de orice metodă de creaţie şi orice mişcare literar-artistică din trecut, care, după cum se ştie, venea cu un program limitat, cu prescripţii şi convenţii mai mult sau mai puţin înguste, nu numai în domeniul conţinutului, ci şi în acela al formei artistice"* (p. 93), realismul socialist implică o multiplicitate de soluţii, o continuă preocupare de căi proprii adecvate evoluţiei sale istorice, o „democratizare" şi „desconvenţionalizare" a formei artistice. Totodată el este incompatibil cu înţelegerea eclectică a artei şi a ştiinţei despre ea, estetica marxist-leninistă. Autorul arată că preluarea creatoare în artă nu înseamnă, reflectarea formelor vechi în condiţii noi, sau încărcarea acestora cu un conţinut nou, ci ridicarea pe o treaptă superioară, *sublimarea*, a ceea ce scriitorii şi artiştii anteriori au cucerit trudnic de-a lungul secolelor. Cercetînd legătura dintre tradiţie şi inovaţie, George Munteanu expediază, credem, prea succint, printr-un simplu citat, problema complexă a relaţiei dintre nou şi vechi în artă. *«Frumosul trebuie păstrat, luat ca model, de la el trebuie să porneşti chiar dacă-i „vechi". De ce să întoarcem spatele la ceea ce este cu adevărat frumos, să renunţăm la folosirea lui ca punct de plecare pentru dezvoltarea ulterioară, numai pentru că e „vechi"? De ce să te prosterni în faţa a ceea ce este nou ca în faţa unei divinităţi, de ce trebuie să i te supui numai pentru că este „nou"?»* se întreba Lenin în cunoscuta convorbire cu Clara Zetkin. (Vezi Lenin, *Despre cultură şi artă*, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1957, p. 616).

Aceste preţioase indicaţii leniniste trebuie avute în vedere mereu, atunci cînd discutăm despre tradiţie şi inovaţie în artă şi literatură, trebuie adîncite şi înţelese. *„Fireşte* — notează acad. G. Călinescu în *Lenin şi moştenirea literară — lucrurile nu trebuie înţelese greşit şi, realist în toate fibrele lui, Lenin nu agrea pe „răsturnătorii în pictură" urmărind nu exprimarea unui conţinut nou în „forma veche şi înţeleaptă", ci noul cu orice chip în contra lui Raphael. În ce priveşte „vechiul" reacţionar şi decadent, se înţelege că Lenin era neiertător"*. Articolul acad. G. Călinescu se distinge tocmai prin străduinţa de a expune cititorilor clar, fără nici o posibilitate de interpretare echivocă, învăţătura leninistă despre moştenirea literară. Cînd autorul vorbeşte însă despre valabilitatea universală a analizei făcută de Lenin operei lui Tolstoi, sugerînd că ea *„se potriveşte perfect lui Eminescu"* credem că formula nu-i cea mai potrivită. Mai trebuie oare arătat că între cei doi titani ai literaturii — Tolstoi şi Eminescu — există însemnate deosebiri de concepţie ideologică, de viziune artistică, după cum nu pot fi neglijate nici condiţiile social-istorice deosebite în care au trăit ?

Prin argumentarea bogată în exemple, studiile cuprinse în culegerea *Probleme actuale ale literaturii realist-socialiste* oferă o imagine concludentă asupra avîntului literaturii şi artei noastre în anii regimului democrat popular. „*Valoarea unei experienţe literare se măsoară prin cărţi*", notează Silvian Iosifescu în *Măestrie şi meşteşug*. Şi, într-adevăr, raportată la perioada dinaintea eliberării, literatura noastră din ultimii ani se impune printr-o mare abundenţă de volume, printr-o mare varietate de stiluri şi viziuni artistice.

Indiferent însă dacă este vorba despre lirică sau roman, despre schiţă ori eseu, prezenţa socialismului ca realitate obiectivă răzbate pretutindeni. Procesul de transformare socialistă a patriei poate fi urmărit pas cu pas în literatură. Dumitrana din *Şoseaua nordului* de Eugen Barbu înscrie biografia comunistului ieşit din închisoare o dată cu eliberarea ţării de sub jugul fascist. Existenţa lui rămîne legată de existenţa societăţii ce se va clădi. Licu Oroş, din *Rădăcinile sînt amare* de Zaharia Stancu, aşişderea, Mitru Moţ şi George Teodorescu din *Setea* de Titus Popovici iau, cînd se întorc de pe front, contact cu partidul, cu problemele puse în faţa clasei muncitoare şi ţărănimii sărace imediat după război. Muncitorul Anton Filip, ceva mai tîrziu, trebuie să facă faţă sarcinilor de conducător al unei întreprinderi de stat. Lazăr de la Rusca trece în legendă răpus mişeleşte pentru convingerile sale comuniste. Iată numai cîteva din biografiile personajelor noii noastre literaturi.

Înalta preţuire a eroilor clasei muncitoare, a celor situaţi pe primele poziţii ale luptei pentru viitor ni se pare supremul mesaj pe care literatura noastră contemporană îl transmite generaţiilor ce vor veni. Niciodată, pînă la apariţia realismului socialist, scrisul romînesc nu a slăvit cu o aşa vigoare şi atît de entuziast pilda celor căzuţi sau angajaţi în lupta pentru viitor.

Regretăm lipsa din această culegere a unui studiu care să urmărească prezenţa socialismului în literatura romînă din ultimul secol, de la versurile lui Traian Demetrescu ce înfăţişau socialismul drept un vis îndepărtat al maselor, pînă la oglindirea unanimă a socialismului ca realitate, în volumele pe care publicul are posibilitatea să le cunoască astăzi. Numai aşa articolul, cu multe observaţii şi idei interesante : „*Tradiţiile realismului socialist în literatura romînă*" de Mihai Gafiţa, şi-ar fi atins integral scopul.

În general culegerea *Probleme actuale ale literaturii realist-socialiste* e prea puţin istorică, în sensul că fenomenul literar nu este studiat din perspectiva neîncetatei sale deveniri, a progresului diferitelor tipuri, specii şi genuri literare. Poezia, proza, dramaturgia cunosc astăzi cu totul alte tipuri decît în trecut, o altă etică şi, mai presus de orice, o altă concepţie despre lume. Din literatura romînă actuală dispar tot mai mult existenţele mărunte ; micile frămîntări, egoismul nu mai au căutare. Cititorii resping cu hotărîre orice încercare de reînviere a unor maniere şi preferinţe depăşite. Ne-am obişnuit cu versul optimist, cu personajele preocupate de problemele majore ale epocii, cu eroul de factură nouă — luptătorul pentru înfăptuirea idealurilor măreţe ale socialismului. Omul capătă aici, precum vedem, o altă semnificaţie : figura comunistului a fost ridicată la proporţii de simbol, cu largi sensuri educative. Protagoniştii a numeroase opere deţin forţa exemplului însufleţitor. E suficient să ne gîndim la Anton Filip, Mitru Moţ, Lazăr de la Rusca, Ilie Barbu.

Dar o asemenea schimbare în tipologia literară trebuie explicată limpede. De aceea expunerea lui D. Micu : *Teme şi tipuri noi în romanul nostru contemporan* ni se pare insuficient de explicită.

Dumitru Micu îşi limitează exclusiv investigaţiile la operele unor scriitori dintre cele două războaie mondiale. „*Aruncînd o privire oricît de fugitivă asupra romanului dintre cele două războaie mondiale şi confruntînd direcţiile contradictorii ale evoluţiei lui în epoca numită cu acelea ale dezvoltării respectivei specii în zilele noastre, vom putea aprecia cu mai multă temeinicie ce datorează epica şi, prin ea, literatura romînă în general, puterii*

populare, îndrumării partidului" (p. 132). Redusă la simpla confruntare dintre cele două perioade istorico-literare, evoluţia romanului în anii puterii populare, evoluţia romanului romînesc realist-socialist ne este înfăţişată doar sub aspectul său exterior, cantitativ. Or, după cum se ştie, lucrurile stau altfel.

Epica noastră populară ne-a lăsat moştenire personaje ca Toma Alimoş, Pîntea Viteazul, Miu Cobiul — eroi angajaţi în lupta cu forţele răului şi întunericului, cu duşmanii neobosiţi ai poporului. Ulterior tezaurul a fost îmbogăţit cu alte nume create de proza şi poezia cultă. Puţine sînt totuşi acele caractere din literatura romînă dinainte de 23 August 1944 care să constituie modele de comportare, idealuri de viaţă. Transformările petrecute în structura vieţii economice şi politice a ţării noastre, în anii de după eliberare, au extins aria lor, călind în masă, voinţe dîrze de revoluţionari dăruiţi cu trup şi suflet cauzei lupteî pentru fericirea poporului. „Dezrădăcinaţii" „inadaptabilii", „boemii" rămîn nişte curiozităţi ale trecutului. Cine ar mai îndrăzni astăzi să le mai admire cînd în jurul nostru se află atîtea caractere extraordinare. Noi slăvim luptătorii de tip nou, marile potenţe şi energii ce clădesc societatea socialistă. Nu e vorba, deci, de o simplă schimbare de optică, ci de o consecinţă directă a înseşi proceselor ce se petrec în realitate. Metoda realismului socialist vine să răspundă, aşa dar, unei cerinţe istorice obiective.

Preluînd tradiţiile cele mai valoroase ale culturii naţionale, literatura romînă contemporană îndrumată de către partidul clasei muncitoare, a atins un stadiu superior de dezvoltare.

Se tinde către o creaţie care să imortalizeze avînturile, eroismul şi entuziasmul epocii socialismului. Eroul pozitiv, despre care se discută ades, reprezintă o necesitate ivită în dezvoltarea genurilor.

Realismul socialist, presupunînd o multiplicitate de stiluri şi individualităţi literare constituie, în acelaşi timp, o unitate indestructibilă pe planul concepţiei scriitorului sau artistului despre lume şi societate.

Această observaţie se repetă cu insistenţă în numeroase articole: *Critică şi poezie* de Ov. S. Crohmălniceanu şi Paul Georgescu, *Scriitorul de teatru şi cîteva probleme ale dramaturgiei contemporane* de Vicu Mîndra, *Poezia politică* de Ion Oarcăşu ş.a.

În *Măestrie şi meşteşug*, Silvian Iosifescu constată, pe bună dreptate, că *„Realismul socialist integrează mijloace diverse"* numai în măsura *„în care sînt compatibile cu baza lui ideologico-estetică"* (p. 65). Dar şi în cazul de faţă intervine factorul istoric. Anumite mijloace ce au servit într-o anumită epocă pentru înfăţişarea unui conţinut progresist nu pot fi preluate în „formă brută" şi „adaptate" la conţinutul realităţii din zilele noastre, cum pare a susţine Savin Bratu în *Spiritul de partid şi cunoaşterea vieţii*. Pe lîngă unele expresii nefericite de genul: *„El* (scriitorul partinic — n.ns.) *vede cu ochiul partidului* (p. 283), *„Naturalul trece neobservat, anomalia îţi sare în ochi"* (p. 282), *„Realitatea nu este o abstracţie pentru cunoaşterea marxist-leninistă* (p. 284), *Cu spirit de partid, problema intelectualului, căutîndu-şi drumul şi găsindu-şi-l în alăturarea eforturilor întregului popor, e enunţată într-o carte de tinereţe, ca* Străinul *de Titus Popovici"* (p. 281), articolul păcătuieşte şi printr-o înţelegere confuză a raportului dintre tradiţie şi inovaţie în realismul socialist. Savin Bratu crede, bunăoară, că *„... realismul socialist, partinic, cunoaşte o înflorire specifică bătrînei epopei"* (p. 289). După cum ştim cu toţii, epopeea, ca specie literară, a fost generată de anumite condiţii istorice concrete şi ele nu se mai pot repeta.

Ni se pare falsă, la un moment dat premisa, de la care îşi porneşte autorul demonstraţia, că *„Noul este aspectul natural al vieţii noastre în desfăşurare către ţelul socialist"* (p. 282) în vreme ce vechiul e neobişnuitul, de aceea îi dăm, chipurile, o importanţă mai mare. Ar urma că noul, fiind egal cu ceea ce-i comun (*aspectul natural*) iar vechiul cu ceea ce-i ieşit din comun, tot ce se naşte, tot ce generează deosebit realitatea ca formă a viitorului nu rămîne decît

să fie asimilat cu vechiul şi condamnat la pieire.

Şi în alte studii asistăm la impreciziuni supărătoare. Astfel la p. 151 stă scris : „*Prin ce cuceresc eroii unor romane cum sînt cele numite? Evident, prin aceea că fiind înfăţişaţi aşa cum sînt în realitate, ei ne prilejuiesc cunoaşterea unor caractere cum numai epoca noastră de lupte şi înfăptuiri grandioase poate făuri*". Noi ştim că estetica marxist-leninistă respinge teza vulgarizatoare, de provenienţă naturalistă, potrivit căreia artistul nu are de făcut decît să copieze realitatea „aşa cum este ea".

O menţiune specială merită studiul lui Andrei Băleanu *Semnificaţia politică a neutralismului în literatură* în care sînt combătute pretenţiile „neutraliste", „obiective" ale artei burgheze contemporane

În ansamblu, am mai spus, culegerea *Probleme actuale ale realismului socialist*, aduce o serie de contribuţii originale, valoroase, bazate pe experienţa literaturii noastre din ultimii ani, privind unele din cele mai importante probleme ale realismului socialist. Utilitatea lor ar fi fost, fără îndoială, sporită, dacă se aveau în vedere cercetările la care a ajuns critica literară şi estetica din celelalte ţări socialiste, sau unii cercetători şi teoreticieni marxişti din Apus, folosindu-se în felul acesta numeroase poziţii cîştigate deja.

Iniţiativa se cere neapărat continuată, cu atît mai mult, cu cît, nu avem încă prea multe studii sintetice asupra literaturii romîne actuale, asupra metodei de creaţie a realismului socialist.

Fireşte, oricît de reprezentative ar fi, asemenea culegeri nu pot înlocui studiile ample de sinteză, monografiile asupra problemelor centrale de teorie literară şi estetică marxist-leninistă. Aşteptăm un studiu sistematic, o monografie a realismului socialist în literatură. Cartea se dovedeşte absolut necesară atît pentru marele public, cît şi pentru specialişti. Prin ultimele sale intervenţii teoretice, dintre care nu trebuie exclusă, indiscutabil, nici culegerea *Probleme actuale ale literaturii realist-socialiste*, critica noastră literară a dovedit încăodată maturitate, a dovedit că este capabilă să întreprindă vaste cercetări asupra fenomenului literar contemporan, să facă faţă exigenţelor mereu crescînde ale cititorilor. Cu excepţiile semnalate care, şi ele, privesc mai mult detaliul şi nu orientarea diverselor studii, structura lor generală, volumul apărut la E.S.P.L.A. se impune prin seriozitatea cu care sînt analizate problemele abordate.

Un merit incontestabil al culegerii îl constituie efortul vizibil al fiecăruia dintre autori de a dezbate şi expune ideile cît mai clar şi simplu, pe înţelesul marilor mase. Formulările pedante, pretenţioase, neinteligibile au fost evitate.

Probleme actuale ale literaturii realist-socialiste aduce în discuţie o mare bogăţie de idei şi observaţii referitoare la itinerariul parcurs de literatura romînă după 23 August 1944. Cu toate acestea din culegere nu reiese precis cum a fost însuşită metoda realismului socialist în cei 16 ani de la eliberare, cum realismul socialist a ajuns astăzi metoda de creaţie a tuturor scriitorilor noştri. Procesul de formare a literaturii romîne noi, de consolidare a elementelor realist-socialiste dinainte de cel de-al doilea război mondial (în opera lui Sahia, Bogza, Călugăru etc. în revistele *Cultura Proletară*, *Era nouă*, *Manifest*, *Bluze Albastre* ...) şi în anii regimului de democraţie populară, nu a fost chiar aşa de simplu. O cercetare atentă, făcută din perspectiva devenirii istorice, a evenimentelor epocale ce au avut loc în viaţa poporului romîn, ar fi dus la stabilirea unor concluzii mai edificatoare, cu valabilitate generală pentru triumful metodei realismului socialist în literatura contemporană. Se observă insistent la unii critici literari tendinţa de a discuta problemele de teorie literară în afara timpului, a condiţiilor istorice concrete ce au generat aceste probleme.

Să sperăm că celelalte culegeri, ce vor urma, dacă editurile vor găsi de cuviinţă, vor ţine seama de experienţa primului volum.

Gh. Achiţei

Formele conştiinţei sociale

Sarcinile care stau în faţa frontului ideologic din ţările socialiste sînt, în perioada actuală, deosebit de complexe, iar rezolvarea lor constituie o parte integrantă a operei de construire a socialismului şi comunismului. După cum sublinia tovarăşul N. S. Hruşciov în Raportul ţinut la Congresul al XXI-lea al P.C.U.S., „pentru trecerea la comunism este necesară nu numai o bază tehnică-materială dezvoltată, ci şi un înalt nivel de conştiinţă al tuturor cetăţenilor societăţii. *Cu cît va fi mai ridicată conştiinţa maselor de milioane, cu atît mai mult succes vor fi îndeplinite planurile de construire a comunismului*" [1]. Problema educaţiei comuniste, a formării unui om multilateral dezvoltat, făuritor conştient al noii societăţi capătă astfel, o importanţă excepţională. Monografia : *Formele conştiinţei sociale* [2], apărută în 1959 la Moscova are meritul de a aduce o contribuţie teoretică importantă tocmai în acest domeniu, atît de actual.

Punctul de plecare al întregii expuneri este teza materialismului dialectic, după care în conştiinţa omului se reflectă relaţiile sociale ; astfel înţeleasă conştiinţa apare ca produs social, ea nu există în afara societăţii ci întotdeauna este conştiinţă *socială*; conştiinţa individuală este, *în acest sens*, de asemenea socială (Trebuie avute în vedere totuşi, deosebirile care există în mod real între conştiinţa socială şi conştiinţa individuală).

Conştiinţa socială nu apare, însă, niciodată „în general", ea există şi se manifestă în forme deosebite, determinate, în ultimă instanţă, de bogăţia şi varietatea lumii obiective. Formele conştiinţei sociale, subliniază autorii, se deosebesc „*prin obiectul* pe care îl reflectă, prin forma reflectării (*cum* reflectă obiectul), prin *baza socială* a apariţiei lor, prin *deosebirile* dezvoltării lor, prin *rolul* lor în viaţa societăţii" (p. 28). Autorii arată în continuare că nu trebuie să se absolutizeze aceste deosebiri şi să se neglijeze influenţa reciprocă a diverselor forme ale conştiinţei sociale, precum şi rolul hotărîtor pe care îl are ideologia politică asupra celorlalte domenii ale activităţii spirituale.

Capitolele următoare ale monografiei examinează, pe rînd, formele conştiinţei sociale — ideologia politică, ideologia juridică, morala, religia, ştiinţa, arta şi filozofia. Structura fiecărui capitol este aproape aceeaşi : apariţia formei respective, locul şi rolul ei în orînduirile presocialiste, importanţa ei în societatea socialistă. Conceperea fiecărui capitol după o asemenea structură generală are importante implicaţii de conţinut : astfel, pe de o parte, apare mai clar specificul fiecărei forme a conştiinţei sociale precum şi legăturile ei cu celelalte forme (potrivit distincţiilor făcute în primul capitol), iar pe de altă parte, se urmăreşte procesul istoric de constituire, dezvoltare şi perfecţionare a conştiinţei sociale, subliniindu-se însemnătatea deosebită pe care o are în societatea socialistă.

Un alt merit al autorilor constă în examinarea separată a conştiinţei juridice. În marea majoritate a lucrărilor de materialism istoric, conştiinţa politică şi conştiinţa juridică se analizează împreună. Deşi legăturile dintre aceste două forme ale conştiinţei sociale apar puternic reliefate, printr-o asemenea tratare de multe ori se trece prea uşor peste specificul fiecăreia. Fără a neglija legătura intimă dintre ideologia politică şi ideologia juridică, autorii, examinîndu-le în capitole separate, au reuşit să determine, astfel, mai precis specificul, particularităţile şi rolul lor în viaţa şi dezvoltarea societăţii.

Mai trebuie să subliniem aportul constructiv pe care îl aduce cartea *Formele conştiinţei sociale* într-o serie întreagă de probleme în discuţie, aport care se împleteşte cu critica,

[1] N. S. Hruşciov, *Cu privire la cifrele de control ale dezvoltării economiei naţionale a U.R.S.S. pe anii 1959—1965*, Ed. politică, 1959, p. 66.

[2] В. Келле, М. Ковальзон, *Формы общественного сознания*, Госполитиздат, Москва, 1959.

în majoritatea cazurilor, judicioasă şi bine aprofundată a unor teze filozofice idealiste şi concepţii revizioniste cu o mare circulaţie în Occident. Aceasta sporeşte, evident, valoarea cărţii în condiţiile actualei lupte ideologice.

În rîndurile următoare vom încerca să desprindem din lucrare doar cîteva probleme care prezintă după cum ni se pare, un mai mare interes prin noutatea lor, prin rezolvarea originală pe care le-au dat-o autorii, prin actualitatea pe care o au.

★

Arătînd că scindarea societăţii în clase şi separarea muncii fizice de munca intelectuală au fost condiţiile apariţiei şi dezvoltării cunoaşterii teoretice, autorii subliniază caracterul progresist dar profund contradictoriu în esenţa sa, a acestui proces. Începînd cu acest moment interesele materiale ale diferitelor clase încep să aibă o influenţă hotărîtoare în înţelegerea de către oameni a propriei lor existenţe sociale. Interesele de clasă căpătînd o însemnătate hotărîtoare în realizarea sarcinilor dezvoltării sociale, în practica luptei de clasă apare necesitatea argumentării şi justificării ideologice a acestor interese în ideologia claselor. Deşi, în ultimă instanţă, ideologia se naşte datorită acţiunii legilor obiective ale dezvoltării sociale, pentru făurirea condiţiilor subiective ale realizării lor, ea apare, în mod nemijlocit, ca expresie spirituală a intereselor claselor în luptă.

Dacă ne-am opri la caracterul ideologic pe care îl are conştiinţa socială şi formele ei, ne-am afla doar la jumătatea drumului. E necesar să ţinem seama de încă o latură importantă a conştiinţei sociale şi anume, de procesul de cunoaştere. Acesta este condiţionat de interesele practicii reale de viaţă a omului social — acumularea de cunoştinţe obiective despre natură şi societate. În viaţa reală — arată autorii — „aceste două tendinţe se împletesc strîns şi uneori se confundă una cu alta şi despărţirea lor se face numai pe drumul analizei teoretice, în abstracţii. În procesul ideologic există momente de cunoaştere, iar în dezvoltarea cunoaşterii sînt laturi ideologice. Dar aceste tendinţe nu se amestecă şi nu se identifică de loc, căci conştiinţa socială nu se reduce nici la cunoaştere, nici la ideologie" (p. 11).

Această distincţie interesantă, dezvoltată în întreg cuprinsul capitolului, care tratează conştiinţa socială este relevată deosebit de clar atunci cînd se analizează dezvoltarea celor două momente : succesiunea ideologiilor şi progresul cunoaşterii.

O ideologie nouă nu apare pe un loc gol, ci ea se bazează pe preluarea unei părţi din ideile, cunoştinţele şi reprezentările acumulate în cursul dezvoltării precedente.

Factorul explicativ (şi determinant) al continuităţii ideologiilor îl constituie, *în ultimă instanţă*, succesiunea în dezvoltarea vieţii materiale a societăţii. Succesiunea în ideologie este necesară şi are o uriaşă însemnătate pentru dezvoltarea istorică. Dacă ideologii claselor noi nu ar putea întrebuinţa rezultatele muncii de abstractizare precedente, ideologia nu ar mai putea îndeplini funcţia sa socială şi mersul înainte al societăţii ar fi foarte anevoios.

În istorie se produce, pe lîngă acest proces al succesiunii ideologiilor, un progres rapid al cunoaşterii ştiinţifice, mişcare de la adevărul relativ spre adevărul absolut. Trebuie, însă, net deosebită succesiunea din domeniul ideologiei de succesiunea cunoaşterii ştiinţifice. Succesiunea în cunoaştere înseamnă menţinerea şi întrebuinţarea *tuturor* cunoştinţelor obiective cîştigate de-a lungul cunoaşterii omeneşti. Succesiunea în procesul ideologic înseamnă întrebuinţarea, din materialul spiritual creat înainte, *numai a ceea ce* corespunde intereselor unei clase anumite, condiţiilor social-istorice ale unei epoci anumite.

Deosebit de interesante apar, fără îndoială, şi consideraţiile pe care le fac autorii asupra raportului dintre momentul ideologic şi cel gnoseologic în diferitele forme ale conştiinţei sociale. În religie lipseşte cu desăvîrşire momentul cunoaşterii obiective, pentru că avem de-a face cu o reflectare *denaturată* a realităţii. Alte forme ale conştiinţei sociale sînt, prin natura lor, ideologice, conţinînd totuşi elemente de cunoaştere — ideologia politică, conştiinţa juridică şi morala. Filozofia şi arta sînt

forme ale conştiinţei sociale care exprimă unitatea celor două momente. Ştiinţele concrete ale naturii sînt forme ale cunoaşterii realităţii, totuşi şi în ele momentul ideologic este întotdeauna prezent. De aceea, conchid autorii, „în societate nu există cunoaştere pură, nelegată de ideologie, iar ideologia este întotdeauna legată de cunoaştere, cu excepţia religiei. Această circumstanţă trebuie avută în vedere în analiza formelor concrete ale conştiinţei sociale" (p. 29).

Această distincţie dintre momentul de cunoaştere şi momentul ideologic a dat naştere unor discuţii interesante în revistele de specialitate sovietice. Unii filozofi sovietici [1] (G. Gak, P. Racikov, E. Stepanian etc.) consideră că împărţirea vieţii spirituale a societăţii în aceste două momente are un caracter artificial. Procesul ideologic este — după tezele susţinute de G. Gak — un proces de reflectare, deci de cunoaştere. Reflectarea poate să fie adevărată sau neadevărată ; a pune problema existenţei, pe de o parte, a unui proces de cunoaştere şi pe de altă parte, a unui proces ideologic, înseamnă a considera ideologia în afara reflectării. Procesul ideologic este, în ultimă instanţă, procesul reflectării structurii economice a societăţii, reflectare care, adevărată sau falsă nu încetează să fie ideologie. Alţi filozofi sovietici (M. Djunusov, A. Ceremnov) dimpotrivă, sînt de acord cu distincţia făcută de autorii monografiei *Formele conştiinţei sociale*, considerînd-o pe deplin întemeiată. Susţinînd această idee M. Djunusov distinge trei aspecte ale noţiunii de ideologie : a) în sens larg ideologia se identifică cu conştiinţa socială ; b) în sens restrîns, ideologia este partea teoretică a conştiinţei sociale în care se exprimă necesitatea rezolvării sarcinilor dezvoltării sociale (de exemplu, ideologia luptei de clasă, ideologia mişcării de eliberare naţională etc.) ; c) în adevăratul înţeles al cuvîntului ideologia este acea parte a conştiinţei sociale care a apărut pe baza reflectării existenţei sociale de pe poziţia intereselor de clasă, constituie caracterul de clasă al formelor conştiinţei sociale. În acest ultim sens se poate vorbi de ideologie ca *moment* al conştiinţei sociale.

Problemele pe care le ridică teza autorilor monografiei sînt, desigur numeroase. Ar fi necesară o discuţie amplă în paginile revistelor de specialitate, care să elucideze complet distincţia propusă de autori.

Autorii monografiei subliniază în mod just necesitatea combaterii intransigente a concepţiilor revizioniştilor contemporani care încearcă să denatureze înţelegerea marxistă a ideologiei, considerînd-o ca o „denaturare de clasă" a reflectării realităţii sociale, „mistificatoare" şi în opoziţie cu ştiinţa. Prin aceasta ei caută să demonstreze că marxism-leninismul nu ar fi o ştiinţă. Combătînd caracterul neştiinţific şi reacţionar al „teoriilor" revizioniste, autorii arată că organizarea luptei proletariatului pentru dărîmarea orînduirii burgheze şi construirea societăţii socialiste cere cunoaşterea ştiinţifică a legilor obiective ale dezvoltării sociale. Numai o ideologie care reflectă just realitatea obiectivă şi legile ei poate să slujească interesele proletariatului, singura clasă revoluţionară pînă la capăt. Astfel, ideologia clasei muncitoare este singura ideologie în care expresia ideală a intereselor materiale de clasă coincide cu necesitatea cunoaşterii adevărului obiectiv ; ideologia proletariatului apare ca ştiinţă neîncetînd să fie, în acelaşi timp, ideologie. Deci, *în acest caz* procesul ideologic şi cel de cunoaştere *coincid*. Sofistica „teoriilor" revizioniste care opun ideologia ştiinţei, se dezvăluie fără greutate : revizioniştii extind contradicţia dintre momentul ideologic şi cel gnoseologic, existentă în orînduirile *presocialiste* (deşi şi aici este vorba de o contradicţie *relativă*) asupra conştiinţei socialiste, cu toate că în acest caz avem de-a face cu o *coincidenţă* între cele două momente, ideologia marxist-leninistă avînd un profund caracter ştiinţific.

Ni se pare totuşi, că în lucrare tratarea concretă a raportului existent între momentul ideologic şi momentul de cunoaştere în diferitele forme ale conştiinţei sociale se face întrucîtva schematic. Raportul ideologic-gnoseologic este

[1] Vezi *Вопросы философии*, nr. 8, 1960, p. 167—180.

în realitate variabil în fiecare formă a conştiinţei sociale, depinzînd de condiţiile social-istorice, de interesele de clasă ce-şi găsesc reflectarea într-o formă sau alta a conştiinţei sociale.

O altă problemă interesantă care apare în primul capitol se referă la conţinutul categoriei de conştiinţă socială. Unii filozofi sovietici înţeleg prin conştiinţa socială reflectarea existenţei sociale pe de o parte, sub o formă ştiinţifică sistematică, şi pe de altă parte, sub forma „conştiinţei obişnuite", nesistematizată, pe care o identifică cu psihologia socială[1].

Şi autorii lucrării de faţă consideră conştiinţa socială ca fiind formată din conştiinţa teoretică, sistematică şi conştiinţa obişnuită. Dar, spre deosebire de V.A. Iadov, conştiinţa comună nu se mai identifică cu psihologia socială; conştiinţa comună cuprinde, consideră V. Kelle şi M. Kovalzon, în afară de psihologia socială, experienţa şi cunoştinţele empirice de muncă, transmise din generaţie în generaţie, precum şi creaţia artistică populară. Distincţiile făcute ni se par interesante şi, în parte justificate. Avem totuşi unele rezerve în ce priveşte delimitarea prea netă care se face între artă — ca formă sistematizată a conştiinţei sociale şi creaţia artistică populară; de altfel, chiar autorii consideră că conştiinţa comună „nu se ridică pînă la înţelegerea teoretică a realităţii" (p. 23—24), or, se poate exemplifica printr-o serie întreagă de opere populare înaltul grad de măiestrie artistică şi într-un sens, chiar *înţelegere teoretică* atins de creaţia artistică populară. Deşi cu unele teze discutabile, tratarea problemei reprezintă în ansamblu, o contribuţie la înţelegerea mai precisă a categoriei de conştiinţă socială.

★

Prima formă a conştiinţei sociale care se analizează în lucrare este ideologia politică avînd în vedere că relaţiile economice ale fiecărei societăţi se reflectă în modul cel mai direct şi mai nemijlocit în sfera politicii. De aici şi rolul hotărîtor pe care îl are ideologia politică în interacţiunea dintre formele conştiinţei sociale.

Ideologia politică se defineşte ca formă a conştiinţei sociale „în care se reflectă interesele fundamentale ale claselor antagoniste, relaţiile dintre ele, relaţiile cu puterea de stat, cu organizaţiile social-politice ale societăţii dintr-o etapă sau alta a dezvoltării şi, în sfîrşit, relaţiile cu alte societăţi şi state. În sfera ideologiei politice se formează scopurile generale de clasă, sarcinile, programele politice, care se realizează în lupta de clasă, în activitatea instituţiilor şi organizaţiilor politice" (p. 47). Apare foarte clar, de aici, legătura indisolubilă care există între ideologia politică pe de o parte, şi relaţiile politice dintre clase, activitatea instituţiilor şi organizaţiilor politice, deci activitatea statului şi partidului politic, pe de altă parte.

Dintre numeroasele probleme teoretice care sînt tratate în acest capitol ne vom opri pe scurt la unele probleme ale ideologiei politice marxiste.

Deosebirea fundamentală dintre politica şi ideologia politică a societăţii socialiste şi politica tuturor societăţilor anterioare iese în evidenţă fără nici o greutate dacă se ţine seama de caracterul legăturii dintre necesităţile materiale şi activitatea conştientă a oamenilor.

În societatea socialistă necesităţile economiei, reflectate de politica partidelor comuniste, se realizează în mod nemijlocit, prin activitatea conştientă a maselor. De aceea, în făurirea şi dezvoltarea societăţii socialiste ideologia politică joacă un rol excepţional de important. Partidele comuniste din ţările socialiste ţinînd seama de legile obiective ale dezvoltării sociale şi de condiţiile concrete, stabilesc sarcinile economice, politice şi organizează masele în lupta pentru îndeplinirea lor. Preocupările principale ale ideologiei politice sînt, după părerea autorilor monografiei, în fiecare etapă următoarele: — indicarea direcţiei de mişcare a societăţii; — stabilirea sarcinilor concrete care trebuie să

[1] Vezi V. A. Iadov, *Ideologia — categorie a materialismului istoric*, *Analele romîno-sovietice*, seria filozofie, nr. 3—4, 1957, p. 57—58.

stea în faţa maselor; — găsirea formelor celor mai avantajoase de organizare a maselor pentru rezolvarea sarcinilor puse. Educaţia politică este miezul şi baza educaţiei comuniste dar, introducerea conştiinţei politice în mase nu trebuie înţeleasă simplist, drept o sarcină de „iluminare". „Pentru a organiza masele în jurul anumitor idei politice — subliniază în continuare autorii — ele trebuie să se convingă de justeţea acestor idei pe baza propriei lor experienţe politice, ideile să devină principii conducătoare ale activităţii maselor" (p. 64).

Rezolvarea unor astfel de sarcini grandioase care stau în faţa maselor muncitoare în epoca dictaturii proletariatului ca nimicirea definitivă a exploatării, industrializarea socialistă, transformarea socialistă a agriculturii, revoluţia culturală etc., cer o uriaşă muncă politică. Victoria socialismului aduce schimbări radicale în condiţiile de viaţă ale oamenilor, ideile socialiste devin bunuri ale celor mai largi pături muncitoare şi pătrund în însăşi existenţa oamenilor. Prin aceasta nu se epuizează însă sarcina educării politice a maselor. Viaţa ridică mereu sarcini complexe, apar noi contradicţii, trebuie elaborate noi metode care să permită rezolvarea acestor contradicţii. De asemenea, lupta împotriva ideologiei burgheze şi revizioniste, împotriva rămăşiţelor modului de gîndire şi comportare burghez din conştiinţa oamenilor se pune cu o şi mai mare acuitate.

Autorii monografiei recenzate subliniază faptul că justeţea politicii partidelor comuniste care urmăreşte construirea unei vieţi noi, lichidarea oricărui fel de exploatare, creşterea neîntreruptă a bunăstării celor ce muncesc este verificată *în practică*, fiind urmată şi susţinută de întregul popor. În aceasta constă viabilitatea şi forţa de neînvins a ideologiei politice socialiste.

★

De o deosebită importanţă pentru formarea unui om nou, multilateral dezvoltat, făuritor conştient al societăţii comuniste este educaţia morală. De aceea, multe pagini ale cărţii sînt consacrate problemelor moralei, a apariţiei sale, a rolului pe care îl joacă în viaţa societăţii etc. Capitolul este, în cea mai mare parte a sa, deosebit de atractiv, atît prin unele probleme pe care le ridică, cît şi prin critica fundamentată ce se face concepţiilor burgheze despre „autoperfecţionare morală", morala „în general", „veşnicia" moralei religioase etc.

Pentru desfăşurarea cu succes a luptei pe care o duc ideologii marxişti împotriva principiilor moralei burgheze trebuie precizate foarte atent o serie de noţiuni şi categorii cu care se operează (de exemplu, progresul moral, adevărul obiectiv în morală etc.). Lucrarea *Formele conştiinţei sociale* aduce, în acest sens, cîteva contribuţii interesante. Autorii subliniază că atît concepţiile care proclamă „veşnicia" şi caracterul „neschimbător" al legilor morale cît şi cele caracterizate prin relativism moral sînt profund dăunătoare şi cu totul străine de concepţia marxistă. În istorie are loc, fără îndoială, un progres moral. Baza acestui progres o constituie lupta maselor populare pentru eliberarea socială. În cursul luptei de clasă, în sînul maselor populare apar şi se dezvoltă trăsături morale deosebit de valoroase, se educă personalităţi şi caractere puternice. Progresul moral, însă, în cursul dezvoltării societăţii împărţite în clase antagoniste se face încet şi este profund contradictoriu. Numai o dată cu făurirea societăţii socialiste progresul în domeniul moralei apare pe zi ce trece mai evident, la aceasta contribuind în mod hotărîtor educaţia comunistă a maselor înfăptuită sub directa conducere a partidului.

Progresul moralei nu e tot una cu progresul cunoaşterii, nu trebuie să examinăm această problemă ca o mişcare de la o morală relativă spre o morală absolută. „Spre deosebire de ştiinţă — arată autorii — morala are ca scop nu cunoaşterea adevărului obiectiv, ci stabilirea unor anumite norme de comportare a individului, cerute de societate pe o anumită treaptă a dezvoltării sale. Morala este relativă în măsura în care reflectă condiţiile schimbătoare ale vieţii. Dar în fiecare epocă dată, este adevărată acea morală care apără viitorul,

reflectă sarcinile dezvoltării progresive a societăţii" (p. 107).

Din cele de mai sus nu trebuie să se conchidă că în morală nu ar exista nici un adevăr obiectiv. Morala fiind o formă a conştiinţei sociale reflectînd relaţiile social-economice dintre oameni, apare în calitate de ideologie, în calitate de element al suprastructurii ce îşi deserveşte baza sa. Dar, în afară de aceasta, conştiinţa morală este şi o formă de cunoaştere a relaţiilor sociale; ea sintetizează şi generalizează experienţa practică a relaţiilor dintre oameni, exprimînd-o în anumite norme şi reguli de comportare. Deci, în morală, pe lîngă elementul ideologic, mai apare şi adevărul obiectiv al momentului de cunoaştere. În cursul dezvoltării istorice, anume acest adevăr obiectiv al momentului de cunoaştere este apărat şi dezvoltat de către masele populare.

Morala trebuie privită, se arată în continuare, în dezvoltarea sa istorică, din două puncte de vedere: pe de o parte, ca o sumă de cerinţe ale unei anumite societăţi sau clase, norme de comportare după care omul trebuie să se conducă; pe de altă parte, ea ajută la formarea caracterului individului, normele de comportare transformîndu-se în trăsături de caracter, în calităţi morale, imbolduri lăuntrice şi motive ideale ale acţiunilor sale. În perioada actuală acest de al doilea aspect al moralei capătă o importanţă uriaşă, educaţia maselor în spiritul moralei comuniste fiind una din sarcinile cele mai însemnate care stau în faţa frontului nostru ideologic. Reuşind în acest fel să pună în lumină legătura logică lăuntrică între punerea problemei în general şi locul şi rolul moralei în condiţiile socialismului, autorii încearcă în continuare, să analizeze principiile moralei comuniste — colectivismul, noua atitudine faţă de muncă, patriotismul, umanismul socialist etc. Din nefericire, în analiza acestor probleme autorii monografiei nu depăşesc expunerea generală a unor idei cunoscute.

★

Multe probleme interesante sînt analizate în capitolul care este consacrat artei, una din părţile cele mai realizate ale lucrării. Din multitudinea problemelor desprindem pe acelea care se referă la specificul artei faţă de celelalte forme ale conştiinţei sociale.

Ca formă determinată a conştiinţei sociale, arta se caracterizează prin specificul obiectului său şi prin mijloacele deosebite de reflectare a realităţii. Ideile artistului, se ştie, pot să ajungă la ceilalţi oameni şi să-i influenţeze în activitatea lor, numai prin operele sale. Zugrăvirea artistică a vieţii se întruchipează în diferite opere de artă; fără această materializare reflectarea artistică nu este completă şi nu înseamnă încă nimic.

Arta este o formă a conştiinţei sociale, dar spre deosebire de celelalte forme ale conştiinţei, se caracterizează, consideră autorii, prin unitatea a *trei* momente fundamentale. Pe lîngă momentul de cunoaştere şi momentul ideologic, în artă apare şi *momentul estetic*.

Analizînd momentul de cunoaştere în artă, care e o formă de reflectare a realităţii, autorii subliniază faptul că „legătura artei cu realitatea este în esenţă, o parte a problemei fundamentale gnoseologice a raportului dintre conştiinţă şi existenţă... Specificul artei ca una din formele de reflectare a realităţii depinde, înainte de toate, de *ceea ce* reflectă, cu alte cuvinte care este obiectul artei, şi *cum* reflectă, deci care este forma reflectării" (p. 198).

Premisa apariţiei artei este, după cum se ştie, posibilitatea omului de a reflecta lumea într-o formă concret-senzorială. Această posibilitate are o întemeiere obiectivă, pe care autorii monografiei o examinează în continuare. Deosebirile obiective dintre esenţă şi fenomen determină şi deosebirile dintre momentul senzorial şi cel raţional al cunoaşterii omeneşti (pe plan gnoseologic) şi deosebirile dintre conştiinţa comună şi cea ştiinţifico-teoretică — sau sistematizată după A. Iadov — (pe plan social-istoric). Dar, între esenţă şi fenomen nu sînt numai deosebiri, ci şi o relaţie de interdependenţă, fenomenul fiind manifestarea esenţei. În unele fenomene esenţa se manifestă mai direct, mai limpede, mai determinat. În asemenea cazuri avem de-a face cu oameni, procese, întîmplări, feno-

mene, obiecte tipice. Arta se bazează tocmai pe cunoaşterea generalului, esenţialului nu prin forma abstractă a legilor ştiinţei, ci prin forma vie, individual-concretă a tipicului, prin forma concret-senzorială a imaginii artistice.

Analiza momentului ideologic este de asemenea necesară, pentru clarificarea specificului artei. Trebuie avut în vedere însă, că arta nu se reduce la ideologie. Raportul dintre artă şi ideologie este, după Kelle şi Kovalzon, dublu : pe de o parte, arta propovăduieşte anumite idei politice, morale, filozofice etc. ale unei clase determinate şi pe de altă parte, arta este „ideologică" prin natura sa : în decursul dezvoltării sale, arta a fost întotdeauna legată indisolubil de relaţiile sociale dintre oameni, împreună cu alte forme ale conştiinţei sociale, arta a fost un mijloc de rezolvare a sarcinilor sociale care stăteau în faţa societăţii ; arta este „ideologică" de asemeni, deoarece nu numai că reflectă realitatea ci şi *o apreciază*, exprimă o anumită părere faţă de realitate, constituind un mijloc de influenţare a omului : „În artă se reflectă tot ceea ce interesează şi tulbură pe om. În măsura în care omul este o fiinţă socială care se dezvoltă numai în societate şi cu ajutorul societăţii, în aceeaşi măsură relaţiile sociale îl ating şi îl mişcă în cel mai mare grad" (p. 203).

Pentru justa înţelegere a artei trebuie să se examineze şi momentul estetic, moment care caracterizează natura artei şi specificul raportării ei la realitate. În fenomenele realităţii artistul descoperă calităţile artistice pe care le înfăţişează în operele de artă conducîndu-se după anumite *idealuri estetice*, şi apreciind fenomenele vieţii, ca frumoase sau urîte, sublime sau josnice, tragice sau comice etc., deci potrivit unor *categorii estetice*.

Specificul artei constă în faptul că unitatea momentului ideologic cu cel de cunoaştere se înfăptuieşte pe o *bază estetică*. Aceasta înseamnă că nici momentul de cunoaştere, nici momentul ideologic nu pot apărea de sine stătătoare în artă, independent de baza estetică a artei. Arta autentică nu a fost niciodată nici „chenarul" unor rezultate ştiinţifice, nici simpla expunere a unor idei politice sau filozofice, deşi ea duce la cunoaşterea realităţii şi îndreaptă pe consumatorul de artă spre o anumită ideologie. „Caracterul ilustrativ, conchid autorii, este unul din duşmanii cei mai perfizi ai artei".

Esenţa artei fiind unitatea momentului de cunoaştere cu cel ideologic, pe bază estetică, sînt unilaterale concepţiile după care arta ar fi numai o formă a cunoaşterii, sau numai ideologie, sau s-ar caracteriza doar prin latura estetică. În această ordine de idei autorii polemizează, după părerea noastră justificat, cu G. A. Nedoşivin care vede specificul artei numai în forma reflectării, cu A. I. Burov, care reduce specificul artei la obiectul său privit şi acesta unilateral şi cu V. V. Vanslov, care subestimează latura gnoseologică a artei. Neajunsurile acestor concepţii apar ca determinate de neînţelegerea întregii complexităţi şi multilateralităţi a artei ca fenomen social.

Sarcina artiştilor realist-socialişti, se subliniază în încheierea capitolului, este ca pe baza celei mai desăvîrşite unităţi a acestor trei momente ale artei să înfăţişeze faptele eroice ale poporului care, condus de partid, îşi făureşte o viaţă nouă, să ajute la educarea comunistă a oamenilor muncii, să dezvolte cultura socialistă.

★

Problemele tratate în monografie sînt mult mai numeroase decît cele ce s-au putut reda într-un spaţiu limitat de prezentare. Nu putem însă încheia fără a sublinia şi faptul că lucrarea e scrisă într-un stil elegant şi atrăgător ; ea poate fi citită şi *înţeleasă* uşor şi de către acei care nu au o pregătire filozofică de specialitate.

Reuşită şi multilaterală prezentare a unui domeniu care rămîne, de obicei, doar schiţat în manualele de filozofie, monografia *Formele conştiinţei sociale*, interesînd cercuri largi de cititori, ar trebui să apară, fără îndoială, şi în traducere romînească.

V. Popescu

Studii cu privire la istoria politicii externe a Uniunii Sovietice *

Generată de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, politica externă a statului sovietic își are fundamentarea teoretică în principiile elaborate de Lenin.

Caracterul științific al politicii externe a statelor socialiste — care găsesc în istoria politicii internaționale a Uniunii Sovietice un exemplu prețios de marxism în acțiune — se întemeiază pe respectarea indicației leniniste cu privire la necesitatea de a ține seama *„în primul rînd de trăsăturile esențiale prin care se deosebesc diferitele epoci (iar nu episoadele izolate din istoria unor țări)"*, deoarece numai astfel *„putem construi în mod just tactica noastră; și numai cunoașterea trăsăturilor fundamentale ale epocii date poate servi ca bază pentru înțelegerea particularităților mai de amănunt ale uneia din țări sau alteia"* [1].

Concepția leninistă despre necesitatea cunoașterii atît a legilor generale cît și a datelor concrete ale fiecărei situații s-a dovedit a fi singura justă în frămîntatul secol XX, cu zguduirile lui revoluționare și militare, cu schimbările rapide în situația internațională și a raportului dintre forțele angajate în luptă. Potrivit concepției leniniste cu privire la caracterizarea unei epoci, toate evenimentele importante ale istoriei contemporane pot fi înțelese just numai dacă se ține seama de două elemente: în primul rînd, dacă ele sînt analizate prin prisma luptei dintre cele două tendințe istorice principale — capitalismul și socialismul — și, în al doilea rînd, numai dacă se ia în considerare raportul concret-istoric de forțe dintre aceste două tendințe, adică dacă se ține seama de creșterea și consolidarea pozițiilor socialismului. Prevăzînd posibilitatea victoriei socialismului la început în cîteva țări, sau chiar într-o singură țară, teoria leninistă a revoluției socialiste avea în vedere o îndelungată existență concomitentă atît a sistemului vechi, capitalist, cît și a orînduirii sociale noi, socialiste. În numeroasele sale articole și cuvîntări din perioada războiului ruso-japonez și a revoluției din 1905—1907, din perioada războaielor balcanice din 1911—1913, precum și din timpul primului război mondial imperialist, Lenin s-a ocupat de problemele politicii internaționale la ordinea zilei. În *Statul și revoluția*, în numeroasele articole și cuvîntări prin care Lenin răspundea problemelor ce frămîntau pe atunci masele revoluționare din Rusia, au fost formulate, în focul evenimentelor din vara anului 1917, principiile fundamentale ale politicii interne și externe pe care trebuia s-o urmeze partidul bolșevic imediat după ce va fi cucerit puterea.

După cum se știe, primul decret al puterii sovietice a fost *Decretul asupra păcii*, adoptat, din inițiativa lui Lenin, la Congresul al II-lea general al Sovietelor din Rusia. Esența acestui decret a fost explicată de Lenin ca fiind respingerea categorică a tuturor tratatelor secrete cuprinzînd *„puncte privitoare la jaf și la acte de violență"* și, totodată, acceptarea *„tuturor clauzelor referitoare la relațiile de bună vecinătate și la acorduri economice"* [2]. Este formulată astfel o politică de relații pașnice cu toate statele, o politică de coexistență pașnică.

În raportul său la acest Congres, Lenin a exprimat o idee de care s-a călăuzit întreaga politică externă a primului stat socialist precum și politica statelor de democrație populară și partidele comuniste și muncitorești din țările capitaliste. Ideea aceasta conține în ea atîta imbold la acțiune, atîta forță de mobilizare încît nu e de mirare că a cucerit inimile oamenilor muncii și ale forțelor sociale progresiste din întreaga lume. *„Trebuie să ajutăm popoarele să intervină în problemele păcii și războiului"* [3] spunea Lenin.

---

* I. F. Ivașin, *Contribuții la istoria politicii externe a Uniunii Sovietice*, Editura politică, București, 1960, 528 p.

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 21, Editura politică, 1959, p. 132.

[2] *Ibidem*, vol. 26, E.S.P.L.P., 1954, p. 239.

[3] *Ibidem*, p. 236.

Principiile leniniste ale coexistenţei paşnice între state indiferent de orînduirea lor social-politică, care implică recunoaşterea şi sprijinirea dreptului popoarelor de a-şi soluţiona singure problemele de care atîrnă însăşi existenţa lor, sînt amplu analizate în cartea lui I. F. Ivaşin, intitulată *Contribuţii la istoria politicii externe a Uniunii Sovietice*, editată la Moscova în 1958 şi apărută recent în traducere romînească. Lucrarea aduce contribuţii de valoare nu numai la întregirea şi sistematizarea imensului material documentar în care se reflectă istoria existenţei internaţionale a statului sovietic. Ivaşin merge mai departe, subliniind faptele istorice în ceea ce au ele mai esenţial, atrăgîndu-ne atenţia asupra semnificaţiilor lor şi demonstrînd, în ultimă instanţă, atît consecvenţa cu care U.R.S.S. a promovat recunoaşterea coexistenţei paşnice ca o necesitate istorică, cît şi spiritul de înalt umanism care a călăuzit necontenit acţiunile statului sovietic pe plan internaţional.

Declarînd că prin continuarea prădalnicului război imperialist se comite cea mai mare crimă împotriva omenirii, *Decretul asupra păcii* a fost prima lege prin care războaiele agresive au fost condamnate fără echivoc, în numele tuturor oamenilor muncii. Ivaşin subliniază că definiţia dată *anexiunii* în *Decretul asupra păcii* a demascat înseşi bazele şi ţelurile politicii externe imperialiste, arătînd, totodată, că din primele zile ale existenţei sale, statul sovietic a fost un apărător de nădejde al popoarelor mici şi slabe. Adevărul acesta avea să se confirme atît în *Declaraţia drepturilor popoarelor din Rusia* din 15 noiembrie 1917 — pătrunsă de spiritul recunoaşterii şi respectării suveranităţii tuturor popoarelor mari şi mici — cît şi în poziţia pe care U.R.S.S. a luat-o ori de cîte ori a fost vorba de apărarea intereselor popoarelor. S-ar putea scrie o adevărată istorie a acţiunilor de solidaritate a statului sovietic cu ţările pe care puterile imperialiste le-au socotit ca pe propriile lor moşii; o istorie pornind de la tratatul de prietenie semnat în 1921 între U.R.S.S. şi Afganistan şi ajungînd la declaraţia cu privire la lichidarea totală şi definitivă a colonialismului propusă de guvernul sovietic celei de-a XV-a sesiuni a Adunării Generale a O.N.U.

Lucrarea lui Ivaşin relevă totodată existenţa unei alte linii politice, diametral opusă, în relaţiile internaţionale: aceea a torpilării sau încercărilor de torpilare de către puterile imperialiste a *tuturor* soluţiilor paşnice şi conforme intereselor popoarelor. De la cele „14 puncte" ale preşedintelui Statelor Unite, Wilson, care reprezenta un program de expansiune americană, camuflat cu fraze făţarnice despre „democraţie", „umanitarism", menite să atenueze impresia extraordinară pe care o produsese asupra lumii decretul sovietic asupra păcii şi pînă la binecunoscutele discursuri şi mesaje pe care conducătorii guvernului Statelor Unite le-au pronunţat în ultimul an folosind aceleaşi figuri de stil „umanitariste", în timp ce S.U.A. au practicat nu numai un colonialism din ce în ce mai făţiş, dar şi o politică declarată de spionaj şi de violare a suveranităţii statelor, — iată linia de conduită politică pe care lucrarea lui Ivaşin o pune în evidenţă, demonstrînd că ea este izvorîtă din racilele şi contradicţiile fundamentale ale capitalismului imperialist.

Împotriva unor asemenea manifestări, împotriva măcelurilor prin care imperialismul va rămîne înscris în paginile cele mai negre ale istoriei, împotriva manevrelor distructive ale diplomaţiei statelor capitaliste, diplomaţia sovietică a declarat, după plastica expresie a lui Lenin, „un război pentru pace"[1]. „*Contribuţii la istoria politicii externe a Uniunii Sovietice*" este, în fond, o istorie a acestui „război", cel mai nobil pe care l-a cunoscut istoria. Născută în condiţiile nespus de grele de după Revoluţie, în anii negri ai războiului civil şi ai intervenţiei dezlănţuite de coaliţia imperialistă, diplomaţia sovietică apare continuu călăuzită de necesitatea apărării păcii, chiar atunci cînd a fost nevoită să facă concesii, unele dureroase, necesare salvgardării Revoluţiei. Astfel, de pildă, despre tratatul încheiat la Brest, ale cărui condiţii erau extrem de grele, dar care în art. 1 arăta că

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 30, E.S.P.L.P., 1956, p. 445.

părţile semnatare „au hotărît să trăiască de acum înainte în pace şi prietenie", Ivaşin scrie că „a constituit primul exemplu practic de recunoaştere oficială a principiului coexistenţei paşnice între state făcînd parte din sisteme diferite" (p. 29). Totodată, aşa cum a arătat Lenin, „Brest este remarcabil prin faptul că am ştiut să folosim, pentru prima oară, pe scară uriaşă, în condiţiile unor greutăţi extrem de mari, contradicţiile dintre imperialişti, astfel încît, în ultimă instanţă, să cîştige socialismul" [1].

Şi socialismul a cîştigat. A cîştigat chiar în încercarea cea mai grea, în războiul dezlănţuit în mod tîlhăresc de Germania hitleristă. Socialismul a învins, şi nu numai în ţara care, prima, a demonstrat posibilitatea victoriei lui. Dimensiunile geografice şi demografice în care se exprimă de obicei proporţiile imense ale victoriei socialismului nu sînt suficiente pentru a evidenţia în ce măsură a crescut prestigiul şi capacitatea de înrîurire a socialismului.

★

După cum se ştie, eşecul politicii de intervenţie, precum şi propriile lor interese economice au silit unele guverne imperialiste să încheie, începînd din 1921, o serie de acorduri economice cu statul sovietic. Tratatul comercial între Rusia Sovietică şi Anglia a marcat începutul coexistenţei paşnice şi al colaborării între marile puteri cu sisteme sociale diferite.

Iar stabilirea de relaţii prieteneşti cu popoarele din Orient (Afganistan, Iran, Turcia etc.) a constituit o confirmare grăitoare a tezei leniniste care arăta că planurile statului sovietic în Asia sînt aceleaşi ca şi în Europa: „... convieţuire paşnică cu popoarele, cu muncitorii şi cu ţăranii tuturor naţiunilor care se trezesc la o viaţă nouă..." [2].

Pentru prima oară capitaliştii au fost nevoiţi să recunoască inevitabilitatea unei înţelegeri între cele două sisteme — capitalist şi socialist. Recunoaşterea era înscrisă — emfatic — în primul punct al hotărîrilor adoptate la Cannes în 1922 de către Consiliul suprem al puterilor aliate (Anglia, Franţa, Italia, Japonia, Belgia). Dar, totodată, reprezentanţii statelor capitaliste subliniau că popoarele care şi-au ales o orînduire social-politică nouă şi care doresc să obţină credite, trebuie să recunoască toate datoriile şi obligaţiile guvernelor precedente, să-şi asume angajamentul de a le achita sau, dacă acest lucru este imposibil, să compenseze toate pierderile pricinuite cetăţenilor altor state. Nu aminteşte oare această poziţie, pînă la identitate, pe aceea a reprezentanţilor diplomaţiei occidentale de astăzi care, chiar atunci cînd folosesc noţiunea de „coexistenţă paşnică", promovează în fapt cele mai nerușinate pretenţii faţă de alte popoare şi practică politica de „big stick" faţă de ţările a căror suveranitate naţională este considerată o noţiune formal-juridică fără corespondent în practică?

Ancorarea strînsă în actualitate a lucrării lui Ivaşin se datorează şi faptului că autorul demonstrează că statului sovietic îi revine pe plan internaţional iniţiativa în punerea problemei dezarmării. Ea a fost ridicată pentru prima oară la conferinţa de la Geneva, în 1922, cînd Rusia Sovietică a propus, chiar de la prima şedinţă plenară, să se efectueze o reducere generală a înarmărilor şi a armatelor tuturor statelor, susţinută apoi de U.R.S.S. la toate marile întruniri internaţionale şi aplicată practic, în perioada de după al II-lea război mondial, prin reducerea, unilaterală, în repetate rînduri, a forţelor armate şi armamentelor Uniunii Sovietice. Atunci ca şi acum, reprezentanţii imperialismului militarist au manevrat în aşa fel încît să nu trebuiască să se angajeze într-o acţiune practică de dezarmare. Deosebirea însă este mare: atunci, problema dezarmării a fost pur şi simplu respinsă fără a fi supusă discuţiei; azi, ideea dezarmării generale şi totale se bucură de o popularitate care va sfîrşi, desigur, prin a impune traducerea ei în practică. Referindu-se la manevrele imperialiştilor care au obţinut ca dezarmarea să nu fie discutată în plenul Adunării Generale a O.N.U., ci doar în Comitetul Politic, N. S. Hruşciov a spus: „Dacă popoarele îşi vor

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 30, E.S.P.L.P., 1956, p. 424.
[2] *Ibidem*, p. 356.

ridica glasul şi vor determina guvernele să înceapă dezarmarea nu în vorbe, ci în realitate, nu va fi război".

Împotriva încercărilor întreprinse de puterile imperialiste de a-şi impune dominaţia şi de a se infiltra pretutindeni de unde pot stoarce supraprofituri sau trage foloase de ordin politic şi militar, în dauna intereselor legitime ale popoarelor, Uniunea Sovietică a luptat de pe aceleaşi poziţii de fermă apărătoare a intereselor vitale ale omenirii, a libertăţii, independenţei şi suveranităţii tuturor popoarelor. Un şir bogat de fapte demonstrează această poziţie — începînd cu lupta împotriva principiului imperialist-expansionist al „porţilor deschise" pe care Statele Unite le-au pretins mereu în Orientul Mijlociu şi Apropiat, în Marea Neagră etc., şi sfîrşind cu combaterea unei formule mai... moderne, aceea a „cerului deschis", invocată pentru a se legifera actele de samavolnicie şi spionaj împotriva securităţii statelor socialiste (şi nu numai a lor).

Lupta împotriva practicii imperialiste de amestec în treburile interne ale altor ţări se înscrie, de asemenea, în istoria politicii externe sovietice încă din primii ani ai ţării socialismului. La 8 februarie 1925, guvernul sovietic adresa o notă guvernului englez, declarînd că „renunţarea la amestecul în treburile interne ale celeilalte părţi constituie o condiţie necesară încrederii reciproce şi a stabilirii de relaţii prieteneşti"... (p. 112). Dar acest principiu n-a fost şi nu este respectat de puterile imperialiste, şi pentru impunerea lui Uniunea Sovietică continuă să lupte şi astăzi, avînd alături ţările de democraţie populară şi toate ţările care s-au eliberat din jugul colonial.

Împotriva primejdiei de război şi încercărilor de intervenţie antisovietică în perioada stabilizării relative a capitalismului, o mare însemnătate a avut demascarea, de către partidul comunist şi guvernul sovietic, a esenţei imperialiste a „planului Dawes", plan ce urmărea transformarea Uniunii Sovietice într-o anexă agrară a economiei puterilor imperialiste şi totodată, jefuirea poporului german. Complotul imperialist împotriva U.R.S.S. a primit încă o lovitură prin demascarea de către Uniunea Sovietică a „spiritului de la Locarno" şi a Ligii Naţiunilor, care reprezentau încercarea de a îndrepta Germania spre Răsărit, sub pretextul că U.R.S.S. ar fi „agresivă". Se ştie că şi azi cercurile războinice din Occident încearcă să întreţină o „psihologie a fricii" prin proferarea unei pretinse şi absurde „ameninţări" din partea U.R.S.S. Există însă o deosebire : asemenea pretexte se bucură azi de infinit mai puţin credit decît odinioară şi sînt foarte mulţi oameni cu autoritate în Apus care afirmă că a invoca „agresivitatea" Răsăritului este nu numai o prostie dar şi o autoînşelare.

Succesele în domeniul politicii externe repurtate de U.R.S.S. chiar în toiul încercărilor imperialiştilor de a asmuţi împotriva ei toate forţele de care dispuneau, au zădărnicit atingerea principalelor scopuri urmărite prin complotul de la Locarno. Ivaşin arată că „tratatele încheiate de U.R.S.S. (cu o serie de ţări vecine şi cu alte ţări — n.n.) se bazau pe principiul coexistenţei paşnice şi al colaborării între state cu sisteme diferite. Ele demonstrau că U.R.S.S. năzuieşte în mod consecvent spre pace şi relaţii de bună vecinătate" (p. 142).

Năzuinţa de pace a U.R.S.S. s-a manifestat cu atît mai multă forţă cu cît pericolul de război creştea, ca urmare a ascuţirii continue a contradicţiilor imperialiste în timpul crizei economice mondiale din 1929—1933, pe măsură ce se înteţeau încercările imperialiştilor de a organiza o nouă intervenţie antisovietică. Lupta pentru pace a Uniunii Sovietice se desfăşura nu numai în sensul propunerilor de dezarmare, dar şi împotriva pericolului reprezentat de formarea focarului de război în Extremul Orient prin pretenţiile expansioniste ale imperialismului japonez, şi apoi a celui din Europa, unde fascismul german, cu sprijinul marilor puteri imperialiste, acţiona în sensul agravării continue a încordării internaţionale. Uniunea Sovietică a făcut o serie de propuneri care urmăreau întărirea păcii şi organizarea unei riposte colective împotriva agresorului. Guvernul sovietic a propus încheierea unui pact de ajutorare mutuală, iar apoi, în 1935,

a încheiat acorduri de ajutor mutual cu Franţa şi Cehoslovacia. U.R.S.S. a sprijinit activ ţările care au căzut victimă agresiunii fasciste şi popoarele care-şi apărau libertatea şi independenţa. Politica externă a partidului comunist şi a guvernului sovietic a asigurat condiţii internaţionale prielnice pentru industrializarea socialistă a ţării şi pentru colectivizarea agriculturii. Aceasta a constituit, la rîndul său, un important factor pentru menţinerea păcii şi securităţii celorlalte popoare.

Acţiunea Uniunii Sovietice în această perioadă s-a manifestat multilateral împotriva politicii reacţionare de „neintervenţie", în fond de încurajare a agresivităţii statelor „triunghiului" agresiv Berlin—Roma—Tokio. În primăvara anului 1939, guvernul sovietic, dorind să unească eforturile statelor capabile să dea o ripostă hitlerismului care ameninţa cu războiul, a propus încheierea unui pact tripartit de ajutor mutual între U.R.S.S., Anglia şi Franţa. Pactul prevedea totodată apărarea tuturor ţărilor est-europene — începînd de la Marea Baltică şi pînă la Marea Neagră. Dar guvernele Angliei şi Franţei au respins propunerile sovietice şi au încercat să încheie o tranzacţie cu fascismul hitlerist, căutînd să îndrepte agresiunea acestuia împotriva U.R.S.S.

În această situaţie, cînd creştea pericolul izolării Uniunii Sovietice şi se intensifica ameninţarea dezlănţuirii unui război în condiţii dezavantajoase pentru statul socialist, guvernul sovietic a considerat că era necesar să accepte propunerea Germaniei cu privire la încheierea unui pact de neagresiune. Acest pact oferea posibilitatea de a amîna pentru un timp agresiunea hitleristă. Evenimentele ulterioare au confirmat justeţea acestui pas: s-a putut amîna cu doi ani intrarea U.R.S.S. în războiul mondial, iar raportul de forţe internaţionale s-a modificat în favoarea celor ce luptau împotriva agresorilor fascişti.

După ce trece în revistă desfăşurarea celui de-al doilea război mondial, cu toate meandrele pe care le-au parcurs partenerii occidentali ai alianţei antihitleriste, Ivaşin face o serie de precizări deosebit de preţioase pentru unele din problemele internaţionale de astăzi. Astfel se arată că la Conferinţa din Crimeea (1945), delegaţia americană a propus dezmembrarea Germaniei. Şeful delegaţiei engleze a fost de părere că la organizarea politică postbelică a Germaniei să nu se ţină seama de voinţa poporului german. Delegaţia sovietică a împiedicat adoptarea unor asemenea hotărîri. De asemenea, delegaţia sovietică a dus o luptă diplomatică încordată cu delegaţiile S.U.A. şi Angliei în problema creării Organizaţiei Naţiunilor Unite. De pe atunci, subliniază Ivaşin, reprezentanţii Statelor Unite şi Angliei manifestau tendinţa de a pune viitoarea Organizaţie a Naţiunilor Unite în slujba intereselor lor.

Conferinţa din Crimeea a discutat şi a adoptat „Declaraţia cu privire la Europa eliberată". Marile puteri s-au angajat să ducă în ţările eliberate din Europa o politică democratică unitară (coordonată) şi să acorde ajutor acestor ţări pentru ca ele să-şi organizeze viaţa pe baze democratice. În declaraţie se sublinia necesitatea de a se restabili suveranitatea ţărilor eliberate. Puterile aliate îşi luau obligaţia de a ajuta popoarele eliberate să lichideze fascismul şi să creeze guverne democratice. În declaraţie se arăta că este necesar să se acorde ajutor material ţărilor care fuseseră ocupate de fascişti. S-a stabilit, de asemenea, necesitatea unor consultări, a unor acţiuni coordonate şi a colaborării între guvernele celor patru mari puteri în toate problemele politicii europene. După cum se ştie, în anii care au urmat, prin acţiunile lor în Europa, cercurile conducătoare din S.U.A. şi din Anglia au încălcat făţiş principiile acestei declaraţii. Şi iată că în însăşi incinta O.N.U., la actuala sesiune, reprezentantul R. P. Romîne a fost nevoit să intervină împotriva calomniilor şi insultelor proferate la adresa popoarelor din ţările din Europa răsăriteană, şi să pună la punct pe cei care manifestau neruşinata pretenţie de a revizui bazele vieţii pe care popoarele acestor ţări şi-au statornicit-o şi muncesc pentru a o consolida.

Schimbările radicale survenite în situaţia internaţională de după război au determinat modificarea impresionantă a raportului de

forţe pe arena mondială în favoarea socialismului. Ivaşin arată că „Victoria repurtată de Uniunea Sovietică în Marele Război pentru Apărarea Patriei a demonstrat în mod strălucit uriaşa superioritate a sistemului socialist asupra celui capitalist" (p. 412). Din sistemul capitalist s-au desprins o serie de ţări din Europa centrală şi de sud-est, puterea trecînd din mîinile burgheziei în mîinile oamenilor muncii conduşi de partidele marxist-leniniste, şi luînd fiinţă regimuri democrat-populare. Victoria mişcării populare de eliberare din China a determinat falimentul total al politicii S.U.A. de sprijinire a forţelor reacţiunii gomindaniste de pe continent şi a lipsit marile puteri imperialiste de o uriaşă sferă de investiţii de capital, pieţe de desfacere, surse incalculabile de venituri şi forţă de muncă ieftină. Înfrîngînd fascismul, eroica Armată Sovietică a croit calea spre un viitor mai bun şi poporului german. A fost creat primul stat german al muncitorilor şi ţăranilor care păşeşte cu succes pe calea socialismului.

În lucrarea lui Ivaşin se arată că după cel de-al doilea război mondial socialismul a ieşit din cadrul unei singure ţări şi s-a transformat într-un sistem mondial. Apariţia şi dezvoltarea lagărului socialist constituie cea mai importantă cucerire a mişcării comuniste şi muncitoreşti internaţionale.

Avîntul luptei de eliberare naţională în zonele odinioară coloniale a contribuit din plin la agravarea crizei generale a capitalismului şi la determinarea unei politici a „disperării" din partea metropolelor în degringoladă şi de smulgere a măştilor cu care pînă mai azi imperialismul american încerca să-şi camufleze tendinţele colonialiste. Sprijinul politic, moral şi material pe care lagărul socialist îl acordă tinerelor ţări este un factor de consolidare a noilor state apărute pe harta lumii şi, prin aceasta, de întărire a frontului mondial al păcii în care aceste ţări se situează în virtutea intereselor lor directe.

Formarea unei vaste zone a păcii, cuprinzînd mult peste jumătate din populaţia globului, este una dintre principalele particularităţi ale situaţiei internaţionale postbelice.

Bazele politicii externe a U.R.S.S. constau şi în momentul de faţă în aceea că problemele internaţionale pot şi trebuie să fie rezolvate pe calea tratativelor, prin întrecere pe tărîmul muncii paşnice, economice şi culturale. „Coexistenţa paşnică poate şi trebuie să se concretizeze prin întrecerea paşnică în ceea ce priveşte o mai bună satisfacere a tuturor nevoilor omului" — a spus N. S. Hruşciov.

Lucrările Consfătuirii de la Moscova a reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti (noiembrie 1960) au confirmat profunda justeţe a tezei elaborată la Congresele XX şi XXI ale P.C.U.S. în legătură cu posibilitatea preîntîmpinării războaielor mondiale. Aşa cum se arată în documentele Consfătuirii, „natura agresivă a imperialismului nu s-a schimbat. S-au format însă forţe reale capabile să zădărnicească planurile lui agresive. Nu există o inevitabilitate fatală a războaielor ... A sosit timpul cînd se poate pune capăt încercărilor agresorilor imperialişti de a dezlănţui un război mondial" [1].

Lucrările Consfătuirii au dezvăluit şi trasat căile folosirii cît mai eficiente a noilor posibilităţi de preîntîmpinare a unui război mondial. „Pacea nu se cerşeşte — a arătat tovarăşul N. S. Hruşciov în expunerea făcută la 6 ianuarie 1961 cu privire la rezultatele Consfătuirii reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti — ea poate fi asigurată numai printr-o luptă activă şi orientată spre un ţel bine determinat" [2].

Există o singură cale pentru a zăgăzui acţiunile agresive ale aventuriştilor imperialismului contemporan: întărirea continuă a puterii economice, politice şi militare a statelor socialiste, întărirea în cel mai înalt grad a coeziunii şi forţei mişcării revoluţionare mondiale, mobilizarea maselor largi populare la lupta pentru preîntîmpinarea unui nou război.

---

[1] *Declaraţia Consfătuirii reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti (noiembrie 1960)*, Ed. politică, 1960, p. 30—31.

[2] *Probleme ale păcii şi socialismului*, nr. 1, (39), 1961, p. 14.

În faţa mişcării comuniste şi muncitoreşti internaţionale se ridică astăzi sarcina practică de a izbăvi omenirea de calamităţile unui nou război. Declaraţia Consfătuirii precizează acest lucru : „Comuniştii consideră drept misiunea lor istorică nu numai înlăturarea exploatării şi mizeriei pe scară mondială şi eliminarea pentru totdeauna din viaţa societăţii omeneşti a posibilităţii oricărui război, dar şi izbăvirea omenirii însă în epoca actuală de coşmarul unui nou război mondial. Partidele comuniste din toate ţările vor consacra realizării acestei măreţe misiuni istorice toate forţele şi toată energia lor" [1].

În lupta pentru slăbirea încordării internaţionale, pentru prietenie şi colaborare între popoare, Uniunea Sovietică şi întregul sistem socialist şi-au cîştigat un prestigiu extraordinar în ochii tuturor oamenilor. Armele acestei lupte sînt argumentele bunului simţ, ale interesului general, ale securităţii colective. Dar se ştie, astăzi, că pentru eventualitatea cînd forţele războinice ar acţiona împotriva celui mai elementar simţ de autoconservare, lagărul socialist, şi în primul rînd Uniunea Sovietică, dispune de suficiente forţe pentru a da riposta cuvenită unui act nesăbuit al duşmanilor păcii. Iar experienţa istorică a demonstrat că în condiţiile contemporaneităţii, primul care are de pierdut într-un război este imperialismul, capitalismul cu tot cortegiul său de trist renume.

Nu putem încheia această desigur incompletă expunere a conţinutului cărţii *Contribuţii la istoria politicii externe a Uniunii Sovietice*, fără a sublinia că, reprezentînd o strălucită *afirmare a triumfului ideilor leniniste* despre relaţiile dintre state şi despre mersul firesc al istoriei, lucrarea este totodată o fundamentată infirmare a diverselor teorii ale ideologilor burghezi şi ale revizioniştilor de toate nuanţele asupra diverselor probleme internaţionale.

Exemplu strălucit de consecvenţă revoluţionară şi de respectare a învăţăturii leniniste despre unitatea dintre principialitate şi elasticitate în gîndire şi acţiune politică, istoria politicii externe a Uniunii Sovietice constituie o bază ştiinţifică, bogată în generalizări teoretice, pentru concluzii practice în probleme fundamentale ca problema păcii şi războiului, a patriotismului socialist şi internaţionalismului proletar ş.a. Lenin cerea comuniştilor să ştie că în orice caz viitorul e al lor, şi că tocmai de aceea ei pot şi trebuie să unească entuziasmul revoluţionar cu considerarea cea mai lucidă, făcută cu sînge rece, a zvîrcolirilor turbate ale burgheziei.

Învăţătura lui Lenin, atît de strălucit confirmată de istorie şi care stă la baza politicii partidelor comuniste şi muncitoreşti, ne înarmează cu posibilitatea de a recunoaşte şi cu obligaţia de a demasca toate încercările de slăbire a poziţiilor socialismului, de abdicare de la principiile ştiinţifice, materialist-dialectice.

Cartea lui I. F. Ivaşin este un studiu interesant prin bogăţia faptelor pe care le prezintă, ca o strălucită argumentare a adevărului învăţăturii materialist-istorice, accesibil prin cursivitatea şi limpezimea stilului, prin sporul de cunoştinţe pe care le oferă. Dar este, implicit, un nepreţuit auxiliar pentru oricine studiază o problemă sau alta a dezvoltării statului sovietic, a evoluţiei relaţiilor dintre state, sau a situaţiei internaţionale actuale.

Studiul lui Ivaşin a fost tipărit la Moscova, în 1958 şi de aceea lectura lui se cere completată cu toate noile documente — raportul C.C. al P.C.U.S. la Congresul al XXI-lea, istoricele cuvîntări ale tovarăşului N. S. Hruşciov în legătură cu principalele evenimente înscrise în istoria anilor 1959 şi 1960. De asemenea, este necesară completarea datelor din cartea lui Ivaşin cu datele de mare valoare practică şi teoretică cuprinse în declaraţia Consfătuirii reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti care a avut loc la Moscova în noiembrie 1960. Documentul acesta de însemnătate istorică subliniază că sistemul socialist mondial a intrat într-o nouă etapă de dezvoltare, că Uniunea Sovietică înfăptuieşte cu succes construcţia desfăşurată a societăţii comuniste, în timp ce alte ţări ale lagărului socialist

[1] *Declaraţia Consfătuirii reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti (noiembrie 1960)*, Ed. politică, 1960, p. 39.

construiesc cu succes bazele socialismului, unele dintre ele intrînd deja în perioada construcţiei societăţii socialiste dezvoltate. Victoriile hotărîtoare repurtate pe scara întregului sistem socialist, arată declaraţia, marchează triumful marxism-leninismului şi demonstrează că societatea organizată pe baza acestei învăţături deschide posibilităţi nelimitate pentru înflorirea economiei şi culturii, pentru asigurarea unui înalt nivel de trai al oamenilor, al unei vieţi paşnice şi fericite. Această demonstraţie este de foarte mare importanţă pentru toate popoarele aflate încă sub jugul capitalului. Declaraţia de la Moscova pune în lumină principala trăsătură distinctivă a timpurilor noastre : aceea că sistemul socialist mondial s-a transformat în factorul hotărîtor al dezvoltării societăţii omeneşti. Acest lucru a apărut deosebit de pregnant în cursul dezbaterilor din cadrul celei de a 15-a sesiuni a Adunării Generale O.N.U., unde, în urma unor iniţiative de importanţă istorică ale Uniunii Sovietice, precum şi ca rezultat al sprijinului consecvent pe care, de-a lungul întregii sale existenţe, U.R.S.S. l-a dat cauzei independenţei şi afirmării pe plan internaţional a ţărilor asuprite de imperialismul colonialist, — au fost adoptate rezoluţii şi declaraţii marcînd faptul că imperialismul a încetat de a mai fi factorul hotărîtor în mersul evenimentelor internaţionale. Aşa cum se arată în declaraţia Consfătuirii de la Moscova, Uniunea Sovietică reprezintă exemplul cel mai viu şi cel mai puternic reazem pentru popoarele din lumea întreagă în lupta lor pentru pace, libertăţi democratice, independenţă naţională, progres social.

Studierea tuturor acestor documente este necesară pentru mai deplina înţelegere a felului în care continua înclinare a balanţei forţelor în favoarea socialismului a făcut posibilă iniţierea de către U.R.S.S. a unor acţiuni de covîrşitoare însemnătate pentru soarta păcii. Anii aceştia au fost de asemenea bogaţi în confirmarea justeţei principiilor politicii externe leniniste, infirmînd diversele „teorii" revizioniste în problemele internaţionale.

Iar din învăţămintele pe care studiul *Contribuţii la istoria politicii externe a U.R.S.S.* le formulează pe parcursul abordării atîtor probleme, se cuvine a scoate un factor comun şi anume, necesitatea de a analiza întotdeauna o situaţie dată de pe poziţiile revoluţionare ale marxism-leninismului, ţinînd seama de toate particularităţile ei, înscrise în contextul epocii istorice care o include.

Gabriela Dolgu

NOTE DE LECTURĂ

O lucrare de inițiere în teoria cunoașterii *

Problema găsirii unei metode sigure de cunoaștere a lumii s-a impus în decursul istoriei filozofiei aproape tuturor gînditorilor. Dar numai întemeietorii marxismului, preluînd tot ce a dat mai de preț gîndirea filozofică pînă la ei, au elaborat prin gnoseologia materialist-dialectică unica metodă științifică de cunoaștere și transformare a lumii.

Procesul cunoașterii, prin complexitatea problemelor sale, a constituit întotdeauna unul din domeniile în care lupta dintre materialism și idealism s-a purtat cu o deosebită acuitate. Iată de ce o lucrare care-și pune drept scop să înfățișeze bazele teoriei științifice a cunoașterii nu poate fi decît binevenită.

Cartea lui I. D. Andreev *Bazele teoriei cunoașterii* tratează problema sub aspectele ei principale. Schița istorică introductivă îi prezintă cititorului neinițiat în problemele filozofiei cîteva momente din istoria dezvoltării cunoașterii : apariția și dezvoltarea teoriei cunoașterii în epoca antică (Egipt, India, China, Grecia), lupta dintre materialism și idealism în teoria cunoașterii în secolele XVII—XVIII, problemele cunoașterii în filozofia clasică germană din secolul XIX, poziția materialiștilor ruși din secolul XIX în gnoseologie. Trecerea în revistă a acestor momente oferă autorului prilejul de a urmări progresele omenirii pe drumul cunoașterii în epoca premarxistă, de a supune criticii principalele sisteme idealiste și de a prezenta limitele și lipsurile teoriei cunoașterii materialiste premarxiste, așa cum au fost precizate de Lenin. În opoziție cu gnoseologia premarxistă, autorul subliniază caracterul dialectic materialist al teoriei marxiste a cunoașterii — etapă calitativ nouă în istoria gnoseologiei.

Înainte de a trece la analiza amănunțită a treptelor procesului cunoașterii, I. D. Andreev trasează coordonatele teoretice ale gnoseologiei marxiste. Baza teoriei cunoașterii a materialismului dialectic — scrie autorul — o constituie rezolvarea materialistă a problemei fundamentale a filozofiei. Cunoașterea este, în filozofia marxistă, oglindirea lumii materiale, a relațiilor și legilor acesteia. Activitatea reflectorie a animalelor și a omului a apărut pe o anumită treaptă a evoluției materiei vii ca rezultat al necesității adaptării ființelor vii la mediul extern. La om aceasta s-a perfecționat în procesul activității sale practice de producție.

Intrînd în analiza propriu-zisă a procesului cunoașterii, autorul începe prin expunerea principalelor teze ale filozofiei marxist-leniniste cu privire la practică ca bază a cunoașterii.

Analiza procesului cunoașterii se continuă cu cercetarea treptei inițiale a cunoașterii, contemplarea nemijlocită, vie a realității cu ajutorul organelor de simț și apoi a treptei

---

* И. Д. Андреев, *Основы теории познания*, Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1959.

logice ; ultimele două capitole ale cărții sînt consacrate problemei adevărului.

Cartea lui I. D. Andreev se adresează unui cerc larg de cititori, căruia îi înfățișează tezele fundamentale ale teoriei marxist-leniniste a cunoașterii, fără pretenții de originalitate. Autorul se sprijină îndeaproape pe lucrările clasicilor marxismului, valorifică din plin moștenirea filozofică leninistă. Lucrarea conține numeroase exemple din istoria științei, în special din istoria științei ruse și sovietice, care dau mai multă greutate tezelor expuse. Tonul cărții este combativ, autorul ducînd o luptă necruțătoare împotriva idealismului și, în special, împotriva adversarilor contemporani ai marxism-leninismului. Deseori autorul intră în polemică cu oameni de știință sovietici în legătură cu unele aspecte particulare ale teoriei cunoașterii.

Autorul critică pe cei care consideră că logica dialectică are un obiect al său, altul decît obiectul dialecticii materialiste și că există legi și forme ale gîndirii altele decît cele studiate de logica formală. El susține că este greșit să se afirme că o asemenea logică urmează abia să fie creată. După părerea sa, nu există o logică dialectică alta decît dialectica materialistă, întrucît ea a fost creată de mult de clasicii marxism-leninismului sub forma dialecticii materialiste. Logica dialectică, scrie el, are ca obiect gîndirea dialectică. Gîndirea este oglindirea lumii obiective în mintea omului. Dialectica lumii obiective e numită de Engels dialectica obiectivă, iar dialectica reflectării lumii obiective în mintea omului — dialectica cunoașterii, a gîndirii — dialectica subiectivă. Se poate oare, se întreabă autorul, ca dialectica obiectivă și cea subiectivă, adică ceea ce este reflectat și oglindirea acestuia să aibă legi deosebite ? Nu, răspunde el, întrucît dialectica subiectivă este determinată de dialectica obiectivă. Ele se deosebesc în privința formei nu și în privința conținutului.

În fața acestei argumentări ni se pare că autorul pierde din vedere faptul că gîndirea dialectică nu este o simplă fotografie a lumii obiective. Ea reprezintă un proces complex de oglindire a acesteia, de pătrundere în esența realității, în adîncul lucrurilor. Acest proces se desfășoară după legile generale ale dialecticii materialiste, dar are și legile sale specifice care formează obiectul logicii dialectice.

Menționăm, totodată, ca o scădere a lucrării modul de expunere, uneori prea abstract și arid a tezelor gnoseologiei marxiste precum și apelarea la exemple des întîlnite în literatura de specialitate. De asemenea, în unele cazuri autorul nu aduce o argumentare suficientă tezelor proprii susținute în polemica cu alți oameni de știință marxiști, de exemplu, cînd se ridică împotriva constituirii unei logici dialectice alta decît metoda dialectică marxistă.

Considerată în ansamblul ei, cartea lui I. D. Andreev *Bazele teoriei cunoașterii*, una din primele lucrări monografice de acest fel, oferă — după părerea noastră — cititorului un material bogat de inițiere în teoria cunoașterii filozofiei marxist-leniniste.

N. G.

Un interesant studiu în problema contradicțiilor

Вестник Московского Университета publică în numărul 4/1960 un foarte interesant și actual articol al lui B.G. Dolgodilin intitulat *Caracterul contradicțiilor legate de existența rămășițelor capitalismului în conștiința oamenilor sovietici*. Pornind de la tezele clasicilor marxism-leninismului și de la hotărîrile partidului și guvernului sovietic, autorul arată că în perioada construcției desfășurate a comunismului fenomene ca : delapidarea proprietății socialiste, comportarea amorală, huliganismul etc., trebuie să fie definitiv lichidate.

Existența rămășițelor capitalismului în conștiința oamenilor determină anumite contradicții în cadrul societății socialiste. În literatura filozofică sovietică sînt preponderente, scrie în continuare autorul, două puncte de vedere în legătură cu caracterul acestor contradicții. Unii filozofi (A. I. Sobolev, L. N.

Kogan, I. A. Stepanian) consideră că asemenea contradicții au un caracter antagonist atît prin apariția lor, cît și prin esența lor de clasă. Alți filozofi sovietici (V. P. Certkov, N. K. Stepanov, V. E. Kozlakovski) susțin, dimpotrivă, caracterul neantagonist al acestor contradicții, bazîndu-se pe faptul că interesele acelor oameni deși tributari într-o oarecare măsură modului de gîndire și viață burghez, coincid în întregime cu interesele societății socialiste.

Ar mai exista în literatura filozofică sovietică, continuă autorul, încă un punct de vedere, cu o răspîndire destul de mică, după care contradicțiile sînt și antagoniste și neantagoniste. Criteriul împărțirii contradicțiilor în antagoniste sau neantagoniste este însă diferit la fiecare autor.

Toate aceste puncte de vedere sînt considerate de B. G. Dolgodilin insuficient motivate deoarece nu scot în evidență trăsăturile fundamentale ale antagonismului social, manifestate în *ostilitatea* și *neîmpăcarea* intereselor de clasă. Pornind de la aceste două trăsături ale antagonismului social, autorul consideră că rămășițele capitalismului din conștiința unora, care se manifestă printr-o serie de acte antisociale, poartă un *caracter de clasă* atît prin esența lor, cît și prin apariția lor. „Fiind generate de orînduirea bazată pe existența claselor antagoniste, ele și în vremea noastră reflectă interesele claselor și păturilor ostile socialismului. De aceea, lupta pentru lichidarea lor, indiferent de formele și metodele ei concrete, poartă caracterul luptei de clasă" (p. 61). Deci, după cum consideră autorul, rămășițele ideologiei vechilor clase și pături (naționalismul, cosmopolitismul, disprețul față de muncă etc.) precum și manifestarea lor în actele antisociale ale anumitor persoane (delapidarea proprietății socialiste, parazitismul, banditismul ș.a.) sînt *antagonice*, ostile și de neîmpăcat cu societatea socialistă. Desigur, aceasta nu înseamnă că acei oameni în conștiința cărora există rămășițele ideologiei burgheze alcătuiesc un grup social deosebit, care s-ar găsi într-un raport antagonist cu restul poporului și cu societatea socialistă. De aceea, caracterul de clasă al luptei pentru lichidarea acestor rămășițe nu înseamnă altceva decît lupta cu resturile ideologiei acelor clase și pături care în Uniunea Sovietică nu mai există de mult.

În continuare, autorul face o distincție foarte interesantă. Nu toate actele dezaprobate de societate, nu orice greșeală a oamenilor trebuie să fie etichetată ca „rămășiță a capitalismului". În realitate, unele încălcări ale *regulilor elementare de conviețuire socială*, părăsirea principiilor moralității și dreptății există de multe veacuri, trec dintr-o epocă în alta și nu trebuie considerate ca manifestări ale contradicțiilor antagonice. Acei care ridică orice greșeală și încălcare a unei norme de conviețuire socială la rangul de „rămășiță a capitalismului" aduc prejudicii luptei serioase și sistematice care se duce împotriva *realelor* moșteniri ideologice ale vechii societăți. Desigur, nu trebuie nici să se cadă în extrema opusă, pentru că *în anumite condiții concret-istorice*, aceste abateri de la regulile elementare de conviețuire socială poartă un caracter de clasă.

Criteriul fundamental după care trebuie să ne conducem în analiza actelor antisociale ale oamenilor, arată autorul, este criteriul de clasă; este necesar să se delimiteze precis acele greșeli care reprezintă încălcarea elementarelor, „veșnicelor" reguli și norme ale conviețuirii sociale, de greșelile și acțiunile în care, *stihinic* sau *conștient*, *direct* sau *indirect* se manifestă ideologia orînduirii burgheze, complet străină și ostilă socialismului.

Simplele încălcări ale normelor conviețuirii sociale, deși pot aduce un rău însemnat societății socialiste, sînt prin esența lor neantagoniste. Ele, consideră în încheiere B. G. Dolgodilin, aparțin într-o oarecare măsură societății omenești pe oricare stadiu al dezvoltării sale. Chiar și în societatea comunistă nu este exclusă posibilitatea unor cazuri izolate de încălcare a normelor conviețuirii sociale. Dimpotrivă, celelalte acte antisociale apar ca manifestări ale antagonismului de clasă, fiind produse ale ideologiei unei orînduiri bazate pe existența claselor sociale antagoniste.

Acestea vor fi lichidate complet şi definitiv în procesul construirii comunismului.

Problemele pe care le ridică în articolul său filozoful sovietic sînt deosebit de interesante, iar rezolvarea dată, credem că este în mare măsură justă. Totuşi, B. G. Dolgodilin nu acordă suficientă atenţie *legăturii intime* care există, în condiţiile socialismului, între cele două feluri de acte antisociale. Orice încălcare a normelor „veşnice" de convieţuire socială se manifestă într-un mod *diferit* în orînduiri sociale *diferite*. Aceste „mici" încălcări nu sînt, desigur, *în esenţa lor*, manifestări ale rămăşiţelor ideologiei capitaliste, dar *în condiţiile actuale* ele apar în mare parte datorită existenţei rămăşiţelor capitalismului în conştiinţa oamenilor, şi *poartă amprenta* acestor rămăşiţe ideologice.

În ansamblu însă, studiul lui B. G. Dolgodilin, prin argumentarea ştiinţifică a tezelor expuse şi printr-o serie de contribuţii originale constituie un element important al discuţiei ce se duce în legătură cu caracterul contradicţiilor existente în socialism şi aduce un aport teoretic în munca practică de formare şi dezvoltare a conştiinţei comuniste a oamenilor muncii.

V. P.

O nouă lucrare despre implicaţiile filozofice ale fizicii moderne

Cartea *Lenin şi fizica modernă* de E. Kolman[1] tratează, într-o formă accesibilă, problema însemnătăţii filozofice a cuceririlor fizicii contemporane. Pe baza unui material vast şi interesant, autorul scoate în evidenţă importanţa pentru gîndirea ştiinţifică a tezelor lui V. I. Lenin cuprinse în geniala sa operă *Materialism şi empiriocriticism*. Autorul trece în revistă, succint şi clar, istoria dezvoltării fizicii moderne începînd de la sfîrşitul secolului trecut, insistînd asupra dezvoltării concepţiilor ştiinţifice cu privire la structura atomului, a concepţiilor despre spaţiu şi timp, despre particulele elementare etc. Paralel cu aceasta, autorul, sprijinindu-se pe tezele nemuritoare ale lui V. I. Lenin, scoate la iveală semnificaţia profundă a descoperirilor fizicii, combate diferite concepţii idealiste care au parazitat şi parazitează încă pe greutăţile pe care le întîmpină fizica modernă în plină dezvoltare.

Autorul subliniază că fizica de astăzi a reuşit să pătrundă în trei lumi deosebite şi să cerceteze legităţile lor: în macrocosmos — lumea în care trăim noi, în microcosmos — lumea particulelor elementare şi în megacosmos — lumea nebuloaselor extragalactice. Cunoaşterea ştiinţifică de astăzi şi-a lărgit domeniul la distanţe care măsoară cîteva miliarde de ani lumină, sau mai exact spus, la distanţe de ordin de $2 \cdot 10^{27}$ cm. Distanţele microcosmosului pînă la care a ajuns cunoaşterea umană sînt de ordin de 10^{-13} cm.

Faţă de timpurile marelui Arhimede, proporţiile lumii pe care o cercetăm s-au mărit de 10^{57} ori! Această cifră impresionantă vorbeşte despre saltul uriaş al cunoaşterii umane, despre posibilităţile nelimitate ale acesteia.

Astăzi gîndirea ştiinţifică este pe cale să pătrundă şi în alte domenii ale microcosmosului, de distanţe mai mici de ordinul 10^{-24} cm. Mijloacele experimentale moderne, deşi au ajuns în pragul acestei lumi, nu ne oferă încă posibilitatea să pătrundem în ea. Cunoaşterea teoretică însă nu are tendinţa să se oprească nici la aceste distanţe. Cercetînd fenomenul gravitaţiei, a cărui esenţă încă nu a fost dezvăluită, fizica emite ipoteze potrivit cărora cîmpul gravitaţional trebuie să fie legat, ca şi alte cîmpuri, de anumite particule denumite gravitoni care, dacă există, trebuie să aibă o întindere de ordin de 10^{-56} cm.

Descoperirea acestor domenii noi ale universului, stabilirea legităţilor lor, a legăturii şi interacţiunii care există între ele, dovedesc justeţea concepţiilor materialist-dialectice despre unitatea universului care constă în materialitatea lui, în mişcarea sa veşnică.

[1] Е. Кольман, *Ленин и новейшая физика*, Госполитиздат, 1959.

Lumile noi descoperite de știința modernă infirmă cît se poate de convingător speculațiile filozofilor idealiști despre caracterul aprioric al cunoașterii noastre. Ele infirmă agnosticismul, după care omul nu poate cunoaște decît aparența lucrurilor care îi este dată prin senzații, că esența lucrurilor nu ar fi accesibilă cunoașterii umane. Totodată succesele științei moderne infirmă și concepțiile idealiste potrivit cărora spațiul, timpul, cauzalitatea, precum și alte categorii sînt numai forme subiective aplicate realității obiective. Faptul că spațiul și timpul — aceste forme ale existenței materiei, cauzalitatea, se manifestă deosebit în funcție de diferite domenii ale realității obiective — microcosmos, macrocosmos, megacosmos — constituie un argument puternic în favoarea tezei materialist-dialectice după care noțiunile științifice, categoriile sînt reflectarea esenței lumii materiale și nu forme aprioric, convențională, produse de rațiunea umană.

Autorul ridică probleme filozofice interesante atunci cînd vorbește despre încercările elaborării unei teorii fizice unitare. El se referă mai pe larg la așa-zisa ecuație a materiei formulată de savantul german W. Heisenberg. Elaborînd teoria sa, Heisenberg a pus la baza ei noțiunea unui cîmp fizic unic din care urmează a fi deduse matematic proprietățile tuturor varietăților cîmpurilor și ale particulelor.

Caracteristica fundamentală a acestei teorii constă în faptul că acest cîmp unic nu este considerat numai continuu ci include în sine și discontinuitatea, ceea ce își găsește expresia în introducerea în ecuația „lungimii elementare" a limitei l de ordinul „diametrului" electronului de 10^{-13} cm, constantă căreia îi corespunde și „intervalul elementar al timpului" de ordin de 10^{-24} cm. (Constanta l reprezintă a treia constantă universală împreună cu viteza luminii c în vacuum și cu cuanta acțiunii h).

Autorul subliniază însemnătatea uriașă a faptului că în teoria lui Heisenberg numărul constantelor a fost redus la 3 constante universale cu ajutorul cărora trebuie să elaborăm toate mărimile fizice, fapt care corespunde tendinței istorice a fizicii.

Arătînd că ecuația lui Heisenberg reprezintă deocamdată numai un proiect care trebuie verificat printr-o muncă experimentală și teoretică îndelungată, autorul subliniază totuși că prin această teorie se efectuează trecerea la o atomistică nouă, care cuprinde atît unitatea dialectică a continuului și discontinuului, cît și unitatea indisolubilă a posibilității și realității, a necesității și întîmplării. Sensul obiectiv al teoriei lui Heisenberg constă în adîncirea cunoașterii naturii. Această teorie servește, după părerea autorului, dezvoltării materialismului în forma lui modernă, cu adevărat științifică — materialismul dialectic.

E. Kolman subliniază însă că aceasta nu înseamnă încă faptul că Heisenberg a trecut pe pozițiile materialismului și dialecticii. Ca om de știință care cercetează realitatea obiectivă, Heisenberg este nevoit să reflecte spontan dialectica microcosmosului. Concepțiile sale filozofice, deși el a părăsit pozițiile subiectiviste ale neopozitivismului, rămîn totuși în cadrul idealismului obiectiv de tip platonician, de pe pozițiile căruia Heisenberg încearcă să interpreteze descoperirile fizicii moderne. Astfel el consideră marea descoperire a lui Planck — descoperirea cuantei acțiunii — drept „introducerea (Einsetzung) unei anumite proporții în natură". Conform concepțiilor lui Heisenberg, ultima rădăcină a fenomenelor nu ar fi materia, ci legea, forma matematică, simetria, ideea de tip platonician.

Este clar că Heisenberg nu înțelege conținutul gnoseologic al noțiunilor fizice, rolul lor cognitiv. Căutînd să explice caracterul acestor noțiuni, el răstoarnă raportul existent dintre realitatea obiectivă și noțiunile științifice, fizico-matematice. Conform concepțiilor lui aceste noțiuni nu reprezintă reflectarea esenței profunde a naturii, a unității materiale a lumii, ci însăși această natură, iar unitatea ei este creată de relațiile matematice. Analizînd rădăcinile gnoseologice ale acestor concepții, autorul, sprijinindu-se pe tezele geniale ale lui V. I. Lenin, arată că

aceste rădăcini trebuie căutate mai ales în matematizarea fizicii, în creşterea uriaşă a rolului matematicii atît în fizică cît şi în tehnica modernă.

Asemenea concepţii reprezintă o frînă în dezvoltarea ştiinţei, viciază rezultatele pozitive pe care unii oameni de ştiinţă, cum este Heisenberg, le obţin reflectînd spontan dialectica realităţii obiective pe care o cercetează.

În concluzie, autorul arată că numai înarmarea oamenilor de ştiinţă cu concepţia materialist-dialectică despre lume fereşte cercetările ştiinţifice de rătăciri, de alunecarea lor spre concluzii idealiste, numai ea deschide cercetărilor ştiinţifice posibilităţi nelimitate, fapt confirmat de uriaşele succese obţinute în domeniul ştiinţei în Uniunea Sovietică şi în celelalte ţări socialiste.

T. U.

Probleme gnoseologice în operele de tinereţe ale lui Karl Marx

În nr. 3/1960 al revistei *Magyar Filozofiai Szemle*, Márkus György publică un amplu articol, *Asupra concepţiilor gnoseologice ale tînărului Marx*. Operele de tinereţe ale lui Marx, scrise în perioada cristalizării ideilor sale proprii, perioadă ce marchează trecerea lui Marx la întemeierea materialismului ştiinţific, se află în centrul atenţiei filozofiei burgheze şi revizioniste contemporane. Ideile încă necristalizate, de influenţă hegeliană, existente în operele de tinereţe ale lui Marx, sînt speculate de către filozofii burghezi şi în special de revizionişti, cu scopul vădit al denaturării marxismului. De aceea, cercetarea operelor de tinereţe ale lui Marx, delimitarea materialismului ştiinţific în formare de rămăşiţele idealismului prezintă o deosebită importanţă în lupta ideologică actuală.

Dar, după cum arată autorul, interesul scrierilor din tinereţe ale lui Marx depăşeşte cu mult acest obiectiv. În această perioadă a formaţiei sale, Marx analizează unele probleme asupra cărora nu se mai întoarce amănunţit în operele sale ulterioare. Cercetarea lor aduce un aport uriaş pentru înţelegerea în profunzime a gnoseologiei marxiste. „În cele ce urmează — scrie autorul — dorim să redăm mai amănunţit acele tendinţe ale concepţiei gnoseologice a lui Marx care se manifestă aici (este vorba despre *Manuscrisele economico-filozofice*, asupra căreia cade în special accentul articolului), care, după părerea noastră, au o importanţă mare şi pozitivă pentru interpretarea justă a esenţei gnoseologiei marxiste" (p. 418).

Analizînd dezvoltarea concepţiilor gnoseologice ale lui Marx, autorul arată că *Manuscrisele economico-filozofice* constituie prima lucrare a lui Marx în care viaţa ideologică şi politică este explicată în ultimă instanţă prin viaţa economică. În *Manuscrise*, arată autorul, Marx descoperă rolul pe care îl joacă producţia materială a societăţii în istoria omenirii în ansamblul ei. Dar, cu toată apariţia acestei pietre de temelie a viitoarei gigantice construcţii marxiste, această lucrare din tinereţe a lui Marx cuprinde şi idei necristalizate, referitoare la relaţia dintre individ şi societate. Cu toate că este accentuată unitatea dintre individ şi societate, individul este considerat încă, din punct de vedere metodologic, ca fiind factorul prim, tînărul Marx străduindu-se să deducă viaţa socială din individ, din proprietăţile şi activitatea individului producător. În această perioadă, tînărul Marx deduce raporturile sociale din raportul muncitorului individual faţă de activitatea sa proprie. Analizînd în continuare ideile tînărului Marx referitoare la înstrăinare şi la conştiinţa socială, autorul se opreşte la problema deosebit de interesantă a concepţiei tînărului Marx cu privire la raportul dintre muncă şi cunoaştere, la rolul muncii în formarea şi dezvoltarea cunoaşterii.

Diferenţa dintre reflectarea animală şi cunoaşterea umană determinată, în primul rînd, de apariţia muncii, este amplu analizată de către autor. Animalul, ca şi omul, reflectă realitatea pe baza activităţii sale proprii. Dar la animale această activitate este determinată de necesităţile lor biologice imediate. Reflec-

tarea animală nu depăşeşte niciodată acest cadru strîmt, determinat de necesităţile biologice. Animalul nu reflectă obiectul în obiectivitatea lui, independent de necesităţile lui, ci numai contopit cu aceste necesităţi.

Ceea ce determină, în schimb, reflectarea umană, transformînd-o în cunoaştere, este activitatea vitală omenească, munca. Dar munca — arată autorul, reproducînd cuvintele lui Marx — este o activitate care nu se îndreaptă direct către satisfacerea necesităţilor, ci doar indirect. Munca, arată tînărul Marx, este înainte de toate un proces între om şi natură. Munca are un caracter universal şi ea universalizează şi procesul reflectării.

Prin medierea introdusă de muncă, se creează însă o nouă mediere. Esenţa umană se obiectivizează în muncă; aşadar, fiecare generaţie primeşte în mod exteriorizat, obiectivizat, toată activitatea generaţiei precedente. Animalul, arată autorul urmărind textele lui Marx, cu toate că nu are o comportare stereotipă riguros determinată — în condiţii noi, animalele reacţionează diferit — totuşi aceste reacţii individuale noi se pierd cu fiecare generaţie. Prin exteriorizarea şi obiectivizarea realizată prin muncă, activitatea fiecărei generaţii se păstrează, creînd condiţiile unei dezvoltări rapide.

În dorinţa accentuării diferenţei dintre regnul animal şi cel uman, autorul ajunge să exagereze această diferenţă. Activitatea nouă a generaţiilor de animale nu se pierde *complet*; în caz contrar, evoluţia speciilor n-ar mai avea o explicaţie satisfăcătoare. Cu toate acestea, diferenţa dintre animal şi om este, pe acest plan, fundamentală: experienţa generaţiilor de animale se perpetuează doar prin modificările interioare, organice minime, pe cînd omul — alături de aceleaşi posibilităţi de modificări organice — transmite *integral* într-un mod exteriorizat experienţa sa generaţiilor viitoare. Aceasta este diferenţa fundamentală dintre dezvoltarea pur biologică a animalului şi dezvoltarea biologică şi socială a omului, în cadrul căreia dezvoltarea socială modifică şi accelerează însăşi dezvoltarea biologică.

Autorul articolului analizează în continuare concepţia tînărului Marx asupra umanizării obiectului şi obiectivizării subiectului, concepţie care este deformată şi speculată de filozofia burgheză contemporană. Pe de o parte, tînărul Marx deosebeşte categoric obiectivizarea creaţiei umane de înstrăinarea ei. În procesul muncii omul îşi obiectivizează esenţa; aşadar, obiectivizarea subiectului constituie o caracteristică generală a omului, marchează momentul devenirii sale ca om şi rămîne caracteristica lui inalienabilă. Înstrăinarea, în schimb, este la tînărul Marx o formă specifică a obiectivizării, ea se referă la acea esenţă umană obiectivizată care, datorită proprietăţii private asupra mijloacelor de producţie, este socialmente înstrăinată. Filozofia burgheză contemporană creează confuzii prin identificarea arbitrară a înstrăinării cu obiectivizarea, deducînd neîntemeiat din preţioasele idei ale lui Marx necesitatea general-umană a alienării.

O altă idee a tînărului Marx denaturată de filozofia burgheză contemporană se referă la umanizarea naturii în procesul cunoaşterii. Gnoseologia marxismului este eminamente activă; Marx, atît în perioada formării cît şi în epoca maturităţii sale, concepe cunoaşterea obiectului prin activitatea umană îndreptată spre obiect. Aşadar, obiectul cunoscut este întotdeauna un obiect umanizat, un obiect transformat de practica umană. Filozofia burgheză contemporană speculează această idee a tînărului Marx în sens neopozitivist. Umanizarea obiectului este transformată de către aceştia în agnosticism, în imposibilitatea cunoaşterii obiectului în obiectivitatea lui, iar corelat acestei idei, cunoaşterea obiectului este considerată ca o activitate de organizare şi nu ca un proces de reflectare.

Autorul articolului analizează amplu concepţia tînărului Marx despre umanizarea obiectului, arătînd, pe de o parte, că umanizarea obiectului este concepută de acesta drept un proces istoric, iar pe de altă parte, că universalitatea muncii face posibilă cunoaşterea obiectului în obiectivitatea lui. Datorită caracterului universal al muncii, omul este ca-

pabil să acționeze asupra tuturor obiectelor, chiar asupra obiectelor cu legități diferite de legitățile proprii omului. În acest sens — complet opus agnosticismului — tînărul Marx arată că omul este capabil să transforme orice relație, orice legitate a naturii în principiul său propriu.

Analiza profundă a obiectivizării omului și a umanizării obiectului în procesul muncii — făcută de K. Marx în operele sale de tinerețe — constituie punerea bazelor gnoseologiei materialist-dialectice.

Autorul articolului, Márkus György, are, fără îndoială, dreptate arătînd dubla importanță — atît în lupta ideologică actuală, cît și în aprofundarea gnoseologiei marxiste — a studierii operelor de tinerețe ale lui Marx în lumina concepției materialismului dialectic elaborată de Marx și Engels în operele lor de maturitate, clasice.

C. D.

„Socialism democratic" sau „Socialismul Casei Morților"

În ultimii ani numeroase partide social-democrate reformiste din Europa occidentală au adoptat noi programe din care au eliminat și ultimele urme de marxism, apărînd în mod deschis politica reacționară a guvernelor burgheze din țările lor. Golind noțiunea de socialism de conținutul său științific, social-democrația de dreapta „aruncă socialismul la morgă" — după cum se exprimă plastic G. Cogniot în articolul său: *Jules Moch sau socialismul Casei Morților* [1].

În acest articol Georges Cogniot critică ideile social-reformiste ale lui Jules Moch — unul din conducătorii mișcării socialiste de dreapta franceze — sintetizate în cartea sa *Socialisme vivant*.

J. Moch consacră cea mai mare parte a cărții sale mistificării structurii sociale complexe a societății capitaliste actuale și a luptei de clasă.

Transformarea capitalismului monopolist în capitalism monopolist de stat a determinat apariția unei serii de fenomene noi în structura socială a societății capitaliste contemporane. Speculînd aceste fenomene noi, J. Moch încearcă să demonstreze că structura socială a capitalismului s-a schimbat *radical* iar contradicțiile antagoniste ce-i sînt proprii *au dispărut*. Jules Moch îl acuză pe Marx de a nu fi prevăzut — în dezvoltarea societății capitaliste — așa-zisul „sector terțiar" (comercianți, liber profesioniști, servitori etc.), adică de a nu fi văzut formarea unei clase noi — „clasa de mijloc".

Clasicii marxismului au relevat, dimpotrivă, tendința de creștere a păturilor mijlocii și, în primul rînd, a păturilor de funcționari ca expresie a complicării aparatului birocratic și a creșterii parazitismului societății capitaliste. Dar nu poate fi vorba de o creștere „colosală" și „impetuoasă" a „clasei de mijloc". În ultimii 80 de ani, în multe țări capitaliste ponderea păturilor de mijloc în raport cu populația țării nu s-a schimbat de loc sau chiar a scăzut. Astfel în Franța, ponderea a rămas aceeași, de 37%, iar în S.U.A. ea a scăzut de la 47,2% la 44,1%.

Realitatea „sectorului terțiar" este cu atît mai mult demonstrată cu cît se manifestă pregnant — spune J. Moch — fenomenul „deproletarizării", care nu mai clasează sec. XX ca pe o „epocă de maxim antagonism între două clase sociale". Deci în societatea capitalistă contemporană „deproletarizarea" a luat locul — după părerea lui Moch — pauperizării relative și absolute. J. Moch nu vrea să admită pauperizarea care, acum ca și în timpul lui Marx se manifestă ca o lege a societății capitaliste de la începutul și pînă la sfîrșitul ei. G. Cogniot dezvăluie caracterul apologetic al acestei teze, care denaturează datele realității. În realitate „deproletarizarea" este un mit, iar antagonismul dintre muncă și capital, ieri ca și azi, există și se agravează. Astfel, în principalele țări capitaliste, în comparație cu ultimul deceniu al sec. XIX numărul grevelor a crescut pînă în momentul de față de 2 pînă la 5 ori (în Italia de aproape 50 de ori), iar numărul muncitorilor care participă

[1] În *La Pensée*, nr. 93/1960, p. 67—81.

la greve a crescut de 3 pînă la 7 ori (în Franța de 13 ori).

Pe de altă parte, puterea mereu crescîndă a burgheziei monopoliste vine în contradicție cu interesele burgheziei nemonopoliste. Astfel burghezia monopolistă nu numai că a devenit dușmanul tuturor oamenilor muncii, ci și-a creat adversari în rîndul capitaliștilor nemonopoliști mici și mijlocii care simt povara monopolurilor. De aceea, spune G. Cogniot în articolul său, *„numărul oamenilor obiectiv interesați în menținerea regimului monopolurilor se micșorează din ce în ce mai mult"* (p. 76).

În articolul citat, G. Cogniot analizează și alte teze ale reformismului, susținute de J. Moch. Una dintre acestea este teoria cu privire la posibilitatea planificării economiei capitaliste. Cogniot demonstrează, prin date concrete, că „nu se poate vorbi de plan pentru un stat capitalist ca Franța decît printr-un abuz de termeni". Imposibilitatea planificării producției capitaliste este foarte bine reliefată de soarta planurilor guvernului francez ale căror rezultate sînt la o distanță astronomică de previziunile științifice.

Cogniot demască în încheiere identificarea pe care o operează J. Moch între comunism și blanquism, pentru a caracteriza comunismul drept o „utopie".

Calomniind gîndirea lui Marx, Moch, Bigo și întreg Vaticanul nu văd în socialism decît o „morală și mai ales religie". Alianța gîndirii social-democrate de dreapta cu biserica este clar dezvăluită de revista iezuită franceză *Études* prin aprecierea dată cărții lui J. Moch: „Dl. Moch, în cartea pe care am citat-o, clasifică (comunismul) tot atît de clar cum o face Sf. Oficiu din Roma" (p. 79). Toate acestea vădesc în chipul cel mai convingător faptul că social-democrația de dreapta a renunțat complet la orice criteriu științific de analiză, a renunțat definitiv la materialismul dialectic și istoric ca etape superioare ale dezvoltării seculare a gîndirii filozofice și — preocupată de apărarea orînduirii capitaliste — recurge mereu mai fățiș la argumentele obscurantismului.

E. F.

Libertate academică sau diversiune filozofică?

În lupta inegală cu filozofia marxist-leninistă, pentru a provoca în mod artificial impresia unei filozofii vii, care reacționează prompt la informațiile științelor naturii, perfecționîndu-se, neopozitiviștii angajează ample discuții „în contradictoriu". Ca toate publicațiile lor, revista *Philosophy of science* rezervă un mare număr din paginile sale discuțiilor „libere". Dar ce sens au aceste discuții?

În 1957 Philip Frank a publicat o nouă lucrare, *Filozofia științei: legătura dintre știință și filozofie*, care se deosebește de *Limitele legii cauzalității*, apărută cu un sfert de secol în urmă, doar prin prezența implicațiilor teologice. Dacă în 1932, acest membru al cercului din Viena scria că „nu există nici o filozofie în afara științelor speciale"[1], în 1957 adaugă: „Teoria este astăzi considerată un instrument"[2] și își întărește afirmațiile cu privire la existența unor prime principii prin referiri la ... Toma din Aquino.

În ianuarie 1959 Ch. W. Kegley i-a făcut maestrului cîteva reproșuri amare (*Philosophy of science*, vol. 26, n. 1), iar în aprilie 1960 F. J. Rutherford l-a combătut pe critic cu indignare (*idem*, vol. 27, n. 2).

Articolul lui Ch. W. Kegley părea critic și redacția, cu toată „libertatea" pe care o acordă, l-a publicat peste 11 luni, în timp ce apărarea lui Rutherford a fost publicată în primul număr de la primire.

Orice temeri cu privire la lipsa de tact a lui Kegley s-ar dovedi însă de prisos pentru că elevul-critic se menține, în fond, pe aceeași poziție cu profesorul.

Ca și Franck, Kegley restrînge aria teoriei la prezidarea invențiilor tehnice, reducînd progresul la mecanizare, la perfecționarea uneltelor, progresul social autentic — care se realizează prin înlăturarea capitalismului și construirea orînduirii socialiste — fiind astfel în mod intenționat ignorat.

---

[1] *Das Kausalgesetz und seine Grenze*, Wien, 1932, p. 6.

[2] *Philosophy of Science*, Englewood Cliffs, N. J. Prentice-Hall, 1957, p. 356.

Kegley acceptă şi subiectivizarea teoriei, căreia i se atribuie funcţia „sociologică" de a dirija „comportarea umană " prin codificarea unor reguli maximaliste.

Dezacordul lui Kegley cu Frank este pricinuit de faptul că 1) maestrul, punîndu-şi problema „ce determină alegerea şi adoptarea unei teorii în ştiinţă" conchide într-un mod „superficial" că „acceptarea unei teorii ştiinţifice nu este esenţialmente diferită de recepţionarea unui avion" [1], şi 2) de imprecizia lui Frank care nu arată dacă este vorba de acceptarea teoriei de către marele public sau de către oamenii de ştiinţă.

Obiecţia lui Kegley are astfel proporţiile liliputane ale unei temeri ca nu cumva profesorul Frank să se fi întors la vechiul idealism subiectiv. Pentru că, într-adevăr, nu trebuie să uităm că neopozitivismul l-a depăşit pe Berkeley, considerînd că lumea nu este construcţia oricui, ci numai a ... omului de ştiinţă!

La rîndu-i, K. J. Rutherford îl apără pe Frank pornind de la faptul sigur al marii depărtări la care se află acesta de materialism. Frank acceptă multiple criterii în alegerea unei teorii, singura lui pretenţie este ca aceasta să corespundă scopurilor noastre (prezicerea faptelor, efectuarea invenţiilor, simplicitatea, chiar şi frumuseţea etc.). Un singur criteriu este respins de Frank şi acesta reprezintă piesa de rezistenţă a pledoariei lui Rutherford şi anume, concordanţa realizată în practică cu realitatea.

E adevărat, scrie Rutherford, că profesorul Frank ar fi putut fi mai clar, un lucru însă nu trebuie uitat : că ideile sale sînt ferm implîntate în convingerea că „ ... conceptul metafizic" (materialist — n. ns.) despre teoria adevărată ca „replică a realităţii fizice (reflectarea adecvată a realităţii — n. ns.) nu este învingător în filozofia ştiinţifică de azi" [2]. Deci, bunule domn Kegley, ori încotro s-ar abate Frank, nu uitaţi că numai spre materialism nu înclină, şi aceasta este important!

Kegley îi reproşează lui Frank mult prea evidenta legătură a filozofiei ştiinţei cu religia. Într-adevăr, cu o francheţe cinică Frank îşi permite să releve că „noua" filozofie acceptă acelaşi criteriu al adevărului ca şi Toma din Aquino.

Kegley tratează drept „linguşeală josnică" complimentul pe care îl face Frank doctorului angelic de a fi observat primul că singurul criteriu care permite acceptarea unei propoziţii constă în verificarea prin observaţie a consecinţelor sale, fapt care nu este însă niciodată cert. „Nici o ipoteză nu poate fi demonstrată de experiment" — scrie Frank... Experimentele pot doar „confirma" unele ipoteze ...Orice observaţie confirmă multe ipoteze. Problema este ce grad de confirmare este necesar. Ştiinţa este ca o poveste detectivă. Toate faptele confirmă o anumită ipoteză, dar la sfîrşit cea adevărată poate fi complet diferită. Totuşi trebuie să spunem că afară de acesta nu avem alt criteriu în ştiinţă [3].

Oamenii sînt frămîntaţi de dorinţa de a găsi „dece"-ul lucrurilor întrucît ştiinţa nu le spune decît „ce" există. „Dorinţa arzătoare de a găsi „dece"-ul nu este decît dorinţa de a deriva propoziţiile ştiinţifice din principii generale plauzibile şi inteligibile. Dorinţa aceasta decurge din credinţa că există asemenea principii" [4].

Frank identifică filozofia cu aceste prime principii, iar în reverenţa pe care i-o face lui Aquino primele principii devin teologice cu toate că sînt condimentate cu terminologia raţionalismului cartezian („o ipoteză este validă dacă este derivată din principii evidente prin ele însele, clare, inteligibile" [5]).

Departe de a-l ataca pentru acceptarea unor prime principii idealiste, Kegley consideră că orice referire de acest fel este tangentă la problema fundamentală a filozofiei şi în consecinţă trebuie respinsă ca metafizică.

Kegley caută cu disperare să tragă cortina, ridicată de Frank, asupra înrudirilor

[1] *Philosophy of Science*, Englewood Cliffs, N. J. Prentice-Hall, 1957, p. 357.
[2] *Ibidem*, p. 356.
[3] *Ibidem*, p. 16.
[4] *Ibidem*, p. 23.
[5] *Ibidem*, p. 17.

compromițătoare ale neopozitivismului. El se grăbește să „demonstreze" că pozitivismul logic nu are nimic comun cu teologia. Recursul la religie este surprinzător pentru un om de știință care scrie despre filozofia științei, se revoltă Kegley. „Filozofia științei, cercetarea liberă nu cîștigă nimic din referirea la o epocă în care a fost ars Giordano Bruno, iar Galilei silit să abjure" [1].

Iată, însă, că, aici, în ajutorul lui Frank sosește Rutherford. Ce atîta zarvă în jurul lui Aquino? În definitiv referirea la o personalitate nu implică acceptarea întregii epoci cînd aceasta a trăit. Și nu e cîtuși de puțin scolastică acceptarea ipotezei care derivă dintr-un principiu superior, general acceptat. „Teoria lui Copernic a fost preferată teoriei lui Ptolomeu nu pentru că era mai simplă, ori mai folositoare... ci pentru că dintre amîndouă, ea singură deriva din mecanica newtoniană, general acceptată de aproape 300 de ani" [2]. Criteriul practicii este astfel respins ; adevărată este propoziția asupra căreia sînt de acord toți oamenii. Lenin a demascat aparenta nevinovăție a acestei idei arătînd că „valabilitatea generală" împărtășită de machiști înseamnă sancționarea credințelor religioase ca adevărate (Lenin, *Opere*, vol. 14, p. 115—116).

Rutherford ancorează, așadar, în subiectivism. Dar acolo se întîlnește nu numai cu maestrul pe care-l apără (Frank declara, încă în 1932, că lucrurile construite din percepții nu corespund nici unei realități existente în afara percepțiilor), ci și cu „criticul" acestuia. Nemulțumit de ideea lui Frank despre imposibilitatea determinării adevărului unei ipoteze, Kegley propune un alt cîmp de preocupări : „Ceea ce am dori să cunoaștem, scrie el, sînt faptele și dacă este posibil, condițiile necesare și suficiente" (ale producerii lor — n.ns.) [3]. Dar „faptele" sînt fapte de conștiință, și numai pe această bază pretinde că pot fi clarificate relațiile dintre știință și cercetarea filozofică, dintre știință și... gîndirea religioasă.

Așadar, toată discuția s-a soldat cu respingerea de către toți trei a criteriului practicii care implică posibilitatea schimbării realității sociale, cu excluderea interpretării lumii din conținutul filozofiei, adică cu un acord final pe trei voci.

Dar problema fundamentală a filozofiei este numai declarată „învechită" și „nefilozofică". În realitate, după cum am văzut, neopozitiviștii dau acestei probleme același răspuns pe care l-au dat întotdeauna idealiștii.

Fl. N.

O încercare neizbutită de discreditare a științei

Plecînd de la o afirmație a lui Ferdinand Gonseth, potrivit căreia „știința preface în aparență realitatea pe care o atinge, iar arta preface în realitate orice aparență", Robert Hainard, într-un articol intitulat *Știința și arta* (*Dialectica*, nr. 54—55/1960), formulează o serie de observații asupra acestor două forme ale conștiinței sociale, semnificative pentru atitudinea generală a teoreticienilor burghezi.

Chiar din primele rînduri ale articolului său, autorul afirmă că „omul modern poate aproape tot, dar el nu posedă nimic", iar această incapacitate posesivă ar rezida, nici mai mult nici mai puțin, decît în „caracterul exclusiv științific al gîndirii noastre" (p. 188) !? Este absolut de neînțeles, urmînd logica acestei „demonstrații", cum un om care *poate* aproape tot, *nu poate* poseda nimic din acest *aproape tot* care-i stă în putere să-l facă. Mai mult, pare uluitor să afirmi, în secolul XX, că vinovatul suprem de această situație ar fi gîndirea științifică. Cu alte cuvinte, tocmai știința cu ajutorul căreia omul *stăpînește* pămîntul și cucerește cosmosul este incriminată fiind cauza sărăciei materiale și spirituale ! Și toate acestea s-ar datora faptului că știința nu se bazează pe fantezia artistică, ci pe eficacitatea practică a adevărurilor sale. „Primii savanți — constată cu regret autorul — erau poeți, filozofi, iar operele lor cosmogonii. Știința

[1] *Philosophy of Science*, vol. 26, n. 1, p. 39.
[2] *Ibidem*, vol. 27, n. 2, p. 185.
[3] *Ibidem*, vol. 26, n. 1, p. 40.

actuală pretinde din ce în ce mai puțin să ne dea o imagine a lumii. Ea tinde spre înlănțuiri de reflexe intelectuale din ce în ce mai puțin imaginabile, care se verifică prin eficacitatea practică și nu prin coerența imaginii" (p. 188—189). Iată, așadar, ce-i lipsește științei pentru a fi perfectă și pentru a-l îmbogăți pe om cu capacitatea posesiunii : *coerența imaginii artistice* ! Și iată, în același timp, ce este „dăunător" științei, după părerea domnului Robert Hainard : *eficacitatea practică* a raționamentelor sale.

Dacă stilul autorului nu ar fi în permanență serios și grav, s-ar putea strecura bănuiala că la baza acestor considerații ar sta o ascunsă intenție umoristică. Lectura atentă a articolului atestă că aici este vorba de cu totul altceva. Și anume, de conștiința din ce în ce mai clară a burgheziei asupra *pericolului* pe care îl reprezintă pentru ea dezvoltarea impetuoasă a științei moderne pe baza materialismului dialectic și istoric. Și pentru că practica social-istorică verifică la fiecare pas adevărurile științei marxist-leniniste privind sfîrșitul neîndoielnic al capitalismului și triumful inevitabil al socialismului, burgheziei nu-i mai rămîne altceva de făcut decît să deplîngă, prin corifeii săi ideologici, așanumita lipsă de coerență artistică a imaginii științifice despre lume. Caracterul de clasă al unei asemenea atitudini este evident, iar principiul leninist al partinității formelor de cultură și artă își verifică încă o dată justețea.

În ansamblul culturii și științei burgheze se manifestă două tendințe, care la prima vedere par contradictorii. În timp ce în estetică teoreticienii abstracționismului predică o falsă „științificizare" a artei, în știință se aud unele glasuri — ca cel de față, de pildă — care cer, dimpotrivă, ca aceasta să fie subordonată artei. Punctul de vedere al unei clase în declin care se opune oricărei reflectări riguroase a realității obiective și care cere confecționarea unei așa-zise imagini care să strălucească printr-o coerență independentă de realitatea obiectivă, răzbate în amîndouă aceste atitudini. Rezultatul tentativelor amintite mai sus este același — o imagine incoerentă a lumii.

Fiind modalități specifice de însușire a realității de către om, cunoașterea artistică și cunoașterea științifică operează fiecare cu mijloace proprii care nu se pot substitui sub nici un motiv. Atunci cînd încercăm să folosim mijloace proprii științei în creația artistică, ajungem la o incoerență a imaginii, după cum la același rezultat ajungem cînd încercăm să conferim științei criteriile și funcțiile artei. Arta abstractă, care are pretenția de a folosi cele mai moderne cuceriri ale științei contemporane, constituie un convingător exemplu în această privință. Incoerența ei ideativă și figurativă este în adevăr fără precedent. Atît în cazul științei, cît și al artei, asemenea poziții au ca rezultat o reflectare inadecvată a realității. În felul acesta ideologii burgheziei urmăresc să acrediteze ideea că lumea este în cele din urmă incoerentă, irațională și, în consecință, poziția omului în univers este eminamente tragică și fără ieșire.

Pentru concepția materialismului dialectic și istoric, arta și știința sînt forme specifice de reflectare a realității obiective, îndeplinind funcții distincte ; orice tentativă de confundare a acestor două forme ale conștiinței sociale este neștiințifică.

Încercarea autorului de a discredita știința contemporană eșuează și se întoarce împotriva clasei de pe pozițiile căreia a fost făcută. Departe de a „demonstra", așa cum și-a propus, impasul științei, articolul de care ne-am ocupat demonstrează, implicit și explicit, impasul istoric al gîndirii filozofice burgheze contemporane.

O. B.

NOTE BIBLIOGRAFICE

Проблемы философии, сборник работ современных румынских философов (Probleme de filozofie, culegere de articole din filozofi romîni contemporani). Изд. иностр. лит. Москва, 1960, în colaborare cu Editura „*Meridiane*", Bucureşti.

Preluînd, în mod creator, tradiţiile materialiste ale gîndirii ştiinţifice progresiste din Romînia, filozofia contemporană românească se dezvoltă pe linia glorioasă a marxism-leninismului, consfinţind, şi în acest domeniu, victoria hotărîtoare a noului în ţara noastră. Pe această bază filozofia nouă românească se dezvoltă în strînsă colaborare cu filozofia marxist-leninistă a celorlalte ţări socialiste. Volumul de faţă constituie în această privinţă un convingător exemplu al schimbului de idei şi al cunoaşterii reciproce.

Pe lîngă participările regulate la Congresele internaţionale de filozofie, unde reprezentanţii de seamă ai noii filozofii romîneşti, militează în frontul ideologic unit al ţărilor socialiste, pentru triumful ideilor marxist-leniniste, o altă formă de manifestare pe plan internaţional o constituie, pe de o parte, colaborarea la diferite reviste străine iar pe de altă parte, editarea unor culegeri de studii aparţinînd filozofilor romîni, în limbi de largă circulaţie universală.

După *Philosophes roumains contemporains*, tipărită în 1958, culegerea *Probleme de filozofie*, apărută recent la Moscova, este al doilea volum care atestă prezenţa activă a filozofiei marxiste romîneşti peste hotare. Căutînd să dea o imagine globală cît mai cuprinzătoare şi mai semnificativă pentru mişcarea filozofică din ţara noastră, volumul de faţă a reunit în paginile sale contribuţia valoroasă a filozofilor romîni, aparţinînd celor mai variate sectoare de activitate. Năzuinţa comună de care sînt animaţi autorii studiilor, fie că tratează probleme de materialism dialectic şi logică, sau de materialism istoric, etică şi estetică, fie că se ocupă de istoria filozofiei, de lingvistică sau de psihologie, conferă volumului unitate ideologică şi forţă combativă.

În cadrul problemelor de materialism dialectic şi logică, acad. Ath. Joja, preşedintele Academiei R.P.R., în studiul *Asupra unor aspecte ale logicii dialectice*, demonstrează cu vigoarea şi competenţa ştiinţifică demult cunoscute, caracterul concret al logicii dialectice şi caracterul său reflectoriu de conţinut şi de esenţă. Totodată, autorul formulează două legi ale logicii dialectice şi anume : legea identităţii concrete şi legea predicaţiei complexe contradictorii, subliniind necesitatea alcătuirii unui *Novum organon dialecticum*.

În cadrul aceluiaşi sector, alte studii datorate lui Dan Bădărău (*Dubla negaţie în vorbirea curentă*), D. D. Roşca (*Asupra conceptului la Hegel*), Fl. Ţuţugan (*Consideraţii asupra structurii logice a implicaţiei*) şi H. Wald (*Falsificarea categoriei de adevăr în filozofia burgheză contemporană*), aduc contribuţia personală a autorilor la rezolvarea problemelor enunţate.

Sectorul de materialism istoric, etică și estetică este de asemenea bogat reprezentat. Acad. C. I. Gulian, în studiul *Pentru îmbogățirea tematicii eticii marxiste*, subliniază, într-o penetrantă analiză necesitatea unor cercetări profunde în problematica eticii științifice, cum sînt complexele raporturi dintre etic, politic și teoretic, cunoașterea etică a omului nou ș. a. Mai departe, Marcel Breazu operează, de pe pozițiile marxist-leniniste, distincțiile necesare între *ideea științifică și ideea artistică*. Pe linia combaterii curentelor reacționare din sociologia romînească între cele două războaie mondiale se înscrie studiul lui E. Gàll *Contribuții la critica sociologiei fasciste din Romînia*. Studiile lui C. Borgeanu, privind *Caracterul științific al noțiunii de progres* și al lui Al. Tănase *Despre legătura reciprocă dintre necesitate și libertate în condițiile perioadei de trecere de la capitalism la socialism*, completează tematica acestui domeniu.

În cadrul problemelor de istoria filozofiei și de filozofia științei amintim articolele lui Mircea Florian (*Misologia ca filozofie a absurdului*), în care autorul demască iraționalismul filozofiei burgheze contemporane, studiul lui Ion Banu în care se arată *Unitatea dintre logic și istoric în istoria filozofiei*, precum și al lui Imre Toth despre *Unele aspecte ale geometriei neeuclidiene* în care autorul încearcă să explice drumul de la geometria euclidiană la geometriile neeuclidiene.

Studiile academicienilor Mihail Ralea (*Contribuții la studiul influenței factorului istorico-social asupra senzațiilor*), și Tudor Vianu (*Stilistica și lingvistica în critica literară*), în care, cel dintîi, combate poziția idealistă a psihologiei burgheze în această problemă, exprimînd punctul de vedere al psihologiei marxiste, științifice și al doilea vorbește despre realizările stilisticii și lingvisticii în cercetarea limbii literare în ultimii ani, lărgesc tematica acestui volum.

Studiul introductiv intitulat *Dezvoltarea filozofiei marxist-leniniste în Romînia după instaurarea puterii democrat-populare*, schițează pentru cititorul străin un sumar dar precis tablou al filozofiei marxist-leniniste din țara noastră.

С. И. ВАВИЛОВ, *Ленин и физика* (Lenin și fizica), Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1960, 95 p.

Lucrarea prezintă o culegere de studii ale academicianului sovietic S. I. Vavilov, în care se analizează importanța operelor filozofice ale lui V. I. Lenin pentru fizica contemporană. Se combate idealismul în diferitele lui manifestări, demonstrîndu-se rolul său reacționar în dezvoltarea cunoașterii naturii de către om. Autorul subliniază totodată legătura indisolubilă dintre științele naturii și filozofia materialist-dialectică.

Cartea tratează următoarele probleme: V. I. Lenin și fizica; Fizica nouă și materialismul dialectic; Dezvoltarea ideii de substanță; Lenin și fizica contemporană; Lenin și problemele filozofice ale fizicii contemporane. Lucrarea se adresează atît specialiștilor din domeniul științelor naturii și filozofilor, cît și maselor largi de cititori, interesați în problemele teoretice generale ale științelor naturii și filozofiei.

М. П. ШЕНДРИК, *Защита и развитие В. И. Лениным марксистской теории диктатуры пролетариата* (Apărarea și dezvoltarea de către V. I. Lenin a teoriei marxiste a dictaturii proletariatului), Издательство Львовского университета, Москва, 1960, 142 p.

Autorul analizează în mod sistematic contribuția leninistă în problemele fundamentale ale dictaturii proletariatului. Se subliniază în mod pregnant rolul și importanța istorică a concepției marxist-leniniste în realizarea practică a dictaturii proletariatului în Uniunea Sovietică și în țările de democrație populară, combătîndu-se ideile revizioniste în legătură cu această problemă.

Cartea are trei capitole care tratează următoarele teme :

I. Crearea de către Marx şi Engels a teoriei dictaturii proletariatului ;

II. Apărarea şi dezvoltarea de către V. I. Lenin a teoriei marxiste a dictaturii proletariatului în perioada premergătoare Revoluţiei din Octombrie ;

III. Dezvoltarea de către V. I. Lenin a teoriei marxiste a dictaturii proletariatului, avînd la bază experienţa Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, războiul civil şi a primilor ani ai construcţiei socialiste în U.R.S.S.

Materialul, interesant şi expus într-o formă vie, uşor accesibilă, contribuie la însuşirea aprofundată a concepţiei marxist-leniniste cu privire la problema fundamentală a revoluţiei şi construcţiei socialiste.

И. А. КРЫВЕЛЕВ, *Ленин о религии* (Lenin despre religie), Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1960, 237 p.

Cartea analizează atitudinea profund ştiinţifică a lui V. I. Lenin faţă de religie şi lupta lui împotriva concepţiilor mistico-religioase. Materialul este grupat pe următoarele teme :

1. Fundamentarea teoretică a concepţiei ateiste despre lume ;
2. Partidul şi religia ;
3. Statul şi religia ;

Dintre numeroasele probleme analizate în lucrare, reţinem : Elaborarea de către V. I. Lenin a învăţăturii marxiste despre esenţa şi rădăcinile religiei ; V. I. Lenin împotriva „căutătorilor de dumnezeu" şi a „ziditorilor de dumnezeu" ; lupta lui V. I. Lenin împotriva neutralităţii faţă de religie ; V. I. Lenin despre tolstoism etc.

Lupta teoretică şi practică dusă de V. I. Lenin în acest domeniu a ridicat ateismul — ca concepţie asupra lumii şi ca mişcare ideologică — pe o treaptă nouă, superioară, corespunzător nivelului contemporan de dezvoltare a ştiinţei, corespunzător sarcinilor luptei oamenilor muncii pentru un viitor mai fericit, pentru comunism.

Из истории борьбы партии за построение социализма в СССР (Din istoria luptei partidului pentru construirea socialismului în U.R.S.S.), Издательство ВПШ и АОН при ЦК КПСС, Москва, 1960, 382 p.

Lucrarea de faţă constituie o substanţială culegere de studii consacrate luptei partidului pentru construirea socialismului în Uniunea Sovietică.

Cartea cuprinde următoarele capitole : Lupta Partidului Comunist pentru rezolvarea problemei cadrelor în aparatul de stat sovietic (noiembrie 1917—iunie 1918) ; lupta partidului împotriva capitulanţilor de dreapta pentru traducerea în viaţă a politicii leniniste de industrializare a ţării şi colectivizare a agriculturii (1928—1929) ; Lupta organizaţiei de partid din regiunea Ulianov pentru colectivizarea în masă a agriculturii (1929—1931) ; Activitatea partidului pentru întărirea cadrelor aparatului de stat sovietic în perioada ofensivei desfăşurate a socialismului pe întreg frontul (1929—1932) ; Partidul Comunist din Azerbaidjan, în lupta pentru ridicarea învăţămîntului popular în anii primului cincinal ; Problemele muncii organizatorice de partid în anii celui de-al doilea cincinal.

Autorii analizează etapele principale ale luptei clasei muncitoare, călăuzită de Partidul Comunist, pentru făurirea noii societăţi socialiste unde dispare complet exploatarea omului de către om.

К. ГИЛБЕРТ, Г. КУН, *История эстетики* (Istoria esteticii), Издательство иностранной литературы, Москва, 1960, 685 p.

Lucrarea — una din cele mai reprezentative monografii din domeniul esteticii în literatura burgheză contemporană — expune

în mod sistematic un material bogat, teoretic şi faptic din domeniul esteticii.

Autorii, — situaţi pe poziţii burgheze, obiectiviste, — analizează în mod cronologic dezvoltarea concepţiilor estetice începînd cu gîndirea greacă antică pînă în secolul XX. Astfel sînt prezentate concepţiile estetice ale lui Democrit, Platon, Aristotel etc., continuînd cu dezvoltarea gîndirii estetice în perioada evului mediu şi a Renaşterii. Autorii prezintă de asemenea concepţiile estetice ale lui Kant, Goethe, Schiller, Fichte, Schelling, Hegel şi alţii.

Fundamentala lacună a acestei monografii — datorită, în primul rînd, concepţiei idealiste a autorilor — constă în totala ignorare a dezvoltării gîndirii estetice la democraţii revoluţionari ruşi, la gînditorii arabi, indieni, chinezi. Autorii trec, de asemenea, sub tăcere, formarea esteticii ştiinţifice, materialist-dialectice creată de Marx şi Engels.

Lucrarea prezintă interes prin materialul faptic, concret pus la îndemîna cititorilor.

Е. А. ПРИТЧИНА, *Женщина и религия* (Femeia şi religia), Издательство „Советская Россия", Москва, 1960, 53 p.

Lucrarea urmăreşte în mod istoric atitudinea bisericii şi religiei faţă de femeie şi cauzele persistenţei credinţei religioase în conştiinţa unui număr însemnat de femei. Autoarea dezvăluie inumana condiţie socială a femeii în cadrul societăţii exploatatoare, şi subliniază faptul că ea, fiind „cea mai exploatată dintre exploataţi", înjosită şi umilită, şi-a găsit refugiul în credinţele religioase. Timp de milenii religia i-a întunecat conştiinţa şi a făcut-o să creadă că este «rodul păcatului», că suferinţa este o *datorie*, un *bine*, iar pocăinţa o *glorie*, o *izbăvire*.

Istoria sîngeroasă a dominaţiei bisericeşti atestă cruzimea cu care era înăbuşită năzuinţa femeii spre eliberare. Dar această năzuinţă a devenit puternică numai atunci cînd numeroase femei au înţeles că singura cale de eliberare este aceea a luptei revoluţionare. E. A. Pritcina subliniază că conştiinţa acestui fapt a făcut ca din rîndul femeilor să se recruteze neînfricaţi luptători revoluţionari, eminenţi conducători ai mişcării proletare internaţionale ca : Roza Luxemburg, Klara Zetkin, N. K. Krupskaia etc.

Probleme de automatizare. A doua consfătuire asupra automatizărilor industriale din R.P.R. Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960, 344 p.

Volumul întruneşte o mare parte a comunicărilor şi referatelor care s-au ţinut la a doua consfătuire asupra automatizărilor industriale din Republica Populară Romînă, între 5—8 iunie 1957, la Bucureşti. La lucrările acestei consfătuiri au participat 750 de delegaţi : academicieni, ingineri, tehnicieni, economişti şi cercetători din întreaga ţară. De asemenea au mai participat specialişti din Uniunea Sovietică, Republica Socialistă Cehoslovacă, R.P. Ungară, R.P. Polonă, R.P. Bulgaria precum şi din R.P.F. Iugoslavia. Volumul grupează materialul editat pe secţii, corespunzînd secţiilor de specialitate în care a fost organizată consfătuirea. Secţia I care s-a ocupat de problemele teoretice ale automatizărilor şi în cadrul căreia s-au prezentat 27 de referate, din care citäm : *Cibernetica şi automatica intelectuală* de acad. Ed. Nicolau, *Stadiul actual al teoriei schemelor cu contacte şi relee în R.P.R.* de acad. Gr. C. Moisil sau *Aspectul actual al teoriei informaţiei*, de M. Rosenblatt-Roth şi altele. Secţia a II-a a cărei tematică au constituit-o studiile elementelor şi ansamblelor instalaţiilor automate, domeniu în care s-au prezentat 37 de referate şi secţia a III-a, care s-a ocupat de introducerea automatizărilor în industria noastră şi în cadrul căreia s-au prezentat 33 de referate. Referatele, precum şi discuţiile purtate în secţii au arătat nivelul ridicat atît în ce priveşte problemele teoretice cît şi în ce priveşte proiectarea instalaţiilor automate. De asemenea s-a evidenţiat experienţa cîş-

tigată de inginerii noştri în acest domeniu în ultimul timp. De aceea editarea acestui volum este de un real folos specialiştilor precum şi celor care se interesează de problemele automatizării.

Texte din literatura economică în Romînia, Secolul XIX. Vol. I, Buc., 1960, Editura Academiei R.P.R., 475 p.

Lucrarea de faţă, editată sub egida Institutului de cercetări economice al Academiei R.P.R., cuprinde un impresionant număr de texte alese din literatura economică din Romînia în secolul al XIX-lea, reprezentînd principalele etape ale evoluţiei gîndirii economice dinaintea anului 1880. În clasificarea materialului, editorul a preferat sistematizarea pe autori şi cronologică faţă de cea pe probleme sau pe curente. Urmărind o ordine cronologică, cititorul are astfel prilejul să observe, în liniile ei mari, dezvoltarea cugetării economice, atît pe autori în ansamblu, cît şi, într-o anumită măsură, în cadrul problemelor principale. Notiţele biobibliografice şi notele, constînd din extrase din operele fiecărui autor în parte, constituie bune şi succinte caracterizări ale autorilor respectivi. Indicii de nume, de locuri şi de materii, care însoţesc lucrarea, constituie un remarcabil aparat ştiinţific de lucru.

L. LIPIN şi A. BELOV, *Cărţile de lut.* Traducere. Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1960, 386 p.

Cartea lui L. Lipin şi A. Belov aruncă o puternică lumină asupra uneia din perioadele cele mai importante ale istoriei universale, anume a „ţinutului dintre cele două fluvii" legată de numele cunoscutului rege asirian Aşşurbanipal. Plecînd de la povestirea săpăturilor care au dus la descoperirea bibliotecii regale a „cărţilor de lut", cea mai mare bibliotecă din lumea antică, autorii ne arată cum au trăit oamenii în statul sclavagist al Asiriei şi de ce, în mod inevitabil, el a trebuit să dispară. Cititorul dornic de a afla lucruri noi va dobîndi astfel multe cunoştinţe preţioase cu privire la ţările antice ale Orientului: Babilon, Sumer şi altele. Urmărind pas cu pas chipul în care au apărut, s-au dezvoltat şi apoi s-au prăbuşit aceste state, ne vom convinge că nimeni nu a izbutit vreodată să oprească mersul înainte al istoriei. Făcînd, paralel cu istoria Asiriei, un scurt dar cuprinzător istoric al săpăturilor din Mesopotamia, precum şi istoricul apariţiei unei noi ştiinţe — asiriologia — autorii s-au străduit să facă cunoscute cititorilor problemele antichităţii. Alături de povestirea celor mai importante evenimente din acea vreme, cititorul va găsi în lucrarea de faţă nenumărate amănunte vii referitoare la munca istovitoare a sclavilor, la obiceiurile, felul de viaţă, ştiinţa, arta, limba, scrierea, legile şi credinţele popoarelor care au locuit în vechiul ţinut dintre cele două fluvii. Autorii prezintă numeroase documente autentice, manuscrise, legende, acte juridice şi altele asemănătoare, luate după scrierile originale. Un merit deosebit al cărţii îl constituie prezentarea pe larg a realizărilor obţinute de cei mai de seamă asiriologi ruşi şi sovietici, a valoroasei lor contribuţii la ştiinţa istoriei.

BULETIN BIBLIOGRAFIC

* * * Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești (noiembrie 1960).
Apel către popoarele din lumea întreagă, Editura politică, București, 1960, 78 p.

GH. GHEORGHIU-DEJ, Expunere cu privire la lucrările sesiunii Adunării Generale a O.N.U. și la activitatea delegației R.P. Romîne, Editura politică, București, 1960, 63 p.

PALMIRO TOGLIATTI, Partidul Comunist Italian, Editura politică, București, 1960, 136 p.

BĂLCESCU, Opere alese, vol. I, II, Editura de stat pentru literatură și artă, București, 1960, 332 p. (I), 460 p. (II).

CAFFÉ MIHAIL, Arhitectul Ion Mincu, Editura științifică, București, 1960, 310 p.

RĂDULESCU ILIE, Statul democrat-popular — instrument principal de construire a socialismului în R.P.R., Editura politică, București, 1960, 131 p.

* * * Din lupta P.C.R. pentru închegarea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în bătălia pentru reforma agrară din 1944—1945, vol. III, Editura politică, București, 1960, 244 p.

* * * Texte din literatura economică în Romînia, secolul al XIX-lea, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, București, 1960, 475 p.

* * * Istoria filozofiei, vol. III, Editura științifică, București, 1960, 491 p.

AJDUKIEWICZ, K. Abriss der Logik, Berlin, Aufbau, 1958, 204 S. (Manual de logică, Berlin, Aufbau, 1958, 204 p).

BASSON, A. H.-O'KONNOR, D. I., Introduction in Symbolic Logic, University Tutorial Press, London, 1959, 175 p. (Introducere în logica simbolică, Editura învățămîntului universitar, Londra, 1959, 175 p.).

BERGSON, H., Ecrits et paroles, P.U.F., Paris, 1957—1959, VIII + 440 p. (Scrieri și cuvinte, P.U.F., Paris, 1957—1959, VIII + 440 p.).

DILTHEY, W., Gesammelte Schriften, Teubner, Stuttgart, 1959, vol. I, III, XX + 428 S., XII + 279 S. (Scrieri alese, Teubner, Stuttgart, 1959, vol. I, III, XX + 428 p., XII + 279 p.).

HEIDEGGER, M., Qu'appelle-t-on penser?, P.U.F., Paris, 1959, 263 p. (Ce numim gîndire?, P.U.F., Paris, 1959, 263 p.).

HORN, I. H., Widerspiegelung und Begriff, Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin, 1958, 246 S. (Reflectare și noțiune. Editura științifică germană, Berlin, 1958, 246 p.).

ИОНИДИ, П. П., Мировоззрение Д. И. Менделеева, Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1959, 376 стр. (Ionidi, P.P., Concepția despre lume a lui D. I. Mendeleev, Editura Academiei de Ştiințe a U.R.S.S., Moscova, 1959, 376 p.).

KLAUS, G., Einführung in die Formale Logik, Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin, 1959, XII + 403 S. (Introducere în logica formală, Editura științifică germană, Berlin, 1959, XII + 403 p.).

LAMOUCHE, A., Logique de la simplicité, Dunod, Paris, 1959, 536 p. (Logica simplicității, Dunod, Paris, 1959, 536 p.).

LEY, H., Studie zur Geschichte des Materialismus im Mittelalter, Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin, 1957, 572 S. (Studiu asupra materialismului în evul mediu, Editura științifică germană, Berlin, 1957, 572 p.).

DIN SUMARELE REVISTELOR STRĂINE

ВОПРОСЫ ФИЛОСОФИИ
№ 10/1960

В. И. Кондрашов, И. А. Селезнев, Человечество должно быть избавлено от войн (V. I. Condrașov, I. A. Seleznev, Omenirea trebuie salvată de războaie).

Подготовка философских кадров на уровне современных задач (Pregătirea cadrelor filozofice la nivelul sarcinilor actuale).

Ю. Н. Козырев, О распределении фонда общественного потребления в период развернутого строительства коммунизма (I. N. Kozîrev, Despre repartizarea fondului social de consum în perioada construirii desfășurate a comunismului).

Ю. В. Ходаков, Необходимое и случайное в развитии науки (I. V. Hodakov, Necesitatea și întîmplarea în dezvoltarea științei).

Роже Гароди (Франция), Проблема морали в современной французской философии (Roger Garaudy (Franța), Problema moralei în filozofia franceză contemporană).

З. Г. Зорьянов, К. Маркс о свободе творчества (Z. G. Zorianov, K. Marx despre libertatea de creație).

А. С. Богомолов, Метафизическая концепция развития в XIX и XX веках (A. S. Bogomolov, Concepția metafizică asupra dezvoltării în sec. al XIX-lea și al XX-lea).

Дискуссии и обсуждения
(Discuții și dezbateri)

В. Сэхляну (Румыния), о применении математики в биологии и медицине (V. Săhleanu (Romînia), Despre aplicarea matematicii în biologie și medicină).

DEUTSCHE ZEITSCHRIFT FÜR PHILOSOPHIE
Nr. 8/1960

Fred Staufenbiel, Grundfragen der Leninschen Theorie von der sozialistischen Kulturrevolution und die kulturelle Entwicklung in der D.D.R. (Probleme de bază ale teoriei leniniste a revoluției culturale socialiste și dezvoltarea culturală în R.D.G.).

Hans Schmidt, Das sozialistische Bewusstsein der Genossenschaftsbauern — Triebkraft zur Herausbildung des sozialistischen Dorfs. (Conştiinţa socialistă a ţăranilor colectivişti — forţa motrice pentru formarea satului socialist).

Walter Besenbruch, Über die Einheit von Politik, Ökonomie und Kultur. (Despre unitatea dintre politică, economie şi cultură).

Jiri Boguszak, Zur Rolle des sozialistischen Rechtsbewusstseins beim Aufbau des Sozialismus-Kommunismus. (Asupra rolului conştiinţei juridice socialiste în construirea socialismului-comunismului).

Horst Redeker, Die künstlerische Selbstbetätigung der Werktätigen — Ausdruck und Mittel der Entwicklung der Bewusstheit des sozialistischen Menschen. (Activitatea artistică de amatori a oamenilor muncii — expresie şi mijloc al dezvoltării conştiinţei omului socialist).

Frank Rupprecht, Die soziale Gewöhnung und das Verhältnis von Gewohnheit, Spontaneität und Bewusstheit. (Deprinderea socială şi raportul dintre obişnuinţă, spontaneitate şi conştiinţă).

Heinz Kosin, Zum Problem der Qualifizierung. (Asupra problemei calificării).

Robert Schulz, Neuerer der Produktion meistern die Technik. (Inovatorii producţiei stăpînesc tehnica).

Horst Jacob, Die idealistische Technik-Philosophie Friedrich Dessauers — eine religiös verbrämte Apologetik des westdeutschen Imperialismus und Militarismus. (Filozofia tehnică-idealistă a lui Friedrich Dessauer — apologetică de coloratură religioasă a imperialismului şi militarismului vestgerman).

Gottfried Stiehler, Die Gesellschaftswissenschaften an der Berliner Universität. 1810 bis 1945. (Stiinţele sociale în Universitatea din Berlin. 1810 pînă la 1945).

STUDIA FILOSOFICZNE
Nr. 5/1960

Marek Fritzhand, „Istota czlowieka" w ujęciu Marksa („Esenţa omului" în concepţia lui Marx).

Janusz Reykowski, Psychoanaliza a psychologia wspólczesna (Psihanaliza şi psihologia contemporană).

Mieczyslaw Kreutz, Rola introspekcji w psychologii (Rolul introspecţiei în psihologie).

Jadwiga Slawinska, O spolecznych i estetycznych założeniach funkcjonalizmu i konstruktywismu (Despre bazele sociale şi estetice ale funcţionalismului şi constructivismului).

Alfred L. Ayer, Imiona wlasne a deskrypcje (Numele proprii şi descripţii).

LA PENSÉE
Nr. 93/1960

Jean Bruhat, Des grandes compagnies coloniales à l'indépendance. (De la marile companii coloniale la independenţă).

Arnost Kolman, L'homme à l'ère des vols interplanétaires. (Omul în era zborurilor interplanetare).

Pierre Boiteau, L'évolution des conceptions philosophiques en biologie. I. De Darwin au néo-darwinisme. (Evoluția concepțiilor filozofice în biologie. I. De la Darwin la neo-darwinism).

René Zazzo, La dialectique de la personnalité. A propos des jumeaux. (Dialectica personalității. Cu privire la gemeni).

Georges Cogniot, Jules Moch ou le socialisme de la Maison des Morts. (Jules Moch sau socialismul Casei Morților).

R. Laufer, La structure dialectique des „Liaisons dangereuses" (Structura dialectică a „Legăturilor periculoase").

Marcel Cornu, L'urbanisme et l'opinion. (Urbanismul și opinia).

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R. P. R. ÎN ANUL 1960

FILOZOFIE

AL. TĂNASE, **Libertate şi necesitate**, 323 p., 12,20 lei.

MIHAIL BREAZU, **Cunoaşterea artistică**, 316 p., 12 lei.

* * * **50 de ani de la apariţia operei lui V. I. Lenin, „Materialism şi empiriocriticism"**, 244 p., broşat 7,80 lei, legat 12 lei.

* * * **Studii de materialism dialectic**, 263 p., 8,05 lei.

* * * **Din istoria filozofiei în Romînia**, vol. III, 427 p., 19,90 lei.

LOGICĂ

ATH. JOJA, **Studii de logică**, 392 p., 22 lei.

ECONOMIE

DAVID RICARDO, **Opere alese**, vol. I. **Despre principiile economiei politice şi impunerii**, 335 p. + 1 pl., 23,90 lei.

* * * **Texte din literatura economică în Romînia, secolul XIX**, vol. I, 476 p., 24,90 lei.

* * * **Probleme ale dezvoltării şi consolidării agriculturii socialiste**, 387 p., 19,20 lei.

* * * **Contribuţii la istoria capitalului străin în Romînia**, 592 p. + 15 pl., 26,70 lei.

ŞTIINŢE JURIDICE

* * * **Studii juridice**, vol. I, 392 p., 24,90 lei.

D. FLORESCU, D. POPESCU, **Arbitrajul de stat şi procesul arbitral în R.P.R.**, 456 p., 21,90 lei.

I. P. 2, c. 80

ERATĂ

Pagina	rîndul	în loc de:	se va citi:	din vina:
87	15 de sus	smoth	smooth	editurii
95	nota 3 de jos	Agator, Биохчлшя	Agatov, Биохимия	editurii
171	nota 3 de jos	unei spiritualităţi	unei noi spiritualităţi	autorului
196	14 de jos	concret	abstract	autorului
226	10 de sus, col. I	însă în epoca	încă în epoca	editurii

INTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ Nr. 2
BUCUREȘTI
c. 80

Lei 6. —

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

114

CERCETĂRI FILOZOFICE

I 7876

ANUL VIII Nr. 2 1961

Bibl. mag

ÎN CINSTEA GLORIOASEI ANIVERSĂRI

40 DE ANI
DE LA ÎNFIINȚAREA PARTIDULUI COMUNIST DIN ROMÎNIA

117

1980

0 IUL. 2005

I 7876

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

ULU 2014

CERCETĂRI FILOZOFICE

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

IAȘI 2022

2
ANUL VIII
1961

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

36962

1964

„CERCETĂRI FILOZOFICE" REVISTĂ DE FILOZOFIE
APARE DE 6 ORI PE AN

COMITETUL DE REDACŢIE

ACAD. C. IONESCU-GULIAN, *redactor responsabil*; ACAD. ATH. JOJA; ACAD. M. RALEA; PROF. T. BUGNARIU, membru corespondent al Academiei R. P. R.; PROF. M. BREAZU; PROF. STANCIU STOIAN; PROF. D. D. ROŞCA (Cluj); PROF. DAN BĂDĂRĂU; C. VLAD; N. BELLU, *redactor responsabil adjunct*; H. WALD

REDACŢIA: BUCUREŞTI, B-dul Ilie Pintilie nr. 6, tel. 12.17.90

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

Anul VIII, nr. 2 1961

SUMAR

Pag.

CONSTANTIN VLAD, Creşterea rolului conducător al Partidului Muncitoresc Romîn în etapa desăvîrşirii construcţiei socialiste în R.P.R. 259

ILIE RĂDULESCU, Aspecte ale structurii economico-sociale şi ale luptei dintre vechi şi nou în etapa actuală de dezvoltare a ţării noastre 285

MIHAIL CERNEA, Dezvoltarea conştiinţei politice a ţărănimii în perioada desăvîrşirii construcţiei socialiste 311

NICULAE BELLU, Atitudinea faţă de muncă şi dialectica dezvoltării moralei socialiste 343

M. SINESCU, S. VIERU şi N. DAMIAN, Probleme ale formării orizontului ştiinţific al oamenilor muncii din R.P.R. 389

* * * Orînduirea socialistă şi avîntul ştiinţelor naturii în R.P.R. 409

TOMIN UROŞ, Metoda generală şi metoda particulară în cercetarea ştiinţifică . 425

COMUNICĂRI

N. GOGONEAŢĂ, Din lupta P.C.R. împotriva unor curente ale sociologiei burgheze din Romînia 449

PASCU WEINER, Participarea activă a colectivului de muncitori, tehnicieni şi ingineri la îmbunătăţirea activităţii de producţie din „Combinatul metalurgic Reşiţa" 463

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

Valabilitatea universală a leninismului (*Ion Pascadi*); Probleme de bază ale logicii (*H. Wald* şi *M. Constantinescu*); O culegere de studii despre dezvoltarea agriculturii noastre socialiste (*V. Popescu*); Valorificarea experienţei înaintate în procesul transformării socialiste a agriculturii (*Florence Costin*); Al III-lea volum din „Istoria filozofiei în Romînia" (*I. Stroie* şi *F. Georgescu*); Un valoros manual pentru studiul materialismului dialectic (*E.B.*) 477

MIŞCAREA FILOZOFICĂ DE PESTE HOTARE

Ştiinţă şi religie (*A. Tache* şi *I. Cauc*) 515

NOTE

Note bibliografice 521
Note de lectură 524
Buletin bibliografic 535
Din sumarele revistelor străine 537

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE PHILOSOPHIE

RECHERCHES DE PHILOSOPHIE

VIIIe année, no 2 1961

SOMMAIRE

Page

CONSTANTIN VLAD, L'accroissement du rôle dirigeant du Parti Ouvrier Roumain pendant l'étape de l'achèvement de la construction socialiste dans la République Populaire Roumaine 259

ILIE RĂDULESCU, Aspects de la structure économique et sociale et de la lutte entre l'ancien et le nouveau au cours de l'étape actuelle du développement de la Roumanie 285

MIHAIL CERNEA, Le développement de la conscience politique des paysans au cours de la période d'achèvement de l'édification du socialisme. . . . 311

NICULAE BELLU, L'attitude à l'égard du travail et la dialectique du développement de la morale socialiste 343

M. SINESCU, S. VIERU et N. DAMIAN, Problèmes de la formation de l'horizon scientifique des travailleurs dans la République Populaire Roumaine . 389

* * * Le socialisme et l'essor des sciences naturelles dans la République Populaire Roumaine 409

TOMIN UROŞ, La méthode générale et la méthode particulière dans la recherche scientifique 425

COMMUNICATIONS

N. GOGONEAŢĂ, Aspects de la lutte du P.C.R. contre certains courants de la sociologie bourgeoise de Roumanie 449

PASCU WEINER, La participation active des ouvriers, des techniciens et des ingénieurs du Combinat métallurgique de Reşiţa à l'amélioration de la production 463

CRITIQUE ET BIBLIOGRAPHIE

La validité universelle du léninisme (*Ion Pascadi*) ; Problèmes fondamentaux de la logique dialectique (*H. Wald* et *M. Constantinescu*) ; Un recueil d'études sur le développement de notre agriculture socialiste (*V. Popescu*) ; La valorisation de l'expérience avancée, dans le processus de transformation socialiste de l'agriculture (*Florence Costin*) ; Le IIIe volume de l'*Histoire de la Philosophie en Roumanie* (*I. Stroie* et *F. Georgescu*) ; Un précieux manuel pour l'étude du matérialisme dialectique (*E.B.*) . . . 477

LE MOUVEMENT PHILOSOPHIQUE À L'ÉTRANGER

Science et religion (*A. Tache* et *I. Cauc*) 515

NOTES

Notes bibliographiques 521
Notes de lecture 524
Bulletin bibliographique 535
Extraits des sommaires des revues étrangères 537

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
ИНСТИТУТ ФИЛОСОФИИ

ФИЛОСОФСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Год издания VIII, № 2 1961

СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

КОНСТАНТИН ВЛАД, Рост руководящей роли Румынской рабочей партии на этапе завершения строительства социализма в РНР 259

ИЛИЕ РЭДУЛЕСКУ, Аспекты общественно-экономической структуры и борьбы между старым и новым на современном этапе развития РНР 285

МИХАИЛ ЧЕРНЯ, Развитие политического сознания крестьянства в период завершения построения социализма 311

НИКУЛАЕ БЕЛЛУ, Отношение к труду и диалектика развития социалистической морали 343

М. СИНЕСКУ, С. ВИЕРУ и Н. ДАМИАН, Вопросы формирования научного горизонта трудящихся РНР 389

* * * Социалистический строй и подъем естественных наук в РНР. . . 409

ТОМИН УРОШ, Общий и частный метод в научном исследовании . . 425

СООБЩЕНИЯ

Н. ГОГОНЯЦЭ, О борьбе Коммунистической партии Румынии против некоторых течений румынской буржуазной социологии 449

ПАСКУ ВАЙНЕР, Активное участие рабочих, техников и инженеров металлургического комбината Решицы в улучшении производственной деятельности 463

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Всемирно-историческое значение ленинизма (*Ион Паскади*); Основные вопросы диалектической логики (*Г. Вальд* и *М. Константинеску*); Сборник очерков о развитии социалистического сельского хозяйства в РНР (*В. Попеску*); Использование передового опыта в процессе социалистического преобразования сельского хозяйства (*Флоранс Костин*); III том «Истории философии в Румынии» (*И. Строе* и *Р. Джеорджеску*); Ценный учебник по диалектическому материализму (*Е. Б.*) 477

ФИЛОСОФСКАЯ МЫСЛЬ ЗА РУБЕЖОМ

Наука и религия (*А. Таке* и *И. Каук*) 515

ЗАМЕТКИ

Библиографические заметки 521
По страницам печати 524
Библиографический бюллетень 535
Из содержания иностранных журналов, поступивших в редакцию . . . 537

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

CREȘTEREA ROLULUI CONDUCĂTOR AL PARTIDULUI MUNCITORESC ROMÎN ÎN ETAPA DESĂVÎRȘIRII CONSTRUCȚIEI SOCIALISTE ÎN R.P.R.

DE

CONSTANTIN VLAD

„În lupta pentru desăvîrșirea construcției socialiste, crește în măsură și mai mare rolul conducător al partidului în întreaga activitate de stat, economică și social-culturală".

GH. GHEORGHIU-DEJ
din *Raportul prezentat la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*

Clasa muncitoare, întregul nostru popor sărbătorește anul acesta, în condițiile luptei pentru desăvîrșirea construcției socialiste, o glorioasă aniversare : 40 de ani de la înființarea Partidului Comunist din Romînia.

Partidul marxist-leninist al clasei muncitoare e rezultatul unui îndelungat proces de dezvoltare istorică a poporului nostru, rezultatul luptei de veacuri a maselor populare pentru eliberarea socială și națională, luptă continuată și ridicată pe o treaptă superioară de mișcarea muncitorească revoluționară.

„Crearea Partidului Comunist din Romînia — arată tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej — a constituit o victorie istorică a leninismului împotriva oportunismului și reformismului în mișcarea muncitorească din Romînia. Partidul Comunist s-a plămădit în focul marilor lupte de clasă din Romînia anilor 1918 — 1919 — 1920, în focul avîntului revoluționar produs în țara noastră de victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie"[1].

Insuflețit de dragostea fierbinte față de popor, călăuzit de ideile invincibile ale marxism-leninismului, încă de la crearea sa partidul a

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, p. 368.

păşit cu hotărîre de neclintit pe calea luptei revoluţionare pentru victoria cauzei clasei muncitoare, pentru eliberarea oamenilor muncii din ţara noastră de sub jugul exploatării şi asupririi. Drumul greu şi glorios străbătut de popor sub conducerea partidului în cele patru decenii scurse din mai 1921, victoriile sale istorice demonstrează că slujirea neabătută a celor ce muncesc constituie legea supremă, însăşi raţiunea existenţei partidului nostru. În anii grei ai ilegalităţii, în condiţiile terorii şi ale persecuţiilor crîncene, P.C.R. a ridicat masele la luptă împotriva exploatării capitaliste şi moşiereşti. Luptele minerilor din Valea Jiului în 1929, eroicele lupte ale ceferiştilor şi petroliştilor în 1933, organizate şi conduse de comunişti, reprezintă pagini glorioase în istoria de luptă a poporului. Partidul Comunist din Romînia a fost acea forţă politică intransigentă şi mobilizatoare care a organizat şi condus lupta maselor împotriva fascizării ţării, pentru răsturnarea dictaturii militare-fasciste, pentru ieşirea Romîniei din criminalul război antisovietic şi alăturarea ei la coaliţia antihitleristă, în frunte cu U.R.S.S. Însufleţiţi de un patriotism fierbinte, comuniştii au fost stegarii luptei pentru eliberarea ţării de sub jugul fascist. Punîndu-şi la fiecare pas viaţa în primejdie, înfruntînd teroarea bestială a gestapoului şi a plutoanelor de execuţie, comuniştii şi, în jurul lor, numeroşi luptători antifascişti au organizat lupta clasei muncitoare şi a grupelor de partizani împotriva maşinii de război fasciste. Sub conducerea tovarăşului Gh. Gheorghiu-Dej, cadrele de bază ale partidului din închisori şi lagăre împreună cu cadrele devotate din afară, făcînd o analiză profundă a situaţiei politice şi militare, a raportului forţelor de clasă şi a ascuţirii contradicţiilor din interiorul claselor exploatatoare, au elaborat, în august 1943, planul politic militar de pregătire şi organizare a insurecţiei armate, ca singura cale posibilă pentru doborîrea dictaturii fasciste de către forţele patriotice, pentru salvarea naţională a Romîniei. La 23 August 1944, sub conducerea partidului, forţele patriotice populare, împreună cu soldaţii, ofiţerii şi generalii patrioţi din armată au înfăptuit, în condiţiile favorabile create de victoriile Armatei Sovietice, insurecţia armată, care a dus la doborîrea dictaturii militare-fasciste, la scoaterea Romîniei din războiul antisovietic şi la întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste.

Insurecţia armată din august 1944 a marcat începutul revoluţiei populare, constituind un moment hotărîtor în istoria patriei noastre, începutul unor adînci transformări revoluţionare care au dat poporului nostru posibilitatea să-şi ia soarta în propriile mîini, să cucerească pentru prima dată o adevărată independenţă naţională, să instaureze regimul democrat-popular, să păşească apoi la construirea orînduirii socialiste.

Întreaga experienţă a ţării noastre, alături de experienţa U.R.S.S. şi a celorlalte ţări socialiste, arată că fără asigurarea rolului conducător al partidului marxist-leninist nu e posibilă cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare, instaurarea şi întărirea continuă a puterii populare.

Întărirea rolului conducător al P.M.R. în toate domeniile vieţii sociale a asigurat înaintarea neabătută a ţării noastre pe drumul socialismului. Politica partidului a fost şi este caracterizată prin ofensiva neîntreruptă a socialismului, înfăptuirea consecventă a industrializării ţării, a transformării socialiste a agriculturii, a revoluţiei culturale. Au fost

lichidate clasele exploatatoare, orice formă a exploatării și asupririi sociale, a fost creată baza economică a socialismului. Pe măsura dezvoltării economiei socialiste crește neîncetat bunăstarea poporului — țelul cel mai înalt al politicii partidului nostru. Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn, eveniment de însemnătate istorică în viața partidului și a întregului popor, a consfințit victoria socialismului în țara noastră și a marcat intrarea în noua etapă de dezvoltare a țării, etapa desăvîrșirii construcției socialiste.

„Creșterea rolului conducător al partidului în toate domeniile activității sociale — sublinia tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej la Congresul al III-lea al P.M.R. — întărirea continuă a rîndurilor sale, vasta muncă organizatorică și politică pe care a desfășurat-o în mase au constituit factorul hotărîtor care a dus la obținerea de către poporul muncitor a victoriei de însemnătate istorică — construirea bazei economice a socialismului" [1].

Prin lupta sa îndelungată și neabătută pentru fericirea și bunăstarea celor ce muncesc, partidul nostru și-a cîștigat dragostea și încrederea nețărmurită a clasei muncitoare, a întregului popor. Politica sa justă, științifică, pătrunsă de grijă părintească pentru binele poporului, exprimînd interesele și năzuințele sale cele mai fierbinți, a devenit cauza scumpă a tuturor celor ce muncesc din patria noastră. Masele de oameni ai muncii văd în Partidul Muncitoresc Romîn, *partidul lor*, pe care-l recunosc drept singurul învățător și conducător, fiind profund convinse că asigurarea rolului conducător al partidului, întărirea acestui rol are o însemnătate hotărîtoare pentru destinele și viitorul luminos al patriei. Principiul conducerii de către partid e înscris în Constituție, legea fundamentală a țării.

Chezășia tuturor victoriilor poporului nostru stă în conducerea sa de către partid, așa cum tăria și forța invincibilă a partidului se află în legătura sa indestructibilă cu clasa muncitoare, cu poporul.

„Forța de neînvins a partidului — arată tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej la Congresul al III-lea al P.M.R. — constă în trăinicia legăturilor sale cu masele cele mai largi ale poporului muncitor, în faptul că el știe să învețe masele și să stimuleze inițiativa lor creatoare, învățînd în același timp el însuși din experiența lor inepuizabilă" [2].

★

Etapa desăvîrșirii construirii socialismului ridică pe o treaptă nouă superioară, rolul și însemnătatea activității creatoare a maselor populare, rolul factorilor de ordin subiectiv în dezvoltarea tuturor laturilor vieții noastre sociale. Expresie a cerințelor de dezvoltare a condițiilor vieții materiale a societății, creșterea rolului factorului subiectiv este ea însăși o *necesitate obiectivă*.

Principalul în această creștere a rolului factorului subiectiv îl constituie întărirea rolului conducător al partidului marxist-leninist al clasei

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, în volumul *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn*, Editura politică, 1960, p. 76.

[2] *Ibidem*, p. 82.

muncitoare. Întărirea rolului conducător al partidului pe măsura înaintării pe drumul socialismului este o cerință legică a procesului istoric de formare și dezvoltare a noii orînduiri, *o lege a construirii socialismului și comunismului.* Creșterea rolului conducător al partidului e determinată cu necesitate de *marile și complexele sarcini ale desăvîrșirii construcției socialiste, de cerințele legilor obiective care stau la baza dezvoltării sociale și care fac necesară sporirea continuă a activității conștiente a maselor, a rolului întregii suprastructuri socialiste în noua etapă istorică.*

Dezvoltarea orînduirii socialiste în etapa desăvîrșirii sale nu are un caracter stihinic ci e un *proces legic, conștient.*

Trecerea la socialism realizează un salt epocal în dezvoltarea socială, saltul din domeniul necesității în acela al libertății. Spre deosebire de capitalism și în genere de orînduirile presocialiste, în cadrul cărora necesitatea obiectivă prin natura ei se impunea spontan, stihinic, ducînd, de regulă, la cu totul alte rezultate decît cele scontate de către oameni în activitatea lor practică, o dată cu trecerea la socialism legitățile sociale pot fi și trebuie folosite în mod conștient în interesul progresului social. Lichidarea pe cale revoluționară a orînduirii capitaliste, crearea modului de producție socialist în condițiile dictaturii proletariatului, existența unui puternic factor subiectiv, în frunte cu partidul marxist-leninist, capabil să dezvăluie cerințele obiective ale dezvoltării și să ridice astfel masele la creația istorică conștientă, determină un mod nou, radical diferit, de acțiune a legităților sociale obiective. O dată cu trecerea la socialism oamenii încep să-și făurească, pe deplin conștienți, propria lor istorie, cauzele sociale puse în mișcare de ei încep să aibă în chip precumpănitor și în măsură tot mai mare efectele urmărite [1]. „Comunismul — spuneau Marx și Engels în *Ideologia germană* — se deosebește de toate mișcările premergătoare prin aceea că el revoluționează bazele tuturor relațiilor de producție și de circulație anterioare și tratează pentru prima oară *toate premisele spontane în mod conștient..., le dezbracă de caracterul lor spontan și le supune puterii ...*" societății (subl. noastră — *C.V.*) [2].

Desăvîrșirea construirii socialismului *duce mai departe și adîncește saltul în caracterul dezvoltării sociale*, produs în procesul revoluției și construcției socialiste, *ridică pe o treaptă nouă dezvoltarea conștientă a întregii vieți sociale.* Factorii determinanți sînt în principal următorii : 1) în această etapă orînduirea socialistă se dezvoltă *pe o bază proprie*, care se perfecționează și se întărește neîncetat ; 2) legile obiective caracteristice socialismului cuprind treptat *în întregime* toate domeniile vieții sociale ; în sfîrșit, 3) forțele motrice *principale* — materiale și politico-ideologice — *au devenit și devin tot mai mult forțele motrice proprii orînduirii socialiste*, ceea ce aduce trăsături calitative noi în activitatea creatoare a maselor, în caracterul și ritmul dezvoltării istorice.

În aceste condiții *cresc neîncetat posibilitățile societății* de folosire a cerințelor obiective în vederea îndeplinirii unor sarcini din ce în ce mai mari și mai complexe, învingerii greutăților inerente unei opere construc-

[1] K. Marx, Fr. Engels, *Opere alese în două volume*, E.S.P.L.P., 1955, vol. II, p. 162.
[2] K. Marx, Fr. Engels, *Ideologia germană*, E.S.P.L.P., 1956, p. 70.

tive de importanță istorică, asigurării unei dezvoltări sociale — materiale și spirituale — impetuoase, într-un ritm înalt. Aprecierile Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești — Moscova, noiembrie 1960 — cu privire la perfecționarea continuă a orînduirii socialiste, la maturitatea ei crescîndă în țările lagărului socialist [1] privesc și dezvoltarea noastră pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste.

„Țara noastră — sublinia tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, caracterizînd intrarea ei în noua etapă de dezvoltare marcată de Congresul al III-lea al partidului — a făcut un uriaș pas înainte în dezvoltarea sa economică și socială, ceea ce creează condițiile pentru progresul ei continuu, într-un ritm și mai înalt" [2].

★

În Republica Populară Romînă a fost creată baza economică a socialismului. În prezent, cum sublinia Congresul al III-lea al P.M.R., economia socialistă cuprinde întreaga industrie, transporturile, comerțul sistemul financiar și de credit, peste patru cincimi din suprafața arabilă și din numărul familiilor țărănești. Pe măsura înaintării pe drumul desăvîrșirii noii orînduiri, baza socialistă se întărește și se dezvoltă prin perfecționarea continuă a relațiilor de producție socialiste, prin lupta pentru încheierea procesului de făurire a acestor relații în întreaga economie națională în cadrul planului de șase ani.

Crearea bazei socialiste, dezvoltarea sa neîntreruptă, are o însemnătate deosebită pentru înaintarea conștientă, în ritm susținut a țării noastre pe drumul desăvîrșirii construirii socialismului.

Concordanța dintre relațiile de producție și caracterul forțelor de producție, interdependența lor dialectică împing mereu înainte, cu pași de gigant întreaga producție socialistă. Oglindind în ultimă instanță un anumit raport al oamenilor față de natură — exprimat prin nivelul și caracterul forțelor de producție — relațiile de producție socialiste descătușează activitatea creatoare a maselor, transformă oamenii în adevărați stăpîni ai naturii, modifică mereu și tot mai adînc raporturile dintre om și natură în favoarea omului prin dezvoltarea impetuoasă a forțelor de producție.

Orînduirea socialistă e caracterizată printr-o asemenea reglementare a producției și a întregii vieți sociale care îmbină organic satisfacerea nevoilor devenite actuale ale dezvoltării cu o clară perspectivă istorică, prezentul devenind punte de trecere spre un viitor încă mai măreț, mai luminos.

Un asemenea rol al relațiilor de producție nu se poate realiza însă spontan. Numai organizarea *conștientă* a producției sociale, a întregii activități umane, pe baza relațiilor de producție socialiste, *a politicii științifice a partidului*, asigură supunerea tot mai puternică, mai multilaterală și mai deplină a naturii de către om. În socialism, spunea Engels,

---

[1] *Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești* — (noiembrie 1960), Editura politică, 1960, p. 20.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, p. 18.

oamenii devin cu adevărat stăpînii naturii, pentru că ei au devenit stăpînii propriilor lor relații sociale[1].

În etapa desăvîrșirii construirii socialismului, o dată cu extinderea relațiilor de producție socialiste, legile obiective caracteristice orînduirii socialiste cuprind treptat în întregime toate domeniile activității sociale. Se creează astfel condițiile ca sfera conștientului *să devină atotcuprinzătoare*, ca întreaga viață socială să se dezvolte conștient, liber.

Rolul hotărîtor în realizarea unei asemenea dezvoltări revine conducerii de către partid a statului, economiei, culturii, tuturor domeniilor activității sociale. Înarmat cu învățătura marxist-leninistă, avînd o bogată experiență revoluționară și folosind creator experiența P.C.U.S. și a celorlalte partide comuniste și muncitorești, Partidul Muncitoresc Romîn printr-o temeinică analiză a realității, a necesităților și posibilităților reale, observînd în permanență rezultatele obținute prin aplicarea liniei sale, dezvăluie cu exactitate tendințele obiective fundamentale, cerințele dezvoltării istorice și îndrumă, organizează și conduce activitatea maselor în conformitate cu aceste cerințe. Astfel, partidul nostru activează *ca exponent conștient al necesității istorice obiective*. Sub conducerea sa lupta clasei muncitoare și a celorlalți oameni ai muncii pentru desăvîrșirea construcției socialiste se desfășoară conștient, urmărind un țel clar, pe deplin întemeiat din punct de vedere științific, iar dezvoltarea socială e o dezvoltare liberă, conștientă. Relațiile sociale — materiale, ideologice — trec în consecință tot mai mult sub stăpînirea societății, determinismul social și finalitatea nu se mai află în opoziție, ci într-o concordanță tot mai deplină. Existența bazelor socialismului, creșterea și întărirea continuă a partidului, vasta experiență dobîndită în lupta pentru înfăptuirea revoluției, pentru construirea socialismului, legătura indisolubilă cu viața, cu poporul, fidelitatea nestrămutată față de marxism-leninism, temeinica cunoaștere a realității determină *creșterea continuă în actualele condiții a capacității partidului de a scruta viitorul, de a imprima un caracter profund științific și realist întregului nostru mers înainte.*

Împreună cu celelalte partide comuniste și muncitorești frățești, partidul nostru a demascat revizionismul contemporan, care diminuează în fel și chip rolul conștiinței socialiste în transformarea revoluționară a societății, propovăduiește renunțarea la rolul conducător al partidului, caută să împingă clasa muncitoare pe drumul spontaneității, s-o lipsească de conducerea înțeleaptă a avangărzii sale marxist-leniniste.

Dînd o ripostă fermă atacurilor revizioniste și fundamentînd profund necesitatea creșterii rolului conducător al partidului, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej sublinia la Congresul al III-lea al P.M.R. : „Pe măsura înaintării pe calea socialismului, rolul conducător al partidului în viața socială crește tot mai mult, deoarece sarcinile construcției socialiste cer unitatea de voință și acțiune a întregului popor, profunda cunoaștere a legilor de dezvoltare a societății, o clară perspectivă istorică"[2].

---

[1] K. Marx, Fr. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, p. 162.
[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, p. 104.

Înaintarea neabătută, într-un ritm înalt a țării noastre pe drumul desăvîrșirii socialismului, asigurarea unui caracter conștient, profund științific și realist al acestei înaintări este de neconceput fără întărirea continuă a partidului, fără întărirea permanentă a rolului său conducător. Îndeplinirea măreților obiective ale actualei etape istorice necesită înțelegerea profundă a tendințelor obiective fundamentale, a principalelor cerințe care determină dezvoltarea întregului ansamblu al vieții sociale și totodată, a manifestărilor concrete ale acestor cerințe pentru fiecare domeniu de activitate în parte; necesită analiza multilaterală a nevoilor și posibilităților reale, îmbinarea rezolvării sarcinilor curente ale construcției cu o clară viziune de perspectivă, stabilirea unor asemenea măsuri politice, economice, sociale care să ducă la folosirea cu o eficacitate mereu sporită a avantajelor orînduirii socialiste, la stimularea energiei nesecate a maselor și, în legătură cu aceasta, necesită „...îmbunătățirea neîncetată a activității politice și economice, perfecționarea permanentă a metodelor de conducere a economiei naționale, gospodărirea socialistă fundamentată în mod științific"[1]; necesită cunoașterea profundă a pozițiilor și rolului claselor, o politică consecventă de întărire și dezvoltare a alianței muncitorești-țărănești, a rolului conducător al clasei muncitoare în această alianță; în sfîrșit, necesită o temeinică și permanentă studiere a situației și relațiilor internaționale. O asemenea conducere înțeleaptă, clarvăzătoare și fermă poate asigura numai statul major proletar, partidul marxist-leninist al clasei muncitoare.

Cunoscînd căile înaintării neabătute pe calea noii orînduiri, partidul mobilizează și îndrumă eforturile poporului spre dezvoltarea continuu ascendentă a bazei tehnico-materiale a socialismului, condiție fundamentală pentru creșterea nivelului de trai al maselor, spre încheierea procesului de creare a relațiilor de producție socialiste în întreaga economie națională, în vederea desăvîrșirii construirii socialismului. Partidul nostru se călăuzește cu consecvență după învățătura marxist-leninistă privitoare la reproducția lărgită a forțelor de producție în condițiile construirii socialismului și comunismului. „Baza materială necesară pentru trecerea țărilor socialiste la comunism — subliniază Declarația Consfătuirii de la Moscova — o constituie crearea unui nivel înalt al producției pe baza tehnicii moderne înaintate, a electrificării economiei naționale, a mecanizării și automatizării producției, fără de care nu poate fi asigurat belșugul bunurilor de consum necesare societății comuniste. Pe această bază trebuie să se dezvolte relațiile sociale comuniste, să se ridice pe toate căile conștiința politică a maselor populare, să fie educat omul societății noi, comuniste"[2].

Congresul al III-lea al P.M.R., confirmînd justețea politicii leniniste a partidului de industrializare socialistă, de dezvoltare cu precădere a industriei grele, cu pivotul ei — industria constructoare de mașini, a elaborat un program vast și realist de dezvoltare impetuoasă a forțelor de producție ale

---

[1] *Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești* (noiembrie 1960), Editura politică, 1960, p. 23.

[2] *Ibidem.*

țării. Conform Directivelor Congresului al III-lea al P.M.R., valoarea producției globale industriale va fi în anul 1965 de aproximativ 2,1 ori mai mare decît în 1959, ceea ce înseamnă că patria noastră va deveni în perioada planului de șase ani de mai bine de două ori mai puternic dezvoltată decît în 1959. Progresul multilateral al industriei — temelia unei economii complexe și echilibrate — este posibil datorită condițiilor naturale favorabile ale țării noastre, care dispune de o bază variată de resurse de materii prime. La procesul de industrializare a țării contribuie ajutorul Uniunii Sovietice și colaborarea cu celelalte țări socialiste, ținînd seama de diviziunea internațională socialistă a muncii. Alături de experiența celorlalte țări socialiste, propria noastră experiență arată că întrajutorarea și sprijinul reciproc, folosirea tuturor avantajelor unității și coeziunii țărilor lagărului socialist constituie cea mai importantă condiție internațională a construirii cu succes a noii orînduiri.

Realizarea unei asemenea creșteri a producției industriale face să sporească și mai mult *însemnătatea folosirii raționale a resurselor* de care dispune economia socialistă, însemnătatea promovării unei politici înțelepte și consecvente de realizare a acumulărilor socialiste, de concentrare în mîinile statului a unor mari mijloace materiale. După cum se știe, în anii 1960—1965 statul va investi în economie 170—180 miliarde lei. Întărirea rolului conducător al partidului determină perfecționarea continuă a activității aparatului de stat în ce privește realizarea fondurilor de investiții, dezvoltă spiritul de răspundere al organelor de resort ale statului în gospodărirea *cu maximum de eficacitate economică* a acestor fonduri. Orientînd investițiile spre realizarea unei dezvoltări impetuoase a forțelor de producție, creșterii necontenite a productivității muncii, partidul și sub conducerea lui statul democrat-popular promovează prin toate mijloacele introducerea tehnicii noi, asigură valorificarea superioară a resurselor naturale ale patriei noastre.

O deosebită atenție acordă partidul nostru îmbunătățirii *calității* produselor. Directivele C.C. al P.M.R.[1] stabilesc un ansamblu de măsuri judicioase menite să deschidă larg frontul luptei pentru o producție de calitate superioară, la nivelul celor mai bune produse similare pe piața mondială. Directivele C.C. al P.M.R au trasat sarcina îmbinării luptei pentru ridicarea productivității muncii, reducerea prețului de cost și realizarea de economii cu o activitate susținută pentru îmbunătățirea continuă a calității produselor.

„Productivitatea muncii, economiile și calitatea producției sînt laturi inseparabile ale unei bune activități economice" arăta tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, în cuvîntarea la adunarea electorală din sala Floreasca[2].

---

[1] Directivele C.C. al P.M.R. către toate organele și organizațiile de partid, sindicale și ale U.T.M. cu privire la criteriile principale ale întrecerii socialiste în cinstea aniversării a 40 de ani de la înființarea Partidului Comunist din Romînia, Editura politică, 1961.

[2] *Scînteia*, nr. 5093 din 4 martie 1961.

În dezvăluirea și punerea în valoare a marilor resurse ale economiei socialiste de o deosebită însemnătate este principiul cointeresării materiale, folosirea stimulenților materiali proprii orînduirii socialiste. Partidul nostru aplică consecvent principiul socialist al repartiției după cantitatea și calitatea muncii, singurul principiu de repartiție just pentru socialism, care constituie un stimulent puternic pentru mărirea producției și a productivității muncii, pentru ridicarea nivelului de calificare profesională a muncitorilor, întărirea disciplinei socialiste a muncii, pentru ridicarea nivelului tehnic al producției etc. Documentele partidului subliniază necesitatea studierii temeinice a cerințelor concrete ale cointeresării materiale la fiecare loc de muncă, în așa fel ca formele de repartiție să corespundă tot mai mult nevoilor dezvoltării economice, creșterii bunăstării celor ce muncesc. Politica înțeleaptă și neabătută a partidului de dezvoltare în ritm susținut a economiei socialiste se răsfrînge nemijlocit în ridicarea nivelului de trai material și cultural al maselor.

Asigurarea ritmului înalt al creșterii forțelor de producție nu este posibilă fără perfecționarea relațiilor de producție socialiste în așa fel ca ele să corespundă mereu caracterului și nevoilor de dezvoltare a producției, fără perfecționarea continuă a formelor de conducere a economiei socialiste. Conducerea de către partid a economiei și întregii vieți sociale imprimă și procesului de perfecționare a relațiilor de producție socialiste un caracter conștient, îl situează pe baze științifice. O dată cu dezvoltarea forțelor de producție are loc reproducția lărgită a relațiilor socialiste de proprietate, a schimbului socialist de activități, a repartiției socialiste. Astfel, partidul intervine activ în dialectica obiectivă a forțelor de producție și relațiilor de producție socialiste, grăbind dezvoltarea lor.

În etapa actuală însemnătatea asigurării unei dezvoltări conștiente, proporționale, armonioase a economiei devine încă mai mare, ceea ce reclamă creșterea continuă a rolului conducător al partidului. Dezvoltarea impetuoasă pe care socialismul o aduce pe planul producției materiale adîncește continuu concentrarea acestei producții, diviziunea socialistă a muncii, ridicînd astfel tot mai mult însemnătatea specializării și cooperării producției, a stabilirii și realizării conștiente a proporțiilor, a multiplelor legături economice în procesul producției sociale, însemnătatea îmbinării armonioase a tuturor ramurilor economice.

În etapa desăvîrșirii construcției socialiste sfera planificării economice se lărgește prin extinderea relațiilor de producție socialiste în întreaga economie. În asigurarea unui caracter profund științific și realist al dezvoltării economice, își dezvăluie întreaga însemnătate elaborarea unor planuri economice de durată, ceea ce permite folosirea la un nivel superior a resurselor naturale și sociale, a marilor avantaje ale colaborării frățești cu celelalte țări socialiste. Creșterea continuă a rolului conducător al partidului ridică tot mai mult rolul și răspunderea organelor centrale și locale ale puterii de stat, a întregului aparat de stat din economie, în munca de elaborare și de traducere în viață a planurilor economice, ceea ce se răsfrînge pozitiv asupra activității economice. Așa cum subliniază tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, depășirea planului pe primele luni ale anului 1961 se datorește și îmbunătățirilor în planificarea dezvoltării

economiei naționale, faptului că planul de stat pe 1961 a fost cunoscut cu 3 luni înainte de începerea anului, ceea ce a permis colectivelor din întreprinderi să se pregătească temeinic și din timp [1].

Creșterea rolului conducător al partidului e determinată totodată de marile sarcini trasate de Congresul al III-lea al P.M.R. privind dezvoltarea agriculturii pe drumul socialismului, încheierea procesului colectivizării agriculturii pînă în anul 1965. Încheierea procesului de făurire a relațiilor socialiste de producție în agricultură, dezvoltarea producției agricole vegetale și animale la nivelul marilor cerințe ale economiei socialiste, necesită o politică consecventă de întărire a alianței muncitorești-țărănești, a rolului conducător al clasei muncitoare în această alianță, o uriașă muncă politică, economico-organizatorică, cultural-educativă.

Politica științifică a partidului, acordarea de către clasa muncitoare prin statul său a unui puternic sprijin țărănimii muncitoare constituie chezășia desfășurării cu succes a procesului unic neîntrerupt care consolidează și lărgește relațiile de producție la sate, în cadrul căruia are loc transformarea întovărășirilor agricole în gospodării colective, unirea gospodăriilor colective mici în gospodării colective mai mari, întărirea economico-organizatorică și dezvoltarea multilaterală a acestora. Definind acest proces, Congresul al III-lea al partidului a sintetizat principalele sarcini ale organizațiilor de partid, ale organelor de stat și organizațiilor obștești în ce privește agricultura în etapa desăvîrșirii construirii socialismului. Munca de atragere a întregii mase de țărani în sectorul socialist al agriculturii se împletește cu cea îndreptată spre trecerea întovărășirii agricole la gospodăria colectivă, cu dezvoltarea unor gospodării colective puternice din punct de vedere economic-organizatoric, cu o producție multilaterală și intensivă. În toate aceste direcții suprastructura socialistă condusă de partid are de făcut față unor sarcini mari și complexe.

Pornind de la marea însemnătate a dezvoltării bazei tehnico-materiale a agriculturii pentru colectivizarea agriculturii și creșterea producției agricole, partidul îndreaptă masive fonduri materiale pentru ridicarea continuă a nivelului de mecanizare a agriculturii. Dezvoltarea puternică a bazei tehnico-materiale a agriculturii va face posibilă creșterea producției globale agricole cu 70—80% față de 1959, ceea ce va asigura un belșug de produse agro-alimentare, pentru ridicarea continuă a nivelului de trai al populației.

Astfel, întărirea rolului conducător al partidului asigură o bază științifică, realistă întregii noastre dezvoltări economice, înaintarea neabătută a acestei economii pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste.

„Economia națională a R.P.R. — arată tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — se caracterizează prin echilibru și stabilitate, printr-o dezvoltare continuu ascendentă" [2].

★

Ca orice determinism social, legile obiective pe care se bazează dezvoltarea țării noastre în actuala etapă istorică, acționează prin oameni,

[1] *Scînteia*, nr. 5093, din 4 martie 1961.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Lagărul socialist — forța conducătoare a dezvoltării internaționale*, în rev. *Probleme ale păcii și socialismului*, nr. 1/1961, p. 31.

cerințele lor își croiesc drum prin activitatea maselor. Etapa desăvîrșirii construcției socialiste aduce însă tot mai *multe aspecte noi* în modul de acțiune a legilor obiective, modifică treptat și continuu *unele trăsături esențiale* ale acestei acțiuni.

În orînduirile bazate pe antagonisme de clasă, legile obiective se impun *prin lupta de clasă*, prin lupta claselor înaintate care trebuie să înfrîngă împotrivirea forțelor retrograde față de cerințele progresului istoric. Trecerea la socialism e opera maselor de oameni ai muncii, în fruntea cărora pășește clasa muncitoare. Proletariatul exploatat, asuprit de capitalism și călit în lupta împotriva acestuia e clasa cea mai înaintată a societății, singura revoluționară pînă la capăt, avînd misiunea istorică de a fi groparul capitalismului și făuritorul orînduirii comuniste. În aceste condiții, interesele sale de clasă — care sînt identice cu interesele fundamentale ale tuturor celor exploatați și asupriți de capitalism — *coincid în întregime cu sensul dezvoltării istorice*, sînt expresia socială concretă a necesității istorice, iar activitatea sa de creare a noii orînduiri se bazează în întregime pe cerințele obiective ale dezvoltării, este expresia conștientă și mijlocul concret de realizare a acestor cerințe.

Situîndu-se în fruntea tuturor celor ce muncesc și acționînd ca exponentă a necesității obiective, clasa muncitoare condusă de partid, sfărîmă, prin revoluție, puterea burgheziei și instaurează dictatura sa, desfășoară lupta pentru lichidarea orînduirii burgheze, a antagonismelor de clasă. În aceste condiții, legile obiective se impun *prin lupta* clasei muncitoare, aliată cu ceilalți oameni ai muncii, înfrîngîndu-se opoziția înverșunată a claselor exploatatoare față de necesitatea istorică — opoziție care, după cucerirea puterii politice de către proletariat, nu încetează, ci continuă în condiții, în forme și prin mijloace noi.

În țara noastră, în procesul revoluției și construcției socialiste desfășurat în condițiile unei necurmate lupte de clasă a fost lichidată orînduirea capitalistă, clasele exploatatoare. Extinderea legilor obiective proprii orînduirii socialiste a avut loc pe calea înfrîngerii împotrivirii dușmanului față de socialism, prin lupta de clasă, în condiții cînd noile forțe motrice ale socialismului se formau și se dezvoltau neîncetat. Așa cum subliniază documentele Congresului al III-lea al P.M.R., victoriile istorice ale socialismului, forța de nezdruncinat a orînduirii noastre de stat, unitatea politico-morală a poporului muncitor o dată cu desființarea claselor exploatatoare au îngustat tot mai mult terenul de acțiune al elementelor dușmane socialismului, posibilitățile dușmanului de clasă de a se opune cerințelor obiective ale dezvoltării.

Înaintarea pe drumul socialismului presupune și în prezent prevenirea și descoperirea oricăror încercări ale elementelor reacționare înrăite, fanatice de a lovi în cuceririle oamenilor muncii, sfărîmarea împotrivirii lor de către organele de resort ale statului cu sprijinul larg al maselor. În același timp, trebuie subliniat că dezvoltarea țării noastre spre desăvîrșirea construcției socialiste, dezvăluirea și traducerea în viață a cerințelor legilor obiective care stau la baza acestei dezvoltări au loc în condiții cînd *principalele* forțe motrice devin tot mai mult forțele motrice proprii orînduirii socialiste. În etapa actuală cerințele legilor obiective se reali-

zează prin lupta maselor conduse de partid, *în principal prin acțiunea forțelor motrice caracteristice socialismului.* Existența bazei tehnico-materiale a socialismului, care se dezvoltă neîncetat prin aplicarea politicii partidului de industrializare socialistă, de dezvoltare cu precădere a industriei grele, cu pivotul ei — industria constructoare de mașini; existența bazei economice a socialismului, care se întărește și se dezvoltă necontenit; concordanța relațiilor de producție socialiste cu caracterul forțelor de producție; ajutorul Uniunii Sovietice, colaborarea strînsă dintre țara noastră și celelalte țări socialiste; îmbinarea armonioasă a intereselor personale cu cele obștești, asigurarea cointeresării materiale a fiecărui om al muncii pe baza principiului socialist de repartiție, îmbinarea stimulentelor materiale cu cele morale; întărirea rolului conducător al partidului în întreaga activitate de stat, economică, social-culturală și sub conducerea lui, creșterea rolului statului, al întregii suprastructuri socialiste; inexistența claselor exploatatoare, unitatea politico-morală tot mai puternică a întregului popor, dezvoltarea democrației socialiste, creșterea neîncetată a activității creatoare a maselor; patriotismul socialist și internaționalismul proletar; critica și autocritica etc. reprezintă factori de însemnătate excepțională în înaintarea neabătută cu caracter legic-necesar a țării noastre spre socialism și apoi spre comunism.

În centrul creșterii rolului forțelor motrice caracteristice socialismului se află *sporirea continuă a activității creatoare a maselor.*

Noua bază economică, relațiile de colaborare și ajutor reciproc determină un raport nou între cerințele obiective ale dezvoltării și interesele care pun în mișcare oamenii, masele. Socialismul a lichidat opoziția antagonică între interesele generale și cele individuale, proprie orînduirilor întemeiate pe proprietatea privată, pe exploatarea socială. Caracteristică pentru orînduirea noastră, bazată pe proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție, e îmbinarea armonioasă a intereselor generale cu cele personale ale oamenilor muncii, coincidența tot mai mare a intereselor tuturor oamenilor muncii, ale întregii societăți. Această împrejurare are o deosebită însemnătate pentru existența concordanței între *interesele maselor* — sociale și individuale — și *cerințele obiective ale dezvoltării*, concordanță care la rîndul ei este o condiție indispensabilă pentru realizarea conștientă a dezvoltării economice și social-culturale. Unitatea dintre interesele generale și cele personale ale oamenilor muncii, concordanța dintre interesele sociale și cerințele obiective ale dezvoltării fac din coincidența scopurilor și efectelor activității oamenilor nu un fenomen temporar și parțial, ci o trăsătură caracteristică permanentă a întregii noastre dezvoltări.

Pe măsura înaintării pe drumul socialismului, pe măsura creșterii sarcinilor economice, social-culturale în condițiile profundelor transformări pe care socialismul le-a adus deja în existența și conștiința socială a maselor, activitatea creatoare a poporului se dezvoltă neîncetat, rezultatele ei devin tot mai bogate și fructuoase. Etapa desăvîrșirii construcției socialiste dezvoltă în continuu activitatea clasei muncitoare care, sub conducerea partidului, și-a îndeplinit și își îndeplinește cu cinste misiunea

istorică de clasă conducătoare a tuturor oamenilor muncii în lupta pentru socialism și comunism.

Se dezvoltă și se adîncește democrația socialistă, crește participarea celor mai largi mase populare la conducerea statului, a treburilor obștești, la rezolvarea sarcinilor complexe și multilaterale ale construcției economice, social-culturale. Înaintarea pe drumul desăvîrșirii construirii socialismului necesită imperios întărirea și dezvoltarea statului socialist, creșterea rolului său în economie, în domeniul ideologic, în toate celelalte domenii ale vieții sociale. În același timp, construcția socialistă necesită creșterea rolului organizațiilor obștești — sindicate, U.T.M. organizații de femei etc., al căror aport la îndeplinirea sarcinilor privind dezvoltarea economică, social-culturală e tot mai mare.

Chezășia creșterii activității creatoare a maselor o constituie întărirea rolului conducător al partidului.

Partidul Muncitoresc Romîn conduce nemijlocit și îndrumă unitar eforturile creatoare ale clasei muncitoare, ale țărănimii, ale intelectualității, asigură activitatea coordonată a statului clasei muncitoare, a tuturor organizațiilor obștești spre atingerea țelului întregului popor: desăvîrșirea construcției socialiste, trecerea ulterioară la construirea comunismului. Întărirea rolului conducător al partidului reprezintă principala condiție a creșterii rolului statului, al organizațiilor obștești și, pe această cale, a activității maselor. Conducerea de către partid, pe baza creșterii continue a forței orînduirii noastre social-economice, condiționează trăinicia statului democrat-popular, sporirea rolului său de instrument principal în lupta pentru socialism, dezvoltarea democrației socialiste, creșterea rolului și însemnătății organizațiilor obștești ale oamenilor muncii în viața socială.

Prin ce mijloace dezvăluie partidul cerințele istorice în fața maselor, cum iau masele cunoștință de necesitățile obiective ale dezvoltării?

Așa cum arată experiența concretă a partidelor marxist-leniniste, inclusiv a partidului nostru, masele ajung să cunoască legitățile obiective, cerințele dezvoltării *prin linia politică trasată de partid, prin politica partidului.*

Fiind elaborată în lumina principiilor fundamentale ale marxism-leninismului, pe baza unei analize profunde a vieții, politica Partidului Muncitoresc Romîn e o oglindire corectă, justă a cerințelor obiective ale dezvoltării, o expresie științifică a necesității istorice, reprezintă necesitatea înțeleasă, liberă în acțiune. Această politică nu e însă o simplă reflectare conștientă a cerințelor obiective, ci o *reflectare întruchipată în măsuri a căror traducere în viață realizează efectiv și concret dezvoltarea tuturor laturilor vieții sociale*; ea reprezintă deci un *program de luptă* realist, profund întemeiat din punct de vedere științific, avînd o însemnătate uriașă în dezvoltarea activității creatoare a maselor, pentru activitatea statului clasei muncitoare, a tuturor organizațiilor obștești ale oamenilor muncii.

Astfel, programul profund științific și realist,elaborat de Congresul al III-lea al partidului pentru desăvîrșirea construirii socialismului și trecerea ulterioară la comunism, întruchipat în planul de șase ani și programul economic de perspectivă, a obținut adeziunea unanimă a întregului

popor, care luptă cu elan şi hotărîre neclintită pentru traducerea în viaţă a măreţelor sarcini trasate de partid.

Forţa de neînvins a politicii partidului constă în faptul că ea *se bazează ferm şi neabătut pe marxism-leninism*, reflectă just manifestarea concretă, în condiţiile ţării noastre, a adevărurilor universal valabile ale revoluţiei socialiste şi construcţiei socialiste, ţine seama în mod creator de experienţa istorică a-P.C.U.S., de experienţa proprie a partidului nostru şi a celorlalte partide comuniste şi muncitoreşti fraţeşti. Alături de aceste partide, partidul nostru apără ca lumina ochilor puritatea învăţăturii marxist-leniniste, pe care o aplică creator în funcţie de condiţiile concret-istorice, călăuzindu-se neabătut de faptul că marea forţă creatoare şi transformatoare a marxism-leninismului „... constă în legătura sa indisolubilă cu viaţa, în îmbogăţirea sa neîntreruptă pe baza analizei multilaterale a realităţii"[1]. Rezolvînd, în lumina învăţăturii marxist-leniniste, sarcinile multiple şi grele ale construcţiei, partidul nostru îşi aduce aportul său la îmbogăţirea teoriei revoluţionare a clasei muncitoare, a tezaurului inepuizabil al experienţei mişcării comuniste internaţionale.

Forţa de neînvins a politicii partidului constă în faptul că ea *are sprijinul ferm şi nedesmînţit al întregului popor* în frunte cu eroica noastră clasă muncitoare.

„Milioanele de oameni ai muncii de la oraşe şi sate — arată tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej — urmează cu dragoste şi încredere partidul nostru, cu convingerea nestrămutată că linia sa politică exprimă interesele lor vitale"[2].

Masele de milioane participă tot mai activ la elaborarea politicii partidului, în care văd propria lor politică. Astfel, la lucrările de pregătire a proiectului de directive ale Congresului al III-lea al partidului, desfăşurate sub directa conducere de partid şi de stat au participat în afară de Comitetul de Stat al Planificării şi ministere, comitetele de partid şi sfaturile populare regionale, raionale, orăşeneşti, peste 20.000 de specialişti, ingineri, oameni de ştiinţă, fruntaşi în producţie din industrie şi agricultură. Înainte de a fi supus spre discutare şi aprobare congresului partidului, proiectul de directive a fost dezbătut cu masa largă a oamenilor muncii. Un asemenea mod de întocmire a proiectului de directive a dus la îmbinarea rodnică a competenţei organelor de conducere centrală a economiei noastre naţionale cu iniţiativa şi experienţa organelor locale de partid, de stat şi economice, cu iniţiativa şi experienţa maselor, ceea ce reflectă profundul democratism al orînduirii noastre populare şi asigură caracterul ştiinţific şi realist al Directivelor Congresului al III-lea al partidului.

O largă participare a oamenilor muncii din industrie, transporturi, comerţ şi agricultură la îmbogăţirea activităţii de planificare şi îndrumare a economiei naţionale a avut loc şi cu prilejul elaborării sarcinilor de plan pe anul 1961. În expunerea tovarăşului Gh. Gheorghiu-Dej la plenara C.C. al P.M.R. din 31 octombrie — 1 noiembrie 1960 se arată că „angajamentele luate de oamenii muncii, rezultatele obţinute în reali-

[1] *Declaraţia Consfătuirii reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti* (noiembrie 1960), p. 66.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, p. 86.

zarea lor au arătat clar în ultimii ani ce mare forță constituie inițiativa și spiritul gospodăresc, izvorîte din conștiința socialistă a celor ce muncesc"[1].

Acesta este un strălucit exemplu de felul în care necesitățile dezvoltării continue a țării noastre spre desăvîrșirea socialismului, ideile marxism-leninismului ajung la conștiința maselor sub forma politicii partidului, a planurilor de dezvoltare a economiei și culturii. Prin aceste planuri, în condițiile muncii politice, ideologice, organizatorice desfășurate de către partid și, sub conducerea lui, de către statul socialist și organizațiile de masă, *cerințele dezvoltării istorice devin o necesitate înțeleasă nu numai pentru detașamentul de avangardă, ci și pentru masele largi populare, iau forma unui program concret, pe înțelesul tuturor, în care fiecare om al muncii își găsește locul, poate desfășura cu energie sporită lupta pentru crearea noii orînduiri.*

★

În creșterea participării active a oamenilor muncii la construirea socialismului de o deosebită însemnătate este activitatea ideologică, uriașa muncă de educație a maselor în spiritul socialismului desfășurată neobosit de partid și, sub conducerea lui, de întreaga suprastructură socialistă. Cu cît masele oamenilor muncii au un nivel de conștiință mai ridicat, cu cît *înțeleg mai bine politica partidului*, conținutul și importanța măsurilor luate de partid și de guvern, cu atît mai activ luptă pentru traducerea lor în viață și obțin succese mai mari.

Partidul traduce neabătut în viață indicația leninistă : „Cu cît este mai mare avîntul, cu cît este mai mare amploarea acțiunilor istorice, cu atît este mai mare numărul de oameni care iau parte la aceste acțiuni, și, dimpotrivă, cu cît este mai profundă transformarea pe care dorim s-o înfăptuim, cu atît mai mult trebuie să trezim interesul pentru această transformare și *atitudinea conștientă față de ea* (subl. noastră, — *C.V.*), convingînd de necesitatea acestei transformări alte milioane și zeci de milioane de oameni"[2].

Congresul al III-lea al partidului a subliniat că atragerea maselor celor mai largi la creația istorică conștientă de dezvoltare a noii orînduiri sporește tot mai mult rolul și însemnătatea activității ideologice, a muncii politico-educative desfășurate de partid. Pe măsură ce se dezvoltă conștiința socialistă a maselor în condițiile înfăptuirii revoluției socialiste în ideologie și cultură, ale luptei intransigente împotriva oricăror influențe ale ideologiei și educației burgheze — crește necontenit activitatea creatoare a maselor largi populare. „Viața arată ce forță reprezintă conștiința tot mai înaltă a oamenilor muncii, identificarea lor cu interesele generale, încrederea lor în viitor, hotărîrea lor de a-și aduce contribuția la victoria deplină a socialismului. În nici o țară capitalistă, oricît ar încerca apologeții capitalismului să deghizeze regimul de exploatare în „capitalism popular" sau „stat al bunăstării generale", nu este cu putință o asemenea activitate plină de entuziasm, abnegație, spirit inepuizabil de inițiativă ca aceea

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Expunere la plenara C.C. al P.M.R., 31 octombrie — 1 noiembrie*, Editura politică, 1960, p. 37.

[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 31, E.S.P.L.P., p. 482.

pe care o desfășoară zecile și sutele de mii de fruntași din uzinele și minele noastre, șantiere, gospodării colective, gospodării de stat"[1].

În etapa desăvîrșirii construcției socialiste, creșterea rolului conducător al partidului are o însemnătate hotărîtoare pentru dezvoltarea în continuare a revoluției în ideologie și cultură. Transformările pe care socialismul pe baza dictaturii proletariatului și a noilor relații de producție, le aduce pe planul conștiinței sociale, devin tot mai profunde și capătă o însemnătate tot mai mare pe măsura înaintării pe drumul noii orînduiri.

Creșterea rolului conducător al partidului, sporirea sarcinilor organizațiilor de partid, organelor de stat, organizațiilor obștești în domeniul cultural-educativ sînt în mod necesar determinate de următoarele împrejurări : desăvîrșirea construcției socialiste reclamă un număr tot mai mare de cadre temeinic pregătite în vederea conducerii economiei, a statului, a treburilor obștești, social-culturale etc. ; în actualele condiții sporește nemăsurat de mult rolul conștiinței socialiste înaintate și o dată cu aceasta rolul și însemnătatea luptei împotriva rămășițelor capitalismului în conștiința oamenilor, a manifestărilor ideologiei și educației burgheze. Întreaga activitate de educație a maselor în spiritul socialismului se desfășoară sub conducerea Partidului Muncitoresc Romîn. Partidul conduce în mod ferm lupta pentru răspîndirea tot mai largă a ideologiei socialiste, pentru formarea conștiinței socialiste a maselor. El imprimă orientarea ideologică marxist-leninistă tuturor instituțiilor ideologice, de creație științifică și artistică, conduce activitatea vastă în domeniul învățămîntului, muncii culturale de masă etc., asigură legarea tot mai strînsă a întregii munci cultural-educative de nevoile desăvîrșirii construcției socialiste.

Sub conducerea partidului, statul democrat-popular îndreaptă mari fonduri bănești pentru lărgirea continuă a bazei materiale necesare dezvoltării învățămîntului public de toate gradele, științei și culturii, muncii culturale de masă, ocrotirii sănătății.

Sub îndrumarea partidului, se dezvoltă neîncetat învățămîntul, știința, arta, cultura socialistă. Se dezvoltă în continuare școala medie de cultură generală, învățămîntul seral de cultură generală și superior, care și-a dovedit marea însemnătate în pregătirea oamenilor muncii fără scoaterea din producție ; sporesc sarcinile și răspunderea organelor de partid și organelor de resort ale statului democrat-popular pentru conținutul, orientarea ideologică a învățămîntului, pentru întărirea legăturii între învățămînt și producție. Legate prin mii de fire de popor, de lupta sa eroică pentru construirea noii orînduiri, prețuite de popor, bucurîndu-se de grija conducerii partidului și statului nostru, știința și arta cunosc o înflorire nicicînd întîlnită în trecut. În etapa actuală crește și mai mult însemnătatea dezvoltării cercetărilor științifice îndreptate spre rezolvarea marilor probleme ridicate de obiectivele economice, spre introducerea cuceririlor științei și tehnicii contemporane în producție în vederea valorificării superioare a resurselor energetice și de materii prime, automatizării și perfecționării mașinilor și utilajelor fabricate în țară, îmbunătățirii tehnologiei în toate ramurile de producție.

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, p. 101.

Etapa desăvîrșirii construcției socialiste ridică pe o treaptă nouă activitatea organizațiilor de partid, a statului democrat-popular, a sindicatelor și celorlalte organizații obștești de educare a oamenilor muncii în spiritul socialismului. Dezvoltarea continuă a moralei socialiste, a noii atitudini față de muncă, de bunurile obștești și îndatoririle sociale, întărirea disciplinei socialiste, dezvoltarea noilor relații de întrajutorare tovărășească între cei ce muncesc — se află în centrul muncii politice a partidului.

Înfăptuirea revoluției culturale, crearea și dezvoltarea culturii socialiste, bun al întregului popor, dezvoltarea creației științifice și artistice se desfășoară în condițiile luptei împotriva influențelor ideologiei burgheze. Întărirea rolului conducător al partidului asigură ca întreaga activitate ideologică și culturală să fie pătrunsă de partinitate, de intransigență față de ideologia burgheză, față de manifestările de liberalism, obiectivism burghez, naționalism și șovinism.

Așa cum a arătat tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej la Congresul al III-lea al partidului „... În prezent, activitatea ideologică, munca de lichidare a înrîuririlor educației burgheze din conștiința oamenilor este tărîmul principal al luptei de clasă, al luptei între vechi și nou. De aici rezultă necesitatea consecvenței și fermității în combaterea concepțiilor ideologice străine, unele — moștenire a trecutului, altele — reflectare a influențelor lumii capitaliste"[1].

Congresul a pus în fața activiștilor pe frontul ideologic sarcina de a supune unei critici științifice, combative teoriile filozofice, juridice, economice și istorice ale diferiților apologeți ai capitalismului. Partidul nostru a subliniat în repetate rînduri că coexistența pașnică între state cu orînduiri sociale deosebite nu numai că nu exclude, ci, dimpotrivă, presupune în mod necesar lupta de idei între socialism și capitalism. El militează consecvent pentru triumful deplin al ideologiei socialiste, pentru evidențierea superiorității socialismului asupra capitalismului, pentru dezvăluirea falsității și caracterului neștiințific al ideologiei burgheze sub toate formele ei, pentru demascarea concepțiilor antimarxiste ale revizioniștilor în problemele rolului conducător al partidului, ale rolului statului socialist în făurirea noii orînduiri sociale.

Formarea conștiinței socialiste și lichidarea influențelor educației și moralei burgheze este o sarcină de lungă durată, care cere timp și eforturi. Lupta împotriva ideologiei burgheze, sublinia Declarația Consfătuirii de la Moscova „... are un caracter îndelungat și va continua pînă la completa eliberare a conștiinței oamenilor de rămășițele ideologiei burgheze"[2]. Partidul nostru și sub conducerea lui, statul democrat-popular, organizațiile obștești desfășoară o activitate intensă pentru dezvoltarea conștiinței socialiste și a noilor trăsături de comportare a oamenilor, pentru plămădirea omului nou, membru demn al societății socialiste.

În același timp sporește tot mai mult rolul colectivelor de oameni ai muncii, al opiniei publice. Formarea omului nou are loc în lupta concretă pentru traducerea în viață a sarcinilor construcției, în condițiile cînd se

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, p. 103.
[2] *Declarația Consfătuirii...*, p. 20.

ridică neîncetat rolul educativ al colectivului, cînd fabrica, uzina, unitatea socialistă devin tot mai mult un puternic factor al educației comuniste. Dezvoltarea relațiilor de colaborare și ajutor reciproc tovărășesc imprimă o forță deosebită acțiunii educative a colectivității noastre socialiste. Pe temelia acestor relații opinia publică înaintată își demonstrează rolul activ în educarea oamenilor pentru a munci și trăi într-un chip nou, demn de societatea socialistă.

★

Partidul Muncitoresc Romîn îndeplinește cu succes sarcinile uriașe ce-i revin în epoca istorică pe care o străbatem, pentru că se preocupă neîncetat de întărirea sa ca detașament de avangardă al clasei muncitoare, ca conducător al poporului muncitor în lupta pentru socialism. Călăuzindu-se neabătut după învățătura marxist-leninistă, după interesele fundamentale ale clasei muncitoare și întregului popor, partidul nostru s-a îngrijit și se îngrijește necontenit de întărirea sa politică, ideologică și organizatorică, de apărarea purității ideologiei marxist-leniniste, de întărirea continuă a rîndurilor sale, a unității de monolit.

„În perioada care a trecut de la Congresul al II-lea — sublinia tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej la Congresul al III-lea al P.M.R. — s-au obținut succese deosebit de însemnate în creșterea numerică și calitativă a partidului, în activitatea sa ideologică, în întărirea continuă a unității sale politice și organizatorice"[1].

S-au întărit legăturile partidului cu masele, s-a îmbunătățit necontenit compoziția socială a partidului.

Partidul unește în rîndurile sale oamenii muncii cei mai înaintați și conștienți, luptători fermi și curajoși pentru făurirea socialismului, intransigenți față de dușmanul de clasă și de orice manifestări străine, devotați pînă la capăt socialismului, cauzei celor ce muncesc. Partidul apără ca lumina ochilor puritatea rîndurilor sale, nu îngăduie nimănui să întineze înaltul titlu de membru al partidului, să încalce normele leniniste de primire în partid. Prin verificarea membrilor și curățirea rîndurilor sale de elemente dușmănoase fascisto-legionare, carieriste, descompuse, partidul a lichidat urmările liniei lichidatoriste în domeniul construcției de partid, promovată de grupul antipartinic fracționist, A. Pauker—V. Luca.

Întreaga experiență a partidului nostru arată că pentru asigurarea înaltei calități a membrilor săi, o însemnătate primordială o are justa compoziție socială a partidului, preponderența elementului muncitoresc în partid. Înaltele calități proprii comunistului se formează înainte de toate la muncitori, membrii clasei celei mai înaintate, singura revoluționară pînă la capăt. Preponderența muncitorilor în partid reprezintă o condiție de bază pentru asigurarea purității rîndurilor partidului, a fermității sale proletare și intransigenței față de dușmanul de clasă, pentru asigurarea unei discipline de fier în partid. De aceea, partidul nostru acordă o deosebită atenție compoziției sociale a rîndurilor sale și organelor sale de conducere, asigurării precumpănirii muncitorilor în partid.

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, p. 86.

În ultimii ani forțele partidului nostru au crescut cu un număr mare dintre cei mai înaintați muncitori, țărani colectiviști și întovărășiți, ingineri, tehnicieni și alți intelectuali, luptători de frunte pentru înfăptuirea sarcinilor construcției socialiste.

În perioada ținerii Congresului al III-lea al P.M.R., procentul total al muncitorilor în partid era de 54,64 la sută, fiind astfel îndeplinită cu succes sarcina de mare însemnătate a asigurării preponderenței muncitorilor în partid, sarcină trasată de Congresul al II-lea al partidului. Peste o treime din efectivul total al partidului activează în agricultură; a crescut numărul intelectualilor de valoare membri de partid.

Congresul al III-lea al P.M.R. a arătat necesitatea ca în domeniul creșterii rîndurilor partidului să se pună și pe viitor accentul principal pe calitățile politice-morale și profesionale ale celor ce solicită primirea în partid, să se vegheze cu strictețe la respectarea prevederilor statutului și directivelor Comitetului Central cu privire la examinarea individuală a fiecărei cereri de primire în partid. „Să acordăm calitatea de membru de partid — arăta tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej la Congres — numai celor mai buni dintre cei mai buni oameni ai muncii, care prin întreaga lor activitate și comportare se dovedesc demni de înaltul titlu de comunist". Congresul a trasat sarcina primirii în continuare cu prioritate a celor mai înaintați muncitori din industria de bază, din locurile-cheie ale producției. În vederea sporirii forțelor partidului la sate, Congresul a arătat necesitatea acordării unei mai mari atenții primirii în partid a celor mai înaintați țărani colectiviști și întovărășiți. Congresul a trasat sarcina primirii în partid a celor mai buni ingineri și tehnicieni, profesori, învățători și alți intelectuali. În mod deosebit a subliniat Congresul al III-lea al P.M.R. necesitatea primirii în partid a unui număr însemnat dintre cele mai înaintate muncitoare, țărănci și intelectuale, care iau parte activă la viața economică, culturală și obștească.

Congresul al III-lea al partidului a cerut organelor și organizațiilor de partid să se preocupe cu perseverență de educarea partinică a membrilor și candidaților de partid, de înarmarea lor cu principiile, statutul și linia politică a partidului, să ridice neîncetat calitatea de membru de partid la înălțimea sarcinilor de mare răspundere, a nemărginitei încrederi și prestigiului de care se bucură partidul nostru în popor.

De cea mai mare însemnătate pentru întărirea partidului, a rolului său conducător se dovedește a fi aplicarea consecventă a principiilor și normelor leniniste în conducerea și viața internă de partid, respectarea strictă a centralismului democratic, cel mai de seamă principiu al construcției organizatorice a partidului. Pe această cale se întărește continuu disciplina de partid, se dezvoltă democrația internă de partid, conducerea colectivă, se asigură participarea activă a masei membrilor de partid la dezbaterea și rezolvarea problemelor de bază ale politicii partidului.

Partidul nostru a acordat și acordă o atenție deosebită educării cadrelor și membrilor săi în spiritul fermității și combativității politice față de abaterile de la linia politică și principiile sale organizatorice, a demascat și respins orice manifestări antipartinice, fracționiste, a luat măsuri hotărîte împotriva elementelor cu stări de spirit mic-burgheze, anar-

hice, carieriste, purtătoare ale influențelor străine de clasă și dușmănoase. Partidul veghează neobosit la apărarea și întărirea necontenită a unității și coeziunii rîndurilor sale.

Întreaga experiență revoluționară a partidelor comuniste și muncitorești inclusiv a partidului nostru arată că unitatea este o necesitate vitală pentru partidul clasei muncitoare. Unitatea strînsă a rîndurilor partidului, coeziunea sa ideologică și organizatorică în jurul Comitetului Central al partidului, activitatea unitară a tuturor organelor și organizațiilor de partid, determină ca partidul să aibă o imensă capacitate de luptă, îl fac invincibil.

Partidul nostru s-a întărit și dezvoltat în lupta împotriva grupurilor și elementelor fracționiste, antipartinice, împotriva tuturor încercărilor dușmanului de a lovi și submina unitatea sa de monolit.

În condițiile cînd partidul e conducătorul întregului popor pe drumul socialismului, crește însemnătatea luptei pentru apărarea și întărirea unității de neclintit a partidului care interesează în cel mai înalt grad clasa muncitoare, poporul muncitor, pentru că destinele celor ce muncesc, viitorul lor luminos sînt indisolubil legate de întărirea partidului, de întărirea rolului său conducător. Coeziunea de fier a partidului face din el conducătorul ferm și de neînvins al poporului, unitatea sa este nucleul în jurul căruia se cimentează unitatea clasei muncitoare, unitatea politico-morală a tuturor celor ce muncesc. Întregul nostru popor privește cu încredere deplină și recunoștință profundă conducerea leninistă, încercată a partidului, în frunte cu tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, care luptă cu fermitate neabătută pentru întărirea continuă a unității de monolit a partidului nostru.

„În lumina evenimentelor ce au avut loc în ultimii ani — sublinia tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej la Congresul al III-lea al P.M.R. — apare și mai clar cît de just a procedat partidul nostru curățindu-se de elementele antipartinice, oportuniste, străine de clasă.

Partidul nostru este astăzi mai omogen și mai unit în jurul Comitetului său Central, cum n-a fost niciodată în cei aproape 40 de ani de existență"[1].

Aplicarea consecventă a normelor leniniste ale vieții interne de partid condiționează perfecționarea metodelor și stilului de muncă, întărirea disciplinei de partid, atragerea tot mai activă a masei membrilor de partid în munca partidului, dezvoltarea criticii și autocriticii, și mai ales a criticii de jos, îndreptată spre dezvăluirea lipsurilor și greșelilor. Congresul al III-lea al partidului a trasat organelor și organizațiilor de partid sarcina să ridice la un nivel și mai înalt munca organizatorică, care are rol hotărîtor în înfăptuirea liniei politice a partidului, să se preocupe cu toată răspunderea de problema alegerii, creșterii și repartizării cadrelor, care constituie „mîndria și bogăția cea mai de preț a partidului și statului nostru". Pentru întărirea legăturii partidului cu masele, Congresul a cerut organelor și organizațiilor de partid să ridice continuu nivelul muncii de conducere a sfaturilor populare, a sindicatelor, organizației U.T.M. și a tuturor organizațiilor obștești, al căror rol crește neîncetat în etapa actuală.

★

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *op. cit.*, p. 90.

„Viitorul e luminos și minunat. Iubiți-l, năzuiți către el, munciți pentru el, aduceți din viitor în prezent atîta cît puteți aduce" scria Cernîșevski acum un veac, cu o înflăcărată încredere în viitorul poporului.

Poporul nostru e mîndru de prezentul său socialist, are o fermă și nestrămutată încredere în viitorul său, încă mai luminos. El vede chezășia acestui viitor în conducerea sigură, clarvăzătoare a partidului, cîrmaciul său înțelept marxist-leninist, recunoscut și iubit. Urmînd cu dragoste și neclintită încredere partidul, poporul nostru merge neabătut, cu pași fermi pe drumul noii orînduiri, în strînsă și frățească unire cu întregul lagăr socialist.

Mărețul program elaborat de Congresul al III-lea al P.M.R. însuflețește și ridică activitatea creatoare a întregului popor. Îndeplinirea prevederilor planului de 6 ani va deschide în fața sa noi orizonturi și mai luminoase: desăvîrșirea construcției socialiste și perspectiva trecerii treptate la construirea comunismului.

Înfăptuind acest program, arată tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, patria noastră va deveni în următorii 10—15 ani o țară industrială dezvoltată, cu o agricultură multilaterală și de înaltă productivitate; bogățiile ei, puse în valoare de oamenii muncii, vor permite trecerea treptată de la principiul repartiției după muncă la repartiția după nevoi, asigurînd întregului popor condiții de viață demne de epoca socialismului victorios și a construcției comunismului.

РОСТ РУКОВОДЯЩЕЙ РОЛИ РУМЫНСКОЙ РАБОЧЕЙ ПАРТИИ НА ЭТАПЕ ЗАВЕРШЕНИЯ СТРОИТЕЛЬСТВА СОЦИАЛИЗМА В РНР

РЕЗЮМЕ

Этап завершения строительства социализма, выполнения больших и сложных задач, поставленных III съездом РРП, поднимает на новую, высшую ступень роль и значение творческой деятельности народных масс, роль факторов субъективного порядка в развитии всех сторон общественной жизни.

Автор подчеркивает, что главным в этом росте является усиление руководящей роли марксистско-ленинской партии рабочего класса. Усиление руководящей роли партии по мере продвижения по пути социализма является закономерным требованием исторического процесса формирования и развития нового строя, законом построения социализма и коммунизма. Рост руководящей роли партии с необходимостью обусловлен задачами завершения построения социализма, требованиями объективных законов, лежащих в основе общественного развития, постоянным возрастанием сознательной активности масс, ролью всей социалистической надстройки на новом историческом этапе.

Подчеркивая факт, что переход к социализму означает скачок из области необходимости в область свободы, что касается общественного развития, автор на основе указаний классиков марксизма-ленинизма, на основе партийных документов анализирует главные факторы, определяющие углубление скачка на этапе завершения построения социализма. Таковыми являются: 1) социалистический строй развивается *на собственной основе*, непрерывно усиливающейся и развивающейся, 2) свойственные социализму объективные законы постепенно охватывают все области общественной жизни *в целом*, так что *сфера сознательного общественного развития постепенно становится всеохватывающей*; наконец, 3) главные движущие силы — материальные и политико-идеологические — стали и все более становятся собственными движущими силами социалистического строя.

В этих условиях *непрерывно растут возможности общества* в деле использования объективных требований в виду выполнения все больших и сложных задач, преодоления трудностей, неизбежных в конструктивном деле исторического значения, обеспечения непреодолимого общественного — материального и духовного — развития во все более высоких темпах.

Для того, чтобы такое развитие могло совершаться, подчеркивает автор, необходим постоянный мощный рост роли субъективных факторов и, в первую очередь, руководящей роли партии. Партия, вооруженная марксистско-ленинским учением, организованная на основе ленинских принципов партии, как передовой отряд пролетариата, обладающая богатым и большим опытом борьбы, является *марксистско-ленинским сознательным, политическим* руководителем рабочего класса, всего народа.

Выполнение величественных задач этапа завершения социалистического строительства требует глубокого понимания основных объективных тенденций, главных требований, определяющих развитие всей совокупности общественной жизни, и в то же время — конкретных проявлений этих требований *в разных областях деятельности*; требует всестороннего анализа реальных нужд и возможностей, сочетание решений текущих задач строительства с ясной перспективой, применение таких политических, экономических, общественных мер, которые ведут к постоянно возрастающему использованию преимуществ социалистического строя, стимулируют неистощимую энергию масс, постоянно ускоряют темпы развития. В связи с этим, завершение строительства социализма требует непрерывного усовершенствования форм и методов руководства экономикой, культурной революцией, глубокого знания положения и роли классов, последовательной политики усиления и развития рабоче-крестьянского союза и руководящей роли рабочего класса в этом союзе; наконец, постоянного основательного изучения международного положения и международных отношений. Такую разумную, дальновидную и твердую политику может обеспечить только пролетарское руководство, марксистско-ленинская партия рабочего класса.

Автор анализирует роль научной, глубоко реалистической политики партии в процессе возрастания творческой активности масс. Он разоблачает нападки современного ревизионизма на тезис о руководящей роли партии, обосновывая необходимость усиления этой роли по мере продвижения по пути социализма, а затем — коммунизма. Автор рассматривает, каким образом выполнение величественной программы, разработанной III съездом партии, в том что касается развития социалистических производительных сил, завершения процесса создания социалистических производственных отношений, дальнейшего развертывания революции в области культуры и идеологии, делает необходимым усиление руководящей роли партии во всех областях общественной жизни. Он выявляет решающее значение партийного руководства для объединенной деятельности всего народа, всей социалистической надстройки.

В заключение автор подчеркивает важность постоянного усиления партии, ее монолитного единства для роста ее руководящей роли в деле завершения социалистического строительства и последующего перехода к строительству коммунизма.

L'ACCROISSEMENT DU RÔLE DIRIGEANT DU PARTI OUVRIER ROUMAIN PENDANT L'ÉTAPE DE L'ACHÈVEMENT DE LA CONSTRUCTION SOCIALISTE DANS LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

RÉSUMÉ

L'étape de l'achèvement de l'édification du socialisme, la réalisation des grandes et complexes tâches fixées par le IIIe Congrès du Parti Ouvrier Roumain, portent à un nouvel échelon, supérieur, le rôle et l'importance de l'activité créatrice des masses populaires, le rôle des facteurs d'ordre subjectif, dans le développement de tous les aspects de la vie sociale.

L'auteur souligne que l'aspect principal de cet accroissement est constitué par le renforcement du rôle dirigeant du parti marxiste-léniniste de la classe ouvrière. Le renforcement du rôle dirigeant du parti à mesure que l'on avance sur la voie du socialisme est une exigeance à caractère de loi, du processus historique de formation et de développement du nouveau régime, une loi de l'édification du socialisme et du communisme. L'accroissement du rôle dirigeant du parti est déterminé nécessairement par les tâches de l'achèvement de la construction socialiste, par les exigences des lois objectives qui résident à la base du développement social, par l'accroissement continu de l'activité consciente des masses et du rôle de toute la superstructure socialiste au cours de la nouvelle étape historique.

Tout en soulignant le fait que le passage au socialisme réalise un bond entre le domaine de la nécessité et celui de la liberté, en ce qui concerne le développement social, l'auteur analyse, sur la base des indications fournies par les classiques du marxisme-léninisme et sur la base des documents

du parti, les facteurs principaux qui, dans l'étape du parachèvement de l'édification du socialisme, déterminent l'accomplissement de ce bond. De tels facteurs sont constitués par le fait que : 1) le système socialiste se développe *sur une base propre*, qui se renforce et progresse continuellement ; 2) les lois objectives caractéristiques du socialisme s'étendent graduellement à tous les domaines de la vie sociale, en leur entier, la sphère du développement social conscient devenant graduellement illimitée ; 3) les principales forces motrices — matérielles et politico-idéologiques — sont devenues et deviennent toujours davantage les forces motrices propres au système socialiste.

Dans ces conditions, *les possibilités de la société* d'utiliser les exigeances objectives afin de réaliser des tâches de plus en plus importantes et complexes, de vaincre les difficultés inhérentes à toute œuvre constructive d'importance historique, d'assurer le développement social — matériel et spirituel — impétueux, à un rythme toujours plus soutenu, *s'accroissent sans cesse*.

Pour qu'un tel développement se réalise, souligne l'auteur, un puissant et continuel accroissement du rôle des facteurs subjectifs et, en premier lieu, du rôle dirigeant du parti, est nécessaire. Armé de l'enseignement marxiste-léniniste, organisé sur la base des principes léninistes du parti d'avant-garde du prolétariat, ayant une vaste et riche expérience de lutte, le Parti Ouvrier Roumain est le dirigeant *marxiste-léniniste*, le dirigeant *conscient*, le dirigeant *politique* de la classe ouvrière, du peuple tout entier.

La réalisation des objectifs grandioses de l'étape d'achèvement de l'édification socialiste nécessite la connaissance profonde des tendances objectives fondamentales, des principales exigences qui déterminent le développement de la vie sociale toute entière et, en même temps, des manifestations concrètes de ces exigences *pour chaque domaine d'activité séparément* ; cela nécessite une analyse multilatérale des besoins et des possibilités réels, la fusion de la solution à donner aux tâches courantes de la construction avec une vision claire de la perspective, l'adoption de mesures politiques, économiques, sociales, qui mènent, à l'utilisation toujours plus efficace des avantages offerts par le système socialiste, à la stimulation de l'énergie inépuisable des masses, à l'accélération continue des rythmes de développement, ce qui implique le perfectionnement ininterrompu des formes et des méthodes propres à diriger l'économie et la révolution culturelle ; cela nécessite la connaissance profonde de la position et du rôle des classes, une politique suivie de renforcement et de développement de l'alliance entre ouvriers et paysans, de renforcement et de développement du rôle dirigeant de la classe ouvrière au sein de cette alliance ; enfin, cela nécessite une étude approfondie et permanente de la situation et des relations internationales. Une telle direction sage, clairvoyante et ferme ne peut être assurée que par l'état major prolétarien, par le parti marxiste-léniniste de la classe ouvrière.

L'auteur analyse le rôle de la politique scientifique, profondément réaliste, du parti, dans l'accroissement de l'activité créatrice des masses. Il démasque les attaques du révisionnisme contemporain contre le rôle dirigeant du parti, en démontrant la nécessité de renforcer ce rôle à mesure

que l'on avance sur la voie du socialisme et, ensuite, du communisme. A ces fins, l'auteur analyse la manière dont la réalisation du grandiose plan élaboré par le IIIe Congrès du parti, en ce qui concerne le développement des forces productives socialistes, l'achèvement du processus de création des relations de production socialistes, le déroulement sans cesse poursuivi de la révolution culturelle et idéologique, nécessite le renforcement du rôle dirigeant du parti dans tous les domaines de la vie sociale. Il relève l'importance décisive de la direction du parti pour l'activité unitaire du peuple entier, de toute la superstructure socialiste.

Pour conclure, l'auteur souligne l'importance du renforcement continu du parti, de son unité monolithe afin d'accroître son rôle dirigeant dans l'œuvre d'achèvement de l'édification socialiste et de passage vers l'édification du communisme.

ASPECTE ALE STRUCTURII ECONOMICO-SOCIALE ȘI ALE LUPTEI DINTRE VECHI ȘI NOU ÎN ETAPA ACTUALĂ DE DEZVOLTARE A ȚĂRII NOASTRE

DE

ILIE RĂDULESCU

Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn a tras concluzia de imensă însemnătate teoretică și politică potrivit căreia în Republica Populară Romînă a fost construită baza economică a socialismului. Ofensiva neîntreruptă a socialismului pe toate fronturile vieții sociale — economic, politic, ideologic — a dus la obținerea de către oamenii muncii, conduși cu măiastră pricepere de către P.M.R., a victoriei asupra claselor exploatatoare. În lumina acestei cuceriri de importanță istorică au fost analizate la Congresul al III-lea al partidului problemele fundamentale ale dezvoltării țării în anii viitori, a fost elaborat programul desăvîrșirii construcției socialiste, pe care oamenii muncii îl îndeplinesc cu succes.

În multitudinea de probleme a căror importanță principială se desprinde din documentele Congresului partidului, structura economică și socială a Republicii Populare Romîne și legat de aceasta lupta dintre vechi și nou în etapa actuală de dezvoltare a țării noastre, ocupă un loc de seamă. Înțelegerea clară a acestor fenomene, analiza științifică a modificărilor petrecute în structura de clasă a societății noastre, în natura claselor sociale și în raporturile dintre ele, a noilor aspecte ale luptei de clasă au o însemnătate atît teoretică, cît și practică, politică. Materialismul istoric consideră învățătura marxist-leninistă despre clasele sociale și lupta de clasă drept unul din fundamentele teoretice pe care se sprijină partidul clasei muncitoare în stabilirea strategiei și tacticii sale revoluționare în diverse etape ale dezvoltării sociale. În condițiile luptei pentru desăvîrșirea construcției socialismului, pe baza analizei structurii de clasă și a raporturilor dintre clasele sociale, P.M.R. trage concluzii privind dezvoltarea alianței muncitorești-țărănești, perfecționarea funcțiilor statului democrat-popular, dezvoltarea democrației socialiste, promovarea spiritului partinic comunist în știință, artă, cultură, în viața ideologică în general, organizarea muncii de dezvoltare a conștiinței socialiste a maselor, de înlăturare a moravurilor și rămășițelor vechii societăți etc.

1. DESPRE SCHIMBĂRILE PETRECUTE ÎN STRUCTURA ECONOMICĂ ŞI SOCIALĂ A R.P.R. ÎN ANII 1955—1960

Materialismul istoric ne învaţă că izvorul prefacerilor în structura de clasă, precum şi în natura contradicţiilor sociale îl constituie modificările care au loc în baza economică a societăţii, în primul rînd în caracterul proprietăţii asupra mijloacelor de producţie. Lenin considera raportul faţă de mijloacele de producţie drept unul din criteriile fundamentale în definirea claselor sociale, de care depind locul şi rolul fiecărei clase în producţia socială, modul de însuşire a acelei părţi din bogăţia socială care îi revine fiecărei clase, precum şi mărimea acestei părţi. Aceste teze leniniste constituie proiectorul care luminează cercetarea ştiinţifică în stabilirea prefacerilor economice care stau la temelia schimbărilor sociale în perioada construcţiei socialiste din ţara noastră.

Ce modificări s-au petrecut în R.P.R. din punctul de vedere al structurii economico-sociale în răstimpul dintre Congresele al II-lea şi al III-lea ale Partidului Muncitoresc Romîn? Congresul al II-lea al P.M.R. a apreciat că poporul nostru obţinuse pînă în decembrie 1955 „succese hotărîtoare în construirea bazei economice a socialismului”[1]. Relaţiile de producţie socialiste ocupau locul determinant la oraşe şi erau în plină dezvoltare la sate. Înfăţişînd transformările petrecute în ţară pînă la acea dată, tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej, în raportul la Congresul amintit spunea : „astăzi sectorul socialist reprezintă în industrie aproape 100%, în transporturi peste 90%, în sistemul bancaro-financiar şi de asigurări 100%, în comerţul exterior 100%, în comerţul interior peste 80%, iar în agricultură se dezvoltă continuu”[2]. În acel timp Romînia nu avea o bază economică socialistă atotcuprinzătoare ci continua să prezinte acea trăsătură fundamentală a perioadei de trecere de la capitalism la socialism despre care vorbea Lenin, şi anume, existenţa mai multor sectoare economice. Raportul la Congres sublinia că „Alături de formaţiunea socialistă coexistă în etapa actuală formaţiunea micii producţii de mărfuri şi formaţiunea particulară capitalistă”[3]. Corespunzător acestei stări a economiei, structura socială a ţării se caracteriza în acea vreme prin persistenţa — alături de clasa muncitoare, ţărănimea muncitoare şi intelectualitatea legată de popor — a chiaburimii, clasă exploatatoare numeroasă şi a unor rămăşiţe ale capitaliştilor de la oraşe, mai ales în comerţ şi într-o anumită măsură în transportul auto.

Caracteristic etapei parcurse după 1955 este continuarea pe o treaptă superioară a ofensivei forţelor socialiste pe toate fronturile, în vederea făuririi bazei economice a socialismului. Dezvoltarea mult mai rapidă a ţării pe calea socialismului era favorizată acum de numeroşi factori materiali şi morali. Printre aceştia se înscriau nivelul atins pînă atunci în dezvoltarea forţelor de producţie ca urmare a aplicării consecvente a politicii de industrializare, rolul determinant, hotărîtor pe care sectorul socialist din economie îl juca în viaţa ţării, creşterea puterii economice a lagărului so-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări, 1955—1959*, Editura politică, 1959, p. 28.
[2] *Ibidem*, p. 27.
[3] *Ibidem*, p. 28.

cialist şi dezvoltarea colaborării frăţeşti între ţările socialiste. Înfăţişînd conţinutul politicii partidului în anii următori, tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej spunea în raportul amintit : „Politica partidului nostru este o politică de continuă lărgire şi dezvoltare a formaţiunii socialiste, de atragere treptată a micii producţii de mărfuri pe calea socialismului, de ofensivă neîntreruptă a socialismului asupra capitalismului, de îngrădire şi eliminare a elementelor capitaliste, de pregătire a condiţiilor pentru lichidarea deplină a capitalismului, pentru smulgerea rădăcinilor exploatării"[1].

Înfăptuirea sarcinilor cuprinse în Directivele Congresului al II-lea al P.M.R. a însemnat creşterea an de an a forţelor socialismului, slăbirea continuă a poziţiilor elementelor capitaliste şi în cele din urmă lichidarea acestora ca clasă. Urmărind dinamica creşterii sectorului socialist la oraşe şi la sate avem imaginea procesului istoric al victoriei depline a maselor asupra claselor exploatatoare. Astfel, greutatea specifică a sectorului socialist în crearea venitului naţional a crescut de la 71,6 la sută în 1955 la 83,5 la sută în 1959*, iar în producţia globală industrială de la 97 la sută în 1955 la 98,3 la sută** în 1959[2]. Au fost lichidate rămăşiţele capitalismului din transporturi şi din comerţ. A crescut suprafaţa arabilă a sectorului socialist, de la 14,2 la sută în 1955, la 83,8 la sută în martie 1961. Chiaburimea, care în 1955 mai reprezenta 2 la sută din numărul gospodăriilor ţărăneşti, a fost lichidată ca clasă socială încă în anul 1959, desfiinţîndu-se astfel şi la sate ultimele forme de proprietate capitalistă.

După cum se vede, satul, în care în timpul Congresului al II-lea al P.M.R. predomina mica producţie de mărfuri s-a dezvoltat în perioada 1955—1960 consecvent pe calea socialismului, astfel încît azi relaţiile de producţie socialiste sînt covîrşitor dominante în agricultură. Ceea ce relevă şi mai mult starea calitativ nouă în structura agriculturii noastre este greutatea specifică predominantă a sectorului socialist în producţia agricolă. În 1955, cea mai mare parte din producţia de cereale pentru boabe, 78,3 la sută din total, era dată de sectorul agricol individual, în timp ce sectorul socialist producea doar 21,7 la sută; în 1959 situaţia era cu totul schimbată, sectorul socialist producînd 67,3 la sută, iar cel individual doar 32,7 la sută[3]. La principalele plante destinate industrializării, sectorul socialist dădea în 1955 doar 18,5 la sută din producţia globală de sfeclă de zahăr şi 21,4 la sută din cea de plante uleioase, în vreme ce sectorul particular dădea 81,5 la sută şi respectiv 78,6 la sută; în schimb în 1959 agricultura socialistă a produs 86 la sută din producţia de sfeclă de zahăr şi 75,7 la sută din cea de plante uleioase, iar ţăranii individuali doar 14 la sută şi respectiv 24,3 la sută[4].

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *op. cit.*, p. 28.

* Neîndoios că această situaţie s-a mai modificat pînă în iunie 1960, cînd a avut loc Congresul al III-lea al P.M.R. care a tras concluzia istorică despre construirea bazei economice a socialismului în ţara noastră.

** Restul de 1,7 sută constituie producţia atelierelor meşteşugăreşti şi a micii industrii particulare.

[2] *Anuarul statistic al R.P.R. 1960*, p. 103.

[3] *Ibidem*, p. 227.

[4] *Ibidem*, p. 228—229, 230—231.

Ce semnificație politică și economică au aceste modificări în structura producției agricole? În 1955 industria socialistă depindea în cea mai mare măsură de sectorul micii producții de mărfuri în ce privește aprovizionarea clasei muncitoare cu alimente și a întreprinderilor industriei ușoare și alimentare cu materii prime. Aceasta provoca anumite greutăți care influențau asupra ritmului și proporțiilor dezvoltării economiei naționale. La Congresul al II-lea al partidului, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej atrăgea atenția că „Predominarea la sate a micii producții de mărfuri, ritmul încet al dezvoltării sectorului socialist în agricultură față de creșterea industriei socialiste au devenit o frînă nu numai în dezvoltarea forțelor de producție în agricultură, ci și în calea dezvoltării mai departe a industriei socialiste și a economiei naționale în general"[1]. În anii care au urmat, creșterea contribuției sectorului socialist în domeniul producției-marfă agricolă a creat un izvor nou, socialist pentru aprovizionarea orașului cu materii prime și cu produse agro-alimentare. Aceasta se reflectă în mai buna aprovizionare a populației în ultimii ani, în creșterea la nivelul cerințelor a producției de zahăr, ulei, în sporirea producției de țesături din plante tehnice.

O trăsătură a perioadei dintre cele două Congrese ale partidului este creșterea numărului populației ocupate în sectorul socialist, o dată cu restrîngerea continuă a celor ocupați în mica producție de mărfuri, precum și cu lichidarea rămășițelor capitaliste. Astfel, față de totalul populației ocupate, greutatea specifică a populației ocupate în sectorul socialist a crescut de la 39,1 la sută în 1955 la 81,3 la sută în 1959. Prin urmare, majoritatea covîrșitor dominantă a populației din țara noastră își durează existența pe baza muncii proprii în cadrul sectorului socialist de stat și cooperatist-colectivist. În 1955 în țară existau trei sectoare economice, în timp ce în perioada actuală situația este radical schimbată. *Baza economică caracteristică a societății noastre o constituie relațiile de producție socialiste**. Sectorul capitalist a fost lichidat pentru totdeauna; au fost suprimate cauzele care generează exploatarea omului de către om și împărțirea societății în exploatatori și exploatați. În același timp sectorul micii producții de mărfuri s-a restrîns an de an, o dată cu trecerea majori-

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1955—1959*, Editura politică, 1959, p. 90.

* Firește, în țara noastră mai sînt, în afară de țăranii cu gospodării individuale, și alți oameni care își organizează încă viața pe temelia proprietății individuale, dar numărul acestora se restrînge continuu, o dată cu extinderea relațiilor de producție socialiste și cu creșterea proprietății obștești asupra mijloacelor de producție. Iată, spre exemplu, situația existentă din acest punct de vedere la sfîrșitul anului 1959, situație mult schimbată astăzi. Numărul firmelor comerciale particulare în comerțul cu amănuntul era de cca 1 200, cu un total de aproximativ 1 270 persoane ocupate; în țară existau cca 5 400 mici unități industriale particulare (este vorba mai ales de diverse întreprinderi ale industriei țărănești casnice); un număr de peste 8 800 de oameni dețineau cazane de țuică, iar un număr de peste 500 — darace de lînă; numărul meseriașilor individuali din ramurile industriei și construcțiilor (oameni care își asigură venitul prin munca proprie sau ajutați de membrii familiei) se ridica la circa 115 600; cca 37 000 de oameni erau cunoscuți ca prestatori de servicii neindustriale sau diverși liber profesioniști. Precum se vede, cea mai mare parte a acestor elemente sînt ocupate în domenii de deservire a populației.

tăţii covîrşitoare a ţărănimii pe baza interesului material şi a liberului consimţămînt la agricultura cooperatist-socialistă.

Vorbind despre prefacerile revoluţionare adînci care se petrec în satele patriei noastre, tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej arăta în Raportul la cel de-al III-lea Congres al Partidului Muncitoresc Romîn : „Procesul de transformare socialistă a agriculturii a cuprins aproape întreaga ţărănime, care a urmat cu încredere calea arătată de partid — calea agriculturii socialiste. Cooperativizarea agriculturii este în linii generale înfăptuită"[1]. Peste patru cincimi din suprafaţa arabilă şi din numărul familiilor ţărăneşti erau cuprinse în iunie 1960 în economia socialistă, restul gospodăriilor ţărăneşti individuale îndreptîndu-se şi ele spre agricultura socialistă. Gospodăriile ţărăneşti individuale se află sub influenţa puternică a economiei socialiste, ele sînt legate prin numeroase fire de oraşul socialist, aproape toate fac parte din cooperaţia de consum (care este o formă socialistă). Ce arată toate acestea ? Ele ne arată că în etapa actuală nu mai avem de a face cu gospodăria ţărănească individuală clasică, ci cu una care, deşi se bazează pe proprietatea privată asupra mijloacelor sale de producţie, se află sub influenţa puternică, hotărîtoare a economiei socialiste. Numai o privire dialectică a proceselor ce au loc la sate ne ajută să înţelegem orientarea ţăranului muncitor spre gospodării colective şi întovărăşiri agricole, pe baza convingerii sale de superioritatea agriculturii socialiste şi ca urmare a muncii de lămurire şi a ajutorului dat de partid şi guvern. Partidul ţine seama de natura gospodăriei ţărăneşti individuale şi o ajută să păşească pe calea agriculturii socialiste. Spre sfîrşitul perioadei planului de 6 ani, o dată cu victoria deplină a socialismului la sate, economia naţională va căpăta un caracter pe deplin socialist.

Înfăţişînd marile transformări economico-sociale petrecute în R.P.R. trebuie relevat că ofensiva neîntreruptă a socialismului pe toate fronturile a însemnat totodată o restrîngere continuă a posibilităţilor economice şi sociale de împotrivire ale rămăşiţelor claselor exploatatoare, lărgirea bazei social-politice a regimului democrat-popular, adică creşterea continuă a numărului şi forţei celor care s-au ataşat cauzei socialismului. Prin urmare, procesul de rezolvare a contradicţiei interne dintre forţele socialismului în plină dezvoltare şi ale capitalismului răsturnat de la putere, dar care a mai dispus un timp de resurse de împotrivire şi de renaştere, a reprezentat totodată pe plan politic şi social, procesul de consolidare a dictaturii proletariatului, de îngustare continuă a sferei antagonismelor social-economice. În acest sens la Congresul al III-lea al partidului s-a arătat că : „Victoriile însemnate ale socialismului în toate domeniile, forţa de nezdruncinat a orînduirii noastre de stat, unitatea politică-morală a poporului muncitor o dată cu desfiinţarea claselor exploatatoare au îngustat tot mai mult terenul de acţiune al elementelor duşmane socialismului, determinînd un proces de treptată restrîngere a funcţiei represive a statului"[2].

Succesele istorice ale poporului muncitor în construcţia socialistă au constituit lovituri nimicitoare date duşmanilor socialismului care îşi

---

[1] *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn*, Editura politică, 1960, p. 15.
[2] *Ibidem*, p. 295.

făceau iluzii de restaurare a rînduielilor burghezo-moşiereşti. În acest sens un factor hotărîtor îl constituie, de asemenea, întărirea continuă a lagărului socialist mondial, accentuarea an de an a raportului de forţe pe plan internaţional în favoarea lagărului socialist. Concluzia Declaraţiei Consfătuirii reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti din noiembrie 1960, potrivit căreia „în prezent nu numai în Uniunea Sovietică, dar şi în celelalte ţări socialiste au fost lichidate posibilităţile social-economice de restaurare a capitalismului"[1] reflectă situaţia nouă, ireversibilă creată o dată cu victoria socialismului în ţările de democraţie populară, între care şi R.P.R., şi are o mare însemnătate politică pentru ţările socialiste ; apartenenţa la sistemul mondial al socialismului constituie garanţia cea mai sigură a victoriei definitive a socialismului în fiecare ţară democrat-populară. S-au spulberat posibilităţile duşmanilor socialismului de a restaura vechile rînduieli cu ajutorul forţelor contrarevoluţionare imperialiste : „...unirea strînsă a statelor socialiste într-un singur lagăr, unitatea tot mai puternică şi forţa mereu crescîndă a acestui lagăr asigură în cadrul întregului sistem, în ansamblul lui, victoria deplină a socialismului"[2], subliniază Declaraţia amintită.

Aşadar, în ţara noastră, relaţiile de producţie socialiste s-au extins în întreaga economie naţională şi formează în perioada actuală baza economică caracteristică a societăţii. Problema luptei „care pe care" specifică epocii de trecere de la capitalism la socialism a fost definitiv rezolvată în favoarea socialismului. Pe plan social aceasta se reflectă în lichidarea claselor exploatatoare şi în dezvoltarea claselor societăţii socialiste : clasa muncitoare, ţărănimea colectivistă şi pătura socială a intelectualităţii. A crescut ponderea muncitorilor faţă de totalul populaţiei, ceea ce marchează lărgirea continuă a bazei sociale muncitoreşti a regimului democrat-popular. Numărul muncitorilor a ajuns în 1959, la 2 151 200. Este de remarcat că în afară de creşterea numerică, s-au petrecut modificări calitative în interiorul clasei muncitoare în ce priveşte structura profesională, repartizarea teritorială, creşterea nivelului conştiinţei sale socialiste şi al combativităţii. „Eroica noastră clasă muncitoare, se arată în Raportul la Congresul al III-lea al P.M.R., s-a dovedit a fi la înălţimea misiunii sale istorice de conducătoare a tuturor oamenilor muncii în lupta pentru construirea societăţii socialiste"[3]. Clasa muncitoare este clasa cea mai organizată, cu nivelul cel mai înalt de conştiinţă socialistă. În perioada desăvîrşirii construcţiei socialiste cresc tot mai mult conştiinţa socialistă şi pregătirea ideologică a clasei muncitoare, ducînd la întărirea rolului său de clasă conducătoare în societate.

Profunde modificări s-au petrecut în fizionomia social-politică şi spirituală a ţărănimii. Numărul familiilor ţărăneşti cuprins în sectorul socialist a crescut de la 382 000 în 1955 la 2 920 000 în iunie 1960. La Congresul al III-lea al partidului tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej arăta că

---

[1] *Declaraţia Consfătuirii reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti* (noiembrie 1960), Editura politică, 1960, p. 20.

[2] *Ibidem*, p. 21.

[3] *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn*, Editura politică, 1960, p. 15.

în procesul transformărilor revoluționare de la sate „se formează o clasă nouă, țărănimea colectivistă, prietenă și aliată de nădejde a clasei muncitoare, se dezvoltă conștiința socialistă a maselor țărănești, se întărește și se ridică pe o treaptă mai înaltă alianța muncitorească-țărănească" [1].

În prezent țărănimea se află în plin proces de transformare într-o clasă socială omogenă. Actualul nivel de socializare a producției și a muncii în agricultură se caracterizează prin existența a două forme de cooperație agricolă de producție precum și a unui număr de țărani cu gospodărie privată. Aceste stări diferite în ce privește structura țărănimii vor dispărea încetul cu încetul în procesul înaintării ascendente spre victoria deplină a relațiilor socialiste în agricultură. Stabilirea proprietății socialiste-colectiviste în întreaga agricultură, va însemna așezarea întregii țărănimi pe o temelie economică *unică*, transformarea ei într-o clasă cu adevărat omogenă.

În sfîrșit, intelectualitatea cunoaște, de asemenea, transformări de ordin cantitativ și calitativ. Reflectînd programul dezvoltării bazei tehnico-materiale a socialismului ca verigă hotărîtoare a construirii socialismului, sporirea rîndurilor intelectualității a continuat pe calea creșterii numărului de cadre tehnice-inginerești, numărul total al inginerilor în economia națională ridicîndu-se în 1960 la aproximativ 59 000, iar al cadrelor cu pregătire medie la peste 220 000. Profundele transformări petrecute în economie și cultură, amplul program al construcției socialiste, vastele posibilități create pentru însușirea teoriei marxist-leniniste au deschis largi perspective dezvoltării cercetărilor științifice, creației literare și artistice, afirmării talentului și capacităților creatoare ale tuturor categoriilor de intelectuali. Programul elaborat de partid pentru desăvîrșirea construcției socialiste stimulează nemăsurat desfășurarea activității oamenilor de cultură, solicitînd într-un grad mai înalt contribuția de preț a acestora la dezvoltarea economiei naționale, a științei și artei, la răspîndirea în mase a culturii noi, socialiste.

Actuala structură socială a țării noastre este caracteristică societății socialiste aflată în perioada inițială a etapei de desăvîrșire a construcției socialiste. Aceasta înseamnă, în primul rînd, că „în prezent principalele forțe sociale din țara noastră sînt clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, care, împreună cu intelectualitatea legată de popor, merg cu încredere, sub conducerea partidului, într-un front unic pe calea socialismului" [2]. Aceasta înseamnă în al doilea rînd, că clasa muncitoare și țărănimea muncitoare trec printr-un proces de dezvoltare ca clase sociale ale societății socialiste ; un proces asemănător se petrece și în rîndul intelectualității. Este vorba mai ales, de dezvoltarea conștiinței socialiste, de creșterea nivelului cultural-tehnic, de modificarea structurii profesionale a clasei muncitoare, a intelectualității, de transformarea țărănimii într-o clasă omogenă etc. Aceasta înseamnă apoi că la noi în țară mai există, cum s-a arătat, oameni care își durează încă existența pe proprietatea privată asupra unor mijloace de producție (dar nu exploatează muncă străină).

---

[1] *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn*, Editura politică, 1960, p. 47.
[2] *Ibidem*, p. 293.

Victoria socialismului în R.P.R. generează relații cu totul noi între clasele societății noastre, relații radical deosebite prin natura lor de raporturile de clasă din perioada regimului burghezo-moșieresc. Ceea ce caracterizează raporturile dintre clasa muncitoare și țărănime, precum și cele dintre acestea și intelectualitate este unitatea intereselor politice, economice și ideologice fundamentale. Tocmai această unitate făurită pe temelia proprietății socialiste asupra mijloacelor de producție explică puternica stabilitate și vitalitate a orînduirii noastre de stat. „Consolidarea continuă a alianței clasei muncitoare cu țărănimea, strînsa frăție dintre oamenii muncii de toate naționalitățile, dezvoltarea continuă a unității moral-politice a poporului, coeziunea strînsă în jurul partidului și guvernului a tuturor celor ce muncesc constituie temelia de nezdruncinat a regimului nostru democrat-popular [1]", arată tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej.

2. ASPECTE ALE LUPTEI DINTRE VECHI ȘI NOU ÎN ETAPA ACTUALĂ DE DEZVOLTARE A SOCIETĂȚII SOCIALISTE IN R.P.R.

Construirea bazei economice a socialismului a determinat schimbări importante în ce privește natura contradicțiilor obiective interne din societate. Desființarea ca clasă a burgheziei de la orașe și a chiaburimii, și statornicirea proprietății socialiste asupra mijloacelor de producție au dus la dispariția bazei economice a antagonismelor politice, de clasă. În țara noastră au apărut forțe motrice noi, specifice societății socialiste, a căror acțiune întărește coeziunea orînduirii de stat și grăbește progresul social. Avem în vedere relațiile de producție socialiste care acționează ca un puternic motor al dezvoltării forțelor de producție, unitatea moral-politică a oamenilor muncii în jurul partidului, patriotismul socialist care animă pe cei ce muncesc, generînd eroismul de masă, critica și autocritica, forțe motrice a căror acțiune crește continuu pe măsura dezvoltării bazei tehnice-materiale a socialismului, a extinderii proprietății obștești și a ridicării conștiinței socialiste a oamenilor. Dezvoltarea societății noastre pe calea desăvîrșirii construcției socialiste poartă din plin amprenta avîntului în muncă al maselor muncitoare de la orașe și sate ale căror inițiative și talente se dezvoltă necontenit. În R.P.R. se manifestă mereu mai pregnant acțiunea acelei legi descoperite de clasicii marxism-leninismului, și anume, că „pe măsură ce se lărgește și se adîncește creația istorică a oamenilor, trebuie să crească și proporțiile masei populației care este un factor istoric conștient" [2]. În activitatea multilaterală a clasei muncitoare, țărănimii, intelectualității, pentru îndeplinirea programului elaborat de Congresul al III-lea al P.M.R. apar inițiative înaintate, noi forme ale întrecerii socialiste, se afirmă grija celor ce muncesc pentru gospodărirea judicioasă a bunurilor sociale, pentru dezvoltarea proprietății socialiste, pentru promovarea în viața socială a principiilor socialismului etc. etc.

[1] *Cuvîntarea tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej la adunarea electorală din sala Floreasca, Scînteia* nr. 5093 din 4 martie 1961.

[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 2, 1951, p. 518.

Ce arată toate aceste fenomene caracteristice societăţii noastre? Ele vin să confirme că lichidarea bazei economice a antagonismelor de clasă, politice, influenţează nemărginit asupra dezvoltării sociale. Pe baza socialismului progresul Romîniei se realizează în ritm accelerat şi armonios.

Aceasta deoarece desfiinţarea claselor exploatatoare şi instaurarea proprietăţii socialiste asupra mijloacelor de producţie a însemnat, pe de o parte, înlăturarea barierelor sociale din calea dezvoltării forţelor de producţie, pe de altă parte, crearea unui teren obiectiv pentru stăpînirea şi dirijarea de către oameni a proceselor dezvoltării sociale. Poporul nostru a făcut acel salt istoric despre care vorbea Engels, din imperiul necesităţii în imperiul libertăţii, iar acesta este unul din izvoarele succeselor sale istorice în dezvoltarea economică şi culturală a patriei.

În aprecierea fenomenelor dezvoltării sociale actuale în ţara noastră trebuie ţinut seamă, desigur, de etapa construcţiei socialiste la care am ajuns. La noi au învins relaţiile de producţie socialiste, a fost făurită o existenţă socială socialistă, clasele exploatatoare au fost lichidate. Duşmanii socialismului au pierdut baza materială. Fiziceşte însă foştii exploatatori trăiesc printre oamenii muncii; unii dintre aceştia îşi mai fac iluzii cu privire la restaurarea vechilor orînduieli. În afară de aceasta în ţara noastră mai sînt elemente care au slujit în trecut burghezia şi moşierimea, mai ales foşti legionari notorii care păstrează sentimente duşmănoase faţă de transformările socialiste. La toate cele arătate se adaugă existenţa imperialismului internaţional care nu se dă în lături de la provocări şi spionaj împotriva statelor socialiste. Imperialismul caută să încurajeze elementele duşmănoase din interiorul ţării la acţiuni potrivnice intereselor poporului muncitor; puterile imperialiste intensifică propaganda anticomunistă şi încearcă totodată să activeze rămăşiţele capitaliste care mai există în conştiinţa unor oameni cu vederi înapoiate, cu apucături străine relaţiilor de producţie socialiste.

Din toate acestea rezultă că în ţara noastră continuă să existe forme, manifestări, ale luptei de clasă. În acest sens, Congresul al III-lea a subliniat necesitatea de a ţine mereu trează vigilenţa politică faţă de elementele reacţionare înrăite, fanatice, faţă de spioni şi diversionişti, agenţi ai spionajului imperialist, care în ura lor faţă de socialism încearcă să lovească în cuceririle oamenilor muncii; este necesară menţinerea trează a vigilenţei faţă de diverşi foşti capitalişti, foşti chiaburi şi alte elemente duşmănoase de la oraşe şi sate. În etapa actuală, cînd baza economică a socialismului a fost construită, tărîmul *principal* al luptei de clasă îl constituie domeniul ideologic şi cu deosebire lupta împotriva rămăşiţelor capitaliste din conştiinţa şi felul de trai al oamenilor. Tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej arată în Raportul la Congresul al III-lea al partidului că „*în prezent, activitatea ideologică, munca de lichidare a înrîuririlor educaţiei burgheze din conştiinţa oamenilor este tărîmul principal al luptei de clasă, al luptei între vechi şi nou*. De aici rezultă necesitatea consecvenţei şi fermităţii în combaterea concepţiilor ideologice străine, unele — moştenire a trecutului, altele — reflectare a influenţelor lumii capitaliste”[1].

---

[1] *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn*, Editura politică, 1960, p. 88.

Fenomenele vieții sociale sînt complexe. Evident, nu orice luptă a noului împotriva vechiului constituie o formă a luptei de clasă. Dezvoltarea construcției socialiste, făurirea omului nou etc., au loc pe calea înlăturării a tot ceea ce se învechește, ceea ce devine rutină și nu mai corespunde progresului social, pe calea promovării noului, a metodelor înaintate de muncă, a unor forme de colaborare și întrajutorare tovărășească. Desigur și aceasta presupune o luptă activă pentru înlăturarea acelor manifestări ale unor oameni care pot frîna mersul rapid și sigur înainte spre țelul desăvîrșirii construcției socialiste și al trecerii ulterioare, în perspectivă la construcția comunismului. Dar aceasta este lupta forțelor socialiste pentru perfecționarea continuă a activității lor, pentru a deschide mereu drum la ceea ce este nou, înaintat, ridicînd astfel mai sus edificiul noii societăți. Referindu-se la contradicțiile neantagoniste, Lenin spunea că și în cadrul acestora există „de asemenea luptă, dar de un fel deosebit, învingerea unei oarecari împotriviri, ce e drept, o cu totul altă împotrivire și cu totul alt gen de învingere"[1].

Totodată nu poate fi pierdut din vedere faptul că persistența — în etapa actuală — a unor forme ale luptei de clasă influențează toate laturile luptei dintre nou și vechi, întrucît elementele dușmănoase încearcă să folosească în scopurile lor ceea ce este mai înapoiat și ca atare să aducă prejudicii ritmului viu al desăvîrșirii construcției socialiste.

După părerea noastră, aspecte ale luptei de clasă se întîlnesc în primul rînd în lupta forțelor socialismului pentru lichidarea acelor concepții și manifestări care prin natura lor de clasă, prin conținutul lor obiectiv constituie rămășițe ale împotrivirii capitalismului față de socialismul victorios. Avem în vedere acele concepții, deprinderi și practici moștenite de la regimul burghezo-moșieresc, pe care foști exploatatori, elementele dușmănoase și organizațiile capitalului internațional caută să le folosească drept instrument de luptă împotriva societății socialiste. Este vorba în primul rînd de acele rămășițe ale capitalismului din conștiința unor oameni care se manifestă în anumite acte antisociale. Să ne referim spre exemplu la furturile și delapidările din avutul obștesc. Se știe bunăoară că plenara C.C. al P.M.R. din iunie 1958 atrăgea atenția că nu întotdeauna infracțiunile de furt și delapidare sînt rezultatul conștiinței înapoiate a unor oameni, ci, dimpotrivă, că uneori, acestea constituie o acțiune cu conținut contrarevoluționar, o formă de împotrivire a unor elemente dușmănoase față de construcția socialistă. Lenin spunea că bogătașul și pungașul sînt două fețe ale aceleiași medalii, și de aceea, chiar după lichidarea burgheziei ca clasă, muncitorii mai au de luptat împotriva unor asemenea creaturi ale capitalismului cum sînt hoții, pungașii, trîntorii, pentru curățirea societății noi de vestigiile vechii societăți.

Lupta partidului clasei muncitoare, a statului socialist pentru înlăturarea oricăror rămășițe ale ideologiei și moralei burgheze, este lupta pentru formarea omului nou, cu o concepție și o morală comunistă. În Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești din noiembrie 1960 se arată că „această luptă are un caracter îndelun-

[1] Citat după *Analele romîno-sovietice*, seria filozofie, nr. 5, 1953, p. 12.

gat și va continua pînă la completa eliberare a conștiinței oamenilor de rămășițele ideologiei burgheze''[1].

După cum se știe, o parte a oamenilor muncii și-au format elemente ale conștiinței noi, socialiste, încă în condițiile regimului burghezo-moșieresc. Este vorba în primul rînd de partea cea mai înaintată a clasei muncitoare în ale cărei rînduri, datorită luptei și activității partidului comunist au pătruns ideile marxism-leninismului, sub impulsul cărora, și în procesul luptei de clasă împotriva exploatării, s-a format conștiința contradicțiilor de neîmpăcat dintre proletariat și burghezie, conștiința necesității revoluției socialiste în vederea lichidării asupririi de clasă și naționale, a început să se dezvolte o concepție nouă în înțelegerea fenomenelor sociale și a lumii înconjurătoare. În focul marilor bătălii de clasă purtate de către muncitori s-au format trăsături morale noi ca spiritul de solidaritate de clasă, eroismul în folosul maselor asuprite, ura față de exploatatori, curajul în acțiune, sentimentul internaționalismului proletar. Aceste elemente ale conștiinței socialiste s-au dezvoltat puternic în condițiile dictaturii proletariatului, înflorind și rodind pe solul transformărilor socialiste în economie și cultură, și sub impulsul muncii ideologice desfășurate de Partidul Muncitoresc Romîn, o dată cu formarea și dezvoltarea unei conștiințe și morale noi, generate de existența socială socialistă.

Etapa parcursă pînă acum de țara noastră în construcția socialistă a înregistrat din punctul de vedere al formării și dezvoltării conștiinței socialiste succese remarcabile. În procesul luptei pentru avîntul forțelor de producție și pentru extinderea și consolidarea relațiilor de producție socialiste s-a desfășurat intens munca ideologică, științifică și cultural-educativă dusă de partid, de stat și de organizațiile obștești. Marxism-leninismul a cucerit masele largi și a devenit ideologia dominantă a societății noastre. Știința, arta, literatura, învățămîntul de toate gradele, munca culturală de masă se desfășoară pe temelia concepției marxist-leniniste despre lume. A crescut nivelul de conștiință socialistă al populației. „Ca urmare a transformărilor social-economice, în țara noastră a luat naștere și se dezvoltă tot mai mult o morală nouă, socialistă, o nouă atitudine față de muncă, față de bunurile obștești și îndatoririle sociale, noi relații de întrajutorare tovărășească între cei ce muncesc''[2].

Ideile marxist-leniniste care cuceresc masele, conștiința socialistă, noile trăsături morale ale oamenilor muncii, constituie un izvor al dezvoltării rapide a societății noastre și al consolidării sale continue. Mișcarea care a cuprins întregul popor muncitor pentru realizarea programului de desăvîrșire a construcției socialiste constituie expresia cea mai caracteristică a acestui fapt. „Viața arată ce forță reprezintă conștiința tot mai înaltă a oamenilor muncii, identificarea lor cu interesele generale, încrederea lor în viitor, hotărîrea lor de a-și aduce contribuția la victoria deplină a socialismului''[3], spunea tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej la Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn.

---

[1] *Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești* (noiembrie 1960), Editura politică, p. 20.

[2] *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn*, Editura politică, 1960, p. 86.

[3] *Ibidem*, p. 86—87.

Formarea și dezvoltarea conștiinței socialiste constituie, după cum arată teoria marxist-leninistă, un proces îndelungat și complex. Filozofia materialist-dialectică a fundamentat adevărul potrivit căruia oglindirea existenței sociale în conștiința socială, înțelegerea de către oameni a transformărilor petrecute în modul de producție și orientarea activității lor în spiritul acestor transformări este o acțiune complexă, care are loc în luptă cu rămășițele ideologice ale vechii societăți. În organizarea activității de educare socialistă a populației, P.M.R. ține seama de faptul că diversele idei, concepții, principii s-au înrădăcinat cu timpul în conștiința unor oameni sub impulsul propagandei și al realităților din vechiul regim burghezo-moșieresc, au devenit la unii deprinderi, obișnuință, trăsături de caracter, reguli nescrise de conduită și acțiune. Aici un rol activ l-au avut diversele instituții suprastructurale care au răspîndit larg morala și concepțiile burgheziei și moșierimii. Și cu cît asemenea deprinderi, concepții, tradiții sînt mai vechi, mai sedimentate în mintea unor oameni, cu atît ele au o vitalitate mai mare, iar izgonirea lor și educarea oamenilor în spiritul ideologiei și moralei comuniste devine o sarcină mai grea și de mai lungă durată. Așa este cazul, spre exemplu, cu concepțiile și ritualurile religioase, a căror apariție se pierde în negura vremurilor, cu manifestările de egoism și individualism formate pe terenul proprietății private asupra mijloacelor de producție, cu ideile naționaliste pe care burghezia le-a propagat intens.

Totodată, în aprecierea cauzelor care influențează asupra conștiinței unor oameni trebuie ținut seama și de faptul că în R.P.R. mai există unele forme economice presocialiste cum sînt elementele micii producții de mărfuri. Are aceasta vreo influență asupra conștiinței unor oameni? Firește că are. În condițiile social-economice actuale existența proprietății private asupra unor mijloace de producție în agricultură și în ramura producției meșteșugărești nu mai constituie un izvor de generare a relațiilor de producție capitaliste. Dar constituie un mijloc de alimentare a psihologiei individualismului și egoismului, a anumitor tendințe spre îmbogățire pe căi ilicite (prin speculă, spre exemplu).

Existența încă a unui număr de gospodării țărănești individuale, ostilitatea și acțiunile dușmănoase ale unor foști chiaburi exercită o oarecare influență asupra unora dintre țăranii intrați în gospodăriile colective și în întovărășirile agricole. Aceasta se observă bunăoară în tendințele unor țărani colectiviști, a căror conștiință socialistă este incipientă, de a acorda mai mare atenție muncii în gospodăria personală, sau prin tendința unor țărani întovărășiți de a nu intra cu tot pămîntul în întovărășire. Totodată nu se poate uita că în înseși gospodăriile agricole colective, mai ales în cele mai tinere, nu s-a reușit, în scurtul timp care a trecut de la constituirea lor, să se formeze conștiința nouă, socialistă la toți colectiviștii. Conștiința *unora* dintre aceștia a rămas încă în urma relațiilor socialiste în sfera cărora își desfășoară activitatea. Aceasta se vede, spre exemplu, în tendința unor elemente de a se înfrupta din avutul obștesc. Contabila B. M. din gospodăria colectivă Rîfov, regiunea Ploiești, spre exemplu, a pontat în fals un număr de zile-muncă pentru rudele sale, în scopul de a lua mai multe produse fără a munci. La gospodăriile agricole colective din Afumați și Hotarele, regiunea București, Chirnogi și Plopeni, regiunea Dobrogea, unele elemente ajunse

în funcţie de conducere au căutat pe căi necinstite să-şi asigure venituri suplimentare pe seama avutului obştesc. Ar fi, desigur, greşit a trage din asemenea cazuri concluzii generalizatoare. Ceea ce se poate totuşi conchide este faptul că vechile deprinderi formate pe terenul proprietăţii private constituie încă piedici care nu pot fi neglijate în lupta pentru desăvîrşirea construcţiei socialiste în agricultură, pentru consolidarea economică-organizatorică a gospodăriilor agricole colective.

Aşadar, existenţa încă a unor idei, moravuri, obiceiuri, tradiţii străine moralei socialiste, mai are în ţara noastră unele cauze obiective a căror acţiune se restrînge continuu în perioada desăvîrşirii construcţiei socialiste. După cum s-a văzut aceste cauze nu ţin de *esenţa* modului de producţie socialist, ci constituie *rămăşiţe* ale vechii orînduiri desfiinţate în R.P.R. În ţara noastră nu mai există clase sociale purtătoare ale unor astfel de concepţii şi deprinderi. Desfiinţarea burgheziei ca clasă a însemnat, pe plan ideologic, lichidarea clasei sociale interesate în perpetuarea şi răspîndirea ideologiei şi moralei societăţii capitaliste.

Caracteristic pentru etapa actuală de avînt al luptei maselor, conduse de partid, pentru realizarea Directivelor Congresului al III-lea al P.M.R. este *ofensiva neîntreruptă a noului* în toate domeniile vieţii sociale, transformarea radicală a modului de trai şi a conştiinţei maselor. În procesul desăvîrşirii construcţiei socialiste rămăşiţele ideologiei, moralei şi psihologiei burgheze devin tot mai incompatibile cu progresul social. De aceea, dacă partidul îndreaptă lupta împotriva acestor vestigii ale trecutului o face nu pentru că s-ar desfăşura vreun proces de extindere a acestora, ci pentru că cerinţele mersului înainte spre societatea socialistă dezvoltată impun acest lucru cu mai multă acuitate decît oricînd în trecut. În etapa desăvîrşirii construcţiei socialiste, creşte ritmul dezvoltării sociale, au loc prefaceri profunde în economie, politică şi cultură — ceea ce impune, ca o cerinţă obiectiv-necesară, creşterea gradului de participare conştientă a maselor la activitatea constructivă. Aceasta ridică mereu mai sus rolul conştiinţei socialiste ca o forţă motrice a progresului social.

Caracterul conştient al dezvoltării sociale, rolul conducător al partidului şi politica sa ştiinţifică, participarea activă a celor mai largi mase populare la activitatea materială şi spirituală, la gospodărirea şi conducerea treburilor de stat şi obşteşti, creează condiţii în cadrul cărora se modifică însăşi tendinţa de rămînere în urmă a conştiinţei sociale a oamenilor faţă de existenţa lor socială (lege sociologică generală de dezvoltare a conştiinţei sociale). Acţionînd pe temeiul schimbărilor radicale petrecute în existenţa socială a oamenilor şi folosind posibilităţile inepuizabile de progres spiritual pe care le generează orînduirea socialistă precum şi forţele motrice politico-ideologice şi morale specific socialiste, partidul acţionează cu eficacitate şi consecvenţă pentru ridicarea conştiinţei maselor la nivelul marilor realizări din sfera activităţii economice constructive şi a obiectivelor impunătoare ale noii etape. Oamenii cei mai înaintaţi din rîndurile muncitorilor, ţăranilor, intelectualilor, desfăşoară sub conducerea partidului, munca politică, ideologică, culturală, ştiinţifică, artistică, de educare comunistă a maselor largi ale populaţiei. La această activitate iau parte organizaţiile obşteşti, statul democrat-popular, opinia publică socialistă aflată

în plin proces de maturizare. Organizatorul și conducătorul acestei lupte este Partidul Muncitoresc Romîn, a cărui politică constituie programul de luptă pentru victoria deplină a ideologiei socialiste asupra rămășițelor ideologiei capitaliste.

Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn a stabilit un program vast de activitate pentru dezvoltarea conștiinței socialiste și a moralei socialiste, pentru plămădirea omului nou cu trăsături de caracter, concepții și deprinderi caracteristice societății socialiste în plin proces de dezvoltare. Studiind documentele Congresului se constată orientarea partidului spre dezvoltarea atitudinii socialiste față de muncă, față de bunurile obștești și îndatoririle sociale, spre educarea materialistă, ateist-științifică a populației. Acestea sînt sarcini de lungă durată, iar îndeplinirea lor presupune o mare atenție în alegerea metodelor de activitate. Trebuie să avem mereu în vedere cele spuse de Lenin și anume că formarea trăsăturilor morale socialiste, lichidarea unor deprinderi cum sînt, de pildă, manifestări de atitudine veche față de muncă, constituie o transformare mai profundă, mai hotărîtoare, o revoluție mai grea decît însăși răsturnarea burgheziei, „căci ea înseamnă victoria asupra propriei noastre rutine, asupra dezmățului, asupra egoismului mic-burghez, asupra acestor deprinderi pe care capitalismul blestemat le-a lăsat moștenire muncitorului și țăranului" [1].

Materialismul istoric ne învață că transformarea, modelarea conștiinței și moralei oamenilor au loc, în primul rînd, în procesul luptei pentru făurirea societății socialiste. Numai lupta educă clasa muncitoare, numai ea îi dezvăluie măsura forțelor sale, îi limpezește mintea, îi oțelește voința, spunea Vladimir Ilici Lenin [2]. Noua atitudine față de muncă, spiritul de întrajutorare tovărășească, încrederea în forța omului de a transforma natura și societatea, se dezvoltă în procesul producției materiale. În acest sens, *programul economic pe șase ani este în același timp un program al educării comuniste a populației.* Socialismul este organic legat de muncă. Iată de ce Congresul partidului a subliniat necesitatea de a dezvolta larg întrecerea socialistă, a orienta eforturile oamenilor muncii spre folosirea cît mai completă a mijloacelor de producție, spre economisirea materialelor, spre ridicarea calității produselor. Amploarea luptei pentru economii, pentru gospodărirea judicioasă a fondurilor de investiții, preocuparea pentru a da produse de calitate sînt indici ai creșterii conștiinței socialiste, ai dezvoltării noii atitudini față de muncă și față de proprietatea obștească. De aci rezultă că sporirea preocupării organizațiilor de partid, de sindicat și U.T.M. pentru organizarea temeinică a întrecerii socialiste și a consfătuirilor de producție, pentru extinderea brigăzilor de calitate, a posturilor utemiste de control, pentru generalizarea unor asemenea mișcări ca aceea care se desfășoară sub lozinca „Să muncim în mod socialist, să trăim în mod socialist" înseamnă implicit ridicarea pe o treaptă nouă a activității de educație comunistă a celor ce muncesc.

Un important rol transformator asupra conștiinței oamenilor îl are progresul tehnic rapid și multilateral care se desfășoară în economia noastră

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 29, E.S.P.L.P., 1956, p. 395.
[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 23, E.P.L.P., 1953, p. 238.

naţională. În acest sens o mare influenţă revoluţionară exercită dezvoltarea cu precădere a industriei grele, a pivotului său — industria construcţiilor de maşini. În procesul muncii pentru construirea de maşini şi agregate, pentru perfecţionarea tehnologiei se dezvoltă gîndirea creatoare, se îmbogăţesc cunoştinţele de specialitate ale muncitorilor, ceea ce influenţează în direcţia ştergerii treptate a deosebirilor esenţiale dintre munca fizică şi munca intelectuală. Totodată dezvoltarea cu precădere a industriei grele influenţează pozitiv asupra formării conştiinţei socialiste a ţărănimii. Lenin spunea că forţa care modifică psihologia ţăranului o constituie relaţiile socialiste bazate pe tehnica modernă. Tractorul şi maşina agricolă, înlăturînd de pe ogor calul şi plugul de lemn, dau totodată o puternică lovitură psihologiei individualiste, superstiţiilor. Mecanizarea şi chimizarea fac tot mai puţin dependentă producţia agricolă de capriciile naturii, subminînd astfel credinţa ţăranului în forţe supranaturale, sporindu-i mereu încrederea în capacitatea sa de a stăpîni şi transforma natura. În acelaşi timp, mecanizarea şi chimizarea agriculturii reduc timpul de efectuare a lucrărilor agricole, determinînd o organizare superioară a muncii, întărirea disciplinei socialiste, creşterea nivelului profesional şi cultural-tehnic al ţărănimii. Iată prin urmare, ce efecte puternice are industrializarea socialistă a ţării asupra oamenilor muncii, ce rol transformator uriaş au forţele de producţie noi.

Pentru stimularea conştiinţei socialiste şi lichidarea acelor deprinderi şi concepţii care au mai rămas de la regimul burghezo-moşieresc, partidul şi statul democrat-popular folosesc toate mijloacele de influenţare economică, politică şi ideologică a oamenilor. Între acestea, una din pîrghiile extrem de eficace şi cu un mare efect educativ este controlul riguros efectuat de către statul democrat-popular asupra cuantumului muncii şi al consumului, aplicarea neabătută a principiului socialist de repartiţie: „de la fiecare după capacităţi, fiecăruia după muncă". Repartiţia după muncă constituie o cucerire istorică a clasei muncitoare. Ea exprimă egalitatea oamenilor faţă de mijloacele de producţie, înlătură acea nedreptate socială din societăţile presocialiste bazate pe clase antagoniste, cînd clasele de oameni ai muncii, din truda cărora se făureau toate bogăţiile sociale, abia de îşi duceau existenţa. Repartiţia după muncă este îndreptată împotriva trîntorilor, a acelora care ar dori să-şi aranjeze viaţa pe seama muncii altora. De aceea, controlul riguros asupra cuantumului muncii depuse de fiecare şi a repartiţiei, aplicarea fermă a principiului retribuţiei după cantitatea şi calitatea muncii depuse constituie o armă de luptă împotriva rămăşiţelor trecutului, pentru educarea comunistă a populaţiei.

Cointeresarea materială acţionează în direcţia dezvoltării noii atitudini faţă de muncă şi faţă de proprietatea socialistă. Astfel sistemul cointeresării materiale stimulează oamenii să dea produse mai multe şi de calitate, îi determină să se îngrijească de ridicarea calificării profesionale, de sporirea cunoştinţelor de cultură generală şi tehnice. Totodată, cointeresarea materială stimulează întărirea disciplinei socialiste a muncii, dezvoltarea opiniei socialiste înaintate împotriva leneşilor, chiulangiilor, a acelora care frînează procesul de producţie. Remuneraţia după cantitatea, cali-

tatea și importanța socială a muncii constituie în același timp o pîrghie suplimentară de mare eficacitate pentru distribuirea forței de muncă pe ramuri economice, pe profesii și sectoare, pentru înzestrarea cu muncitori a sectoarelor cu condiții de lucru mai grele. Toate acestea evidențiază justețea politicii partidului nostru care, promovînd linia de dezvoltare rapidă a bazei tehnice-materiale a socialismului ca verigă hotărîtoare în desăvîrșirea construcției socialiste și în transformarea conștiinței oamenilor, aplică totodată ferm principiul cointeresării materiale a celor ce muncesc, îmbinat cu stimularea lor morală pentru obținerea de realizări tot mai bune în toate domeniile activității sociale.

Firește, acțiunea factorilor economici asupra transformării conștiinței oamenilor are urmări din cele mai puternice numai atunci cînd este însoțită de munca ideologico-educativă. Revoluția culturală care a cuprins întregul nostru popor muncitor înnobilează conștiința oamenilor, concepțiile lor despre natură și societate, deprinderile lor morale, le dezvoltă gîndirea materialistă.

Congresul al III-lea al P.M.R. a indicat sarcina de a se îmbunătăți mereu activitatea de propagandă a marxism-leninismului, munca politică de masă, munca cultural-educativă, de răspîndire a cunoștințelor științifice despre lume. Este evident că, cu cît sfera de cuprindere a propagandei marxist-leniniste, a muncii cultural-educative este mai mare, cu cît activitatea ideologică este mai legată de realitățile vieții cu atît sporește eficacitatea lor educativă. Tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej sublinia în acest sens în raportul la Congresul al III-lea al partidului că este de datoria organelor de partid, de stat și obștești de a lega mai strîns munca politică de realitățile construcției socialiste, de a organiza în așezămintele de artă și cultură o activitate bogată și atrăgătoare, avînd o sferă de cuprindere din ce în ce mai largă.

Sensul profund al muncii politico-ideologice și cultural-educative îl constituie educarea comunistă a populației. Partidul critică manifestările „iluministe" în propagandă și cultură, respectiv ruperea acestei activități de sarcinile concrete ale construcției socialiste în fiecare etapă. Munca instituțiilor ideologice, culturale, urmărește educarea oamenilor în spiritul atitudinii socialiste față de muncă și față de bunul obștesc, al respectării normelor de conviețuire socialistă, al atașamentului pentru cauza socialismului și păcii etc.

În această ordine de idei merită a fi relevată o asemenea latură importantă a muncii ideologice și cultural-educative cum este educarea populației în spiritul patriotismului socialist și al internaționalismului proletar, ridicînd combativitatea față de orice rămășițe și manifestări naționaliste. În Republica Populară Romînă nu există rădăcini sociale pentru naționalism. Problema națională a fost rezolvată pe principii socialiste. Nu se poate uita însă că datorită rămînerii în urmă a conștiinței față de condițiile vieții materiale, unii oameni mai păstrează rămășițe ale concepțiilor naționaliste căpătate în anii regimului burghezo-moșieresc. În Declarația de la Moscova se arată că „manifestările naționalismului și ale limitării naționale nu dis-

par în mod automat, o dată cu instaurarea orînduirii socialiste" [1]. Partidul nostru a ţinut şi ţine seamă de acest fapt, desfăşurînd o intensă activitate de educare a oamenilor în spiritul patriotismului şi internaţionalismului socialist. Demascarea şi zdrobirea oricăror manifestări de naţionalism şi şovinism se înscriu ca sarcini de permanentă actualitate. Viaţa arată că elementelor naţionaliste le este imposibil să se manifeste atunci cînd organele de partid şi de stat se preocupă să antreneze masele populare, indiferent de naţionalitate, la acţiuni comune îndreptate spre înfăptuirea sarcinilor desăvîrşirii construirii socialismului, cînd munca educativă cuprinde şi sfera educaţiei patriotice şi internaţionaliste.

Partidul imprimă spiritul criticii revoluţionare, al exigenţei comuniste în toate domeniile vieţii ideologice. Relevînd principialitatea în care îşi desfăşoară activitatea instituţiile ştiinţifice, uniunile de creaţie, presa, editurile, şcolile de toate gradele, Congresul al III-lea al P.M.R. a subliniat aportul multora dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai intelectualităţii la răspîndirea marxism-leninismului, la lupta împotriva oricăror rămăşiţe ale concepţiilor idealiste, retrograde, reacţionare în ştiinţă, artă, literatură. Congresul a pus în faţa oamenilor de ştiinţă şi cultură sarcina patriotică de a dezvolta succesele obţinute, a da un nou avînt ştiinţei, artei, literaturii şi învăţămîntului, combătînd totodată cu fermitate orice tendinţă de infiltrare a ideologiei străine, manifestările obiectiviste, formaliste, slaba legătură cu viaţa.

Prin însuşi conţinutul lor arta, literatura, ştiinţele sociale exprimă poziţii de clasă, sînt chemate să slujească dezvoltării construcţiei socialiste. Desfăşurarea întregii activităţi de pe poziţiile partinităţii comuniste, ale ideologiei marxist-leniniste este calea sigură a succesului. Îşi păstrează şi în prezent deplina actualitate sarcina trasată de plenara C.C. al P.M.R. din iunie 1958, aceea „de a lupta neobosit împotriva revizionismului şi a oricăror influenţe ale ideologiei străine, sub orice formă s-ar manifesta, împotriva naţionalismului, a concepţiilor idealiste, a esteticii burgheze reacţionare, a manifestărilor moralei burgheze etc." [2].

Partidul orientează oamenii de ştiinţă şi litere spre desfăşurarea luptei de opinii de pe terenul *principialităţii* marxist-leniniste. Dezbaterile ideologice, teoretice ajută la clarificarea problemelor în studiu, la înlăturarea manifestărilor obiectiviste, promovează punctele de vedere ştiinţifice, marxist-leniniste. Critica literară şi artistică, sesiunile ştiinţifice şi dezbaterile în institutele de cercetări şi de învăţămînt superior, analiza marxist-leninistă a lucrărilor publicate constituie metode verificate de viaţă în lupta pentru triumful concepţiilor înaintate, pentru dezvoltarea formaţiei marxist-leniniste a oamenilor de cultură. Lucrătorii de pe tărîmul ideologiei pot contribui efectiv la această muncă, orientîndu-se ferm spre lichidarea acelei discordanţe despre care vorbeşte raportul la Congresul P.M.R., între preocupările bogate şi multilaterale ale partidului pentru rezolvarea problemelor construcţiei socialiste şi caracterul abstract al unor lucrări de ştiinţe sociale.

[1] *Declaraţia Consfătuirii reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti* (noiembrie 1960), Editura politică, 1960, p. 25.

[2] *Scînteia*, nr. 4252 din 27 iunie 1958.

Ideologia marxist-leninistă luminează deopotrivă şi activitatea de preluare principială a moştenirii culturale. Cultura socialistă nu se dezvoltă pe loc gol, ci preia critic şi dezvoltă tradiţiile progresiste ale trecutului. Clasa muncitoare dă o înaltă preţuire culturii materiale şi spirituale înaintate, creată de omenire, preluînd în procesul făuririi culturii socialiste tot ce a fost democratic şi progresist în trecutul poporului nostru şi al omenirii. Preluarea critică a moştenirii culturale şi lupta intransigentă împotriva oricăror tendinţe de preluare în bloc, fără discernămînt, a lucrărilor din trecut, constituie o problemă centrală a muncii ideologice. „Noi luăm *din fiecare* cultură naţională — spune Lenin — *numai* elementele ei democratice şi elementele ei socialiste, le luăm *numai* pe acestea şi *în mod exclusiv* în opoziţie cu cultura burgheză, cu naţionalismul burghez al *fiecărei* naţiuni" [1]. Această indicaţie leninistă constituie o călăuză preţioasă în munca de valorificare a moştenirii culturale din trecut.

Importantă în activitatea ideologică este, de asemenea, lupta împotriva capitalismului contemporan. Aparatul propagandistic al imperialismului depune eforturi febrile pentru a combate marxism-leninismul, pentru a denatura adevărul despre esenţa şi obiectivele politicii statelor socialiste şi a partidelor comuniste, face o reclamă deşănţată modului de viaţă capitalist, ponegrind morala comunistă. Este clar că străduindu-se să împiedice creşterea influenţei socialismului, a ideilor marxism-leninismului, ideologii burghezi, revizionişti şi reformişti vor propaga în continuare ideologia imperialismului, concepţiile otrăvite anticomuniste. Ţinînd seama de existenţa luptei ideologice pe plan mondial între socialism şi capitalism, Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn a reafirmat sarcina lucrătorilor de pe frontul ideologic de a supune unei critici ştiinţifice, combative teoriile filozofice, juridice, economice şi istorice ale feluriţilor apologeţi ai capitalismului, de a combate concepţiile antimarxiste ale revizioniştilor în problemele fundamentale ale contemporaneităţii. Lupta ideologică împotriva capitalismului internaţional este parte integrantă a luptei pentru desăvîrşirea construcţiei socialiste, pentru întărirea lagărului socialist şi a mişcării comuniste mondiale.

Aşadar, intensificarea muncii politico-ideologice şi cultural-educative, ridicarea eficacităţii sale constituie un mijloc din cele mai importante pentru creşterea conştiinţei socialiste a populaţiei şi pentru lichidarea înrîuririlor educaţiei burgheze. Totodată în procesul înaintării ţării noastre pe calea desăvîrşirii construcţiei socialiste, un rol tot mai mare capătă „judecata opiniei publice, a colectivităţii, formele obşteşti de influenţare a celor ce încalcă normele vieţii sociale, de combatere a manifestărilor nesănătoase ale unor elemente înapoiate ale societăţii" [2]. Linia promovată de statul nostru democrat-popular constă în îmbinarea măsurilor de constrîngere faţă de elementele incorigibile, recidiviste, care constituie un pericol social cu influenţarea morală a oamenilor, dezvoltînd judecata tovărăşească, aducînd în faţa adunării colectivului de oameni ai muncii pe acei care comit abateri de o anumită gravitate. Forţa opiniei publice se exprimă în condam-

[1] *Lenin despre cultură şi artă*, E.S.P.L.P., 1957, p. 193.
[2] *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn*, Editura politică, 1960, p. 87.

narea morală a purtătorilor tradițiilor vechii societăți, în intransigența societății socialiste față de acei care aduc prejudicii intereselor generale ale celor ce muncesc.

Activitatea consiliilor de judecată care au fost create în întreprinderi și instituții, analiza și condamnarea morală în cadrul unor adunări publice a abaterilor comise de unii oameni a demonstrat ce forță educativă o constituie colectivele de oameni ai muncii. Din analiza unor cazuri de acest fel se desprind unele concluzii politice și teoretice de mare semnificație. Studiind de pildă trecutul social și politic al unui număr de elemente cu manifestări antisocialiste, puse să dea socoteală în fața adunărilor generale ale oamenilor muncii pentru faptele lor, s-a constatat că cea mai mare parte sînt foști capitaliști, foști jandarmi și ofițeri în armata veche, legionari sau membri activi ai fostelor partide burghezo-moșierești, elemente intrate în rîndul funcționarilor, intelectualilor sau muncitorilor, în perioada de după eliberare. Aceasta ilustrează că prezența fizică în țară a foștilor capitaliști și politicieni reacționari din trecut nu poate fi trecută cu vederea, că oamenii muncii trebuie să țină trează vigilența politică, cunoscînd că în perioada actuală au loc și manifestări ale luptei de clasă cu conținut politic.

Analiza unor asemenea cazuri a relevat de asemenea cît de importantă este orientarea dată de partid, care ridică permanent rolul maselor populare în viața de stat. Lenin spunea că masele trebuie educate și antrenate în vederea participării lor nemijlocite, rapide și concrete la supravegherea respectării legalității. Opinia publică socialistă se dovedește o puternică forță progresistă în stare să joace un rol uriaș în desfășurarea luptei între vechi și nou în actuala etapă de dezvoltare a țării noastre. Folosirea forței morale a colectivului împotriva celor care încalcă normele conviețuirii socialiste, se înfruptă din avutul obștesc dorind să-și aranjeze viața pe seama societății, orientarea oprobiului public împotriva oricăror exponenți ai unor obiceiuri și concepții străine constituie o armă educativă cu urmări din cele mai pozitive. Lenin cerea să se dezvolte controlul întregului popor asupra „păzitorilor tradițiilor capitalismului". El arăta că acei care trîndăvesc, fură, încearcă să speculeze, refuzînd să se încadreze în muncă cinstită „trebuie să fie supuși unei supravegheri speciale din partea întregii populații, trebuie să fie loviți fără cruțare la cea mai mică nerespectare a regulilor și a legilor societății socialiste" [1]. Pe baza învățăturii leniniste, Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn a subliniat necesitatea de a dezvolta opinia publică socialistă, de a stimula masele populare să participe intens la respectarea legalității socialiste, o dată cu perfecționarea activității organelor de stat menite să apere regimul democrat-popular, proprietatea socială asupra mijloacelor de producție, să mențină ordinea de drept socialistă, o dată cu pedepsirea severă de către stat a infractorilor înrăiți, a tuturor acelora care ar încerca să lovească în orînduirea socialistă.

★

Dezvoltarea bazei tehnice-materiale a socialismului, încheierea procesului de făurire a relațiilor de producție socialiste, vasta muncă ideologică

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 26, E.S.P.L.P., 1954, p. 396.

şi cultural-educativă dusă de partid şi statul democrat-popular sînt factori cu influenţă hotărîtoare asupra creşterii conştiinţei socialiste şi a trăsăturilor morale noi. În focul muncii pentru înfăptuirea programului de desăvîrşire a construcţiei socialiste se plămădesc oameni noi, demni de epoca marilor prefaceri pe care o trăieşte poporul nostru muncitor, izvor de forţă al regimului democrat-popular, o manifestare vie a superiorităţii societăţii socialiste, a înaltului său umanism. Chezăşia ridicării continue a nivelului conştiinţei socialiste o constituie conducerea de către Partidul Muncitoresc Romîn, care, pe baza teoriei marxist-leniniste, reflectă just cerinţele dezvoltării sociale, are o mare putere de previziune ştiinţifică a viitorului, trasînd planuri realiste şi însufleţitoare pentru dezvoltarea ţării, în scopul realizării unei vieţi fericite pentru omul muncii. Entuziasmul cu care oamenii muncii desfăşoară întrecerea socialistă în cinstea glorioasei aniversări — 40 de ani de la înfiinţarea Partidului Comunist din Romînia —, mişcarea de masă care se desfăşoară sub semnul luptei pentru îndeplinirea planului şesenal, pentru economii şi realizarea de produse de calitate superioară exprimă ataşamentul şi încrederea neţărmurită a poporului muncitor faţă de avangarda sa încercată — Partidul Muncitoresc Romîn.

АСПЕКТЫ ОБЩЕСТВЕННО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ И БОРЬБЫ МЕЖДУ СТАРЫМ И НОВЫМ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ РНР

РЕЗЮМЕ

В первой главе, озаглавленной „О изменениях, происшедших в экономической и общественной структуре РНР в 1955—1960 гг.", автор в свете ленинского учения изображает глубокие революционные преобразования, имевшие место в период между II и III съездами Румынской рабочей партии.

Для периода, протекшего после 1955 г., характерно продолжение наступления социалистических сил по всему фронту с целью создания экономической основы социализма. Автор прослеживает динамику роста социалистического сектора в городе и на селе, показывая многосторонний процесс возрастания роли и удельного веса социалистического сектора в обеспечении национального дохода, в сельском и промышленном производстве, а также экономическое и политическое значение этих фактов. Одной из черт, характерных для периода между двумя съездами партии, является рост населения, занятого в социалистическом секторе, одновременно с постоянным сокращением числа занятых в сфере мелкотоварного производства и ликвидацией пережитков капитализма. В настоящее время характерной для румынского общества экономической основой являются социалистические производственные отношения.

Безостановочное наступление социализма в упомянутый период означало в то же время постоянное сужение экономических и общественных возможностей сопротивления остатков эксплуататорских классов, расширение политической основы народно-демократического строя, рост числа и силы приверженцев дела социализма.

В РНР вопрос ,,кто кого'', характерный для эпохи перехода от капитализма к социализму, был окончательно решен в пользу социализма. В общественном плане это отражается в ликвидации эксплуататорских классов и в развитии классов социалистического общества: рабочего класса, колхозного крестьянства и общественной прослойки — интеллигенции. Автор приводит примеры некоторых существенных преобразований, имевших и имеющих место внутри этих новых общественных классов. Характерным для отношений между рабочими, крестьянами, интеллигентами в настоящий период является единство главных политических, экономических и идеологических интересов, созданное на основе социалистической собственности на средства производства. Именно это единство интересов объясняет огромную устойчивость и жизненность государственного устройства в РНР, — заключает автор.

II глава работы называется ,,Аспекты борьбы между старым и новым на современном этапе развития социалистического общества в РНР''. Прежде всего автор показывает, что создание экономической основы социализма в РНР вызвало важные изменения в природе внутренних объективных противоречий общества. Ликвидация капиталистического экономического сектора и эксплуататорских классов означала исчезновение экономической основы политических, классовых антагонизмов. Политическая борьба по принципу ,,класс против класса'' больше уже не является чертой румынского общесва. Автор пишет, что в Румынии появились новые движущие силы — социалистические производственные отношения, действующие как мощный двигатель развития производительных сил; морально-политическое единство трудящегося народа, сплотившегося вокруг партии; социалистический патриотизм и т.д., — действие которых бурно возрастает в период завершения социалистического строительства.

Далее, автор уточняет, что при оценке явлений современного развития РНР нужно учитывать этап, которого она достигла в социалистическом строительстве. Указав на некоторые явления, представляющие собой пережитки старого общества, автор пишет, что в РНР продолжают существовать определенные формы, проявления классовой борьбы, что обуславливает сохранение политической бдительности. Автор цитирует отчет товарища Георге Георгиу-Деж на III съезде партии, в котором показывается, что ,,в настоящее время идеологическая деятельность, работа по ликвидации влияния буржуазного воспитания на сознание людей — основное поле классовой борьбы, борьбы между старым и новым''.

Большая часть статьи посвящена вопросам, связанным с постоянным развитием общественного сознания и черт коммунистической морали. III Съезд РРП разработал в этом отношении обширную про-

грамму. Действуя на основании коренных изменений, произошедших в общественном бытии людей, и используя неисчерпаемые возможности духовного прогресса, порожденные социалистическим строем, а также специфически-социалистические политические, идеологические и моральные движущие силы, РРП последовательно и эффективно борется за повышение сознания трудящихся масс до уровня огромных достижений в сфере конструктивной экономической деятельности, а также величественных задач нового этапа.

В статье подчеркивается, что стремительный и многосторонний технический прогресс, имеющий место в РНР, оказывает преобразующее влияние на сознание людей. В процессе труда при конструировании машин и агрегатов развивается творческое мышление, обогащаются профессиональные познания рабочих, что влияет в направлении постепенного стирания существенных различий между физическим и умственным трудом. Передовая техника оказывает преобразующее влияние и на психологию крестьянства.

Один из весьма эффективных в отношении воспитания рычагов — осуществляемый народно-демократическим государством строгий контроль над количеством труда и потребления, твердое проведение ленинского принципа распределения по количеству и качеству труда. Автор подчеркивает, что распределение по труду направлено против трутней, против тех, кто хотел бы обеспечить свою жизнь за счет труда других. Твердое проведение в жизнь принципа материальной заинтересованности важно не только в экономическом, но и в воспитательном отношении, так как оно действует в направлении развития социалистического отношения к труду, заботы о повышении квалификации, о соблюдении социалистической дисциплины.

Далее автор останавливается на важности политической и культурно-воспитательной работы для развития социалистического сознания населения. В связи с этим затрагиваются некоторые вопросы, касающиеся содержания пропагандистской и воспитательной работы. Румынская рабочая партия во всех областях идеологической жизни прививает дух революционной критики, коммунистической требовательности. В статье рассматриваются главные направления развития идеологической, научной, культурно-просветительной, художественной деятельности, намеченные III съездом Румынской рабочей партии; подчеркивается необходимость усиления боевого духа идеологии в борьбе против международного ревизионизма и апологетов капитализма, против всяческих проявлений объективизма, национализма и т.д., согласно указаниям III съезда партии.

В заключительной части автор останавливается на огромной роли, которую играет общественное мнение, общественные формы воздействия на тех, кто топчет нормы общественной жизни. Проводимая народно-демократическим государством линия состоит в сочетании принудительных мер по отношению к рецидивистам, неисправимым элементам, представляющим собой общественную опасность, с моральным воздействием коллектива; в последнем случае партия содействует развитию товарищеских судов, когда совершающие опре-

деленные отклонения от нормы общественной жизни ставятся перед лицом коллективов трудящихся. III съезд РРП подчеркнул необходимость усиления роли общественного мнения, воспитания трудящихся масс в духе уважения социалистической законности наряду с усовершенствованием работы государственных органов.

ASPECTS DE LA STRUCTURE ÉCONOMIQUE ET SOCIALE ET DE LA LUTTE ENTRE L'ANCIEN ET LE NOUVEAU AU COURS DE L'ÉTAPE ACTUELLE DU DÉVELOPPEMENT DE LA ROUMANIE

RÉSUMÉ

Dans le premier chapitre, intitulé *Des changements survenus dans la structure économique et sociale de la République Populaire Roumaine au cours des années 1955—1960*, l'auteur présente, à la lumière de l'enseignement léniniste, les profondes transformations révolutionnaires qui ont eu lieu pendant la période allant du IIe Congrès jusqu'au IIIe Congrès du Parti Ouvrier Roumain. Ce qui est caractéristique pour l'étape parcourue après 1955, c'est la continuation sur tous les fronts de l'offensive menée par les forces socialistes, afin de créer la base économique du socialisme. L'auteur étudie la dynamique du développement du secteur socialiste dans les villes et dans les campagnes, en présentant le processus multilatéral d'accroissement du rôle et du poids spécifique du secteur socialiste dans la réalisation du revenu national, dans la production industrielle et agricole ainsi que la signification économique et politique de ces faits. L'une des caractéristiques de la période qui se situe entre les deux Congrès du parti, c'est l'augmentation du nombre de la population travaillant dans le secteur socialiste, parallèlement à la diminution incessante du nombre de ceux qui travaillent dans la sphère de la petite production marchande, et à la liquidation des vestiges du capitalisme. Actuellement, la base économique caractéristique de la société de la R.P.R. est constituée par les relations de production socialistes.

L'offensive ininterrompue du socialisme au cours de la période en question, signifie en même temps la diminution continuelle des possibilités économiques et sociales d'opposition des restes des classes exploiteuses, l'élargissement de la base politique du régime de démocratie populaire, l'accroissement du nombre et de la force de ceux qui se sont attachés à la cause du socialisme.

Dans la République Populaire Roumaine, le problème de la lutte à outrance, spécifique de l'époque de passage du capitalisme au socialisme, a été définitivement résolue en faveur du socialisme. Sur le plan social, celui-ci se reflète dans la liquidation des classes exploiteuses et dans le développement des classes de la société socialiste : la classe ouvrière, la paysannerie collectiviste et la couche sociale des intellectuels. L'auteur présente

quelques-uns des changements essentiels qui ont eu lieu dans les rangs de ces classes sociales nouvelles. Ce qui caractérise les rapports entre ouvriers, paysans, intellectuels, dans la période actuelle, c'est l'unité des intérêts politiques, économiques et idéologiques fondamentaux, unité créée sur la base de la propriété socialiste des moyens de production. C'est justement cette unité d'intérêts qui explique la stabilité et la puissante vitalité du régime d'Etat de la R.P.R., conclut l'auteur.

Le deuxième chapitre de l'ouvrage est intitulé *Aspects de la lutte entre l'ancien et le nouveau dans l'étape actuelle de développement de la société socialiste dans la République Populaire Roumaine.* L'auteur montre tout d'abord que la création de la base économique du socialisme dans la République Populaire Roumaine a déterminé des changements importants en ce qui concerne la nature des contradictions objectives internes de la société. La liquidation du secteur économique capitaliste et des classes exploiteuses a marqué la disparition de la base économique des antagonismes politiques, de classe. La lutte politique d'après le principe classe contre classe ne constitue plus un trait caractéristique de la société roumaine. L'auteur indique qu'en Roumanie des forces nouvelles ont fait leur apparition — les relations de production socialistes, qui actionnent comme un puissant moteur sur le développement des forces productives, l'unité morale-politique du peuple travailleur autour du parti, le patriotisme socialiste, etc., dont l'action s'accroît fortement au cours de l'étape du parachèvement de l'édification socialiste.

L'auteur poursuit en précisant que pour apprécier les phénomènes du développement social actuel dans la République Populaire Roumaine, il faut tenir compte de l'étape à laquelle on est arrivé dans l'édification du socialisme. Après s'être référé à certains phénomènes qui constituent des vestiges de l'ancienne société, l'auteur montre que dans la République Populaire Roumaine il continue d'exister certaines formes, certaines manifestations de la lutte de classe, ce qui impose, au point de vue politique, d'être toujours vigilents. L'auteur cite ensuite le Rapport présenté par le camarade Gheorghe Gheorghiu-Dej au IIIe Congrès du Parti Ouvrier Roumain, dans lequel il est montré qu'« actuellement l'activité idéologique, l'œuvre de liquidation des influences de l'éducation bourgeoise dans la conscience des hommes est le terrain principal de la lutte de classe, de la lutte entre l'ancien et le nouveau ».

Une grande partie de l'article est consacrée aux problèmes liés au développement continu de la conscience socialiste et des caractéristiques de la morale communiste. Le IIIe Congrès du Parti Ouvrier Roumain a élaboré un vaste programme en ce sens. Se fondant dans son activité sur les changements radicaux intervenus dans l'existence sociale des hommes et mettant en œuvre les inombrables possibilités de progrès spirituel qu'engendre le régime socialiste, ainsi que les forces motrices politiques, idéologiques et morales particulières du socialisme, le Parti Ouvrier Roumain lutte avec efficacité et esprit de suite pour élever la conscience des masses travailleuses au niveau des grandes réalisations qui se sont produites dans la sphère de l'activité économique, au niveau des grandioses objectifs de la nouvelle étape.

L'auteur souligne le fait que le progrès technique rapide et multilatéral, enregistré dans la R.P.R., contribue lui aussi à la transformation de la conscience des hommes. Le processus des constructions mécaniques développe la pensée créatrice, les connaissances spéciales des travailleurs s'enrichissent, ce qui influence dans le sens de l'effacement graduel des différences essentielles entre le travail physique et le travail intellectuel. Une telle influence transformatrice est exercée par la technique avancée sur la psychologie des paysans.

L'un des leviers à grand effet éducatif, est constitué par le contrôle rigoureux effectué par l'Etat de démocratie populaire sur le quantum du travail et de la consommation, l'application ferme du principe léniniste de la répartition d'après la quantité et la qualité du travail. L'auteur souligne que la répartition d'après le travail fourni est dirigée contre les fainéants, contre ceux qui désireraient vivre aux dépens du travail d'autrui. L'application ferme du principe du coïntérêt matériel, présente non seulement une importance économique, mais aussi une importance éducative, de par son action dans le sens du développement de l'attitude socialiste à l'égard du travail, de la préoccupation d'atteindre à une qualification supérieure et de respecter la discipline socialiste.

L'auteur insiste ensuite sur l'importance du travail d'éducation politique et générale pour le développement de la conscience socialiste de la population. A cet égard il aborde certains problèmes concernant l'activité de propagande et l'activité éducative. Le Parti Ouvrier Roumain imprime l'esprit de la critique révolutionnaire, de l'exigence communiste dans tous les domaines de la vie idéologique.

L'article expose les directions principales dans lesquelles se développe l'activité idéologique, scientifique, culturelle, artistique et souligne la nécessité de renforcer la combativité idéologique contre le révisionnisme international et contre les apologistes du capitalisme, contre toute manifestation d'objectivisme, de nationalisme, etc., tel qu'il a été indiqué par le IIIe Congrès du parti.

Dans la conclusion, l'auteur insiste sur le rôle immense que joue l'opinion publique, les formes publiques d'influencer ceux qui transgressent les normes de la vie sociale. Les directives promues par l'Etat roumain de démocratie populaire consistent à joindre aux mesures de contrainte à l'égard des éléments incorrigibles, récidivistes, constituant un danger social, l'influence morale exercée sur les hommes, en développant la forme du « jugements des camarades », en faisant comparaître devant les conseils de travailleurs ceux qui commettent des infractions d'une certaine gravité. Le IIIe Congrès du Parti Ouvrier Roumain a souligné la nécessité d'accroître le rôle de l'opinion publique socialiste, d'attirer largement les masses de travailleurs au respect de la légalité socialiste, actions qui soient raliées au perfectionnement de l'activité des organes de l'État.

DEZVOLTAREA CONȘTIINȚEI POLITICE A ȚĂRĂNIMII ÎN PERIOADA DESĂVÎRȘIRII CONSTRUCȚIEI SOCIALISTE

DE

MIHAIL CERNEA

Formarea și dezvoltarea conștiinței socialiste a țărănimii se înscrie ca o componentă din cele mai importante a ansamblului de transformări care constituie conținutul procesului vast și multilateral de desăvîrșire a construcției socialismului.

Intrarea țării noastre în etapa desăvîrșirii construcției socialiste ridică cerințe noi și pe planul dezvoltării mai departe a conștiinței țărănimii, pe planul luptei pentru înlăturarea din conștiința sa a înrîuririlor vechii educații burgheze și a rămășițelor, încă puternice, ale vechii mentalități de mic proprietar și mic negustor. „*O mare atenție* — se subliniază în Raportul C.C. al P.M.R. prezentat la Congresul al III-lea al partidului — *trebuie acordată îmbunătățirii muncii politice-educative la sate. Organizațiile de partid, de tineret, de femei trebuie să stimuleze procesul de dezvoltare a conștiinței socialiste, de formare a spiritului colectivist la oamenii muncii de la sate, să intensifice activitatea de răspîndire a culturii, corespunzător cerințelor și necesităților satului nou, socialist*" [1].

★

În anii care au trecut de la eliberarea țării noastre, conștiința maselor țărănimii muncitoare s-a transformat profund. În focul luptei pentru înfăptuirea reformei agrare, în procesul căreia s-a făurit alianța muncitorească-țărănească condusă de clasa muncitoare, în lupta pentru instaurarea regimului democrat-popular și apoi pentru consolidarea lui, în lupta pentru trecerea la etapa socialistă a revoluției și în tot cursul perioadei de trecere de la capitalism la socialism, s-a plămădit noua conștiință a țărănimii și, în primul rînd, latura ei cea mai înaintată : conștiința politică.

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, 1960, p. 102.

Procesul îndelungat și complex al formării și creșterii conștiinței politice socialiste a țăranului muncitor, pe baza experienței practice acumulate în anii revoluției populare și construcției economice socialiste și datorită muncii politico-educative condusă de partid, se înfățișează ca un proces de formare a unor noi stări de spirit, de acumulare continuă a unor noi idei și convingeri, de aprofundare treptată și înrădăcinare tot mai adîncă a lor, de revizuire a vechilor concepții și deprinderi, de învingere a șovăielilor generate de legătura cu mica proprietate și de forța tradiției seculare, de lichidare treptată, în focul unei îndîrjite lupte de clasă a influenței politice a chiaburului.

Prin *conținutul* lor, în aceste noi sentimente, stări de spirit și convingeri politice își găsesc o expresie concentrată interesele economice principale ale țărănimii, se reflectă noile relații politice practice în care se află ea cu celelalte clase și pături sociale, atitudinea față de stat etc. Nivelul, claritatea reflectării în conștiință a acestor relații sînt foarte diferite la diferitele grupuri ale țărănimii și în diferite momente istorice ale revoluției și construcției socialiste. Sintetizînd, am putea spune că problemele principale la care se referă aceste stări de spirit și convingeri politice — la început mai puțin clare și adînci, dar în decursul timpului din ce în ce mai limpezi, mai coapte — sînt înțelegerea superiorității orînduirii socialiste și devotamentul față de ea, înțelegerea justă a propriilor interese fundamentale ale țărănimii și a comunității lor cu interesele clasei muncitoare, necesitatea alianței cu clasa muncitoare și rolul conducător al acesteia, înțelegerea rolului de avangardă al partidului și a justeții politicii sale, înțelegerea naturii statului socialist ca expresie a puterii celor ce muncesc, înțelegerea tot mai conștientă a antagonismului față de chiaburime și de toți dușmanii socialismului, însușirea ideilor internaționalismului și solidarității cu popoarele celorlalte țări socialiste, cu lupta pentru pace a tuturor popoarelor lumii.

Procesul formării și acumulării acestor convingeri se produce pe fundalul general al transformărilor care au avut și au loc în țara noastră în cadrul ansamblului revoluției populare, al construcției și desăvîrșirii construcției socialiste la orașe și la sate ; în modul cel mai nemijlocit — el se produce pe fondul transformării propriei existențe sociale a țărănimii muncitoare, al transformării socialiste a relațiilor politice și de producție în cadrul cărora trăiește țăranul muncitor.

Conducerea țărănimii de către clasa muncitoare, în cadrul alianței, ajutorul politic și economic acordat de către clasa muncitoare țărănimii în transformarea socialistă a micii producții agricole, întreaga influență politico-educativă crescîndă exercitată de clasa muncitoare și de ideologia ei dominantă a jucat și joacă un rol uriaș în formarea conștiinței socialiste a țărănimii. „Clasa muncitoare — arată tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — s-a dovedit demnă de misiunea ei de forță conducătoare a societății și aliată de nădejde a țărănimii muncitoare, acordînd oamenilor muncii de la sate un permanent ajutor politic și economic în vederea trecerii lor pe făgașul socialismului”[1].

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1955—1959*, Ed. politică, 1959, p. 629.

Formarea noii conștiințe a țărănimii are în mod *nemijlocit* o importanță uriașă pentru reușita operei de transformare a relațiilor economice ale micii producții de mărfuri în relații de producție socialiste, întrucît trecerea țăranului muncitor de la mica producție la relații socialiste poate avea loc numai pe baza *liberului consimțămînt*. Or, pentru ca țăranul muncitor să consimtă de bunăvoie să treacă pe făgașul agriculturii cooperatiste, concepțiile și mentalitatea, tipice și caracteristice situației lui obiective de mic producător individual, trebuie să treacă în prealabil printr-o profundă transformare.

Pentru procesul formării și dezvoltării conștiinței politice socialiste a țărănimii muncitoare în cursul transformării socialiste a agriculturii a avut de la începutul construcției socialiste și are în continuare în etapa actuală a desăvîrșirii socialismului o mare însemnătate politica partidului și statului nostru de *industrializare socialistă* a țării noastre și activitatea extrem de vastă desfășurată sub conducerea partidului pentru a explica țărănimii muncitoare necesitatea acestei politici, foloasele care decurg din ea în general pentru întregul popor și în mod direct pentru țărănime.

Industrializarea socialistă a țării, lupta clasei muncitoare pentru sporirea producției industriale, au creat posibilitățile obiective pentru a se trimite an de an la sate un număr mereu crescînd de tractoare și mașini agricole pentru mecanizarea agriculturii, ca și nenumărate alte produse industriale necesare țărănimii. Primele S.M.T.-uri au fost create în 1948, iar de atunci numărul lor și parcul lor de mașini a crescut an de an : numărul tractoarelor din S.M.T. și G.A.S. a crescut din 1948 pînă în 1960 de la 4 682 de tractoare convenționale la 62 650, al combinelor pentru păioase de la 29 buc. în 1948, la 17 400 buc. în 1960 etc. ; pînă în 1965, Congresul al III-lea al partidului a prevăzut creșterea parcului de tractoare al S.M.T-urilor și G.A.S.-urilor la 150 000 tractoare convenționale, 70 000 semănători, 43 000 combine etc. În legătură cu aceasta, Lenin a subliniat în mod special că rezolvarea problemei foarte importante și dificile a transformării conștiinței micului producător — rezolvare care necesită timp îndelungat — poate fi *accelerată* tocmai prin politica statului socialist de trimitere a unor mașini agricole moderne la sate : „Numai baza materială, tehnica, scria Lenin, folosirea masivă a tractoarelor și a mașinilor în agricultură, electrificarea masivă pot rezolva problema aceasta în ceea ce-l privește pe micul agricultor, pot însănătoși, ca să spunem așa, întreaga lui psihologie. Iată ce ar transforma radical și extrem de repede pe micul agricultor" [1].

Faptul că statul nostru dezvoltînd industria socialistă și concentrînd în mîinile sale principalele mijloace tehnice, le-a pus prin S.M.T-uri la dispoziția țărănimii muncitoare în condiții avantajoase, a contribuit la convingerea mai rapidă a țărănimii, prin propria ei experiență de viață, de justețea politicii partidului și statului, de faptul că această politică reflectă și înfăptuiește propriile ei interese, de faptul că numai în strînsă alianță cu clasa muncitoare, care făurește prin munca ei aceste mașini, își poate construi o viață mai bună. S.M.T.-urile, a arătat tovarășul Gheorghe

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 32, E.S.P.L.P., 1956, p. 209.

Gheorghiu-Dej, s-au dovedit a fi „un prețios sprijin în opera de *reorganizare socialistă a satului, de întărire a alianței între clasa muncitoare și țărănimea muncitoare*... S.M.T-urile au cîștigat și cîștigă pe zi ce trece stima și încrederea maselor largi țărănești, care *văd în ele ajutorul concret al clasei muncitoare, al statului democrat-popular*, pentru mecanizarea, întocmirea și organizarea mai bună a producției agricole" [1]. Munca politico-educativă, prin care partidul nostru a însoțit și însoțește întreaga operă de creare și dezvoltare a bazei tehnico-materiale a socialismului la sate, *valorifică* întreaga semnificație politică a acestei opere, dezvăluind-o în fața țărănimii muncitoare și ajutînd-o astfel să tragă noi concluzii, să devină mai adînc conștientă, să soarbă din înseși faptele noii realități din țara noastră elementele conștiinței ei politice socialiste.

O dată cu crearea condițiilor materiale necesare transformării socialiste a micii producții, partidul a condus și organizat desfășurarea unei uriașe revoluții culturale la sate — ca și în întreaga țară, — orientînd principalele ei procese astfel încît ele să influențeze în primul rînd în direcția ridicării *conștiinței politice* a țărănimii, în direcția dezvoltării conținutului socialist al acestei conștiințe. Lenin a subliniat cu insistență legătura dintre concepțiile politice și nivelul cultural al oamenilor muncii, faptul că însușirea culturii este o condiție a dezvoltării activității politice și conștiinței politice. „Omul analfabet stă în afara politicii, el trebuie mai întîi să învețe alfabetul" [2]. „Avem nevoie de o ridicare uriașă a nivelului cultural... Trebuie propagată neîncetat ideea, — spunea Lenin referindu-se în mod special la țărănime — că *educația politică* necesită ridicarea cu orice preț a nivelului cultural. Trebuie să facem în așa fel, încît priceperea de a citi și a scrie să servească ridicării nivelului cultural, pentru ca țăranul să aibă posibilitatea să folosească această pricepere de a citi și a scrie pentru îmbunătățirea gospodăriei sale și *a statului său*" [3].

Pe baza politicii leniniste a P.M.R. în domeniul revoluției culturale, cerința lui Lenin privind „priceperea de a scrie și a citi" a fost îndeplinită în țara noastră, pe tărîmul culturalizării realizîndu-se deja mult mai mult. Dacă tractorul, cel mai bun agitator pentru gospodăria colectivă, a revoluționat în anii construcției socialiste relațiile economice și întreaga tehnică a micii producții agricole, căminul cultural a devenit focarul principal al profundei revoluții în viața culturală a satului. Căminul cultural și pătrunderea electricității în tot mai multe sate, împreună cu ceilalți factori ai revoluției socialiste în cultură, au transformat radical viața spirituală din satele țării noastre. Alfabetizarea și lichidarea neștiinței de carte, cele peste 12 000 de cămine culturale și case de citit, din care majoritatea covîrșitoare la sate, bibliotecile, mișcarea artistică de amatori, cinematografele, pătrunderea incomparabil mai largă a presei la sate, lărgirea învățămîntului școlar, radioficarea, cursurile agro și zootehnice, conferințele de răspîndire a știin-

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1955—1959*, Editura politică, 1959, p. 404 (subl. ns.—*M.C.*).

[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 33, E.S.P.L.P., 1957, p. 61.

[3] *Ibidem*, p. 57 (subl. ns. — *M.C.*).

ței ș.a.m.d., au determinat o schimbare totală a vieții culturale de la sate.

Toate acestea au contribuit la *făurirea* — în procesul transformării socialiste a agriculturii și al revoluției culturale — și *a premiselor spirituale ale dezvoltării conștiinței politice socialiste* a țărănimii muncitoare. Procesele revoluției culturale, cuprinzînd mase largi de țărani muncitori, au contribuit astfel, ca parte a uriașei activități politico-educative condusă de partid, la crearea treptată a premiselor *subiective* ale trecerii micilor producători pe făgașul agriculturii cooperatiste-socialiste.

Toate procesele economice și cele educative care au acționat și acționează în direcția ridicării conștiinței politice a țărănimii au avut loc în perioada de trecere de la capitalism la socialism în condițiile luptei de clasă dusă de clasa muncitoare aliată cu țărănimea muncitoare împotriva chiaburimii și a rămășițelor celorlalte clase exploatatoare. Transformarea și dezvoltarea conștiinței țărănimii — împreună cu toate celelalte schimbări care alcătuiesc conținutul procesului de reorganizare socialistă a agriculturii — se produce și ca urmare directă a unei acerbe lupte de clasă. Experiența și practica luptei de clasă, desfășurată sub conducerea clasei muncitoare, împotriva chiaburimii — fie că această luptă a îmbrăcat forme politice, fie forme economice sau ideologice — s-au sintetizat și cristalizat în conștiința socială a țărănimii muncitoare *în primul rînd în sfera formei politice* a acestei conștiințe.

Ridicarea nivelului conștiinței politice a țăranilor muncitori în procesul luptei de clasă împotriva chiaburimii, îndeosebi dobîndirea conștiinței opoziției lor *de clasă* față de această ultimă clasă exploatatoare și izolarea ei politică la sate, a constituit un stadiu foarte important în formarea conștiinței ei socialiste. Caracterizînd sub acest raport nivelul atins de conștiința politică a țărănimii, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej a spus la Congresul fruntașilor din G.A.C. următoarele : „De o deosebită însemnătate este faptul că țăranii săraci și mijlocași *au dobîndit conștiința poziției lor față de chiaburime* — burghezia satelor. Ei au înțeles că țărănimea muncitoare este aliata clasei muncitoare, clasa conducătoare în statul de democrație populară" [1].

Izolarea politică a elementelor capitaliste de la sate a constituit una din premisele politice cele mai importante care, împreună cu condițiile materiale prielnice create prin progresul operei de reconstrucție socialistă a agriculturii, au făcut posibil ca în anul 1959 partidul și statul nostru să treacă la lichidarea rămășițelor oricăror forme de exploatare la sate și la desființarea ca clasă a chiaburimii. Aplicarea de către organele de partid și de stat întîi a măsurilor de îngrădire economică a chiaburimii iar apoi a măsurilor pentru lichidarea exploatării chiaburești, la care țărănimea muncitoare a participat activ, a contribuit la întărirea alianței muncitorești-țărănești. Țărănimea muncitoare a luat parte astfel conștient, în alianță din ce în ce mai strînsă cu clasa muncitoare și sub conducerea ei,

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., 1955, p. 630.

la toate etapele luptei împotriva chiaburului, maturizîndu-se politic ; noua ei conștiință s-a dezvoltat astfel în condițiile întregului proces al luptei de clasă politice, economice și ideologice împotriva burgheziei, a rămășițelor și uneltelor ei, și ca unul din rezultatele acestei lupte.

Formarea și dezvoltarea conștiinței noi a țărănimii muncitoare — și în primul rînd a conștiinței ei politice — și-a găsit cea mai înaltă expresie concretă în practica socială a țărănimii : în adeziunea ei la modul socialist de organizare a agriculturii, în intrarea treptată, în anii construcției bazei economice a socialismului, a celei mai mari părți a țărănimii în gospodării colective și întovărășiri. Faptul că procesul de transformare socialistă a agriculturii a cuprins aproape întreaga țărănime [1], că, așa cum a apreciat Congresul al III-lea al P.M.R., „*cooperativizarea agriculturii este în linii generale înfăptuită*" [2] iar în țara noastră a fost astfel creată și la sat baza economică a socialismului, oglindește *caracterul de masă* al noii conștiințe politice a țărănimii. „În procesul acestor transformări revoluționare, a arătat la Congres tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, care au schimbat din temelii înfățișarea satului, se formează o clasă nouă, țărănimea colectivistă, prietenă și aliată de nădejde a clasei muncitoare, se dezvoltă conștiința socialistă a maselor țărănești, se întărește și se ridică pe o treaptă mai înaltă alianța muncitorească-țărănească [3]".

Fără îndoială însă că nivelul dezvoltării noii conștiințe nu este același, uniform, la toate grupurile țărănimii. În cursul unor atît de radicale transformări, atît ale relațiilor economice și politice cît și ale conștiinței sociale, mai ales dacă ținem seama că este vorba de un proces de durată, care a înglobat nu simultan ci succesiv mase de milioane de oameni, sînt inevitabile diferențieri între grupuri ale țărănimii care au pășit mai devreme sau mai tîrziu pe drumul gospodăriei colective, diferențieri care reflectă și rezultatele muncii politico-educative în diferite regiuni etc. În cursul desfășurării actuale și viitoare a acestui proces rămînerea în urmă în dezvoltarea social-economică spre socialism și în transformarea conștiinței unor grupuri ale țărănimii în raport cu altele este treptat recuperată.

Formarea și dezvoltarea conștiinței politice socialiste a țărănimii continuă în prezent în etapa desăvîrșirii construcției socialismului în țara noastră, potrivit condițiilor și posibilităților noi, sporite, existente în această etapă. Pe temelia noilor relații de producție, a existenței sociale socialiste, procesul neîntrerupt al formării noii conștiințe se desfășoară mai rapid, mai profund, mai multilateral.

Conștiința politică constituie în prezent latura *cea mai înaintată*, relativ mai eliberată de rămășițele vechiului, dintre laturile conștiinței socialiste în dezvoltare a țărănimii. În virtutea influenței reciproce a for-

★

[1] La data ținerii Congresului al III-lea al P.M.R., din cele 3 600 000 de familii țărănești numai 680 000 mai rămăseseră în afara întovărășirilor agricole și gospodăriilor colective.

[2] *Rezoluția Congresului al III-lea al P.M.R.*, *Scînteia*, 26 iunie 1960.

[3] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.* Editura politică, 1960, p. 48.

melor conștiinței sociale, ea exercită o puternică înrîurire asupra dezvoltării celorlalte forme și laturi ale acesteia.

Dar însăși conștiința politică a țărănimii, ca atare, trebuie încă să se maturizeze, să se dezvolte. Condițiile etapei desăvîrșirii socialismului în care a intrat țara noastră permit îmbogățirea ei prin reflectarea noilor fenomene și relații obiective ce apar în această perioadă, prin consolidarea și dezvoltarea relațiilor strînse de alianță între clasa muncitoare și țărănime, prin asimilarea pe scară tot mai largă a ideologiei politice marxist-leniniste, prin eliminarea rămășițelor vechilor mentalități. Tînăra clasă în continuă creștere a țărănimii colectiviste trebuie să dobîndească și să-și dezvolte conștiința politică a noii sale naturi sociale, ca clasă a societății socialiste, conștiința politică a rolului și sarcinilor ei în noile condiții, în lupta dusă sub conducerea clasei muncitoare pentru desăvîrșirea construcției socialiste. Importanța muncii de dezvoltare a conștiinței *politice* a fost subliniată și în Declarația Consfătuirii de la Moscova a partidelor comuniste și muncitorești, arătîndu-se că este imperios necesar „*să se ridice pe toate căile conștiința politică a maselor populare*" [1] ca una din condițiile principale ale dezvoltării statelor socialiste, a economiei și culturii lor, ale educării omului nou al societății socialiste și comuniste.

Dezvoltarea conștiinței politice a țărănimii în etapa actuală are loc în strînsă legătură cu principalele transformări care trebuie înfăptuite în anii următori pe planul relațiilor economice obiective în vederea terminării pînă în 1965 a colectivizării, direcții care au fost definite de Congresul partidului astfel : „*Transformarea întovărășirilor agricole în gospodării colective, unirea gospodăriilor colective mici în gospodării colective mai mari, întărirea economică-organizatorică și dezvoltarea lor multilaterală constituie un proces unic neîntrerupt, care consolidează și lărgește relațiile de producție socialiste la sate*" [2]. O dată cu aceasta, se desfășoară munca pentru a atrage pe făgașul socialismului cele 680 000 de familii țărănești individuale care, pînă în iunie 1960, rămăseseră încă în afara sectorului socialist cooperatist.

Toate aceste transformări obiective *presupun* formarea și dezvoltarea în continuare a conștiinței socialiste a țărănimii și totodată, prin dialectica interacțiunii existenței sociale și conștiinței sociale, vor contribui la *generarea* acestei dezvoltări și o vor *exprima*.

Deschizînd în fața poporului nostru perspectiva unei noi etape istorice — etapa desăvîrșirii construcției socialiste —, înaintînd masele muncitoare de la orașe și sate cu un *program concret*, amplu, științific fundamentat, al transformărilor social-istorice care urmează a fi înfăptuite în această etapă, arătînd că realizarea acestui program — planul de 6 ani — „va deschide în fața poporului nostru noi orizonturi și mai luminoase : desăvîrșirea construcției socialiste și perspectiva trecerii treptate la construirea comunismului" [3] — partidul nostru acționează *prin însuși acest fapt* în

---

[1] *Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești (noiembrie 1960)*, Editura politică, p. 23.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, p. 49—50.

[3] *Ibidem*, p. 78.

direcția ridicării conștiinței politice și lărgirii orizontului politic al maselor de oameni ai muncii, în direcția formării clarei perspective istorice. Pentru țărănimea din țara noastră, faptul că partidul și statul *o ajută* prin toate mijloacele posibile — ale politicii economice, ale activității de propagandă, ale educației și instruirii, ale răspîndirii culturii și științei, ale agitației de masă și de la om la om, — *să înțeleagă* atît această perspectivă care stă în fața întregului popor, cît și, pe un plan mai restrîns și mai direct, perspectivele dezvoltării necesare a agriculturii în viitorii ani, constituie unul din cele mai importante izvoare ale formării și dezvoltării convingerilor ei politice socialiste, ale maturizării conștiinței ei politice socialiste.

La dezbaterea Proiectului de Directive ale Congresului al III-lea al P.M.R. au participat, alături de oamenii muncii de la orașe, mase foarte largi ale țărănimii[1]. În cadrul adunărilor din gospodăriile agricole colective și gospodăriile de stat, la adunările cetățenești de la sate, au fost explicate prevederile Directivelor pentru anii următori, natura transformărilor care vor fi înfăptuite la sate, au fost făcute numeroase propuneri, s-au dezbătut căile și mijloacele dezvoltării relațiilor socialiste în agricultură, perspectivele mecanizării crescînde a muncilor agricole, problemele extinderii schimbului între oraș și sat și necesitatea creșterii volumului de contractări și achiziții, sarcinile intensificării continue a vieții culturale, perspectiva ridicării nivelului de trai al țărănimii.

În ansamblul ei, vasta activitate desfășurată pentru a explica în mod concret maselor direcția de dezvoltare a societății noastre în etapa actuală și pentru a face ca ele să cunoască cît mai adînc și să-și însușească politica elaborată de partid, constituie *o înaltă școală de educație politică*, o „școală" la care masele țărănimii — ținute în trecut la periferia vieții politice — *învață de fapt să creeze conștient istoria*. Activitatea politică concretă în acest scop continuă în prezent și va continua și în anii viitori. Înțelegerea obiectivelor liniei partidului ridică masele la înțelegerea procesului istoric necesar. Crește în acest proces, ca parte a dezvoltării generale a conștiinței politice socialiste a țărănimii, patriotismul ei socialist, atașamentul ei față de partid.

Terminarea pînă în anul 1965 a colectivizării presupune trecerea țăranilor întovărășiți la gospodăria colectivă, împreună cu trecerea celor încă individuali, care reprezintă o minoritate, pe făgașul relațiilor socialiste. Din cele 2 920 000 familii țărănești cuprinse în sectorul socialist cooperatist în iunie 1960, circa 1 800 000 făceau parte din întovărășiri. Procesele în sfera dezvoltării conștiinței acestor țărani muncitori, legate de trecerea lor spre gospodăria colectivă, coincid, în esență, cu procesele similare prin care a trecut deja în anii precedenți actuala țărănime colectivistă. Datorită faptului că aceste procese cuprind în prezent și vor cuprinde în anii ce urmează mereu alte și alte grupuri ale țărănimii, trăsăturile conștiinței politice socialiste se extind, se generalizează în mod treptat.

---

[1] La adunările de dezbatere, organizate în acest scop, desfășurate la orașe și la sate au participat în total aproape 4 850 000 oameni ai muncii.

Mai mult decît atît, procesele dezvoltării conștiinței politice a acestor noi mase ale țărănimii care trec la gospodăria colectivă se bucură în prezent de condiții noi, mult mai prielnice chiar decît cele de acum cîțiva ani, care accelerează aceste procese. Printre aceste condiții se numără în primul rînd însăși existența la sat a unei mari mase de țărani colectiviști, purtătoare a unor concepții politice înaintate care influențează activ și permanent pe țăranii întovărășiți și individuali, faptul că, datorită progreselor industrializării, orașul socialist poate acorda un sprijin mereu sporit dezvoltării forțelor de producție moderne și noilor relații de producție la sate, se numără marile succese obținute pe baza cooperativizării în linii generale a agriculturii, se numără faptul că clasa chiaburimii a fost desființată. Pe fondul acestor noi condiții, munca de convingere și influențare politică a țărănimii are efecte mai puternice, mai adînci.

Rezolvarea problemei trecerii masei numeroase de țărani întovărășiți la gospodăria colectivă depinde în prezent, în foarte mare măsură, de eficacitatea activității de dezvoltare a conștiinței ei, de supletea acestei activități, de priceperea de a folosi ca argumente în munca politico-educativă rezultatele economice bune ale gospodăriilor colective fruntașe. Aceste argumente pătrund cel mai adînc în gîndirea țăranului. Iar însemnătatea schimbării modului în care el gîndește este decisivă, deoarece trecerea întovărășirii la gospodăria colectivă, așa cum subliniază partidul nostru, nu trebuie cîtuși de puțin forțată, ci trebuie să-și aibă rădăcina în noile convingeri ale țăranilor înșiși. „Trecerea întovărășirii la gospodăria colectivă, a spus tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, nu trebuie însă forțată, ci ea să fie rodul liberului consimțămînt al întovărășiților, *izvorîtă din conștiința* că este în interesul lor material să treacă la gospodăria agricolă colectivă. Aceasta este chezășia creării unei gospodării colective trainice" [1].

Activitatea de lămurire și convingere a țăranilor muncitori pentru a păși pe făgașul relațiilor socialiste de producție a fost — și continuă să fie — esențialmente și în primul rînd o activitate de formare și dezvoltare a conștiinței lor *politice*, alături de care, desigur, se dezvoltă în același timp, într-o măsură sau alta, și celelalte forme ale conștiinței lor sociale.

O trăsătură specifică a dezvoltării — în aceste condiții și la această categorie de oameni ai muncii — a conștiinței politice, este *o legătură extrem de strînsă, de intimă, între convingerile politice și concepțiile economice*, — concepții nesistematizate, formate adesea spontan, care privesc modul de desfășurare a activității de producție și schimb. Șovăielile unor țărani întovărășiți decurg în primul rînd din faptul că încă nu sînt convinși de eficiența economică a noului drum ce li se deschide în față; ezitările unor țărani individuali sau întovărășiți în fața gospodăriei colective își au în cea mai mare parte izvorul în învechitele lor vederi economice privind producția agricolă, proprietatea, relațiile de muncă și schimb, repartiția etc. Pentru a săvîrși pasul spre cea mai înaltă formă a cooperației de producție, țăranul întovărășit trebuie *să înțeleagă* avantajele materiale ale gospodăriei colective, să privească într-un fel nou proble-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1955—1959*, Editura politică, p. 403. (subl. ns. *M.C.*)

mele proprietății, producției, repartiției etc., să înțeleagă că în primul rînd el însuși este cel economicește interesat să intre în gospodăria colectivă.

Este binecunoscut rolul factorului economic, al cointeresării materiale, în formarea noii conștiințe, dar, după cum rezultă din cele de mai sus, nu este suficient ca această cointeresare materială să existe potențial în mod *obiectiv*, sub forma avantajelor pe care le va avea țăranul muncitor după ce intră în gospodăria colectivă. Este necesar, în plus, ca existența obiectivă a noilor stimulente economice, a uriașelor avantaje economice obiective care rezidă în relațiile socialiste de producție, să pătrundă și în subiectivitatea țăranului muncitor; este necesar deci ca el să ajungă pe plan subiectiv să considere drept avantajoasă pentru sine trecerea de la gospodăria individuală la cea colectivă, socialistă. Experiența anilor de luptă pentru colectivizare a arătat, pe o scară de masă, că vălul vechilor concepții economice și deprinderi de muncă, vălul opac pe care tradiția micii proprietăți și mentalitatea individualistă l-au aruncat pe ochii multor țărani muncitori a fost deajuns de gros pentru a-i împiedica ani de-a rîndul să vadă și să înțeleagă avantajele obiective ale trecerii la agricultura socialistă, pentru a-i împiedica să-și înțeleagă bine, just, *pînă la capăt*, propriile lor interese. Această situație cere și presupune tocmai schimbarea vechilor lor vederi economice.

Dar, se pune întrebarea : oare cele spuse despre importanța înțelegerii conștiente de către țăranul întovărășit (sau individual) a avantajelor *economice* pe care le dobîndește trecînd la gospodăria colectivă nu contrazic afirmația făcută mai sus despre faptul că munca de lămurire și convingere a țăranului pentru a păși pe făgașul relațiilor socialiste este esențialmente o muncă de formare și dezvoltare a conștiinței lui *politice*?

Tocmai aici se vădește legătura extrem de strînsă, intimă, între politic și economic, între concepțiile politice și cele economice. Conștiința politică apare și de astă dată ca expresie, ca oglindire și a intereselor economice, interese care, cu cît sînt înțelese mai profund în ceea ce au ele esențial, cu atît apropie mai mult țărănimea muncitoare de clasa muncitoare, deoarece prin însăși natura acestor clase interesele lor fundamentale sînt comune. Înseși aceste avantaje economice decurg din natura *socialistă* a noilor relații de producție, iar munca politică-educativă dusă în rîndurile țărănimii o ajută să înțeleagă acest lucru. Astfel, formîndu-și și dobîndind treptat o nouă înțelegere, noi concepții asupra problemelor de ordin economic pe care i le ridică producția și existența sa imediată, concepții pe care și le verifică în practica de producție și de schimb, țăranul muncitor ajunge să înțeleagă, și prin intermediul lor, într-un mod mai adînc, justețea politicii partidului, însăși superioritatea organizării socialiste a societății, adică a socialismului ca orînduire; crește astfel și încrederea lui în statul socialist și în măsurile sale, în aliatul și conducătorul său — clasa muncitoare, cu alte cuvinte își dezvoltă în acest proces complex convingerile lui politice socialiste, ajunge la o conștiință politică socialistă mai înaintată, mai profundă.

Legătura strînsă, indisolubilă, necesară, între schimbarea vederilor economice ale țăranului individual sau întovărășit și dezvoltarea convingerilor sale politice, se realizează tocmai datorită activității politico-educa-

tive de mari proporții condusă de partid pentru atragerea de bunăvoie a țăranilor încă necolectiviști, la gospodăria colectivă. Orientarea imprimată de partid întregii activități politico-educative duse la sate, muncii culturale de mase, agitației de la om la om etc., asigură această fuziune între latura politică și cea economică : anume, partidul a îndrumat și conduce această muncă astfel încît ea să se bazeze în primul rînd pe fapte *economice* precise, pe exemple vii din rezultatele economice obținute prin gospodărirea socialistă a pămîntului, dar în așa fel încît ea să fie *totodată*, în permanență, o *muncă profund politică*, o muncă de influențare și *educație*, în spiritul ideologiei politice socialiste, a țăranului muncitor, în procesul luptei pentru socialism.

Partidul nostru a arătat și arată că munca politică de lămurire în rîndurile țărănimii este cu atît mai eficace, cu cît este mai concretă. Această cerință decurge din înțelegerea profund științifică a corelației între existența socială și conștiința socială, și din luarea în considerare a specificului psihologiei și gîndirii concrete, practice, a țăranului. Unii activiști, a spus tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, „fac greșeala că pornesc la o asemenea muncă fără să se pregătească temeinic, mulțumindu-se să înșire țăranului muncitor fraze generale, care nu pot convinge pe nimeni. Or, pentru a-l convinge pe țăranul muncitor trebuie să te sprijini pe fapte văzute și studiate de tine însuți pe teren, să cunoști foarte bine viața și experiența gospodăriilor colective și a întovărășirilor, să-i poți explica țăranului limpede și dovedi cu fapte bine cunoscute cum este organizată munca în gospodăria colectivă..."[1]. Pentru a fi eficace și a influența adînc schimbarea și dezvoltarea conștiinței țăranului, munca politică de lămurire trebuie clădită pe *studierea* prealabilă a situației concrete din satul respectiv, a raportului de forțe, a cerințelor și părerilor țăranilor muncitori, a realizărilor înfăptuite în acel sat, trebuie să *valorifice mai bine* în fața țăranilor muncitori semnificația acestor realizări, cauzele care le-au făcut posibile, să-i ajute să înțeleagă mai adînc, pe baza unor fapte luate din propria lor experiență de viață, care sînt căile și mijloacele concrete de a-și ridica nivelul de trai, de a-și făuri o viață nouă pe temelia relațiilor socialiste. Orientată astfel de către partid, munca de convingere de la om la om îmbină în conținutul ei explicarea foloaselor materiale imediate ale trecerii la gospodăria colectivă, cu efortul de a lămuri semnificația *politică* a acestei treceri ca expresie a participării țărănimii la construcția socialismului în țara noastră.

„Rezultatele obținute de gospodăriile agricole colective și îndeosebi de gospodăriile fruntașe — a arătat la Congresul al III-lea al P.M.R. tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej — în creșterea producției și ridicarea nivelului de trai al colectiviștilor exercită o puternică influență asupra întovărășirilor și grăbesc transformarea acestora în gospodării colective"[2]. Această apreciere este implicit o indicație asupra importanței centrale pe care o are munca de consolidare economico-organizatorică a gospodăriilor

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, p. 662.
[2] *Congresul al III-lea al P.M.R.*, Editura politică, 1960, p. 49.

colective existente pentru atragerea întovărăşiţilor la G.A.C., pentru convingerea şi dezvoltarea conştiinţei lor.

Semnificative, în acest sens, pentru felul cum au privit şi privesc înşişi ţăranii colectivişti *cei mai înaintaţi politiceşte*, în frunte cu comuniştii, însemnătatea politică-educativă — pentru transformarea conştiinţei ţăranilor încă necolectivişti — a muncii lor de consolidare economică a unităţilor agricole socialiste, sînt cuvintele lui Dumitru Ionescu, ţăran colectivist membru de partid din comuna Slobozia Cioreşti, care a fost printre cei mai activi agitatori în favoarea gospodăriei colective. „A fost mai greu la început, spune el, pînă am făcut întovărăşirea. Nu eram prea mulţi. Da ne-am pus noi, *membrii de partid*, pe treabă, că munceam de ieşea sudoarea prin cămeşi *să fim îndemn pentru ceilalţi*. Treaba asta a noastră nu era numai *simplă* muncă agricolă. **Ci muncă politică înainte de toate**. Trebuia să le arătăm celor ce nu veniseră încă alături de noi care-i adevărata cale. Cînd am scos cîte 2000 kg de grîu la hectar, chiar dacă fusese secetă, iar individualii doar 900, cînd au început să se pună primele temelii ale caselor noi, s-a rupt zăporul neîncrederii şi a intrat tot satul în întovărăşire. Apoi, am început să plecăm cu întovărăşiţii în vizită la colectivele din Martineşti şi Odobeşti, de-au văzut oamenii belşugul. Pe urmă am trecut cu toată întovărăşirea în colectivă... Acum luptăm să întărim gospodăria colectivă. Dăm bătaie să ajungem fruntaşi pe raion"[1].

Rezultatele obţinute de gospodăriile colective demonstrează din plin superioritatea şi avantajele formei superioare de cooperaţie socialistă în producţie asupra întovărăşirii. În anul 1960, gospodăriile colective au obţinut la grîu producţii medii la ha cu 32% iar la porumb cu 36% mai mari decît întovărăşirile[2], iar rezultatele gospodăriilor colective fruntaşe au depăşit întovărăşirile într-o măsură mult mai mare decît media depăşirii pe ţară.

Se pot da nenumărate exemple, luate din absolut toate raioanele ţării, despre faptul că recoltele bogate şi veniturile totale mari ale multor gospodării colective au determinat în mod nemijlocit pe mulţi ţărani din aceeaşi comună şi din comunele învecinate care la început stătuseră în expectativă aşteptînd să vadă „dacă e mai bine", să ceară primirea în gospodărie sau să constituie ei înşişi noi gospodării colective. Din punctul de vedere al cercetării proceselor dezvoltării conştiinţei, ni se pare însă mai semnificativ să citäm scrisoarea unui ţăran mijlocaş întovărăşit — grăitoare îndeosebi pentru că surprinde frămîntările în conştiinţa sa, şovăielile, lupta noului cu vechiul, rezonanţa în conştiinţă a faptelor economice şi îndoielile generate de vechile prejudecăţi, modul cum „s-a dumirit", formarea unor noi certitudini. Autorul scrisorii, ţăranul întovărăşit Enache C. Marin din comunca Luica, raionul Oltenita, intrat de curînd în G.A.C., scrie: „Mult timp m-am tot socotit cu nevasta şi cu copiii *dacă* să ne înscriem în gospodăria colectivă *ori dacă* trebue să mai aşteptăm. La toate şedinţele la care mă duceam, membrii de partid şi agitatorii ne

[1] *Scînteia*, nr. 5049 (subl. ns. — *M.C.*).

[2] *Comunicatul D.C.S. asupra îndeplinirii planului de stat al R.P.R. pe anul 1960*, în *Scînteia*, nr. 5069.

explicau ce înseamnă gospodăria colectivă. *Veneam acasă lămurit, dar iarăși mă îndoiam.* Cînd mă gîndeam însă că tot aceşti oameni m-au îndemnat să intru în întovărăşire şi că vorbele lor *mi-au arătat adevărul*, căci în fiecare an am scos cîte 400 kg grîu şi 600 kg porumb la hectar mai mult decît atunci cînd îmi munceam de unul singur pămîntul, hotărîrea de a intra în colectivă *prindea iarăşi rădăcini în mintea mea*". Faptul hotărîtor care a tras în cumpănă, scrie el mai departe, a fost vizita organizată de agitatori la o gospodărie colectivă, unde a văzut la faţa locului că ţăranii colectivişti au obţinut 2500 kg porumb şi 2220 kg floarea-soarelui la hectar, au multe vaci, oi, porci, păsări iar „oamenii trăesc bine, au tot ce le trebue. Acolo *m-am dumirit.* Întors acasă cu soţia, am semnat cererea de înscriere în gospodăria colectivă iar acum sînt colectivist. M-am înscris în gospodărie ca să trăesc mai bine şi *acum sînt sigur de acest lucru*, căci am văzut cu ochii mei ce înseamnă roadele muncii în colectivă"[1].

Astfel, îmbinarea muncii politice de lămurire cu cunoaşterea directă a faptelor economice acţionează în modul cel mai eficace atît în direcţia schimbării vechii optici înapoiate a ţăranului asupra problemelor economice privind proprietatea, producţia şi repartiţia în colectiv, cît şi în direcţia întăririi convingerilor sale politice în justeţea liniei şi măsurilor partidului şi statului nostru. Viaţa însăşi, analiza minuţioasă a proceselor realităţii, impun concluzia că succesele cele mai mari în transformarea micului producător şi în formarea conştiinţei sale socialiste, au fost şi sînt obţinute în acele raioane, comune şi sate unde organizaţiile de partid îmbină în munca politico-educativă în rîndurile ţărănimii explicarea principiilor de bază ale politicii partidului cu popularizarea rezultatelor concrete obţinute prin aplicarea ei.

Astfel, faptul caracteristic cel mai esenţial, care sintetizează şi rezumă întreaga evoluţie şi creştere a conştiinţei politice a ţăranului muncitor în anii revoluţiei şi construcţiei socialiste, faptul în care se însumează pe planul conştiinţei rezultatele tuturor proceselor la care ne-am referit mai sus, este *hotărîrea luată de el de a trece în mod liber consimţit* pe făgaşul relaţiilor de producţie socialiste, de a păşi pe calea gospodăriei colective.

La masa numeroasă a ţărănimii deja încadrată în G.A.C., se adaugă şi se vor adăuga în anii desăvîrşirii construcţiei socialismului masele ţăranilor încă necolectivişti, care, pe măsură ce se conving, se vor hotărî să treacă la gospodăria colectivă. Cînd spunem că această „hotărîre de a trece" rezumă formarea şi nivelul atins în dezvoltarea conştiinţei sale politice, nu înţelegem desigur că ea epuizează întregul conţinut de idei şi convingeri, mult mai bogat al acestei conştiinţe. Dar ea *traduce pe planul practicii sociale* nemijlocite, într-o problemă hotărîtoare, **tocmai** esenţa lor, concluzia lor ultimă; ea arată că încrederea politică a ţăranului în superioritatea socialismului este tradusă *pînă la capăt, de el însuşi, în practica vieţii sale.*

În plus, saltul din conştiinţa ţăranului pe care îl exprimă hotărîrea sa de a trece de bunăvoie la relaţii socialiste de producţie are o semnifi-

[1] Enache C. Marin, *De ce m-am înscris în gospodăria colectivă*, în *Agricultura nouă*, 6 dec. 1960 (subl. ns. — *M.C.*).

cație cu atît mai mare, mai adîncă, cu cît amploarea acestor transformări din conștiință *depășește* sfera formei politice a conștiinței : ea angajează, într-o măsură sau alta, și celelalte forme ale conștiinței sale sociale ; de pildă, afară de semnificația sa pe planul conștiinței *politice*, trecerea la proprietatea și repartiția socialistă oglindește și o mare victorie *etică* asupra individualismului, asupra vechii sale atitudini față de muncă, oglindește și dezvoltarea formei *juridice* a conștiinței sale ș.a.m.d.

★

Principala trăsătură nouă a procesului dezvoltării conștiinței politice a țărănimii în condițiile etapei de desăvîrșire a construcției socialiste constă în faptul că, în ansamblul acestei etape, dezvoltarea conștiinței are loc deja — în ceea ce privește majoritatea țărănimii — pe o nouă temelie economică, *pe temelia relațiilor de producție socialiste* din gospodăria colectivă. *Existența* socială *socialistă* este baza materială pe care se ridică neîncetat, se călește, se maturizează și se curăță de rămășițele vechiului conștiința socială socialistă a țărănimii colectiviste.

Desigur, încă înainte de trecerea la etapa desăvîrșirii socialismului o parte importantă a țărănimii trăia pe baza relațiilor socialiste de producție din gospodăria colectivă. În prezent însă, deja majoritatea țărănimii din sectorul socialist-cooperatist este încadrată în gospodării colective. Într-adevăr, dacă la 1 iunie 1960 numărul țăranilor întovărășiți era încă simțitor mai mare (cu cca 700 000 familii [1]) decît al celor colectiviști, în prezent raportul este schimbat, iar numărul colectiviștilor este într-o neîntreruptă creștere prin trecerea întovărășiților în gospodării colective. Înseși *rădăcinile social-economice* care generau și întrețineau vechea conștiință și mentalitate individualistă a țărănimii — mica proprietate privată cu toate relațiile și consecințele ei — au fost în cea mai mare parte înlăturate. De aceea, considerăm că *principala trăsătură nouă* a procesului dezvoltării conștiinței țărănimii în etapa desăvîrșirii socialismului constă în faptul că la sat a devenit *dominantă*, precumpănitoare, *forma cea mai înaltă* a relațiilor socialiste cooperatiste—relațiile socialiste de producție existente în gospodăria colectivă.

Este absolut limpede ce însemnătate uriașă are această trăsătură. Experiența directă, personală, a muncii în gospodăria colectivă—într-o măsură calitativ superioară celei din cadrul întovărășirii, — îi dictează noi învățăminte, *noi certitudini*. Ideea superiorității relațiilor socialiste de producție în agricultură — introdusă treptat de partid în conștiința țăranului muncitor în procesul muncii politice de lămurire, bazată pe valorificarea unor exemple convingătoare — dobîndește acum dimensiunile unui *fapt material de viață*, unei experiențe practice personale nemijlocite. Pe suportul convingător al acestei experiențe, se întărește încrederea și atașamentul față de partid, față de orînduirea democrat-populară. Extinderea și la sate a relațiilor socialiste de producție permite intensificarea raportu-

[1] Cf. datelor D.C.S. de la 1 iulie 1960, după *Probleme ale dezvoltării și consolidării agriculturii socialiste*, Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 258.

rilor dintre orașul socialist și satul socialist, duce direct la strîngerea și dezvoltarea legăturilor economice între clasa muncitoare și țărănime, a alianței lor politice.

Trebuie să insistăm și asupra condițiilor materiale și organizatorice incomparabil superioare care decurg din existența relațiilor socialiste pentru desfășurarea procesului de transformare a conștiinței țărănimii. Este cunoscută metafora lui Marx care asemuia țărănimea parcelară cu un sac umplut cu cartofi, în care fiecare unitate, deși alăturată celorlalte, n-are legătură organică cu ele, la fel ca țăranii individuali pe care „modul lor de producție îi izolează unul de altul, în loc de a-i pune în contact unii cu alții"[1]. Or, noile relații de producție — parțial încă în întovărășire dar cu atît mai mult în gospodăria colectivă — schimbă radical situația și din acest punct de vedere, lichidează răzlețirea, strîng laolaltă pe țăranii colectiviști într-un tot unic ; acest fapt are deosebite consecințe pozitive nu numai din punct de vedere economic, ci și sub raport politic, ca și sub raportul muncii educative-instructive. Această muncă are acum de-a face cu oameni uniți strîns între ei, organizați prin înseși relațiile lor reciproce de producție.

Cercetarea dezvoltării conștiinței țărănimii în etapa prezentă ne conduce spre încă o concluzie importantă pentru înțelegerea justă a corelației actuale concrete între forma politică a conștiinței sociale și celelalte forme de conștiință. Această concluzie se referă la faptul că *în prezent capătă o amploare tot mai mare, de prim ordin, și prefacerea formei morale a conștiinței* țărănimii colectiviste, formarea și dezvoltarea profilului ei moral socialist. În etapa actuală, tocmai pe baza relațiilor socialiste dezvoltate din G.A.C. — care sînt prin natura lor obiectivă relații de *întrajutorare* și *colaborare tovărășească* în muncă — devin posibile transformări morale în conștiința țărănimii mult mai adînci decît în perioada precedentă, devin posibili pași mult mai mari spre o morală socialistă liberă de povara concepțiilor și deprinderilor mic-burgheze individualiste. Implicit, în aceste condiții se manifestă mai pregnant și primatul conștiinței politice socialiste în raport cu conștiința morală. Concepțiile politice mai înaintate ale țăranului colectivist *sporesc disponibilitatea și receptivitatea sa față de noile norme și idei morale ;* de asemenea existența unei conștiințe politice înaintate favorizează asimilarea și înrădăcinarea *mai puțin înceată* a noilor idei și deprinderi etice — mai puțin îndelungată decît în condițiile absenței unei asemenea conștiințe politice avansate [2].

---

[1] K. Marx, *Optsprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte*, în Marx-Engels, *Opere alese*, vol. I, Ed. P.M.R., 1949, p. 329.

[2] Totodată, acest primat al politicului nu trebuie înțeles în sensul unei succesiuni temporale rigide : însăși practica luptei politice, care generează noile concepții de ordinul politicului, a exercitat și exercită totodată, simultan, o înrîurire adîncă și asupra deprinderilor și ideilor morale, formarea aceasta întrețesîndu-se cu cele politice, chiar dacă acestea din urmă se maturizează cu prioritate. De asemenea primatul politicului nu trebuie absolutizat sau unilateralizat, întrucît nu putem neglija că, în virtutea interdependenței formelor conștiinței sociale, însăși conștiința politică socialistă se îmbogățește prin și ca urmare a dezvoltării celorlalte laturi (inclusiv morala) ale conștiinței socialiste.

Pornind deci în analiza acestor fenomene de conştiinţă de la practica socială a relaţiilor de producţie socialiste din G.A.C. trebuie să ţinem seama că în actualele condiţii, problemele cele mai importante care se pun gospodăriilor colective —, în cea mai mare parte foarte tinere, cu numai 2—3 ani de experienţă sau şi mai puţin — sînt *problemele complexe legate de consolidarea lor economico-organizatorică*, de dezvoltarea lor multilaterală, de funcţionarea lor eficientă ca mari organisme economice socialiste.

Lupta pentru rezolvarea cu succes a problemelor întăririi economico-organizatorice a gospodăriilor colective, cu alte cuvinte — lupta pentru consolidarea şi perfecţionarea noilor relaţii socialiste de producţie, constituie acum acea *sferă principală a practicii sociale* în focul căreia se formează, se dezvoltă — şi se manifestă — trăsăturile noii conştiinţe sociale a colectiviştilor, şi, implicit, conştiinţa lor politică socialistă.

Necesitatea de a se avea în vedere, în procesul muncii practice pe teren, tocmai această dialectică specifică a existenţei sociale şi conştiinţei sociale a colectiviştilor, această legătură intimă indisolubilă între munca pentru consolidarea economică a relaţiilor noi de producţie şi activitatea politică pentru modelarea noii conştiinţe a ţărănimii, a fost subliniată pregnant în documentele partidului nostru. Adresîndu-se direct organelor şi activiştilor de partid, tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej a calificat munca de dezvoltare a conştiinţei ţărănimii şi de eliberare a ei de balastul deprinderilor şi ideilor înapoiate, drept una din sferele şi direcţiile *principale* ale activităţii de consolidare economică şi organizatorică a gospodăriilor colective. „Comitetele regionale şi raionale de partid — arăta tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej — trebuie să ţină seamă că munca lor pentru întărirea economică-organizatorică a sectorului socialist-cooperatist este, *în foarte mare măsură*, o muncă pe tărîmul *ridicării conştiinţei socialiste* a colectiviştilor şi întovărăşiţilor" [1]. În rezolvarea multiplelor probleme concrete care se ridică în activitatea gospodăriilor colective, „se reflectă lupta între vechea mentalitate individualistă a ţăranului, care abia a pornit pe calea socialismului, şi mentalitatea nouă, care abia a început să se formeze" [2].

Aceste indicaţii dobîndesc o actualitate şi mai mare în lumina aprecierilor Congresului al III-lea al partidului cu privire la importanţa luptei împotriva rămăşiţelor vechii educaţii burgheze din conştiinţă. Şi în procesul dezvoltării conştiinţei socialiste a ţărănimii se resimte din plin faptul că activitatea ideologică, munca de lichidare a înrîuririlor educaţiei burgheze din conştiinţa oamenilor este în prezent tărîmul principal al luptei de clasă, al luptei dintre nou şi vechi [3]. Se manifestă astfel o contradicţie între existenţa nouă, socialistă a ţărănimii colectiviste şi rămăşiţele puternice ale educaţiei şi concepţiilor burgheze şi mic-burgheze în conştiinţa ei, contradicţie ale cărei efecte se răsfrîng în practica de producţie.

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări, 1955—1959*, p. 392 (subl. ns. — *M.C.*).
[2] *Ibidem*.
[3] *Congresul al III-lea al P.M.R.*, Editura politică, 1960, p. 88.

Într-adevăr, cercetarea realității duce la concluzia că persistența vechilor deprinderi de producție pe parcele mici, mentalitățile perimate privind însuși modul de efectuare a unor lucrări agricole, tendința de a trage pentru sine cît mai mult folos, individualismul sub diferite manifestări etc. frînează sau împiedică chiar folosirea unor avantaje pe care le prezintă în mod obiectiv relațiile de producție ale gospodăriei colective, frînează însăși consolidarea economică-organizatorică a acestor gospodării.

Adesea, în activitatea unor colectiviști se vădește o înțelegere greșită, înapoiată, a raportului între interesele personale și cele generale, încercarea de satisfacere a intereselor personale în dauna celor comune ale întregii gospodării colective, tendința de a da o mai mare atenție muncii în gospodăria personală, tendința spre cîștiguri nejustificate pe seama averii și veniturilor obștești. Astfel, în unele G.A.C. se manifestă goana unor colectiviști după cît mai multe zile-muncă în dauna calității muncii și a rezultatelor producției; în gospodăria colectivă din satul Poiana, raionul Drăgănești-Olt, de pildă, unii colectiviști, folosindu-se de faptul că la recoltatul păioaselor norma s-a stabilit nu în unități de suprafață, ci în snopi, care nu reprezintă o mărime precisă, au făcut snopii foarte mici, „realizînd" mai multe norme și determinînd un consum umflat artificial al zilelor-muncă [1]. De asemenea, mentalitatea individualistă se vădește în rezervele și uneori împotrivirea de a se repartiza o parte din venituri la fondul de bază sau în tendința de a repartiza părți mult mai mici decît posibilitățile gospodăriei la avutul obștesc etc.

Lupta între nou și vechi în conștiința colectiviștilor se manifestă și în probleme gospodărești și de producție esențiale pentru consolidarea economică-organizatorică a relațiilor socialiste de producție ca problema creșterii de animale, a construcțiilor din G.A.C., a aplicării unor metode agrotehnice inovatoare, a grijii față de avutul obștesc etc. Adesea unii țărani colectiviști judecă încă în mod îngust, aplicînd vechile unități de măsură ale gospodăriei individuale, și nu înțeleg de la început că rezolvarea acestor probleme potrivit indicațiilor date de organele de partid și de stat este avantajoasă și necesară atît pentru propriile lor interese, cît și din punctul de vedere al intereselor generale de stat, de dezvoltare a economiei naționale. În gospodăria colectivă din Făcăeni, raionul Feteşti, ca și în alte gospodării colective din această parte a țării, s-a făcut la început puternic simțită vechea și dăunătoarea concepție potrivit căreia „animalele erau socotite un rău necesar... Părerea multor colectiviști era că la vaci pot să lucreze cei mai nevolnici, cei învățați să umble cu ciomagul prin baltă, căutînd vitele rătăcite" [2]. Nu în puține locuri unii colectiviști consideră greșit că nu sînt necesare și avantajoase creșterea animalelor de producție sau investirea de fonduri în construcții de interes obștesc, iar asemenea concepții vechi frînează în mod direct dezvoltarea gospodăriilor colective. Analiza făcută de organizația de partid din gospodăria colectivă Piscu-Vechi, raionul Calafat, slăbiciunilor mari existente în gospodărie, a dovedit că o sursă principală a acestora sînt tocmai mentalitățile înapoiate

[1] Cf. *Agricultura nouă*, 27 dec. 1960.
[2] C. Bordeianu, *Milionarii din Făcăeni*, în *Scînteia*, 17 ian. 1961.

care caracterizau chiar o serie de membri ai consiliului de conducere al gospodăriei. „Lui Ciufu Constantin, de pildă, membru în consiliu, să nu-i fi vorbit de mărirea sectorului zootehnic. Şi nu era singurul. Mihai Buzatu socotea că-i păcat să însilozeze porumbul. Alţii erau împotriva cultivării sfeclei de zahăr sau a construcţiilor gospodăreşti — într-un cuvînt, cînd venea vorba de ceva nou, se zbîrleau ca ariciul" [1].

După cum se vede, exemplele de mai sus se referă în mare măsură la rămăşiţe ale vechiului în sfera morală a conştiinţei colectiviştilor, mai curînd decît în sfera conştiinţei lor politice. Aceasta reflectă faptul real că rămînerea în urmă este într-adevăr mai mare în domeniul etic, în care relaţiile socialiste de producţie pun dintr-odată o serie de noi probleme de conştiinţă care înainte nu s-au pus. Urme adînci ale vechii conştiinţe se vădesc şi în legătură cu alte laturi — rămăşiţe ale misticismului, superstiţiilor etc.

Totodată, trebuie subliniat că, în prezent, vechiul în conştiinţă nu se manifestă numai sub forma rămăşiţelor educaţiei burgheze şi mic-burgheze din conştiinţa ţăranilor colectivişti. Pe alocuri, elementele ostile socialismului se zvîrcolesc, recurg la acţiuni politice duşmănoase, încearcă să provoace greutăţi şi pagube economice unităţilor agricole socialiste. Elementele provenite din rîndurile chiaburimii desfiinţate ca clasă constituie adesea surse active de răspîndire a unor concepţii antisocialiste, a unor mentalităţi burgheze străine moralei socialiste, constituie surse de stimulare a tendinţelor speculative, negustoreşti etc. care influenţează într-o măsură sau alta şi asupra ţăranilor muncitori din jur. Pe de altă parte, la sate continuă să existe un anumit număr de gospodării individuale, respectiv de ţărani muncitori individuali în special dintre cei cu o conştiinţă mai înapoiată, care n-au intrat pînă acum în întovărăşiri sau gospodării colective, întreţin vechile prejudecăţi şi a căror înrîurire de asemeni nu poate fi neglijată.

Prin urmare, în cadrul ansamblului transformărilor din etapa actuală pe tărîmul ideologiei şi conştiinţei, formarea şi dezvoltarea conştiinţei socialiste a ţărănimii şi lichidarea înrîuririlor educaţiei burgheze se vădeşte ca unul din terenurile unei active lupte de clasă, a unei lupte între vechi şi nou. Pentru a învinge, noul trebuie să desfăşoare în continuare o luptă perseverentă, neobosită împotriva vechiului. Dezvoltarea conştiinţei noi, socialiste, ca rezultat al acestei lupte are o importanţă directă pentru consolidarea economică-organizatorică a relaţiilor socialiste de producţie din gospodăriile colective.

Tocmai în lupta pentru întărirea, dezvoltarea şi înflorirea acestor gospodării se manifestă cele mai frumoase trăsături ale conştiinţei socialiste în plină creştere a ţăranilor colectivişti. Viaţa însăşi arată că luptătorii cei mai înaintaţi pentru întărirea gospodăriilor colective, pentru sporirea producţiei agricole, promotorii cei mai activi ai noului şi militanţi combativi împotriva rămăşiţelor vechiului, sînt tocmai colectiviştii cu conştiinţa **politică** cea mai înaintată şi în primul rînd — membrii de partid. Conştiinţa lor politică se obiectivează în muncă. Ei dau, prin însăşi activitatea lor, un exemplu personal de atitudine înaintată faţă de muncă

[1] Gheorghe Beica, *Întîmplări la Piscu-Vechi*, în *Scînteia*, 20 sept. 1960.

și totodată acționează ca o forță organizatoare și mobilizatoare a celorlalți țărani colectiviști, ajutîndu-i să înțeleagă — fie prin munca de la om la om, fie în adunările echipelor, brigăzilor, gospodăriei colective — necesitatea dezvoltării multilaterale a gospodăriei, a creșterii animalelor, a introducerii metodelor noi, înaintate etc. Comuniștii deschid o perspectivă politică mai largă țăranilor colectiviști, educă conștiința politică a acestora, dezvoltă patriotismul lor socialist, arătîndu-le importanța creșterii producției agricole și dezvoltării gospodăriei nu numai din punctul de vedere al intereselor personale și de grup ale colectiviștilor, ci și din punctul de vedere al intereselor generale ale țării, al progresului ei economic, al necesităților mereu sporite care apar privind aprovizionarea industriei socialiste și a clasei muncitoare în continuă creștere — necesitate la care tocmai țărănimea colectivistă este chemată să răspundă.

La gospodăriile colective din Chirnogi, Darabani, Mereni, de pildă, toate din raionul Negru-Vodă, s-au obținut realizări însemnate în consolidarea lor economică-organizatorică tocmai ca urmare nemijlocită a acțiunilor întreprinse de organizațiile de partid respective, de comuniști. În adunările de partid s-au dezbătut problemele cele mai importante ale activității de producție a gospodăriei. Fiecărui membru și candidat de partid i s-au încredințat sarcini concrete. Comuniștii au fost repartizați la locurile cheie de producție. Munca politică de la om la om, agitația politică, au fost intensificate. Drept rezultat, a început să se manifeste mai puternic o atitudine nouă, înaintată, față de muncă. S-a îmbunătățit simțitor participarea colectiviștilor la lucru, a crescut spiritul lor de răspundere față de proprietatea socialistă, față de producția realizată.

La fel s-a întîmplat și se întîmplă în numeroase gospodării colective, unde membrii de partid — oameni cu conștiința politică cea mai înaintată — înțeleg primii cerințele noi ale producției socialiste și luptă pentru a ajuta și pe ceilalți colectiviști să se dezbare de vechile mentalități și să-și formeze un nou mod de a judeca, o nouă atitudine față de muncă, față de problemele gospodărești obștești. „În primii ani de la înființare — relatează Pal Demeny, președintele G.A.C Plăești-Turda, a trebuit să luptăm cu părerea înapoiată a unora dintre colectiviști care susțineau că animalele de producție nu sînt rentabile și că în afară de animalele de muncă (boi și cai) alte animale să nu mai ținem. Dar comuniștii au arătat celorlalți colectiviști că această părere este greșită... Problemele legate de creșterea animalelor au fost dezbătute, la propunerea organizației de partid, în adunarea generală a colectiviștilor. Cu acest prilej s-a hotărît să se încredințeze lotul de vaci cu lapte celor mai pricepuți colectiviști..." [1]. Iar rezultatele practice obținute în urma aplicării măsurilor propuse de membrii de partid au determinat nu numai indici de producție considerabil sporiți, ci și transformări importante în conștiința, în concepțiile și deprinderile țăranilor colectiviști.

Despre activitatea și conștiința înaintată a comuniștilor, a țăranilor colectiviști, despre spiritul colectivist și noua atitudine față de muncă,

[1] Pal Demeny, *Izvoare bogate de venituri*, în *Scînteia*, nr. 4945.

vorbesc convingător şi asemenea fapte ca munca membrilor brigăzii conduse de comunistul Constantin Nica din G.A.C. Fîntînele-Dobrogea, care au economisit într-un singur an, în folosul întregii gospodării, 1100 zile-muncă [1] şi numeroase alte realizări asemănătoare; pe aceeaşi linie se înscriu propunerile a numeroşi colectivişti de la G.A.C. Vulcan, regiunea Braşov, în cadrul dezbaterii planului de producţie pe 1961, de a se mări unele norme de lucrări de întreţinere a culturilor peste normativele elaborate de Ministerul Agriculturii, precum şi la creşterea animalelor — propuneri făcute chiar de unii din cei ce efectuează aceste munci — în scopul de a se reduce pe cît posibil consumul de zile-muncă [2].

Asemenea fapte oglindesc influenţa *politică* hotărîtoare pe care pot şi trebuie s-o exercite comuniştii asupra masei ţăranilor colectivişti în însuşi procesul luptei pentru consolidarea economică-organizatorică a gospodăriilor colective. Organele şi organizaţiile de partid urmăresc să găsească şi să aplice cele mai bune forme organizatorice, care să asigure exercitarea acestei influenţe în primul rînd în locurile-cheie, şi în verigile de bază ale procesului muncii, împletind conducerea procesului de producţie propriu-zis cu activitatea politico-educativă de dezvoltare continuă a conştiinţei noi a colectiviştilor. „Noi am pus accentul, — scrie în acest sens tov. Vasile Vîlcu, primul secretar al comitetului regional de partid, Dobrogea, înfăţişînd experienţa regiunii — pe întărirea organizaţiilor de partid, pe îmbunătăţirea activităţii lor, pe ridicarea competenţei acestora... Experienţa unor gospodării colective fruntaşe ne-a arătat că organizarea grupelor de partid *în toate unităţile de bază ale producţiei agricole*, în brigăzi, creează condiţii pentru o muncă politică mai intensă şi mai rodnică, pentru întărirea legăturilor organizaţiei de partid cu masa colectiviştilor, pentru creşterea rolului ei conducător. Pînă în prezent s-au organizat grupe de partid în aproape jumătate din brigăzile de cîmp şi zootehnice din gospodăriile colective" [3].

Creşterea rolului conducător al organizaţiilor de partid în viaţa gospodăriilor colective, exemplul personal mobilizator al atitudinii membrilor de partid, acţionează astfel permanent în direcţia dezvoltării continue a conştiinţei politice a colectiviştilor, a creşterii devotamentului lor faţă de partid. Aceasta întăreşte în rîndurile ţărănimii conştiinţa participării la opera întregului popor de dezvoltare a construcţiei socialiste, stimulează puternic entuziasmul lor revoluţionar, patriotismul lor socialist, cultivă o morală nouă, bazată pe colectivism, într-un cuvînt — contribuie în mod hotărîtor la plămădirea şi dezvoltarea noii conştiinţe socialiste a ţărănimii, care are un uriaş rol activ, transformator.

Din ansamblul complex al problemelor consolidării economico-organizatorice a gospodăriilor colective, ne vom mai opri asupra uneia din cele mai importante, care este totodată strîns legată de conştiinţa politică a ţărănimii colectiviste: problema *îmbinării intereselor generale cu cele personale*, problema înţelegerii juste a corelaţiei lor.

[1] S. Hartia, M. Dulea, *Constanţa, prima regiune colectivizată*, Editura politică, 1960, p. 525.
[2] *Agricultura nouă*, 23 decembrie 1960.
[3] Vasile Vîlcu, *Toate gospodăriile colective la nivelul celor fruntaşe*, în *Scînteia*, 12 noiembrie 1960 (subl. ns. — *M.C.*).

„Condiția de bază a întăririi gospodăriilor colective — a subliniat tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — este realizarea unei juste îmbinări a intereselor obștești cu interesele individuale ale colectiviștilor" [1]. Pe planul conștiinței, înțelegerea justă a raporturilor noi ce se stabilesc în mod obiectiv în cadrul relațiilor de producție socialiste între interesele personale și cele generale constituie o latură esențială a conștiinței politice socialiste : ea reflectă măsura înțelegerii raporturilor între individ și colectivitatea în care muncește, între individ și clasa socială din care face parte, între individ și statul socialist ca reprezentant al întregii societăți socialiste. De aceea, soluționarea principială, în practica economică, a problemelor concrete ale îmbinării acestor interese este o piatră de încercare a nivelului conștiinței politice socialiste a țăranilor colectiviști.

În ceea ce privește corelația intereselor personale și generale în cazul țărănimii colectiviste și reflexul ei pe planul conștiinței trebuie precizat că aici apare un moment suplimentar, specific : veriga intereselor obștești, de grup. „Generalul" este în acest caz de două feluri : interesul general al întregului popor și interesul obștesc comun al membrilor gospodăriei colective. Acest moment specific decurge din forma cooperatistă, de grup, a proprietății socialiste în gospodăriile colective.

Dezvoltarea an de an a avutului obștesc al gospodăriilor colective este unul din procesele care oglindesc pregnant înțelegerea crescîndă de către țăranii colectiviști a modului just în care trebuie îmbinate interesele personale cu cele obștești. Izvorul principal care alimentează creșterea averii obștești este sporirea fondului de bază iar aceasta se realizează, în mod precumpănitor, pe seama cotelor din veniturile bănești obținute în cursul anului. Or, în problema repartizării de sume pentru fondul de bază se manifestă direct lupta între noua conștiință în dezvoltare a țăranului colectivist și vechea mentalitate individualistă a micului proprietar și negustor care abia a pornit pe calea socialismului. Tendința de a împărți tot sau cît mai mult din ceea ce se produce este dăunătoare, atît intereselor proprii ale fiecărui colectivist, cît și intereselor lor comune, deoarece frînează dezvoltarea economică a gospodăriei colective.

Acest lucru n-a fost înțeles de la bun început de către toți țăranii colectiviști. În anul 1957, de pildă, în circa 10% din numărul total al gospodăriilor colective nu s-a repartizat nici un ban pentru fondul de bază, toate veniturile împărțindu-se la ziua-muncă.[2]

Tocmai în legătură cu asemenea fenomene — la prima vedere „pur" *economice* — partidul a pus cu toată tăria sarcina intensificării muncii de ridicare a *conștiinței* țărănimii. Și în aceasta nu este nimic surprinzător. Asemenea fenomene economice sînt legate strîns, în esența lor, de sfera conștiinței, oglindind mentalități înapoiate și o insuficientă maturitate de conștiință și experiență a unor țărani colectiviști. Subliniind în legătură cu aceasta că munca pentru consolidarea economică-organizatorică a G.A.C. este „în foarte mare măsură" o muncă de dezvoltare a

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1955 — 1959*, Editura politică, 1959, p. 390 (subl. ns. — *M.C.*).

[2] *Consfătuirea pe țară a țăranilor și lucrătorilor din sectorul socialist al agriculturii*, Editura politică, 1958, p. 42.

conştiinţei socialiste, a spiritului colectivist, de lămurire a raportului între interesele personale şi cele obşteşti ale colectiviştilor, tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej a spus : „Rezerva unor colectivişti faţă de fondul obştesc trebuie combătută cu perseverenţă şi răbdare, ca o tendinţă dăunătoare intereselor proprii ale colectiviştilor ; în această direcţie organizaţiile de partid au de desfăşurat o muncă largă de lămurire a colectiviştilor" [1].

Caracteristic pentru ridicarea continuă a conştiinţei socialiste a colectiviştilor este faptul că asemenea fenomene au fost în cea mai mare parte lichidate şi că, proprietatea socialistă obştească a gospodăriilor colective creşte an de an în primul rînd pe seama cotelor părţi (din veniturile băneşti) stabilite de către colectivişti a fi repartizate avutului obştesc. Mai mult decît atît : în foarte multe gospodării colective ţăranii colectivişti au ajuns la conştiinţa necesităţii de a introduce practica recomandată de partid privind sporirea fondului de bază nu numai pe seama unui procent din veniturile băneşti (cum se prevede în statutul G.A.C.), ci, în plus, şi pe calea alocării unei părţi din veniturile în natură realizate, aplicînd de bunăvoie această metodă şi consolidînd astfel mai trainic noile relaţii socialiste de producţie.

Este important de subliniat că munca politică-educativă desfăşurată de organele şi organizaţiile de partid pentru a combate în această problemă rămăşiţele vechiului mod individualist de a gîndi al ţăranilor, a fost împletită, potrivit indicaţiilor partidului, cu acţiunea unor mijloace de influenţare economică, de cointeresare economică. Astfel, creditele atribuite de stat pentru sprijinirea dezvoltării G.A.C.-urilor au fost şi sînt acordate acelor gospodării colective care îmbină aceste credite cu investiţii din propriile lor venituri şi acumulări. Îmbinarea muncii de lămurire, educative cu măsurile de cointeresare pe baza pîrghiilor economice de care dispune statul, a contribuit la schimbarea mai rapidă a vechilor mentalităţi, la înrădăcinarea tot mai adîncă a noilor concepţii, a unui nou mod socialist de abordare şi înţelegere a raportului individual-obştesc.

Un fenomen asemănător — semnificativ şi el din punctul de vedere al creşterii conştiinţei socialiste, deoarece oglindeşte îmbinarea conştientă şi liber consimţită, tot mai armonioasă, a intereselor obşteşti cu cele individuale — este răspîndirea tot mai largă în practica multor gospodării a formelor de retribuire care ţin seama atît de cantitatea muncii depuse cît şi de calitatea ei, apreciată după rezultatele obţinute în producţie. Un asemenea sistem de retribuire a muncii întruchipează o mai bună îmbinare a interesului obştesc cu cel individual, cointeresînd mai puternic pe colectivişti în sporirea producţiei la hectar.

Dacă însăşi acceptarea *conştientă* şi introducerea efectivă a unor asemenea perfecţionări ale relaţiilor economice din gospodăria colectivă constituie deja un indiciu al unei conştiinţe mai înaintate a colectiviştilor, la rîndul lor relaţiile de producţie, astfel *perfecţionate*, devin un cadru obiectiv apt de a exercita o mai eficace influenţă educativă asupra conştiinţei.

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări, 1955—1959*, p. 392—393.

Merită să medităm în acest sens asupra următorului exemplu: La gospodăria colectivă „Drum nou" din com. Batăr, reg. Crișana, din totalul de 441 colectiviști care au lucrat la cultura porumbului, 414 au primit premii pentru că, datorită calității muncii depuse, au obținut producții mai mari decît prevederile planului gospodăriei; alți șase colectiviști nu au primit premii, deoarece n-au realizat decît producția planificată; iar la restul de 21 de colectiviști, care *din vina lor* nu au obținut producția planificată, s-a scăzut un număr corespunzător de zile-muncă [1].

Este limpede că în condițiile unei asemenea înfăptuiri judicioase, perfecționate a principiului socialist de retribuție, însești *relațiile* socialiste obiective de muncă și repartiție stimulează din punct de vedere economic mai eficient și exercită mai din plin o adîncă înrîurire asupra conștiinței colectiviștilor. Conștiința socialistă în formare a colectiviștilor înregistrează și cristalizează fără dificultate învățămintele unei asemenea practici înaintate, absolut evidente. Însăși experiența nouă a relațiilor socialiste de producție și a existenței socialiste — pe care țăranul muncitor *n-a putut-o avea* înainte de a intra în gospodărie, dar care acum a devenit pentru el *principala temelie* pe care se dezvoltă conștiința sa — generează convingeri și trăsături noi, care bineînțeles nu se puteau forma în absența unor asemenea relații de producție. Aceasta întărește convingerea politică în justețea principiilor socialismului și contribuie la crearea unei noi optici economice, luminează înțelegerea unității intereselor obștești cu cele individuale, discreditează indisciplina, chiulul și atitudinile lipsite de răspundere față de sarcinile de muncă primite, stimulează o atitudine socialistă față de muncă, o nouă disciplină socială.

În 1960, aproape 2 400 gospodării colective au aplicat deja retribuirea muncii la culturile prășitoare în funcție atît de zilele-muncă efectuate, cît și de producția obținută. Este adevărat că nu peste tot această aplicare este atît de bună ca în exemplul de mai sus. Dar perspectiva îmbunătățirii aplicării și faptul că numărul gospodăriilor care introduc acest mod de retribuție este în continuă creștere, ne oferă cheia prețioasă a înțelegerii unuia din procesele esențiale prin care în etapa desăvîrșirii construcției socialiste se dezvoltă — pe baza directă a consolidării economico-organizatorice a G.A.C. — conștiința nouă, socialistă, a țărănimii colectiviste.

Adînc semnificative pentru dezvoltarea conștiinței politice socialiste a colectiviștilor sînt și manifestările *noii atitudini față de stat*, față de interesele generale ale întregii societăți. Patriotismul socialist, hotărîrea de a sprijini cît mai puternic eforturile clasei muncitoare pentru industrializarea țării și dezvoltarea bazei tehnico-materiale a socialismului, abordarea diferitelor probleme de pe pozițiile intereselor generale de stat, se manifestă din ce în ce mai puternic în problemele concrete ale contractărilor și achizițiilor, ale schimbului de produse între oraș și sat — baza economică a alianței între clasa muncitoare și țărănimea muncitoare.

[1] M. Gogioiu, *Unele probleme ale retribuției după muncă în gospodăriile agricole colective*, în *Lupta de clasă*, nr. 11, 1960, p. 78.

O asemenea îmbinare directă a intereselor țărănimii cu interesele generale ale statului democrat-popular — și implicit educația politică în spiritul acestei îmbinări — se realizează prin participarea țărănimii la activitatea cooperației de aprovizionare și desfacere, care joacă un rol foarte important în asigurarea, prin contractări, a fondului central de produse agricole al statului. Cooperația de consum, condusă de partid, — care a devenit în țara noastră o largă organizație de masă cuprinzînd peste 5 000 000 de membri — constituie o școală de educație pentru milioane de țărani, — deprinzîndu-i cu formele de activitate colectivă, dezvoltînd legăturile lor economice cu orașul, jucînd un rol însemnat în întărirea alianței muncitorești-țărănești, — activitatea lor înscriindu-se astfel în mod direct pe linia acelor procese care concură spre maturizarea conștiinței politice a țărănimii. Așa cum a subliniat tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, participarea activă a masei de țărani cooperatori la activitatea economică a cooperativelor de consum, consolidarea acestora, „are o mare importanță pentru *ridicarea conștiinței politice a milioane de țărani*, pentru întărirea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare, pentru întărirea legăturilor partidului cu masele țărănimii muncitoare" [1].

Sistemul contractărilor cu cooperația și cu organizațiile economice de stat stă în prezent la baza relațiilor economice de schimb între oraș și sat și este menit să asigure satisfacerea cerințelor mereu crescînde ale dezvoltării economiei în cursul planului de 6 ani. Înseși stimulentele economice acordate de statul nostru socialist și întruchipate în normele de contractări și achiziții ajută țărănimea să înțeleagă mai ușor avantajele și necesitatea relațiilor economice cu statul, să-și formeze treptat concepții noi, socialiste și în această privință, concepții libere de pecetea mentalității speculativ-negustorești a micului producător. Sistemul contractărilor creează o legătură mai strînsă între industrie și agricultură, între clasa muncitoare și țărănime, leagă prin mai multe fire gospodăriile colective de activitatea economică generală a statului nostru. De aceea, hotărînd în adunările generale ale gospodăriilor colective cantitățile ce vor fi contractate, căutînd căile de sporire a acestor cantități, luptînd pentru îndeplinirea integrală și chiar depășirea obligațiilor contractuale asumate, țăranii colectiviști traduc în limbajul unor prevederi economice precise noile lor concepții politice și economice, fac dovada înțelegerii din ce în ce mai profunde a comunității de interese a întregii populații muncitoare de la orașe și sate.

O inițiativă grăitoare pentru poziția politică înaintată față de sarcinile sporirii contribuției lor la aprovizionarea orașului, poziție care caracterizează tot mai mult masele de colectiviști, este, de pildă, hotărîrea adoptată de membrii gospodăriei agricole colective „Alexandru Ioan Cuza" din raionul Slobozia, regiunea București. Dezbătînd în cadrul adunării generale planul de producție al gospodăriei pe anul 1961, toți vorbitorii — și apoi adunarea generală în întregul ei — au fost de acord ca gospodăria să contracteze toate cantitățile propuse de consiliul de

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1955—1959*, Editura politică, 1959, p. 590 (subl. ns. — *M.C.*).

conducere. În plus, în cursul dezbaterilor, s-a făcut pentru prima oară propunerea ca adunarea generală să voteze următoarea nouă prevedere : *„gospodăria va vinde statului toate produsele obținute peste plan"*. După adoptarea acestei prevederi, colectivistul Ștefan Samușca, membru de partid, și-a luat angajamentul de a depăși la fiecare cultură planul de producție cu 200 kg.

Pentru înțelegerea însemnătății politice și economice a contractărilor de produse, organele și organizațiile de partid au dus și duc în rîndurile colectiviștilor o muncă de educare, de lămurire, combătînd și atitudinile înapoiate care se mai manifestă, rămășițele mentalității negustorești, speculative, ajutînd cu răbdare la risipirea rezervelor unor țărani colectiviști cu un orizont mai îngust etc. În plus, însești condițiile economice ale contractărilor, asigurate de statul nostru, condiții foarte avantajoase pentru colectiviști, acționează în mod determinant asupra concepțiilor lor.Măsurile de stimulare, prin cointeresare, a contractărilor, strîns împletite cu munca politico-educativă, permit colectiviștilor să-și dea mai bine seama în însăși practica relațiilor lor economice cu statul *de unitatea intereselor lor individuale cu cele obștești ale gospodăriei și cu cele generale ale statului nostru socialist*, răspîndesc mai larg și înrădăcinează mai adînc această convingere de ordin *politic* în rîndurile țăranilor colectiviști.

Consecvența orientării științifice a partidului nostru în folosirea pîrghiilor economice de care dispune dictatura proletariatului pentru a determina nu numai *transformarea economică* a micului producător ci și *transformarea lui politică, educarea* și formarea conștiinței lui politice socialiste, se oglindește și în critica aspră făcută de partid atunci cînd în activitatea practică a unor organe sau instituții nu s-a ținut seama de această corelație necesară între economic și politic, neglijîndu-se tocmai latura ridicării conștiinței politice a țărănimii. Referindu-se la această problemă în cuvîntul de salut rostit la Congresul cooperației de consum, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej arăta : „una din lipsurile principale constă în faptul că multe din cooperativele de consum nu îmbină activitatea economică cu activitatea educativă de *ridicare continuă a conștiinței politice a țărănimii muncitoare*. Organele cooperației, de sus și pînă jos, se mărginesc la operațiile de schimb dintre oraș și sat, subapreciind importanța muncii educative pe care trebuie s-o desfășoare cooperativele de consum în rîndurile țărănimii muncitoare. Desfășurarea unei largi munci politice pentru educarea socialistă a maselor de cooperatori, pentru a asigura participarea lor crescîndă la opera de construcție socialistă la sate, este una din sarcinile centrale ale cooperației de consum" [1].

Dintre multiplele forme de manifestare în viața de zi cu zi a conștiinței politice socialiste a țărănimii colectiviste, deosebit de expresivă prin semnificația ei ca participare voluntară la rezolvarea uneia din marile probleme ale economiei naționale, ca muncă desfășurată în primul rînd în numele intereselor generale, și semnificativă totodată prin sensul ei politic și etic de triumf al spiritului colectivist asupra individualismului

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1955—1959*, p. 591 (subl. ns. — *M. C.*).

mărginit, este mișcarea patriotică de masă a țărănimii pentru realizarea lucrărilor de hidroameliorații.

Nu poate fi socotit drept o simplă coincidență faptul că această mișcare a început în țara noastră și s-a extins mai întîi în rîndurile țărănimii din regiunea Dobrogei — prima regiune colectivizată a țării. Mișcarea patriotică a țăranilor colectiviști, care se dezvoltă în tot mai multe regiuni are în vedere cerințele generale puse de dezvoltarea intensivă a agriculturii noastre, de necesitatea redării unor noi terenuri agriculturii și sporirii pe toate căile a producției agricole. Iată un fapt semnificativ tocmai ca germene al noului: pe șantierul de îndiguiri de la Ciobanu-Gîrliciu (Dobrogea) au lucrat cu entuziasm timp de mai multe săptămîni mii de țărani colectiviști veniți din 36 de gospodării colective ale regiunii. Ei au muncit nu mînați în primul rînd de interese personale, de urmărirea unor cîștiguri individuale imediate: terenurile scoase de sub apă sînt folosite numai de două din cele 36 de gospodării colective. Însă „datorită muncii politice educative desfășurate de organizațiile de partid, colectiviștii au înțeles că este în interesul statului nostru socialist, al întregului popor, deci și în interesul lor propriu, ca suprafața de teren arabil a țării să fie lărgită prin toate mijloacele în vederea măririi producției agricole. Ca atare ei au răspuns cu totul voluntar și cu simț patriotic chemării organelor și organizațiilor de partid de a participa la ridicarea digului de la Ciobanu-Gîrliciu" [1].

Extinderea și generalizarea treptată în tot mai multe raioane și regiuni a acestei mișcări voluntare — de neconceput în trecut — lupta victorioasă cu natura a oamenilor muncii liberi, descătușați de vechile relații de exploatare și uniți prin relații noi, socialiste, constituie o mărturie, adusă printr-o *nouă formă de activitate istorică, profund caracteristică socialismului și comunismului*, a ridicării continue a conștiinței politice a țărănimii și patriotismului ei socialist.

Împreună cu activitatea de producție în cadrul relațiilor socialiste, un alt domeniu al practicii sociale pe baza căruia se dezvoltă noua atitudine față de stat a țărănimii colectiviste și, în ansamblu, întreaga ei conștiință politică socialistă, este însăși participarea la activitatea organelor de stat, la conducerea treburilor obștești. Experiența și învățămintele bogate acumulate de țărănimea muncitoare pe linia activității de stat în anii perioadei de trecere de la capitalism la socialism, ridicarea conștiinței ei politice în procesul acestei activități, se dezvoltă și mai mult în etapa desăvîrșirii construcției socialiste ca urmare a victoriei relațiilor socialiste de producție la sate și a strîngerii continue a legăturilor între statul socialist și mase. Participarea maselor țărănimii la activitatea sfaturilor populare comunale, raionale și regionale, ca și participarea reprezentanților ei la activitatea Marii Adunări Naționale, dezvoltarea continuă a democratismului socialist, constituie o înaltă *școală de educație cetățenească*,

[1] S. Hartia, M. Dulea, *Constanța — prima regiune colectivizată*, Ed. politică, 1960, p. 527—528. Referindu-se la același exemplu, corespondentul *Scînteii* scrie: „Cînd sînt întrebați despre acest lucru, colectiviștii răspund: „Un lucru mare nu-l poți face singur, dar dacă punem toți umărul treaba merge mai cu spor" (M. Rotaru, *Un vast plan de irigare a regiunii Constanța*, în *Scînteia*, 14 oct. 1959).

de gospodărire a treburilor obștești pe baza principiilor socialismului. Amploarea de masă a acțiunilor patriotice de înfrumusețare a comunelor, de participare la electrificarea satelor, la construcția drumurilor, de ridicare prin autoimpunere a numeroase construcții social-culturale, precum și alte acțiuni gospodărești [1] înfăptuite datorită sprijinului de masă acordat de țărănime sfaturilor populare, în care ea vede organe ale puterii de stat populare, muncitorești-țărănești, vorbesc convingător despre *conștiința de stăpîn a noului țăran crescut în satele țării noastre*, despre grija sa nu numai pentru sine ci și pentru interesele societății, despre noua sa perspectivă istorică. Desfășurarea recentelor alegeri de deputați pentru M.A.N. și sfaturile populare, întîlnirile țăranilor cu candidații, discuțiile purtate la aceste întîlniri asupra problemelor dezvoltării țării și ale gospodăririi comunei sau raionului respectiv, propunerile făcute etc., oglindesc activizarea politică a maselor țărănimii și creșterea participării lor conștiente la rezolvarea treburilor de stat. Caracterizînd participarea milioanelor de alegători la aceste adunări electorale, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej a reliefat că oamenii muncii de la orașe și sate „au făcut un mare număr de propuneri și sugestii judicioase în covîrșitoarea lor majoritate, îndreptate spre îmbunătățirea activității în domenii din cele mai variate, vădind cu acest prilej *un orizont politic larg și o conștiință cetățenească înaintată*, care situează în centrul preocupărilor problemele de interes obștesc și le tratează cu sentimentul răspunderii de adevărați stăpîni ai țării" [2]. Conștiința socialistă în plină dezvoltare a țărănimii și în primul rînd conștiința ei politică constituie unul din izvoarele adînci ale forței statului nostru.

Trebuie spus, în încheiere, că dacă însăși practica de producție în cadrul relațiilor socialiste, practica relațiilor economice cu statul socialist, practica participării la rezolvarea treburilor obștești și la munca organelor de stat etc. generează cu necesitate noi reprezentări și mentalități politice, la cristalizarea și aprofundarea acestora, la transformarea lor în convingeri, contribuie în mod direct activitatea ideologică desfășurată de partid la sate pentru a ajuta partea cea mai înaintată a țărănimii să înțeleagă, să asimileze noile convingeri politice socialiste treptat și pe calea însușirii teoretice, adică prin studierea problemelor de bază ale ideologiei politice marxist-leniniste.

Munca politică-educativă de lămurire, care ajută la formarea noilor convingeri politice, constituie numai o parte a vastei activități ideologice desfășurate de partid la sate. O altă parte a ei, care joacă un rol

[1] Dimensiunile acestor activități obștești și însuși modul în care ele se desfășoară sînt extrem de semnificative. Numai în raionul Caransebeș, de pildă, în anul 1960 s-au ridicat aproape 100 noi lucrări de interes obștesc, stabilite și aprobate de țăranii muncitori în cadrul unor *adunări populare*. Pentru ca noile construcții să fie cît mai ieftine, în multe comune țăranii muncitori au efectuat un mare număr de zile de muncă voluntară și s-au îngrijit de valorificarea unor resurse locale. În regiunea București, adunările populare ale țăranilor colectiviști și întovărășiți au hotărît ca în cursul anului 1961 să se construiască în 42 de sate noi localuri de școală iar alte 67 de școli, începute în 1960, să fie terminate; pentru mărirea capacității școlilor existente se vor construi 287 noi săli de clasă. La noile construcții de interes obștesc, colectiviștii și țăranii întovărășiți s-au angajat să contribuie cu peste 22 milioane lei, iar la lucrările de electrificare cu peste 16 milioane lei.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Cuvîntare la adunarea electorală din sala Floreasca*, în *Scînteia* din 4 martie 1961.

foarte eficient este şi învăţămîntul de partid, precum şi alte forme de instruire a ţăranilor prin însuşirea ideilor de bază ale teoriei marxist-leniniste. Aceste forme dobîndesc în etapa actuală o extindere tot mai mare. Explicarea şi popularizarea sistematică, prin intermediul învăţămîntului de partid care cuprinde la sate an de an un număr crescînd de ţărani membri şi nemembri de partid, prin intermediul învăţămîntului politic U.T.M. ş.a., a ideilor luminoase ale învăţăturii marxist-leniniste, accelerează reflectarea justă şi mai adîncă în conştiinţa ţărănimii a condiţiilor realităţii socialiste înconjurătoare, favorizează o înţelegere mai pătrunzătoare a esenţei acesteia, ridică toate procesele dezvoltării conştiinţei socialiste — în primul rînd, a conştiinţei politice — la un nivel mai înalt.

★

Conştiinţa politică socialistă în plină dezvoltare[1] se manifestă astfel, în diferite sfere ale practicii social-istorice, ca *o componentă esenţială a fizionomiei noii clase* în formare : ţărănimea colectivistă. Maturizarea ei continuă în anii luptei pentru îndeplinirea obiectivului desăvîrşirii construcţiei socialiste, este o chezăşie trainică a consolidării unităţii şi coeziunii politice a întregului nostru popor muncitor.

Ridicarea şi dezvoltarea continuă a conştiinţei politice socialiste a ţărănimii colectiviste se desfăşoară şi se va desfăşura în continuare, în cursul desăvîrşirii construcţiei socialiste şi trecerii treptate la comunism în ţara noastră, în direcţia apropierii ei treptate de conştiinţa politică a clasei muncitoare, care de asemenea se dezvoltă neîncetat. Sensul procesului, perspectiva sa istorică este formarea unei *conştiinţe comuniste unice, a întregului popor*. Acest proces va fi legat de ridicarea treptată, în viitor, a relaţiilor socialiste-cooperatiste bazate pe proprietatea de grup la nivelul relaţiilor socialiste întemeiate pe proprietatea întregului popor, de ştergerea treptată a deosebirilor esenţiale de clasă între clasa muncitoare şi ţărănimea colectivistă, de lichidarea deosebirilor esenţiale între oraş şi sat, de o uriaşă înflorire şi ridicare a nivelului cultural şi a întregii vieţi spirituale a oamenilor muncii etc.

Premisele acestei evoluţii viitoare,de perspectivă, se constituie şi se acumulează treptat în prezent.

РАЗВИТИЕ ПОЛИТИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ КРЕСТЬЯНСТВА В ПЕРИОД ЗАВЕРШЕНИЯ ПОСТРОЕНИЯ СОЦИАЛИЗМА

РЕЗЮМЕ

Коренное преобразование сознания единоличного крестьянства— глубоко революционный, исключительно сложный процесс. Наиболее передовая сторона нового сознания — политическое сознание. Определяя основные идеи и убеждения, лежащие в основе политического социалистического сознания крестьянства, автор статьи с самого начала замечает, что процесс формирования и накопления этих убеж-

[1] Mai pe larg, problemele şi aspectele acestei dezvoltări sînt cercetate într-un studiu aflat în curs de apariţie, din care prezentul articol reprezintă un fragment.

дений совершается на общем фоне преобразований, имевших и имеющих место в рамках народной революции, социалистического строительства в городах и селах и его завершения. Непосредственным определяющим фактором является преобразование общественного бытия трудящегося крестьянства, социалистическое преобразование политических и производственных отношений, в рамках которых оно живет.

Далее, в статье анализируется механизм формирования нового сознания, исследуется переплетение объективных и субъективных факторов, конкурирующих между собой в этом направлении. Выявляется ценность революционного опыта, накопленного крестьянством в его руководимой пролетариатом борьбе против помещиков и буржуазии, с точки зрения политических уроков и выводов, сделанных из непосредственного практически-политического опыта этой борьбы, и в первую очередь — убеждение в необходимости союза с рабочим классом и его руководства.

Затем рассматриваются результаты влияния, оказанного на психологию и взгляды крестьянства механизацией сельского хозяйства, руководимой партией политико-воспитательной деятельностью, процессами культурной революции, создающей духовные предпосылки политической активизации крестьянства, опытом классовой борьбы против кулака. Массовость нового сознания отражается в присоединении крестьянства в его огромном большинстве к различным формам социалистического кооперирования в производстве.

Выявляя неравномерность, разнообразие процесса развития нового сознания у различных групп крестьянства, автор статьи подробно останавливается на развитии политического сознания крестьянства на этапе завершения социалистического строительства в прямой связи с двумя главными процессами, которые должны совершиться в селе на этом этапе: 1) с переходом основной массы крестьян, состоящих в товариществах, путем добровольного согласия к высшим формам кооперации в сельскохозяйственном производстве (коллективное хозяйство) и 2) с борьбой за хозяйственно-организационное упрочнение уже созданных молодых коллективных хозяйств. Подчеркивается существующие на этом этапе новые условия, способствующие развитию и обогащению социалистического политического сознания крестьянства.

В связи с первым из двух упомянутых процессов автор статьи считает, что своеобразной существенной чертой развития нового сознания у крестьянства является очень тесная внутренняя связь между его политическими убеждениями и экономическими взглядами, т.е. взглядами на форму, в которой развертывается производственная деятельность и обмен. Закономерно, что объективное существование новых стимулов и объективных экономических выгод, потенциально заключающихся в социалистических производственных отношениях, влияет на субъективные взгляды трудящегося крестьянина в том смысле, что он добровольно соглашается перейти к коллективному хозяйству. Политико-воспитательная работа, влияя на его сознание, помогает ему быстрее понять эти выгоды. Ориентировка, данная

партией всей политико-воспитательной работе, ведущейся на селе, обеспечивает это слияние политической и экономической сторон: разъяснительная работа и убеждение трудящихся крестьян в том, чтобы они вступили на путь социалистических отношений в рамках сельскохозяйственных коллективных хозяйств, были и есть в первую очередь по существу работа по формированию их политического сознания. Партия направила эту работу и руководит ею так, что она основывается прежде всего на точных *экономических* фактах, но в то же время всегда является и глубоко политической работой, работой, влияющей на трудящегося крестьянина в процессе борьбы за социализм и воспитывающей его в духе социалистической политической идеологии.

Главная новая черта процесса развития сознания крестьянина на этапе завершения строительства социализма, — показывает автор,— состоит в том, что на селе стала преобладающей перевешивающей самая высокая форма кооперативных социалистических отношений, существующих в коллективных сельских хозяйствах. Анализ процессов действительности ведет еще к одному выводу, а именно: что в настоящее время преобразование и развитие морального аспекта сознания колхозного крестьянства наряду с его политическим аспектом, приобретает больший размах, чем на предшествующем этапе. Более передовое политическое сознание крестьянина-колхозника увеличивает его предрасположенность и восприимчивость в отношении новых моральных идей и норм. Борьба за организационно-хозяйственное укрепление коллективных сельских хозяйств практически является в большой мере работой по повышению социалистического сознания колхозников, борьбой между их новыми и старыми взглядами. Анализ процессов развития сознания крестьянства подтверждает положение, что в настоящее время идеологическая работа, работа по ликвидации следов буржуазного воспитания в сознании людей является основным полем классовой борьбы, борьбы между старым и новым.

Далее в статье показывается, путем анализа диалектики экономики и политики, общественного бытия и общественного сознания, как различные аспекты борьбы за решение некоторых центральных вопросов по укреплению коллективных сельских хозяйств (развитие основного фонда, правильное сочетание личных и общественных интересов, усовершенствование отношений распределения, экономические меновые отношения с социалистическим государством и т.д.) отражаются в субъективном плане в плане постоянного развития нового социалистического сознания крестьянства.

LE DÉVELOPPEMENT DE LA CONSCIENCE POLITIQUE DES PAYSANS AU COURS DE LA PÉRIODE D'ACHÈVEMENT DE L'ÉDIFICATION DU SOCIALISME

RÉSUMÉ

La transformation radicale de l'ancienne conscience du paysan individuel constitue un processus profondément révolutionnaire, extrê-

mement complexe. L'aspect le plus avancé de la conscience nouvelle est la conscience politique. En définissant le contenu principal d'idées et de convictions de la conscience politique socialiste des paysans, l'auteur observe dès le début que le processus de formation et d'accumulation de ces convictions se produit dans le cadre générale des transformations dues à la révolution populaire, à l'édification socialiste et à l'achèvement de cette édification dans les villes et dans les campagnes ; le facteur le plus directement déterminant est la transformation de l'existence sociale elle-même des paysans travailleurs, la transformation socialiste des relations politiques et des relations de production dans le cadre desquelles ils vivent.

L'auteur analyse ensuite le mécanisme de la formation de la nouvelle conscience, en examinant l'entrelacement des facteurs objectifs et subjectifs qui concourent à cet effet. Il fait ressortir la valeur de l'expérience révolutionnaire accumulée par les paysans au cours de la lutte dirigée par le prolétariat contre les propriétaires terriens et contre la bourgeoisie, du point de vue des enseignements et des conclusions politiques tirés de cette expérience politique pratique, ainsi que la conviction de la nécessité de l'alliance avec la classe ouvrière, sous la direction de celle-ci. L'auteur examine ensuite les effets, sur le plan de la psychologie et des conceptions des paysans, de la mécanisation de l'agriculture, des processus de la révolution culturelle — qui crée les prémisses matérielles et spirituelles pour entraîner les paysans à l'activité politique —, de la vaste activité politique-éducative dirigée par le parti, de l'expérience de la lutte de classe contre les koulaks. Le caractère de masse de la nouvelle conscience se reflète dans l'adhésion de la paysannerie, dans sa presque totalité, aux différentes formes de coopération socialiste de production.

Relevant l'inégalité, l'absence d'uniformité du processus de développement de la conscience nouvelle, en rapport avec les différents groupes de paysans, l'auteur s'occupe en détail du développement de la conscience politique des paysans au cours de l'étape d'achèvement de l'édification socialiste, en liaison directe avec les deux processus principaux qui ont lieu au cours de cette étape, dans les campagnes : 1) le passage, de plein gré, de la grande masse des paysans associés, à la forme supérieure de coopération dans la production agricole : l'exploitation agricole collective, et 2) la lutte pour la consolidation de l'économie et de l'organisation des exploitations collectives déjà créées. L'ouvrage met en relief les nouvelles conditions existant dans cette étape, conditions qui favorisent — par rapport à l'étape antérieure — le développement et l'enrichissement de la concience politique socialiste des paysans.

Quant au premier des deux processus cités, l'article considère comme un trait spécifique essentiel du développement de la conscience nouvelle chez les paysans, le lien intime très étroit entre leurs convictions politiques et leurs conceptions économiques, c'est-à-dire celles qui concernent le déroulement de l'activité de production et d'échanges. Il faut que l'existence objective des nouveaux stimulants et avantages économiques objectifs, qui existent à l'état potentiel dans les relations socialistes de production, pénètre aussi dans la subjectivité du paysan laborieux,

pour qu'il consente de passer à l'exploitation collective. L'activité politique-éducative, en influençant sa conscience, aide le paysan à comprendre plus vite ces avantages. L'orientation imprimée par le parti à toute l'activité politique-éducative menée dans les campagnes, assure cette fusion entre le côté politique et le côté économique : l'activité qui consiste à éclairer et à convaincre les paysans laborieux de passer au système des relations socialistes dans les exploitations agricoles collectives a été et demeure, essentiellement et en premier lieu, une activité de formation de leur conscience politique. Le parti a dirigé et dirige cette activité de manière qu'elle soit fondée en premier lieu sur des faits *économiques* précis, mais aussi de manière qu'elle soit en même temps, en permanence, une activité profondément politique, une activité visant à influencer et à éduquer le paysan laborieux, au cours de la lutte pour le socialisme, dans l'esprit de l'idéologie politique socialiste.

L'auteur montre que le principal trait nouveau du processus de développement de la conscience du paysan, au cours de l'étape d'achèvement du socialisme, consiste dans le fait que dans les campagnes est devenue dominante, prépondérante, la forme la plus élevée de relations socialistes-coopératistes : les relations existantes dans les exploitations agricoles collectives. L'analyse des réalités actuelles mène à une autre conclusion encore, à savoir que la transformation et le développement de la forme morale de la conscience des paysans collectivistes acquiert maintenant, à côté de la forme politique, une ampleur beaucoup plus grande que dans l'étape antérieure. La conscience politique plus avancée du paysan collectiviste augmente sa réceptivité à l'égard des nouvelles règles et idées morales.

La lutte pour le renforcement économique et d'organisation des exploitations agricoles collectives tient, dans une très grande mesure, du travail dans le domaine de l'élévation de la conscience socialiste des paysans collectivistes ; c'est une lutte entre leur ancienne et leur nouvelle mentalité. L'analyse des processus du développement de la conscience des paysans confirme la thèse suivant laquelle, actuellement, l'activité idéologique de liquidation des traits de l'éducation bourgeoise de la conscience des hommes est le terrain principal de la lutte de classe, de la lutte entre l'ancien et le nouveau.

En continuant l'analyse de la dialectique de l'économique et du politique, de l'existence sociale et de la conscience sociale, l'auteur traite de différents aspects de la lutte pour la solution de certains problèmes centraux de la consolidation des exploitations agricoles collectives (développement du fonds de base, juste entrelacement des intérêts particuliers et des intérêts généraux, perfectionnement des relations de répartition, relations économiques d'échange avec l'Etat socialiste, etc.), et de leur reflet sur le plan subjectif, sur le plan du développement continu de la nouvelle conscience socialiste des paysans.

ATITUDINEA FAŢĂ DE MUNCĂ ŞI DIALECTICA DEZVOLTĂRII MORALEI SOCIALISTE

DE

NICULAE BELLU

„Ca urmare a transformărilor social-economice, în ţara noastră a luat naştere şi se dezvoltă tot mai mult o morală nouă, socialistă, o nouă atitudine faţă de muncă, faţă de bunurile obşteşti şi îndatoririle sociale, noi relaţii de întrajutorare tovărăşească între cei ce muncesc" [1]

(GH. GHEORGHIU-DEJ)

Clasa muncitoare îşi face întotdeauna bilanţurile ei cu mult simţ de răspundere, cu o nedesmințită fidelitate faţă de starea reală a lucrurilor. Pe planul atotcuprinzător al dezvoltării sociale, mersul istoriei a demonstrat că nici o clasă nu este mai vital interesată în reflectarea riguroasă, autentică a propriei sale forţe reale, decît aceea care răspunde, prin propria ei existenţă şi creaţie istorică, cerinţelor profunde ale progresului social.

Trecînd în revistă marile realizări în opera de construire a socialismului în ţara noastră şi elaborînd planul mobilizator al noii etape, aceea a desăvîrşirii construcţiei socialiste, Raportul tovarăşului Gh. Gheorghiu-Dej la Congresul al III-lea al P.M.R., a dat o înaltă apreciere succeselor obţinute de clasa noastră muncitoare şi de masele largi de oameni ai muncii pe drumul formării moralei socialiste. Socialismul îşi dovedeşte prin fapte nu numai radicala sa superioritate economică asupra capitalismului, dar şi calitatea sa cu totul nouă, incomparabilă cu vreo orînduire socială din trecut, de a determina naşterea şi dezvoltarea unui nou profil spiritual al omului muncii, dînd viaţă — sub ochii noştrii — acelui ideal uman la care cei mai înaintaţi gînditori umanişti ai timpurilor trecute nu puteau

[1] *Congresul al III-lea al P.M.R.*, p. 86.

decît să viseze şi cel mult să năzuiască. Iar forţa socială, care stă în primele rînduri ale acestei munci de înnoire revoluţionară a omului însuşi este clasa muncitoare, eroică şi neobosită în luptă, cutezătoare şi plină de iniţiativă, strîns unită în jurul partidului ei conducător, aptă să se identifice cu linia partidului, să înfăptuiască în practică toate hotărîrile sale, să fie exemplul înaintat pentru masele cele mai largi de oameni ai muncii pe care le conduce în avîntata luptă de construire a socialismului, aşa cum subliniază raportul C.C. la Congresul al III-lea al P.M.R. „Eroica noastră clasă muncitoare s-a dovedit a fi la înălţimea misiunii sale istorice de conducătoare a tuturor oamenilor muncii în lupta pentru construirea societăţii socialiste"[1].

În acest proces amplu, în cursul căruia are loc formarea şi maturizarea treptată a unei noi morale, a unor convingeri şi deprinderi socialiste de comportare umană, un loc central şi de însemnătate capitală îi revine muncii însăşi, activităţii de producţie şi atitudinii socialiste faţă de ea, într-o atît de mare măsură încît devine practic cu neputinţă să caracterizezi morala socialistă a oamenilor liberi de orice exploatare şi asuprire, fără să pui în lumină acest principal atribut al ei.

Ideologia burgheză, incapabilă să vadă *în muncă* altceva decît un mijloc de fructificare a capitalului, îşi face un merit prin a învinui marxismul că nu s-ar preocupa, chipurile, de nevoile sufleteşti ale omului, că abordînd problemele moralei în strînsă îmbinare cu atitudinea faţă de munca productivă, o smulge din sfera „liberă" a spiritului, o amestecă în vîltoarea vieţii obişnuite de fiecare zi, o reduce la cotidian, îi risipeşte farmecul, puterea de atracţie pe care nu i-o conferă — potrivit acestor gînditori — decît apartenenţa ei la o zonă exclusiv sufletească şi interioară a valorilor eterne. Burghezia, clasă exploatatoare şi reacţionară, intrată în faza declinului ei istoric, a descompunerii şi dispariţiei sale, nu poate evident decît să se amăgească şi să amăgească, înlocuind raţionalismul de altă dată cu spiritualismul mistic, subiectiv şi aprioric. Deducţia este ruptă şi izolată de inducţie. Faptele de viaţă, chiar atunci cînd devin obiect de cercetare, sînt lăsate să vegeteze, nu sînt analizate în esenţa lor, sînt ocolite legităţile pe care le exprimă. Ideologul burghez — ca un balon primitiv după ce a pierdut toate „lest"-urile care îi echilibrau navigaţia — incapabil să se orienteze, lipsit de alte instrumente pentru a se dirija, inventează, în contrast cu adevărul vieţii, noi variante ale vechilor teorii, simple speculaţii de epigon, menite să mascheze sterilitatea unei spiritualităţi care nu mai trăieşte decît în virtutea inerţiei şi pentru a apăra obscurantismul cel mai retrograd.

În opoziţia cea mai radicală cu această orientare neputincioasă, ideologia clasei muncitoare îşi află izvorul veşnic viu al forţei şi invincibilităţii ei în îmbinarea cea mai strînsă dintre teorie şi practică, în dezvoltarea continuă a teoriei prin îmbogăţirea ei cu noile generalizări, deduse cu rigurozitate din cercetarea faptelor care apar şi se impun în procesul dezvoltării.

Incapabilă să oprească sau să încetinească sensibil procesul propriei sale prăbuşiri, burghezia caută — prin intermediul ideologiei sale — un

[1] *Congresul al III-lea al P.M.R.*, p. 15.

refugiu amăgitor în zona moralei, caută surse de încurajare și optimism, încercînd totodată să paralizeze energia revoluționară a maselor care sapă la temelia dominației capitalismului.

În schimb, clasa muncitoare, care poartă pe umerii săi greutatea principală a luptei împotriva exploatării, sărăciei și mizeriei întronate de capitalism, împotriva imperialismului agresiv dispus să arunce omenirea într-o catastrofă atomică; clasa care, aflîndu-se în centrul epocii contemporane, constituie împreună cu vlăstarul ei principal — sistemul mondial al socialismului — „chezășia victoriei în lupta pentru pace, democrație, eliberare națională, socialism și progresul omenirii"[1], respinge orice pistă falsă în măsură să o abată de la cunoașterea legităților reale care determină propria sa maturizare politică și morală. Ea nu are nevoie și nu vrea să se amăgească. Ea nu-și îngăduie jocul sterp și demobilizator cu așa-numitele valori morale etern umane, la care o invită stăruitor avocații ideologi ai burgheziei, dar de a căror inconsistență și irealitate vorbește în modul cel mai convingător tocmai comportarea de toate zilele, sălbatică și inumană a aceleiași burghezii.

Cît privește imputarea adusă marxism-leninismului pentru teza că *munca* — în condițiile orînduirii socialiste — constituie pivotul principal al formării moralei socialiste de masă, se cuvine să observăm că ideologia burgheză, care de altfel nu a obosit niciodată să predice muncitorilor „dragostea pentru muncă", „obligația de a munci" etc., nu a știut și nu a voit să vadă în fenomenul muncii mai mult decît o cheltuială de energie fizică sau intelectuală. Că tocmai munca l-a creat pe om, cu toate însușirile și deprinderile sale, aceasta a întrecut întotdeauna capacitatea de înțelegere științifică a burgheziei. Dar demonstrînd adevărul acestui proces fundamental, marxism-leninismul nu-l privește ca aparținînd numai trecutului, acelei perioade îndepărtate cînd omul s-a desprins din animalitate, devenind o făptură conștientă și creatoare. Munca, activitatea de producție în condițiile socialismului, preocuparea permanentă de a satisface cerințele mereu crescînde și mereu noi ale oamenilor muncii, continuă și azi — după cum va continua și pe viitor — să fie principalul modelator al însușirilor și deprinderilor omenești. În procesul multilateral al muncii, care are loc pe baza proprietății socialiste asupra mijloacelor de producție, se exprimă cel mai deplin creația istorică a maselor, ea fiind și rămînînd principala manifestare a vieții umane. În procesul multilateral al muncii se modelează de aceea și profilul spiritual al omului noii epoci istorice.

Munca nu este numai cheltuire de energie, ci totodată creație. Și dacă latura creatoare a muncii a fost în cea mai mare măsură interzisă maselor în condițiile industriei moderne capitaliste, ea a fost pe deplin preluată de chiar aceste mase prin răsturnarea revoluționară a burgheziei. În condițiile construirii socialismului munca, activitatea de producție solicită clasa muncitoare prin toate laturile ei, ceea ce are o înrîurire persistentă, calitativ nouă asupra formării treptate a întregului ansamblu de trăsături

[1] *Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești (noiembrie 1960)*, Editura politică, 1960, p. 17.

spirituale şi asupra ritmului pe care — în aceste condiţii — îl capătă progresul moral.

Burghezia, condamnînd clasa muncitoare la pasivitate spirituală în timpul muncii, îşi manifestă totodată disprețul ei arogant față de omul muncii, contestîndu-i pînă şi capacitatea de a duce la capăt în condiţii bune chiar şi cea mai simplă muncă fizică de fabrică. „Caracteristic pentru felul cum ştie muncitorimea noastră să depună muncă uniformă — scria în 1927 teoreticianul liberalismului romîn, St. Zeletin — este faptul îndeobşte cunoscut că la noi nici nu este de aşteptat să se poată munci uniform, dacă nu este un bun vătaf la spate, şi că fiecare munceşte numai atît cît se simte supravegheat. Îndepărtaţi vătaful şi muncitorii se culcă : atunci încetează atît obligaţia internă — nevoia — cît şi obligaţia externă — forţa care să-i silească la muncă"[1]. Închipuitul şi arogantul teoretician burghez explica această stare a lucrurilor, ca toţi gînditorii burgheziei reacţionare, prin faptul că muncitorului romîn i-ar lipsi „conştiinţa rolului social al muncii"[2]. De aceea, susţinea St. Zeletin, „nu se poate acorda muncitorimii romîne opt ore de muncă. Ţara care comite o asemenea absurditate... se osîndeşte la veşnică înapoiere şi sărăcie"[3].

Şi dacă orice polemică cu asemenea idei pline de dispreţ pentru clasa muncitoare este astăzi cu totul anacronică, întrucît a făcut demonstraţia cu fapte asupra gradului în care posedă „conştiinţa rolului social al muncii", indisolubil legată de necesitatea lichidării oricărei exploatări, nu este inutil să subliniem totuşi că tocmai şi numai concepţia despre lume a clasei muncitoare este aceea care a dezvăluit caracterul de *lege*, de necesitate obiectivă a relaţiei dintre munca productivă în condiţiile socialismului şi dezvoltarea multilaterală a omului, ca cea mai expresă cerinţă a acestei munci. Natura însăşi a marii industrii — spunea Marx — „impune ca o chestiune de viaţă şi de moarte necesitatea de a recunoaşte... multilateralitatea cît mai completă a muncitorului ca o lege socială generală a producţiei şi de a adapta împrejurările, realizării normale a acestei legi. Ea (această lege— n.ns.) impune ca o chestiune de viaţă şi de moarte necesitatea de a înlocui monstruozitatea unei populaţii muncitoreşti disponibile, nenorocite şi ţinute în rezervă ... cu disponibilitatea absolută a omului pentru nevoile schimbătoare ale muncii ; de a înlocui individul parţial ... cu individul dezvoltat în toate privinţele, pentru care diferitele funcţiuni sociale sînt feluri de activitate care îşi iau locul unul altuia"[4].

Marx proiectează aici imaginea unei societăţi spre care oamenii muncii din ţările socialiste se îndreaptă, fără a fi atins încă nivelul ei. Dar această *lege socială generală* a producţiei moderne, reflectînd cerinţele muncii în marea industrie, care se impune în capitalism numai „ca o lege elementară covîrşitoare şi cu efecte oarbe şi distrugătoare"[5], îşi află pe terenul socialismului — indiferent de stadiul dezvoltării acestuia — un cîmp de acţiune care se lărgeşte necontenit, pe măsura construirii socialismului

[1] St. Zeletin, *Neoliberalismul*, 1927, p. 185.
[2] *Ibidem.*
[3] *Ibidem*, p. 189.
[4] K. Marx, *Capitalul*, Ed. P.M.R., 1948, vol. 1, p. 444.
[5] *Ibidem*, p. 443.

și comunismului, pentru a atinge — în comunism — acele forme pe deplin maturizate la care se referă Marx. Încît ar fi, fără îndoială, o miopie să nu vedem cum chiar sub ochii noștri, și pe zi ce trece într-o măsură mai mare, eforturile întregii noastre suprastructuri urmăresc să răspundă cerințelor acestei legi a marii industrii socialiste, care pretinde oameni multilateral dezvoltați și în pregătirea, dezvoltarea și maturizarea cărora activitatea de producție, munca însăși ocupă locul principal.

În condițiile construirii socialismului (și, desigur, nu în cele ale dominației capitaliste) munca, activitatea de producție solicită clasa muncitoare nu numai sub unghiul cheltuirii de efort fizic, ci prin toate laturile ei: conducere, administrare, planificare, control, dezvoltarea nivelului tehnic prin inovații, raționalizări, creșterea permanentă a calificării la nivelul tehnicii în continuu progres, lupta pentru creșterea productivității muncii și scăderea prețului de cost al producției prin folosirea maximală a capacității mașinilor și descoperirea rezervelor interne ale industriei, în sfîrșit lupta pentru creșterea necontenită a cantității și calității producției.

Profilul spiritual al clasei noastre muncitoare reflectă astăzi această totalitate de preocupări, blamînd prin realizările ei toate teoriile neputincioase, rămase de rușine ale ideologiei burgheze.

În condițiile construirii socialismului, exploatarea a fost înlăturată, iar produsul muncii nu mai este înstrăinat de producător, nu se mai întoarce — sub forma capitalului — împotriva lui, ci aparține oamenilor muncii, contribuie la permanenta ridicare a nivelului lor de trai material și cultural. Totodată, exploatată și asuprită în trecut, clasa muncitoare a devenit forța socială conducătoare a societății. În aceste condiții activitatea de producție trezește mereu mai mult interesul muncitorului, devine — treptat — una din preocupările lui de seamă și oglinda propriei sale personalități. Munca încetează să fie silnică, plicticoasă, pentru că abia aci, fiecare în meseria și la locul său, descoperă treptat posibilitatea de a contribui el însuși la efortul general și își înfăptuiește propriile sale aspirații, realizîndu-se pe măsura capacităților sale. Munca încetează astfel treptat să fie o simplă cheltuire de efort fizic sau intelectual.

Or, tocmai aici se dezvăluie în cel mai înalt grad caracterul științific, creator al modului în care partidul abordează și rezolvă problema educației de masă în spiritul moralei socialiste, înainte de toate prin cultivarea noii atitudini față de muncă, desfășurînd în acest scop o vastă activitate politică și ideologică-educativă, dar mobilizînd totodată masele cele mai largi în direcția organizării într-un mod nou, socialist a practicii sociale însăși, înainte de toate a schimbului de activități în procesul de producție a bunurilor materiale și spirituale. Pentru că morala, care este convingere și deprindere de comportare, își arată întreaga mobilitate, capacitatea de a se transforma și dezvolta numai prin îmbinarea perseverentă a muncii de educație politico-ideologică cu organizarea în așa fel a practicii sociale, încît să fie valorificate în modul cel mai înalt și consecvent facultățile educative ale practicii socialiste, ca cel mai sever și intolerant critic al manifestărilor înapoiate, ca cel mai convingător argument pentru formarea unor convingeri și deprinderi so-

cialiste [1]. Urmează că această practică însăşi trebuie *în aşa fel* modelată (Lenin) [2], încît ea să cultive cu necesitate, zi de zi, ceas de ceas, formarea noilor convingeri şi deprinderi de comportare. Faptul că o lege socială generală, obiectivă exprimă necesitatea unui anumit proces, nu constituie implicit şi rezolvarea problemei. Dimpotrivă, cerinţa unei asemenea legi poate fi încălcată, producîndu-se astfel cele mai mari perturbaţii şi condamnînd societatea socialistă la stagnare. Numai cunoscînd această lege şi organizînd practica însăşi în concordanţă cu cerinţele ei, obţinem rezultatul exprimat în lege ca o tendinţă necesară şi urmărit de clasa muncitoare ca fiind propriul ei interes, întruchiparea idealurilor ei cele mai avîntate. Problema este, prin urmare, cum anume să fie modificată şi organizată această practică, pentru ca prin intermediul ei să fie satisfăcute cerinţele legii obiective. Educatorul însuşi trebuie educat— preciza Marx. Abia pe această cale este obţinută acea împrejurare optimă şi imperios necesară în care atît convingerile şi deprinderile obţinute în practica socialistă a muncii, cît şi învăţămintele primite prin mijlocirea formelor educative directe, *converg* spre acelaşi rezultat unic : formarea omului nou al societăţii socialiste, multilateral dezvoltat, cu o înaltă conştiinţă politică şi morală.

ROLUL PROFUND EDUCATIV AL ÎNTRECERILOR SOCIALISTE

Spunem dar, că munca educă. Afirmînd acest adevăr rămînem totuşi abia la forma lui cea mai generală. Pasul următor este acela de *a descoperi mecanismul prin intermediul căruia pot fi valorificate la maximum facultăţile educative ale muncii în condiţiile socialismului.* Cum să arate această muncă, cum să se desfăşoare ea, *în ce fel* să fie organizată, ce posibilităţi ale muncii — ascunse în trecut, lipsite de realitate în condiţiile capitalismului — trebuie dezvăluite şi aduse la viaţă.

Partidul a răspuns în mod ştiinţific la această problemă, îndrumînd şi mobilizînd clasa muncitoare să-şi organizeze munca *pe baza întrecerilor socialiste.*

La primul Congres al Partidului Muncitoresc Romîn, plecînd tocmai de la noua poziţie cucerită de clasa muncitoare, raportul Comitetului Central subliniază însemnătatea crescută pe care o capătă atitudinea nouă faţă de muncă.

---

[1] „Principalul în educaţie este formarea atitudinii comuniste faţă de muncă, a deprinderii de a munci în chip comunist ... Numai în lupta pentru comunism, ca urmare a unei munci politico-ideologice sistematice, poate fi şi va fi educat omul viitorului. Aceasta este linia generală a partidului comunist în întreaga muncă educativă. Educaţia în spiritul atitudinii comuniste faţă de muncă nu se poate limita la cărţile, broşurile şi conferinţele care tratează despre munca comunistă ; în primul rînd este necesară o muncă de zi cu zi, o muncă organizatorică eficace şi lupta pentru crearea condiţiilor necesare asigurării unei activităţi productive în fabrici şi mine, la centralele electrice şi în transporturi ...", V. Suhodeev, *Problemele educaţiei comuniste* (După materialele sesiunii ştiinţifice a Academiei de Ştiinţe Sociale de pe lîngă C.C. al P.C.U.S.), în *Kommunist*, nr. 2, ianuarie 1961, trad. rom., p. 127.

[2] V. I. Lenin, *Sarcinile Uniunilor Tineretului*, *Opere*, vol. 31, p. 281.

„Trebuie să se dea o extindere mare și să se asigure o bună organizare întrecerilor în producție, care au început să prindă teren în industria noastră. Astfel de exemple ca apelul muncitorilor din Lupeni și ecoul stîrnit de el printre muncitorii din industria carboniferă, ca întrecerea între o serie de întreprinderi metalurgice, sau ca întrecerea dintre 21 de filaturi, sînt vlăstare tinere, dar cu atît mai prețioase, ale unei noi atitudini față de muncă...".

„Tineretul, și îndeosebi Uniunea Tineretului Muncitoresc, ne-a arătat și ne arată și el, pe șantierele de muncă voluntară, un exemplu al unei astfel de atitudini noi față de muncă.

Cele trei mari lucrări realizate prin muncă voluntară, conducta Agnita—Botorca, Sanatoriul Marila și conducta Ceanul-Mare—Cluj, sînt pilde strălucitoare ale spiritului și atitudinii acesteia noi".

„Aceste două mișcări înrudite între ele — întrecerile în producție și munca voluntară — trebuie încurajate și stimulate prin toate mijloacele. Ar fi inadmisibil să subapreciem rezultatele politice, morale și economice ale acestor noi fenomene ale vieții noastre"[1].

Posibilitatea obiectivă a întrecerii în muncă izvorăște din existența proprietății socialiste asupra mijloacelor de producție, din faptul că exploatarea a fost pe această bază complet lichidată și că, drept urmare, munca devine îndeletnicirea omului pentru sine însuși și pentru societate. Exclusivitatea interesului material care asigura — în condițiile capitalismului — desfășurarea muncii productive, lasă acum loc *îmbinării stimulului material cu cel moral*, ca urmare a faptului că atît munca pentru sine, cît și cea pentru societate răspund nevoilor celor mai imperioase ale construirii socialismului și ale ridicării permanente a nivelului de trai general. Iar întrecerea socialistă, organizarea muncii pe baza acestui principiu, împreună cu întreaga activitate desfășurată de propaganda și agitația de partid, de organizațiile de bază ale partidului, de sindicat și U.T.M. în vederea cuprinderii unor mase mereu mai mari de oameni ai muncii în cadrul acestei mișcări, *constituie angrenajul prin mijlocirea căruia fiecare om al muncii devine treptat conștient de această îmbinare a interesului său personal cu cel general*, deprinzîndu-se să acționeze, să muncească nu numai stimulat de propriul său interes, dar și în virtutea faptului că munca sa este o contribuție la bunăstarea și fericirea generală. În cursul întrecerii abia, latura morală se integrează ca unul din stimulentele muncii, ca disponibilitate subiectivă a muncitorului pentru o preocupare care depășește exclusivitatea interesului material personal limitat și opus sau indiferent de cel colectiv. Astfel încît, în întrecere, *deși cointeresarea materială rămîne stimulul de bază, determinant al interesului pentru muncă*, el este completat, prin chiar natura întrecerii, cu stimuli de ordin moral.

Îmbinarea aceasta nu apare întotdeauna la prima vedere. Adeseori prezența unui stimul moral nu i se dezvăluie, la început, nici chiar celui care acționează sub impulsul lui.

Și totuși stimulii morali, oricît de mică ar fi ponderea lor, apar însoțindu-l pe cel material, de îndată ce omul muncii este cuprins în în-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul politic al C.C. la Congresul Partidului Muncitoresc Romîn*, 21 februarie 1948, *Articole și cuvîntări*, ediția a IV-a, 1956, E.S.P.L.P., p. 151.

trecere. Oricît de preocupat ar fi un muncitor numai de cîştigul său, participarea sa la întrecere îl obligă să se raporteze la ceilalţi, să compare rezultatele, să-şi judece munca şi din punctul de vedere al întrecerii. Dacă produsul său va fi de slabă calitate, de pildă, la limita inferioară a celor acceptate de control, el nu va avea prejudicii materiale imediate, dar pe planul întrecerii acest detaliu va fi reţinut şi apreciat ca negativ.

Întrecerea, chiar pe treptele ei mai puţin dezvoltate, determină *practica unei permanente comparaţii* între rezultatele cantitative şi calitative ale muncii fiecăruia, aduce la suprafaţă deosebirile, le reliefează, dinamizînd astfel rolul stimulilor de ordin moral şi făcînd să crească ponderea lor.

Interesul pentru întrecere devine treptat, la rîndul său, o deprindere, o trăsătură a moralei socialiste. Ea se capătă, s-ar putea spune, în practica întrecerii, aşa cum deprinderea de a munci nu se capătă decît muncind, aşa cum vigilenţa de clasă nu apare şi nu se ascute decît practicînd-o, aşa cum dragostea de patrie nu se formează şi dezvoltă decît depunînd eforturi, luptînd şi făcînd sacrificii pentru înflorirea ei.

Întrecerea este modul socialist prin care omul muncii se integrează în viaţa colectivităţii. Şi ea cunoaşte în dezvoltarea ei dificultăţile pe care această integrare, această rupere de individualism nu poate să le ocolească ci trebuie să le rezolve pas cu pas. Cînd, sub influenţa opiniei generale dintr-o adunare, muncitorul îşi ia un angajament într-o întrecere, chiar dacă acest prim angajament este minimal pentru că autorul lui nu-i înţelege încă toată semnificaţia, el face totuşi un prim pas spre compararea propriei sale activităţi cu aceea a celorlalţi, se încarcă cu o nouă răspundere prin această raportare a sa la ceilalţi, va fi determinat să se intereseze de munca celorlalţi, şi înainte de a se supune examenului colectiv, va trebui să-şi examineze el însuşi rezultatele muncii sale, de astă dată nu numai pentru a şti cît are de primit la chenzină, dar şi din punctul de vedere al întrecerii care îmbină stimulii materiali cu cei de ordin moral.

Un deosebit rol joacă aici analiza rezultatelor întrecerii, pe care cei din coada graficului nu o aşteaptă cu prea multă bucurie. În spiritul marxism-leninismului, Stalin considera întrecerea socialistă ca „expresia *autocriticii* revoluţionare concrete a maselor, bazată pe *iniţiativa* creatoare a milioanelor de oameni ai muncii"[1]. Autocritica are, firește, diferitele ei forme de manifestare şi nu se poate limita la întrecere. Dar întrecerea este într-adevăr o formă a autocriticii în muncă, cea mai largă formă a autocriticii şi cea mai accesibilă maselor celor mai largi. Deschis sau nu, avînd curajul să o recunoască făţiş sau ezitînd încă să o facă, muncitorul cuprins în întrecere, atunci cînd îşi compară rezultatul propriei sale munci cu acela al celorlalţi, se înscrie în rîndul celor care învaţă să se autocritice. Şi autocritica aceasta, care premerge sau urmează criticii pe care i-o face colectivul de muncă, este de cele mai multe ori profund convingătoare datorită caracterului ei extrem de concret, pentru că pleacă de la fapte, de la rezultatul vizibil al muncii lui, comparabil cu al celorlalţi. Iar singurul răspuns posibil al omului muncii e că va trebui să ridice cali-

[1] I. V. Stalin, *Opere*, vol. 12, p. 119.

tatea propriei sale munci cît mai aproape de nivelul colectivului și de cerințele acestuia.

Rezultatele slabe, cu atît mai mult rebuturile sau stricăciunile propriei sale munci, peste care — singur cu gîndurile sale — unul sau altul dintre oamenii muncii ar putea fi dispus să treacă cu vederea, apar — o dată puse într-o discuție colectivă — ca mărite sub o lupă uriașă, încît chiar cel care pînă atunci fusese înclinat să nu-i acorde însemnătate, e izbit el însuși și învață astfel să prețuiască ceea ce înainte desconsidera.

Următoarea întîmplare, relatată în urmă cu cîțiva ani de președintele comitetului de întreprindere al șantierului naval-Brăila, este deosebit de ilustrativă. La lucrările de montaj, în faza de nituire, trebuiau demontate șuruburile care fixează provizoriu plăcile. Printre muncitori s-au găsit cîțiva care în loc să deșurubeze șuruburile, le spărgeau cu ciocanul. Lucrul mergea mai repede așa, în schimb șuruburile nu mai puteau fi folosite. A fost convocată o consfătuire de producție pe secție. În sala consfătuirii, într-un colț, fusese adusă o ladă plină cu șuruburi rupte, iar alături un panou pe care erau date indicații asupra costului șuruburilor și la cîte asamblări succesive ar fi putut fi ele folosite. Au luat cuvîntul mai mulți muncitori. Dintre ei, președintele ne redă spusele unuia dintre nituitori: „Drept să spun, tovarășe președinte, așa ceva nu mi-am închipuit. Cînd un șurub e înțepenit bine n-am răbdare să-l desfac. Stric 10 — 15 șuruburi pe zi, poate și mai multe. Îmi închipuiam însă că-i o nimica toată. Vezi că nu m-am gîndit că asta se adună zi de zi, și la unul și la altul. Ia te uită ce morman de șuruburi am irosit toți laolaltă ! Ei tovarăși, acum trebuie să punem la loc ce am cheltuit fără rost. Nu numai că n-am să mai sparg șuruburile cu ciocanul în loc să le deșurubez cu cheia, dar am să reduc cu 25% ponderea admisă"[1].

Așadar, pînă la această adunare, nituitorul — fără să se gîndească și fără să-și închipuie ce pierderi provoacă el întreprinderii în care lucrează, vedea în spargerea cu ciocanul a șuruburilor o accelerare în munca sa, executarea mai repede a operațiunilor și — bineînțeles — o creștere corespunzătoare a venitului său. Acum critica colectivului l-a pus în fața rezultatelor reale ale procedeului său. Va trebui să renunțe la această cale de „mărire" a productivității, ca și la veniturile suplimentare obținute astfel. Din punct de vedere al interesului său material imediat, aceasta constituia o pierdere. Și dacă ni-l închipuim stimulat la muncă exclusiv de acest interes (după cum ar părea că arată faptul de a fi recurs la spargerea șuruburilor, negîndindu-se la pierderile pe care le provoca), reacția firească ar fi fost — — acum cînd toate erau date pe față — să renunțe pur și simplu la acest procedeu stricător. După cum se vede însă, soluția aceasta nu-l satisfăcea. În acea împrejurare tocmai stimulul material trecuse pe un plan secundar. Principalul devenise să-și corecteze abaterea sa față de interesele colective, să recupereze pierderile provocate (cel puțin o parte a lor) și el însuși să se reabiliteze în ochii colectivului său de muncă. Stimulii morali deveniseră precumpănitori. Și întrucît s-a ținut de angajamentul său, reiese că

[1] *Întrecerea socialistă, muncă vie cu oamenii*, Ed. C.C.S., p. 22—23.

n-a fost un entuziasm trecător, ci momentul unei cotituri reale în atitudinea sa față de muncă și bunurile obștești, un moment de cotitură în atitudinea sa morală practică.

Într-un fel sau altul fiecare om al muncii trece cu necesitate, în perioada construirii socialismului, de la poziția sa anterioară față de muncă și problemele obștești, pe care le privea fie din unghiul strict al interesului personal, fie cu nepăsarea trecutului, la o abordare a lor din unghiul intereselor colective. Iar *întrecerea socialistă este cea mai accesibilă cale, și cea mai scurtă în parcurgerea acestui drum.* Este calea specifică înainte de toate clasei muncitoare, care își făurește noile ei deprinderi morale socialiste nu într-un ritm lent, întîrziat de îndelungi ezitări și căutări proprii intelectualilor formați la școala individualismului burghez, ci în ritmul viu al unei adevărate mișcări revoluționare de clasă. Aci noua opinie de masă, formată în cursul luptelor anterioare, acționează energic și eficace, urmînd mereu mai îndeaproape directivele partidului, valorificînd uriașa muncă de educație în spiritul moralei socialiste desfășurată de partid.

Este locul să observăm de asemenea că efectele de ordin moral ale întrecerii cresc o dată cu amploarea și profunzimea acestei mișcări. Lupta, preocuparea pentru buna desfășurare a întrecerilor în scopul unei maxime eficiențe economice, pentru asigurarea unui caracter de masă al lor, aduc la ordinea de zi probleme dintre cele mai însemnate ale formării omului nou în spiritul moralei socialiste.

Întrecerea este, prin natura ei o formă socialistă a relațiilor de întrajutorare în muncă. Partidul a criticat cu perseverență acele manifestări care tindeau să dea întrecerilor socialiste caracterul unui concurs în vederea obținerii unor performanțe individuale. „Esențialul în întrecere este ridicarea întregii mase a muncitorilor din întreprinderi la nivelul realizărilor medii ale fruntașilor, dezvoltarea spiritului de intrajutorare tovărășească în întrecere, în scopul obținerii unui avînt general"[1]. Dar prin aceasta întrecerea socialistă este o adevărată școală a colectivismului. *Noua atitudine față de muncă*, a cărei maturizare are loc în cursul acestor întreceri, *își dezvăluie aci pluralitatea laturilor sale, calitatea de a conține nu numai ceea ce se referă — stricto sensu — la cantitatea și calitatea muncii proprii a fiecăruia, ci include cu necesitate o atitudine morală socialistă față de ceilalți muncitori, și anume o atitudine de întrajutorare* care merge uneori pînă la sacrificarea temporară a interesului individual imediat pentru un interes superior și colectiv.

De pildă, muncitorul Ion Precup, de la fabrica „Clement Gotwald" din București, responsabilul unei brigăzi de montaj, unul din comuniștii cei mai activi ai organizației de partid, și-a alcătuit brigada numai din tineri, unii din ei abia veniți de pe băncile școlii profesionale. Șase luni de zile, la rînd, brigada sa a cîștigat drapelul de unitate fruntașă pe întreprindere, ca urmare a faptului că Ion Precup se ocupă în permanență de îmbunătățirea calificării tinerilor din brigada sa. „Ion Precup lucrează în acord. E salarizat în raport cu cantitatea și calitatea muncii sale. Fiecare minut

[1] Gh. Apostol, *Expunere la ședința de constituire a Consiliului Sindical-orășenesc București*, *Munca în sindicate*, nr. 11—12, 1958, p. 7.

de muncă se revarsă implicit asupra salariului său. Ar fi firesc, așadar, ca el să se ocupe exclusiv de sarcinile sale profesionale. Ion Precup este însă comunist, e responsabilul unei brigăzi de producție, e antrenat *cu întreaga* sa brigadă în întrecere. Nu se poate gîndi numai la el. Sau dacă se gîndește, vede mai departe. Adică își vede prestigiul său de muncitor și datoria sa de comunist. În raport cu aceasta acționează montorul comunist Ion Precup" ... „La baza acestui fel de a munci al lui Precup, stă conștiința răspunderii sale. Pentru el, ca membru de partid, acest lucru devine principal. Bine pregătită, brigada va munci mai bine, va obține rezultate mai bune. Brigada înseamnă 13 oameni, nu un singur om, preocupat numai de salariul său".

Și nu numai atît. În aceeași secție lucrează și cîțiva elevi ai școlii profesionale, care fac practică. Ion Precup își întrerupe uneori propriul său lucru, pentru a veni în sprijinul lor. „Asemenea sarcini, pe care comuniștii și le asumă singuri, nu se termină niciodată. În fond, în aceasta e toată frumusețea"[1].

Fapte simple — s-ar spune — care se pierd în iureșul întîmplărilor zilnice. În aceasta constă și existența lor ca deprinderi, ca trăsături reale care se înscriu în fizionomia morală a omului muncii din țara noastră și înainte de toate în fizionomia comunistului, care devine astfel mereu mai mult un exemplu de urmat pentru masa oamenilor muncii.

Exemplul subliniază ponderea mare a stimulilor de ordin moral în comportarea obișnuită a comunistului Ion Precup. A dispărut undeva în urmă individualismul, egoismul, exclusiva preocupare de sine. Se manifestă puternic în faptele acestui om al muncii, un mod cu totul opus de a aborda relațiile sale cu ceilalți oameni, modul specific moralei socialiste.

Or, tocmai de aceea etica marxist-leninistă dezvăluie terenul muncii, iar pe acest teren metoda întrecerii socialiste ca fiind baza reală, trainică și eficientă în întregul proces al formării moralei socialiste.

În condițiile construirii socialismului, munca a încetat în fapt să mai fie un domeniu exterior, străin omului, înjositor și dezumanizant pentru el. Nu înafara muncii ci în primul rînd în orele de muncă, în orele de activitate în producție și legată de ea, omul își dezvăluie capacitatea sa, personalitatea și talentul său. Iar întrecerea socialistă este mijlocul, *trăsătura de unire* între fiecare individ și acest proces care cuprinde întregul colectiv și care stimulează participarea creatoare a tuturor, respectiv a fiecăruia în parte.

Cînd spunem așadar că aici se elaborează totodată trăsăturile fundamentale ale moralei socialiste, dezlegarea de trecutul individualist, de exclusiva preocupare de sine și ridicarea omului pe treptele mereu mai înalte ale spiritului colectivist al întrajutorării, înțelegem acest proces așa cum este el în realitate, nu pe calea dispariției, a atrofierii individului, nu pe calea transformării lui într-un simplu component al unui „cor grec" (cum ne învinuia burghezia romînă în perioada luptei pentru puterea democrat-populară și cum continuă să ne defăimeze azi diferiți reprezentanți ai ideologiei burgheze) ci, dimpotrivă, pe calea multiplicării preocupărilor

[1] C. Chiriță, *Forța întrecerii*, *Scînteia*, din 26 mai 1959.

permanente ale fiecăruia, pe calea creşterii aportului creator personal, prin ridicarea tuturor oamenilor muncii la un asemenea nivel încît aportul lor necesar să fie cît mai competent, cît mai folositor întregii colectivităţi.

„Scriitorii burghezi — arată Lenin — au scris şi scriu maldăre de hîrtie pentru preamărirea concurenţei, a iniţiativei private şi a altor minunate calităţi şi virtuţi ale capitaliştilor şi ale orînduirii capitaliste. Socialiştilor li se aducea învinuirea că nu vor să înţeleagă însemnătatea acestor virtuţi şi nu ţin seamă de „natura omului". În realitate însă, capitalismul a înlocuit de mult mica producţie de mărfuri independentă — în cadrul căreia concurenţa putea să dezvolte pe o scară oarecum *largă* spiritul întreprinzător, energia, iniţiativa îndrăzneaţă — prin producţia de fabrică, mare şi foarte mare, prin întreprinderi pe acţiuni, prin sindicate şi prin alte monopoluri. Într-un *asemenea* capitalism, concurenţa înseamnă o înăbuşire nemaipomenit de sălbatică a spiritului întreprinzător, a energiei, a iniţiativei îndrăzneţe, însuşiri pe care le posedă *masa* populaţiei în uriaşa ei majoritate, nouăzeci şi nouă la sută din oamenii muncii"...

„Socialismul nu numai că nu înăbuşă întrecerea, dar, dimpotrivă, creează pentru întîia oară posibilitatea aplicării ei pe o scară cu adevărat *largă*, în proporţii cu adevărat de *masă*, posibilitatea de a atrage într-adevăr majoritatea oamenilor muncii în arena unei activităţi în care ei pot să se manifeste, să-şi desfăşoare aptitudinile, să dea la iveală talentele care se află în popor — izvor neatins — şi pe care capitalismul le apăsa, le strivea şi le înăbuşea cu miile şi cu milioanele".

„Acum, cînd la putere este un guvern socialist, sarcina noastră este să organizăm întrecerea".

„Fiecare fabrică din care a fost dat afară capitalistul .., fiecare sat din care a fost alungat moşierul exploatator, luîndu-i-se pămîntul, constituie acum, şi abia acum, un tărîm pe care omul muncii se va putea manifesta, îşi va putea îndrepta spinarea, va putea ridica fruntea, se va putea simţi om"[1].

PUTERNICA FORŢĂ MORALĂ EDUCATIVĂ A EXEMPLULUI ÎNAINTAT. ROLUL FRUNTAŞULUI

Sub îndrumarea permanentă a partidului, mişcarea largă a întrecerilor socialiste cunoaşte un proces permanent de dezvoltare şi maturizare, în cursul căruia creşte înrîurirea ei morală asupra oamenilor muncii, devine mereu mai evident şi se cristalizează rolul ei profund educator, capacitatea ei reală de a transforma oamenii, apropiindu-i mereu mai mult de nivelul înaltelor exigenţe ale moralei socialiste.

La Congresul al II-lea al P.M.R., tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej punea următoarea problemă în legătură cu sarcina de a se asigura un ritm mult mai rapid în ceea ce priveşte creşterea productivităţii muncii.

„Avem un număr mare de fruntaşi în toate ramurile industriei. Nu există astăzi întreprindere fără fruntaşi. Ei reprezintă o mîndrie a po-

[1] V. I. Lenin, *Cum trebue organizată întrecerea*, *Opere*, vol. 26, p. 391—392.

porului nostru ... Oare nu este în interesul oamenilor muncii ca o dată cu popularizarea fruntașilor să fie mobilizați cei mai luminați muncitori, tehnicieni și ingineri din întreprinderi pentru stabilirea măsurilor organizatorice concrete în vederea *generalizării metodelor avansate de muncă*?"[1] (subl. ns.).

Conducerea partidului, analizînd nivelul atins în dezvoltarea mișcării întrecerilor socialiste, punînd în lumină marile ei succese, dar și neajunsurile care încă o mai caracterizau, vine în întîmpinarea tendințelor reale ale acestei mișcări și formulează un nou obiectiv, mult mai înaintat și mobilizator, acela de a se tinde — pe baza experienței și exemplului fruntașilor care au crescut în întrecerea socialistă — să se treacă la generalizarea metodelor avansate de muncă, în fond să se pună în centrul atenției ridicarea celor rămași în urmă la nivelul realizărilor medii ale fruntașilor.

Această indicație a stat la baza unui nou avînt al întrecerilor socialiste, determinînd în același timp *creșterea rolului moral educativ al acestei mișcări*. Acum problema se punea ca fruntașul să îndeplinească un rol mult mai complex în procesul de producție și organizare a muncii. Noțiunea de fruntaș, așa cum se conturase în primii ani ai întrecerilor — ca o calitate intrinsecă a unui muncitor foarte bun dar izolat, preocupat numai de propriul său randament și mulțumindu-se să-și depășească singur realizările anterioare — este repede depășită în cursul mișcării. Propria sa însușire de a se fi detașat ca fruntaș îi incumbă, prin firea lucrurilor, noi îndatoriri, îndeosebi aceea de a lupta pentru ridicarea altor muncitori, îndeosebi tineri, cît mai aproape de nivelul propriei sale atitudini față de muncă și priceperi de a munci.

Fără îndoială că lucrurile nu merg întotdeauna ușor, și niciodată de la sine. Spre această preocupare se îndreaptă activitatea organelor și organizațiilor de partid, sindicatul, U.T.M.-ul, presa centrală și locală, munca agitatorilor, ziarele de perete. Sînt evidențiate peste tot inițiativele muncitorilor fruntași, care își fac cunoscută experiența proprie și îi ajută pe ceilalți să-și organizeze munca folosind metodele lor avansate. Sînt criticați cei care arată neînțelegere pentru această cerință socială, individualiști și nepăsători. Se creează o opinie publică în măsură să exercite o înrîurire pozitivă asupra acestora din urmă. Fiecare loc de muncă devine, într-o formă sau alta, terenul unei lupte între nou și vechi, terenul unei dezbateri de principii în cursul căreia manifestările individualiste sînt supuse unui adevărat asalt. Și astfel, chiar dacă nu pe deplin înfrînte, ele cedează teren, dau loc mereu mai larg comportărilor în spirit colectivist.

Cel mai important este, totodată, că în acest climat apar noi inițiative îndrăznețe, mereu mai înaintate, care vădesc *facultățile dinamice și creatoare pe care le posedă atitudinea socialistă față de muncă*, respectiv *însușirea de a stimula formarea și dezvoltarea celorlalte trăsături ale moralei socialiste*. Sîntem îndreptățiți să observăm că **fiecare treaptă nouă atinsă în procesul de maturizare a noii atitudini față de muncă presupune cu necesitate o gamă mai largă de însușiri morale**, îndeosebi deprinderea

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul C.C. al P.M.R. la Congresul al II-lea al partidului, Articole și cuvîntări, 1955—1959*, p. 54.

colectivismului ca modalitate a relațiilor în cîmpul muncii, devenind astfel punctul de plecare al unei noi înaintări.

În această viziune, șeful de brigadă de la fabrica „Clement Gotwald", de pildă, împreună cu toți cei care au dat dovadă de același mod socialist de comportare, pot fi considerați, în limitele propriei noastre dezvoltări, precursori ai mișcării inițiate la noi de Nicolae Militaru, în cadrul căreia cunoscuți fruntași ai unor brigăzi de elită au preluat conducerea brigăzilor codașe.

Întreaga această mișcare este deosebit de grăitoare pentru gradul în care stimulii morali cîștigă o greutate specifică mereu mai mare în viața orînduirii noastre socialiste. Se știe că, promovînd cu deosebită fermitate principiul socialist al cointeresării materiale a oamenilor muncii în rezultatele muncii lor și apărîndu-l împotriva oricăror deformări, partidul atribuie o însemnătate deosebită caracterului profund educativ, în spiritul socialismului, al principiului de repartiție după cantitatea și calitatea muncii și educă totodată prin toate mijloacele întregul nostru popor în spiritul unei înalte prețuiri a criteriilor moralei socialiste în viața societății noastre. În acest cadru, mișcarea de preluare a conducerii unor brigăzi codașe de către șefii brigăzilor fruntașe constituie una din expresiile cele mai înaintate. Succesul ei spune în esență tot ceea ce trebuie despre nivelul atins al moralei socialiste în țara noastră și despre tendința ei generală de dezvoltare, pe terenul viu și atît de roditor al relațiilor socialiste.

Mișcarea s-a născut cu puțin timp înainte în Uniunea Sovietică, ca urmare a inițiativei luate de Valentina Gaganova, căreia Partidul Comunist al Uniunii Sovietice i-a acordat cea mai mare atenție și prețuire, sprijinind-o prin toate mijloacele.

„Valoarea și noblețea faptei acestei muncitoare — a arătat tov. N. S. Hrușciov la plenara din iunie 1959 a C.C. al P.C.U.S. — constă în aceea că nu interesul material a îndemnat-o să facă acest pas, ci ideea, devotamentul față de orînduirea comunistă. În numele acestei orînduiri, omul acceptă sacrificii personale. E drept că acest sacrificiu personal este vremelnic, lucru pe care l-a demonstrat chiar cazul Valentinei Gaganova. Muncitorii noștri înțeleg țelul pe care îl urmărește partidul, țelul construirii societății comuniste și atunci cînd este necesar, fac de bună voie sacrificii materiale în vederea realizării acestui țel"[1].

Nicolae Militaru s-a inspirat în hotărîrea de a trece la conducerea unei brigăzi codașe, din inițiativa Valentinei Gaganova, urmată în Uniunea Sovietică de vestitul șef de brigadă minieră Mamai, din Donbas și de atîția alții care reprezintă împreună unul din modelele cele mai înaintate ale profilului moral al oamenilor sovietici, constructorii comunismului. Faptul că acest model de comportare morală a unora dintre cei mai înaintați oameni sovietici, a găsit nu numai un ecou admirativ la Nicolae Militaru și la cei care — în țara noastră — i-au urmat exemplul, nu numai o înaltă prețuire contemplativă pe care o poate resimți un om față de asemenea dovezi de inițiativă cutezătoare, ci că oamenii noștri au înțeles că este necesar, că este bine și că pot să treacă ei înșiși, imediat la asemenea înfăptuiri,

[1] Citat reprodus din revista *Kommunist*, nr. 13, septembrie 1959, p. 8.

faptul că s-au simțit în posesia tuturor resurselor morale necesare pentru inițierea la noi a unei asemenea mișcări de înaltă răspundere și ținută, constituie indicele cel mai grăitor pentru nivelul moral atins de acești adevărați deschizători de drumuri.

La prima vedere conținutul acestei întregi mișcări pare și simplu, și prea complicat pentru a fi ușor înțeles de la nivelul unei morale influențate încă de individualism.

E simplu, cînd îl urmărești pe Nicolae Militaru expunînd temeiul hotărîrii sale. „E lucru minunat, ceea ce fac muncitorii sovietici care au trecut la aplicarea acestei inițiative. *Ai obținut un succes, ajută-ți tovarășii să te urmeze*! (subl. ns.) Nu ne învață oare așa partidul? ... Brigada mea merge bine. Sîntem fruntași — și asta de mult. La noi se obțin cele mai mari economii de piele. Dar cei din brigada Elenei Gavrilă? Fetele și băieții care lucrează în brigada asta sînt toți tineri, nu au experiență la croit ... Uneori ei toți abia încropesc pe lună economii cît un singur om din brigada noastră. Și în meseria noastră economiile sînt tot atît de importante ca și depășirile de normă. De aceea aș vrea să mă ocup eu de acum încolo de ei, să conduc eu brigada lor"[1].

E simplu. Această simplitate dezvăluie limpede izvorul și mobilul acțiunii, respectiv profundul simțămînt de răspundere pentru traducerea consecventă în viață a directivelor partidului privind lupta pentru economii, împotriva risipei, pentru creșterea nivelului de bunăstare a întregului popor.

Dar este destul de complicat totodată. Pentru că îndărătul acestei decizii de mare simplitate și ținută morală, se află un întreg proces de formare și dezvoltare a unei conștiințe morale socialiste, care pune interesul general mai presus de cel individual îngust, egoist, conservator. Pentru a se hotărî la acest pas, omul trebuie să se fi descoperit pe sine apt pentru a face față tuturor încercărilor, multe din ele noi, neprevăzute, pe care le poate naște preluarea conducerii unei brigăzi codașă. Un asemenea adevărat explorator pe drumul unei atitudini din cele mai înaintate față de muncă, nu face numai — cu bună știință — un sacrificiu material. El nu renunță numai la o parte a venitului său pentru un timp al cărui termen nu-l poate determina de la bun început, fiind în funcție de acel cuantum de timp pe care este nevoit să-l cheltuiască ocupîndu-se cu munca celorlalți și nu la propria sa masă de lucru. Alături de aceasta el dă dovadă de o mare încredere în capacitatea oamenilor muncii de a lichida relativ repede cu deficiențele lor profesionale, de încredere în disponibilitatea lor, în aptitudinea lor de a urma exemplul său înaintat, corectîndu-și manifestările de nepăsare și neglijență. El știe, e pătruns de convingerea că nu va fi singur în această încercare, că organizația de partid, sindicatul și U.T.M.-ul îl vor sprijini și are încredere în eficacitatea reală a acestui ajutor. Se arată totodată gata să-și dea o bună parte a timpului său liber, rupîndu-l altor preocupări personale, pentru a se ocupa de membrii noii sale brigăzi, arătînd grijă pentru educația lor politică-morală și culturală, fără de care n-ar putea izbuti în realizarea sarcinii la care s-a angajat, pre-

[1] *Scînteia* din 28 august 1959, I. Stăvăruș, *Nicolae Militaru și noii săi elevi*.

cum şi pentru mai buna lor pregătire profesională. Asemenea îndatoriri complexe, pe care şi le-a asumat din proprie iniţiativă, îi cer să se pregătească la rîndul său multilateral, să citească mai mult, să înveţe mai mult, să se ridice pe sine la nivelul unui educator al oamenilor din brigada sa nouă.

Toate la un loc constituie un cumul de preocupări şi îndatoriri noi, de eforturi susţinute, de adevărată perseverenţă şi dîrzenie, căci drumul nu este aşternut numai cu petale de trandafiri, nu este scutit de eşecuri trecătoare sau mai durabile care trebuie depăşite fără lamentări.

Sumara schiţare făcută aci dă numai o imagine palidă asupra complexităţii pe care o presupune hotărîrea brigadierilor de frunte de a trece la conducerea unor brigăzi codaşe.

Această trăsătură morală a unei mari reponsabilităţi pentru problemele obşteşti, care i-a caracterizat întotdeauna pe muncitorii revoluţionari şi care a făcut din ei comunişti încă atunci cînd hotărîrea aceasta era legată de cele mai mari şi multiple sacrificii de ordin personal, se exprimă astăzi — în noile condiţii istorice — sub o tot atît de nobilă şi exemplară înfăţişare, provocînd nedumeriri similare acolo unde morala individualistă persistă, dar declanşînd un adevărat entuziasm creator în rîndurile oamenilor muncii.

Sub influenţa activă a unor asemenea modele, creşte permanent numărul celor care se inspiră din calităţile lor.

Iar viaţa reală în condiţiile construirii socialismului dezvăluie mereu noi situaţii, noi probleme grele de rezolvat, în măsură să pună la încercare calităţile moralei noi, acumulate de oamenii muncii educaţi de partid şi astfel să reliefeze procesul de înrădăcinare mereu mai profundă şi mai larg cuprinzătoare a celor mai înaintate trăsături ale moralei socialiste.

Nicolae Militaru hotărîse, aşadar, să ia asupra sa răspunderea de a conduce o brigadă codaşă şi de a o ridica la nivelul celor fruntaşe.

Iată însă că, aproape în acelaşi timp, un alt şef de brigadă întreprinde o nouă şi deosebit de valoroasă iniţiativă. La mina Lupeni, Andrei Nagy, şeful unei mari brigăzi fruntaşe formată din 50 de mineri, preia împreună cu întreaga sa brigadă sarcina de a lucra la cele mai grele locuri de muncă, pentru a da mai mult cărbune peste plan tocmai de acolo unde alte brigăzi rămîneau cu mult în urma planului, făcînd astfel dovada că dacă locul este într-adevăr greu, simţul de răspundere, coeziunea colectivului, priceperea, dîrzenia şi avîntul în muncă al oamenilor liberi de exploatare cîntăresc totuşi cu mult mai greu şi asigură pînă la urmă învingerea oricăror dificultăţi. Membru al biroului organizaţiei de bază din sectorul II al minei Lupeni, Andrei Nagy participa la eforturile întreprinse de conducerea minei pentru a determina îmbunătăţirea muncii unei brigăzi care nu îndeplinea planul de extracţie şi care invoca — apărîndu-se — faptul că sectorul atribuit ei este greu şi nu permite îndeplinirea indicilor de plan. De aci s-a născut ideea acestei noi iniţiative[1].

[1] V. Deleanu, *Brigăzile fruntaşe la cele mai grele locuri de muncă*, *Scînteia* din 14 noiembrie 1959.

După cum se știe, în mină nici un loc de muncă nu este ușor. Atunci însă cînd mijloacele tehnice sînt folosite cu pricepere, cînd organizarea muncii este bună iar brigada este însuflețită de hotărîrea de a îndeplini și depăși sarcinile care-i revin, cînd în acest scop întreaga brigadă se preocupă cum să se adapteze mai bine locului de muncă, manifestă inițiativă și găsește soluții eficace, chiar și locurile grele de muncă pot asigura îndeplinirea și depășirea planului de extracție. În asemenea împrejurări îndeplinirea și depășirea sarcinilor de plan produc o satisfacție morală cu atît mai întemeiată, cu cît succesul obținut a pus la încercare toate calitățile profesionale, politice și de ordin moral ale membrilor brigăzii.

Andrei Nagy supune grupei de partid, formată din doisprezece comuniști membri ai brigăzii, ideea de a prelua acel loc greu. Propunerea a fost acceptată. Au fost necesare eforturi pentru convingerea unora dintre ceilalți membrii ai brigăzii și pînă la urmă întreaga brigadă s-a arătat gata să-și dovedească măestria într-o asemenea grea încercare. În această primă acțiune, de convingere a membrilor brigăzii care ezitau, ca și — după aceea — în munca de organizare a noului loc de lucru preluat, grupa de partid și brigada au fost puternic sprijinite de organizația de partid, de comitetul de întreprindere, de ingineri, tehnicieni și mineri cu multă experiență.

„Brigada a coborît prima oară în abataj pe la jumătatea lui august. Aici planul lunar abia fusese îndeplinit în proporție de 77 la sută ... În septembrie producția abatajului a săltat de la 77 la sută la 100,5 la sută. În octombrie a crescut la aproape 110 la sută. Asta înseamnă mii de tone de cărbune în plus"[1].

Și iată că, după exemplul brigăzii lui Andrei Nagy, noi brigăzi fruntașe se hotărăsc să preia cele mai grele locuri de muncă. Mari dificultăți în lupta pentru realizarea și depășirea planului sînt astfel depășite. În același timp, luptînd pentru cărbune, aceste mari colective se impun ca adevărate detașamente înaintate ale maselor de oameni ai muncii, pregătite și educate de partid *în spiritul atitudinii socialiste față de muncă, în spiritul marilor răspunderi colective și individuale pentru cauza socialistă a întregului popor* și confirmînd astfel, din adîncul celor mai grele locuri de muncă miniere, *autenticitatea forței morale, care se naște pe baza marei mișcări a întrecerilor socialiste.* Sînt puse în lumină aci, încă o dată, resorturile morale multilaterale pe care le conține cu necesitate *atitudinea socialistă față de muncă*, așa cum se dezvoltă ea sub permanenta înrîurire a politicii generale și a vastei munci educative desfășurate de partid.

Inițiativele lui Nicolae Militaru și Andrei Nagy, născute în spiritul și pentru traducerea în viață a indicației date de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej la Congresul al II-lea al P.M.R., au căpătat în răstimpul scurt care a trecut o largă extindere și recunoaștere. Se confirmă astfel profunda actualitate și justețe a tezei lui Lenin despre *puterea exemplului* în condițiile socialismului. „În condițiile modului de producție capitalist, — scrie Lenin — importanța exemplului izolat ... era în mod inevitabil extrem de limitată, și numai iluziile mic-burgheze au putut da naștere vi-

[1] V. Deleanu, *Brigăzile fruntașe la cele mai grele locuri de muncă*, *Scînteia* din 14 noiembrie 1959.

sului «de a îndrepta» capitalismul prin influența exemplului unor instituții virtuoase. După trecerea puterii politice în mîna proletariatului, după exproprierea expropriatorilor, lucrurile se schimbă radical și, după cum au arătat în repetate rînduri socialiștii de seamă, *puterea exemplului are pentru prima oară posibilitatea de a exercita o influență de masă*"[1] (subl. ns.).

FORMELE COLECTIVE DE MUNCĂ ȘI AVÎNTUL MORALEI SOCIALISTE

Dezvoltarea continuă și consolidarea, maturizarea atitudinii socialiste față de muncă sînt indisolubil legate de modificările care au loc în condițiile existenței materiale a oamenilor muncii. Or, tocmai aceste modificări au loc într-un ritm deosebit de viu în orînduirea socialistă, exprimate nemijlocit în creșterea, an de an, a nivelului de trai material și cultural, în dezvoltarea pe toate căile a democratismului socialist, a rolului activității creatoare a maselor în organizarea și conducerea producției, astfel încît construirea socialismului însuși și schimbările pe care această activitate a maselor le aduce cu sine în modul de existență al fiecărui om al muncii, fac să pătrundă mereu mai adînc în conștiința și deprinderile maselor convingerea superiorității și eficacității practice a comportării socialiste, înainte de toate în relațiile de muncă. Noile condiții materiale ale existenței sociale, așa cum se dezvoltă ele datorită politicii partidului de mobilizare și conducere a oamenilor muncii în direcția ofensivei neîntrerupte a socialismului, devin oglinda care confirmă și reliefează profunda justețe a acestei politici, scopul și reala ei eficacitate, constituie pe acest temei un permanent imbold mobilizator în activitatea practică-constructivă a maselor, stimulează inițiativa lor creatoare, accelerează ritmul dezvoltării noilor relații de producție și procesul maturizării conștiinței socialiste. Apare evident fiecărui om al muncii că linia generală a partidului — la baza căreia stă înfăptuirea consecventă a industrializării socialiste — este izvorul ridicării necontenite a bunăstării poporului muncitor. A fost lăsată undeva în urmă și aproape uitată situația din anii 1944 și următorii, cînd pentru a se devota muncii constructive, muncitorii trebuiau să privească *mult dincolo* de interesele personale și de familie imediate, să pună problema *națiunii de mîine*. Privind acum nu mult dincolo, ci situația lor personală și de familie reală, existentă, oamenii muncii măsoară eficiența propriei lor munci; pe această bază crește mereu mai mult încrederea în justețea politicii partidului, avîntul creator al maselor celor mai largi.

O însemnătate cu totul deosebită în determinarea acestei înaintate stări de spirit a avut-o plenara din iulie 1959 a C.C. al P.M.R. și hotărîrile ei. Luînd noi măsuri în vederea creșterii bunăstării oamenilor muncii, plenara a analizat în detaliu izvoarele care au făcut posibile aceste măsuri și căile care trebuie urmate cu cea mai mare consecvență pentru asigurarea ridicării continue a nivelului de trai. „Sîntem siguri — spunea tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej — că, sub conducerea încercatului nostru partid,

[1] V. I. Lenin, *Sarcinile imediate ale puterii sovietice*, *Opere*, vol. 27, p. 244.

clasa muncitoare își va spori și mai mult inițiativa și activitatea ei creatoare, pentru a obține noi succese în creșterea producției și productivității muncii, în reducerea prețului de cost, calea cea mai sigură pentru îmbunătățirea în continuare a nivelului de trai al oamenilor muncii" [1]. În același timp raportul tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej arăta că: „În fața poporului nostru se deschide perspectiva luminoasă a terminării în linii generale a construcției socialiste și a trecerii la desăvîrșirea construirii socialismului. Acest țel măreț însuflețește pe oamenii muncii din patria noastră spre noi victorii în munca lor creatoare" [2].

Noua sporire a veniturilor reale ale oamenilor muncii și perspectiva mobilizatoare a trecerii la desăvîrșirea construirii socialismului, au stat la baza unui avînt mult sporit în desfășurarea întrecerilor socialiste, și — mai mult încă — la baza unei preocupări sistematice de descoperire și folosire a căilor în măsură să asigure acestor întreceri o maximă eficacitate.

Timpul nu a stat pe loc nici în această problemă. În cursul dezvoltării întrecerilor socialiste, ca formă de masă fundamentală a organizării și desfășurării muncii în orînduirea socialistă, din care a izvorît și puternica mișcare a inovatorilor, s-a conturat mereu mai evident direcția spre care tind ele cu necesitate pentru a face să crească eficacitatea lor în producție, și anume de a se sprijini pe *colective de muncă*, cît mai variate în ceea ce privește forma lor, dar avînd ca element comun principiul întrajutorării.

Este locul să reținem în același timp că întrecerea socialistă și-a lărgit permanent cadrul în care se desfășoară. Experiența clasei muncitoare în abordarea și rezolvarea problemelor mereu mai complicate ale organizării și conducerii producției, a crescut an de an. O dată cu aceasta, conținutul însuși al atitudinii socialiste față de muncă s-a îmbogățit cu laturi noi, a devenit mai multilateral și mai profund. Vechea imagine a întrecerii ca o simplă comparare a rezultatelor cantitative și calitative obținute în muncă, a devenit îngustă, unilaterală, întrucît a ajuns să reprezinte numai un aspect al ei. Ea a fost completată cu noi indici calitativi, cum ar fi scăderea consumurilor de materii prime și materiale, lupta pentru un preț de cost cît mai scăzut la unitatea de produs, ridicarea productivității muncii pe calea inovațiilor și a raționalizărilor, urmărindu-se astfel creșterea permanentă a nivelului tehnic al producției, descoperirea și valorificarea rezervelor interne și multe altele[3]. Întrecerea socialistă cuprinde treptat toate problemele legate de lupta pentru cel mai înalt nivel tehnic al producției, implicînd astfel lupta tuturor și a fiecăruia în parte pentru îmbunătățirea pregătirii profesionale, pentru un minim tehnic cît mai ridicat la nivelul noilor agregate și mașini cu care este utilată industria noastră socialistă. Toate aces-

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport prezentat la plenara lărgită a C.C. al P.M.R. din 13—15 iulie 1959*, Editura politică, p. 20.

[2] *Ibidem*, p. 41—42.

[3] „O particularitate caracteristică a întrecerilor socialiste o constituie faptul că ea este îndreptată spre obținerea de cît mai mari succese în creșterea productivității muncii, scăderea prețului de cost, realizarea de însemnate economii la materii prime, materiale, scule etc. pe baza descoperirii și punerii în valoare a nesecatelor rezerve interne" (Din materialele de analiză a mersului întrecerilor socialiste, aparținînd Comitetului Orășenesc de Partid din Brașov — 1960).

tea îmbogățesc așadar conținutul întrecerilor, fac mult mai cuprinzătoare, mai multilaterală desfășurarea ei, și pun mereu mai pregnant la ordinea de zi cerința colaborării, a întrajutorării, a unor acțiuni *colective* coordonate și persistente. Încă la Congresul al II-lea se dăduse indicația *să fie mobilizați cei mai luminați muncitori, tehnicieni și ingineri din întreprinderi pentru stabilirea măsurilor organizatorice concrete în vederea generalizării metodelor avansate de muncă*. La plenara C.C. al P.M.R. din iulie 1959, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, dezvoltă această indicație potrivit cu noul nivel atins de clasa muncitoare în ceea ce privește capacitatea și preocuparea ei de a organiza și conduce mersul producției. ... „Organizațiile de partid și sindicale au datoria să desfășoare o largă acțiune politică de mobilizare a oamenilor muncii în întrecerea socialistă pentru descoperirea și valorificarea rezervelor interne și pentru reducerea cheltuielilor de producție în toate ramurile economiei. În fiecare întreprindere, în uzine, șantiere, mine, organizații de transporturi și comerciale, în S.M.T.-uri și gospodării agricole de stat *să se alcătuiască colective din cei mai capabili muncitori, tehnicieni, ingineri, economiști, oameni cu simț gospodăresc și cu pasiune pentru îmbunătățirea continuă a producției* (subl. ns.). Sub conducerea organizației de partid, a organelor tehnice și administrative din întreprinderi, aceste colective să studieze temeinic, cu activa participare a sindicatelor, a utemiștilor, fiecare loc de muncă, atelier, secție, să întocmească un program concret de măsuri, un adevărat plan de bătălie al întreprinderii pentru punerea în valoare a tuturor posibilităților de a se obține o producție mai mare, mai ieftină și de calitate mai bună. Dezbătut cu muncitorii din întreprindere, îmbunătățit în urma observațiilor și propunerilor muncitorilor, un asemenea program va constitui cea mai puternică bază pentru obținerea de noi și însemnate succese în producție, pentru dezvoltarea întrecerii socialiste între întreprinderi și în cadrul ramurilor de producție. *Comitetele orășenești, raionale și regionale de partid trebuie să dea un sprijin concret colectivelor din întreprinderi și să coordoneze eforturile lor pe scară locală și regională*[1]".

Viața a confirmat cu o uimitoare repeziciune și în modul cel mai concludent cît de coaptă și necesară a fost această directivă de partid, cît de mult venea ea în întîmpinarea tendințelor celor mai înaintate ale oamenilor muncii educați de partid, crescuți la școala întrecerilor socialiste în spiritul unei reale atitudini de mare răspundere față de muncă. Cu un remarcabil simț al măsurii și în același timp cu o cutezanță care nu-și găsește asemănare decît în eroismul marilor bătălii, clasa muncitoare, avînd în fruntea sa pe comuniști, a luat într-adevăr asupra sa traducerea în viață a acestei directive. Nu va fi exagerat să observăm că în cursul acestei acțiuni au fost cuprinși într-o pasionantă activitate creatoare noi mase de oameni ai muncii, au fost stimulate inițiative dintre cele mai îndrăznețe, cu mare eficacitate economică, au fost dezbătute în consfătuiri de producție — cu un interes neatins în trecut și cu o fermitate critică exemplară — probleme

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport prezentat la plenara lărgită a C.C. al P.M.R. din 13—14 iulie 1959*, Editura politică, p. 40—41.

capitale ale producției, încît starea de spirit generală din aproape fiecare uzină devenise mai militantă, mai plină de entuziasm creator, concretizat în marele avînt cu care clasa noastră muncitoare a întîmpinat Congresul al III-lea al P.M.R.

Caracteristica esențială a acestui nou avînt este dezvăluită de faptul că el se bazează pe fapte concrete, direct măsurabile, direct controlabile, ale unor *colective* mereu mai numeroase și durabile de muncitori, tehnicieni și ingineri, că oamenii muncii pun mereu mai mult preț pe *respectarea cuvîntului dat* de colectivul lor, pe respectarea cu strictețe a angajamentelor colective, că acordă o mare încredere capacității lor *colective* de a face față tuturor dificultăților neprevăzute și că țin să răspundă cu cinste încrederii care le este acordată.

Deosebit de plastic a înfățișat această stare de lucruri tov. Constantinescu C-tin de la secția de furnale 1—4 a Combinatului siderurgic din Hunedoara. În această secție există patru furnale. Ceea ce nu-i împiedică pe furnaliști să spună: „noi avem un colectiv cu o forță de tăria unui furnal; ne considerăm așadar în prezent cu cinci furnale"[1].

Și, într-adevăr, convingerea despre eficiența reală a activității colective și deprinderea unei asemenea activități cîștigă teren larg și imprimă vieții de producție nota distinctă a acestei superiorități.

Consfătuirea de producție. Una din formele cele mai răspîndite ale activității colective sînt consfătuirile de producție. Născute din nevoia de a dezbate în comun problemele organizării mereu mai bune a producției și a conducerii ei cît mai competente, consfătuirile de producție și-au confirmat pe deplin utilitatea și eficiența. Din unghiul de vedere al moralei, consfătuirea de producție este o școală practică a colectivismului. Reunind pe toți cei care pot contribui la buna organizare a producției, la ridicarea productivității muncii și scăderea prețului de cost, la înlăturarea neajunsurilor, combaterea concretă a manifestărilor de rutină și birocratism, de nepăsare sau culcare pe lauri, consfătuirea de producție contribuie la dezvoltarea spiritului critic și autocritic al maselor, stimulează inițiativele, face să crească vizibil răspunderea fiecăruia în parte și încurajează exercitarea efectivă a controlului de masă asupra conducătorilor tehnici și administrativi ai unităților economice. Pe măsură ce sindicatele se preocupă mai mult de buna lor organizare veghind ca dezbaterile să fie concrete iar propunerile pozitive incluse în hotărîri, să fie aplicate, crește interesul general al muncitorilor, participarea la discuții este mai mare iar propunerile tehnico-organizatorice și de altă natură sînt mai bine gîndite, mai eficiente. Consfătuirea de producție, care a izvorît din necesitatea consultărilor colective asupra problemelor de muncă, devine treptat o practică democratică obișnuită, pentru care oamenii muncii se pregătesc cu seriozitate dedicîndu-și o parte din timpul lor liber, cu convingerea îndreptățită că atît ei cît și bunul mers al treburilor generale au nevoie de aceste consfătuiri. Merită să fie reținută următoarea observație asupra acestei laturi, de ordin moral a problemei: „Muncitorii au reușit să ia parte într-adevăr la condu-

[1] *Din stenograma Conferinței de partid a „Combinatului Siderurgic Hunedoara"*, noiembrie 1960.

cerea procesului de producție. Am observat cum, cu ocazia discutării sistemului îmbunătățit de salarizare, au luat parte foarte mulți muncitori la dezbateri și au făcut multe propuneri concrete. De atunci oamenii au prins un fel de dragoste pentru consfătuirea de producție lunară, care a devenit ceva ca o lege, dînd rezultate foarte bune" [1].

Pot fi date nenumărate exemple privind marea seriozitate și eficacitate a acestor consfătuiri, pasiunea pe care o pun oamenii muncii în dezbaterea problemelor care privesc nu micul lor interes personal și imediat, ci interesele generale ale secției, ale uzinei și ale țării. Printre acestea ar putea fi reținut, de pildă, următorul. În 1958 la Steagul Roșu din Brașov, discuțiile privind posibilitatea realizării de economii duc la propunerea ca fiecare inginer și tehnician să aducă, în 1959 o economie medie de 15 000 —20 000 lei [2]. Ulterior propunerea este întregită cu prevederea ca fiecare muncitor să aducă, la rîndul lui, o economie de 1 000 lei pe an. Inițiativa este îmbrățișată de Conferința de partid a regiunii Brașov, care lansează în acest sens o chemare către toți muncitorii, tehnicienii și inginerii. Iar la începutul anului 1960 Conferința regională din regiunea Brașov primea raportul că 63 241 de muncitori și 4 024 de tehnicieni și ingineri și-au realizat integral angajamentele luate în acest sens pe anul 1959 [3].

Eficacitatea economică a consfătuirilor de producție ca și însemnatul lor rol educativ în procesul de formare a omului societății socialiste crește pe măsură ce ele sînt pregătite din timp și cu mare răspundere. Lupta dintre nou și vechi apare aici, între altele, sub forma ciocnirii dintre tendința spre ridicarea acestor consfătuiri la nivelul unei adevărate munci colective de conducere și control asupra mersului producției, ceea ce presupune o temeinică pregătire a fiecărei consfătuiri, — și predispoziția unor elemente înapoiate, superficiale de a lăsa desfășurarea lor la voia întîmplării, sub cuvînt că vor avea oamenii cîte ceva de spus. Această a doua linie reflectă subaprecierea consfătuirilor de producție, conține în ea germenul sterilizării lor, ducînd pînă la urmă la demobilizarea oamenilor muncii cărora nu le place să-și piardă vremea în discuții purtate la întîmplare și lipsite de eficacitate practică. În fond lupta se dă pentru *autoritatea* acestei forme colective de organizare și conducere a producției, împotriva spiritului birocratic, între deprinderile vechi cristalizate în practica de „a conduce din birou", care desconsideră capacitatea oamenilor muncii de a aduce contribuții reale în rezolvarea problemelor producției și noua realitate care dezvăluie nu numai existența acestei capacități reale, dar și incomparabila ei superioritate față de cea mai „priceputǎ" „conducere din birou". Conținutul acestei lupte este de ordin politic. Dar ea pune în același timp față în față două concepții morale opuse și fiecare succes pe linia consolidării în conștiința și deprinderile oamenilor muncii a acestei practici, constituie implicit o victorie a noilor convingeri și deprinderi morale socialiste. Este o luptă în desfășurarea căreia rolul conducător îi

[1] Diaconescu Atanase, dir. gen. la Comb. Chimic Făgăraș (*din stenograma Conferinței de partid a reg. Brașov—1959*).

[2] *Din stenograma Conferinței de partid a reg. Brașov—1959.*

[3] Cf. *Darea de seamă a Conf. reg. de partid — Brașov*, ianuarie 1960.

revine organizației de partid din fiecare loc de muncă. Practica arată că acolo unde consfătuirile de producție s-au înrădăcinat și contribuie mereu mai eficace la ridicarea nivelului producției cum și la educarea politică și morală a oamenilor muncii, aceasta se datorește înainte de toate faptului că comitetele, birourile organizațiilor de partid și grupele de partid veghează asupra bunei lor pregătiri, instruiesc agitatorii în această direcție, recomandă cu stăruință oamenilor muncii să se aducă contribuții bine gîndite la dezbaterea problemelor principale ale locului lor de muncă. Acolo unde munca se duce în acest fel, consfătuirile de producție pot căpăta — după nevoi — un caracter mult mai operativ, constituind unul din cele mai eficace instrumente democratice, educative și mobilizatoare. La Laminorul de 650 mm-Hunedoara, vreme îndelungată unul dintre schimburi era codaș. Aici se manifesta mai multă indisciplină, întîrzieri de la serviciu, neîndeplinirea sarcinilor de plan. În această situație biroul organizației de bază a dat sarcină unui membru al său să treacă în acest schimb și împreună cu alți membri de partid să cerceteze cauzele acestor stări de lucruri. Pe baza constatărilor făcute a fost convocată grupa de partid, au fost puse în discuție deficiențele observate, au fost criticați acei membri de partid care își aveau partea lor de vină în starea proastă a lucrurilor și s-a propus biroului organizației de bază ca împreună cu conducerea secției și comitetul sindical de secție, să se convoace o consfătuire a întregului schimb. Pe baza discuțiilor purtate, a pozițiilor luate în consfătuire de membrii și candidații de partid și a propunerilor concrete făcute de participanții la adunare, s-a creat o *opinie de masă* împotriva acelora care frînau bunul mers al lucrurilor. „Rezultatul a fost că acest schimb a devenit fruntaș și că s-a menținut așa luni de-a rîndul" [1].

Un asemenea gen de consfătuire de producție operativă, neperiodică, convocată atunci cînd viața însăși o cere, nu face decît să sublinieze o dată mai mult necesitatea bunei pregătiri a consfătuirilor de producție periodice și — pe această bază — marea lor eficacitate.

Folosind cu continuitate metoda pregătirii din vreme a fiecărei consfătuiri de producție, popularizînd prin intermediul agitatorilor și ziarelor de perete problemele care urmează a fi dezbătute și solicitînd pe muncitori să reflecteze la căile pentru soluționarea lor, la Steagul Roșu—Brașov, de pildă, a crescut permanent nivelul dezbaterilor, calitatea soluțiilor propuse și o dată cu aceasta interesul și participarea muncitorilor, fapt subliniat de la tribuna Congresului al III-lea al P.M.R. [2].

Dintre inițiativele remarcabile care izvorăsc din asemenea consfătuiri bine pregătite, merită să fie amintită aceea a muncitorilor de la uzina de tractoare, de a se lucra *2 zile pe lună din materiale economisite*, ca una din concretizările acelei largi acțiuni pentru economia de materiale cunoscută sub numele de „procesul milimetrilor".

Colective de inovatori. Istoria dezvoltării mișcării inovatorilor și raționalizatorilor în țara noastră nu poate fi cîtuși de puțin ruptă sau separată

[1] Din cuvîntul tov. Fotescu D-tru, secretar al organizației de bază—secția Laminorul 650 (*Procesul-verbal al Conf. de partid a C.S.H.*—noiembrie 1960).

[2] *Congresul al III-lea al P.M.R.*, p. 460.

de procesul formării atitudinii socialiste față de muncă în cursul întrecerilor socialiste. „În procesul întrecerii socialiste s-a dezvoltat necontenit mișcarea inovatorilor — expresie concludentă a creșterii conștiinței socialiste a oamenilor muncii eliberați de exploatare și asuprire" [1].

Ca și întrecerea socialistă, succesul acestei mișcări este determinat de aplicarea consecventă a principiului repartiției după cantitatea și calitatea muncii. Cointeresarea materială este expresia practic nemijlocită a noilor relații de producție, manifestarea zilnică a acestor relații, dovada confirmată și reconfirmată a caracterului muncii în socialism ca muncă pentru sine și pentru societate, mobilizatoare și educativă, care stă la baza atitudinii socialiste față de muncă, deprinzîndu-l pe fiecare om al muncii — în chiar școala practicii — să sesizeze comunitatea intereselor sale personale cu cele generale, să vadă în interesele generale și de perspectivă cuprinderea, integrarea propriilor sale nevoi și aspirații. Cointeresarea materială însăși cuprinde astfel, în germene, elementele propriei sale depășiri. Nu am înțelege de aceea decît unilateral, îngust, secătuit de profundul său conținut sensul mișcării inovatorilor și puternicul ei rol moral-educativ, nici amploarea pe care o capătă în cursul și o dată cu avîntul general al întrecerilor socialiste, dacă nu am observa legătura nemijlocită și necesară dintre procesul maturizării atitudinii socialiste față de muncă și creșterea mișcării inovatorilor, ca o expresie a acestei atitudini.

Strădania inovatorilor și a raționalizatorilor este în fond o muncă de creație dintre cele mai dificile și nobile. Ea presupune, pe lîngă stimulentul material — dar izvorînd de aici, pe lîngă capacitatea tehnică personală și experiență, un spirit inventiv și pasiunea cercetării, o muncă încordată de căutare, comparare, experimentare, răbdare, perseverență, rezistență morală la nereușită (inevitabile în acest gen de preocupări) și ambiția pozitivă de a relua de la început întreaga muncă pentru a descoperi cauza nereușitei și a o remedia. O asemenea muncă presupune sacrificii de timp, de odihnă, renunțarea la distracții și nu de puține ori sacrificii materiale recompensate desigur în ipoteza reușitei, dar pe care inovatorul le face cu aceeași dărnicie cu care se dăruie pe sine însuși pasiunii sale de cercetător.

„Ideea unei inovații nu încolțește în mintea inovatorului pe baza recompensei materiale ce ar urma să o primească — spune tov. Pleșa Cornel, de la Laminorul de 800 mm al Combinatului din Hunedoara. Ea încolțește acolo, la locul de muncă, lîngă agregat sau mașină, și o dată cu ideea încolțită caută pe toate căile să o realizeze, să o aplice, să o perfecționeze, pentru ca să dea maximum de randament și desigur că aceasta pleacă dintr-un înalt nivel de conștiință socialistă față de muncă și față de sarcinile trasate de partid" [2].

Virtuțile morale generale ale acestei mișcări nu pot fi contestate. Dar și aici abia apar la lumină uriașele rezerve de energie creatoare, de spirit inovator existente în rîndurile maselor de oameni ai muncii; iar

---

[1] Gh. Apostol, *Cuvîntare la Congresul al III-lea al P.M.R.*, *Ibidem*, p. 459.
[2] *Din Procesul-verbal al Conferinței organizației de partid a C.S.H.*, noiembrie 1960.

climatul sub imperiul căruia este cel mai puternic stimulată această ieșire la suprafață se dovedește a fi, încă o dată, acela al muncii în colectiv. Această tendință înaintată a apărut ca urmare a nevoii de a se cuprinde, coordona și îndruma munca unui număr mereu mai mare de inovatori și raționalizatori. „O expresie a acestei străduințe o constituie, de pildă, înființarea cercului inovatorilor la Combinatul siderurgic Hunedoara ... În fiecare secție a combinatului s-au creat *grupe de inovatori* (subl. ns.) ... Activitatea grupelor de inovatori este sprijinită de cîte un *colectiv de asistență tehnică* (s.n.) ... "[1]. În schimb, forma muncii colective, apărută inițial mai mult ca modalitate organizatorică, își dezvăluie relativ repede însușirea de a da un nou impuls activității inovatorilor, în măsura în care fiecare grupă nu rămîne un simplu cadru organizatoric pentru niște inovatori izolați, preocupați numai de inovații individuale, ci devine expresia unor adevărate *colective de inovatori*, cercetînd împreună aceeași temă, contribuind fiecare la rezolvarea ei și obținînd astfel împreună o inovație de valoare, necesară secției, uzinei și țării întregi. Eficiența mișcării inovatorilor crește astfel nemăsurat de mult o dată cu deprinderea muncii în colectiv, pe care viața însăși o integrează în atitudinea socialistă față de muncă. Indicațiile plenarei C.C. al P.M.R. din iulie 1959 dau un puternic imbold tuturor formelor colective de organizare a muncii. La Hunedoara grupele de inovatori sînt îndrumate în această direcție și lucrează pe bază de *plan comun de teme* [2], cu rezultate mult crescute față de trecut. În cadrul O.S.M.—2, 6 grupe de inovatori rezolvaseră în primele 10 luni ale anului 1960, 32 de teme din cele 40 propuse, din care numai 3 inovații aduc economii anuale de peste 6 milioane lei. Pe întregul combinat s-au înregistrat în același interval 400 inovații și raționalizări, din care 267 fuseseră aplicate pînă în noiembrie 1960, aducînd o economie anuală de 16 000 000 lei [3]. La „Independența"—Sibiu s-a trecut la organizarea unor *brigăzi de inovatori* [4].

Din inițiativa comitetului de partid al uzinei de tractoare din Brașov se trece la organizarea unor *brigăzi complexe de inovatori*, considerate ca „o formă superioară a muncii de inovații". Fiind organizate pe sectoare de producție, aceste brigăzi au ajutat colectivele sectoarelor respective să studieze locurile înguste și apoi să formuleze și să definitiveze propunerile de inovații sau raționalizări. *Brigăzile complexe de inovatori* — se arată într-un raport al uzinei de tractoare asupra mișcării de inovații [5] — și-au făcut un titlu de cinste din : 1) a atrage întregul colectiv în lupta pentru introducerea tehnicii înaintate în scopul creșterii productivității muncii ; 2) ele urmăresc realizarea tuturor lucrărilor, de la apariția propunerii de inovație și pînă la introducerea ei în producție : formularea propunerii, asistență tehnică inovatorului pentru realizarea prototipului cît mai corect și rapid, participă la omologarea prototipului sau a tehnologiei propuse. Extragem din același raport : Deși n-au trecut decît cîteva luni de la înce-

[1] *Munca de Partid*, nr. 1, 1960, p. 10.
[2] Cf. *Darea de seamă la Conferința de partid a C.S.H.*, noiembrie 1960.
[3] *Ibidem*.
[4] Cf. *Stenograma Conf. reg. de partid, reg. Brașov*, ianuarie 1960.
[5] *Raport al uzinei de tractoare E. Thälmann asupra mișcării de inovații*, 15.IV.1960.

putul anului putem spune că rezultatele obținute sînt cu mult superioare celor din perioada corespunzătoare a anului 1959. Astfel... s-au înregistrat în perioada considerată 450 propuneri de inovații, cu 121 propuneri mai mult ca în aceeași perioadă a anului 1959. De asemenea, valoarea economiilor antecalculate pentru cele 97 propuneri acceptate se ridică la 2 167 383 lei față de 5 milioane realizate în tot anul 1959. Aceste două cifre ilustrează că în 1960 nu este vorba numai de o creștere cantitativă a numărului de propuneri de inovații, dar și *de o evidentă ridicare a nivelului lor*. Spre deosebire de alți ani, propunerile primite din partea muncitorilor, tehnicienilor și inginerilor sînt acum *mai concrete* și *mai valoroase*, în primul rînd prin aceea că *ele vin să soluționeze* probleme de care depinde în cea mai mare măsură îndeplinirea și depășirea sarcinilor încredințate de partid și guvern. Astfel din numărul total al propunerilor înregistrate, 45% au ca efect direct reducerea consumului specific, 35% urmăresc creșterea productivității muncii și 20% îmbunătățirea calității producției. De subliniat că — în același interval — s-a realizat o importantă creștere a numărului propunerilor de inovații venite din partea muncitorilor și tehnicienilor. În trim. I—1960, 130 de propuneri aparțin muncitorilor (față de 73 în perioada corespunzătoare din 1959), 204 tehnicienilor (față de 132). În urma inovațiilor aplicate în primele trei luni ale anului 1960, prețul de cost al tractorului s-a micșorat cu 216,50 lei iar consumul specific de metal cu 33,79 kg pe tractor.

Nu este lipsit de interes să mai arătăm că a fost inițiată o întrecere pentru cea mai bună brigadă complexă de inovatori, cu următoarele criterii : creșterea numărului inovatorilor ; cel puțin 10 propuneri de inovații la 100 de salariați productivi ai sectorului respectiv ș.a.

Brigada de producție. La Congresul al III-lea al P.M.R. tov. Alexandru Chiru, conducătorul unei brigăzi complexe de producție de la uzina Vasile Tudose din Colibași, raporta următoarele : „Acum cîteva zile brigada de producție din care fac parte a împlinit 5 ani de la înființare. De la 4 muncitori strungari cîți eram în 1955, astăzi brigada cuprinde 31 de muncitori strungari, frezori și rectificatori, transformîndu-se din brigadă simplă de producție în brigadă complexă, organizată pe linie de fabricație cu flux tehnologic direct”[1]. După ce arată că începînd cu luna în care avea loc Congresul, brigada lucra în contul anului 1970, marile economii peste plan realizate în cinstea Congresului, numărul important de inovații aparținînd membrilor brigăzii și eficacitatea lor, tov. Alex. Chiru continuă : „Brigada noastră nu este numai un colectiv închegat de muncă, ci și un colectiv care-și organizează minuțios timpul liber, în scopul ridicării nivelului cultural-educativ și al unei conviețuiri de tip socialist. Nouă membrii ai brigăzii urmează școala medie de cultură generală, iar unul din ei va fi trimis anul acesta, cu alți tovarăși din uzină, la învățămîntul superior, pentru ca atunci cînd brigada va împlini 10 ani să se întoarcă în uzină primul inginer provenit din brigada «11 iunie»”. Iar angajamentul față de Congres al tov. Alex. Chiru sună așa : „Pentru îndeplinirea și depășirea cu succes a sarcinilor ce decurg din documentele celui de-al III-lea Congres al P.M.R.,

[1] *Congresul al III-lea al P.M.R.*, p. 625—626.

ne propunem să ridicăm la un nivel mai înalt organizarea întrecerii socialiste în brigada noastră, în așa fel ca fiecare membru al brigăzii să fie un exemplu atît în producție cît și în viața socială, să-și ridice pregătirea profesională și de cultură generală, completîndu-și cel puțin studiile medii și anual să facă minimum o inovație. Totodată ne angajăm ca în 1963 să trecem la autodeservirea mașinilor prin efectuarea reparațiilor accidentale, fără a recurge la ajutorul mecanicilor de reparații".

Din chiar forma extrem de sintetică a celor relatate mai sus, se dezvăluie observației : 1) că muncind în producție pentru îndeplinirea și depășirea planului, în spiritul unei atitudini socialiste față de muncă, Alex. Chiru împreună cu tovarășii săi au găsit în existența brigăzii forma cea mai bună, mai eficientă de muncă, au descoperit că atît interesele fiecăruia cît și cele generale sînt astfel mult mai bine servite, motiv pentru care au lucrat la îmbunătățirea permanentă a structurii ei, legînd-o funcțional de fluxul tehnologic al liniei de fabricație ; 2) că obținînd rezultate pe această cale dar descoperind în același timp cauzele principale ale neajunsurilor care apar în cursul muncii și urmărind să le înlăture, au considerat problema ridicării calificării profesionale a fiecăruia nu ca o problemă individuală ci ca una colectivă, și-au extins deci preocuparea lor *ca brigadă* și asupra acestei laturi, stimulînd-o cu autoritatea întregului colectiv, dînd astfel viață indicațiilor partidului și folosind condițiile optime pe care statul nostru le-a creat în acest scop ; 3) că urmărind consecvent această preocupare, izvorîtă înainte de toate ca o cerință a producției — văzută din unghiul de vedere al unei atitudini socialiste față de muncă, au integrat cu necesitate în viața lor *de brigadă* problema folosirii judicioase a timpului liber, în scopul ridicării nivelului cultural-educativ și al unei convietuiri de tip socialist, de care brigada nu se poate lipsi chiar și numai pentru faptul că îndeplinirea unei munci de bună calitate în colectiv, respectiv asigurarea unui spirit de perfectă colegialitate și întrajutorare în muncă, a unui climat de maximă răspundere personală a fiecăruia și pe această bază a încrederii reciproce, presupune o cît mai mare unitate de vederi, un anumit grad de apropiere prietenească, de înclinații comune, la cizelarea cărora concură — alături de orele de muncă — și folosirea pe cît posibil în comun a timpului liber ; 4) că făcînd toate acestea și văzînd în acest mod de viață secretul capacității mult mărite a fiecăruia în parte, obținînd pe această cale nu numai rezultate materiale sporite, dar și satisfacții spirituale care înfrumusețează viața și devin puternice stimulente în efortul fiecăruia de a se întrece pe sine, de a aduce o contribuție mai deplină în munca comună a tuturor, Alex. Chiru împreună cu tovarășii săi s-au legat trainic de brigada lor, iar apartenența la ea a devenit, am spune, titlul lor de noblețe muncitorească, mîndria lor comună pe deplin întemeiată și atît de evidentă în cuvintele spuse de Alex. Chiru în numele întregii brigăzi la Congresul al III-lea al P.M.R.

Fără îndoială, brigada de la Colibași reprezintă încă, la noi, una din pozițiile cele mai înaintate. Noul nu se naște, după cum se știe, de prima dată ca un fenomen de masă. Dar fiind cea mai înaintată, postată în vîrful liniei de atac al noului care își face drum cu o forță irezistibilă în realitatea noastră socialistă, brigada cutezătorilor de la Colibași nu s-a născut, nici ea, din generație spontanee. Dimpotrivă,

Nenumărate sînt brigăzile de muncă din țara noastră, care fără să fi ajuns încă la forma atît de cristalizată a celei de la Colibași, posedă elemente comune cu aceasta, mai puțin dezvoltate dar de aceeași natură, din rîndul cărora de altfel s-a și desprins la un moment dat colectivul lui Alex. Chiru.

Iată, de pildă, o brigadă de calitate de la fabrica textilă Flamura Roșie, despre care relata încă acum aproape doi ani ziarul *Munca* [1]. „Sîntem o brigadă de calitate și, fără falsă modestie, credem că merităm acest titlu. Aproape toate cele 28 de țesătoare care formează brigada ...dau produse cu un procent de defecte mult mai redus decît cel admis". „Însă nu a fost așa întotdeauna". Și ne sînt arătate cîteva din greutățile principale pe care le-a avut de învins brigada. Astfel: au urmat împreună un curs de minim tehnic. Și-au organizat munca într-un mod nou. Depun împreună o grijă deosebită pentru îngrijirea și curățatul mașinilor. Organizează consfătuiri de producție ale brigăzii.

„Fiecare știe astfel ce succese a repurtat, cine a rămas în urmă și are nevoie de ajutor. Așa, de pildă, într-o consfătuire ...am văzut că Ioana Sălceanu se descurcă mai greu. Planul îl îndeplinea, dar procentul de defecte era peste cel admis. S-a hotărît atunci ca țesătoarea Elena Ispas și Elena Tudor s-o ajute, lucru pe care ele l-au făcut. Acum și produsele ei sînt de calitate mai bună".

Exemplul de mai sus pare, la prima vedere, mai puțin elocvent. El se rezumă la a ne dezvălui cîteva elemente care au devenit astăzi larg răspîndite în viața brigăzilor. Dar tocmai în aceasta constă și elocvența lui: 1) pentru că aceste elemente sînt larg răspîndite și au devenit, drept urmare obișnuite, comune, și-au pierdut caracterul de fapt excepțional ca fiind integrate în viața de toate zilele; și 2) pentru că *fiind comune* ele posedă în același timp calitatea de a nu se deosebi, după natura lor, de ceea ce la brigada din Colibași apare într-o formă dezvoltată, matură și mai larg cuprinzătoare. Duse mai departe și îmbogățite ele tind spre ceea ce există dincolo ca treaptă atinsă. Or, în foarte multe brigăzi existente observăm, inegal dezvoltate, unul sau altul din elementele caracteristice ale brigăzii din Colibași.

La fabrica Rulmentul din Brașov funcționează mai multe brigăzi complexe de muncă, avînd preocupări mai puțin cuprinzătoare, dar fiind totuși preocupate nu numai de problemele stricte ale muncii de fiecare zi, ci completîndu-le îndeosebi cu grija pentru ridicarea calificării profesionale. O experiență deosebit de interesantă are loc, de mai bine de un an, la o brigadă de la secția bile. Dezbătînd cum să pună capăt procentului de rebuturi care depășea indicele admis, au ajuns la concluzia că organizînd munca în colectiv, făcînd ca întregul colectiv să răspundă de calitatea produselor, vor crea un climat mai propice pentru întrajutorare, cei mai experimentați se vor preocupa mai îndeaproape de pregătirea și calitatea muncii efectuate de cei nou veniți în fabrică și lipsiți de îndemînarea necesară. În schimb s-au elaborat cîteva criterii mai exigente cu privire la dreptul de a face

[1] Elena Tudor (organizator de grupă sindicală), Florica Bose (responsabila brigăzii 8 martie), în articolul *Un colectiv închegat*, *Munca*, din 26 iunie 1959.

parte din brigadă. Astfel, după ce s-au organizat cîteva discuții despre modul de comportare al membrilor brigăzii, s-a precizat că nu vor putea rămîne în brigadă decît cei care se vor dovedi disciplinați, cu o comportare muncitorească. În scurta experiență, de un an, a acestei brigăzi, mai multe elemente recalcitrante au fost puse în discuția colectivului și îndepărtate. În schimb toți ceilalți, mai vechi sau nou veniți, se mîndresc cu apartenența lor la această brigadă. Nu mai există absențe nemotivate. Rebutul a fost coborît simțitor sub procentul admis, deși pînă la înființarea brigăzii îl depășea de cîteva ori.

Cele cîteva fapte sumar relatate nu reflectă decît extrem de sărac marea varietate de forme pe care o capătă brigăzile de muncă în țara noastră. Îndrumate de partid spre a desfășura cea mai largă inițiativă în lupta pentru rezolvarea sarcinilor construcției socialismului, mase mereu mai largi de muncitori își aduc contribuția lor și în acest domeniu. Iar ceea ce se impune observației este faptul că, indiferent de varietatea formelor, ele pun în lumină tendința de a îmbina principiul de bază al măsurării cantității și calității muncii, ca stimul principal și hotărîtor în munca productivă, cu stimuli de ordin moral izvorîți din practică și avînd facultatea nu numai de a îmbunătăți rezultatele muncii, dar influențează în mod pozitiv și asupra cîștigului material al fiecăruia în parte. Pe această bază capătă o precumpănire mereu mai mare elementele care se întemeiază pe forța și prestigiul colectivului, ca fiind cele mai în măsură să dea cîștig de cauză manifestărilor înaintate, contrapunîndu-se în același timp cu mai multă eficacitate tuturor formelor de individualism, de nepăsare și de rutină.

★

În cursul acestei ample mișcări de o mare varietate, rodnică în ceea ce privește eficacitatea ei economică și înzestrată cu facultatea de a exercita o puternică înrîurire morală înaintată asupra oamenilor muncii, apare într-o lumină cu totul clară rolul profund educativ al principiului socialist de repartiție după cantitatea și calitatea muncii. Subliniind cu toată tăria necesitatea respectării consecvente a principiului cointeresării materiale, pîrghie puternică pentru creșterea producției și productivității muncii, pentru ridicarea calificării, partidul atrage totodată atenția asupra faptului că tocmai pe baza lui are loc întărirea permanentă a disciplinei socialiste în muncă [1], disciplină socialistă pe care nu o putem înțelege în toată profunzimea decît cunoscîndu-i pluralitatea laturilor ei, natura ei originală specifică socialismului. Principiul cointeresării materiale, întemeiat pe proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție, stabilește raportul de drepturi și datorii dintre fiecare om al muncii și întreaga colectivitate care folosește potrivit intereselor ei proprietatea comună asupra mijloacelor de producție. Plecînd de aici, se formează și maturizează treptat — în cursul muncii pentru construirea socialismului — acel nou tip de dis-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Cu privire la lucrările celui de-al XXI-lea Congres extraordinar al P.C.U.S.*, Editura politică, p. 13.

ciplină conștientă, voluntară și entuziastă a oamenilor muncii, care nu mai seamănă nici prin formă, nici prin conținut cu *disciplina foamei* întronată de capitalism, cu *disciplina bîtei* din timpul feudalismului; ea se dezvoltă — după cum am văzut — în direcția unor forme mereu mai complexe și înaintate ale autocontrolului colectiv în muncă și întrajutorării, care se bazează pe cointeresarea materială, izvorăsc din cointeresarea materială, dar modelează în același timp deprinderile omului pregătindu-l treptat ca munca însăși să-i devină *nevoia vitală de căpetenie*, cum spunea Marx [1]. „Datorită cointeresării materiale, ca urmare a creșterii conștiinței, în virtutea obișnuinței, munca devine o necesitate vitală pentru milioanele de oameni ai muncii din societatea socialistă" [2]. Iar modul în care clasa muncitoare, condusă și educată de partid, dă dovadă de o inepuizabilă inițiativă în căutarea și cristalizarea formelor de organizare a propriei sale activități de muncă, constituie cea mai convingătoare confirmare cu privire la eficacitatea educativă, înnoitoare a principiului cointeresării materiale, aduce toată greutatea faptelor de viață în apărarea caracterului profund revoluționar, educativ și creator al acestui principiu. „Factorul moral are o mare importanță dacă este întărit de un bun stimulent material—arată tovarășul N. S. Hrușciov. Omul trebuie să vadă, să simtă ce înseamnă stimularea materială. Este oare acest lucru în contradicție cu principiile noastre? Pășind spre comunism, trebuie să ne îngrijim, în primul rînd, de oameni. Dar ce înseamnă grija față de oameni? Pentru o muncă bună, pentru o înaltă productivitate a muncii trebuie să existe și o plată corespunzătoare, o stimulare materială. Nu trebuie să uităm acest lucru" [3].

Analizînd, în acest spirit, problemele educației comuniste, participanții la sesiunea științifică a Academiei de Științe Sociale de pe lîngă C.C. al P.C.U.S. au arătat că „aplicarea consecventă a acestui principiu contribuie la formarea conștiinței comuniste, le permite oamenilor să descopere în procesul muncii aptitudinile și talentele, să le perfecționeze și să le dezvolte, să aibă o atitudine intransigentă față de cei care ar dori să trăiască pe seama altora, fără să muncească sau să muncească doar de mîntuială, pe jumătatea puterilor lor" [4].

Decurge necesitatea ca principiul cointeresării materiale să fie privit întotdeauna sub toate laturile lui, de a-i înțelege nu numai eficiența imediată dar și marea lui putere educativă transformatoare, de a-i surprinde așadar dialectica lui internă dezvăluită de faptul că în condițiile socialismului stimulii materiali în muncă îi activează pe cei de ordin moral, pentru că nu există nici o cale mai sigură și durabilă de slujire a interesului individual decît subordonîndu-l celui colectiv, după cum nu există nici o altă cale de consolidare durabilă a intereselor colectivității decît aceea a satisfacerii crescînde a nevoilor multilaterale ale oamenilor muncii.

---

[1] K. Marx, *Critica programului de la Gotha*, Ed. P.M.R., 1948, p. 33.

[2] N. S. Hrușciov, *Raport prezentat la Congresul al XXI-lea extraordinar al P.C.U.S.*, Editura politică, 1959, p. 129.

[3] După *Kommunist*, nr. 2, ianuarie 1961 (trad. rom.), p. 123.

[4] *Ibidem*.

LATURA MORAL-EDUCATIVĂ A MIȘCĂRII DE MASĂ PENTRU RIDICAREA CALITĂȚII PRODUCȚIEI

> ... „Să deschidem larg frontul luptei pentru produse de înalt nivel calitativ ... În prezent dispunem de toate condițiile necesare transformării luptei pentru produse de înalt nivel calitativ într-o mișcare de masă ..." [1]

În procesul construirii și desăvîrșirii socialismului, lupta pentru calitate exprimă o cerință obiectivă a producției, fără respectarea căreia s-ar anula însuși scopul producției, eficacitatea ei reală atît în ceea ce privește dezvoltarea bazei tehnice-materiale a socialismului la nivelul cel mai înalt al științei contemporane, cît și din unghiul de vedere al satisfacerii nevoilor mereu crescînde ale populației. Astfel încît, preocuparea pentru cantitate a fost însoțită, de-a lungul tuturor perioadelor parcurse *de grija pentru calitate*, cu mențiunea că latura calitativă a unei producții de masă depinde înainte de toate — la rîndul ei — de nivelul tehnicii folosite, de gradul de pregătire și îndemînare a muncitorilor, tehnicienilor, inginerilor și totodată de justa folosire a stimulilor materiali în acest scop.

Ca urmare, în procesul larg al dezvoltării noii atitudini față de muncă, imperativul calității însoțește cu necesitate întreaga mișcare, constituind în același timp un moment superior al ei, a cărui greutate specifică a crescut continuu pentru a deveni — în perioada desăvîrșirii socialismului — elementul în măsură să exprime în modul cel mai lapidar și sintetic esența noii atitudini față de muncă. Cu alte cuvinte, am atins în procesul dezvoltării acel moment în care *latura calității*, conținută în lozinca de pînă acum a luptei pentru cantitate și calitate, a devenit indicele cristalizator și valorificator al cantității însăși, în care însemnătatea cantității se exprimă înainte de toate prin aceea a calității, fără să o nege pe cea dintîi, fără să-i diminueze valoarea, ci, dimpotrivă, atribuindu-i un rol încă mai hotărîtor și eficient.

În această lumină, munca însăși, activitatea de producție își dezvăluie într-o măsură incomparabil mai mare decît pînă acum conținutul ei creator. Nu orice muncă, ci numai o muncă de calitate. Nu orice calitate, ci numai cea mai înaltă calitate posibilă la stadiul actual al dezvoltării tehnicii moderne, al înaltului grad de utilare a sectoarelor noastre productive și de calificare a cadrelor. Nu orice produs, ci numai produse de calitate, de cea mai înaltă calitate posibilă.

Și astfel, atribuind locul precumpănitor înzestrării tehnice, gradului de pregătire, îndemînare, calificare și stimulilor materiali, însăși natura problemei și cerința rezolvării ei, ridicată la rangul unei lupte de masă atotcuprinzătoare, presupune cu o tot atît de inevitabilă necesitate manifestarea unei cît mai înalte, am spune *a celei mai înalte exigențe* în activitatea de producție din partea fiecărui om al muncii, conștiința unei mari răspunderi personale și colective, ca expresie dezvoltată a atitu-

[1] *Directivele C.C. al P.M.R. cu privire la criteriile principale ale întrecerii socialiste în cinstea aniversării a 40 de ani de la înființarea P.C.R.*, Editura politică, 1961, p. 8.

dinii socialiste față de muncă. Tot ce a devenit bun cîștigat în etapa anterioară, înzestrarea tehnică, competența, îndemînarea în a dirija mașinile cele mai moderne, agregatele cele mai complexe ca și manifestarea unei noi atitudini, socialiste față de muncă sînt concentrate acum în scopul obținerii unui nou avînt al luptei pentru calitate.

„Oamenii muncii sînt chemați să lucreze cu pricepere și inițiativă, încît în domeniul îmbunătățirii calității producției să obținem în cel mai scurt timp, în toate ramurile economiei naționale, succese similare cu cele pe care le-am dobîndit pe tărîmul economiilor materiale și bănești" [1].

Este locul să observăm cum, ca în toate celelalte probleme, partidul a supus unei analize științifice, multilaterale stadiul atins în dezvoltarea luptei pentru creșterea producției, condițiile materiale și spirituale, factorii obiectivi și subiectivi, totalitatea forțelor motrice și tendințele cele mai înaintate care concură la reușita ei, ajungînd la concluzia că *în prezent dispunem de toate condițiile necesare transformării luptei pentru produse de înalt nivel calitativ într-o mișcare de masă.* Atît înalta tehnicitate a utilării industriei și agriculturii, gradul de calificare cît și nivelul atins în dezvoltarea conștiinței socialiste a oamenilor muncii, dau un temei real acestei concluzii.

Larga preocupare a maselor pentru aplicarea în viață a hotărîrilor Congresului al III-lea, munca deosebit de perseverentă și bogată în inițiative a organelor și organizațiilor de partid în direcția educării și mobilizării oamenilor muncii pentru a obține produse de înaltă calitate, s-a concretizat prin adoptarea în numeroase locuri de muncă a unor măsuri deosebit de originale și de mare eficiență practică. Notăm, de pildă, acțiunea colectivului fabricii „Ștefan Plavăț", din Timișoara, cunoscută sub denumirea : *controlul în lanț al calității*, care a căpătat în scurt timp o largă răspîndire în Banat și în alte regiuni ale țării. Originalitatea acestei inițiative, noul adus de ea în domeniul luptei pentru calitate, constă înainte de toate în faptul că ea integrează în activitatea de control asupra calității pe toți muncitorii care contribuie succesiv la realizarea unui produs, transformînd *controlul de calitate* dintr-o activitate pur profesională și individuală a unui mic număr de muncitori, activitate care conține de altfel și pericolul de a se rutiniza, într-o *activitate politico-profesională și educativă în același timp*, care cuprinde totalitatea muncitorilor din același flux tehnologic, o activitate colectivă de control colegial reciproc, în măsură să alimenteze și să dezvolte spiritul critic, exigența fiecăruia cu privire la calitatea muncii celorlalți și, implicit, cu privire la calitatea propriei sale producții. Dacă, deci, eficacitatea tehnică a acestei inițiative e pusă în lumină de faptul că, de astă dată controlul de calitate se face pe fiecare fază dintr-un șir de operațiuni în lanț, scoțînd la iveală ceea ce la controlul global al piesei ar constitui un „defect ascuns", valoarea și însemnătatea ei depășește cu mult această însușire întrucît se dovedește a fi, în același timp, o adevărată metodă educativă în spiritul unei înalte exigențe, socialiste față de muncă. „Inițiativa aceasta .... — observă șeful secției de încălțăminte bărbătească de la fabrica „Kirov"

[1] *Op. cit.*, p. 11.

din București, tov. Ridel — face apel la conștiința fiecărui muncitor, pus în situația de a fi nu numai un executant ... ci și un controlor activ al calității lucrului executat" [1].

La plenara din 31 octombrie — 1 noiembrie 1960 a C.C. al P.M.R., tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej spunea: „În centrul obiectivelor întrecerii socialiste trebuie să stea problemele legate de o calitate superioară a producției, care să aducă colectivelor din fiecare întreprindere o înaltă apreciere pentru produsele livrate", subliniind totodată că în acest scop trebuie să se muncească „cu pricepere și pasiune" [2]. Iar viața a arătat, fără întîrziere, de cîtă pricepere și pasiune pot da dovadă oamenii muncii, îndrumați și educați de organizațiile de partid, stimulați de exemplul neobosit al comuniștilor.

Apăruseră, așadar, *noi posibilități* pentru amplificarea în lărgime și profunzime a luptei pentru calitate. Sarcina care izvorăște de aici, comanda socială nouă — specifică etapei desăvîrșirii construcției socialiste — este transformarea acestor manifestări înaintate într-o adevărată mișcare de masă, largă, atotcuprinzătoare. Ceea ce este necesar și posibil, trebuie să devină real. Or, tocmai această *trecere* nu are loc de la sine.

„Calitatea produselor — se arată în Directivele C.C. al P.M.R. — depinde de activitatea pe care o desfășoară fiecare muncitor, inginer, tehnician la locul lui de muncă. Orice eroare de calcul a proiectantului, o greșală a tehnologului, o neglijență a maistrului sau a muncitorului, lipsa de exigență a controlului tehnic sau lipsa de conștiinciozitate a celui care transportă produsele sau asigură depozitarea lor, sînt cauze care dau naștere la mărfuri necorespunzătoare. Este o datorie de cinste pentru fiecare muncitor, inginer, tehnician să producă mărfuri care să fie de o calitate echivalentă cu aceea din țările cu înalt nivel tehnic. De prestigiul mărcii fabricii trebuie să se preocupe fiecare colectiv de întreprindere, calitatea produselor sale fiind cartea de vizită cu care se prezintă în fața consumatorilor"[3].

Partidul concepe lupta pentru calitate ca un proces complex, înăuntrul căruia un rol însemnat îi revine și formei morale a conștiinței sociale, ca o treaptă mai matură în manifestarea atitudinii socialiste față de muncă, la nivelul căreia trebuie acum ridicată masa largă a oamenilor muncii.

Nu tot ceea ce este *posibil* și *necesar* se transformă în realitate în virtutea unei abstracte legități istorice. Dezvoltarea nu-și face drum decît prin zigzagul indefinit al întîmplărilor, atîta vreme cît masele înseși 1) nu devin conștiente de faptul că au atins acea treaptă cînd cerințe și interese mai vechi pot fi în sfîrșit soluționate prin intervenția lor, și 2) nu sînt apte să folosească în interesul lor, care coincide cu cel al dezvoltării, noile posibilități create de propria lor activitate anterioară. Vine întotdeauna un moment în care factorul subiectiv decide practic

---

[1] *Romînia liberă*, nr. 5057 din 18 ianuarie 1961

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Expunere la plenara C.C. al P.M.R., 31 oct. — 1 noiembrie 1960*, Editura politică, p. 20—21.

[3] *Ibidem*, p. 14.

cursul evenimentelor. De aceea, chiar procesul oricărei dezvoltări nu se înfățișează ca o simplă trecere evolutivă de la inferior la superior, trecere lină, lipsită de asperități, ci sub forma luptei pentru ceea ce este nou și înaintat, împotriva vechiului, a rutinei și conservatorismului.

În acest moment, cînd condițiile au devenit coapte pentru un nou salt înainte, partidul dezvăluie necesitatea unei noi bătălii. „Să deschidem larg frontul luptei pentru produse de înalt nivel calitativ ...[1]" O luptă în care vor învinge cu atît mai repede forțele înaintate ale societății, cu cît aptitudinile, calitățile lor spirituale, pregătirea lor politică, științifică și virtuțile lor morale vor fi mai adecvate sarcinilor istorice mereu noi ale desăvîrșirii construcției socialiste. Dar, în același timp, o luptă care își formează și ridică *în mers* armata mare a luptătorilor ei devotați, cizelîndu-le și călindu-le virtuțile fără de care țelurile propuse nu pot fi pe deplin atinse.

Iar viața de fiecare zi, preocupările principale ale unui număr mereu mai mare de oameni ai muncii, confirmă caracterul profund științific al directivelor C.C., realismul lor și — decurgînd de aci — marea lor putere mobilizatoare și educativă, exprimată în proporțiile largi ale luptei de masă pentru calitate, pe care au declanșat-o, în valoarea noilor inițiative, în strădania tuturor colectivelor de muncă de a-și însuși experiența cea mai înaintată, de a o aplica la condițiile de muncă specifice și de a o perfecționa.

Stabilind criteriul calității ca obiectiv principal al întrecerilor socialiste, partidul cheamă pe oamenii muncii la desfășurarea celei mai largi inițiative într-o activitate complexă, perseverentă și de durată, care să îmbine promovarea cutezătoare a noului, generalizarea experienței celor mai buni luptători pentru calitate, cu crearea unui puternic curent de opinie împotriva muncii de mîntuială, împotriva celor care se mulțumesc cu puțin, sînt înclinați spre automulțumire.

Este o muncă grea și însuflețitoare în același timp, care pleacă de la practica existentă și realizările obținute pînă acum, dar în cursul căreia tocmai această practică și aceste realizări sînt supuse unor analize critice repetate, cu scopul descoperirii la fiecare loc de muncă a noilor căi pentru îmbunătățirea rapidă a calității.

Se pune, dar, întrebarea: ce aduce nou, pe planul preocupărilor etice, pe planul maturizării atitudinii socialiste față de muncă, această nouă etapă a activității de producție desfășurată sub semnul luptei pentru calitate?

Răspuns: lupta pentru calitate este, în esență, o luptă pentru conținut; drept urmare, ea revendică și stimulează într-un grad încă neatins *creșterea responsabilității* individuale și colective.

Lupta pentru calitate înseamnă mobilizarea tuturor forțelor, concentrarea lor asupra fondului fiecărei activități de producție. Ea se definește astfel ca incompatibilă cu formalismul, cu soluțiile comode, cu închistarea și cantonarea în șablon, supune oprobiului public nepăsarea, respectarea formală a angajamentelor — care coincide, de fapt,

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Expunere la plenara C.C. al P.M.R., 31 oct. — 1 noiembrie 1960*, Editura politică, p. 8.

cu nerespectarea lor. Lupta pentru calitate, căpătînd amploarea unei mișcări de masă, obligă moralmente pe fiecare om al muncii să-și țină cuvîntul dat, nu „de ochii lumii" ci cu convingerea reală că a făcut tot ceea ce se cuvenea, cu cea mai mare scrupulozitate.

Se cultivă astfel o stăruitoare preocupare de studiu, inventivitatea, gustul și pasiunea pentru frumos. Lupta pentru calitate supune pe fiecare în parte unui examen public asupra conștiinciozității sale în muncă, unui examen public și de fiecare zi, un examen exigent, chiar sever, în fața căruia își află aprecierea numai faptele, munca de calitate, iar cei înclinați spre zarvă, spre succese ușoare rămîn de rușine. Încît, lupta pentru calitate promovează în chiar practica socială a orînduirii socialiste, *criteriul muncii celei mai competente și de conținut* ca indice de apreciere a fiecărui om al muncii, creează un curent de opinie corespunzător și contribuie la dezvoltarea unei comportări morale corespunzătoare, în chiar focul luptei pentru ridicarea permanentă a calității producției.

În condițiile socialismului, lupta pentru calitate se înscrie pe planul conștiinței sub forma unei creșteri permanente a exigenței sociale față de comportarea omului muncii în producție, și, implicit, sub forma sporirii răspunderii personale și colective, ca replică la o exigență socială sporită.

Se exprimă aici, într-o formă deosebit de evidentă și caracteristică, unitatea dintre *științific* și *etic* în politica partidului, dintre *scopul* politicii care are în vedere amplificarea continuă a ofensivei socialismului, iar pe această cale satisfacerea mereu mai deplină a nevoilor materiale și spirituale ale oamenilor muncii și *natura profund umană a mijloacelor* specifice socialismului, care sînt folosite în vederea atingerii acestui scop, încît *și scopul și mijloacele* servesc în egală măsură la făurirea și dezvoltarea continuă, multilaterală a celei mai umane și mai nobile societăți, a omului liber și multilateral dezvoltat, produsul unei orînduiri care nu poate exista decît ca o expresie a activității unor asemenea membri ai ei.

Succesul unei asemenea mișcări largi îndreptată asupra problemelor celor mai grele de conținut ale producției este de neconceput fără o uriașă muncă organizatorică, politico-ideologică și educativă, a cărei seriozitate și eficiență este asigurată înainte de toate de organizațiile de partid, care și-au dovedit de fiecare dată priceperea de a traduce în viață, cu cea mai mare fidelitate, linia și sarcinile trasate de partid, tocmai pentru că au veghiat la *unirea cea mai strînsă* a eforturilor conducerii din diferite unități productive cu entuziasmul, competența și inițiativa maselor. Această *unire* urmează a fi ridicată acum la un nivel mai înalt, ceea ce presupune îmbunătățirea permanentă a controlului de partid, o activizare mai deplină a membrilor și candidaților de partid, o încurajare mai concretă a inepuizabilelor inițiative de care dau dovadă oamenii muncii.

Evident, această problematică aparține în exclusivitate orînduirii socialiste și comuniste, legităților ei proprii de dezvoltare materială și spirituală, forțelor ei motrice cu totul specifice.

Calitatea producției în condițiile capitalismului este fructul nemijlocit al concurenței, al goanei capitaliste după supraprofit maxim, al

luptei pentru pieţe de desfacere şi, corespunzător acestor legi de junglă capitalistă, fructul unei munci desfăşurate sub tiranica *disciplină a foamei*, oarbă, inumană şi dezumanizantă. Aici, calitatea este smulsă sălbatic sub ameninţarea permanentă a şomajului, a foametei şi mizeriei. Selecţia se face sub imperiul acestei alternative, un adevărat coşmar care îl urmăreşte pe muncitor de-a lungul tuturor anilor săi de muncă, sfîrşind prin a se adeveri în momentul în care fiecare este, la rîndul său, aruncat în stradă nu numai în perioadele crizelor de supraproducţie, dar şi pentru bunul motiv că an de an noi generaţii, superior calificate şi gata să-şi cheltuiască ultima picătură de energie tînără pentru un loc de muncă, asaltează birourile de plasare.

Socialismul a pus capăt pentru totdeauna acestei selecţii de junglă. Şi aici avem în vedere nu numai faptul capital al dispariţiei şomajului, al inexistenţei unei „armate de rezervă" care — cum spunea Marx — exercită în capitalism o extraordinară presiune permanentă asupra celor aflaţi în cîmpul muncii, ci, totodată, că socialismul însuşi — ca orînduire a totalităţii oamenilor muncii — trebuie şi poate să răspundă în mod pozitiv cerinţei calităţii, numai ridicînd întregul popor de oameni ai muncii la gradul de pregătire tehnică şi spirituală corespunzător.

Există o *unitate între scop şi mijloace*, caracteristică fiecărei orînduiri social-economice.

În lupta pentru calitatea producţiei, are loc şi în socialism un proces de „selecţie", dar originalitatea cu totul specifică, socialistă a acestui proces stă în faptul că el *nu înlătură*, nu radiază din efectiv pe nici un om al muncii, *nu renunţă* la aportul de muncă al nimănui pe motivul unei pregătiri mai slabe etc., ci stimulează prin toate mijloacele materiale şi morale ridicarea fiecăruia la un grad mai înalt de calificare, îndemînare şi competenţă în producţie. Şi tocmai natura aceasta, cu totul specifică socialismului, a luptei pentru o calitate cît mai înaltă a producţiei, natura acestei „selecţii" socialiste, care tinde să obţină lucrători cît mai buni în toate domeniile producţiei materiale şi spirituale, dar într-un proces care integrează masa cea mai largă, totalitatea producătorilor, care presupune şi cultivă nu concurenţa şi întrajutorarea, nu păstrarea pentru sine a „secretelor" meseriei ci un cît mai larg şi eficient schimb de experienţă, nu indiferenţă, nepăsare pentru calitatea muncii celuilalt ci un interes mereu sporit şi disponibilitatea de a contribui la îmbunătăţirea ei, *dezvăluie conţinutul profund uman al întregii mişcări, complexitatea laturilor sale şi ponderea pe care trebuie să o ocupe cu necesitate elementul moral în asigurarea succesului ei.*

DE LA ATITUDINEA NOUĂ FAŢĂ DE MUNCĂ LA O COMPORTARE MORALĂ SOCIALISTĂ MULTILATERALĂ

În cea mai radicală opoziţie cu diferiţii epigoni ai idealismului sau cu vulgarizatorii moderni ai materialismului, partidele marxist-leniniste ale clasei muncitoare aplică în mod creator concepţia ştiinţifică a materialismului istoric, promovează cu intransigenţă — în toate domeniile — punc-

tul de vedere al determinismului materialist și atribuie, în acest spirit, toată însemnătatea cuvenită forțelor motrice de natură ideală, născute pe terenul condițiilor materiale de existență dar constituind, la rîndul lor — cum spunea Marx — o adevărată forță materială, îndată ce cuprind masele.

Fără observarea strictă a acestei corelații obiective, orice concepție etică este lipsită de temei și se reduce la speculație. În timp ce, dimpotrivă, punerea în lumină a rolului determinant pe care îl deține existența socială asupra formării și dezvoltării moralei, desfășurarea unei acțiuni conștiente, consecvente și tenace în vederea modificării acestei existențe în direcția cerută de construirea și desăvîrșirea socialismului; concentrarea întregii munci ideologice, propagandistice și educative cu scopul de a face masele de oameni ai muncii conștiente de noua lor situație și corespunzător cu aceasta, de noile lor îndatoriri, de noile lor facultăți, însușiri spirituale și morale născute pe baza socialismului, de necesitatea cizelării continue a acestor însușiri, — toate acestea constituie fundamentul de granit, riguros științific al operei de educație morală înfăptuită de partid în cursul uriașei munci de mobilizare a maselor la construirea socialismului și făurirea omului nou, corespunzător acestei societăți.

Or, cum pivotul acestei întregi prefaceri revoluționare a societății — în condițiile construirii socialismului și comunismului — este munca, activitatea de producție a milioanelor de oameni, pe care socialismul o ridică la locul de principală activitate umană, care dă sens și valoare acestei activități, decurge cu necesitate de aci: 1) faptul că partidul concentrează asupra acestui teren întreaga atenție, grijă și preocupare a maselor ca fiind veriga cheie a victoriei definitive a socialismului asupra capitalismului, că orientează în acest scop principalul efort al muncii de propagare a ideilor marxism-leninismului, al muncii de agitație și educative de masă, după cum cerea cu insistență Lenin, și 2) că tocmai pe acest teren, focarul viu și creator al noii orînduiri, are loc procesul tuturor confruntărilor dintre vechile convingeri și deprinderi de comportare morală, că tocmai pe acest teren apar cu necesitate mlădițele noii morale, capătă formă și se dezvoltă, exercitînd treptat dar tenace o înrîurire hotărîtoare asupra ansamblului de convingeri și deprinderi morale ale membrilor noii societăți socialiste. Pentru înțelegerea deplină a rolului pe care îl deține terenul muncii productive, și aci atitudinea socialistă față de muncă în șirul proceselor de transformare a convingerilor și deprinderilor morale de comportare, nu poate fi scăpat din vedere, cîtuși de puțin, faptul că natura socialistă a noii orînduiri apare și se face simțită înainte de toate chiar pe acest teren, că tocmai aici transpar *mai nemijlocit*, devin mai direct sensibile efectele răsturnării dominației capitaliste, ale lichidării exploatării și asupririi de clasă.

Atît condițiile obiective, cît și activitatea conștientă, subiectivă a întregii noi suprastructuri, converg în a atribui astfel — pe planul transformărilor morale — un rol precumpănitor și esențial atitudinii socialiste față de muncă. Fiind modul concret și cotidian de manifestare a devotamentului pentru socialism, atitudinea socialistă față de muncă conține in nuce și dezvoltă cu necesitate o gamă întreagă de însușiri morale socialiste, deprin-

derea colaborării, a întrajutorării, responsabilitatea comună, capacitatea de a subordona interesele personale și de moment celor colective și de durată, spiritul de inițiativă, pasiunea pentru ceea ce este nou și înaintat, respectul reciproc și în sfîrșit conștiința individuală că faptele fiecăruia constituie singurul criteriu în lumina căruia este el însuși prețuit, stimat, respectat și iubit de colectivitatea în care muncește.

La conturarea acestei imagini de *focar educativ concentrat*, contribuie în mod deosebit, și faptul că aici există condițiile obiective cele mai prielnice pentru exercitarea controlului colectiv asupra comportării cotidiene a fiecăruia, un control activ și concret, obștesc și intransigent, a cărui putere de înrîurire crește pe măsură ce se dezvoltă și se maturizează formele colective de organizare a relațiilor de muncă socialiste*. Pe acest teren și în acest climat, care revendică o comportare cît mai înaintată din partea oamenilor muncii, activitatea educativă desfășurată de partid răspunde în cel mai înalt grad cerințelor pe care viața însăși le pune în fața oamenilor și găsește tocmai de aceea o deplină înțelegere, disponibilitatea de a și-o însuși, de a face din principiile și normele de comportare ale comunistului un ghid real în propria lor viață și activitate practică.

„Organizînd munca ideologică, — spune tovarășul Hrușciov — noi pornim de la premisa că cultivarea moralei comuniste trebuie să fie legată de rezolvarea sarcinilor construcției comuniste. Adevărul adînc al comunismului științific că în schimbarea condițiilor de viață și a concepțiilor oamenilor un rol hotărîtor îl are practica revoluționară, ni l-am însușit nu numai din punct de vedere teoretic, ci și dintr-o mare experiență de viață. Cea mai bună școală de educare, învățătorul cel mai sever este viața, realitatea noastră sovietică. Cunoașterea din cărți a tezelor comuniste, ruptă de practică, nu valorează nimic" [1].

Marxism-leninismul respinge cu intransigență orice rămășiță utopică de pe terenul concepțiilor etice, atît de viciat în trecut sub influența idealismului, atît de mult, atît de perseverent și radical izolat de ideologia burgheză în sferele cele mai abstracte, mai îndepărtate de realitate, încît ecourile întîrziate ale acestor concepții nu dispar de la sine. Ele se fac simțite în iluzia, persistentă pe alocuri, că vor fi suficiente bunele îndrumări, cunoașterea normelor de comportare socialiste și alte metode de educație, a căror însemnătate este reală și nu trebuie cu nimic micșorată, dar a căror eficacitate în lupta împotriva individualismului, de pildă, este condamnată atîta vreme cît educația morală este redusă la influența prin mijlocirea ideilor și nu este ancorată pe terenul real al vieții, al muncii în așa fel încît viața însăși să împingă cu necesitate în aceeași direcție spre care îndrumă

---

* „... Tocmai în colectiv orice om devine conștient de locul său în societate, își dă seama de importanța activității practice pe care o desfășoară și de îndatoririle sale obștești, tocmai în colectiv se manifestă pe deplin aptitudinile oamenilor. Pe măsura înaintării spre comunism, colectivul capătă o tot mai mare importanță în organizarea timpului liber, a odihnei civilizate, a activității obștești a oamenilor". V. Suhodeev, *Problemele educației comuniste* (După materialele sesiunii științifice a Acad. de Științe Sociale de pe lîngă C.C. al P.C.U.S.), *Kommunist*, nr. 2, ianuarie, 1961 (trad. rom.), p. 123.

[1] N. S. Hrușciov, *Raport prezentat la Congresul al XXI-lea extraordinar al P.C.U.S.*, Editura politică 1959, p. 70.

educația în spiritul convingerilor și deprinderilor socialiste. Nimeni, mai mult ca partidele marxist-leniniste ale clasei muncitoare nu a acordat o însemnătate principială mai mare rolului ideilor înaintate în viața socială. Dar numai marxism-leninismul a dezvăluit faptul că izvorul real al acestor idei și secretul marei lor forțe stă în aceea că ele corespund unor cerințe obiective ale vieții sociale însăși, că puterea lor de pătrundere și influențare este determinată de gradul în care societatea însăși tinde spre soluțiile cristalizate în aceste idei. Încă acum un secol Marx scria că „omenirea își pune întotdeauna numai probleme pe care le poate rezolva, căci, privind mai de aproape, se va constata întotdeauna că problema însăși se naște numai acolo unde condițiile materiale ale rezolvării ei există deja sau, cel puțin, sînt în proces de devenire" [1].

Rolul central care îi revine atitudinii socialiste față de muncă în procesul dezvoltării întregului ansamblu de convingeri și deprinderi morale socialiste, derivă astfel din împrejurarea obiectivă că organizarea procesului muncii socialiste pune cu cea mai mare stringență necesitatea acestor însușiri, creînd în același timp terenul cel mai prielnic pentru dezvoltarea lor. Aici au loc confruntările cele mai directe între ceea ce e nou și vechi în comportarea morală, aici se pregătesc acele forțe în măsură să extindă mereu mai mult în toate compartimentele vieții sociale, inclusiv în mediul de familie și al relațiilor de prietenie, cele mai înaintate convingeri și deprinderi de comportare morală.

★

Dacă ținem seama de timpul istoric infim în care a avut loc în țara noastră procesul nașterii și dezvoltării unei noi morale socialiste a oamenilor muncii, de faptul că el s-a desfășurat în condițiile cînd noua orînduire se clădea nu pe propria ei bază ci pe ruinele capitalismului abia răsturnat, în luptă cu uriașe dificultăți economice și cu o moștenire spirituală degradată de relațiile burgheze, căpătăm într-adevăr imaginea caracterului profund științific și realist care stă la baza marei eficacități a concepției etice marxist-leniniste, traduse în viață de întreaga activitate politică și educativă desfășurată de partid, imaginea caracterului ei profund revoluționar și creator.

Pentru progresul moralei, etapa desăvîrșirii construcției socialismului constituie o nouă treaptă, a cărei trăsătură esențială rezidă în faptul că — de astă dată — continuînd cu aceeași intransigență lupta împotriva convingerilor și deprinderilor burgheze, dezvoltarea ei are loc pe baza socialismului victorios, cînd întregul ritm al dezvoltării și relațiile de producție care stau la baza lui pun la ordinea de zi cu o ascuțime mereu mai mare sarcina de a aduce comportarea morală a oamenilor muncii la nivelul atins în dezvoltarea societății socialiste și totodată de a tinde mai departe în direcția spre care se îndreaptă cu pași mari orînduirea noastră socialistă, viața ei materială și spirituală mereu mai bogată, mai multilateral dezvoltată, mai generoasă dar totodată mai exigentă.

---

[1] K. Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, p. 10.

Plecînd de la adevărul că „formarea conștiinței socialiste și lichidarea influenței educației și moralei burgheze este o sarcină de lungă durată" [1], partidul desfășoară o intensă activitate pentru dezvoltarea conștiinței socialiste și a noilor trăsături de comportare a oamenilor, subliniind însemnătatea tot mai mare pe care o capătă *judecata opiniei publice, a colectivității, formele obștești de influențare a celor ce încalcă normele vieții sociale și de combatere a manifestărilor nesănătoase* ale unor elemente înapoiate ale societății [2].

Un program vast, specific noii etape, este astfel trasat de partid cu privire la dezvoltarea continuă a moralei socialiste. El privește viața societății întregi, pe muncitori, țărănimea colectivistă, pe intelectuali și tineretul în ansamblul său. Iar dacă în fața acestui nou plan de bătaie în lupta pentru înfăptuirea celei mai umane societăți, a cărei morală va depăși pînă și visurile cele mai îndrăznețe ale revoluționarilor tuturor timpurilor, ne vom întreba care este forța socială capabilă să ducă pe umerii ei acest măreț program, aptă să-l înfăptuiască, gata să i se devoteze, ne vom îndrepta cu necesitate privirile spre clasa muncitoare socialistă care dezvoltîndu-și propria ei atitudine socialistă față de muncă sub conducerea de zi cu zi a partidului, în cursul întrecerilor socialiste, al vieții colective de brigadă, și-a făurit acel ansamblu de virtuți morale în măsură să dea viață, cu un înalt simț al răspunderii, unor asemenea noi îndatoriri.

ОТНОШЕНИЕ К ТРУДУ И ДИАЛЕКТИКА РАЗВИТИЯ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ МОРАЛИ

РЕЗЮМЕ

В процессе строительства социализма одновременно с глубокими революционными преобразованиями в самой основе общества формируется и постоянно развивается их отражение в плане общественного сознания — новая социалистическая мораль трудящихся, в корне противоположная буржуазному индивидуализму и характеризующаяся преданностью социализму, новым отношением к труду и общественному имуществу, новыми отношениями товарищеского сотрудничества между трудящимися. Полное преобразование в духе социализма убеждений и навыков морального поведения совершается в условиях упорной и продолжительной борьбы с буржуазной индивидуалистической моралью, а эффективность борьбы обеспечивается тем, что она развертывается: 1) в условиях господства социалистической собственности и социалистических производственных отношений; 2) под строго научным руководством марксистско-ленинской партии и 3) во главе ее находится такая последовательно революционная общественная сила как рабочий класс, закаленный в тяжелых

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la Congresul al III-lea al P.M.R.*, în vol. cit., p. 87.
[2] *Ibidem.*

условиях классовой борьбы, сила, стремящаяся к социализму, способная наиболее глубоко и быстро усвоить генеральную линию партии, воспитывать в себе новые убеждения и навыки морального поведения *даже в процессе каждодневного труда в интересах построения социалистического строя.*

Настоящая работа ставит своей целью вскрыть: а) научный характер деятельности партии в направлении развития социалистической морали и б) главный механизм этой исключительно сложной массовой воспитательной работы.

В своей воспитательной работе партия творчески использует подтвержденный практикой основной закон марксизма-ленинизма, утверждающий определяющую роль условий материальной жизни в процессе формирования и развития общественного сознания. Но тот факт, что общий, объективный закон выражает необходимость определенного процесса, не означает еще решения вопроса. Шаг, который должен быть сделан далее — формирование, организация самой общественной практики таким образом, что она с необходимостью изо дня в день, час от часу, формирует новые убеждения и навыки поведения, требуемые социалистическими отношениями. Воспитатель сам должен быть воспитан, — уточнял Маркс. Только этим путем создаются благоприятные условия, в которых 1) знания, убеждения и навыки, полученные в практике строительства социализма, а также и 2) знания и убеждения, являющиеся результатом непосредственной воспитательной работы, *сходятся* в направлении к единой цели: формированию всесторонне развитого нового человека, с высоким политическим и моральным сознанием.

Но главной практической деятельностью людей в условиях социализма является труд — источник силы и всех достижений нового строя. Производительный труд создает и развивает материально-техническую базу социализма и коммунизма. Но на основе и в процессе ее развития как общественной практики имеет место сложный процесс воспитания и перевоспитания трудящихся в духе социалистической морали. Труд для социализма — самый эффективный воспитатель, а основное требование социалистического общества по отношению ко всем его членам — последовательное проявление преданности и высокой ответственности в труде.

Отсюда закономерно вытекает вопрос, связанный с *открытием механизма, посредством которого могут быть максимально использованы все воспитательные качества труда в условиях социализма.* Партия научно ответила на этот вопрос, направляя, настойчиво воспитывая и мобилизуя рабочий класс на организацию труда *на основе социалистического соревнования*, прочно обоснованного *материальной заинтересованностью*, и в то же время являющегося механизмом, посредством которого человек труда постепенно осознает *сочетание своего личного и непосредственного интереса с общим, перспективным интересом.*

В работе анализируется сложность этого механизма, динамика развития различных социалистических форм организации труда на

основе социалистического соревнования, вытекающих из социалистического соревнования и выражающихся во все более высоких формах (производственные совещания, движение новаторов и новаторских коллективов, производственных бригад и т.д.), взаимодействие между их глубоко воспитательной ролью и неиссякаемой инициативой трудящихся, работающих в направлении усовершенствования самых передовых, коллективных форм социалистической организации труда.

В ходе этого процесса *новое отношение к труду*, зародившееся на почве социалистического соревнования и являющееся следствием огромной воспитательной работы, развернутой партией, массовыми организациями, раскрывает — по мере своего созревания — множественность своих сторон, свойство нести в себе не только то, что относится, собственно говоря к количеству и качеству труда каждого, но и — закономерно — социалистическое моральное отношение к другим трудящимся, а именно — *отношение взаимопомощи*, самый отличительный признак коллективного духа. Анализируя роль, которую играет *социалистическое отношение к труду* в возникновении и развитии других черт социалистической морали, автор подвергает наблюдению тот факт, что каждый уровень, достигнутый в процессе созревания социалистического отношения к труду, *с необходимостью предполагает более широкую гамму социалистических моральных качеств*, и прежде всего—*навык труда в коллективе, коллективной ответственности*. Партия шаг за шагом направляет этот процесс, доводит до сознания масс трудящихся каждую новую достигнутую в процессе развития ступень, мобилизует их с целью дальнейшего продвижения, стимулируя инициативу масс в направлении *коллективных*, организованных и прочных форм труда, могущих быть положенными в основу подъема, необходимого как для продуктивных результатов труда, так и для развития, формирования убеждений и навыков социалистического поведения. Освещается также тот факт, что именно эти социалистические моральные качества, рожденные на почве труда, представляют собой то накопление социалистических убеждений и навыков, которое в состоянии влиять решающим образом на отношения морального порядка во всех остальных областях общественной жизни.

III съезд РРП высоко оценил успехи, которых добился рабочий класс и широкие массы трудящихся под руководством партии на пути формирования социалистической морали, и наметил широкую программу воспитательной работы в целях укрепления и дальнейшего развития достигнутых успехов соответственно высоким требованиям, предъявляемым этапом, завершения строительства социализма в РНР.

Особенность нового этапа определяется тем, что его развитие протекает на основе победоносного социализма. А гарантией того, что новые директивы по линии созревания социалистической морали будут выполнены, является научный характер проводимой партией с этой целью политики и то, что социалистический рабочий класс обладает политическими качествами, необходимыми для нового подъема в деле социалистического воспитания, и постоянно совершенствует их.

L'ATTITUDE À L'ÉGARD DU TRAVAIL ET LA DIALECTIQUE DU DÉVELOPPEMENT DE LA MORALE SOCIALISTE

RÉSUMÉ

Dans le processus d'édification du socialisme, en même temps que les profondes transformations révolutionnaires qui se produisent dans la base de la société, et comme un reflet de celles-ci sur le plan de la conscience sociale, une morale nouvelle se forme et se développe continûment : la morale socialiste des travailleurs, radicalement opposée à l'individualisme bourgeois et caractérisée par le dévouement à l'égard du socialisme, par une attitude nouvelle à l'égard du travail et des biens publiques, par de nouvelles relations d'entraide amicale entre travailleurs. Toute cette transformation des convictions et des habitudes de comportement moral, dans l'esprit du socialisme, se produit dans les conditions d'une lutte persistante et de longue durée contre la morale de l'individualisme bourgeois, et l'efficacité de cette lutte est assurée par le fait qu'elle se déroule 1) sur le terrain de la propriété socialiste et des relations socialistes de production ; 2) sous la direction rigoureusement scientifique du parti marxiste-léniniste ; et 3) qu'à sa tête se trouve une force sociale, révolutionnaire telle que la classe ouvrière, forgée dans les dures conditions de la lutte de classe, apte à s'approprier le plus rapidement et le plus profondément la ligne générale du parti et à se forger de nouvelles conditions et habitudes de comportement moral *au cours même du travail de chaque jour en vue de l'édification du socialisme.*

L'ouvrage se propose de mettre en lumière a) le caractère scientifique de l'activité du parti en vue du développement de la morale socialiste et b) le mécanisme principal de cette action éducative de masse, extrêmement complexe.

Dans son activité éducative, le parti utilise de manière créatrice la loi fondamentale du marxisme-léninisme, confirmée par la pratique, quant au rôle déterminant que jouent les conditions de vie matérielle dans le processus de formation et de développement de la conscience sociale. Mais le fait qu'une loi générale, objective, exprime la nécessité d'un certain processus, ne constitue pas implicitement la solution du problème. Le pas qui doit être fait consiste à modeler, à organiser de telle sorte la pratique sociale elle-même, qu'elle détermine nécessairement, jour par jour, heure par heure, la formation des nouvelles convictions et habitudes de comportement exigées par les relations socialistes. L'éducateur lui-même doit être éduqué, précisait Marx. C'est par cette voie que sera obtenue la circonstance la plus favorable dans laquelle 1) les enseignements, les convictions et les habitudes obtenues dans la vie pratique d'édification du socialisme, aussi bien que 2) les enseignements et les convictions qui constituent le résultat du travail éducatif immédiat, *convergent* vers le même objectif : la formation de l'homme nouveau, développé de manière multilatérale, ayant une haute conscience politique et morale.

Or, la principale activité pratique des travailleurs, dans les conditions du socialisme, c'est le travail, source de la force et de toutes les réalisations du nouveau régime. L'activité productive crée et développe la base technique et matérielle du socialisme et du communisme. Au cours de l'activité productive — en tant que pratique sociale — se produit le processus complexe d'éducation et de rééducation des travailleurs dans l'esprit de la morale socialiste. Pour le socialisme, le travail est l'éducateur le plus efficace, et l'exigeance fondamentale de la société socialiste à l'égard de chacun de ses membres est la manifestation conséquente d'une attitude de dévouement et de haute responsabilité dans le travail.

Le problème qui s'en dégage avec nécessité, c'est *de découvrir le mécanisme par l'intermédiaire duquel peuvent être valorisées le mieux les facultés éducatives du travail, dans les conditions créées par le socialisme.* Le parti a répondu scientifiquement à ce problème, en guidant, en éduquant avec persévérance et en mobilisant la classe ouvrière à l'organisation de son travail *sur la base de l'émulation socialiste*, solidement fondée sur la *participation matérielle aux bénéfices* mais qui, toutefois, constitue en même temps l'engrenage par l'intermédiaire duquel chaque travailleur devient graduellement conscient de l'entrelacement de *son intérêt particulier et immédiat, avec l'intérêt général et à échéance plus lointaine.*

L'ouvrage analyse la complexité de ce mécanisme, la dynamique du développement des différentes formes socialistes d'organisation du travail sur la base de l'émulation socialiste, formes toujours plus supérieures (le conseil de production, le mouvement des innovateurs et les collectifs d'innovateurs, la brigade de production, etc.), l'interaction entre le rôle profondément éducatif de celles-ci et l'inépuisable initiative des travailleurs, qui tâchent de perfectionner les formes les plus avancées, les formes collectives d'organisation socialiste du travail.

Au cours de ce processus, *la nouvelle attitude à l'égard du travail*, née sur le terrain de l'émulation et comme un résultat de la vaste activité éducative menée par le parti et par les organisations de masses, dévoile — à mesure de sa maturation — la pluralité de ses aspects. Elle a la qualité de pouvoir contenir non seulement ce qui se rapporte *stricto sensu* à la quantité et à la qualité du travail propre à chacun, mais d'inclure nécessairement une attitude morale socialiste à l'égard des autres travailleurs, *à savoir une attitude d'entraide*, signe le plus distinct de l'esprit collectiviste. Analysant le rôle qui revient *à l'attitude socialiste à l'égard du travail* dans la genèse et dans le développement des autres traits caractéristiques de la morale socialiste, l'étude soumet à l'observation le fait que chaque degré nouvellement atteint dans le processus de maturation de l'attitude socialiste à l'égard du travail *presuppose nécessairement une gamme plus large de qualités morales socialistes*, et avant tous *l'habitude de travailler dans un collectif, l'habitude de la responsabilité collective.* Le parti guide pas à pas ce processus tout entier, il rend la masse des travailleurs consciente de chaque nouveau degré atteint dans le processus de développement, la mobilise en vue d'une nouvelle avance, en stimulant l'initiative des masses vers *les formes collectives* de travail, capables de résider à la base de l'élan nécessaire autant pour obtenir des résultats pratiques, que pour le développe-

ment, la cristallisation des convictions et des habitudes de comportement socialiste. L'étude met aussi en lumière le fait que ce sont justement ces qualités morales socialistes, nées sur la base du travail, qui représentent l'accumulation de convictions et d'habitudes socialistes en mesure d'influencer de manière décisive les relations d'ordre moral dans toutes les autres sphères de la vie sociale.

Le IIIe Congrès du Parti Ouvrier Roumain a exprimé sa haute appréciation pour les succès obtenus par la classe ouvrière et par les larges masses de travailleurs sur la voie de la formation de la morale socialiste et a tracé un vaste programme de travail éducatif afin de consolider et de développer sans cesse les succès remportés, à la mesure des hautes exigences de l'étape d'achèvement de l'édification du socialisme dans la R.P.R.

Le trait caractéristique de la nouvelle étape est déterminé par le fait que son développement se poursuit sur la base du socialisme victorieux. Et la garantie que les nouvelles directives, sur le plan de la maturation de la morale socialiste, seront atteintes, réside dans le caractère scientifique de la politique menée par le parti à cet effet, et dans le fait que la classe ouvrière socialiste possède les qualités politiques et morales nécessaires à un tel élan nouveau, et travaille avec persévérence à les ciseler sans cesse.

PROBLEME ALE FORMĂRII ORIZONTULUI ȘTIINȚIFIC AL OAMENILOR MUNCII DIN R.P.R.

DE

M. SINESCU, S. VIERU și N. DAMIAN

Socialismul a trezit la creație conștientă pe *toate* tărîmurile vieții sociale cele mai largi mase populare. Energia, talentul, inițiativa, forțele creatoare ale poporului, înăbușite sălbatec pînă ieri de către regimul burghezo-moșieresc, se valorifică astăzi din plin, afirmîndu-se cu vigoare mereu sporită.

În țara noastră se înfăptuiește cu succes *revoluția culturală*. Pornind de la necesitatea înfăptuirii revoluției pe tărîmul ideologiei și culturii ca una dintre legile generale ale revoluției și construcției socialiste — politica științifică a partidului asigură traducerea în viață a cerințelor acestei legi. Una din manifestările deosebit de importante ale revoluției culturale este *formarea și lărgirea continuă a orizontului științific al oamenilor muncii* din țara noastră. Partidul, statul democrat-popular și organizațiile de masă, întregul sistem al dictaturii proletariatului — desfășoară o vastă activitate de răspîndire a cunoștințelor științifice în rîndul maselor populare, de educare a lor în spiritul concepției științifice, marxist-leniniste despre lume. Începînd de a mai fi privilegiul unei „elite intelectuale" știința și cultura au devenit un bun al maselor. În opoziție cu concepțiile burgheze care restrîng și deformează conținutul bogat al noțiunii de orizont științific, marxism-leninismul dezvăluie înțelesul ei profund și multilateral.

Ar fi greșit să restrîngem formarea orizontului științific al oamenilor muncii la simpla lor instruire tehnic-profesională. Sociologii burghezi reduc adesea pregătirea științifico-culturală la problema instruirii tehnice-profesionale. Or aceasta este numai o latură a pregătirii științifico-culturale, singura pentru care capitalismul arată oarecare interes, în strictă dependență de nevoile fructificării capitalului.

Procesul formării orizontului științific al oamenilor muncii în socialism are loc în strînsă legătură cu pregătirea lor tehnică profesională, fără a se restrînge la un simplu instructaj de ordin tehnic, sau la simpla inițiere — desigur indispensabilă — în procesele tehnologice ale producției. Specificul

preocupărilor de acest ordin în socialism izvorăşte din năzuinţa de a nu rămîne niciodată la această treaptă, ci de a pleca permanent de la necesitatea însuşirii unor cunoştinţe ştiinţifice legate de activitatea practică, capabile să ridice eficacitatea acestei activităţi şi servind în acelaşi timp la formarea şi maturizarea unei concepţii ştiinţifice generale asupra vieţii sociale, în măsură să pună în lumina ei adevărată valoarea activităţii practice de producţie a fiecărui om al muncii.

Însuşirea cunoştinţelor tehnico-ştiinţifice legate de procesul muncii, de activitatea în diferite domenii a oamenilor muncii fizice şi intelectuale, duce astfel la formarea *orizontului lor ştiinţific* — în sensul cel mai bogat, mai adînc şi ferit de unilateralitate al acestui cuvînt.

Lenin sublinia că pentru a deveni un adevărat constructor al noii societăţi socialiste este necesar să îmbini studiul comunismului cu însuşirea a tot ce este mai valoros în tezaurul cultural-ştiinţific al umanităţii. Nu poţi construi comunismul, nu poţi deveni comunist „fără să-ţi însuşeşti tot ceea ce a acumulat cunoaşterea omenească", „fără a-ţi însuşi acea totalitate de cunoştinţe a căror consecinţă este comunismul însuşi" [1]. Ideologia marxist-leninistă şi adevărul ştiinţific sînt de nedespărţit; de aceea, de nedespărţit sînt procesul formării orizontului ştiinţific al oamenilor muncii şi procesul educării lor politico-ideologice. După profunda caracterizare dată de Vladimir Ilici Lenin: „Învăţătura lui Marx este atotputernică fiindcă este justă. Ea este completă şi armonioasă, dînd oamenilor o concepţie unitară despre lume, o concepţie care nu se împacă cu nici o superstiţie, cu nici o reacţiune, cu nici o apărare a asupririi burgheze" [2]. Şi tocmai pentru că marxism-leninismul este incompatibil cu orice prejudecăţi, superstiţii, inconsecvenţe care inevitabil ar limita orizontul ştiinţific, educarea ştiinţifică a oamenilor muncii înseamnă implicit formarea lor în spiritul marxism-leninismului, respingînd cu intransigenţă orice urmă a obiectivismului şi aşa-numitului apolitism burghez, sub semnul cărora ideologii capitalismului nu fac decît să promoveze interesele politice reacţionare ale burgheziei. *Justa orientare politico-ideologică* este cerinţa fundamentală în formarea şi lărgirea continuă a orizontului ştiinţific. Formarea orizontului ştiinţific nu se reduce la o acumulare de cunoştinţe „de pură specialitate"; cunoştinţele din domeniul ştiinţelor particulare trebuie îmbinate organic cu o viziune ştiinţifică asupra naturii, cunoaşterii şi dezvoltării sociale în ansamblu, trebuie valorificate pe baza acestei concepţii.

Respingînd concepţiile diversioniste ale teoreticienilor burghezi şi revizionişti, care opun ştiinţa ideologiei, marxism-leninismul arată că există ideologii şi ideologii; ideologia marxistă nu numai că nu este opusă ştiinţei, adevărului obiectiv ci este expresia fidelă a adevărului obiectiv, este teoria ştiinţifică, în continuă dezvoltare, a legilor celor mai generale ale mişcării, cunoaşterii şi transformării lumii. Însuşirea temeinică a ideologiei marxiste, şi implicit lupta împotriva concepţiilor neştiinţifice şi reacţionare, — *educarea într-un spirit partinic intransigent* — se află în centrul procesului de formare a orizontului ştiinţific al oamenilor muncii.

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 31, E.S.P.L.P., 1956, p. 268.
[2] *Ibidem*, vol. 19, E.S.P.L.P., 1957, p. 3—4.

Aceasta privește deopotrivă pe toți oamenii muncii fizice și intelectuale. Partinitatea intelectualului, ca și a fiecărui om al muncii, își găsește expresia în însușirea concepției marxist-leniniste, a liniei partidului, în integrarea conștientă a propriei sale activități în munca generală pentru construirea socialismului ca parte indisolubilă a ei.

Formarea orizontului științific al oamenilor muncii înseamnă înarmarea lor cu concepția științifică marxist-leninistă despre natură, societate și gîndire și cu temeinice cunoștințe tehnico-științifice cerute de dezvoltarea producției socialiste și de activitatea în toate domeniile vieții sociale; aceste laturi ale pregătirii se împletesc în mod indisolubil. Este necesar să subliniem importanța deosebită, rolul primordial pe care-l joacă însușirea marxism-leninismului — a materialismului dialectic și istoric, a economiei politice marxiste și a comunismului științific — în cadrul procesului instructiv-educativ de formare a orizontului științific al oamenilor muncii. Fără marxism-leninism nu există orizont științific real, nu există, în cel mai bun caz, decît cunoștințe dispersate, necesare dar insuficiente pentru formarea omului nou, cu un larg orizont științific.

★

Formarea conștiinței științifice nu este un scop în sine : tocmai în *manifestarea* pe viu, în angrenajul vieții sociale, în *valorificarea* cunoștințelor științifice dobîndite, surprindem în mod pregnant *funcția* conștiinței științifice.

Necesitatea formării și lărgirii continue a orizontului științific al oamenilor muncii decurge din însuși caracterul orînduirii socialiste, pornind de la cerințele modului de producție socialist. După cum ne învață Lenin, productivitatea înaltă a muncii este factorul hotărîtor care asigură victoria noii orînduiri sociale. „În comparație cu capitalismul, comunismul înseamnă o productivitate a muncii superioară obținută de muncitorii liberi, conștienți, uniți care folosesc o tehnică înaintată" [1]. Printre condițiile sporirii productivității muncii Lenin situa și „avîntul cultural și pe tărîmul învățămîntului al maselor populare" [2]. Politica științifică a partidului nostru asigură traducerea neabătută în viață a indicațiilor leniniste. Așa cum se subliniază în Directivele Congresului al III-lea al P.M.R. „*Creșterea continuă și în ritm susținut a productivității muncii în toate ramurile producției materiale reprezintă condiția ridicării permanente a nivelului de trai al oamenilor muncii și factorul hotărîtor al victoriei orînduirii socialiste*" [3]. Directivele Congresului al III-lea al partidului prevăd pentru perioada planului șesenal o creștere rapidă a productivității muncii pe ansamblul industriei de 60—65 la sută; o creștere însemnată va înregistra productivitatea muncii și în agricultură. Este ușor de sesizat marea importanță pe care o capătă în aceste condiții pregătirea tehnico-științifică a oamenilor muncii, instruirea lor multilaterală, în scopul *ridicării calificării cadrelor*.

În socialism, realizările cele mai avansate ale științei și tehnicii sînt introduse rapid și pe scară largă în producție. Dar, ruptă de oameni, teh-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 29, Editura politică, 1959, p. 411.
[2] *Ibidem*, vol. 27, E.S.P.L.P., 1955, p. 241.
[3] *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn*, Editura politică, 1960, p. 681.

nica este moartă ; după cum se știe principala forță de producție a societății sînt forțele de muncă, — deci oamenii muncii înzestrați cu o serie de deprinderi și cunoștințe necesare în procesul muncii. Or, efectuarea procesului de producție modern în industria socialistă, în unitățile socialiste din agricultură etc. reclamă o înaltă pregătire a producătorului. „De înalta calificare profesională a muncitorilor și tehnicienilor — subliniază tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej — depind în foarte mare măsură rezultatele economice ale extinderii mecanizării operațiile principale și auxiliare la lucrările grele și cu volum mare de muncă, folosirea completă și economică a utilajului, organizarea muncii pentru utilizarea completă a timpului de lucru, dezvoltarea mișcării de inovații și invenții" [1].

Datorită introducerii tehnicii noi care, *în socialism*, ușurează și ridică la un nivel mai înalt munca producătorului, ponderea efortului manual scade simțitor. În munca oamenilor apar tot mai multe elemente intelectuale, în consecință crește enorm *importanța calificării forței de muncă*, inclusiv a însușirii cunoștințelor tehnico-științifice. Muncitorului eliberat de exploatare i se cere nu executarea mecanică a unor operații (cum se întîmplă în cadrul procesului capitalist de producție, unde proletarul este transformat de fapt într-o simplă *anexă*, producătoare de plusvaloare, a mașinii), ci participarea activă, rațională, creatoare, în procesul de producție.

După cum subliniază tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, „productivitatea muncii, economiile și calitatea producției sînt laturi inseparabile ale unei bune activități economice" [2]. Nivelul pregătirii tehnico-științifice a oamenilor muncii își spune cuvîntul în toate aceste domenii.

La chemarea partidului, oamenii muncii desfășoară astăzi pe front larg lupta pentru o calitate superioară a produselor ; această sarcină de importanță deosebită — care constituie obiectivul principal al întrecerii socialiste în cinstea aniversării a 40 de ani de la înființarea P.C.R. — solicită talentul, energia creatoare, cunoștințele maselor, stimulează în modul cel mai activ procesul ridicării nivelului lor de pregătire. Așa cum se arată în *Directivele Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn cu privire la criteriile principale ale întrecerii socialiste*, lupta pentru o producție de calitate superioară va contribui la creșterea nivelului tehnic al cadrelor, la ridicarea continuă a calificării lor profesionale. Tocmai de aceea, Directivele prevăd că „se va acorda întreaga atenție ridicării calificării muncitorilor, inginerilor, tehnicienilor la nivelul tehnicii noi" [3].

Schimbări însemnate au intervenit și în agricultura socialistă înzestrată cu mașini moderne, și în care capătă o răspîndire tot mai mare aplicarea complexului de măsuri agrotehnice necesare pentru obținerea unor recolte bogate. Dezvoltarea în perspectivă a agriculturii noastre, caracterizată prin înzestrarea agriculturii cu mijloace tehnice-materiale moderne,

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1955—1959*, Editura politică, 1959, p. 673.

[2] Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Cuvîntare la adunarea electorală din sala Floreasca*, *Scînteia*, nr. 5093 din 4 martie 1961.

[3] *Directivele Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn*, către toate organele și organizațiile de partid, sindicale, ale U.T.M. cu privire la criteriile principale ale întrecerii socialiste în cinstea aniversării a 40 de ani de la înființarea Partidului Comunist din Romînia, Editura politică, 1961, p. 13.

generalizarea metodelor agrotehnice avansate, introducerea în practica agricolă a cuceririlor științei în continuă dezvoltare, numărul mare de specialiști cu pregătire superioară care vor lucra în agricultură, ridicarea nivelului tehnic și cultural al țărănimii — va duce — așa cum arată tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — la apropierea condițiilor de muncă din agricultură de cele existente în industrie [1].

Condiționarea materială, obiectivă, a formării orizontului științific al oamenilor muncii nu poate fi redusă la dezvoltarea forțelor de producție, considerate izolat de relațiile de producție. De altfel, în cele de mai sus, nu ne-am referit la producția modernă în general, ci în mod precis la cerințele dezvoltării forțelor de producție ale *societății socialiste*, dezvoltare determinată tocmai de noile relații de producție. Natura opusă a relațiilor de producție face ca și condițiile sociale ale aplicării tehnicii moderne în capitalism și în socialism să fie opuse. Ele se soldează cu consecințe opuse și în ceea ce privește formarea orizontului științific. Dezvoltarea forțelor de producție în capitalism nu face decît să adîncească contrastul dintre nivelul tehnic al producției și lipsa instrucției științifice a muncitorului. Marea producție, capitalistă „separă *știința* ca factor independent al producției, de muncă, înrolînd-o în serviciul capitalului" [2]. În capitalism „chiar și ușurările aduse muncii devin un mijloc de tortură, întrucît mașina nu-l eliberează pe muncitor de muncă ci îi eliberează munca de conținut" [3]. În condițiile relațiilor de producție capitaliste nu se poate asigura educația științifică a oamenilor muncii. La aceasta se opune implacabil legea plusvalorii, se opun interesele de clasă — economice, politice, ideologice — ale claselor exploatatoare. În calitate de cumpărător al forței de muncă, capitalistul este interesat să reducă la minimum cheltuielile de calificare a muncitorului, este interesat să cumpere la un preț cît mai scăzut această forță de muncă. Goana după profituri este incompatibilă cu grija pentru om. Relațiile de producție capitaliste, frînînd în ansamblu dezvoltarea forțelor de producție, frînează cel mai mult dezvoltarea forțelor de muncă ale societății, împiedicînd dezvoltarea științifică multilaterală a omului. Nu numai interesele economice ci și cele social-politice ale clasei capitaliștilor cer ca majoritatea populației să fie menținută în plasa ignoranței și superstițiilor, a prejudecăților idealiste și a inculturii etc. Înșiși membrii clasei dominante, care se pot instrui, capătă o educație neștiințifică, îmbibată de teze idealiste reacționare. În condițiile dominației monopolurilor, răspîndirea tehnicii moderne în S.U.A., de pildă, nu a împiedicat răspîndirea pe scară largă a concepțiilor religioase, a magiei și vrăjitoriei, menținerea inculturii crase, a monstruoaselor prejudecăți rasiale etc. În societatea capitalistă, scrie Marx —și cuvintele lui rămîn și astăzi la fel de actuale ca și în clipa în care au fost scrise — „pînă și lumina curată a științei nu poate străluci, după cum se vede, decît pe fondul întunecat al ignoranței" [4].

Relațiile de producție capitaliste împiedică transformarea în realitate a posibilităților pe care le deschide pentru pregătirea științifică multila-

[1] *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn*, Editura politică, 1960, p. 73.
[2] Karl Marx, *Capitalul*, vol. I, ed. II, Editura P.M.R., 1948, p. 338.
[3] *Ibidem*, p. 389.
[4] K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 12, ed. a II-a rusă, M. 1958, p. 4.

terală a membrilor societății nivelul atins de dezvoltarea forțelor de producție și a științei. Formarea unui orizont științific larg, multilateral, consecvent al oamenilor muncii este *în genere imposibilă* în condițiile regimului capitalist; nu fac excepție în această privință nici țările capitaliste mai dezvoltate din punct de vedere economic. Înapoierea economică a țării noastre în trecut accentua însă și mai mult dramatismul acestui tablou tipic pentru toate țările capitaliste.

Ceea ce a împiedicat formarea unui larg orizont științific al oamenilor muncii — în marea lor majoritate — în condițiile regimului burghezo-moșieresc, a fost desigur însuși caracterul orînduirii sociale; exploatarea crîncenă, asuprirea politică, interesele claselor dominante, care făceau din ignoranță, superstiții și prejudecăți aliatul lor fidel. Este știut că în regimul burghezo-moșieresc, a fost sortită să rămînă un vis irealizabil nu numai formarea orizontului științific al oamenilor muncii, ci pînă și împlinirea unei asemenea cerințe minimale ca lichidarea analfabetismului. Analfabetismul constituie aspectul poate cel mai edificator al acestei situații, dar în nici un caz nu singurul. Oare „simpla știință de carte", sau chiar acumularea unei totalități oarecare de cunoștințe este identică cu formarea orizontului științific? În nici un caz. Pentru că însuși procesul de învățămînt în școala burgheză, de pildă, era orientat antiștiințific, rupt de viață, subordonat unei concepții reacționare despre lume, îmbîcsit de prejudecăți mistice, de idei șovine.

Prin toate canalele, prin toți porii săi, societatea burgheză împiedica accesul oamenilor muncii spre știință; suprastructura defunctei orînduiri limita, îngusta în mod inevitabil orizontul spiritual al membrilor societății, educîndu-i pe aceștia într-un spirit antiștiințific.

Oameni cu un larg orizont științific, în condițiile regimului burghezo-moșieresc, au constituit o minoritate iar formarea orizontului lor științific a avut loc în luptă cu orînduirea burghezo-moșierească, în opoziție activă față de ea.

Partidul Comunist din Romînia a luptat neobosit pentru demascarea concepțiilor neștiințifice, reacționare, pentru educarea în spirit științific, marxist-leninist, a membrilor săi și a tuturor oamenilor muncii. În timp ce burghezia urmărea să transforme universitățile în închisori ale spiritului, în citadele ale obscurantismului, comuniștii au transformat, dimpotrivă, închisorile unde erau aruncați în *universități roșii*, pregătindu-se științific în vederea marilor sarcini istorice ce le reveneau.

Călăuzit de învățătura marxist-leninistă partidul nostru a arătat încă din anii grei ai ilegalității că eliberarea maselor populare din robia spirituală, răspîndirea largă a științei, înlăturarea prejudecăților mistice și a obscurantismului sînt imposibile fără eliberarea prealabilă a celor ce muncesc din robia materială în care îi țineau burghezia și moșierimea. Partidul a demascat concepțiile mistice și fideiste, dezvăluind rădăcinile de clasă ale acestor concepții, rolul lor social reacționar, demonstrînd în același timp că numai prin cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare vor fi create condițiile pentru ca masele să ajungă la un înalt nivel de cultură.

Engels arăta că forțele de producție create în cadrul modului de producție capitalist, pe care acesta nu le mai poate stăpîni, „așteaptă numai

să fie luate în stăpînire de o societate organizată în vederea unei colaborări planificate pentru a asigura tuturor membrilor societății mijloacele de existență și de liberă dezvoltare a facultăților lor, și anume într-o măsură mereu crescîndă" [1].

Eliberarea țării noastre, făurirea regimului de democrație populară, construirea socialismului, au făcut posibile lichidarea grelei situații moștenite de la regimul burghezo-moșieresc, înlăturarea „fondului întunecat al ignoranței", desfășurarea cu succes a procesului de formare a orizontului științific al oamenilor muncii. Pe baza relațiilor de producție socialiste, formarea și lărgirea orizontului științific al oamenilor muncii devine realitate. În acest sens acționează legile economice ale formațiunii socialiste, începînd cu legea economică fundamentală a socialismului, care determină creșterea continuă a bunăstării materiale și culturale a oamenilor muncii.

Orizontul științific al oamenilor muncii nu se formează în mod spontan, de la sine; ca și întregul proces de construire a societății noi și de formare a omului societății noi, ca și revoluția culturală a cărei parte integrantă este, formarea orizontului științific constituie un proces organizat, desfășurat sub conducerea partidului. Necesitatea conducerii de către partid este determinată de însuși conținutul și caracterul acestui proces complex. Tocmai activitatea politico-organizatorică a partidului permite ca să se dea curs cerințelor obiective și ca realizările materiale ale orînduirii socialiste — realizări care cresc mereu, — să fie fructificate în modul cel mai rodnic. Pregătirea cadrelor necesare construcției socialiste, răspîndirea cunoștințelor științifice, lupta împotriva ideilor înapoiate, organizarea ascensiunii maselor către piscurile științei și culturii, toate aceste sarcini grandioase necesită o intensă activitate politico-organizatorică, de conducere a activității statului și a organizațiilor obștești. Acest rol îi revine partidului care asigură unitatea de voință și de acțiune a întregului popor. Principalul factor subiectiv de a cărui acțiune — cerută în mod obiectiv — depinde formarea și lărgirea continuă a orizontului științific al oamenilor muncii este tocmai conducerea de către partid.

Rolul conducător al partidului în acest domeniu se manifestă multilateral, în toate aspectele acestui proces complex și la toate nivelele, pe scara întregii țări ca și în fiecare regiune sau raion, la sat și oraș, în școală sau în armată, în întreprinderi și în cartiere. Partidul trasează liniile de desfășurare a procesului, leagă întreaga activitate de formare a orizontului științific al oamenilor muncii de sarcinile generale ale construcției socialiste. Partidul asigură folosirea eficientă a condițiilor materiale și puritatea ideologică a procesului de formare a orizontului științific al oamenilor muncii. Partidul inițiază măsurile necesare, mobilizează organele de stat și organizațiile de masă la îndeplinirea sarcinilor corespunzătoare. Activitatea organizațiilor de partid în vederea ridicării nivelului tehnico-științific și de cultură generală al maselor se desfășoară și în direcția lămuririi oamenilor muncii că este în interesul lor propriu și al întregii economii naționale să-și îmbogățească necontenit cunoștințele tehnico-profesionale. În același timp partidul a inițiat măsuri de cointeresare materială menite

[1] Fr. Engels, *Anti-Dühring*, E.S.P.L.P., 1955, p. 167.

să ducă la ridicarea pregătirii tehnice științifice a oamenilor muncii cum ar fi noul sistem de salarizare, hotărîrea cu privire la introducerea tehnicii noi etc. În întreprinderi, de pildă, o dată cu desfășurarea unei intense munci politice în rîndurile muncitorilor pentru ca aceștia să dovedească un interes tot mai mare pentru ridicarea calificării lor, organizațiile de partid veghiază și la felul cum sînt încadrați acei muncitori care dovedesc rîvnă și sîrguință în însușirea unor cunoștințe tehnico-științifice noi; cointeresarea materială precum și stimularea morală sînt mijloace importante pentru atragerea marii majorități a muncitorilor în acțiunea de ridicare a pregătirii tehnico-științifice la nivelul cerut de relațiile de producție socialiste și de tehnica modernă.

Datorită conducerii înțelepte a revoluției culturale de către partidul clasei muncitoare s-au obținut numeroase realizări. Dintre acestea una din cele mai însemnate este dezvoltarea continuă a învățămîntului de toate gradele în scopul ridicării nivelului cultural al maselor și al formării intelectualității noi, socialiste. Societatea socialistă care presupune o participare activă conștientă la dezvoltarea economică, socială și politică nu se putea împăca nici o clipă cu analfabetismul de masă (4 000 000 de analfabeți și alte cîteva milioane de oameni care abia știau să citească) [1] și nici cu pregătirea pe care o da școala burgheză. Punctul de vedere al partidului nostru în problema rolului școlii în noile condiții, expus de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, încă din 1945, la Conferința națională a P.C.R. [2] a fost tradus în viață prin măsurile luate de statul dictaturii proletariatului. Prin înființarea de cursuri pentru adulți și prin generalizarea efectivă a învățămîntului de 4 ani, regimul democrat-popular a desființat în scurt timp neștiința de carte. „În aceste condiții Congresul al II-lea al Partidului a putut trasa în 1955 sarcina nouă ca pînă în 1960 învățămîntul general să fie dezvoltat în așa fel, încît să cuprindă «cea mai mare parte a școlarilor la cursurile de 7 ani». Astăzi această sarcină este îndeplinită". [3] Pe această bază este posibilă cum se arată în Directivele Congresului al III-lea al P.M.R., încheierea generalizării învățămîntului de 7 ani și trecerea treptată la învățămîntul general de 8 ani, astfel că durata școlii medii de cultură generală va ajunge la 12 ani [4]. Această prevedere corespunde trecerii la etapa desăvîrșirii construcției socialiste în țara noastră, necesității impusă de această nouă etapă de dezvoltare ca oamenii să aibă mai cuprinzătoare cunoștințe de cultură generală și temeinice deprinderi practice. Ea corespunde în același timp posibilităților materiale sporite ale orînduirii noastre socialiste.

Lichidarea înapoierii culturale, înarmarea oamenilor muncii pe scară tot mai înaltă cu bunurile spirituale ale omenirii are o deosebită însemnătate, pentru dezvoltarea societății noastre, pentru înflorirea personalității umane. Umanismul societății socialiste își găsește o expresie vie în ridicarea permanentă a nivelului cultural-științific al membrilor societății.

Nevoia tot mai mare de cadre cerute de dezvoltarea economică a țării noastre precum și dorința de învățătură a oamenilor care lucrează

[1] *Congresul al III-lea al P.M.R.*, Editura politică, 1960, p. 368.
[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., 1956, p. 79.
[3] *Congresul al III-lea al P.M.R.*, Editura politică, 1960, p. 368.
[4] *Ibidem*, p. 684.

direct în producție a dus la crearea în 1954 a școlilor serale, care funcționează pe lîngă marile întreprinderi și a unor secții serale pe lîngă o serie de școli medii de cultură generală. Învățămîntul seral — atît mediu cît și superior — este una din căile specifice cele mai importante de ridicare a orizontului științific al clasei muncitoare. Numărul elevilor cuprinși în învățămîntul seral a crescut an de an ajungînd de la 16 990 în anul școlar 1954 — 1955 la 54 423 în 1959 — 1960 [1]. În această perioadă s-au obținut succese și pe linia îmbunătățirii pregătirii științifice a elevilor de la cursurile serale.

Muncitorii înarmați cu cunoștințe din domeniul științelor *descifrează bazele științifice* ale procesului de producție, executînd operația pe care o au de îndeplinit cu mai multă *competență*, la un nivel calitativ superior. Această legare de activitatea materială, această verificare a adevărului și utilității cunoștințelor căpătate, creează totodată o mare satisfacție de ordin moral, deosebit de intensă și de mobilizatoare.

Din rîndul absolvenților învățămîntului seral se naște elementul de viitor al clasei muncitoare, în a cărei înaltă calificare profesională, deprinderile practice se îmbină cu pregătirea științifică adecvată. Din aceeași categorie se naște și tipul noului intelectual a cărui pregătire superioară este strîns legată de practica construirii socialismului, pusă în slujba acestuia în sens multilateral. Iată de ce Congresul al III-lea al P.M.R. a trasat sarcina de a „extinde tot mai mult învățămîntul mediu seral, care și-a dovedit eficacitatea, ca mijloc important de pregătire a unui tineret cu temeinice cunoștințe profesionale și de cultură generală'' [2].

Progresul tehnic continuu ca și posibilitățile create de relațiile de producție socialiste au ridicat nivelul de calificare a clasei muncitoare. Școlile profesionale și tehnice au căpătat o pondere deosebită în sistemul nostru de învățămînt. Învățămîntul tehnic și profesional se desfășoară pe specialități pregătind muncitori calificați pentru o anumită ramură industrială. Există astfel peste 14 tipuri de școli tehnice profesionale însumînd în total în anul școlar 1959—1960, 184 de școli tehnice cu 32 151 elevi înscriși[3] și 505 școli de ucenici cu 102 012 elevi înscriși[4].

Aceasta demonstrează că tineretul se îndreaptă tot mai mult spre munca productivă din fabrici și uzine. Directivele Congresului III al P.M.R. prevăd pregătirea în următorii șase ani a peste 350 000 de muncitori calificați și de tehnicieni [5]. În vederea îndeplinirii acestei sarcini se va extinde rețeaua de școli tehnice și profesionale, se va da o atenție sporită îndrumării unui număr tot mai mare de tineri absolvenți ai școlii medii de cultură generală spre școli tehnice, pentru a deveni muncitori de înaltă calificare și maiștri.

O atenție continuă a acordat partidul nostru dezvoltării învățămîntului superior și în special a acelor ramuri care pregătesc specialiștii

---

[1] *Anuarul statistic al R.P.R.*, 1960, p. 357.
[2] *Congresul al III-lea al P.M.R.*, Editura politică, 1960, p. 93.
[3] *Anuarul statistic*, 1960, p. 372.
[4] *Ibidem*, p. 377.
[5] *Congresul al III-lea al P.M.R.*, Editura politică, 1960, p. 684.

necesari economiei naționale. După cum s-a arătat la Congresul al III-lea al P.M.R., în anul școlar 1959—1960, din 62 000 studenți circa 25 000 urmau facultăți cu profil tehnic. Între anii 1955—1959 au fost pregătiți peste 54 000 de specialiști dintre care peste 23 000 de ingineri și ingineri agronomi și aproape 13 000 de absolvenți ai facultăților de matematică-fizică, chimie, geologie-geografie, biologie și științe economice [1]. Dacă raportăm aceste cifre la situația existentă în Romînia capitalistă, constatăm o deosebire radicală. Din cei 26 000 studenți existenți în 1938, 30% erau înscriși la drept și numai 14% în învățămîntul tehnic — iar în ce privește agricultura — deși Romînia era denumită „țară eminamente agricolă" — cadre cu pregătire specială superioară erau extrem de puține. În decurs de 30 de ani de dominație a burgheziei și moșierimii au absolvit tot atîți ingineri agronomi cît au absolvit în orînduirea noastră în decurs de doi ani [2].

Ca urmare a măsurilor luate de partid în domeniul dezvoltării învățămîntului, al lărgirii bazei materiale, al creării de condiții optime pentru toți oamenii muncii în vederea instrucției științifice, a crescut numărul persoanelor școlarizate în învățămîntul de toate gradele și deci numărul de salariați cu pregătire superioară.

Următorul tabel [3] de salariați cu studii superioare, aflați în cîmpul muncii la data de 15 noiembrie 1958 demonstrează acest fapt:

Specificul facultății	Total	absolvenții în anii	
		Pînă în 1945	1946—1958
Total	165 449	60 533	104 916
Tehnică	54 408	10 820	43 588
Economică	21 052	7 473	13 579
Juridică	14 177	9 860	4 317
Sănătate	25 285	10 092	15 193
Artă și cultură	3 916	1 742	2 174
Universitar-pedagogică	46 611	20 546	26 065

Determinată de dezvoltarea economică a țării noastre, reprofilarea învățămîntului superior a dus — după cum se vede din datele de mai sus — la creșterea ponderii pregătirii tehnice. Și în ce privește salariații cu pregătire medie se constată o sporire a numărului acestora de la 109 674, cîți erau în 1945, la 309 202, în 1958.

Proporțiile procesului de formare a orizontului științific al oamenilor muncii devin relativ mai exact conturate, dacă la cifrele de mai sus se adaugă situația statistică a elevilor înscriși în anul 1959—1960. În școlile elementare numărul acestora a crescut de la 1 575 000 în 1938—1939 la peste 2 135 000 în 1959—1960; în școlile medii de cultură generală, de la 29 000 la peste 200 000 iar în școlile profesionale și tehnice de la 54 000 la 149 000. În învățămîntul superior, numărul facultăților a crescut

[1] *Congresul al III-lea al P.M.R.*, Editura politică, 1960, p. 369.
[2] *Ibidem* p. 370.
[3] *Anuarul statistic al R.P.R.*, 1960, p. 122.

de la 33 în 1938, la 88 în anul 1959—1960, iar al studenților de la 26 000 la 62 000[1].

Revoluția săvîrșită în domeniul instrucției științifice a oamenilor muncii nu se limitează la acest aspect cantitativ, la mărirea numărului celor ce capătă o instrucție științifică temeinică. Ea înseamnă în același timp a asigura un înalt nivel de pregătire științifică pe baza concepției despre lume a clasei muncitoare, singura concepție consecvent științifică. Prin această revoluție, cultura devine un bun al *întregului* popor și marxism-leninismul — principiul călăuzitor al întregii vieți spirituale a oamenilor muncii. Asigurînd un conținut profund științific învățămîntului de toate gradele, măsurile luate de partid în acest domeniu au dus nemijlocit la formarea unui larg orizont științific.

Ridicarea calității învățămîntului la nivelul cerințelor economiei socialiste, corespunzător progresului rapid al științei și tehnicii contemporane — este condiționată și de îmbinarea procesului instructiv-educativ cu activitatea de producție. Această legătură indicată de Congresul al III-lea al P.M.R. este azi principiu călăuzitor în organizarea și desfășurarea învățămîntului de toate gradele și urmează să fie una din preocupările de seamă în viitor, pentru continua lui perfecționare. În țara noastră se întrupează în practică previziunea științifică făcută de clasicii marxism-leninismului care arătau că: „...în societatea socialistă munca urmează să fie îmbinată cu educația, asigurîndu-se astfel o pregătire tehnică multilaterală și o bază practică pentru educația științifică"[2].

Succesele obținute în domeniul învățămîntului au făcut ca școala nouă să fie una din cele mai valoroase realizări ale regimului democrat-popular. Condusă și îndrumată cu grijă de partid, avînd sprijinul material pe care îl oferă puterea economică a societății noastre, școala se dezvoltă la nivelul cerințelor construcției socialiste. Acestui nivel de dezvoltare îi corespunde măsura preconizată de Congresul al III-lea al P.M.R. și aplicată în special din acest an școlar cu privire la introducerea gratuității complete a manualelor școlare pentru toți elevii de la clasa I pînă la clasa a VII-a inclusiv[3].

„Adoptarea ei — spunea în cuvîntarea sa tovarășul Emil Bodnăraș — va lega pentru totdeauna numele Congresului al III-lea al partidului de una din marile înfăptuiri ale vremii noastre"[4]. Într-adevăr semnificația acestei măsuri este mult mai mare decît a unei înlesniri materiale. Ea înseamnă în primul rînd preocupare la nivelul întregii societăți pentru instrucția științifică a tinerelor vlăstare.

Procesul de dezvoltare a nivelului cultural științific al omului nu se încheie o dată cu absolvirea școlii. Însușirea de noi și tot mai profunde cunoștințe politice, tehnico-științifice continuă în tot cursul vieții în cele mai multiple și variate forme. Trebuie menționate cîteva din acestea mai eficiente pentru actualul stadiu de dezvoltare culturală a clasei muncitoare.

---

[1] *Congresul al III-lea al P.M.R.*, Editura politică, 1960, p. 24.
[2] Fr. Engels, *Anti-Dühring*, E.S.P.L.P., 1955, p. 357.
[3] *Congresul al III-lea al P.M.R.*, Editura politică, 1960, p. 94.
[4] *Ibidem*, p. 370.

Din iniţiativa organizaţiilor de partid, în toate întreprinderile maiştrii şi inginerii sînt atraşi în acţiunea de creştere a nivelului tehnico-ştiinţific şi de cultură generală a muncitorilor[1]. În acelaşi timp există o preocupare permanentă pentru creşterea calificării maiştrilor şi inginerilor [2]. Organizaţiile de masă sub directa îndrumare a organizaţiilor de partid iniţiază de asemenea acţiuni de masă ca întîlniri pe profesii, consfătuiri de producţie etc. menite să contribuie prin conţinutul lor şi la ridicarea nivelului tehnico-ştiinţific al oamenilor muncii.

Pe măsura dezvoltării bazei tehnice-materiale a socialismului şi a perfecţionării relaţiilor de producţie socialiste, importanţa pregătirii multilaterale a forţelor de muncă creşte mereu. Munca oamenilor eliberaţi de exploatare îşi dezvăluie tot mai mult conţinutul ei creator, ridicîndu-se la un nivel mai înalt. În această ordine de idei trebuie consemnate şi următoarele momente, extrem de semnificative :

1) Larga desfăşurare a mişcării de inovaţii şi raţionalizări în cadrul uriaşului avînt creator al clasei noastre muncitoare.

Mişcarea de inovaţii este o dovadă grăitoare nu numai a ridicării pregătirii tehnico-ştiinţifice a oamenilor muncii ci şi a faptului că oamenii muncii nu sînt numai consumatori ci şi creatori ai culturii. Acest fenomen caracteristic socialismului, care contribuie în măsură însemnată la dezvoltarea forţelor de producţie, demonstrează în mod convingător importanţa cunoştinţelor tehnico-ştiinţifice ; cunoaşterea literaturii tehnice deschide un larg orizont muncitorilor, îi ajută să perfecţioneze producţia, să ridice continuu nivelul ei tehnic, să materializeze în inovaţii şi raţionalizări ideile lor creatoare. Prin răspîndirea literaturii tehnico-ştiinţifice în rîndurile muncitorilor, cabinetele tehnice şi bibliotecile tehnice au contribuit în multe întreprinderi la rezolvarea diferitelor probleme tehnice şi de producţie, dînd în acelaşi timp un sprijin preţios muncitorilor în calificarea şi perfecţionarea calificării lor profesionale, în însuşirea temeinică a tehnicii înaintate şi a tehnologiei moderne. Cabinetele tehnice sînt un fel de consultant ştiinţific al inovatorilor, un îndrumător competent în documentarea teoretică a propunerii de inovaţii. Privită din acest punct de vedere mişcarea de inovaţii care, aşa cum s-a arătat la al IV-lea Congres al Sindicatelor din R.P.R., a atins între anii 1955—1960 cifra de 160 000 de inovaţii aplicate în producţie [3], semni-

---

[1] Astfel la Oţelăria I de la Combinatul siderurgic Hunedoara, în mod organizat a fost atras în procesul de învăţătură întregul colectiv de muncă din secţie. Aici, pe baza unui program temeinic întocmit, muncitorii îşi completează cunoştinţele teoretice ale profesiunii lor, deprinderile practice, îşi lărgesc orizontul de cultură generală. Inginerul, maistrul şi muncitorul după orele de muncă, se regăsesc ca profesori şi elevi — ceea ce a şi făcut ca secţia să capete denumirea de „secţie-şcoală". Nu va trece mult şi întregul combinat se va transforma într-o „uzină-şcoală" (*Munca de partid nr. 10, 1960*, p. 38).

[2] În aceeaşi întreprindere funcţionează pentru maiştri o şcoală serală la care învaţă circa 26% din efectivul acestora, iar pentru a ţine la curent cadrele de ingineri şi tehnicieni cu problemele cele mai actuale ale ştiinţei, tehnicii şi culturii, funcţionează pe lîngă clubul comitetului sindical, la recomandarea organelor de partid, un lectorat în cadrul căruia conferenţiază oameni de ştiinţă şi cultură, tehnicieni. (*Ibidem*, p. 85).

[3] *Munca* nr. 4036 din 27 octombrie 1960.

fică un nivel mai înalt de pregătire științifică în rîndul clasei muncitoare eliberată de exploatare și totodată faptul că valorificarea pe baza cunoștințelor tehnice științifice a prețioasei experiențe practice dobîndite în procesul muncii, devine un fenomen de masă în țara noastră.

La dezvoltarea spiritului creator al muncitorilor și tehnicienilor contribuie în mare măsură și sesiunile tehnico-științifice organizate în fabrici și uzine. Sesiunile tehnico-științifice sînt un prilej de a stabili cît mai precis problemele de natură tehnică și economică ce trebuie rezolvate pentru creșterea producției, reducerea prețului de cost și pentru obținerea unor produse de calitate superioară, iar rezolvarea acestor probleme înseamnă și un spor de cunoștințe tehnico-științifice pentru muncitori, tehnicieni și ingineri [1].

Formarea orizontului științific al oamenilor muncii se situează la antipodul acumulării sterile de cunoștințe, caracteristică pentru un anumit tip de „erudit" în societatea burgheză; orizontul științific se formează în lupta contra empirismului și rutinei, ca un aspect al promovării noului.

2) Dezvoltarea tehnicii noi, sub toate aspectele ei, fiind de neconceput în afara legăturii cu științele tehnice și teoretice, nu este și nu poate fi opera cîtorva persoane sau colective izolate, ci rezultatul muncii coordonate a unor mase largi de oameni care studiază, proiectează, introduc în practică rezultatele cercetărilor științifice. Fuziunea strînsă între știință și practică — una din caracteristicile dezvoltării revoluționare a științei și tehnicii în socialism — presupune și în acest sens o temeinică pregătire tehnico-științifică a unor colective vaste, mai mult, impune creșterea continuă a nivelului științific al populației întregii țări.

Ridicarea nivelului de cunoștințe este importantă atît pentru dezvoltarea și aplicarea creatoare a acestora în procesul de producție cît și pentru o participare activă a oamenilor muncii la viața obștească și de stat.

Prin însăși natura relațiilor de producție socialiste oamenii muncii nu au numai rolul de simpli executanți în producție; ei au un rol activ în conducerea și organizarea producției, ei sînt stăpînii vieții lor, pe toate tărîmurile vieții sociale. Statul democrat-popular este un stat al oamenilor muncii. Exercitarea conducerii de către partid, exercitarea funcțiilor statului, activitatea în cadrul organizațiilor obștești etc. reclamă la rîndul lor creșterea nivelului de pregătire a cadrelor, acumularea cunoștințelor științifice, o competență sporită. Cunoștințele acumulate în dife-

---

[1] La fabrica „Triumf" din reg. Cluj, de pildă constatîndu-se calitatea inferioară a bujiilor, s-a organizat din inițiativa organizațiilor de partid o sesiune tehnico-științifică cu tema *Cunoașterea maselor ceramice pentru bujii*. Referatele prezentate au constituit și subiectul unor lecții în cadrul cursurilor de specializare pe profesii organizate de muncitori. Nivelul de cunoaștere al muncitorilor a crescut și azi ei lucrează mult mai bine decît în trecut. Unii dintre ei au devenit inovatori aducînd noi soluții de preparare a masei ceramice. Despre interesul crescînd al muncitorilor din fabrică pentru studierea unor probleme tehnico-științifice, despre spiritul creator al acestora vorbesc și următoarele cifre: din 55 de propuneri de inovații făcute în 10 luni din anul 1960, 38 aparțin muncitorilor, ceea ce înseamnă că fiecare al 4-lea muncitor este inovator. (*Munca de partid*, nr. 12/1960, p. 17—18).

rite domenii şi în primul rînd în ştiinţele sociale, îi ajută să-şi ridice nivelul politico-ideologic, să aprofundeze problemele construcţiei socialiste, să se lege mai mult de practică.

„Complexitatea sarcinilor politice şi economice care ne stau în faţă în actuala etapă de dezvoltare a societăţii — subliniază tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej în raportul prezentat la Congresul al III-lea al P.M.R. —, cere fiecărui membru de partid să îmbine munca practică de îndeplinire a sarcinilor încredinţate cu o permanentă preocupare pentru însuşirea bazelor ideologiei marxist-leniniste şi a politicii partidului" [1].

Învăţămîntul de partid cu toate formele sale are un rol însemnat în răspîndirea învăţăturii marxist-leniniste în rîndul membrilor şi candidaţilor de partid, al oamenilor muncii fără de partid. Printre ele se numără şi formele diferenţiate organizate de cabinetele de partid pentru diverse categorii de oameni, cadre din aparatul de partid, de stat şi din economie, din institutele de cercetări şi aşezămintele de cultură etc.

Partidul se preocupă continuu de ridicarea nivelului învăţămîntului de partid, de organizarea de cursuri cu o tematică strîns legată de preocupările oamenilor muncii, în cadrul căreia să se discute probleme care să-i ajute în activitatea practică.

Contribuind în mod direct la formarea conştiinţei politice socialiste, învăţămîntul de partid poate fi considerat în acelaşi timp şi ca o formă a educării ştiinţifice a oamenilor muncii [2].

Competenţa crescîndă a organelor de partid şi de stat în conducerea economiei şi a întregii vieţi sociale, participarea tot mai activă, eficientă şi entuziastă a unor mase din ce în ce mai largi de cetăţeni pe toate tărîmurile construcţiei economice şi ale vieţii obşteşti, constituie un indiciu obiectiv al creşterii conştiinţei politice şi pregătirii ştiinţifice a oamenilor muncii.

Necesitatea formării orizontului ştiinţific al oamenilor muncii se pune de asemenea, în legătură cu sarcinile dezvoltării conştiinţei socialiste, în ansamblul ei, în *unitatea* diverselor ei forme de manifestare care se condiţionează şi se influenţează reciproc. De aceea nu putem concepe formarea orizontului ştiinţific al oamenilor muncii ca un proces autonom, rupt de dezvoltarea celorlalte laturi ale conştiinţei socialiste. Viaţa însăşi respinge o asemenea înţelegere îngustă, profund nejustă care ignoră conexiunea dialectică a diverselor domenii ale conştiinţei socialiste, ignoră caracterul relativ al separării lor. Conştiinţa socialistă, în *ansamblul ei* are un conţinut şi un fundament ştiinţific, ea constituind reflectarea justă, veridică, profundă a existenţei sociale, a cerinţelor dezvoltării sociale.

Prin crearea bazei economice a socialismului, prin victoria orînduirii socialiste în patria noastră, s-a asigurat şi victoria ideologiei socia-

[1] *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn*, Editura politică, 1960, p. 85.

[2] În cadrul Cabinetului orăşenesc P.M.R. Bucureşti de pildă, funcţionează cursuri cu caracter economic, pentru cadrele din aparatul de partid, de stat şi din economie; acestea îmbină pregătirea politico-ideologică, *educaţia-partinică*, a cursanţilor cu cunoaşterea de către aceştia a problemelor practice ale economiei dobîndind astfel capacitatea de a orienta instrucţia ştiinţifică a oamenilor muncii.

liste asupra celei burgheze, s-a afirmat într-o măsură decisivă concepția științifică despre lume, materialismul dialectic și istoric. Dar, după cum subliniază tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, în raportul prezentat la cel de al III-lea Congres al partidului, formarea și dezvoltarea conștiinței socialiste este un proces de lungă durată care nu se încheie o dată cu crearea bazei economice a socialismului. Formarea orizontului științific — parte integrantă a conștiinței socialiste — presupune dezvoltarea conștiinței politice, ridicarea intransigenței față de orice manifestări străine, impune combaterea influențelor filozofiei idealiste, combaterea naționalismului și șovinismului, a oricăror vederi înapoiate.

O mare însemnătate prezintă lupta împotriva prejudecăților, a misticismului, a dogmelor religioase. Formarea orizontului științific al oamenilor muncii presupune educarea lor într-un spirit ateist militant. Anii de dezvoltare socialistă a țării noastre au fost marcați de succese deosebite și în combaterea prejudecăților și misticismului. Elementul hotărîtor care a determinat îndepărtarea în mare măsură a maselor de credințele religioase îl reprezintă tocmai faptul că regimul de democrație populară a asigurat pentru prima oară în istoria țării noastre condiții materiale din ce în ce mai bune de trai pentru toți oamenii muncii, le-a arătat practic că fericirea se obține aici pe pământ, printr-o atitudine activă față de realitate, prin transformarea conștientă a naturii și societății. Alături de condițiile obiective (desființarea exploatării, victoria socialismului, creșterea continuă a nivelului de trai al maselor) factorul subiectiv (activitatea partidului, statului și a organizațiilor obștești, de răspîndire în mase a învățăturii marxist-leniniste și de propagandă științifică ateistă) joacă la rîndul său un rol deosebit în formarea orizontului științific al clasei muncitoare, țărănimii și intelectualității. Transformările survenite în conștiința oamenilor muncii, îndepărtarea lor de religie, își găsesc expresia în primul rînd în ridicarea activității lor profesionale, în participarea lor activă la treburile obștești, în organizarea într-un mod mai rațional, mai plăcut și mai instructiv a vieții lor personale.

Dezvoltarea conștiinței socialiste în ansamblul ei, în unitatea diverselor ei forme de manifestare, influențează de asemenea în mod considerabil formarea orizontului științific al oamenilor muncii.

Creșterea nivelului politico-ideologic al oamenilor muncii influențează în modul cel mai activ preocuparea lor de a-și lărgi neîncetat cunoștințele; ei înțeleg că este nu numai în interesul lor personal ci și în interesul întregii societăți să învețe, pentru a pune știința în slujba construcției socialiste.

Stimulenții morali joacă un rol important în mobilizarea oamenilor muncii în activitatea complexă, nu lipsită de dificultăți, a însușirii cunoștințelor științifice. Atitudinea nouă față de muncă, în general, se manifestă și în noua atitudine înaintată față de învățătură, înțeleasă ca o datorie obștească, o obligație de onoare; și invers, însușirea cunoștințelor științifice, ridicarea nivelului de cultură aduce o contribuție serioasă la victoria noului, face ca normele de comportare socialistă să prindă rădăcini mai adînci în viața socială.

În concluzie trebuie spus că formarea orizontului științific al oamenilor muncii poate avea loc numai în condițiile socialismului, în societatea care a lichidat exploatarea omului de către om, în societatea în care a fost înlăturată contradicția antagonistă dintre sat și oraș, dintre munca fizică și cea intelectuală.

În mod necesar, știința pătrunde în conștiința oamenilor, ca o consecință (dar nu ca o consecință automată, spontană, ci realizată în urma unui proces organizat, condus de partid), ca un reflex al pătrunderii ei în însăși existența lor socială, în activitatea lor practică. În mod necesar, știința devine un bun al maselor într-o societate în care oamenii transformă în mod conștient și pe baze științifice natura, dezvoltă planificat economia, conduc statul, se afirmă ca stăpîni pe toate tărîmurile vieții sociale. Constructorii socialismului și comunismului trebuie să cunoască legile de dezvoltare a naturii, societății și gîndirii pentru a înțelege și rezolva științific sarcinile care le stau în fața lor.

Trecerea la desăvîrșirea construcției socialismului determină o amploare sporită a procesului de formare a orizontului științific al oamenilor muncii, îl ridică pe o treaptă superioară. În noile condiții capătă o deosebită importanță „*formarea omului societății noi, cu o cultură generală multilaterală și un înalt nivel de pregătire profesională*" [1].

Desăvîrșirea construcției socialismului și trecerea treptată la construirea comunismului — perspectivă luminoasă deschisă în fața țării noastre de al treilea Congres al P.M.R. — impulsionează puternic procesul dezvoltării orizontului științific al oamenilor muncii. Așa cum se arată în Raportul C.C. al P.M.R. prezentat de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, în următorii 15 ani, „industria, agricultura, transporturile și celelalte ramuri de activitate vor cere sporirea însemnată a numărului de specialiști cu o înaltă calificare, absolvenți ai institutelor de învățămînt superior și ai școlilor tehnice de specialitate, muncitori cu un nivel de pregătire tehnică superioară, ceea ce va crea condițiile pentru dispariția treptată a deosebirilor esențiale dintre munca fizică și cea intelectuală" [2].

Intrarea țării noastre în noua etapă de dezvoltare, cînd munca de lichidare a înrîuririlor educației burgheze din conștiința oamenilor devine principalul tărîm al luptei de clasă, al luptei dintre nou și vechi, impune creșterea combativității ideologice, intensificarea activității de propagare a cunoștințelor științifice în rîndurile oamenilor muncii. În acest sens, la Congresul al III-lea al P.M.R. tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej a subliniat că „trebuie îmbunătățită și lărgită, cu activa participare a oamenilor de știință și cultură, munca de răspîndire a cunoștințelor științifice, de popularizare, pe înțelesul maselor largi, a concepției materialiste despre lume, de combatere a vederilor înapoiate, superstițiilor, prejudecăților și misticismului" [3].

Intrarea țării noastre în noua etapă de dezvoltare — etapa desăvîrșirii construcției socialiste — determină *creșterea rolului conducător al partidului* și în procesul formării orizontului științific al oamenilor muncii.

[1] *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn*, Editura politică, 1960, p. 74.
[2] *Ibidem*
[3] *Ibidem*, p. 88.

Aceasta se explică prin complexitatea sporită, prin nivelul calitativ mai ridicat al sarcinilor construcției culturale, al procesului studiat, paralel cu cuprinderea unor mase tot mai largi de oameni ai muncii în sistemul formelor prin care se realizează acest proces.

Realizările însemnate obținute în formarea unui larg orizont științific al oamenilor muncii din patria noastră confirmă justețea politicii partidului nostru, caracterul ei profund științific. Analiza realității zilelor noastre demonstrează că, înlăturîndu-se orînduirea bazată pe exploatare, știința poate deveni un bun al maselor, o armă pe care cei ce muncesc o folosesc cu succes pentru transformarea naturii și dezvoltarea modului de producție socialist, pentru înflorirea întregii societăți, în vederea desăvîrșirii construcției socialiste și a trecerii treptate la comunism. În același timp, rezultatele dobîndite pe acest tărîm infirmă categoric teoriile ideologilor reacționari din Romînia burghezo-moșierească potrivit cărora știința trebuia să rămînă apanajul cîtorva „aleși", întrucît masele ar fi incapabile să ajungă la valorile științei.

Sub conducerea partidului, în țara noastră este realizată indicația leninistă „...ca știința să ne intre cu adevărat în sînge, să devină pe deplin și într-adevăr un element component al vieții noastre de toate zilele..."[1].

Continua creștere a orizontului științific al oamenilor muncii întregește armonios dezvoltarea conștiinței socialiste în ansamblul ei, înscriindu-se printre caracteristicile pregnante ale educării omului nou.

ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ НАУЧНОГО ГОРИЗОНТА ТРУДЯЩИХСЯ РНР

РЕЗЮМЕ

Формирование научного горизонта членов социалистического общества исследуется в рамках процесса культурной революции, как исключительно важный аспект последнего. Формирование научного горизонта трудящихся означает вооружение их марксистско-ленинской концепцией природы, общества и мышления и в то же время — основательными научно-техническими знаниями, необходимыми для их деятельности во всех областях жизни.

Капиталистические производственные отношения, тормозя развитие производительных сил больше всего тормозят развитие рабочей силы, они мешают превращению в действительность возможностей научной подготовки членов общества, открываемой уровнем, достигнутым развитием науки и техники.

Развитие материально-технической и экономической базы общества делает необходимым формирование научного горизонта тру-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 33, E.S.P.L.P., 1957, p. 484.

дящихся и в то же время создает объективные предпосылки для его формирования. Наука с необходимостью проникает в сознание людей (но не автоматически, стихийно, а в результате организованного процесса, руководимого партией) в результате ее проникновения в общественную жизнь, в практическую деятельность членов социалистического общества. Наука необходимо становится достоянием масс в обществе, где было ликвидировано антагонистическое противоречие между физическим и умственным трудом, в обществе, где люди на научной основе преобразуют природу и свое собственное общественное бытие, руководят государством, сознательно действуют во всех областях общественной жизни. Авторы, показав, что существует много различных путей, намеченных партией с целью подъема научного уровня трудящихся, особое внимание уделяют образованию всех ступеней, как важному средству научного воспитания. Они подчеркивают постоянную борьбу РРП за последовательное научное содержание процесса образования, за сочетание научной подготовки учеников с известными практическими навыками, за расширение материальной базы образования. Вследствие этого школа является одним из важнейших достижений строя народной демократии, развивающимся до уровня своих задач и своего призвания при социализме.

Но подготовка людей не завершается с окончанием ими школы. Она в известных формах продолжается на протяжении всей жизни. Подъему научно-технического уровня и уровня общей культуры содействуют, конечно, и политучеба, технические кабинеты, научно-технические сессии, различные культурные мероприятия и т.д.

В работе также исследуется соотношение между формированием широкого научного горизонта и развитием общественного сознания в его совокупности, подчеркивается, что этот процесс — не плавный, а развертывается в борьбе с религиозно-мистическими пережитками в сознании людей.

В заключение, в свете партийных документов показываются перспективы, открытые в этой области новым историческим этапом развития РНР, этапом завершения строительства социализма.

PROBLÈMES DE LA FORMATION DE L'HORIZON SCIENTIFIQUE DES TRAVAILLEURS DANS LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

RÉSUMÉ

La formation de l'horizon scientifique des membres de la société socialiste est analysée dans le cadre du processus de la révolution culturelle, en tant qu'aspect particulièrement important de ce processus. Former l'horizon scientifique des travailleurs, signifie armer ceux-ci de

la conception marxiste-léniniste de la nature, de la société et de la pensée, et de solides connaissances techniques et scientifiques, exigées par leur activité dans tous les domaines de la vie sociale.

En freinant l'ensemble du développement des forces productives, les relations de production capitalistes entravent surtout le développement des forces de travail de la société ; elles empêchent de se transformer en réalité les possibilités offertes à la préparation scientifique des membres de la société, par l'évolution de la science et de la technique.

Le développement de la base technique matérielle et de la base économique du socialisme rend nécessaire, et en même temps crée les prémisses objectives pour la formation de l'horizon scientifique des travailleurs. La science pénètre nécessairement dans la conscience des hommes, comme une conséquence (non pas comme une conséquence automatique, spontanée, mais réalisée à la suite d'un processus organisé, dirigé par le parti), comme un reflet de sa pénétration dans l'existence sociale elle-même, dans l'activité pratique des membres de la société socialiste. La science devient nécessairement la propriété des masses dans une société où la contradiction antagoniste entre le travail physique et le travail intellectuel a été liquidée, dans une société où les hommes, se fondant sur la science, transforment la nature et leur propre existence sociale, dirigent l'Etat et s'affirment consciemment dans tous les domaines de la vie sociale. En montrant que le parti a créé de nombreuses et variées possibilités d'élever le niveau scientifique des travailleurs, les auteurs s'arrêtent principalement à l'enseignement de tous les degrés — cours ordinaires, écoles du soir etc. —, en tant que principal moyen d'éducation scientifique. Ils soulignent la continuelle préoccupation du parti en vue d'assurer au processus de l'enseignement un contenu scientifique, de joindre la préparation scientifique des élèves à la formation de certaines habitudes pratiques et d'élargir la base matérielle de l'enseignement. Ainsi l'école se développe conformément aux tâches et à la mission qui lui sont propres dans le socialisme et représente une des conquêtes les plus importantes du régime de démocratie populaire.

Toutefois, l'éducation des hommes ne se termine pas lorsque finit l'école. Elle continue sous différentes formes pendant toute la durée de la vie. A l'élévation du niveau technique-scientifique et de culture générale contribuent aussi l'enseignement politique, les cabinets techniques, les sessions techniques et scientifiques, les différentes activités culturelles, etc.

Les auteurs analysent aussi la corrélation entre la formation d'un large horizon scientifique et le développement de la conscience sociale dans son ensemble, et soulignent le fait que ce processus ne se déroule pas dans le calme, mais comme lutte contre les restes du mysticisme persistant dans la conscience des hommes.

En conclusion, sur la base des documents du parti, l'ouvrage montre les perspectives ouvertes dans le domaine en discussion, au cours de la nouvelle étape historique de développement du pays, l'étape d'achèvement de l'édification du socialisme.

ORÎNDUIREA SOCIALISTĂ ȘI AVÎNTUL ȘTIINȚELOR NATURII ÎN R.P.R.

Știința ca formă a conștiinței sociale își are izvorul în practica umană, se dezvoltă sub influența cerințelor practice și în primul rînd a cerințelor economice ale societății. După cum arăta Engels, „necesitatea economică a fost și a devenit din ce în ce mai mult principalul resort al cunoașterii *progresive* a naturii..." [1].

Dezvoltarea științelor naturii este totdeauna legată de avîntul economiei, al producției, este determinată de acest avînt; la rîndul lor, științele naturii devin o armă puternică în lupta omului pentru stăpînirea naturii [2].

Subliniind faptul că științele naturii au la bază practica umană, nu trebuie să uităm că această practică este un proces istoric care se dezvoltă în cadrul diferitelor orînduiri sociale. Practica socială are, de pildă, o anumită formă în feudalism, o alta în capitalism și cu totul altă formă în socialism. Toate acestea nu pot să nu se răsfrîngă și asupra caracterului dezvoltării științelor speciale ale naturii.

Științele naturii, deși nu au un caracter de clasă, nu sînt totuși independente de orînduirea socială în care se dezvoltă. Caracterul unei orînduiri, contradicțiile, limitele ei, lasă o amprentă puternică asupra dezvoltării științelor. În această ordine de idei trebuie subliniat că, în funcție de interesele lor, diferitele clase sociale au atitudini diferite față de știință. Această atitudine își găsește expresia, pe de o parte, în modul de folosire a cuceririlor științelor naturii și în raport cu acesta, în atenția acordată dezvoltării științei și, pe de altă parte, în interpretarea filozofică a procesului de cercetare științifică și a rezultatelor la care au ajuns științele.

---

[1] Marx-Engels, *Opere alese*, vol. II, E.S.P.L.P., 1955, p. 541.

[2] A recunoaște dependența generală a științei de practica socială nu înseamnă a deduce direct și nemijlocit din dezvoltarea acesteia toate problemele pe care cercetarea științifică și le propune și le rezolvă în diferite stadii ale evoluției sale. Constituite pe baza și din nevoile materiale ale producției, dezvoltîndu-se sub impulsul practicii sociale, științele naturii au o independență relativă față de practică, de producție, care-și găsește expresia în logica internă a dezvoltării lor. Pentru o descoperire științifică sînt necesare nu numai premise tehnico-materiale ci și premise teoretico-științifice.

În societatea burgheză ştiinţa este subordonată capitalului, ea servind — prin intermediul aplicaţiilor practice, ca un instrument de exploatare. Dezvoltarea ştiinţei este puternic influenţată de caracterul extrem de contradictoriu al orînduirii capitaliste, de conflictul dintre interesele înguste ale capitaliştilor, care urmăresc numai obţinerea de profituri, şi necesităţile generale ale societăţii. Posibilitatea dezvoltării ştiinţei în capitalism este legată, în general, de perioadele de înviorare a economiei capitaliste şi poartă amprenta intereselor care guvernează, într-un moment sau altul, politica diferitelor grupe de capitalişti. Astfel, goana după profit, concurenţa, cît şi politica războiului „rece", a cursei înarmărilor, face necesară dezvoltarea unor anumite laturi ale tehnicii de producţie şi ale ştiinţei, subordonate exclusiv acestor interese. Dar tocmai această unilateralitate şi îngustime, această strictă dependenţă a ştiinţei de alternanţa diferitelor conjuncturi, caracteristice pentru orînduirea capitalistă contemporană, reflectă în modul cel mai pregnant starea de stagnare, decăderea cercetării ştiinţifice în ţările dominate de monopolurile imperialiste. Decăderea orînduirii capitaliste, limitele de netrecut ale acesteia care au la bază contradicţia antagonistă dintre relaţiile de producţie şi forţele de producţie, impun şi ştiinţei limite în dezvoltare care nu pot fi depăşite în cadrul orînduirii capitaliste. Se ştie între altele, cît de dezastruoasă apare pentru capitalism problema introducerii automatizării complexe şi totale în industrie, a acestui progres revoluţionar în dezvoltarea tehnicii. Exprimate în cifre referitoare la economia americană, automatizarea industriei ar avea drept consecinţă ca 1,5 milioane de muncitori să asigure producţia pe care o dau astăzi 17 milioane de muncitori. Evident, automatizarea reprezintă în sine o mare victorie în lupta omului pentru dominarea naturii. Dar în condiţiile capitalismului automatizarea complexă şi totală ar însemna şomaj de proporţii uriaşe, ar însemna o situaţie în care existenţa capitalismului ar fi imposibilă. Reducerea masivă a braţelor de muncă ar restrînge piaţa internă într-o asemenea măsură, încît realizarea producţiei capitaliste ar deveni imposibilă, deoarece ar dispărea însăşi posibilitatea obţinerii profitului capitalist.

Această situaţie care pune piedici de netrecut în calea progresului tehnic, nu poate să nu se răsfrîngă negativ şi asupra dezvoltării ştiinţei. De aceea, în capitalism cercetările ştiinţifice au un caracter inegal, contradictoriu, haotic, unilateral, existînd o evidentă tendinţă obiectivă de frînare a progresului cercetărilor ştiinţifice, accentuată de imposibilitatea coordonării şi organizării cercetărilor ştiinţifice pe plan naţional în condiţiile domniei concurenţei şi anarhiei. Or, rezolvarea problemelor complexe pe care le ridică în timpurile noastre cercetarea ştiinţifică într-o serie de domenii ale ştiinţei, cum sînt de exemplu studierea spaţiului cosmic, a fenomenelor atomice, cere mijloace materiale uriaşe, colaborarea unui mare număr de colective de cercetare, ceea ce presupune organizarea planificată a cercetărilor ştiinţifice. Dacă ţinem, totodată, seama de rămînerea în urmă a învăţămîntului de toate gradele în ţările capitaliste, situaţie care exprimă faptul că învăţămîntul însuşi nu constituie aici decît un instrument pentru fructificarea capitalului, putem avea o ima-

gine mai completă asupra piedicilor pe care capitalismul le ridică în fața dezvoltării științei.

Orînduirea capitalistă, bazată pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, nu mai poate asigura premisele materiale și umane necesare dezvoltării și avîntului cercetărilor științifice. Este bine cunoscut faptul că statele capitaliste pun mari speranțe în militarizarea din ce în ce mai accentuată a economiei, dar, departe de a fi o soluție a contradicțiilor inerente lumii capitaliste, această orientare nu face decît să le adîncească și mai mult. Din punctul de vedere al dezvoltării științelor naturii, trebuie să observăm — de pildă — că, dacă în cadrul pregătirilor militare a fost posibilă folosirea unor mijloace de cercetare mai vaste, rezultatele astfel obținute sînt orientate exclusiv spre scopuri de distrugere, sînt profund antisociale și antiumane și că, pînă la urmă, această orientare se întoarce chiar împotriva dezvoltării tehnicii militare, fapt consemnat de rămînerea în urmă a acestui domeniu chiar în S.U.A., unde i se atribuie tehnicii militare rolul de imbold principal al dezvoltării cercetărilor științifice. Stagnarea științei în capitalism este totodată cu atît mai evidentă în asemenea probleme de mare însemnătate pentru omenire, ca folosirea pașnică a energiei atomice, explorarea cosmosului, și în alte domenii de cercetare științifică; un mare număr de oameni de știință din Occident sînt nevoiți — în fața faptelor — să recunoască marele avans al științei sovietice.

Deoarece știința în capitalism slujește interesele monopolurilor, multe dintre cuceririle științifice în loc să îmbunătățească viața oamenilor muncii duc la înrăutățirea ei; faptul că un număr mare de ramuri științifice sînt subordonate pregătirilor militare, face ca mulți savanți burghezi să privească progresul științei ca un fenomen ce aduce oamenilor nu foloase, ci numai nenorociri. Astfel, cunoscutul fizician R. Lapp a ajuns să considere energia atomică drept o mare calamitate pentru omenire [1].

De asemenea Ch. D. Darwin, nepotul întemeietorului biologiei moderne, a consacrat una din cărțile sale ideii că nu există nici un temei, pentru a aștepta un progres în obținerea fericirii umane [2].

Aceeași stare de spirit se observă la mulți alți oameni de știință burghezi, care nu-și dau încă seama că nu descoperirile științei, ci capitalismul se opune fericirii umane, că dimpotrivă umanitatea este vital interesată în avîntul nestăvilit al tuturor științelor, dar că condiția fundamentală a acestui avînt este — astăzi — lichidarea capitalismului. Viitorul științei nu poate fi legat de orînduirea capitalistă, ci numai de orînduirea socialistă.

O cauză însemnată a stagnării științei în capitalism o constituie, de asemenea, interpretarea în spirit idealist a datelor științelor naturii, făcută sub înrîurirea filozofiei burgheze, în primul rînd a filozofiei neopozitiviste.

Îndeplinindu-și misiunea socială care constă în apărarea, justificarea ideologică a orînduirii burgheze, concepția neopozitivistă neagă

---

[1] R. E. Lapp, *Atoms and people*, N. Y., 1956, p. 171.
[2] Ch. D. Darwin, *The next million years*, London, 1952.

capacitatea omului de a cunoaște esența fenomenelor, de a descoperi legile obiective de dezvoltare a naturii și mai ales ale dezvoltării societății, legi care dezvăluie inevitabilitatea pieirii orînduirii capitaliste. Considerînd ca lipsită de sens cercetarea cauzelor fenomenelor și chiar existența lumii obiective, diversele forme ale pozitivismului pun limite artificiale cercetării științifice. De aceea înrîurirea concepțiilor neopozitiviste idealiste și metafizice asupra oamenilor de știință burghezi este unul din factorii care frînează în mod serios dezvoltarea științei în capitalism.

Așadar, orînduirea capitalistă fiind o orînduire perimată frînează în cele mai diferite moduri dezvoltarea forțelor de producție; ea nu permite creșterea puterii omului asupra naturii decît în măsura în care aceasta implică o creștere a puterii unor categorii restrînse de exploatatori asupra imensei majorități a omenirii. Ca atare, orînduirea capitalistă frînează într-o măsură însemnată și progresul cunoașterii naturii, progresul științelor.

Cu totul alta este situația în socialism, orînduire caracterizată de lipsa contradicțiilor antagoniste între nivelul forțelor de producție și caracterul relațiilor de producție. După cum a demonstrat Marx, dezvoltarea neîngrădită a forțelor moderne de producție este incompatibilă cu existența relațiilor de exploatare; dacă într-o fază puțin dezvoltată a producției, în condițiile unei tehnici relativ rudimentare, progresul social nu era posibil decît prin trecerea de la o orînduire bazată pe exploatare la o alta, mai progresistă, dar bazată tot pe exploatare, în condițiile producției moderne, progresul social nu se poate realiza decît prin trecerea la o orînduire în care să fie înlăturată orice exploatare.

Desființînd în mod radical orice formă de exploatare a omului de către om, orînduirea socialistă permite o dezvoltare neîngrădită, fără precedent în istorie, a tuturor aspectelor materiale și spirituale ale societății. În socialism dezvoltarea forțelor de producție, creșterea puterii omului asupra naturii și asupra propriei sale istorii nu este dependentă de interesele opuse societății ale unui grup de deținători ai mijloacelor de producție întrucît acestea din urmă sînt bunuri sociale, obștești. În consecință, în socialism unde este desființată proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, și unde este instaurată proprietatea obștească asupra mijloacelor de producție, unde puterea se află în mîinile clasei muncitoare care reprezintă interesele întregii societăți — știința capătă cîmp liber de dezvoltare, cunoscînd o înflorire nemaiîntîlnită în istoria omenirii.

Rezultatele de însemnătate mondială obținute de savanții sovietici în cele mai diferite domenii ale dezvoltării științei — în domeniul folosirii energiei atomice în scopuri pașnice, în domeniul rachetelor și cercetării cosmosului, în domeniul cercetării razelor cosmice, în domeniul teoriei fizicii moderne, al radiațiilor, în teoria sistemelor automate, în biologie, în medicină etc. — perspectivele mărețe de dezvoltare nelimitată care se deschid științei sovietice în epoca construirii desfășurate a comunismului, constituie o mărturie grăitoare a superiorității uriașe a științei sovietice față de situația științei în țările capitaliste, fapt recunoscut astăzi nu numai de numeroși oameni de știință din țările capitaliste, ci și de numeroși oameni politici burghezi.

La baza acestei dezvoltări a științei în socialism stă în primul rînd faptul că știința fiind pusă în slujba întregii societăți servește în mod nemijlocit practicii umane, luptei omului pentru stăpînirea naturii, spre deosebire de capitalism unde ea devine, prin intermediul monopolurilor capitaliste, un instrument al aservirii oamenilor muncii. Practica construcției socialiste și comuniste care nu cunoaște crize ci un avînt continuu al producției, dă științei posibilități nemaiîntîlnite pentru o dezvoltare accelerată. Dacă în condițiile capitalismului știința servește în general ca mijloc de exploatare a oamenilor muncii, în condițiile socialismului, ea este un puternic instrument de ridicare a bunăstării materiale și a culturii maselor populare.

În socialism fiind înlăturate contradicțiile antagoniste dintre relațiile de producție și forțele de producție, se stabilește între acestea o concordanță care creează posibilități nelimitate pentru dezvoltarea forțelor de producție, fapt care determină la rîndul său și dezvoltarea nelimitată a științei. La baza acestei concordanțe între relațiile de producție și forțele de producție stă proprietatea obștească asupra mijloacelor de producție. Proprietatea obștească asupra mijloacelor de producție determină apariția în socialism a unei noi legități sociale, necunoscute în capitalism : legea dezvoltării planice proporționale a economiei, lege care la rîndul său face necesară planificarea activității economice, a întregii activități sociale.

Cu alte cuvinte, socialismul înseamnă, după cum arată clasicii marxism-leninismului, saltul din imperiul necesității în imperiul libertății. În socialism legile obiective ale dezvoltării sociale se realizează prin activitatea conștientă a oamenilor, factorul subiectiv avînd o importanță hotărîtoare în activitatea socială a oamenilor. Construcția planificată a socialismului, a comunismului, nu este decît o expresie a activității conștiente a oamenilor muncii, conduși în activitatea lor de partidul marxist-leninist al clasei muncitoare în vederea făuririi unei societăți noi. Dezvoltarea planificată a economiei, a producției implică și dezvoltarea planificată a științei în socialism, deoarece în condițiile socialismului sarcina primordială a științei este slujirea nemijlocită a producției. Prin planificarea cercetărilor științifice în conformitate cu interesele naționale, este înlăturat caracterul în general haotic, unilateral, caracteristic pentru dezvoltarea științei în capitalism. Caracterul planificat al activității științifice care leagă într-un sistem organic toate unitățile științifice ale țării și unifică toate forțele științifice, asigură științei o perspectivă nelimitată de dezvoltare.

Planificarea activității științifice, conducerea și îndrumarea dezvoltării științei de către partidul clasei muncitoare înarmat cu singura concepție științifică despre lume — marxism-leninismul, reprezintă una dintre condițiile fundamentale care permit dezvoltarea nestăvilită a științei în societatea socialistă. Pentru a ne da seama de uriașele posibilități pe care le capătă astfel dezvoltarea științei, trebuie să avem în vedere și posibilitățile de planificare a activității și de organizare a colaborării științifice pe scara întregului sistem socialist. Ca să luăm numai un exemplu în acest sens, amintim amploarea cercetărilor pentru folosirea energiei atomice în scopuri pașnice înfăptuite în comun de o serie de țări socialiste în frunte cu U.R.S.S. în Institutul unificat de la Dubna.

Puternica dezvoltare a ştiinţelor în ţara noastră în anii construcţiei socialiste este un exemplu strălucit al adevărului că numai în socialism îi sînt asigurate ştiinţei toate posibilităţile de a deveni o armă puternică în transformarea naturii şi societăţii. Ştiinţa nu poate exista independent de societate, de nevoile ei, cum încearcă să afirme unii oameni de ştiinţă burghezi. Avînd izvorul în practica socială, ştiinţa precum şi caracterul dezvoltării ei, depind în ultimă instanţă de caracterul orînduirii sociale.

Este astfel cunoscut nivelul scăzut la care se afla ştiinţa din ţara noastră în timpul regimului burghezo-moşieresc. Înapoierea ţării, ca rezultat al aservirii ei intereselor capitalului străin şi indigen, dezinteresul aproape total al statului pentru propăşirea ştiinţei au făcut ca ştiinţa în Romînia de atunci să se menţină la un nivel scăzut în ciuda existenţei unor oameni de ştiinţă remarcabili, ca : V. Babeş, G. Marinescu, C. I. Parhon G. Ţiţeica şi alţii.

În cele ce urmează vom analiza pe scurt o serie de condiţii concrete, care favorizează dezvoltarea impetuoasă a ştiinţei în orînduirea socialistă.

Prin instaurarea regimului democrat-popular, prin avîntul construcţiei socialiste în ţara noastră s-a produs o cotitură radicală şi în ceea ce priveşte dezvoltarea ştiinţei în Romînia. În aceste condiţii noi, conducerea şi îndrumarea activităţii ştiinţifice de către Partidul Muncitoresc Romîn a fost acel factor hotărîtor care a asigurat dezvoltarea fără precedent a cercetării ştiinţifice. Sub conducerea partidului au fost asigurate toate condiţiile de ordin material şi spiritual necesare creşterii vertiginoase a cercetărilor ştiinţifice.

În regimul nostru, cercetarea ştiinţifică este legată în mod nemijlocit de practica socială, de practica construirii socialismului, spre deosebire de Romînia capitalistă în care o cercetare tehnico-ştiinţifică legată nemijlocit de producţie aproape că nu a existat. Sarcina fundamentală a cercetării ştiinţifice a devenit rezolvarea problemelor legate de dezvoltarea industriei şi agriculturii, de introducerea tehnicii celei mai noi în toate ramurile economiei naţionale. „Orientarea consecventă a cercetărilor spre necesităţile dezvoltării economiei naţionale, abordarea unor probleme centrale ale dezvoltării industriei şi agriculturii — arată acad. Ath. Joja, preşedintele Academiei R.P.R. — constituie o contribuţie hotărîtoare la înflorirea ştiinţei noastre socialiste" [1].

Numai în socialism, unde activitatea ştiinţifică este legată în mod conştient de rezolvarea în primul rînd a problemelor ridicate de practica socială, de producţie, ştiinţa devine în sensul adevărat al cuvîntului o „nemijlocită forţă de producţie" (Marx).

Mergînd pe această cale ştiinţa noastră a obţinut o serie de succese remarcabile, a dat un ajutor preţios la soluţionarea unor probleme tehnice importante. Astfel sînt cunoscute cercetările privitoare la utilizarea presiunii gazelor naturale înainte de ardere, cercetările pentru valorificarea cărbunilor inferiori — chestiune de importanţă majoră pentru economia noastră — lucrările asupra aerodinamicii vitezelor mari, asupra lubrificaţiei,

[1] *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn*, Editura politică, 1960, p. 562.

cercetările privind sudura vagoanelor şi liniilor ferate şi construcţia de maşini hidraulice.

În domeniul fizicii atomice s-au obţinut realizări privind aplicarea radioizotopilor în industrie, în prospecţiunile geologice şi în dozarea potasiului etc.

În domeniul chimiei sînt cunoscute studiile asupra produselor macromoleculare, asupra catalizei şi sintezelor organice şi asupra cineticii proceselor de oxidare, s-a realizat sinteza ciclobutadienei, rezolvîndu-se astfel nu numai o problemă actuală a producţiei chimice ci şi o problemă teoretică a chimiei organice în suspensie de peste 50 de ani.

Matematicienii noştri au efectuat cercetări importante în diferite ramuri dintre care unele interesează direct tehnica automatizării şi a calculelor economice.

În domeniul biologiei şi ştiinţelor agricole s-au obţinut realizări privind hibrizii de porumb, a noi soiuri de grîu, sfeclă de zahăr şi alte plante.

Sînt cunoscute marile succese ale medicinii romîneşti în eradicarea malariei, scăderea mortalităţii infantile, combaterea gripei endemice etc.

Paralel cu cercetările privind rezolvarea problemelor legate direct de producţie, de nevoile sociale, oamenii de ştiinţă din ţara noastră au obţinut o serie întreagă de realizări în ceea ce priveşte cercetarea fundamentală care se impune prin logica internă a ştiinţelor. În ţara noastră ştiinţa se dezvoltă în condiţiile unei îmbinări armonioase a cercetărilor fundamentale şi a celor aplicate. Această îmbinare este de o importanţă capitală pentru ştiinţă, deoarece numai cercetarea aplicată lipsită de cercetarea fundamentală, deschizătoare de drumuri noi, nu poate asigura progresul continuu al ştiinţei şi tehnicii. Superioritatea socialismului constă tocmai în faptul că el asigură cercetarea ştiinţifică multilaterală, spre deosebire de capitalism în care subordonarea ştiinţei faţă de capital determină o decădere treptată a cercetărilor fundamentale şi creşterea ponderii cercetărilor aducătoare de profit imediat.

Efectuînd cercetări fundamentale, fizicienii noştri se ocupă printre altele de problema izotopilor, de problema descărcării electrice în gaze, de problema microparticulelor, ajungînd la unele concluzii rodnice în ceea ce priveşte dezintegrarea mezonilor şi a corelaţiei lor unghiulare. În 1960 s-au obţinut rezultate importante cum ar fi verificarea modelului cu două centre în interacţia nucleară cu particule de mare energie, aplicaţii ale modelelor nucleare în studiul proprietăţilor nucleului atomic etc.

Multe din realizările ştiinţei romîneşti în anii regimului democrat-popular au intrat în patrimoniul ştiinţei mondiale. Astfel, succesele şcolii fiziologice a acad. C. I. Parhon sînt apreciate în lumea întreagă. La Congresul internaţional de fiziologie care a avut loc nu demult la Buenos-Aires — de exemplu — Institutul de endocrinologie al Academiei R.P.R. a prezentat o comunicare cu privire la descoperirea unui sistem *funcţional* — în profunzimea creierului — a cărui activitate nu era pe deplin cunoscută în ştiinţa mondială.

Nu mai puţin cunoscute sînt şi rezultatele obţinute de savanţii noştri în dezvoltarea ştiinţelor matematice, lucrările acad. S. Stoilow, acad. Gr. Moisil şi ale altora.

Rezultatele cercetărilor în domeniul structurii nucleonilor, în special al structurii *norului mezonic*, reprezintă succese de seamă ale fizicii romîneşti, care şi-au găsit un puternic ecou în lumea ştiinţifică.

De asemenea lucrările biologilor romîni şi mai ales acelea legate de transplantarea inimii embrionare, lucrări expuse în comunicările la cel de-al X-lea Congres internaţional de biologie celulară, s-au bucurat de o înaltă apreciere din partea oamenilor de ştiinţă din lumea întreagă.

Aprecieri înalte au primit şi rezultatele obţinute de oamenii noştri de ştiinţă în domeniul chimiei, mecanicii şi al altor discipline ştiinţifice.

Cercetările în medicină şi mai ales în fiziologie şi fiziopatologie, pe baza concepţiei pavloviste, au dus în ultimii ani la elaborarea unor metode proprii şi la rezultate care ridică pe o treaptă superioară tradiţiile materialiste ale medicinii romîneşti.

Partidul şi statul nostru democrat-popular creează şi dezvoltă neîntrerupt baza materială a cercetărilor ştiinţifice, asigură pregătirea cadrelor de specialişti. În anii regimului democrat-popular au fost construite sau complet reutilate zeci de institute de cercetare ştiinţifică.

Din an în an creşte numărul cercetătorilor ştiinţifici care îşi consacră toate forţele progresului ştiinţei în ţara noastră. Numai în cadrul institutelor Academiei R.P.R. lucrează astăzi peste 2 500 de cercetători.

Socialismul a descătuşat forţele uriaşe ale poporului muncitor, făcînd posibile succese mari în toate domeniile dezvoltării sociale, asigurînd un avînt fără precedent al ştiinţei.

Sub îndrumarea partidului şi a statului nostru socialist, activitatea ştiinţifică devine un bun de preţ al maselor muncitoare. Prin întreaga activitate de îndrumare, prin întreaga activitate ideologică, partidul şi statul nostru socialist contribuie la atingerea acestui scop de uriaşă importanţă pentru dezvoltarea ţării noastre pe calea socialismului; căci nu poate fi vorba de progresul ştiinţei fără ca ea să devină un bun al maselor muncitoare.

Fiind strîns legată de practica socială, de producţie, ştiinţa în socialism nu se dezvoltă numai în institutele de cercetare, ci şi pe locul de producţie — în fabrici, uzine, pe ogoare. Participînd creator în procesul producţiei, şi însuşindu-şi cunoştinţele ştiinţifice şi tehnice, muncitorii ajută activ pe oamenii de ştiinţă în rezolvarea multor probleme tehnico-ştiinţifice. De fapt, activitatea productivă reprezintă azi o parte integrantă a cercetării ştiinţifice. Producţia nu numai că verifică în ultimă instanţă justeţea multor teze teoretice, ci reprezintă şi un impuls permanent pentru cercetarea ştiinţifică, determinînd problematica ei. În aceste condiţii, fără colaborarea directă între oamenii de ştiinţă şi oamenii muncii nu poate exista nici o cercetare ştiinţifică rodnică. Aceasta impune cu necesitate ridicarea permanentă a nivelului de cunoştinţe tehnico-ştiinţifice ale muncitorilor, tehnicienilor, ale tuturor oamenilor muncii. Răspîndirea concepţiei materialist-dialectice despre lume, răspîndirea cunoştinţelor ştiinţifice în mase creează acel teren fecund pe care cresc şi se dezvoltă oamenii de ştiinţă de tip nou, socialist.

O importanţă deosebită pentru progresul ştiinţei a avut-o reforma învăţămîntului, care a pus întregul sistem de învăţămînt pe baze ştiinţifice. Orientarea învăţămîntului pe baza concepţiei marxist-leniniste, legarea şcolii de viaţă constituie principiile de bază ale acestei reforme. În centrul întregii activităţi care se desfăşoară în şcoli şi institute de învăţămînt superior se află înarmarea elevilor şi studenţilor cu cunoştinţe ştiinţifice şi educarea lor comunistă în spiritul concepţiei materialist-dialectice despre lume. Introducerea ştiinţelor sociale în învăţămîntul superior încă din 1948 şi în învăţămîntul mediu din anul şcolar 1958—1959 aduce o contribuţie însemnată în realizarea acestui scop.

Un alt factor de mare însemnătate pentru dezvoltarea ştiinţei în ţara noastră îl constituie răspîndirea experienţei ştiinţei sovietice, a experienţei ştiinţei din celelalte ţări socialiste. Astfel, datorită colaborării şi întrajutorării tovărăşeşti în cadrul sistemului mondial socialist şi în primul rînd datorită ajutorului dezinteresat al Uniunii Sovietice, R.P. Romînă a păşit în era cuceririlor în domeniul energiei atomice. Înfiinţarea Institutului de fizică atomică şi punerea în funcţiune a primului reactor nuclear şi a primului accelerator de particule elementare sînt rezultate de prim ordin ale sprijinului sovietic dat ţării noastre în dezvoltarea ştiinţei. Acest sprijin frăţesc al poporului sovietic a permis cercetătorilor noştri să aducă contribuţii originale valoroase atît în microfizică şi producţia de izotopi radioactivi, cît şi în problemele exploatării reactorilor nucleari.

O mare importanţă pentru dezvoltarea armonioasă, neîngrădită a ştiinţei din ţara noastră revine orientării ei ideologice marxist-leniniste. Ştiinţa modernă, oglindind esenţa profundă a lucrurilor şi fenomenelor, reflectă caracterul dialectic al acestei esenţe, care nu poate fi înţeleasă, interpretată în mod just fără cunoaşterea şi aplicarea materialismului dialectic. Materialismul dialectic se impune astăzi mai mult ca oricînd drept singura metodologie generală a tuturor ştiinţelor speciale.

„Cunoaşterea temeinică a ştiinţei marxist-leniniste, a adevărului ştiinţific despre natură, viaţă, societate — subliniază tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej — este necesară pentru aprofundarea oricărei ramuri a ştiinţei — fizica, chimia, matematica, fără să mai vorbim de istorie, limbă, literatură. Materialismul dialectic este călăuza sigură a omului de ştiinţă. Numai această concepţie permite studierea lucrurilor şi fenomenelor în mişcarea, dezvoltarea şi transformarea lor, şi nu o prezentare scolastică, înţepenită a acestora"[1].

Filozofia materialist-dialectică studiază realitatea obiectivă în ansamblul ei, descoperă legile cele mai generale ale acestei realităţi, legile cele mai generale ale naturii, societăţii şi gîndirii. Dar aceste legi generale nu există în afara legilor particulare studiate de ştiinţele speciale, ci în şi prin aceste legi; legile studiate de ştiinţele speciale — legile particulare cuprind la rîndul lor anumite aspecte, anumite laturi ale legilor celor mai generale studiate de filozofia materialist-dialectică.

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Cuvîntare rostită la congresul învăţătorilor din R.P.R.*, în *Articole şi cuvîntări*, ed. a IV-a, p. 464.

Orice obiect, de pildă, orice fenomen studiat de ştiinţele naturii are o latură esenţială şi una fenomenală, are un conţinut şi o formă, reprezintă o unitate a contrariilor, are o determinare calitativă şi una cantitativă etc. Or, toate aceste laturi şi relaţii se fixează şi se exprimă în categorii filozofice. Categoriile filozofice materialist-dialectice sînt, de aceea, categorii ale metodei de cunoaştere în general, ale metodei de cercetare a lumii obiective în diversele ei forme particulare. Ca urmare a acestui fapt după cum generalul şi particularul se presupun şi se condiţionează reciproc, în acelaşi fel se presupun şi se condiţionează reciproc filozofia şi ştiinţele speciale.

Pornind de la importanţa deosebită a filozofiei marxist-leniniste pentru fundamentarea şi orientarea cercetărilor ştiinţifice, partidul duce o politică consecventă de răspîndire a concepţiei materialist-dialectice despre lume, de înarmare teoretică a oamenilor de ştiinţă cu această concepţie.

Mergînd pe linia stabilirii unei legături organice între cercetarea în domeniul ştiinţelor speciale şi filozofia marxist-leninistă, partidul a organizat învăţămîntul ideologic pentru oamenii de ştiinţă, pentru cadrele didactice, a iniţiat dezbateri ştiinţifice largi asupra bazelor teoretice ale unor discipline ca fizica, biologia, chimia, medicina ş. a., măsuri care au o însemnătate deosebită pentru cercetarea ştiinţifică în general.

Editarea în ţara noastră, într-un tiraj de masă, a operelor lui Karl Marx, Friedrich Engels, V. I. Lenin, a literaturii marxist-leniniste în general, a cărţilor dedicate problemelor materialismului dialectic, problemelor filozofice ale ştiinţelor naturii, constituie un factor important în răspîndirea concepţiei materialist-dialectice despre lume în rîndurile oamenilor de ştiinţă.

Înţelegînd uriaşa importanţă a materialismului dialectic în cunoaşterea ştiinţifică, marea majoritate a oamenilor de ştiinţă şi-au însuşit principiile de bază ale concepţiei marxist-leniniste despre lume şi îşi adîncesc mereu cunoştinţele în acest domeniu. În activitatea lor ştiinţifică ei au putut să se convingă de faptul că numai filozofia materialist-dialectică orientează în mod just pe omul de ştiinţă în cercetarea fenomenelor obiective ale naturii, că numai această filozofie le inspiră încredere în posibilitatea nelimitată de cunoaştere a lumii obiective.

Cercetînd domenii noi ale naturii şi societăţii, oamenii de ştiinţă din ţara noastră îşi dau tot mai mult seama de importanţa uriaşă a filozofiei materialist-dialectice pentru rezolvarea problemelor ştiinţifice. Despre acest lucru ne vorbeşte cît se poate de convingător ancheta pe care revista *Cercetări filozofice* a întreprins-o recent în rîndurile savanţilor care activează în cele mai diferite domenii ale ştiinţei [1].

Arătînd că analiza structurală duce în mod firesc pe matematician la metoda de expunere logică, axiomatică, acad. Simion Stoilow scotea în evidenţă marea importanţă pe care o prezintă pentru matematică pre-

[1] Vezi *Cercetări filozofice*, nr. 4 şi 5 din 1960.

cizarea exactă a valorii acestei metode în ceea ce privește cunoașterea reală a obiectelor matematice și, prin ele, a unor fenomene naturale. Acad. S. Stoilow subliniază că această problemă ar putea face obiectul unor cercetări comune între filozofi și matematicieni [1].

Dintre problemele teoretice ale biologiei, problema apariției vieții, problema speciei ca unitate distinctă în populația animală și vegetală de pe globul pămîntesc, problema eredității, problema evoluției, constituie, după părerea acad. G. Ionescu-Șișești, probleme care au implicații filozofice importante. Omul de știință, care aspiră să facă generalizări sau sinteze filozofice asupra marilor probleme ale biologiei, arată acad. G. Ionescu-Șișești, trebuie să fie filozof și biolog în același timp [2].

Prof. univ. Valeriu Novacu, membru corespondent al Academiei R.P.R., subliniază printre altele, marea însemnătate a materialismului dialectic pentru soluționarea unor probleme puse de teoria cuantică a cîmpului, respectiv de teoria particulelor elementare [3].

Prin caracterul revoluționar al scopului urmărit — stăvilirea procesului de îmbătrînire considerat drept un fenomen firesc — gerontologia nu se poate dezvolta decît avînd la bază filozofia materialist-dialectică. Aici, după cum arată prof. dr. Ana Aslan, este vorba în primul rînd de posibilitatea de a influența ontogeneza în sensul dorit, adică în sensul întăririi relative a organismului. Or, pentru stabilirea unor căi concrete și efective de influențare a longevității — trebuie elucidat un grup de probleme bogate în implicații de ordin filozofic. În această ordine de idei se pune problema, dacă este posibilă elaborarea unei teorii biologice generale a îmbătrînirii, valabilă pentru toate ființele vii. În ultimii ani se discută în acest sens teza stingerii contradicțiilor interne ale organismului ca mecanism al îmbătrînirii [4].

Cercetările în domeniul istoriei medicinii au avut întotdeauna o fundamentare filozofică directă. Premisa cercetărilor în domeniul igienei — arată prof. dr. Ardeleanu, membru corespondent al Academiei R.P.R. — este problema filozofică a interdependenței dintre organism și mediu și, mai ales, problema condiționării sociale a existenței biologice a omului. De asemenea, pentru cercetările în domeniul statisticii sanitare o deosebită importanță prezintă problema creșterii populației, precum și lupta între materialism și idealism în demografie [5].

Neurofiziologia modernă este de asemenea o știință care, studiind fiziologia simțurilor, a fenomenelor de conștiință, de memorie și de comportare nu se poate dezvolta fără o generalizare filozofică bazată pe metoda materialist-dialectică. Fără materialismul dialectic — subliniază acad. A. Kreindler — nu poate fi înțeleasă esența acestor fenomene. Același lucru se poate spune și despre aspectul neurofiziologic al limbajului în care concepția materialistă a lui Pavlov despre cel de-al doilea sistem de semnalizare cere încă să fie mult adîncită și dezvoltată, atît în ceea ce

[1] *Cercetări filozofice*, nr. 4, 1960, p. 183.
[2] *Ibidem*, p. 192.
[3] *Ibidem*, p. 187—188.
[4] *Ibidem*, p. 196—197.
[5] *Ibidem*.

priveşte cunoaşterea mecanismelor cît şi în ceea ce priveşte generalizarea filozofică marxistă [1].

Toate aceste considerente expuse de savanţii noştri de frunte confirmă din nou teza leninistă că dezvoltarea ştiinţei moderne este strîns legată de dialectica materialistă. Această dialectică a lucrurilor şi fenomenelor studiate de ştiinţele speciale nu poate fi înţeleasă, generalizată, sistematizată fără folosirea materialismului dialectic ca metodologie generală a cercetărilor ştiinţifice, fapt pe care l-a înţeles marea majoritate a oamenilor noştri de ştiinţă şi datorită căruia ei obţin succese remarcabile în munca lor de cercetare.

Însuşindu-şi concepţia materialist-dialectică despre lume, oamenii de ştiinţă din ţara noastră luptă împotriva influenţei ideologiei burgheze, a filozofiei idealiste în ştiinţă care constituie o frînă în mersul înainte al acesteia. Documentele celui de-al III-lea Congres al P.M.R. subliniază necesitatea combaterii concepţiilor ideologice străine, unele — moştenire a trecutului, altele — reflectare a influenţei lumii capitaliste. „Lupta ce se desfăşoară între filozofia materialist-dialectică şi filozofia idealistă — subliniază tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej, — este însăşi lupta pentru progresul ştiinţei. Numai gîndirea eliberată de prejudecăţi, gîndirea bazată pe concepţia materialist-dialectică deschide drum larg către un nestăvilit progres al ştiinţei şi culturii" [2].

Datorită condiţiilor materiale şi ideologice create de statul nostru democrat-popular sub conducerea partidului, dezvoltarea ştiinţei din ţara noastră a atins un ritm şi o amploare încă nemaiîntîlnite.

În faţa ştiinţei noastre, puse în slujba făuririi unei vieţi mai bune, stau sarcini noi şi mari legate de traducerea în viaţă a măreţului program de desăvîrşire a construcţiei socialiste, program trasat de cel de-al III-lea Congres al partidului.

Cercetarea ştiinţifică, după cum subliniază directivele Congresului al III-lea al P.M.R. este chemată să dea o contribuţie importantă la introducerea tehnicii noi şi la soluţionarea problemelor tehnico-economice pe care le ridică dezvoltarea economiei naţionale.

În faţa ştiinţelor tehnice, în faţa institutelor de cercetări stau în primul rînd sarcinile legate de valorificarea resurselor energetice şi de minereuri utile de care dispunem. O atenţie deosebită va fi de asemenea acordată modernizării proceselor tehnologice, perfecţionării maşinilor fabricate în ţară, introducerii şi extinderii automatizării în industrie.

Cercetarea în domeniul fizicii este chemată să se ocupe de problema folosirii energiei nucleare în scopuri paşnice, de problema proiectării şi folosirii maşinilor de calculat şi a aparatelor electronice, de problema aplicării izotopilor radioactivi în practica industrială, agricolă şi medicală, de problema folosirii largi pe scară industrială a semiconductorilor.

În scopul realizării acestor sarcini în prezent se iau măsuri importante. După cum se arată în Raportul prezentat de acad. Şt.-M. Milcu

---

[1] *Cercetări filozofice*, nr. 4, 1960 p. 198.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, dec. 1958 — iulie 1959. Editura politică, 1959, p. 605—606.

la sesiunea adunării generale a Academiei R.P.R. din februarie 1961, Prezidiul Academiei R.P.R. a trecut la reprofilarea unor institute de cercetări în vederea creșterii eficienței muncii de cercetare. Astfel, Institutul de fizică — București a fost reprofilat în special pe studiul corpului solid. Institutul de fizică atomică a fost îndrumat spre concentrarea tematicii asupra problemelor fundamentale ale fizicii nucleare, spre intensificarea construirii de mașini rapide de calcul.

Sarcini mari stau în fața chimiștilor noștri care sînt chemați să dea soluții practice, economice, în vederea fabricării materialelor plastice, a firelor și fibrelor sintetice, îngrășămintelor, pentru perfecționarea procedeelor de sinteză și polimerizare, pentru lărgirea cercetărilor în domeniul radiochimiei și al hidrocarburilor de bază ale petrochimiei. Și în acest sector al cercetărilor științifice se perfecționează neîncetat organizarea cercetării prin reprofilarea unor institute, prin lichidarea unor lipsuri în orientarea tematică.

Ținînd seama de rolul deosebit de important al matematicii în rezolvarea problemelor puse de cercetarea științifică și de practică în diferite domenii ale științelor naturii, partidul pune în fața matematicienilor noștri sarcina de a dezvolta lucrările de calcul mecanic, grafic și statistic, cu aplicații în economia națională. Institutul de matematică al Academiei R.P.R. este de aceea îndrumat să-și îmbunătățească activitatea în domeniul extrem de important pentru economia națională al teoriei informației, economiei matematice, statisticii matematice etc.

Cercetările științifice în domeniul agriculturii vor fi legate și ele în primul rînd de nevoile dezvoltării producției agricole. Ele vor urmări crearea de hibrizi de porumb, de noi soiuri de grîu și alte plante agricole de mare productivitate, perfecționarea metodelor agrotehnice, ameliorarea raselor de animale.

În biologie se vor intensifica cercetările în special în sectoarele geneticii, fiziologiei, biochimiei și biofizicii, cu aplicații practice în medicină și agricultură.

Științele medicale — care au ca sarcină fundamentală ocrotirea sănătății oamenilor muncii, vor continua studiile privind virozele, bolile reumatismale, pulmonare și profesionale și vor dezvolta în mod deosebit cercetările în domeniul bolilor cardiovasculare și cancerului, precum și în pediatrie.

Paralel cu aceste cercetări care au drept scop rezolvarea problemelor imediate, cercetătorii din diferite ramuri ale științei vor continua și cercetările fundamentale strîns legate de dezvoltarea cercetării științifice în general. Astfel, fizicienii noștri vor continua cercetările mai ales în domeniul fizicii nucleare, chimiștii vor acorda o atenție deosebită chimiei hidrocarburilor, adîncirii cunoașterii structurii materiei și a proceselor chimice, studierii elementelor de mare puritate, matematicienii își vor concentra forțele asupra problemelor legate de teoria mulțimilor, analiza structurală etc.

Nu încape nici o îndoială că oamenii de știință din țara noastră, conduși și îndrumați de partid, înarmați cu învățătura atotbiruitoare a

marxism-leninismului vor îndeplini cu succes sarcinile care le revin. Îndeplinindu-le, ei vor ridica ştiinţa din ţara noastră pe o treaptă mai înaltă de dezvoltare, făcînd din cercetarea ştiinţifică un factor tot mai puternic al făuririi unei vieţi mai bune, mai îmbelşugate.

СОЦИАЛИСТИЧЕСКИЙ СТРОЙ И ПОДЪЕМ ЕСТЕСТВЕННЫХ НАУК В РНР

РЕЗЮМЕ

Автор, сравнивая условия, в которых наука развивается при капитализме и при социализме, выделяет общественно-экономические факторы, лежащие в основе неоспоримого превосходства развития науки при социалистическом строе.

Ликвидация частной собственности на средства производства и введение общественной собственности на средства производства тот факт, что власть находится в руках рабочего класса, являющегося представителем интересов всего общества, представляет собой те факторы, которые обуславливают стремительный подъем науки при социализме, неограниченные перспективы научного прогресса.

В отличие от капитализма, где наука, благодаря власти капиталистических монополий, является орудием закабаления трудящихся, наука при социализме, поставленная на службу всего общества, служит непосредственно человеческой практике, борьбе человека за господство над природой, постоянному улучшению условий его жизни.

При социализме, где объективные законы общественного развития осуществляются посредством сознательной деятельности людей, становится возможным планирование научных исследований, направление научного развития и руководство им со стороны партии рабочего класса; в этом состоит одно из огромных преимуществ науки при социализме по сравнению с наукой при капитализме.

В статье показывается, что блестящие успехи советской науки, устремившейся ныне к покорению космоса, значительные достижения науки в странах народной демократии — в том числе и в РНР — блестящие примеры того, что только социализм обеспечивает беспримерное всестороннее, ничем не ограниченное, развитие науки.

В статье много говорится об успехах, достигнутых в РНР наукой, руководимой и направляемой Румынской рабочей партией, празднующей в 1961 году 40-ую годовщину своего существования.

Под руководством партии были созданы все условия материального и духовного порядка, необходимые для постоянного процветания науки как в области решения проблем, связанных непосредственно с потребностями общественной практики, и в первую очередь — производства, так и в области фундаментальных исследований.

Особое внимание в статье уделяется марксистско-ленинскому идеологическому руководству наукой со стороны партии, постановке научных исследований на гранитном фундаменте диалектико-материалистического мировоззрения, выступающего ныне, более чем когда бы то ни было, в качестве единственной общей методологии всех специальных наук. Диалектический материализм является надежным путеводителем исследователя. Ученые РНР сумели убедиться на собственном опыте, что только диалектико-материалистическая философия правильно ориентирует ученого в исследовании объективных явлений природы и представляет собой всесильное оружие в раскрытии глубокой сущности изучаемой действительности.

В заключение статьи, показывая перспективы развития науки в РНР, автор подчеркивает, что перед научными исследователями стоят новые и большие задачи, связанные с проведением в жизнь величественной программы завершения построения социализма, программы, выдвинутой III съездом РРП. Выполняя эти задачи, ученые, направляемые партией и вооруженные всепобеждающим учением марксизма-ленинизма, поднимут научное исследование на более высокую ступень развития, преобразуя его во все более мощный фактор созидания лучшей, изобильной жизни.

LE SOCIALISME ET L'ESSOR DES SCIENCES NATURELLES DANS LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

RÉSUMÉ

En comparant les conditions dans lesquelles se développe la science sous le régime capitaliste et sous le régime socialiste, l'auteur met en évidence les facteurs sociaux et économiques qui résident à la base de la supériorité incontestable du développement de la science sous le régime socialiste.

L'abolition de la propriété privée des moyens de production et l'instauration de la propriété publique de ceux-ci, le fait que le pouvoir se trouve entre les mains de la classe ouvrière, qui représente les intérêts de la société toute entière, représentent les facteurs sur lesquels se fonde l'essor vertigineux de la science dans le système socialiste, les perspectives illimitées du progrès scientifique.

Dans le socialisme, la science, mise au service de la société entière, sert immédiatement la pratique humaine, la lutte de l'homme pour maîtriser la nature, pour l'amélioration continue de son existence, à la différence de ce qui se passe sous le capitalisme, où la science constitue, par l'intermédiaire des monopoles capitalistes, un instrument pour l'asservissement des travailleurs.

Le socialisme, où les lois objectives du développement social se réalisent par l'activité consciente des hommes, crée la possibilité d'un développement planique de la recherche scientifique, fait qui, à côté de la direction du développement de la science par le parti de la classe ouvrière, constitue l'un des énormes avantages dont jouit la science sous le socialisme, par rapport à ce qu'elle est dans le capitalisme.

L'auteur rappelle les éclatants succès de la science soviétique, qui actuellement part à la conquête du cosmos, ainsi que les remarquables réalisations de la science dans les pays de démocratie populaire, parmi lesquels la Roumanie, brillants exemples du fait que seul le socialisme assure à la science un développement sans égal, multilatéral et illimité.

L'article expose en détail les succès remportés par la science roumaine. Sous la direction du Parti Ouvrier Roumain, qui fêtera cette année son 40e anniversaire, ont été assurées toutes les conditions — d'ordre matériel et spirituel — nécessaires au développement de la science, dans le domaine de la solution des problèmes directement liés à la production, en premier lieu, aussi bien que dans le domaine des recherches fondamentales.

L'auteur accorde une attention particulière à la direction idéologique de la science par le parti, à l'assise de la recherche scientifique sur le fondement de granit de la conception matérialiste-dialectique du monde,conception qui s'impose actuellement plus que jamais comme la seule méthodologie générale de toutes les sciences spéciales. Dans leur activité, les hommes de science roumains ont pu se convaincre que seule la philosophie matérialiste-dialectique oriente avec justesse le savant dans la recherche des phénomènes objectifs de la nature, et représente une arme toute puissante à dévoiler l'essence profonde de la réalité étudiée.

En montrant dans la conclusion de l'article les perspectives du développement de la science dans la R.P.R., l'auteur souligne que de nouvelles et grandes tâches, liées à la réalisation pratique du vaste programme d'achèvement du socialisme (programme tracé par le IIIe Congrès du parti),s'imposent à la recherche scientifique. En réalisant ces tâches, sous la direction du parti et armés de l'enseignement invincible du marxisme-léninisme, les hommes de science élèveront la recherche scientifique à un plus haut degré de développement, en en faisant un facteur toujours plus puissant dans la lutte pour une vie meilleure.

METODA GENERALĂ ŞI METODA PARTICULARĂ ÎN CERCETAREA ŞTIINŢIFICĂ

DE

TOMIN UROŞ

Cunoaşterea ştiinţifică are drept obiect realitatea obiectivă, reflectarea legilor ei. Deosebirea între diferite discipline ştiinţifice constă în faptul că fiecare ştiinţă cercetează forme diferite de mişcare a materiei, diferite aspecte ale realităţii obiective. Spre deosebire de ştiinţele speciale, filozofia materialist-dialectică studiază nu o parte anumită a realităţii obiective, ci realitatea obiectivă în ansamblul ei, reflectînd legile cele mai generale ale acesteia, legile cele mai generale ale naturii, societăţii şi gîndirii.

Cercetînd părţi anumite ale realităţii, ştiinţele speciale nu pot avea drept obiect legile cele mai generale ale naturii, proprii tuturor formelor de mişcare a materiei, ci numai legile unor anumite forme de mişcare a materiei, care au ca atare un caracter particular.

Între legile cele mai generale proprii întregii realităţi obiective şi legile particulare valabile numai pentru o anumită parte a acestei realităţi există deci raportul dialectic dintre general şi particular. Acest raport este limpede formulat de către Lenin: „...particularul — arată Lenin — nu există decît în legătură cu ceea ce duce spre general. Generalul nu există decît în particular, prin particular. Orice particular este (într-un fel sau altul) general. Orice general este (o părticică sau o latură sau esenţă) a particularului"[1].

În consecinţă legile cele mai generale există în legile particulare, prin aceste legi, dar nu se dizolvă în ele; legile particulare nu există decît în legătură cu ceea ce duce spre legile generale, cuprind laturi, aspecte ale legilor generale.

În fiecare lege particulară de pildă este reflectat într-o formă sau alta raportul dintre schimbările cantitative şi transformările calitative, unitatea şi opoziţia contrariilor etc.

[1] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.P., 1956, p. 323.

Generalizarea conținutului dialectic al legilor concrete duce la formularea legilor celor mai generale ale naturii, valabile nu numai pentru un grup de fenomene, ci pentru toate fenomenele naturii și societății.

Din acest raport dialectic între obiectul filozofiei materialist-dialectice și obiectul științelor speciale, rezultă același raport dialectic între materialismul dialectic și științele naturii, raportul dialectic dintre general și particular. Filozofia și științele speciale se presupun și se condiționează reciproc, după cum se presupun și se condiționează reciproc generalul și particularul.

Dar orice știință este în același timp și metodă, are metode proprii de cercetare. Metoda filozofiei marxist-leniniste este metoda materialist-dialectică, metoda de cercetare a legilor celor mai generale ale lumii materiale și ale transformării ei. Raportul dintre metoda generală materialist-dialectică și metodele științelor particulare reprezintă și el un raport dialectic dintre general și particular. Metoda generală presupune metodele particulare de cercetare și invers. Una nu poate exista fără alta.

Metoda dialectică devine imperios necesară științelor speciale atunci cînd aceste științe trec în etapa dialectică de cercetare, atunci cînd încep să dezvăluie esența dialectică a formei de mișcare pe care o studiază. Ca știință a legilor celor mai generale ale mișcării, dezvoltării, transformării, dialectica îi ajută pe oamenii de știință să înțeleagă această mișcare, dezvoltare, transformare în lucrurile, fenomenele pe care le studiază, să înțeleagă dialectica lor. Luminînd noile descoperiri ale științei, ajutînd la înțelegerea caracterului lor dialectic, materialismul dialectic se îmbogățește și el de pe urma acestor descoperiri, capătă noi aspecte, o nouă fundamentare.

În faza lor dialectică, științele aplică metoda dialectică de cercetare, care constă în ridicarea de la abstract la concret, în oglindirea fenomenelor naturii în unitatea diversității lor concrete.

Ridicarea de la abstract la concret constituie esența singurei metode de cercetare științifică, metodă pe care Marx o denumește metoda analitică, iar Engels metoda logică. Metoda analitică sau logică a fost formulată de Marx în lucrarea sa *Contribuții la critica economiei politice* și aplicată în *Capitalul*. Metoda analitică, sau metoda ridicării de la abstract la concret nu trebuie privită ca o metodă nouă și de sine stătătoare alături de metoda dialectică marxistă, ci ca o expresie concretă a metodei dialectice aplicate la procesul de cercetare științifică a realității obiective[1]. Cu ajutorul acestei metode, atît știința în dezvoltarea sa istorică cît și omul de știință în cercetarea sa, reușește, conștient sau spontan, să oglindească dialectica diferitelor forme de mișcare a materiei. În fiecare știință, în funcție de metodele particulare de cercetare proprii științei respective, metoda analitică sau logică ia forme diferite, rămînînd însă, în esența ei, metoda dialectică de cunoaștere a lumii obiective.

---

[1] M. Rozental, *Problemele dialecticii în „Capitalul" lui Marx*, E.S.P.L.P., 1957, p. 289.

Cercetarea dezvoltării istorice a cunoaşterii ştiinţifice se impune cu atît mai mult cu cît logica mişcării ideilor în cazul unui om de ştiinţă reproduce într-o formă prescurtată logica dezvoltării istorice în ştiinţa respectivă, coincide în momentele sale principale cu aceasta din urmă. Cu alte cuvinte, filogeneza coincide cu ontogeneza cunoaşterii. „Dezvoltarea unei noţiuni oarecare sau a unui raport de noţiuni (pozitiv şi negativ, cauză şi efect, substanţă şi accident) în istoria gîndirii, arată Engels, se află faţă de dezvoltarea lor în capul unui dialectician în acelaşi raport în care se află evoluţia paleontologică a unui organism oarecare faţă de evoluţia lui embriologică (sau, mai bine zis, în istorie şi în embrionul izolat)"[1]. Metoda ridicării de la abstract la concret este valabilă atît pentru dezvoltarea istorică a cunoaşterii ştiinţifice, cît şi pentru actul individual al acestei cunoaşteri.

Cercetarea, gîndirea ştiinţifică este cu atît mai rodnică şi eficace cu cît este înarmată cu istoria cunoaşterii în ştiinţa respectivă care, după cum o caracterizează foarte just, M. M. Rozental, reprezintă practica cunoaşterii[2]. Marea însemnătate a studierii dezvoltării cunoaşterii istorice a ştiinţei constă în faptul că „această cale istorică a cunoaşterii ... ne dă criteriul faptului cum trebuie să fie calea logică a cunoaşterii în gîndirea omului contemporan"[3].

★

Chimia a intrat în etapa dialectică a dezvoltării sale mai ales prin descoperirea de către D. I. Mendeleev a legii periodicităţii.

Pînă la mijlocul secolului al XIX-lea, chimia nu a putut cerceta — din cauza nivelului relativ scăzut al practicii care îngusta posibilităţile cunoaşterii ştiinţifice — forma chimică de mişcare a materiei în ansamblul ei, ci numai fenomenele chimice luate mai mult sau mai puţin izolat unul de altul. Mergînd pe această cale, chimia elabora abstracţii generale, simple cum este noţiunea de element chimic, de greutate atomică, de valenţă, de echivalent etc. Aceste noţiuni chimice erau privite fără legătură reciprocă. Apariţia sistemului periodic al lui Mendeleev a pus capăt acestui mod de gîndire în chimie. Elaborînd legea periodicităţii, Mendeleev a pornit de la premisa că toate noţiunile susmenţionate se află într-o strînsă legătură şi că greutatea atomică este însuşirea de bază a elementelor, de care depind toate celelalte însuşiri.

Orînduind elementele unul după altul în ordinea maselor atomice, dispunîndu-le în diferite grupe şi comparînd aceste grupe între ele, el a descoperit că într-o astfel de orînduire a elementelor, proprietăţile lor chimice se repetă în mod periodic. Plasînd elementele înrudite prin proprietăţile lor unul sub altul, Mendeleev a căpătat sistemul periodic al elementelor, baza teoriei chimice moderne. Cu alte cuvinte, Mendeleev a des-

---

[1] Fr. Engels, *Dialectica naturii*, p. 204.

[2] М. М. Розенталь, Принципы диалектической логики, Издательство социально-экономической литературы. Москва, 1960, p. 175.

[3] *Ibidem*, p. 176.

coperit legea conform căreia elementele orînduite după mărimea greutății lor atomice prezintă o adevărată periodicitate a însușirilor lor chimice.

Legea periodicității, așa cum a fost formulată de Mendeleev, a fost o reflectare genială a dialecticii formei chimice de mișcare a materiei. Această lege a dezvăluit, în primul rînd, legătura profundă și multilaterală care există între elemente. De fapt, legea periodicității a legat toate elementele într-o singură linie de dezvoltare : de la elementul cel mai ușor și cel mai simplu — hidrogenul, pînă la elementul cel mai greu și cel mai complex — uraniul. Deși Mendeleev nu vorbește despre dezvoltarea elementelor chimice, despre transformarea lor, sistemul lui periodic duce în mod necesar la această concepție fundamentată ulterior.

Teza lui Mendeleev că proprietățile chimice ale elementelor sînt o funcțiune periodică a greutăților atomice, exprimă de fapt în limbajul chimic, acțiunea legii schimbărilor cantitative în schimbări calitative. Potrivit acestei teze, calitatea elementelor este condiționată de greutatea lor atomică, iar creșterea greutăților atomice în seriile sistemului periodic înseamnă succesiunea elementelor cu alte proprietăți, cu altă calitate.

Legea trecerii schimbărilor cantitative în schimbări calitative, în sistemul periodic al lui Mendeleev, își găsește expresia și în saltul prin care proprietățile și însușirile elementelor dintr-o perioadă se accentuează treptat în perioada următoare după ce în decursul perioadei date apar elemente cu proprietăți contrarii elementelor cu care începe perioada. Perioada nouă repetă apoi acest proces pe o bază nouă. De exemplu, la începutul fiecăreia din perioadele sistemului periodic figurează un element cu proprietăți metalice foarte pronunțate — este vorba de un metal alcalin. Mergînd de la stînga spre dreapta în sistemul periodic, găsim elemente ale căror proprietăți metalice scad treptat, proprietățile lor nemetalice (metaloide) crescînd treptat. La sfîrșitul perioadei găsim un element cu proprietăți metaloide extrem de pronunțate — un halogen. După aceste elemente urmează gazele inerte care aparțin așa-zisei grupe zero. În perioada care urmează în tabelul lui Mendeleev apare din nou un element cu proprietăți metalice foarte pronunțate, care iarăși sînt negate treptat de proprietăți nemetalice, pînă se ajunge din nou la elementele halogene și gaze inerte. Apoi se produce din nou saltul la un alt element alcalin, și așa mai departe. Elementele din noile perioade din punctul de vedere al structurii, al genezei și dezvoltării se află la un nivel superior față de elementele din perioada precedentă.

Vedem aici nu numai manifestarea legii trecerii prin salt de la o calitate veche la o calitate nouă, ci și un exemplu strălucit al acțiunii legii negării negației în natură, în lumea elementelor. Conform sistemului periodic mai întîi sînt negate proprietățile metalice ale elementelor pînă se ajunge la elementele halogene și gazele inerte care reprezintă de fapt și o negare a oricărei activități chimice. Aceasta este prima negație. După aceea este negată inerția chimică și se revine din nou la elemente active din punct de vedere chimic, la un metal alcalin superior din punct de vedere al structurii sale. Aceasta este negarea negației[1].

Legea periodicităţii formulată de Mendeleev dezvăluie caracterul contradictoriu al mişcării chimice, reflectă legea unităţii şi luptei contrariilor, forţa motrică de dezvoltare a oricăror lucruri şi fenomene. Fiecare perioadă din sistemul lui Mendeleev este caracterizată prin existenţa elementelor cu proprietăţi chimice contrarii : cu proprietăţi metalice şi proprietăţi nemetalice, proprietăţi care, deşi se exclud, se găsesc în legătură organică : proprietăţile nemetalice sînt un rezultat al evoluţiei elementelor cu proprietăţi metalice pronunţate. Această contradicţie duce la saltul calitativ prin care se trece de la o perioadă la alta a sistemului periodic.

Descoperirile făcute ulterior în chimie, pe baza legii periodicităţii, descoperirea electronului şi a fenomenului radioactivităţii (Thompson, Becquerel, Marie Curie, Rutherford, Soddy), descoperirile lui Moseley şi Van-der-Brek, privind legătura dintre sarcina nucleului şi proprietăţile elementelor, descoperirile făcute de N. Bohr asupra raportului dintre proprietăţile chimice ale elementelor şi repartizarea electronilor în atomi, transmutaţia artificială a elementelor efectuată de Rutherford, elaborarea de către Pauli a principiului de exclusiune, descoperirea radioactivităţii artificiale de către Irène şi Frédéric-Joliot-Curie şi elaborarea unei teorii a fenomenelor atomice în general, au aprofundat şi concretizat legea periodicităţii, caracterul dialectic al acestei legi fundamentale a chimiei. Ca rezultat avem un sistem periodic care înfăţişează mai profund, mai multilateral legăturile, relaţiile esenţiale dintre elementele chimice, contradicţiile interne ale elementelor şi ale proprietăţilor lor. Fizica şi chimia modernă au stabilit că atomii elementelor chimice reprezintă o unitate a laturilor contrarii — a masei nucleului atomic şi a învelişului electronic, unitate, care dacă este perturbată duce la transmutarea elementelor. Dînd o explicaţie mai profundă a caracterului contradictoriu al elementelor chimice, de mişcare a materiei, chimia modernă ne face să înţelegem mai bine întreaga dialectică a sistemului periodic.

Astfel, cunoscînd structura elementelor, noi cunoaştem astăzi mai adînc cauzele trecerii în sistemul periodic, a unui element la altul, saltul calitativ care se face de la o perioadă la alta, însuşirile elementelor respective. Trecerea de la atomii uşori la alţii mai grei se face prin mărirea succesivă a numărului de protoni şi neutroni din nucleu, şi a numărului corespunzător de electroni periferici. De exemplu, trecerea de la argon la potasiu, adică saltul de la o perioadă la perioada următoare, este legată de apariţia unui strat electronic nou, iar trecerea de la potasiu la calciu — adică trecerea de la un element la altul din aceeaşi perioadă — este legată de includerea electronului adăugat la cei existenţi în stratul periferic.

Prin urmare, legea periodicităţii a lui Mendeleev reflectă dialectica formei chimice de mişcare a materiei ; aspectele dialectice ale fenomenelor, legile lor cele mai generale, sînt reflectate printr-o lege particulară, chimică. Exemplul legii periodicităţii ne convinge de profunda justeţe a tezei amintite a lui V. I. Lenin după care „generalul nu există decît în particular, prin particular", iar „particularul nu există decît în legătură cu ceea ce duce spre general".

Deşi nu a cunoscut dialectica materialistă, Mendeleev folosind în mod spontan metoda dialectică de cercetare a reuşit să reflecte în sistemul său

periodic dialectica profundă a formei chimice de mişcare a materiei, dialectica elementelor chimice. Mendeleev nu a cunoscut, formulate ca atare, legea trecerii cantităţii în calitate, legea unităţii şi luptei contrariilor, legea negării negaţiei — dar aceste legi sînt prezente în sistemul său periodic, marele chimist rus le-a înţeles în mod spontan.

Trebuie însă să subliniem faptul că în munca sa de cercetare Mendeleev s-a situat pe poziţiile unui materialism conştient militant, că el a fost conştient nu numai de marea însemnătate a filozofiei pentru ştiinţele naturii ci a demonstrat nu o dată importanţa rezultatelor ştiinţelor naturii, ca bază a concepţiilor filozofice. Acest fapt i-a permis lui Mendeleev să-şi însuşească multe elemente ale dialecticii fără să devină un dialectician materialist conştient, consecvent. Mendeleev opera conştient şi cu multă măiestrie cu o serie de categorii filozofice pe care el le considera indispensabile pentru cercetarea ştiinţifică. Mendeleev a înţeles de exemplu din punct de vedere filozofic categoriile „calitate" şi „cantitate", folosindu-le în generalizările sale teoretice.

Mendeleev considera proprietăţile de a da anumiţi compuşi chimici drept caracteristici calitative, iar greutăţile atomice drept principala caracteristică cantitativă a elementelor. Legătura dintre caracteristicile cantitative şi cele calitative ale fenomenelor chimice stă la baza sistemului periodic al elementelor. „Proprietăţile atomilor şi particulelor — arată Mendeleev — depind înainte de toate de masa lor"[1]. În concepţiile lui Mendeleev nu există materia fără însuşiri calitative şi însuşiri cantitative. Legătura internă între calitate şi cantitate reprezintă pentru Mendeleev legătura de bază care permite înţelegerea comportării elementelor. Prin urmare, Mendeleev nu numai că a fost conştient de însemnătatea acestor categorii pentru chimie, dar a reuşit să pătrundă spontan şi în raportul dialectic care exista între aceste categorii.

Mendeleev a folosit în generalizările sale şi noţiunea de salt, considerînd că în domeniul elementelor chimice trecerea schimbărilor cantitative în schimbări calitative se face prin salt. După Mendeleev perioadele elemœntelor reprezintă „salturile maselor, şi nu evoluţiile continue ale acestora"[2]. Atrăgînd atenţia asupra acestui fapt, Mendeleev trage concluzia generală că „legea periodică a descoperit în filozofia naturală un domeniu nou pentru cugetare"[3].

Mendeleev a înţeles însemnătatea teoretică şi a altor categorii cum sînt „singular", „general", „formă," „conţinut", etc., intuind caracterul dialectic al raportului între aceste categorii. Astfel, Mendeleev sublinia că în studierea elementelor este necesar să se atragă atenţia atît „asupra proprietăţilor generale ale grupului căruia aparţine elementul respectiv cît şi asupra particularităţilor lui individuale. Numai după un astfel de studiu comparativ şi pe baza proprietăţii precis măsurabile — arată Mendeleev — pot fi făcute generalizări asupra însuşirilor elementelor"[4]. Pe baza aces-

[1] D. I. Mendeleev, Избр. соч., t. II, p. 257, citat după cartea lui P. P. Ionidi, Мировоззрение Д. И. Менделеева, Изд. Акад. Наук СССР, 1959, p. 325.
[2] *Ibidem*, p. 257.
[3] *Ibidem*, p. 337.
[4] *Ibidem*, p. 320.

tor consideraţii chimice concrete, Mendeleev trage concluzii general filozofice cu un caracter profund dialectic în sensul că „fără lumea individuală, particulară nu poate apărea lumea generală", că „generalul nu este numai o simplă observaţie, ci îşi găseşte o expresie palpabilă în realitate"[1].

Folosirea conştientă a categoriilor filozofice materialiste o întîlnim şi în operele marilor savanţi romîni, în speţă în opera marelui chimist romîn I. C. Istrate. Astfel I. C. Istrate caracterizează în felul următor cunoaşterea ştiinţifică: „A studia un fenomen înseamnă a-l observa, a-l exprima şi a-l pune într-o lege. A observa un fenomen înseamnă a vedea în ce anume împrejurări se produce acel fenomen în natură. A exprima un fenomen înseamnă a-l reproduce noi singuri după voinţă ... A stabili o lege înseamnă a lega fenomenul de împrejurările în care el are loc. O lege este o generalizare. Ea adună la un loc fenomene asemenea care se produc în împrejurări la fel. Cunoscînd o lege, putem şti de mai înainte ce se va întîmpla în cutare sau cutare caz"[2]. Aplicînd aceste consideraţii la formulele chimice, I. C. Istrate subliniază că „...ecuaţiunea chimică trebuie să reprezinte exact un fenomen chimic"[3].

De aici reiese că I. C. Istrate înţelegea esenţa materialistă a cunoaşterii ştiinţifice. Legea, abstracţiile ştiinţifice sînt după I. C. Istrate rezultatul generalizării, ele reflectînd esenţa lucrurilor şi fenomenelor reale şi avînd, prin urmare, un conţinut obiectiv.

Înţelegerea, interpretarea, generalizarea justă a fenomenelor naturii nu se poate realiza decît pe baza dialecticii, fie ea conştientă, fie spontană. Fr. Engels subliniază că această interpretare, generalizare, „se poate înfăptui spontan, prin simpla forţă a înseşi descoperirilor ştiinţelor naturii", fapt caracteristic pentru gîndirea ştiinţifică a lui Mendeleev. „Dar aceasta — spune Engels — este un proces îndelungat şi greoi, în cursul căruia trebuie învinse o sumedenie de fricţiuni inutile ...Acest proces poate fi foarte mult scurtat dacă teoreticienii ştiinţelor naturii se vor decide să se ocupe mai îndeaproape de filozofia dialectică sub formele ei istorice existente"[4].

Folosirea conştientă a dialecticii ca metodă generală de cercetare ştiinţifică reprezintă o armă de eficacitate uriaşă în munca oamenilor de ştiinţă. Materialismul dialectic dă acestora posibilitatea să dezvăluie esenţa cea mai adîncă a fenomenelor şi în felul acesta să orienteze just cercetările ştiinţifice. Dezvoltarea ştiinţei în general şi mai ales dezvoltarea ştiinţei în U.R.S.S. şi în ţările de democraţie populară, unde oamenii de ştiinţă folosesc conştient materialismul dialectic ca metodă generală de cercetare, ne oferă un exemplu grăitor în acest sens. Ne vom opri asupra unuia cît se poate de semnificativ. V. I. Lenin a enunţat în urmă cu o jumătate de veac, teza că «inepuizabil nu e numai infinitul, ci şi „cel mai mic

---

[1] D. I. Mendeleev, Периодический закон, 1934, p. 172, citat după cartea lui P. P. Ionidi, Мировоззрение Д. И. Менделеева, p. 320.

[2] Dr. I. C. Istrate, *Curs metodic de chimie şi mineralogie*, Buc., 1912, p. 103.

[3] *Ibidem*, p. 109.

[4] Fr. Engels, *Anti-Dühring*, E.S.P.L.P., 1955, p. 367.

atom''»[1], că „electronul este tot atît de *inepuizabil* ca și atomul'' că „natura este infinită și ea are o existență infinită...''[2].

Această teză filozofică indica drumul pe care trebuia să meargă cercetarea în fizica modernă, drum pe care fizica a ajuns ulterior la rezultate deosebit de importante. Problemele teoretice puse cercetării științifice de inepuizabilitatea lumii n-au putut fi rezolvate de mari specialiști fizicieni datorită modului lor mecanicist, metafizic, idealist de gîndire; ele au fost rezolvate de V. I. Lenin, genial mînuitor al metodei dialectice materialiste de cercetare. În cazul acesta, ca și în multe alte cazuri, filozofia materialist-dialectică a fost aceea care a orientat cercetarea științifică pe o cale justă, care i-a deschis orizonturi noi, domenii noi de cercetare.

Fizica modernă, știința modernă „naște materialismul dialectic''. Teoriile științifice moderne au un caracter profund dialectic, care nu poate fi înțeles just decît cu ajutorul metodei dialectice de cercetare.

Cercetînd funcția de metodă științifică generală a materialismului dialectic trebuie să luăm în considerare faptul că materialismul dialectic este nu numai știința legilor celor mai generale ale naturii și ale societății, ci și ale gîndirii. Metoda este înainte de toate un procedeu pentru analiza, cercetarea realității, a proceselor reale pe baza activității practice a oamenilor. Dar această analiză și cercetare se realizează cu ajutorul gîndirii, al noțiunilor, judecăților fără de care este imposibilă cunoașterea realității*. Gîndirea teoretică există și în științele naturii și aceasta sub forma abstracțiunilor științifice. Istoria științelor naturii, în general, istoria chimiei în particular, ne arată că progresul științelor, dezvoltarea lor duce la creșterea tot mai mare a importanței gîndirii teoretice pentru aceste științe.

„Cercetarea empirică a naturii — arată Fr. Engels — a acumulat cantități atît de uriașe de material pozitiv încît necesitatea de a-l sistematiza și de a-l clasifica după domeniile respective de cercetare și potrivit legăturii lui interne a devenit de-a dreptul imperioasă. Tot atît de imperioasă devine stabilirea legăturii juste dintre diferitele domenii ale cunoașterii. Dar cu aceasta științele naturii trec în domeniul teoriei, unde metodele empirice nu sînt de niciun folos; aici nu ne poate ajuta decît gîndirea teoretică...''[3].

Tezele de mai sus își păstrează toată actualitatea și azi, cînd teoria ocupă un loc atît de important în științele naturii, cînd

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 14, Editura politică, 1959, p. 255.

[2] *Ibidem*, p. 256.

* În legătură cu aceasta considerăm ca nejustă teza întîlnită în unele lucrări filozofice, după care numai dialectica (ontologia) ar avea funcția de metodă și că teoria cunoașterii materialist-dialectică și logica dialectică nu ar avea această funcție. Or, este știut că dialectica materialistă este unitatea indisolubilă a dialecticii, a teoriei cunoașterii și a logicii. Materialismul dialectic este metoda de cercetare a legilor celor mai generale tocmai prin această unitate. A căuta obiectul teoriei cunoașterii și al logicii dialectice în afara metodei dialectice reprezintă după părerea noastră, o greșeală serioasă. Este cunoscut faptul că V. I. Lenin a criticat greșelile lui Plehanov care reducea metoda dialectică numai la învățătura despre dezvoltarea naturii și societății, ignorînd funcția de metodă a logicii dialectice. Atît teoria cunoașterii, cît și logica dialectică trebuie considerate nu ca ceva aparte de metoda dialectică, ci ca laturi, aspecte dintre cele mai importante ale acestei metode. Vezi cartea „Принципы диалектической логики" de M. M. Rozental, p. 79.

[3] Fr. Engels, *Dialectica naturii*, Editura politică, 1959, p. 25.

ştiinţele naturii au ajuns la un asemenea grad de dezvoltare, care este de neconceput fără gîndire, sistematizare dialectică. Prelucrînd şi sintetizînd datele experimentale, ştiinţele naturii elaborează categorii şi noţiuni proprii, creează un sistem propriu de categorii şi noţiuni. „Orice ştiinţă — subliniază V. I. Lenin — este logică aplicată"[1]. Dialectica noţiunilor unei ştiinţe sau alteia nu este decît un caz particular al dialecticii. Or, după cum subliniază clasicii marxism-leninismului, arta de a opera cu noţiunile prin care este reflectată dialectica naturii nu este înnăscută, ea necesită cunoaşterea adîncă a legilor şi a formelor gîndirii de care se ocupă tocmai materialismul dialectic. Avînd ca preocupare teoria, orice om de ştiinţă gîndeşte, iar pentru gîndire el are nevoie de categorii logice, are nevoie de filozofie. Problema care se pune este ca omul de ştiinţă să se folosească de singura filozofie ştiinţifică, de materialismul dialectic.

„Orice ar spune, orice ar face cercetătorii naturii, ei sînt dominaţi de filozofie. Întrebarea e numai dacă ei preferă să fie dominaţi de vreo filozofie la modă, de proastă calitate, sau de o formă de gîndire teoretică bazată pe cunoaşterea istoriei gîndirii şi a cuceririlor ei"[2].

Astăzi cînd ştiinţa, teoria ştiinţifică a ajuns la o treaptă atît de înaltă de dezvoltare, dezvăluind esenţa profund dialectică a fenomenelor naturii, ea are nevoie mai mult decît oricînd de gîndirea dialectică, de categoriile filozofice materialist-dialectice. Categoriile materialismului dialectic joacă un rol indispensabil în elaborarea teoriilor ştiinţifice. Acest rol constă în aceea că ele arată cum trebuie abordată rezolvarea problemelor care se pun în faţa ştiinţelor naturii, cum trebuie elaborate abstracţiile ştiinţei respective.

Chimia modernă operează cu noţiuni care dezvăluie esenţa profund dialectică a unor fenomene chimice. În chimia anorganică, de pildă, la baza interacţiunii atomilor, moleculelor, stau astfel de fenomene contradictorii cum sînt atracţia şi repulsia. Este ştiut că la o apropiere suficientă a doi atomi care conţin în structurile lor electroni neîmperechiaţi (necuplaţi) între cîmpurile acestora apare o atracţie mutuală. Ca rezultat al acestei atracţii, se produce o închidere a cîmpurilor cu formare de perechi de electroni[3]. Procesul de formare a moleculelor de NaF, de exemplu, poate fi reprezentat schematic în modul următor:

$$\dot{\mathrm{N}}\mathrm{a} + \cdot\ddot{\mathrm{F}}: = Na^{+} :\ddot{F}:^{-}$$

Datorită atragerii complete a perechii de electroni un atom va căpăta un electron în plus, iar al doilea atom va pierde un electron. Asemenea particule încărcate electric, formate din atomi (sau din grupe de atomi) prin pierdere sau cîştigare de electroni se numesc ioni. Avînd sarcini de semn contrar, cei doi ioni se atrag reciproc. Apropiindu-se însă pînă la o anumită limită, ei se opresc la acea distanţă la care atracţia este echilibrată de respingerea mutuală a învelişurilor lor electronice. În consecinţă

[1] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, p. 167.
[2] Fr. Engels, *Dialectica naturii*, p. 191.
[3] Vezi B. V. Nekrasov, *Curs de chimie generală*, Editura tehnică, 1955, p. 71—72.

molecula de NaF este formată din doi ioni de semn contrar, care s-au apropiat unul de altul. Putem astfel vorbi despre molecule de NaF ca despre o unitate a contrariilor (a ionilor cu sarcina opusă), care se atrag și resping în același timp. Cunoscînd acest aspect general, omul de știință obține cheia pentru înțelegerea acestor fenomene chimice, pentru elaborarea teoriilor corespunzătoare. În rîndurile de mai sus am văzut că chimia, în definirea noțiunii de afinitate nu se poate dispensa de astfel de abstracții dialectice, cum sînt atracția, repulsia atomilor, tratînd aceste noțiuni în unitate strînsă dialectică.

Același caracter dialectic îl au și noțiunile chimice de asociere și disociere a ionilor, de disociație electrolitică și de reacție ionică, de hidroliză, electroliză, de oxidare și reducere etc. Este știut, de exemplu, că oxidarea constă în pierderea de electroni de către substanța care se oxidează. Oxidarea însă nu poate avea loc, fără prezența unor elemente care să primească electronii de la elementul oxidat. Or, primind electronii în plus, acest element se reduce. Oxidarea presupune reducere și invers. Cu alte cuvinte, reacții de oxido-reducere sînt procese cu caracter contradictoriu, dialectic de care chimiștii sînt nevoiți să țină seamă atunci cînd formulează legitățile care guvernează aceste fenomene chimice.

Engels a denumit chimia „știința schimbărilor calitative ale corpurilor, care au loc ca urmare a schimbării compoziției cantitative", știință în care legea dialectică a trecerii cantității în calitate „își sărbătorește cele mai mari triumfuri"[1].

Dînd ca exemplu oxigenul, Engels arată că dacă în molecula lui se unesc trei atomi, și nu doi, ca de obicei, se obține ozonul, un corp care se deosebește foarte precis, prin mirosul lui și acțiunea lui, de oxigenul obișnuit. „Dar ce să spunem — continuă Engels — despre diversele proporții în care oxigenul se combină cu azotul sau cu sulful, fiecare din aceste proporții dînd un corp calitativ deosebit de toate celelalte ! Cît de deosebit e gazul ilariant (protoxidul de azot, N_2O) de anhidrida acidului azotic (pentoxidul de azot N_2O_5) ! Primul este un gaz, iar al doilea este, la temperatura obișnuită, un corp solid, cristalizat. Și totuși toată deosebirea dintre ele în ce privește compoziția constă în faptul că al doilea corp conține de cinci ori mai mult oxigen decît del dintîi ; între cele două corpuri se mai află alți trei oxizi de azot (NO, N_2O_3, NO_2), care toți diferă calitativ de ceilalți doi și în același timp între ei"[2],

Engels analizează și fenomenul izomeriei în care moleculele organice cu aceeași compoziție chimică, dar cu altă așezare spațială a atomilor componenți se deosebesc între ele în ceea ce privește însușirile lor fizice și chimice, punînd în evidență aceeași lege dialectică : schimbările cantitative, schimbări în ceea ce privește poziția atomilor, duc la schimbări calitative.

Toate reacțiile chimice care duc la apariția unor substanțe noi nu sînt altceva decît schimbări calitative care au loc pe baza schimbărilor cantitative înțelese în sensul mai larg al cuvîntului : atît în sensul măririi sau micșorării cantității, cît și în sensul schimbării pozițiilor spațiale.

---

[1] Fr. Engels, *Dialectica naturii*, Editura politică, 1959, p. 47.
[2] *Ibidem*, p. 48.

Să luăm exemplul unirii atomilor Na şi F pe care l-am considerat în rîndurile de mai sus. În lumina teoriei electronice mecanismul reacţiei de unire poate fi reprezentat schematic în felul următor[1] :

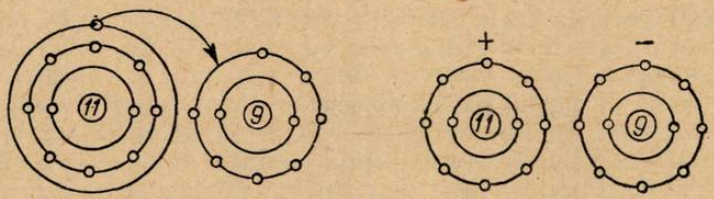

Fig. 1

Potrivit acestei scheme de formare a moleculei Na F după Kossel[2], forţa motrice a interacţiunii chimice este „tendinţa" atomilor de a ajunge la configuraţiile electronice cele mai stabile. Venind în contact cu atomul de F, atomul de Na pierde un electron ajungînd să aibă în învelişul exterior electronic opt electroni, număr care îi asigură stabilitate. Primind un electron, atomul de F îşi completează învelişul electronic exterior la un număr de opt electroni, ceea ce îi asigură şi lui stabilitatea. Această stabilitate poate fi obţinută de aceşti atomi numai în cadrul unei substanţe noi — Na F, care apare ca rezultat al atragerii reciproce a ionului de Na cu sarcină pozitivă şi a ionului de F cu sarcina negativă.

Cu alte cuvinte, schimbările cantitative în atomii Na şi F — aici este vorba atît de faptul că numărul electronilor în atomul de Na se micşorează de la 11 la 10, iar numărul electronilor în atomul de F se măreşte de la 9 la 10, cît şi de faptul că ambii atomi capătă, în urma acestei măriri sau micşorări o altă configuraţie electronică, o altă aşezare spaţială a electronilor — duc la schimbări calitative, la apariţia unei substanţe noi.

Unitatea dialectică a însuşirilor cantitative şi a însuşirilor calitative şi-a găsit o expresie strălucită în teoria structurii elaborată de marele chimist rus A. M. Butlerov. Butlerov a arătat că molecula nu este o îngrămădire întîmplătoare a atomilor, ci o particulă cu o anumită aşezare a atomilor, adică cu o anumită structură chimică. Pornind de aici Butlerov a formulat unul din principiile fundamentale ale chimiei organice după care structura moleculei unei substanţe poate fi determinată prin cercetarea proprietăţilor chimice ale substanţei şi invers, dacă este cunoscută structura se pot prevedea multe proprietăţi ale unui compus chimic. Stabilind acest principiu care stă la baza teoriei sale despre structură, Butlerov dă o nouă definiţie naturii substanţei. După Butlerov, natura chimică a unei particule compuse este determinată de natura elementelor care o compun, de numărul lor şi de structura ei chimică. Pe aceste teze formulate de But-

[1] Chimia cuantică ne dă o explicaţie mai profundă a unirii atomilor. În cazul de faţă noi ne mulţumim însă cu explicaţia dată de teoria electronică deoarece cu ajutorul ei putem reprezenta grafic procesul despre care este vorba.

[2] Vezi B. V. Nekrasov, *op. cit.*, p. 72.

lerov se întemeiază toată dezvoltarea ulterioară a chimiei organice. Din ele reiese că structura chimică a unei substanțe poate fi determinată pe baza transformărilor sale, iar proprietățile chimice ale substanței pot fi prevăzute pe baza structurii chimice.

Nu este greu de văzut că principiul de bază al chimiei organice, al teoriei structurii are un profund conținut dialectic. În el și-a găsit o expresie strălucită raportul dialectic dintre cantitate și calitate.

Indiferent de faptul dacă cunoaște sau nu materialismul dialectic, chimistul adevărat trebuie să pornească de la acest principiu dialectic care de altfel, pătrunde întreaga știință chimică. Cunoașterea filozofică a acestui principiu îi permite însă să tragă concluzii mult mai profunde, iar aplicarea lui să fie mult mai eficace.

Ignorarea acestui principiu fundamental al chimiei poate duce la concluzii eronate, profund nejuste.

Chimia modernă ne oferă multe exemple în această privință. Să luăm unul din chimia cuantică. Este știut că în cadrul acestei ramuri relativ noi a chimiei a apărut, în Occident, teoria eronată a rezonanței și mezomeriei. Această teorie reprezintă în esența ei, unele concluzii greșite, subiectiviste care își au izvorul în interpretarea eronată a unor calcule mecano-cuantice aproximative, în aplicarea nejustă a noțiunilor mecanicii cuantice la fenomenele chimice. Chimia cuantică, pentru a-și ușura cercetările în domeniul structurii moleculelor, se folosește de unele mijloace auxiliare în calculul matematic al funcției de undă a moleculelor, de așa-numitele scheme de valență, mijloace care reflectă doar o latură a moleculei resepective și nicidecum molecula întreagă. Atribuind acestor scheme auxiliare un conținut pe care ele nu-l au, adepții teoriei rezonanței ajung la concluzia eronată că o moleculă reală este rezultatul rezonanței, suprapoziției unor structuri imaginare, că molecula benzenului, de exemplu, ar fi rezultatul rezonanței a cinci structuri fictive.

Traduse în limbaj filozofic aceste concepții echivalează cu teza că din idee, din noțiunea creată în mod arbitrar de către rațiune, se naște realul, materialul, teză care are un caracter idealist-subiectiv. În expunerea noastră ne vom opri doar asupra unor încercări ale adepților acestei teorii de a da o aparență de fundamentare cantitativă, energetică concepțiilor lor[1].

Conform argumentelor lor, structurile de rezonanță nu sînt stabile din punct de vedere energetic, avînd o energie mai mult sau mai puțin ridicată, ceea ce determină o instabilitate a structurii lor. Tocmai de aceea aceste structuri ar intra în rezonanță, care după cum spune G. Wheland, unul din adepții acestei teorii, „are totdeauna efectul de mărire a stabilității sau, cu alte cuvinte, de micșorare a energiei oricărei molecule în care ea are loc" [2].

„Rezultatul" rezonanței este așa-zisa energie de rezonanță. Diferența dintre energia structurii reale, calculată din funcția de undă a mole-

[1] Pentru o tratare mai largă a acestei probleme vezi lucrarea autorului *Rolul abstracțiilor în științele naturii*, Editura științifică, 1961, p. 188—213.

[2] G. Wheland, *The Theory of Resonance and its application to organic chemistry*, New York, London, 1949, p. 52.

culei reale şi energia uneia din funcţiile de legătură ale sistemului, este denumită de adepţii teoriei rezonanţei drept energia de rezonanţă.

Wheland încearcă să ilustreze existenţa aşa-zisei energii de rezonanţă prin exemplul benzenului, pornind de la faptul că energia de ardere a compuşilor cu legături multiple conjugate sau a compuşilor din seria aromatică este mai mică decît energia de formare a compuşilor izomerici cu acelaşi număr de legături izolate. Pornind de la structurile lui Kekulé — adică structurile care ar intra în rezonanţă — el calculează energia lor prin adiţia energiilor de legătură existente în aceste structuri: a celor şase legături carbon—hidrogen (CH), a celor trei legături simple carbon — carbon (C—C) şi a celor trei duble legături carbon—carbon (C = C). Energia obţinută pe baza acestui calcul este de 829 kg.cal/mol. Valoarea experimentală a energiei de ardere a benzenului este numai de 788 kg.cal /mol. Diferenţa între aceste două valori — 41 kg.cal/mol ar fi — conform teoriei rezonanţei şi mezomeriei — energia de rezonanţă.

Aceste consideraţii ale adepţilor rezonanţei nu numai că se bazează pe calcule eronate cu privire la abaterile de la aditivitate [1], ci ignorează şi alte principii fundamentale ale chimiei organice şi ale gîndirii ştiinţifice în general.

Proprietăţile aditive ale substanţelor, ale moleculelor reprezentînd faptul că aspectele lor cantitative sînt o simplă sumă a aspectelor cantitative ale atomilor care alcătuiesc aceste molecule, se întîlnesc destul de des în chimie. Astfel, energia unor molecule poate fi obţinută pe baza adiţiei energiei legăturii atomilor care intră în această moleculă. Aditivitate se observă la multe substanţe chimice în ceea ce priveşte energia de legătură, volumul atomic, refracţia moleculară etc. [2].

Într-o serie de cazuri şi mai ales în cazul compuşilor aromatici, aspectele cantitative ale substanţelor calculate pe baza principiului aditivităţii nu coincid cu datele experimentale. Acest lucru poate fi explicat prin faptul că o legătură C—H de pildă, sau C—C, nu este aceeaşi în diferiţi compuşi chimici, deoarece în diferitele molecule ea este supusă diferitelor influenţe din partea celorlalţi atomi care alcătuiesc molecula respectivă, influenţă căreia teoria chimică modernă îi atribuie o însemnătate fundamentală.

Schimbarea determinării calitative a unora şi aceloraşi legături sub influenţa atomilor înconjurători dintr-o moleculă duce la schimbarea caracteristicilor cantitative ale acestor legături, fapt care pentru multe substanţe chimice face ca principiul aditivităţii să devină nevalabil.

Pe de altă parte, adepţii teoriei rezonanţei şi ai mezomeriei greşesc cînd consideră că într-o moleculă a benzenului există legăturile de tip C—C, C = C. Chimia modernă a stabilit că între atomii de carbon din molecula benzenului nu există astfel de legături, ci un tip nou de legătură — legătura aromatică care nu este nici simplă, nici dublă. Fiecare atom de

---

[1] Vezi *Stadiul actual al teoriei structurii chimice în chimia organică*, Acad. de Ştiinţe a U.R.S.S., trad. Ed. tehnică, Buc., 1957, p. 48—49.

[2] Vezi *Cu privire la trecerea schimbărilor calitative în schimbări cantitative*, de A. Jdanov, *Probleme de filozofie*, nr. 6, 1956.

carbon din nucleul benzoic este legat cu cei doi atomi învecinați nu numai prin electroni δ, ci și prin electroni Π. Tocmai o asemenea legătură este numită legătură aromatică [1].

În faptul că chimia contemporană acordă o însemnătate atît de mare influențelor reciproce ale atomilor dintr-o moleculă, trebuie văzut un aspect profund dialectic al teoriei chimice moderne, a cărui ignorare constituie unul din izvoarele concluziilor false ale adepților teoriei rezonanței cu privire la așa-zisa energie de rezonanță. Orice tratare subiectivistă, nedialectică, pur empirică, mecanicistă a unor fenomene chimice duce la apariția unor concluzii străine științei.

Acest lucru se vădește și în încercarea părintelui teoriei rezonanței, Linus Pauling, de a răspunde la criticile aduse acestei teorii [2].

L. Pauling consideră că critica adresată teoriei rezonanței, pentru faptul că această teorie operează cu abstracții care nu au un corespondent în realitate, nu ar fi fundată deoarece „structurile care se află în rezonanță, nu sînt mai abstracte sau mai imaginare decît elementele structurale ale teoriei clasice (a structurii, n.ns. — *T.U.*), de exemplu, legătura dublă" [3]. După părerea lui Pauling noțiunile teoriei clasice a structurii — legătura simplă și dublă, legătura C—H ș.a sînt „abstracții care nu există în realitate", după cum nu există în realitate nici fenomenul rezonanței.

În mod just remarcă O. A. Reutov că analogia făcută de Pauling între structurile de rezonanță și legăturile chimice (C—C, C = C, C—H etc.) în sensul că și unele și altele ar fi numai construcții raționale (idealisations) nu este legitimă din punct de vedere teoretico-științific. „În chimie în general și în teoria structurii chimice în particular — arată O. A. Reutov — punctul de plecare metodologic constă în faptul că în moleculele care există în mod real, atomii, care de asemenea există în mod real, sînt legați după o anumită ordine. Prin urmare, legăturile chimice ale atomilor în molecule... sînt de asemenea reale și *există în mod real*" [4]. Aceste legături sînt cu totul alte abstracții științifice decît structurile de rezonanță.

În timp ce abstracțiilor de legătură simplă, de legătură dublă etc. le corespund fenomene existente în mod real, abstracția „structurii de rezonanță", nu are nici un corespondent în realitate, nu oglindește nici un fenomen real. Oare nu arată însuși G. W. Wheland — unul dintre adepții principali ai teoriei rezonanței — că teoria rezonanței este o „noțiune subiectivă" că ea „nu corespunde niciuneia dintre proprietățile intrinsece ale moleculei însăși" [5].

Una din cauzele de bază ale concepțiilor eronate profesate de adepții teoriei rezonanței este faptul că ei nu înțeleg conținutul profund materialist al abstracțiilor științifice. Necunoscînd materialismul dialectic,

[1] Vezi A. E. Cicibabin, *Principiile fundamentale ale chimiei organice*, Editura tehnică, București, 1955, p. 106.

[2] Vezi articolul *Natura teoriei rezonanței* din volumul *Perspectives in organic chemistry*, edited by Sir Al. Todd 1956, New York, London: citat după trad. în limba rusă, Moscova 1959.

[3] Linus Pauling, *op. cit.*, p. 13.

[4] Vezi, *Introducerea* la volumul *Perspectives in organic chemistry*, pp. 8, 9.

[5] George Willard Wheland, *The Theory of Resonance and its application to organic chemistry*, New York, London, 1949, p. 28.

aflîndu-se sub influenţa puternică a filozofiei neopozitiviste, ei consideră toate abstracţiile ştiinţifice drept creaţii libere ale raţiunii omeneşti, care nu oglindesc nici un fenomen real, ajungînd să confunde abstracţiile ştiinţifice juste cu abstracţiile nejuste, cum este teoria rezonanţei. Necunoaşterea, ignorarea filozofiei materialist-dialectice în cercetarea ştiinţifică duce, după cum se vede, la erori grave care stau în calea progresului ştiinţific.

★

Subliniind marea importanţă a materialismului dialectic ca metodă generală de cercetare în ştiinţă, prin aceasta nu diminuăm cîtuşi de puţin însemnătatea pe care o au pentru ştiinţă metodele particulare de cercetare. Dimpotrivă, după cum am arătat la început, între metodologia generală de cercetare şi metodele particulare ale unei ştiinţe sau alta nu există nici o contradicţie, ci un raport dialectic : metodologia generală există prin metodele particulare de cercetare (în aceste metode), iar metodele particulare de cercetare nu există decît în legătură cu ceea ce duce spre general.

În chimie, ca şi în oricare ştiinţă, nu poate exista o metodă generală care să nu se bazeze, să nu pornească de la metode particulare, în cazul chimiei în primul rînd metodele analizei şi sintezei.

Am văzut că materialismul dialectic are rolul metodei generale de cercetare mai ales în gîndirea teoretică, în sistematizarea, interpretarea materialului empiric. Or, în chimia modernă, fără gîndire teoretică nu este posibilă nici o analiză de laborator.

Pe lîngă analiza calitativă, analiza cantitativă este una din formele de cercetare cele mai importante în chimie. Principiul de bază al analizei cantitative este un principiu dialectic : raportul dintre determinările cantitative ale substanţei analizate, şi proprietăţile ei calitative.

Astfel, pentru determinarea purităţii substanţelor, un rol deosebit de important îl are stabilirea unor constante cum este greutatea specifică, punctul de topire, punctul de fierbere, cu ajutorul cărora chimistul stabileşte proprietăţile substanţei. Cu alte cuvinte, operaţiile eu aceste *constante* se bazează pe raportul dialectic dintre aspectele cantitative şi însuşirile calitative ale unei substanţe.

Un număr mare de procedee ale chimiei moderne se bazează direct pe raportul dialectic dintre cantitate şi calitate. Cu titlu de exemplu să considerăm metodele volumetrice în analiza cantitativă şi să analizăm cazul concret al determinării cantitative a fierului. Pentru a face această determinare soluţiei incolore a sulfatului de fier care urmează a fi analizat, i se adaugă soluţia intens colorată a permanganatului de potasiu.

La început, culoarea fiecărei picături adăugate a permanganatului de potasiu dispare aproape instantaneu, deoarece intră în reacţie cu fierul bivalent din sulfatul de fier. După ce întreaga cantitate a fierului bivalent (din compusul Fe SO_4) se transformă în fierul trivalent (din compusul $Fe_2(SO_4)_3$, o picătură în plus de permanganat dă soluţiei o culoare roză. Apariţia culorii indică faptul că soluţiei sării de fier bivalent supus analizei i-a fost adăugată soluţia de permanganat de potasiu în cantitate

echivalentă, sau cu alte cuvinte indică *saltul calitativ* de la o substanță ($FeSO_4$) la altă substanță $Fe_2(SO_4)_3$ cu proprietăți diferite. Bazîndu-se pe această reacție chimică care duce la schimbări calitative în urma unor schimbări cantitative, se calculează, după volumul soluției adăugate a permanganatului de potasiu, cantitatea sării de fier bivalent în soluția supusă analizei.

Apare deci limpede că raportul dialectic dintre calitate și cantitate, inerent reacțiilor chimice în general, reprezintă baza teoretică a acestei metode volumetrice.

Același lucru îl observăm în cazul unor metode instrumentale de găsire a punctului echivalent. În apropierea acestui punct are loc o micșorare bruscă a concentrației substanței supusă determinării cantitative și mărirea bruscă a concentrației reactivului. În același timp are loc și schimbarea bruscă a potențialului electrodului, a electroconductibilității soluției, a intensității curentului de difuzie, a absorbției luminii etc.

Schimbarea acestor proprietăți calitative ale soluțiilor în urma schimbărilor cantitative, ca rezultat al adăugării reactivului, permite a se stabili punctul echivalent cu prilejul titrării. Cîteodată pentru indicație este folosită schimbarea radioactivității, temperaturii de înghețare, schimbarea densității, a indicatorului refracției, a efectului termic al reacției.Printre cele mai importante metode instrumentale de determinare a punctului echivalent se numără metodele potențiometrice, conductometrice și amperometrice.

Metoda de cercetare chimică în ansamblul ei are un caracter dialectic. Astfel analiza în chimie este întotdeauna urmată, întregită, de sinteză cu contrariul ei. „Chimia, în care forma de cercetare preponderentă este *analiza*, nu valorează nimic fără contrariul analizei — *sinteza*" [1].

Unitatea dialectică între analiză și sinteză există în chimie atît pe plan empiric cît și pe plan teoretic, atît pe plan istoric, cît și pe plan logic.

În munca de laborator chimistul întregește întotdeauna, verifică analiza prin sinteză și invers. Pe plan teoretic, logic, analiza precede sinteza, iar aceasta din urmă face posibilă adîncirea analizei. Munca teoretică a chimistului nu este altceva decît forma prescurtată a dezvoltării istorice în chimie, care, înainte de a trece la etapa sintetică de dezvoltare, care face posibilă reproducerea în gîndire a dialecticii formei chimice de mișcare a materiei, a trebuit să parcurgă cu necesitate o etapă în care predomina analiza.

Abia după ce a reușit pe baza muncii analitice să elaboreze o serie de abstracții generale, simple care dezvăluiau unele laturi esențiale ale fenomenelor chimice, chimia a putut să treacă — pe la mijlocul secolului trecut — la sintetizarea lor, a ajuns să reflecte esența formei chimice de mișcare a materiei în ansamblul ei. Această reflectare, care după cum am mai văzut, și-a găsit expresia în sistemul periodic a făcut posibilă, la rîndul său, aprofundarea muncii analitice pe plan teoretic, ceea ce a permis o muncă sintetică mai adîncă ș.a.m.d. Cu alte cuvinte analiza și sin-

[1] Fr. Engels, *Dialectica naturii*, p. 205.

teza se află într-un raport dialectic, fapt care permite oglindirea caracterului dialectic al fenomenelor chimice.

Din cele spuse în cadrul studiului reiese că metoda generală de cercetare — materialismul dialectic — şi metoda particulară de cercetare în chimie reprezintă o unitate dialectică : metoda generală există în şi prin metoda particulară, iar aceasta din urmă nu există decît în legătura cu ceea ce duce spre metoda generală. Vorbind despre metoda de cercetare în chimie avem întotdeauna în vedere această unitate dialectică cu ajutorul căreia chimia reuşeşte să dezvăluie legităţile cu caracter dialectic ale formei chimice de mişcare a materiei.

De asemenea cînd vorbim despre unitatea dialectică dintre metoda generală şi metoda particulară de cercetare în ştiinţele naturii în general, în chimie în special, avem în vedere aspectul cel mai general al problemei. Punînd accentul asupra acestei unităţi, nu am căutat să dizolvăm metodele de cercetare ale ştiinţelor naturii în metoda generală de cercetare care este materialismul dialectic. Am încercat doar să dezvăluim legătura indisolubilă cu caracter dialectic care există între metoda generală şi metoda particulară de cercetare, să facem analiza generalului în cercetarea ştiinţifică. Accentuînd asupra valabilităţii generale a metodei materialist-dialectice pentru ştiinţele speciale — noi nu am avut nicicum intenţia să ignorăm caracterul specific pe care îl are cercetarea în cutare sau cutare ştiinţă. Această specificitate a cercetării care se referă mai ales la practica ştiinţifică, la experiment şi observaţie, şi despre care nu avem posibilitatea să vorbim mai pe larg în studiul de faţă, ţine şi ea, în ultima instanţă, de unitatea dialectică care există între metoda generală şi metoda particulară de cercetare.

În această unitate constă forţa uriaşă a cunoaşterii ştiinţifice. În ea trebuie căutată şi uriaşa însemnătate a cuceririlor ştiinţelor speciale pentru dezvoltarea filozofiei marxist-leniniste.

Unul din izvoarele materialismului dialectic au fost rezultatele la care au ajuns ştiinţele naturii în primele decenii ale secolului trecut. Generalizînd aceste rezultate care dezvăluie dialectica profundă a lucrurilor şi fenomenelor, generalizînd practica socială revoluţionară, filozofia marxist-leninistă a formulat legile cele mai generale ale dezvoltării, categoriile materialist-dialectice care reflectă însuşirile, relaţiile cele mai generale ale tuturor lucrurilor şi fenomenelor.

Aceste legi şi categorii, formulate pe baza datelor obţinute de ştiinţele naturii, de practica socială revoluţionară, devin în mîna oamenilor o armă puternică de cercetare şi de transformare a lumii exterioare. Aplicată conştient, metoda materialist-dialectică ne permite să dezvăluim tot mai profund esenţa lumii obiective, să obţinem rezultate noi în cercetarea ştiinţifică. Generalizînd aceste rezultate, filozofia materialist-dialectică îmbogăţeşte conţinutul legilor şi categoriilor sale, care, aplicate din nou în cercetarea ştiinţifică, îi ajută pe oamenii de ştiinţă să pătrundă în domenii noi ale realităţii pe care o studiază. Acest proces profund dialectic al cunoaşterii realităţii obiective se repetă mereu, îmbogăţind continuu atît concluziile ştiinţelor particulare cît şi concluziile filozofiei materialist-dialectice. Filozofia materialist-dialectică şi ştiinţele particulare sînt cele

două laturi ale acestui proces dialectic. Nici una dintre aceste laturi nu poate exista independent de alta.

Baza obiectivă a acestui raport dialectic care există între filozofia materialist-dialectică și științele naturii este, după cum am mai arătat, raportul dialectic care există între legile cele mai generale studiate de materialismul dialectic și legile particulare studiate de științele naturii. Legile cele mai generale există în legile particulare și prin legile particulare, iar acestea din urmă nu pot exista decît în legătură cu ceea ce duce spre legile generale. Numai în lumina acestui raport poate fi înțeles și rolul filozofiei în domeniul științelor naturii. Neînțelegerea, ignorarea acestui raport, ignorarea existenței generalului, absolutizarea individualului, particularului — lucru caracteristic pentru neopozitivism — duce inevitabil la negarea rolului filozofiei, al filozofiei materialist-dialectice în domeniul științelor naturii.

Pentru neopozitiviștii de toate nuanțele, legile, categoriile filozofice sînt nonsensuri deoarece după cum spun ei, ele nu pot fi definite „operațional", fiindcă nu ar fi verificabile experimental.

Abstracții ca „materie", „spațiu", „timp" etc. sînt respinse de neopozitiviști ca abstracții fără sens. „Probleme fără sens — spune St. Chase, referindu-se la categoriile de mai sus — există mai curînd în științele sociale decît în fizică și definițiile operaționale le vor înlătura cu o promptitudine egală" [1]. Mergînd pe aceeași linie, A. Korzybski propune „să eliminăm cu totul din știință termenii „materie", „substanță", „spațiu", „timp"[2]. Existențialistul J. P. Sartre ține isonul cu semanticii Chase și Korzybski.„În realitate legile științifice — arată el — sînt ipoteze experimentale, verificate de fapte. Principiul absolut că „Natura este dialectică", nu este susceptibil de nici o verificare" [3].

Tezele de mai sus ale filozofiei burgheze duc în mod logic la negarea rolului metodologic al filozofiei în științele naturii, în științele sociale. Fie că neagă cu desăvîrșire orice rol al filozofiei în științele speciale, fie că îl reduc numai la analiza formal-logică a propozițiilor științifice, sau la analiza semantică, sintactică, neopozitiviștii nu fac decît să declare filozofia ca fiind de prisos în cercetarea științifică. Exprimînd punctul de vedere extremist al neopozitivismului, A. Korzybski spune că „filozofia reprezintă un episod al bolii semantice [4]".

Concepțiile neopozitiviste își au rădăcina de clasă în încercarea zadarnică a ideologiei burgheze de a opri gîndirea la suprafața lucrurilor, pentru ca legile de dezvoltare a naturii și mai ales legile dezvoltării societății, care dovedesc inevitabilitatea pieirii capitalismului, să nu fie cunoscute. Din punct de vedere gnoseologic aceste concepții își au rădăcina în abordarea empiristă extremă a procesului de cunoaștere, în ignorarea totală a raportului dialectic dintre fenomen și esență, dintre individual și general. Însușirile cele mai generale ale lucrurilor și fenomenelor stu-

---

[1] St. Chase, *Power of Words*, London, 1955, p. 147.
[2] A. Korzybski, *Science and Sanity*, Lakeville, Connecticut, 1948, p. 234, 235.
[3] J. P. Sartre, *Critique de la raison dialectique*, Paris, Gallimard, 1960, p. 125.
[4] A. Korzybski, *op. cit.*, p. 78.

diate de filozofia materialist-dialectică există în mod real şi sînt reflectate în legile şi categoriile materialist- dialectice. Verificarea legilor şi categoriilor materialist-dialectice care s-au născut prin generalizarea rezultatelor ştiinţelor speciale, prin generalizarea practicii sociale revoluţionare, se face prin verificarea datelor obţinute de ştiinţele speciale cu ajutorul practicii ştiinţifice, cu ajutorul practicii sociale. Legile cele mai generale, existînd în legile particulare, prin aceste legi, sînt verificate o dată cu acestea din urmă prin mijlocirea practicii, a experimentului şi observaţiei

Teoria einşteiniană a gravităţii, de exemplu, a adus o confirmare strălucită a materialismului dialectic, a tezei despre unitatea indisolubilă care există între materie, spaţiu şi timp. Această unitate, a fost dovedită prin intermediul experimentelor ştiinţifice, care au stabilit că materia determină, prin cîmpul gravific, structura geometrică a spaţiului şi timpului, curbura lor.

În acelaşi sens legea periodicităţii a cărei justeţe a fost dovedită experimental, a confirmat şi confirmă concepţia materialist-dialectică despre lume. Teoria darwinistă şi miciurinistă despre natura vie, concluziile astrofizicii despre dezvoltarea stelelor, tezele geologiei moderne despre evoluţia scoarţei pămîntului şi multe alte rezultate ale ştiinţelor naturii, pe baza practicii ştiinţifice, au fost tot atîtea dovezi ale justeţei legilor şi categoriilor materialist-dialectice. Aceste legi şi categorii, care există în şi prin legile particulare studiate de ştiinţele naturii, îşi găsesc confirmarea în cadrul acestor ştiinţe.

Verificarea concepţiei materialist-dialectice prin practica ştiinţelor speciale este o dovadă în plus a legăturii indisolubile care există între filozofia materialist-dialectică şi ştiinţele speciale, ştiinţele naturii.

Cunoaşterea realităţii, transformarea revoluţionară a ei, este posibilă numai atunci cînd cercetarea ştiinţifică, activitatea umană în general, este luminată de ideile atotbiruitoare ale concepţiei materialist-dialectice despre lume şi societate.

ОБЩИЙ И ЧАСТНЫЙ МЕТОД В НАУЧНОМ ИССЛЕДОВАНИИ

РЕЗЮМЕ

В работе исследуется диалектическое отношение между общим методом — диалектическим материализмом и частными методами естественных наук, особенно — химии. Исходя из того, что между наиболее общими законами, изучаемыми диалектическим материализмом, и частными законами, изучаемыми естественными науками, существует диалектическое отношение общего к частному, автор приходит к выводу, что и отношение между всеобщим диалектико-материалистическим методом и методами частных наук представляет собой диалектическое отношение между общим и частным. Всеобщий

метод предполагает частные методы исследования, и наоборот. Одно не может существовать без другого.

Диалектический метод необходим для современных специальных наук, так как они вскрывают диалектический характер различных форм движения материи. Имея одним из источников результаты, получаемые естественными науками, диалектический материализм возвращается к этим наукам уже в качестве их всеобщего метода исследования, в качестве метода, представляющего собой в руках ученых мощное оружие исследования и преобразования внешнего мира. Сознательно примененный, диалектико-материалистический метод позволяет нам все глубже вскрывать сущность объективного мира, получать новые результаты в научном исследовании. Обобщая эти результаты, диалектико-материалистическая философия обогащает содержание своих законов и категорий, которые, примененные вновь в научном исследовании, дают возможность изучения новых областей действительности. Этот глубоко диалектический процесс познания постоянно повторяется, непрерывно обогащая выводы как частных наук, так и диалектико-материалистической философии.

Одним из основных аспектов всеобщего метода исследования является метод восхождения от абстрактного к конкретному. В зависимости от частных методов исследования, метод восхождения от абстрактного к конкретному принимает в каждой науке различные формы, выражая, по сути, диалектический метод познания объективного мира.

В работе исследуется в особенности отношение между всеобщим методом и частными методами в химии. В ней показывается, что процесс познания в этой науке имеет глубоко диалектический характер, что обязывает ученых стихийно или сознательно применить диалектический материализм в качестве всеобщего метода исследования. Сознательное использование этого метода — что особенно характерно для исследований в социалистических странах, в том числе и в РНР — освобождает ученого от множества ненужных осложнений, от долгих блужданий, приводя его прямо к поставленной цели.

Далее, в исследовании анализируется и широко иллюстрируется положение, что всеобщий метод исследования существует *в* частных методах исследования и *через* них, и что последние существуют только в связи с тем, что ведет к всеобщему методу. Такие химические понятия как: ,,сродство'', ,,ассоциация и диссоциация ионов'', ,,электролитическая диссоциация'', ,,окисление и восстановление'' имеют глубоко диалектическое содержание. Все химические отношения, ведущие к появлению новых веществ, есть не что иное, как качественные изменения, имеющие место на основе количественных изменений. Основной принцип органической химии, по которому может быть определена молекулярная структура вещества, посредством исследования химических свойств (и наоборот), также имеет диалектическую природу. И в этом принципе диалектическое отношение между качеством и количеством нашло блестящее выражение. Игнорирование этих диалектических принципов химии ведет к ошибочным

выводам в химической теории. Теория резонанса и мезомерии является в этом отношении поучительным примером.

В работе опровергаются неопозитивистские взгляды, которые, игнорируя отношение между общим и частным, ошибочно понимая природу научных абстракций, объявляют бессмысленными философские категории, так как они якобы не могут быть проверены экспериментально.

Наиболее общие свойства вещей и явлений, изучаемых диалектико-материалистической философией, существуют реально и отражаются в диалектико-материалистических законах и категориях. Проверка этих законов и категорий, родившихся путем обобщения научных результатов, путем обобщения революционной общественной практики, совершается посредством проверки данных, полученных частными науками, с помощью научной практики, с помощью общественной практики. Проверка диалектико-материалистической концепции практикой специальных наук — дополнительное свидетельство неразрывной связи, существующей между диалектико-материалистической философией и специальными науками, естественными науками.

LA MÉTHODE GÉNÉRALE ET LA MÉTHODE PARTICULIÈRE DANS LA RECHERCHE SCIENTIFIQUE

RÉSUMÉ

L'auteur étudie le rapport dialectique entre la méthode générale — le matérialisme dialectique — et les méthodes particulières des sciences de la nature, surtout celles de la chimie. Prenant comme point de départ le fait qu'entre les lois les plus générales, étudiées par le matérialisme dialectique, et les lois particulières, étudiées par les sciences de la nature, on reconnaît le rapport dialectique général — particulier, l'auteur arrive à la conclusion que le rapport entre la méthode générale matérialiste-dialectique et les méthodes des sciences particulières représente, lui aussi, un rapport dialectique entre le général et le particulier. La méthode générale présuppose les méthodes particulières de recherches, et inversement. L'une ne peut exister sans l'autre.

La méthode dialectique s'impose aux sciences spéciales contemporaines, car celles-ci permettent de déceler le caractère dialectique des différentes formes de mouvement de la matière. Les résultats des sciences de la nature, constituent l'une des sources du matérialisme dialectique, qui, à son tour, est une méthode générale de recherche pour celles-là, méthode représentant aux mains des hommes de science une arme puissante de recherche et de transformation du monde extérieur. Appliquée à bon escient, la méthode matérialiste-dialectique permet de dévoiler toujours davantage l'essence du monde objectif, d'obtenir des résultats nouveaux

dans la recherche scientifique. En généralisant ces résultats, la philosophie matérialiste-dialectique enrichit le contenu de ses lois et de ses catégories qui, appliquées elles-mêmes à nouveau à la recherche scientifique, permettent d'aborder de nouveaux domaines de la réalité. Ce processus profondément dialectique de la connaissance se répète sans cesse, enrichissant continuellement aussi bien les conclusions des sciences particulières que les conclusions de la philosophie matérialiste-dialectique.

Un aspect fondamental de la méthode générale de recherche est représenté par la méthode qui consiste à s'élever de l'abstrait au concret. Pour chaque science, cette dernière méthode prend, en fonction des méthodes particulières de recherches, des formes différentes, exprimant dans son essence, la méthode dialectique de connaissance du monde objectif.

L'auteur étudie principalement le rapport entre la méthode générale et les méthodes particulières de la chimie. Il montre que le processus de la connaissance dans ce domaine a un caractère profondément dialectique, fait qui impose aux hommes de science l'utilisation, consciente ou spontanée, du matérialisme dialectique en tant que méthode générale de recherche. L'utilisation consciente de cette méthode — fait caractéristique surtout pour la recherche scientifique dans les pays socialistes, parmi lesquels la République Populaire Roumaine — épargne à l'homme de science beaucoup de difficultés inutiles et d'erreurs, et le mène directement au but proposé.

L'étude analyse ensuite et illustre en détail la thèse soutenant que la méthode générale de recherche existe *dans* et *par* les méthodes particulières, et que ces dernières n'existent qu'en liaison avec ce qui mène vers la méthode générale. Des notions chimiques telles que « affinité », « association et dissociation d'ions », « dissociation électrolytique », « oxidation et réduction » ont un contenu profondément dialectique.

Toutes les relations chimiques qui mènent à l'apparition de substances nouvelles, ne sont rien d'autre que des changements qualitatifs qui ont lieu sur la base des changements quantitatifs.

Le principe fondamental de la chimie organique — d'après lequel la structure de la molécule d'une substance peut être déterminée par l'étude de ses propriétés chimiques et inversement — est, lui aussi, profondément dialectique. Le rapport dialectique entre quantité et qualité trouve là-aussi une expression brillante. L'ignorance de ces principes à caractère dialectique, de la chimie, mène à des conclusions erronées en chimie théorique. La théorie de la résonance et de la mésomérie constitue un exemple édificateur à cet égard.

L'auteur combat les conceptions néopositivistes qui, ignorant le rapport entre le général et le particulier, et interprétant de manière erronée le caractère des abstractions scientifiques, affirment que les catégories philosophiques sont des non-sens, du fait qu'elles ne sauraient être vérifiées expérimentalement.

Les qualités les plus générales des phénomènes étudiés par la philosophie matérialiste-dialectique existent réellement et sont reflétées dans les lois et dans les catégories matérialistes-dialectiques. La vérification de

ces lois et catégories, nées de la généralisation des résultats scientifiques, se fait par la vérification des données obtenues par les sciences spéciales, à l'aide de la pratique scientifique et de la pratique sociale. La vérification de la conception matérialiste-dialectique par la pratique des sciences spéciales est une preuve de plus du lien indissoluble existant entre la philosophie matérialiste-dialectique et les sciences spéciales, les sciences de la nature.

DIN LUPTA P.C.R. ÎMPOTRIVA UNOR CURENTE ALE SOCIOLOGIEI BURGHEZE DIN ROMÎNIA

DE

N. GOGONEAȚĂ

Sociologia burgheză nu a avut niciodată un caracter științific. Menită să justifice teoretic interesele unei clase exploatatoare, ea a avut încă de la început un caracter apologetic și idealist. Pe măsură ce sfîrșitul inevitabil al burgheziei a devenit tot mai evident o dată cu trecerea capitalismului în faza sa imperialistă, caracterul apologetic al teoriilor sociologice burgheze de cele mai diferite nuanțe s-a accentuat, indiferent de faptul că apărarea capitalismului s-a făcut fățiș sau oarecum indirect, îmbinîndu-se sub o formă sau alta negarea legilor dezvoltării sociale cu atacurile îndreptate împotriva sociologiei științifice a clasei muncitoare : materialismul istoric.

Sociologia burgheză din Romînia a urmat aceeași cale, comună teoriilor sociologice burgheze în general. Preocupată să contracareze creșterea influenței ideilor revoluționare, urmare a adîncirii antagonismelor de clasă din societatea romînească precum și a activității ideologic-educative, de propagare a ideilor marxism-leninismului, desfășurată de partidul clasei muncitoare, sociologia burgheză a înregistrat în perioada dintre cele două războaie mondiale o varietate de doctrine, de teorii care cu metode mari mult sau mai puțin diferite, țînteau către același țel : întărirea dominației burgheziei și apărarea bazelor regimului burghezo-moșieresc împotriva luptei clasei muncitoare condusă de Partidul Comunist Romîn. Intensificarea luptei pe plan sociologic se explică tocmai prin adîncirea crizei care a cuprins sistemul capitalist și prin victoria clasei muncitoare internaționale exprimată în victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a adus o confirmare strălucită materialismului istoric, teoriei marxist-leniniste a revoluției proletare, iar înfrîngerea teoriilor oportuniste, reformiste și revizioniste, împreună cu cele ale sociologiei burgheze în general, a dobîndit semnificația unei adevărate crize a burgheziei și pe planul gîndirii.

Burghezia și moșierimea din țara noastră au fost cu atît mai înspăimîntate de Revoluția din Octombrie, cu cît Romînia a cunoscut în anii

care au urmat o perioadă de avînt revoluționar, de puternice lupte de clasă care au culminat cu greva generală din octombrie 1920. Procesul de clarificare ideologică și politică în rîndurile mișcării muncitorești de la noi, care a avut loc în acești ani, înființarea Partidului Comunist din Romînia (8 mai 1921) și afilierea sa la Internaționala Comunistă — au constituit victorii de însemnătate istorică ale clasei muncitoare din Romînia, în măsură să ridice propria ei luptă la nivelul sarcinilor care îi reveneau, de hotărîtoare răspundere pentru soarta poporului romîn.

Înființarea Partidului Comunist a însemnat victoria leninismului asupra oportunismului și reformismului în rîndurile mișcării muncitorești de la noi din țară [1], afirmarea hotărîtă, militantă și consecventă a principiilor marxismului revoluționar în Romînia.

Începînd cu documentele elaborate de grupurile comuniste în vederea pregătirii Congresului de constituire a P.C.R., se poate constata că elementele înaintate ale mișcării muncitorești și-au însușit o serie de teze leniniste care erau incluse ca puncte în programul Internaționalei a III-a. Așa, de pildă, în *Proiectul de Statut al partidului socialist-comunist* (1920) și-au găsit oglindire teza marxist-leninistă a dictaturii proletariatului, precum și teza construirii societății socialiste [2], iar în programul agrar se exprimă ideea importantă a alianței proletariatului cu masele muncitoare, a conducerii luptei revoluționare a acestora de către proletariat în vederea cuceririi puterii politice, se atrage atenția asupra importanței deosebite a „experienței proletariatului învingător din Rusia Sovietică cu masele țărănești de acolo" [3].

Un alt document deosebit de însemnat, mărturie a gradului de maturitate a gîndirii marxist-leniniste în mișcarea noastră muncitorească din acea epocă, îl constituie *Directivele cu privire la organizarea activității grupurilor comuniste*, „programul practic", „programul de acțiune" al viitorului partid comunist, după cum se arată în cuprinsul acestora. În centrul acestor directive sînt problemele de bază ale marxism-leninismului, ale mișcării muncitorești: problema revoluției, a cuceririi puterii, a tacticii. De o mare importanță este faptul că la baza acestor Directive au stat două lucrări ale lui Lenin apărute în vremea aceea: *Stîngismul — boala copilăriei comunismului* și *Marea inițiativă*. De altfel, încă din introducerea la Directive se precizează că cei prezenți la Consfătuirea grupurilor comuniste erau „din capul locului înțeleși atît asupra comunismului ca teorie, ca principiu, cît și asupra Internaționalei Comuniste" [4].

Acest document analizează în lumina tezelor leniniste condițiile obiective și subiective ale revoluției, ale cuceririi puterii, ale dictaturii proletariatului, problema aliaților, a organizării partidului.

Grupurile comuniste și-au însușit ideea leninistă a necesității creării partidului de tip nou și au militat consecvent pentru punerea ei în practică.

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *30 de ani de luptă a partidului*, în *Articole și cuvîntări*, E.S.P.L.P., 1956, p. 368.

[2] Cf. *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia, 1917—1922*, E.S.P.L.P., 1956, p. 199.

[3] *Ibidem*, p. 215.

[4] *Ibidem*, p. 221.

Afirmarea cu putere a leninismului, înființarea Partidului Comunist din Romînia, au înspăimîntat burghezia și moșierimea romînă care au reacționat pe toate fronturile. Se știe că perioada de avînt revoluționar din anii 1917—1922 și de criză politică a regimului burghezo-moșieresc, a fost urmată de o perioadă de stabilizare relativă, vremelnică și parțială a capitalismului, în care burghezia și moșierimea, cu concursul elementelor social democrate de dreapta au trecut la contraofensivă, încercînd să anuleze cuceririle clasei muncitoare, obținute în anii de avînt revoluționar și — în primul rînd — să lipsească mișcarea muncitorească de avangarda sa revoluționară, să împiedice răspîndirea ideilor marxism-leninismului și organizarea, pe această bază, a luptelor revoluționare de clasă împotriva dominației și exploatării burghezo-moșierești.

Reprezentanții ideologici ai regimului burghezo-moșieresc, ideologii partidelor politice, presa burgheză — începînd cu publicațiile cotidiene pînă la revistele de cele mai diferite preocupări culturale sau științifice — ca și întregul sistem instituțional al statului burghez (învățămînt, biserică, diferite societăți) — desfășurau o activitate propagandistică intensă și variată prin care se urmărea dezarmarea oamenilor muncii, întunecarea conștiinței lor, transformarea lor în instrumente docile ale politicii reacționare a regimului.

Ideologii burghezi și-au intensificat activitatea de apărare a capitalismului prin elaborarea unor teorii care afirmau eternitatea proprietății capitaliste, a relațiilor de producție capitaliste. Străduindu-se în fel și chip să denatureze adevărul despre marile antagonisme de clasă din țara noastră, ei justificau starea de mizerie a maselor atribuind-o ignoranței, înapoierii culturale a acestora etc., pentru a veni cu „soluții" menite doar să producă confuzie, să amăgească masele.

După ce a încercat zadarnic să reabiliteze doctrina conservatoristă, C. Rădulescu-Motru, unul din reprezentanții tipici ai regimului burghezo-moșieresc, a lansat teoria țăranului romîn „conservator", a propagat așa-numita teorie a „fraternizării creștine" a muncitorilor și capitaliștilor; alți sociologi cu pretenții „scientiste" ca P.P. Negulescu, au reînviat teorii sociale reacționare, cum ar fi concepția organicistă a lui Spencer, care prin biologizarea societății urmărea să demonstreze veșnicia capitalismului.

Paralel cu propovăduirea solidarității dintre exploatați și exploatatori, cu apologia capitalismului, sociologii burghezi se străduiau să dovedească rolul — chipurile — permanent progresist al burgheziei, cum a fost cazul doctrinarului liberalismului, St. Zeletin. Zeletin lega viitorul țării noastre nu de proletariat, ci de „puterea de viață" a burgheziei românești, condamna lupta proletariatului împotriva exploatării capitaliste, împotriva regimului burghezo-moșieresc.

Pe de altă parte, sociologii „țărăniști" denaturau complet caracterul relațiilor de producție din agricultură, luau apărarea regimului burghezo-moșieresc și, ignorînd faptele care demonstrau concentrarea proprietății agricole, afirmau că dominantă în agricultură ar fi creșterea proprietății țărănești. Prezentînd în mod denaturat țărănimea drept o clasă omogenă și reînviind doctrina poporanistă, sociologii „țărăniști" au răspîndit teoria demagogică a „statului țărănesc".

Împotriva acestor teorii sociologice elaborate de reprezentanții claselor exploatatoare în vederea apărării capitalismului și zădărnicirii luptei clasei muncitoare, a luptat încă de la întemeierea sa Partidul Comunist din Romînia.

★

Activitatea P.C.R. s-a desfășurat — începînd din anul 1924 — în condițiile extrem de grele ale ilegalității și terorii anticomuniste. Regimul burghezo-moșieresc a elaborat legi care condamnau la muncă silnică pe cei care propagau ideile comunismului științific sau chiar pe acei la care era găsită o carte de filozofie marxistă. Dar Partidul Comunist din Romînia în ciuda acestor condiții grele a căutat și a găsit metodele cu care să ducă lupta împotriva politicii și ideologiei burgheze.

Accentul principal în activitatea teoretică desfășurată de P.C.R. în această perioadă a fost pus pe aplicarea creatoare a marxism-leninismului la condițiile din țara noastră, pe rezolvarea problemelor fundamentale ale mișcării muncitorești din Romînia. Totodată, partidul a dus lupta pentru apărarea purității ideologiei marxiste, a supus unei critici științifice intransigente ideologia burgheză și reformistă — filozofia și sociologia idealistă, demagogia ultrareacționară fascistă, a luptat pentru înarmarea ideologică a oamenilor muncii, pregătindu-i în vederea marilor lupte revoluționare care au urmat.

În documentele de partid din această perioadă o mare importanță se acordă luptei împotriva ideologiei burgheze. În rezoluțiile Congresului al III-lea al P.C.R. se menționează că una din direcțiile principale în care trebuie desfășurată activitatea teoretică este aceea a combaterii teoriilor burgheze care propovăduiau împăcarea și colaborarea claselor : „Trebuie desfășurată o propagandă sistematică împotriva activității oligarhiei, care în mod conștient și calculat ajută pe social-democrați să infiltreze în sufletele tinerilor muncitori, mic-burghezi, țărani și populației minoritare ideologia pacifistă de abdicare, colaborare și subordonare de clasă față de burghezie" [1].

Partidul Comunist atrăgea atenția asupra reluării de către ideologii burghezi a unor teorii reacționare îndreptate împotriva mișcării muncitorești, cum ar fi poporanismul, care încerca să pătrundă în mase sub masca socialismului. Într-un articol din *Lupta de clasă* se subliniază necesitatea combaterii acestui curent ideologic cu atît mai nociv cu cît prin caracterul său diversionist putea să înșele buna credință a unor pături mai înapoiate ale oamenilor muncii [2].

În același număr al revistei *Lupta de clasă* (iunie 1926), activiștii frontului ideologic marxist erau chemați să combată teoriile burgheze neoliberale care făceau apologia capitalismului, să combată „încercările de a îndreptăți teoreticește stăpînirea clicii financiare — liberale prin așazisa „misiune istorică" a acestei clici de a industrializa țara" [3].

O mare însemnătate pentru dezvoltarea gîndirii marxiste la noi și combaterea teoriilor sociologice burgheze au avut-o documentele elabo-

[1] *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia, 1924—1928*, ed. a II-a, 1953, p. 308.
[2] *Ibidem*, p. 441.
[3] *Ibidem*.

rate de partid în perioada 1929—1933, și în special documentele Congresului al V-lea (1931). Tocmai prin rezolvarea pozitivă, pe baza analizei științifice a situației concrete de la noi, a problemelor sociale fundamentale care frămîntau poporul romîn, Congresul al V-lea a dat o replică nimicitoare teoriilor sociologice burgheze menționate mai înainte precum și altor concepții dăunătoare. Aplicînd creator învățătura marxist-leninistă la condițiile din țara noastră, Congresul al V-lea a definit faza de dezvoltare istorică în care se găsea Romînia, caracterul și sarcinile revoluției în țara noastră; analizînd antagonismele fundamentale ale societății romînești, structura și raporturile de clasă în situația istorică dată, Congresul a demonstrat rolul de hegemon al proletariatului în revoluție, infirmînd prin aceasta teoriile despre „rolul progresist" al burgheziei, teoria „statului țărănesc" ca și teoriile reprezentanților reformismului. Totodată, Congresul a nimicit teoria oportunistă, de esență metafizică, care, pornind de la exagerarea rămășițelor feudale la sate, trăgea concluzia că Romînia se găsea în fața revoluției burgheze, condusă de burghezie, teorie care jucase un rol nefast, demobilizator, în mișcarea muncitorească, precum și teza sectaristă de stînga, care subapreciind rămășițele feudale susținea că țara noastră s-ar fi găsit nemijlocit în fața revoluției proletare.

Aplicînd învățătura marxist-leninistă în studiul dezvoltării economice și politice a țării noastre, Congresul a arătat că în Romînia se împleteau forme dezvoltate ale capitalismului cu rămășițe semifeudale. În documentele Congresului al V-lea se precizează că în ansamblu „Romînia este o țară înapoiată din punct de vedere capitalist, cu un nivel puțin ridicat al industriei, cu predominarea agriculturii în economia țării și cu rămășițe însemnate semifeudale" [1].

Făcînd o analiză temeinică a dezvoltării economice și politice a țării noastre, Congresul a pus în evidență contradicțiile de clasă din Romînia, specificînd că existau toate contradicțiile sistemului capitalist, înăsprite ca urmare a înapoierii economice a țării și a altoirii unor forme superioare ale economiei capitaliste, carteluri, trusturi etc., cu formele precapitaliste și cu resturile feudale din agricultură. Această analiză a dus la concluzia importantă că „Romînia este unul dintre inelele slabe din lanțul statelor imperialiste" [2].

În privința caracterului revoluției și hegemonului acesteia, Congresul a stabilit pe baza analizei științifice a condițiilor din țara noastră că Romînia se află în fața desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice, al cărei hegemon trebuie să fie proletariatul: „Proletariatul, fiind singura clasă revoluționară consecventă pînă la capăt, are chemarea să conducă lupta tuturor celor exploatați și asupriți împotriva tuturor formelor de exploatare și asuprire" [3]. Burghezia încetase de multă vreme de a mai fi o clasă revoluționară, dovedindu-se în practică o clasă contrarevoluționară, se spune în documentele Congresului, infirmîndu-se teoria neoliberală despre rolul progresist al burgheziei romînești în acea perioadă. Numai

[1] *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia, 1929—1933*, E.S.P.L.P., 1956, p. 272.
[2] *Ibidem*, p. 251.
[3] *Ibidem*, p. 273.

proletariatul, clasa cea mai înaintată a societății, clasă consecvent-revoluționară, era vital interesat în toate aceste transformări, numai el putea organiza și conduce lupta pentru desăvîrșirea revoluției burghezo-democrate. Proletariatul în alianță cu masele de bază ale țărănimii și masele muncitoare ale naționalităților asuprite constituiau forța principală a revoluției.

Documentele Congresului al V-lea al P.C.R. au avut o importanță deosebită pentru lupta ideologică dusă de partid împotriva reformismului, împotriva sociologiei și filozofiei burgheze, împotriva ideologiei fasciste, în deceniul al patrulea.

Prin analiza științifică a dezvoltării țării noastre, a caracterului și sarcinilor revoluției, a corelației forțelor de clasă, documentele Congresului au stat la baza activității practice și ideologice a partidului, au constituit îndreptarul teoretic al întregii sale activități, permițîndu-i să se orienteze just, să dea răspunsuri științifice la problemele teoretice și practice ale dezvoltării Romîniei.

În deceniul al patrulea, ideologia burgheză se orientează, o dată cu politica partidelor burgheze, tot mai mult spre fascism ca urmare a adîncirii crizei în care se zbătea capitalismul, datorită marii crize economice care a cuprins în anii 1929—1933 toate țările capitaliste. Criza economică a înăsprit contradicțiile societății capitaliste și în primul rînd contradicția fundamentală, contradicția dintre proletariat și burghezie.

Criza economică ce s-a manifestat pe plan mondial a cuprins și Romînia. Burghezia a încercat să iasă din criză pe spinarea clasei muncitoare recurgînd la curbe de sacrificii, concedieri pe baza unui „plan de asanare" elaborat cu concursul capitalului financiar internațional. Dar acest „plan de asanare" lovea puternic toate păturile muncitoare și nevoiașe din Romînia. Acest plan al burgheziei ducea direct, se spune într-una din hotărîrile plenarei C.C. al P.C.R. din anul 1933, „la creșterea șomajului, la creșterea scumpetei, la îngreunarea sarcinilor impozitelor, la exproprierea pămîntului țărănesc de către capitalul cămătăresc și la o mare restrîngere a instrucțiunii publice și ocrotirilor sociale, aruncînd țara atît de înapoiată în condiții medievale" [1].

Criza economică a determinat ofensiva generală a capitaliștilor îndreptată împotriva maselor muncitorești. În mod practic ofensiva capitaliștilor s-a tradus într-o serie de măsuri economice ca cele amintite mai sus care au făcut să crească mizeria oamenilor muncii, cît și în altele de ordin politic și ideologic îndreptate împotriva maselor care se ridicau la luptă contra claselor dominante și politicii lor reacționare. Este vorba de orientarea vîrfurilor capitalului financiar spre metodele fasciste de guvernare, ca ultima soluție la care mai putea recurge burghezia în fața valului crescînd, de nestăvilit al luptei maselor în fruntea cărora se afla clasa muncitoare condusă de Partidul Comunist.

Partidul Comunist, demascînd această orientare a politicii dusă de burghezie care nu mai putea guverna cu vechile metode, atrăgea atenția

---

[1] *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia*, ed. a II-a, E.P.L.P., 1953, p. 192.

oamenilor muncii că „o parte din burghezie vede izbăvirea" ... „în forțarea cursului fascist în interior" [1]. „Aceeași clică burgheză — se spune într-un manifest editat de P.C.R. — este și promotoarea apropierii de politica externă hitleristă, de politica războiului imediat contra Uniunii Sovietice" [2].

Orientarea partidelor burgheze spre fascism a fost însoțită de o orientare corespunzătoare și pe plan ideologic. O dată cu strîngerea legăturilor dintre partidul național-țărănesc și fascismul italian — lucru vădit de altfel și în „planurile de modificare fascistă mussoliniană a constituției afișate de conducerea partidului național-țărănist", planuri demascate de P.C.R. — ideologia țărănistă începe a se inspira din ce în ce mai mult din teoriile fasciste (fără a mai vorbi de propagarea tot mai insistentă a diferitelor teorii antiumane de către partidele fasciste). Această ofensivă ideologică desfășurată pe fronturi diferite și cu toate mijloacele de care dispuneau clasele dominante, nu a rămas fără răspuns.

Partidul Comunist din Romînia a fost principala forță care și pe planul ideologic a dus o luptă consecventă împotriva ideologiei reacționare a regimului burghezo-moșieresc, singura forță care a avut capacitatea de a dezvălui funcția socială reacționară a sociologiei și filozofiei burgheze și care a putut să-i opună unica teorie științifică — materialismul dialectic și istoric — care i-a permis să dea o rezolvare științifică problemelor majore ale vremii, problemelor vitale, care hotărau soarta poporului romîn.

O activitate susținută pe linia combaterii sociologiei burgheze s-a desfășurat într-o serie de publicații ale partidului sau îndrumate de partid (*Scînteia*, *Lupta de clasă*, *Cultura proletară*, *Frontul evenimentelor culturale și sociale*, *Era nouă*, *Korunk* etc.), precum și într-o serie de reviste aflate sub influența partidului sau în alte publicații în care au reușit să scrie reprezentanți ai ideologiei marxiste (*Viața romînească*, *Cuvîntul liber* etc.). Pornind de la indicațiile conținute în documentele de partid, aceste reviste au dezvăluit decăderea culturii burgheze determinată de criza sistemului capitalist și au combătut în lumina materialismului dialectic curentele reacționare ale filozofiei și sociologiei burgheze. „Criza generală a sistemului capitalist — se arată în primul număr al revistei *Era nouă* — este însoțită fără doar și poate și de o criză tot atît de generală și de acută a culturii și ideologiei acestui sistem ... Ne luăm sarcina — se spune mai departe — să tratăm în mod științific — pe baza largă a materialismului dialectic — toate problemele ideologice ale vremii noastre" [3].

În vederea îndeplinirii acestei sarcini, documentele de partid, publicațiile partidului, precum și lucrări ale unor intelectuali progresiști, scriitori, oameni de știință și cultură, aflați sub influența partidului, antrenați de partid, au dezvăluit rolul total reacționar al ideologiei regimului burghezo-moșieresc, supunînd unei critici științifice curentele mai răspîndite la noi ale filozofiei și sociologiei burgheze reacționare.

---

[1] *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia*, ed. a II-a, E.P.L.P., 1953, p. 240.

[2] *Ibidem*.

[3] *Era nouă*, nr. 1, 1936, p. 3.

Trebuie relevat faptul că supunînd criticii aceste teorii reacționare, marxiștii nu s-au limitat la a demonstra că ele ar fi niște „aberații" sub raport științific, ci au insistat asupra faptului că aceste „aberații" aveau un rol social bine determinat, profund reacționar, că ele erau instrumente ale unei politici agresive dusă de o clasă aflată în descompunere. Departe de a reprezenta simple erori sau absurdități care te fac să zîmbești, ele erau arme otrăvite care sub forme perfide, grosolane sau subtile, încercau să dezorienteze, să provoace scepticismul, să inducă în eroare masele, pregătind în felul acesta terenul pentru teoriile cele mai agresive și antiumane fasciste, corespunzătoare intereselor vîrfurilor celor mai reacționare ale burgheziei și moșierimii.

O mare importanță a acordat P.C.R. combaterii reformismului, demascării social-democraților de dreapta, situați pe aceeași linie a apărării capitalismului ca și reprezentanții partidelor burgheze. Teoriile reformiste condamnau clasa muncitoare la pasivitate și sprijineau direct politica reacționară a partidelor burgheze. Susținînd necesitatea dezvoltării capitalismului pînă la punctul cînd revoluția socialistă se va produce „de la sine", reformiștii justificau dominația burgheziei și frînau lupta clasei muncitoare pentru răsturnarea capitalismului. P.C.R. a combătut reformismul atît prin demascarea politicii de pactizare cu burghezia și de colaborare cu aceasta „împotriva bolșevismului", cît și prin critica bazelor programatice ale reformismului din Romînia, exprimate în teza că : „Dezvoltarea capitalistă a Romîniei este o necesitate istorică, în serviciul căreia trebuie pusă în mod conștient și sistematic toată politica de stat"[1]. Combătînd cu consecvență reformismul, P.C.R. a luptat în același timp și cu cea mai mare fermitate pentru crearea frontului unic muncitoresc, pentru unitatea de acțiune a clasei muncitoare împotriva burgheziei.

O altă teorie menită să ia apărarea capitalismului, să submineze lupta maselor muncitoare conduse de P.C.R. pentru răsturnarea regimului burghezo-moșieresc, a constituit-o „teoria statului țărănesc".

În rezoluțiile Comitetului său Central, Partidul Comunist din Romînia a subliniat necesitatea combaterii tuturor teoriilor care urmăreau să împiedice alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare — referindu-se între altele și la teoria statului țărănesc — ca și necesitatea făuririi și întăririi acestei alianțe prin acțiuni practice. „Încercărilor făcute de către lagărul burghezo-moșieresc de a dezbina mișcarea proletară de cea țărănească, sforțărilor de a reține țărănimea sub influența partidelor burghezo-moșierești și a se sprijini pe țărănime în contra proletariatului (lozincile „statului țărănesc", lăudarea țăranului „conservativ" etc.), se arată în rezoluția C.C. al P.C.R. din 13 iulie 1933, partidul trebuie să contrapună nu numai cea mai largă popularizare a lozincii *alianței muncitorilor și a țăranilor*, dar și o activitate consecventă *pentru crearea acestei alianțe, în lupte zilnice*, pentru legarea și susținerea frățească a luptei muncitorilor de către țărani și invers" [2].

---

[1] Citat după *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia* ed. a II-a, p. 215.
[2] *Ibidem*, p. 201.

Publicațiile marxiste (*Frontul evenimentelor culturale și sociale*, *Era nouă*) au dat o replică viguroasă adversarilor marxismului, susținători ai „statului țărănesc". Promotorii acestei teorii diversioniste, menită să abată masele țărănești de la lupta revoluționară alături de proletariat, — V. Madgearu, E. Ene, I. Mihalache — afirmau că în Romînia nu ar acționa legea concentrării proprietăților agricole, datorită trăiniciei micii gospodării țărănești individuale. Pornind de la această premisă falsă, ei au lansat lozinca demagogică, a „statului țărănesc" opus statului dictaturii proletariatului. Invocînd teza că Romînia era o țară agrară, ideologii țărăniști negau în același timp valabilitatea teoriei marxiste a revoluției pentru Romînia ca și rolul de hegemon al proletariatului, realizabil, afirmau ei, numai în țările industriale.

Pornind de la învățătura leninistă asupra imperialismului, marxiștii au arătat că sistemul capitalist mondial este măcinat de o criză generală : revoluția izbucnește acolo unde există verigile cele mai slabe și nu neapărat în țările cele mai dezvoltate din punct de vedere capitalist. Prin urmare și în țările mai slab dezvoltate proletariatul are menirea istorică de a duce societatea înainte.

Supunînd unei analize critice teoria „statului țărănesc" pe care ideologii țărăniști o opuneau marxismului, publicistica marxistă demonstra falsitatea tezelor susținute de promotorii acestei teorii ca și adevăratul ei rol social de a servi drept o diversiune ideologică. Susținătorii teoriei „statului țărănesc", spre a ascunde lupta de clasă, o prezentau ca și cînd ea ar consta într-o pretinsă luptă a țărănimii împotriva industriei, împotriva orașului [1]. Folosind noțiunea de oraș, nediferențiind clasele și păturile sociale care alcătuiesc o așezare urbană — muncitori, burghezi, mic-burghezi — ideologii țărăniști urmăreau să ascundă lupta țăranilor exploatați împotriva boierilor și chiaburilor, să îndrepte ura țăranilor către „orașul care huzurește de pe urma foamei satelor". Substituind în chip diversionist luptei de clasă opoziția sat-oraș, reprezentanții ideologici ai burgheziei căutau să submineze apropierea țărănimii de lupta clasei muncitoare și în același timp să transforme țărănimea într-o masă de manevră a burgheziei [2].

Esența de clasă, tăișul antițărănesc al acestei teorii era demonstrat de însăși politica partidului care o promova, în anii guvernării sale : „Partidul național-țărănesc a guvernat ani de zile, cu cea mai sălbatecă teroare fiscală și politică" [3]. Practica politică era cea mai vie dovadă a caracterului demagogic și al altor teze ale aceleiași teorii, ca de exemplu, cele referitoare la o pretinsă „îngrădire a capitalismului" prin crearea „statului țărănesc". Această teză dovedea că sub influența fascismului, ideologii statului țărănesc și-au însușit unele teze corporatiste, recurgînd tot mai frecvent la o frazeologie anticapitalistă.

Combătînd teoria „statului țărănesc" ca pe o manevră diversionistă a burgheziei, P.C.R. s-a adresat de nenumărate ori țăranilor che-

[1] Cf. *Statul țărănesc*, în *Echipa*, nr. 3, 1934.
[2] *Ibidem*.
[3] *Ibidem*.

mîndu-i la luptă alături de clasa muncitoare și sub conducerea acesteia : „Țăranii își pot apăra cu succes interesele lor și pot învinge pe capitaliști și pe moșieri numai în unire cu clasa muncitoare și sub conducerea ei — se spune într-o chemare către țăranii muncitori, editată în anul 1932. În unire cu muncitorii — pentru că muncitorii luptă pe viață și pe moarte cu capitaliștii, cu moșierii și cu guvernul lor. Sub conducerea clasei muncitoare — pentru că clasa muncitoare este mai organizată, mai unită, are ca conducător Partidul Comunist" [1]...

Programului demagogic al „statului țărănesc", Partidul Comunist i-a opus programul său care pornea de la interesele fundamentale ale țărănimii muncitoare. Partidul a chemat la luptă pe țărani [2] pentru crearea unui guvern muncitoresc-țărănesc ales de sfaturile de muncitori și țărani muncitori, un guvern al poporului muncitor format din muncitori, țărani și alți oameni ai muncii. Programul acestui guvern în problema țărănească prevedea exproprierea fără plată a pămînturilor marilor moșieri, ale regelui, miniștrilor precum și a uneltelor și mașinilor ce aparțin acestora spre a fi împărțite țăranilor fără pămînt sau cu pămînt puțin. Programul mai prevedea și alte măsuri, care să ducă la îmbunătățirea reală a situației țărănimii muncitoare : anularea datoriilor țăranilor, acordarea de împrumuturi fără dobîndă, măsuri pe linia ocrotirii sănătății și asigurărilor sociale, a ridicării culturale, crearea condițiilor care să le permită o participare activă la viața politică etc.

Publicațiile marxiste, demascînd caracterul apologetic al sociologiei burgheze au dezvăluit de asemenea impasul teoretic în care se găsea gîndirea sociologică burgheză, neputința acesteia de a dezvălui cauzele fenomenelor sociale, de a descoperi legile fundamentale ale dezvoltării societății.

Exemplul sociologiei lui D. Gusti, este concludent în această privință. Pretinzînd că sociologia trebuie să fie o știință descriptivă a națiunii, Gusti îndruma activitatea colaboratorilor Institutului social romîn spre culegerea de material faptic, cu precădere etnografic, din viața satelor, refuzînd să cerceteze legile dezvoltării sociale. Tocmai această incapacitate a sociologului burghez romîn de generalizare a faptelor este scoasă în evidență de *Era nouă*. „Școala din jurul Institutului social romîn, renunță de a mai explica legile fundamentale de evoluție umană și se retrage în activitatea intensă de alcătuire a monografiilor" [3]. Relevînd îngustimea orizontului de cercetare al școlii monografice, *Era nouă* subliniază că D. Gusti, inițiatorul ei, nu o consideră ca o mișcare de culegere a unui material științific, pentru verificarea unui punct de vedere general sociologic, ca un aport documentar la analiza procesului istoric de evoluție, ci ca un scop în sine, ca o preocupare unică. Pe baza analizei rezultatelor acestei mișcări, *Era nouă* conchide, că orientarea empirică de acumulare a faptelor fără a trece la generalizări, imprimată de D. Gusti sociologiei, înseamnă de fapt renunțarea la știință: „Această mișcare reprezintă în

---

[1] *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia*, ed. a II-a, 1953, p. 174.
[2] Cf. Publicația *Noi vrem pămînt*, în *Documente*, p. 246.
[3] *Note asupra mișcării de monografie sociologică*, în *Era nouă*, nr. 2/1936.

fapt retragerea din centrul terenului larg al sociologiei, renunțarea de a cerceta cauzele adînci ale dezvoltării și schimbărilor relațiilor sociale românești, ca și mărturisirea incapacității de a explica legile fundamentale de evoluție ale acestor realități".

Căutînd explicația științifică a falimentului sociologiei burgheze, revista dezvăluie rădăcinile adînci de clasă ale incapacității acesteia de a sesiza și explica legile generale ale dezvoltării societății, fuga sociologiei burgheze de generalizări teoretice de teamă să nu se ajungă la concluzii demascatoare pentru orînduirea burghezo-moșierească. „Conflictul dintre relațiile sociale constatate, și caracterul de clasă (burghez apologetic — *n.ns.*) pe care școala monografică gustiană îl are, duce la o falsă privire de ansamblu a rezultatelor obținute prin cercetări" [1]. Concludentă pentru a ilustra poziția de clasă a lui Gusti este atitudinea lui în problema împroprietăririi țăranilor. În timp ce Gusti afirma „că țăranilor li s-a dat pămînt și au nevoie numai de îndrumare", exponatele echipelor studențești arătau, remarcă revista, sate cu gospodării fără pămînt etc. „Ignorarea materialismului istoric, neaplicarea gîndirii și metodei dialectice în cercetările monografice, fac ca fenomenele sociale parțial cercetate să nu fie pricepute" [2]. Astfel, aportul cercetărilor monografice se reduce la acumulare de date, care, prin lipsa unei metode științifice sînt interpretate în chip denaturat. Așa că la Gusti metoda cercetărilor empirice nu constituia, cum s-ar fi putut presupune, doar un început sau un mijloc, „o treaptă" a procesului de cunoaștere a vieții sociale și se transforma într-un mijloc de mistificare a realității, într-un spirit ce convenea regimului burghezo-moșieresc. Cercetările nu constituiau premisele faptice ale unor concluzii pe care sociologul urma să le tragă în urma analizei datelor monografice, ci un mijloc de a justifica concluzii care convin clasei pe care o reprezenta. Revista marxistă scoate în evidență totala incapacitate la care erau condamnați sociologii burghezi de a folosi acest material documentar în vederea unor generalizări științifice. Opunînd sociologiei burgheze lipsită de un caracter științific, materialismul istoric, revista afirmă mai departe, pe bună dreptate, că numai un sociolog marxist ar putea să folosească imensul material documentar acumulat de școala monografică, dacă bineînțeles aceasta se va menține pe linia culegerii de date privind toate aspectele vieții sociale și, în primul rînd, cel economic și nu va cădea „în mlaștina spiritualismului pseudonaționalist" [3]. Numai un cercetător înarmat cu știința despre societate, materialismul istoric, va putea stabili, pornind de la acest material documentar, legile generale „fundamentale" ale dezvoltării Romîniei.

Tabloului decăderii sociologiei burgheze *Era nouă* îi opune un alt tablou al dezvoltării sociologiei științifice, materialismul istoric : „Sociologia marxistă — materialismul istoric, departe de a se afla într-un impas, se găsește în plină afirmare ca cel mai precis instrument al gîndirii și conștiinței umane, ca cea mai justă metodă de pătrundere a complexului

---

[1] *Note asupra mișcării de monografie sociologică*, în *Era nouă*, nr. 2/1936, p. 16.
[2] *Ibidem.*
[3] *Ibidem.*

societății, de analiză a procesului de evoluție a părților și întregului social, de stabilire a legilor fundamentale de evoluție a societății" [1].

În aceeași revistă se evidențiază gradul de decădere a sociologiei de extremă dreaptă: „școala sociologică hitleristă, se arată în articol, a introdus în sociologie noțiunea de rasă atît de scumpă lui A. C. Cuza — situînd-o în centrul preocupărilor sale, după cum alte școli decadente burgheze au situat alte noțiuni antiștiințifice, falsificînd sociologia și creînd diversiuni naționale" [2].

În perioada cînd vîrfurile cele mai reacționare ale burgheziei și moșierimii au trecut la politica de intensă fascizare a țării, Partidul Comunist Romîn a desfășurat și pe plan ideologic o activitate multilaterală de combatere a ideologiei fasciste, antrenînd pături mari de oameni de cultură la lupta împotriva fascismului pe plan ideologic *.

În nenumărate documente de partid se subliniază necesitatea de a se intensifica munca ideologică, activitatea propagandistică de combatere a ideologiei fasciste: „Comitetul Central — se spune în hotărîrea plenarei a V-a lărgită a C.C. al P.M.R., din august 1936 — atrage atenția tuturor organizațiilor de partid că, în condițiile ofensivei fascismului, cu propaganda lui demagogică otrăvitoare, și ale luptei noastre pentru unitatea politică a clasei muncitoare, munca ideologică de partid are o însemnătate extrem de mare" [3]. Plenara pune ca o sarcină în fața partidului crearea unei literaturi politice de masă care să dezbată în fața maselor în spirit marxist-leninist problemele actuale pentru a contracara „influența otrăvitoare a propagandei și literaturii naționaliste șoviniste-fasciste".

Documentele de partid dau o caracterizare științifică fascismului, dezvăluind în același timp rezultatele la care ar duce instaurarea unui regim fascist: „Fascismul romîn reprezintă interesele păturilor celor mai reacționare, celor mai șovine, celor mai imperialiste, celor mai bestiale ale capitalului financiar și ale moșierimii romîne...". „Fascismul romîn va aduce poporului romîn și tuturor popoarelor din Romînia o robie fără seamăn, lipsirea de orice drept și de orice libertate" [4].

O însemnătate principială a avut caracterizarea dată de partid grupărilor fasciste ca unelte în slujba vîrfurilor celor mai reacționare ale burgheziei și moșierimii romînești. „Aceste unelte, fasciștii romîni, trădează interesele națiunii pentru a salva interesele grupului de mari bancheri și moșieri din fondurile cărora sînt întreținuți" [5].

P.C.R. a demascat acțiunile șovine, naționaliste și antisemite ale organizațiilor fasciste, grupări de șoc teroriste și diversioniste în slujba celor mai reacționare vîrfuri ale burgheziei și moșiermii din Romînia și a imperialismului fascist german, dezvăluind substratul lor de clasă,

---

[1] *Note asupra mișcării de monografie sociologică*, în *Era nouă*, nr. 2/1936, p. 10.

[2] *Ibidem*, p. 16.

* Unele aspecte ale acestei probleme au fost tratate în comunicarea *Din lupta filozofiei marxist-leniniste împotriva indeterminismului, misticismului și rasismului în filozofia burgheză reacționară din Romînia* (1930—1940), *Cercetări filozofice* nr. 3/1960.

[3] *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia*, ed. a II-a, 1953, p. 301.

[4] *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia, 1929—1933*, p. 344.

[5] *Ibidem*, p. 343.

a lansat lozinca unirii muncitorilor şi ţăranilor de toate naţionalităţile împotriva duşmanului comun : „Partidele şi grupările fasciste antisemite (garda de fier, L.A.N.C., Blocul cetăţenesc, Goga etc.), au desfăşurat o largă campanie demagogică, aţîţînd la şovinism şi antisemitism în special mica burghezie şi ţărănimea lovită de mizerie şi foamete" [1]. Documentele au demascat cu insistenţă funcţia socială reacţionară a diversiunii naţionaliste, practicată de fascism. „Vorbirea lor despre naţionalism, despre apărarea naţională le serveşte numai ca perdea pentru jefuirea şi subjugarea celor ce muncesc. În dosul şovinismului naţional — exterminarea acelei părţi a naţiunii care nu vrea să se mai lase jefuită şi batjocorită" [2]. Partidul a chemat la luptă „contra acestui val naţionalist, pe care clasele stăpînitoare din Romînia încearcă să-l dezlănţuie cu scopul de a-şi supune ideologiceşte masele muncitoare prin lozinci ca „unitatea naţiunii", „apărarea graniţelor" şi să facă din mase o armă pentru politica lor fascistă şi imperialistă" [3].

Dîndu-se drept o „mişcare", un „partid al acţiunii", fascismul se declara — chipurile — împotriva unei ideologii, unor principii călăuzitoare, afirmînd că nu ar avea o ideologie. Invocînd caracterul contradictoriu al diferitelor concepţii susţinute de reprezentanţii fascismului, criticii burghezi ai acestuia refuzau de asemenea să acorde denumirea de ideologie amalgamului de idei ce constituia baza spirituală a acestei mişcări. Reprezentanţii frontului ideologic marxist au fost aceia care au explicat, pe baza materialismului istoric ce este ideologia fascistă şi în ce constă funcţia ei socială profund reacţionară.

Fiind produsul „unei clase care a trecut de zenitul său" şi care vrea să-şi menţină privilegiile cu orice preţ, au relevat gînditorii situaţi pe poziţii marxiste, fascismul devine „un factor de distrugere a progresului şi culturii" [4]. Fascismul posedă o ideologie, au arătat ei, şi anume o ideologie cerută de ţelurile sale practice distructive. Fascismul „este doctrina antiraţionalismului" şi a „forţei sîngelui", ideologia distrugerii culturii şi a „distrugerii ideologiilor" pe care le-a creat chiar burghezia, în perioada tinereţii sale, în veacurile al XVIII-lea şi al XIX-lea" [5].

Sesizînd legătura dintre diferitele teorii, concepţii, atitudini susţinute de ideologii fascişti şi ţelurile practice urmărite de vîrfurile burgheziei imperialiste, publicistica antifascistă, care se dezvolta sub înrîurirea exercitată de lupta P.C.R. împotriva fascismului, dezvăluia sensul diferitelor teorii contradictorii, care intrau în alcătuirea ideologiei fasciste.

Pentru a înşela masele, fasciştii lansau în mod demagogic lozinci ca : „pîine, pace, dreptate" — atribuiau un sens, chipurile, antiburghez „revoluţiei naţionale" fasciste, iar pentru a le adormi conştiinţa propagau misticismul în forme variate. Transformarea tineretului în carne de tun, condamnarea lui la moarte sigură în slujba politicii imperialiste — iată

[1] *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia, 1929—1933*, p. 244.
[2] *Ibidem 1934—1937*, E.S.P.L.P., 1956, p. 98—99.
[3] *Ibidem*, p. 650.
[4] *Preliminarii*, în *Buha* 1, 1936.
[5] *Ideologia tineretului şi cultura*, în *Viaţa Romînească*, nr. 5, 1938.

sensul teoriilor care îl pregăteau în spiritul acestei politici, teorii care propagau „etica suferinței", lansau ideea „destinului tragic" etc.

Cuvintele: „destin", „mesianism", „sete de epic", „tragism al istoriei" etc. care se întîlnesc în combinațiile cele mai nebuloase de-a lungul articolelor doctrinare fasciste, au un sens clar și bine precizat [1]. Ele urmăreau educarea tineretului în spiritul doctrinelor bestiale ale rasismului, în spiritul urii față de om, de rațiune, urmăreau întunecarea conștiinței lor cu ajutorul misticismului. Doctrinele fasciste cultivau „acte iraționale", de care avea nevoie burghezia imperialistă pentru dezlănțuirea războiului mondial, subjugarea și exploatarea sîngeroasă a popoarelor, înăbușirea luptelor revoluționare ale clasei muncitoare, organizarea criminalei agresiuni împotriva Uniunii Sovietice. Pe această cale nădăjduia burghezia să oprească mersul istoriei, să salveze capitalismul de la pieire.

★

Lupta împotriva sociologiei burgheze reacționare din Romînia a constituit o parte integrantă a luptei clasei muncitoare din țara noastră condusă de P.C.R. pentru răsturnarea regimului burghezo-moșieresc.

Pe această cale s-au dat lovituri puternice ideologiei reacționare, a fost contracarată acțiunea de pervertire, de influențare în spirit reacționar, naționalist și antisovietic a conștiinței oamenilor muncii, au fost pregătite premisele spirituale ale luptelor și victoriilor care au urmat.

Succesele acestei lupte din perioada anilor grei de ilegalitate au fost dezvoltate după eliberarea țării, cînd clasa muncitoare din țara noastră, sub conducerea partidului, a zdrobit clasele exploatatoare și a dat lovituri nimicitoare ideologiei burgheze. Astăzi, cînd în țara noastră marxism-leninismul a devenit ideologie dominantă, partidul continuă lupta împotriva rămășițelor mentalității burgheze din conștiința oamenilor, împotriva influențelor ideologiei burgheze din afară, pentru dezvoltarea continuă a conștiinței socialiste înaintate.

Valorificarea tradițiilor de luptă ale partidului nostru împotriva ideologiei burgheze reacționare își aduce contribuția sa la formarea acestei conștiințe.

[1] *Ideologia tineretului și cultura*, în *Viața Romînească*, nr. 5, 1938.

PARTICIPAREA ACTIVĂ A COLECTIVULUI DE MUNCITORI, TEHNICIENI ŞI INGINERI LA ÎMBUNĂTĂŢIREA ACTIVITĂŢII DE PRODUCŢIE DIN „COMBINATUL METALURGIC REŞIŢA" *

DE

PASCU WEINER

Succesele obţinute în activitatea de producţie la „Combinatul Metalurgic Reşiţa", în anii regimului democrat-popular, sînt roadele muncii entuziaste, ale eforturilor pline de abnegaţie şi iniţiativei creatoare a muncitorilor, inginerilor şi tehnicienilor din această mare întreprindere metalurgică a ţării. Aceste rezultate indică nu numai progresele înregistrate în perfecţionarea tehnicii, în îmbunătăţirea organizării producţiei şi a metodelor de muncă, dar ilustrează totodată procesul profundelor transformări care s-au produs în atitudinea faţă de muncă şi faţă de bunurile obşteşti, în conştiinţa oamenilor muncii din patria noastră.

În R. P. Romînă, în urma naţionalizării principalelor mijloace de producţie, pe baza noilor relaţii de producţie socialiste şi a perfecţionării continue a sistemului de cointeresare materială a oamenilor muncii, s-a schimbat radical caracterul muncii, se consolidează o nouă disciplină şi noi raporturi de colaborare şi întrajutorare tovărăşească în producţie. Într-o măsură tot mai largă, munca devine o chestiune de glorie şi eroism. Toate aceste trăsături noi, proprii muncii socialiste, îşi găsesc o expresie strălucită în întrecerea socialistă. Socialismul — arăta V. I. Lenin — „nu numai că nu înăbuşă întrecerea, dar creează posibilitatea de a o folosi pe scară într-adevăr largă, de a atrage majoritatea oamenilor muncii pe arena unei activităţi unde ei se pot manifesta din plin, îşi pot desfăşura aptitudinile, pot scoate la iveală talentele ce zac ascunse în popor — izvor neatins — şi pe care capitalismul le apăsa, le strivea şi le înăbuşea cu miile şi milioanele".

Sub conducerea organizaţiei de partid, iniţiată de sindicat şi avînd sprijinul celorlalte organizaţii de masă, întrecerea socialistă la „Combinatul Metalurgic Reşiţa" s-a dezvoltat ca o mişcare largă de masă, exprimînd

* Din monografia *Dezvoltarea combinatului metalurgic Reşiţa în anii puterii populare* (în curs de elaborare la Institutul de cercetări economice al Academiei R.P.R.).

într-o măsură mereu mai largă atitudinea nouă față de muncă a unor mase mari de muncitori, tehnicieni și ingineri.

În 1959, din totalul salariaților uzinei, 65,84% se aflau în întrecere socialistă. Cel mai ridicat procent de participare la întrecere l-a dat categoria muncitorilor. În acest an, la întrecerea socialistă au participat 75% din numărul tuturor muncitorilor.

★

La primele ei începuturi, întrecerea socialistă se caracteriza mai ales prin îndeplinirea și depășirea normelor de producție *fără modificări esențiale în metodele de lucru*. În anii care au urmat, un număr mare de muncitori au adoptat metode înaintate de producție, obținînd o creștere considerabilă a productivității muncii. Dacă în 1950 numărul muncitorilor care aplicau metode înaintate de producție era de numai 244, în 1959 acest număr s-a ridicat la 4125, reprezentînd aproape 27% din totalul muncitorilor aflați, în acest an, în uzină.

Un indiciu al dezvoltării calitative a întrecerii socialiste, al consolidării ei ca metodă permanentă de muncă, îl constituie sporirea numărului fruntașilor în producție. În 1960, față de anul 1950, numărul fruntașilor în producție a crescut cu 45,78%, ajungînd la 1426.

Toate aceste date au o semnificație cu atît mai profundă, cu cît în rîndurile celor care desfășoară întrecerea socialistă și-au găsit locul nu numai muncitori industriali vechi și copiii lor, ci și muncitori, pînă nu demult, necalificați, tineri de la sate și alte elemente neproletare, oameni care — în cursul anilor de muncă în uzină — și-au schimbat înfățișarea, au învins mentalitatea trecutului și au devenit muncitori înaintați.

Studierea cursului pe care l-a înregistrat întrecerea socialistă la „Combinatul Metalurgic Reșița" pune în lumină dezvoltarea acestei mișcări — în diferitele etape ale construcției socialiste —, perfecționarea organizării, îmbogățirea formelor și a conținutului întrecerii socialiste, ridicarea ei pe trepte superioare, pe măsura dezvoltării tehnicii de producție, a ridicării nivelului tehnic-cultural și al creșterii conștiinței politice și morale a muncitorilor, tehnicienilor și inginerilor.

Ca în toate uzinele și fabricile țării noastre, trecerea principalelor mijloace de producție în mîinile oamenilor muncii a dat un deosebit avînt activității în producție, iar întrecerile în muncă apărute încă în anii luptei împotriva complotului reacțiunii au căpătat un conținut nou, socialist*. Ca urmare a muncii politice, desfășurată de organizația de partid și de organizațiile de masă, învingînd greutățile și lipsurile care existau în acel timp în aprovizionarea tehnico-materială și în organizarea producției, colectivele secțiilor Combinatului au pornit întrecerea socialistă, înregistrînd însemnate rezultate. În prima lună de după naționalizare (iulie 1948), secția furnale — pe baza depășirii programului lunar de producție cu 5% și a ridicării productivității muncii cu 24% față de media anului 1947 — a cîștigat întrecerea organizată în cadrul sectorului siderurgic al

* Încă în lunile care au precedat naționalizarea (începînd de la 12 aprilie 1948), colectivul uzinei se afla în întrecere patriotică cu alte întreprinderi metalurgice din țară (,, I. M. S. Hunedoara", ,,Titan-Nădrag-Calan").

întreprinderii. La sfîrşitul anului 1948, cele mai multe secţii au realizat importante depăşiri ale programelor de producţie.

Anul 1949, primul an de economie planificată în ţara noastră, a marcat o etapă nouă şi în desfăşurarea întrecerii socialiste la uzinele din Reşiţa. Dacă pînă atunci angajamentele în întrecere se luau în general (pe secţii), planificarea producţiei şi defalcarea sarcinilor de plan pînă la echipe şi oameni a dat o nouă structură organizatorică întrecerii socialiste. În cursul anului, numeroşi muncitori, tehnicieni şi ingineri au participat, în mod individual, la întrecere.

Începînd cu anul 1949, la uzinele din Reşiţa s-au iniţiat *schimburi de onoare* în cinstea marilor sărbători ale oamenilor muncii. Cu acest prilej, muncitorii şi tehnicienii au scos la iveală noi posibilităţi de sporire a producţiei. În cinstea zilei de 30 decembrie — a doua aniversare a Republicii Populare Romîne — principalele secţii ale uzinelor (furnale, oţelărie Martin şi laminoare) au întrecut cele mai înalte realizări obţinute în producţie în anii anteriori.

Planificarea economiei naţionale a creat condiţii favorabile pentru organizarea *schimbului de experienţă* între diferite întreprinderi din ţară şi extinderea experienţei înaintate. În cursul anului 1949, oţelarii şi furnaliştii de la uzinele din Reşiţa au schimbat experienţa lor cu cei de la uzinele din Hunedoara şi Oţelul Roşu, numeroşi electricieni, forjari, strungari şi turnători au făcut schimburi de experienţă în alte uzine din ţară.

Ca urmare a intensificării întrecerii socialiste, planul de producţie a întreprinderii, pe anul 1949, a fost realizat şi depăşit obţinîndu-se — peste plan — importante cantităţi de fontă, oţel, laminate, cocs şi diferite utilaje. Pentru rezultatele obţinute, siderurgiştii din Reşiţa au cîştigat — pe ambele semestre ale anului — „Steagul roşu de colectiv fruntaş pe ramură".

Noi progrese în perfecţionarea formelor şi în îmbogăţirea conţinutului întrecerii socialiste — datorită îndrumării ei permanente de către organizaţia de partid — s-au înregistrat în cursul anului 1950, cel de-al doilea an de economie planificată în ţara noastră.

În această perioadă, în întrecerea socialistă au apărut primele *brigăzi de muncitori* avînd ca obiective, în întrecere, realizarea unor *indici de cea mai mare însemnătate în producţie* (*calitate, economii* ş.a.). Pînă la sfîrşitul anului, în întreprindere s-au constituit 77 brigăzi, dintre care 32 brigăzi de calitate, 20 brigăzi de economii şi 25 brigăzi de producţie ale tineretului. Aportul adus în producţie de brigăzile participante la întrecere poate fi ilustrat cu multe fapte. Astfel, cîteva brigăzi de calitate din sectorul turnătorie au lucrat, luni de zile, fără nici un fel de rebuturi; în întreg anul 1950, economiile realizate de brigăzile de muncitori, aflate în întrecere socialistă, au totalizat 1 944 293 lei.

În cursul întrecerilor şi ca urmare a muncii educative desfăşurată de organizaţiile de partid, încep să apară tot mai multe iniţiative ale oamenilor muncii. Astfel, în această perioadă, — dînd curs iniţiativei unor utemişti din sectorul turnătorie — un număr de muncitori au început să înregistreze, în mod individual, economiile obţinute prin reducerea

consumurilor de metal, materiale, recuperare de scule etc. (conturi personale de economii *).

Anul 1950 marchează şi primele începuturi în ceea ce priveşte aplicarea unor metode înaintate de producţie la uzinele din Reşiţa. Mai mulţi oţelari au început să elaboreze şarje rapide de oţel. Pînă la sfîrşitul anului, în întreprindere au fost elaborate, după această metodă, 142 de şarje. S-a trecut de asemenea la strunjirea rapidă a metalelor.

Un rol deosebit de însemnat l-a avut în această privinţă folosirea experienţei sovietice. Încă din anul 1949, cu sprijinul unor ingineri sovietici care lucrau în uzină, oţelarii uzinelor au început să studieze diferitele informaţii şi materiale publicate privind metoda de elaborare a şarjelor rapide de oţel, iniţiată de oţelarul sovietic Matulineţ. Totodată au fost aduse — pe baza documentaţiei şi a experienţei sovietice — importante modificări şi adaptări la cuptoarele Martin şi în hala de turnare, creîndu-se condiţii tehnice necesare aplicării metodelor înaintate de producţie.

Primii oţelari care au elaborat şarje rapide de oţel au fost topitorii şefi Popa Pop Ion II, Barbu Gheorghe, Cornea Petru, Jemănariu Adam şi Răduică Petru de la oţelăria Siemens-Martin. În 1950, cel mai redus timp de elaborare a unei şarje de oţel (5 ore şi 20 minute) a fost realizat de oţelarul Cornea Petru.

Metoda de strunjire rapidă a metalului a fost aplicată, pentru prima dată în uzină în decembrie 1950, de strungarul Pieckny Carol de la secţia hala nouă. Acesta a asistat la demonstraţia făcută — în cadrul uzinelor de tractoare din Braşov — de către vestitul strungar sovietic Pavel Bîkov. Întors în uzină, muncitorul reşiţean a făcut demonstraţii practice de aplicare a metodei de strunjire rapidă în faţa mai multor strungari. Ca urmare, 48 de strungari din secţia hala nouă (sectorul mufe speciale) au început să aplice metoda de tăiere rapidă a metalelor.

Datorită perfecţionărilor aduse utilajului şi succeselor obţinute în desfăşurarea întrecerii socialiste în anul 1950, s-au îmbunătăţit simţitor indicii tehnico-economici realizaţi în diferite sectoare ale producţiei. În 1950, planul producţiei globale a întreprinderii a fost realizat în proporţie de 108,2%. Şi în acest an siderurgiştii din Reşiţa au cîştigat — pe ambele semestre — „Steagul roşu de colectiv fruntaş pe ramură". Pe baza realizărilor obţinute în producţie, în 1950, colectivul întreprinderii Uzinele din Reşiţa a fost distins cu „Drapelul Consiliului de Miniştri al R.P.R.".

Întrecerea socialistă la uzinele din Reşiţa capătă noi trăsături distinctive în anii planului cincinal (1951—1955). *Creşterea iniţiativei în producţie*, adoptarea — în cele mai diferite sectoare de lucru — a metodelor de muncă de înaltă eficacitate şi extinderea experienţei înaintate dau întrecerii socialiste o şi mai mare profunzime.

---

* Merită să fie subliniat faptul că în urma chemării la întrecere adresată tuturor întreprinderilor Ministerului Industriei Metalurgice şi Industriei Chimice de către uzinele din Reşiţa la începutul celui de-al II-lea semestru al anului 1949, „gospodărirea uzinei fără împrumuturi" a devenit, pentru multe întreprinderi din ţară, unul din criteriile importante ale aprecierii rezultatelor obţinute în întrecerea socialistă.

În primii ani ai cincinalului, realizarea principalelor obiective în producție era condiționată de pregătirea de noi cadre, de ridicarea nivelului general de calificare a muncitorilor. Pe fondul acestor necesități au apărut și s-au dezvoltat cîteva inițiative de mare însemnătate.

La începutul anului 1952, maistrul șef Crenian Francisc de la Fabrica de locomotive a inițiat — pe baza metodei maistrului sovietic Kotlear — cursuri de calificare a muncitorilor la locurile de muncă. Această inițiativă s-a extins în multe întreprinderi din țară și a avut ca rezultat calificarea a sute de muncitori, în diferite profesii *.

Pe această linie s-a dezvoltat întrecerea avînd ca obiectiv obținerea titlului de *cel mai bun pe profesie*, întrecere care a adus o contribuție însemnată la ridicarea calificării muncitorilor și îndeplinirea planurilor de producție. Începută în cursul anului 1951, în rîndurile unor categorii de salariați (oțelari și furnaliști, muncitori și maiștri), întrecerea pe profesii s-a extins, ulterior, în diferite sectoare ale producției.

În anii cincinalului, experiența înaintată de producție a fost aplicată pe o scară mereu mai largă. Numărul metodelor avansate de muncă, introduse la „Combinatul Metalurgic Reșița", a sporit după cum urmează :

1951	1952	1953	1954	1955
14	19	32	35	38

Rezultatele aplicării acestor metode ilustrează înalta lor eficiență. Numai economia de timp, obținută prin elaborarea — în cursul cincinalului — a 1 545 de șarje rapide, echivalează cu circa 10 200 tone de oțel, iar prin recondiționarea sculelor s-a realizat — între 1 octombrie 1951 și 31 octombrie 1 955 — o economie de 11 865 054 lei.

În scopul extinderii metodelor avansate de lucru, organizațiile de partid au îndrumat activitatea sindicală în direcția inițierii în acești ani a *schimburilor de experiență, demonstrații practice și cursuri.*

Rezultatele înregistrate în perfecționarea tehnico-organizatorică a producției, în ridicarea nivelului de calificare a muncitorilor, tehnicienilor și inginerilor și în desfășurarea întrecerii socialiste au permis colectivului „Combinatului Metalurgic Reșița" să îndeplinească planul cincinal înainte de termen.

Întrecerea socialistă parcurge o etapă de cea mai mare însemnătate în anii luptei pentru îndeplinirea directivelor celui de-al II-lea Congres al Partidului Muncitoresc Romîn. În această perioadă, întrecerea cîștigă în amploare și vizează principalele probleme ale producției : economisirea metalului, realizarea unor indici înalți de folosire a agregatelor, creșterea productivității muncii și reducerea prețului de cost etc. În această direcție, se dezvoltă vechile inițiative și apar altele noi.

Astfel, inițiativa privind buna gospodărire a metalului a fost pornită, la începutul anului 1958, de tineri utemiști din cîteva secții ale uzinelor

* Calificarea muncitorilor—potrivit inițiativei maistrului Crenian Francisc—includea un program de pregătire practică și teoretică cu o durată de 6 luni, eșalonat în 4 etape. Totodată, programul cuprindea și un ciclu de lecții și seminarii privind cunoștințe de matematică, desen industrial, tehnologia materialelor, îngrijirea mașinilor, măsuri de protecția muncii ș.a.

din Reşiţa (laminoare, turnătoria de fontă ş.a.). Puternic sprijinită de organizaţia de partid şi organizaţia sindicală, iniţiativa organizaţiei de U.T.M. a fost îmbrăţişată de întregul colectiv al uzinelor din Reşiţa şi a avut un ecou puternic în întreaga ţară, extinzîndu-se în cele mai multe întreprinderi metalurgice. Această mişcare, avînd ca obiectiv economisirea metalelor, a scos la iveală rezervele importante existente în diferite sectoare ale producţiei (recuperarea deşeurilor, croirea complexă a tablelor, reducerea maselotelor la turnătorii, laminarea la toleranţe minime ş.a.).

Mişcarea pentru buna gospodărire a metalului — desfăşurată la „Combinatul Metalurgic Reşiţa" — a avut ca rezultat economisirea a 4612,89 tone metal în 1958 şi 9401,56 tone în 1959.

În ultimii ani, furnaliştii au avut ca obiectiv în întrecere sporirea indicelui de utilizare a furnalului, creşterea producţiei de fontă şi reducerea consumurilor specifice. În această direcţie, peste 250 topitori, încărcători şi maiştri au aplicat metode înaintate de producţie (metoda Filipov, metoda Hrisanova, preluarea schimbului din mers ş.a.). Ca urmare, indicele de utilizare a furnalelor a crescut.

În primul trimestru al anului 1960, la furnalul 2 — unde lucrează echipele de topitori conduse de Ion Sava, Ion Jurca şi Ion Sîrbu — indicele de utilizare a depăşit o tonă fontă pe metru cub volum util. Acesta reprezintă cel mai înalt indice de utilizare realizat, pînă atunci, în întreaga istorie a Reşiţei.

O înaltă semnificaţie pentru creşterea conştiinţei socialiste a muncitorilor Combinatului o reprezintă faptul că fruntaşi în producţie, şefi de echipe şi brigăzi etc. preiau conducerea unor echipe rămase în urmă sau iau sub îndrumarea lor tineri mai slab calificaţi. Astfel la secţiile forjă, la fabrica de maşini electrice, la fabrica de produse refractare şi altele, echipele rămase în urmă au fost preluate de muncitori fruntaşi cu spirit organizatoric dezvoltat. De asemenea, urmînd iniţiativa comuniştilor Dobre Marin, Szabo Ludovic şi Negrini Mihai, în secţia hala nouă, muncitorii fruntaşi din 13 brigăzi se ocupă de ridicarea calificării tinerilor.

În aceşti ani s-au luat noi măsuri pentru perfecţionarea formelor de participare a muncitorilor, tehnicienilor şi inginerilor la îmbunătăţirea producţiei, punîndu-se un accent deosebit pe organizarea consfătuirilor de producţie. Dacă înainte consfătuirile de producţie aveau un caracter sporadic şi se desfăşurau într-un cadru prea larg, ulterior, consfătuirile de producţie s-au desfăşurat periodic, pe grupe sindicale, secţii şi întreprindere, sporind cu mult contribuţia activă a muncitorilor, tehnicienilor şi inginerilor la îmbunătăţirea întregii activităţi de producţie. În cadrul consfătuirilor de producţie s-au analizat modul de îndeplinire a sarcinilor de plan din perioada expirată şi noile sarcini de plan, s-au luat angajamente şi s-au încheiat contracte de întreceri socialiste, s-au făcut preţioase propuneri privind înlăturarea diferitelor lipsuri şi perfecţionarea producţiei. Sub îndrumarea organizaţiei de partid, Comitetul de întreprindere şi conducerea combinatului au organizat colective de specialişti, care au studiat propunerile făcute, au sprijinit introducerea măsurilor tehnico-organizatorice necesare şi extinderea metodelor înaintate de producţie.

În urma dezbaterii hotărîrii C.C.S. din ianuarie 1957 — s-a îmbunătăţit modul de desfăşurare a consfătuirilor de producţie, pe a căror ordine de zi au fost, cu regularitate, problemele centrale ale producţiei ca : folosirea deplină a capacităţilor de producţie şi promovarea tehnicii noi, extinderea micii mecanizări, reducerea rebuturilor şi îmbunătăţirea calităţii produselor, întărirea disciplinei în producţie, îmbunătăţirea aprovizionării tehnico-materiale, descoperirea rezervelor interne ş.a.

Pentru studierea şi soluţionarea problemelor tehnico-economice, pe lîngă Comitetul uzinal de partid activează — în diferite sectoare ale producţiei — *colective* de muncitori, tehnicieni şi ingineri cu înaltă competenţă profesională.

În scopul susţinerii organizate a iniţiativei muncitorilor, a aplicării şi extinderii metodelor şi experienţei înaintate de producţie, în cadrul combinatului s-a constituit, la sfîrşitul anului 1959, un *colectiv alcătuit din trei comisii de specialişti*, care acţionează în sectoarele siderurgic, construcţii de maşini şi electrotehnic. Colectivul a trecut la studierea experienţei celor mai buni muncitori, care au reuşit să lucreze fără rebuturi şi să dea şarje de oţel special şi de bună calitate ; îşi propune să cerceteze fiecare iniţiativă nouă, apărută în secţiile combinatului sau în alte întreprinderi şi să le fundamenteze din punct de vedere tehnic în scopul adaptării lor la condiţiile specifice ale fiecărui loc de muncă. Propunerile ce se fac vor fi supuse dezbaterilor în consfătuirile de producţie. Tot astfel, se prevede antrenarea proiectanţilor la modernizarea şi ridicarea randamentului unor maşini, precum şi atragerea oamenilor de ştiinţă în rezolvarea celor mai dificile probleme legate de realizarea produselor de înaltă tehnicitate.

Progresele înregistrate în această perioadă în dezvoltarea întrecerii socialiste s-au concretizat în rezultatele obţinute în producţie. An de an, planurile de producţie ale întreprinderii au fost îndeplinite şi depăşite. În 1958, de pildă, s-au dat peste plan 12 819 tone cocs, 18 151 tone de oţel, 10 127 tone laminate şi multe alte produse, iar în 1959 colectivul Combinatului a dat peste prevederile planului 15 153,5 tone fontă, 27 601,8 tone oţel Martin, 26 668,4 tone laminate şi numeroase agregate (motoare electrice, turbosuflante, turboagregate ş.a.).

Cu deosebită însufleţire şi însemnate angajamente au răspuns muncitorii, tehnicienii şi inginerii uzinelor din Reşiţa sarcinilor de mare răspundere puse industriei metalurgice de cel de-al III-lea Congres al Partidului Muncitoresc Romîn.

Cu aportul activ al Combinatului, s-a reuşit astfel să se realizeze planul anual la producţia de oţel al întreprinderilor siderurgice din întreaga ţară cu o jumătate de lună înainte de termen.

De un larg ecou s-a bucurat de asemenea iniţiativa comuniştilor care au lansat chemarea la întrecere pentru elaborarea unei şarje de oţel în opt ore. Echipa lui Vasile Mocea a reuşit să elaboreze şarje de cîte 135 tone oţel şi sub timpul de opt ore. Extinderea acestei iniţiative a făcut posibilă reducerea în medie cu peste 20 minute a fiecărei şarje pe întreaga oţelărie, iar alte echipe nu au avut anul trecut nici un rebut. Ca urmare, în primele şase luni ale anului 1960, indicii de utilizare a cuptoarelor au

fost cu 12,2% mai mari față de realizările medii ale anului 1959, economisindu-se de către oțelari 2 650 000 lei la prețul de cost.

Datorită succeselor obținute în producție, în ultimii ani furnaliștii reșițeni au cîștigat de șase ori (semestrele I, II — 1957, I, II — 1958, I, II — 1959), iar oțelarii de două ori (semestrele I — 1958, I — 1959) „Steagul roșu de colectiv fruntaș pe ramură". Pentru contribuția importantă adusă la refacerea de după război a economiei naționale și la opera de industrializare socialistă a țării, pentru rezultatele deosebite obținute în mărirea producției de fontă, oțel și laminate, crearea de noi tipuri de mașini și utilaje, creșterea productivității muncii și reducerea prețului de cost, „Combinatul Metalurgic Reșița" a fost distins — cu prilejul celei de-a XV-a aniversări a eliberării patriei noastre — cu „Ordinul Muncii" clasa I.

Corespunzător cerințelor noii etape a dezvoltării bazei tehnico-materiale de producție și desăvîrșirii socialismului în țara noastră, întrecerea socialistă a pășit într-o fază nouă, superioară. Potrivit Directivelor C.C. al P.M.R. cu privire la criteriile principale ale întrecerii socialiste în cinstea aniversării a 40 de ani de la înființarea partidului, obiectivul primordial al întrecerii a devenit *îmbunătățirea calității produselor, ridicarea performanțelor tehnico-economice ale mașinilor și utilajelor* la nivelul tehnicii moderne. Răspunzînd cu însuflețire chemării partidului, colectivul „Combinatului Metalurgic Reșița" a analizat cu seriozitate posibilitățile ce le au la locurile de producție și și-au fixat ca angajamente: creșterea rezistenței cocsului cu 12 la sută prin folosirea unei rețete optime de cocsificare, sporirea producției de sîrmă calitatea I cu 10 la sută față de plan, extinderea de noi procedee tehnologice în elaborarea fontei de turnătorie, forjarea și finisarea pieselor motoarelor Diesel, turnarea cilindrilor de laminat, perfecționarea controlului, fabricarea de noi mărci de oțeluri de calitate slab aliată pentru reducerea greutății construcțiilor metalice, ridicarea indicilor tehnico-economici ai mașinilor și agregatelor, realizarea unor importante cantități de cocs metalurgic, fontă albă, oțel, laminate finite, bandaje și discuri, depășirea sarcinilor de plan privind creșterea producției, productivității muncii și realizarea de economii.

Întrecerea socialistă la „Combinatul Metalurgic Reșița" a devenit metoda de muncă proprie celor mai mulți muncitori, tehnicieni și ingineri. Ea s-a impus ca o mișcare largă, ca o puternică forță motrice, care împinge înainte dezvoltarea producției, schimbă mentalitatea oamenilor și contribuie la făurirea omului nou al societății socialiste.

Totodată, trebuie arătat că întrecerea socialistă, în cursul dezvoltării ei, a fost frînată de o serie de slăbiciuni. Lipsurile ce au existat în organizarea evidenței și în ceea ce privește publicitatea rezultatelor obținute, atenția insuficientă dată — în anumite perioade — întrecerii de către Comitetul de întreprindere și conducerea Combinatului, caracterul neorganizat pe care l-a avut uneori întrecerea, toate acestea au împiedicat desfășurarea întregului potențial pe care îl include această mișcare de masă. Nu încape îndoială că măsurile întreprinse în direcția îmbunătățirii organizării, o dată cu perfecționarea criteriilor de întrecere, vor intensifica și mai mult activitatea în producție a minunatului colectiv al uzinelor din Reșița.

★

Unul din aspectele cele mai vii, care ilustrează participarea activă a colectivului de muncitori, tehnicieni și ingineri de la „Combinatul Metalurgic Reșița" la îmbunătățirea activității de producție, îl constituie dezvoltarea mișcării inovatorilor și raționalizatorilor. Schimbarea vechilor concepții despre tehnică, despre norme și capacități de producție, atitudinea critică și intervenția activă în direcția aplicării tehnicii noi, perfecționării metodelor de lucru și a organizării producției, creația tehnică multilaterală sînt trăsături proprii exponenților mișcării de inovații și raționalizări. „De o mare însemnătate pentru ridicarea nivelului tehnic al întreprinderilor este mișcarea de inovații și raționalizări, care a cuprins zeci de mii de muncitori, tehnicieni și ingineri" — arată tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej în raportul prezentat la plenara lărgită a C.C. al P.M.R. din 13—14 iulie 1959.

La „Combinatul Metalurgic Reșița", de la primele începuturi ale acestei mișcări (ultimele luni ale anului 1947) și pînă la sfîrșitul anului 1960, s-au înregistrat 8 131 propuneri de inovații, raționalizări și perfecționări tehnice, dintre care pînă acum au fost aplicate în producție 3 792. La sfîrșitul anului 1959 numărul inovatorilor și raționalizatorilor s-a ridicat la 2 525, ceea ce înseamnă că din 100 de muncitori, tehnicieni, ingineri și funcționari, aproximativ 12 erau inovatori sau raționalizatori. Dintre inovatori și raționalizatori, 1 340 sînt muncitori, 793 sînt tehnicieni și 392 sînt ingineri. Faptul că circa 53% din numărul total al inovatorilor și raționalizatorilor sînt muncitori, vădește creșterea calitativă a activității unei părți considerabile a muncitorilor din întreprindere.

O profundă semnificație în ceea ce privește justețea politicii desfășurată de partid și statul nostru democrat-popular în rîndurile oamenilor muncii, are participarea muncitorilor, tehnicienilor și inginerilor de diferite naționalități la perfecționarea producției. În cadrul „Combinatului Metalurgic Reșița", din numărul total al inovatorilor și raționalizatorilor, circa 59% sînt de naționalitate romînă, 19% de naționalitate germană, 10% de naționalitate maghiară, iar 12% reprezintă alte naționalități.

Cercetarea caracterului propunerilor de inovații și raționalizări, înregistrate și aplicate, indică orientarea acestora înspre soluționarea principalelor probleme care privesc promovarea progresului tehnic, perfecționarea producției, îndeplinirea și depășirea planurilor de producție, în condițiile concrete ale fiecărei etape de dezvoltare a Combinatului.

Un însemnat număr de propuneri de inovații și raționalizări au avut ca obiectiv *perfecționarea mașinilor, utilajelor și instalațiilor, sporirea randamentului și a siguranței lor de funcționare.*

Este important faptul că, în ultimii ani, a sporit numărul inovațiilor care privesc *mecanizarea și automatizarea* unor operații — direcții principale ale progresului tehnic. Prin aplicarea în anul 1957 a inovației inginerului Enache Mihai a fost mecanizată încărcarea cuptorului Siemens-Martin de 10 tone, obținîndu-se înlocuirea totală a muncii manuale, creșterea productivității agregatului cu 25% și o economie de 301 955 lei anual.

Cu ocazia concursului de inovații, organizat de Comitetul de întreprindere și Direcția „Combinatului Metalurgic Reșița" în cursul anului

1958, a fost premiat colectivul alcătuit din muncitorii Gutenkunst Ludovic, Dane Andrei, Sütö Gheorghe ş.a. de la secţia turnătorie, care a confecţionat o maşină de format cu o reglare automată a operaţiilor, permiţînd înlocuirea muncii manuale a 4,5 oameni şi o creştere considerabilă a productivităţii muncii.

Străduinţa, manifestată în ultimii ani, pentru orientarea mişcării de inovaţii înspre mecanizare şi automatizare se reflectă în planurile tematice de inovaţii ale Combinatului.

În scopul înlăturării muncii manuale, îndeosebi a muncii fizice grele şi al creşterii productivităţii muncii, planul tematic de inovaţii pe 1960 prevedea pentru mecanizare şi automatizare un însemnat număr de operaţii.

Perfecţionarea procedeelor de fabricaţie şi îmbunătăţirea tehnologiei s-a cristalizat, de asemenea, ca una din direcţiile principale în activitatea de inovaţii şi raţionalizări la „Combinatul Metalurgic Reşiţa".

Un interes deosebit a prezentat, în anul 1949, inovaţia privind fabricarea lacului izolant pe bază de bachelită, inovaţie propusă de inginerul Bosica Sorin. Lacul realizat prezenta calităţi superioare ca urmare a faptului că se întărea la temperaturile regimului de lucru al maşinilor electrice (alte lacuri se înmuiau la temperatură). Preţul de cost al producţiei a fost considerabil redus.

O însemnătate considerabilă în perfecţionarea tehnică a întreprinderii a avut-o trecerea la confecţionarea sculelor şi a altor piese prin metoda de turnare de precizie în modele uşor fuzibile, iniţiată în 1955 de un colectiv de inovatori condus de inginerul Heger Hugo. Printre avantajele mai importante ale acestei metode sînt : economia de oţel rapid prin suprimarea adaosului de prelucrare ; reducerea timpului de prelucrare ; descongestionarea maşinilor-unelte ; posibilitatea de a realiza forme geometrice complicate. Introducerea noii tehnologii a stat la baza înfiinţării turnătoriei de precizie a Combinatului.

În ultimii ani, un mare număr de propuneri de inovaţii au fost îndreptate spre îmbunătăţirea tehnologiei de fabricaţie şi reducerea preţului de cost al turbinelor — unul din principalele produse ale întreprinderii. În această direcţie, numai în perioada 1956—1959 s-au aplicat circa 90 de inovaţii. Astfel, schimbarea constructivă a paletelor şi pieselor de distanţă la turbine de 3 000 kw pentru treptele 2,13 prin laminare — a adus, în timp de şase luni, economii de 118 940 lei. În aceşti ani, preţul de cost al turbinei de 3 000 kw a fost redus cu peste 40%.

Economisirea materiilor prime, a combustibilului şi a metalelor, a materiilor scumpe — şi deficitare a reprezentat obiectul preocupărilor a numeroşi inovatori şi raţionalizatori din „Combinatul Metalurgic Reşiţa. În 1951, fabricarea aparatajului electric era mult îngreunată, datorită lipsei de metale neferoase. Modificările constructive aplicate unor repere — iniţiate de muncitorii Stupak Iosif şi Dorogi Geza de la Fabrica de maşini electrice — au înlesnit fabricarea în ţară a aparatajului electric şi au permis obţinerea unei economii anuale, la consumul de metale neferoase, în valoare de 600 000 lei. În acelaşi an, maistrul Vîjdea Gheorghe — întors de la specializare din U.R.S.S. — a iniţiat în uzină confecţionarea

micafoliului din deşeuri de micafoliu, rezultate din operaţiile de reparare a maşinilor electrice. În urma aplicării noii tehnologii — utilizată şi în prezent — s-a obţinut, în primul an de aplicare, o economie de peste 2 milioane lei, precum şi continuitate în fabricarea maşinilor electrice.

În ultimii ani, mişcarea de inovaţii şi raţionalizări pentru economisirea diferitelor materiale a luat o dezvoltare multilaterală. În 1958, turnătorul Mătase Vasile a observat că — datorită plasării bazinului pe furnale la un nivel inferior maselotei — la fiecare lingotieră se pierdea peste 100 kg de fontă lichidă. Modificîndu-se tehnologia de turnare — prin înălţarea bazinului — s-a obţinut o economie anuală de 100 tone fontă lichidă.

Planul tematic de inovaţii şi raţionalizări pe 1960 al „Combinatului Metalurgic Reşiţa" indică numeroase posibilităţi de activitate a inovatorilor şi raţionalizatorilor în direcţia economisirii diferitelor materiale, piese etc.

Un interes deosebit reprezintă inovaţiile care se referă la *modificarea constructivă a produselor fabricate*. Iată cîteva exemple. În urma schimbărilor aduse la balanserul frînei locomotivei tip C.S.H. s-au realizat economii în valoare de 19 335 lei, iar prin modificarea constructivă a plăcilor de ventile pentru compresoarele de 15,45 şi 90 m, economiile înregistrate anual au fost de 115 575 lei. În cazul reconstruirii unor tipuri de compresoare, — la propunerea unui colectiv condus de inginerul Sorian Oscar — — economiile obţinute au însumat 784 841 lei anual.

Pentru a se indica eficienţa inovaţiilor şi raţionalizărilor introduse la „Combinatul Metalurgic Reşiţa", se poate arăta că valoarea economiilor antecalculate, obţinute în urma inovaţiilor şi raţionalizărilor, aplicate în anii 1950—1959, este apreciată la 91 440 000 lei, ceea ce echivalează cu aproximativ întreaga valoare a producţiei de locomotive tip C.F.R. Pe această perioadă de timp, valoarea economică medie a unei inovaţii se ridică la cca 25 677 lei *.

Evidenţa Combinatului nu include valoarea economiilor postcalculate decît începînd cu anul 1956. În această privinţă merită subliniat faptul că valoarea economiilor postcalculate depăşeşte considerabil pe aceea a economiilor antecalculate. Astfel, în perioada 1956—1959, economiile postcalculate înregistrate se cifrau la 18 683 600 lei, în timp ce economiile antecalculate erau de numai 12 813 000 lei.

Mişcarea de inovaţii şi raţionalizări din cadrul „Combinatului Metalurgic Reşiţa" a pus în lumină mulţi oameni înaintaţi, în frunte cu comuniştii, muncitori, tehnicieni şi ingineri înarmaţi cu cunoştinţe tehnico-ştiinţifice, cu o bogată experienţă practică şi cu o înaltă conştiinţă politică, elemente de avangardă în producţie.

„Experienţa noastră — se spune în Hotărîrea Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn şi a Consiliului de Miniştri al R.P. Romîne cu privire la ridicarea nivelului tehnic al producţiei, din iulie 1960 — arată că acolo unde introducerea progresului tehnic este condusă de organizaţiile de partid, se dezvoltă iniţiativa creatoare a maselor, se obţine o

* Pe întreaga ţară, valoarea economică medie a unei inovaţii — avînd în vedere aceeaşi perioadă de timp — a fost de cca 14 000 lei (potrivit datelor citate în *Metalurgia şi construcţia de maşini*, nr. 3, 1959).

înaltă organizare a producției iar progresul tehnic devine cauza fiecărui om al muncii".

Iată un exemplu cu privire la rolul activ al organizației de partid a „Combinatului Metalurgic Reșița" în introducerea progresului tehnic. La secția laminoare, membrii biroului organizației de partid s-au consultat cu un mare număr de muncitori fruntași și cu mai mulți specialiști din secție în problema creșterii capacității de laminare. Ulterior, ei au cerut comitetului de secție ca această problemă să fie pusă în discuția întregului colectiv în cadrul unei consfătuiri de producție. Consfătuirea a dat roade. Îndeosebi aplicarea propunerilor laminatorului Andras Ion Lepa a făcut posibilă obținerea a mii de tone laminate finite, peste plan, cu aceleași cheltuieli de producție.

Comunistul Billi Ion, lăcătuș la Fabrica de locomotive, a înregistrat pînă în 1956, 6 propuneri de inovații care au rezolvat importante probleme ale producției. Comunistul Albu Ion, maistru la secția hala nouă, a înregistrat, de la începutul activității sale de inovator și pînă în prezent, 23 de propuneri de inovații dintre care s-au aplicat pînă acum 16. Economiile astfel obținute se ridică la 632 921 lei. Comunistul Balaș Iosif, maistru la sectorul turnătorie, a prezentat 39 de inovații. Economiile obținute în urma celor 18 inovații introduse pînă în prezent, se cifrează la 549 710 lei. Comunistul Sulea Polidor, inginer, în fruntea unei brigăzi de inovatori, a înregistrat 28 de propuneri de inovații, cele mai multe fiind admise și aplicate în producție. Numai prin introducerea inovației sale — folosirea maselotelor semi-sferice la piesele turnate — s-au realizat economii anuale de cca 70 000 lei prin reducerea consumului de oțel lichid, iar prin aplicarea amestecurilor ezotermice pentru reducerea maselotelor s-a obținut o economie de oțel lichid de 200 kg pe tona de piese bune.

Pentru aportul adus la promovarea progresului tehnic și perfecționarea producției, mulți muncitori, tehnicieni și ingineri din „Combinatul Metalurgic Reșița" au primit diferite distincții. Astfel, pentru importante realizări tehnice (convertizor cu frecvență, turbogenerator de 3 000 kw, turbină cu aburi de 3 000 kw) au primit titlul de laureați ai premiului de stat inginerii Ivancenko Alexandru, Popovici Vladimir, Băncescu Radu, tehnicienii Holz Geza, Tökӧly Iosif, Vîjdea Gheorghe, Constantin Vasile, lăcătușul Mulacs Ion, strungarul Almer Viliam, muncitorul de la formare Veselovski Anton și alții. Inovatorii Hronicsek Carol, Libal Viliam, Balaș Iosif și alții au primit „Ordinul Muncii" etc.

O prețioasă contribuție la ridicarea calificării profesionale, promovarea noii tehnici și răspîndirea experienței înaintate de producție au adus-o cercurile A.S.I.T., organizate în cadrul „Combinatului Metalurgic Reșița". Inginerii și tehnicienii au susținut, în ultimii ani, activitatea diferitelor cursuri pentru însușirea și perfecționarea cunoștințelor în diferite profesii (strungari, frezori, instalatori electrici, mecanici pentru motoare cu ardere internă, proiectanți de mașini, proiectanți de mașini electrice, desenatori tehnici, desenatori constructori, contabili). În perioada 1952—1959 membrii A.S.I.T.-ului au elaborat 252 de studii privind nevoile imediate ale producției. Merită subliniată înalta eficiență economică a unor asemenea cercetări. Astfel, studiul prelungirii durabilității lingotierelor, elaborat

în 1957, a avut ca urmare reducerea consumului specific cu 29,2% față de anul precedent; în 1958, datorită determinării rapide fotometrice a arsenului în oțeluri, prin extracția arsenomolibdanatului cu solvenți selectivi, timpul de analiză s-a redus de la 12 ore la 15 minute.

În sprijinul activității de inovații și raționalizări, a inițiativei creatoare a muncitorilor, inginerilor și tehnicienilor, „Combinatul Metalurgic Reșița" dispune de un cabinet tehnic cu două secții : de inovații și raționalizări și de documentare.

Secția de inovații și raționalizări asigură întocmirea dosarelor de prezentare și justificare a propunerilor, ajută la construirea și experimentarea prototipurilor, la stabilirea și distribuirea recompenselor, la popularizarea rezultatelor obținute ș.a. Pentru a veni în sprijinul inovatorilor, cabinetul tehnic a organizat, în secțiile de bază, cîte un colectiv alcătuit din cei mai competenți muncitori, tehnicieni și ingineri (*brigada de inovație*), care îndrumă pe inovatori, studiază și avizează propunerile lor și sprijină introducerea în practică a inovațiilor. Pentru rezolvarea problemelor primite, conducerea uzinelor și comitetul de întreprindere au organizat *colective de inovații și invenții* pe sectoare de specialitate (siderurgie, laminoare și construcții de mașini).

Cabinetul tehnic a sprijinit — prin gazeta de perete, panouri de onoare, stații de radioficare, presă locală, regională și centrală etc. — acțiunea de popularizare a inovațiilor și inovatorilor; la „Casa de cultură" din orașul Reșița a organizat periodic „Ziua inovatorilor" (inovatorii vorbesc despre inovațiile și metodele lor de muncă, se prezintă programe cultural-artistice ș. a.); în 1957 a organizat o expoziție cu machete și prototipuri ale celor mai importante inovații din întreprinderile din țară, iar în 1958 a pus bazele unei expoziții cu caracter permanent privind inovațiile din „Combinatul Metalurgic Reșița". În scopul stimulării mișcării inovatorilor și raționalizatorilor și al orientării acesteia spre problemele cele mai acute ale dezvoltării și perfecționării producției, în fiecare an s-au inițiat 2—3 concursuri de inovații.

Secția de documentare dispune de o bibliotecă tehnică (cu aproape 30 000 volume de cărți și abonamente la 97 reviste) și 54 biblioteci volante. În 1959 numărul cititorilor care au frecventat biblioteca s-a ridicat la 4 245.

Studierea problemelor care privesc dezvoltarea mișcării de inovații și raționalizări la „Combinatul Metalurgic Reșița" pune în lumină succesele importante, obținute în această direcție, de colectivul de muncitori, tehnicieni și ingineri din această mare întreprindere. Totodată, însă, trebuie arătat că posibilitățile existente în ceea ce privește lărgirea caracterului de masă al activității de inovații și raționalizări nu au fost întotdeauna folosite pe deplin. Mișcarea de inovații și raționalizări nu și-a menținut, în toți anii, ritmul ascendent de dezvoltare și în unele perioade amploarea ei a scăzut. Această situație se explică nu numai prin exigențele sporite în ultimii ani față de inovații și raționalizări, o dată cu perfecționarea proceselor de producție. Au fost cazuri cînd inițiativa muncitorilor, tehnicienilor și inginerilor nu a avut condițiile tehnico-organizatorice cele mai corespunzătoare. Un număr însemnat de propuneri — îndeosebi dintre acelea care vizează modificări tehnologice și constructive impor-

tante — s-au lovit de un mecanism greoi de studiere şi avizare; unii inovatori au întîmpinat greutăţi în întocmirea documentaţiei, a tehnologiei şi devizelor estimative, în fabricarea prototipurilor şi în experimentarea inovaţiei; adeseori, economiile prevăzute şi recompensele ce revin inovatorilor s-au stabilit incomplet şi cu întîrziere; un număr considerabil de dosare de inovaţii şi raţionalizări au rămas multă vreme nesoluţionate. Slăbiciunile existente în ceea ce priveşte cunoaşterea sferei de preocupare a inovatorilor şi a raţionalizatorilor şi orientarea creaţiei lor tehnice rezultă şi din faptul că multe inovaţii şi raţionalizări nu urmează direcţiile indicate în planurile tematice întocmite de către conducerea Combinatului şi cabinetul tehnic.

Rezultatele obţinute în ultimul timp — în urma analizei iniţiate de comitetul de partid şi a măsurilor luate — vădesc tocmai posibilităţile mari pe care le are întreprinderea în direcţia lărgirii caracterului de masă al mişcării de inovaţii şi raţionalizări, pe măsura bogatei experienţe de producţie acumulate, a creşterii nivelului tehnic şi cultural al muncitorilor, tehnicienilor şi inginerilor, pe măsura înaltei conştiinţe socialiste manifestate de colectivul „Combinatului Metalurgic Reşiţa".

★

Studierea problemelor care privesc dezvoltarea întrecerii socialiste şi a mişcării de inovaţii şi raţionalizări, a formelor de participare a muncitorilor, tehnicienilor, inginerilor şi funcţionarilor la îmbunătăţirea activităţii de producţie ilustrează procesul dezvoltării multilaterale a oamenilor muncii în ţara noastră şi pune în lumină ataşamentul lor profund faţă de partid, faţă de cauza construcţiei socialismului.

Valabilitatea universală a leninismului *

Culegerea de studii şi comunicări închinată aniversării a 90 de ani de la naşterea lui V. I. Lenin cuprinde comunicările sesiunii ştiinţifice a Academiei R.P.R., comunicări ţinute în Institutele Academiei, cît şi studii apărute cu acest prilej în revistele de ştiinţe sociale.

Înmănunchind studii din cele mai diferite domenii de activitate — economie, filozofie, istorie, lingvistică, pedagogie, literatură şi artă — volumul ilustrează excepţionala importanţă a învăţăturii leniniste pentru dezvoltarea tuturor ramurilor ştiinţei şi culturii, pentru lupta revoluţionară a clasei muncitoare în frunte cu partidul ei marxist-leninist.

Oamenii de ştiinţă, cercetătorii, activiştii frontului ideologic marxist din ţara noastră, toţi oamenii muncii găsesc în opera lui Lenin un izvor inepuizabil de învăţăminte şi un înalt model de îmbinare a teoriei revoluţionare cu practica. După cum a arătat tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej încă la Congresul învăţătorilor „Cunoaşterea temeinică a ştiinţei marxist-leniniste, a adevărului ştiinţific despre natură, viaţă, societate, este necesară pentru aprofundarea oricărei ramuri a ştiinţei — fizica, chimia, matematica, fără să mai vorbim de istorie, limbă şi literatură" [1]. Totodată, învăţătura marxist-leninistă a constituit şi constituie călăuza sigură a partidului nostru în lupta revoluţionară pentru instaurarea dictaturii proletariatului şi construirea societăţii socialiste.

Epoca contemporană reprezintă o strălucită confirmare a previziunii cu care Lenin încheie în 1913, caracterizarea perioadelor dezvoltării marxismului: „După apariţia marxismului, fiecare din aceste trei mari perioade ale istoriei universale i-a adus acestuia noi confirmări şi noi triumfuri. Dar un triumf şi mai mare îl va aduce marxismului ca doctrină a proletariatului, perioada istorică ce se apropie" [2]. Construirea bazelor socialismului în ţara noastră şi trecerea la desăvîrşirea construcţiei socialiste, în strînsă unire cu toate ţările lagărului socialist, reprezintă dovada de netăgăduit a justeţei acestei previziuni, a valabilităţii universale a învăţăturii leniniste.

Volumul de faţă, cu o tematică extrem de variată, încercînd să îmbrăţişeze multilaterala contribuţie a lui V. I. Lenin la dezvoltarea ştiinţei, în lupta pentru victoria cauzei proletare, se străduieşte să arate felul în care Partidul Muncitoresc Romîn, aplicînd cu fermitate şi în mod creator învăţătura marxist-leninistă a condus lupta poporului muncitor pentru făurirea unei vieţi noi. De asemenea, analizînd diverse probleme ale dezvoltării ştiinţei şi culturii în ţara noastră, studiile şi comunicările subliniază însemnătatea fundamentală a preţioaselor indicaţii ale lui V. I. Lenin, faptul că

* *90 de ani de la naşterea lui V. I. Lenin. Studii şi comunicări*, Ed. Acad. R.P.R., 1961, 456 p.

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, E.S.P.L.P., ed. a IV-a, 1955, p. 464.

[2] V. I. Lenin, *Opere*, E.P.L.P., vol. 18, p. 581.

este cu neputinţă să răspunzi numeroaselor probleme ale contemporaneităţii, ridicate de practica construcţiei socialiste, de progresul necontenit al ştiinţei, fără a cunoaşte şi valorifica în profunzime întreaga bogăţie a învăţăturii leniniste.

Comunicarea acad. Ath. Joja, preşedintele Academiei R.P.R., despre *Însemnătatea istorico-mondială a învăţăturii leniniste*, care deschide culegerea, realizează o prezentare de ansamblu a operei genialului conducător al clasei muncitoare, V. I. Lenin. Trecînd în revistă uriaşa contribuţie teoretică a lui Lenin la tezaurul marxismului, comunicarea subliniază faptul că Lenin nu a fost numai un excepţional teoretician ci totodată conducătorul luptei politice a proletariatului rus pentru înfăptuirea Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, pentru întemeierea primului stat socialist din lume.

În cadrul problematicii volumului studiile şi comunicările subliniază aplicarea creatoare a învăţăturii leniniste de către P.M.R. în rezolvarea problemelor teoretice şi practice ale construcţiei socialiste, actualitatea şi valoarea ei metodologică pentru dezvoltarea tuturor ramurilor ştiinţei.

Principiul conducerii de către partid în toate domeniile este ideea conducătoare a tuturor studiilor şi comunicărilor deoarece — după cum se arată într-unul dintre studii — „Partidul este forţa care lămureşte teoretic fenomenele vieţii sociale, generalizează experienţa luptei dusă de clasa muncitoare şi luminează calea spre victoria asupra claselor exploatatoare. Partidul elaborează politica clasei muncitoare, introduce conştiinţa socialistă în mase, transformă mişcarea muncitorească spontană într-o mişcare conştientă, orientată spre făurirea orînduirii comuniste, *orientează şi conduce* lupta revoluţionară a maselor muncitoare" [1].

Studiile şi comunicările închinate aplicării creatoare de către partidul nostru a învăţăturii leniniste în construirea socialismului tratează probleme ale dezvoltării economiei socialiste, statului şi revoluţiei, ale formării conştiinţei socialiste în procesul revoluţiei culturale.

Cunoscuta formulare a lui V. I. Lenin „Comunismul este puterea sovietică, plus electrificarea întregii ţări" — se arată în comunicarea acad. V. Malinschi — „cuprinde într-o formă pe cît de lapidară pe atît de profundă esenţa planului leninist de construire a socialismului, adică îmbinarea relaţiilor socialiste de producţie create de orînduirea sovietică şi dezvoltarea uriaşă a forţelor de producţie pe care o presupune electrificarea întregii ţări" [2].

În construirea economiei socialiste, crearea şi dezvoltarea bazei tehnico-materiale a socialismului în procesul industrializării socialiste a ţării, reprezintă un element fundamental. După cum arăta V. I. Lenin, fiecărei orînduiri sociale îi corespunde o anumită bază materială de producţie, în condiţiile socialismului marea industrie constituind „baza organizării economice socialiste, unind pe muncitorii industriali înaintaţi, unind clasa care exercită dictatura proletariatului" [3], Procesul creării şi dezvoltării bazei tehnico-materiale a socialismului după instaurarea dictaturii proletariatului diferă de la o ţară la alta în funcţie de condiţiile istorice concrete ale fiecărei ţări, de gradul de socializare a producţiei şi de nivelul de dezvoltare industrială moştenit de la capitalism. Fără îndoială însă — după cum se arată în volum — „Dacă marea industrie mecanizată care se dezvoltă în capitalism, constituie un element de o deosebită importanţă al bazei tehnico-materiale a socialismului, aceasta nu înseamnă că baza tehnico-materială a capitalismului poate fi identificată cu cea a socialismului sau că socialismul se poate dezvolta exclusiv pe baza tehnico materială moştenită de la capitalism" [4].

[1] I. Mitran, *V. I. Lenin despre rolul partidului clasei muncitoare în construcţia socialistă*, p. 209—210.

[2] V. Malinschi, *Învăţătura leninistă despre construirea economiei socialiste*, p. 34.

[3] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 32, E.S.P.L.P., 1956, p. 228.

[4] E. Hutira şi M. Părăluţă, *Politica leninistă a Partidului Muncitoresc Romîn de construire a bazei tehnico-materiale a socialismului*, p. 228.

Făcînd o analiză profund ştiinţifică a raportului dintre productivitatea muncii sociale şi victoria noului mod de producţie, V.I.Lenin arăta că „productivitatea muncii este în ultimă analiză factorul cel mai important, cel mai de seamă al victoriei noii orînduiri sociale" [1]. Pornind de la această indicaţie leninistă, în studiul semnat de Zina Brîncu, se arată că în condiţiile concordanţei ce se stabileşte în socialism între relaţiile de producţie şi caracterul forţelor de producţie „legea generală a creşterii productivităţii muncii acţionează într-o formă specifică, caracteristică numai socialismului, ca lege a creşterii necontenite şi rapide a productivităţii muncii. Pentru prima oară în dezvoltarea societăţii omeneşti, în condiţiile economiei socialiste creşterea productivităţii muncii devine o lege economică cu caracter absolut" [2]. Ţinînd seama de acţiunea acestei legi obiective, politica partidului nostru pune în centrul atenţiei sale problema progresului tehnic, a organizării superioare, ştiinţifice, pe baze planificate a producţiei şi a muncii, ca şi cea a avîntului cultural al maselor populare care — după cum arăta Lenin — reprezintă condiţii obligatorii ale sporirii productivităţii muncii, ale victoriei socialismului asupra capitalismului.

În lupta pentru edificarea noii orînduiri, alianţa dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare, ca singura forţă capabilă să croiască drum legilor obiective de dezvoltare reprezintă o necesitate obiectivă. Folosirea creatoare de către P.M.R. a indicaţiilor leniniste în problema alianţei în diferite etape ale luptei revoluţionare, importanţa deosebită a schimbului dintre oraş şi sat ca şi specificul alianţei dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare în procesul transformării socialiste a agriculturii sînt de asemenea evidenţiate în volum[3].

Aplicarea creatoare a teoriei leniniste despre stat şi revoluţie în politica partidului nostru, sublinierea actualităţii problemei raportului dintre revoluţie şi stat este făcută într-o serie de comunicări.

Pe baza studierii luptei P.C.R. pentru transpunerea în viaţă a planului leninist de transformare a revoluţiei burghezo-democratice în revoluţie socialistă, în volum se arată că factorul hotărîtor care a asigurat realizarea acestui proces a fost hegemonia clasei muncitoare în frunte cu Partidul Comunist [4].

Subliniind că fiecare pas din desfăşurarea procesului revoluţionar oglindeşte aplicarea creatoare de către partid a ideilor leniniste în condiţiile concret-istorice de la noi, comunicarea acad. C. I. Gulian se opreşte îndeosebi asupra problemelor construcţiei de stat în epoca actuală. „În ţara noastră, în faţa căreia stă sarcina desăvîrşirii socialismului, o principală direcţie de dezvoltare a statului socialist, constă în adîncirea continuă a democraţiei socialiste şi în întărirea conducerii politice a societăţii de către clasa muncitoare în frunte cu partidul ei, în aplicarea fermă a principiului centralismului potrivit cerinţelor concret-istorice" [5]. Pornind de la ideea lui Lenin care arăta că amploarea, conţinutul şi formele în care se exercită funcţiile statului socialist depind de obiectivele fundamentale ale revoluţiei socialiste, complexitatea sarcinilor construcţiei socialiste, precum şi raportul obiectiv al forţelor de clasă în momentul istoric dat, în volum se acordă o atenţie deosebită funcţiilor constructive ale statului socialist în etapa actuală. Se demonstrează, printre altele, că activitatea cultural-educativă a statului nostru socialist, „reprezintă o parte a procesului organizat şi planificat al construcţiei socialiste, fondat ca necesar şi posibil pe baza proprie-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 29, Editura politică, 1959, p. 411.

[2] Zina Brîncu, *Învăţătura leninistă despre rolul productivităţii muncii în victoria noii orînduiri sociale*, p. 250.

[3] S. Nica şi Gh. Ioniţă, *V. I. Lenin despre alianţa clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare.*

[4] Paraschiva Nichita şi Gh. Tuţui, *Leninismul, călăuză în lupta P.C.R. pentru trecerea de la desăvîrşirea revoluţiei burghezo-democratice la revoluţia socialistă.*

[5] C. I. Gulian, *Actualitatea teoriei leniniste despre stat şi revoluţie*, p. 59.

tăţii socialiste care face obiectiv posibilă o asemenea planificare" [1].

O serie de studii şi comunicări din volum tratează despre aplicarea creatoare de către P.M.R. a învăţăturii leniniste în procesul revoluţiei culturale, al dezvoltării învăţămîntului, ştiinţei, literaturii şi artei în scopul formării conştiinţei socialiste a oamenilor muncii.

Scoţînd în evidenţă multilateralitatea preocupărilor lui V.I. Lenin, autorii insistă asupra însemnătăţii însuşirii ideii leniniste a partinităţii pentru dezvoltarea rodnică a ştiinţei, literaturii şi artei, a întregii creaţii culturale. După cum subliniază Marcel Breazu „A fi un adept consecvent al materialismului dialectic înseamnă a înţelege întreaga amploare a concepţiei despre lume elaborată de pe poziţiile clasei muncitoare, înseamnă a înţelege pînă la capăt adevărurile care decurg din extinderea materialismului dialectic la studiul vieţii sociale, a fi deci un militant social" [2].

Relevînd contribuţia uriaşă a lui Lenin la elaborarea problemelor fundamentale ale realismului socialist în dezvoltarea literaturii şi artei, comunicarea acad. M. Beniuc se opreşte îndeosebi asupra teoriei leniniste a reflectării. Arătînd că arta şi ştiinţa oglindesc realitatea, comunică omului la modul artistic „cunoştinţe" despre ea, autorul defineşte specificul cunoaşterii artistice astfel: „Prin imagini artistice ce se adresează simţurilor, ideea şi sentimentul artistului, elaborate prin contactul cu lumea se transmit celui ce ascultă, priveşte sau citeşte, iar acesta trăieşte sau retrăieşte totul, poate mai puternic într-un fel, ca în realitate, totuşi deplin conştient că e vorba de reflectare iscusită, *ingenioasă*, poate *genială* a realităţii văzute de un semen al său" [3].

Analizei procesului complex al formării conştiinţei socialiste a oamenilor muncii, latură esenţială în construirea noii orînduiri socialiste îi sînt închinate de asemenea unele studii.

Evidenţiind aplicarea creatoare a planului cooperatist al lui V.I. Lenin în ţara noastră de către P.M.R., în volum se insistă asupra faptului că principiul liberului consimţămînt al fiecărui ţăran muncitor pentru încadrarea sa în relaţii noi, socialiste de producţie, reprezintă o trăsătură caracteristică importantă a procesului făuririi socialismului la sate. „Această trăsătură constă tocmai în faptul că deşi crearea noilor relaţii de producţii socialiste este cerută *de legile istorice obiective*, aceste relaţii se pot constitui numai dacă s-au săvîrşit în prealabil şi anumite transformări importante *pe plan subiectiv* în conştiinţa individuală a fiecărui ţăran muncitor" [4].

Învăţătura leninistă despre raportul dintre politică şi morală în procesul formării conştiinţei socialiste, în care politica reprezintă elementul primordial, îşi găseşte o strălucită confirmare şi îmbogăţire în condiţiile construcţiei socialiste în ţara noastră, stînd la baza educării de către partid a maselor largi de oameni ai muncii în spiritul moralei comuniste. După cum arată în studiul său Niculae Bellu „Elaborînd şi fundamentînd învăţătura despre corelaţia dialectică dintre politică şi morală, ca mecanism practic al reflectării condiţiilor existenţei materiale pe planul etic, Lenin a dezvoltat şi definit bazele teoretice ale eticii ştiinţifice marxiste, indicînd totodată liniile directoare ale programului de lucru pentru cercetările ulterioare" [5].

Numeroşi oameni de ştiinţă, cercetători, evidenţiază în comunicările şi studiile lor cuprinse în volum valoarea teoretică şi metodologică a ideilor lui V. I. Lenin în dezvoltarea ştiinţelor speciale ale naturii şi societăţii, faptul că numai studierea şi valorificarea bogatei moşteniri leniniste poate ajuta la rezolvarea problemelor pe care ştiinţa le ridică zi de zi.

---

[1] Gh. Berescu şi Em. Drob, *V. I. Lenin despre activitatea cultural-educativă a statului socialist*, p. 432.

[2] Marcel Breazu, *V. I. Lenin, despre partinitate în creaţia culturală*, p. 389.

[3] M. Beniuc, *Leninismul şi problemele dezvoltării literaturii şi artei*, p. 97.

[4] Mihail Cernea, *Planul cooperatist-leninist şi transformarea conştiinţei ţărănimii individuale din ţara noastră*, p. 295.

[5] Niculae Bellu, *Eticul şi politicul în teoria leninistă*, p. 428.

Ideea leninistă a identităţii dintre logică, dialectică şi teoria cunoaşterii, evidenţiază rolul deosebit al logicii dialectice în cercetarea ştiinţifică. Trecînd în revistă întreaga istorie a logicii, comunicarea acad. Ath. Joja evidenţiază elaborarea logicii dialectice de către V. I. Lenin, în raport cu evoluţia generală a logicii.

Logica în teoria leninistă concepe formele gîndirii ca oglindire a formelor obiective deci ca *formele unor conţinuturi*, putînd astfel dezvălui nu numai aparenţa ci însăşi esenţa şi conţinutul formelor, categoriilor şi legilor gîndirii. „Legile dialectice arată autorul, sînt astfel şi legile logicii întrucît corelativitatea, autodinamica, transformarea calitativă şi polaritatea guvernează sistemul logicii dialectice" [1].

Subliniind trăsăturile caracteristice ale logicii dialectice pe baza genialelor indicaţii ale lui Lenin cuprinse în *Caiete filozofice*, autorul arată că ea este dedusă din dezvoltarea naturii şi vieţii omului în societate, dialectica conceptelor fiind o reflectare a dialecticii lucrurilor. Această logică este *dialectică* fiindcă arată necesitatea legăturii formelor esenţiale şi dezvoltarea lor necesară, generarea imanentă a deosebirilor şi cuprinderea contrariilor în unitatea lor, ca expresie a universalului concret care întruchipează în el bogăţia particularului, a individualului în strînsa unitate dintre logic şi istoric.

Unele comunicări cuprinse în volum demonstrează importanţa ideilor leniniste pentru dezvoltarea ştiinţelor naturii, împotriva diferitelor variante ale idealismului şi metafizicii, îndeosebi a pozitivismului, necesitatea materialismului dialectic pentru ştiinţele naturii. Combătînd încercarea ideologilor burghezi de a separa ştiinţa de ideologia marxistă, prof. V. Novacu membru corespondent al Academiei R.P.R. arată : „V. I. Lenin a subliniat în mod deosebit importanţa legăturii organice între ştiinţă şi baza ei teoretico-ideologică pentru dezvoltarea creatoare a ştiinţelor naturii" [2]. Istoria fizicii ca ştiinţă ca şi analiza poziţiilor unor mari oameni de ştiinţă reprezintă o confirmare strălucită a acestei idei leniniste. Arătînd că „poziţia cu adevărat ştiinţifică a unui savant implică recunoaşterea obiectului ştiinţei în afară şi independent de subiectul cunoscător, recunoaşterea existenţei infinite a materiei, independent de orice factor imaterial" [3], comunicarea acad. Şt.-M.Milcu dezvăluie felul în care ştiinţa, în mod spontan, generează materialismul dialectic. Dezvoltarea ştiinţei însă, tocmai pentru a putea da răspuns problemelor multiple ridicate de noile descoperiri privind structura materiei, în faţa cărora vechea concepţie materialist-metafizică este neputincioasă, cerea elaborarea unei concepţii filozofice despre materie. Meritul istoric al lui Lenin constă în faptul că el a rezolvat această problemă dezvăluind conţinutul filozofic al noţiunii de materie ca reflectare a realităţii obiective existentă independent de conştiinţa omului.

Ocupîndu-se de însemnătatea leninismului pentru dezvoltarea unor ştiinţe sociale particulare, un alt grup de comunicări şi studii din volumul recenzat subliniază că însuşirea şi dezvoltarea creatoare a materialismului dialectic şi istoric stă la temelia transformării istoriei, lingvisticii, pedagogiei, psihologiei etc. în discipline riguros ştiinţifice, fundate pe legi obiective de dezvoltare.

Comunicările şi studiile din volum dezvăluie faptul că V. I. Lenin a subliniat în repetate rînduri caracterul partinic al gîndirii istorice marxiste, condiţie care asigură conţinutul ei profund ştiinţific, întrucît interesele de clasă ale proletariatului concordă cu procesul obiectiv de dezvoltare a societăţii. Subliniind cerinţa leninistă ca orice problemă socială care urmează să fie analizată, să fie pusă într-un cadru istoric *bine determinat*, în legătură cu experienţa concretă a istoriei, cu particularităţile de dezvoltare ale fiecărei

[1] Ath. Joja, *Elaborarea logicii dialectice de către V. I. Lenin în raport cu evoluţia generală a logicii*, p. 167.

[2] V. Novacu, *Importanţa învăţăturii leniniste pentru dezvoltarea ştiinţelor fizice*, p. 141.

[3] Ştefan Milcu, *Lenin şi ştiinţele naturii*, p. 127.

ţări, comunicările şi studiile analizează pe baza a numeroase exemple din istoria universală, ca şi din istoria Romîniei justeţea tezelor leniniste arătîndu-se de fiecare dată cum viaţa i-a dat dreptate lui Lenin.

Oprindu-se asupra rolului faptelor în cercetarea istorică, studiul acad. P. Constantinescu-Iaşi subliniază ideea leninistă a necesităţii aprofundării multilaterale a faptelor istorice: „Faptele nu pot fi folosite ca atare în înşirarea lor, fără ideea de corelaţie şi succesiune, fără interpretare" [1] se arată în studiu. În comunicarea acad. A. Oţetea, pe baza învăţăturii leniniste despre rolul hotărîtor al maselor în special în condiţiile trecerii de la capitalism la socialism, se arată: Istoria contemporană este cea mai însemnată parte din istoria universală prin bogăţia şi măreţia evenimentelor, prin faptul că masele cele mai largi ale populaţiei globului participă la mişcarea socială, prin ritmul dezvoltării ei şi mai ales prin adîncimea revoluţiei sociale care se desfăşoară sub ochii noştri, trecerea de la capitalism la socialism [2]. Analizînd numeroase însemnări şi observaţii făcute de V. I. Lenin în legătură cu istoria Romîniei şi a mişcării muncitoreşti din ţara noastră, studiul lui Gh. Vasilichi şi V. A. Varga arată însemnătatea lor pentru lupta Partidului Comunist din Romînia, pentru studiul ştiinţific al istoriei patriei noastre [3]. În volum sînt studiate de asemenea noţiunile leniniste de „patrie" şi „patriotism" în strînsă legătură cu determinarea lor social-istorică, cu desfăşurarea istoriei ţării noastre [4].

Subliniind că valorificarea preţioaselor indicaţii leniniste privitoare la limbă este de o excepţională importanţă pentru studiul lingvisticii, comunicarea acad. Al. Graur se opreşte asupra definiţiei dată de Lenin limbii ca „mijlocul cel mai important de comunicare dintre oameni". Dezvoltarea de către V. I. Lenin a teoriei marxiste asupra problemei naţionale evidenţiază însemnătatea limbii naţionale ca trăsătură caracteristică a naţiunii şi pune pentru ştiinţa lingvistică problema formării limbii, a distincţiei între noţiunea de limbă şi cea de dialect, subliniind legătura limbii cu societatea. Autorul demonstrează, pe baza teoriei leniniste a reflectării, falsitatea teoriilor idealiste care rup legătura dintre complexul sonor şi înţeles şi ajung la concluzia că limba este o hieroglifă, independentă de realitatea materială. „În realitate limba este legată de materie nu numai prin faptul că sunetele sînt fenomene materiale ci şi prin aceea că ideile noastre pe care le îmbrăcăm în haina sunetului sînt o oglindire a proceselor materiale din jurul nostru" [5]. Totodată legătura limbii cu realitatea materială reiese foarte clar dacă se are în vedere legătura ei cu societatea, faptul că ea nu există decît în şi prin societate.

De însemnătatea indicaţiilor lui V. I. Lenin pentru dezvoltarea altor ştiinţe sociale se ocupă şi comunicările semnate de Stanciu Stoian despre partinitate şi legarea şcolii de viaţă [6] şi C. Pufan despre unele probleme ale psihologiei cunoaşterii [7], dovedind astfel rodnicia învăţăturii leniniste pentru cele mai diferite domenii ale ştiinţei.

După cum o demonstrează studiile şi comunicările din volumul recenzat, în activitatea practică a partidului nostru, în procesul general al revoluţiei culturale, răspîndirea operelor clasicilor marxism-leninismului, a lucrărilor lui Lenin, este de o uriaşă însemnătate. Studiul lui Valter Roman [8] arată felul în care lucrările leniniste, a căror editare

---

[1] P. Constantinescu-Iaşi, *Cu privire la concepţia lui V. I. Lenin despre istorie*, p. 199.

[2] A. Oţetea, *V. I. Lenin despre principiile de bază ale istoriografiei marxiste*, p. 71.

[3] Gh. Vasilichi şi V. A. Varga, *Vladimir Ilici Lenin despre unele probleme ale istoriei Romîniei.*

[4] L. Banyai, *V. I. Lenin despre patrie şi patriotism.*

[5] Al. Graur, *V. I. Lenin şi problemele lingvisticii*, p. 84.

[6] Stanciu Stoian, *Partinitatea şi legarea şcolii de viaţă — baza învăţăturii leniniste despre educaţie.*

[7] C. Pufan, *Unele probleme ale psihologiei cunoaşterii în lumina teoriei leniniste a reflectării.*

[8] Valter Roman, *Răspîndirea operelor lui V. I. Lenin în Romînia.*

a început în ţara noastră încă din primul deceniu al secolului XX, au constituit şi constituie o armă teoretică a partidului nostru, a tuturor oamenilor muncii.

Sărbătorind cea de a 90-a aniversare a naşterii marelui Lenin oamenii de ştiinţă, cercetătorii, activiştii frontului nostru ideologic au dovedit uriaşa însemnătate a valorificării preţioasei moşteniri leniniste în cele mai diferite domenii de activitate.

Documentele Congresului al III-lea al P.M.R., au dat o înaltă apreciere activităţii intelectualităţii noastre pe tărîmul ştiinţei şi culturii, în propagarea concepţiei marxist-leniniste despre viaţă şi societate. „Mulţi dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai intelectualităţii noastre au devenit ei înşişi propagandişti ai ideilor marxism-leninismului, participă activ la lupta dusă împotriva idealismului, împotriva concepţiilor reacţionare în ştiinţă, literatură şi artă. Covîrşitoarea majoritate a intelectualităţii îşi manifestă adeziunea deplină faţă de politica partidului şi guvernului, aduce o contribuţie de preţ la dezvoltarea economiei naţionale, a ştiinţei şi artei, la răspîndirea culturii în popor" [1].

Culegerea prezentată este o vie ilustrare a acestor cuvinte.

Ion Pascadi

Probleme de bază ale logicii *

Organon-ul aristotelic a apărut într-un moment istoric în care dialectica rudimentară începuse să degenereze în sofistică, iar principiul identităţii, care i se opunea, se transformase într-o metafizică a tautologiei. *Noul organon* al lui Francis Bacon a apărut ca un protest vehement împotriva deductivismului sterp al scolasticii, care stingherea din ce în ce mai mult dezvoltarea ştiinţelor experimentale. *Logica dialectică materialistă*, implicată în uriaşa operă revoluţionară, teoretică şi practică, a clasicilor marxismului, este cerută, din ce în ce mai imperios, de dezvoltarea ştiinţelor moderne şi de practica revoluţionară a proletariatului contemporan.

Lipsită de sprijinul logicii elementare, gîndirea dialectică spontană se prăbuşeşte, în cele din urmă, în sofistică; sustrasă de sub controlul logicii dialectice materialiste, logica elementară — atît cea a esenţelor, întemeiată de Aristotel, cît şi cea a relaţiilor începută încă de Chrysippos — se transformă în metafizică. Şi într-un caz şi în celălalt teoria şi practica sînt abătute din drumul lor firesc. Elaborarea logicii dialectice materialiste, ca atare a devenit astăzi deosebit de necesară.

Pornind de la imensul tezaur de gîndire dialectică lăsat de clasicii marxism-leninismului şi de la fructuoasele dezbateri ce s-au desfăşurat din 1946 încoace în Uniunea Sovietică în jurul logicii dialectice, acad. Ath. Joja a publicat de curînd un masiv volum intitulat *Studii de logică*, în care expune, în mod creator, concepţia materialist-dialectică în problemele de bază ale logicii.

Marx, Engels şi Lenin nu şi-au expus logica dialectică materialistă într-un tratat de specialitate, dar au făurit-o în genialele lor lucrări, în care au elaborat concepţia despre lume a partidului clasei muncitoare, în care au explicat esenţa capitalismului şi legile transformării revoluţionare a capitalismului în socialism. Ei ne-au lăsat logica dialectică **în acţiune.**

Munca de elaborare sistematică a logicii dialectice a revenit logicienilor marxişti. Alături de logicienii sovietici şi de logicienii din celelalte ţări socialiste, logicienii de la noi încearcă să-şi aducă contribuţia lor la această operă care nu poate fi decît colectivă. Cartea

* Ath. Joja, *Studii de logică*, Ed. Acad. R.P.R., 1960, 391 p.

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al Partidului Muncitoresc Romîn*, Editura politică, 1960, p. 106.

acad. Ath. Joja constituie tocmai o asemenea contribuţie.

Pentru a preciza obiectul şi metoda logicii dialectice materialiste, acad. Ath. Joja începe prin a demonstra unitatea dialectică dintre latura metodologică şi cea teoretică a dialecticii materialiste în ansamblul ei; apoi insistă asupra caracterului *concret* al identităţii dintre ontologie, gnoseologie şi logică dinăuntrul dialecticii materialiste; după aceea examinează raportul dintre logica elementară şi cea dialectică, formulînd unele legi ale logicii dialectice şi analizînd unitatea contradictorie dintre inducţie şi deducţie; în sfîrşit, în partea a doua a volumului, autorul se opreşte asupra celor mai importante momente din istoria logicii, cîntărindu-le greutatea în raport cu cel mai valoros produs al istoriei gîndirii: logica dialectică materialistă; întregul volum este orientat împotriva idealismului şi metafizicii din logica modernă, îndeosebi împotriva neopozitivismului.

★

Faptul că dialectica materialistă este baza metodologică a tuturor ştiinţelor se explică prin aceea că ea este ştiinţa celor mai generale legi ale realităţii. „Fiind conformă legilor celor mai generale ale obiectului — scrie acad. Ath. Joja — fiind structura întregului în pura sa esenţialitate, dialectica e metodă, teorie a cunoaşterii şi logică: într-un cuvînt, filozofie.

Ca atare, e şi ştiinţa legilor celor mai generale ale mişcării în natură şi societate — e concepţie asupra lumii. Ea este nu formă exterioară, ci sufletul conţinutului. Iată de ce dialectica marxist- leninistă este baza metodologică a tuturor ştiinţelor naturii şi societăţii..." (p. 10).

Într-adevăr, formulînd cele mai generale legi ale obiectului şi ale reflectării lui de către subiect, dialectica materialistă pune la dispoziţia tuturor oamenilor de ştiinţă principiile metodologice fundamentale ale oricărei cercetări. De vreme ce însuşirile genului aparţin cu necesitate speciilor lui, legile pe care le caută diferitele ştiinţe nu pot fi altceva decît particularizări ale celor mai generale legi descoperite de filozofia marxistă. Cercetătorul care şi-a însuşit dialectica materialistă nu mai rătăceşte pe cărări lăturalnice, ci se îndreaptă direct spre ţintă.

„În dialectica marxist-leninistă, metoda nu mai e ca la Descartes, un simplu ansamblu de „reguli sigure şi lesnicioase", fără legătură cu ontologicul, ci este egală cu procesul de desfăşurare a lucrurilor, deoarece e reflectarea lui *in mente*" (p. 20), precizează acad. Ath. Joja.

Dialectica materialistă este însă o unitate diferenţiată. Ea este alcătuită din ontologie, gnoseologie şi logică. Acad. Ath. Joja insistă asupra faptului că „... unitatea logicii, gnoseologiei şi metodei nu înseamnă identitatea *abstractă*, moartă, lipsită de deosebiri. Este vorba, dimpotrivă, despre o *unitate concretă, diferenţiată, vie*, unitatea logicii, metodei dialectice şi teoriei cunoaşterii ca momente ale cunoaşterii dialectice, ale dialecticii. Fiecare are deci probleme specifice, însă în cadrul unităţii generale" (p. 44).

Autorul distinge în felul următor obiectul specific al fiecărei discipline filozofice din interiorul dialecticii materialiste: „Metoda dialectică cercetează legile cele mai generale ale mişcării materiei şi reflectarea lor în gîndire (principii metodice sau regulative); teoria cunoaşterii studiază raportul cognitiv între obiect şi subiect; logica dialectică însăşi formele şi legile gîndirii..." (p. 20).

Acad. Ath. Joja relevă, pe bună dreptate, faptul că legile descoperite şi formulate de ontologia materialist-dialectică devin, în mod firesc, legile dialecticii materialiste în întregul ei, ca ştiinţă şi metodă. De aceea, autorul sugerează că ar fi mai nimerit să se vorbească despre ontologia, gnoseologia şi logica materialismului dialectic nu ca despre *trei părţi componente* ale dialecticii materialiste, ci ca despre cele trei *funcţiuni* ale ei, deoarece dialectica materialistă funcţionează în întregul ei, fie că este îndreptată spre obiect, fie că studiază raportul dintre obiect şi subiect, fie că analizează formele şi legile corectitudinii gîndirii. Aşa ar apărea şi mai clar în ce constă

identitatea dintre ontologie, gnoseologie și logică în filozofia marxistă. „Astfel apare identitatea substanțială a gnoseologiei și logicii, învăluind deosebirea lor funcțională..." (p. 17), precizează acad. Ath. Joja.

De asemenea, s-ar limpezi pînă la capăt și felul în care trebuie înțeleasă teza leninistă, potrivit căreia logica dialectică, studiind formele și legile gîndirii dialectice, este în același timp și știința celor mai generale legi ale mișcării materiei, de vreme ce legile logice reflectă pe cele ontice.

Autorul atrage mereu atenția asupra faptului că deși logica dialectică este de neconceput fără ontologia și gnoseologia materialismului dialectic, că deși ea este „cosubstanțială" cu acestea, totuși nu se confundă cu ele, avîndu-și obiectul ei propriu de cercetare.

„Se pune întrebarea : — scrie acad. Ath. Joja — dar logica dialectică are legi proprii și specifice? După părerea noastră, e neîndoielnic că ea are propriile sale legi. Acestea nu trebuie însă confundate cu legile *metodei* dialectice, deși ele sînt *cosubstanțiale* cu acestea. Dat fiind însă că logica are funcția și specificul său, care e un aspect deosebit al triadei *metodă-teoria cunoașterii-logică* (dialectică) — legile logice trebuie să aibă caracterul de legi logice și nu metodologice. Nu putem, prin urmare, transpune pur și simplu legile metodologice dialectice în logică, deoarece aceasta ar însemna să ignorăm noțiunea de lege logică" (p. 75).

Autorul înțelege prin „lege logică" un „raport esențial, necesar și constant între manifestările cunoașterii raționale" (p. 74). O lege logică este un raport necesar între forme logice. Deci nu numai logica elementară, dar și logica dialectică este o disciplină formală. Acad. Ath. Joja o afirmă răspicat: „...orice logică e formală, întrucît studiază *forma* și *formele* determinate ale gîndirii. Logica formală însăși se ocupă de problema raportului dintre formă și conținut, adevărul neputînd fi obținut numai *vi formae*, ci conjunct: *vi formae* și *vi materiae*. Ea rămîne însă formală. Logica dialectică e și ea formală, întrucît se ocupă de forma formelor logice și nu de conținutul lor determinat. Ea este formală chiar cînd studiază *dezvăluirea conținutului prin diferite forme*, fiindcă studiază formele dezvăluirii conținutului *în genere* și nu a cutărui conținut determinat" (p. 73).

Din cele afirmate mai sus reiese limpede după părerea noastră, că *formele logice*, ca atare, structurează un *conținut cognitiv categorial*. Noțiunea, ca atare, prin sfera și conținutul ei, structurează logic reflectarea indistinctă a unității dintre individual și general; judecata atributivă, ca atare, structurează logic, reflectarea distinctă a unității dintre individual și general, prin subiectul, predicatul și copula ei; judecata dialectică, prin subiectul, copula și cele două predicate contradictorii ale ei, structurează logic reflectarea științifică a unității dintre individual și general. Forma logică nu este nimic altceva decît structura noetică a unui conținut categorial, care reflectă realitatea în maxima ei generalitate.

Așa se explică de ce autorul consideră că logica, în general, trebuie să fie „...știința formelor și legilor gîndirii corecte și adevărate..." (p. 20). Prin această definiție a logicii, Ath. Joja atrage atenția asupra *unității dintre corect și adevărat*, asupra faptului că legile și formele gîndirii corecte sînt, prin conținutul lor categorial, totdeauna adevărate, că respectarea legilor și formelor gîndirii corecte este o condiție necesară, deși insuficientă, a oricărui adevăr, corectitudinea nefiind altceva decît un adevăr de maximă generalitate, formă „pur" logică a adevărului.

„«Adevărul formal» — scrie autorul — este, desigur, necesar pentru întemeierea adevărului ca atare..." (p. 43).

Acad. Ath. Joja arată că deosebirea dintre logica elementară și cea dialectică nu rezidă în faptul că prima ar fi formală, iar cealaltă, nu, ci în faptul că se află pe trepte calitativ deosebite de profunzime și de esențialitate. În vreme ce obiectul logicii elementare îl constituie formele și legile logice prin care gîndirea oglindește lucrurile în esențialitatea lor distinctivă, relativ-stabilă, logica dialectică are de studiat formele și legile

logice prin care gîndirea reflectă esenţialitatea contradictorie a lucrurilor, în veşnica lor autodinamică. Spre deosebire de logica elementară, chiar fundamentată materialist-dialectic, logica dialectică cercetează formele logice nu numai în funcţie de conţinutul de cunoaştere pe care îl structurează, ci şi în funcţie de gradul de adîncime al conţinutului de cunoaştere, de *valoarea* lui. De aceea, logica dialectică, deşi este şi ea formală, dezvăluie mult mai profund unitatea dintre formă şi conţinut în gîndire, urmărind şi „gradul în care cutare sau cutare *formă* dezvăluie conţinutul sau esenţa lucrurilor" (p. 73). Ca urmare, logica dialectică nu juxtapune la acelaşi nivel diversele forme logice, aşa cum procedează logica elementară, ci le ierarhizează, le urmăreşte cum derivă unele dintr-altele.

În interesantul său studiu programatic: *„Elaborarea logicii dialectice de către V. I. Lenin în raport cu evoluţia generală a logicii"*, acad. Ath. Joja scrie: „Vorbim de o logică formală clasică, de o logică simbolică cu multiple sisteme şi calcule logice, de o logică dialectică — ce constituie tot atîtea orizonturi ale **Logicii unice**, orizonturi care nu se contrapun, ci se completează, se presupun, se întregesc pentru a forma Organon-ul, unealta capabilă să dirijeze cunoaşterea ştiinţifică a universului" (p. 59).

Autorul insistă însă în repetate rînduri asupra faptului că în cadrul acestor trei orizonturi logice rolul conducător îl deţine logica dialectică marxistă care „...atribuie logicii formale clasice şi logicii formale simbolice rolul lor în cunoaştere, fixează valoarea lor cognitivă ca şi limitele lor, le dezvăluie sensul în raport cu funcţionarea gîndirii şi cu sezisarea realităţii obiective" (p. 62).

Împotriva logicii complementariste, care încearcă să *ocolească*, nu să *explice* contradicţiile descoperite de ştiinţa contemporană, acad. Ath. Joja accentuează că „în realitate, contradicţia nu trebuie „suprimată" (levée), ci pur şi simplu *exprimată* prin principiul predicaţiei complexe contradictorii" (p. 46).

Ajuns aici, acad. Ath. Joja trece la formularea legilor logicii dialectice. Convins, pe bună dreptate, că legea unităţii şi luptei contrariilor — „miezul dialecticii" — nu este numai o lege ontologică, ci şi una logică, autorul încearcă, pentru prima oară în literatura marxistă, să-i dea o expresie specifică. Formularea de către acad. Ath. Joja a *legii predicaţiei complexe contradictorii* — ca una din legile fundamentale ale logicii dialectice — înseamnă o contribuţie importantă nu numai în istoria logicii din ţara noastră. *Supraordonîndu-le* legilor logicii elementare, autorul dă acestor legi logice următoarele formulări: în raport cu legea identităţii din logica elementară, formulează „*legea identităţi concrete*", în raport cu legea elementară a noncontradicţiei, „*legea predicaţiei complexe contradictorii*", iar în raport cu „tertium non datur", „*legea terţiului supervenient*", cu rezerva că aceasta din urmă nu este simetric supraordonată celeilalte, ci numai o „*inflexionare*" a acesteia (p. 116).

Din analiza acestor legi ale logicii dialectice reiese că ele au acelaşi conţinut cognitiv: *reflectarea unităţii dialectice dintre cele două laturi contradictorii ale oricărui lucru*, şi determină aceeaşi structură logică: *S este P şi non-P*.

Legea identităţii concrete oglindeşte unitatea contradictorie dintre identitate şi diferenţă din orice lucru şi duce la formarea judecăţii categoriale: *Orice lucru e şi identic şi deosebit*, deoarece orice lucru este un concret sensibil, o unitate în diversitate, „unitatea unei multiplicităţi, contradicţia unului şi multiplului" (p. 65).

Legea predicaţiei complexe contradictorii oglindeşte, de asemenea, faptul că în maxima lor esenţialitate lucrurile sînt contradictorii şi determină formarea aceluiaşi tip de judecată cu două predicate contradictorii.

„Legea predicaţiei complexe contradictorii — reflectarea logică a legii dialectice a unităţii contrariilor — e justificată în logică, întrucît afectează contradictoriu — dar în unitatea unui predicat complex — subiectul. Unitatea predicaţiei nu e sfărîmată: predicatul este *unic*, dar complex şi contradictoriu, reflectînd o contradicţie reală (p. 80).

Legea terţiului supervenient reflectă faptul că cele două laturi contradictorii ale oricărui lucru sînt, în acelaşi timp şi sub acelaşi raport, deopotrivă de inseparabile, formînd aceeaşi unitate, identificîndu-se în procesualitatea lor, nesupunîndu-se terţiului exclus, care vizează raportul *interpropoziţional* dintre două judecăţi contradictorii, ci supunîndu-se terţiului supervenient, care vizează raportul *intrapropoziţional* dintre cele două predicate contradictorii ale aceleiaşi judecăţi.

Identitatea concretă presupune identitatea abstractă, predicaţia contradictorie presupune caracterul necontradictoriu, iar terţiul supervenient presupune terţiul exclus. În vreme ce legile logicii elementare interzic contradicţia dintre *două forme logice* privitoare la acelaşi lucru, legile logice dialectice, formulate de acad. Ath. Joja, cer exprimarea contradicţiei din interiorul *aceleiaşi forme logice*. Negînd, conservînd şi depăşind legile logicii elementare, legile propuse de acad. Ath. Joja reprezintă în acelaşi timp, toate trei, şi o inflexionare a acestora.

Terţiul supervenient se supraordonează simetric terţiului exclus numai în ceea ce priveşte contradicţia dintre cele două predicate ale aceleiaşi judecăţi, dar *se subordonează şi ea terţiului exclus de îndată ce este vorba nu de două predicate contradictorii ale unei unice judecăţi, ci de două judecăţi contradictorii.* Într-adevăr, *ori* „S este P şi non-P", *ori* „S nu este P şi non-P", deoarece a treia posibilitate nu există, dar nu se poate spune că „S este *ori* P, *ori* non-P", deoarece a treia posibilitate există : „S este *şi* P *şi* non-P".

După părerea noastră, cercetarea legilor logicii dialectice trebuie continuată pentru a se vedea dacă nu cumva legea transformării schimbărilor cantitative în schimbări calitative şi legea negării negaţiei îşi găsesc şi ele expresia lor logică.

De altfel, însăşi ampla şi adînca analiză pe care o face acad. Ath. Joja unităţii dialectice dintre inducţie şi deducţie implică existenţa unor legi logice în virtutea cărora gîndirea se înalţă de la forme logice inferioare la forme logice superioare, de la abstract la concret, de la adevăruri relative la adevărul absolut.

Realitatea obiectivă ne dezvăluie întrepătrunderea generalului şi particularului, *ca structură fundamentală a materiei în mişcare.* „Formele logice reflectă această întrepătrundere"(p. 125), subliniază acad. Ath. Joja. Autorul urmăreşte aici trecerea conceptului în judecată şi a judecăţii în raţionament, iar apoi saltul dialectic prin care inducţia se transformă în deducţie, demonstrînd că formele logice nu reflectă numai unitatea relativ stabilă a *generalului şi particularului*, ci şi *trecerea de la o calitate inferioară la una superioară*, precum şi traiectoria *în spirală* a acestui proces.

În vreme ce noţiunea nu poate depăşi oglindirea unităţii dintre individual şi general, judecata poate reflecta trecerea de la inferior la superior, iar raţionamentul „...e imaginea logică a mişcării" (p. 124). Judecata : „Timpul lucrează nu în favoarea capitalismului, ci în favoarea socialismului", reflectă tocmai trecerea de la capitalism la socialism, conţinutul principal al epocii noastre, transformarea sistemului socialist mondial în factorul hotărîtor al evoluţiei contemporane a societăţii. După părerea noastră, însăşi trecerea de la inducţie la deducţie se efectuează în gîndire în virtutea unei legi logice care ar corespunde legii ontologice a trecerii de la cantitate la calitate. Este plin de înţeles faptul că acad. Ath. Joja, vorbind despre *fundamentul ontic al raţionamentului*, nu se opreşte numai asupra *unităţii* generalului şi particularului, ci şi asupra *întrepătrunderii* lor. Într-adevăr, trecerea de la inducţie la deducţie cinematografiază, pe plan logic, procesul prin care schimbările individuale se transformă în schimbări generale, printr-un salt calitativ care neagă vechea formă, preia conţinutul dezvoltat în ea şi îi dă o formă nouă. Apariţia sau crearea unui nou gen de lucruri, fie chiar, la început, într-un singur exemplar, este, în mod necesar, precedată de o mai mult sau mai puţin îndelungată transformare a însuşirilor individuale aparţinînd unor lucruri de alt gen. Procesul obiectiv prin care transfor-

marea însuşirilor individuale ale unor lucruri duce, la un moment dat, la apariţia unui nou gen de lucruri, determină şi unitatea dialectică dintre inducţie şi deducţie. Dialectica inducţiei şi a deducţiei este determinată, în ultimă analiză, nu atît de *unitatea relativ stabilă a individualului şi generalului*, cît, mai ales, de *autodinamica lor absolută*. Numai unitatea dintre individual şi general nu poate explica mişcarea permanentă a cunoaşterii de la senzorial la raţional. Permanenţa procesului de cunoaştere este menţinută de autodinamica unităţii contradictorii dintre individual şi general, care se dezvăluie mereu în procesul muncii.

„Singularul nu e obiect de ştiinţă ; obiectul ştiinţei e numai generalul, ca atare, singularul e numai obiect de cunoaştere senzorială... dar, universalul se află într-o relaţie dialectică cu el şi se desprinde din „mai multe singulare", în temeiul amintitei întrepătrunderi şi unităţi a generalului şi particularului. Însă ştiinţa începe o dată cu generalul, deci prin inducţie ne ridicăm de la singular la general, şi, prin aceasta, de la cunoaşterea senzorială la cunoaşterea logică şi, îndeosebi, la forma superioară a acesteia, la ştiinţă" (p. 157).

Inducţia înseamnă, aşadar, dezvăluirea generalului. Prin inducţie, care saltă cunoaşterea de la senzorial la logic, omul este om, deoarece cunoaşterea generalului îi dă posibilitatea să muncească, adică să transforme individualitatea unor lucruri de un anumit gen pentru a obţine un alt gen de lucruri.

Celor care mai susţin teza idealistă şi metafizică — pe cît de banală, pe atît de greşită — că, prin deducţie, gîndirea trece de la judecăţi universale la judecăţi particulare, iar, prin inducţie, invers, acad. Ath. Joja le opune punctul de vedere materialist-dialectic : „Inducţia e mişcare de la planul sensibil la cel logic ; mersul de la concepte la concepte este o deducţie. Acesta e criteriul după care deosebim raţionamentul deductiv de cel inductiv" (p. 156). În vreme ce deducţia este o formă logică de mişcare, inducţia este o mişcare de la sensibilitate la logic. Numai aşa apare limpede, împotriva idealismului şi metafizicii, în general, şi, în special, împotriva neopozitivismului, care juxtapune „complimentar" empiricul şi raţionalul, unitatea dialectică dintre inducţie şi deducţie, expresia logică a unităţii dialectice dintre senzorial şi raţional, dintre practică şi teorie.

Autorul ajunge, astfel, la concluzia că inducţia este mai puţin logică decît deducţia. „De ce silogismul ni se pare mai logic decît inducţia, rezultă din cele spuse pînă acum : deoarece el se mişcă direct pe planul conceptelor. Inducţia, dimpotrivă, se ridică de la fapte la concepte : în acest sens, prin punctul său de plecare, e mai puţin logică, însă prin mişcarea ei de la planul senzorial la cel raţional şi, mai ales, prin punctul ei de sosire, legea, ea este fără nici o rezervă o mişcare logică, nu numai prin forma, ci şi prin conţinutul ei, prin reflectarea esenţei... Totuşi, prin natura ei, inducţia e mai puţin logică decît deducţia" (p. 163—164).

Dar poate că inducţia este numai o mişcare a cunoaşterii *înspre* logic, nu un raţionament, în sens strict?!...

Este adevărat că sfîrşitul inducţiei atinge planul logicului. Dar sfîrşitul inducţiei, este, mai degrabă, începutul deducţiei. În momentul în care inducţia devine logică se transformă în contrariul ei, în deducţie. „Astfel — explică acad. Ath. Joja — lăsînd să cadă nişte bile de pe turnul din Pisa, făcînd să alunece nişte bile metalice pe un plan înclinat şi observînd oscilaţiile unui candelabru într-o basilică din Florenţa, Galileu a trecut de la un mic număr de fapte la concepte, la legile căderii corpurilor, extinzînd la toate corpurile observaţiile făcute asupra cîtorva. Ajungînd la concluzia sa (legea căderii corpurilor), el a sărit de la fapte la concept, constituind concluzia sa — comandată de un mic număr de fapte — în majora unui silogism, dovedind astfel că inducţia se realizează printr-un act deductiv" (p. 130). Constituindu-se, inducţia devine deducţie. De îndată ce atinge planul logic, inducţia încetează de a mai exista şi cedează locul unei deducţii. „Cînd am desprins, cu ştiinţă, un caracter esenţial, *ipso facto* ne-am ridicat la planul

conceptual" precizează autorul (p. 158), după ce arătase că „...în acest caz, inducţia se revarsă în deducţie, devine deducţie, conform definiţiei noastre, e ca o formă de deducţie; *deducţia absoarbe inducţia*" (p. 158).

Aşadar, tot ceea ce este în inducţie de domeniul logicului aparţine, de fapt, nu inducţiei, ci deducţiei, care participă nemijlocit la pornirea, desfăşurarea şi constituirea oricărei inducţii.

Oricum, problema rămîne deschisă şi merită să fie reluată.

★

Întregul volum de *Studii de logică* al acad. Ath. Joja demonstrează pregnant actualitatea muncii de elaborare a logicii dialectice.

Concepînd, pe drept cuvînt, întreaga istorie a logicii din unghiul de vedere al celor *trei orizonturi logice*, autorul arată că încă de la început, în concepţia despre lume a societăţilor pre-clasiale, unitatea şi identitatea contrariilor nu a fost o idee ilogică şi mistică, ci „...*expresia superioară a raţionalităţii şi structurii existenţelor*, expresie confirmată strălucit de dezvoltarea ştiinţei contemporane" (p. 210).

Justificarea celor trei orizonturi logice reprezintă o sinteză teoretică pătrunzătoare, un criteriu riguros ştiinţific de orientare în istoria logicii. Actuale şi necesare, contemporane şi moderne sînt toate cele trei orizonturi: şi logica formală aristotelică, şi logica simbolică şi logica dialectică; toate corespund (în mod specific) mersului actual al dezvoltării cunoaşterii ştiinţifice şi practicii sociale în ansamblu. E cazul să ne referim la cîteva epitete foarte frecvente în lucrările de logică simbolică cum ar fi „*modern*", „*contemporan*" etc. Prin intermediul acestor termeni a fost avansată şi susţinută ideea că numai logica simbolică e contemporană, că ea ar fi *stadiul modern* al logicii în ansamblu. Volumul pe care îl prezentăm retează tocmai o astfel de pretenţie, demonstrînd că logica simbolică — sistematic vorbind — nu este nici ceva absolut nou (în raport cu logica aristotelică) şi nici singura şi mai ales, *ultima* logică (în raport cu logica dialectică). Tocmai o astfel de pretenţie a fost speculată de pozitiviştii logici în încercarea — nereuşită, de altfel — de a folosi interpretarea logicii simbolice drept un instrument idealist-subiectivist împotriva materialismului dialectic.

Iată de ce motivarea marxist-leninistă a celor *trei orizonturi* se constituie într-un criteriu ştiinţific, singurul în stare să ne orienteze just în sistematica contemporană a logicii. Dar nu numai atît. Această motivare ne ajută să reconsiderăm ştiinţific antecedentele istorice ale fiecărui *orizont logic*, cu alte cuvinte, ne ajută să recapitulăm ştiinţific însăşi istoria logicii.

În volumul acad. Ath. Joja, punctul de vedere istorico-logic nu constituie un scop în sine, ci dimpotrivă, o continuare a punctului de vedere sistematic. Interferenţa dintre sistematic şi logic este prezentă mai ales în acele studii unde este analizată tocmai actualitatea necesară a unor momente din istoria logicii, valabilitatea lor, oarecum indiferent de faptul că au apărut cu mult timp în urmă. Reflexia teoretică justă asupra determinărilor esenţiale ale gîndirii logice s-a acumulat ca un bun cîştigat şi, de aceea, istoria logicii nu este deloc un raft al unei imense arhive. Este însă adevărat că „logica nu este o ştiinţă idilică, ci o ştiinţă dramatică...." (p. 223). În logică, orientările filozofice prezente în actualitate şi care nu şi-au pierdut valoarea tocmai pentru că „nu prezintă un interes exclusiv istoric" sînt materialismul şi dialectica. Ele sînt ceva permanent şi necesar şi în istoria logicii, pentru că şi cunoaşterea reprezintă o necesitate permanentă. În funcţie de necesităţile de explicaţie ştiinţifică ivite în decursul timpului s-a complicat şi amplificat şi reflexia teoretică asupra categoriilor logice.

O mare parte din studiile cuprinse în volumul scris de acad. Ath. Joja ne ajută să reconstituim un tablou ştiinţific al istoriei logicii, iar unele momente să le cunoaştem în amănunt. Lupta dintre materialism şi idealism, dintre dialectică şi metafizică în istoria logicii este tratată nuanţat în raport cu

condiţionarea socială şi gnoseologică diferită. Problema *reluărilor* în istoria logicii este exemplificată şi analizată pătrunzător, cu o viziune istorică marxist-leninistă. Epitetele ca „progresist" sau „reacţionar" nu sînt simple etichete, ci concluzii ale unei analize multilaterale. Însăşi exemplificarea profilării istorice a celor *trei orizonturi* este făcută în spiritul indicaţiei clasice a lui Engels potrivit căreia şi ştiinţa gîndirii trebuie considerată tot o ştiinţă istorică.

În spiritul indicaţiilor leniniste, conform cărora idealismul şi metafizica nu sînt „simple nerozii", autorul dezvăluie rădăcinile de clasă şi gnoseologice ale unor speţe de asemenea „flori sterile". Demascînd lipsa de originalitate a tuturor reluărilor idealiste în istoria logicii, autorul arată totodată cum trebuie valorificată dialectica logică atunci cînd aceasta s-ar desfăşura pe un făgaş idealist. Acad. Ath. Joja demonstrează superioritatea calitativă a teoriei logice fundamentată în lumina învăţăturii marxist-leniniste.

Prin studiile istorico-logice, acad. Ath. Joja iniţiază şi la noi cercetarea marxistă a unor aspecte privind dezvoltarea unor teorii logice şi la alte popoare de pe alte continente : arabii, indienii, chinezii. Comparaţiile cu dezvoltarea logicii în Europa, ipotezele în legătură cu posibilitatea unor influenţe reciproce sînt instructive. Cercetarea istoriei gîndirii teoretice a acestor popoare şi a altora cu o veche civilizaţie, va contribui din ce în ce mai mult la spulberarea tuturor teoriilor ideologilor burghezi menite să ateste prejudecata rasistă şi colonialistă că ar exista, printre altele, şi „tipuri" de gîndire esenţial diferite.

În legătură cu istoria logicii în Europa, acad. Ath. Joja cercetează numai unele momente şi perioade. Găsim în volum, în primul rînd o reconsiderare marxistă a unor fapte oferite de texte sau mărturii doxografice. Găsim totodată şi o filtrare critică a istoriografiei burgheze a logicii. În acest sens, putem spune că volumul pe care îl prezentăm aici aduce o contribuţie substanţială la demonstrarea tezei că analiza marxist-leninistă a istoriei logicii ştie să descopere mult mai mult şi mai esenţial decît au vrut sau au putut s-o facă istoriografii burghezi, ştie să arate sensul deplin şi valoarea unei teorii logice.

Am arătat mai înainte prin ce se distinge contribuţia personală a autorului în această privinţă. Ar fi imposibil să cuprindem aici, sub toate aspectele, această mare parte a volumului. De aceea, ne vom opri doar la unele aspecte de ansamblu şi, după părerea noastră, esenţiale.

Ne referim, în primul rînd, la necesitatea reconsiderării marxist-leniniste a tradiţiei aristotelice. O impune însăşi necesitatea ca logica aristotelică să rămînă un orizont valabil „nunc et semper". Rectificările pe care le indica Lenin în legătură cu logica formală clasică, debarasarea acesteia de idealism şi metafizică, trebuie înfăptuite în primul rînd prin apelul direct la operele lui Aristotel. În lumina reconsiderării marxist-leniniste a operei Stagiritului, reiese că acesta a oferit în scrierile sale mult mai mult decît a ştiut să culeagă aşa-numita „tradiţie clasică" în logică. Nu numai că a elaborat un sistem formal de logică, dar Aristotel „...*a avut presentimentul logicii dialectice*" (p. 224). Acad. Joja ne ajută să înţelegem în ce a constat acea „necesitate istorică" care a făcut ca Aristotel, un mare dialectician, să fie, totuşi, întemeietorul primului sistem formal de logică : „Logica lui Aristotel este pretenţie, căutare, apropierea de logica lui Hegel" (Lenin). Aristotel degajează pas cu pas capitolele logicii formale *renunţînd* nevoit la *dialectică* pe care o discută, dar nu întotdeauna *poate* s-o accepte. În privinţa unuia din izvoarele logicii aristotelice şi logicii dialectice, un deosebit interes îl prezintă studiul *Originile logicii în Grecia*. Împotriva unor răstălmăciri ivite chiar la istoriografi burghezi cu mare autoritate sînt reconsiderate sub aspect istorico-logic unele momente ale problematicii filozofice în Grecia antică, premergătoare lui Aristotel şi, printre ele — „viziunea dialectică" heraclitеană. „*Heraclit — arată acad. Joja — este cel dintîi care a avut noţiunea modului de gîndire dialectic şi care a făcut, limpede,*

distincția logică și metodologică a dialecticii și metafizicii. Aceasta este fără îndoială un moment solemn în istoria gîndirii..." (p. 191). Heraclit a anticipat limitele logicii formale. „*Parmenide și Heraclit sînt cei doi poli între care a pendulat întreaga filozofie greacă...*" (p. 38). Aristotel, și el mare dialectician, a întemeiat logica formală opunîndu-se metafizic lui Heraclit, astfel încît la el „*...imposibilitatea ontică fundează pe cea logică iar aceasta, la rîndul ei, vine să confirme pe cea dintîi*" (p. 203).

Implicațiile logice ale paradoxelor heracliteene sînt antecedente prețioase pentru logica dialectică materialistă. Aceste implicații „*...nici Hegel nu le-a putut degaja decît parțial ca atare (...) Știința logicii a fost precedată cu mai mult de două milenii de silogistica aristotelică — și aceasta subțiază mult meritele lui Hegel ca logician*" (p. 207).

„Necesitatea istorică a afirmării logicii formale" l-a împiedicat pe Aristotel să ajungă la o concepție a logicii dialectice, dar el a creat un jalon solid de la care vor porni și cu care se vor compara toate sistemele ulterioare premergătoare logicii dialectice materialiste. „*Primatul obiectului: iată sensul logicii lui Aristotel. Forța logicii lui Aristotel își are izvorul în identitatea dintre formele gîndirii și formele existenței*" (p. 222).

Într-adevăr, Aristotel este acela care a inițiat edificarea unui criteriu esențial pentru valoarea și folosul unei teorii logice: *adevărul ei.* Logica aristotelică a pus pentru prima dată *problema conținutului* în logică (deși cu anumite limitări), problemă-cheie în interpretarea evoluției logicii în timpurile ce-au urmat lui Aristotel, pînă la logica dialectică materialistă care, prin excelență, este o logică a formelor pline de conținut.

Într-adevăr, acest criteriu ne ajută să apreciem aportul stoicilor în istoria logicii. „*Stoicismul a evoluat în direcția unui adevăr formal construind o logică nominalistă a consecvenței*" (p. 50). „Abaterea formalistă" a stoicilor constituie un antecedent prețios pentru logica simbolică contemporană, dar nu poate constitui un argument pentru opunerea metafizică a stoicilor față de Aristotel. Formalismul ca *procedeu* poate fi admis și este chiar eficient în logică, dar formalismul erijat în doctrină anti-„substanțialistă" (adică idealistă) nu are nici o valoare obiectivă și pînă la urmă este negat de însăși dezvoltarea cunoașterii științifice. Bacon și Descartes au luptat împotriva formalismului scolastic dînd, de fapt, dreptate lui Aristotel. Așa cum arată acad. Joja în amplul studiu destinat să analizeze sensul aportului adus de acești filozofi în istoria logicii, ei au pus problema conținutului pe un teren *modern*, pregătitor pentru ceea ce avea să ducă, mai tîrziu, la ivirea unei logici superioare celei aristotelice. Acesta este sensul progresist al aportului lui Bacon, dar mai ales al lui Descartes, altfel, ambii fiind mai mult metodologi decît logicieni.

Formalismul normativist kantian (inclusiv reluările) a suferit și el un eșec, mai întîi tot pe un teren idealist (Hegel) și apoi, pe deplin, în fața materialismului dialectic. „În încercarea lui de a construi logica dialectică, Hegel a vădit lipsuri fundamentale și care viciază întreg edificiul:

1. a răsturnat raportul dintre existență și gîndire...;

2. a negat rolul logicii formale...;

3. n-a înțeles valoarea formalismului și simbolismului". (p. 63).

Totuși, așa cum arată — acad. Joja — Hegel are meritul că „*...a încercat o construcție sistematică a elementelor dialectice risipite în operele marilor filozofi care l-au precedat: Heraclit, Platon, Aristotel, Nicolaus Cusanus, Boehme, Diderot, Rousseau, Kant*" (*ibidem*).

O mare importanță prezintă problema conținutului și pentru logica simbolică. Înseși etapele de dezvoltare ale acesteia (pornind de la a fi o disciplină menită să verifice edificiul logic al matematicilor — a ajuns a fi o logică mai cuprinzătoare) ne arată imposibilitatea menținerii în cadrul unui formalism pur. Convenționalismul structurilor logistice este „metodic și provizoriu".

„Formalismul, axiomatica — precizează acad. Joja — nu se pot despărți de real decît în aparență" (*p. 221*). *„Noțiunea de adevăr nu poate fi expulzată definitiv din logica simbolică decît cu prețul întîlnirii ei cu nonsensul"* (p. 43). Apariția *semanticii* ca teorie distinctă în ansamblul logisticii este apreciată ca o înfrîngere a formalismului chiar pe terenul logicii simbolice. *„În felul acesta — scrie autorul — formalismul pur s-a văzut obligat să revină la concepția aristotelică a adevărului. Socotim că aceasta constituie un foarte mare succes al logicii aristotelice, aducînd o dovadă strălucită a solidității edificiului aristotelic, a logicii Stagiritului concepută ca* ἐπιστήμη, *a caracterului permanent și necesar al logicii aristotelice"* (p. 222).

Numai că în mîinile pozitiviștilor logici, logica simbolică a devenit un instrument de propagare a idealismului subiectiv. În studiul *Critica pozitivismului logic*, acad. Joja dezvăluie lipsa de originalitate a pozitivismului logic, analizează rădăcinile gnoseologice ale convenționalismului constructivist, esența idealistă și reacționară a „antisubstanțialismului" afișat de toți pozitiviștii logici. Curent logic „la modă" în lumea capitalului, pozitivismul logic *„...exprimă dorința determinată de condițiile luptei de clasă în perioada imperialismului, de a nega materialitatea, legitatea și cognoscibilitatea lumii, de a opune o mașină de luptă materialismului filozofic"* (p. 378).

În consecință, și istoria logicii dovedește că mersul obiectiv al dezvoltării cunoașterii științifice și practica socială au cerut și au atestat numai acele teorii logice în stare să asigure condiții din ce în ce mai adecvate pentru înțelegerea adevărată a lucrurilor.

Deosebit de actuală este replica pe care o dă acad. Ath. Joja sociologismului contemporan — variantă laică a idealismului obiectiv — care încearcă să explice caracterul deopotrivă de necesar și istoric al categoriilor logice exclusiv prin nevoile obiective ale unei societăți perfect izolate de natură. Acad. Ath. Joja arată că „...prin intermediul faptelor sociale ceea ce se reflectă în forma oglindirii este realitatea obiectivă, că legile și categoriile logice reflectă într-un mod specific, activ, formele cele mai generale ale realității" (p. 380). „Categoriile logice se formează în societate, dar oglindesc întreaga realitate. *Mediante civitate, principia fundatur in re"* (p. 382).

Combătînd, în mod militant, idealismul și metafizica din recentele teorii asupra logicii simbolice, autorul încheie astfel: „logica dialectică — logică formală și chiar formalissimă, dar în același timp filozofică și gnoseologică — axată pe organicitate, autodinamism și corelativitate, este organon-ul superior, care singur poate dirija creșterea logicii simbolice, stabili exactul ei raport cu logica tradițională, limitele ca și fundamentele ei, orientarea ei generală, adecvarea ei la realul obiectiv, ordinea internă a axiomelor, valoarea lor de reflectare, raportul ei cu „aplicațiile logice" și cu formalismele logoide (p. 388).

Prin înaltul lor nivel științific și prin puterea lor de convingere, studiile acad. Ath. Joja constituie o contribuție substanțială la elaborarea logicii dialectice și la o istorie științifică a logicii.

Henri Wald și *Mircea Constantinescu*

O culegere de studii despre dezvoltarea agriculturii noastre socialiste

Noua etapă de dezvoltare în care a pășit țara noastră pune sarcini deosebit de importante în fața tuturor celor ce lucrează în domeniul științelor sociale. Prin activitatea lor științifică de cercetare, cadrele ideologice trebuie să-și dea contribuția la tratarea problemelor actuale pe care le ridică desăvîrșirea construcției socialismului. Tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, apreciind rezultatele pozitive obținute de cadrele noastre ideolo-

gice, sublinia în acelaşi timp la Congresul al III-lea al partidului necesitatea lichidării discordanţei existente încă între „...preocupările atît de bogate şi multilaterale ale partidului şi statului nostru pentru dezvoltarea economică a ţării şi caracterul abstract rezultat din insuficienta cunoaştere a realităţilor, pe care le au unele lucrări de ştiinţe sociale" [1].

Pe această linie trasată de Congresul partidului, a îmbunătăţirii calitative şi a eficienţei practice a lucrărilor din domeniul ştiinţelor sociale se înscrie şi recenta culegere de studii — *Probleme ale dezvoltării şi consolidării agriculturii socialiste* [2].

Vechea Romînie, a capitaliştilor şi moşierilor, considerată ţară „eminamente agricolă" era foarte înapoiată chiar în acest sector de „mîndrie" pentru oligarhia exploatatoare. În contrast cu situaţia tragică a agriculturii dinainte de eliberare, în volum sînt pe larg prezentate însemnatele succese obţinute de poporul nostru muncitor în transformarea socialistă a agriculturii. Pentru aceasta, culegerea a trebuit să îmbrăţişeze un domeniu vast, ocupîndu-se pe de o parte, de activitatea gospodăriilor agricole de stat, S.M.T.-urilor, gospodăriilor agricole colective, întovărăşirilor şi pe de altă parte, pe un plan general, de sarcina sporirii producţiei agricole în R.P.R.

Meritul principal al lucrării îl constituie evidenta străduinţă de analiză a problemelor actuale ale agriculturii noastre socialiste. Realizările obţinute în agricultură, lipsurile care mai persistă încă, sarcinile trasate de Congresul al III-lea al partidului şi căile prin care se poate ajunge la îndeplinirea lor — acestea sînt temele centrale abordate în fiecare studiu.

Studiile reunite în volumul de faţă au o mare importanţă nu numai pentru cercetătorii din domeniul economiei, sau pentru acei care se ocupă cu problemele agriculturii; ele prezintă un deosebit interes şi pentru cercetătorii din domeniul filozofiei, prin numeroasele date şi exemple folosite care confirmă sau ajută la înţelegerea unor teze filozofice, prin concluziile care se impun în cursul analizării lor. Acest ultim aspect am vrea să-l relevăm, în special, în rîndurile următoare.

★

Dezvoltarea şi consolidarea agriculturii noastre socialiste este imposibilă fără introducerea tehnicii celei mai avansate în agricultură, fără folosirea maşinilor celor mai moderne. Unul din studiile cuprinse în culegere — *Preţul de cost şi căile reducerii lui în staţiunile de maşini şi tractoare* de Gr. Vîlceanu, se ocupă tocmai de această problemă, cu implicaţii sociologice interesante, chiar dacă nu toate sînt explicitate şi duse pînă la capăt de către autor. S.M.T.-urile sînt principalul mijloc de a introduce tehnica modernă în agricultură; eficienţa practică a staţiunilor de maşini şi tractoare se concretizează îndeosebi, în creşterea gradului de mecanizare a producţiei agricole. Datele generale şi graficele studiului ne demonstrează elocvent mecanizarea tot mai largă a proceselor de producţie agricole. Creşterea numărului S.M.T.-urilor, faptul că numai în ele lucrează astăzi aproape 20 000 de tractoare fizice (p. 106) ne dezvăluie una din condiţiile marilor succese obţinute de agricultura noastră, atît în ceea ce priveşte transformarea ei pe baze socialiste, cît şi cu privire la creşterea producţiei agricole.

Mecanizarea lucrărilor agricole contribuie nu numai la creşterea producţiei agricole, dar şi a productivităţii muncii prin economia unui imens număr de zile-muncă. În studiu se dă exemplul după care în 1959 numai prin introducerea mecanizării prăşitului în gospodăriile agricole colective şi întovărăşiri s-au economisit peste 2,4 milioane zile muncă. Scăderea treptată a numărului animalelor de muncă duce la creşterea numărului anima-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al Partidului Muncitoresc Romîn*, Editura politică, 1960, p. 99—100.

[2] *Probleme ale dezvoltării şi consolidării agriculturii socialiste*, Editura Academiei R.P.R., 1960, 388 p.

lelor de producţie. De asemenea, S.M.T.-urile sînt centre de îndrumare şi deservire agronomică şi tehnică a ţărănimii, fiind încadrate cu personal tehnic de specialitate, avînd astfel un rol important organizator şi politico-educativ în rîndurile ţăranilor din G.A.C.-uri şi întovărăşiri. Existenţa S.M.T.-urilor a avut o mare influenţă în crearea şi dezvoltarea bazei tehnice-materiale necesare trecerii de la mica gospodărie individuală ţărănească la marea agricultură socialistă mecanizată şi cu o înaltă productivitate.

Principala problemă de care se ocupă autorul, cu multe implicaţii teoretice şi practice, este problema reducerii preţului de cost al lucrărilor efectuate de S.M.T.-uri. Prin reducerea continuă a preţului de cost şi creşterea productivităţii muncii se poate asigura sporirea neîncetată a acumulărilor socialiste şi ridicarea nivelului de trai al poporului.

Autorul consideră, pe bună dreptate, că factorul cel mai important de reducere a preţului de cost în S.M.T. îl constituie creşterea productivităţii muncii realizabilă prin: „înzestrarea cu maşini şi unelte agricole mereu mai perfecţionate; îmbunătăţirea continuă a indicilor de utilizare a parcului de maşini şi tractoare; ridicarea calificării şi stabilitatea cadrelor din S.M.T. precum şi sporirea cointeresării acestora în rezultatele muncii lor; continua perfecţionare a organizării muncii mecanizatorilor" (p. 121). Nu intrăm în analiza pe care o face autorul fiecărui factor, slujindu-se în acest scop de nenumărate date. Remarcăm doar, că după părerea noastră, problema cointeresării materiale a mecanizatorilor este tratată prea general, analiza concretă fiind în acest caz, într-o oarecare măsură neglijată. Pentru cercetarea sociologică sînt importante însă concluziile care se trag din analiza tuturor acestor factori: reducerea continuă a preţului de cost pe baza creşterii productivităţii muncii are o mare însemnătate în efectuarea unor lucrări agricole ieftine şi în termene scurte, iar în ultimă instanţă, influenţează pozitiv producţia din gospodăriile agricole colective şi întovărăşiri, dezvoltarea şi consolidarea lor economică.

★

Partea cea mai însemnată a volumului cuprinde studii care se ocupă de cercetarea diverselor probleme practice ale activităţii unităţilor agricole socialiste,— gospodării agricole de stat, gospodării agricole colective şi întovărăşiri. Evident că nu poate fi vorba de o prezentare exhaustivă a activităţii unităţilor agricole din ţara noastră, studiile ocupîndu-se doar de unele aspecte mai importante.

În acest sens, trebuie subliniat vastul şi documentatul studiu — *Problemele rentabilităţii gospodăriilor agricole de stat* semnat de prof. Bucur Şchiopu şi ing. E. Jianu.

Documentele de partid, cuvîntările conducătorilor partidului şi statului nostru în care se acordă o deosebită atenţie muncii G.A.S-urilor, dau indicaţii preţioase, larg folosite de către autorii studiului. Gospodăriile agricole de stat, reprezentînd forma superioară de organizare a producţiei agricole socialiste din ţara noastră trebuie să constituie un exemplu de superioritate a marii producţii socialiste, trebuie să contribuie într-o măsură însemnată la ridicarea producţiei agricole, să asigure întregii agriculturi seminţele selecţionate necesare, animale de rasă etc. Îndeplinirea acestor sarcini importante care stau în faţa gospodăriilor agricole de stat nu se poate realiza, subliniază autorii studiului, *fără întărirea permanentă a rolului conducător al organizaţiilor de partid* în cadrul unităţilor de producţie. Hotărîrea C.C. al P.M.R. cu privire la înfiinţarea funcţiei de organizator de partid şi de mecanic şef, recrutaţi din rîndurile celor mai buni activişti de partid, secretari etc. din întreprinderile industriale demonstrează elocvent sprijinul pe care îl acordă partidul nostru muncii G.A.S.-urilor.

Deosebit de interesante sînt paginile în care autorii fac o paralelă între rentabilitatea în capitalism şi rentabilitatea socialistă. Conţinutul şi sfera rentabilităţii în economia

agrară socialistă sînt complet deosebite de cele din capitalism. În capitalism rentabilitatea se realizează prin intensificarea exploatării, asupra ei îşi pun amprenta legile specifice ale capitalismului (legea economică fundamentală a capitalismului, legea concurenţei şi anarhiei). Rentabilitatea socialistă se bazează pe legea economică fundamentală a socialismului, legea dezvoltării planice, proporţionale a economiei, şi *corespunde cerinţelor întregii societăţi*. „De aceea, conclud autorii, întreprinderea socialistă nu este interesată unilateral, numai în mărirea venitului net, luat ca scop în sine, după cum era interesat capitalistul în cadrul întreprinderii sale, ci deopotrivă şi de conţinutul lui material, întruchipat în masa valorilor de întrebuinţare" (p. 32).

În continuare, în studiu se examinează pe baza a numeroase exemple, date şi grafice problemele concrete ale rentabilizării G.A.S.-urilor care se poate înfăptui prin: creşterea producţiei, creşterea productivităţii muncii; micşorarea cheltuielilor de producţie pe unitate de producţie. Stabilindu-se creşterea reală a rentabilităţii gospodăriilor agricole de stat în general, şi comparînd-o cu indicii realizaţi în G.A.S.-urile fruntaşe, studiul dezvăluie rezervele însemnate existente în cadrul diferitelor gospodării; datorită acestui fapt lucrarea capătă o mare însemnătate pentru activitatea practică viitoare a marilor unităţi agricole socialiste.

Dar pe lîngă aceste implicaţii practice studiul ridică şi o serie de probleme teoretice, care din păcate nu au întotdeauna adîncimea necesară. Amintim în acest sens valoroasa teză de la început după care „rentabilizarea fiecărei întreprinderi socialiste este o necesitate obiectivă rezultată din cerinţele legii economice fundamentale a socialismului" (p. 21), şi care ar trebui analizată într-un articol separat pe baza materialului faptic luat atît din activitatea întreprinderilor socialiste din industrie, cît şi a celor din agricultură.

Problemelor economice ale gospodăriilor agricole colective le sînt consacrate patru studii: *Dezvoltarea proprietăţii obşteşti — condiţie principală a consolidării economico-organizatorice a gospodăriilor agricole colective* de D. Dumitriu şi ing. Nica Sabin, *Dezvoltarea multilaterală şi îmbinarea raţională a ramurilor de producţie în gospodăriile agricole colective* de ing. M. Gogioiu, *Probleme ale organizării muncii în gospodăriile agricole colective* de Rodica Georgescu şi *Probleme ale repartiţiei după muncă în gospodăriile agricole colective* de Marin Popescu. Numărul mare de studii în legătură cu problemele dezvoltării şi consolidării gospodăriilor agricole colective este pe deplin justificat dacă avem în vedere încheierea în linii mari a cooperativizării, precum şi perspectiva încheierii procesului de făurire a relaţiilor de producţie socialiste la sate, încheierea colectivizării pînă în 1965.

Primul studiu, şi cel mai realizat dintre ele prin generalizarea teoretică a experienţei concrete, se ocupă de o problemă actuală — proprietatea obştească a G.A.C.-urilor, care constituie baza dezvoltării şi consolidării relaţiilor de producţie socialiste la sate în perioada socialismului şi construirii comunismului. Proprietatea obştească a gospodăriilor agricole colective îmbină într-un mod armonios interesele generale ale societăţii şi interesele obşteşti ale gospodăriei colective respective cu interesele personale ale fiecărui colectivist.

Analiza temeinică care se face în studiu proprietăţii colectiviste, elementelor ei componente, raportului cantitativ şi calitativ dintre ele, este deosebit de importantă şi interesează cercuri largi de cercetători din domeniul ştiinţelor sociale, economişti, filozofi, istorici etc. Proprietatea obştească a gospodăriilor agricole colective cuprinde pămîntul, uneltele de muncă, construcţiile şi plantaţiile, animalele de muncă şi producţie, întreprinderile anexe şi cele din domeniul social-cultural, producţia G.A.C. Apărînd în procesul de transformare socialistă a agriculturii, proprietatea colectivistă se dezvoltă atît prin atragerea unor noi familii de ţărani individuali în G.A.C., cît şi prin procesul de consolidare a gospodăriilor existente; în

satele unde agricultura este complet colectivizată, proprietatea obştească se dezvoltă pe baza reproducţiei socialiste lărgite, deci în procesul consolidării economico-organizatorice a G. A. C.-urilor. Creşterea continuă a proprietăţilor obşteşti ale G.A.C.-urilor, expresie a transformărilor radicale din agricultura noastră este exprimată în studiu în cifre foarte elocvente : de la cca 500 milioane lei în 1952 valoarea proprietăţii obşteşti a G.A.C.-urilor s-a ridicat în 1959 la peste 5 miliarde lei.

În continuare, autorii examinează în lumina sarcinilor trasate de Congresul al III-lea al partidului necesitatea dezvoltării neîncetate a proprietăţii obşteşti, oprindu-se, pe rînd, asupra elementelor ei componente. O atenţie deosebită este acordată fondului indivizibil — parte a proprietăţii colectiviste care se apropie cel mai mult de proprietatea întregului popor şi care fiind baza materială a creşterii continue a proprietăţii obşteşti, este în acelaşi timp şi baza materială a creşterii bunăstării colectiviştilor. Tablourile schematice şi cifrele din studiu demonstrează limpede justeţea acestor afirmaţii. Succesele tinerei noastre agriculturi socialiste, consolidarea economico-organizatorică a gospodăriilor agricole colective se bazează în mare parte pe creşterea neîntreruptă a fondului indivizibil care în 1959 a fost de peste opt ori mai mare decît în 1952. Nu întîmplător în gospodăriile fruntaşe ponderea fondului indivizibil este foarte mare în proprietatea obştească a G.A.C.-ului.

În ultima parte a studiului, autorii analizînd structura fondurilor obşteşti ale G.A.C.-urilor conchid că dezvoltarea proprietăţii obşteşti permite gospodăriilor colective să aloce fonduri tot mai mari pentru satisfacerea nevoilor social-culturale ale colectiviştilor.

Dezvoltarea proprietăţii obşteşti se poate realiza numai dacă gospodăria agricolă colectivă dezvoltă multilateral şi îmbină raţional ramurile de producţie; aceasta constituie una din cele mai importante condiţii pentru consolidarea economico-organizatorică a gospodăriei colective. Dezvoltarea multilaterală şi îmbinarea ramurilor de producţie este unul din factorii care determină superioritatea marii producţii agricole socialiste, atît asupra micii gospodării ţărăneşti individuale cît şi asupra marii producţii capitaliste. Această temă este tratată în studiul semnat de ing. M. Gogioiu. Mica gospodărie individuală nu poate nici pe de parte să se *dezvolte* multilateral, să asigure reproducţia lărgită datorită neîncetatei sale fărîmiţări, productivităţii scăzute etc. Marea producţie capitalistă practică în schimb o specializare îngustă ori chiar monocultură, pentru a-şi asigura un profit imediat cît mai mare, ceea ce duce la exploatarea rapace a solului (vezi miile de terenuri erodate din S.U.A.).

Studiul se străduieşte, în acest sens, să demonstreze în mod concret teza enunţată mai sus — *Superioritatea marii producţii agricole socialiste*, dar de foarte multe ori cifrele, graficele şi exemplele nu sînt folosite îndeajuns pentru a se trage concluzii generale, valoarea studiului fiind limitată uneori de descriptivitatea sa. Totuşi două teze, subliniate în repetate rînduri de documentele de partid, folosite şi exemplificate în studiu, merită o atenţie deosebită şi din partea sociologilor : 1) justa îmbinare între cele două mari ramuri — producţia vegetală şi producţia animală — este principiul de bază al dezvoltării multilaterale a producţiei în G.A.C. (bineînţeles, aceasta nu exclude faptul că în condiţii speciale — de exemplu, în Deltă sau în zonele de munte — să se acorde o mai mare pondere unei anumite ramuri); 2) în cadrul dezvoltării multilaterale a gospodăriilor agricole colective, se îmbină armonios interesele generale de stat, cu cele ale unităţii respective. Din păcate însă această teză este mai mult enunţată decît demonstrată.

Ultimele două studii consacrate gospodăriilor agricole colective abordează problema organizării muncii şi a repartiţiei după muncă în G.A.C.-uri.

Concepînd activitatea de organizare a muncii în gospodăriile agricole colective pe fondul general al organizării muncii în socia-

lism, determinată de proprietatea şi relaţiile de producţie socialiste, R. Georgescu se străduieşte să dea o analiză sistematică formelor concrete de organizare a muncii în G.A.C. O idee interesantă, din păcate nedezvoltată, este aceea a specificului organizării muncii în agricultură, specific determinat de forma de proprietate socialistă, cooperatist-colectivistă şi de particularităţile agriculturii ca ramură a economiei naţionale. Analizînd formele concrete de organizare — brigada mixtă, brigada permanentă de producţie sau brigada complexă (nu ştim de ce autoarea face unele rezerve în legătură cu această ultimă formă), se pierde din vedere tocmai ideea, enunţată înainte, a specificului organizării muncii în agricultură. De subliniat totuşi pozitiv teza (care nu rămîne doar o simplă afirmaţie ci se demonstrează convingător) modificării necontenite a formelor de organizare a muncii în direcţia perfecţionării eficienţei lor.

Repartiţia după muncă în G.A.C. formează subiectul articolului lui M. Popescu. Din numeroasele date prezentate apare în mod elocvent creşterea nivelului de trai al ţărănimii muncitoare din ţara noastră în general, şi al ţărănimii colectiviste în special. Subliniind aspectul pozitiv al ponderii din ce în ce mai mari a retribuirii băneşti în G.A.C.-uri, autorul leagă în mod just problema formelor de retribuire de necesitatea sporirii continue a cointeresării materiale a colectiviştilor. Indicaţia tovarăşului Gh. Gheorghiu-Dej — după care trebuie să se studieze temeinic experienţa „...gospodăriilor colective care au introdus retribuirea muncii nu numai după zile-muncă, ci şi după rezultatele muncii depuse" [1], este folosită în mod deosebit în studiu. Totuşi unele probleme pe care le ridică lucrarea, printre care, de pildă, creşterea nivelului de trai material şi cultural sînt tratate sumar, descriptiv şi necesită o reluare ulterioară.

Un ultim studiu care se referă la problemele speciale ale agriculturii noastre socialiste, semnat de D. Frăsie şi Tr. Lazăr, este intitulat: *Probleme ale dezvoltării economice a întovărăşirilor agricole.*

Arătînd importanţa acestor forme de asociere în transformarea socialistă a agriculturii noastre, autorii subliniază faptul că deşi suprafaţa şi numărul de familii cuprinse în întovărăşiri este în creştere, începînd din anul 1958 numărul întovărăşirilor scade. Aceasta se datoreşte pe de o parte, contopirii unor întovărăşiri mici şi pe de altă parte, fenomen deosebit de important — transformării unui număr mereu mai mare de întovărăşiri în gospodării agricole colective. Organizarea în comun a muncii, folosirea în comun a animalelor de muncă şi uneltelor agricole care sînt proprietate individuală contribuie atît la dezvoltarea proprietăţii obşteşti, cît şi la dezvoltarea spiritului de cooperare în muncă. În acest fel, întovărăşirile îşi justifică pe deplin rolul lor de treaptă intermediară spre gospodăria agricolă colectivă, forma superioară a cooperaţiei din ţara noastră.

★

Lucrarea *Probleme ale dezvoltării şi consolidării agriculturii socialiste* se încheie cu un amplu studiu semnat de ing. M. Stancu şi ing. S. Hartia — *Principalele căi de sporire a producţiei agricole în R.P.R.*

Sporirea producţiei agricole în R.P.R., sarcină de seamă pusă în faţa tuturor lucrătorilor din agricultură de către Congresul al III-lea al P.M.R. este de o mare importanţă pentru creşterea nivelului de trai al maselor şi dezvoltarea economiei naţionale. Colectivizarea agriculturii este premisa esenţială a sporirii continue a producţiei agricole, asigurîndu-se astfel materiile prime necesare industriei şi îmbunătăţirea permanentă a aprovizionării populaţiei. Încheierea pînă în 1965 a procesului de colectivizare a agriculturii va deschide noi perspective dezvoltării forţelor de producţie şi a producţiei agricole.

În continuare, autorii analizează în lumina documentelor de partid şi de stat condiţiile principale care duc la creşterea producţiei

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări 1955—1959*, Editura politică, 1959, p. 396.

agricole: — folosirea deplină şi cît mai economică a pămîntului; — sporirea producţiei medii la hectar; — folosirea îngrăşămintelor chimice şi organice; — irigarea culturilor; — folosirea metodelor agrotehnice cele mai avansate; — formarea de cadre agricole medii şi superioare; — intensificarea cercetării ştiinţifice etc. Studiul nu se limitează la o analiză în general a condiţiilor care duc la creşterea producţiei agricole, ci cuprinde o serie de indicaţii concrete şi preţioase pentru munca celor care lucrează în agricultură. Fără a ridica probleme teoretice deosebite, autorii nici nu-şi propun acest lucru, studiul apare totuşi ca o masivă încheiere a volumului în care se examinează, pe baza numeroaselor exemple concrete din activitatea G.A.S., G.A.C. şi întovărăşirilor agricole, fruntaşe şi codaşe, succesele, lipsurile care mai persistă, căile prin care se pot îndeplini şi depăşi sarcinile puse de Congresul al III-lea al P.M.R., în faţa agriculturii noastre socialiste.

★

Culegerea de studii — *Probleme ale dezvoltării şi consolidării agriculturii socialiste*, constituie, fără îndoială, o realizare de seamă a economiştilor noştri. Bogatul ei material faptic, analizele de cele mai multe ori judicioase care se fac, constituie de asemenea o bază de plecare pentru cercetări teoretice ulterioare. Apreciind în mod pozitiv volumul în general, menţionăm ca o latură mai slabă nota descriptivă şi mai puţin analitică în care sînt abordate unele probleme cuprinse în lucrare; după cum nu se pot trece cu vederea nici frecventele repetări de la un studiu la altul, adesea *in extenso*, care dovedesc că munca de coordonare a materialelor nu a fost îndeajuns de bine realizată.

Volumul de faţă mai ridică o problemă deosebit de importantă: necesitatea colaborării între institutele de cercetare, între cercetătorii diferitelor ştiinţe sociale: aceasta ar avea drept urmare, sîntem siguri, dispariţia multora dintre lipsurile semnalate în acest volum. Apariţia unor culegeri de studii scrise în comun de economişti, cercetători din domeniul filozofiei, istorici etc. ar duce la o oglindire mai adecvată a problemelor complexe ale realităţii noastre noi, la îndeplinirea cu succes a sarcinilor trasate frontului ideologic de către Congresul al III-lea al partidului.

V. Popescu

Valorificarea experienţei înaintate în procesul transformării socialiste a agriculturii *

În anii puterii populare au avut loc în agricultura ţării noastre prefaceri uriaşe care au modificat radical fizionomia satului romînesc.

Sinteza realizărilor obţinute pe drumul construirii socialismului a fost exprimată în raportul Comitetului Central prezentat la cel de-al III-lea Congres al Partidului Muncitoresc Romîn de către tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej, astfel: „*în Republica Populară Romînă a fost creată baza economică a socialismului; aceasta constituie o măreaţă victorie a clasei muncitoare, a ţărănimii, a intelectualităţii*" [1].

Sectorul socialist al agriculturii cuprindea, la 1 iunie 1960, peste patru cincimi din suprafaţa arabilă şi din numărul familiilor ţărăneşti. Congresul a apreciat, că „procesul de colectivizare a agriculturii se va încheia pînă în 1965" [2].

* S. Hartia, M. Dulea, *Constanţa — prima regiune colectivizată*, Editura politică, 1960, 539 pagini.

[1] *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn*, Editura politică, Bucureşti, 1960, p. 15.

[2] *Ibidem*, p. 49.

Înfăptuirea acestui obiectiv este nemijlocit legată de desfăşurarea în continuare a procesului de transformare a întovărăşirilor agricole în gospodării colective, de unirea gospodăriilor mici şi mijlocii în gospodării colective mai mari, de întărirea lor economică-organizatorică şi dezvoltarea lor multilaterală — „proces unic neîntrerupt, care consolidează şi lărgeşte relaţiile de producţie socialiste la sate" [1].

În lumina acestor sarcini se desprinde cu deosebită claritate importanţa studierii şi generalizării experienţei regiunilor în care transformarea socialistă a agriculturii a atins nivelul cel mai înalt, dezvăluirea celor mai importante aspecte ale luptei maselor muncitoare, sub conducerea partidului, pentru transformarea socialistă a agriculturii.

Unei asemenea cerinţe îi răspunde în mod incontestabil lucrarea *Constanţa — prima regiune colectivizată* de S. Hartia şi M. Dulea, apărută în Editura politică, sub îngrijirea Institutului de cercetări economice al Academiei R.P.R.

În Dobrogea, mai mult decît în alte regiuni ale ţării, se îmbina — în trecut — exploatarea nemiloasă a ţărănimii muncitoare de către moşieri, chiaburi şi marea burghezie, cu vitregia naturii, fapt care a făcut ca mizeria şi sărăcia să fie aici cu atît mai cumplite.

La începutul celui de-al doilea război mondial 51% din suprafaţa pămîntului cultivabil aparţinea moşierilor şi chiaburilor, în timp ce 25% din ţărani aveau numai pînă la un hectar de pămînt. Iar un hectar de pămînt agricol în Dobrogea acelor timpuri, ţinînd seama de slaba productivitate naturală a pămîntului şi de clima secetoasă, însemna condamnarea tuturor acestor familii de ţărani la subnutriţie permanentă şi mizerie neagră. Accentuarea procesului de diferenţiere a ţărănimii, ca urmare a pătrunderii tot mai intense a relaţiilor capitaliste în agricultură, menţinerea odioaselor vestigii semifeudale, exploatarea crîncenă a ţărănimii muncitoare practicată de moşieri, chiaburi, cămătari, negustori ca şi de statul burghezo-moşieresc, toţi aceşti factori au concurat în direcţia înrăutăţirii continue a condiţiilor de muncă şi de trai ale maselor principale ale ţărănimii dobrogene, ca de altfel ale întregii ţărănimi muncitoare din Romînia burghezo-moşierească.

„Capitaliştii şi moşierii — arăta tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej în raportul la plenara din 3—5 martie 1949 a C.C. al P.M.R. — au ţinut gospodăriile ţărăneşti într-o stare de înapoiere tehnică ce prezenta cele mai diverse şi mai tipice forme de degradare: reducerea şi degradarea uneltelor agricole, lipsa unui utilaj modern, scăderea consumului de îngrăşăminte chimice, reducerea numărului de animale de muncă şi scăderea calităţii lor, scăderea producţiei la hectar şi scăderea calităţii produselor agricole. Aceste manifestări de descompunere a agriculturii româneşti erau însoţite de degradarea biologică a maselor largi ale ţărănimii muncitoare şi de scăderea consumului acestor mase" [2].

În mod evident şi producţia agricolă nu era rentabilă decît în gospodăriile moşiereşti şi chiabureşti, masele principale ale ţărănimii avînd o productivitate scăzută a muncii şi producţii extrem de mici la hectar.

Reforma agrară din 1945, înfăptuită prin lupta maselor muncitoare, organizate şi conduse de partidul comunist şi legiferată de puterea democrat-populară, a desfiinţat proprietatea moşierească, lichidînd moşierimea ca clasă şi totodată rămăşiţele feudale din agricultura noastră. Ţărănimea săracă a primit pămînt şi inventar agricol. Structura proprietăţii agrare s-a modificat fundamental, în favoarea grupelor inferioare ale ţărănimii. Cu toate acestea, arată autorul lucrării, faţă de restul ţării înzestrarea cu inventar agricol şi animale de muncă şi de producţie în Dobrogea era la un nivel extrem de scăzut

[1] *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn*, Editura politică, Bucureşti, 1960, p. 48.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, E.S.P.L.P., Ed. a IV-a, 1955, p. 185.

În agricultura Dobrogei ca şi în restul ţării se resimţeau din plin limitele micii producţii ţărăneşti. Viaţa confirma încă o dată că mica gospodărie ţărănească, chiar în condiţiile eliberării sale de exploatarea moşierului nu poate înlătura starea de înapoiere a agriculturii. Gospodăria ţărănească individuală nu poate asigura folosirea eficace a tehnicii moderne, nu poate practica o agricultură raţională, intensivă, nu poate asigura ridicarea necontenită a productivităţii muncii şi nici a producţiei agricole. Ea nu poate constitui o cale de realizare a năzuinţelor ţărănimii, şi ale întregului popor, către o viaţă îmbelşugată, fericită.

Pornind de la învăţătura leninistă cu privire la transformarea socialistă treptată a agriculturii, ca lege generală, universal-valabilă a revoluţiei şi construcţiei socialiste, obligatorie pentru toate ţările care trec la socialism; pe baza analizei situaţiei de fapt a agriculturii noastre şi folosind experienţa construcţiei socialiste în U.R.S.S., Partidul Muncitoresc Romîn a indicat ţărănimii muncitoare calea sigură de realizare a aspiraţiilor ei spre o viaţă de belşug şi fericire — marea gospodărie socialistă. Hotărîrea C.C. al P.M.R. din 3—5 martie 1949 a arătat că unirea — pe baza liberului consimţămînt — a gospodăriilor ţărăneşti individuale mici şi mijlocii în mari gospodării agricole colective, întemeiate pe proprietatea obştească asupra mijloacelor de producţie, este singura cale de ridicare a agriculturii care corespunde ţelurilor şi intereselor fundamentale ale clasei muncitoare şi ale ţărănimii muncitoare.

În alianţă cu clasa muncitoare, sub conducerea Partidului Muncitoresc Romîn care a depus o vastă muncă politică-organizatorică în vederea construirii socialismului la sate — — ţărănimea muncitoare din Dobrogea a păşit, încă din anul 1949, pe făgaşul socialismului.

Transformarea socialistă a agriculturii şi schimbările adînci pe care aceasta le aduce în viaţa social-economică a satului, pot avea loc numai printr-o muncă conştientă de construcţie, organizată şi condusă de partid, cu sprijinul multilateral al statului democrat-popular. În această muncă, care presupune un proces treptat de lămurire şi convingere, sînt dăunătoare atît graba cît şi mersul de la sine. Ea presupune acţiunea coordonată a unor factori obiectivi şi subiectivi, fără a căror existenţă este de neconceput însuşi procesul trecerii micilor agricultori pe drumul socialismului.

Călăuzit de învăţătura marxist-leninistă cu privire la rolul forţelor de producţie în progresul societăţii umane, partidul şi guvernul au acordat o importanţă deosebită asigurării bazei materiale necesare făuririi relaţiilor socialiste din agricultură. „Baza materială a socialismului — arăta Lenin, accentuînd necesitatea industrializării ţării — poate fi numai marea industrie mecanizată, care este capabilă să reorganizeze şi agricultura" [1].

Înfăptuirea acestei premise materiale a apariţiei şi dezvoltării relaţiilor de producţie socialiste în agricultură s-a concretizat în dezvoltarea unei puternice industrii producătoare de mijloace de producţie indispensabile agriculturii (tractoare, maşini agricole, îngrăşăminte chimice etc.). Industria noastră a creat în anii puterii populare peste 50 de tipuri de maşini agricole moderne. Producţia de îngrăşăminte chimice a crescut astfel, încît cantitatea de îngrăşăminte chimice folosite la 100 de hectare a fost în 1959 de 25 ori mai mare decît în anul 1938.

Pîrghia principală folosită de statul democrat-popular în vederea introducerii tehnicii avansate în agricultură au constituit-o staţiunile de maşini şi tractoare. Concentrînd în mîinile sale principalele mijloace tehnice de producţie şi punîndu-le la îndemîna ţărănimii muncitoare în condiţii avantajoase, statul a asigurat dezvoltarea rapidă a tehnicii noi în agricultură.

În acelaşi timp gospodăriile agricole de stat au oferit ţărănimii muncitoare un exemplu de superioritate a marii producţii agricole socialiste, cît şi un sprijin puternic în aprovi-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 32, E.S.P.L.P., 1956, p. 499.

zionarea acesteia cu animale de rasă şi seminţe selecţionate.

În centrul vastei munci politice şi organizatorice a partidului şi statului pentru atragerea treptată a ţărănimii muncitoare pe calea socialismului, a stat preocuparea de a o convinge pas cu pas asupra uriaşei superiorităţi economice a marii gospodării socialiste. În acest scop un rol însemnat a revenit dezvoltării mişcării cooperatiste, schimbului de mărfuri dintre oraşul socialist şi sat, educării treptate şi cu răbdare a micilor producători în spiritul muncii în comun, pe calea formelor inferioare de cooperare în muncă ş.a., pentru a căror organizare şi conducere partidul a desfăşurat o vastă muncă politică, culturală şi educativă.

Metoda principală de unire a micilor producători pe linia cooperării în producţie, se subliniază în lucrare, o constituie convingerea cu răbdare şi persverenţă a ţărănimii muncitoare asupra avantajelor muncii în comun, asupra perspectivelor pe care gospodăria socialistă le deschide în faţa ţărănimii muncitoare.

Principiul fundamental al acestei vaste activităţi îl constituie respectarea liberului consimţământ. Iar stimulentul principal în măsură să determine hotărîrea ţăranului individual de a rupe cu mica gospodărie agricolă, slab productivă, este tocmai conştiinţa eficacităţii economice superioare a gospodăriei socialiste, cointeresarea sa din punct de vedere material.

Subliniind această latură esenţială a procesului de transformare socialistă a agriculturii, lucrarea recenzată subliniază că „factorul hotărîtor în opera de transformare socialistă a agriculturii este *aplicarea întocmai a politicii partidului nostru* de apropiere a ţăranului muncitor de sectorul socialist prin metode educative şi prin stimularea interesului său material" (p. 124).

Asigurarea premiselor materiale obiective şi subiective de către statul democrat-popular, respectarea principiilor de bază indicate de partid în munca pentru atragerea ţărănimii muncitoare pe calea marii gospodării agricole socialist-cooperatiste, munca politică dusă în fiecare comună, în fiecare sat şi de la om la om, de către organizaţiile de partid şi sfaturile populare din regiunea Dobrogea au jucat un rol hotărîtor în succesele remarcabile ale regiunii în transformarea socialistă a agriculturii, au făcut ca la 19 octombrie 1957 colectivizarea agriculturii în regiunea Dobrogea să fie terminată.

★

În realizările obţinute de gospodăriile fruntaşe, un rol hotărîtor revine muncii politico-organizatorice şi de convingere a ţărănimii muncitoare cu privire la necesitatea creşterii permanente a fondului de bază, la necesitatea aplicării principiului de repartiţie după cantitatea şi calitatea muncii, a dezvoltării multilaterale a gospodăriei colective ş.a. În această direcţie lucrarea oferă un bogat material faptic din diferite raioane ale regiunii.

Un loc central acordă lucrarea uneia din laturile esenţiale ale procesului de întărire şi lărgire a relaţiilor socialiste de producţie la sate: întărirea economico-organizatorică a gospodăriilor agricole colective.

Analiza multilaterală, amplă şi documentată, făcută în lucrare realizărilor obţinute în munca de întărire economico-organizatorică a gospodăriilor agricole colective din regiune, dezvăluirea rezervelor existente de creştere a producţiei şi pe această cale a veniturilor colectiviştilor, permite evidenţiarea resurselor inepuizabile ale agriculturii socialiste în creşterea permanentă a nivelului de viaţă material şi cultural al ţărănimii.

Subliniind în mod just însemnătatea creşterii fondului de bază şi a proprietăţii obşteşti, ca principala verigă în creşterea veniturilor gospodăriei şi pe această bază ale fiecărui colectivist în parte, autorul prezintă principalele căi ce duc nemijlocit la consolidarea economico-organizatorică şi la dezvoltarea multilaterală a gospodăriilor agricole colective.

Dezvoltarea fondului de bază şi a acumulărilor, mecanizarea lucrărilor şi reducerea

costului lor, buna organizare a producţiei, dezvoltarea multilaterală şi intensivă a producţiei, creşterea productivităţii muncii şi reducerea cheltuielilor de producţie, sporirea producţiei agricole şi marfă sînt tot atîtea căi şi mijloace pentru întărirea economică-organizatorică a gospodăriilor agricole colective.

Ierarhizarea factorilor obiectivi ce duc la consolidarea economică-organizatorică a gospodăriilor agricole colective scoate în evidenţă însemnătatea de factor determinant a *întăririi relaţiilor de producţie* în procesul întăririi sectorului socialist al agriculturii.

Ţinînd seama de rolul determinant al *relaţiilor de proprietate* în ansamblul relaţiilor de producţie, autorii se opresc în mod special asupra căilor multilaterale de întărire a proprietăţii obşteşti în G.A.C.

Principala cale de creştere a avutului obştesc o constituie întărirea fondului de bază (indivizibil) al gospodăriei. Ea asigură reproducţia lărgită şi pe această bază creşterea veniturilor colectiviştilor.

Dinamica fondului de bază cît şi structura acestuia, pe surse de formare, în regiunea Dobrogea, ilustrează procesul creşterii avutului obştesc, tendinţa pozitivă a acestui proces exprimată de realizările importante obţinute de colectivişti.

Fondul de bază total al gospodăriilor colective din regiunea Dobrogea a crescut din 1951 pînă în 1959 de circa 62 ori. Esenţiale însă pentru ilustrarea procesului de consolidare a relaţiilor de producţie socialiste cît şi pentru oglindirea acestora pe planul conştiinţei sociale, sînt fenomene ca: tendinţa de creştere a procentului de venituri băneşti alocat pentru fondul de bază, modificarea structurii fondului de bază pe surse de formare în sensul creşterii părţii provenite din acumulări (din momentul încheierii colectivizării aceasta constituind unica sursă de creştere a fondului de bază) ş.a. Creşterea părţii investiţiilor efectuate cu mijloacele gospodăriei de la 39% în 1955 la 55% în 1959 „este un indiciu grăitor al interesului crescînd al colectiviştilor pentru mărirea avutului obştesc, o dovadă a capacităţii lor de a mînui fondurile proprii şi de a le folosi gospodăreşte" (p. 173).

Urmarea orientării juste a investiţiilor — pe baza indicaţiilor partidului şi guvernului — spre mijloace de bază cu valoare deosebit de importantă (construcţii gospodăreşti, animale de producţie, maşini şi inventar agricol, instalaţii, amenajări) o constituie creşterea valorii la hectar a mijloacelor de bază de la 273 lei în 1952 la 975 lei în anul 1959, creşterea de peste două ori a veniturilor băneşti ale gospodăriei raportate la 100 ha de teren agricol, iar a fondului de bază, raportat la 100 ha de teren agricol, cu 207% (58 000 faţă de 18 862 lei) în medie pe regiune, faţă de 1953.

Numeroase gospodării au depăşit cu mult însă media pe regiune, valoarea mijloacelor de bază la 100 ha trecînd de 100 000 lei. Autorii combat concepţia conform căreia vechimea gospodăriei ar fi un factor hotărîtor în ceea ce priveşte nivelul şi ritmul de creştere a fondului de bază. Ei demonstrează, cu sprijinul faptelor, că ţinînd seama de condiţiile naturale, care influenţează într-o anumită măsură rezultatele producţiei agricole şi ale activităţii economice a gospodăriilor colective, condiţia esenţială pentru dezvoltarea fondului de bază o constituie munca politică-educativă şi organizatorică desfăşurată în rîndurile colectiviştilor, creşterea preocupării pentru respectarea statutului model, pentru transpunerea în viaţă a recomandărilor date gospodăriilor colective de către partid şi guvern.

Succesiunea logică a acestei părţi a lucrării urmăreşte tocmai scoaterea în evidenţă, în virtutea importanţei lor, a principalilor factori ce concură la creşterea avutului obştesc al gospodăriilor agricole colective şi pe această cale la consolidarea lor economică-organizatorică. Aici îşi găsesc tratarea problemele organizării judicioase a muncii, ale dezvoltării multilaterale a producţiei, productivitatea muncii şi reducerea cheltuielilor de producţie pe unitate de produs, sporirea producţiei agricole-marfă, îmbinarea intereselor obşteşti cu cele individuale ale colectiviştilor — ca principale condiţii ale înfloririi gospodăriilor colective.

Consolidarea economică-organizatorică a gospodăriilor colective constituie o cale importantă a întăririi relaţiilor de producţie socialiste în agricultură. Pe lîngă formarea şi consolidarea proprietăţii socialiste, care are rol determinant, relaţiile de repartiţie — ca latură inseparabilă a relaţiilor de producţie — exprimă şi ele tendinţa aceluiaşi proces. Îmbogăţirea şi perfecţionarea formelor de repartiţie a produselor muncii, realizarea principiului socialist de repartiţie a producţiei după cantitatea şi calitatea muncii exprimă însăşi întărirea relaţiilor de producţie socialiste. Aceasta este reflectată în agricultura regiunii Dobrogea de aplicarea sistemului de retribuire nu numai după cantitatea muncii depuse ci şi în funcţie de calitatea ei, de rezultatele obţinute în producţie. „Un asemenea sistem de retribuire a muncii — se arată în lucrare — serveşte nemijlocit întăririi răspunderii personale ...realizează o mai bună îmbinare a intereselor obşteşti cu cele individuale, cointeresează mai puternic pe colectivişti în îmbunătăţirea organizării muncii şi în sporirea producţiei şi a productivităţii muncii". Trebuie scos însă mai puternic în lumină acest fenomen cu cît el reprezintă noul în relaţiile de producţie din G.A.C., exprimă tocmai întărirea caracterului socialist al acestor relaţii. Această semnificaţie a retribuirii în funcţie de cantitatea şi calitatea muncii ca şi aceea a altui fenomen amintit în lucrare: creşterea retribuţiei periodice în bani nu îşi găseşte totuşi tratarea corespunzătoare în cadrul lucrării.

Aceeaşi lacună reiese şi din structura părţii a III-a a lucrării, în care problema repartiţiei ocupă un loc minor, fiind tratată în cadrul unui paragraf, numai ca aspect al temei despre organizarea producţiei şi a muncii.

★

Condiţia de bază a întăririi economico-organizatorice a gospodăriilor colective o constituie îmbinarea intereselor obşteşti cu interesele individuale ale colectiviştilor. După cum se arată în mod just în lucrare, această îmbinare îşi găseşte izvorul, în principal, în creşterea avuţiei obşteşti. Sporirea permanentă a avuţiei obşteşti este baza şi garanţia sigură a sporirii veniturilor şi prin aceasta a bunăstării colectiviştilor. Îmbinarea acestor interese, se arată în lucrare, este posibilă numai prin înfăptuirea unei asemenea repartiţii a produsului obştesc, încît să se asigure două mari obiective: 1) creşterea sistematică a fondurilor obşteşti ale gospodăriei, în primul rînd a fondului de bază de care depinde nemijlocit dezvoltarea economică a unităţii respective şi ridicarea necontenită a nivelului de trai al membrilor ei şi 2) retribuirea muncii astfel încît membrii gospodăriei să fie cît mai mult cointeresaţi în dezvoltarea producţiei obşteşti, iar nivelul lor de trai să crească în raport cu rezultatele producţiei şi cu aportul personal al fiecăruia la obţinerea acestor rezultate.

Între aceste două elemente — producţie şi repartiţie — există astfel un raport dialectic, o condiţionare reciprocă. Creşterea producţiei determină o creştere a veniturilor ce revin fiecărui colectivist ca plată în cadrul zilelor muncă, după cum repartiţia justă a produsului obştesc creează condiţii materiale pentru mărirea interesului colectiviştilor în sporirea avuţiei obşteşti, în întărirea economică-organizatorică a gospodăriei.

Numeroşi indici sintetici prezentaţi în lucrare ilustrează tocmai dependenţa veniturilor obşteşti şi a nivelului de trai al colectiviştilor de belşugul şi avuţia gospodăriei obşteşti.

În ultima parte a lucrării autorii se ocupă de schimbările survenite în condiţiile de viaţă ale ţărănimii noastre, ca urmare a modificărilor petrecute în baza economică a agriculturii. Marile transformări produse în domeniul relaţiilor de producţie în agricultură se reflectă în mod evident în viaţa satului dobrogean. Creşterea veniturilor în bani, îmbunătăţirea structurală a consumului alimentar al ţărănimii colectiviste cu produse aproape inexistente în trecut în consumul ţărănesc, creşterea ponderii mărfurilor industriale de consum nealimentar în totalul cheltuielilor băneşti ale gospodăriei fiecărui colectivist, lumina electrică, numeroasele case noi, aparate de radio, şcolile şi căminele culturale, creşele şi grădi-

niţele de copii, iată numai cîteva aspecte noi, în lumea satelor dobrogene.

Aceste modificări produse în existenţa ţărănimii noastre se manifestă tot mai puternic în conştiinţa sa socială. Creşte permanent conştiinţa socialistă a ţărănimii colectiviste, generată de relaţiile de producţie socialiste ce se consolidează tot mai mult.

Trăsătura principală a procesului de ridicare a nivelului de conştiinţă în rîndurile ţărănimii o constituie creşterea necontenită a spiritului colectivist. Munca în comun, colaborarea cu tractoriştii şi mecanizatorii din S.M.T. — detaşamentul muncitoresc de la sate — afirmarea tot mai puternică a marii gospodării bazate pe proprietatea obştească asupra mijloacelor de producţie, activitatea obştească multilaterală, toate acestea — se arată în lucrare — contribuie la înfrîngerea rămăşiţelor vechii mentalităţi individualiste, a vechii atitudini de ignorare a intereselor obşteşti.

Creşterea nivelului de conştiinţă al ţărănimii noastre apare tot mai evident în grija faţă de avutul obştesc, în atitudinea nouă faţă de muncă, în noua atitudine faţă de interesele generale de stat.

În cuprinsul volumului, problemei dezvoltării conştiinţei socialiste a ţărănimii noastre colectiviste, îi este consacrat un paragraf. În fapt, creşterea conştiinţei socialiste apare evidentă în numeroase părţi ale lucrării, legată fiind nemijlocit de diferitele aspecte ale consolidării economico-organizatorice a gospodăriilor colective ca : formarea şi dezvoltarea fondului de bază, creşterea volumului contractărilor şi achiziţiilor ca principală formă de realizare a producţiei marfă etc.

Lucrarea nu-şi propune însă să depăşească limitele unei monografii social-economice. Ea sintetizează experienţa dobîndită pe planul transformării socialiste a agriculturii la nivelul unei regiuni. Ea oferă însă un bogat material de date şi fapte ce formează o vastă sursă de informaţii pentru lucrări de generalizare pe plan filozofic, a modificărilor determinate de existenţa socială nouă, în conştiinţa socială a ţărănimii noastre.

Deşi lucrarea urmăreşte în principal, pe exemplul unei regiuni, analiza schimbărilor petrecute în domeniul relaţiilor de producţie şi al forţelor de producţie din agricultura noastră în anii regimului democrat-popular, ea pune totodată la îndemîna cercetătorilor pe tărîmul materialismului istoric un vast material, util unor elaborări cu privire la transformările petrecute în viaţa ţărănimii.

Analizînd transformările petrecute în modul de viaţă şi în conştiinţa ţărănimii noastre în procesul transformării socialiste a agriculturii, lucrarea scoate în evidenţă, în mod pregnant, uriaşele resurse ale socialismului. Exemplul Dobrogei demonstrează pe viu izvoarele nesecate ale marii agriculturi socialiste, precum şi faptul că numai socialismul poate deschide ţărănimii calea spre belşug şi fericire.

Florence Costin

Al III-lea volum din „Istoria filozofiei în Romînia"

Una din laturile revoluţiei culturale ce se desfăşoară în ţara noastră este valorificarea critică de pe poziţiile filozofiei marxist-leniniste a gîndirii progresiste din trecutul patriei noastre. O contribuţie importantă la această operă o aduce cel de-al III-lea volum consacrat istoriei filozofiei din Romînia, care continuă munca de cercetare a luptei dintre materialism şi idealism în ţara noastră, dintre gîndirea progresistă, avansată şi concepţiile retrograde.

Primul studiu, intitulat *Manifestări culturale şi ideologice din secolele XIV—XV în Ţările romîne*, semnat de I. Verdeş, dezvăluie caracterul de clasă al culturii scrise în perioada studiată, subliniind că ea „reprezintă o manifestare a culturii clasei dominante, fie ea reli-

gioasă sau laică ..." (p. 7). În cadrul culturii noastre din această perioadă nu avem — constată autorul — manifestări filozofice propriuzise, trăsătura sa specifică fiind caracterul religios. Întrucît aceste manifestări constau mai ales în scrieri în limba slavonă, autorul cercetează raporturile dintre cultura noastră veche și cultura slavonă, condițiile în care a apărut aceasta din urmă și influențele ei în țara noastră. Deși această legătură este reliefată pe baza unei ample documentări, considerăm că autorul n-a ținut totuși seama în suficientă măsură de factorii interni care au determinat asimilarea acestei influențe.

Menționăm ca un merit al studiului, orientarea spre evidențierea și analiza conținutului ideologic al fenomenului cultural abordat, în opoziție cu modul metafizic, neștiințific de tratare a fenomenului respectiv de către istoriografia burgheză din trecut, care l-a privit numai sub aspectele sale pur literare și religioase. Lucrarea de față constituie primul studiu, realizat de pe poziții marxiste, asupra conținutului ideologic al manifestărilor culturale din epoca respectivă.

Autorul cercetează, în primul rînd, manifestările culturale și ideologice în limba slavonă, în cadrul cărora distinge două categorii: manifestări cu caracter religios și cele cu caracter laic. Dacă scrierile religioase sînt foarte variate pînă către a doua jumătate a secolului XV, după această dată, pînă la mijlocul secolului XVII, diversitatea lor este redusă. În ce privește unele elemente filozofice, conținute în aceste scrieri, I. Verdeș arată că ele „merg de la simple comentarii înrudite cu conținutul omiliilor, pînă la unele producții de o oarecare ținută filozofică..." (p. 15).

Documentele cu caracter laic în limba slavonă sînt legate, prin conținutul lor, de interesele statului feudal, fie că sînt de natură juridică sau istorică.

Manifestările culturale și ideologice în limba romînă constituie un capitol special al studiului. Trebuie remarcat faptul că autorul nu se oprește numai asupra elementelor culturale oficiale, tratate și în alte lucrări; el acordă o mare atenție sublinierii rolului literaturii populare, literatură care exprimă nevoile, suferințele și bucuriile maselor și în același timp atitudinea lor antifeudală, revolta și lupta împotriva asupririi și exploatării.

Afirmația autorului, potrivit căreia „manifestările culturale și ideologice în limba romînă nu vor avea, ca literatura slavonă, un caracter oficial; ele vor exprima numai interesele, nevoile, suferințele și bucuriile maselor, problemele și concepția lor despre lume" (p. 30), provoacă totuși unele nedumeriri. Se pune întrebarea dacă *toate* materialele scrise în limba romînă au exprimat numai interesele maselor. De fapt, însuși autorul precizează la începutul studiului că materialele scrise deserveau mai ales clasa dominantă: „tot ce este scris reprezintă o manifestare a culturii clasei dominante..." (p. 7).

În studiul *Din istoria umanismului în Romînia, Ioannes Sommerus (secolul XVI)*, I. Firu analizează un aspect mai puțin studiat al istoriei noastre culturale. În partea introductivă a lucrării, autorul, bazat pe concepția marxist-leninistă, face unele aprecieri și considerații generale cu privire la Renaștere, și în mod special, asupra manifestărilor acestui fenomen în Transilvania, acordînd o atenție deosebită laturii sale umaniste, evidențierii legăturilor cu umanismul italian, iar apoi cu cel german.

Deși autorul urmărește și condițiile economice și social-politice interne, analiza lor și, în special, legătura lor cu fenomenul studiat, nu este realizată satisfăcător, fapt care creează impresia că centrul de greutate al atenției a fost îndreptat asupra condițiilor externe.

Un merit al lucrării îl constituie analiza documentată a activității umanistului Ioannes Sommerus Pirnensis.

Autorul trece în revistă activitatea desfășurată de Sommerus în Moldova, subliniind sprijinul dat de către el politicii culturale a lui Despot Vodă, și apoi legăturile lui cu mișcarea umanistă din Transilvania.

La baza poeziilor lui Sommerus găsim elementul laic, omenesc, cu multe referiri la civilizaţia şi cultura greco-romană. Poetul ia atitudine împotriva catolicismului şi a papei de pe poziţiile umanismului de coloratură unitariană.

Autorul arată că Sommerus se identifică „cu aspiraţiile maselor din ţara noastră, protestînd în numele lor împotriva celor care le asupreau şi le exploatau" (p. 55). Luptînd împotriva fatalismului religios, Sommerus ajunge la ideea valoroasă că omul poate să-şi făurească o viaţă fericită pe pămînt.

Un merit deosebit al gînditorului, evidenţiat de autor, constă în demascarea caracterului exploatator al catolicismului. Deşi de pe poziţii unitariene, critica făcută dogmelor religiei catolice este deosebit de ascuţită. Nu putem fi însă de acord cu aprecierea nediferenţiată a unitarianismului ca fenomen social progresist (vezi p. 61). De asemenea trecînd în revistă viaţa şi activitatea lui Sommerus, autorul nu se ocupă şi de analiza fenomenului cultural intern cu tendinţe înnoitoare, la care să-l raporteze; se creează astfel impresia că umanismul acestuia a fost un fapt trecător, întîmplător, prilejuit de domnia lui Despot Vodă.

Studiul lui I. Spielmann, *Însemnătatea fizicii lui Apáczai Csere Iános*, reliefează orientarea raţionalistă, în limitele cartezianismului, a concepţiei lui Apáczai. Autorul încearcă să precizeze locul ideilor acestui gînditor în ansamblul ideologiei epocii, acordînd însemnătate mai ales analizei raporturilor dintre concepţia raţionalistă a lui Descartes şi cea a lui Apáczai. Insistînd asupra trăsăturilor proprii raţionalismului lui Apáczai, autorul recurge însă la unele formulări ambigue, neclare. Ne referim mai cu seamă la noţiunea des reluată în studiu de „consecvenţă relativă".

În ansamblul său studiul reuşeşte însă să dea o imagine clară a locului şi însemnătăţii concepţiilor filozofice ale lui Apáczai.

Axîndu-şi studiul pe acea perioadă din istoria gîndirii filozofice din Romînia în care are loc trecerea de la curentul naturalist la gîndirea materialistă şi ateistă, Liuba Miroş se ocupă în special de ideile filozofice şi social-politice progresiste ale lui Iuliu Baraş (*Ideile filozofice şi social-politice progresiste ale Dr. I. Baraş*).

Autoarea reuşeşte să pună în evidenţă activitatea socială şi pedagogică desfăşurată de Baraş, lupta lui pentru promovarea şi popularizarea ideilor ştiinţifice. De asemenea sînt puse în lumină ideile lui sociale progresiste, precum şi atitudinea sa faţă de diferite concepţii filozofice sau probleme ştiinţifice din epoca respectivă.

Referindu-se la conţinutul lucrărilor lui Baraş, autoarea stabileşte că acesta „face parte din prima fază a curentului naturalist din ţara noastră" (p. 109).

În studiu sînt subliniate de asemenea evoluţia concepţiilor sale de la idealismul iniţial, spre compromisul dintre materialism şi idealism, dintre ştiinţă şi religie, tendinţa de înlăturare a idealismului şi misticismului, precum şi elementele dialectice ale gîndirii lui Baraş. Dacă autoarea a reuşit să dovedească prezenţa elementelor dialectice, fapt cu care sîntem de acord şi-l apreciem ca un merit al cercetării, considerăm totuşi ca exagerate unele afirmaţii. De pildă, autoarea se referă la „...o dialectică sistematică a lui Baraş" (p. 109), iar mai tîrziu, la „... o dialectică aplicată la descoperirea fenomenelor naturii şi în comentariile filozofice". De unde ar rezulta că Iuliu Baraş depăşise faza unei dialectici spontane. Urmărind să argumenteze această idee, autoarea afirmă că „trăsătura de bază a operei lui Baraş, luată în întregul ei, o constituie viziunea dialectică în analiza şi expunerea ideilor" (p. 110); de asemenea, oprindu-se asupra legii contradicţiei, L. Miroş subliniază că „investind contradicţia cu o putere de lege general valabilă care stă la baza întregii existenţe în mişcarea şi dezvoltarea sa, Baraş are meritul de a fi distins cu limpezime esenţa dialecticii" (p. 112).

Or, din analiza ideilor gînditorului, analiză făcută chiar în studiu, rezultă că aprecierea

lui Baraş ca dialectician nu are valoare generală. E suficient să arătăm că în concepţia lui există note finaliste, că n-a distins evoluţia şi revoluţia ca momente ale dezvoltării, iar problemei contradicţiei i-a dat o interpretare idealistă.

Studiul *Elemente progresiste în gîndirea saşilor din Transilvania în secolul al XIX-lea*, semnat de Carol Göllner, analizează condiţiile social-economice din Transilvania, în care s-au format gînditorii saşi progresişti, precum şi lupta lor împotriva ideologiei reacţionare. Autorul urmăreşte reliefarea ideilor social-politice, a concepţiilor despre natură precum şi poziţia gînditorilor saşi în problemele cunoaşterii lumii.

Sînt urmărite ideile lui St. L. Roth, J. Marlin, A. Kurz etc. Autorul subliniază îndeosebi, concepţia lui St. L. Roth, expusă în teza *Despre esenţa statului*, evidenţiind în activitatea acestuia tendinţele progresiste dinaintea anului 1848 şi greşelile sale politice din timpul revoluţiei de la 1848. Autorul analizează sumar şi concepţiile celorlalţi gînditori fără a insista însă prea mult asupra lor.

În capitolul consacrat concepţiei naturalist-ştiinţifice a naturaliştilor saşi din Transilvania, autorul arată condiţiile în care s-au format şi au activat aceştia precum şi principalele rezultate la care au ajuns, rolul ideilor lor despre natură în lărgirea orizontului gînditorilor saşi din Transilvania în problemele cognoscibilităţii lumii.

Sînt analizate, tot aici, şi concepţiile despre lume ale unor gînditori ca Iulius Römer, Franz Obert, Carol Capesius, Johann Salzer, cu sublinierea elementelor progresiste ale gîndirii lor. C. Göllner reuşeşte să pună în evidenţă lupta dintre materialism şi idealism în această perioadă în concepţiile gînditorilor saşi şi rolul înaintat al gîndirii materialiste.

Din studiu nu se desprind totuşi cu suficientă claritate limitele şi contradicţiile propriI ideologiei gînditorilor saşi analizaţi, determinarea de clasă, în diferite etape, a evoluţiei gîndirii lor. Întrucît perioada analizată este prea largă, considerăm că era necesară o tratare mai sistematică a problemei, în direcţia evidenţierii principalelor jaloane în aprecierea acestor gînditori.

S. Ghiţă semnează studiul *Dezvoltarea materialismului naturalist din Romînia în perioada 1860—1890*. Scopul acestei lucrări este, aşa după cum arată autorul, de a urmări dezvoltarea materialismului naturalist din Romînia în perioada sa de glorie, şi rolul lui în ansamblul luptei dintre materialism şi idealism în această epocă.

Autorul distinge două etape în dezvoltarea naturalismului: prima perioadă pînă în jurul anului 1860, — naturalismul deist, cu puternice elemente materialiste, iar a doua, după 1860—cînd apare preponderent caracterul său materialist şi ateist. Ceea ce a dus la înlăturarea şi depăşirea empirismului primei perioade, arată autorul, a fost legătura din ce în ce mai strînsă cu ştiinţele naturii, şi, în special, răspîndirea darwinismului. De asemenea, după 1880, naturalismul a devenit un aliat al mişcării socialiste, fiind sprijinit de intelectualii progresişti, în special de naturalişti ale căror idei coincideau cu interesele şi aspiraţiile maselor muncitoare, ceea ce a accentuat şi mai mult caracterul său ateist militant.

Autorul, urmărind realizarea unei imagini sintetice, globale asupra întregului curent materialist-naturalist din ţara noastră, se bazează, firesc, pe alte studii anterioare şi, îndeosebi, pe propriile sale articole şi comunicări din anii precedenţi. Sinteza acestor cercetări anterioare este înlocuită însă, pe alocuri, de reluarea unor capitole întregi din studiile sale anterioare, ceea ce duce la scăderea evidentă a interesului cititorului şi prejudiciază structura internă a lucrării.

Unul din subiectele mult discutate în ultimii ani îl constituie concepţia filozofică a lui Vasile Conta.

N. Gogoneaţă, care s-a mai ocupat de filozofia lui Conta, prezintă cititorilor o analiză a concepţiei contiste asupra evoluţiei (*Concepţia lui Vasile Conta asupra evoluţiei*).

Întrucît Conta a cunoscut marile descoperiri şi idei teoretice ale epocii sale ca ipoteza cosmogonică a lui Kant şi Laplace, teoria lui Lyell, progresele anatomiei comparate, embriologiei şi paleontologiei, teoria evoluţionistă a lui Darwin ş.a., el a reuşit să depăşească, arată autorul, în cadrul concepţiei sale asupra evoluţiei, anumite limite ale materialismului metafizic.

Analizînd teza cunoscută a lui Conta cu privire la ondulaţia universală, N. Gogoneaţă arată că în concepţia acestuia „materia este în continuă mişcare, transformare, metamorfozare" (p. 237), că echilibrul „nu se poate stabili niciodată" şi că dezvoltarea se face prin repetiţie, întotdeauna însă „în condiţii noi" (p. 239), ajungîndu-se chiar la „ideea că motorul dezvoltării îl constituie lupta forţelor contrare, lupta secundară" (p. 239).

Autorul şi-a propus, şi în mare măsură reuşeşte, să desprindă ideea contistă a evoluţiei din analiza pe care o face Conta diferitelor forme de existenţă a materiei, din cercetarea evoluţiei pămîntului, a materiei vii, a ideilor etc. Un alt merit al studiului este acela că pornind de la condiţiile concret istorice, N. Gogoneaţă precizează limitele metafizice ale teoriei evoluţioniste a lui Conta, criticînd totodată concepţia sa organicistă, ideile cu privire la societate.

Deşi acestor limite le este atribuit un întreg capitol aparte, din unele aprecieri asupra fondului pozitiv al concepţiei evoluţioniste a lui Conta, cititorul rămîne cu impresia că evoluţionismul contist are un pronunţat caracter dialectic, cu unele limite numai. În legătură cu aceasta se ridică problema locului ce revine lui Conta în istoria filozofiei, chestiune rămasă nerezolvată în studiu. Oare poate fi apreciat Conta, asemeni democraţilor revoluţionari ruşi, ca oprindu-se în faţa materialismului istoric? Evident, prin poziţia sa de clasă şi prin rezolvarea dată problemelor centrale ale dezvoltării, răspunsul nu poate fi afirmativ. Dar, aşa cum rezultă din analiza concepţiei lui Conta, filozofia sa a depăşit concepţia clasică a materialismului metafizic. Dezvoltarea ştiinţelor a determinat la Conta elemente dialectice mult mai ample comparativ cu cele ale filozofilor materialişti francezi, la care Engels constatase valoroase idei dialectice. În filozofia sa, Conta a juns la o serie de idei dialectice, dar în nici un caz la dialectică, ca ştiinţă şi metodă. Deşi, în studiu se arată că în filozofia lui Conta principala pondere revine materialismului său şi numai în al doilea rînd elementelor de gîndire dialectică, autorul tinde spre o accentuare, uneori exagerată, a ideilor dialectice ale lui Vasile Conta.

Radu Pantazi, autorul studiului *Răspîndirea marxismului în perioada 1900—1917*, urmăreşte, din perspectiva cercetătorului istoriei filozofiei româneşti, o analiză multilaterală a afirmării gîndirii filozofice marxiste la începutul secolului nostru.

Autorul arată că în această perioadă „accentul în răspîndirea marxismului a fost pus asupra dezvoltării sociale şi chiar cu mai multă putere decît la sfîrşitul secolului trecut. În concepţia generală despre natură nu întîlnim încă afirmat punctul de vedere al materialismului dialectic. Tezele materialist dialectice erau prezente în primul rînd prin aplicarea metodei marxiste în analiza fenomenelor sociale ...Lucrările de expunere a marxismului cît şi cele care abordau diferite teme se caracterizează prin precizarea îndeosebi a poziţiei materialismului istoric" (p. 279).

Răspîndirea marxismului în această perioadă avea loc în cadrul luptei ideologice şi constituia, totodată, un răspuns dat ideologilor reprezentanţi ai statului burghezo-moşieresc care denaturau marxismul.

În aceşti ani, pe măsura dezvoltării curentului revoluţionar în mişcarea muncitorească din Romînia şi a succeselor luptei bolşevicilor de sub conducerea lui Lenin, în mişcarea muncitorească din ţara noastră pătrund tot mai mult idei leniniste.

Maturizarea politico-ideologică a elementelor revoluţionare, arată autorul, s-a vădit în susţinerea unor teze juste în legătură cu revoluţia socialistă, partidul clasei muncitoare, alianţa dintre proletariat şi ţărănimea muncitoare etc.

Întemeiat pe o documentare largă, studiul subliniază rolul şi importanţa răspîndirii marxismului şi lupta dusă de elementele revoluţionare împotriva ideologiei oficiale şi a oportuniştilor din sînul mişcării muncitoreşti în ţara noastră, ca etapă premergătoare întemeierii Partidului Comunist din Romînia. Tema abordată de autor este desigur mult prea vastă pentru a putea fi rezolvată în limitele unui studiu. Meritul lucrării constă însă, în trasarea unei vederi de ansamblu asupra perioadei anilor 1900—1917, cu sublinierea principalelor direcţii de manifestare a ideologiei marxiste în ţara noastră.

Unul din studiile valoroase cuprinse în volum şi care se caracterizează prin analiza unor probleme deosebit de complexe şi dificile, insuficient studiate pînă acum, este cel semnat de Crizantema Joja şi consacrat luptei dintre materialism şi idealism în filozofia ştiinţelor naturii în Romînia în perioada dintre cele două războaie mondiale (*Aspecte ale luptei dintre materialism şi idealism în filozofia ştiinţelor naturii în Romînia 1917—1944*).

În prima parte a studiului, autoarea expune problematica filozofică a ştiinţelor naturii în principalele domenii, în jurul căreia se duceau aprige discuţii, reduse, în ultimă instanţă, la lupta dintre materialism şi idealism. Urmărind analiza acestei lupte, autoarea şi-a propus să demonstreze caracterul progresist al gîndirii materialiste a naturaliştilor din această perioadă şi, în acelaşi timp, să releve şi dezorientarea, căutările întortochiate, ale acelor savanţi care nu cunoşteau materialismul dialectic.

Încadrînd problema studiată în ansamblul luptei ideologice pe plan mondial şi analizînd concepţiile oficiale idealiste mistice,metafizice şi reacţionare din ţara noastră, autoarea constată lipsa de originalitate, eclectismul acestor concepţii adaptate necesităţilor social-politice concrete ale forţelor reacţionare interne.

Considerăm însă că amploarea dată în studiu acestei părţi, deşi interesant şi documentat expusă, dăunează echilibrului întregii lucrări şi creează impresia greşită că lupta dintre materialism şi idealism în ţara noastră era un simplu reflex al discuţiilor şi luptelor dintre materialism şi idealism purtate în Occident.

Analizînd diferitele aspecte ale problemei, autoarea face distincţia între gînditorii care au ajuns la materialism în mod spontan şi care datorită acestui fapt manifestă şi unele inconsecvenţe, pe de o parte, şi gînditorii care şi-au însuşit învăţătura materialist-dialectică, îndrumaţi de P.C.R. de pe altă parte, lupta lor formînd un tot unic împotriva curentului idealist oficial.

Studiul reliefează însemnătatea deosebită a activităţii P.C.R., pe tărîm ideologic, insistînd asupra combaterii în presa îndrumată de P.C.R., a denaturărilor idealiste în principalele probleme ale dezvoltării ştiinţelor naturii, în lumina ideilor leniniste cuprinse în *Materialism şi empiriocriticism.*

Urmărind lupta dintre materialism şi idealism între cele două războaie mondiale, autoarea deschide totodată perspectiva luminoasă a anilor de după eliberarea ţării, cînd reprezentanţii curentului materialist în domeniul ştiinţelor naturii, depăşind limitele naturalismului ştiinţific, s-au îndreptat, conştient şi ferm spre situarea pe poziţiile dialecticii marxist-leniniste.

Studiile cuprinse în volumul III *Din istoria filozofiei în Romînia*, alături de cele din primele două volume, reuşesc să pună în evidenţă existenţa unui puternic curent de gîndire progresistă, a unor idei şi concepţii materialiste strîns legate de lupta forţelor sociale înaintate, de lupta generală a maselor pentru progres şi libertate socială. Ele constituie un bun mijloc de cunoaştere a trecutului de luptă al forţelor progresiste din ţara noastră. Volumul aduce de asemenea un material preţios în vederea elaborării *Manualului de istorie a filozofiei româneşti.*

Ion Stroie şi *Florian Georgescu*

Un valoros manual pentru studiul materialismului dialectic *

În ultima vreme, în U.R.S.S. au apărut mai multe manuale de filozofie marxistă pentru studenţii din învăţămîntul superior. Printre acestea se numără şi manualul de materialism dialectic pentru facultăţile de ştiinţe ale naturii, elaborat de profesor M. N. Rutkevici. După cum reiese din prefaţa manualului, la baza elaborării lui au stat stenogramele lecţiilor ţinute de autor în faţa studenţilor Facultăţii de fizico-matematici a Universităţii din Sverdlovsk. Meritul deosebit al acestui manual constă în aceea că expunerea legilor şi categoriilor materialismului dialectic se face în cea mai strînsă legătură cu problemele filozofice ale ştiinţelor naturii.

Manualul are 9 capitole, fiecare dintre ele reprezentînd o lecţie a cursului de materialism dialectic.

Prima lecţie este consacrată temei *Materialismul dialectic — unica concepţie ştiinţifică despre lume*, apoi urmează: *Lumea materială ca un tot unitar, Materia şi conştiinţa, Teoria cunoaşterii*. Manualul continuă cu *Dialectica ca ştiinţă şi metodă a gîndirii (cunoaşterii)*, trei teme consacrate legilor dialecticii, în următoarea ordine: *Cantitate şi calitate, Dezvoltarea progresivă şi legitatea ei (negarea negaţiei)*, şi *Unitatea şi lupta contrariilor*. Ultima lecţie a cursului este consacrată expunerii unor categorii centrale ale dialecticii materialiste.

Reiese, aşadar, că ordinea lecţiilor este alta decît cea în care sînt expuse aceste teme în cele mai multe manuale cunoscute de noi. Primele patru lecţii sînt dedicate tratării tezelor materialismului dialectic cu privire la materie, materialitatea lumii şi teoria cunoaşterii, iar ultimele cinci au ca obiect problemele privind dialectica ca ştiinţă şi ca metodă de cunoaştere, legile şi principalele categorii ale dialecticii. Plasarea temei despre teoria cunoaşterii înaintea legilor dialecticii nu pare justificată, deoarece fără cunoaşterea legilor fundamentale ale dialecticii care sînt legi generale ale naturii, societăţii şi gîndirii nu poate fi înţeles în mod temeinic caracterul complex şi contradictoriu al procesului cunoaşterii, unitatea dialectică a treptelor cunoaşterii.

Manualul modifică, totodată, ordinea de expunere a legilor dialecticii, modificare explicată de autor prin necesitatea de a prezenta mecanismul intern al dezvoltării, respectiv trecerea de la o calitate veche la una nouă, apoi drumul parcurs de fenomene în dezvoltarea lor şi numai la urmă izvorul dezvoltării, motorul ei — unitatea şi lupta contrariilor. Desigur că ordinea de prezentare a legilor dialecticii nu trebuie să fie rigidă ci subordonată scopului didactic de a uşura înţelegerea lor de către studenţi, cît şi necesităţii punerii în lumină a întrepătrunderii şi interacţiunii lor. Ni se pare totuşi că ordinea de expunere a legilor dialecticii, folosită în alte manuale, printre care manualul de materialism dialectic al Şcolii Superioare de Partid din Moscova sau manualul de materialism dialectic al Universităţii C.I. Parhon este mai potrivită pentru o prezentare în acelaşi timp ştiinţifică şi didactică a legilor fundamentale ale dialecticii. Astfel, în cele două manuale amintite, prima din legile prezentate este legea *Unitatea şi lupta contrariilor*, deoarece această lege dă cheia înţelegerii izvorului mişcării, dezvoltării, reprezentînd — aşa cum sublinia V. I. Lenin — esenţa dialecticii. Urmează legea trecerii de la schimbări cantitative la schimbări calitative, ca lege care evidenţiază mecanismul dezvoltării de la inferior la superior. Cu legea negării negaţiei, lege care exprimă drumul, sensul dezvoltării, se încheie capitolul consacrat studierii legilor fundamentale ale dialecticii.

Manualul de materialism dialectic elaborat de prof. Rutkevici se remarcă în mod deosebit prin tratarea materialismului dialectic în strînsă legătură cu problemele cele mai actuale ale ştiinţelor naturii. Exemplele numeroase din domeniul fizicii, matematicii,

* М. Н. Руткевич, Диалектический материализм, Издательство социально-экономической литературы, Москва, 1959.

biologiei şi chimiei reliefează într-un mod deosebit de convingător caracterul dialectic al fenomenelor din realitatea obiectivă, dovedind astfel universalitatea legilor şi categoriilor dialecticii. Folosind datele cele mai noi ale ştiinţelor naturii, autorul nu le reduce la un simplu material ilustrativ, ci le interpretează de pe poziţiile materialismului dialectic, dînd astfel lecţiilor un conţinut mai bogat şi o mai mare eficacitate didactică. O lipsă destul de pregnantă a multor manuale de materialism dialectic constă în faptul că ele insistă mai mult asupra datelor ştiinţelor naturii descoperite în secolul XIX şi începutul secolului XX, folosite de clasicii marxism-leninismului în lucrările lor, făcîndu-se în acelaşi timp numai referiri sumare la noile cuceriri importante ale ştiinţelor naturii, care cer o nouă generalizare teoretică. În felul acesta nu se subliniază suficient caracterul creator al materialismului dialectic, care se dezvoltă în pas cu dezvoltarea ştiinţelor naturii şi care generalizînd filozofic rezultatele obţinute de aceste ştiinţe devine un îndrumător indispensabil în activitatea oamenilor de ştiinţă. Meritul prof. M. Rutkevici constă în aceea că a reuşit să expună sistematic şi într-un mod accesibil, generalizările filozofice realizate în strînsă legătură cu cele mai noi date ale ştiinţelor naturii şi să argumenteze pe baza lor viabilitatea şi justeţea tezelor materialismului dialectic. Astfel, în lecţia *Lumea materială ca un tot întreg*, expunînd clasificarea formelor de mişcare a materiei, făcută de Engels, la nivelul de atunci al dezvoltării ştiinţelor naturii, autorul întregeşte această clasificare cu acele forme ale mişcării materiei care au fost descoperite ulterior. Subliniind justeţea principiilor care au stat la baza clasificării ştiinţifice a formelor mişcării materiei, elaborată de Engels, autorul arată că această clasificare trebuie completată în două direcţii : 1) ţinînd seama de formele cele mai simple ale mişcării fizice proprii microcosmosului şi 2) punînd în evidenţă specificitatea mişcării mecanice şi a celei calorice în raport cu toate celelalte forme ale mişcării materiei.

În urma descoperirii mişcării particulelor elementare, forma cea mai elementară a mişcării materiei, necunoscută în secolul al XIX-lea, mişcarea fizică nu mai poate fi considerată ca o mişcare a moleculelor, aşa cum a fost concepută de ştiinţa din secolul al XIX-lea ; după cum arată ştiinţele moderne, mişcarea fizică cuprinde mişcarea intraatomică, atomică şi moleculară. De asemenea nici mişcarea chimică nu poate fi socotită doar ca mişcarea atomilor. Descoperirile noi ale ştiinţelor naturii dovedesc că mişcarea chimică este şi mişcarea atomilor, a moleculelor şi a macromoleculelor, dar totodată şi mişcare intraatomică, deoarece în procesul de combinare a particulelor pentru formarea atomilor şi moleculelor, o importanţă deosebită are natura legăturii chimice, care se realizează prin mişcarea, deplasarea electronilor.

Cea de-a doua linie de dezvoltare a clasificării formelor de mişcare a materiei, se referă la esenţa mişcării mecanice şi calorice, care a fost aprofundată în decursul progresului rapid al fizicii. Engels în lucrarea *Dialectica naturii* a legat aceste forme ale mişcării materiei de anumite aspecte determinate ale materiei. Mişcarea mecanică apărea ca mişcarea corpurilor cereşti şi terestre, adică a macrocorpurilor, iar mişcarea calorică, — ca mişcare moleculară. Totodată însă, Engels a arătat în aceeaşi lucrare faptul că mişcarea mecanică nu este numai o formă specifică pentru mişcarea macrocorpurilor ci însoţeşte celelalte forme ale mişcării materiei. Pornind de la această valoroasă teză dialectică, autorul susţine că mişcarea mecanică este o formă cu totul deosebită a mişcării care nu este legată de vreun aspect determinat al materiei, ci constituie un moment exterior al tuturor formelor mişcării.

Pentru a argumenta această idee se aduc dovezi din ştiinţele naturii privind prezenţa mişcării mecanice alături de celelalte forme ale mişcării, ca şi pentru a susţine ideea că mişcarea mecanică nu este specifică doar pentru macrocorpuri. Fizica secolului XX a lărgit sfera legilor mecanicii, prin descoperirea legilor mişcării mecanice la viteze

mari (teoria relativităţii) şi a legilor mişcării mecanice a microobiectelor (mecanica cuantică), dovedind astfel prezenţa mişcării mecanice în toate domeniile de manifestare ale materiei din natură. În ceea ce priveşte mişcarea corpurilor cereşti, este evident că nici aceasta nu poate fi redusă doar la mişcarea mecanică. Legile mecanicii clasice nu pot lămuri complexitatea mişcării corpurilor cereşti, nu dezvăluie esenţa forţei interne care provoacă mişcarea acestor corpuri, ca şi legea interacţiunii dintre ele. Forţele principale care determină mişcarea şi interdependenţa planetelor şi stelelor sînt forţe gravifice. Autorul consideră că mişcarea corpurilor cereşti este o formă specifică de mişcare şi anume *mişcarea gravitaţională* care cuprinde deplasarea mecanică ca un moment necesar.

În ceea ce priveşte *mişcarea calorică*, ştiinţele contemporane nu o reduc la mişcarea moleculară. Astfel, prin încălzirea corpurilor cristaline, se provoacă accelerarea mişcării atomilor, iar în plasmă — această stare specială a substanţei la temperaturi care ating milioane de grade — iau parte la mişcarea calorică nucleele atomilor, electronii ca şi alte particule elementare. În general, mişcarea calorică este mişcarea dezordonată, haotică a microparticulelor, care alcătuiesc structura internă a macrocorpurilor. Deoarece la această mişcare participă un număr extrem de mare de particule, fenomenul caloric capătă un caracter statistic. Deşi mişcarea mecanică şi cea calorică sînt două forme calitativ diferite ale mişcării materiei, totuşi între ele există şi o anumită asemănare: atît mişcarea mecanică cît şi cea calorică nu sînt legate de anumite forme specifice ale materiei ci constituie laturi determinate, momente ale celorlalte forme ale mişcării. „Mişcarea mecanică este un moment al fiecărei forme de mişcare a materiei, iar mişcarea calorică este o latură a proceselor statistice fizico-chimice, la care participă un număr suficient de mare de micro-particule" (p. 115).

În manual se subliniază deosebita valoare ştiinţifică şi metodologică a clasificării formelor de mişcare a materiei, elaborată de Engels, care a fost confirmată pe deplin de dezvoltarea ştiinţelor naturii, deoarece reprezintă o justă expresie a însuşirilor obiective ale fenomenelor materiale, prevăzînd totodată direcţia dezvoltării ulterioare a acestei clasificări.

Manualul prezentat se mai remarcă prin combativitatea sa îndreptată împotriva ideologiei burgheze contemporane şi cu precădere împotriva acelor curente care încearcă să tragă concluzii idealiste pe seama datelor ştiinţelor naturii. Aproape în fiecare lecţie sînt combătute tezele idealiste, empiriste, subiectiviste ale neopozitivismului, ale pragmatismului, precum şi teoriile idealiste ale unor însemnaţi oameni de ştiinţă care au interpretat idealist propriile lor descoperiri din domeniul ştiinţelor naturii.

Astfel, este analizată critic concepţia filozofică idealistă a unor savanţi de seamă, ca, de pildă, Werner Heisenberg, care stă la baza elaborării aşa-numitei *teorii unitare a cîmpului*. Datorită concepţiei eronate de la care pornesc, sînt reînnoite vederile mecaniciste care considerau că la baza tuturor fenomenelor din natură stă o „materie primară". Sarcina teoriei cîmpului constă în aceea de a dezvălui legătura internă a microparticulelor, — azi sînt cunoscute peste 30 de microparticule — legătură ce se manifestă prin unele însuşiri comune ca şi prin proprietatea lor de transformare unele în altele. Admiţînd existenţa unor legături interne dintre particulele calitativ deosebite, nu înseamnă că deosebirile calitative pot fi reduse la simple deosebiri cantitative iar infinitele aspecte ale materiei, la o „materie în general". Unii oameni de ştiinţă afirmă că sarcina teoriei sus-amintite ar fi tocmai descoperirea unui nou „apeiron". Elaborarea noii teorii a microparticulelor, arată autorul, se va realiza mai devreme sau mai tîrziu, şi aceasta va însemna un imens succes în dezvoltarea ştiinţei, dar această teorie nu poate să ducă la descoperirea „materiei în general", deoarece generalul nu există în realitatea obiectivă ca atare, ci există numai prin şi în particular. W. Heisenberg, admiţînd existenţa obiectivă a unei „materii în general" admite existenţa

generalului rupt de particular, alunecînd astfel, într-o varietate a idealismului obiectiv.

În manual sînt combătuţi reprezentanţii contemporani ai energetismului, care pornind de la relaţia lui Einstein — $E = mc^2$ consideră că materia se poate transforma în energie, adică în mişcare, deci că mişcarea poate exista ca atare fără suportul său material. În realitate, această relaţie leagă într-o strînsă unitate legea conservării masei de legea conservării energiei. Ştiinţele contemporane dovedesc că aceste două legi nu mai pot fi privite izolat şi demonstrează legătura internă, interdependenţa dintre materie şi mişcare.

Poziţia critică a autorului se remarcă şi în aprecierea unor puncte de vedere manifestate de unii autori sovietici în diferite lucrări de filozofie marxistă. Astfel, autorul ia poziţie critică faţă de reprezentarea procesului cunoaşterii ca un proces ce s-ar desfăşura în trei trepte, treapta a treia fiind considerată verificarea cunoştinţelor prin practică. „Trebuie menţionat — arată autorul — că o astfel de concepţie nu are nici un sprijin în lucrările lui Lenin. Subliniind rolul practicii ca criteriu al adevărului, Lenin a subliniat cu tărie în diferite ocazii rolul practicii ca bază a cunoaşterii. Dar nici în această afirmaţie şi nicăieri în altă parte, Lenin nu a susţinut că practica este o „treaptă a cunoaşterii" şi încă „a treia" (p. 236).

Poate fi oare considerat elementul material (practica), care este superior celui spiritual, ca factor secund în raport cu acesta din urmă? — se întreabă autorul.

Dacă s-ar admite că practica este o treaptă a procesului de cunoaştere — susţine M.N. Rutkevici — atunci ar urma afirmaţia că senzaţiile şi ideile apar înaintea practicii, că ele există independent de practică şi că practica reprezintă doar momentul de încheiere a procesului cunoaşterii. În realitate, fiecare moment al practicii este în acelaşi timp şi utilizarea cunoştinţelor şi modul de verificare a autenticităţii lor şi baza dezvoltării ulterioare a cunoaşterii, deoarece numai în practică se obţin noi date senzoriale care urmează să fie generalizate de către gîndirea abstractă.

În expunerea contradicţiilor neantagoniste, autorul se declară în dezacord cu părerea exprimată de filozofii Rojin şi Tugarinov, după care deosebirea n-ar fi o formă de manifestare a contradicţiei. De asemenea, combate părerea acelora care susţin că contradicţiile antagoniste şi cele neantagoniste se deosebesc şi după linia lor de dezvoltare, în sensul că contradicţiile antagoniste se adîncesc, iar cele neantagoniste se atenuează. Autorul consideră că nici contradicţiile neantagoniste nu se atenuează, deoarece aceasta ar duce la împăcarea dintre contrarii, or, în acest caz lupta dintre laturile contrare ale fenomenului nu ar mai fi o forţă motrice a dezvoltării. Modul viu în care autorul manualului îşi alcătuieşte lecţiile, faptul că prezintă în cadrul lor o serie de aspecte importante ale luptei de opinii în diferite probleme ale materialismului dialectic, constituie o calitate care trebuie subliniată. În acelaşi timp se impune observaţia că, uneori, amploarea pe care autorul manualului o dă prezentării unor discuţii în diferite probleme, depăşeşte cadrul unui curs pentru învăţămîntul superior. Folosirea acestei metode este didactică, stimulează gîndirea şi interesul studenţilor, cu condiţia ca ea să nu prejudicieze claritatea expunerii, să nu micşoreze ponderea care trebuie acordată în primul rînd problemelor fundamentale, să fie, aşadar, făcută cu multă măsură.

O notă caracteristică a manualului este aceea că autorul nu ocoleşte problemele controversate, ci dimpotrivă se opreşte cu interes asupra acestora. Astfel, în afara problemelor amintite, autorul tratează o serie de probleme teoretice care sînt obiect de discuţie printre filozofii marxişti, ca de pildă: obiectul materialismului dialectic, coincidenţa dintre dialectică, logică şi teoria cunoaşterii, natura gîndirii, esenţa legii negării negaţiei şi altele. Autorul nu expune numai aceste teorii, dar caută să rezolve totodată problemele discutate, contribuind cu un punct de vedere personal la lămurirea lor. Uneori însă, soluţiile personale pe care le aduce autorul în rezolvarea

diferitelor probleme nu ţin seama cu toată rigurozitatea de tezele fundamentale ale filozofiei marxiste. Astfel, dezbătînd tema despre obiectul filozofiei, autorul face o distincţie nejustificată între „filozofia într-un sens restrîns" şi „filozofia într-un sens larg". Filozofia, în sensul larg, cuprinde, după autor, totalitatea ştiinţelor filozofice: „ontologia — învăţătura despre existenţă, care îşi propune să rezolve problema esenţei lumii, gnoseologia — ştiinţa despre cunoaştere care studiază problema cunoaşterii lumii de către om, logica — ştiinţa gîndirii corecte, necesare pentru obţinerea adevărului, sociologia — ştiinţa despre societatea umană, a legilor ei generale, etica — ştiinţa despre morală şi comportarea omului, estetica — ştiinţa despre frumosul în viaţă şi în artă, şi altele (p. 6). „Filozofia în sensul restrîns" cuprinde doar ontologia şi gnoseologia sau, după autor, problemele concepţiei generale despre lume. Potrivit acestei definiţii materialismul istoric nu face parte din filozofie în sensul restrîns al noţiunii. De altfel, autorul consideră că materialismul istoric nu este o ştiinţă filozofică generală, ci o ştiinţă particulară, care a apărut ca urmare a extinderii materialismului dialectic asupra studiului societăţii. Acest punct de vedere a întîmpinat serioase obiecţii din partea filozofilor sovietici. Astfel, în recenzia la manualul prof. M. Rutkevici, semnată de I. Vasiliev şi publicată în revista *Ştiinţe filozofice*, care apare sub egida Ministerului Învăţămîntului superior şi a învăţămîntului mediu special din U.R.S.S., (nr. 3/1960), tratarea temei obiectului filozofiei marxiste este supusă unei severe analize critice. În primul rînd, se consideră că împărţirea filozofiei în două — în sens larg şi în sens îngust — nu este prin nimic întemeiată. În ceea ce priveşte materialismul istoric, acesta este o parte integrantă a filozofiei marxiste, nefiind doar un rezultat al aplicării tezelor materialismului dialectic la studiul societăţii. O concepţie ştiinţifică asupra naturii şi procesului cunoaşterii ar fi imposibilă fără însuşirea materialismului istoric. În al treilea rînd, recenzentul remarcă faptul că împărţirea filozofiei marxiste în ontologie şi gnoseologie nu este justificată. Teza leninistă despre coincidenţa în filozofia marxistă a dialecticii, logicii şi teoriei cunoaşterii nu conduce la împărţirea făcută de autor. Rezolvarea problemelor ontologice constituie în acelaşi timp şi rezolvarea problemelor gnoseologice şi totodată, studiind cunoaşterea şi legitatea ei, noi studiem şi existenţa, deoarece legile cunoaşterii reprezintă imagini ale legilor lumii obiective (p. 168).

Deşi manualul conţine unele teze care sînt susceptibile de observaţii critice, în ansamblu însă el reprezintă un aport preţios adus de prof. M. Rutkevici la expunerea didactică a materialismului dialectic. Prin ţinuta sa ştiinţifică şi bogatul material de interpretare filozofică a datelor ştiinţelor naturii, ca şi prin abordarea unor probleme teoretice controversate, manualul de materialism dialectic constituie un material preţios de studiu nu numai pentru studenţi, dar şi pentru aspiranţi şi cadrele didactice care predau materialismul dialectic la facultăţile de ştiinţe ale naturii.

E.B.

ŞTIINŢĂ ŞI RELIGIE [1]

În opera grandioasă de construcţie desfăşurată a orînduirii comuniste în care sînt angajate popoarele sovietice, un rol de seamă îl are lupta întregului popor, sub conducerea P.C.U.S., pentru dezvoltarea şi maturizarea conştiinţei comuniste a oamenilor muncii. „Pentru trecerea la comunism — arăta tovarăşul Nikita Hruşciov la cel de-al XXI-lea Congres al P.C.U.S. — este necesară nu numai o bază tehnico-materială dezvoltată, ci şi un înalt nivel de conştiinţă al tuturor cetăţenilor societăţii" [2].

Partidul Comunist al Uniunii Sovietice a luat o serie de măsuri concrete pentru intensificarea şi ridicarea la un nivel mai înalt a propagandei de partid, în vederea combaterii mai eficace a tuturor rămăşiţelor vechii ideologii, sub orice formă s-ar manifesta ele. În cadrul acestei sarcini generale, documentele de partid menţionează şi necesitatea intensificării luptei pentru înlăturarea rămăşiţelor mistico-religioase din conştiinţa unor oameni ai muncii.

Construirea societăţii socialiste a dat o lovitură nimicitoare concepţiilor religioase, desfiinţînd baza de clasă, rădăcina lor socială. Totodată, dezvoltarea fără precedent a ştiinţei sovietice, larga răspîndire în rîndul maselor a culturii înaintate şi a artei realist-socialiste constituie o bază trainică pentru statornicirea unei concepţii ştiinţifice, materialiste despre lume. Reprezentările mistice, prejudecăţile religioase şi superstiţiile inoculate vreme de secole şi milenii în conştiinţa oamenilor nu dispar însă în mod automat şi dintr-o dată din mintea tuturor oamenilor muncii, fără rezistenţă şi luptă. Continuă dimpotrivă să mai persiste — îndeosebi la unele pături mai înapoiate ale populaţiei — reminiscenţe religioase de natură să frîneze dezvoltarea unor oameni ai muncii şi astfel să îngreuieze construirea noii societăţi. Această situaţie impune dezvoltarea unei largi acţiuni educative din partea tuturor forţelor ideologice, ştiinţifice şi culturale, în frunte cu partidul clasei muncitoare, pentru biruirea oricăror rămăşiţe ale concepţiilor mistice, cu atît mai mult, cu cît acestea se împletesc cel mai adesea cu alte rămăşiţe ale trecutului — individualism, prejudecăţi naţionaliste, atitudini necorespunzătoare faţă de muncă, faţă de familie, de îndatoririle obşteşti şi cetăţeneşti etc.

În condiţiile avîntului maselor celor mai largi în direcţia construirii desfăşurate a comunismului în Uniunea Sovietică şi ale luptei pentru promovarea curajoasă a tot ceea ce este nou, înaintat şi comunist pe planul conştiinţei sociale, a apărut în ultimul trimestru al anului 1959 primul număr al publicaţiei sovietice *Ştiinţă şi religie*, revistă a societăţii unionale pentru răspîndirea cunoştinţelor politice şi ştiinţifice. De la primul

---

[1] *Наука и религия*, *Revistă popular-ştiinţifică ateistă lunară a Societăţii unionale pentru răspîndirea cunoştinţelor politice şi ştiinţifice.*

[2] Volumul *Materiale ale Congresului al XXI-lea extraordinar al P.C.U.S.*, 1959, p. 58.

său număr, revista, organ specializat în lupta ideologică împotriva misticismului, a întrunit în paginile sale semnăturile unor savanţi de seamă din Uniunea Sovietică şi de peste hotare, ceea ce i-a asigurat nu numai un binemeritat prestigiu, ci şi un conţinut ştiinţific şi ideologic superior, factor hotărîtor în activitatea unei publicaţii militante.

În scrisoarea adresată redacţiei revistei, publicată în primul număr, acad. A. Nesmeianov, preşedintele Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. arăta că publicaţia *„Ştiinţă şi religie* este chemată să lupte pentru triumful concepţiei materialiste despre lume, fără de care nu e posibilă construirea comunismului... să lupte împotriva prejudecăţilor religioase şi a superstiţiilor".

Cum a înţeles revista să-şi îndeplinească rolul de propagandist militant pe frontul ateismului ştiinţific?

O trecere în revistă a numerelor apărute pînă acum ne oferă posibilitatea unor aprecieri de valoare care pun în lumină realizări apreciabile ale colectivului redacţional. În acelaşi timp, ne permite să urmărim direcţiile de activitate, mijloacele prin care revista se adresează cititorului. Conţinutul revistei reprezintă un adevărat mozaic ştiinţific care se adresează celor mai variate niveluri de pregătire şi înţelegere. Este o sarcină ce implică o adevărată măiestrie în a găsi cheia accesibilităţii şi cointeresării cititorului care aşteaptă cu interes fiecare număr al revistei şi află lucruri pe măsura intereselor sale, găseşte un mesaj al noului, al optimismului, al viitorului luminos. Din bogata problematică a revistei desprindem cîteva obiective de bază:

— prezentarea ştiinţifică a celor mai importante fenomene din domeniul ştiinţei şi practicii, alături de concluziile ateiste ce se desprind din ele;

— abordarea şi tratarea ştiinţifică a unor probleme de istorie şi teorie a ateismului;

— critica ideologiei religioase de pe poziţiile marxism-leninismului.

În afară de aceasta, revista desfăşoară o susţinută activitate metodică, de îndrumare a muncii cercurilor de propagandişti ateişti. În fiecare număr sînt publicate recenzii, consultaţii şi alte materiale ajutătoare urmărindu-se, în acelaşi timp, generalizarea experienţei şi popularizarea celor mai bune realizări ale cercurilor săteşti, raionale, regionale şi republicane de lectori ateişti. Se publică, de asemenea, recenzii şi note de lectură asupra literaturii ateiste sovietice şi de peste hotare.

În fiecare număr al revistei *Ştiinţă şi religie* se desfăşoară discuţii cu credincioşii — adepţi ai diverselor culte religioase — în diferite probleme, mai ales de morală, în legătură cu atitudinea socialistă faţă de colectiv, faţă de proprietatea obştească, în probleme de educaţie a copilului în familie etc.

Să urmărim cîteva laturi ale acestei bogate problematici. La rubrica *Omul — stăpîn al naturii* savanţi de renume participă cu articole de propagandă a concepţiilor ştiinţifice din cele mai diferite domenii ale realităţii. Interesant de remarcat este faptul că nu se urmăreşte prezentarea „pur şi simplu" a unei sinteze a descoperirilor de pînă acum, într-un domeniu sau altul. Materialele publicate evită tehnicismul. Ele militează deschis pentru adevărul ştiinţific, extind concluziile asupra fundamentării teoretico-filozofice, subliniază deschis implicaţiile ateiste ale acestor concluzii. Autorii nu se mulţumesc să apere tezele ştiinţifice de atacurile dogmelor şi fideismului rafinat, ci ei înşişi atacă, sînt într-o susţinută ofensivă. De mare actualitate în zilele noastre este lupta ştiinţei pentru izgonirea definitivă a dogmelor din cosmogonie şi cosmologie; posibilităţile relativ reduse pe care omul le avea pînă nu de mult pentru a supune cosmosul unei cunoaşteri nemijlocite permiteau teologiei să mai vehiculeze cu „adevăruri" despre aşa-numita guvernare supranaturală a universului. Dar iată că ştiinţa sovietică a creat în ultimii ani posibilităţi vaste de pătrundere în cosmos şi de elucidare a unor probleme care rămîneau pînă nu de mult încă la nivelul ipotezelor. Aceste cuceriri sînt reflectate pe larg în paginile revistei. Citîm cîteva articole: *Ştiinţa despre univers şi religia*, de acad. V. A. Ambarţumian (nr.

1/1959), *Omul cunoaşte universul*, de prof. A. I. Lebedinskii şi *Asaltul cosmosului* de prof. M. Şahnovici (nr. 2/1959), *Viaţa în univers*, de acad. G. A. Tihov (nr. 3/1959), *Cucerirea cerului*, de prof. V. A. Barînov (nr. 8/1960) etc.

Autorii demască inconsistenţa vechilor dogme religioase despre univers cît şi cele mai noi manevre fideiste ale teologiei moderne. Un astfel de exemplu îl reprezintă critica aspră îndreptată de către acad. V. A. Ambarţumian împotriva teoriei fideiste despre aşa-zisa „expansiune a materiei în univers". Apologeţii acestei teorii folosesc în chip abil o remarcabilă descoperire a astronomiei moderne „deplasarea spre roşu" a spectrelor nebuloaselor extragalactice, descoperire care contribuie la elucidarea unor probleme esenţiale ale mişcării galaxiilor. Denaturînd tezele ştiinţifice, unii fideişti afirmă că iniţial universul a fost o masă compactă, concentrată în jurul unui „atom-strămoş iniţial" şi care, primind un impuls de la „Dumnezeu creatorul" a explodat şi a început un proces de expansiune în spaţiu. Această mistificare şi-a primit însă replica cuvenită din partea savanţilor sovietici.

O critică ascuţită a manevrelor teologice contemporane în legătură cu denaturarea succeselor obţinute de savanţii sovietici în cucerirea cosmosului o găsim în articolul mai sus-citat al lui M. Şahnovici.

La expoziţia universală de la Bruxelles, din 1958, pavilionul Vaticanului editase o fiţuică în limba rusă, adresată turiştilor sovietici, cu pretenţiosul titlu *Reflecţii asupra satelitului* şi în care se propaga ideea că omul trebuie să-şi cunoască propria sa nimicnicie, numai astfel putînd să se apropie mai mult de Dumnezeu; iar oamenii sovietici erau îndemnaţi să... renunţe la sateliţi şi să-l caute pe Dumnezeu. În acelaşi an, lacheii fideismului au ajuns să declare în presa catolică, nici mai mult, nici mai puţin, decît că „sateliţii sovietici sînt... curse puse de diavol".

Oamenii de ştiinţă sovietici au răspuns cu promptitudine şi la aceste atacuri obscurantiste.

Ofensiva împotriva dogmelor religioase cu privire la problema originii vieţii a fost temeinic susţinută în paginile revistei. Într-un remarcabil articol intitulat *La izvoarele vieţii* (nr. 1/1959) A.I. Oparin supune unei critici necruţătoare dogmele religioase şi expune într-un mod accesibil, dar riguros ştiinţific, cele mai noi teze ale biologiei contemporane, referitoare la această problemă. Aceluiaşi scop îi răspunde şi articolul acad. Volfkovici *Chimia şi „tainele" vieţii* (nr. 5/1960).

O mare valoare popularizatoare şi ştiinţifică au, de asemenea, articolele *Despre vindecările miraculoase*, de V. E. Rojnov, dr. în ştiinţe medicale (nr. 3/1959), *Superstiţiile sînt dăunătoare sănătăţii*, de acad. A. L. Bakulev (nr. 3/1960), *Gîndire şi presimţire* de prof. G. I. Kositki (nr. 8/1960), *Matematica împotriva prejudecăţilor religioase*, de prof. B. Piaskovscki (nr. 5/1960), *A existat oare potopul universal?*, de acad. Şcerbakov (nr. 2/1960) etc.

Mai ales în ultimele numere ale revistei *Ştiinţă şi religie* se observă o orientare susţinută către tratarea mai pe larg a unor teme legate de educarea tinerei generaţii în spiritul moralei comuniste, împotriva moralei religioase. În numeroase articole este demascată morala religioasă ca o morală inumană, reacţionară, pusă în slujba claselor exploatatoare. În numărul 7 din 1960 al revistei sînt redate discuţiile care au avut loc la seminarul teoretic organizat de sectorul de ateism şi etică, din cadrul Institutului de filozofie al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. În referatul ţinut la acest seminar, de L.N. Mitrohin se subliniază în legătură cu originea şi esenţa aşanumitei morale religioase, că „religia niciodată nu a creat şi nu va crea o morală a ei proprie". Religia nu face altceva decît să-şi însuşească unele norme morale apărute în cursul dezvoltării istorice şi să le adapteze la interesele claselor exploatatoare. Rolul ideologilor religiei, în această direcţie, constă în faptul că ei abstractizează la maximum aceste norme şi le dau un caracter de neistoricitate.

Este demascată de asemenea tendinţa unor slujitori ai bisericii şi mai ales a unor

secte religioase, cum ar fi baptiştii, de a susţine cum că societatea — în concepţia lor — este unul şi acelaşi lucru cu societatea înţeleasă de pe poziţiile marxism-leninismului, iar morala propăvăduită de ei „nu contrazice cu nimic, morala comunistă". L. N. Mitrohin în articolul *Despre baptismul contemporan* (nr. 5/1960) demască cu hotărîre falsitatea acestor afirmaţii. Făcînd o analiză a moralei baptiste el scoate în relief faptul că — conform acestei morale — tot ce depăşeşte limitele vieţii religioase este considerat ca lipsit de sens.

În paginile revistei, moralei religioase îi este opusă morala comunistă, generată de noua bază economică a societăţii socialiste. Menţionăm în acest sens suita de articole despre sensul vieţii publicate în nr. 7/1960 al revistei şi semnate de oameni ai muncii, eroi ai muncii socialiste, oameni de ştiinţă, artişti de seamă etc.

Într-o serie de articole, revista *Ştiinţă şi religie* combate unele practici ce se mai întîlnesc în rîndul credincioşilor musulmani din regiunile răsăritene ale U.R.S.S., practici umilitoare pentru femeie, în special obiceiul kalîmului.

O altă sferă a preocupărilor revistei *Ştiinţă şi religie* o constituie demascarea bisericii ca aliat de nădejde al claselor dominante din ţările capitaliste contemporane, ca participant activ la desfăşurarea „războiului rece", şi ca susţinător al cursei înarmărilor. Aşa de exemplu, în nr. 12/1960 este publicată o informaţie despre Congresul euharistic de la München, în care se arată că obiectul discuţiilor la acest congres nu l-a constituit nici pe departe „lucrurile sfinte". Dimpotrivă, sub masca religiei s-a accentuat şi mai mult transformarea bisericii într-o parte componentă a blocului agresiv N.A.T.O.

Într-o serie de articole sînt demascate diversele aspecte ale activităţii de sprijinire a colonialismului pe care a desfăşurat-o veacuri de-a rîndul Vaticanul. Marea armată de misionari catolici şi-a ramificat într-o reţea densă forţele, pătrunzînd pînă în cele mai îndepărtate colţuri ale globului pămîntesc. Aşa cum arată un tînăr aparţinînd naţionalităţii „Bantu" din sudul Africii... „pînă la venirea misionarilor noi aveam pămînt iar ei aveau biblia, acum noi avem biblia, iar ei pămîntul". Aceste cuvinte sintetizează cum nu se poate mai bine politica colonialistă a bisericii, în regiunile subjugate.

Instituind un control sever asupra întregii vieţi spirituale a popoarelor din colonii, misionarii creştini — sub pretextul luptei contra păgînismului — au distrus pas cu pas vestigiile vechii civilizaţii a acestora, au îngropat un trecut plin de monumente de cultură, au nimicit documente scrise, temple etc. După secole de „culturalizare" a popoarelor coloniale de către misionarii creştini statisticile înregistrează între 95—99% analfabeţi, lipsa unui sistem de învăţămînt superior, inexistenţa cadrelor naţionale de specialişti, o mortalitate (în special infantilă) foarte ridicată etc., etc.

J. Lavreţki (nr. 10/1960) demască complotul colonialist din Belgia în care este implicată şi biserica catolică. Avînd investiţii mari de capital în întreprinderile din Congo, Vaticanul a sprijinit şi sprijină prin toate mijloacele intervenţia colonialiştilor belgieni, precum şi pe trădătorii poporului congolez de teapa lui Chombe sau Kalonji. Poziţia bisericii creştine în Congo a fost bine definită de eroul naţional al poporului congolez Patrice Lumumba:

„... unele misiuni catolice s-au transformat în centre ale propagandei duşmănoase faţă de mişcarea naţională congoleză. Episcopii şi ceilalţi prelaţi au ocupat posturi politice de răspundere în aparatul de guvernare colonială. Unii dintre aceştia au desfăşurat chiar propagandă rasistă, împotriva populaţiei de culoare;... astfel misiunile catolice au pierdut încrederea poporului nostru..."[1].

În ţările din care colonialiştii au fost izgoniţi, biserica face tot posibilul pentru menţinerea colonialismului sub forme camuflate. Despre aceasta se vorbeşte în articolul *Cuba revoluţionară şi biserica* (nr. 12/1960). În noiembrie 1959, biserica a convocat Con-

[1] *Наука и религия*, nr. 10, 1960, p. 78.

gresul Catolic din Havana, pe care presa americană reacționară îl numea „cea mai mare mobilizare împotriva comunismului de la căderea dictaturii generalului Batista". Congresul a protestat împotriva măsurilor guvernului revoluționar de a confisca pămînturile moșierilor. În articol se arată că acțiunea complotistă comună a slujitorilor bisericii și a agenților imperialiști a fost demascată cu hotărîre de primul ministru al Cubei, Fidel Castro, care a subliniat printre altele: „Nu există nici o îndoială că ambasada americană a pus în mișcare ultimele sale slugi ... că imperialismul american s-a unit cu Franco și fascismul său pentru a mobiliza toată influența sa cu ajutorul acelor slujitori ai bisericii din Cuba, pe care ei se pot bizui". Fidel Castro a arătat, de asemenea, că slujitorii bisericii critică cu tărie răspîndirea comunismului în Cuba dar nu vorbesc nici un cuvînt în pastoralele lor despre nelegiuirile săvîrșite de imperialiști.

Toate articolele și informațiile scrise în cadrul rubricii *Note de peste granițâ* au un caracter profund demascator și combativ.

Subliniem în încheiere că apariția revistei *Știință și religie* a fost primită cu un viu interes în țara noastră de profesorii, lectorii și propagandiștii în domeniul ateismului, de activiștii de partid și U.T.M. În paginile ei găsesc răspunsuri la cele mai variate și spinoase probleme, revista constituind, în felul acesta, un ajutor prețios în condițiile în care în țara noastră activitatea ideologică, munca de lichidare a înrîuririlor educației burgheze, lupta pentru înlăturarea vechiului din conștiința oamenilor reprezintă, așa cum a arătat tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, în raportul la Congresul al III-lea al P.M.R. principalul tărîm al luptei de clasă.

Aurelian Tache și *Ion Cauc*

NOTE BIBLIOGRAFICE

Л. Н. СУВОРОВ, *Вопросы диалектики в „Философских тетрадях" В. И. Ленина* (Problemele dialecticii în „Caietele filozofice" ale lui V. I. Lenin), Издательство Московского Университета, Москва, 1960, 166 p.

Lucrarea subliniază legătura indisolubilă dintre munca politică-revoluționară și cea filozofică-ideologică dusă de V. I. Lenin în perioada primului război mondial.

Reflectată într-o serie de lucrări și, îndeosebi, în *Caiete filozofice* activitatea lui V. I. Lenin în domeniul filozofiei, în această perioadă, are o deosebită însemnătate pentru dezvoltarea filozofiei marxiste și, în primul rînd, pentru dezvoltarea dialecticii materialiste. Numai de pe pozițiile revoluționare ale materialismului dialectic — arată autorul — a devenit posibilă abordarea și analiza unor probleme cum sînt: contradicțiile imperialismului, demascarea oportunismului și a teoriilor revizioniste, dezvoltarea teoriei revoluției socialiste, a strategiei și tacticii luptei proletariatului în noile condiții istorice.

Cartea lui L. N. Suvorov este împărțită în trei capitole: I. *Cîteva probleme ale muncii politico-ideologice a partidului proletariatului în perioada primului război mondial*; II. *V. I. Lenin despre dialectică, ca știință filozofică*; III. *Problemele teoriei marxiste a cunoașterii în „Caietele filozofice" ale lui V. I. Lenin.* Toate lucrările elaborate de V. I. Lenin în această perioadă — arată L. N. Suvorov — sînt strîns legate de lucrarea *Caiete filozofice*, a cărei trăsătură fundamentală constituie tocmai legătura cu viața, unitatea dintre teorie și practică.

Ленин и наука (Lenin și știința), Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1960, 426 p.

Volumul cuprinde o culegere de studii închinate aniversării a 90 de ani de la nașterea genialului dascăl al omenirii Vladimir Ilici Lenin (1870—1960).

Analizînd probleme din cele mai importante și variate, oamenii de știință sovietici subliniază cu pregnanță importanța învățăturii leniniste și a materialismului dialectic pentru toate domeniile științei. Printre capitolele mai importante ale acestei lucrări menționăm: *V. I. Lenin și construirea comunismului în U.R.S.S.*, de P. N. Pospelov; *V. I. Lenin și dezvoltarea științei sovietice*, de A. V. Topciev; *V. I. Lenin despre legile trecerii la comunism*, de K. V. Ostrovitianov; *„Caietele filozofice" ale lui V. I. Lenin — contribuție remarcabilă la dezvoltarea dialecticii marxiste*, de M. B. Mitin; *Crearea de către V. I. Lenin a bazelor economiei politice a socialismului*, de A. I. Pașkov; *Analiza leninistă a revoluției și crizei științelor contemporane ale naturii*, de B. M. Kedrov; *V. I. Lenin și dezvoltarea democrației sovietice socialiste*, de V. F. Kotok; *Politica națională leninistă și dezvoltarea lim-*

bilor literare ale popoarelor din U.R.S.S., de V. A. Avrorin; *Rolul lui V. I. Lenin în opera de transformare a Rusiei înapoiate într-o mare forță industrială*, de A. A. Blagonravov; *Despre «Schița planului lucrărilor tehnico-științifice» de V. I. Lenin*, de L. D. Seveakov.

Studiile cuprinse în volum pun în lumină nemuritoarele idei leniniste care au însuflețit și însuflețesc poporul sovietic și pe toți oamenii muncii în lupta pentru realizarea țelului final — construirea comunismului.

Т. И. ЗАСЛАВСКАЯ, *Современная экономика колхозов* (Economia contemporană a colhozurilor), Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1960, 114 p.

Avînd la bază hotărîrile plenarelor C.C. al P.C.U.S. din anii 1958—1959 și documentele Congresului al XXI-lea al P.C.U.S., T. I. Zaslavskaia analizează cele mai importante evenimente legate de viața economică a țărănimii colhoznice. Într-un mod viu și atrăgător autoarea abordează următoarele probleme: *De ce s-a ivit necesitatea reorganizării S.M.T.-urilor; Problemele dezvoltării continue a agriculturii colhoznice și ale creșterii vitelor; Mecanizarea complexă și ridicarea productivității muncii în colhozuri; Noile forme de organizare și de plată a muncii colhoznicilor; Pregătirea cadrelor calificate; Perspectivele dezvoltării continue a colhozurilor* etc.

Cuprinzînd date concrete din viața colhozurilor, lucrarea servește ca un bun îndreptar pentru un larg cerc de cititori.

А. С. КАРЛЮК, *Борьба материализма и идеализма в отечественной физике* (Lupta dintre materialism și idealism în fizica rusă), Редакционно-издательский отдел БПИ имени И. В. Сталина, vol. I, Минск, 1959, 150 p.; vol. II, Минск, 1960, 347 p.

Lucrarea abordează două mari teme din domeniul istoriei fizicii: Fizica și gîndirea naturalist-filozofică în Rusia, în perioada de după reformă; 2. Bazele metodologice și problemele filozofice concrete ale fizicii.

În prima parte a cărții se arată fondul istoric pe temelia căruia s-a dezvoltat știința fizicii în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Este evidențiată îndeosebi lupta dintre concepțiile materialiste și cele idealiste, luptă care, în general, a avut o influență profundă asupra gîndirii filozofice din Rusia. În decursul analizei, autorul ține seama în permanență de faptul că gîndirea filozofică a științelor naturii în anii de după reforma rusă trece prin două mari etape de dezvoltare: etapa de dinainte de revoluție și etapa de după revoluție.

În partea a doua a lucrării se arată lupta dintre materialism și idealism dusă în jurul problemei fundamentale a filozofiei, în ce privește aspectul său ontologic.

Cele mai importante capitole ale cărții sînt: *Succesele fizicii din Rusia; Fizica rusă și de peste hotare; Țarismul, dușmanul științei și al culturii; Științele naturii în suprastructura rusă după reformă; Existența reală a lumii materiale și obiectul fizicii; Materia și legile dezvoltării sale; Problemele energiei; Fizica rusă și teoria probabilității* etc.

Ambele volume ale lucrării, prin conținutul lor, sînt indisolubil legate unul de altul, alcătuind un valoros studiu științific cu importante implicații filozofice.

Проблемы кибернетики (Problemele cibernetici), Государственное издательство физико-математической литературы. Москва, 1958, volumul I, 168 p.; Москва, 1960, volumul III, 282 p.; Москва, 1960, volumul IV, 257 p.

În culegerile *Probleme de cibernetică* sînt publicate lucrări științifice originale, recenzii și traduceri din diferite domenii ale acestei științe.

În volumele 1, 3, 4 sînt analizate printre altele probleme importante, cum sînt: *Probleme generale de cibernetică; Despre schemele*

logice ale programelor; Despre schemele logice ale algoritmelor; Despre noţiunile fundamentale ale programării; Maşina electronică de calcul; Despre o anumită metodă de definire a noţiunilor gramaticale avînd la bază teoria mulţimilor; Cercetarea cîtorva clase de funcţii în logicile polivalente; Despre proiectarea algoritmelor proceselor tehnice în industria constructoare de maşini; Metodele de programare automatizată a maşinilor de calcul; Metodele logice de accelerare a înmulţirii la maşinile de calculat cu cifre; Cîteva principii de funcţionare a creierului etc.

În culegerile de faţă mai sînt publicate de asemenea unele materiale cu caracter critic şi bibliografic, cronici şi informaţii despre desfăşurarea seminariilor de cibernetică la Universitatea din Moscova.

В. И. ГЛУНИН, *Социалистическая революция в Китае* (Revoluţia socialistă în China), Издательство социально-экономической литературы, Москва, 1960, 247 p.

Lucrarea analizează etapele principale ale luptei poporului chinez condus de partidul comunist, pentru victoria revoluţiei socialiste.

Autorul evidenţiază faptul că revoluţia socialistă chineză a fost pregătită încă din perioada anterioară de dezvoltare a ţării, în condiţiile istorice ale epocii imperialismului. Ea este o continuare legică a luptei de eliberare a poporului chinez dusă împotriva imperialismului, a moşierilor şi a burgheziei birocratice aservită imperialismului. China, ca şi Rusia — arată V. I. Glunin — a fost centrul unor ascuţite contradicţii economice şi politice interne şi externe, una dintre cele mai slabe verigi ale lanţului imperialismului, ceea ce a creat în ultimă instanţă baza obiectivă a dezvoltării revoluţiei socialiste.

Cartea cuprinde următoarele capitole: I) *Instaurarea dictaturii proletariatului. Începutul revoluţiei socialiste în China.* II) *Terminarea sarcinilor revoluţiei burghezo-democratice şi începutul transformărilor socialiste.* III) *Victoriile hotărîtoare ale revoluţiei socialiste.* IV) *Poporul chinez în lupta pentru avîntul continuu al construcţiei socialiste.*

Expusă într-o formă vie, uşor accesibilă, lucrarea subliniază deosebita însemnătate pentru întărirea lagărului socialist, pentru întărirea păcii în lumea întreagă a succeselor obţinute de poporul chinez în lupta sa pentru construirea socialismului.

Д. Л. ЗЛАТОПОЛЬСКИЙ, *Государственное устройство СССР* (Structura de stat a U.R.S.S.), Государственное издательство юридической литературы, Москва, 1960, 298 p.

Lucrarea cuprinde un bogat material istorico-documentar referitor la structura organizatorică a statului sovietic. Cele 7 capitole ale lucrării analizează, etapă cu etapă, drumul de luptă a clasei muncitoare, călăuzită de Partidul Comunist al Uniunii Sovietice, pentru făurirea unui stat de tip nou — statul socialist. I. *Noţiunea şi principiile de structură ale statului Uniunii Sovietice*; II. *Teoria federaţiei sovietice*; III. *U.R.S.S. — stat unional*; IV. *Republica Unională*; V. *Autonomia sovietică*; VI. *Cetăţenia sovietică* şi VII. *Structura administrativ-teritorială a statului sovietic.*

Lucrarea evidenţiază continua întărire a statului sovietic, unirea strînsă a popoarelor sovietice libere într-o singură mare familie socialistă care construieşte cu paşi repezi comunismul.

G. M. HARTMANN, *Der Materialismus in der Philosophie der griechisch-römischen Antike* (Materialismul în filozofia antichităţii greco-romane), Akademie-Verlag, Berlin, 1959, 50 p.

Apărută în seria de publicaţii intitulată *Antichitatea vie*, editată de Institutul pentru cunoaşterea antichităţii greco-romane al Aca-

demiei de Ştiinţe din Republica Democrată Germană, cartea constituie o primă iniţiere, de pe poziţii marxist-leniniste, a publicului celui mai larg în problemele istoriei filozofiei materialiste antice.

După o analiză succintă a condiţiilor social-istorice în care a apărut şi s-a dezvoltat filozofia antică, în carte sînt tratate probleme ca: filozofia ioniană, materialismul lui Heraclit, materialismul atomiştilor greci, lupta materialismului împotriva idealismului în antichitatea greco-romană şi altele.

Cartea se încheie cu o postfaţă-îndrumar, care conţine numeroase indicaţii bibliografice pentru cititorii care vor să cunoască în mod mai amănunţit şi mai aprofundat filozofia materialistă antică.

GALEN, *Einführung in die Logik* (Galenos, Introducere în logică, Akademie-Verlag, Berlin, 1960, 63 + 27 p.

Cartea a apărut în cadrul publicaţiilor secţiei de filozofie elenistico-romană a Institutului pentru cunoaşterea antichităţii greco-romane al Academiei de Ştiinţe din Republica Democrată Germană. Este o traducere în limba germană a unui rar compendiu de logică, descoperit la mijlocul secolului trecut în Athos, şi intitulat Γαληνοῦ εἰσαγωγὴ διαλεκτική (= *Introducere dialectică a lui Galenos*). Traducerea este făcută de către Jürgen Mau (după ediţia critică a textului întocmită de C. Kalbfleisch) şi este însoţită de un amplu comentariu critic-explicativ aparţinînd aceluiaşi autor.

C. Prantl a contestat paternitatea compendiului de faţă, considerîndu-l drept o lucrare scrisă de un profesor de filozofie nu prea talentat la sfîrşitul secolului al 2-lea şi începutul secolului al 3-lea al erei noastre.

Chiar dacă se va confirma această ipoteză a lui Prantl, arată Jürgen Mau, tratatul de faţă, care este cea mai veche expunere postaristotelică a logicii, nu-şi va pierde valoarea deosebită pentru logica formală contemporană; el constituie o interesantă încercare de a cuprinde într-o unitate superioară cele două sisteme de logică, care erau separate pînă atunci: logica aristotelico-platonică a noţiunilor şi logica stoico-megarică a propoziţiilor.

Cartea mai cuprinde o notă explicativă a principalelor simboluri logice moderne, folosite de autor pentru înţelegerea traducerii, un conspect al conţinutului textului, precum şi un indice al termenilor de logică întîlniţi în textul original şi traduşi în limba germană.

NOTE DE LECTURĂ

Note critice cu privire la psihologia socială americană

Numărul 5/1960 al revistei *Vestnik Moskovskogo Universiteta* publică articolul *Locul şi rolul psihologiei sociale în sociologia americană*, semnat de I. M. Popova.

Urmărind firul istoric al apariţiei şi răspîndirii psihologiei sociale, autoarea subliniază faptul că aceasta a căpătat o mare dezvoltare o dată cu înfiinţarea şcolii psihologice legată de numele lui G. Tarde şi L. Word. Psihologia socială este definită a fi, chipurile, „cercetarea ştiinţifică a experienţei şi comportării indivizilor în relaţiile cu situaţiile social-stimulatoare". Reprezentanţii sociologiei americane socotesc că sociologia trebuie să aibă o poziţie social-psihologică faţă de fenomenele sociale, în fond ea trebuie să devină *teoria comportării indivizilor*. Astfel, Summer, Smoll,

Thomas, Ellwood, Cooley şi alţi sociologi burghezi socotesc că viaţa socială şi sociologia în general se reduce doar la analiza anumitor feluri de comportare a indivizilor. Thomas, de exemplu, consideră că „cea mai importantă problemă a omenirii" este problema „reglării comportării umane".

În momentul de faţă, în toate studiile de sociologie, psiho-sociologii burghezi susţin într-un fel sau altul aceeaşi idee, că sociologia nu este altceva decît ştiinţa care studiază comportarea indivizilor, a relaţiilor dintre ei. În felul acesta problemele sociologice şi sociologia în general se transformă în psihologie socială, sociologii burghezi eludînd astfel complet caracterul legic obiectiv al dezvoltării sociale. Ei caută să ascundă adevărata natură a societăţii capitaliste în spatele comportărilor exterioare, al relaţiilor psihologice dintre indivizi, al intenţiilor şi faptelor lor. Ascund astfel faptul că tocmai relaţiile economice, de producţie formează baza întregii vieţi politice şi spirituale a societăţii. Combătînd ideologia burgheză, clasicii marxism-leninismului au arătat în nenumărate rînduri că fiecare perioadă istorică este supusă unor anumite legi de dezvoltare, iar cercetarea ştiinţifică a societăţii nu se poate reduce numai la studierea relaţiilor de comportare a indivizilor aparţinînd diferitelor grupe sociale — după cum susţin psihologii sociali. Caracterul neştiinţific şi reacţionar al teoriilor acestora constă în „eludarea legilor speciale (istorice), care reglementează naşterea, existenţa, dezvoltarea şi moartea unui organism social dat şi înlocuirea lui cu altul superior" [1].

În continuare, articolul se ocupă cu analiza problemelor şi categoriilor care constituie aşazisul „aparat ştiinţific" al psihologiei sociale. Autoarea începe cu problema formării personalităţii. Psihologii sociali susţin că fiecare personalitate are o „configuraţie" a sa proprie, care o deosebeşte de celelalte personalităţi prin aceea că ea determină un „tip de comportare" caracteristic. Configuraţia personalităţii reprezintă deci un tip specific de comportare. Orice comportare nu este altceva decît o acumulare de obişnuinţe şi deprinderi care, prin natura lor plastică, se schimbă continuu. Omul se formează ca personalitate sub influenţa mediului social. Dar mediul social, în concepţia psihologiei sociale, nu reprezintă altceva decît relaţiile cu alţi oameni. Bogardus, în lucrarea *Bazele psihologiei sociale*, scrie printre altele că cuvîntul *social* se întrebuinţează pentru a marca relaţiile şi participarea indivizilor în grupele de activitate, reacţia lor pozitivă sau negativă faţă de stimulii primiţi de la alte persoane. După Sprott *situaţie socială* înseamnă tot ceea ce putem numi „relaţie de comportare a fiinţei umane cu una sau mai multe fiinţe umane". Reducînd relaţiile sociale la simple relaţii între oameni, ei trec sub tăcere relaţiile economice, de producţie, care definesc caracterul celorlalte relaţii sociale: politice, juridice etc.

Aceeaşi analiză speculativă este proprie şi definiţiei noţiunii de *grupă socială*. Grupa socială este privită ca un „punct central" al interacţiunii umane, ca un „recipient" al proceselor şi schimbărilor sociale, ca regiunea unde personalitatea se naşte, se dezvoltă şi se maturizează. Bogardus afirmă că grupa socială trebuie privită ca un „laborator principal al sociologiei", că ea este „orice şir de indivizi care se află la o apropiere nemijlocită unul faţă de altul". Grupele sociale se definesc în raport cu mărimea lor. Cele mai mici sînt formate din doi indivizi (soţ, soţie, doi prieteni etc.), iar cea mai mare grupă socială este rasa omenească.

Psihologii sociali împart grupele în: formale, care se caracterizează prin anumite principii, obiceiuri, reguli specifice numai ei (familia, orice grupă profesională etc.) şi grupe neformale, reprezentate de interacţiunea întîmplătoare a oamenilor (întîlniri spontane ale unui grup de indivizi). După psihologii sociali societatea este totalitatea acestor grupe, este deci o simplă sumă de interacţiuni ale indivizilor.

Sociologul american Bogardus împarte grupele sociale în grupe primare, „care au cea mai îndelungată influenţă asupra apariţiei

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, p. 158.

şi dezvoltării relaţiilor individului şi a idealurilor sale" şi grupele secundare, adică diferite grupe religioase, politice, profesionale etc.

Concepţiile neştiinţifice ale psihologilor sociali se evidenţiază foarte clar în raţionamentele lui W. Sprott despre corelaţia dintre psihologia socială şi sociologie. El susţine că toate ştiinţele sociale sînt, în ultimă instanţă, psihologice din două puncte de vedere : 1) societatea este compusă din relaţiile fiinţelor umane individuale şi 2) tot ceea ce se numeşte social este numai construcţie mintală. Noţiunile de societate, clasă — după el — nu sînt altceva decît sistemul unor „presupuneri arbitrare, construcţii logice". Această concepţie tipică raţionamentelor nominaliste, subiectiviste, idealiste despre societate se reduce în fond la negarea definiţiei marxist-leniniste a claselor, la negarea completă a rolului luptei de clasă în dezvoltarea socială.

Pentru psihologia socială — real, definitoriu şi important este numai ceea ce se află la suprafaţa vieţii sociale, relaţiile care cer prezenţa fizică a individului sau, după cum scrie Bogardus, „tendinţa de a proceda într-un anumit fel faţă de o oarecare persoană sau faţă de lucrul, obiectul înconjurător". Pentru el relaţiile sociale, de clasă nu sînt importante, ci chiar efemere.

Această afirmaţie subliniază încă o dată poziţia reacţionară, idealist-subiectivistă a psihologilor sociali şi a întregii sociologii burgheze contemporane, care caută prin toate mijloacele să denatureze esenţa societăţii capitaliste, să submineze importanţa interpretării ştiinţifice, marxist-leniniste a fenomenelor sociale.

L. Ş.

Chintesenţa istorică a panteismului

Fenomen ideologic complex, panteismul ridică probleme dificile în faţa cercetătorului istoriei gîndirii filozofice. Aprecierea ştiinţifică, marxist-leninistă a concepţiilor panteiste din punctul de vedere al rezolvării date problemei fundamentale a filozofiei, implică o analiză multilaterală, concret-istorică, solid axată pe fundalul luptei dintre materialism şi idealism în epoca istorică dată, precum şi urmărirea atentă a evoluţiei conţinutului noţiunilor de Dumnezeu şi natură în procesul dezvoltării gîndirii filozofice.

Sensibilă la orice posibilitate de răsturnare a perspectivei ştiinţifice, filozofia burgheză contemporană subliniază în mod curent aspectul religios al concepţiilor panteiste, în efortul evident de înglobare a acestora în seria concepţiilor idealiste, eludînd astfel adevărata lor semnificaţie.

Respingerii oricăror răstălmăciri idealiste şi analizei istorice a conţinutului şi evoluţiei concepţiilor panteiste de-a lungul istoriei societăţii omeneşti — le este consacrat un interesant şi competent studiu semnat de V. V. Sokolov, apărut recent în publicaţia sovietică *Filosofskie Nauki*, nr. 4/1960[1].

Concepţiile panteiste — arată autorul — s-au dezvoltat pe linia considerării celor două noţiuni centrale, Dumnezeu-natură, ca formînd o unitate indisolubilă, identică în esenţă. Această linie se opunea concepţiilor teist-religioase, care separă natura — considerată ca rezultat al unui act de creaţie — de presupusul ei creator înveşmîntat cu atributul transcendentalităţii.

Între apariţia şi dezvoltarea panteismului şi diferitele forme de manifestare a concepţiilor religioase există o legătură strînsă. Panteismul — prin însuşi sistemul său categorial — presupune o oarecare dezvoltare a monoteismului, conchide V. V. Sokolov. Operarea cu aceiaşi termeni de bază : Dumnezeu, ca unic spirit suprem, şi natura, nu înseamnă însă reducerea panteismului la o simplă variantă sau rudă colaterală a religiei monoteiste. Ceea ce separă aceste două fenomene ideologice, avertizează autorul, este în mod decisiv preponderent asupra a ceea ce le uneşte.

Elemente de gîndire panteistă apar numeroase încă în antichitatea greacă. Ele se

[1] В. В. Соколов, *К исторической характеристике пантеизма в западноевропейской философии.*

îmbină cu teze hilozoiste, fără a alcătui însă vreun sistem de gîndire panteistă. Aceste premise reflectă — subliniază autorul — limitele cunoașterii de către om a naturii înconjurătoare. Metoda de cercetare obiectivă a realității — cultivată de materialiștii greci antici — era grevată de folosirea abuzivă și în mod eronat a simplei analogii între ceea ce este imediat perceptibil și ușor inteligibil, pe de o parte, și procesele de ansamblu, natura în întregul ei, pe de altă parte.

Interpretările antropomorfe ale naturii și, îndeosebi, hilozoismul apar astfel nu numai ca o continuare a vechilor reprezentări animiste din epoca preistorică, ci ca exprimînd, totodată, neputința gînditorilor antici de a desluși natura specifică a psihicului. Latura pozitivă a acestor concepții, în condiționarea lor istorică, constă, precizează V. V. Sokolov — în abordarea, în esență materialistă, a omului ca parte a naturii.

Autorul trece în revistă un bogat material documentar privind antichitatea greacă și cea romană surprinse din acest punct de vedere.

Este subliniat pasul înainte făcut de Xenofan, în a cărui concepție, cu vădite sensuri ateiste, spiritul divin dezantropomorfizat nu mai este un creator al lumii, ci un sinonim abstract al naturii. Atenție deosebită acordă autorul momentului reprezentat de stoici (mai ales Seneca și Marc Aureliu) și analizei conceptului central de „logos".

În timpul evului mediu concepțiile panteiste s-au dezvoltat în stringentă opoziție cu religia creștină, oficialitățile Vaticanului afurisind și excomunicînd în repetate rînduri pe cei dovediți sau măcar bănuiți de opinii panteiste.

Autorul distinge interesante filiații în evoluția gîndirii panteiste, mai ales sub influența adîncă și hotărîtoare a neoplatonismului. Emanantismul neoplatonic, pe de o parte, și misticismul lui Plotin, pe de altă parte, vor determina principalele două direcții de dezvoltare a concepțiilor panteiste. Astfel, de concepțiile emanantiste este legat *panteismul naturalist*, care îl dizolva pe Dumnezeu în natură, iar de misticismul neoplatonic este legat *panteismul religios-spiritualist*, care dizolva, dimpotrivă, omul și natura în Dumnezeu, ambele confirmînd însă aceeași unitate de esență a omului și a divinității. Autorul analizează cu multă pătrundere opera *De divisione naturae* a lui *John Scott Erigena*, și concepțiile misticului german *Meister Eckhart*, reprezentativi pentru cele două direcții de dezvoltare a gîndirii panteiste în timpul evului mediu și care ilustrează concludent cunoscuta teză a lui L. Feuerbach, potrivit căreia „panteismul reprezintă în sine negarea teologiei din punctul de vedere al teologiei".

Dar cel mai acut conflict între religie și filozofie, în evul mediu, subliniază autorul, s-a desfășurat în țările Orientului musulman. Islamismul — acest sistem sever al monoteismului consecvent — opunea în mod radical imaginea supranaturală a divinității, naturii concepută ca creație lipsită de relații cauzale independente. Gînditori înaintați ca Ibn-Sina (Avicenna), Ibn-Roșd (Averroes) ș.a. au opus acestor teze ale religiei oficiale afirmarea unității dintre Dumnezeu și natură, concepută în sens emanantist neoplatonic. Funcțiile divinității au fost treptat reduse (s-a renunțat la teza providenței divine, Dumnezeu fiind considerat drept cauză numai în ultimă instanță) iar drepturile naturii recunoscute tot mai mult.

Panteismul se înfățișează astfel, cercetătorului modern, drept *bază metodologică a naturalismului* din epoca Renașterii, și punct de plecare a unor *concluzii ateiste*.

Pagini dense sînt consacrate analizei concepțiilor panteiste ale lui *David din Dinant*, primul filozof apusean care a reconsiderat interpretarea materialistă a lui Aristotel, legînd-o de ideile lui Erigena, și care a dus panteismul pînă la recunoașterea unor principii materialiste. El afirmă ca bază a întregii realități substanța materială întinsă, identificată cu Dumnezeu („prima materie este Dumnezeu"), toate lucrurile, inclusiv corpul și sufletul omului, fiind doar forme de manifestare a acestei substanțe.

În perioada Renașterii concepțiile panteiste dobîndesc o influență covîrșitoare.

Coborînd divinitatea în natură, ele distrug granițele metafizice absolute între diferitele părți ale naturii, pe care o consideră ca un întreg în mișcare, reînviind, într-un sens, concepțiile dinamice asupra naturii proprii antichității. Nicolaus Cusanus, Bruno, Campanella ș.a. dezvoltă teze panteiste în care divinitatea este definitiv strămutată în lucruri, în natură.

În această perioadă se dezvoltă tot mai mult o *concepție organicistă asupra lumii*. Înțelegerea omului ca parte a naturii a dus la o largă întrebuințare a metodelor simplei analogii dintre om și natură. Gîndirea materialistă din sec. XVI și începutul sec. XVII s-a dezvoltat în mare măsură în matca concepțiilor panteiste și organiciste — considerate de V. V. Sokolov ca una din formele de trecere la materialismul mecanicist din secolele XVII și XVIII. Această trecere nu va însemna însă îndepărtarea totală a concepțiilor organicist-hilozoiste și a celor panteiste, în primul rînd, pentru că mecanicismul, arată autorul, nu a reușit să dea un răspuns mulțumitor problemei apariției conștiinței și nici a posibilităților ei de abstractizare.

Aceeași oprire în fața rezolvării științifice a problemelor legate de geneza conștiinței va constitui și una din rădăcinile gnoseologice ale concepției lui Spinoza, apreciată de V. V. Sokolov ca etapă superioară de transformare a panteismului în materialism.

Negarea și depășirea definitivă a oricărui element idealist implicat inevitabil în țesătura chiar celui mai înaintat sistem de gîndire panteistă, transformarea definitivă a panteismului în materialism — conchide autorul — a devenit posibilă numai o dată cu înțelegerea pe deplin științifică a realității în cadrul materialismului dialectic.

O.Ch.

Aspecte ale falsei „teologii a muncii"

Timp de secole, dogma biblică a păcatului originar și promisiunea mîntuirii spirituale a omului au constituit aureola falsă cu care gîndirea creștină încununa suferințele maselor de exploatați. Condițiilor inumane de muncă și existență biserica le opunea așa-numita *viziune expiatoare a muncii*, în cadrul căreia mizeria și jaful sîngeros erau definite ca însoțitori permanenți și inevitabili ai activității de muncă a omului, constituind ceea ce teologii denumesc cu „delicatețe" : „aspectul penibil al muncii".

Dar uriașele transformări revoluționare înfăptuite în anii noștri, eliberarea a sute de milioane de oameni din robia seculară a exploatării, creșterea conștiinței revoluționare a maselor muncitoare în întreaga lume — au determinat apariția unor meandre noi, direcții de atac revizuite și în tabăra teoreticienilor clericalismului contemporan. Teza creștină despre chinul și sudoarea cu care omul, potrivit comandamentului divin, trebuia să-și agonisească hrana — a eșuat lamentabil. Vechiul narcotic cerea un nou ambalaj. Eforturile s-au îndreptat spre reluarea aceleiași probleme în cadrul așa-numitei „teologii a muncii".

Tema muncii a devenit centrală în scrierile unui mare număr de teologi contemporani. Semnificativ în acest sens este și studiul semnat de V. de Couesnongle, profesor la Colegiul teologic din Tourette, în revista occidentală burgheză *Economie et humanisme*, nr. 4/1960, intitulat *Semnificația creștină a muncii* și orientat spre „descoperirea" unui centru de perspectivă care să permită o mai solidă „argumentare" a teologiei muncii[1].

Viziunea expiatoare a muncii, conchide autorul, este insuficientă. Sublinierea dominantă a aspectului de constrîngere și suferință a muncii, în gîndirea creștină de la începuturile ei pînă în zilele noastre, s-ar datora, după Couesnongle, nu funcției sociale profund reacționare a bisericii, ci — surpriză ! — lipsei de gîndire echilibrată la primii creștini, care izbiți de aspectul dureros la muncii în antichitate n-au acordat atenția cuvenită și „realizărilor temporare" ale muncii omenești, lă-

[1] V. de Couesnongle, *Signification chrétienne du travail, Recherche d'un centre de perspective pour une théologie du travail.*

sîndu-le în afara concepției lor supranaturale asupra lumii.

Or, a nega progresele obținute în cunoașterea naturii, în lărgirea continuă a posibilităților omului de a acționa în direcția folosirii conștiente a forțelor naturii — a devenit o chestiune mult prea riscantă chiar pentru teologie. Aceste realizări „temporare" trebuiau încadrate, deci, în dogmatica creștină. Iar greul acestor operațiuni a fost încredințat „teologiei muncii" — veritabil pat procustian, menit să adoarmă suspiciunile creștinului de rînd în ce privește relațiile dintre progresele științei și religie și să faciliteze influența bisericii în rîndul oamenilor muncii.

Dar V. de Couesnongle avertizează împotriva „pericolului" absolutizării acestor realizări ale activității de muncă a omului. *Viziunea demiurgică*, din perspectiva căreia munca apare ca o victorie a omului asupra lumii și continuare a operei divine, ca un mijloc de eliberare a omului de suferință — este respinsă și ea, ca incompletă și exagerată prin entuziasmul ei, prin tendința de a rupe activitatea omului de planul creației divine. Iar legătura cu planul divin este definită, de autorul studiului menționat, în primul rînd, prin persistența suferinței în procesul muncii. Rolul reacționar al acestei teze este evident. Prin ea se încearcă anularea eficienței oricărei activități conștiente, revoluționare a oamenilor muncii pentru eliberarea lor de exploatare și asuprire. Autorul evită, de altfel orice referire la situația socială din țările sistemului mondial socialist, menținîndu-se în domeniile „eternului uman", deși exemplificările sale sînt luate exclusiv din lumea capitalului.

Sub pretenția restabilirii adevăratului echilibru al situației, V. de Couesnongle se declară adeptul unei noi concepții asupra muncii, denumită sintetic *viziune escatologică*, și în cadrul căreia munca este considerată, în mod mistic, ca unul din mijloacele de pregătire a viitoarei „împărății a lui Dumnezeu".

Resorturile interne ale acestei „viziuni" răzbat însă prin crusta de misticism. Situarea activității de muncă a omului în perspectiva escatologică, adică a scopurilor supreme ale divinității, permite autorului să mențină, pe de o parte, rolul expiator al muncii, ca ispășire a păcatului originar (deci, legalizarea teologică a exploatării capitaliste), iar, pe de altă parte, se iau în considerare și realizările tehnicii, progresele materiale ale societății, prezentate, bineînțeles, în mod esențial fals, pentru a crea iluzia „binecuvîntării" științei de către religie.

Astfel, întreg efortul omului este axat, de Couesnongle, pe linia integrării lui în mersul lumii spre instaurarea miticei împărății spirituale a lui Cristos, anunțată în scrierile părinților bisericii creștine. În realizarea acestui plan divin, *muncii* i se atribuie o valoare pur tranzitorie, singura valoare absolută, care conferă biletul de intrare în această „împărăție" fiind decretată virtutea carității, mila creștinească.

Ridicolul acestor teze a fost sesizat de însuși autorul lor. Dacă ceea ce are însemnătate din punct de vedere escatologic este caritatea care inspiră munca omului, urmează, în mod logic, că principala pondere, pentru biserică, revine nu activității concrete a omului, ci sentimentului care îl animă în această activitate. Deci, — și exemplul aparține lui Couesnongle însuși — fie că pieptăn o girafă sau industrializez energia atomică, mila creștinească fiind prezentă în ambele cazuri, ele sînt egale pe plan divin.

Modalitatea evitării acestei fundături este semnificativă. Teoreticianul teolog recurge la prescripțiile părintelui scolasticii sf. Thomas din Aquino, care cerea, ca urmînd căile bisericii, omul să muncească pe măsura posibilităților sale, pentru realizarea lor maximă. Pretinsa susținere a activității productive a omului, a științei, maschează și aici, în mod ipocrit, justificarea teologică a exploatării capitaliste : pentru a nu păcătui omul e sfătuit să-și înzecească la maximum eforturile sale în muncă, să fie animat de milă creștinească și să îndure cu demnitate suferințele.

Teologia muncii își dezvăluie astfel, încă o dată, întregul său profil ideologic, precum și funcția sa nocivă de pavăză a capitalismului.

O. Ch.

O falsă interpretare a determinismului istoric

Este binecunoscută reacțiunea filozofiei burgheze contemporane împotriva determinismului în general, și a determinismului istoric în special. La fel de binecunoscut este și scopul acestei orientări : acela de a nega legitatea istorică, de a semăna confuzie în înțelegerea evenimentelor istorice, de a ascunde adevăratul sens al dezvoltării sociale. În această privință, ideologii reacțiunii burgheze dau dovadă, în general, de unitate de concepții și își aleg — de regulă — direcții comune de atac. Pe o poziție oarecum diferită (cel puțin în aparență) se situează E. Nagel, în articolul *Determinism in History* (*Philosophy and Phenomenological Research*, nr. 3/1960), în care încearcă să combată *indeterminismul*, de pe poziții idealiste.

Declarîndu-se solidar cu istoricii, sociologii și filozofii reacționari care au criticat în ultimii ani „doctrina inevitabilității istorice", autorul respinge, în același timp, și indeterminismul, considerîndu-l o poziție „extremă și dubioasă".

Prin „doctrina inevitabilității istorice" autorul nu desemnează numai teoriile materialist-mecaniciste, vulgare, asupra istoriei. Deși nu citează materialismul istoric printre concepțiile care neagă importanța „factorului personal" în desfășurarea procesului istoric, totuși, solidarizîndu-se cu critica făcută *în ultima vreme* „doctrinei inevitabilității istorice" — critică îndreptată după cum se știe împotriva tezelor materialismului istoric de către ideologii burghezi și revizioniști — autorul indică în mod indirect obiectivul criticii sale : combaterea tezelor sociologiei marxiste asupra determinismului istoric. Deschis însă, E. Nagel ia poziție împotriva unui determinism care exclude rolul factorului subiectiv din istorie. În felul acesta își netezește drumul „criticii" materialismului în general, nefăcînd nici o distincție între materialismul mecanicist și materialismul dialectic, între determinismul mecanicist și determinismul dialectic.

Încercarea de a susține determinismul de pe poziții idealiste este inevitabil sortită eșecului, datorită legăturii indestructibile dintre materialism și determinism. O înțelegere, argumentare și aplicare științifică a determinismului nu se poate realiza decît ținînd seama de corelația obiectivă, esențială dintre necesitate, lege, cauzalitate și necesitate-întîmplare, pe de o parte, necesitate obiectivă — factor subiectiv, libertate, pe de altă parte. Ruperea acestor legături și tratarea lor izolată duce la o interpretare metafizică, unilaterală, la o poziție idealistă, incompatibilă cu știința și o filozofie științifică. Nagel neagă legătura esențială dintre cauzalitate și lege. Aceasta reiese atît din analiza pe care o face noțiunii de determinism, cît și din încercarea de a argumenta că inexistența legilor sociale nu înseamnă inexistența determinismului istoric, pe care îl reduce la un simplu raport cauzal între fenomenele sociale. Poziția sa subiectiv-idealistă asupra determinismului, Nagel și-o definește cu claritate : determinismul, după părerea sa, nu există în realitate, iar pe plan gnoseologic, nu reprezintă o reflectare a determinismului realității obiective, fiind o simplă convenție cu caracter și funcție operaționalistă. „Eu nu cred — declară el — că determinismul este o teză demonstrabilă și consider că dacă determinismul este construit ca un enunț asupra unei trăsături categoriale proprii fiecărui lucru, aceasta este fals... determinismul este de fapt un principiu regulator care formulează obiectivul general al științei, ca o verificare a explicațiilor, ca cercetare în scopul stabilirii condițiilor care determină apariția contingentă a fenomenelor" (p. 316—317).

Extinderea unui asemenea determinism asupra istoriei nu duce cu niciun pas cercetarea înainte, menținîndu-se la abordarea superficială a realității istorice, la o explicație cauzală exterioară, în care cauzele și condițiile reale sînt rupte de legitatea istorică. Încercarea absurdă de a demonstra compatibilitatea determinismului cu negarea legității istorice duce la descriptivismul istoric, pentru care baza cercetării istoriei nu este descoperirea și interpretarea legii, ci operarea exclusivă cu calculul probabilităților. Aprecierea făcută mai sus este justificată și de poziția adoptată de autor în analiza unei probleme logic-metodologice. Ridicînd problema posibilității sau

imposibilității folosirii inducției și deducției în istorie, autorul consideră că spre deosebire de științele naturii, unde într-o demonstrație deductivă premisele conțin generalizări universale, în istorie, premisele sînt acceptate atunci cînd formulează regularități statistice. Legitatea istorică este deci încă o dată vădit negată, fapt ce dovedește caracterul pseudoștiințific al poziției lui Nagel.

Negînd legitatea istorică, Ernest Nagel, în interpretarea pe care o dă determinismului, nu se deosebește, în esență, de reprezentanții convenționalismului, formă camuflată a indeterminismului. Efortul autorului de a susține determinismul de pe poziții idealiste se soldează cu un eșec total, fapt ce dovedește o dată mai mult incompatibilitatea determinismului științific cu idealismul.

M.L.

Despre unele probleme metodologice ale criticii neopozitivismului

Critica filozofiei burgheze contemporane în general, critica neopozitivismului în particular, reprezintă o sarcină de mare însemnătate a frontului filozofic marxist. O contribuție la metodologia acestei critici o reprezintă studiul *Bazele metodologice ale criticii leniniste a conținutului social-politic al pozitivismului*, semnat de I. A. Aseev și apărut în revista sovietică *Vestnik leningradskogo universiteta* (nr. 11/1960).

Critica leninistă a pozitivismului — arată autorul — a fost și rămîne un exemplu clasic pentru demascarea esenței sale neștiințifice, reacționare și a contradicțiilor sale fundamentale. Forța polemicii leniniste se baza întotdeauna pe faptul că ea nu se limita la o simplă contrapunere a tezelor clasice ale teoriei marxiste tezelor filozofiei idealiste. Lenin căuta întotdeauna să scoată la iveală fundamentul *material* al filozofiei burgheze, să o prezinte ca reflectare a condițiilor social-economice determinate ale epocii. Numai în felul acesta este posibilă cunoașterea adecvată a esenței reacționare a pozitivismului, locul lui în lupta de clasă a perioadei imperialiste.

Autorul subliniază că sarcina dezvăluirii conținutului social-politic, ideologic al pozitivismului contemporan este deosebit de dificilă deoarece pozitivismul reprezintă un curent filozofic care caută prin toate mijloacele să mascheze conținutul său ideologic, adepții săi avînd o atitudine nihilistă față de acele laturi ale filozofiei în care *conținutul ideologic* se manifestă cel mai deschis. Neopozitivismul „dovedește" imposibilitatea concepției asupra lumii, care s-ar datora, chipurile, caracterului singular al „experienței" noastre. Neopozitivismul a proclamat caracterul absolut neștiințific al filozofiei istoriei, iar etica și estetica ca discipline normative sînt respinse categoric de adepții acestui curent filozofic.

Pozitivismul, în etapa empiriocriticistă a dezvoltării sale, s-a specializat în cercetarea problemelor metodologice ale științelor naturii, în gnoseologie. Această trăsătură a filozofiei pozitiviste din secolul al XX-lea, asupra căreia V. I. Lenin a atras atenția pentru prima oară, a rămas caracteristică tuturor formelor contemporane ale pozitivismului. Specializarea neopozitivismului a mers atît de departe încît pentru înțelegerea metodelor lui este necesară o pregătire mare în problemele logicii simbolice și ale matematicii.

Pentru V. I. Lenin pozitivismul reprezintă linia humeistă, scepticismul față de posibilitatea cunoașterii realității obiective, agnosticismul filozofic. Dînd această caracterizare pozitivismului, Lenin analizează multilateral consecințele ideologice ale agnosticismului pozitivist. Una din concluziile cele mai importante ale analizei leniniste o constituie sublinierea faptului că menirea obiectivă de clasă a machismului constă în slujirea fățișă a fideismului.

Pentru a fundamenta teza cu privire la legătura machismului cu fideismul, Lenin analizează machismul în *contextul* întregii filozofii burgheze, considerînd că între diferite școli ale filozofiei burgheze există o vădită interacțiune. Comunitatea poziției idealiste și a sarcinilor sociale de clasă care stau în fața

filozofiei burgheze este acel factor care constituie baza alianței dintre pozitivism și fideism. V. I. Lenin arăta nu o dată că scepticismul și relativismul sînt folosite în mod deschis de către curentele reacționare în filozofie pentru apărarea concepțiilor antiștiințifice.

Același lucru se observă și astăzi în cazul agnosticismului neopozitivist. În această ordine de idei, Aseev vorbește despre poziția unuia dintre așa-numiții „filozofi ai naturii" burghezi, J. Maritain, care proclamă conflictul dintre scolastică și știință drept o „neînțelegere istorică", iar operele filozofului scolastic medieval Toma d'Aquino, drept singura filozofie a științei contemporane.

Analizînd conținutul principal al pozitivismului zilelor noastre și în speță concepțiile unor reprezentanți mai de seamă ai lui, cum sînt B. Russel, K. Popper, autorul ajunge la concluzia că ceea ce caracterizează cel mai mult neopozitivismul este scepticismul, scepticism ca scop în sine. Această trăsătură fundamentală a neopozitivismului nu este altceva decît o formă a apologeticii capitalismului „... Scepticismul ieftin al intelectualului etc., toate acestea sînt de fapt mijloace ale luptei de clasă a burgheziei împotriva proletariatului, apărarea capitalismului împotriva socialismului" [1].

Astăzi, cînd dezvoltarea istorică a societății pune acut problema destinului capitalismului, cînd victoria socialismului în lumea întreagă se impune ca un imperativ istoric, interesele vitale ale maselor populare au nevoie nu de scepticism ca metodă și teorie pentru creația istorică conștientă, ci de lumina revoluționară a științei marxiste.

T.U.

O cercetare privind formarea personalității

Articolul lui René Zazzo, intitulat *În legătură cu gemenii* [2], prezintă un interes cu totul deosebit nu numai din punct de vedere psihologic, ci și din punct de vedere al teoriei cunoașterii. Lenin, în *Caiete filozofice*, a enumerat și psihologia copilului printre domeniile pe baza cărora se va dezvolta teoria marxistă a cunoașterii. Autorul critică în repetate rînduri psihologia burgheză, cu tendințele sale empiriste, antiteoretice. El arată necesitatea de a depăși „limitele impuse psihologiei științifice de astăzi, prin frica de idei generale, prin frica de a se pune chestiuni privitoare la „semnificația" ființei umane. De teama de a recădea în cursele și vorbăria metafizicii, majoritatea psihologilor se ține de-o parte în mod prudent atît de problemele unei cauzalități organice cît și de problemele de ordin spiritual. Este de foarte prost gust (în concepția autorilor burghezi — n. ns. — *C.D.*) de a se vorbi despre conștiință, despre persoană, despre libertate" (p. 63).

Critica autorului, judicioasă în ceea ce privește psihologia burgheză influențată de neopozitivism, devine confuză prin extinderea sa asupra psihologiei contemporane în general, autorul neținînd seama de orientarea profund științifică, teoretică a psihologiei pavloviste.

René Zazzo și-a ales ca obiect al cercetărilor sale gemenii monozigoți (gemeni proveniți din același ovul, gemenii „adevărați"), pe care poate fi urmărită cu toată rigoarea științifică formarea și dezvoltarea personalității. Gemenii monozigoți, spre deosebire de frații obișnuiți, au o ereditate, dacă nu chiar absolut identică, dar cel puțin de o maximă similitudine (provenind din același ovul), iar condițiile de mediu precumpănitor identice, ei dezvoltîndu-se în cadrul aceleiași familii și în același timp. Cu toate acestea gemenii monozigoți se formează în absolut toate cazurile ca personalități diferite. Așadar, în afară de factorii principali care contribuie la formarea personalității — ereditate și mediu — , situația gemelară relevă încă un factor important în formarea personalității, care rămîne ascuns în toate celelalte cazuri de diversitate a eredității și a mediului, factor care este relevat de situația gemelară, dar a cărui contribuție la formarea personalității este universal valabil.

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 29, p. 409.
[2] *La Pensée*, nr. 93, septembrie-octombrie 1960.

Autorul articolului, examinînd în decursul a 15 ani 453 de perechi de gemeni monozigoți, și constatînd că n-a existat nici măcar un singur caz în care partenerii să nu fi fost deosebiți din punct de vedere psihologic, se întreabă „cum poate naște identitatea diversitate"? (p. 51). René Zazzo indică drept moment prim de disociere, de diferențiere a unității, unitate determinată de ereditate și mediu identice —, complementaritatea situației de cuplu, funcția pe care fiecare dintre gemeni o ocupă în cadrul acestei complementarități. „Dar situația de gemeni, ca orice situație de cuplu, conferă fiecăruia dintre parteneri valori diferite, complementarități, rivalități. Cuplul este o formă de echilibru cu diferențierea dinamică a elementelor care îl constituie . În acest fel se formează personalități diferite" (p. 53).

René Zazzo trage concluzia parțială că: „gemenii identici ne arată că personalitatea nu se reduce numai la condițiile eredității și ale mediului sau în orice caz ale mediului ca un ansamblu de cadre schematice și inerte (aceeași familie, aceeași școală etc.); gemenii identici ilustrează importanța privilegiată a cuplului, a relațiilor interpersonale în formarea personalității" (p. 54).

Se naște în mod legitim întrebarea: pe ce bază îndeplinesc partenerii funcțiile diferite, complementare ale cuplului? Autorul articolului demonstrează că la baza rolurilor diferite ale partenerilor stau diferențe ereditare minime, cu totul nesemnificative în sine, și care dobîndesc importanță exclusiv prin valorificarea lor socială în cadrul familiei. Așadar, conchide autorul, diferențele somatice operează nu ca determinanți în sine, ci ca factori de organizare a situației gemelare, situație care operează la rîndul ei ca factor de organizare a personalității.

Diferențele ereditare complet nesemnificative în sine, cum ar fi diferența de cîteva grame la naștere, sînt valorificate de familie, care se comportă diferențiat cu copii gemeni, acordînd, de exemplu, o atenție sporită celui „mic". R. Zazzo indică drept moment decisiv în formarea personalității reacția individuală a gemenilor la această comportare diferențiată, rolul pe care individul și-l asumă pe baza acestor diferențe ereditare și chiar sociale minime. „Gemenii ne dau posibilitatea de a sesiza aici dialectica strînsă dintre biologic, psihologic și factorul social" scrie autorul (p. 55).

Toate acestea evidențiază importanța cuplului în formarea personalității la gemenii monozigoți, și în general importanța relațiilor interpersonale, a rolului asumat, în cadrul acestor relații, deci a *activității proprii*, în formarea personalității. Acest lucru, în sine nu reprezintă încă nimic nou, psihologia cunoscînd mai demult importanța relațiilor interpersonale, în special importanța diferitelor forme de cuplu (prieteni, soți etc.) în formarea personalității. Autorul însă arată că „cuplul gemenilor identici are o valoare experimentală, singura experiență posibilă într-un asemenea domeniu (al formării personalității, n.ns. — *C.D.*), prin faptul că diversitatea nu există la origine (ca în cazul cuplurilor obișnuite de soți, prieteni etc. — n.ns. — *C.D.*); sau dacă această diversitate există pe plan somatic, ea este atît de slabă, atît de discretă, atît de disproporționată cu diferențele psihice care vor fi constatate ulterior încît situația de gemeni ne obligă să ne întrebăm asupra efectelor cuplului în formarea și exprimarea personalității" (p. 55). În formarea asimetriilor caracteristice cuplului (dominație-supunere, complementaritate în toate comportamentele), relația cu celălalt ia drept pretext diferențele nesemnificative ale eredității și mediului pentru a instaura sistemul complementarității necesar existenței cuplului.

În acest fel, un pas decisiv în formarea personalității fiecăruia se stabilește prin rolul pe care-l are în cuplu în baza unor cauze minore, cu totul neglijabile. Așadar, psihicul gemenilor — și, ca atare, psihicul în general — nu poate fi explicat numai prin ereditate și mediu, fiind necesar să se ia în considerare folosirea activă a acestor date de către individ. Pentru a dovedi în mod științific caracterul activ al conștiinței în formarea personalității, René Zazzo și-a desfășurat lucrările timp de 15 ani. Studiile sale au dovedit necesitatea unei dialectizări a conținutului metafizic acor-

dat conceptelor de ereditate și mediu de către psihologia burgheză, demonstrînd că ele sînt contrare și unitare în același timp, atît contrapuse cît și dependente unul de celălalt. Personalitatea nu apare deci ca rod pasiv al acestora ci prin transformarea lor activă.

René Zazzo, dezvăluind procesul de autoformare a personalității pe baza datelor eredității și mediului, subliniază importanța rolului pe care individul și-l asumă în cadrul relațiilor interpersonale ce se formează în cuplu.

Printr-o muncă dificilă și ingenioasă, Zazzo a dat un conținut concret, experimental tezei materialiste generale : „Conștiința este determinată organic, social, dar ea devine la rîndul ei determinantă, sursă de autonomie, de libertate. Omul este determinat, dar devine la rîndul lui propriul său creator" (p. 62).

Ereditatea și mediul explică formarea personalității numai pînă la un anumit grad. Cercetările lui Zazzo evidențiază momentul activ în formarea personalității, momentul în care personalitatea se autoformează. Exagerarea momentului de creativitate a conștiinței, subestimarea importanței eredității și mediului duc la un idealism net, la dizolvarea oricărei posibilități de abordare științifică a personalității. Supraaprecierea importanței eredității și mediului și desconsiderarea momentului activ de folosire a acestora de către individ, duc în schimb la o concepție materialistă metafizică, la o predestinare în fața căreia omul ar fi absolvit de orice răspundere morală.

René Zazzo încearcă să se ferească de aceste exagerări. Totuși, desfășurîndu-și cercetările în vederea analizării momentului activ, creator al conștiinței în formarea personalității pe o perioadă atît de îndelungată, el înclină din cînd în cînd, după părerea noastră, spre o exagerare a rolului acestuia. Ceea ce-l readuce însă pe autor de fiecare dată la o poziție justă este cunoașterea și acceptarea învățăturii marxiste care-l face să nu piardă în general linia justă, în pofida acestor exagerări. Teze generale cu caracter materialist, cum ar fi afirmarea caracterului primordial și determinant al eredității și al mediului față de activitatea proprie, sînt în permanență luate în considerare de către autor. Autorul se străduiește — și izbutește în mare măsură — să se mențină în limitele lor. Sîntem de părere că numai convingerile materialiste ale autorului, numai acceptarea marxismului îl ferește pe autor de o specifică îngustime profesională datorită căreia perspectiva momentului cercetat să întunece perspectiva de ansamblu Momentul activ al autoformării personalității pe baza eredității și a mediului, studiat de Zazzo, este deosebit de interesant, dar el devine valoros exclusiv prin încadrarea lui justă, bine proporționată în ansamblul factorilor care contribuie la formarea personalității. Dar, în cadrul ansamblului, acest moment, care sub un anumit aspect și în anumite împrejurări capătă o semnificație și o pondere cu totul deosebită, este totuși momentul secund.

C.D.

BULETIN BIBLIOGRAFIC

V. I. LENIN, *Opere complete*, vol. II, Editura politică, Bucureşti, 1960, 400 p.

V. I. LENIN , *Marxismul despre stat*, Editura politică, Bucureşti, 1960, 174 p.

* * * *90 de ani de la naşterea lui V. I. Lenin* — Studii şi comunicări, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1961, 456 p.

N. BĂLCESCU, *Opere alese*, vol. I şi II, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1960, 322 p. (I) şi 460 p. (II).

* * * *Constanţa, prima regiune colectivizată*, Editura politică, Bucureşti, 1960, 540 p.

D. DANIELOPOLU, *Opere alese*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1960, 499 p.

* * * *Dezvoltarea ideilor fundamentale ale fizicii*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1960, 572 p.

* * * *Dialectica marxistă şi ştiinţele moderne*. Editura politică, Bucureşti, 1960, 450 p.

G. E. GLEZERMAN, *Legile dezvoltării sociale*, Editura politică, Bucureşti, 1961, 200 p.

ATH. JOJA, *Studii de logică*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1960, 392 p.

I. S. KON, *Groaza în faţa legilor istoriei*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1960, 110 p.

B. B. MODRJINSKAIA, *Împotriva falsificatorilor burghezi ai marxismului*, Editura ştiinţifică, 1960, 136 p.

G. V. OSIPOV, *Tehnica şi progresul social*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1960, 320 p.

A. ROTH, CĂLINA MARE, I. IRIMIE, *Ştiinţă şi religie*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1960, 300 p.

S. L. RUBINSTEIN, *Existenţă şi conştiinţă*. Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1960, 381 p.

* * * Ленин и наука, Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1960, 427 стр. (Lenin şi ştiinţa, Editura Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1960, 427 p.).

* * * Велика сила ленінських ідей, Видавництво Лъвівського Університету 1960, 240 стор. (Marea forţă a ideilor leniniste, Editura Universităţii din Lvov, 1960, 240 p.).

GALEN, Einführung in die Logik, Akademie-Verlag, Berlin, 1960, 70 S. (Galenos. Introducere în logică, Editura Academiei, Berlin, 1960, 70 p.).

HERMANN M. G., Der Materialismus in der Philosophie der griechisch-römischen Antike, Akademie-Verlag, Berlin, 1959, 50 S. (Materialismul în filozofia antichităţii greco-romane, Editura Academiei, Berlin, 1959, 50 p.).

ИВАНОВ Г. Т., Значения категорій необхідності і випадковості в пізнанні объек. тивної дійності. Видавництво Київського Університету, 1960, 106 стор. (Ivanov G. T., Importanţa categoriilor necesitate şi întîmplare în cunoaşterea realităţii obiective, Editura Universităţii din Kiev, 1960, 106 p.).

КАРНАУХОВ М. И., Розвиток В. И. Леніным марксистського вчания про пролетарську державу в післяжовтиевий період (1918—1920). Видавництво Київського Університету, 1960, 108 стор. (Karnauhov M. I., Dezvoltarea de către V. I. Lenin a învăţăturii despre statul proletar în perioada de după octombrie (anii 1918—1920), Editura Universităţii din Kiev, 1960, 108 p.).

* * * Критика правосоциалистической идеологии, Издательство ВПШ и АОН при ЦК КПСС, Москва, 1960, 290 стр. (Critica ideologiei socialiste de dreapta. Editura Şcolii Superioare de Partid şi Academiei de Ştiinţe Sociale de pe lîngă C.C. al P.C.U.S., Moscova 1960, 290 p.).

МИТИН М. Б., Философия и современность, Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1960, 284 стр. (Mitin B. M., Filozofia şi contemporaneitatea. Editura Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova 1960, 284 p.).

* * * Основы политических знаний, Министерство культуры РСФСР. Библиотека СССР имени В. И. Ленина, Москва, 1960, 92 стр. (Bazele cunoştinţelor politice, Ministerul Culturii a R.S.F.S.R., Biblioteca „V. I. Lenin", Moscova, 1960, 92 p.).

* * * Очерки по истории философии в России, Издательство Московского Университета, 1960, 388 стр. (Studii de istoria filozofiei în Rusia, Editura Universităţii din Moscova, 1960, 388 p.).

ПОПОВ П. С., История логики нового времени, Издательство Московского Университета, 1960, 262 стр. (Popov P. S., Istoria logicii timpurilor moderne. Editura Universităţii din Moscova, 1960, 262 p.).

* * * Проблемы философии, Сборник работ современных румынских философов, Издательство иностранной литературы, Москва, 1960, 436 стр. (Probleme de filozofie, Culegere de studii din filozofi romîni contemporani, Editura pentru literatură străină, Moscova, 1960, 436 p.).

СУВОРОВ Л. Н., Вопросы диалектики в „Философских тетрадях" В. И. Ленина, Издательство Московского Университета, 1960, 168 стр. (Suvorov L. N., Problemele dialecticii în *„Caietele filozofice"* ale lui V. I. Lenin, Editura Universităţii din Moscova, 1960, 168 p.).

ЗАСЛАВСКАЯ Т. И., Современная экономика колхозов, Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1960, 114 стр. (Zaslavskaia T. I., Economia actuală a colhozurilor, Editura Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1960, 114 p.).

ЗЛАТОПОЛЬСКИЙ Д. Л., Государственное устройство СССР, Государственное издательство юридической литературы, Москва, 1960, 300 стр. (Zlatopolski D. L., Orînduirea de stat a U.R.S.S., Editura de stat pentru literatură juridică, Moscova, 1960, 300 p.).

DIN SUMARELE REVISTELOR STRĂINE

„ВОПРОСЫ ФИЛОСОФИИ"
№ 11/1960.

Передовая, Великая Октябрьская социалистическая революция и современная эпоха (Editorial, Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și epoca actuală).

Академик М. Б. Митин, Ленинизм и крушение колониальной системы империализма (Academician M. B. Mitin, Leninismul și prăbușirea sistemului colonial al imperialismului).

Б. Я. Смулевич, Две общественные системы — два закона народонаселения (B. I. Smulevici, Două sisteme sociale — două legi ale populației).

Ярослав Ладош (Польша), Методологическое значение „Философских тетрадей" В. И. Ленина для развития марксизма в Польше. (Iaroslav Ladoș (Polonia), Însemnătatea metodologică a *Caietelor filozofice* ale lui V. I. Lenin pentru dezvoltarea marxismului în Polonia).

Т. К. Трифонова, Чтобы прийти к коммунизму ... (Заметки литературного критика) (T. K. Trifonova, Pentru a ajunge la comunism... (Note ale unui critic literar).

Янис Имвриотис (Греция), Абстрактное искусство. (Ianis Imvriotis (Grecia), Arta abstractă).

Ю. Б. Молчанов, И. Б. Новик, Против теологической интерпретации естествознания. (I. B. Molceanov, I. B. Novik, Împotriva interpretării teologice a științelor naturii).

Я. Клофач и В. Тлусты (Чехословакия), Кризис эмпирической социологии (I. Klofaci și V. Tlustî (Cehoslovacia), Criza filozofiei empirice).

И. С. Андреева, А. В. Гулыга, Вопросы мира в западно-европейской философии XVII—XVIII веков. (I. S. Andreeva, A. V. Guliga, Problemele păcii în filozofia vest-europeană din sec. XVII și XVIII).

DEUTSCHE ZEITSCHRIFT FÜR PHILOSOPHIE
Nr. 9/1960

Helmut Droste und Gerhard Jung, *Der Weg zum vollgenossenschaftlichen Dorf in der Deutschen Demokratischen Republik* (Calea spre satul pe deplin cooperativizat în Republica Democrată Germană).

Kurt Krambach, *Zur Überwindung der kulturellen Kluft zwischen Stadt und Land im Siebenjahrplan* (Cu privire la ştergerea deosebirii culturale dintre oraş şi sat în perioada septenalului).

Hartmut Richter, *Die Rolle der Psychologie bei der Entwicklung des sozialistischen Bewusstseins* (Rolul psihologiei în dezvoltarea conştiinţei socialiste).

H. Zerle, *Zur Bestimmung des Verhältnisses zwischen Arbeits- und Familienmoral* (Cu privire la determinarea raportului dintre morala muncii şi morala familiei).

L. Mamut, *Ludwig Gall — Aus der Geschichte des utopischen Sozialismus* (Ludwig Gall — Din istoria socialismului utopic).

Diskussion

(Discuţii)

Horst Reinhardt und Jürgen Schmollack, *Zur Entwicklung der marxistisch-leninistischen Ethik in der Deutschen Demokratischen Republik* (Asupra dezvoltării eticii marxist-leniniste în Republica Democrată Germană).

Hedi Mühlberg, *Die Grundfrage der Philosophie und die Ästhetik* (Problema fundamentală a filozofiei şi estetica).

FILOSOFICKÝ ČASOPIS

Nr. 5/1960

Ladislav Hrzal, *15 let budování Československé republiky a základní otázky kulturní revoluce* (15 ani de construire a Republicii Cehoslovace şi problemele fundamentale ale revoluţiei culturale).

Antonin Samek, *Krize mechanického materialismu v biologii* (Criza materialismului mecanicist în biologie).

Diskuse

(Discuţii)

Vilmos Sós, *Problémy teorie kauzality v Marxove „Kapitalu"* (Probleme ale teoriei cauzalităţii în „Capitalul" lui Marx).

Jaroslav Klofač — Vojtěch Tlustý, *Dialektický zákon rozporu* (Legea dialectică a contradicţiei).

Jan Beránek — Josef Adamec, *Filosofické problémy lékařské vědy* (Probleme filozofice ale ştiinţei medicale).

Jiři Cvekl, *K některým ideologickým a metodologickým otázkám psychiatrie* (Asupra unor probleme ideologice şi metodologice ale psihiatriei).

Milan Machovec, *Zamyšlení nad knihou K. Macha — M. Marušiak*, „Etika a dnešek" (Consideraţii asupra cărţii lui K. Mach — M. Marusiak „Etica şi contemporaneitatea").

Oleg Sus, *Sémantické problémy umění u Josefa Durdíka* (Probleme semantice ale artei la Josef Durdik).

„ФИЛОСОФСКИЕ НАУКИ"
№ 4/1960

Передовая, Актуальные задачи исследований по историческому материализму и философским проблемам научного коммунизма (Editorial, Sarcinile actuale de cercetare în domeniul materialismului istoric şi al problemelor filozofice ale comunismului ştiinţific).

Л. Н. Коган, В. А. Киселева (Свердловск), Технический прогресс в СССР и ликвидация профессиональной ограниченности рабочего. (L. N. Kogan, V. A. Kiseleva (Sverdlovsk), Progresul tehnic în U.R.S.S. şi lichidarea limitării profesionale a muncitorului).

А. П. Петрашик, Разработка исторического материализма в ГДР в борьбе с буржуазной идеологией и ревизионизмом. (A. P. Petraşik, Studierea materialismului istoric în R.D.G. în lupta împotriva ideologiei burgheze şi a revizionismului).

Э. Г. Кузюкова, В. И. Угрюмов, В плену эмпирической буржуазной социологии (об одном совещании югославских социологов) (E. G. Kuziukova, V. I. Ugriumov, În captivitatea sociologiei empirice burgheze (Despre o consfătuire a sociologilor jugoslavi).

А. К. Сухотин (Томск), К вопросу о содержании категорий действительности и ее отношении к необходимости. (A. K. Suhotin (Tomsk), Cu privire la problema conţinutului categoriei de realitate şi la raportul ei cu necesitatea).

Г. А. Подкорытов (Ленинград), Роль дедукции в познании (G. A. Podkorîtov (Leningrad), Rolul deducţiei în cunoaştere).

А. Н. Любинская, Проблема соотношения художественного метода и стиля в свете ленинской теории отражения (A. N. Liubinskaia, Problema raportului dintre *metoda artistică şi stil în lumina teoriei leniniste a reflectării*).

П. П. Стокроцкий (Рязань), Философское значение учения Н. Е. Введенского (P. P. Stokroţki (Reazan), Însemnătatea filozofică a învăţăturii lui N. E. Vvedenski).

В. В. Соколов, К исторической характеристике пантеизма в западно-европейской философии (V. V. Sokolov, Despre caracterizarea istorică a panteismului în filozofia vest-europeană).

Г. А. Ватьян, Из истории борьбы армянских марксистов против махизма (1907—1914 гг.) (G. A. Vatian, Din istoria luptei marxiştilor armeni împotriva machismului (1907—1914).

Б. Д. Спиртус (Симферополь), Из истории борьбы с механицизмом в советский период (1918—1931 гг.). (B. D. Spirtus (Simferopol), Din istoria luptei împotriva mecanicismului în perioada sovietică, (1918—1931).

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

A. M. FRENKIAN, **Scepticismul grec şi filozofia indiană**, 76 p., 2,25 lei.

ŞT. STÎNCĂ, **Mediul social ca factor patologic**, 28 p., 7,90 lei.

ŞT. C. MICHĂILESCU, **Pagini filozofice alese**, 203 p., 5,65 lei.

M. BREAZU, **Cunoaşterea artistică**, 316 p., 12 lei.

AL. TĂNASE, **Libertate şi necesitate**, 324 p., 12,30 lei.

* * * **50 de ani de la apariţia operei lui V. I. Lenin „Materialism şi Empiriocriticism"**, 244 p., 7,80 lei.

* * * **Studii de materialism dialectic**, 263 p., 8,05 lei.

* * * **Din istoria filozofiei în Romînia**, vol. I — 264 p., 10,40 lei; vol. II — 402 p., 21 lei; vol. III — 427 p., 19,90 lei.

Colecţia „Texte filozofice"

Lomonosov, 212 p., 6,35 lei

Radişcev, 316 p., 11 lei.

Saint—Simon, Fourier, Owen, 360 p., 9 lei.

Decembriştii, 334 p., 9,75 lei.

Voltaire, Rousseau, 276 p., 5 lei.

FR. BACON, **Noul Organon**, 236 p., 10,50 lei

ERATĂ

Pag.	rîndul	în loc de :	se va citi :	din vina :
378	13 de jos	şi întrajutorarea	ci întrajutorarea	autorului
379	19 „ „	confruntărilor dintre	confruntărilor cu	„
449	14 „ „	mari	mai	tipografiei
460	17 de sus	P.M.R.	P.C.R.	autorului
461	7 „ „	Vorbirea lor	Vorbăria lor	„
499	7 de jos, col. II	inferioare	de bază	„
531	13 de sus, col. I	convenţionalismului	condiţionalismului	„

ÎNTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 2
BUCUREȘTI
c. 1006

Lei 6.—

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

I 7877

ANUL VIII 1961

DIN SUMAR

CREŞTEREA ROLULUI FACTORULUI SUBIECTIV ÎN PROCESUL CONSTRUCŢIEI SOCIALISTE DIN ŢARA NOASTRĂ — VASILE RUS

UNELE PROBLEME ALE DIALECTICII DEZVOLTĂRII PROGRESIVE A SOCIETĂŢII NOASTRE ÎN ETAPA DESĂVÎRŞIRII CONSTRUCŢIEI SOCIALISTE — C. BORGEANU

PROBLEMELE MUZICII ÎN „ESTETICA" LUI HEGEL — GEORGE BĂLAN

UNELE ASPECTE FILOZOFICE ALE ASTRONOMIEI ACTUALE — CĂLIN POPOVICI

METODĂ ŞI OBIECT ÎN ŞTIINŢELE NATURII — STELIAN POPESCU

PROBLEME GNOSEOLOGICE ÎN FILOZOFIA LUI HERACLIT — T. PAPADOPOL

ROLUL GAZETELOR DE UZINĂ ÎN FORMAREA ŞI DEZVOLTAREA NOII ATITUDINI SOCIALISTE FAŢĂ DE MUNCĂ — P. BĂRBULESCU şi O. HOFFMAN

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

1990

0 JUL 2005

7877

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

DLC 2014

CERCETĂRI FILOZOFICE

IAȘI 2022

3
ANUL VIII
1961

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

3830

1964

„CERCETĂRI FILOZOFICE" REVISTĂ DE FILOZOFIE

APARE DE 6 ORI PE AN

COMITETUL DE REDACȚIE

ACAD. C. IONESCU-GULIAN, *redactor responsabil*; ACAD. ATH. JOJA; ACAD. M. RALEA; PROF. T. BUGNARIU, membru corespondent al Academiei R. P. R.; PROF. M. BREAZU; PROF. STANCIU STOIAN; PROF. D. D. ROȘCA (Cluj); PROF. DAN BĂDĂRĂU; C. VLAD; N. BELLU, *redactor responsabil adjunct*; H. WALD

REDACȚIA: BUCUREȘTI, B-dul Ilie Pintilie nr. 6, tel. 12.17.90

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

Anul VIII, nr. 3 1961

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

SUMAR

Pag.

VASILE RUS, Creşterea rolului factorului subiectiv în procesul construcţiei socialiste din ţara noastră 549
C. BORGEANU, Unele probleme ale dialecticii dezvoltării progresive a societăţii noastre în etapa desăvîrşirii construcţiei socialiste 573
GEORGE BĂLAN, Problemele muzicii în „Estetica" lui Hegel 587
CĂLIN POPOVICI, Unele aspecte filozofice ale astronomiei actuale 613
STELIAN POPESCU, Metodă şi obiect în ştiinţele naturii 629
T. PAPADOPOL, Probleme gnoseologice în filozofia lui Heraclit 649

ACTIVITATEA PRACTICĂ ŞI PROBLEMELE DEZVOLTĂRII CONŞTIINŢEI SOCIALISTE

P. BĂRBULESCU şi O. HOFFMAN, Rolul gazetelor de uzină în formarea şi dezvoltarea noii atitudini socialiste faţă de muncă 671

DISCUŢII

ACHIM MIHU (Cluj), Elementele forţelor de producţie 687
N. ZAHARIA (Iaşi), Timpul organic sau biologic 703

COMUNICĂRI

A. I. MALININ (U.R.S.S.), A. S. Puşkin — sociolog 715
BOGDAN STUGREN (Cluj), Elemente materialiste în gîndirea naturaliştilor din secolul al XIII-lea (în Apusul Europei) 731

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

Din problematica ateistă (*Oct. Cheţan*); Încotro se îndreaptă sociologia burgheză contemporană (*L. Grünberg*); Un studiu monografic în problema originii conştiinţei (*N. Dumitru*); O nouă contribuţie la studiul logicii „Capitalului" lui Marx (*N. Stahovskaia*) 737

Pag.

MIȘCAREA FILOZOFICĂ DE PESTE HOTARE

Logica materialist-dialectică împotriva iraționalismului contemporan (*Henri Wald*); Tendințe în etica burgheză contemporană (*L. Miroș*) 763

NOTE

Note bibliografice 781
Note de lectură 784
Buletin bibliografic 791
Din sumarele revistelor străine 795

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
ИНСТИТУТ ФИЛОСОФИИ

ФИЛОСОФСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Год издания VIII, № 3 1961

СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

ВАСИЛЕ РУС, Возрастание роли субъективного фактора в процессе социалистического строительства в РНР 549
К. БОРДЖЯНУ, Некоторые вопросы диалектики прогрессивного развития румынского общества на этапе завершения социалистического строительства 573
ДЖЕОРДЖЕ БЭЛАН, Проблемы музыки в «Эстетике» Гегеля 587
КЭЛИН ПОПОВИЧ, Некоторые философские аспекты современной астрономии 613
СТЕЛИАН ПОПЕСКУ, Метод и объект естественных наук 629
Т. ПАПАДОПОЛ, Гносеологические проблемы философии Гераклита 649

ПРАКТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ

ПЕТРЕ БЭРБУЛЕСКУ и О. ХОФФМАН, Роль заводской газеты в создании и развитии нового отношения к труду 671

ДИСКУССИИ

АКИМ МИХУ (Клуж), Элементы производительных сил 687
Н. ЗАХАРИЯ (Яссы), Органическое или биологическое время 703

СООБЩЕНИЯ

А. И. МАЛИНИН (С.С.С.Р.), А. С. Пушкин — Социолог 715
БОГДАН СТУГРЕН (Клуж), Материалистические элементы в мышлении натуралистов XVIII века (Западная Европа) 731

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Из атеистической проблематики (*О. Кецан*); Куда идет современная буржуазная социология (*Л. Грюнберг*); Монография по вопросу о происхождении сознания (*Н. Думитру*); Новый вклад в изучение логики в „«Капитале» Маркса (*Н. Стаховская*) 737

Стр.

ФИЛОСОФСКОЕ ДВИЖЕНИЕ ЗА РУБЕЖОМ

Диалектико-материалистическая логика против современного иррационализма (*Генри Вальд*); Некоторые тенденции в современной буржуазной этике (*Л. Мирош*) 763

ЗАМЕТКИ

Библиографические заметки 781
По страницам печати 784
Библиографический бюллетень 791
Из содержания иностранных журналов 795

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

ACADEMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE PHILOSOPHIE

RECHERCHES DE PHILOSOPHIE

VIIIe année, n° 3 1961

SOMMAIRE

Page

VASILE RUS, Accroissement du rôle du facteur subjectif dans le processus de l'édification socialiste dans la République Populaire Roumaine . . . 549

C. BORGEANU, Problèmes de la dialectique du développement progressif de la société socialiste dans l'étape de parachèvement de la construction socialiste 573

GEORGE BĂLAN, Les problèmes de la musique dans l'*Esthétique* de Hegel 587

CĂLIN POPOVICI, Quelques aspects philosophiques de l'astronomie actuelle 613

STELIAN POPESCU, Méthode et objet dans les sciences naturelles 629

T. PAPADOPOL, Problèmes gnoséologiques dans la philosophie d'Héraclite 649

L'ACTIVITÉ PRATIQUE ET LES PROBLÈMES DU DÉVELOPPEMENT DE LA CONSCIENCE SOCIALISTE

P. BĂRBULESCU et O. HOFFMAN, Le rôle du journal de l'usine dans la formation et le développement d'une nouvelle attitude, socialiste, à l'égard du travail 671

DISCUSSIONS

ACHIM MIHU (Cluj), Les éléments des forces productives 687

N. ZAHARIA (Iaşi), Le temps organique ou biologique 703

COMMUNICATIONS

A. I. MALININE (U.R.S.S.), A. S. Pouchkine — sociologue 715

BOGDAN STUGREN (Cluj), Eléments de matérialisme dans la pensée des naturalistes du XIIIe siècle de l'Europe occidentale 731

CRITIQUE ET BIBLIOGRAPHIE

Problèmes de l'athéisme (*Oct. Cheţan*) ; De quel côté se dirige la sociologie bourgeoise contemporaine ? (*L. Grünberg*) ; Une étude monographique sur l'origine de la conscience (*N. Dumitru*) ; Nouvelle contribution à l'étude de la logique du « Capital » de Marx (*N. Stahovskaia*) 737

Page

LE MOUVEMENT PHILOSOPHIQUE À L'ÉTRANGER

La logique matérialiste-dialectique contre l'irationalisme contemporain (*Henri Wald*) ; Tendances dans l'éthique bourgeoise contemporaine (*L. Miroș*) 763

NOTES

Notes bibliographiques 781
Notes de lecture 784
Bulletin bibliographique 791
Extraits des sommaires des revues étrangères 795

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

CREȘTEREA ROLULUI FACTORULUI SUBIECTIV ÎN PROCESUL CONSTRUCȚIEI SOCIALISTE DIN ȚARA NOASTRĂ

DE

VASILE RUS

Dînd o soluționare materialist-dialectică problemei fundamentale a filozofiei, clasicii marxism-leninismului au rezolvat totodată în mod științific și problema raportului dintre condițiile obiective și factorul subiectiv în dezvoltarea societății.

Este important de subliniat că, încă în primele opere de maturitate, Marx și Engels au făcut o critică zdrobitoare concepțiilor idealiste despre istorie. Bunăoară, în *Ideologia germană*, operă comună a lui Marx și Engels, ca și în lucrarea lui Marx, *Mizeria filozofiei*, se face o critică nimicitoare a concepțiilor idealiste despre dezvoltarea societății.

Dar, atît în aceste opere cît și în lucrările de mai tîrziu, Marx și Engels, subliniind rolul determinant al condițiilor economice în viața socială, au subliniat totodată și influența reciprocă a ideilor politice, juridice etc. asupra dezvoltării societății. În opera sa *Ludwig Feuerbach și sfîrșitul filozofiei clasice germane*, Engels, explicînd și clarificînd esența materialismului istoric, face o critică zdrobitoare concepțiilor vulgarizatoare și dezvăluie raportul dintre condițiile obiective și acțiunea factorului conștient. „Într-un punct... istoria dezvoltării societății este esențial deosebită de aceea a naturii. În natură, dacă facem abstracție de efectul acțiunii oamenilor asupra ei, avem de-a face numai cu forțe inconștiente, oarbe, care acționează unele asupra altora și prin a căror interacțiune se impun legile generale. ... În istoria societății, dimpotrivă, cei care acționează sînt oamenii înzestrați cu conștiință, care acționează cu chibzuință sau pasiune în vederea unor scopuri anumite; nimic nu se întîmplă fără o intenție conștientă, fără un scop voit. Dar oricît de importantă ar fi această deosebire pentru cercetarea istorică, mai ales pentru cercetarea diferitelor epoci și evenimente, ea nu poate schimba faptul că mersul istoriei este dominat de legi interne generale" [1].

---

[1] Karl Marx, F. Engels, *Opere alese*, vol. II, E.S.P.L.P. 1955, p. 423—424.

În condițiile imperialismului și ale revoluției proletare, în condițiile construcției societății socialiste, Lenin a dezvoltat și a elaborat din toate punctele de vedere raportul dintre condițiile obiective și factorul subiectiv în dezvoltarea socială, subliniind, o dată cu rolul primordial, determinant al condițiilor obiective, și rolul crescînd, transformator și, în anumite condiții, hotărîtor al factorului subiectiv în procesul răsturnării orînduirii capitaliste și al construirii societății socialiste și comuniste.

Dezvăluind și zdrobind concepțiile idealist-subiectiviste asupra dezvoltării societății, Lenin expune și dezvoltă în mod științific esența învățăturii marxiste despre societate și istorie și clarifică raportul dintre condițiile obiective și factorul subiectiv în dezvoltarea societății. „Marxismul se deosebește de toate celelalte teorii socialiste — scria Lenin — printr-o minunată îmbinare a unei perfecte lucidități științifice în analiza situației obiective și a desfășurării obiective a evoluției cu cea mai categorică recunoaștere a importanței energiei revoluționare, a creației revoluționare și a inițiativei revoluționare a maselor, precum și, bineînțeles, a diferitelor personalități, grupuri, organizații, partide..."[1].

În acest spirit, Lenin arată — de pildă — că „nu orice situație revoluționară dă naștere unei revoluții, ci numai o situație în care schimbările obiective se îmbină cu schimbări subiective, și anume : capacitatea *clasei* revoluționare de a întreprinde acțiuni revoluționare îndeajuns de *puternice* pentru a înfrînge (sau a slăbi considerabil) vechiul guvern, care niciodată, nici chiar în epoca crizelor, nu „cade" dacă nu-l răstorni" [2].

Clasicii marxism-leninismului au distins — așadar — în dezvoltarea socială două laturi : latura obiectivă și cea subiectivă, condițiile obiective și factorul subiectiv.

Prin factor obiectiv, marxism-leninismul înțelege condițiile vieții materiale a societății și mai ales modul de producție care determină caracterul activității oamenilor, precum și procesele și legile obiective de dezvoltare a societății, care există independent de voința și de conștiința oamenilor.

Prin factor subiectiv, marxism-leninismul înțelege conștiința oamenilor, care reflectă condițiile obiective, precum și organizarea și activitatea conștientă a maselor, a claselor, a partidelor și a unor personalități.

Să ne oprim mai amănunțit asupra trăsăturilor care definesc factorul subiectiv. Cînd definim categoria de factor subiectiv , trebuie să avem în vedere nu numai oglindirea în conștiința oamenilor a condițiilor vieții materiale, a proceselor și legilor obiective de dezvoltare a societății, ci și organizarea și activitatea conștientă a maselor, a claselor, a partidelor și a unor personalități, activitate care decurge din această oglindire și care este îndreptată către un scop bine definit. Ideea în sine, spunea Marx, nu este un factor care creează istoria. Ea devine forță socială numai cînd pătrunde în mase, le însuflețește și le stimulează. Definirea factorului subiectiv numai prin conștiință, făcînd abstracție de formele instituționale, de organizarea și activitatea maselor, a claselor, a partidelor, așa cum se procedează în unele studii din literatura noastră filozofică, este unila-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 13, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 23.
[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 21, Edit. P.M.R., 1952, p. 202—203.

terală. Noțiunea factorul subiectiv este mai largă decît aceea de conștiință. Aceasta din urmă este o parte din factorul subiectiv, este inclusă în cadrul acestuia. Foarte just sublinia filozoful sovietic I. M. Dimitrenko că „subiectivul nu se reduce la cadrul conștiinței, ci se manifestă și în activitatea maselor și a diferitelor personalități" [1]. La aceasta trebuie adăugat că factorul subiectiv include de asemenea și un element atît de important ca formele instituționale și de organizare a maselor. Clasicii marxism-leninismului, ori de cîte ori s-au referit la necesitatea întăririi rolului factorului subiectiv, subliniau de fiecare dată importanța deosebită a organizării maselor, a organizării clasei muncitoare, a dezvoltării inițiativei creatoare a acestora. Experiența istoriei a dovedit clar că, în rezolvarea cu succes a sarcinilor puse de dezvoltarea ascendentă a societății, alături de conștiință, un rol extrem de important în progresul societății îl joacă unitatea organizatorică a maselor populare, și în primul rînd a clasei muncitoare și a partidului ei.

În raportul dintre condițiile obiective și factorul subiectiv, rolul primordial în dezvoltarea societății îl au condițiile obiective care determină acțiunea factorului subiectiv, caracterul și orientarea generală a activității conștiente a maselor. Totodată materialismul istoric, combătînd teoriile fataliste care încercau să nege însemnătatea activității conștiente a oamenilor, să propage pasivitatea maselor, a subliniat rolul activ al factorului subiectiv în dezvoltarea societății.

„Dezvoltarea politică, juridică, filozofică, religioasă, artistică etc., arăta Engels, se întemeiază pe dezvoltarea economică. Dar toate acestea acționează totodată și una asupra celeilalte, precum și asupra bazei economice. Situația economică nu este *singura cauză activă*, toate celelalte fiind numai efect pasiv, ci are loc o interacțiune pe baza necesității economice, care *în ultimă instanță* se impune întotdeauna" [2].

În orînduirile sociale bazate pe exploatare, factorul subiectiv progresist s-a afirmat cu deosebire în epocile revoluționare [3].

Creșterea rolului factorului subiectiv se manifestă în decursul întregului proces al dezvoltării sociale. În procesul trecerii de la o orînduire socială perimată la alta superioară sporește capacitatea oamenilor, a claselor progresiste de a influența activ mersul dezvoltării sociale, crește rolul maselor (al conștiinței și al organizării lor) — ca principale făuritoare ale istoriei. În orînduirile presocialiste, îndeosebi în perioadele așa-numitei dezvoltări pașnice, cînd clasele dominante reacționare reușesc să îndepăr-

---

[1] I. M. Dimitrenko, *Despre categoriile de obiectiv și subiectiv*, în *Vestnik Leningradskogo Universiteta*, nr. 23, Leningrad, 1958.

[2] K. Marx, F. Engels, *Opere alese*, vol. II, ediția a II-a, E.S.P.L.P., 1955, p. 552.

[3] În acțiunea sa asupra proceselor obiective, factorul subiectiv poate să accelereze desfășurarea proceselor obiective necesare. În acest caz, el joacă un rol progresist. Pe de altă parte, factorul subiectiv poate frîna dezvoltarea proceselor obiective. În acest caz el joacă un rol regresiv. De pildă, suprastructura burgheză și instrumentul ei principal, statul, apără din răsputeri orînduirea economică a capitalismului, care și-a trăit de mult traiul și care frînează dezvoltarea mai departe a forțelor de producție. Statele burgheze, pentru a salva de la pieire orînduirea economică burgheză, recurg la violență, înșelăciune și reprimă lupta maselor de oameni ai muncii împotriva asupririi și exploatării. Prin aceasta ele frînează mersul înainte al societății.

teze masele de activitatea politică, factorul subiectiv, reprezentat de ideile, instituțiile și activitatea unor clase retrograde exercită o acțiune negativă asupra dezvoltării sociale.

În orînduirile presocialiste, forțele spontane ale dezvoltării sociale îi domină pe oameni, greutatea specifică a activității sociale conștiente este relativ mică, ceea ce se exprimă în ponderea redusă a rolului factorului subiectiv. În cadrul orînduirii capitaliste acțiunea conștientă și gradul de organizare politică ating cel mai înalt nivel în activitatea și ideologia clasei muncitoare, în hotărîrea revoluționară și voința ei de neclintit, în fermitatea și intransigența clasei muncitoare manifestate pe terenul luptei împotriva exploatării și dominației capitaliste.

În revoluția proletară, socialistă, activitatea conștientă a maselor capătă o importanță hotărîtoare. Acest lucru este determinat de condițiile obiective care generează revoluția socialistă. În orînduirea capitalistă apar forțe de producție uriașe a căror continuă dezvoltare este împiedicată de relațiile de producție capitaliste. Devine imperios necesară și posibilă, ca o cerință legică obiectivă, înlocuirea proprietății private cu proprietatea socială socialistă, lichidarea oricăror forme de exploatare a omului de către om. Toate aceste cerințe puse de necesitatea istorică obiectivă, respectiv de procesul dezvoltării forțelor de producție, constituie condițiile obiective principale care generează revoluția socialistă și determină rolul deosebit, hotărîtor al factorului subiectiv în revoluția proletară. Prin aceste sarcini istorice pe care trebuie să le rezolve, prin caracterul ei, revoluția socialistă se deosebește calitativ, radical de toate revoluțiile care au precedat-o.

Dacă revoluția burgheză, de pildă, găsește relațiile de producție capitaliste gata pregătite, apărute spontan în orînduirea feudală, revoluția socialistă are ca sarcină să făurească în mod conștient aceste relații, după instaurarea dictaturii proletariatului. Aceasta face ca în revoluția socialistă activitatea conștientă și spiritul de organizare a maselor populare să se manifeste incomparabil mai mult decît în revoluția burgheză. De aici și influența mare, rolul deosebit, calitativ nou al factorului subiectiv în revoluția socialistă. Așa cum arăta Lenin, în perioada revoluției socialiste, cînd înseși condițiile obiective cer o încordare a tuturor capacităților omenești : a conștiinței, a voinței, a fanteziei și a pasiunii a milioane de oameni, factorul subiectiv joacă un rol hotărîtor, căpătînd o amploare necunoscută nici uneia din tipurile de revoluții sociale premergătoare revoluției socialiste.

După instaurarea dictaturii proletariatului, construirea societății socialiste ridică cu mai multă ascuțime problema rolului conștiinței, al organizării și activității conștiente a maselor, și în primul rînd al clasei muncitoare, condusă de partidul comunist. După ce a cucerit puterea politică, clasa muncitoare folosește această putere pentru a zdrobi împotrivirea claselor răsturnate de la putere și a sprijinitorilor lor dinafară, pentru a crea noi relații de producție, pentru a construi socialismul și apoi comunismul. Deși premisele materiale ale socialismului (uriașa dezvoltare a forțelor de producție, caracterul social al producției etc.), necesare pentru trecerea revoluționară la relațiile de producție socialiste, au fost create în sînul societății capitaliste, economia socialistă nu poate să ia naștere în sînul

orînduirii capitaliste, așa cum încearcă să susțină unii ideologi burghezi și revizioniști contemporani.

Încă Lenin a supus unei critici biciuitoare și a nimicit toate încercările de a răspîndi în rîndul clasei muncitoare iluzia că relațiile capitaliste s-ar putea transforma treptat, pe nesimțite, spontan în relații socialiste, că orînduirea capitalistă s-ar putea astfel integra „evolutiv" în socialism. Lenin a arătat, și viața, experiența tuturor țărilor socialiste fără excepție, a confirmat, că baza economică a socialismului se creează după cucerirea puterii politice de către proletariat.

Aceasta face ca, în condițiile perioadei de trecere, rolul politicului (un element principal al factorului subiectiv) în apariția și dezvoltarea economiei socialiste să crească considerabil. Politicul a jucat un rol activ în toate orînduirile sociale. Fiind produsul și expresia unei anumite orînduiri economice, politicul, la rîndul lui, exercită o mare influență asupra economicului, tocmai pentru că exprimă în modul cel mai concentrat cerințele dezvoltării economiei. În acest sens sublinia Lenin, că, „politicul nu poate să nu aibă întîietate asupra economicului. A gîndi altfel înseamnă să uiți abecedarul marxismului"[1].

Această întîietate a politicului asupra economicului nu trebuie înțeleasă însă în sensul că politicul ar fi factor prim, iar economicul factorul țecund, că politicul ar determina în mod arbitrar dezvoltarea economicului. Politicul este întotdeauna un produs al economicului, un produs al unei orînduiri economice date. Cînd vorbim despre întîietatea politicului, avem în vedere că fără puterea politică nici o clasă nu-și poate menține dominația economică. Apărînd pe baza economică, politicul ajută bazei economice să se consolideze, să se dezvolte. „...Interesele de clasă cele mai esențiale și mai „hotărîtoare" — scria Lenin — pot fi satisfăcute numai prin prefaceri *politice* radicale în general: îndeosebi interesul economic fundamental al proletariatului poate fi satisfăcut numai printr-o revoluție politică, care să înlocuiască dictatura burgheziei prin dictatura proletariatului" [2].

În apariția și dezvoltarea economiei socialiste, rolul politicului crește considerabil față de orînduirile presocialiste. Crearea și dezvoltarea economiei socialiste nu are loc în mod spontan, ci în mod conștient, în mod planic. Activitatea statului clasei muncitoare și a partidului marxist-leninist de construire a economiei socialiste este bazată pe cunoașterea și pe respectarea legilor obiective ale dezvoltării societății socialiste.

PROCESELE ȘI LEGILE OBIECTIVE DE DEZVOLTARE A SOCIETĂȚII SOCIALISTE CARE DETERMINĂ CREȘTEREA ROLULUI FACTORULUI SUBIECTIV

Socialismul dă naștere unui fapt cu totul nou, de o importanță covîrșitoare, necunoscut în orînduirile presocialiste, și anume faptul că în societatea socialistă milioane de oameni acționează în mod conștient în vederea

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 32, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 67.
[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 5, E.P.L.P., 1953, p. 375.

construirii noii orînduiri. Socialismul, arăta Lenin, creează pentru prima oară posibilitatea „de a atrage într-adevăr majoritatea oamenilor muncii în arena unei activități în care ei pot să se manifeste, să-și desfășoare aptitudinile, să dea la iveală talentele care se află în popor — izvor neatins — și pe care capitalismul le apăsa, le strivea și le înăbușea cu miile și milioanele" [1].

Creșterea și situarea pe primul plan a rolului factorului subiectiv în perioada de trecere de la capitalism la socialism nu trebuie nicidecum înțeleasă în sens subiectivist și voluntarist, în sensul că factorul subiectiv ar avea rolul determinant în dezvoltarea societății socialiste. Și în socialism condițiile obiective, formate din fenomene și procese care nu depind de conștiința și de voința oamenilor, a claselor sociale, determină latura subiectivă. Tocmai procesele obiective noi de dezvoltare a societății socialiste creează condițiile necesare și posibilitatea creșterii continue a rolului factorului subiectiv în perioada de trecere de la capitalism la socialism.

Aceste procese constau în: apariția și dezvoltarea proprietății socialiste asupra mijloacelor de producție (procesul principal din care decurg toate celelalte procese obiective care urmează), dezvoltarea neîntreruptă a forțelor de producție, apariția și întărirea relațiilor de producție socialiste, schimbarea mecanismului acțiunii legilor economice în socialism și apariția unor noi legi economice proprii socialismului, lichidarea claselor exploatatoare, creșterea și întărirea clasei muncitoare etc.

Apariția și dezvoltarea proprietății socialiste asupra mijloacelor de producție determină o schimbare radicală a vieții materiale a societății, și înainte de toate, a relațiilor economice dintre oameni. Totodată apariția și dezvoltarea proprietății socialiste determină schimbarea radicală a raportului dintre dezvoltarea spontană și cea conștientă în favoarea dezvoltării conștiente. Prin însăși natura ei proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție devine baza obiectivă a unei dezvoltări sociale, care nu mai este rezultatul încrucișării unei multitudini de voințe contradictorii individuale ci rezultatul străduințelor comune ale marii majorități a oamenilor muncii, care acționează în mod conștient spre un scop unic determinat: construirea societății socialiste, iar în U.R.S.S. construirea comunismului.

După instaurarea dictaturii proletariatului, în țara noastră s-au petrecut schimbări radicale în cadrul condițiilor vieții materiale. Procesul de apariție și dezvoltare a proprietății socialiste asupra mijloacelor de producție este cea mai profundă schimbare în cadrul condițiilor obiective din țara noastră. Acest proces, care determină organizarea conștientă a producției și a întregii vieți sociale, începe o dată cu naționalizarea întreprinderilor industriale, miniere, bancare, de asigurări și transporturi.

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 26, E.S.P.L.P., 1954, p. 391.

Prin naționalizare, clasa muncitoare, condusă de partidul ei, a înlăturat principalul izvor al dezvoltării spontane în industrie — proprietatea privat-capitalistă asupra mijloacelor de producție — și a lichidat ca clasă burghezia industrială, financiară și marea burghezie comercială. Au fost înlăturate în felul acesta piedicile care frînau dezvoltarea forțelor de producție în industrie. Eliberate de cătușele relațiilor capitaliste, forțele de producție au primit un puternic impuls în dezvoltarea lor, ceea ce a dus la transformarea radicală a țării noastre. Totodată, prin naționalizare s-au creat condiții pentru creșterea rolului factorului subiectiv. Lichidarea ca clasă a burgheziei a contribuit în mod esențial la descătușarea activității și inițiativei creatoare, la creșterea conștiinței clasei muncitoare. Au fost trezite, în sînul clasei muncitoare surse inepuizabile de energie și de inițiativă, de forțe creatoare și de talente care erau zăgăzuite de burghezie. În această privință, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej arăta: „Înfăptuind acest act revoluționar, vom putea stimula toate energiile creatoare ale poporului nostru printr-o muncă conștientă și însuflețită" [1].

Descătușarea activității și inițiativei creatoare a milioane de oameni ai muncii din țara noastră și atragerea acestora la organizarea conștientă a producției și a întregii vieți sociale au dus la dezvoltarea și la consolidarea continuă a proprietății socialiste prin înfăptuirea consecventă a industrializării țării, acordîndu-se prioritate industriei grele, prin dezvoltarea rapidă a tuturor ramurilor economiei naționale, prin crearea de noi ramuri de producție inexistente înainte, prin creșterea mereu ascendentă, impetuoasă a forțelor de producție, prin organizarea și dezvoltarea mișcării cooperatiste meșteșugărești, prin creșterea uriașă a fondului de locuințe, de școli, spitale, case de odihnă etc.

Procesul de dezvoltare și de consolidare continuă a relațiilor de producție socialiste, procesul de înlocuire a dezvoltării spontane cu conducerea conștientă a vieții sociale se caracterizează printr-un ritm deosebit de viu și în agricultură. Aceste procese, care au început prin crearea gospodăriilor agricole de stat pe pămînturile aparținînd statului, prin înființarea stațiunilor de mașini și tractoare, s-au dezvoltat și se dezvoltă în mod continuu prin transformarea socialistă a agriculturii, care a cuprins aproape întreaga țărănime. Cooperativizarea agriculturii este, în linii generale, înfăptuită. În lupta pentru lărgirea și consolidarea pozițiilor socialismului și pentru lichidarea definitivă a bazei economice capitaliste, o importanță istorică a avut-o *Decretul Prezidiului Marii Adunări Naționale al R.P.R. din 28 martie 1959 pentru lichidarea rămășițelor oricăror forme de exploatare a omului de către om în agricultură*. Prin aplicarea acestui decret a fost lichidată ultima clasă de exploatatori: chiaburimea. O dată cu aceasta s-a pus capăt pentru totdeauna în țara noastră exploatării omului de către om. Astăzi economia noastră socialistă cuprinde în întregime industria, transporturile, comerțul, sistemul bancaro-financiar și de credit, iar în agricultură circa 86% din suprafața

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 173.

arabilă a țării. Toate acestea înseamnă, așa cum a arătat tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej la Congresul al III-lea al P.M.R., că în țara noastră a fost creată baza economică a socialismului. Oamenii muncii din țara noastră au devenit stăpîni conștienți ai vieții lor materiale și sociale. Se înfăptuiește cu succes în țara noastră acel salt pe care Engels îl numea saltul omenirii din imperiul necesității oarbe în imperiul libertății.

Existența proprietății socialiste asupra mijloacelor de producție în țara noastră a determinat o modificare radicală în mecanismul legilor economice, respectiv apariția unor noi legi, proprii socialismului, care nu acționează spontan, ci sînt folosite în mod conștient.

Folosirea conștientă a legilor economice în socialism rezultă din existența proprietății socialiste asupra mijloacelor de producție, din caracterul principial nou al relațiilor de producție în socialism. Conducerea conștientă a vieții sociale devine posibilă totodată datorită cunoașterii științifice a legilor obiective de dezvoltare a societății socialiste de către oamenii muncii, cunoaștere oglindită în concepția cu adevărat științifică despre lume a clasei muncitoare cristalizată în politica partidului. Tocmai datorită faptului că izvoarele principale ale spontaneității în dezvoltarea socială au fost înlăturate, rolul factorului subiectiv în socialism se manifestă atît de viguros. Proprietatea socialistă îi unește pe oamenii muncii și dă naștere unei asemenea forțe motrice a dezvoltării sociale cum este unitatea de voință și de acțiune a tuturor oamenilor muncii, unitate care stă la baza activității lor conștiente, de planificare a economiei și a dezvoltării întregii vieți sociale.

Activitatea conștientă a maselor în perioada de trecere de la capitalism la socialism crește și ca urmare a unor modificări care au loc în însuși cadrul factorului subiectiv, modificări care se petrec în mod legic în toate țările care pășesc pe calea construcției socialiste. Ca urmare a instaurării dictaturii proletariatului, clasa muncitoare devine clasă dominantă, conducătoare a societății, iar instrumentul principal de prefacere socialistă a vieții sociale îl constituie statul socialist. Partidul marxist-leninist devine partidul conducător, iar ideologia socialistă, ideologie dominantă în societate.

Datorită faptului că societatea socialistă se dezvoltă exclusiv pe o linie și într-un ritm accelerat, factorul subiectiv acționează și el ascendent: pe măsură ce construcția societății socialiste în țara noastră înaintează și pe măsură ce rolul factorului subiectiv crește, raportul dintre dezvoltarea spontană și cea conștientă se schimbă în mod continuu. Această schimbare are loc în sensul înlocuirii din ce în ce mai mult a dezvoltării spontane prin conducerea conștientă și organizată a proceselor sociale. Schimbarea raportului dintre dezvoltarea spontană și cea conștientă în favoarea celei din urmă este caracteristică numai orînduirii socialiste.

Participarea și creșterea continuă a rolului factorului subiectiv în viața socială devine, în perioada de trecere de la capitalism la socialism și mai apoi în socialism, o cerință obiectivă, o lege a dezvoltării societății.

PRINCIPALELE CARACTERISTICI ALE CREȘTERII ROLULUI FACTORULUI SUBIECTIV ÎN TRANSFORMAREA SOCIALISTĂ A ȚĂRII NOASTRE

a) Sporirea și întărirea continuă a rolului conducător al partidului în viața economică, de stat și culturală.

Traducerea în viață a sarcinilor grandioase trasate de Congresul al III-lea al P.M.R. în vederea desăvîrșirii construcției socialismului în țara noastră atrage după sine o creștere vertiginoasă a rolului factorului subiectiv. În spatele fiecărei cifre cuprinse în planul de dezvoltare a economiei naționale pe anii 1960—1965 și în schița planului economic de perspectivă pe 15 ani, stau milioanele de constructori conștienți ai noii orînduiri, conștiința, voința, pasiunea și entuziasmul revoluționar creator al maselor de oameni ai muncii, care muncesc cu abnegație pentru transpunerea în viață a politicii partidului. Dezvoltarea bazei tehnice-materiale a socialismului, creșterea rapidă a forțelor de producție, încheierea procesului de făurire a relațiilor de producție socialiste în întreaga economie în vederea desăvîrșirii construcției socialismului, ridicarea continuă a nivelului de trai material și cultural al oamenilor muncii, aceste sarcini principale ale planului șesenal cheamă la viață mari energii creatoare. „...Cu cît este mai profundă transformarea pe care dorim s-o înfăptuim, — arăta Lenin — cu atît mai mult trebuie să trezim interesul pentru această transformare și atitudinea conștientă față de ea, convingînd de necesitatea acestei transformări alte milioane și zeci de milioane de oameni" [1]. Forța principală care face acest lucru este partidul, organizațiile sale care sînt chemate să desfășoare o și mai largă muncă politică și organizatorică pentru ca toți oamenii muncii să cunoască sarcinile planului șesenal și să lupte cu entuziasm pentru traducerea lor în viață. *Sporirea și întărirea continuă a rolului conducător al partidului în viața economică, de stat și culturală, precum și situarea pe primul plan a conducerii de către partid a construcției socialiste, constituie o caracteristică principală a creșterii rolului factorului subiectiv în viața socială a țării noastre.*

În acțiunea de defăimare a marxism-leninismului dusă de revizioniștii contemporani, un loc important îl ocupă negarea de către aceștia a tezelor leniniste privind rolul conducător al partidului în construcția socialistă. Ei susțin că în condițiile construirii socialismului partidul ar avea doar rolul de a înregistra fenomenele sociale, schimbările intervenite în construcția socialistă, schimbări care ar avea loc în mod spontan și nu conștient. Ei susțin că dezvoltarea societății în ansamblu pe calea socialismului este, chipurile, rezultatul unei înglobări mecanice, haotice a eforturilor unor oameni luați individual sau a unor colective răzlețe.

Lenin a subliniat de nenumărate ori că numai sub conducerea partidului comunist, care este întruchiparea celei mai înalte conștiințe, a unității și forței de organizare a proletariatului, se poate înfăptui dictatura proletariatului, se poate construi societatea socialistă. Întreaga experiență

[1] V. I. Lenin. *Opere*, vol. 31, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 482.

a țărilor socialiste a confirmat și confirmă învățătura marxist-leninistă că socialismul nu este rezultatul unei dezvoltări spontane haotice, așa cum susțin revizioniștii, ci este o societate cu un înalt nivel de organizare, creată prin munca conștientă a milioane de oameni care acționează nu în mod anarhic și răzleț, ci în mod planificat și strîns uniți printr-un țel comun. Partidul este acela care organizează, însuflețește și conduce activitatea milioanelor de oameni ai muncii pentru înfăptuirea țelului comun — construirea socialismului și apoi a comunismului.

Rolul partidului ca element principal, conducător al factorului subiectiv rezultă în primul rînd din faptul că el dezvăluie în mod conștient, științific necesitatea istorică obiectivă, legile dezvoltării sociale și este unicul conducător conștient politic al clasei muncitoare. Fiind purtătorul și propagatorul singurei concepții științifice despre lume — marxism-leninismul și întruchipînd în programul și activitatea sa practică necesitatea istorică a mișcării societății către socialism, partidul marxist-leninist acționează ca exponent conștient politic principal al acestei necesități istorice obiective. Partidul realizează contopirea socialismului științific cu mișcarea muncitorească, înarmează clasa muncitoare cu înțelegerea științifică a necesității istorice. Partidul îndrumă, organizează și mobilizează clasa muncitoare la luptă pentru înfăptuirea cerințelor obiective care guvernează procesul istoric al revoluției și construcției socialiste. Partidul educînd clasa muncitoare în spiritul marxism-leninismului, o înarmează cu conștiința menirii sale istorice, o ajută să înțeleagă cerințele istorice, să devină conștientă de interesele ei fundamentale, de sarcinile istorice pe care trebuie să le rezolve. „Partidul întruchipează tot ce e mai bun în poporul nostru; el este inima fierbinte și conștiința poporului, înțelepciunea și voința sa colectivă" [1].

Rolul partidului marxist-leninist ca element principal, conducător al factorului subiectiv rezultă din faptul că el este forma cea mai înaltă a organizării de clasă a proletariatului. Aceasta se exprimă prin unitatea organizatorică a partidului, prin unitatea de program, de strategie și de tactică, prin unitatea sa de gîndire și de acțiune, printr-o disciplină unică obligatorie pentru toți membrii partidului. Toate acestea sînt posibile deoarece partidul clasei muncitoare și-a însușit și aplică în mod ferm principiul leninist organizatoric fundamental al construcției partidului proletar — principiul centralismului democratic. Acest principiu îmbină în mod armonios centralizarea strictă cu democrația internă de partid, disciplina de fier cu activitatea și inițiativa membrilor de partid, cu existența unor drepturi largi ale membrilor de partid, conducerea colectivă a partidului cu răspunderea personală pentru îndeplinirea sarcinilor încredințate. Acest principiu imprimă partidului proletar caracterul unei organizații revoluționare puternice prin unitatea sa de voință și de acțiune.

Rolul partidului ca element principal conducător al factorului subiectiv rezultă, de asemenea, din faptul că el desfășoară o vastă activitate de organizare a factorului subiectiv în diferite etape ale luptei. Această activitate se desfășoară în mai multe direcții: în direcția intro-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *40 de ani de luptă a partidului*, Edit. politică, 1961, p. 23.

ducerii în mase a spiritului de disciplină și de organizare, în direcția unirii și conducerii activității tuturor organizațiilor proletare în numele unui scop unic, în direcția perfecționării continue a mecanismului de stat și obștesc, a inițierii și aplicării unor forme de activizare a maselor care să facă posibilă o atragere crescîndă și cît mai eficace a maselor la conducere.

„Pe măsura înaintării pe calea socialismului — a arătat tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej la Congresul al III-lea al P.M.R.—, rolul conducător al partidului în viața socială crește tot mai mult, deoarece sarcinile construcției socialiste cer unitatea de voință și acțiune a întregului popor, profunda cunoaștere a legilor de dezvoltare a societății, o clară perspectivă istorică" [1].

Partidul stabilește în diferitele perioade ale construcției socialiste direcțiile principale de dezvoltare a economiei naționale, dă directive pe baza cărora se rezolvă principalele probleme politice, economice și organizatorice, dă indicații călăuzitoare pentru elaborarea planurilor de dezvoltare a economiei naționale, determină caracterul și conținutul acestor planuri, asigură concentrarea tuturor eforturilor spre înfăptuirea sarcinilor construcției economiei socialiste.

În elaborarea politicii sale în toate domeniile, partidul nostru pornește totdeauna de la interesele fundamentale ale poporului, de la o analiză riguros științifică a condițiilor obiective și subiective, a sarcinilor revoluției, a raporturilor dintre clase și a situației politice internaționale, se inspiră în mod creator din experiența istorică a P.C.U.S. și a celorlalte partide comuniste și muncitorești frățești. Planurile de dezvoltare a industriei, agriculturii, comerțului, transporturilor și celorlalte ramuri ale economiei naționale, lupta pentru industrializarea socialistă a țării, pentru transformarea socialistă a agriculturii și pentru ridicarea nivelului de trai material și cultural al oamenilor muncii reflectă cu fidelitate necesitatea obiectivă, cerințele trecerii țării noastre la socialism, reflectă cu fidelitate interesele vitale ale poporului nostru muncitor. Crearea bazei tehnice-materiale a socialismului constituie temelia marilor prefaceri săvîrșite în toate domeniile vieții sociale de către oamenii muncii eliberați de exploatare.

Partidul nostru s-a călăuzit și se călăuzește după învățătura leninistă, potrivit căreia veriga principală a construcției socialismului este industrializarea socialistă, dezvoltarea cu precădere a industriei grele cu pivotul ei, industria constructoare de mașini, capabilă să asigure înzestrarea cu mașini și utilaje a tuturor ramurilor industriei, agriculturii, transporturilor. În elaborarea programului de industrializare socialistă a țării, partidul nostru a ținut seama totdeauna de condițiile concrete, de resursele naturale și a fundamentat aceste planuri pe baza unei analize profund științifice a tuturor posibilităților obiective și subiective existente în fiecare etapă a dezvoltării economiei socialiste. Directivele Congresului al III-lea al P.M.R. pentru planul de dezvoltare al economiei naționale pe anii 1960 — 1965 și pentru programul economic de perspectivă sînt rezultatul unei analize riguros științifice a tuturor condițiilor obiective și subiective care

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de-al III-lea Congres al P.M.R.*, Edit. politică, București, 1960, p. 104.

s-au creat în perioada ce a urmat Congresului al II-lea al P.M.R., sînt o oglindire veridică a necesităților concrete ale trecerii la desăvîrșirea construcției socialiste în țara noastră și reflectă fidel interesele tuturor oamenilor muncii din R.P.R.

Caracteristic pentru planul șesenal este ritmul înalt de dezvoltare a economiei naționale. După cum se știe, în 1965 producția industrială va fi de aproximativ de 2,1 ori mai mare decît în 1959. Ritmul mediu anual de creștere va fi în industrie de circa 13% față de ritmul de aproximativ 10% în anii 1954—1959. Arătînd că pentru realizarea acestor sarcini sînt create toate condițiile obiective, Congresul al III-lea al P.M.R. a subliniat necesitatea luării unor măsuri în vederea folosirii cît mai depline a uriașelor posibilități de care dispune economia noastră națională. *Cu alte cuvinte, congresul atrăgea atenția că, atîta timp cît avem create toate condițiile obiective pentru traducerea în viață a sarcinilor planului șesenal, reușita acestei lupte depinde aproape în întregime de factorul subiectiv, de îmbunătățirea și ridicarea pe o treaptă superioară a activității politice, economice și organizatorice a organelor locale de partid și de stat, a organizațiilor obștești și a maselor populare.* Acest lucru este pe deplin posibil datorită faptului că în ultimii ani, ca expresie a preocupării C.C. al P.M.R. pentru ridicarea permanentă a rolului conducător al partidului în construcția socialistă, a crescut capacitatea organizatorică și educativă a organelor de partid și a sfaturilor populare în conducerea economiei și culturii, în rezolvarea problemelor locale în lumina intereselor generale ale economiei naționale, s-a îmbogățit experiența și calificarea cadrelor, care rezolvă cu succes problemele care le stau în față.

Ca urmare a industrializării socialiste, ca urmare a muncii politice și educative desfășurate de partid, se întărește rolul organizator și conducător al clasei muncitoare în opera de construire a socialismului. În anii dintre cele două congrese eroica noastră clasă muncitoare și-a afirmat cu mai multă tărie rolul ei de conducătoare a statului și a întregului popor în opera de făurire a orînduirii socialiste în țara noastră.

Clasa muncitoare din țara noastră a cunoscut o puternică creștere a nivelului ei politic și ideologic, devenind un constructor conștient al noii societăți socialiste și exprimînd astfel creșterea rolului factorului subiectiv în condițiile construirii socialismului. Fiind cea mai revoluționară și înaintată clasă, înarmată cu teoria marxist-leninistă, deținînd în virtutea acestor calități puterea politică și împreună cu întregul popor principalele mijloace de producție industriale, clasa muncitoare, prin statul socialist și sub conducerea partidului, acționează ca factor organizator al economiei socialiste, participă tot mai activ la rezolvarea treburilor obștești și de stat, la elaborarea și traducerea în viață a planurilor de dezvoltare a economiei naționale, conduce cu pricepere și fermitate munca întregului popor pentru construirea socialismului.

Partidul Muncitoresc Romîn realizează cu consecvență o politică de întărire continuă a alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, de atragere treptată a țărănimii pe drumul socialismului. Hotărîtor pentru rezultatele obținute în construcția socialistă la sate a fost și este puternicul sprijin acordat țărănimii de statul democrat-popular prin

credite, semințe, material săditor, animale de rasă, îngrășăminte, mijloace mecanizate ale stațiunilor de mașini și tractoare. La sfîrșitul acestui an agricultura va dispune de 52 000 tractoare fizice, 48 500 semănători mecanice, aproape 23 200 combine de cereale păioase, toate produse de industria noastră socialistă; numărul specialiștilor cu pregătire medie și superioară din agricultură trece de 34 000.

Ocupîndu-se de crearea și asigurarea bazei tehnice-materiale a agriculturii, partidul nostru s-a îngrijit în același timp de creșterea rolului factorului subiectiv în procesul transformării socialiste a agriculturii. De nenumărate ori partidul a subliniat că chezășia îndeplinirii cu succes a sarcinilor legate de transformarea socialistă a satelor noastre constă în desfășurarea de către organizațiile de partid a unei perseverente munci politice de masă în rîndurile țărănimii muncitoare. Trecerea maselor de țărani muncitori de la producția fărîmițată la relațiile de producție socialiste se poate realiza numai pe baza metodei liberului consimțămînt, atunci cînd fiecare țăran muncitor înțelege, pe bază de exemple concrete, superioritatea gospodăriei mari, socialiste și este de acord să intre de bunăvoie într-o asemenea gospodărie, care îi asigură o viață îmbelșugată. Rezultatul acestei activități se exprimă în faptul că mase tot mai largi de țărani muncitori, al căror nivel de conștiință crește continuu, pornesc pe drumul socialismului. La plenara C.C. al P.M.R. din 30 iunie și 1 iulie a.c. tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej arăta că în perioada după Congresul al III-lea al partidului, trecerea țărănimii spre gospodării colective a căpătat din ce în ce mai mult un caracter de masă.

Directivele Congresului al III-lea al partidului nostru prevăd încheierea procesului de colectivizare a agriculturii pînă în 1965. Îndeplinirea cu succes a acestei sarcini istorice atrage după sine o afirmare și mai viguroasă a rolului factorului subiectiv. Munca politică educativă pe care o desfășoară în prezent organizațiile de partid în rîndurile țărănimii muncitoare este din ce în ce mai vie și are ca obiective principale consolidarea și lărgirea relațiilor de producție socialiste la sate prin transformarea întovărășirilor agricole în gospodării colective, prin unirea gospodăriilor colective mici în gospodării colective mai mari și prin întărirea economică-organizatorică și dezvoltarea lor multilaterală.

Înfăptuirea transformării socialiste a agriculturii formează, dezvoltă și consolidează conștiința social-politică socialistă a țărănimii muncitoare, o ridică pe o treaptă superioară, ceea ce constituie o caracteristică importantă a creșterii rolului factorului subiectiv în construirea socialismului.

În lupta pentru ridicarea continuă a conștiinței maselor muncitoare, pentru formarea atitudinii comuniste față de muncă, partidul și statul țin seama de faptul că această conștiință nu se poate realiza numai prin muncă educativă, că în ultimă instanță factorul determinant sînt condițiile materiale ale existenței. Cointeresarea materială a oamenilor muncii în rezultatele muncii lor, de pildă, constituie o mare forță în opera de făurire a conștiinței socialiste, de dezvoltare a atitudinii comuniste față de muncă. Împletirea acestei cointeresări cu entuziasmul revoluționar al maselor populare stîrnit de rezultatele muncii reprezintă una din legile generale ale construcției socialiste. Viața a confirmat geniala prevedere

a lui Lenin, care a arătat că socialismul se construieşte nu nemijlocit pe bază de entuziasm, ci cu ajutorul entuziasmului, pe bază de cointeresare personală. Subliniind necesitatea aplicării cu stricteţe a principiului cointeresării materiale, care are menirea de a stimula iniţiativa creatoare a oamenilor muncii, tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej arăta : „Experienţa acumulată de P.C.U.S. de-a lungul deceniilor, ca şi propria noastră experienţă în construcţia socialistă, în dezvoltarea industriei, agriculturii, în organizarea schimbului de mărfuri dintre oraş şi sat, demonstrează necesitatea respectării consecvente a principiului cointeresării materiale — pîrghie puternică pentru creşterea producţiei şi productivităţii muncii, ridicarea calificării şi întărirea disciplinei socialiste a oamenilor muncii, într-un cuvînt pentru bunul mers al construcţiei socialiste"[1].

Aplicarea consecventă de către partidul nostru şi statul democrat-popular a principiului socialist al repartiţiei după cantitatea şi calitatea muncii depuse a contribuit la dezvoltarea conştiinţei socialiste a oamenilor muncii, la combaterea unor manifestări înapoiate, ca indisciplină în muncă, absenţe nemotivate de la lucru etc.

Bineînţeles că formarea conştiinţei socialiste a oamenilor muncii nu are loc în mod automat şi spontan. Munca educativă, politică, ideologică şi culturală desfăşurată de partid, de statul democrat-popular, de organizaţiile de masă şi obşteşti, care au un rol din ce în ce mai mare în viaţa noastră socială, este un factor de însemnătate principială în munca pentru făurirea conştiinţei socialiste a oamenilor muncii.

Ca urmare a transformărilor social-economice, a muncii politice desfăşurate de partid, a luat naştere şi se dezvoltă tot mai mult o morală nouă, socialistă, o nouă atitudine faţă de muncă, faţă de bunurile obşteşti şi de îndatoririle sociale, noi relaţii de întrajutorare tovărăşească între cei ce muncesc.

Expresia cea mai elocventă, rezultatul practic de o însemnătate extrem de mare al creşterii conştiinţei socialiste a oamenilor muncii din ţara noastră, a cuprinderii de către ideologia socialistă a unor mase din ce în ce mai largi de oameni ai muncii este participarea crescîndă a maselor muncitoare la înfăptuirea măreţelor sarcini ale construcţiei socialiste, precum şi la conducerea conştientă a economiei. Cu alte cuvinte, ea înseamnă creşterea continuă şi impetuoasă a rolului factorului subiectiv. Între nivelul de dezvoltare a conştiinţei socialiste şi întărirea rolului factorului subiectiv există o legătură strînsă , o interdependenţă dialectică. În procesul formării conştiinţei socialiste pe lîngă condiţiile obiective (apariţia şi dezvoltarea proprietăţii socialiste, lichidarea claselor exploatatoare, făurirea relaţiilor de producţie socialiste etc.) care sînt determinante, acţionează şi factorul subiectiv — partidul clasei muncitoare, statul democrat popular, ideologia marxist-leninistă etc. Conştiinţa socialistă în dezvoltare duce la rîndul ei la

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări, 1955—1959*, Edit. politică, Bucureşti, 1959, p. 622.

creșterea și întărirea continuă a rolului factorului subiectiv.

Înfăptuirea politicii partidului, de dezvoltare a economiei naționale, de ridicare a nivelului de trai material și cultural al oamenilor muncii, este nemijlocit legată de vasta activitate economică, organizatorică și cultural-educativă, desfășurată de statul democrat-popular, de organele sale centrale și locale. „Partidul se preocupă cu cea mai mare grijă de întărirea continuă a orînduirii noastre noi, de perfecționarea funcționării organelor de stat și a activității de conducere a economiei, de dezvoltarea democrației socialiste, prin atragerea tot mai largă a oamenilor muncii la conducerea treburilor obștești, sporirea rolului organizațiilor obștești în viața socială" [1].

b) Participarea din ce în ce mai largă și conștientă a maselor populare la opera de construire a socialismului

Însușirea de către mase din ce în ce mai largi de oameni ai muncii a concepției marxist-leniniste, înțelegerea mai profundă a fenomenelor vieții sociale, a liniei politice a partidului nostru de construire a societății socialiste, înțelegerea faptului că avîntul din ce în ce sporit al economiei socialiste înseamnă ridicarea nivelului de trai material și spiritual al oamenilor muncii — toate acestea au dus la *o participare din ce în ce mai largă și conștientă a maselor populare la opera de construire a socialismului.*

Aceasta constituie o caracteristică deosebit de importantă a creșterii impetuoase a rolului factorului subiectiv în perioada de trecere de la capitalism la socialism.

Partidul nostru aplică în mod creator învățătura marxist-leninistă cu privire la atragerea maselor populare la construcția economică și culturală, la conducerea treburilor de stat și obștești, îndrumă lupta pentru perfecționarea și adîncirea continuă a democrației socialiste. Încă din primii ani ai construcției socialiste partidul și guvernul au acordat o atenție deosebită creării premiselor necesare și a unei multitudini de forme de participare conștientă și activă a maselor la organizarea și conducerea vieții economice. Astfel, toate întreprinderile de stat au fost organizate după metoda gospodăririi socialiste, care stimulează inițiativa maselor; au fost luate o serie de măsuri în vederea creării unui sistem multilateral de cointeresare materială și morală a oamenilor muncii în rezultatele muncii lor; s-a desfășurat o vastă activitate politică-educativă în vederea ridicării nivelului de conștiință socialistă a oamenilor muncii; au fost luate o serie de măsuri valoroase pentru lărgirea drepturilor și creșterea rolului sfaturilor populare, care conduc, în unitățile administrativ-teritoriale în care sînt alese, întreaga activitate locală pe tărîm economic, gospodăresc, social, cultural și administrativ. Toate acestea sînt numai cîteva din nenumăratele măsuri luate de partid și de stat în vederea unei îmbinări cît mai armonioase a conducerii economiei și a treburilor obștești. Recentele

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *40 de ani de luptă a partidului*, Edit. politică, 1961, p. 32.

modificări aduse structurii teritorial-administrative a țării contribuie la dezvoltarea continuă a democrației socialiste, la o mai strînsă legătură a organelor locale de stat cu oamenii muncii. S-au creat condiții pentru o mai largă participare a maselor la rezolvarea problemelor obștești.

A intrat în tradiția partidului nostru de a se sfătui cu poporul în cele mai importante probleme politice și economice. În anii care s-au scurs de la instaurarea regimului democrat-popular au avut loc nenumărate asemenea consfătuiri, care au asigurat elaborarea unor măsuri deosebit de valoroase privind îmbunătățirea organizării și conducerii vieții economice, îmbunătățirea organizării producției, creșterea productivității muncii, reducerea prețului de cost etc.

Aceste consfătuiri cu poporul sînt o expresie a democratismului larg și consecvent al întregii noastre vieți de stat și economice, un izvor nesecat de experiență înaintată, o adevărată școală de răspîndire a exemplului înaintat. Lenin a subliniat de nenumărate ori uriașa însemnătate a răspîndirii experienței înaintate. „Tocmai acum trebuie să ne îngrijim ca materialul bogat și extraordinar de prețios pe care-l constituie experiența noii organizări a producției în diferite orașe, în diferite întreprinderi și în diferite comunități sătești, să ne îngrijim ca această experiență să devină un bun al maselor" [1].

Participarea activă a maselor la organizarea și conducerea producției, la conducerea vieții economice este din ce în ce mai intensă. Oamenii muncii își spun cuvîntul în stabilirea unor planuri cît mai reale, îmbogățesc și corectează cu experiența lor aceste planuri, determinînd folosirea cît mai deplină a rezervelor existente. Participarea conștientă a mii și zeci de mii de oameni ai muncii la activitatea de planificare contribuie la asigurarea caracterului real, științific al planurilor economice, la oglindirea justă a cerințelor legilor economice obiective ale socialismului.

Dezbaterea planurilor economice de stat pe anii 1960—1961 și mai ales dezbaterea largă a proiectului de directive pentru planul de dezvoltare a economiei naționale pe anii 1960—1965 și pentru programul economic de perspectivă au avut o deosebită importanță pentru perfecționarea muncii de planificare, pentru adîncirea procesului de atragere a maselor de oameni ai muncii la conducerea producției socialiste.

La dezbaterea proiectului de directive a planului șesenal și pentru programul economic de perspectivă au luat parte aproape 4 850 000 de oameni ai muncii, au luat cuvîntul mai mult de 285 000 de oameni ai muncii și au fost făcute peste 65 000 de propuneri. Ca buni gospodari, oamenii muncii au scos la iveală noi capacități de producție disponibile, au descoperit noi rezerve interne în întreprinderi, au propus măsuri chibzuite pentru îmbunătățirea folosirii utilajelor și a tehnicii noi, pentru îmbunătățirea investițiilor, pentru îmbunătățirea aprovizionării întreprinderilor, ca și a cooperării între ele. Toate propunerile făcute de muncitori, tehnicieni și ingineri din industrie și agricultură converg spre un singur țel : dezvoltarea producției, creșterea productivității muncii, îmbunătățirea calității și reducerea prețului de cost.

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 27, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 189.

„Dezbaterea proiectului de Directive—arăta tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej în raportul prezentat la Congresul al III-lea al P.M.R.—, caracterizată printr-un înalt simț de răspundere, a demonstrat adeziunea unanimă a întregului popor la programul de dezvoltare a economiei naționale, elanul și hotărîrea neclintită a oamenilor muncii de la orașe și sate de a realiza sarcinile mărețe trasate de partid" [1].

În îndeplinirea planurilor și în perfecționarea și îmbunătățirea lor pe parcurs, un rol important îl are întrecerea socialistă. Aceasta constituie o manifestare elocventă a creșterii activității și inițiativei creatoare a clasei muncitoare în dezvoltarea producției socialiste.

Întrecerea socialistă, care exprimă cel mai clar noua atitudine față de muncă și contribuie la educarea unei înalte conștiințe constituie o puternică forță motrice a producției sociale. Ea exercită o influență mare asupra accelerării dezvoltării forțelor de producție. În întrecerea socialistă, inițiativa creatoare a inovatorilor și fruntașilor în producție, care părăsesc metodele învechite de muncă și promovează altele noi, înflorește și se dezvoltă tot mai larg.

De la începerea construcției socialiste în țara noastră și pînă în prezent au fost nenumărate forme de manifestare a întrecerii socialiste, a inițiativei creatoare a maselor, a grijii lor pentru dezvoltarea necontenită a economiei noastre socialiste. Este important de subliniat în această privință că inițiativele, faptele mari și îndrăznețe ale oamenilor muncii, cazurile de eroism în muncă au crescut de la an la an, au devenit din ce în ce mai mult ceva obișnuit. Avem de-a face cu un adevărat torent de energii și talente descătușate. Inițiativele în producție, faptele mari ale oamenilor muncii, de care auzim la fiecare pas, sînt efectul schimbărilor fundamentale petrecute în țara noastră, rezultatul condițiilor cu totul noi în care muncesc și trăiesc oamenii muncii.

Mișcarea inovatorilor și raționalizatorilor, care a crescut de la an la an, cuprinzînd astăzi sute de mii de muncitori, tehnicieni și ingineri, reprezintă un indiciu al creșterii maturității clasei noastre muncitoare, al creșterii conștiinței ei politice și experienței ei profesionale, al pregătirii ei tehnice și culturale, exprimă creșterea rolului factorului subiectiv în întreaga perioadă de trecere de la capitalism la socialism în țara noastră. Amploarea mișcării de inovații, mărturie strălucită a activității creatoare a maselor de oameni ai muncii, este concludent exprimată în faptul că numărul propunerilor de inovații și al inovatorilor, precum și economiile realizate de industria țării noastre au crescut și cresc de la un an la altul. În anii 1956—1960, prin aplicarea în producție a circa 160 000 de inovații, s-au realizat economii postcalculate de peste un miliard de lei.

În etapa actuală, pentru întrecerea socialistă este caracteristică lupta de masă pentru mobilizarea complexă a rezervelor interne, existente în toate ramurile economiei, în vederea îmbunătățirii calității produselor, sporirii necontenite a productivității muncii și reducerii prețului de cost. O altă trăsătură importantă a întrecerii socialiste este că ea are obiective

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de-al III-lea Congres al P.M.R.*, p. 21.

tot mai variate, cuprinde domenii tot mai complexe ale activității oamenilor muncii, devine tot mai mult un mijloc puternic de răspîndire organizată și nu spontană a experienței și metodelor înaintate. În întrecerea socialistă, mase tot mai largi de muncitori din întreprinderile noastre se ridică la nivelul realizărilor fruntașilor, se dezvoltă spiritul de colaborare și ajutor reciproc în muncă pentru creșterea generală a calității și productivității muncii, se înrădăcinează tot mai mult în conștiința muncitorilor, în deprinderile lor, în traiul lor de zi cu zi principiul leninist : „Toți pentru unul, unul pentru toți".

Întrecerea inițiată în cinstea aniversării a 40 de ani de la înființarea Partidului Comunist din Romînia, care are ca obiectiv principal lupta pentru o calitate superioară, a căpătat un caracter larg de masă. Folosind condițiile obiective care s-au creat, oamenii muncii desfășoară cu toată energia o acțiune generală pentru realizarea de produse la nivelul celor mai bune produse similare de pe piața mondială, pentru realizarea unui adevărat salt în lupta pentru o calitate superioară.

Lupta pentru calitate este o problemă de conștiință partinică, de etică a socialismului. Ea implică cu necesitate, ridicarea pe o treaptă mai matură a conștiinței și a atitudinii socialiste față de muncă. Acest lucru se vădește în felul cum răspunde clasa noastră muncitoare la chemarea partidului pentru ridicarea nivelului calitativ al produselor, în numeroasele acțiuni și inițiative deosebit de originale și de mare eficiență practică. Notăm doar cîteva dintre ele. La uzinele de tractoare din Brașov se desfășoară în toate secțiile o intensă muncă pentru reducerea continuă a consumurilor specifice de metal și a greutății tractoarelor. Ca urmare, în ultimele luni s-au economisit sute de tone de metal. Colectivul de muncitori de la fabrica de strunguri din Arad, prin introducerea unor procedee tehnologice avansate cum ar fi, de pildă, aplicarea unei tehnologii noi de turnare a batiului strungului, a îmbunătățit în mod simțitor calitatea strungurilor fabricate. Colectivul fabricii „Ștefan Plavăț" din Timișoara a întreprins acțiunea cunoscută sub denumirea de *control în lanț al calității*, care a căpătat în scurt timp o largă răspîndire în Banat și în alte regiuni ale țării. La complexul pentru industrializarea lemnului din Reghin, muncitorii au luat inițiativa organizării de brigăzi de calitate, care, înainte ca produsele să ajungă la controlul de calitate, își controlează reciproc lucrul executat. Tot la acest combinat a apărut o nouă inițiativă : preluarea conducerii unor brigăzi cu rezultate mai slabe în ce privește calitatea de către șefii unor brigăzi care dau numai produse de calitate superioară.

Aceste inițiative valoroase, la fel ca și multe altele, dovedesc o preocupare plină de răspundere pentru perfecționarea continuă a proceselor tehnologice, pentru buna organizare și aprovizionare a locurilor de muncă, generalizarea experienței înaintate în domeniul calității, folosirea rațională a instalațiilor și utilajelor, mobilizarea tuturor energiilor materiale și morale.

Lupta pentru calitate, cu toate aspectele ei diverse, este o școală cetățenească , o școală a creației, a inițiativei îndrăznețe. Ea oferă un minunat prilej de a ridica numeroși muncitori la nivelul celor care dau pro-

duse de înaltă calitate și de a face din „marca fabricii" a întreprinderilor noastre socialiste o marcă de prestigiu în ochii oamenilor muncii, o garanție a produselor de calitate superioară.

Inițiativa creatoare a oamenilor muncii, care în lupta pentru calitate a luat un avînt și mai mare, are o dublă semnificație. În primul rînd, ea este un fenomen cu totul nou, propriu numai orînduirii socialiste. În orînduirea capitalistă, unde domină concurența și anarhia în producție, unde aptitudinile și talentele oamenilor muncii sînt strivite și înăbușite cu miile și cu milioanele, un asemenea torent de energii și de inițiative creatoare nu este posibil. În al doilea rînd, inițiativa creatoare a oamenilor muncii are o enormă valoare educativă. Ea înseamnă victoria muncitorilor asupra rutinei, asupra propriilor lor obiceiuri, deprinderi și prejudecăți, asupra tradițiilor burgheze. Inițiativele privind ridicarea muncitorilor rămași în urmă la nivelul realizărilor fruntașilor, de pildă, împărtășirea experienței proprii în producție și altor muncitori cu rezultate mai slabe, înseamnă o rupere, o părăsire pentru totdeauna a punctului de vedere egoist, de tăinuire a secretului meseriei, înseamnă renunțarea temporară la o retribuire mai bună și acceptarea unui cîștig mai mic pentru a ajuta pe cei rămași în urmă.

Această atitudine nouă față de muncă exprimă esența relațiilor de producție socialiste, relații de colaborare și ajutor reciproc în muncă, exprimă atașamentul și dragostea oamenilor muncii față de ideile și orînduirea socialistă, față de partid și statul democrat-popular.

În țara noastră ia o amploare tot mai mare participarea maselor la activitatea obștească și gospodărească. Prin comisiile permanente, prin comitetele de cetățeni, prin comitetele de stradă și prin alte numeroase forme organizatorice, sfaturile populare atrag sute de mii de cetățeni la o bogată activitate obștească (construcții de locuințe, școli, spitale, cămine culturale, lucrări de electrificare, edilitare etc.). Comitetele de cetățeni pentru executarea, de pildă, a lucrărilor pe bază de contribuție voluntară, mobilizează în jurul lor sute de mii de locuitori, valorifică larg resursele locale. Pe această cale ele au contribuit la ridicarea în satele patriei noastre a peste 23 000 de construcții, din care 1 900 de școli, 1 400 de cămine culturale, 600 de lucrări de electrificare etc. [1].

Rolul maselor se manifestă puternic în domeniul respectării principiului legalității populare. Raportul prezentat de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej la Congresul al III-lea a subliniat ca un fapt de o deosebită însemnătate că în țara noastră judecata opiniei publice, a colectivității capătă o însemnătate tot mai mare în combaterea manifestărilor nesănătoase ale unor elemente înapoiate ale societății care încalcă normele vieții sociale. Prin asemenea forme obștești de înrîurire și reeducare ca consiliile de judecată tovărășească din întreprinderi și instituții, comisiile de soluționare a litigiilor de muncă, comisiile de împăciuire, grupele de sprijinire a miliției, adunările generale ale oamenilor muncii etc., opinia publică participă din ce în ce mai eficace la combaterea manifestărilor de încălcare a regulilor de conviețuire în societate.

★

[1] Vezi I. Gh. Maurer, *Cuvîntare la Congresul al III-lea al P.M.R.*, *Scînteia*, nr. 4869.

În noua etapă a dezvoltării țării noastre, etapă care deschide poporului minunata perspectivă a victoriei depline a socialismului și a trecerii treptate la comunism, rolul factorului subiectiv capătă o importanță hotărîtoare. Sporirea și întărirea continuă a rolului conducător al partidului în viața economică, de stat și culturală, întărirea de zi cu zi a alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, temelia regimului democrat-popular, întărirea și dezvoltarea statului democrat-popular — instrumentul principal al clasei muncitoare pentru construirea socialismului —, creșterea continuă a conștiinței socialiste a oamenilor muncii și făurirea de noi valori spirituale care să-i însuflețească la mărețe fapte patriotice, creșterea amploarei participării maselor populare la conducerea treburilor obștești și de stat, la activitatea economică și social-culturală, toate acestea au făcut posibile victoriile obținute pînă acum în opera de construcție a socialismului și vor chezăși realizarea cu succes a sarcinilor grandioase prevăzute în planul de dezvoltare economică de 6 ani, etapă hotărîtoare în opera de desăvîrșire a construcției socialiste în țara noastră.

ВОЗРАСТАНИЕ РОЛИ СУБЪЕКТИВНОГО ФАКТОРА В ПРОЦЕССЕ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО СТРОИТЕЛЬСТВА В РНР

РЕЗЮМЕ

В первой главе автор показывает, что основоположники марксизма, решив с позиций диалектического материализма основной вопрос философии, одновременно научно разрешили и вопрос соотношения между объективными условиями и субъективным фактором в развитии общества. Борясь против субъективного идеализма, классики марксизм-ленинизма продемонстрировали, что в соотношении между объективными условиями и субъективным фактором решающую, определяющую роль играют объективные условия, которые определяют действие субъективного фактора, характер и общее направление сознательной деятельности масс. В то же время, борясь против фатализма, исторический материализм подчеркивает активную роль субъективного фактора в развитии общества.

В различные исторические эпохи субъективный фактор играл различную роль. Большая или меньшая роль субъективного фактора в различные общественные формации зависит от характера способа производства, от соотношения между сознательным и стихийным в развитии общества, от исторической роли соответствующего класса, от степени развития общественного сознания, от степени точности, с которой идеи выражают необходимость развития общества, от степени распространения этих идей и теорий среди масс. В обществе, основанном на эксплуатации, прогрессивный субъективный фактор проявляется с особой силой в революционные периоды.

В капиталистическом обществе сознательная деятельность и степень политической организованности достигает самого высокого уровня в деятельности и идеологии рабочего класса.

В пролетарской социалистической революции сознательная деятельность масс приобретает решающее значение, что обусловливается объективными условиями, которые порождают социалистическую революцию.

Во второй главе автор анализирует процессы и объективные законы развития социалистического общества, которые определяют возрастание роли субъективного фактора. Эти процессы следующие: появление и развитие социалистической собственности на средства производства, непрерывное развитие производительных сил, возникновение и укрепление социалистических производственных отношений, изменение характера действия экономических законов в социалистическом обществе и появление новых экономических законов присущих социализму, уничтожение эксплуататорских классов, рост и усиление рабочего класса и т.д. Все эти процессы проанализированы в тесной связи с теми изменениями, которые произошли в условиях материальной жизни в РНР. Сознательная деятельность масс в переходный период от капитализма к социализму возрастает и благодаря тем преобразованиям, которые закономерно происходят в самом субъективном факторе во всех странах, строящих социализм. Вследствие установления диктатуры пролетариата рабочий класс становится господствующим руководящим классом в обществе, а основным инструментом социалистического переустройства общественной жизни является социалистическое государство. Марксистско-ленинская партия становится руководящей партией, а социалистическая идеология — господствующей идеологией общества.

В третьей главе автор анализирует основные характерные черты возрастания роли субъективного фактора в социалистическом преобразовании РНР. Непрерывный рост и усиление руководящей роли партии в экономической, государственной, культурной жизни, а также выдвижение на передний план партийного руководства в деле строительства социализма представляет собой основную черту возрастания роли субъективного фактора в общественной жизни РНР. Роль партии как основного руководящего элемента субъективного фактора вытекает, во-первых из того, что она является основным сознательным выразителем объективной исторической необходимости, является единственным сознательным политическим руководителем рабочего класса. Являясь носителем и пропагандистом единственно научного марксистско-ленинского мировоззрения и воплощая в своей программе и практической деятельности историческую необходимость перехода общества к социализму, марксистско-ленинская партия осуществляет свою деятельность как основной сознательный политический выразитель этой исторической необходимости. Во-вторых, руководящая роль партии как основного элемента субъективного фактора вытекает из того, что она является высшей формой классовой организованности пролетариата, представляя собой орга-

низованное выражение субъективного фактора. В третьих, — из того, что партия осуществляет широкую деятельность в деле организации субъективного фактора на различных этапах борьбы. Статья анализирует некоторые аспекты непрерывного роста руководящей роли Румынской рабочей партии во всех областях политической, экономической и общественно-культурной деятельности.

Возрастание роли рабочего класса как сознательного строителя нового социалистического общества, укрепление рабоче-крестьянского союза, непрерывное повышение социалистической сознательности трудящихся, возрастающее сознательное участие народных масс в деле построения социализма представляют собой основные черты возрастания роли субъективного фактора в социалистическом преобразовании РНР. Автор уделяет большое место анализу этих явлений, убедительно доказывая, что на новом этапе развития страны, который открывает румынскому народу перспективы окончательной победы социализма и постепенного перехода к коммунизму, роль субъективного фактора приобретает особую важность.

ACCROISSEMENT DU RÔLE DU FACTEUR SUBJECTIF DANS LE PROCESSUS DE L'ÉDIFICATION SOCIALISTE DANS LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

RÉSUMÉ

Dans le premier chapitre, l'auteur montre que les fondateurs du marxisme, en donnant une solution matérialiste-dialectique au problème fondamental de la philosophie, ont résolu en même temps, de manière juste, scientifique, aussi le problème du rapport entre les conditions objectives et le facteur subjectif dans le développement de la société. Luttant contre l'idéalisme subjectif, les classiques du marxisme-léninisme ont démontré que dans le rapport entre les conditions objectives et le facteur subjectif, le rôle primordial, déterminant pour le développement de la société revient aux conditions objectives, qui déterminent l'action du facteur subjectif, le caractère et l'orientation générale de l'activité consciente des masses. Et comme le matérialisme historique combat les théories fatalistes, ils ont souligné le rôle actif du facteur subjectif dans le développement de la société.

Aux différentes époques historiques, le facteur subjectif joue un rôle différent. L'ampleur plus ou moins grande du rôle du facteur subjectif dans les différents régimes sociaux doit être appréciée par le prisme du caractère du mode de production, par le prisme du rapport entre le conscient et le spontané dans le développement de la société, en fonction du rôle historique de la classe respective, en fonction du niveau du développement de la conscience sociale, de la mesure dans laquelle les idées ex-

priment le plus correctement les exigences du développement de la société, du degré de diffusion dans les masses de ces idées et théories. Sous les régimes sociaux fondés sur l'exploitation, le facteur subjectif progressiste s'est particulièrement affirmé aux époques révolutionnaires. Sous le régime capitaliste, l'activité consciente et le degré d'organisation politique atteignent le plus haut niveau dans l'activité et dans l'idéologie de la classe ouvrière.

Dans la révolution prolétarienne, socialiste, l'activité consciente des masses acquiert une importance décisive. Ce fait est déterminé par les conditions objectives qui engendrent la révolution socialiste.

Dans le deuxième chapitre l'auteur analyse les processus et les lois objectives du développement de la société socialiste, qui déterminent l'accroissement du rôle du facteur subjectif. Ces processus consistent dans : l'apparition et le développement de la propriété socialiste des moyens de production, le développement ininterrompu des forces productives, l'apparition et l'affermissement des relations de production socialistes, le changement du mécanisme d'action des lois économiques dans le socialisme et l'apparition des lois économiques nouvelles propres au socialisme, la liquidation des classes exploiteuses, l'accroissement et l'affermissement de la classe ouvrière, etc. Tous ces processus sont examinés en liaison étroite avec les changements survenus dans les conditions de la vie matérielle de la R.P.R. L'activité consciente des masses dans la période de passage du capitalisme au socialisme s'accroît aussi comme conséquence de certaines modifications qui ont lieu dans l'état même du facteur subjectif, modifications qui se produisent nécessairement dans tous les pays qui s'engagent dans la voie de l'édification socialiste. Comme une conséquence de l'instauration de la dictature du prolétariat, la classe ouvrière devient classe dominante, dirige la société ; l'instrument principal de la transformation socialiste de la vie sociale est constitué par l'Etat socialiste. Le parti marxiste-léniniste devient le parti dirigeant, et l'idéologie socialiste, idéologie dominante dans la société.

Dans le troisième chapitre, l'auteur analyse les principales caractéristiques de l'accroissement du rôle du facteur subjectif dans la transformation socialiste de la Roumanie. L'accroissement et l'affermissement continu du rôle dirigeant du parti dans la vie économique, administrative et culturelle, et de l'édification socialiste constituent le trait caractéristique principal de l'accroissement du rôle du facteur subjectif dans la vie sociale du pays. Le rôle du parti comme élément principal qui dirige le facteur subjectif, résulte en premier lieu du fait qu'il est le principal représentant conscient de la nécessité historique objective, qu'il est l'unique dirigeant conscient, politique, de la classe ouvrière.

Etant le tenant et le propagateur de la seule conception scientifique du monde, le marxisme-léninisme, et personifiant dans son programme et dans son activité pratique la nécessité historique du mouvement de la société vers le socialisme, le parti marxiste-léniniste agit en tant que principal représentant conscient politique de cette nécessité historique objective. Le rôle du parti comme élément principal du facteur subjectif résulte, en second lieu, du fait qu'il est la forme la plus haute de l'orga-

nisation de classe du prolétariat, qu'il est l'expression organisée du facteur subjectif. Et, en troisième lieu, du fait qu'il déploie une vaste activité afin d'organiser le facteur subjectif à différentes étapes de la lutte. L'ouvrage expose quelques aspects concernant l'affermissement continu du rôle dirigeant du Parti Ouvrier Roumain dans tous les domaines d'activité : politique, économique et social-culturelle.

L'accroissement du rôle de la classe ouvrière en tant qu'édificateur conscient de la nouvelle société socialiste, le renforcement de l'alliance entre la classe ouvrière et les paysans travailleurs, l'élévation continue de la conscience socialiste des travailleurs, la participation de plus en plus large et consciente des masses populaires à l'œuvre d'édification du socialisme — voilà d'autres traits caractéristiques principaux de l'accroissement du rôle du facteur subjectif dans la transformation socialiste de la Roumanie. L'auteur fait une grande place à l'analyse de ces phénomènes et démontre, à l'aide d'arguments convainquants, qu'au cours de la nouvelle étape du développement du pays, étape qui ouvre la perspective de la victoire totale du socialisme et du passage graduel au communisme, le rôle du facteur subjectif acquiert une importance particulière.

UNELE PROBLEME ALE DIALECTICII DEZVOLTĂRII PROGRESIVE A SOCIETĂȚII NOASTRE ÎN ETAPA DESĂVÎRȘIRII CONSTRUCȚIEI SOCIALISTE

DE

C. BORGEANU

Caracterul ascendent în toate domeniile vieții sociale constituie o trăsătură esențială a dezvoltării țării noastre în anii regimului democrat-popular. Această trăsătură devine din ce în ce mai evidentă, capătă forme noi o dată cu victoria socialismului, cu intrarea Romîniei în etapa desăvîrșirii construcției socialismului.

Societatea noastră, în care au fost lichidate clasele exploatatoare și a fost construită baza economică a socialismului, prezintă azi, în linii mari, trăsăturile caracteristice ale societății socialiste. Aceasta determină și o serie de aspecte noi ale modului de acțiune a legilor dialectice care guvernează această dezvoltare progresivă.

Dialectica dezvoltării societății socialiste constituie o temă amplă și obiectul a numeroase dezbateri în literatura filozofică marxistă. În acest articol ne propunem să enunțăm cîteva aspecte ale însemnătății și rolului unității societății socialiste în dezvoltarea dialectică a acesteia, precum și unele probleme ale modului specific de acțiune a legii unității și luptei contrariilor în condițiile socialismului. Legea unității și luptei contrariilor este o lege absolută universală, care acționează în toate domeniile și în toate etapele dezvoltării. În condițiile socialismului, ea capătă însă un mod specific de manifestare, exprimat, în primul rînd prin faptul că *se desfășoară pe fondul unității crescînde a societății, în condițiile cînd societatea nu mai este bazată pe antagonisme de clasă ci reprezintă o comunitate a claselor și păturilor de oameni ai muncii unite prin interese fundamentale comune.*

Orice dezvoltare presupune în cadrul unei anumite calități o anumită unitate, o anumită interdependență. În acest sens, unitatea constituie o latură obligatorie a oricărei contradicții interne. O astfel de unitate, în sensul cel mai general, nu presupune însă comunitate de interese. În

cadrul ei se pot desfășura conflicte din cele mai ascuțite, ca expresie a unei opoziții ireductibile de interese. O astfel de situație este caracteristică pentru contradicțiile antagoniste ale capitalismului, precum și pentru principalele contradicții ale orînduirilor bazate pe exploatare.

Unitatea societății socialiste nu se reduce însă la o simplă interdependență, la faptul că o latură presupune contrariul ei. Ea nu numai că se manifestă pe un teren incomparabil mai larg, dar se caracterizează prin trăsături calitativ noi. Spre deosebire de proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, care generează interese antagoniste de clasă, proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție generează interese sociale comune, care unesc într-o măsură din ce în ce mai mare pe membrii societății și-i dau acesteia un caracter unitar, monolit. În cele ce urmează vom sublinia și o serie de alte laturi ale unității societății socialiste, așa cum se manifestă ea în diferite domenii ale vieții sociale.

Unitatea societății socialiste în dezvoltarea ei dialectică progresivă își găsește expresia în forțele motrice specifice socialismului, în modul în care acționează ele. În condițiile orînduirilor presocialiste, de exemplu ale orînduirii capitaliste, forțele motrice exprimă caracterul profund antagonist al dezvoltării progresive, ascuțirea contradicțiilor și necesitatea rezolvării lor prin revoluția socialistă.

Forma specifică pe care o îmbracă forțele motrice ale capitalismului, expresie directă a contradicțiilor antagoniste profunde ale societății capitaliste, decurge tocmai din faptul că, în condițiile actuale, progresul, — trecerea la o nouă stare calitativă superioară a societății — nu poate fi realizat decît prin răsturnarea orînduirii capitaliste, prin lupta revoluționară împotriva acesteia.

Cu totul altfel stau lucrurile în societatea socialistă. O dată cu instaurarea orînduirii socialiste, dezvoltarea progresivă a societății nu mai presupune înlocuirea relațiilor de producție, a orînduirii sociale. Relațiile de producție socialiste, orînduirea socialistă constituie baza permanentă a întregului progres social ulterior. Legea unității și luptei contrariilor acționează pe fondul unității organice, a unității intereselor fundamentale, a concordanței diferitelor laturi ale societății. Rezolvarea diferitelor contradicții — care au un caracter neantagonist, care nu au în spatele lor forțe de clasă ostile — nu înseamnă înlăturarea acestei unități, ci ridicarea ei pe o treaptă superioară. Aici, în acest fond unitar, găsim temelia noilor forțe motrice, a mobilurilor care pun în mișcare masele largi de oameni ai muncii, care împing societatea înainte, asigurînd victoria noului împotriva vechiului. De acea *forțele motrice ale societății socialiste exprimă tocmai această unitate fundamentală a societății, care permite dezvăluirea și rezolvarea la timp a contradicțiilor de tip deosebit, neantagonist, inerente dezvoltării ascendente în socialism.*

Să ilustrăm această deosebire prin cîteva aspecte caracteristice ale dezvoltării societății. Astfel, raportul dintre forțele și relațiile de producție, în condițiile capitalismului, se caracterizează de la început prin contradicția fundamentală dintre caracterul social al producției și caracterul privat al însușirii, contradicție care se ascute la maximum în perioada imperialismului și a crizei generale a capitalismului și a cărei

rezolvare nu este posibilă decît prin revoluția socialistă și statornicirea unui nou tip de relații de producție. Dialectica dezvoltării forțelor și relațiilor de producție în socialism are însă un aspect cu totul diferit. Caracteristică pentru această dezvoltare este unitatea fundamentală, concordanța relațiilor de producție socialiste cu caracterul forțelor de producție. Relațiile de producție constituie o formă adecvată de dezvoltare a forțelor de producție. Concordanța relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție reprezintă un puternic stimulent, o forță motrice fundamentală, care explică ritmurile înalte ale socialismului, dezvoltarea ascendentă, multilaterală a economiei socialiste. Pe fondul acestei unități, al acestei concordanțe se rezolvă contradicțiile neantagoniste care decurg din dezvoltarea mai rapidă a forțelor de producție, din necesitatea perfecționării unor laturi parțiale ale relațiilor de producție în raport cu această dezvoltare. Apariția și dezvoltarea acestor contradicții, care nu ajung la conflict, nu anulează nici un moment concordanța fundamentală dintre relațiile de producție și caracterul forțelor de producție, iar rezolvarea lor înseamnă ridicarea acestei concordanțe la un nivel mai înalt, pe o treaptă superioară.

În țara noastră, după instaurarea dictaturii proletariatului, s-au creat condiții pentru statornicirea concordanței relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție și s-a trecut la înfăptuirea ei, sub conducerea partidului, într-un vast sector al economiei naționale prin naționalizarea principalelor mijloace de producție. În procesul dezvoltării ulterioare a țării noastre, pe baza politicii partidului de industrializare socialistă, de transformare socialistă a agriculturii, concordanța relațiilor de producție cu forțele de producție s-a adîncit și s-a lărgit, creînd cîmp liber de dezvoltare forțelor de producție într-un ritm de neconceput în condițiile capitalismului. Astfel, între 1951 și 1960, producția industrială a crescut în medie cu 13% pe an, față de ritmul maxim de 4% atins în Romînia burghezo moșierească. La o serie de ramuri industriale a căror dezvoltare a fost puternic frînată în condițiile orînduirii burghezo-moșierești, ritmul rapid apare și mai evident. Astfel, în 1959, producția industriei chimice era de 11 ori mai mare decît cea a anului 1938. În 1965 ea va fi de 36 de ori mai mare decît în 1938. În sfîrșit, pentru 1957 se prevede o creștere de aproximativ 150 de ori față de producția din 1938.

Dezvoltarea vertiginoasă a forțelor de producție este marcată nu numai prin indici cantitativi, ci și prin indici calitativi. Astfel, în domeniul tehnicii, un loc din ce în ce mai important îl ocupă tehnica automată. În 1965, 83% din producția de fontă, 98% din producția de oțel, 90% din producția de zahăr se vor produce în instalații avînd principalele operații automatizate.

În țara noastră au fost înlăturate contradicțiile antagoniste dintre forțele de producție și relațiile de producție. Pe fondul concordanței acestora, partidul și statul socialist, conducînd opera de creștere continuă a forțelor de producție, asigură totodată lărgirea și consolidarea continuă a relațiilor de producție socialiste, perfecționarea acelor laturi ale relațiilor de producție care nu mai corespund noilor condiții. Astfel, în urma măsurilor luate de către partid o dată cu dezvoltarea forțelor de producție,

a fost întărită și lărgită proprietatea socialistă de stat, se dezvoltă și este ridicată pe o treaptă superioară proprietatea socialist-cooperatistă. Au fost îmbunătățite formele de planificare, specializarea și cooperarea în producție, organizarea întreprinderilor, formele de aplicare a principiului socialist de repartiție, a cointeresării materiale a oamenilor muncii. În modul acesta crește și rolul stimulativ, de forță motrice, al concordanței relațiilor de producție cu caracterul și nivelul forțelor de producție, se realizează continuitatea și ritmul înalt al creșterii producției sociale, care, așa cum arăta tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej la a 40-a aniversare a partidului, este una din cele mai importante legi ale economiei socialiste.

Dialectica producției și consumului ilustrează și ea această teză. Relațiile de producție capitaliste determină o ruptură între producție și consumul maselor populare. Pe primul plan apar stimulenții specifici capitalismului, ca goana după profit, necesitățile de consum ale maselor fiind subordonate acestora. De aceea, în condițiile capitalismului, se adîncește antagonismul dintre producție și consum, care exprimă tendința din ce în ce mai evidentă de stagnare și putrezire a capitalismului, faptul că acesta a fost depășit și condamnat de istorie. Socialismul lichidează antagonismul dintre producție și consum, stabilind o unitate organică între ele, ceea ce constituie un stimulent de prim ordin pentru dezvoltarea economică. Cu cît producția se dezvoltă mai repede, cu cît se produce mai mult și mai bine, cu atît crește și capacitatea de consum a maselor. Pe de altă parte, o dată cu creșterea nivelului de viață al poporului cresc și cerințele sale, ceea ce dă un nou stimulent producției. Pornind de la unitatea organică dintre producție și consum, rezultat al relațiilor de producție socialiste, partidul și statul socialist asigură dezvoltarea continuă a bazei tehnice-materiale a socialismului, creșterea permanentă a producției în vederea satisfacerii cerințelor mereu crescînde ale populației, a ridicării continue a nivelului de trai.

Socialismul lichidează și conflictul caracteristic capitalismului dintre individ și societate, dintre interesele particulare și cele generale. Relațiile de producție socialiste creează posibilitatea unei depline cointeresări materiale a oamenilor muncii în rezultatele muncii lor, în dezvoltarea producției. Această cointeresare materială — expresie a unității intereselor generale cu cele particulare — constituie o pîrghie de prim ordin, una din forțele motrice principale ale dezvoltării societății socialiste.

Pe plan social-politic, unitatea societății socialiste își găsește expresie într-o astfel de forță motrice, profund caracteristică socialismului, cum este unitatea moral-politică a poporului. Ea este rezultatul transformărilor revoluționare în structura de clasă a societății, al lichidării exploatării și antagonismelor de clasă, al întăririi alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare, al creșterii rolului conducător al clasei muncitoare în frunte cu partidul ei, al statornicirii ideologiei socialiste ca ideologie dominantă. Referindu-se la noua structură a societății noastre, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej arăta la a 40-a aniversare a partidului că „pe temelia trainică a acestei structuri noi a societății a apărut și se consolidează unitatea politică, morală și ideologică a întregului popor în jurul partidului, se întărește prietenia frățească a oamenilor muncii fără deosebire de

naționalitate" [1]. Comunitatea intereselor fundamentale ale claselor și păturilor societății socialiste, unitatea moral-politică constituie o forță care împinge puternic înainte societatea.

Unitatea moral-politică a societății „permite folosirea cît mai deplină a energiei creatoare a oamenilor muncii liberi pentru avîntul forțelor de producție și înflorirea societății socialiste" [2]. Ea exprimă faptul că, în procesul interacțiunii laturilor contradictorii ale dezvoltării sociale, în spatele acestor laturi nu stau forțe de clasă ostile. Ca atare, dezvăluirea și rezolvarea contradicțiilor — prin acțiunea partidului și statului socialist, care mobilizează în jurul lor masele largi populare — se face la timp, iar ritmul de ansamblu al dezvoltării societății se accelerează.

Însemnătatea unității societății socialiste pentru modul specific de manifestare a legii unității și luptei contrariilor se vădește, prin urmare în primul rînd, în acțiunea forțelor motrice ale societății socialiste, care exprimă această unitate și prin care se realizează cerințele obiective ale dezvoltării: concordanța forțelor de producție și relațiilor de producție, unitatea producției și consumului, unitatea intereselor generale și celor particulare, unitatea moral-politică a societății.

Un alt aspect al unității societății socialiste pe care voim să-l subliniem se referă la *tendința de dezvoltare a societății socialiste*. Capitalismul se caracterizează printr-o polarizare, printr-o ascuțire din ce în ce mai accentuată a contradicțiilor antagoniste dintre diferitele clase și grupuri sociale. Asistăm astfel la procesul de pauperizare relativă și absolută a clasei muncitoare, la concentrarea bogăției la un pol și a mizeriei la celălalt, la procesul de diferențiere a țărănimii, de sărăcire și proletarizare a unor importante mase țărănești, la adîncirea opoziției dintre oraș și sat, dintre munca fizică și munca intelectuală, la ascuțirea luptei de clasă.

Cu totul alt tablou prezintă dezvoltarea societății socialiste. Aici, pe baza profundelor transformări socialiste în toate domeniile vieții sociale, după lichidarea exploatării, *tendința este nu de polarizare a contrariilor, ci de întărire a unității societății socialiste, ceea ce duce la apropierea continuă a diferitelor clase și grupuri sociale prin rezolvarea contradicțiilor neantagoniste dintre acestea.* Astfel, în procesul transformării socialiste a agriculturii este rezolvată contradicția neantagonistă dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, care trece în stadiul de deosebire esențială urmînd ca în viitor să fie și ea lichidată în procesul construcției comuniste, al făuririi societății comuniste fără clase.

În țara noastră, procesul de lărgire și de consolidare a relațiilor socialiste la sate, de transformare a întovărășirilor agricole în gospodării colective, de reunire a gospodăriilor colective mai mici în gospodării mai mari, de consolidare economică-organizatorică și dezvoltare multilaterală a gospodăriilor colective, de formare a unei noi clase, țărănimea colectivistă, indică, în condițiile concrete ale etapei în care ne aflăm, aceeași tendință de dezvoltare a societății noastre ca o comunitate de clase și

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, Edit. politică, București, 1961, p. 451—452.

[2] *Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești (noiembrie 1960)*, Edit. politică, București, 1960, p. 20.

păturii de oameni ai muncii cu interese fundamentale comune, de ridicare pe o treaptă tot mai înaltă a unității moral-politice a poporului.

De asemenea, semnificativ pentru această tendință a dezvoltării este faptul că, în țara noastră, în procesul transformărilor revoluționare a fost lichidată opoziția dintre munca fizică și cea intelectuală, care rezultă din faptul că, în orînduirile bazate pe existența claselor antagoniste, știința și cultura, dreptul de a organiza și a conduce producția constituiau un bun al claselor dominante și al intelectualității aflate în slujba lor. Lichidarea opoziției dintre munca fizică și cea intelectuală nu înseamnă însă și lichidarea deosebirilor esențiale dintre munca fizică și cea intelectuală, deoarece între nivelul cultural-tehnic al masei muncitorilor și țăranilor și cel al intelectualității mai există diferențe importante. Rezolvarea acestei probleme este legată de perspectiva trecerii treptate la comunism. Germeni ai acestei rezolvări se întrevăd încă de pe acum în fenomene ca: mișcarea inovatorilor, ridicarea continuă a gradului de calificare și cunoștințe a muncitorilor, sporirea numărului de muncitori cu studii medii și chiar superioare, legăturile dintre institutele științifice și întreprinderile productive etc. La Congresul al III-lea al P.M.R., în legătură cu sarcinile programului de perspectivă, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej a arătat că dezvoltarea economiei naționale va cere sporirea însemnată a numărului de specialiști cu înaltă calificare, absolvenți ai institutelor de învățămînt superior și ai școlilor tehnice de specialitate, muncitori cu un nivel de pregătire tehnică superioară, ceea ce va crea condițiile pentru dispariția treptată a deosebirilor esențiale dintre munca fizică și cea intelectuală. Prin urmare, în procesul rezolvării ei, această contradicție a trecut de la opoziție la deosebire esențială, direcția dezvoltării indicînd în viitor și ștergerea acestei deosebiri, ridicarea pe o treaptă mai înaltă a unității societății socialiste.

Un ultim aspect al unității societății socialiste ca fond al acțiunii legii unității și luptei contrariilor, pe care voim să-l scoatem în evidență, este *îmbinarea organică, armonioasă a diferitelor linii de dezvoltare progresivă.*

Dezvoltarea progresivă are, în general, un caracter contradictoriu, presupune lupta sub o formă sau alta a noului împotriva vechiului, lupta forțelor progresiste împotriva forțelor conservatoare sau reacționare.

În condițiile capitalismului, ca și în celelalte orînduiri bazate pe existența claselor exploatatoare, progresul are un caracter profund antagonist, care se referă și la raportul dintre diferitele linii de dezvoltare progresivă. Dezvoltarea orînduirilor bazate pe exploatare este caracterizată astfel prin puternice înadvertențe, prin tendințe profund antagoniste pe diferitele linii de dezvoltare. Creșterea nivelului tehnic, de exemplu, este însoțită de intensificarea exploatării, de creșterea șomajului. Dezvoltarea industriei nu este însoțită de o dezvoltare corespunzătoare a agriculturii, care, în general, își menține un nivel tehnic înapoiat. Între diferitele ramuri industriale există, de asemenea, însemnate discordanțe, nepotriviri.

Orînduirea socialistă, lichidînd proprietatea capitalistă asupra mijloacelor de producție, lichidează și caracterul antagonist al dezvoltării progresive. Ritmul rapid de dezvoltare a producției este însoțit de o creștere cores-

punzătoare a nivelului de trai al oamenilor muncii. Așa cum arată tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, „rezultatul cel mai prețios al eforturilor depuse pentru dezvoltarea tuturor ramurilor economiei și culturii socialiste este îmbunătățirea sistematică a condițiilor de viață ale oamenilor muncii". [1] Într-un singur an, din 1959 pînă în 1960, salariul real al oamenilor muncii a crescut cu cca. 11%, iar în cursul planului de șase ani, pînă în 1965, va crește cu 40—45% față de a doua jumătate a anului 1959. În ceea ce privește veniturile țărănimii, ele au crescut din 1955 pînă în 1959 cu 30%, iar pînă în 1965 vor înregistra o nouă creștere de 40%.

Între dezvoltarea diferitelor ramuri economice există o strînsă legătură, o unitate, la baza căreia stă dezvoltarea industriei grele, cu pivotul ei — industria constructoare de mașini. „Economia națională a R.P.R. — arată tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — se caracterizează prin echilibru și stabilitate, printr-o dezvoltare continuă, ascendentă" [2]. Acest echilibru, rezultat al dezvoltării armonioase, unitare a tuturor ramurilor economiei naționale, este în profund contrast cu instabilitatea economiei capitaliste, care se accentuează din ce în ce mai mult în epoca noastră.

Prin urmare, acțiunea legii dialectice a unității și luptei contrariilor ca izvor al dezvoltării progresive în condițiile socialismului prezintă o serie de trăsături specifice. Am subliniat faptul că ea acționează pe fondul unității fundamentale, principiale a diferitelor compartimente ale vieții sociale, a diferitelor clase și pături de oameni ai muncii. Această trăsătură specifică se exprimă prin noile forțe motrice ale dezvoltării societății, prin tendința ei generală de dezvoltare, prin îmbinarea armonioasă a diferitelor linii de dezvoltare progresivă, prin echilibrul și stabilitatea economiei naționale.

În literatura filozofică marxistă, problema rolului unității societății în acțiunea legii unității și luptei contrariilor în condițiile socialismului constituie obiectul a numeroase dezbateri. În limitele unui articol nu putem analiza diferitele puncte de vedere. Voim să subliniem doar — și acest lucru am căutat să-l evidențiem și prin analiza anterioară — că nu trebuie făcută o opoziție între problema rolului unității societății socialiste și acțiunea legii unității și luptei contrariilor. *Creșterea unității societății, orientarea dezvoltării în acest sens nu diminuează însemnătatea faptului că dezvoltarea are loc prin dezvăluirea și rezolvarea contradicțiilor în procesul luptei între vechi și nou.* Legea unității și luptei contrariilor este o lege generală dialectică, constituie „miezul" dialecticii și își păstrează această importanță și în societatea socialistă. Aici este vorba despre noile condiții în care acționează această lege, despre noul conținut istoric concret al unității și contradicției, despre fondul unitar pe baza căruia contradicțiile pot fi rezolvate la timp, iar dezvoltarea ascendentă a societății devine cu mult mai rapidă.

Întreaga dezvoltare socială s-a realizat prin lupta dintre forțele noului și cele ale vechiului, care au îmbrăcat diferite forme corespunzătoare cu orînduirea socială respectivă. Existența antagonismelor de clasă a făcut,

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, Edit. politică, București, 1961, p. 19.
[2] *Ibidem*, p. 355.

însă ca această dezvoltare să fie grea, presărată de nenumărate jertfe, să fie adesea încetinită, să apară chiar perioade de regres temporar. Victoria socialismului, lichidarea claselor exploatatoare deschid posibilități nelimitate de afirmare a noului. Și aici înaintarea noului nu este lipsită de greutăți, de rezistențe; ea se realizează în luptă cu vechiul. Dar înlăturarea acestor greutăți, afirmarea tot mai puternică a noului, se face pe fondul unității politice-morale crescînde a poporului, pe baza proprietății socialiste asupra mijloacelor de producție, se face în mod conștient sub conducerea partidului, care mobilizează în acest scop masele largi ale oamenilor muncii. Rezolvarea contradicțiilor neantagoniste, specifice socialismului, nu presupune înlocuirea orînduirii, așa cum era cazul cu orînduirile anterioare, ci întărirea orînduirii socialiste, ridicarea ei pe trepte noi, superioare. *Modul specific în care acționează în socialism legea unității și luptei contrariilor, existența și continua întărire a unității societății socialiste constituie, de aceea, un factor esențial pentru procesul de uriașă accelerare a progresului istoric, de dezvoltare ascendentă, continuă și multilaterală, caracteristică acestei societăți.*

După cum am încercat să arătăm, aceste aspecte sînt caracteristice și țării noastre, în care a învins socialismul. Subliniind unitatea crescîndă a societății noastre, trebuie să arătăm totodată, că victoria socialismului, crearea bazei economice a socialismului nu înseamnă că societatea socialistă a fost construită pe deplin. În fața poporului nostru stă sarcina desăvîrșirii construcției socialismului. Acest obiectiv se concretizează prin dezvoltarea bazei tehnice-materiale a socialismului, prin încheierea procesului de făurire a relațiilor de producție socialiste în întreaga economie, prin dezvoltarea conștiinței socialiste și lichidarea înrîuririlor educației burgheze în conștiința oamenilor.

Acțiunea forțelor motrice caracteristice socialismului, formarea diferitelor aspecte ale unității societății socialiste în țara noastră trebuie privite în mod dialectic, în dezvoltare.

Comunitatea claselor și păturilor de oameni ai muncii, unitatea politică-morală a poporului nostru, s-a făurit în procesul luptei de clasă împotriva exploatatorilor, a dușmanilor socialismului. Corespunzător cu transformările profunde din economia noastră au avut loc și schimbări radicale în structura de clasă a țării noastre. Au fost lichidate clasele exploatatoare. Clasa muncitoare și-a întărit rolul conducător în întreaga viață socială. Se formează și se dezvoltă noua clasă a țărănimii colectiviste. Intelectualitatea noastră este astăzi o intelectualitate legată de popor. Astfel, creării bazei economice a socialismului îi corespunde o societate care nu mai este bazată pe antagonisme de clasă, în care s-a îngustat tot mai mult terenul de acțiune al elementelor dușmane socialismului. Aceasta nu înseamnă însă că poate fi micșorată vigilența față de elementele reacționare, înrăite, dușmănoase, față de spioni și diversioniști, agenți ai imperialismului, care, în ura lor față de socialism, încearcă să lovească în cuceririle oamenilor muncii. Întărindu-și în mod continuu unitatea, oamenii muncii din țara noastră sprijină activitatea organelor de stat, care previn și lichidează orice încercări ale acestor elemente dușmănoase.

Pentru consolidarea și dezvoltarea unității societății socialiste, o însemnătate deosebită are procesul de colectivizare a agriculturii, care continuă să se desfășoare, urmînd să fie încheiat în cursul planului de șase ani. Acest proces consolidează și dezvoltă concordanța forțelor de producție cu caracterul relațiilor de producție, unitatea organică dintre diferitele compartimente ale economiei socialiste, ridică pe o treaptă mai înaltă alianța muncitorească-țărănească, baza unității politice-morale a poporului, deschide posibilități nelimitate pentru un avînt continuu al forțelor de producție în agricultură, pentru dezvoltarea progresivă a acesteia.

Un rol deosebit de important în procesul afirmării din ce în ce mai puternice a unității moral-politice a poporului ca forță motrice a dezvoltării progresive a societății noastre revine luptei ideologice. În raportul său la Congresul al III-lea, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej a atras atenția asupra faptului că, „în prezent, activitatea ideologică, munca de lichidare a înrîuririlor educației burgheze din conștiința oamenilor este tărîmul principal al luptei de clasă, al luptei între vechi și nou" [1].

În condițiile actuale, ideologia marxist-leninistă a devenit în țara noastră ideologia dominantă. Au fost obținute succese importante în formarea conștiinței socialiste a oamenilor muncii. Pe baza transformărilor social-economice a luat naștere și se dezvoltă o morală nouă, socialistă, o nouă atitudine față de muncă, față de bunurile obștești și îndatoririle sociale. Aceasta nu înseamnă însă cîtuși de puțin că ideologia burgheză nu mai prezintă nici un pericol. Persistența unor asemenea concepții se explică, în primul rînd, prin faptul că conștiința manifestă o tendință de rămînere în urmă față de existență, iar în al doilea rînd prin influența lumii capitaliste. Congresul al III-lea al P.M.R. a subliniat ca o sarcină de prim ordin combaterea intransigentă a manifestărilor ideologiei burgheze, combaterea liberalismului, obiectivismului burghez, naționalismului, șovinismului, critica științifică, combativă, documentată a concepțiilor filozofice, juridice, economice și istorice ale feluriților apologeți ai capitalismului.

Rolul conducător în procesul formării și dezvoltării unității societății noastre sub toate aspectele îl are Partidul Muncitoresc Romîn. Partidul constituie expresia ideologică și politică a acestei unități. Sub conducerea partidului a fost făurită baza economică a socialismului, au fost lichidate clasele exploatatoare, a fost făurită și consolidată alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare, a fost statornicită ideologia marxist-leninistă ca ideologie dominantă.

Proprietatea privată asupra mijloacelor de producție în formațiunile social-economice bazate pe exploatare face ca forțele necontrolate să fie cu mult mai puternice decît forțele puse în mișcare după un plan dinainte stabilit. De aici caracterul spontan, discontinuu, antagonist al dezvoltării

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, Edit. politică, București, 1961, p. 180.

progresive. De aici puternicele disproporții, inadvertențe între diferitele linii de dezvoltare progresivă.

Numai o dată cu socialismul devine posibilă și necesară organizarea conștientă a întregii activități sociale. Înlăturarea contradicției, a disproporției dintre scopurile propuse și rezultatele obținute constituie un izvor de puternică accelerare a progresului istoric. Expresia cea mai pregnantă a acestei organizări conștiente, a ridicării pe o treaptă calitativ superioară a rolului factorului subiectiv în dezvoltarea societății o constituie conducerea de către partid a întregii activități sociale.

Partidul își fundamentează întreaga sa activitate pe cunoașterea legilor obiective de dezvoltare a societății. El mînuiește cu energie și pricepere minunatul instrument care este dialectica marxistă, revoluționară. Partidul dezvăluie noul în toate compartimentele vieții sociale, stimulează inițiativa creatoare a maselor, asigură traducerea în viață a uriașelor posibilități pe care le deschide orînduirea socialistă, conduce lupta împotriva a tot ceea ce este vechi, împotriva oricăror tendințe conservatoare rutiniere. El asigură rezolvarea la timp a contradicțiilor în dezvoltarea diferitelor laturi ale vieții sociale și totodată perfecționarea acestora, organizarea lor din ce în ce mai unitară, mai armonioasă, mai proporțională.

Sub conducerea partidului se dezvoltă rolul opiniei publice, al colectivității în combaterea manifestărilor nesănătoase ale unor elemente înapoiate ale societății, crește rolul criticii și autocriticii, cu ajutorul căreia se înlătură ceea ce este vechi, depășit de viață și se afirmă ceea ce este nou, progresist, înaintat. Astfel se maturizează și se dezvoltă noile forțe motrice care asigură înaintarea noastră în mers susținut pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste, spre perspectivele luminoase ale comunismului.

Creșterea unității societății noastre, concretizată prin consolidarea unității moral-politice a poporului, prin ridicarea la un nivel superior a concordanței relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție, este un proces legic care presupune creșterea continuă a rolului conducător al partidului. Așa cum a arătat tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej : „Pe măsura înaintării pe calea socialismului, rolul conducător al partidului în viața socială crește tot mai mult, deoarece sarcinile construcției socialiste cer unitatea de voință și acțiune a întregului popor, profunda cunoaștere a legilor de dezvoltare a societății, o clară perspectivă istorică” [1].

Unitatea poporului nostru în jurul partidului și guvernului, faptul că poporul și partidul reprezintă în țara noastră un tot indestructibil unit constituie chezășia realizării mărețului program al desăvîrșirii construcției socialismului.

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, Edit. politică, București, 1961, p. 181.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ДИАЛЕКТИКИ ПРОГРЕССИВНОГО РАЗВИТИЯ РУМЫНСКОГО ОБЩЕСТВА НА ЭТАПЕ ЗАВЕРШЕНИЯ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО СТРОИТЕЛЬСТВА

РЕЗЮМЕ

Среди множества вопросов диалектики развития социалистического общества автор выбрал для исследования несколько аспектов вопроса о значении и роли единства социалистического общества в его восходящем развитии, а также некоторые аспекты специфики действия закона единства и борьбы противоположностей в условиях социализма.

Роль единства социалистического общества в его прогрессивном диалектическом развитии находит свое выражение в характерных движущих силах социализма. Эти движущие силы выражают фундаментальное единство общества, позволяющее раскрывать и своевременно разрешать неантагонистические противоречия, неизбежные в восходящем развитии социализма. Автор иллюстрирует это положение, анализируя некоторые из движущих сил, выявляющих единство социалистического общества, соответствие производительных сил и производственных отношений, единства производства и потребления, единства общих интересов и частных, морально-политическое единство общества.

Другим аспектом роли единства социалистического общества как основы для действия закона единства и борьбы противоположностей является тенденция социалистического общества к развитию. В противоположность капитализму, где общей тенденцией является поляризация противоположностей, при социализме характерной является тенденция к укреплению единства общества, что ведет к постоянному спряжению различных классов и общественных прослоек путем разрешения неантагонистических противоречий, имеющихся между ними.

Последним, рассматриваемым автором аспектом проявления единства социалистического общества в его диалектическом развитии является ликвидация антагонистического характера прогрессивного развития, что характерно для обществ, основывающихся на антагонистических классах, и гармоничное органическое переплетение различных направлений прогрессивного развития. Так например быстрые темпы хозяйственного развития сопровождаются соответствующим повышением жизненного уровня трудящихся. Несоответствие между различными отраслями хозяйства было ликвидировано; национальная экономия характеризуется в настоящий момент равновесием и устойчивостью и непрерывным восходящим развитием.

Вопрос о роли единства в рамках действия закона единства и борьбы против противоположностей в условиях социализма представляет собой предмет многочисленных дискуссий в марксистской философской литературе. В этом отношении автор подчеркивает, что рост единства общества, направление развития общества в этом смысле ни

сколько не уменьшают значения того факта, что развитие осуществляется в процессе борьбы между старым и новым. Закон единства и борьбы противоположностей является общим законом, который сохраняет свое значение и в социалистическом обществе. Здесь однако обязательно нужно подчеркнуть новые условия, в которых действует этот закон, новое конкретное историческое содержание единства и противоречия, единую основу, на которой противоречия могут быть своевременно разрешены, а восходящее развитие общества становится гораздо более быстрым.

Автор показывает различные характерные для РНР, где победил социализм, аспекты единства социалистического общества. Особо подчеркнув это растущее единство, автор в то же время показывает, что победа социализма, создание экономического базиса социализма не означает еще полного построения социалистического общества. Перед румынским народом стоит задача завершения социалистического строительства. Действие движущих сил, присущих социализму, формирование различных аспектов единства социалистического общества в РНР должны быть рассматриваемы диаектически, в их развитии.

В статье показывается, что руководящая роль в процессе становления и развития единства социалистического общества принадлежит Румынской рабочей партии. Партия представляет собой идеологическое и организационное выражение этого единства. Рост единства румынского общества является закономерным процессом, требующим постоянного увеличения руководящей роли партии.

PROBLÈMES DE LA DIALECTIQUE DU DÉVELOPPEMENT PROGRESSIF DE LA SOCIÉTÉ SOCIALISTE DANS L'ÉTAPE DE PARACHÈVEMENT DE LA CONSTRUCTION SOCIALISTE

RÉSUMÉ

Des multiples problèmes de la dialectique du développement de la société socialiste, l'article se propose de présenter quelques aspects touchant à l'importance et au rôle de l'unité de la société socialiste dans le développement ascendant de celle-ci et, en même temps, à ce qui est spécifique de l'action de la loi de l'unité et de la lutte des contraires dans les conditions du socialisme.

Le rôle de l'unité de la société socialiste dans le développement dialectique progressif de cette société trouve son expression dans les forces motrices spécifiques du socialisme. Ces forces motrices expriment l'unité fondamentale de la société qui permet de révéler et de résoudre à temps les contradictions de type non antagoniste inhérentes au développement ascendant du socialisme. L'article illustre cette thèse par l'analyse de quelques-unes de ces forces motrices, qui mettent en évidence l'unité de la société socialiste, la concordance des forces de production et des relations de production, l'unité de la production et de la consommation, l'unité

des intérêts généraux et des intérêts particuliers, l'unité morale-politique de la société.

Un autre aspect du rôle de l'unité de la société socialiste comme fond de l'action de la loi de l'unité et de la lutte des contraires est la tendance du développement de la société socialiste. En opposition avec le capitalisme, où la tendance générale est de polariser les contraires, la tendance de renforcer l'unité de la société est une caractéristique du socialisme, ce qui mène au rapprochement continu des différentes classes et groupes sociaux par la solution des contradictions non antagonistes qui existent parmi ceux-ci.

L'article traite encore d'un dernier aspect de la manifestation de l'unité de la société socialiste dans la dialectique du développement de celle-ci, à savoir la liquidation du caractère antagoniste du développement progressif, propre aux régimes basés sur les classes antagonistes, et l'union organique harmonieuse des différentes lignes de développement progressif. C'est ainsi que le rythme rapide de développement économique est accompagné d'une élévation correspondante du niveau de vie des travailleurs. Les désaccords entre les différents comportements de l'économie sont liquidés, celle-ci se caractérisant par l'équilibre et la stabilité, par un développement continu ascendant.

Dans la littérature philosophique marxiste, le problème du rôle de l'unité de la société dans l'action de la loi de l'unité et de la lutte des contraires est l'objet de nombreux débats. L'auteur souligne à cet égard que l'accroissement de l'unité de la société, l'orientation du développement dans ce sens, ne diminuent pas l'importance du fait que le développement a lieu au cours du processus de la lutte entre l'ancien et le nouveau. La loi de l'unité et de la lutte des contraires est une loi générale qui maintient son importance aussi dans la société socialiste. Il faut toutefois souligner les nouvelles conditions dans lesquelles cette loi actionne, le nouveau contenu historique concret de l'unité et de la contradiction, le fond unitaire sur la base duquel les contradictions peuvent être résolues à temps, et le développement ascendant de la société devient beaucoup plus rapide.

Par des exemples, l'article prouve que les différents aspects de l'unité de la société socialiste sont caractéristiques de la Roumanie aussi, où le socialisme a vaincu. Tout en soulignant cette unité croissante, l'article montre en même temps que la victoire du socialisme ne signifie pas que la société socialiste a été entièrement construite. La tâche actuelle du peuple roumain est de parachever la construction du socialisme. L'action des forces motrices caractéristiques du socialisme, la formation des différents aspects de l'unité de la société socialiste en Roumanie doivent être considérées d'une manière dialectique, dans leur développement.

L'article montre que le rôle dirigeant dans le processus de la formation et du développement de l'unité de la société socialiste en Roumanie revient au Parti Ouvrier Roumain. Le parti est l'expression idéologique et organisatrice de cette unité. L'accroissement de l'unité de la société socialiste est un processus à caractère de loi, qui exige le renforcement continu du rôle dirigeant du parti.

PROBLEMELE MUZICII ÎN „ESTETICA“ LUI HEGEL

DE

GEORGE BĂLAN

Estetica lui Hegel conține, poate, cea mai profundă elaborare a problemelor muzicii din întreaga filozofie premarxistă. Hegel uimește totodată prin capacitatea sa de a vorbi despre muzică nu speculativ, ca despre un obiect exterior lui pe care, din necesitatea cuprinderii integrale a lumii, trebuie să-l includă în „sistem” și să-l adapteze imperativelor acestuia : înțelegerea hegeliană a problemelor muzicii izvorăște, dimpotrivă, din identificarea afectivă cu această artă și din cunoașterea temeinică a legilor ei.

Hegel își precizează ideile despre muzică prin confruntarea cu pozițiile predecesorilor săi Kant și Schelling, depășind unilateralitățile și corectînd erorile acestora.

Nevăzînd în muzică decît o sursă de impresii auditive agreabile sau dezagreabile, Kant considera muzica drept o artă inferioară, arta senzațiilor și arabescurilor, incapabilă să se ridice la exprimarea vreunui conținut cît de cît intelectual.

Printr-un salt în cealaltă extremă, Schelling acorda muzicii puteri expresive nelimitate, făcînd din ea purtătoarea esenței lumii, a ideilor pure, a relațiilor cosmice.

Așadar, înțelegere senzorial-formalistă la unul, idealist-transcendentală la celălalt.

Hegel își definește poziția mai ales prin combaterea intransigentă a formalismului kantian. Tezei conform căreia muzica nu este în stare să exprime decît senzații sonore el îi opune convingerea că muzica poate să dea expresie unei înalte spiritualități. Se definește de asemenea și în raport cu Schelling : în timp ce acesta atribuia muzicii capacitatea de a dezvălui legile cele mai intime ale universului, Hegel arată limitele domeniului expresiv al muzicii, limite decurgînd din caracterul propriu materialului ei. Continuînd însă să vadă în muzică una din formele de manifestare a ideii absolute, în devenirea sa, Hegel nu depășește nici în acest domeniu limitele și consecințele idealismului obiectiv.

LOCUL MUZICII ÎN SISTEMUL ARTELOR

Obligînd muzica să coboare din vîrful piramidei spiritului, unde o înălțase Schelling, Hegel o așază pe locul la care el consideră că-i dau dreptul virtuțile dar și granițele sale expresive. Nu o va situa însă pe treapta cea mai de jos a ierarhiei artelor, așa cum se întîmplase la Kant, unde muzica figura în ultima categorie a artelor, alături de grădinărit.

Pe treapta cea mai de jos Hegel situează arhitectura. Își începe clasificarea în acest fel călăuzit fiind și de un criteriu istoric. Inventivitatea artistică a oamenilor a început a se manifesta prin creații arhitecturale. Dar în acest domeniu, consideră Hegel, spiritul este covîrșit de materie, „realitatea zugrăvită rămîne ca ceva exterior ideii" [1]. De aici ar izvorî masivitatea greoaie și lipsită de expresivitate a acestei arte, ale cărei legi specifice au fost stabilite de străvechile popoare orientale. Arhitectura este, după Hegel, prototipul așa-zisei „arte simbolice".

O etapă superioară în dezvoltarea artistică a omenirii o reprezintă arta clasică. Hegel afirmă că prototipul ei este sculptura, ale cărei modele ideale au apărut în arta greacă. Caracteristica sculpturii este faptul că în ea, conținutul spiritual „se încorporează imaginii sensibile și materialului ei exterior și ambele laturi pătrund una într-alta în așa fel încît nici una nu predomină asupra celeilalte" [2]. Își face loc aici echilibrul între conținut și formă, între idee și imagine. A doua artă din punct de vedere al originii sale istorice, sculptura reprezintă și a doua treaptă în sistemul hegelian al clasificării artelor.

În teoriile sale estetice, Hegel păstrează calea mișcării spiritului în direcția eliberării de sub strînsoarea materiei, pe care o va putea stăpîni numai în cadrul artelor romantice; aici, socotește Hegel, conținutul spiritual tinde să domine și să depășească forma sensibilă de întruchipare.

Apariția picturii marchează, în concepția lui Hegel, prima mare victorie a spiritului în tentativa sa de dematerializare. Imaginea vizuală apare aici transfigurată de viața interioară, ceea ce în arhitectură era de neconceput iar în sculptură începea doar să se schițeze. Înfățișînd figuri și obiecte, pictura continuă totuși să rămînă, mai mult sau mai puțin, tributară lumii materiale.

Muzica, este, după Hegel, arta în care spiritul face un pas hotărîtor în descătușarea de lanțurile materiei. Aici nu ne mai întîlnim cu imagini ale realității materiale, avem de-a face cu viața spirituală manifestată în formă nemijlocită. „Materialul ei, deși continuă să rămînă senzorial, devine din ce în ce mai profund subiectiv.... Muzica ne prezintă senzorialul într-un mod idealizat... sunetul parcă eliberează idealul din captivitatea sa materială" [3]. Viața spirituală este însă evocată de muzică într-un mod vag, nebulos, nedeterminat.

Acest neajuns va fi înlăturat, arată Hegel, de cea de-a treia artă romantică — poezia — unde spiritul nu numai că se manifestă în modul

[1] G.W.F. Hegel, *Ästhetik*, Aufbau-Verlag, Berlin, 1955, p. 120.
[2] *Ibidem.*
[3] *Ibidem*, p. 123.

cel mai nemijlocit și mai liber, dar o face totodată și cu acea limpezime a determinării noționale care nu putea fi proprie muzicii.

Acesta este, foarte schematic redat, sistemul istoric și logic al artelor, în concepția lui Hegel. Pe fondul acestui sistem muzica apare ca o artă romantică și în cel mai înalt grad spiritualizată. Ea posedă o forță generalizatoare și expresivă mai mare decît artele plastice dar nu atinge înălțimea intelectuală la care se poate ridica poezia. Reprezintă „trecerea de la senzorialitatea spațială abstractă a picturii la spiritualitatea abstractă a poeziei" [1].

Idealismul modului hegelian de clasificare și ierarhizare a artelor și — de aici — profunda mistificare a întregului proces, este izbitor. Ne aflăm în fața unei construcții speculative impuse lui Hegel de sistemul său care-și propunea să înfățișeze evoluția universului în așa fel încît să culmineze logic cu triumful filozofiei ca treaptă supremă a autocunoașterii spiritului. Pe parcursul acestei evoluții diferitele arte reprezintă tot atîtea etape ale procesului cunoașterii de sine a spiritului și treptatei sale dematerializări. Continuîndu-se mai departe în religie, acest proces se desăvîrșește în filozofie, imperiu al ideii pure. Perfecțiunea acestui stadiu le face inutile pe cele anterioare și Hegel prezice dispariția inevitabilă a artei care, cu tot farmecul său, este o întrupare nu pe deplin adecvată a ideii absolute. Această profeție are pentru noi aceeași valoare pe care o avea constatarea că statul prusac reprezintă, prin echilibrul său politic, punctul final al progresului social. Profeția hegeliană era, într-o mare măsură, determinată de constatarea incompatibilității dintre artă și societatea burgheză care tinde să instaureze în locul elevației poetice, „proza" activității practice. Situația remarcată de Hegel exista dar, ca de obicei, filozoful o absolutiza : el prezintă o criză istoricește determinată ca o tragedie fatală a spiritului. În *Manuscrisele economico-filozofice* și în *Ideologia germană*, Marx și Engels au dovedit netemeinicia unei asemenea profeții, arătînd că orînduirea comunistă va aduce o înflorire fără precedent a creației artistice și că aceasta va impregna întreaga viață a oamenilor. Arta era incompatibilă cu o societate care îl înstrăina pe om de propria sa esență, dar nu putea să nu-și recîștige splendoarea, și încă una și mai strălucitoare, într-o orînduire unde avea loc o reală luare în stăpînire a esenței omenești de către om, unde acesta redevenea „om uman" [2].

Este contestabilă, de asemenea, ideea orînduirii artelor într-un sistem ierarhic, idee bazată pe deosebirea unor arte superioare și a unor arte inferioare. Un asemenea criteriu este cu totul *nerodnic*. Fiecare artă răspunde unei cerințe determinate a conștiinței sociale, de nici una din ele omul nu se poate lipsi. Problema reală este nu a stabili superioritatea sau inferioritatea unei arte în raport cu alta, ci a înțelege felul cum artele se completează reciproc. Deși orice artă dă, prin prisma specificului său, o imagine integrală a vieții, fiecăreia dintre arte îi este totuși mai accesibil un anumit domeniu al realității. La o însușire completă a realității prin intermediul cunoașterii artistice, omul nu poate ajunge decît folosind des-

[1] G. W. F. Hegel, *Ästhetik*, Aufbau-Verlag, Berlin, 1955, p. 123.
[2] K. Marx și F. Engels, *Despre artă și literatură*, p. 109.

coperirile spirituale pe care i le oferă toate artele. Apoi epoca modernă, cu tendința ei de a înlătura barierele rigide dintre arte și de a deschide drum larg sintezelor artistice, a dezvăluit cu atît mai mult lipsa de temei a ierarhizării artelor în inferioare și superioare.

Și totuși în clasificarea hegeliană există un sîmbure rațional: confruntarea posibilităților expresive ale muzicii cu posibilitățile expresive ale celorlalte arte. Deși integrată într-un sistem ierarhic cu totul discutabil, această confruntare i-a permis lui Hegel o mai limpede și mai nuanțată definire a specificului muzical. În ce măsură caracterizarea dată de Hegel specificului muzicii corespunde esenței reale a obiectului, ne vom da imediat seama.

MUZICA ȘI VIAȚA INTERIOARĂ A OMULUI

Ceea ce deosebește muzica de celelalte arte este nuditatea cu care ea înfățișează viața spirituală a omului. Nici o altă artă nu redă atît de direct trăirile și nu dezvăluie atît de nuanțat cele mai intime ascunzișuri ale sufletului. Definind astfel specificul muzicii, Hegel nu rămîne însă la stadiul unei constatări de diletant sentimental. Caracterul spiritualizat al expresiei muzicale este explicat de el prin proprietățile specifice sunetului și auzului care-l percepe. Prin însăși natura sa, spune Hegel, „sunetul corespunde subiectivității lăuntrice" [1], producerea sa trezește întotdeauna în noi o reacție emoțională. Faptul că dispare îndată ce a fost emis, continuînd apoi să existe doar în conștiința noastră, dovedește încă o dată legătura dintre sunet și viața noastră sufletească. De aceea, spunea Hegel, „sunetele găsesc ecou numai într-un suflet profund, punînd stăpînire pe subiectivitatea ideală a acestuia și stîrnind în ea mișcare" [2]. La rîndul său, auzul este un simț educat tocmai în spiritul unei perceperi mai generalizatoare și totodată mai puțin determinate a vieții. „Auzul este mai ideal decît văzul" [3], observa Hegel. Iată deci baza obiectivă a caracterului spiritualizat al expresiei muzicale.

Dar acestei intuiții juste idealismul îi dă o orientare cu totul eronată. Mai mult: face ca Hegel să-și contrazică și să-și nege propriile puncte juste de pornire în examinarea specificului muzical.

Simțul realist, propriu într-o atît de mare măsură genialului teoretician al dialecticii, îl făcea să-și dea seama că „sfera originală a expresiei muzicale este constituită din toate nuanțele posibile ale veseliei, bucuriei, glumei, capriciului, extazului și freneziei sufletului, precum și din diferitele gradații ale groazei, neliniștii, tristeții, tînguirii, suferinței, dorului și altele, în sfîrșit ale venerației, admirației, iubirii" [4]. O asemenea constatare este însă înlăturată de reflecțiile privitoare la incapacitatea muzicii de a exprima un conținut emoțional determinat. Esența muzicii, spune în alt loc Hegel, „constă nu în dezvoltarea unui sentiment determinat, ca iubi-

[1] G.W.F. Hegel, *Ästhetik*, Aufbau-Verlag, Berlin, 1955, p. 807.
[2] *Ibidem*, p. 808.
[3] *Ibidem*, p. 807.
[4] *Ibidem*, p. 818.

rea, dorul, veselia etc., ci în viața interioară care se ridică deasupra acestor emoții"[1]. Muzica va exprima, așadar, subiectivitatea abstractă („abstrakte Subjectivität"), eul gol („ganz leeres Ich") lipsit de orice determinare și cufundat în contemplarea de sine. Hegel părăsește astfel elementele unei viziuni realiste a muzicii și alunecă spre înțelegerea platoniciană a acestei arte ca expresie a ideii pure. Constatarea justă despre emoționalitatea muzicii nu se dezvoltă în sensul demonstrării capacității acestei arte de a dezvălui viața sufletească în toată multilateralitatea ei, ci eșuează în noțiunile fictive de „eu gol" și de „subiectivitate abstractă", care acoperă tumultul și diversitatea sentimentelor cu schematismul rece al construcției speculative mistificatoare.

Hegel contestă de asemenea muzicii posibilitatea de a exprima idei. Cuvîntul reprezentînd pentru el singura modalitate de a formula ideea, rezultă că muzica nu poate aspira spre exprimarea ideilor decît dacă se sprijină pe prezența clarificatoare a textului poetic. Altminteri, cînd se bizuie pe propriul ei material, muzica nu poate reda decît „emoții fără sens", „Gedankenlose Empfindung". Reacția pe care o trezește în noi nu va merge mai departe de sentimentul unei foarte „vagi simpatii". Pe acest plan, Hegel se afla însă în contradicție, mai întîi, cu practica componistică avansată din vremea lui: sonatele și simfoniile beethoveniene dovedeau în mod revoluționar că muzica poate exprima, prin propriile ei mijloace, drame și ciocniri ale forțelor, reflecții ale cugetului, idei etico-sociale. Dar Hegel a manifestat rezistență conservatoare față de înnoirea revoluționară adusă de Beethoven. El se simțea infinit mai atras de muzica preclasică și clasică, al cărei echilibru se putea acorda, mai degrabă decît tumultuoasa muzică beethoveniană, cu armonia unui sistem conceput speculativ și al cărei conținut spiritual, într-adevăr mai puțin determinat, putea fi răstălmăcit de filozof în spiritul „emoțiilor fără sens". Totodată, contestînd muzicii posibilitatea de a exprima idei, Hegel își contrazicea propriul său crez că muzica poate fi pătrunsă de înaltă spiritualitate. El considera într-adevăr că muzica nu se poate „ridica la înălțimea adevăratei arte" decît pătrunzîndu-se de „principiul spiritual" și preciza că „este indiferent dacă acest conținut capătă o denumire mai precisă, prin intermediul cuvintelor sau dacă este exprimat într-un fel mai nedeterminat, pe calea sunetelor, a relațiilor armonice și a melodiei care le însuflețește"[2]. Ceea ce înseamnă că Hegel admitea posibilitatea ca muzica să exprime, deși „într-un fel mai nedeterminat", prin propriile-i mijloace, un conținut spiritual superior. Pentru a-ți da seama că acest conținut este într-adevăr superior trebuie însă să-l determini cît de cît din punct de vedere intelectual. Or, determinarea intelectuală a conținutului spiritual exprimat de muzică era o necesitate ce se bătea cap în cap cu teza despre subiectivitatea abstractă și emoțiile lipsite de sens.

Hegel delimitează în continuare domeniul expresiv al muzicii excluzînd din sfera acesteia orice aluzie la lumea obiectivă. „Pentru exprimarea muzicală este potrivită numai sfera lăuntrică, *lipsită de obiectivi-*

[1] G. W. F. Hegel, *Ästhetik*, Aufbau-Verlag, Berlin, 1955, p. 851.
[2] *Ibidem*, p. 817.

tate... Sarcina muzicii va consta, astfel, în a da glas *nu lumii obiectelor*, ci felului cum esența lăuntrică se dăruie mișcărilor sale, conform subiectivității sale și sufletului ideal" (subl. ns.) [1]. Nu se poate desigur spune că muzica poate reda fenomenele lumii exterioare cu pregnanța proprie artelor plastice. Dar de aici nu putem trage nici concluzia că muzica n-ar poseda nici o posibilitate de a sugera asemenea fenomene. Dimpotrivă, începînd mai ales cu romanticii, ea își dezvăluie imense resurse descriptive, coloristice, sugestive. Pătrundea de asemenea în muzică, din ce în ce mai accentuat, ecoul marilor frămîntări sociale. Dar Hegel nu se simțea atras de tedințele novatoare ale muzicii postmozartiene, preferînd acestora valorile consacrate ale clasicismului, în ale cărui preocupări, ce-i drept, redarea vieții interioare ocupa un loc aproape monopolizator. Apoi legătura muzicii cu realitatea obiectivă poate fi simțită de către oricine compară relațiile muzicale cu relațiile dintre fenomenele lumii materiale. Acestea apar în muzică, desigur, în chip mijlocit și stilizate pînă la nerecunoaștere, dar ele există, totuși, ca izvor ultim al gîndirii compozitorului. Limbajul muzicii îi apare însă lui Hegel atît de imaterial, prin fluiditatea sa străvezie, încît filozoful nu șovăie să afirme că elementele constitutive ale muzicii nu-și au prototipul în realitate, că ele sînt creații pure ale spiritului, care le scoate din el însuși. Chiar și arhitecturii, acestei arte prin excelență abstracte, îi putem găsi prototipuri în materie — afirmă Hegel — muzicii însă nu, cu excepția glasului uman, singurul element pe care natura îl oferă compozitorului. Rezultă de aici că muzica s-a născut din neant, că ea se exprimă pe sine însăși, propriile-i combinații sonore. Jonglînd cînd cu „subiectivitatea abstractă", cînd cu ideea autoexprimării muzicii, Hegel se află uneori la un pas de formalism : „Muzica — spune el — ... avînd de-a face exclusiv cu mișcări spirituale lăuntrice care au un caracter absolut nedeterminat, ca răsunetul unor emoții fără sens, *are foarte puțină nevoie sau nu are de loc nevoie de prezența unui conținut spiritual*"[2] (subl. ns.). După cîte vedem, în rătăcirile sale idealiste, Hegel este pe punctul de a se întîlni cu Kant, pe care-l combătuse tocmai pentru formalismul concepției sale estetice.

Era inevitabil ca pe viziunea hegeliană a muzicii să-și lase amprenta și misticismul filozofiei sale. Cum ideea absolută echivala pentru el cu dumnezeirea, spiritualitatea exprimată de muzică va avea ceva de provenință divină. De aici importanța preponderentă pe care el o va da muzicii cu caracter religios, unde esența divină a ideii absolute își va găsi cea mai adecvată întruchipare. Muzica legată de cultul catolic sau protestant i se pare de aceea a reprezenta „lucrul cel mai profund și mai puternic pe care l-a putut vreodată crea arta" [3].

Intuiția lui Hegel despre specificul emoțional și generalizator al muzicii este așadar strivită sub o mulțime de scheme speculative — mistificatoare care înlocuiesc viața bogată, diversă și trepidantă născută în sufletul uman de realitatea înconjurătoare, cu abstracțiunea moartă a eului pur și nedeterminat. Nu pe acest teren trebuie căutată contribuția

[1] G. W. F. Hegel, *Ästhetik*, Aufbau-Verlag, Berlin, 1955, p. 807–808.
[2] *Ibidem*, p. 72.
[3] *Ibidem*, p. 859.

originală şi profundă a lui Hegel la lămurirea problemelor muzicii. Idealismul a viciat concepţia despre muzică a lui Hegel aşa cum a viciat filozofia acestuia în general. În schimb, ca mînuitor al dialecticii, el a îmbogăţit nu numai filozofia dar şi estetica muzicală cu puncte de vedere de o rodnicie neştirbită de vreme.

FREAMĂT EMOŢIONAL ŞI CONSTRUCŢIE INTELECTUALĂ

Forţa fascinantă a marilor creaţii muzicale îi pare lui Hegel a lua naştere din ciocnirea şi întrepătrunderea a două principii : freamătul sufletesc intens, tinzînd spre libertatea nestînjenită a exprimării şi construcţia riguroasă, raţională, arhitecturală pe care i-o opune necesitatea desăvîrşirii formale. — „În muzică — spune Hegel — domneşte cea mai profundă intimitate emoţională şi în acelaşi timp cea mai severă intelectualitate, astfel încît muzica uneşte în sine două extreme" [1].

E necesar de precizat că pentru Hegel latura intelectuală a muzicii se manifestă nu în conţinutul ei, prin prezenţa unei viziuni definite asupra vieţii, ci în construcţia formală a operei, adică în găsirea planului compoziţional cel mai potrivit exprimării conţinutului identificat de Hegel cu ceea ce el numea „emoţii fără sens".

Hegel acordă o mare importanţă laturii cantitativ-raţionale (relaţii numerice între sunete, simetria formei etc.), latură ce face ca muzica să-i apară lăuntric înrudită cu arhitectura deoarece, ca şi aceasta, „îşi construieşte operele pe schema solidă şi temelia proporţiilor". Dar muzica devine „artă liberă" numai cînd depăşeşte acest stadiu arhitectural. În timp ce arhitectura „nu merge mai departe de armonia formelor", muzica dimpotrivă „ajunge pînă la antipodul acesteia... avînd ca obiect viaţa subiectivă, interioară şi liberă, trăirile sufletului" [2]. Dar muzica, precizează Hegel, nu trebuie să se oprească la acest antipod ; ea va da mişcărilor libere ale sufletului fundamentul trainic al proporţiilor formale necesare ; „doar pe acest fundament va putea să crească şi să se dezvolte viaţa interioară în libertatea stihiei sale, căpătînd conţinut numai datorită acestei necesităţi" [3].

Relaţiile sonore sînt în ultimă instanţă oglindirea dialecticii vieţii sufleteşti. „Tonurile alcătuiesc totalitatea relaţiilor care se pot dedubla şi uni în cele mai diverse feluri de asociaţii nemijlocite, contraste esenţiale, contradicţii şi medieri. Acestor contraste şi unificări, precum şi deosebirilor dintre mişcările şi trecerile, apariţiile, dezvoltările, luptele, autorezolvările, dispariţiile lor, *le corespunde, într-un mod mai mult sau mai puţin evident, natura lăuntrică a conţinutului, a sentimentului*" (subl.ns.) [4]. Dar, devenite elemente de limbaj muzical toate acestea capătă o anumită autonomie şi contează ca forţe sau relaţii pur sonore, pur constructive ale muzicii, alcătuind baza ei arhitecturală. Ele joacă un rol atît de mare în

[1] G. W. F. Hegel, *Ästhetik*, Aufbau-Verlag, Berlin, 1955, p. 810.
[2] *Ibidem*, p. 825.
[3] *Ibidem*, p. 825—826.
[4] *Ibidem*, p. 818.

creație iar mînuirea lor poate deveni pentru compozitor atît de captivantă — spune Hegel — încît ascund pericolul devierii spre formalism a procesului creator. Aceasta se petrece atunci cînd compozitorul „eliberîndu-se de exprimarea sentimentului, orientează inventivitatea spre țelul unei construcții pur sonore". El se mulțumește „numai cu alternările, schimbările, confruntările cu caracter muzical". În aceste condiții muzica capătă un caracter predominant arhitectural iar substanța sa spirituală se poate subția pînă la totala dispariție. Hegel este împotriva unei asemenea muzici. „Atunci muzica devine goală, lipsită de sens, și n-o putem considera, în esența sa, artă, deoarece îi lipsește elementul principal al oricărei arte — conținutul și expresia spirituală. Numai dacă principiul spiritual este corespunzător exprimat în elementul sensibil al sunetelor și în multiplele lor figurații, muzica se ridică la înălțimea adevăratei arte" [1].

Hegel arată totodată pericolul ce decurge din neglijarea laturii constructiv-raționale și hipertrofierea laturii sentimentale a muzicii. Într-un asemenea caz se merge spre trivialitate, spre reproducerea neartistică a trăirilor. Muzica este amenințată să-și piardă acea noblețe pe care o găsește numai în închegarea conținutului pe baza unei severe logici constructive.

Adevărata, marea creație presupune armonizarea principiului emoțional, tinzînd prin natura sa spre maximă libertate, cu principiul intelectual — constrîngător și autoritar. Dialectica acestora este de fapt răsfrîngerea specifică a legii universale conform căreia ești cu atît mai liber, cu cît ai ajuns la o mai profundă înțelegere a necesității.

Există aici un prețios sîmbure de adevăr. Hegel parcă ar fi intuit dezastrul la care avea să fie dusă muzica, prin hipertrofierea bolnăvicioasă a laturii emoționale, de către excesele romantismului, transformate ulterior în expresionism și atonalism. Intuiția sa cuprinde și pericolul opus, acela al constructivismului, care, în fața furtunoasei dezlănțuiri expresioniste, preconiza totala abolire a sentimentelor din muzică și înlocuirea lor cu arhitectura formală. Realismul socialist s-a conturat tocmai ca o depășire a acestor unilateralități: el a restituit muzicii unitatea intelectual-emoțională, dar nu din perspectiva clasicizantă, atît de dragă lui Hegel, ci din perspectiva idealului artistic al unei clase revoluționare.

VERIDICUL CARACTERISTIC ȘI „AUTONOMIA" EXPRESIVĂ

Hegel analizează de asemenea unitatea contradictorie a tendinței spre veridicul caracteristic și a tendinței spre autonomia expresivității muzicale. Ce reprezintă aceste tendințe? Este vorba de faptul că unii compozitori — ca de pildă Gluck — urmăresc ca expresia muzicală să evoce într-un mod cît mai sugestiv diferite fenomene ale vieții, și mai ales pe acelea descrise într-un text literar, în timp ce alții — ca bunăoară Rossini — își propun să înzestreze sunetele muzicale cu o cît mai mare independență expresivă, pentru ca ele să trăiască nu prin raportarea la o lume exterioară lor, ci prin valori intrinsece sunetelor. „Aproape în fiecare epocă,

[1] G. W. F. Hegel, *Ästhetik*, Aufbau-Verlag, Berlin, 1955, p. 817.

spune Hegel, comentariile asupra operelor muzicale au un dublu caracter. Unii preferă latura melodică, alții — elementul caracteristic" [1]. Nu este vorba, precizează el, de a alege o modalitate și de a renunța la cealaltă. Ambele tendințe sînt îndreptățite : dacă prima se luptă pentru *adevărul* expresiei muzicale, cea de-a doua are ca preocupare realizarea *frumuseții* acesteia. Or, artei și adevărul și frumusețea îi sînt deopotrivă de necesare.

Este de subliniat accentul pe care îl pune Hegel pe veridicitate adică, cum am spune noi, pe caracterul realist al muzicii. Orientarea speculativă a limitat, dar în nici un caz n-a anihilat puternica intuiție a adevărului vieții, atît de caracteristică lui Hegel. Este ceea ce îl făcea pe Marx să spună în *Sfînta familie*, că „Hegel, în cadrul expunerii *speculative* face foarte adesea o expunere *reală*, care privește *lucrul* însuși"[2] iar pe Lenin îl determină să aprecieze logica hegeliană ca o operă care „conține *în măsura cea mai mică* idealism *și în măsura cea mai mare* materialism" [3]. Forța cu care viața i s-a impus lui Hegel a fost incomparabil mai mare decît aceea a construcțiilor speculativ-fantasmagorice. Iată de ce, și pe plan artistic, Hegel se arată atras, primordial, de muzica în care simte freamătul real al vieții. Rolul acordat de el veridicității în muzică se îmbină totodată armonios cu recunoașterea specificului acestei arte, care imitînd fenomenele vieții, nu trebuie să înceteze a-și păstra frumusețea originală și autonomia expresivă.

Năzuința compozitorului spre veridic și caracteristic se manifestă prin cultivarea preponderentă a recitativului (sau declamației muzicale) care ocupă „locul de mijloc între melodie și vorbirea poetică " [4]. Însemnătatea expresivă a recitativului este remarcabilă : el poate reda „atît contemplarea liniștită și expunerea calmă a evenimentelor cît și descrierea emoțional-încordată a sentimentelor..." [5]. Datorită recitativului „pasiunea se poate exprima cu schimbări bruște, scurt, fragmentat, printr-o impetuozitate aforistică, poate să se manifeste în dialoguri sub forma unor lovituri și contralovituri fulgerătoare ale expresiei" [6]. Recitativul își arată rodnicia sa expresivă și în muzica pur instrumentală, unde poate constitui „un punct de sprijin pentru armonie sau întrerupe cîntul prin fraze intercalate, care caracterizează în trăsături analoage alte laturi și dezvoltarea mai departe a situației" [7]. Prin recitativ muzica se înrudește cu pictura deoarece este pusă, ca și aceasta, în situația de a urmări redarea detaliilor.

Forma cea mai tipică în care se realizează năzuința compozitorului spre independența expresivă a artei sale este cultivarea preponderentă a melodiei. Dacă pentru recitativ Hegel a avut cuvinte de înaltă apreciere, melodiei el îi înalță adevărate ditirambe. „Melodia este poezia muzicii,

---

[1] G. W. F. Hegel, *Ästhetik*, Aufbau-Verlag, Berlin, 1955, p. 858.
[2] K. Marx și Friedrich Engels, *Despre literatură și artă*, p. 387.
[3] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.P., 1956, p. 197.
[4] G.W.F. Hegel, *Ästhetik*, Aufbau-Verlag, Berlin, 1955, p. 853.
[5] *Ibidem*, p. 853.
[6] *Ibidem*, p. 853—854.
[7] *Ibidem*, p. 854.

limbajul sufletului; ea revarsă în sunete desfătarea și suferința lăuntrică și se ridică deasupra forței naturale a sentimentului, îmblînzind-o și înnobilînd-o" [1]. Prin faptul că dă o imagine încheiată și mai generalizatoare a sentimentului, spre deosebire de recitativ, caracterizat prin curgerea neîntreruptă și orientat spre redarea detaliilor acțiunii, melodia aruncă o punte de legătură între muzică și sculptură.

În raport cu recitativul, melodia prezintă avantajul de a exprima sentimentul într-un mod mai concentrat și fără a se fărîmița. Melodia nu poate sugera însă decît palid tensiunea și acțiunea. De aceea compozitorul nu se poate izola în sfera melodiei pure, „care se ridică deasupra datelor și sensului particular al cuvintelor, dar nici nu se poate mărgini la recitativ, care tinde să se contopească în modul cel mai strîns cu aceste detalii" [2]. Idealul constă în unificarea acestor două elemente. Melodia va absorbi elemente ale recitativului, ceea ce va duce la o mai pregnantă determinare a ei, iar recitativul, însușindu-și spiritul melodic, va căpăta articulație organică, o formă unitară și finisată. Completîndu-și reciproc unilateralitatea, melodia și recitativul se vor contopi într-o sinteză artistică superioară. Este însă o sinteză desfășurată sub semnul afirmării precumpănitoare a melodiei: „Victoria trebuie să aparțină întotdeauna melodiei ca factor unificator, iar nu trăsăturilor caracteristice, fărîmițate și dispersate" [3].

Dificultăți speciale în calea acestei sinteze ridică problema destul de complexă a textului. Hegel trăiește într-o vreme cînd predominante în viața muzicală erau genurile vocale sau vocal-instrumentale, ceea ce-l și face să examineze problema raportului dintre autonomia expresivității muzicale și tendința spre caracteristic, mai ales pe planul muzicii cu text. Acesta este, de altfel, domeniul spre care se îndreaptă cele mai multe simpatii ale filozofului. Nu că s-ar arăta mai puțin favorabil muzicii pur instrumentale — dimpotrivă, el definește în mod just rațiunea ei de existență — dar consideră că pe acest teren stă ascunsă primejdia transformării creației dintr-o confesiune lirică într-o arhitectură pur formală.

Pledînd pentru inspirația compozitorului dintr-un text literar, care i-ar obliga fantezia să urmărească cu consecvență expresivitatea, Hegel se pronunță totodată în favoarea priorității și independenței expresive a muzicii. „Este — spune el — un punct nemuzical de vedere a muta centrul de greutate al interesului asupra textului" [4]. „. . .Poezia, prezentă ca versuri sau dramă, nu trebuie să caute a ieși în relief cu o deosebită insistență" [5]. Sînt nereușite artisticește operele a căror muzică „se coboară pînă la rolul de slujnică pentru a pierde torentul liber al mișcărilor sale, reproducînd într-o caracteristică conștiincioasă cuvintele textului" [6]. Nu-și înțelege menirea compozitorul care, în loc de a crea opere muzicale de sine stătătoare, ține să arate „numai priceperea abilă de a transforma mijloacele de ilustrare muzicală într-o zugrăvire cît mai precisă a unui con-

[1] G. W. F. Hegel, *Ästhetik*, Aufbau-Verlag, Berlin, 1955, p. 842.
[2] *Ibidem*, p. 854.
[3] *Ibidem*, p. 857—858.
[4] *Ibidem*, p. 816.
[5] *Ibidem*, p. 815.
[6] *Ibidem*, p. 849.

ținut exterior" [1]. Datoria lui este de a se comporta în modul cel mai creator față de text, „de a extrage doar latura generală a conținutului acestuia și de a o prelucra apoi conform legilor specifice ale gîndirii muzicale". „Arta constă în aceea că, pătrunzîndu-se de sensul cuvintelor rostite, al situațiilor, al acțiunii etc. și pornind de la această însufletire lăuntrică, *să găsești expresia spiritualizată și s-o prelucrezi muzical*" (subl. ns.) [2]. A face ca realul, naturalul, caracteristicul să predomine înseamnă, după Hegel, a diminua forța generalizatoare și autonomia expresivă a muzicii: „Muzica nu trebuie să repete expresia sentimentelor sub forma izbucnirii naturale a pasiunii, ci să spiritualizeze în mod inventiv sunetele, care se încheagă într-o situație creată numai de artă și doar pentru ea" [3]. Deasupra tuturor aluziilor descriptive sau intențiilor de imitare a naturii trebuie, așadar, să se înalțe muzica însăși, ca expresie închegată și de sine stătătoare, cu forma ei cea mai tipică, cea mai pură — melodia. „Este inadmisibil — spune Hegel — să predomine un sens determinant al cuvintelor; melodia este cea care trebuie să planeze deasupra diversității" [4].

Nu orice text favorizează această liberă desfășurare a frumuseții și expresivității melodice. Un text prea profund, prea încărcat, prea dens — cum ar fi lirica lui Schiller sau corurile lui Eschil și Sofocle — nu mai lasă nimic muzicii, totul fiind aici spus exhaustiv. Nu înseamnă însă că va trebui să optăm pentru texte ușuratice sau superficiale: „Din ceea ce este plat, trivial, gol și absurd este imposibil să scoți o muzică serioasă și profundă; cu oricîte condimente le-ar drege compozitorul, el nu poate transforma o pisică friptă în pateu de iepure" [5]. Astfel încît, conchide Hegel, „nici profunzimea sentimentului, nici suficiența sau platitudinea sentimentului nu alcătuiesc un autentic conținut"[6]. Cel mai potrivit pentru inspirația compozitorului i se pare lui Hegel a fi ceea ce el numește „genul mijlociu al poeziei" („eine gewisse mittlere Art von Poesie") [7]. Aceasta va fi „o poezie veridică din punct de vedere liric, extrem de simplă și care indică doar prin cîteva cuvinte situația și sentimentul" [8]. Ea trebuie să-i ofere compozitorului doar o bază foarte generală de pe care fantezia acestuia să-și poată lua zborul. Încărcată cu prea multe detalii poezia va împinge expresia muzicală spre fărîmițare, ceea ce duce „la pierderea unității muzicale și slăbește efectul general" [9].

Veridicitatea descriptivă, legată de obicei de prezența textului, a recitativului, și autonomia expresivă a muzicii, reprezentată prin pregnanța melodică, trebuie așadar contopite de compozitor într-o sinteză superioară, pe care Hegel o vedea dominată de frumusețea melodică — simbolul autonomiei expresive a muzicii.

---

[1] G. W. F. Hegel, *Ästhetik*, Aufbau-Verlag, Berlin, 1955, p. 849.
[2] *Ibidem*, p. 849.
[3] *Ibidem*, p. 849—850.
[4] *Ibidem*, p. 852.
[5] *Ibidem*, p. 855.
[6] *Ibidem*, p. 856.
[7] *Ibidem*.
[8] *Ibidem*.
[9] *Ibidem*.

MELODIE ŞI ARMONIE

O altă contradicţie a gîndirii muzicale, analizată de Hegel în *Estetica* sa, este aceea dintre melodie — acest „suflet al muzicii" — şi armonie, care oferă melodiei „baza substanţială" („die substantielle Basis") necesară înălţării ei.

Contradicţia provine de acolo că, pentru unii, forţa de expresie a muzicii constă doar în frumuseţea melodică, acordurile nefăcînd decît s-o umbrească, în timp ce pentru alţii dimpotrivă, armonia reprezintă esenţialul iar preponderenţa melodică este un semn de superficialitate, mai ales atunci cînd este susţinută de un suport armonic sumar sau convenţional. Dacă italienii tind spre primul tip de muzică, germanii se simt înclinaţi cu precădere spre celălalt. Se pune deci întrebarea : pe ce drum trebuie să se dezvolte muzica — al melodicităţii sau al bogăţiei armonice ?

În încercarea sa de a da un răspuns, Hegel porneşte de la constatarea că, luată separat, armonia este doar o abstracţie, nu este încă muzică în sensul autentic al cuvîntului. „Numai datorită melodiei şi în sfera ei — spune Hegel —poate armonia să devină cu adevărat muzicală, să capete sens" [1].

Spre deosebire de armonie, melodia poate exista şi de sine stătător, dar totuşi, în lipsa acestei „baze substanţiale" pe care i-o oferă structura acordică, ea sună destul de sărăcăcios şi nedeterminat. Numai prezentată armonic îşi dezvăluie ea pe deplin sensurile intime. Hegel insistă mai ales asupra importanţei tensiunii, generată de disonanţele armonice, pentru valorificarea potenţelor expresive ale melodiei . „Muzica mai bogată în conţinut... este obligată să rupă prima consonanţă simplă, în disonanţe. Tocmai în contrastele de acest fel sălăşluiesc legăturile şi tainele mai adînci ale armoniei, în care e conţinută inevitabilitatea ca atare ; în acest fel, mişcările cele mai profunde ale melodiei îşi pot găsi temeiul în aceste profunde legături armonice. De aceea autorii operelor muzicale îndrăznete nu se mulţumesc numai cu consonanţe, ci trec la contrariul acestora, creează contradicţii şi disonanţe foarte puternice şi ating intensitatea mobilizînd toate resursele armoniei, cu deplina convingere că în felul acesta pot să le împace şi, datorită acestui fapt , să sărbătorească victoria purificatoare a liniştei melodice" [2].

Există, desigur, compoziţii — îndeosebi cîntece — a căror melodie se bazează doar pe cîteva consonanţe, foarte simple, fără ca prin aceasta frumuseţea ei să sufere. Fenomenul se explică prin aceea că melodiile respective n-au fost create în scopul exprimării unui conţinut complex. Dar cînd melodiile compozitorului de operă, bunăoară, sînt îmbrăcate într-o haină armonică superficială, aceasta coboară demnitatea artistică a muzicii lui. Este ceea ce se întîmplă adesea, arată Hegel, în opera italiană.

Armonia acţionează asupra melodiei ca un factor constrîngător care o smulge din nedeterminare şi îi dă un sens concret, o obligă să se

---

[1] G. W. F. Hegel, *Ästhetik*, Aufbau-Verlag, Berlin, 1955, p. 843.
[2] *Ibidem*, p. 844.

desfăşoare pe un anumit făgaş. Ca expresie a năzuinţei artistului spre libertate, melodia se poate simţi întrucîtva stînjenită. Conflictul dintre ele este însă doar aparent. Căci, spune Hegel, în această strînsă legătură cu armonia, melodia totuşi nu renunţă la libertatea sa, ci numai se eliberează de subiectivitatea arbitrarului întîmplător, cu dezvoltarea capricioasă şi neaşteptatele salturi ale acestuia, şi tocmai datorită acestui fapt îşi capătă ea autonomia" [1]... „Principala taină a marilor opere muzicale constă în această rezolvare care împacă divergenţele dintre armonie şi melodie" [2]. Adevărata libertate melodică nu contrazice necesitatea armonică, nu vede în ea o forţă exterioară şi stînjenitoare, ci o include ca pe ceva ce există latent în ea şi corespunde propriei sale esenţe. Prelungindu-se pe plan armonic, melodia nu face decît să-şi urmeze propriile-i legi lăuntrice şi să satisfacă cerinţele propriei sale naturi. Ar însemna să se renege pe sine însăşi nedînd curs necesităţilor armonice existente în intimitatea ei. Hegel înfăţişează aşadar raportul dintre melodie şi armonie ca un aspect al dialecticii libertăţii şi necesităţii, în lumina căruia examinase şi alte fenomene contradictorii ale gîndirii muzicale.

APOLOGIA CLASICISMULUI

Cînd rezolvă pe planul „împăcării" aceste contradicţii dialectice, Hegel o face convins că vorbeşte în numele unui ideal estetic permanent valabil. În realitate însă el este teoreticianul muzicii contemporane lui, mai precis al epocii muzicale care-şi trăia atunci amurgul — epoca clasicismului.

Că Hegel este teoreticianul clasicismului o dovedeşte însuşi modul cum rezolvă aceste polarităţi dialectice: într-un echilibru care împacă forţele divergente. O asemenea rezolvare este însă proprie unui anumit stil muzical — cel reprezentat de un Bach sau Haendel, Haydn sau Mozart — iar nu muzicii în genere. Începînd cu Beethoven însă, ciocnirea principiilor contradictorii (sentiment şi intelect, veridic şi frumos, melodie şi armonie) are un caracter din ce în ce mai dramatic şi se rezolvă pe calea luptei care duce la profunda lor modificare, la absorbirea sau dominarea unui principiu de către celălalt. Ne depărtăm din ce în ce mai mult de acest echilibru al forţelor muzicale, produs sub semnul frumuseţii apollinice a melodiei. Unitatea acestor forţe continuă să se păstreze dar, în cadrul ei, are loc o permanentă deplasare a accentului de greutate. Nu echilibrul laturilor componente o defineşte, ci supremaţia uneia asupra celeilalte. Atunci cînd, în plină dezvoltare tumultoasă a muzicii secolului XX, unii compozitori încearcă să revină la echilibrul celor vechi, ei se detaşează dintr-o dată de mediul înconjurător şi îşi atrag denumirea, în general pejorativă, de „neoclasici".

Hegel este un teoretician al clasicismului muzical şi prin elogiul pe care-l face stării olimpice a sufletului. Nu admite în muzică expresia emo-

---

[1] G. W. F. Hegel, *Ästhetik*, Aufbau-Verlag, Berlin, 1955, p. 842.
[2] *Ibidem*, p. 843.

țională care depășește o anumită măsură. Compozitorul trebuie să se supună „acelei cerințe a spiritului conform căreia afectele, ca și expresia lor, trebuie frînate pentru a nu ajunge la frenezie brutală și la furia nebună a pasiunilor sau să nu încremenească în desperare, ci să rămînă liber în extazul desfătării, ca și în cea mai mare suferință, și să fie nobil în exprimarea lor" [1]. Ca artist, compozitorul are datoria să supună sentimentele construcției armonioase a formei, ceea ce va duce la temperarea și înnobilarea lor: „Muzica... trebuie să subordoneze sentimentele relațiilor determinate dintre tonuri și să tindă ca expresia emoțională să nu fie brutală și aspră, ci să devină moderată". Iată de ce consideră Hegel operele lui Palestrina, Lotti, Gluck, Haydn, Mozart ca aparținînd „muzicii cu adevărat ideale": „Liniștea sufletească nu se pierde niciodată în operele acestor maeștri; e adevărat, și suferința își găsește expresie la ei, dar ea se rezolvă întotdeauna, simetria clară se păstrează în mod constant..., astfel încît extazul nu se transformă niciodată în frenezie și chiar tînguirea prilejuiește spiritului cea mai nobilă liniștire" [2].

Predilecția lui Hegel pentru moderația senină a stărilor sufletești exprimate de muzică duce, pe planul limbajului muzical, la prescrierea normativă a unor forme expresive determinate, considerate de filozof ca singurele compatibile cu ideea de perfecțiune, dar care corespund în realitate numai conținutului spiritual al artei clasice. Toate cerințele formale pe care el le adresează compozitorului poartă amprenta simetriei și ordinii. Melodia nu este acceptată de el decît dacă este oferită perceperii noastre „într-un tot finit și închegat", are „un început și un sfîrșit determinat" și este „temeinic rotunjită" [3]. Armonia se justifică numai în măsura în care susține melodia iar nicidecum ca factor capabil a produce în mod independent o tensiune spirituală.

Toate acestea dovedesc că și în concepția sa despre muzică Hegel se conduce după procedeul tipic idealist de a desprinde fenomenul analizat din contextul istoric, de-al absolutiza și transforma în principiu sau lege. Viața avea însă să infirme absolutizarea hegeliană a esteticii clasicismului. În romantism muzica s-a dezvoltat tocmai într-un sens din ce în ce mai deosebit de prescripțiile hegeliene. Respingînd spiritul olimpic al clasicismului, romanticii dau expresie furtunilor cumplite ce bîntuie sufletul și o fac cu o vehemență care pare a-și bate joc de grija celor vechi pentru distincția formei. Locul melodiei „rotunjite" este luat treptat fie de motivele incisive, fie de melodia „infinită" iar armonia invadează expresia melodică pînă la a și-o subordona. Pe ruinele seninei simetrii clasice se înalță fizionomia patetică a muzicii marilor drame, a elanurilor sublime și prăbușirilor tragice.

Hegel intuia, probabil din simfoniile contemporanului său Beethoven, că muzica tindea s-o apuce pe acest drum dar denunța perspectiva unui asemenea viitor ca pe un mare pericol: „Astfel de contraste explozive care, în fărîmițarea lor, ne aruncă dintr-o parte în alta, intră cu atît mai flagrant în conflict cu armonia frumosului, cu cît este mai brutală asocie-

[1] G. W. F. Hegel, *Ästhetik*, Aufbau-Verlag, Berlin, 1955, p. 850.
[2] *Ibidem.*
[3] *Ibidem*, p. 844—845.

rea elementelor opuse, şi atunci nici nu mai poate fi vorba despre desfătare, despre întoarcerea principiului lăuntric în sine, în melodie" [1]. Nu este lipsit de tîlc faptul că printre maeştrii veneraţi ai muzicii, Hegel nu-l pomeneşte niciodată pe Beethoven, deşi asistase la întreg ciclul vieţii acestuia (Lecţiile de estetică au fost ţinute după moartea lui Beethoven). Cel ce demonstrase genial forţa irezistibilă şi invincibilitatea noului se dovedea, în cazul de faţă, insensibil la suflul înnoitor pe care-l aducea în atmosfera solemnă a clasicismului revoluţionara creaţie beethoveniană. Dialecticianul eşua în cel mai tipic conservatorism.

Ne dăm acum seama că Hegel denumea muzica artă romantică nu în sensul pe care l-a căpătat romantismul în creaţia post-beethoveniană, bazată pe primordialitatea pasiunii şi vehemenţa expresivă. Romantismul avea la el un sens tributar idealismului obiectiv — acela al manifestării libere a spiritului şi nu presupunea cîtuşi de puţin extinderea acestei libertăţi asupra vieţii sentimentelor, asupra exprimării lor. Muzica este o artă romantică, după Hegel, prin aceea că, în ea, viaţa spirituală a omului — eul abstract — îşi găseşte o exprimare nudă, nestînjenită de aparenţe materiale. Prin conţinutul vieţii spirituale pe care o exprimă, muzica preconizată de Hegel întruchipează însă în mod perfect idealul estetic al clasicismului. Faptul că Hegel teoretizează idealul clasic al muzicii într-o perioadă cînd acesta se afla în plin amurg dovedeşte că, pe acest plan, filozoful nu era în pas cu forţele artistice înnoitoare ale vremii sale.

INTERPRETARE OBIECTIVĂ ŞI INTERPRETARE SUBIECTIVĂ

Consideraţiile lui Hegel cu privire la actul interpretării muzicale sînt sumare dar, în schimb, deosebit de consistente şi originale. El distinge modurile de interpretare după felul muzicii cîntate.

Există compoziţii ai căror autori, urmărind redarea adecvată a unor stări de spirit, evenimente, procese, dau creaţiei lor un conţinut determinat. Interpretului nu-i rămîne decît să se cufunde în opera dată, pentru a reproduce ceea ce conţine aceasta şi nimic mai mult. Este interpretarea obiectivă.

Dar există şi opere ai căror autori, neurmărind redarea unui conţinut strict determinat, dau posibilitate fanteziei componistice de a se desfăşura cu o mai mare libertate. În tălmăcirea unor asemenea opere, interpretul nu mai este obligat să reproducă cu exactitate textul muzical, ci îşi poate permite să ia parte activă la determinarea sensului acestuia. Ne aflăm în faţa unei interpretări subiective.

Deşi principiile interpretării obiective îi interzic artistului să adauge ceva de la sine, „dacă nu vrea să strice efectul", şi îi cer să fie „numai un instrument ascultător", care se supune caracterului operei, aceasta nu înseamnă, precizează Hegel, că interpretul „trebuie să se coboare pînă la rolul de simplu meşteşugar, lucru permis doar flaşnetarului". Şi nu numai că nu are voie să dea impresia unui „automat muzical care expune mecanic

[1] G. W. F. Hegel, *Ästhetik*, Aufbau-Verlag, Berlin, 1955, p. 858.

o lecție învățată pe dinafară", dar trebuie „să însuflețească cu entuziasm artistic opera, în spiritul și sensul compozitorului"[1]. Nu are însă ce căuta aici strecurarea personalității propriu-zise a interpretului, „eul " acestuia. Participarea sa trebuie să se limiteze la „justa rezolvare a problemelor tehnice ale compoziției, în așa fel încît să înlăture orice aparență a luptei cu greutățile, anevoie învinse, și să creeze impresia celei mai desăvîrșite libertăți de mișcare". Genialitatea unei asemenea interpretări constă, după Hegel, în aceea că, în redarea sensului operei, interpretul „a atins înălțimea spirituală a compozitorului și a făcut-o să trăiască" [2].

Tonul lui Hegel capătă autentice accente lirice cînd vorbește despre artistul care „creează el însuși în timpul interpretării, completează lacunele, dă profunzime expresiei superficiale, însuflețește ceea ce este lipsit de vlagă și în felul acesta ne apare independent și creator"[3]. O astfel de interpretare este prilejuită numai de operele „în care predomină libertatea subiectivă a compozitorului și unde este mult mai puțină nevoie să urmărești conștiinciozitatea exprimării [4]...". În interpretarea subiectivă este ceva extatic. Iată cum o descrie Hegel: „Sînt date uitării toate condițiile exterioare, locul, împrejurările, ordinea cultului religios, conținutul și sensul situației dramatice, textul nu mai apare trebuincios, rămîne în genere numai tonul fundamental al sentimentului, în a cărui stihie sufletul concentrat în sine al artistului se lasă dus de efuziunile sale, își arată genialitatea creatoare, intensitatea sentimentelor, măiestria interpretării; ba mai mult, cînd interpretarea este însuflețită, cînd este ingenioasă și rafinată, melodia poate chiar admite pauze, prilejuite de glumă, capriciu, măiestrie, supunîndu-se bunului plac și sugestiei momentane" [5]. Diferitele intervenții subiective ale interpretului, bineînțeles atunci cînd sînt făcute la înalta temperatură a entuziasmului creator, nu pot duce la denaturarea operei, deoarece, arată Hegel, originalitatea și inventivitatea contribuției artistului fac „acceptabile" chiar și cele mai „ciudate" abateri de la litera partiturii.

Teoria lui Hegel privitoare la cele două modalități de interpretare își are, desigur, laturile sale discutabile. Hegel îl obligă pe unul și același artist să fie reținut cînd interpretează opere cu conținut determinat și pasionat cînd interpretează opere cu conținut mai puțin determinat. Este însă posibilă o asemenea dedublare? Nu-și are și interpretul temperamentul său — stăpînit sau exploziv — care îi imprimă un anumit fel de a fi și deci personalitate? Și apoi să fie chiar atît de netrebuincioasă prezența emoțională a artistului în interpretarea operelor cu conținut obiectiv definit? Iar intervenția artistului să se poată oare extinde nelimitat atunci cînd interpretează opere cu expresivitate mai liberă? Nu ne aflăm oare în primul caz la un pas de uscăciune, iar în al doilea în vecinătatea arbitrarului? Nu mai vorbim despre faptul că Hegel nu ia în seamă posibilitatea ca interpreții să se deosebească între ei nu numai după conținutul

---

[1] G. W. F. Hegel, *Ästhetik*, Aufbau-Verlag, Berlin, 1955, p. 865.
[2] *Ibidem.*
[3] *Ibidem.*
[4] *Ibidem.*
[5] *Ibidem*, p. 866.

creației, dar și după propriul lor temperament. O personalitate artistică va fi egală cu sine însăși și cînd interpretează o muzică „obiectivă", și cînd dă expresie unei muzici „subiective". Mult mai adecvată obiectului ar fi fost clasificarea interpreților pe baza propriului lor specific. Este posibil ca un interpret să fie prin natura sa un „olimpic", ceea ce-l va face să cînte „obiectiv", indiferent de genul muzicii interpretate. El nu se va putea comporta altfel decît îi permite propria sa fire. După cum este pe deplin posibil ca interpretul să fie un temperament pasionat, ceea ce îl va face să pună pecetea sensibilității sale chiar și pe cea mai „obiectivă" și mai „arhitecturală" muzică. Nici lui nu i se poate cere să facă abstracție de temperamentul său.

Cu toate aceste laturi discutabile, teoria lui Hegel despre interpretarea muzicală conține un incontestabil sîmbure rațional: ea pune problema raportului dintre fidelitatea față de textul muzical și participarea creatoare a interpretului, dintre stilul componistic și stilul interpretativ. Aceasta este problema cardinală a oricărei interpretări muzicale.

FORȚA STIHINICĂ ȘI PURIFICATOARE A MUZICII

Despre ascultarea muzicii, despre emoția trezită în sufletul ascultătorului, Hegel vorbește doar în treacăt dar, chiar așa fiind, părerile sale sesizează elemente esențiale ale problemei.

Pentru o justă delimitare a capacității de înrîurire caracteristică muzicii, Hegel combate punctul de vedere, mai bine-zis prejudecata, care pornind de la legende străvechi, atribuie acestei arte puteri colosale și miraculoase. Cu muzica nu se pot îmblînzi șerpi după cum nu se pot cîștiga războaie. Succesul marilor acțiuni — ca de pildă al luptelor militare — este asigurat de inventivitatea gîndirii omenești, de gradul înzestrării materiale. Muzica poate doar sprijini aceste forțe, punînd sufletul într-o dispoziție favorabilă acțiunii.

Într-adevăr uimitoare în acțiunea exercitată de muzică asupra noastră este tulburarea pe care ne-o produce în suflet. Pentru cîteva clipe muzica pune stăpînire pe noi, îndepărtînd orice alte gînduri și răscolindu-ne întreaga ființă. Este ca și cînd o stihie s-ar dezlănțui iar noi nu ne dovedim în stare a i ne împotrivi. De aceea Hegel și caracterizează forța de înrîurire a muzicii ca o „forță stihinică" („eine elementarische Macht")[1].

Tulburarea iscată în noi de muzică nu numai că n-are nimic neliniștitor dar este însoțită de eliberarea sufletului de tensiune și apăsare. Muzica inundă totdeauna sufletul ascultătorului cu o măreață liniște. Mai ales prin melodie își îndeplinește ea funcția purificatoare. De aceea afirmarea predominantă a melodicității în opera muzicală este definită de Hegel ca „victorie purificatoare a liniștii melodice".

Și aici Hegel este tributar viziunii estetice a clasicismului: nu poate concepe influența muzicii asupra ascultătorului decît sub aspectul liniș-

[1] G. W. F. Hegel, *Ästhetik*, Aufbau-Verlag, Berlin, 1955, p. 821.

tirii sufletului, corespunzătoare calmului olimpic propriu artei clasice. El nu admite posibilitatea ca muzica să răscolească sufletul, să îndemne la acțiune — așa cum, începînd cu Beethoven, avea să se întîmple în mod curent. Tăcerea lui Hegel asupra lui Beethoven și asupra forței mobilizatoare caracteristice muzicii titanului ne amintește acea rezistență conștientă pe care contemporanul său Goethe o opunea simfoniilor beethoveniene, de teama ca nu cumva tumultul acestora să-i tulbure echilibrul sufletesc.

Emoția pe care ne-o produce muzica lipsită de un conținut strict determinat —, „muzica pură" cum i-am zice noi — are un caracter nebulos și dispersat. Preferințele lui Hegel se îndreaptă spre operele muzicale care, datorită textului literar lămuritor, pot orienta asociațiile auditorului pe un făgaș mai concret, mai precis. „Textul oferă de la bun început reprezentări determinate și, în acest fel, smulge conștiința acelei stihii mai degrabă visătoare a sentimentului lipsit de reprezentare pe ale cărui valuri ne lăsăm duși..."[1]. Lui Hegel încă nu ajunsese să-i fie cunoscută imensa capacitate expresivă a muzicii instrumentale, care, o dată cu Beethoven, începea să capete o putere de a înrîuri sufletele cu nimic mai puțin pregnantă și mai puțin captivantă decît aceea a muzicii cu text.

În funcție de cele două categorii principale ale muzicii (muzica „acompaniatoare", adică cu text, și muzica „de sine stătătoare", adică instrumentală), Hegel face distincție între modul de a percepe muzica al amatorului și cel propriu cunoscătorului. „În muzică, profanului îi place mai ales exprimarea inteligibilă a sentimentelor și reprezentărilor, materialul, conținutul, și de aceea el preferă muzica acompaniatoare; cunoscătorul, căruia îi sînt accesibile relațiile muzicale interioare ale sunetelor și instrumentelor, se simte mai mult atras de muzica instrumentală, de armoniile, legăturile melodice și formele schimbătoare pe care ea le folosește conform unor țeluri artistice; cunoscătorul este impregnat de muzică și, mai mult decît orice, urmărește să compare cele auzite cu regulile și legile bine știute de el, deși, în acest domeniu, genialitatea creatoare a artistului îl poate adesea deruta și pe cunoscător, pentru care cutare dezvoltare, cutare trecere pot părea neobișnuite. O asemenea înțelegere rareori este pe gustul amatorului simplu, cuprins de la început de dorința de a umple cu ceva aceste fenomene sonore, care îi par goale, de a găsi puncte interioare de sprijin pentru dezvoltare, în general de a găsi reprezentări mai precise și un conținut mai determinat pentru ceea ce răsună în sufletul său. În aceste condiții muzica devine pentru el simbolică, dar, în încercarea sa de a-i prinde sensul, se vede în fața unei sarcini de necuprins, misterioase, care nu totdeauna se lasă descifrată și nu totdeauna permite o tălmăcire felurită" [2]. Linia de demarcație trasă de Hegel între diletant și cunoscător ni se pare astăzi prea categorică dar, în acea vreme, era justificată de inegalitatea culturală într-adevăr izbitoare a societății.

---

[1] G. W. F. Hegel, *Ästhetik*, Aufbau-Verlag, Berlin, 1955, p. 848.
[2] *Ibidem*, p. 863.

Ea avea să se dovedească din ce în ce mai relativă, pe măsura intrării omenirii în era socialistă, care oferă maselor largi acces nelimitat la cultură, şi estompează diferenţierile de nivel cultural, atît de flagrante într-o societate cu clase antagonice. Marx avea să corecteze teza hegeliană arătînd, în *Ideologia germană*, că neînţelegerea artei de către mase este un fenomen caracteristic societăţii burgheze unde diviziunea muncii determină „concentrarea exclusivă a talentului artistic în individul unic şi, legată de aceasta, înăbuşirea lui în marea masă". Într-o organizare comunistă a societăţii preocuparea pentru artă devine ceva firesc şi obişnuit în existenţa oamenilor. Vor exista condiţii ca toţi oamenii să-şi valorifice, să-şi cultive înclinările artistice. „Într-o societate comunistă nu există pictori, ci cel mult oameni care între altele se ocupă şi de pictură" [1].

SEMNIFICAŢIE, ACTUALITATE

Estetica hegeliană a ridicat muzica de pe treapta degradantă a senzorialului elementar pe care o situase Kant şi i-a redat demnitatea de artă capabilă să exprime un conţinut spiritual superior. Totodată, coborînd-o de pe culmile transcendente unde fusese înălţată de Schelling în frenezia sa metafizică, Hegel a dat un imbold puternic studierii pozitive şi realiste a acestei enigmatice arte.

Erorile şi contradicţiile în care Hegel s-a rătăcit încercînd să definească conţinutul specific al muzicii, umbresc dar nu anulează marea sa contribuţie în dezvăluirea esenţei dialectice a acestei arte. Cu o perspicacitate fără precedent el a intuit în sunetele muzicale reflexul marii, universalei dialectici a existenţei. Aceasta l-a şi făcut să examineze limbajul muzical ca pe o ciocnire de forţe care-şi cer rezolvarea. O asemenea punere a problemei corespundea în cel mai înalt grad naturii temporale, procesuale, dinamice a muzicii. Ea a determinat o cotitură în gîndirea muzical-estetică de pînă atunci.

Văzînd în muzică una din etapele dematerializării spiritului absolut, Hegel mistifică raţiunea de existenţă a acestei arte. Dar cu toată această absurdă construcţie impusă de sistemul său idealist, Hegel ajunge, atunci cînd examinează specificul gîndirii muzicale, la adevărate descoperiri. Nimeni n-a pus, pînă la el, într-o lumină atît de puternică structura internă dialectică a artei sunetelor. Se adevereşte şi pe acest plan constatarea lui Marx că „Hegel, în cadrul expunerii *speculative* face foarte adesea o expunere *reală*, care priveşte *lucrul* însuşi" [2].

Idealul muzical clasic îşi găseşte în *Estetica* lui Hegel cea mai pregnantă formulare teoretică. Ea reprezintă de aceea un document istoric-estetic de o mare valoare. În măsura în care legităţile sesizate de Hegel privesc cerinţe mereu valabile ale artei, acest document este şi de o acută actualitate. Muzica contemporană se dezvoltă desigur pe drumuri noi, deosebite de cele din epoca lui Haydn şi Mozart, dar aspiraţia spre o frumuseţe armonioasă, senină şi totodată profundă, tulburătoare con-

[1] K. Marx şi F. Engels, *Despre artă şi literatură*, p. 118.
[2] *Ibidem*, p. 387.

tinuă să sălăşluiască în sufletele oamenilor. O întreagă orientare a muzicii contemporane, care şi-a găsit un puternic ecou mai ales în creaţia lui Prokofiev, tinde să restituie muzicii echilibrul luminos, pus tot mai mult în umbră de amplificarea laturii tumultoase a acesteia. Alături de romantismul care dă patos artei realismului socialist, se poate vorbi şi de un filon clasic, corespunzător noului echilibru sufletesc realizat de omul societăţii eliberate. În acest sens, idealul estetic clasic formulat de Hegel îşi dezvăluie anumite permanenţe care, armonizîndu-se cu unele aspiraţii muzicale contemporane, pot sluji la o mai deplină clarificare a acestora.

În aceasta constă, după părerea noastră, importanţa istorică a concepţiei lui Hegel despre muzică.

Cu toate acestea concepţia despre muzică a lui Hegel a fost tratată cu nejustificat dezinteres în literatura noastră de specialitate.

Nu este vorba atît de aspectul documentar-informativ al cunoaşterii esteticii muzicale hegeliene cît de posibilitatea ca, folosind contribuţia ei, să ajungem la o mai clară înţelegere a problemelor muzicii contemporane, să ne perfecţionăm armele de luptă împotriva a tot ce împiedică dezvoltarea acesteia.

Criza spre care a început să se îndrepte muzica europeană acum un secol, o dată cu *Tristan şi Isolda* de Wagner, sub înrîurirea marasmului crescînd al societăţii burgheze, se manifesta prin alunecarea treptată spre unilateralitate în înţelegerea vieţii şi expresiei artistice : emoţionalitatea exacerbată în dauna conţinutului raţional se transforma în vehement iraţionalism şi genera expresionismul; armonia, hipertrofiată pe seama melodiei, care se afla în proces de dizolvare sau fărîmiţare, producea atonalismul, haotic şi derutant prin lipsa centrului de gravitaţie; latura arhitectonică, cultivată ca scop în sine, fără preocupări de expresivitate, ducea la apariţia constructivismului, adică a muzicii concepută strict cerebral şi formal. Tendinţe ca acestea sînt desigur în cel mai înalt grad caracteristice modernismului occidental, dar ar fi iluzoriu să credem că ele nu mai pot reprezenta un pericol în condiţiile noastre. Tentaţiile experimentelor sau căutărilor unilaterale se fac simţite chiar şi la unii dintre cei sinceri doritori a înnoi forma de expresie, dar nu întotdeauna călăuziţi de luciditate critică şi selectivă. Apar şi la noi compoziţii a căror intensitate emoţională se traduce în izbucniri furioase de afecte agresive, a căror armonie „avansată" se manifestă în conglomerate de sunete arbitrar alăturate; a căror „reţinere" expresivă — caracteristică, zice-se, omului modern — se exprimă într-o muzică aridă. Hegel intuise în mod genial acum un secol şi jumătate că dezbinarea forţelor componente ale muzicii şi dezvoltarea lor unilaterală poate fi funestă pentru această artă. Nici vorbă nu putea fi pe atunci despre o criză a muzicii — de-abia apăruse Beethoven. Şi totuşi Hegel vorbea despre posibilitatea transformării muzicii într-o construcţie lipsită de căldură afectivă, ca urmare a unor preocupări componistice strict arhitecturale. Era exact ceea ce aveau să realizeze peste o sută de ani un Weber, prin aplicarea strictă a sistemului serial, sau un Stravinsky, prin pretinsa sa revenire la echilibrul construcţiei clasice. Pentru cei conştienţi că dezvol-

tarea muzicii este determinată nu numai de imboldurile intuitive ale creatorului, dar și de clarificarea teoretică a căilor de urmat, studierea esteticii muzicale hegeliene de pe pozițiile critice ale marxism-leninismului poate fi de neprețuit folos : i-ar ajuta să înțeleagă că progresul — nu cel aparent ci cel real, adică realizat nu prin ruperea muzicii de mase, ci prin fraternizarea cu acestea — este posibil numai prin sinteza factorilor alcătuitori ai muzicii, prin ocolirea aventurilor la care invită mirajul experiențelor radicale.

Cunoașterea critică a esteticii muzicale hegeliene ar înrîuri binefăcător stilul curent de abordare și tratare a problemelor muzicii. Într-o bună măsură unele scrieri din muzicologia noastră sînt încă tributare modului empiric și impresionist de a explica muzica. Suverane continuă să fie observația cu caracter particular, analitic, tehnic, sau — la polul opus — exclamațiile sentimentale, entuziaste ori dezaprobative, cărora lipsa unei justificări teoretice le dă o aparență arbitrară. Există o teamă de a generaliza, o sfială în fața problematicii majore a muzicii, ambele alimentate de punctul de vedere — susținut de unii muzicologi cu o consecvență demnă de o cauză mai bună — că între muzică și cugetarea filozofică nu există puncte de contact, că a aborda muzica dintr-o perspectivă filozofică înseamnă a-i încălca specificul emoțional. Hegel — așa cum ne-au învățat clasicii marxism-leninismului să-l înțelegem și să-l valorificăm — contribuie cu *Estetica* sa la promovarea ideii că ridicarea la un nivel superior, filozofic în tratarea problemelor muzicii nu contrazice cîtuși de puțin esența emoțională a acestei arte și că, dimpotrivă, numai de pe o asemenea înălțime poți cuprinde întreaga complexitate a obiectului și perspectiva dezvoltării sale. Specificul însuși îl înțelegi mai bine cînd judeci muzica nu îngust-profesionist, de pe poziția tehnicianului, ci în raport cu celelalte forme ale conștiinței sociale, adică din unghiul de vedere al cugetătorului, cu arie largă de îmbrățișare a fenomenelor.

Cunoașterea lui Hegel și studierea lui critică de pe pozițiile materialismului dialectic ne-ar preveni totodată de eroarea posibilă de a face hegelianism „fără să știm". Aidoma domnului Jourdain al lui Molière, care nu știa că de atîția ani face proză cînd stă de vorbă cu prietenii, sîntem și noi înclinați să profesăm, adesea cu aer savant, unele credințe a căror netemeinicie istoria a dovedit-o de mult. Își are bunăoară o anumită răspîndire părerea că tensiunea dramatică foarte accentuată sau expresia violent-patetică n-ar fi adecvate conținutului optimist propriu muzicii noastre, că pentru a reda un asemenea conținut compozitorii trebuie să găsească forme mozartiene, senine și elegante, de exprimare. Unii muzicieni de seamă nu se dau în lături de la prezentarea malițios-ironică a așa-zisei muzici a „mesajelor tulburătoare". Există desigur în această atitudine ceva din spiritul clasicizant conservator al lui Hegel care, tributar și consecvent în esență idealismului său, nu înțelegea că fiecare epocă trebuie să-și aibă expresia muzicală corespunzătoare, că nu poți impune perpetuarea sau reînvierea unei modalități vechi de expresie, fără riscul de a deveni anacronic. Nu dorința noastră decide felul cum trebuie să sune muzica contemporană, ci climatul spiritual al epocii în care trăim. Iar dacă acest climat este determinat de uriașele perspective

deschise omenirii de izbînzile comunismului şi ale ştiinţei, nu este mai puţin adevărat că speranţele entuziasmante se profilează pe fondul unei dramatice încleştări sociale, al luptei aprige pe care multe popoare, încă oprimate sau ameninţate, o duc pentru salvarea fiinţei lor. A cere cu orice preţ muzicii seninătate neoclasică înseamnă să te pui în aceeaşi situaţie în care se punea Hegel, nu ignorînd dar opunîndu-se suflului revoluţionar al timpului său şi de aici, expresiei sale muzicale în opera beethoveniană, ceea ce l-a determinat să ceară muzicii să rămînă la echilibrul olimpic al reprezentanţilor şcolii vieneze.

Nu întîlnim apoi reminiscenţe ale idealismului în unele modalităţi de analiză a operei muzicale, al căror conţinut este adesea tradus în limbajul unor abstracţiuni psihologice? Pentru unii cercetători expresia muzicală constă doar în nebuloase şi atemporale sentimente de „avînt", de „bucurie", de „tristeţe" etc. Nu ne găsim departe de ideea „subiectivităţii abstracte" şi „eului nedeterminat" din care Hegel făcea centrul expresiv al muzicii. În afară de faptul că o asemenea tălmăcire a muzicii dovedeşte totala ignorare a criteriului social-istoric în aprecierea estetică, ea supără prin sărăcia şi lipsa de determinare a caracterizărilor care, în loc să pună în lumină bogăţia de nuanţe a muzicii, o reduce la cîteva impersonale categorii psihologice-sentimentale.

Relatarea sumară a concepţiilor muzicale ale marelui gînditor şi încercarea de a le privi din unghiul filozofiei ştiinţifice marxist-leniniste a urmărit să atragă atenţia asupra unui izvor preţios de învăţăminte, pozitive şi negative, utile în lupta pentru o muzică cu adevărat contemporană şi realistă, pentru o muzicologie capabilă să sesizeze drumurile spre progres ale muzicii, cheia justei ei înţelegeri, obstacolele ce-i pot stînjeni dezvoltarea.

Interpretarea critică şi valorificarea de pe poziţiile marxiste a problemelor muzicii din estetica lui Hegel va fi cu atît mai rodnică şi eficientă cu cît discuţiile vor contribui la lămurirea lor cît mai deplină. Este şi firesc să fie aşa într-un domeniu — cum este *Estetica* hegeliană — al cărui sîmbure raţional de-abia începe a fi valorificat. Este bine să ne amintim mereu cuvintele lui Lenin din cunoscutul articol *Despre materialismul militant*: „Activitatea pe care o implică o asemenea studiere, o asemenea interpretare şi o asemenea propagare a dialecticii hegeliene va fi extrem de grea şi, fără îndoială, primele încercări în această privinţă vor fi însoţite de unele greşeli. Dar numai cine nu face nimic nu greşeşte".

ПРОБЛЕМЫ МУЗЫКИ В «ЭСТЕТИКЕ» ГЕГЕЛЯ

РЕЗЮМЕ

Гегелевская концепция музыки представляет ценнейший вклад домарксистской эстетики в выяснении специфических черт этого много обсуждавшегося вида искусства. Она является реакцией на кантианскую концепцию, согласно которой музыка представляет собою лишь

искусство ощущений и звуковых арабесок, неспособных выразить духовное содержание, взгляд на жизнь. Для Гегеля музыка является искусством глубокого духовного содержания, в котором находят свое выражение самые тайные и тонкие движения человеческой души. Определяя таким образом содержание музыки, Гегель противопоставляет свою концепцию другой крайней точке зрения классического идеализма, который преувеличивает выразительную силу музыки вплоть до приписывания ей способности выражать якобы сущности вселенной, космические отношения (Шеллинг).

Несмотря на то, что выяснение специфичности музыки делается на более реалистической основе, чем у его предшественников, Гегель не освобождается от мистицизма, к которому его неизбежно толкает идеалистическая система его философии. По его мнению, музыка является не выразительницей чувств и мыслей, рожденных в сознании композитора при непосредственном контакте с окружающим миром, а лишь проявлением того, что Гегель называет „абстрактной субъективностью“, „пустым я“ т.е. спекулятивных фикций, не имеющих соответствий в реальной душевной жизни человека. Идеализм Гегеля проявляется и в отрицании за музыкой способности отражать явления, которые находятся вне сферы нашей духовной жизни — явления материальной жизни. Здесь проявляется абсолютизация психологической специфичности, свойственной музыкальному искусству.

Однако, положительный вклад Гегеля в определение музыкальной специфики заключается в мастерском овладении диалектикой при решении вопросов музыки. Музыку Гегель представляет как динамический процесс, который отражает диалектику наших душевных переживаний. Согласно Гегелю, в основе возникновения музыки заложены противоречивые силы, столкновение и синтез которых составляют основной источник творчества. Анализируются три основные противоречивые отношения: 1) отношение между эмоциональным характером музыки и необходимостью строгой духовной конструкции для лирического самовыражения; 2) отношение между стремлением к правдивости, наиболее характерной для музыкальных образов, через подражание действительности, и не менее законной тенденцией наделить музыку самостоятельной выразительностью, способной взволновать слушателей чисто музыкальными средствами; 3) отношение между мелодией, от которой зависит широкая доступность музыкального произведения, и гармонией, благодаря которой профессиональный композитор обогащает мелодийную выразительность, но в то же время затрудняет ее усвоение.

Гегель стремится разрешить эти противоречия гармоничным примирением различных сил, что характеризует его как типичного представителя эстетики добетховенского классицизма. Защита классицизма вытекает также из выдвигаемого им требования, чтобы эмоциональное выражение не достигало исступления, чтобы сохранялись рамки умеренности и спокойствия.

Интересны, хотя в то же время и очень спорны,идеи Гегеля о музыкальном исполнении. Существуют произведения с определен-

ным содержанием, которые требуют максимально достоверного исполнения музыкального текста без какого-либо субъективного отношения артиста. Произведения, содержание которых более свободно и менее определенно, допускают и даже требуют существенного вмешательства личности исполнителя. Следовательно, существует исполнение объективное и субъективное в соответствии с природой различных музыкальных произведений.

Что касается специфичности воздействия музыки на людей, музыка, согласно Гегелю, действует как стихийная очищающая сила на человеческую душу. Она волнует душу и одновременно освобождает ее от подавляющих чувств. В этой теории чувствуется некоторое сходство с аристотелевским катарсисом.

Гегелевская философия музыки содержит многочисленные рациональные элементы, которые могут быть оценены с позиций диалектического материализма подобно тому, как были усвоены и использованы марксизмом гениальные диалектические элементы мышления знаменитого немецкого философа.

LES PROBLÈMES DE LA MUSIQUE DANS *L'ESTHÉTIQUE* DE HEGEL

RÉSUMÉ

La conception de Hegel au sujet de la musique est une des plus précieuses contributions prémarxistes à l'éclaircissement du caractère spécifique de cet art si discuté. On se trouve devant une réaction contre le point de vue kantien, qui considère la musique seulement comme un art des sensations et des arabesques sonores, incapable d'exprimer un contenu intellectuel, une vision de la vie. Pour Hegel, la musique est un art ayant un contenu spirituel profond, un art dans lequel trouvent leur expression, les plus secrets et les plus subtils mouvements de l'âme humaine. En définissant de la sorte le contenu de la musique, Hegel prend position aussi contre une autre exagération de l'idéalisme classique, celle qui amplifiait la force expressive de la musique jusqu'à lui attribuer la capacité d'exprimer de prétendues essences de l'univers, les relations cosmiques (Schelling).

Bien qu'il amène la discussion relative au caractère spécifique de la musique sur un terrain plus réaliste que le font ses prédécesseurs, Hegel n'échappe pas aux mystifications auxquelles devait inévitablement le pousser le système idéaliste de sa philosophie. La musique est pour lui non pas l'expression de sentiments et de pensées déterminés, nés dans la conscience du compositeur au contact de la réalité environnante, mais la manifestation de ce qu'il appelle la « subjectivité abstraite », le « moi vide », — autant de fictions spéculatives sans correspondant réel dans la vie spirituelle de l'homme. L'idéalisme de Hegel se manifeste aussi dans ce qu'il nie la capacité de la musique de suggérer des phénomènes qui se situent au-delà des frontières de notre vie spirituelle, c'est-à-dire de la

réalité matérielle. C'est une absolutisation du spécifique psychologique propre à l'art musical.

La contribution positive de Hegel à la définition du spécifique musical se manifeste surtout dans le maniement magistral de la dialectique dans la discussion des problèmes de la musique. Hegel comprend cet art comme un processus dont le déroulement reflète la dialectique de notre vie spirituelle. A l'origine de la musique il y a, d'après Hegel, des forces contradictoires dont la collision et la synthèse représentent la principale source de la création. Trois relations contradictoires fondamentales sont examinées : 1) le rapport entre le caractère émotionnel de la musique et la nécessité d'organiser le message lyrique en une structure ayant une construction intellectuelle rigoureuse ; 2) le rapport entre l'aspiration vers une véridicité aussi caractéristique que possible des images musicales, par l'imitation de la réalité, et la tendance, non moins légitime, de doter la musique d'une expressivité autonome, capable d'émouvoir l'auditeur par des moyens purement musicaux ; 3) le rapport entre la mélodie, dont dépend la large accessibilité de l'œuvre musicale, et l'harmonie, par laquelle le compositeur professionnel complète l'expressivité mélodique, mais la rend en même temps plus difficile à saisir.

Hegel tend à résoudre ces contradictions en une réconciliation harmonieuse des forces divergentes, ce qui nous le révèle comme un représentant typique de l'esthétique du classicisme prébeethovénien. Le plaidoyer en faveur du classicisme ressort aussi de l'insistance avec laquelle il demande que l'expression émotionnelle n'atteigne jamais à la frénésie, qu'elle se maintienne dans les limites de la modération et de la sérénité.

Les idées de Hegel sur l'interprétation musicale sont intéressantes, mais en même temps aussi très discutables. Il y a des œuvres qui, ayant un contenu déterminé, exigent une interprétation extrêmement fidèle au texte musical, sans la moindre participation subjective de l'artiste. Les œuvres dont le contenu est plus libre et moins déterminé permettent, et même nécessitent, une intervention substantielle de la personnalité de l'interprète. Il y a donc une interprétation objective et une interprétation subjective, correspondant à la nature différente des œuvres musicales.

En ce qui concerne le spécifique de son influence sur les hommes, la musique se manifeste, d'après Hegel, comme une force élémentaire et purificatrice de l'âme humaine. Elle trouble l'âme, la délivrant en même temps des sentiments qui l'oppressent. Il y a dans cette conception quelque chose de la catharsis aristotélique.

La philosophie hégélienne de la musique contient de nombreux éléments rationnels qui peuvent être mis en valeur à la lumière de la conception du matérialisme dialectique, sur le modèle dont le marxisme a assimilé et mis en valeur les moments dialectiques de génie, de la pensée de l'illustre philosophe allemand.

UNELE ASPECTE FILOZOFICE ALE ASTRONOMIEI ACTUALE

DE

CĂLIN POPOVICI

Contingențele astronomiei cu filozofia sînt numeroase, mai ales ale astronomiei actuale, care nu se poate mărgini la un empirism tîrîtor, la simple înregistrări de observații. Astăzi devin tot mai evidente o serie de mari probleme ale astronomiei, cum ar fi problema structurii și a dezvoltării în timp a universului, problema formelor de existență, de interacțiune și a etapelor de evoluție ale materiei la scară cosmică. Toate celelalte probleme ale astronomiei sînt subordonate acestor mari probleme, care au adînci legături cu filozofia. Dar aspectele filozofice ale astronomiei apar nu numai în legătură cu temele majore ale cercetării astronomice, ci și în legătură cu metodele astronomiei; ne referim mai ales la noile metode de studiere a cosmosului cu ajutorul rachetelor și sateliților, la intervenția directă a omului în cosmos, care pun problema sensului cuceririi cosmosului de către om și a implicațiilor generale ale acestei cuceriri.

Cu altă ocazie [1] am abordat noile aspecte experimentale ale astronomiei ca rezultat al lansării rachetelor geofizice, a sateliților artificiali, a navelor cosmice și a rachetelor interplanetare. Trebuie să menționăm acum rapiditatea uluitoare cu care se dezvoltă noua eră cosmică a omenirii, deschisă la 4 octombrie 1957 cu lansarea din Uniunea Sovietică a primului satelit artificial al Pămîntului. Nici n-au trecut patru ani și a fost realizat zborul primului om în cosmos ; ziua de 12 aprilie 1961, cînd primul om a efectuat un zbor pe bordul unei nave cosmice, va rămîne o dată epocală în istoria lumii, un început de eră de la care s-ar putea fixa cronologia omenirii viitoare. Evenimentul apare ca fără precedent în trecut și se aseamănă mai mult cu faptele legendare din mitologie, ca răpirea focului zeilor din Olimp de către Prometeu.

În această grandioasă epopee a geniului uman, Uniunea Sovietică deține întîietatea și dă sensul și orientarea efortului umanității. Pentru omenirea întreagă, Uniunea Sovietică este deschizătoarea drumurilor noi în

[1] *Cercetări filozofice*, nr. 5, 1959, p. 163–173.

cosmos şi evidenţa întîietăţii în cucerirea cosmosului a ţării care construieşte comunismul este o verificare strălucită a superiorităţii noii orînduiri socialiste. Succesele Uniunii Sovietice în cucerirea spaţiului cosmic sînt strîns legate de caracterul orînduirii socialiste,singura care poate duce mai departe progresul omenirii, această cucerire implicînd o dezvoltare multilaterală a ştiinţei şi tehnicii în domenii din cele mai variate, o organizare şi o coordonare cît mai eficace a tuturor eforturilor. Aşa cum a declarat N. S. Hruşciov la mitingul de la Moscova , de la 14 aprilie, pentru sărbătorirea lui I. A. Gagarin, primul cosmonaut al lumii, „cucerirea cosmosului de către noi constituie o admirabilă verigă în dezvoltarea omenirii. Această victorie reprezintă un nou triumf al ideilor leniniste, o confirmare a justeţei învăţăturii marxist-leniniste". În continuare ne vom opri puţin asupra aspectelor filozofic şi astronomic ale zborurilor cosmice, după care ne vom referi la aspectele filozofice ale unor probleme relative la naşterea şi evoluţia corpurilor cereşti şi la legătura acestora cu formarea elementelor chimice în natură.

★

O dată cu începutul etapei experimentale a astronomiei, cu ajutorul aparatelor de înregistrare de pe sateliţi şi rachete, s-au realizat măsurători la faţa locului, din cosmos, automatele transmiţînd măsurătorile prin radio de la mari distanţe (s-a ajuns la comunicaţii pînă la 35 000 000 km cu o planetă artificială). S-au realizat chiar şi unele experimente propriu-zise, fie de mecanică cerească, fie de astrofizică (comete şi aurore polare artificiale). Însă automatele, oricît de perfecte sînt ele, nu pot răspunde decît anumitor probleme pentru care sînt construite, se pot defecta şi nu au spontaneitatea inteligenţei umane care le-a creat. La 12 aprilie 1961, omul a luat loc ca fiinţă gînditoare, pe bordul navei cosmice, pentru a conduce personal experienţele cosmice.

Prin aceasta astronomul devine fizician în adevăratul sens al cuvîntului; el experimentează în cosmos ca în laborator şi, debarcînd pe Lună, Venus sau Marte, va putea să transforme în ştiinţe asemănătoare geofizicii noastre astrofizica planetelor şi sateliţilor pe care îi va studia.

Toate acestea sînt dezvoltări probabile într-un viitor apropiat : zborul omului spre Lună cu ocolirea satelitului nostru şi înapoierea pe Pămînt vor fi posibile peste 4—5 ani. Cît despre plasarea pe Lună a unor aparate geofizice care să transmită datele de măsură, aceasta va fi posibil şi mai curînd. Aceasta este o primă consecinţă pe planul dezvoltării astronomiei ca ştiinţă. Zborul omului în cosmos are însă numeroase aspecte şi consecinţe de ordin social şi general-uman.

Viaţa şi omul au fost ţinute pe Pămînt într-o mică pătură, infimă ca grosime faţă de raza planetei noastre : biosfera. O dată cu lansarea sateliţilor artificiali cu vieţuitoare pe bord şi acum cu oameni, viaţa şi omul rup aceste limite şi biosfera este creată de geniul omului pe bordul navelor cosmice : nu numai că s-a reuşit crearea unor corpuri cereşti artificiale, ci s-au creat şi condiţii de viaţă pe aceste noi corpuri. A devenit astfel posibilă o adevărată expansiune cosmică a vieţii, a devenit posibil

ca omul să ajungă eventual şi pe alte planete. Cînd omul a descoperit noi continente şi a intrat în legătură cu alte civilizaţii, au avut loc în acest timp profunde transformări economice în relaţiile sociale, s-a realizat o revoluţie în modul de gîndire al omului, o lărgire a orizontului său intelectual, ceea ce s-a răsfrînt în concepţia sa despre lume : multe obiceiuri care i se păreau „naturale" şi absolute i-au apărut ca relative, depinzînd de caracterul unei anumite societăţi umane. Prezenţa omului în cosmos va reprezenta o revoluţie mult mai mare a mentalităţii sale. Omul va putea trăi într-o stare cu totul nouă în condiţiile imponderabilităţii ; peisajul neobişnuit al Lunii, al lui Marte sau Venus, imaginea Pămîntului văzut din cosmos ca o planetă vor fi cu totul altceva decît cele cu care era învăţat pînă acum. Omul va reacţiona , desigur, printr-o adaptabilitate intelectuală de o extremă suplеţe. Aceasta ne-o dovedeşte chiar comportarea primului astronaut, I. A. Gagarin, care s-a simţit foarte bine în starea de imponderabilitate, a lucrat, s-a hrănit cu uşurinţă, deşi plutea în cabină şi nu-şi mai simţea membrele. Cerul i-a apărut negru în plină zi, cu stelele şi Soarele alături, cu oceanul atmosferic transformat într-o peliculă subţire azurie, bordînd orizontul curbat. Închipuiţi-vă omul pe Marte, Venus sau Lună. Nimic nu-i va mai apărea straniu, imposibil, irealizabil. Totul va deveni posibil, şi această lărgire a orizontului său intelectual va fi incomparabil mai vastă decît aceea produsă de descoperirile geografice. Însăşi viaţa pe Pămînt îi va apărea, după o călătorie să zicem pe Marte, ca una din multiplele forme posibile de existenţă ale vieţii în univers. Oare nu se va descoperi şi o viaţă formată dintr-o materie de antiparticule, o „antiviaţă", am putea spune? Nu se ştie unde se termină ştiinţa şi unde începe fantezia în această nouă eră, care a dovedit că imaginaţia romancierilor a rămas cu mult în urma realizărilor ştiinţei şi tehnicii. În lumina acestor perspective uluitoare, se poate da un răspuns neechivoc unei probleme care a fost formulată de unii oameni de ştiinţă. Este vorba dacă descoperirile eventuale, care se vor face cu navele cosmice, vor putea să justifice imensa desfăşurare de forţe necesare pentru pregătirea şi realizarea cu succes a zborurilor cosmice ale oamenilor, dacă nu ar fi mai bine ca aceste forţe să fie utilizate pentru satisfacerea unor nevoi imediate?

Astfel, cunoscutul fizician Max Born[1], nu mult după lansarea primilor sateliţi, a declarat că nu vede în zborurile cosmice „decît o expresie a pasiunii omului pentru aventuri, a năzuinţei omului spre extreme şi încălcarea tuturor graniţelor stabilite... Acesta este un sport monstruos de costisitor, un lux extravagant" ! !

Filozofii, preocupaţi de ideile generale, de semnificaţia acţiunilor umane, trebuie să mediteze şi asupra acestui aspect al problemei şi să dea răspunsul just. Mai întîi de toate, trebuie să arătăm că sateliţii şi rachetele cosmice ne-au adus de pe acum cunoştinţe extrem de importante asupra întinderii mult mai mari a atmosferei terestre, asupra zonelor de radiaţie din jurul planetei noastre, asupra cîmpului magnetic pămîntesc, asupra

[1] Citat după *Timpuri noi*, octombrie, 1959, nr. 42, p. 7.

legăturilor dintre Soare și Pămînt, asupra micrometeoriților și gazului interplanetar, asupra razelor cosmice, deasupra Lunii etc.

Sateliții pot să ne ducă la o cunoaștere globală a proceselor meteorologice terestre și la prezicerea vremii pe o durată mai lungă, la stabilirea comunicațiilor radiotelefonice și de televiziune intercontinentală, la stabilirea unui sistem de navigație etc. Totuși nu în ceea ce s-a realizat pînă acum stă fondul răspunsului, ci în ceea ce va aduce dezvoltarea ulterioară a astronauticii, cu consecințele, de neprevăzut acum, ale zborurilor cosmice. Acum 30 de ani astrofizicienii au descoperit natura energiei Soarelui și a stelelor, dînd astfel primul exemplu de utlizare a energiei atomice în natură. Prin aceasta, ei au deschis o perspectivă nebănuită însăși industriei, iar actualmente fizicienii se străduiesc să reproducă în laborator reacțiile termonucleare din Soare, ceea ce ar permite rezolvarea pentru totdeauna a problemei energiei pe Pămînt, apa oceanelor devenind o sursă inepuizabilă de energie. Cine putea, așadar, să prevadă ce importanță practică aveau studiile astrofizice asupra originii energiei stelelor? Omul în cosmos este un nou fel de a fi al omului, cu noi posibilități de cercetare și de acționare. Ceea ce este mai important decît orice descoperire concretă oarecare, este posibilitatea unui număr imens de descoperiri și de acțiuni a căror importanță nici nu se poate bănui acum. Acesta este deci tîlcul ascuns al imenselor eforturi ce se fac în acest sens. De altfel, însuși Max Born, în noile declarații făcute după zborul lui I. A. Gagarin, a elogiat curajul și măreția performanței primului astronaut.

În pragul erei cosmice vedem în fapta eroică a lui I. A. Gagarin un sens adînc, de dezvoltare a umanității, vedem în el triumful rațiunii omenești, simbolul progresului pașnic nelimitat al speciei umane, la scară planetară, cosmică.

★

Oricît de însemnată este noua cale experimentală de studiu a cosmosului, ea nu poate însă, pentru mulți ani de acum înainte, să ne scoată din sistemul solar. Ceea ce caracterizează însă astronomia actuală, concepută ca o fizică a cosmosului, adică a materiei la scară cosmică, este tocmai preocuparea sa majoră pentru alte corpuri cerești decît cele din sistemul solar, care este considerat ca o periferie a Pămîntului, preocuparea astronomiei pentru stele și mediul interstelar, pentru galaxii în special. Această preocupare nu se limitează la problemele de poziție și de mișcare, ca în astronomia clasică, ci se referă la aspectele fizice complexe ale corpurilor cerești și ale legăturilor dintre ele. Radiațiile de cele mai diferite feluri, cîmpurile magnetice, reacțiile termonucleare etc. sînt luate toate în considerare în această imagine amplă a cosmosului. Mecanicismul materialist a apus pe cerul astronomiei ca și pe acela al filozofiei : toate formele mișcării, interacțiunii sînt luate în considerare în spiritul materialismului dialectic, fie că acest fapt este mărturisit sau nemărturisit. Corpurile cerești sînt studiate în devenire și universul întreg este considerat ca un proces. De aceea, așa cum a spus și V. A. Ambarțumian, „cunoașterea profundă a corpurilor cerești (planete, stele, nebuloase, galaxii) este posibilă numai

folosind această metodă" [1]. adică materialismul dialectic; „de aici reiese că problema cosmogonică constituie principala problemă a astronomiei și astrofizicii". Atitudinea sceptică și ironică a astronomilor profesioniști de la începutul veacului nostru față de astfel de probleme, considerate de domeniul fanteziei și al literaturii de popularizare s-a schimbat complet și astăzi ar apărea ca un adevărat anacronism subaprecierea unui studiu fizic amplu al corpurilor cosmice ca și considerarea proceselor de evoluție în Univers. Subliniind că folosirea materialismului dialectic este o trăsătură generală a cercetării în astronomie, ca și în alte științe, trebuie să arătăm că există unele aspecte metodice specifice cercetării actuale a cerului.

A merge cît mai departe în cosmos cu instrumente cît mai puternice, a extinde cît mai mult domeniul radiațiilor accesibile — către lungimile de unde scurte și lungi — , a mări sensibilitatea și precizia receptorilor de diferite feluri (fotomultiplicatori, optică electronică etc.), a face uz de proprietăți mai puțin utilizate pînă acum ale radiațiilor (polarizarea, de exemplu, și construirea filtrelor de polarizare și de interferență etc.), toate sînt de natură să ajute la o cercetare fizică cît mai amplă și cît mai îndepărtată a cosmosului. Extinderea mijloacelor teoretice de cercetare urmează aceeași cale. E de ajuns să citățm în această privință constituirea magnetohidrodinamicii sau folosirea noilor metode de calcul și a mașinilor electronice la calculul modelelor de stele sau în problemele mișcării corpurilor cerești.

Astfel, în ceea ce privește instrumentația, introducerea noilor telescoape extrem de luminoase, de tipul Schmidt și Maxutov, a însemnat o adevărată revoluție în cercetarea metagalaxiei, făcînd posibilă descoperirea a numeroase roiuri de galaxii, a noi tipuri de galaxii, a materiei dintre galaxii etc. Cu aceste instrumente a devenit posibil studiul distribuției spațiale a galaxiilor.

Un rol capital în dezvoltarea astronomiei fizice l-a avut introducerea metodelor de radioastronomie, care au extins considerabil domeniul frecvențelor accesibile. În articolul precedent am vorbit despre extinderea cercetării în domeniul radiațiilor ultraviolete, al razelor X, γ, și al radiațiilor corpusculare. Radioastronomia a făcut posibilă punerea în evidență a structurii spirale a Galaxiei, folosind radiația hidrogenului neutru (de 21 cm lungime de undă). Radioundele, pătrunzînd prin norii de gaze și prin pulberile cerești, pot ajunge pînă la nucleul galaxiei, trecînd chiar dincolo de el. Descoperirea radiosurselor cerești discrete, și în special a celor extragalactice, a avut de asemenea o mare importanță : s-a arătat că radioastronomia poate pătrunde de cîteva ori mai adînc în spațiul metagalactic decît astronomia optică și că poate ataca pe o cale nouă problema cosmologică. Aceasta va avea o importanță decisivă pentru lămurirea într-un viitor apropiat a problemei structurii universului. Un exemplu concret al puterii noilor metode este și o demonstrație elocventă a justeței interpretării puternicelor radiosurse ca galaxii în coliziune. Astfel, recent, fotografiindu-se cu telescopul de 5 m de la Muntele Palomar o regiune a cerului în care se iden-

[1] V. A. Ambarțumian, *Unele probleme ale cosmogoniei*, în *Kommunist*, 1959, nr. 8, p. 109 (ed. rom.).

tificase o astfel de radiosursă, s-a descoperit unul din cele mai îndepărtate roiuri de galaxii accesibile optic şi în speţă două galaxii în coliziune, punîndu-se în evidenţă o deplasare Doppler în spectrul lor, corespunzînd unei viteze radiale de 45% din viteza luminii, adică de aproape 140 000 km/sec. E vorba de galaxii aflate la cca 6 miliarde de ani-lumină de noi ! Este tulburător să se ştie că giganticele radiotelescoape actuale ajung pînă la orizontul universului accesibil, acolo unde lumina obiectelor are o deplasare spre roşu în spectru, echivalentă unei viteze de „recesiune" a obiectelor egale cu viteza luminii ! Acest aspect al problemei nu poate scăpa filozofilor şi este un subiect de adîncă meditare.

Dar nu numai aspectele metodologice ale noii astronomii au o strînsă contingenţă cu filozofia, ci şi unele din realizările ei actuale cele mai spectaculoase. Acad. V. G. Fesenkov în articolul său *Realizările principale ale astronomiei* [1], sau G. A. Kursanov [2], de exemplu, pun accentul în expuneri pe problema naşterii şi a evoluţiei stelelor şi pe legătura stele-mediu interstelar. Prin punerea în evidenţă a reacţiunilor termonucleare ca sursă principală a energiei stelelor, prin studiul structurii stelelor au putut fi lămurite principalele drumuri evolutive ale stelelor, aceasta fiind una dintre cele mai importante realizări ale astrofizicii contemporane. Dacă stelele erau considerate în antichitate ca un simbol al eternităţii, al imobilităţii (stelele „fixe") şi al neschimbării şi prin aceasta erau un fel de ilustrare a „esenţelor" imuabile metafizice, iar cerul era considerat ca lăcaşul zeilor, cercetarea astronomică a destrămat pe rînd aceste concepţii. Totuşi nu exista o schemă concretă a procesului de naştere a stelelor, nu existau probe evidente ale apariţiei recente a unor stele, nu erau metode care să dea posibilitatea stabilirii vîrstei unor stele, nu se cunoştea motorul evoluţiei stelelor, iar problemele originii şi evoluţiei lor nu erau supuse unor calcule riguroase. Pe de altă parte, ca o rămăşiţă subtilă a concepţiilor mistice, metafizice, existau teorii care susţineau încă recent naşterea în bloc a stelelor în momentul-origine „al începutului", al „expansiunii universului". Acum însă cei mai mulţi astronomi sînt de acord că stelele iau naştere din condensarea gravitaţională a materiei interstelare. Cu toate că procesul nu poate fi urmărit în toate amănuntele sale prin calcul, totuşi asocierea stelelor şi a grupelor de stele tinere cu materia gazoasă pulverulentă interstelară, cu absenţa acestei materii în sistemele mai vechi, — în care procesul formării stelelor nu mai are loc (roiuri globulare, nebuloase extragalactice eliptice etc.) —, aduce această cvasi unanimitate a astronomilor în susţinerea acestei teorii. Aceasta chiar dacă există şi unele opinii aparte, ca cea a lui V. A. Ambarţumian asupra naşterii stelelor în grupuri din protostele, corpuri cu temperatură şi densitate excepţionale, reprezentînd alte forme de existenţă a materiei decît cele curent cunoscute, stelele tinere şi materia interstelară fiind considerate ca un produs al dezintegrării simultane a acestor protostele, a căror identificare nu a putut însă să fie făcută pînă acum.

V. A. Ambarţumian, prin descoperirea asociaţiilor de stele şi a mişcărilor de expansiune din acestea, a adus o probă evidentă a tinereţii unor

[1] *Probleme de filozofie*, nr. 5, 1959, p. 135—143 (ed. rom.).

[2] Din culegerea *Dialectica marxistă şi ştiinţele moderne*, vol. II, Edit. politică, Bucureşti, 1960, p. 210—234.

stele. Din mişcările de expansiune s-a putut determina cu precizie pentru prima oară şi vîrsta unor asociaţii, deci şi a stelelor care o compun ($1{,}3 \times 10^6$ ani pentru asociaţia Perseu II, Blaauwe, Delhaye). Au putut fi identificate stele subgigante, care sînt în stadiul contracţiei gravitaţionale şi la care nu au început masiv reacţiile termonucleare, de către P. P. Parenago în nebuloasa Orion, de exemplu, sau în roiul foarte tînăr N.G.C. 2 264 (Walker), ca şi stele variabile T Tauri, care par să fie ultimele stadii evolutive înainte ca steaua să devină normală (din aşa-numita secvenţă principală, stelele luminînd prin reacţii termonucleare, transformînd hidrogenul în heliu). S-au stabilit şi căile ulterioare de evoluţie a stelelor din seria principală către regiunea gigantelor din diagrama spectru-luminozitate în urma reacţiunilor termonucleare şi a ivirii neomogenităţilor compoziţiei chimice a materiei stelare (evoluţia la masă constantă şi la schimbarea compoziţiei chimice) şi apoi prin pierderea de masă s-a schiţat şi drumul lor evolutiv spre stadiul de pitice albe. Aceste teorii explică bine dispunerea diferitelor ramuri în diagramele spectru-luminozitate ale stelelor din roiurile galactice şi globulare, ca şi proporţia stelelor de diferite tipuri spectrale în lungul acestor ramuri. Ceea ce încă nu apare destul de sigur determinat este scara timpului necesară pentru evoluţia unor stele către stadiul final. Aceasta reiese, după calculele actuale, mai mare (se ajunge în unele cazuri la cifra de ordinul a 20 de miliarde de ani) decît cea care se deduce din consideraţii de stabilitate a unor roiuri de stele, în care se află acele astre. Nepotrivirea de mai sus poate fi cauzată şi de nesiguranţa unor constante atomice care intră în calculele reacţiilor termonucleare. Astrofizicienii sovietici, în frunte cu V. G. Fesenkov şi A. G. Masevici, au dezvoltat în mod amplu teoria evoluţiei stelelor masive prin pierderi de materie, schemă care prezintă o deosebită importanţă prin aceea că este într-adevăr absolut evident că unele stele pierd masă, întrucît, pe de o parte, există stele cu mase de cîteva zeci de ori mai mari ca masa Soarelui, iar pe de altă parte atît consideraţiile teoretice cît şi observaţiile arată că, în stadiul final de pitice albe al evoluţiei stelelor, masa acestor stele nu poate întrece 1 1/2 mase solare. Evidenţa observaţională a unor importante pierderi de masă rezultă nu numai din observarea producerii unor procese explozive în stele în genul supranovelor, novelor şi stelelor asemănătoare novelor (P. Cygni, S. S. Cygni etc.), ci şi din observarea expansiunii atmosferelor unor stele (stele Wolf-Rayet, nebuloase planetare etc.), materie din unele stele cu rotaţie foarte rapidă sau la stele duble cu suprafeţele aproape în contact etc. Toate acestea dovedesc o permanentă legătură între stele şi materia interstelară. Procesul acesta are o deosebită importanţă filozofică, punînd în evidenţă şi evoluţia elementelor chimice în natură. Pe de o parte, asistăm la concentrarea materiei interstelare în stele, iar pe de altă parte la răspîndirea materiei stelei în spaţiul cosmic. S-ar părea că acest proces s-ar repeta la infinit şi că naşterea şi evoluţia stelelor s-ar reproduce într-un ciclu continuu. Situaţia este însă mai complicată. Stelele formate în prima generaţie din mediul interstelar bogat în hidrogen sintetizează în interiorul lor elemente grele, prin reacţii termonucleare, hidrogenul, este transformat în heliu prin aşa-numita reacţie proton-proton, la temperaturi de ordinul a 10^7 grade. La temperaturi mai mari, de ordinul a 3×10^7 grade, cînd

stelele nou formate din mediul gazos pulverulent interstelar provenind din stelele din prima generație conțin și urme de elemente grele, carbon, nitrogen, oxigen, este posibilă sinteza heliului din hidrogen și prin procesul numit ciclul C-N, (carbon-nitrogen).

În ambele cazuri se ajunge la o zonă centrală în stea bogată în heliu, nucleu care își ridică temperatura prin contracție gravitațională la 10^8 grade, de îndată ce energia degajată de reacțiile termonucleare nu mai este suficientă pentru menținerea echilibrului stelei. Atunci încep reacții termonucleare între nucleele de heliu, cu formarea elementelor mai grele : carbon, oxigen, neon, magneziu. Cînd temperatura centrală s-a ridicat în jurul a 1.7×10^8 grade, capturile de particule α duc la producerea neutronilor (de exemplu $Ne^{21}+He^4 \rightarrow Mg^{24}+n$). Prin producerea neutronilor în mare cantitate se poate explica formarea elementelor mai grele, care se sintetizează astfel în interiorul stelelor, metalele captînd neutroni. Fără a intra în detalii, se poate spune că astrofizica actuală poate explica în mod satisfăcător producerea diferitelor elemente chimice în natură și de asemenea proporția observată a lor. Astfel, la stelele din diferite populații sau subsisteme, proporția elementelor grele crește, după G. H. Oort, de la $Z = 0{,}003$ la populația II extremă, de halo galactic, cu o vîrstă apreciată la circa 10^9 ani, la $Z = 0{,}04$ la populația I extremă, cu o vîrstă sub 10^8 ani. De asemenea, actualmente este posibilă și explicarea producerii elementelor radioactive în unele stele și în exploziile de supranove, ceea ce ridică o mare piedică în calea teoriei formării elementelor chimice în natură. Prezența elementului instabil radioactiv, technetium în stele și Soare (cu o durată de viață de $2{,}1 \times 10^5$ ani) nu se poate explica decît prin continua sintetizare a sa în astrul zilei și în stele. De asemenea sînt indicații că elemente transuranice, de exemplu, californiul, s-ar produce în exploziile de supranove, ca și izotopii uraniului U 235 și U 238. Existența elementelor radioactive într-un Univers cu o durată de timp nelimitată nu se poate explica fără sintetizarea lor continuă în Univers, iar aceasta poate fi acum explicată în prezent de astrofizică.

Astfel s-a constituit un nou capitol al astrofizicii, nucleogeneza, de o deosebită importanță pentru fizică. Se vede că nu este nevoie de a recurge la ipoteza unei stări supradense originare a materiei în momentul următor începutului „expansiunii universului", „al creării lumii" („Ylem-ul" lui Gamov, Alpher și Herman), spre a se explica geneza și proporția elementelor chimice în natură. Dar rămîn încă a fi rezolvate unele probleme astronomice în ceea ce privește evoluția materiei în univers. Dacă reacțiunile nucleare observate în stele duc la formarea elementelor grele din hidrogen, procesul invers, al reconversiunii hidrogenului din elementele grele, nu se observă și nu este cunoscut teoretic. Rezultă, pe de altă parte, că stadiul final al evoluției stelelor în galaxie, cel de pitice albe, poate duce la repetarea procesului stea-materie interstelară numai de un număr limitat de ori : piticele albe rămîn ca niște reziduuri ale procesului formării și evoluției stelei care nu pot da materie primă pentru noi formări de stele, iar stelele din generațiile cele mai noi vor fi tot mai sărace în hidrogen și nu vor mai putea amorsa reacțiile termonucleare. Cu alte cuvinte, se vede în galaxie un sens unic de evoluție, și cu toată naşterea succesivă de noi

generații de stele, formările de stele vor fi tot mai rare cu trecerea timpului. V. G. Fesenkov este de părere că piticele albe sînt un stadiu final al evoluției stelelor. El confirmă existența „așa-numitelor stele pitice albe, neobișnuit de condensate, care, potrivit părerii unanime, se află pe ultima treaptă a evoluției stelare" [1]. În ceea ce privește sensul în care se produc reacțiile termonucleare —, și acesta este unanim recunoscut —, V. G. Fesenkov scrie în același articol că „reacțiile atomice sînt un proces ireversibil, în cadrul căruia hidrogenul se transformă în elemente mai grele, îndeosebi în heliu. Această ireversibilitate, legată de însăși existența stelei, se răsfrînge asupra schimbării treptate a proprietății întregului spațiu înconjurător, ca urmare a radiației corpusculare". Nu ajungem oare, sub altă formă la „moartea termică a universului", a unui univers format numai din pitice albe, licărind de abia prin răcire treptată, înainte de stingerea lor definitivă? Cum se explică marea proporție a hidrogenului în Soare, în cele mai multe stele și în materia interstelară (circa 80% H, 20% He, sub 1% elemente mai grele) dacă Universul durează de un timp nesfîrșit și sensul evoluției duce la o sărăcire treptată a conținutului de H? Această abundență a H nu este o dovadă a tinereții regiunii noastre a universului? De ce nu toate stelele au ajuns la stadiul de pitice albe dacă universul are o durată de timp nesfîrșită? Astfel de probleme există și nu pot fi ocolite. Bineînțeles, teza „morții termice a universului", sub orice formă s-ar prezenta, rămîne o teză neștiințifică, bazată pe speculații idealiste, metafizice. S-ar putea ca, așa cum susțin astronomii sovietici V. A. Ambarțumian și B. V. Kukarkin, cunoștințele noastre despre procesele nucleare să fie încă într-un stadiu cu totul incipient și să mai existe multe procese esențiale care ne scapă. „În însăși teoria constituției materiei — spune V. A. Ambarțumian — există un mare număr de probleme nerezolvate, din care cauză numeroase fenomene din fizica particulelor elementare sînt încă insuficient studiate. De aceea este cu totul imposibil să prevedem rolul acestor fenomene în viața stelelor ... Așadar în studiul structurii interne a stelelor, întîlnim fenomene pe care ori încă nu știm să le explicăm pe baza datelor cunoscute ale fizicii teoretice, ori nu putem să le explicăm pe baza acestor date, deoarece în ele pot interveni legi ale naturii principial noi, nedescoperite încă de fizica teoretică" [2]. Aceasta înseamnă că dezvoltarea fizicii teoretice va aduce și lămurirea acestor probleme, care sînt, în stadiul actual, doar în mod provizoriu nerezolvate. Mai este însă o cale de explorat. Evoluția materiei în cosmos nu trebuie să fie urmărită numai la scara galaxiei; este posibil ca probleme ca cele menționate mai sus să capete o rezolvare la o scară mai mare. Problema nașterii și evoluției galaxiilor se pune tot atît de stringent ca și aceea a nașterii și evoluției stelelor. În această privință este cît se poate de importantă lucrarea prezentată la Consfătuirea Solvay despre cercetările galactice din 1958 de către V. A. Ambarțumian [3]. În această lucrare se aduc dovezi foarte convingătoare despre existența unor noi tipuri de galaxii, în care procesul formării

[1] V. G. Fesenkov, *loc. cit.*
[2] V. A. Ambarțumian, *loc. cit.*, p. 116.
[3] Idem, *Buletinul Academiei de Științe a R. S. S. Armene*, t. XI, nr. 5, 1958.

stelelor este mult mai intens decît în galaxia noastră. Radiogalaxiile, surse puternice de unde radioelectrice, ca aceea din Lebăda (A) și cea din Perseu (A) sînt, după Ambarțumian, galaxii în care se observă scindarea nucleului prin procese explozive, implicînd mari viteze interne, fără să se petreacă încă o separare completă în componente diferite, pe cînd în altele (Virgo A) este vorba de ejecțiunea din nucleu a unor fragmente mai mici. Aceste mase s-ar putea transforma, după savantul sovietic, în stele tinere nestaționare, în nori de gaze interstelare și de particule de mari energii (conglomerate de nori de electroni relativiști).

Din nucleele unor galaxii eliptice ca N.G.C. 3 561 se văd țîșnind jeturi de materie ce se termină prin condensări a căror culoare este albastră și care reprezintă, după Ambarțumian, galaxii pitice care s-au despărțit din nucleul unor galaxii gigante; acestea sînt, așadar, galaxii foarte tinere, abia formate.

Important este că se nasc și actualmente noi galaxii, că în galaxiile tinere procesul formării stelelor este mult mai intens decît în galaxia noastră, că la început în noile galaxii formarea stelelor nestaționare, a norilor de gaze și de particule cu mari energii este precumpănitoare. De asemenea este important, că pe măsură ce pătrundem mai adînc în spațiu, se descoperă noi forme de existență a materiei, noi tipuri de galaxii, care nu se găsesc în grupul local de galaxii: galaxii de tip nou față de galaxiile din apropierea noastră întîlnim în roiul din constelația Fecioarei, apoi alte galaxii albastre în roiul din Părul Berenicei, apoi, în sfîrșit, altele în regiuni și mai îndepărtate, de tipul radiogalaxiei din Lebăda etc. După cum descoperirea piticelor albe a extins cunoștințele noastre despre formele posibile de existență a materiei în cosmos (forme supradense, cu altă ecuație de stare decît starea gazoasă din stelele obișnuite), tot astfel descoperirea stelelor nestaționare, a stelelor în contracție gravitațională (Herbing-Haro), a radiosurselor cerești, a galaxiilor albastre etc. nu a făcut decît să continue în mod paralel linia lucrărilor din fizica ultimelor decenii punînd în evidență numeroase noi particule elementare. În astronomie, aceasta a însemnat descoperirea a noi tipuri de corpuri cerești. La scara cosmică, la fel ca și la cea microcosmică, se vorbește de complexitatea infinită a materiei: există o multitudine posibilă de particule elementare, de tipuri de corpuri cerești calitativ diferite. Așa cum arată materialismul dialectic, lumea materială nu se poate reduce la combinarea cîtorva tipuri de elemente de bază, în genul construirii unei case cu 2—3 feluri de cărămizi suprapuse: „Electronul este tot atît de inepuizabil ca și atomul, natura este infinită" [1].

Tot în această ordine de idei trebuie relevat faptul că sînt și alte interpretări ale unora din fenomenele la care se referă Ambarțumian, interpretări care merg și ele în sensul lărgirii concepțiilor pe care le aveam mai înainte asupra materiei și corpurilor cerești. Radiogalaxia Virgo A emite o energie de ordinul 10^{56}—10^{57} ergi față de energia pusă în joc de o explozie de supranovă: 10^{49}—10^{50} ergi. Ar fi necesară explozia a 10^{7} supranove pentru a explica acest fantastic debit de energie. Astfel, unii

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 14, Edit. politică, București, 1959, p. 257.

astronomi au sugerat că ar fi vorba de ciocnirea unui roi globular de stele, format din antiparticule, care, călătorind prin spațiul dintre galaxii, ar fi pătruns în galaxia N.G.C. 4 886 și s-ar fi ciocnit cu un roi de stele obișnuit din aceasta. Energia produsă de această întîlnire ar fi avut ca echivalent de masă de 100 la 1 000 mase solare. Se știe că, în cazul transformării hidrogenului în heliu în Soare prin reacții termonucleare maximum 0,7% din masa solară ar fi transformată în radiații în tot decursul strălucirii Soarelui, dacă ar fi posibilă transformarea întregii sale mase presupuse formată originar numai din hidrogen, în heliu. Or, această transformare completă a hidrogenului în heliu, în Soare, știm că nu este posibilă, ceea ce arată că fenomenul observat și care dezvoltă energii mult mai mari trebuie să pună în joc noi legi ale materiei dintre acele la care se referă Ambarțumian și că ar face posibilă o trecere mai departe de la starea de epuizare pe care ar reprezenta-o galaxiile eliptice, unde procesul obișnuit al nașterii stelelor din gaze și pulberi ar fi înlocuit cu un alt proces care ar remonta ciclul transformărilor materie interstelară — stele în cadrul evoluției galaxiilor. Credem că se impune studierea mai îndeaproape a acestor fenomene asupra cărora atrage atenția Ambarțumian, tocmai pentru a se putea eventual descoperi acele noi legi, încă necunoscute, ale materiei la care face aluzie savantul sovietic. O analiză strînsă trebuie să dovedească riguros că imensa degajare de energie la care ne-am referit nu se poate explica prin procesele fizice cunoscute pînă acum și că noile procese sînt de natură să dovedească posibilitatea formării elementelor ușoare, și în special a hidrogenului, din stele ajunse la capătul evoluției lor. Pînă acum însă, explicarea evoluției stelelor în galaxie s-a putut face în cadrul legilor cunoscute ale fizicii, dar este vorba aici de a se lămuri stadii ulterioare de evoluție, care urmează stadiului de pitice albe etc.

De asemenea va trebui precizată proporția și identificată materia formată din antiparticule în univers. Într-o convorbire avută cu V. A. Ambarțumian la Congresul Uniunii astronomice internaționale, acesta a opinat că proporția materiei formate din antiparticule în univers ar fi mică; date mai precise asupra acestei probleme lipsesc la ora actuală.

Problema nașterii și a evoluției corpurilor cerești, considerată în toată amploarea ei, a formării și evoluției corpurilor chimice în natură nu se poate așadar separa decît în mod artificial de aceea a structurii și evoluției galaxiilor, a metagalaxiei și chiar a universului luat în întregime, de problema cosmologică.

Aici astronomii se lovesc de greutăți imense, de natură științifică și filozofică : problema legilor materiei la scară foarte mare, problema interacțiunii materiei la distanțe foarte mari, problema constantelor universale și a invariabilității legilor naturii, problema finitului și a infinitului, a spațiului și a timpului și a legăturii lor cu materia etc.

Problema cosmologică necesită mai evident ca orice altă problemă astronomică o tratare materialist-dialectică. În adevăr, problema structurii Metagalaxiei nu se poate separa de evoluția sa în timp : vedem pe sfera cerească nebuloase de la care lumina a făcut numai cîteva sute de mii de ani, alături de altele de la care lumina a făcut mai multe miliarde de ani. Noi nu avem nici pe departe o imagine simultană a lumii și nu o putem

reconstrui ca atare fără o teorie asupra evoluției metagalaxiei pe acest interval de timp.

Dezvoltarea aspectului filozofic al teoriilor cosmologice o vom face cu altă ocazie, ea necesitînd o prezentare mai amplă. Aici dorim să menționăm doar cîteva puncte de reper, aduse de cercetarea astronomică actuală. Ele se referă la confirmarea deplasării spre roșu, proporțională cu distanțe la depărtări de ordinul a 6 miliarde de ani-lumină, deși scara distanțelor este încă nesigură. Expansiunea actuală a metagalaxiei, în regiunea accesibilă observației este acceptată acum în mod aproape unanim de astronomi, fără ca aceasta să implice extrapolarea sa în tot universul și pe toată durata timpului. Stabilirea caracterului neomogen al distribuției materiei în cosmos, reprezintă o mare descoperire a cercetării actuale a Metagalaxiei ceea ce face ca modelele de univers calculate pe baza distribuției omogene a materiei în cosmos să apară acum perimate deși, după declarația lui Ambarțumian în lucrările mai vechi există un sîmbure de adevăr care trebuie degajat și precizat. „Faptul că, în anumite condiții, nu avem soluții stabile, staționare, precum și însăși natura soluțiilor obținute de savantul sovietic Fridmann, deși fac parte dintre condițiile ideale, imaginare de mai sus (este vorba despre omogenitatea distribuției materiei în Univers,— *nota autorului*) au totuși incontestabil o legătură directă cu fenomenul observat al dilatării ansamblului galaxiilor din jurul nostru ... De aceea, efectele care rezultă din teoria gravitației a lui Einstein, trebuie să fie de o fundamentală importanță pentru Metagalaxie. Proprietățile soluțiilor ecuațiilor gravitaționale trebuie să-și găsească o oglindire în particularitățile Metagalaxiei. Una dintre aceste particularități este și expansiunea ansamblului de galaxii care ne înconjoară" [1]. De aici se vede că savantul sovietic are o atitudine pozitivă în reconsiderarea operei lui Fridmann și că o teorie a structurii Metagalaxiei nu se poate face în afara tratării relativiste.

Un fapt de asemenea important este că în grupul local și în roiuri de galaxii fenomenul expansiunii nu ar mai avea loc, ceea ce înseamnă că nu se poate extrapola în trecut liniar acest fenomen dincolo de momentul cînd densitatea materiei în Metagalaxie atingea o anumită limită și deci nu poate fi vorba de o stare supradensă originară a Metagalaxiei. Prezența materiei între galaxii este de natură să schimbe ideile noastre asupra densității medii în Metagalaxie. Se știe că precizarea valorii densității medii și a constantei de expansiune sînt esențiale pentru modelele cosmologice. Or, actualmente există încă o mare incertitudine asupra acestor constante fundamentale.

Radioastronomia, putînd ajunge mult mai adînc în spațiu decît astronomia optică, ne îndreptățește speranța de a ne da unele probe decisive în privința teoriilor cosmologice, așa cum pretind chiar să fi dat astronomii de la Cambridge.

În adevăr, o mărire a numărului radiosurselor cu distanța este de natură să indice o expansiune a Metagalaxiei etc.

În momentul actual sîntem pe cale să putem alege între diferitele modele propuse ale Metagalaxiei pe baza observațiilor, și un element

---

[1] V. A. Ambarțumian, *Unele probleme ale cosmogoniei*, în *Kommunist*, 1959, nr. 8, p. 114.

important în această decizie îl formează stabilirea unei deviații de la liniaritate în creșterea deplasării spre roșu cu distanța. Noile instrumente — telescoape cu menisc, radiotelescoapele — sînt pe cale să aducă elemente decisive în imaginea pe care o avem despre Metagalaxie și despre evoluția ei în timp.

Pe de o parte, omul a reușit să se rupă de pe planeta noastră și să efectueze primul zbor în cosmos, deocamdată la 200—300 km înălțime. Pe de altă parte, marile radiotelescoape scrutează universul pînă la o distanță de aproape zece miliarde ani-lumină. Astfel, astronomia actuală ne pune cele mai tulburătoare probleme, de la intervenția directă a omului în cosmos, la îndepărtarea de noi a nebuloaselor spirale cu viteze apropiate de cea a luminii.

НЕКОТОРЫЕ ФИЛОСОФСКИЕ АСПЕКТЫ СОВРЕМЕННОЙ АСТРОНОМИИ

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются как философские аспекты современных методов исследования космоса, так и некоторые вопросы, касающиеся возникновения и эволюции небесных тел, и связь этих вопросов с образованием химических элементов в природе. Раскрывается связь между проблемами космогонии и космологии, на основе новых данных наблюдений над структурой метагалактики.

Что касается методологии, в статье подчеркивается новый экспериментальный путь астрономического исследования, открытый запуском искусственных спутников и космических ракет, дальнейшее развитие в этом смысле астрономии благодаря полету первых астронавтов, начатого эпохальным космическим полетом Ю. А. Гагарина. Более широко раскрывается общее значение пребывания человека в космосе, как нового пути исследования и действия человека; космические полеты людей имеют большую важность, чем любое современное достижение науки, так как окажут огромнейшее влияние на развитие человеческой цивилизации. Этим оправдываются те величайшие материальные и духовные усилия, которые были сделаны для реализации космических полетов. В этих достижениях проявилась с очевидностью руководящая роль Советского Союза, общества, которое строит коммунизм.

Далее рассматриваются новые методы и аппараты, в особенности радиоастрономия, как методы исследования далеких звезд, и раскрываются характерные черты современной астрономии как физики космоса.

Подчеркивается важность диалектико-материалистического метода в астрономии и первенство, которое принадлежит вопросам космогонии в современном астрономическом исследовании. Более

детально анализируются достижения современной астрономии в вопросах возникновения и эволюции звезд, образования химических элементов в природе. В этой связи рассматриваются некоторые противоречия, которые возникают, и возможный способ их разрешения с учетом эволюции галактик и некоторых возможных физических законов, которые могут действовать в рамках метагалактики. Так, например, ставится вопрос о существовании во вселенной материи, состоящей из античастиц, и возможности, чтобы цикл превращений форм существования материи не завершался. В статье указывается, в какой мере необходимо прибегать к новым законам для объяснения наблюдаемых явлений. Подчеркивается значение диалектического материализма для трактовки космологической проблемы, в которой невозможно отделить понятие структуры метагалактики от ее эволюции во времени. Коротко перечисляя трудности, существующие в разрешении космологической проблемы, автор знакомит нас с некоторыми новыми существенными данными наблюдений, относящимися к трактовке данной проблемы, отметив и роль радиоастрономии для выяснения этих вопросов.

Затем уточняется, что наблюдения относятся к определенной доступной области вселенной, к определенному отрезку времени и что эти данные не могут быть распространены на всю вселенную и на все время. В заключении отмечается единство огромных достижений астрономических исследований в настоящее время, начавшихся полетом первого астронавта в космос, и исследованиями небесных светил, находящихся на расстоянии нескольких миллиардов световых лет.

QUELQUES ASPECTS PHILOSOPHIQUES DE L'ASTRONOMIE ACTUELLE

RÉSUMÉ

L'auteur traite des aspects philosophiques des méthodes actuelles d'exploration du cosmos et des aspects philosophiques de certains problèmes concernant la naissance et l'évolution des corps célestes et la relation entre ces problèmes et la formation des éléments chimiques dans la nature. Il indique le lien entre les problèmes de cosmogonie et de cosmologie et donne aussi certaines explications relatives aux données nouvelles fournies par l'observation quant à la structure de la Métagalaxie.

En ce qui concerne la méthodologie, l'auteur montre la nouvelle voie expérimentale ouverte à la recherche astronomique par le lancement des satellites artificiels et des fusées cosmiques, et le développement récent de l'astronomie, dans ce sens, par le vol cosmique épocal du premier astronaute, I. A. Gagarine. De manière plus détaillée sont montrées les implications générales de la présence de l'homme dans le cosmos, en

tant que voie nouvelle de recherche et d'action de l'homme, fait qui est plus important que toute réalisation immédiate dans ce domaine, ayant une influence capitale sur le développement de la civilisation humaine. Par là se justifient les immenses efforts matériels et intellectuels qui ont été faits pour la réalisation des vols cosmiques. Le rôle dirigeant de l'Union Soviétique et du régime de l'Etat qui édifie le communisme, dans ces réalisations, est mis en évidence.

L'auteur rappelle ensuite les nouvelles méthodes et instruments, particulièrement la radio-astronomie, en tant que méthodes d'exploration des astres lointains, et montre les traits caractéristiques de l'astronomie actuelle conçue comme une physique du cosmos.

Il souligne ensuite l'importance de la méthode matérialiste-dialectique en astronomie et la priorité des problèmes de cosmogonie dans la recherche astronomique actuelle. Il traite plus en détail des réalisations de l'astronomie actuelle dans le problème de la naissance et de l'évolution des étoiles, et de la formation des éléments chimiques dans la nature. A cet égard, l'auteur discute le problème suscité par certaines contradictions qui se font jour au cours de la recherche et la voie qui pourrait être suivie pour les résoudre, comme le serait la prise en considération de l'évolution des galaxies ainsi que d'éventuelles lois physiques nouvelles qui pourraient intervenir à l'échelle de la Métagalaxie. Ainsi se pose le problème de la présence dans l'Univers de la matière formée d'antiparticules, et de la possibilité que le cycle des transformations des formes d'existence de la matière ne soit pas fermé. L'ouvrage indique dans quelle mesure il faut faire appel à des lois nouvelles lorsqu'il est nécessaire d'expliquer les phénomènes observés. L'auteur montre ensuite l'importance du matérialisme dialectique lorsqu'il s'agit de traiter du problème cosmologique où il n'est pas possible de séparer la notion de structure de la Métagalaxie, de celle de son évolution dans le temps. Après avoir énuméré les difficultés auxquelles on se heurte dans la solution du problème cosmologique, l'auteur présente certaines données nouvelles, fournies par l'observation, données qui sont essentielles pour la solution de ce problème, et indique aussi le rôle de la radio-astronomie dans l'éclaircissement de ces questions.

Il est ensuite précisé que les observations se rapportent à une certaine région accessible de l'Univers et à un temps déterminé, ces données ne pouvant être extrapolées à l'Univers entier et à toute la durée du temps. La conclusion fait ressortir l'unité des grandes réalisations de la recherche astronomique de nos jours, depuis le vol du premier astronaute dans le cosmos, jusqu'à l'exploration des corps célestes situés à la distance de plusieurs milliards d'années-lumière.

METODĂ ȘI OBIECT ÎN ȘTIINȚELE NATURII

DE

STELIAN POPESCU

Încă în secolul trecut, F. Engels, analizînd procesul cunoașterii științifice, arăta că în decursul evoluției sale, o dată cu adîncirea cunoștințelor asupra materiei, aceasta trebuie să renunțe la îngustimea metafizică și să adopte dialectica. Marele gînditor sesiza astfel tendința cunoașterii științifice de a reflecta prin mijloace adecvate, pe măsura dezvoltării sale, dialectica realului. De aceea F. Engels atrăgea atenția oamenilor de știință asupra pericolului pe care-l prezenta pentru dezvoltarea propriei lor discipline ignorarea dialecticii materialiste. Tendința, care apăruse încă de pe atunci, ca în fața dificultăților mereu renăscute în drumul științei să se renunțe la filozofie a fost demascată de Engels ca o eroare grosolană, care, mai curînd sau mai tîrziu, se va întoarce împotriva științei însăși. Singura soluție, arăta Engels, este însușirea dialecticii materialiste, singura metodă și concepție compatibilă cu nivelul cercetării științifice moderne.

Istoria dezvoltării concepțiilor științifice a verificat pe deplin analizele lui Engels, procesul de ridicare — spontană sau conștientă — la dialectică continuînd ferm cu fiecare progres important din știință.

Acest proces a fost urmărit în profunzime, mai ales în domeniul științelor fizice, de V. I. Lenin, care a arătat de asemenea că „fizica modernă naște dialectica". În dezorientarea ideologică și metodologică în care se zbăteau științele naturii la începutul secolului nostru, cauzată de înfrîngerea decisivă a concepțiilor mecaniciste, dialectica materialistă s-a dovedit a fi singura în măsură să salveze știința în fața atacurilor din ce în ce mai vehemente ale idealismului și iraționalismului.

Clasicii marxism-leninismului au arătat că întreaga dezvoltare a științei reprezintă o verificare practică a metodei materialist-dialectice de cercetare și în același timp a concepției materialist-dialectice despre lume. Metoda materialist-dialectică marxistă s-a dovedit a fi o metodă generală justă, valabilă pentru orice domeniu al cunoașterii.

Strîns legată de funcția de metodă generală științifică a materialismului dialectic apare problema raportului dintre metodă și obiect în științele particulare ale naturii.

În cele ce urmează ne propunem să analizăm tocmai această problemă, concentrîndu-ne apoi atenţia asupra principalelor atacuri ale filozofiei burgheze contemporane îndreptate împotriva utilizării metodei dialectice materialiste în cercetarea ştiinţifică particulară.

★

Înainte de a ne referi la problema raportului dintre metodă şi obiect în ştiinţă, trebuie să observăm că în general conceptul de metodă stabileşte un raport de corespondenţă, de adecvaţie, între un scop de realizat şi o serie de activităţi necesare realizării acestui scop.

Conceptul de metodă presupune o justificare esenţială a sa, o justificare a raţiunii sale în însuşi procesul aplicării sale. Conceptul de metodă presupune deci un concept al „instrumentului" de acţiune şi un concept al obiectului asupra căruia se acţionează, presupune, cu alte cuvinte, cunoaşterea posibilităţilor de acţiune umană şi a esenţei obiectului.

Pentru a stabili conţinutul conceptului de metodă ştiinţifică, trebuie, aşadar, să stabilim scopul pe care îl urmăreşte omul în activitatea ştiinţifică şi posibilităţile umane de a atinge acest scop.

După cum se ştie, problema ţelului activităţii ştiinţifice şi a instrumentului specific corespunzător acestui ţel este obiectul unor aprige dispute filozofice, al unei lupte între concepţiile materialiste şi cele idealiste; în ultimul paragraf ne vom ocupa mai pe larg de aspectele concrete pe care le ia astăzi această luptă. Pentru ceea ce urmărim acum este suficient însă să amintim liniile esenţiale ale acestor două concepţii filozofice în luptă. Concepţia materialistă despre lume consideră drept scop al activităţii ştiinţifice cunoaşterea realităţii obiective, reflectarea în concepte, printr-o trecere specifică de la înregistrările senzoriale la reflectarea logică, a acestei realităţi; concepţiile idealiste în general neagă caracterul reflectoriu al ştiinţei, considerînd-o drept o activitate de organizare a datelor experimentale în vederea activităţii practice. Opoziţia dintre concepţiile materialiste şi cele idealiste asupra scopului ştiinţific decurge, sub aspect logic, din opoziţia dintre aceste concepţii filozofice în problema fundamentală a filozofiei.

Ştiinţa nu se poate baza decît pe o metodologie care să-i permită reflectarea nedeformată a realităţii obiective independentă de om, de conştiinţa sa şi de interesele sale. Metoda ştiinţifică trebuie să corespundă obiectului său şi ca atare este determinată în primul rînd de acesta.

Dificultatea principală a constituirii şi a justificării metodei ştiinţifice rezidă în faptul că, spre deosebire de orice altă activitate umană, în cazul cunoaşterii ştiinţifice, metoda, sistemul de norme de care se conduce, trebuie să fie justificat tocmai de esenţa obiectului care trebuie de abia să fie determinată. Într-un fel necunoscutul ar trebui să indice

el însuşi calea spre cunoaştere, să ghideze pe cercetător. De aceea s-ar părea, la prima vedere, că un sistem de norme de cercetare, de reflectare a unui obiect nedeterminat n-ar putea fi justificat prin „determinări" ale acestuia, că în consecinţă metoda ştiinţifică n-ar trebui să-şi găsească raţiunea în esenţa obiectului ci să fie exterioară lui, să fie de fapt un simplu procedeu justificat numai de succesul său practic, sau eventual de anumite aspecte ale puterii umane de cunoaştere.

Aceasta este în general concepţia metafizică, agnostică sau aprioristă asupra metodei ştiinţifice, care ar fi determinată de anumite aspecte ale capacităţii umane de cunoaştere, ale procesului cercetării ştiinţifice, luat ca un simplu dat (comoditate (Poincaré), economie de gîndire (Mach), tendinţa spre ordonare, spre sistematizare, ideea de simplicitate etc. (în deosebi neopozitiviştii). Materialismul dialectic respinge aceste puncte de vedere, dovedind că metoda ştiinţifică în general trebuie să corespundă obiectului său. Pentru a dovedi aceasta materialismul dialectic ia în considerare aspectul extrem de complex de ordin istoric-social al cunoaşterii ştiinţifice, finalitatea umană a acestei activităţi. Planul în care se determină metoda ştiinţifică — care concordă cu planul cunoaşterii în general — nu este un plan pur logic, nu cuprinde doar obiectul de cercetat şi o anumită activitate raţională, logică de cuprindere a acestuia. Subiectul cunoscător nu s-a aflat niciodată în situaţia limită de a-şi pune problema cunoaşterii unui univers absolut opac şi de a se întreba asupra drumului de urmat pentru a ajunge să descifreze legile acestui univers. Această problemă a apărut în procesul acţiunii practice materiale asupra universului exterior, determinată de acest proces. De altfel, contactul prim şi esenţial al omului cu natura nu este un contact pur logic ci unul practic-senzorial, nu contemplativ, ci activ.

Trebuie apoi să avem în vedere procesul de elaborare treptată a concepţiei materialiste despre lume, de la materialismul naiv al anticilor pînă la materialismul dialectic în care şi-au găsit o reflectare adecvată legile cele mai generale ale realităţii obiective.

În decursul istoriei sale ştiinţa s-a putut astfel sprijini pe o cunoaştere generală a realităţii obiective, cu puternice rădăcini în practica social-istorică a omenirii, în contactul nemijlocit al omului cu natura. În acest sens, metoda ştiinţifică este strîns legată de concepţia despre lume şi anume de concepţia *materialistă*, fiind strîns legată de gradul de dezvoltare al acesteia. Faptul că cercetarea ştiinţifică a naturii a avut şi are un rol deosebit de important în elaborarea tot mai adîncită, mai cuprinzătoare a filozofiei materialiste nu trebuie să ne facă să pierdem din vedere că filozofia materialist-dialectică nu se rezumă la acest aport al ştiinţelor naturii. Sprijinindu-se pe filozofia materialist-dialectică, ştiinţele naturii nu se sprijină pur şi simplu numai pe propriile sale concluzii — ceea ce ar justifica pretenţia pozitivistă că ştiinţa naturii ar fi propria sa filozofie — ci în chip esenţial pe întreaga experienţă şi practică social-istorică a omenirii. Imaginea materialist-dialectică a lumii obiective este, de aceea, o lumină vie care ghidează pe cercetătorul naturii.

Această chestiune n-o considerăm însă epuizată, fiind necesare o serie de precizări. După cum se știe, în Introducere la *Fenomenologia spiritului* Hegel formula extrem de limpede ideea că metoda dialectică este expresia însăși a conținutului lumii obiective, a obiectului său. El reproșa științelor empirice faptul că folosesc o metodă metafizică exterioară obiectului lor, dar nu au reușit să dea o metodă adecvată științei din cauza idealismului [1]. Marx și Engels au analizat în profunzime consecințele faptului că știința s-a dezvoltat pe baza unei metode metafizice, arătînd că pentru a depăși dificultățile care rezultă din aceasta ele vor trebui să-și însușească metoda dialectică.

În cele ce urmează ne propunem să precizăm unele aspecte specifice ale raportului dintre obiect și metodă în științele particulare, care să ne îngăduie o înțelegere mai clară a trecerii metodei științifice de la o metodă metafizică la una dialectică, a necesității istorice a etapei „metafizice" în dezvoltarea științei cît și a necesității istorice a depășirii ei.

Țelul pe care și-l fixează filozofia materialist-dialectică este stabilirea legilor celor mai generale ale realității obiective, ale cunoașterii și ale vieții sociale. Trebuie să observăm, după cum ne indică Lenin, că nu este în esență vorba despre trei discipline separate, care ar studia fiecare în parte, una legile existenței, alta legile cunoașterii și alta legile sociale cele mai generale. Este vorba despre o disciplină unică, pentru că de fapt, obiectul său este unic și anume latura cea mai generală a acestei realități. Prima problemă a filozofiei este raportul dintre existența obiectivă și conștiința umană. Observăm că țelul filozofiei însuși cuprinde în sine un rezultat fundamental care acționează ca criteriu de disociere între concepțiile filozofice : teza primordialității materiei, a realității obiective față de conștiință, caracterul determinant al materiei față de spirit. Admiterea unității dintre realitatea materială și conștiință, bazată pe primatul materialității, dă întregul sens de desfășurare al cercetării filozofiei marxiste și este în același timp primul ei rezultat. Dialectica materialistă este incompatibilă cu orice formă de dualism, sarcina sa fiind tocmai explicarea monistă a diversității lumii. Desigur, opoziția cea mai tranșantă — aparent absolută — din realitate este opoziția materie-idee, materie-conștiință umană. După cum se știe, filozofia marxistă demonstrează caracterul relativ al acestei opoziții în afara problemei speciale a teoriei cunoașterii. Pentru a demonstra această relativitate, cu alte cuvinte geneza materială a aspectelor ideale, filozofia marxistă trebuie să realizeze sarcina de a găsi determinările obiectului care să explice unitatea naturii, a vieții și a ideii (și anume este vorba despre determinări conceptuale, despre constituirea deci a unui sistem de concepte, de idei).

Este evident că această sarcină este realizată de materialismul dialectic în privința determinărilor sale celor mai generale. Dar această unitate a lumii este unitatea unor procese concrete, care presupun deci o infinitate de determinări; sarcina elucidării acestora revine științelor particulare.

---

[1] Vezi Ath. Joja, *Probleme de logică*, Edit. Acad. R.P.R., București, 1960, p. 9.

Acestea din urmă îşi propun ca scop, în general, găsirea determinărilor specifice obiectului cercetat, determinări care constituie, ca atare, esenţa sa. Hegel reproşa însă ştiinţelor particulare că nu fac decît să gîndească *asupra* obiectului, cu alte cuvinte că se rezumă la operaţii intelectuale cu determinări empirice ale fenomenelor. Realitatea este că ştiinţele particulare au ca problemă fundamentală determinarea obiectului în specificitatea sa, întrucît constituie un aspect, o latură, o parte a realităţii asupra căreia *trebuie să se acţioneze practic*. Finalitatea care se manifestă în cercetarea ştiinţifică, de ordin social, este în mod determinant practică. Cunoaşterea ştiinţifică, naşterea şi progresul ei sînt în primul rînd determinate de cerinţele acţiunii umane asupra lumii exterioare. Relaţia dintre aceste două aspecte — ştiinţă şi practică — este imediată; practica socială constituie raţiunea socială de a fi a ştiinţei. Aceasta nu înseamnă de fel că orice moment al cercetării ştiinţifice este comandat nemijlocit de practică, dar cu aceasta nu rămîne mai puţin adevărat că ansamblul cercetării ştiinţifice este determinat de nevoile practice. Aparenta sau reala independenţă faţă de practică a unor aspecte ale cercetării ştiinţifice ţine de dialectica realizării cunoaşterii ştiinţifice însăşi şi nu modifică cu nimic raportul general dintre ştiinţă şi practică.

Activitatea practică asupra naturii se prezintă ca un act finit, imediat, în fiecare moment. Infinitatea ei, sensul ei universal stă în istoricitatea ei. Într-un prim moment, practica este rezolvarea unui raport care se constituie într-un mod rigid şi invariabil între om, pe de o parte, şi natură, pe de altă parte. Omul intră în acest raport — şi numai în acest raport — în mod real ca opus naturii, urmărind transformarea acesteia în scopurile sale. Şi această transformare are loc în fiecare moment al istoriei umane. Problema *imediată* a ştiinţei, în consecinţă, este de a reflecta obiectul ca *obiect al practicii*, ca obiect asupra căruia trebuie să se exercite acţiunea materială a omului. Imediat deci ştiinţa nu-şi pune problema găsirii determinărilor concrete care să corespundă determinărilor generale ale obiectelor, capabilă să dea seama de unitatea omului cu natura, de unitatea dialectică dintre spiritul uman şi materie, dintre subiect şi obiect. Practica, mai curînd scopurile omului pe care le urmăreşte în practică, fixează un prim raport de exterioritate al omului faţă de natură.

„Scopurile omului — scrie Lenin — par la început străine („altele") în raport cu natura. Conştiinţa omului, ştiinţa („der Begriff") reflectă esenţa, substanţa naturii, dar în acelaşi timp această conştiinţă este exterioară în raport cu natura (nu coincide pur şi simplu de la început cu ea)"[1]. După cum reiese cu deplină claritate din această observaţie a lui Lenin, raportul de exterioritate al omului cu obiectul asupra căruia acţionează este tranzitoriu, ca atare cunoaşterea „nu coincide *de la început*" cu natura.

Acest lucru ni se pare că ar comporta două sensuri, dialectic legate între ele. În primul rînd, fiecare acţiune practică, considerată în izolarea sa, ruptă de totul social în care se încadrează, păstrează *întotdeauna* mai mult sau mai puţin acest raport de exterioritate; în al doilea rînd, acest

[1] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, în *Opere*, vol. 38, Edit. politică, Bucureşti, p. 156.

raport de exterioritate este propriu practicii nedezvoltate, incipiente, dacă ne referim la ansamblul practicii sociale. Filozofia burgheză, dacă nu rămîne pur și simplu la considerarea unei practici umane primitive, se mulțumește să ia în considerare activități practice izolate. Empirismul îngust pe care-l apără ideologii burghezi îi împiedică să găsească adevărata semnificație a practicii și, implicit, a metodei de cercetare pe care aceasta o impune în realitate. Dacă este adevărat că practica nedezvoltată sau momentele izolate, finite ca atare ale practicii nu pot să determine decît un raport de exterioritate al cunoașterii față de obiect, esențial este însă că practica umană prin natura sa este universală, infinită. Clasicii marxismului au dezvăluit caracterul infinit, în procesul său de dezvoltare, al practicii umane, universalitatea practicii garantînd și determinînd însăși universalitatea cunoașterii. Raportul dintre om și natură este un raport istoric, și în decursul istoriei sale acest raport se modifică esențial. Caracterul limitat al practicii nedezvoltate trece în contrariul ei, în nelimitarea și universalitatea ei, caracterul infinit al practicii se manifestă adecvat. Cu aceasta cunoașterea obiectului ca obiect al practicii se transformă în cunoașterea obiectului în propria sa esență, „lucrul pentru noi" se identifică cu „lucrul în sine". Practica însăși impune cunoașterii științifice acest caracter atotcuprinzător, metoda trebuie să se transforme și ea, să devină o metodă proprie obiectului, o metodă concretă care izvorăște nu din exterioritatea raportului pe care-l fixează practica nedezvoltată ci din esența însăși a obiectului. Ca atare, în mod necesar, științele speciale și în primul rînd științele naturii parcurg o etapă în care metoda de cercetare este exterioară lucrului cercetat. Normele de abordare a obiectului sînt în această etapă determinate nu de natura obiectului ci de relația determinată obiect-practică. Prin aceasta, însă, caracterul exterior al metodei nu este arbitrar, nu este subiectiv, relația obiect-practică se constituie ea însăși pe baza unei esențe de un grad determinat a obiectului. „Exterioritatea" metodei rezultă din faptul că practica nedezvoltată, „selectează" din infinitatea esenței naturii cîteva aspecte care-i sînt suficiente. Etapa descrierilor empirice, a clasificărilor în știință, de exemplu, corespunde nu esenței infinite a naturii ci unor necesități practice limitate. Dar practica în esența ei este atotcuprinzătoare, dinamică, și orice moment determinat, finit al ei este un moment finit al unui proces infinit, este un finit care cuprinde în potențialitatea sa infinitul. Ca atare pe plan metodologic general, metodologia metafizică, exterioară obiectului, trebuie să facă loc metodologiei dialectice, corespunzătoare naturii obiectului însuși. Această modificare metodologică nu este un act impus din exterior ci corespunde exigențelor obiective ale dezvoltării cunoașterii științifice însăși. Ea se impune cercetării științifice în momentul în care activitatea practică ce o determină în ultimă instanță își manifestă tot mai deplin caracterul său atotcuprinzător și nu se poate dezvolta fără ca știința să rezolve sarcina reflectării materiei în multilateralitatea, în complexitatea ei.

Practica, tehnica modernă în ansamblul ei nu se poate baza decît pe o știință care să reflecte tot mai profund determinările concrete ale obiectului, infinitatea sa. Chiar un act determinat, izolat, al practicii moderne, să zicem plasarea pe orbită a unei nave cosmice, presupune un arsenal

ştiinţific uriaş începînd cu mecanica cerească şi terminînd cu fizica atomică şi subatomică. Acelaşi lucru este valabil pentru fixarea unui diagnostic sau pentru un tratament medical, pentru tehnica transporturilor sau pentru tehnica militară modernă.

Este extrem de semnificativ în acest sens că progresele pe care ştiinţa contemporană le realizează în direcţia descoperirii legilor de organizarea biologică a materiei şi mai ales în direcţia determinării relaţiilor şi structurilor care stau la baza proceselor gîndirii sînt strîns legate de achiziţiile ştiinţifice uriaşe pe care se sprijină aceste realizări ale tehnicii. Tehnica modernă ne apare astfel indisolubil legată de o cunoaştere complexă, multilaterală a naturii, de o ştiinţă care îşi pune ca ţel direct determinarea raporturilor materiale concrete, specifice, care să corespundă unor raporturi dialectice extrem de generale ale lumii obiective cum sînt raporturile dintre anorganic şi organic, dintre materie şi conştiinţă.

Paşii importanţi pe care ştiinţa contemporană îi face în direcţia elucidării proceselor concrete prin care materia anorganică, lipsită de viaţă, produce formele materiale vii, şi mai departe, în direcţia studierii unor noi tipuri de relaţii materiale care ne apropie de înţelegerea gîndirii, conştiinţei însăşi, aduce ştiinţa nemijlocit în faţa unor astfel de probleme filozofice.

Astfel de probleme au apărut nemijlocit cu mult înainte — în ştiinţele sociale — determinarea dialectică a raportului dintre material şi ideal în fenomenele sociale fiind esenţială.

În ştiinţele sociale, orice progres ştiinţific real nu a fost posibil fără rezolvarea raporturilor concrete dintre material şi ideal pe plan social (lucru realizat de clasicii marxism-leninismului pe baza metodei dialectice materialiste). Ştiinţele naturii însă ajung abia într-o fază extrem de evoluată şi treptat la abordarea directă, concretă a acestei probleme pe planul naturii. Unitatea profundă a metodei de cercetare cu caracterul dialectic al obiectului studiat se impune însă şi în acest caz cu necesitate, dată fiind cerinţa reflectării obiectului în esenţa sa infinită.

Ca şi pentru ştiinţele sociale, legile, categoriile dialecticii materialiste capătă astfel şi pentru ştiinţele naturii rolul de principii metodologice generale.

Problema la care ne referim în continuare am putea s-o formulăm în felul următor: În ce mod, în ce raport se situează principiile metodei generale faţă de legile domeniului specific cercetat? După cum vom vedea, neopozitivismul neagă orice relaţie a principiilor metodologice cu legile ştiinţifice, primele fiind considerate drept caracteristici ale procesului de cunoaştere, pe care deci nu le-am putea atribui realităţii. Ceea ce speculează pozitiviştii este faptul că principiile metodei generale nu sînt legi „ştiinţifice" în sensul că nu sînt nici legi fizice, nici chimice, biologice sau sociale. Principiul determinismului, se arată într-o lucrare relativ recentă[1], este un principiu director al cercetării, dar nu poate fi atribuit în nici un fel lumii fenomenelor; el nu este o lege fizică, cum sînt, de exemplu, legile de conservare sau legea gravitaţiei.

[1] G. Simart, *La nature et la portée de la méthode scientifique*, Paris, 1958.

Materialismul dialectic porneşte însă de la raportul dintre determinările generale şi cele particulare ale realităţii. Este evident că determinările generale nu pot apărea decît într-o formă particulară; de aceea nu putem spune că acestea sînt legi fizice, chimice etc. Dacă legile de conservare sînt legi fizice, nu este mai puţin adevărat că ele sînt forme specifice ale unei legi universale de conservare a naturii. Formulînd în termeni fizici, să spunem, legea cauzalităţii, structura ei va fi identică cu structura acestei legi, formulată în termeni biologici sau chimici. Dacă în anumite domenii se impune o structură mai generală a acestei legi (de exemplu în biologie sau în microfizică), această structură poate fi şi trebuie să fie corespunzător generalizată pentru orice alt domeniu (acesta este, în esenţă, modul de modificare, de adîncire a legilor materialismului dialectic în legătură cu progresul ştiinţelor naturii. Faptul că termenii care intră în raportul de la cauză la efect reprezintă, în diferite domenii, diferite forme ale materiei nu modifică de fel raporturile pe care legea menţionată le determină.

Aceste principii sînt legi, sînt raporturi generale ale obiectelor materiale.

Desigur, pentru un empirist pur sau pentru un solipsist, sensul obiectiv al oricăror legi, şi cu atît mai mult al unor legi generale, este pus la îndoială de „imposibilitatea" de a pune în evidenţă experimental sau logic caracterul lor obiectiv. Acesta este însă un impas nu al puterii de cunoaştere, ci al poziţiei sociale de clasă pe care se situează susţinătorii săi. Criteriul practicii formulat de marxism pune în evidenţă netemeinicia acestei „dificultăţi" creată de idealism şi metafizică.

Faptul general că legea cauzalităţii reprezintă un raport de determinare şi implicit de succesiune între două fenomene nu poate fi dovedit decît pe baza practicii. Mai mult încă, el stă la baza întregii activităţi a omului. Dacă mai există încă oameni care „se îndoiesc" de forţa acestui argument, aceasta n-o putem pune pe seama unui exces de scrupulozitate ştiinţifică, ci, aşa cum au dovedit clasicii marxism-leninismului, pe seama unor mobiluri absolut exterioare ştiinţei, mobiluri sociale de clasă, interesului de a apăra pe plan ideologic poziţia de clasă a burgheziei.

Aşadar, faptul că principiile generale metodologice au un conţinut universal şi pot fi întîlnite sub diverse forme în orice domeniu de cercetare nu anulează nicidecum caracterul lor obiectiv, ele reflectînd raporturi, structuri universale.

Desigur, nici un materialist, şi cu atît mai puţin un materialist dialectician, nu afirmă că s-ar putea determina fenomenele concrete numai pe baza unor astfel de principii atît de generale. Ar fi, bineînţeles, imposibil să se stabilească, de exemplu, legile transformării electronilor şi pozitronilor în fotoni pur şi simplu pornind, să zicem, doar de la legea interacţiunii universale şi de la legea transformării cantităţii în calitate, deşi aceste legi reprezintă principii deosebit de importante ale cunoaşterii ştiinţifice concrete. Legea transformării cantităţii în calitate, sau, mai precis, legea raporturilor dialectice dintre cantitate şi calitate, stabileşte că modificările cantitative ale unui fenomen nu pot fi duse oricît de departe fără să ducă la transformarea calitativă a acelui fenomen (proces), fără

să modifice deci esenţa, legile acestuia. Dar legea raportului dialectic dintre calitate şi cantitate nu poate determina singură structura concretă, legile noii calităţi; ea nu determină nici măcar măsura, momentul în care variaţia cantităţii face să apară o nouă calitate. Ca să ne referim la un exemplu precis legat de cel amintit, această lege n-ar fi putut preciza mărimea constantei h a lui Planck, care ne determină graniţa riguroasă între macroscopic şi microscopic. Aceste determinări concrete sînt de resortul experienţei, al teoriilor specifice fiecărui domeniu cercetat. Realitatea, aşa cum se prezintă ea practicii umane şi cunoaşterii ştiinţifice, este inepuizabilă, este o unitate în diversitate, este şi generală şi particulară, şi abstractă şi concretă. Materialismul dialectic insistă asupra inexistenţei unui principiu absolut din care se să deducă toate aspectele realităţii, după cum insistă asupra unităţii dintre aspectele generale şi cele particulare ale realităţii. Dar din faptul că realitatea nu poate fi redusă la unul sau cîteva principii, nu rezultă cîtuşi de puţin că aspectele specifice ale realităţii ar fi străine de aspectele sale generale. Generalul, după cum se ştie, există prin particular şi în particular, şi acesta din urmă corespunde celui dintîi. Afirmarea unui general absolut în afara relaţiei sale cu specificul, cu particularul şi cu individualul ne duce pur şi simplu la un idealism platonician. Afirmarea specificului pur, a concretului pur ar reduce ştiinţa cel mult la un imens depozit de clişee haotice. Printre concepţiile burgheze actuale asupra fizicii, aceste două atitudini extreme sînt foarte răspîndite. Astfel sînt, pe de o parte, pozitivismul, care afirmă ca obiect al ştiinţei pur şi simplu faptul experimental, ca dat primordial şi ireductibil, şi, pe de altă parte, o serie de tendinţe platonizante, cum ar fi aceea a fizicianului W. Heisenberg. Generalul în concepţia pozitivistă ar fi o creaţie umană, necesară ordonării clişeelor experimentale, un simplu instrument uman de clasare. Pe această cale pozitivismul merge direct spre solipsism, chiar dacă pretinde uneori că afirmă existenţa obiectivă a datelor experimentale, deoarece, după cum se ştie, fapte experimentale independente de o teorie fizică se găsesc din ce în ce mai rar în fizica modernă. Dacă negăm conţinutul obiectiv al teoriei, deci al generalului, negăm în mod necesar caracterul obiectiv al faptului experimental însuşi. De altfel, încercările de a apăra obiectivitatea acestor fapte sînt cu mult mai puţine în rîndurile pozitiviştilor decît încercările de a dovedi contrarul, caracterul lor subiectiv.

Pentru W. Heisenberg apare posibilitatea de a fi considerată lumea materială ca expresie a unor idei, a unor abstracţii ca atare. Căutînd semnificaţia ecuaţiei „materiei" pe care a propus-o, fizicianul german consideră că întreaga lume fizică poate fi redusă la conceptul de simetrie[1]. Cu aceasta, Heisenberg dă o soluţie idealist-obiectivă problemei teoriei fizice în general. Simplificînd conştient lucrurile, putem spune că schema propusă de Heisenberg reduce teoria fizică la un aparat de identificare logică a concretului fizic cu un concept general. Concretul ca atare ar fi în substanţa sa identic cu acest general, ar fi acest general însuşi. Nu este deci de mi-

[1] W. Heisenberg, *Descoperirile lui Planck şi problemele fundamentale ale teoriei atomilor*, în *Voprosî filosofii*, 1958, nr. 11, p. 73.

rare că marele fizician gîndește ca reală posibilitatea unei teorii absolute a materiei, a unei teorii științifice ultime.

În sine, problema structurii teoriei fizice, posibilitatea folosirii metodei axiomatice în fizică, formează obiectul unor cercetări științifice reale. Dar materialismul dialectic atrage atenția oamenilor de știință asupra inepuizabilității principiale a realității, asupra structurii, am spune, continue a succesiunii teoriilor. Această afirmație decurge în mod logic din teoria materialistă a reflectării, din teoria raportului dintre aspectele generale și cele particulare ale realității.

Așadar, materialismul dialectic respinge atît ideea unui principiu ultim absolut care să fie identificat cu realitatea, precum și ruptura specifică pozitivismului a concretului de abstract, a individualului de particular și de general. Deducerea legilor de transformare a electronilor și pozitronilor în fotoni, în această perspectivă, nu poate fi realizată numai pe baza unor principii atît de generale cum sînt legile la care ne-am referit. Fenomenul concret este infinit de bogat în determinări, dar această bogăție corespunde ea însăși unor aspecte din ce în ce mai generale. Forța metodologică a unor astfel de principii generale nu trebuie căutată în coborîrea instantanee, nemijlocită și, așa-zicînd, „de la distanță" la caracteristicile specifice. Problema funcției metodologice în cadrul teoriei fizice a acestor legi generale constă în special în ușurarea drumului de găsire a caracterelor particulare ale fenomenelor concrete, compatibile cu aceste determinări generale. Realizarea acestei sarcini nu este, bineînțeles, de resortul logicii pur și simplu, materialitatea lumii impunînd în actul reflectării activitatea practică-senzorială. Pentru Hegel, de exemplu, problema deducerii speculative a oricărui concret determinat era în principiu posibilă, datorită identității substanțiale, admisă în concepția sa, a lumii materiale cu ideea. În mod natural, filozofia sa nu putea oferi o bază metodologică pentru știință. Materialismul dialectic preia elementul rațional din concepția hegeliană a conceptului concret, dar conceptul însuși, în concretitudinea sa, nu se realizează în planul gîndirii pure, ci în procesul cercetării științifice complexe. Pentru Hegel era necesar și suficient pentru a cunoaște lumea ca gîndirea să funcționeze în conformitate cu ea însăși, dialectic. În concepția marxistă, aceasta este numai o condiție necesară, dar cu totul insuficientă. Gîndirea științifică reflectă o realitate căreia îi corespunde ca structură, dar de care se apropie în chip necesar prin intermediul activității practice.

★

În lupta împotriva materialismului dialectic, numeroși ideologi ai burgheziei au încercat în decursul secolului nostru să conteste posibilitatea științei de a se baza pe o metodă dialectică, au negat importanța științifică a dialecticii.

Adversitatea filozofiei burgheze față de marxism își are originea sa binecunoscută, ea fiind o expresie ideologică a luptei de clasă duse de burghezie împotriva proletariatului.

În negarea dialecticii ca metodă științifică, această adversitate se exprimă, dacă putem spune așa, în toată generalitatea ei; în protestele

unui filozof burghez sau ale altuia împotriva dialecticii nu trebuie să vedem un simplu dezacord faţă de o anumită metodologie a ştiinţei, simple obiecţii aduse unei opinii determinate, ci manifestarea unei ostilităţi radicale faţă de întreaga activitate revoluţionară a proletariatului. După cum vom vedea, este vorba de un efort ideologic prelungit pe intervalul a multe decenii de a răpi ştiinţelor în general, şi ştiinţelor naturii în special, orice semnificaţie umană mai adîncă, de a izola ştiinţa de problemele sociale şi morale, de ceea ce ideologii burghezi numesc „problemele omului", care, după ei, ar trebui să rămînă un domeniu al speculaţiei ideologice sau teologice. Refuzul de a admite metodologia materialist-dialectică ca instrument ştiinţific înseamnă în acelaşi timp respingerea caracterului ştiinţific al filozofiei marxiste pentru a o coborî la nivelul unei construcţii ideologice oarecare, contestîndu-i-se capacitatea de a lumina activitatea practică a maselor. Ruptura dintre filozofie şi ştiinţă este cu grijă propagată de ideologia burgheză mai cu seamă în epoca noastră, în care proletariatul, conducîndu-se după filozofia ştiinţifică marxist-leninistă, se manifestă ca forţa hotărîtoare a istoriei contemporane. În această ruptură, ideologii burghezi găsesc un argument şi un sprijin pentru a denatura semnificaţia reală a victoriilor socialismului ca proces istoric legic, necesar, pentru a-l prezenta ca pe un episod accidental în istorie, care ar putea fi înlăturat eventual prin forţă.

Refuzul ideologiei burgheze de a accepta caracterul ştiinţific al marxismului, de a vedea în metoda dialectică un îndreptar în cunoaşterea şi în activitatea practică a maselor este, în fond, refuzul burgheziei de a admite necesitatea dispariţiei sale ca clasă; este căutarea febrilă, în singura lume care-i mai poate oferi o consolare, lumea propriilor ei iluzii, a unei speranţe care întîrzie mereu să se înfăptuiască.

Dacă temeiurile sociale ale acestui refuz sînt, aşadar, în mod evident unitare, expresia lui filozofică prezintă aspecte diverse, de multe ori contradictorii în amănuntele lor. Contradicţiile se adîncesc mai ales datorită faptului că, fiind vorba despre metodologia ştiinţei, există numeroşi cercetători cărora dialectica ştiinţei li se impune cu necesitate irezistibilă. Asistăm astfel la încercări penibile de a demonstra o aşa-zisă ruptură între „dialectica ştiinţei" şi dialectica marxist-leninistă.

Principalul procedeu de a „demonstra" nevalabilitatea dialecticii materialiste ca metodă ştiinţifică constă în afirmarea unui divorţ esenţial între filozofie şi ştiinţele particulare. Ruptura esenţială dintre filozofie şi ştiinţă ar dovedi astfel lipsa de justificare a metodei dialectice în cadrul cercetării ştiinţifice speciale.

După cum se ştie, filozofii burghezi au manifestat în general o neîncredere şi o ostilitate chiar faţă de dialectica idealistă hegeliană, cu atît mai mult faţă de dialectica materialistă. Este bine cunoscut că în general oamenii de ştiinţă burghezi din secolul al XIX-lea au reacţionat vehement împotriva „naturfilozofiei" hegeliene, pe care au considerat-o drept un monument de ostilitate a dialecticii faţă de ştiinţă, ca o dovadă a caracterului neştiinţific, speculativ al acesteia. Iar filozofii care erau înclinaţi să ia în considerare dialectica, măcar şi în forma ei idealistă, au negat orice valabilitate a dialecticii în domeniul ştiinţelor particulare.

Chiar dacă admiteau dialectica, fie numai în anumite aspecte speciale, ei o admiteau ca concepție și metodă filozofică speculativă.

Astfel filozoful idealist italian Benedetto Croce, în lucrarea *Ce este viu și ce este mort în filozofia lui Hegel* [1], susține că una din marile erori ale lui Hegel constă în aplicarea dialecticii la domenii nefilozofice, între altele la științele naturii. Croce pune în termeni foarte limpezi problema metodei în filozofie și în știință. El admite ca perfect întemeiată constituirea unei metode filozofice la fel de justificată ca metoda oricărei activități umane care tinde să realizeze un scop. Dialectica este tocmai o anumită metodă a filozofiei. Dialectica hegeliană, socotea Croce, dovedește în esență identitatea contrariilor abstracte, momente neadevărate în sine, luate izolat. Conceptele de existență și nonexistență, de fenomen și esență, finit și infinit, socotea Croce, nu reprezintă ca atare decît abstracții goale, și meritul lui Hegel constă în demonstrarea acestui lucru. Principiul noncontradicției, valabil pentru determinările intelectului, se dovedește o schemă inaplicabilă pentru determinarea categoriilor rațiunii.

Metoda dialectică ar fi aplicabilă tocmai acestor concepte, care nu reprezintă în sine ceva determinat, care sînt pure abstracții în afara unității lor. Dialectica ar fi, așadar, aplicabilă conceptelor filozofice speculative. Științele naturii, ca de altfel și istoria, teoria artei, moralei etc., n-ar opera cu astfel de concepte, ci cu noțiuni care ar avea o semnificație pur empirică sau în orice caz perfect determinată în sine. Noțiunile cu care operează aceste discipline reprezintă lucruri reale, determinate și nu pure abstracții. A aplica deci dialectica la științele naturii ar însemna după Croce, a ignora tocmai specificul cunoașterii științifice, a aplica o metodă necorespunzătoare. Împotriva lui Hegel, Croce aduce argumentul că conceptele științifice ar fi, de fapt, simple simboluri necesare pentru descrierea observațiilor cu care intelectul operează, dar care nu sînt gîndite, fiind deci lipsite de o tensiune dialectică internă. Aceste simboluri ar avea o semnificație empirică precisă și nu ar mai fi de căutat nici o unitate în cadrul căreia să-și găsească „adevărul", cum era cazul cu conceptele filozofice propriu-zise. Științele particulare ar reprezenta altceva decît filozofia, un domeniu complet deosebit de activitatea speculativă, și anume un domeniu al activității practice a omului și, ca atare, ar pretinde o altă metodă.

Pornind de la aceste premise, Croce explică eșecul natufilozofiei hegeliene prin greșeala lui Hegel de a încerca să folosească dialectica într-un domeniu nefilozofic, în care n-ar putea fi aplicată. Urmărind consecințele acestei așa-zise greșeli la adepții lui Hegel, Croce are — bineînțeles — ocazia să semnaleze construcții dintre cele mai ciudate și mai aberante la filozofii idealiști care au preluat schema triadică hegeliană pentru a o aplica, ca atare, la diferite domenii ale științei. Filozoful idealist italian se ocupă, pe cîteva pagini, cu denaturarea aplicării de către Engels a dialecticii la științele naturii, considerînd că dialectica marxistă ar reprezenta

[1] Benedetto Croce, *Ce qui est vivant et ce qui est mort de la philosophie de Hegel*, Paris, 1910.

o simplă continuare a erorii filozofice a lui Hegel, care transformase ştiinţele empirice în ştiinţe speculative. Pentru a „demonstra" aceasta, Croce construieşte o caricatură a aplicării de către Engels a legii dialectice a negării negaţiei la procesele lumii materiale. Bineînţeles, filozoful idealist italian judecă poziţia marxistă din perspectiva idealismului. Apare limpede cum, în concepţia filozofului idealist, se sapă o prăpastie între practică şi cunoaştere, între filozofie şi ştiinţă. Universalitatea conceptelor filozofice ar interzice orice raport al acestora cu orice activitate „finită" — cum este investigaţia ştiinţifică particulară. Acceptarea dialecticii ca metodă filozofică şi refuzul de a admite orice legătură a acesteia cu alte aspecte ale cunoaşterii umane însă echivalează cu o deplină neînţelegere a esenţei dialecticii. Se manifestă aici, desigur, rolul nefast al idealismului, în perspectiva căruia dialectica devine un joc steril, o pură speculaţie. „Critica" făcută acum 50 de ani dialecticii ca metodă ştiinţifică generală îşi are ecouri mult mai apropiate în lucrările filozofilor burghezi. Ca să luăm un singur exemplu foarte recent, amintim studiul lui G. E. Müller apărut în revista elveţiană *Dialectica*[1]. Pentru autor, logica ştiinţei este logica formală, dialectica fiind logica filozofiei. Trebuie să remarcăm că pentru autorul citat, ca şi în general pentru filozofii burghezi, dialectica se reduce la problematica principiului noncontradicţiei. Ca atare, autorul consideră că, în cazul în care în ştiinţă ar apărea divergenţe de opinii, aceste divergenţe ar putea fi soluţionate pe baza logicii formale şi a experimentului. Este aproape banal să arătăm că ştiinţa modernă a fost zguduită tocmai de divergenţe care nu pot fi soluţionate aşa de simplu, că experimentul şi logica formală nu pot decide, de exemplu, între interpretarea indeterministă şi cea cauzală a relaţiilor lui Heisenberg.

Am socotit util să ne ocupăm pe scurt de critica adusă dialecticii hegeliene acum jumătate de secol de către Croce nu numai pentru că acest punct de vedere, în esenţă, a continuat în gîndirea burgheză pînă în zilele noastre, dar şi pentru că dezvăluie de fapt punctul nevralgic al gnoseologiei idealiste contemporane. Ştiinţa ar fi un simplu îndreptar al activităţii practice umane şi întreaga ei semnificaţie de cunoaştere s-ar reduce la posibilităţile de orientare în haosul senzaţiilor. După cum se ştie, întregul curent pozitivist, în toate variantele sale înregistrate pînă în prezent, porneşte tocmai de la negarea caracterului reflectoriu al ştiinţei, de la interdicţia oricărei referiri la realitatea obiectivă. Pozitivismul postulează independenţa absolută a metodologiei ştiinţifice de orice concepţii asupra obiectului.

Decretînd metafizică orice referire la esenţa obiectului independent de observaţie, pozitivismul consideră lipsită de sens determinarea metodei ştiinţifice prin esenţa obiectului. Iată cum ar proceda ştiinţa în concepţia cercului de la Viena: „Raţionamentul se exercită asupra simbolurilor şi nu se referă decît la convenţiile folosirii lor şi de loc asupra corespondenţei simbolurilor şi evenimentelor. Lucrurile, la drept vorbind, se petrec astfel: raţionamentul transformă tautologic un simbolism corespunzător unui comportament într-un simbolism echivalent în conţinut, dar cores-

[1] G. E. Müller, *The dialectic-logic of philosophy*, în *Dialectica*, 1960, nr. 53.

punzînd unui alt aspect al acestui conținut"[1]. Ca atare, problema metodologiei științifice în concepția pozitivistă se rezumă la determinarea condițiilor generale ale operațiilor cu simboluri. Nu e deloc surprinzător faptul că pozitiviștii afirmă cu gravitate că „sarcina, singura sarcină sau principala sarcină a filozofiei constă în studierea felului în care se folosesc în mod real cuvintele"[2]. În această perspectivă, metodologia științifică se reduce la determinarea condițiilor formale ale teoriei științifice, care rezultă din libertatea de organizare arbitrară a datelor experienței.

Această concepție, care merge foarte departe în direcția solipsismului, constituie baza pentru cele mai grosolane atacuri împotriva materialismului dialectic ca metodologie generală a științei.

Într-o broșură răspîndită pe cheltuiala fondului Rockefeller, profesorul american Sidney Hook își propune să lichideze în 30 de pagini filozofia materialist-dialectică, opunîndu-i metodologia „științifică" pozitivistă[3]. Acest ideolog al burgheziei imperialiste își manifestă deschis dușmănia față de comunism și la fel de deschis își propune să combată materialismul dialectic, învățătura filozofică marxist-leninistă. El îndreaptă principalul atac împotriva teoriei marxiste a reflectării, pe care încearcă s-o prezinte drept ... „metafizică idealistă". Pentru profesorul Hook ideea că legile logicii, ale matematicii și în general ale științei reprezintă reflectări ale realității obiective, ar constitui nici mai mult nici mai puțin decît o identificare idealistă a noțiunilor cu realitatea.

Problema contradicției obiective și reflectarea ei pe plan științific este „rezolvată" rapid de Hook prin simpla afirmare a caracterului arbitrar al teoriei științifice. Metoda axiomatică, interpretată ca libertate de a da definiții arbitrare, ar lipsi de sens problema reflectării contradicțiilor obiective. Profesorul american încearcă să demonstreze că n-ar exista nici o contradicție între finit și infinit în matematică, după cum arăta Engels, prin faptul că există o teorie matematică consistentă a continuului. Consistența acestei teorii, adică concordanța propozițiilor sale cu definițiile admise îl scutește de neliniștea pe care o pricinuiește chiar multor filozofi burghezi ai matematicii performanța acesteia de a construi continuul din discontinuu. Cărei logici i se supune această performanță nu-l poate preocupa pe pozitivistul american, pe care-l interesează simpla concordanță a consecințelor cu premisele definite în chip arbitrar.

Legea dialectică a negării negației îi oferă lui Hook prilejul de a-și etala profunda ignoranță în problemele filozofice ale materialismului dialectic. Refuzînd orice referire la esența obiectivă a procesului material, profesorul Hook se întreabă mirat de ce „negarea" bobului de orz prin consumare este mai puțin îndreptățită decît „negarea lui prin însămînțare". El este incapabil să înțeleagă de ce trebuie să luăm în considerare doar negația „proprie" a unui lucru, negație care să corespundă esenței acelui lucru, ca o negație determinată de natura procesului respectiv și

[1] J. Vouillemin, *La logique de la science et l'école de Vienne*, Paris, 1938, p. 7.
[2] A. J. Ayer, *Philosophie et langage ordinaire*, în *Dialectica*, 1958, nr. 46.
[3] Sidney Hook, *Dialectical Materialism and Scientific Method*, Lancaster, 1955.

nu ca un act abstract, arbitrar. Legea negării negației, ca și celelalte legi dialectice, presupun înțelegerea unității profunde dintre esența fenomenului cercetat și metoda prin care este cercetat. Dar pentru Hook ideea unei referiri la esența fenomenului este prin ea însăși absurdă, și cu atît mai mult ideea unității dintre metodă și esența obiectului. Ca atare, selectarea din multitudinea de negații posibile a unei negații „proprii" fenomenului cercetat, care să corespundă naturii sale, apare acestui filozof ca o recomandare artificială, imposibil de înfăptuit în cercetarea științifică.

Filozofia existențialistă, atît de influentă în cadrul ideologiei burgheze contemporane, se dezinteresează în mod principial de problematica metodologiei științelor particulare. Pentru existențialiști, știința este un anumit mod posibil de legătură între subiect și obiect și, ca atare, determină o altă realitate decît cea generată de filozofie. „Căci ceea ce este real, și singur real, este modul însuși în care se reglează efectiv subiectul și obiectul în actul de cunoaștere"[1]. Ca atare, filozofii existențialiști sînt dispuși în general să considere că pozitivismul reprezintă corect modul științific de legătură între subiect și obiect. Concepția pozitivistă după care nu poate avea sens decît procesul de experimentare sau operația de măsură convine perfect filozofiei existențialiste.

Dacă problematica metodologiei științifice nu poate constitui direct o preocupare a filozofiei existențialiste, refuzul categoric al oricărui contact între filozofie și știință are prin el însuși o semnificație metodologică diametral opusă materialismului dialectic. Ruptura dintre cunoaștere și știință, dintre filozofie și științele speciale constituie baza gnoseologică a refuzului filozofiei burgheze de a admite dialectica materialistă ca metodologie generală a științelor.

Dar, în ciuda acestor atacuri împotriva dialecticii materialiste, este un fapt că în secolul nostru știința a fost silită să părăsească în mod radical modul de gîndire metafizic, evidențiindu-se tot mai profund caracterul ei dialectic. Aceasta explică faptul că alături de atacuri deschise împotriva dialecticii materialiste întîlnim în cadrul ideologiei burgheze direcții și curente care reflectă în chip spontan aceste cerințe ale științei.

Contradicția dintre necesitatea științifică de a face apel la dialectică și apartenența socială care determină pe ideologii burghezi să combată marxismul se manifestă în sînul acestor curente în cele mai diverse moduri.

Epistemologul francez Gaston Bachelard, de exemplu, nu face nici o referință la materialismul dialectic, însă anumite concepții ale sale se apropie destul de mult de acesta.

În schimb, alți gînditori, ca Philippe Wehrlé, au grijă să atragă atenția că în concepția lor este vorba despre altă dialectică decît cea marxistă[2]. Autorul citat pornește ferm de la conceperea teoriei ca o oglindire a lumii materiale, oglindire care se modifică în funcție de apropierea ei continuă de obiectul reflectat. Arătînd că transformarea teoriilor este dialectică în esența lor, în sensul că o teorie științifică ce se dovedește in-

[1] J. Claude Piguet, *Note sur la philosophie d'inspiration scientifique*, în *Dialectica*, 1959, nr. 51—52, p. 192.

[2] Vezi M. Gex, prezentarea cărții *Univers aléatoire* a autorului citat, în *Dialectica*, 1960, nr. 53.

adecvată este înlocuită cu o teorie generalizată care, la rîndul ei, suferă concretizări determinate, autorul observă că aici nu este vorba despre aplicarea mecanică a schemei triadice teză, antiteză, sinteză și se delimitează cu grijă de dialectica marxistă, ca și cum aceasta ar reprezenta simpla folosire a schemei triadice.

Ignorînd concepția marxist-leninistă, unii filozofi burghezi ca Stéphan Lupasco, sesizînd anumite aspecte dialectice ale științei contemporane, fac de asemenea eforturi de a elabora o dialectică deosebită de cea hegeliană și respectiv de cea marxistă. Dialectica este înlocuită astfel printr-un „antagonism contradictoriu pur", care s-ar soluționa prin admiterea principiului complementarității. Pentru Stéphan Lupasco, știința modernă ar necesita un principiu al contradicției care să înlocuiască pur și simplu principiul noncontradicției din logica formală[1].

Nu lipsesc de asemenea în cadrul filozofiei burgheze, oricît ar apărea de ciudat, nici învinuiri adresate marxismului de a nu fi pe deplin dialectic, de a fi „alienat" prin existența unor rămășițe de mecanicism și idealism[2]. Aceste învinuiri sînt legate de o tendință, care se dezvoltă tot mai adînc în cercul revistei *Dialectica*, de a se încerca realizarea unei fuziuni între filozofie și știință. Este semnificativ că această tendință, în reală opoziție cu pozitivismul și existențialismul, este reprezentată mai ales de oameni de știință care în procesul propriei lor activități de cercetare își dau seama de sterilitatea izolării filozofiei de știință, propagată cu atîta zel de pozitivism și de existențialism.

Discuția în jurul a ceea ce ei numesc filozofie de inspirație științifică atinge o serie de probleme metodologice extrem de importante, cu toate că accentul ei cade pe elaborarea unei filozofii care să se sprijine pe cercetarea științifică și nu atît pe dialectica cercetării științifice însăși; în orice caz, ruptura dintre filozofie și știință este resimțită de acești oameni de știință ca o gravă rătăcire a filozofiei „occidentale". Astfel, separația dintre filozofie și știință în gîndirea burgheză îi apare lui Paul Chauchard ca principal responsabil de succesele repurtate de filozofia marxistă și de criza spirituală în care se zbate cultura occidentală. „Acest separatism care rupe spiritul de materie — scrie el — este răspunzător de întreaga dramă a lumii moderne, cufundată în tehnică și în material, uitînd de spiritual"[3]. Analiza științifică, afirmă acest autor, impune necesitatea de a se suprima separația artificială dintre spirit și materie în cadrul unei filozofii „realiste", cum ar fi „un materialism cu adevărat dialectic" sau . . . doctrina sf. Toma din Aquino. Atacul la adresa materialismului dialectic, a filozofiei marxiste, care nu ar fi cu adevărat „un materialism dialectic", nu poate ascunde recunoașterea dificultăților în care se zbate filozofia burgheză, incapabilă să îndrumeze, de exemplu, cercetările științifice din domeniul biologiei contemporane care privesc direct problema dezvăluirii bazelor materiale ale subiectivității. Despărțirea metafizică între spirit și materie, între conștiință și realitatea obiectivă, decretarea autonomiei riguroase

[1] Vezi Stéphan Lupasco, *Logique et contradiction*, Paris, 1947.

[2] Paul Chauchard, *Valeur et limites de l'apport scientifique à la philosophie*, în *Dialectica*, nr. 50, 1959, p. 123.

[3] *Ibidem*.

a acestor două aspecte ale realităţii este considerată de biologul francez în mod just ca o frînă extrem de serioasă în calea dezvoltării ştiinţei. Dezvoltarea ştiinţei însăşi îi aduce aşadar pe naturalişti să vadă că metafizica şi materialismul mecanicist face imposibilă înţelegerea capacităţii materiei de a determina, în virtutea propriei ei esenţe, produsul ei suprem, spiritul uman.

Adeptul „filozofiei de inspiraţie ştiinţifică" reproşează însă marxismului că s-ar rezuma la o simplă explicaţie ştiinţifică, constituind astfel o adevărată „metafizică negativă".

„Există astăzi o întreagă şcoală de gîndire pentru care ştiinţa primează absolut, filozofia reducîndu-se la o reflexiune de sinteză asupra rezultatelor ştiinţifice, negînd orice valoare conceptelor filozofice metafizice"[1], scrie Chauchard referindu-se la materialismul dialectic. Acelaşi lucru îl susţine, în acelaşi număr al revistei citate, un alt gînditor burghez, adept al „filozofiei de inspiraţie ştiinţifică", Maurice Gex. El susţine că materialismul dialectic ar fi „o transpunere directă a ştiinţei pe terenul filozofic"[2] şi pretinde că contactul dintre filozofie şi ştiinţă ar trebui să slujească la fundamentarea „ştiinţifică" a unei „metafizici" speculative.

Desigur, filozofia marxistă neagă orice valoare „conceptelor filozofice metafizice" ca dumnezeu, spirit independent de mişcarea materială, ideea absolută etc., şi aceasta nu printr-o simplă negaţie arbitrară, ci pe baza unei ample analize a semnificaţiei sociale şi gnoseologice ale acestora. Filozofia materialist-dialectică, filozofie a singurei clase consecvent revoluţionare din istorie, a izgonit creaţiile fantasmagorice ale idealismului şi metafizicii, devenind ea însăşi o adevărată ştiinţă. Aceasta nu înseamnă că filozofia marxistă este o simplă reflexie, fie şi de sinteză, asupra ştiinţei. Insistînd asupra unităţii cunoaşterii umane în diversitatea aspectelor sale, materialismul dialectic ne oferă imaginea reală extrem de complexă a procesului de cunoaştere şi desfiinţează străvechiul antagonism dintre filozofie şi ştiinţă, determinîndu-le riguros locul în ansamblul dialectic al procesului unic de cunoaştere ştiinţifică.

Materialismul dialectic ia în considerare deosebirile de metodă ale cercetării în ştiinţele naturii şi în filozofie, dar arată că orice exagerare, orice absolutizare nu este permisă, nu corespunde realităţii. Ca ştiinţă a legilor celor mai generale ale realităţii obiective, ale gîndirii şi societăţii omeneşti, filozofia se integrează în procesul unitar al cunoaşterii ştiinţifice. În perspectiva materialismului dialectic, caracterul dialectic al realităţii obiective însăşi nu poate fi reflectat în cunoaştere decît în forme corespunzătoare dialectice. Şi acest lucru este valabil pentru orice cunoaştere ştiinţifică, fie că este vorba despre ştiinţa legilor celor mai generale, filozofia, fie că este vorba despre ştiinţele particulare. Ştiinţa reflectă esenţa fenomenelor, ea este reflectarea legilor materiei în mişcare prin concepte. Dialectica, această „învăţătură care ne arată cum pot fi şi cum sînt (cum devin) *identice contrariile* — în ce condiţii ele sînt identice, transformîndu-se unele în altele —, de ce mintea omenească nu trebuie să ia aceste

[1] Paul Chauchard, *op. cit.*, p. 124.
[2] Maurice Gex, *La philosophie d'inspiration scientifique*, în *Dialectica*, 1959, nr. 50, p. 160.

contrarii ca moarte, încremenite, ci ca vii, condiționate, mobile, ca transformîndu-se unele în altele"[1], stă deci la baza oricărei cunoașteri științifice.

МЕТОД И ОБЪЕКТ ЕСТЕСТВЕННЫХ НАУК

РЕЗЮМЕ

Отмечая, что диалектический материализм является единственной общей методологической базой естественных наук, автор анализирует проблему соотношения между методом и объектом в естественных науках, тот путь, на котором в процессе частичного научного познания достигается глубокое единство метода с объектом — единство, характеризующее диалектический метод.

Показывая, что понятие метода вообще означает нормативное согласование целого ряда действий, направленных на осуществление поставленной цели, автор подчеркивает, что это подразумевает существование определенного умственного представления о человеческих средствах действия, а также об объекте, на который направлено это действие. В отличие от приема, метод предполагает обоснование своей рациональности в самом процессе своего применения.

Трудность определения научного метода появляется благодаря тому, что научный метод должен быть обоснован сущностью человеческих средств познания и объективной действительности, которая представляет собою объект научного познания.

Возможность обоснования научно-исследовательских методов через сущность исследуемого объекта существует благодаря конкретно-чувственному характеру и общественной целесообразности познания.

Однако, естественные науки пережили период, когда метод является внешним для объекта — в условиях метафизического метода. Автор, опираясь на анализ положений классиков марксизм-ленинизма, раскрывает решающую роль уровня общественной практики в определении методологии естественных наук. Так, например, неразвитая, ограниченная практика определяет в конечном итоге метафизический метод, соответствующий объекту этой неразвитой практики. Однако, развиваясь, общественная практика проявляет свой универсальный неистощимый характер, определяя диалектическую методологию, соответствующую объекту как бесконечной совокупности определений.

Таким образом, научное исследование имеет своим объектом специфические черты объективной реальности, которые соответствуют общим, изучаемым диалектическим материализмом. В этом смысле законы, категории диалектического материализма с необходимостью

[1] V. I. Lenin, *op. cit.*, p. 99.

становятся методологическими принципами любой науки, в чем проявляется с очевидностью неразрывное единство между частными науками и марксистско-ленинской философией.

В заключительной части статьи, автор дает отпор нападкам буржуазной идеологии на диалектико-материалистическую методологию. Раскрывая классовые корни враждебности буржуазных идеологов к материалистической диалектике, автор останавливается на гносеологических сторонах отказа признать диалектический метод как методологию частных наук. Так, например, итальянский философ Бенедетто Кроче отвергает применимость диалектики в науке, так как объект частных наук, по его мнению, якобы существенно отличается от объекта философии, методом которой является диалектика.

Для позитивистов и экзистенциалистов вопрос о соответствии между методом и объектом вообще отпадает, так как само существование объекта опыта независимо от субъекта — бессмысленно. Ученые, которые все-таки чувствуют необходимость, чтобы диалектика легла в основу современной науки — как Поль Шошард, например, и др. — пытаются, однако, отделиться от марксистской диалектики, желая доказать, что господствующая диалектика в науке не имеет ничего общего с марксистской диалектикой. Автор считает характерным для такой позиции противоречие между объективной необходимостью, которую чувствуют эти ученые, положиться на диалектический метод и их общественным положением, которое заставляет их защищать классовые интересы буржуазии в борьбе против пролетариата.

MÉTHODE ET OBJET DANS LES SCIENCES NATURELLES

RÉSUMÉ

Affirmant que le matérialisme dialectique est la seule base méthodologique générale des sciences naturelles, l'auteur analyse le problème du rapport entre la méthode et l'objet dans les sciences de la nature, la manière dont on arrive—au cours du processus de la connaissance scientifique particulière — à l'unité profonde de la méthode et de l'objet, unité qui caractérise la méthode dialectique.

Généralement, le concept de méthode signifie la coordination normative d'une série d'activités en vue de réaliser un but proposé. L'auteur souligne que ce fait implique l'existence d'une image, d'un tableau rationnel des moyens humains d'action, aussi bien que de l'objet sur lequel on agit. A la différence du procédé, la méthode suppose une justification de sa raison d'être dans le processus même de son application.

La difficulté dans la détermination de la méthode scientifique apparaît du fait que celle-ci doit être justifiée précisément par l'essence des moyens humains de connaissance et par celle de la réalité objective qui forme l'objet même de la recherche scientifique.

Il existe la possibilité de justifier les méthodes de recherche scientifique par l'essence de l'objet étudié, grâce à l'origine pratique-sensorielle et à la finalité sociale de la connaissance.

Les sciences naturelles ont toutefois connu une étape où leur méthode était extérieure à l'objet — c'était une méthode métaphysique. L'auteur, s'appuyant sur les analyses des classiques du marxisme-léninisme, montre le rôle déterminant tenu par le niveau de la pratique sociale dans la détermination de la méthodologie des sciences naturelles. Ainsi, une pratique peu évoluée, limitée, détermine en dernière instance une méthodologie métaphysique, correspondante à l'objet, en tant qu'objet de *cette* pratique non développée. Mais, par le développement de la pratique humaine, celle-ci manifeste son sens universel, infini, et détermine une méthodologie correspondante à l'objet en tant qu'ensemble infini de déterminations, une méthodologie dialectique.

La recherche scientifique arrive ainsi à étudier les déterminations spéciales de la réalité objective qui correspondent aux déterminations générales reflétées par le matérialisme dialectique. De cette manière, les lois, les catégories du matérialisme dialectique, s'imposent en tant que principes méthodologiques de toute science, l'unité indissoluble entre les sciences particulières et la philosophie marxiste-léniniste se manifestant de façon évidente.

Dans la dernière partie de l'ouvrage sont critiquées les attaques de l'idéologie bourgeoise contre la méthodologie matérialiste-dialectique. Dévoilant les origines de classe de l'hostilité des idéologues bourgeois à l'égard de la dialectique matérialiste, l'auteur s'arrête aux aspects gnoséologiques du refus d'accepter la méthodologie dialectique comme méthodologie de la science. C'est ainsi que le philosophe italien Benedetto Croce repousse l'application de la dialectique aux sciences, car l'objet des sciences particulières différerait essentiellement de l'objet de la philosophie, dont la méthodologie serait la dialectique. Pour les positivistes et pour les existentialistes, le problème de la correspondance entre la méthode et l'objet disparaît, car le problème même d'un objet d'observation indépendant de l'expérience, n'aurait pas de sens. Certains hommes de science, qui ressentent cependant la nécessité d'une conception dialectique qui réside à la base de la science moderne — tel que Paul Chauchard et d'autres — font néanmoins des efforts pour se dissocier de la dialectique marxiste, voulant démontrer que la dialectique dominante de la science n'a rien de commun avec la dialectique marxiste. L'auteur trouve la signification de ces prises de position, dans la contradiction entre la nécessité objective que ressentent ces savants de s'appuyer sur la force de la dialectique, et leur position sociale qui les détermine à défendre les intérêts de classe de la bourgeoisie contre le prolétariat.

PROBLEME GNOSEOLOGICE ÎN FILOZOFIA LUI HERACLIT

DE

T. PAPADOPOL

În filozofia lui Heraclit din Efes (540—470) şi-au găsit o expresie nouă, superioară, dialectica naivă şi materialismul spontan al filozofilor milesieni Tales, Anaximandru, Anaximene.

Aceste două laturi principale ale filozofiei ioniene sînt strîns legate între ele, constituie un tot unitar în concepţia heracliteană despre lume, ceea ce reiese din cunoscuta formulare a lui Heraclit: „Lumea aceasta unitară n-a făcut-o vreun zeu sau vreun om, ci a fost, este şi va fi întotdeauna foc veşnic viu care se aprinde după măsură şi se stinge după măsură" (fragmentul 30)[1].

Avînd în vedere tocmai această semnificaţie a fragmentului de mai sus, V. I. Lenin l-a caracterizat ca „o foarte bună expunere a principiilor materialismului dialectic" [2].

Caracterul progresist al filozofiei lui Heraclit, locul deosebit pe care îl ocupă în istoria filozofiei este legat mai ales de aportul lui excepţional la dezvoltarea dialecticii antice greceşti.

F. Engels, referindu-se la această formă a metodei dialectice, scrie: „Dacă supunem examenului gîndirii noastre natura sau istoria omenirii, sau propria noastră activitate intelectuală, la prima vedere ni se înfăţişează imaginea unei împletiri infinite de conexiuni şi interacţiuni, în care nimic nu rămîne ceea ce a fost, unde şi cum a fost, ci în care totul se mişcă, se schimbă, ia naştere şi dispare... Această reprezentare a lumii, primitivă, naivă dar justă în fond, este proprie filozofiei antice greceşti şi a fost prima oară limpede exprimată la Heraclit: Totul este şi nu este în acelaşi timp, căci totul curge şi se află în permanentă schimbare, totul se află în permanent proces de naştere şi dispariţie" [3].

[1] În Herman Diels, *Die Fragmente der Vorsocratiker*, ediţia a III-a. Toate fragmentele lui Heraclit, Xenofan şi Parmenide folosite în lucrarea de faţă sînt luate din această ediţie a lucrării lui Diels.

[2] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1956, p. 287.

[3] F. Engels, *Anti-Dühring*, ediţia a III-a, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1955, p. 28.

Pornind de la aceeași constatare, apreciind rolul istoric al lui Heraclit în dezvoltarea dialecticii premarxiste, V. I. Lenin îl considera „ca unul dintre întemeietorii dialecticii" [1].

Acest caracter materialist și dialectic al filozofiei heracliteene a determinat și aspectele extrem de interesante ale laturii ei gnoseologice.

Primii filozofi materialiști greci, Tales, Anaximandru, Anaximene, considerau, după cum se știe, ca ceva de la sine înțeles, cu totul incontestabilă posibilitatea, capacitatea omului de a cunoaște lumea, realitatea. Acest fapt explică împrejurarea că ei nu s-au ocupat direct sau indirect de latura gnoseologică a problemei fundamentale a filozofiei, de problema dacă „sîntem... în stare să ne formăm în reprezentările și în noțiunile noastre despre lumea reală o imagine exactă a realității" [2].

Această problemă și-au pus-o, mai mult sau mai puțin explicit, primii filozofi idealiști greci și continuatorii lor, cu scopul, cu speranța de a găsi în rezolvarea ei un argument hotărîtor pentru combaterea filozofiei materialiste ioniene în ansamblu. Răspunsul, soluția antimaterialistă propusă de acești filozofi (ne referim în special la eleați) la cea de-a doua latură a problemei fundamentale a filozofiei constă, după cum se știe, în negarea parțială (care însă duce de fapt și a dus în cele din urmă la negarea totală) a capacității omului de a cunoaște lumea reală, constă în stabilirea unei prăpastii de netrecut între simțuri și gîndire. Această poziție a atras totodată după sine împărțirea realității în lumea sensibilă, declarată drept aparentă, iluzorie, și în lumea inteligibilă, care poate să fie cunoscută numai cu ajutorul gîndirii, al rațiunii.

Drumul spre o asemenea împărțire, dedublare a lumii obiective l-au deschis Pitagora și adepții săi, care considerau numărul drept „primul exemplu al facerii lumii, παράδειγμα πρῶτον κοσμοποιίας [3] sau „instrument capabil de a judeca al zeului creator al lumii", κριτικόν κοσμουργοῦ θεοῦ ὄργανον [4]. Mergînd în fond pe aceeași linie, eleații au postulat, după cum se știe, ruperea, opoziția de netrecut dintre simțuri și rațiune (logos), dintre lumea sensibilă și lumea inteligibilă. Astfel, Xenofan, întemeietorul școlii eleate, declară drept aparență, păreri iluzorii toate cunoștințele predecesorilor și contemporanilor săi referitoare la zei și la univers: „În ceea ce privește adevărul, nu a fost și nici nu va fi niciodată un om care să știe tot ceea ce spun eu despre zei și univers. Chiar dacă se întîmplă să spună adevărul, totuși el însuși nu este conștient de acest lucru. Părerea (δόκος) domină (la toți) asupra tuturor lucrurilor" [5]. Într-un alt fragment, Xenofan consideră părerea drept ceva ce seamănă cu adevărul (ἐοικότατοῖς ἐτύμοισι), dar nu este identic cu el [6].

---

[1] V. I. Lenin, *op. cit.*, p. 283.

[2] K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, ed. a II-a, vol. II, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 401.

[3] *Iambl. Nicom. arithm.* 10, 20, ed. Pistelli, (După lucrarea citată a lui H. Diels).

[4] *Ibidem.*

[5] Καὶ τό μέν οὖν σαφὲς οὔτις ἀνήρ γένετ' οὐδέ τις ἔσται εἰδώς ἀμφὶ θεῶν τε καὶ ἅσσα λέγω περί πάντων εἰ γάρ καὶ τό μάλα τύχοι τετελεσμένον εἰπών, αὐτὸς ὅμως οὐκ οἶδε δόκος δ' ἐπὶ πᾶσι τέτυκται

[6] Fr. 35.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

Aceeași distincție, dar într-un mod mai clar și mai precis stabilită, o găsim la Parmenide, contemporan și de aceeași vîrstă cu Heraclit. În poemul lui Parmenide, primele cuvinte pe care zeița i le adresează se referă tocmai la deosebirea dintre a) „inima neperturbată a adevărului bine rotunjit, Ἀληθείης εὐκυκλέος ἀτρεμές ἦτορ[1] și b) părerile incerte, lipsite de adevăr ale muritorilor, βροτῶν δόξας, ταῖς οὐκ ἔνι πίστις ἀληθής[2]. Căile care duc la adevăr sau la părere se deosebesc, după Parmenide, radical una de alta: „Tu ține însă mintea ta (νόημα) departe de această cale (adică a simțurilor — *T. P.*) și să nu te silească obișnuința experienței acumulate (πολύπειρον ἔθος) să mergi pe această cale, lăsînd să domine privirea ta care nu vede, auzul tău bîzîitor și limba ta. Rezolvă numai cu ajutorul gîndirii (λόγῳ) problema mult discutată pe care ți-am pus-o (adică problema: πάνταπυθέσθαι „a învăța tot, a cunoaște toate lucrurile" — *T. P.*)"[3].

Ostracizînd datele organelor de simț în sfera aparenței, a cunoașterii iluzorii și aplicînd în mod antidialectic principiul identității abstracte, Parmenide și adepții săi au ajuns la negarea oricărui fel de mișcare a existenței, τῶν ὄντων, adică la o concepție despre adevăr, despre cunoaștere, „apropiată de nebunie", după cum a caracterizat-o Aristotel, căci, deși „în domeniul argumentelor logice se creează impresia că aceasta se întîmplă (inexistența mișcării — *T. P.*) în ceea ce privește lucrurile a judeca astfel este ceva asemănător cu nebunia"[4].

Consecința firească, concluzia logică a poziției lui Parmenide în problema căilor cunoașterii realității a fost identificarea existenței cu gîndirea, ταὐτόν δ'ἐστι νοεῖντε καί οὔνεκέν ἐστι νόημα „este același lucru gîndirea și obiectul despre care gîndim"; altfel spus, o rezolvare antimaterialistă sau, mai precis, incipient idealistă a laturii ontologice a problemei fundamentale a filozofiei.

Caracterul metafizic și idealist al doctrinei filozofice a lui Parmenide și al celei a lui Pitagora nu este numai rezultatul unei simple erori teoretice. El a fost determinat, în ultimă instanță, de faptul că acești filozofi erau exponenți ai aristocrației sclavagiste funciare, ai unei clase reacționare, ostile dezvoltării societății antice, ostile oricăror schimbări și progresului social.

Sarcina de a combate pe plan filozofic pe reprezentanții aristocrației reacționare, sarcina de a dezvolta mai departe filozofia materialiștilor milesieni a revenit lui Heraclit.

Argumentele, tezele principale cu ajutorul cărora filozofii eleați combăteau filozofia spontan-materialistă și dialectică a școlii din Milet și își fundamentau propria lor concepție despre lume sînt, după cum am văzut, de natură gnoseologică. Acest fapt și necesitatea de a combate aceste argumente, au determinat, după părerea noastră, în cea mai mare măsură prezența unor importante preocupări gnoseologice în filozofia heracliteană.

---

[1] Fr. 1.
[2] *Ibidem.*
[3] *Ibidem.*
[4] Aristotel, *De gen. et corr.* A. 8.325 a 13: „ἐπὶ μέν τῶν λόγων δοκεῖ ταῦτα συμβαίνειν ἐπὶ δὲ τῶν πραγμάτων μανίᾳ παραπλήσιον τό δοξάζειν οὕτως".

O primă preocupare de acest gen o găsim în încercarea extrem de interesantă a lui Heraclit de a defini, pentru a ne exprima în termeni moderni, obiectul filozofiei.

În perioada de care ne ocupăm, filozofia nu se despărțise încă, după cum se știe, de celelalte științe. Filozofia și științele particulare (îndeosebi fizica, astronomia și matematica) constituiau un tot unitar, nediferențiat : înțelepciunea, σοφία, τό σοφόν, iar posesorii ei erau numiți înțelepți, σοφοὶ, indiferent dacă erau materialiști sau idealiști sau chiar exponenți ai concepției mitologice-religioase despre lume.

Heraclit, în străduința sa de a sublinia distincția, opoziția dintre propria sa concepție despre lume și doctrinele adversarilor săi contemporani sau predecesori, dă un sens nou termenului de mai sus. El consideră, pe de o parte, că filozofii trebuie să știe multe lucruri, să cunoască științele particulare, „iubitorii înțelepciunii trebuie să fie știutori a foarte multe lucruri", χρὴ γὰρ εὖ μάλα πολλῶν ἴστορας φιλοσόφους ἄνδρας εἶναι [1], dar precizează totodată în altă parte că erudiția filozofilor nu are nimic comun cu polimatheia, cu erudiția obișnuită tradițională, cu un bagaj de cunoștințe parțiale, superficiale, nesistematizate și adeseori false.

O asemenea erudiție, polimatheia, caracterizează, după Heraclit, atît pe exponenții concepției mitologice-religioase (ca, de exemplu, Hesiod) și pe logograful Hecateu din Milet, cît și pe Pitagora și Xenofan : „Polimatheia nu te învață să fii înțelept (νοῦν ἔχειν), căci ea ar fi învățat (să fie înțelept) pe Hesiod și pe Pitagora, precum și pe Xenofan și pe Hecateu" (fr. 40).

Heraclit refuză astfel titlul de înțelept, de filozof exponenților concepției mitologice-religioase despre lume și ai filozofiei idealiste, pentru că ceea ce știu ei nu constituie înțelepciunea adevărată, care se deosebește, este separată, κεχωρισμένον, de toate celelalte științe [2]. Mai precis, definiția înțelepciunii, a științei de care se ocupă filozofii constă, după Heraclit, în următoarele : „Înțelepciunea este un singur lucru : a cunoaște ceea ce guvernează toate lucrurile, prin toate lucrurile", ἕν τό σοφόν, ἐπίστασθαι γνώμην, ὁτέη ἐκυβέρνησε πάντα διά πάντων [3].

Noul sens dat de Heraclit termenului de înțelepciune constituie totodată rezolvarea materialistă a unei importante probleme gnoseologice, a problemei obiectului cunoașterii. Spre deosebire de Pitagora, care reducea obiectul cunoașterii la obiectul unei științe particulare, la numere, care în cele din urmă au fost ipostaziate și declarate drept esența lucrurilor [4], în opoziție cu eleații, adversarii cei mai periculoși ai filozofiei materialiste, Heraclit declară cu insistență, că obiectul cunoașterii nu este decît legea care cîrmuește lumea reală, lumea aceasta, κόσμον τόνδε, care este una, unitară, τὸν αὐτόν ἁπάντων, și pe care omul o percepe cu organele

[1] Fr. 35, După cîte știm, acest fragment este cel mai vechi text grecesc în care întîlnim termenul φιλόσοφοι ἄνδρες, bărbați filozofi, iubitori ai înțelepciunii.

[2] Fr. 108. În acest fragment, Heraclit spune : „Nici unul dintre acei cărora le-am ascultat doctrinele (λόγων) n-a ajuns (οὐδείς ἀφικνεῖται) la cunoașterea faptului că înțelepciunea este ceva despărțit de toate".

[3] Fr. 41, cf. și fr. 50.

[4] Vezi И. Д. Андреев, *Основы теории познания*, Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1959, p. 21.

sale de simț. În afară de această lume, care este materială, foc veșnic viu, πῦρ ἀείζωον, care „nu a fost creată de vreun zeu sau de vreun om" (frag. 30), nu există, după Heraclit, nici o altă lume, o lume deosebită de lumea materială, care ar consta în numere sau în general în ceva necorporal, nematerial, identic cu gîndirea și cognoscibil numai prin gîndire.

Preferința sa pentru lumea aceasta, κόσμον τόνδε, Heraclit o exprimă clar într-un fragment în care, totodată, este criticată atitudinea de dispreț a eleaților față de lumea sensibilă, materială, față de organele de simț ca mijloc de cunoaștere a realității. Heraclit declară : „Ceea ce se poate vedea, auzi, învăța, aceasta prefer", ὅσων ὄψις, ἀκοή, μάθησις, ταῦτα ἐγώ προτιμέω (fr. 55).

Aceeași poziție, cu accentul însă pus pe rolul simțurilor în cunoaștere, este reafirmată, fundamentată printr-un argument dintre cele mai reușite și mai convingătoare : „Dacă toate existențele s-ar transforma în fum, le-am putea recunoaște cu nasul", εἰ πάντα τὰ ὄντα καπνὸς γένοιτο, ῥῖνες ἄν διαγνοῖεν (fr. 7).

Problema rolului organelor de simț în cunoaștere îl preocupa atît de mult pe Heraclit, încît el a încercat chiar să le ierarhizeze din punct de vedere al valorii lor cognitive. Astfel, „ochii sînt martori mai precișI (ἀκριβέστεροι) decît urechile" (fr. 101).

Fragmentele de mai sus reprezintă un prim răspuns la o problemă prin excelență gnoseologică : problema mijloacelor, căilor cunoașterii, problemă care se afla nu numai în centrul preocupărilor lui Parmenide, dar și ale lui Heraclit. Spunem prim și nu ultim răspuns pentru că poziția lui Heraclit în această problemă nu se reduce la cele de mai sus. Pentru Heraclit, în procesul cunoașterii, alături și concomitent cu simțurile, cu senzațiile, participă și un alt element, mijloc important : sufletul (ψυχή), care, deși se deosebește de corp, este și el material, una din formele materiei primordiale, a focului, o exalație din apă : „sufletele sînt exalații care se ridică din apă", ψυχαὶ δὲ ἀπό τῶν ὑγρῶν ἀναθυμιῶνται (fr. 12). Participarea sufletului în procesul cunoașterii este, după Heraclit indispensabilă. Organele de simț induc în eroare pe oameni dacă sufletele lor nu sînt în stare să îndeplinească rolul lor în procesul cunoașterii : „Răi martori sînt ochii și urechile pentru oameni cînd au suflete barbare" (fr. 107).

Din acest fragment, din care după toate probabilitățile, prin expresia „oameni cu suflete barbare" sînt vizați eleații (întrucît ei resping rolul simțurilor în cunoaștere), reiese, credem, că Heraclit considera sufletul ca înzestrat cu capacitatea de a gîndi (φρονεῖν), de a trage concluzii juste sau nejuste din datele organelor de simț. Din același fragment reiese de asemenea unul din răspunsurile pe care Heraclit le dă la întrebarea : de ce sufletul nu trage întotdeauna din datele senzoriale concluzii juste, adevărate despre realitatea obiectivă ? Acest răspuns este : pentru că există suflete barbare. Un alt răspuns mai precis și consecvent materialist îl găsim în alte fragmente, în care se arată că sufletul gîndește corect sau incorect, trage concluzii adevărate sau false din datele organelor de simț, în funcție de starea sa materială. Astfel „sufletul uscat este cel mai înțelept și cel mai bun", αὐη, ξηρὴ ψυχὴ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη (fr. 118).

În schimb, „cînd un om s-a îmbătat, îl duce de mînă un copil nevîrstnic ; se clatină şi nu vede unde merge, pentru că sufletul lui este umed" (fr. 117).

Concepţia lui Heraclit în această problemă are, incontestabil, un caracter primitiv. Acest fapt însă, care se datoreşte de altfel nivelului extrem de scăzut al ştiinţelor de atunci, nu afectează importanţa, valoarea ei. După cum observă M. A. Dînnik referindu-se la fragmentele de mai sus, „înţeleptul din Efes (adică Heraclit — *T. P.*) a încercat să distingă rolul simţurilor şi rolul gîndirii în cunoaşterea adevărului" [1].

Această extrem de interesantă încercare a lui Heraclit n-a fost înţeleasă de V. Brochard, care, ca şi alţi istorici burghezi ai filozofiei, izolînd fragmentul 107 de celelalte fragmente referitoare la rolul organelor de simţ în procesul cunoaşterii şi interpretîndu-l în mod evident arbitrar, ajunge la concluzia absurdă că poziţia lui Heraclit în problema „cunoaşterii sensibile", a rolului simţurilor în cunoaştere ar fi identică cu cea a lui Parmenide [2].

Preocupările gnoseologice ale lui Heraclit nu se limitează însă la atît. În centrul lor se află probleme ca : scopul cunoaşterii, al filozofiei, cîţi (unii sau mulţi, ori toţi oamenii) sînt în stare să cunoască adevărul, cum este lumea reală (ὅκως ἔχει) şi altele.

Heraclit aduce la prima din aceste probleme o soluţie dintre cele mai interesante, cu caracter pronunţat antieleatic, materialist : „A gîndi bine este cea mai mare virtute şi înţelepciunea înseamnă să spui adevărul şi să acţionezi potrivit naturii, dîndu-i ascultare", τό σωφρονεῖν ἀρετὴ μεγίστη, καὶ σοφίη ἀληθέα λέγειν καὶ ποιεῖν κατά φύσιν ἐπαΐοντας (fr. 112).

Tot atît de interesant şi de o valoare excepţională este răspunsul lui Heraclit la întrebarea : cîţi oameni pot să cunoască adevărul ? După cum reiese din unele fragmente menţionate deja, ca şi din alte fragmente pe care le vom cerceta mai jos, pentru Heraclit cunoaşterea lumii, descoperirea adevărului nu este un privilegiu, un monopol aparţinînd unuia sau unor oameni care ar fi înzestraţi cu capacităţi supranaturale şi ar avea relaţii şi chiar convorbiri directe cu zeii, aşa cum erau consideraţi, de exemplu, ghicitorii (μάντεις) sau magii şi se considerau pe ei înşişi Pitagora şi Parmenide. Capacitatea de a cunoaşte lumea, de a gîndi o au toţi oamenii, „gîndirea (τὸ φρονέειν) este comună tuturor", ξυνόν ἐστι πᾶσι τό φρονέειν (fr. 113), „toţi oamenii pot să se cunoască pe ei înşişi şi să gîndească (bine)", ἀνθρώποισι πᾶσι μέτεστι γινώσκειν ἑωυτούς καὶ φρονεῖν (fr. 116).

Dacă toţi oamenii sînt înzestraţi cu organe de simţ şi cu suflet şi, prin urmare, pot să cunoască adevărul despre natură şi despre ei înşişi, despre societate şi să acţioneze călăuzindu-se după cunoştinţele adevărate, atunci cum se explică faptul că mulţi dintre ei, majoritatea lor, au, după cum se plînge Heraclit însuşi, vederi, concepţii greşite, că „părerile omeneşti sînt jocuri de copii" (fr. 70) ? Cum se explică faptul că, deşi el, Heraclit, arată oamenilor logosul veşnic, legea universală care cîrmueşte natura

[1] *Материалисты Древней Греции*, Государственное издательство политической литературы, Москва, 1955, p. 11.

[2] Victor Brochard, *Les sceptiques grecs*, deuxième édition, Librairie philosophique, J. Vrin, Paris, 1932, p. 7.

și societatea omenească, oferindu-le astfel o concepție justă despre lume și metoda adevărată de a o cunoaște, ei însă nu înțeleg și nu acceptă această filozofie, logosul „nici înainte de a-l auzi, nici cînd l-au auzit prima oară" [1] și „seamănă cu niște nepriceputi (ἀπείροισιν) cînd se încearcă în astfel de cuvinte și de fapte" [2] ca acelea pe care le expune el „divizînd fiecare lucru după natura sa și exprimîndu-l cum este (ὅκως ἔχει)" ?[3]. De ce celorlalți oameni și după ce li se arată adevărul, continuă să le fie „ascuns ceea ce fac după ce s-au trezit, după cum uită ceea ce au făcut în somn" ?[4]

Heraclit abordează în repetate rînduri problema de mai sus și îi dă diferite soluții. Majoritatea acestora sînt extrem de interesante, dar unele dintre ele marchează limitele și laturile negative ale învățăturii heracliteene despre cunoaștere.

În fragmentele referitoare la rolul sufletului în procesul cunoașterii am văzut deja una din cauzele care explică, după Heraclit, faptul că oamenii (contemporanii săi), majoritatea lor nu ajung la cunoștințe adevărate despre lume, deși toți sînt înzestrați cu capacitatea de a gîndi, de a cunoaște lumea. Această cauză constă (vezi fr. 117) în transformarea (de exemplu în urma îmbătării) sufletului normal în suflet umed sau, pentru a ne exprima în termeni moderni, în perturbarea bazei fiziologice a sufletului, a gîndirii. Aceeași idee reiese, credem, și dintr-un alt fragment, în care este ilustrată printr-o comparație, semnificativă și în multe alte privințe, legătura sufletului cu corpul. Ne referim în mod special la fragmentul 67[a], în care se spune: „Păianjenul, stînd în mijlocul pînzei, simte că o muscă i-a rupt firul și aleargă repede într-acolo, îndurerat parcă, să-și refacă firul. La fel e și în ceea ce privește sufletul omului. Cînd este rănită o parte a corpului (aliqua parte corporis laesa), el fuge în grabă într-acolo, *neliniștit de vătămarea corpului de care este legat cu trăinicie și în mod proporțional* (firme et proportionaliter)" (subl. ns. — *T. P.*).

Am văzut că sufletele „barbare" (vezi fr. 107) falsifică datele organelor de simț, ceea ce împiedică pe cei care au asemenea suflete să cunoască adevărul. Care sînt însă în general oamenii care au suflete „barbare"?

În fragmentele autentice din opera heracliteană nu se dă nici un răspuns explicit sau implicit acestei întrebări. Unul însă din fragmentele considerate îndoielnice, false sau falsificate ne permite să găsim răspunsul lui Heraclit la întrebarea de mai sus, răspuns care reiese și din însuși sensul cuvîntului „barbar". Este vorba de următorul fragment: „Instruirea (παιδεία) este un alt soare pentru cei instruiți", τήν παιδείαν ἕτερον ἥλιον εἶναι τοῖς πεπαιδευμένοις (fr. 134). Prin oameni cu suflete barbare, Heraclit înțelegea deci pe oamenii inculți, neinstruiți, lipsiți de o pregătire prealabilă necesară.

O altă cauză a neînțelegerii și respingerii cunoștințelor adevărate, a logosului universal de către mulți oameni este modul lor de a gîndi, gîndirea particulară, ἰδία φρόνησις, adică metoda și modul de gîndire

[1] Fr. 1. Acest fragment este considerat, în general, ca începutul lucrării lui Heraclit.
[2] *Ibidem.*
[3] *Ibidem.*
[4] *Ibidem.*

metafizic, după cum interpretează acest termen acad. Ath. Joja [1]: „De aceea trebuie să urmați logosul (rațiunea) universal, adică comun, căci universalul e comun; dar, deși logosul este universal, cei mai mulți trăiesc ca și cum ar avea o gîndire particulară" [2], διό δεῖ ἕπεσθαι τῷ ξυνῷ, τοὐτέστι τῷ κοινῷ. ξυνός γάρ ὁ κοινός, τοῦ λόγου δ' ἐόντος ξυνοῦ ζώουσιν οἱ πολλοί ὡς ἰδίαν ἔχοντες φρόνησιν (fr. 2).

Tocmai acestui mod de gîndire metafizic, eleatic se datorește, după Heraclit, faptul că oamenii (contemporanii săi) nu recunosc în general, nu-și însușesc modul de gîndire heraclitean, dialectic faptul că „se opun logosului pe care îl întîlnesc continuu și care le cîrmuește pe toate, iar lucrurile de care se lovesc în fiecare zi li se par străine" (fr. 72).

Reprezentanți, dascăli ai modului de gîndire antidialectic sînt, după Heraclit, nu numai filozofii metafizicieni și antimaterialiști, ci și exponenții concepției mitologice-religioase despre lume, ca, de exemplu, Hesiod: „Însă dascăl pentru cei mai mulți este Hesiod. Ei sînt de părere că el știa cele mai multe lucruri, el care n-a cunoscut ce este ziua și noaptea; căci ele sînt o unitate" (fr. 57).

După cum se vede dintr-un alt fragment, ca un reprezentant sau, mai bine zis, ca o victimă a modului de gîndire care duce la erori adeseori grosolane era considerat de Heraclit și Homer. Tocmai pentru că ignora modul de gîndire heraclitean „cel mai înțelept dintre toți grecii" Homer n-a putut rezolva sau, mai bine zis, a rezolvat în mod greșit enigma dialectică elementară pe care i-au pus-o niște copii [3].

Din aceleași motive, Heraclit își îndreaptă săgețile criticii sale împotriva cultului religios, împotriva ritualurilor și obiceiurilor religioase, demascînd cu acest prilej caracterul absurd, rolul nefast al religiei antice asupra minții oamenilor, asupra capacității lor cognitive. Argumentele folosite în această critică sînt dintre cele mai convingătoare pe care le întîlnim în literatura ateistă greacă; ele sînt valabile chiar pentru variantele contemporane ale misticismului. „Ei caută — spune Heraclit — purificare (de vină), mînjindu-se cu sînge, precum cel ce face baie în mocirlă ar avea să se spele cu noroiul mocirlei. Nebun l-ar socoti pe dînsul oricine l-ar vedea făcînd astfel. Și se roagă acestor statui ca și cum ar sta de vorbă cu niște clădiri, nedîndu-și seama ce sînt zeii și eroii" (fr. 5).

Într-un alt fragment este demascată ignoranța, modul de gîndire antiheraclitean, antidialectic care stă la baza cultului lui Dionisos. Practicanții acestui cult nu știu, după Heraclit, că Dionisos (= zeul, personificarea tinereții veșnice, a vieții) este același cu Hades (= zeul, personificarea morții), nu știu că viața și moartea coincid, ele sînt ca și toate contrariile, identice, ταυτό τ' ἐνι ζῶν καί τεθνηκός (viața și moartea sînt unul și același lucru) (fr. 88). „Căci dacă procesiunea nu ar fi în cinstea lui Dionisos și nu acestuia i-ar cînta imnul pentru phallos, ar fi săvîrșit un act dintre

---

[1] Ath. Joja, *Studii de logică*, Edit. Acad. R.P.R., București, 1960, p. 190—191.

[2] După Ath. Joja, *op. cit.*, p. 190.

[3] Fr. 56. „Oamenii se înșală în ceea ce privește cunoașterea lucrurilor evidente (τῶν φανερῶν), întocmai ca Homer, care a fost cel mai înțelept dintre toți grecii. Căci pe dînsul l-au păcălit copiii care căutau păduchi, spunîndu-i: ceea ce am văzut și am prins lăsăm aici; ceea ce nu am văzut și nu am prins luăm cu noi".

cele mai ruşinoase. Or, Hades este acelaşi cu Dionisos, pentru care ei delirează şi strigă ca nebunii (ληναΐζουσιν)" (fr. 15).

Noctambulii (νυκτιπόλοι), bacantele, menadele şi iniţiaţii în mistere (fr. 14) sînt consideraţi de Heraclit drept „făuritori de minciuni şi martori falşi", ψευδῶν τέκτονες καὶ μάρτυρες (fr. 28), pe care „Dreptatea va pune mîna" (fr. 28).

Făuritori de minciuni şi martori falşi (ψευδῶν τέκτονες καὶ μάρτυρες), care induc şi menţin pe oameni în eroare, în ignoranţă, sînt de asemenea autorii de mituri (μυθογράφοι), ca şi Homer şi Arhiloh, care sînt criticaţi în termenii cei mai aspri.

Poeţii de mai sus n-au ce căuta, după părerea lui Heraclit, la concursurile poetice: „Homer trebuie izgonit de la întrecerile (poetice) şi bătut cu vergi, la fel şi Arhiloh" (fr. 68).

Atitudinea atît de ostilă a lui Heraclit faţă de Arhiloh, aristocrat ruinat, dar poet valoros, ca şi faţă de cel mai mare poet al Greciei antice, nu este ceva întîmplător şi inexplicabil. Ea este rezultatul felului cum înţelegea Heraclit raportul dintre poezie şi filozofie sau, mai bine zis, rolul poeziei (şi în general al artei) în cunoaşterea lumii. Aceasta reiese clar dintr-o mărturie antică care constituie un comentar al fragmentului de mai sus şi în care se spune: „Heraclit critică pe poetul (Homer — *T. P.*) versului: „O de ar pieri din zei şi oameni lupta (ἔρις). Căci nu ar putea exista armonie dacă nu există ascuţişul şi greul şi nici vieţuitoarele fără existenţa masculului şi femelei care sînt contrarii între ei" [1].

Acest comentar al lui Eudem (elev al lui Aristotel) lămureşte, credem, pe deplin poziţia heracliteană în problema de care ne ocupăm. Pentru Heraclit poetul care împărtăşeşte şi propovăduieşte concepţii, puncte de vedere eronate, contrare legilor realităţii obiective, descoperite de filozofia adevărată, nu merită titlul de poet, nu are dreptul de cetăţenie în societatea umană.

După cît ştim, Heraclit este primul filozof grec care şi-a pus, deşi nu *expressis verbis*, problema raportului dintre poezie şi filozofie, problemă pe care a rezolvat-o, după cum am văzut, în mod just, materialist.

Ce-i drept, şi la Xenofan găsim observaţii critice la adresa lui Homer şi a lui Hesiod. Această critică are însă alte motive: ea este făcută de pe poziţiile concepţiei sale neantropomorfice despre zei. Pe Xenofan nu-l interesează dacă poeţii reflectă în operele lor lumea reală, ci dacă ei propovăduiesc o religie aşa cum şi-o închipuia el, o religie lipsită de antropomorfism. De pe aceste poziţii Xenofan acuză pe Homer şi pe Hesiod că „au atribuit zeilor tot ceea ce este la oameni ruşine şi blam (ψόγος): furtul, adulterul şi păcălirea reciprocă", πάντα θεοῖσ' ἀνέθηκαν Ὅμηρός θ' Ἡσίοδός τε, ὅσσα παρ' ἀνθρώποισιν ὀνείδεα καί ψόγος ἐστίν, κλέπτειν, μοιχεύειν τε καί ἀλλήλους ἀπατεύειν (fr. 11).

Un secol şi jumătate mai tîrziu, aceeaşi acuzaţie este preluată şi „argumentată" mai pe larg de Platon, care însă pune şi examinează în mod explicit cu acest prilej problema raportului dintre poezie şi filozofie,

[1] Eudem, *Eth.* H l. 1235a 25.

problema „vechii opoziţii" (παλαιά διαφορά, ἐναντίωσις), după cum o numeşte el, dintre poezie şi filozofie.

Poziţia lui Platon în această problemă este aparent identică cu cea a lui Heraclit, ceea ce a determinat, probabil pe A. Diès să nu vadă nici o deosebire importantă între ele [1].

În realitate însă lucrurile stau cu totul altfel.

Platon promite oricărui poet talentat (şi prin urmare şi lui Homer), o primire de zeu, de erou în cetatea sa, dar, după o asemenea primire, el se comportă ca şi Heraclit sau, pentru a ne exprima în termeni moderni el anunţă pe ilustrul oaspete că este o persoană *non grata* pentru cetatea platoniciană şi îl expulzează în grabă : „Dacă ar veni în cetatea noastră un om capabil, datorită înţelepciunii sale, să capete orice formă şi să imite toate lucrurile, pentru a se produce el însuşi şi a ne cînta poeziile sale, ne-am înclina în faţa lui ca în faţa unei fiinţe sfinte, minunate (θαυμαστόν) şi fermecătoare, dar i-am spune că nu există şi nu este permis să existe un asemenea om în cetatea noastră şi l-am expulza (ἀποπέμποιμεν ἄν) în altă cetate, după ce i-am fi încununat capul şi l-am fi încoronat cu bentiţe" [2].

Pentru Platon, poezia, ca şi toate celelalte genuri ale artei, este lipsită de orice valoare cognitivă. Ca şi arta în general, poezia nu reflectă, nu „imită" decît imaginile false şi înşelătoare (adică lucrurile sensibile), εἴδωλα ale ideilor ; operele poeţilor, ale tuturor artiştilor sînt imitări, aparenţe ale aparenţelor. (La Platon, după cum se ştie, lucrurile sînt aparenţe sau imagini ale ideilor). Cunoaşterea lumii adevărate, care, după Platon, este lumea ideilor, este privilegiul şi monopolul numai al filozofiei sale proprii, al filozofiei idealiste. Dar, întrucît cunoaşterea adevărului este pentru filozofia platoniciană cunoaşterea binelui, toţi poeţii, începînd cu Homer, nu sînt decît „imitatori ai imaginilor virtuţii şi ale celorlalte lucruri (ideale) despre care compun poezii, dar nu au contact cu adevărul", οἰκοῦν τιθῶμεν ἀπό ὁμήρου ἀρξάμενοι πάντας τούς ποιητικούς μιμητάς εἰδώλων ἀρετῆς καί τῶν ἄλλων περὶ ὧν ποιοῦσι, τῆς δέ ἀληθείας οὐχ ἅπτεσθαι [3].

Cu alte cuvinte, după Platon, prin însăşi natura sa, poezia, arta în general se află în sfera erorii, a reflectării aparente, false, neavînd nici un acces la cunoaşterea adevărată şi de aceea nu există pentru ea nici un loc în statul ideal platonician. Singurul caz în care Platon acordă lui Homer şi, în general, poeţilor dreptul de intrare în cetatea sa este atunci cînd scriu „imnuri pentru zei şi elogii pentru cei buni", ὅσον ὕμνους τοῖς θεοῖς καὶ ἐγκώμια τοῖς ἀγαθοῖς ποιήσεως παραδεκτέον εἰς πόλιν [4].

În opoziţie deci cu Heraclit, care cerea de la poeţi să aibă o concepţie justă despre lume pentru a putea reflecta în mod adecvat realitatea, idealistul Platon refuză poeziei o asemenea posibilitate, şi, mergînd pe

---

[1] Vezi, Platon, *La République*, Société d'éditions „Les Belles Lettres", Paris, 1932, p. XXX.

[2] Platon, *Republ.* 398 a, b.

[3] Platon, *Republ.* 599 e.

[4] Platon, *Republ.* 607 a, b.

linia lui Xenofan, reduce poezia la capacitatea de a compune imnuri şi elogii cu conţinut religios, mistic şi, prin urmare, retrograd.

Consecinţe negative are, după Heraclit, în ceea ce priveşte descoperirea sau acceptarea adevărului, şi supunerea oarbă faţă de tradiţiile depăşite: „Nu trebuie să acţionăm ca copilaşii tatii, sau, mai simplu, aşa cum am apucat" (fr. 34).

O piedică serioasă în calea cunoaşterii lumii reale, materiale o constituie de asemenea greutăţile pe care le prezintă însuşi procesul descoperirii adevărului, complexitatea sa, faptul că „naturii îi place să se ascundă", φύσις κρύπτεσθαι φιλεῖ (fr. 123), faptul că „mult pământ răstoarnă căutătorii de aur, dar puţin aur află", χρυσὸν γάρ οἱ διζήμενοι γῆν πολλὴν ὀρύσσουσι καὶ εὑρίσκουσιν ὀλίγον (fr. 22) [1].

Heraclit insistă în mod deosebit asupra dificultăţilor care sînt legate de înţelegerea şi aplicarea principiului unităţii (dialectice) a contrariilor. Aceasta reiese clar din însăşi încercarea sa de a ilustra cu ajutorul unor exemple luate din practică, din viaţa cotidiană a contemporanilor săi principiul fundamental al dialecticii sale, principiu pe care oamenii în general „nu-l înţeleg".

Ne referim aici în mod special la fragmentul cunoscut şi mult discutat după care „ei nu înţeleg cum ceea ce se dezbină de sine se acordă cu sine; armonie care se întoarce de unde a plecat (contradictorie, παλίντροπος) ca la arc şi la liră", οὐ ξυνιᾶσιν ὅκως διαφερόμενον ἑωυτῷ ὁμολογέει παλίντροπος ἁρμονίη ὅκωσπερ τόξου καὶ λύρης (fr. 51), precum şi la exemplul următor: „Calea străbătută de şurub, dreaptă şi întortocheată (căci sus se învîrteşte deodată şi în cerc), este una singură şi aceeaşi" (fr. 59).

Principiul unităţii contrariilor a fost însă cel mai atacat de către contemporanii lui Heraclit, îndeosebi de către eleaţi. Astfel, după cum este aproape unanim acceptat, ultimele versuri ale fragmentului 6 din poemul lui Parmenide constituie o critică directă a principiului unităţii contrariilor, aşa cum este ilustrat în primul din fragmentele menţionate mai sus (fr. 51). Parmenide spune despre Heraclit şi adepţii lui: ei sînt oameni „surzi şi totodată orbi, stupizi, fără judecată, considerînd că a fi este identic şi neidentic cu a nu fi şi că la toate există o cale care se întoarce de unde a plecat (παλίντροπος, contradictorie)".

Parmenide se ridică explicit împotriva aceluiaşi principiu heraclitean şi în altă parte a poemului său. Ne referim la fragmentul 2, care (ultimele versuri) este îndreptat, după cum observă Diels, împotriva lui Heraclit, împotriva tezei fundamentale a dialecticii heracliteene, exprimată în fr. 91 (din opera lui Heraclit). În această celebră formulare a principiului unităţii contrariilor, Heraclit spune: „Nu ne putem scălda de două ori în acelaşi rîu, nici să atingem de două ori aceeaşi substanţă pieritoare; ci în vîrtejul şi iuţeala transformării ea se dispersează (σκίδνησιν) şi se strînge (συνάγει) laolaltă, se apropie şi se îndepărtează" (fr. 91).

---

[1] Această idee a fost preluată, după cum se ştie, de Democrit pentru care „adevărul se află în adîncime", ἐν βυθῷ ἡ ἀλήθεια „şi nu la suprafaţă".

Respingînd de pe poziții metafizice teza heracliteană, Parmenide afirmă: „Privește însă cum lucrurile absente sînt ferm prezente prin gîndire, căci ea nu va tăia existentul de existent astfel încît el să nu se țină de existent, nici dispersîndu-se (σκιδνάμενον) cu totul pretutindeni conform ordinii, nici strîngîndu-se (συνιστάμενον)" [1].

Heraclit însă n-a lăsat fără ripostă atacurile adversarilor săi. Tocmai un răspuns la critica de mai sus constituie, credem, un fragment din opera heracliteană în care este vorba de oameni incapabili să înțeleagă, ἀξύνετοι, care, „cînd aud, seamănă cu surzii; după cum spune proverbul ei sînt absenți fiind prezenți", ἀξύνετοι ἀκούσαντες κωφοῖσιν ἐοίκασι φάτις αὐτοῖσιν μαρτυρεῖ παρεόντας ἀπεῖναι (fr. 34).

Din acest fragment se vede totodată că Heraclit știa să valorifice înțelepciunea poporului, despre care, după cum vom vedea mai jos, el se exprimă totuși cu dispreț.

De încercarea lui Heraclit de a face mai inteligibil principiul fundamental al dialecticii sale este legat și un alt fragment important care se referă la noțiunile etice: „Și binele și răul sînt una, medicii taie, ard, chinuiesc mult bolnavii și totuși cer răsplată de la bolnavi, deși nu merită să ia nimic deoarece săvîrșesc același lucru, binele și bolile" (fr. 58).

Din fragmentele de mai sus precum și din toate celelalte referitoare la problema de care ne-am ocupat reiese că Heraclit considera că toate greutățile, toate piedicile care stau în calea cunoașterii lumii pot și trebuie să fie înlăturate. Acest fapt singur arată cît de neîntemeiată este interpretarea pe care o propun învățăturii heracliteene despre cunoaștere unii filozofi burghezi contemporani, ca, de exemplu, K. Reinhardt, G. S. Kirk și alții, interpretare care, după cum arată A. O. Makovelski [2], face în cele din urmă din Heraclit un filozof agnostic.

Argumentul principal pentru o asemenea interpretare, sau, mai bine zis, consecința unei asemenea interpretări, este punctul de vedere după care în fragmentul 1 cuvîntul ἀεί (= întodeauna) nu se referă la logos, τοῦ λόγου ... ἐόντος, ci la ἀξύνετοι ... ἄνθρωποι „oamenii, care nu înțeleg", ceea ce ar însemna că, după Heraclit, „oamenii niciodată nu înțeleg", ἀεί ἀξύνετοι γίνονται ἄνθρωποι, logosul, filozofia heracliteană. Acest punct de vedere este susținut îndeosebi de G. S. Kirk [3], care însă nu-și dă seama că, chiar dacă ar fi avut dreptate, propoziția ἀεί ἀξύνετοι γίνονται ἄνθρωποι nu înseamnă „oamenii nu înțeleg niciodată logosul", ci „oamenii întodeauna ajung să nu înțeleagă logosul înainte de a-l auzi și după ce l-au auzit pentru prima oară". Cu alte cuvinte, Heraclit considera că oamenii pot în cele din urmă să înțeleagă logosul, dialectica heracliteană, deși aceasta presupune, cere înlăturarea multor greutăți.

Tot atît de neîntemeiată este și părerea lui B. Russell, după care Heraclit ar fi un filozof „mistic de un gen particular" [4]. B. Russell argu-

[1] Fr. 2.

[2] А. О. Маковельский, *Английская книга о Гераклите*, în Вопросы философии, 1958, nr. 1, p. 140.

[3] Vezi G. S. Kirk, *Heraclitus, The Cosmic Fragments*, Cambridge at the University Press, 1954, p. 33—36.

[4] Bertrand Russell, *A History of Western Philosophy*, Simon and Schuster, New York, ed. a 9-a, p. 41.

mentează această caracterizare eronată cu ceea ce constituie cel mai mare merit al lui Heraclit: descoperirea și proclamarea principiului unității și al luptei contrariilor!

Învățătura heracliteană despre cunoaștere nu este însă lipsită de unele inconsecvențe și neajunsuri. Astfel, nu numai că Heraclit credea în existența zeilor (însă ca ființe materiale, produse ale focului), dar considera că ei sînt înzestrați cu o capacitate cognitivă superioară de cea a oamenilor. Datorită acestei capacități, ei (zeii) înțeleg, după Heraclit, fără nici o greutate și aplică consecvent principiul fundamental al dialecticii sale: „Pentru zeu (τῷ θεῷ), toate (contrariile — *T. P.*) sînt frumoase, drepte și bune; oamenii socotesc însă pe unele drepte, pe unele nedrepte" (fr. 102).

Conținutul acestui fragment arată cît de neîntemeiată este părerea lui Y. Batistini după care în filozofia lui Heraclit am avea nu numai o explicație rațională a lumii, ci și elemente de gîndire mitologică, credința în puterea magică a „divinului" [1].

J. Burnet dă o altă interpretare fragmentului de mai sus. El consideră că în acest fragment, prin cuvîntul θεός „zeu" Heraclit înțelege focul curat, „în care dispar opoziția și relativitatea care sînt universale în lume" [2]. Aceeași interpretare, dar, de data aceasta cu un sens vădit idealist (panteist), J. Burnet o propune și într-o altă lucrare, în care afirmă: „În focul curat, care este înțelepciunea veșnică, aceste opoziții dispar în fundamentul lor comun. Dumnezeu este dincolo de bine și de rău" [3].

Argumentul invocat de J. Burnet în sprijinul acestei poziții constă în faptul că, în fragmentul despre care e vorba, cuvîntul θεός „zeu" este folosit la singular în loc de plural. Istoricul englez al filozofiei antice grecești trece însă cu vederea faptul că și alte cuvinte, ca de exemplu, ἄνθρωπος „om", παῖς „copil", ἀνήρ „bărbat", sînt uneori folosite de Heraclit la singular în loc de plural [4]. J. Burnet trece de asemenea cu vederea faptul că pentru Heraclit zeii nu se identifică cu materia primordială, cu focul, ci sînt produse ale focului, ca și oamenii și toate lucrurile, luînd naștere și dispărînd în urma acțiunii legii universale a luptei contrariilor, πόλεμος, care este „părintele tuturor lucrurilor, regele tuturor lucrurilor; pe unii îi arată zei, pe alții oameni, pe unii îi face sclavi, pe alții liberi" (fr. 53).

După cum au arătat clasicii marxism-leninismului, filozofii materialiști premarxiști explicau în general fenomenele sociale în mod idealist. Acest adevăr este valabil și pentru Heraclit. Astfel, într-un fragment cunoscut, exilarea legislatorului antidemocratic Hermodoros (prietenul lui Heraclit și adept al filozofiei sale) este considerată drept rezultat al sentimentelor de invidie pe care le-ar fi nutrit efesienii față de acest om de stat, față de „cel mai bun" (ὀνήιστος) dintre ei: „Efesienii maturi ar merita să se spînzure toți și să lase cetatea tinerilor minori, deoarece au gonit

---

[1] Yves Batistini, *Trois contemporains: Heraclite, Parménide, Empédocle*, 5e édition, N. R. F. Gallimard, Paris, 1955, p. 19.

[2] J. Burnet, *L'aurore de la philosophie grecque*, Payot Ce, Paris, 1919, p. 191.

[3] J. Burnet, *Greek philosophy, Thales to Plato*, Mac Millan & Ce, Londra, 1955, p. 62.

[4] Vezi fr. 26, 91 și 79.

pe cel mai bun dintre ei, pe Hermodoros, zicînd: Nimeni să nu fie cel mai bun printre noi; în caz contrar, să se ducă în altă parte şi cu alţii [1].

Acelaşi fragment, precum şi altele asupra cărora nu ne oprim, arată totodată neîncrederea lui Heraclit faţă de capacitatea demosului de a gîndi, de a judeca în mod just.

O altă manifestare a acestui neajuns al învăţăturii lui Heraclit despre cunoaştere o constituie şi părerea sa că poporul, mulţimea ar fi un dascăl „rău": „căci ce minte sau pricepere (φρήν) au ei? Ascultă de cîntăreţii din stradă şi au învăţător poporul (ὁμίλῳ), neştiind că mulţimea (οἱ πολλοὶ) e rea şi puţini sînt buni" (fr. 104).

După cum se vede din însuşi conţinutul fragmentului citat, atitudinea aceasta este rezultatul pe plan gnoseologic al concepţiilor sale social-politice, al faptului că Heraclit era exponent al năzuinţelor păturii liberale a aristocraţiei sclavagiste [2] năzuinţe contradictorii în care predominau tendinţele oligarhice, antidemocratice.

Dar limita principală a filozofiei lui Heraclit în domeniul de care ne-am ocupat în lucrarea de faţă constă în faptul că, în ciuda încercărilor sale extrem de interesante şi în general rodnice, el nu a înţeles rolul determinant, hotărîtor pe care-l joacă, în însuşirea unei filozofii de către oamenii care vin în contact cu ea, apartenenţa de clasă a acestora, reflectarea în filozofia dată a intereselor şi năzuinţelor clasei sociale din care ei fac parte. Dar această limită caracterizează, după cum se ştie, nu numai filozofia heracliteană, ci şi întreaga filozofie antică, filozofia premarxistă în general.

Prin însăşi natura lor şi prin rădăcinile lor social-istorice, inconsecvenţele, neajunsurile pe care le-am semnalat nu schimbă caracterul materialist şi antimetafizic al poziţiei întemeietorului dialecticii antice în problemele gnoseologice principale; ele nu micşorează meritele excepţionale, rolul imens al învăţăturii heracliteene despre cunoaştere în combaterea filozofiei idealiste antice, în dezvoltarea ulterioară a gnoseologiei, a filozofiei materialiste de către Democrit şi Epicur.

De aici decurge valoarea, actualitatea concepţiei gnoseologice a lui Heraclit pentru lupta împotriva idealismului agnostic contemporan, necesitatea de a studia în continuare învăţătura heracliteană despre cunoaştere pentru înţelegerea rădăcinilor istorice ale gnoseologiei materialist-dialectice moderne.

ГНОСЕОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ФИЛОСОФИИ ГЕРАКЛИТА

РЕЗЮМЕ

Теоретические предпосылки учений первых греческих философов идеалистов носят гносеологический характер, представляя собою

[1] Fr. 121. După Ath. Joja, *op. cit.*, p. 187.

[2] Vezi asupra acestei probleme: Ath. Joja, *op. cit.*, p. 189, şi Ф. Х. Кессиди *Диалектика и материализм в философии Гераклита Эфескогo*, în *Вопросы философии*, 1953, nr. 5, p. 134—136.

ответы на вопрос: воспроизводят ли с точностью наши представления и понятия реальный мир (Ф. Энгельс).

Все эти философы, и в особенности Парменид, решили вышеупомянутую проблему антиматериалистически и метафизически, устанавливая непроходимую грань между чувствами и мышлением, между чувственным и логическим познанием. Прямым следствием такого решения явилось явное или скрытое разделение мира на две различных и противоположных части: чувственный мир, объявленный миром видимости, и мыслимый мир, рассматриваемый как единственно истинное бытие. Классовые корни такого рода решения основного вопроса философии и его гносеологических предпосылок заключаются в принадлежности идеалистических философов, о которых идет речь, к идеологам земельной рабовладельческой аристократии — общественного класса, враждебного какому-либо прогрессивному развитию античного общества.

Задача нанести удар поднимавшейся идеалистической философии и ее атакам против ионийской материалистической философии выпала на долю Гераклита.

Гераклит оказался вынужденным разработать свое философское учение в условиях идеологической борьбы, отличных от тех, в которых действовали его предшественники материалисты из Милета (Фалес, Анаксимандр, Анаксимен); он должен был бороться не только против религиозно-мифологического мировоззрения, но и против появившихся философских идеалистических учений (в особенности, против своего современника Парменида) и их гносеологических предпосылок.

Этим объясняется главным образом присутствие некоторых важных гносеологических вопросов в философии Гераклита.

Основной гносеологической проблемой, которой занимается Гераклит, является проблема путей и средств познания — проблема, затронутая, как известно, и Парменидом. Вкладывая новый смысл в понятие мудрость σοφία, τό σοφόν (фр. 41) и таким образом и в философию как науку универсального закона чувственного, материального мира, кроме которого он не признавал никакого другого мира, Гераклит разрешает ее материалистически. В процессе познания, как утверждает Гераклит, участвуют в качестве необходимых элементов и средств как чувства, так и душа (ψυχή), которая наделена способностью мыслить. Гераклит явно высказывает предпочтение к свидетельствам чувств (фр. 55), хотя в то же время подчеркивает роль души в познании, в контролировании данных, полученных с помощью чувств, ее способность делать выводы на основе этих данных.

Несмотря на свой примитивный характер, решение вышеупомянутой проблемы, предложенное Гераклитом, представляет собою интересную попытку установить различие между ролью, которую играют чувства и разум в процессе познания.

Гераклит уделяет особое внимание следующим вопросам: какую цель имеет познание? Сколько людей могут познать мир?

Ответ на первый вопрос представляет собой особый интерес; он носит чисто антиэлеатский материалистический характер. Для Гера-

клита целью познания является действие, практическая деятельность на основе познанных законов природы (фр. 112).

Не менее интересен ответ на второй вопрос. Мышление, познание мира не является, согласно Гераклиту привилегией одной или нескольких личностей, одаренных исключительными, сверхъестественными способностями. Вследствие того, что все люди обладают средствами познания, каждый из них может познать действительность и самого себя.

Однако открытие истины не происходит автоматическим путем. На пути познания природы и человека встречается много препятствий.

Отсутствие культуры и, в особенности, нарушение материального состояния души мешают человеку добиться настоящего познания или признать, то что уже установлено. Однако главным препятствием в этом отношении является антигераклитский, метафизический способ мышления, который, как утверждает Гераклит, вообще преобладает у людей (его современников). Этот способ мышления был выдвинут представителями религиозно-мифологической концепции мира (Гесиод и др.) и идеалистической философии (Пифагор, Ксенофон, Парменид), а также некоторыми поэтами, как Гомер и Архилох.

Гераклит подвергает беспощадной критике основателей антигераклитского, антидиалектического метода, отказывая им в звании философов и мудрецов. Такой же жестокой критике подвергнуты два больших вышеупомянутых поэта, которых Гераклит предлагал выслать из Греческого города.

Такое отношение к Гомеру и Архилоху не следует истолковывать в том смысле, что Гераклит якобы отказывал поэтам в способности познать мир, отразить в своих произведениях действительность. Позиция Гераклита в вопросе об отношении между поэзией и философией не имеет ничего общего с позицией Платона, который отрицал какую-либо познавательную роль поэзии.

Гераклит, как раз признавая познавательную роль поэзии, требовал от поэтов правильного мировоззрения, что позволило бы им быть настоящими поэтами, открыть и показать людям действительное познание.

Однако самые огромные трудности в открытии истины возникают от того, что сам процесс познания очень сложен (фр. 22, 123). Огромные трудности представляет понимание самого принципа диалектики единства противоположностей.

Все препятствия и трудности, которые встречает человек в процессе познания действительности, могут и должны быть преодолены — таков общий вывод, который неоспоримо вытекает из содержания фрагментов о гносеологическом учении Гераклита.

Это доказывает полную ошибочность трактовки гераклитовской философии как одного из вариантов элеатской школы, агностицизма, предложенной К. Рейнгардтом и Г. С. Кирком.

Слабое развитие естественных наук при жизни Гераклита и, в особенности, идеалистическое объяснение общественных явлений, которыми вообще характеризуется домарксистская материалистичес-

кая философия (в том числе и Гераклит), определили присутствие непоследовательности, противоречий в гносеологическом учении философа из Эфеса (недооценка познавательной способности народа, вера в существование богов как материальных существ, одаренных более высшей, чем люди, познавательной способностью и т.д.).

Но упомянутая непоследовательность не умаляет исключительные заслуги гераклитовского гносеологического учения, его материалистический и диалектический характер, огромную роль, которую сыграло оно в борьбе против античной идеалистической философии, в дальнейшем развитии Демокритом и Эпикуром материалистической гносеологии.

Проблематика и достижения гносеологического учения Гераклита показывают насколько необходимым и актуальным является анализ гносеологического учения Гераклита для более глубокого познания исторических корней современной диалектическо-материалистической гносеологии.

PROBLÈMES GNOSÉOLOGIQUES DANS LA PHILOSOPHIE D'HÉRACLITE

RÉSUMÉ

Les prémisses théoriques des doctrines des premiers philosophes idéalistes grecs sont d'ordre gnoséologique, elles constituent des réponses à la question « si, dans nos représentations et dans nos concepts sur le monde réel, nous pouvons nous former une image exacte de la réalité » (Fr. Engels).

Tous ces philosophes et surtout Parménide ont proposé une solution antimatérialiste et métaphysique à la question susmentionnée, en établissant une opposition insurmontable entre les sens et la pensée, entre la connaissance sensible et la connaissance rationnelle. Une conséquence directe de cette position a été la division implicite ou explicite du monde en deux mondes distincts et opposés : le monde sensible, déclaré monde des apparences, et le monde intelligible, considéré comme le seul monde vrai. Les racines de classe d'une telle solution du problème fondamental de la philosophie et de ses prémisses gnoséologiques doivent être cherchées dans le fait même que les philosophes idéalistes en question ont été les idéologues de l'aristocratie foncière esclavagiste, classe sociale réactionnaire, hostile à tout changement et à tout progrès de la société antique.

La tâche de donner une riposte à la philosophie idéaliste naissante, à ses attaques contre la philosophie matérialiste ionienne, est revenue à Héraclite.

Héraclite s'est vu obligé d'élaborer sa doctrine philosophique dans des conditions de lutte idéologique autres que celles de ses prédécesseurs matérialistes de Milet (Thalès, Anaximandre, Anaximène) ; il a dû réfuter non seulement la conception mythologique-religieuse du monde, mais aussi

les doctrines philosophiques idéalistes qui faisaient leur apparition (en particulier, celle de son contemporain Parménide), et les prémisses gnoséologiques de ces doctrines.

Ce fait explique dans la plus grande mesure la présence d'importants problèmes gnoséologiques dans la philosophie d'Héraclite.

La préoccupation gnoséologique principale d'Héraclite se réfère au problème des voies, des moyens de la connaissance, problème abordé, comme on le sait, aussi par Parménide. Donnant un sens nouveau au terme de sagesse, σοφία, τὸσοφόν (fr. 41) et, par là-même, définissant la philosophie comme science de la loi universelle du monde sensible, matériel, en dehors duquel il ne reconnaît aucun autre monde, Héraclite résout ce problème d'une façon matérialiste. Au processus de la connaissance participent, selon Héraclite, comme éléments, moyens indispensables, aussi bien les sens que l'âme (ψυχή), qui est douée de la capacité de penser. Héraclite déclare *expressis verbis* sa préférance pour les témoignages des sens (fr. 55), mais en même temps il souligne le rôle de l'âme dans la connaissance, dans le contrôle des données fournies par les organes des sens, et sa capacité de tirer des conclusions de ces données.

Tout en ayant un caractère primitif, la solution proposée par Héraclite au problème en question constitue un intéressant effort d'établir la distinction entre le rôle des sens et celui de la raison dans le processus de la connaissance.

Une attention particulière est accordée aussi par Héraclite aux problèmes suivants : quel est le but de la connaissance, combien sont ceux qui peuvent connaître le monde?

La réponse donnée à la première de ces questions présente un intérêt particulier ; elle a un caractère nettement antiéléatique, matérialiste. Pour Héraclite, le but de la connaissance n'est que l'action, l'activité pratique sur la base des lois connues de la nature (fr. 112).

Tout aussi intéressante est la solution du deuxième problème. La pensée, la connaissance du monde n'est pas, selon Héraclite, le privilège d'un seul homme ou de certaines personnes douées de capacités extraordinaires, divines. Etant donné que tous les hommes possèdent les moyens de la connaissance, ils peuvent tous connaître la réalité et se connaître eux-mêmes.

Mais la découverte de la vérité ne se réalise pas d'une façon automatique. Sur le chemin qui mène à la connaissance de la nature et de l'homme il y a beaucoup d'obstacles.

Le manque de culture, et surtout la perturbation de l'état matériel de l'âme, ou — pour employer des termes modernes — la perturbation de la base physiologique de la pensée, empêchent l'homme de parvenir à la vraie connaissance, ou de l'accepter si elle est déjà établie. Mais la difficulté principale dans ce domaine provient du mode de penser antihéraclitien, métaphysique qui domine en général chez les contemporains d'Héraclite. Ce mode de penser est enseigné aux hommes par les représentants de la conception mythologique-religieuse du monde (Hésiode et d'autres) et de la philosophie idéaliste (Pythagore, Xénophon, Parménide), ainsi que par des poètes tels que Homère et Archiloque.

Héraclite soumet à une critique impitoyable les maîtres de la méthode antihéraclitienne, antidialectique et il leur refuse le titre de philosophes, de sages. A une critique très âpre sont aussi soumis les deux grands poètes susmentionnés, dont Héraclite propose même l'expulsion de la cité grecque.

Cette attitude à l'égard d'Homère et d'Archiloque ne doit pas cependant être interprétée dans le sens que Héraclite refuserait en général aux poètes la possibilité de connaître le monde, de refléter dans leurs œuvres la réalité. La position d'Héraclite quant au problème du rapport entre la poésie et la philosophie n'a rien de commun avec celle de Platon, qui refuse tout rôle cognitif à la poésie. Héraclite, sur ce qu'il reconnaît justement le rôle cognitif de la poésie, demande aux poètes d'avoir une juste conception du monde, ce qui leur permettra de découvrir et de présenter aux hommes des connaissances vraies.

Mais les plus grandes difficultés dans la découverte de la vérité proviennent surtout du fait que le processus même de la connaissance est très complexe (fr. 22, 123). De grandes difficultés présente également la compréhension du principe même de l'unité dialectique des contraires.

Tous les obstacles, toutes les difficultés que rencontre l'homme sur le chemin de la connaissance de la réalité, peuvent et doivent être surmontés, telle est la conclusion générale qui résulte d'une façon incontestable du contenu des fragments relatifs à la doctrine gnoséologique d'Héraclite.

Ce fait prouve que l'interprétation proposée par K. Reinhardt, G. S. Kirk et d'autres pour la philosophie héraclitienne, interprétation qui fait de cette dernière une variante de l'éléatisme, de l'agnosticisme, est tout à fait erronée.

Le niveau très bas des sciences de la nature dans la période où a vécu Héraclite et en particulier l'explication idéaliste des phénomènes sociaux, qui caractérise en général les philosophes matérialistes prémarxistes (y compris Héraclite), ont déterminé la présence de certaines inconséquences, de certaines contradictions dans la doctrine gnoséologique du philosophe d'Ephèse (sous-estimation de la capacité cognitive du peuple, croyance à l'existence des dieux comme êtres matériels doués d'une capacité cognitive supérieure à celle des hommes, etc.).

Mais les inconséquences signalées ne diminuent pas les mérites exceptionnels de la doctrine gnoséologique héraclitienne, son caractère matérialiste et dialectique, l'immense rôle qu'elle a joué dans la lutte contre la philosophie idéaliste antique, dans le développement ultérieur de la gnoséologie matérialiste par Démocrite et Epicure.

Les problèmes et les résultats positifs des préoccupations gnoséologiques d'Héraclite montrent combien nécessaire et actuelle est l'étude de la doctrine gnoséologique héraclitienne pour une meilleure connaissance des racines historiques de la gnoséologie matérialiste dialectique moderne.

ACTIVITATEA PRACTICĂ ȘI PROBLEMELE DEZVOLTĂRII CONȘTIINȚEI SOCIALISTE

Îmbunătățirea muncii de cercetare în domeniul complex al formării și dezvoltării conștiinței socialiste în țara noastră cere studiul sistematic al faptelor de viață cele mai caracteristice, studiul practicii sociale socialiste așa cum se dezvoltă ea sub îndrumarea științifică a partidului și ca rezultat al inițiativei oamenilor muncii. O mare însemnătate capătă astfel observarea atentă a tendințelor înaintate care apar în cursul activității de producție a oamenilor muncii ca sferă fundamentală a practicii sociale, dezvăluirea noilor legități, elaborarea — pe această bază — a unor generalizări de ordin teoretic, menite să contribuie la ridicarea nivelului și a eficienței activității practice educative în direcția dezvoltării și maturizării conștiinței socialiste a oamenilor muncii. Documentele Congresului al III-lea al partidului îndrumă în acest spirit activitatea pe frontul ideologic, subliniind în mod deosebit necesitatea de a se pune la temelia lucrărilor de cercetare, „studierea atentă a politicii și activității practice a partidului, a ceea ce este esențial în experiența maselor muncitoare", condiție de bază a rodniciei acestor lucrări.

În spiritul acestor preocupări, urmărind să contribuie la îmbogățirea literaturii filozofice și sociologice marxist-leniniste din țara noastră cu lucrări elaborate pe baza cercetării practicii nemijlocite, să cultive această direcție înaintată a muncii de cercetare și să servească la lucrări ulterioare de mai largă generalizare, redacția revistei Cercetări filozofice *deschide cu numărul de față rubrica*: Activitatea practică și problemele dezvoltării conștiinței socialiste, *încredințată că ea va îndeplini un rol pozitiv în efortul de a realiza la un nivel cît mai corespunzător și cît mai operativ una din sarcinile trasate frontului filozofic de către Congresul al III-lea al P.M.R.*

Redacția

ROLUL GAZETELOR DE UZINĂ ÎN FORMAREA ȘI DEZVOLTAREA NOII ATITUDINI SOCIALISTE FAȚĂ DE MUNCĂ

DE

P. BĂRBULESCU și O. HOFFMAN

Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn, făcînd bilanțul succeselor obținute de poporul nostru pe drumul construirii socialismului, a elaborat un program vast și măreț în vederea dezvoltării țării noastre în următorii ani. Intrarea în noua etapă istorică — desăvîrșirea construcției socialiste — deschide perspective luminoase pentru dezvoltarea continuă a economiei, înflorirea culturii noastre socialiste și ridicarea continuă a nivelului de trai al celor ce muncesc.

Realizarea acestor mărețe sarcini necesită participarea largă și plină de entuziasm a oamenilor muncii, unirea tuturor eforturilor creatoare ale poporului pentru a transpune în viață Directivele partidului cu privire la dezvoltarea viitoare a țării noastre. Aceasta presupune nu numai construirea de noi obiective industriale, producerea de noi tipuri de mașini tot mai perfecționate, dar și dezvoltarea multilaterală a omului nou, creatorul tuturor acestor bunuri materiale și spirituale.

Dezvoltarea continuă a conștiinței socialiste, a noii atitudini față de muncă, stimularea inițiativelor, a tot ce este nou și valoros în producție, în experiența maselor, constituie o forță deosebit de importantă în asigurarea condițiilor necesare desăvîrșirii construcției socialiste.

În acest proces de formare și dezvoltare a omului nou, care se desfășoară sub conducerea partidului, presa are un rol deosebit de important. În cadrul presei noastre comuniste, gazetele de uzină — organe de presă ale comitetelor de partid și ale comitetelor sindicale din marile întreprinderi — constituie un mijloc eficace în activitatea de mobilizare a oamenilor muncii din aceste unități economice pentru înfăptuirea sarcinilor de producție, o armă puternică în munca de educare a lor în spiritul noii atitudini față de muncă, în stimularea și extinderea inițiativelor înaintate.

În înțelegerea rolului pe care-l îndeplinesc gazetele de uzină în această direcție, este necesar să avem în vedere faptul că ele își desfășoară activitatea

nemijlocit în fabrici, uzine, pe șantiere, acolo unde se hotărăște soarta planului de producție. Fiind scrise de muncitorii înșiși, de tehnicienii, inginerii întreprinderilor respective, ele reflectă direct preocupările acestora, tendințele noi care apar în procesul producției, ceea ce le asigură o autoritate crescîndă. Prin aceasta ele au o mare forță propagandistică, agitatorică și organizatorică, jucînd un rol activ în antrenarea maselor la înfăptuirea sarcinilor trasate de partid.

Articolul de față urmărește să evidențieze cîteva aspecte mai importante ale rolului pe care gazetele de uzină îl au în educarea maselor, în mobilizarea acestora la realizarea sarcinilor colectivelor de oameni ai muncii din întreprinderile respective. Îndrumate și conduse direct de către organizațiile de partid, gazetele de uzină își aduc contribuția lor directă la formarea și la dezvoltarea noii conștiințe socialiste și reprezintă un mijloc eficace în ridicarea maselor la nivelul de înțelegere a politicii partidului, a sarcinilor concrete care stau în fața celor ce muncesc.

Primele gazete de uzină au apărut cu aproape 12 ani în urmă. Ele apar în mari întreprinderi, ca „23 August", „Republica", Atelierele C.F.R. „Griviția Roșie", Uzinele metalurgice „Vasile Roaită", Uzinele „Semănătoarea", Fabrica de confecții „Gh. Gheorghiu-Dej" din București, Uzinele „1 Mai" — Ploiești, Uzinele „Steagul Roșu" și „Ernst Thällmann" — Brașov, Uzina „Electroputere" — Craiova, complexul de șantiere din Onești, fabrica de rulmenți din Bîrlad etc.

În realizarea sarcinilor lor, gazetele de uzină se bazează pe antrenarea unui larg colectiv de corespondenți din rîndul fruntașilor în producție, al inovatorilor și raționalizatorilor, al muncitorilor înaintați care constituie un exemplu și un îndemn în ridicarea maselor la nivelul fruntașilor în producție.

Din corespondența maistrului sondor V. Popescu, apărută în gazeta *Sondorul* (Tg.-Jiu), intitulată *Omul sau sonda?* avem un exemplu grăitor al forței educative pe care o are marea armată a corespondenților voluntari colaboratori ai gazetelor de uzină. Prin cuvinte simple care reușesc să redea emoția faptelor petrecute, corespondența dă un crîmpei al luptei eroice a unei brigăzi în oprirea erupției sondei 530. „O luptă tăcută, înverșunată a oamenilor contra forțelor nestăvilite ale naturii. Cine va învinge : omul sau sonda?" Prin lupta dîrză a brigăzii, erupția este oprită. „Omul a învins sonda". Relatarea unor asemenea fapte în cadrul gazetelor de uzină, alături de numeroase alte materiale privitoare la diferite aspecte ale muncii pline de entuziasm în care apar și se evidențiază tovarășii bine-cunoscuți de colectivul întreprinderilor respective, au o puternică forță educativă și contribuie efectiv la mobilizarea celor ce muncesc la o activitate conștientă, creatoare.

Sînt nenumărate cazurile cînd, pe baza contribuției corespondenților, gazetele de uzină au reușit să asigure extinderea unor inițiative, îmbunătățirea muncii într-un sector în care existau unele lipsuri etc.

Corespondenții gazetelor de uzină, dînd dovadă de simț de răspundere față de muncă, militînd activ pentru îmbunătățirea continuă a procesului de producție, descoperind ceea ce este nou și militînd pentru extinderea acestuia, criticînd lipsurile existente în producție și manifes-

tările vechii atitudini față de muncă, constituie o forță importantă în sprijinul activității multilaterale desfășurate de partid în unitățile noastre economice.

★

După cum se știe, existența relațiilor de producție socialiste, de colaborare și ajutor reciproc, reprezintă baza obiectivă a formării și dezvoltării noii atitudini conștiente față de muncă. Acest proces nu se realizează însă spontan. Formarea conștiinței socialiste, a noii atitudini față de muncă presupune o activitate perseverentă, multilaterală și de lungă durată, care se desfășoară sub conducerea partidului, de educare a maselor, de convingere a acestora că în orînduirea socialistă munca nu mai reprezintă o sursă de venituri pentru un grup restrîns de exploatatori, că de rezultatele acesteia se bucură doar cei care produc bunurile materiale și spirituale ale societății.

Gazetele de uzină joacă un rol însemnat în educarea maselor în vederea înțelegerii noului conținut social pe care-l capătă munca în orînduirea socialistă — element de bază în asigurarea dezvoltării atitudinii noi, socialiste față de muncă. Prin popularizarea rezultatelor obținute în dezvoltarea economiei țării în anii regimului de democrație populară, a ridicării permanente a nivelului de trai al celor ce muncesc, a înaltei prețuiri care se acordă fruntașilor în producție, gazetele de uzină reușesc să prezinte viața nouă a celor ce muncesc în orînduirea noastră socialistă, contribuind astfel la dezvoltarea dragostei față de muncă, a înțelegerii noului conținut social pe care-l capătă munca în socialism.

O mare eficiență în această privință o poate avea publicarea de articole și de reportaje în care muncitorii mai vîrstnici prezintă deosebirea radicală dintre viața pe care au trăit-o în anii regimului burghezo-moșieresc și cea din zilele noastre.

Prezentăm un asemenea material apărut în gazeta *Portul Constanța* (Șantierul naval maritim Constanța) nr. 190 din 24 februarie 1961. Muncitorul Cadîr Amet are 48 de ani, dar viața grea pe care a dus-o în trecut l-a îmbătrînit timpuriu. „Am îmbătrînit mult — spune el adesea, — dar inima, inima abia acum mi-a întinerit. În anii regimului burghezo-moșieresc am suferit din plin prigoana și exploatarea. Eram fiul unui țăran de naționalitate turcă din Dobrogea. Adesea eram nevoit să îndur umilințe. O dată am fost chiar înlăturat din mica mea slujbă, fiind nevoit să mă angajez ca argat la unul din moșierii care stăpîneau pămînturile Dobrogei. Vremurile acelea și-au lăsat amprenta lor și pe chipul oamenilor, i-au îmbătrînit fără vreme". Asemenea situații sînt azi de domeniul trecutului. Ca și viața tuturor oamenilor muncii, și cea a lui Cadîr Amet este astăzi alta. „În anii regimului de democrație populară mi-am găsit adevărata bucurie și fericire. În acești ani, munca mea, a unui om simplu, este stimată și apreciată : am fost decorat cu Medalia Muncii, primesc un salariu îndestulător".

La rubrica „Biografii", gazeta *Orașul nou* (nr. 85 din 3 martie 1961) înfățișează schimbarea pe care a cunoscut-o viața lui Vasile Susan

în anii noștri, azi laborant la Combinatul de benzină din Onești. „A intrat pe poarta rafinăriei în anul 1956. Crescut o dată cu rafinăria el a cunoscut și învățat să prețuiască marile prefaceri. Fostul argat, ciobanul de la Buciumi-Tg.-Ocna, face azi în laborator combinații chimice complicate. Apreciat de tovarășii săi de muncă, el este în primele rînduri pentru aplicarea în viață a învățăturii partidului".

Prezența în paginile gazetelor de uzină a unor asemenea materiale joacă un rol deosebit de important în educarea maselor. Schimbarea radicală a vieții muncitorilor, a locului pe care-l ocupă în societate, noua demnitate pe care o dă munca conștiincios îndeplinită, toate acestea, prezentate de către gazetele de uzină, dovedesc fiecărui om al muncii faptul că față de o muncă cu un conținut cu totul nou este necesară și o nouă atitudine față de muncă, o nouă comportare socială. Îndrumate și conduse de către organizațiile de partid din întreprinderi, gazetele de uzină urmăresc în mod permanent găsirea formelor celor mai eficace pentru a-i face pe oamenii muncii conștienți tocmai de această schimbare radicală a sensului, conținutului, urmărilor sociale ale muncii. Oglindirea acestor schimbări în conștiința oamenilor este un element hotărîtor în procesul formării și dezvoltării conștiinței socialiste, al atitudinii noi față de muncă.

În vederea realizării aceluiași scop, un mijloc important îl poate constitui publicarea de articole, note, fotomontaje etc. prin care gazetele de uzină explică maselor faptul că pe baza dezvoltării producției și a îmbunătățirii calității produselor crește și nivelul de trai al celor ce muncesc. Sub titlul *Crește salariul oamenilor muncii*, gazeta *Confecția* (nr. 276 din 27 februarie 1961) arată unele aspecte în această privință. „Salariul mediu al muncitorilor de la Fabrica de confecții « Gh. Gheorghiu-Dej » a crescut cu 53,6% în 1960 față de 1955. Colectivul acestei întreprinderi a primit între anii 1957 și 1960 premii ... în sumă de 17 500 000 de lei. Numai în 1960 contribuțiile pentru asigurări sociale s-au ridicat la suma de peste 13 234 000 de lei".

Din păcate însă, asemenea materiale apar încă rar în gazetele de uzină, acestea preocupîndu-se, în majoritatea cazurilor, de popularizarea rezultatelor în producție, a fruntașilor, a inovatorilor, a metodelor înaintate, fără să arate legătura organică existentă între obținerea acestor succese și îmbunătățirea condițiilor de viață a celor ce muncesc.

Cît de mobilizatoare pot fi asemenea materiale rezultă și din citirea articolului *Cel mai bogat lăcătuș*, apărut în gazeta *Semănătoarea* (nr. 132 din 2 martie 1961). Lăcătușul Nicolaie Sindie, șef de brigadă la uzina „Semănătoarea", este autor al unui mare număr de inovații, care au adus uzinei însemnate economii. Prezentînd aceste inovații, articolul înfățișează și recompensele importante primite de Nicolaie Sindie. „Iată, pentru o singură inovație ... a primit recompensă aproape 6 000 de lei". Pentru o altă inovație, el a primit 2 340 de lei (și articolul mai dă și alte exemple de inovații realizate de Nicolaie Sindie).

Citind asemenea articole, îți apare clară concordanța care există în orînduirea socialistă între interesele generale și cele individuale ale oamenilor muncii. Înțelegerea acestei concordanțe constituie un element de

bază în dezvoltarea noii atitudini față de muncă, în stimularea eforturilor creatoare ale celor ce muncesc. Publicarea unor asemenea materiale de către gazetele de uzină se încadrează direct în realizarea sarcinilor educative ale acestora, ele dovedind, prin exemple vii, adevărul general că în socialism toate rezultatele obținute în munca de zi de zi a maselor duc la îmbunătățirea permanentă a nivelului de trai al celor ce muncesc.

Un rol important în antrenarea maselor la conducerea și organizarea procesului de producție îl au consfătuirile de producție. Discutarea largă de către întregul colectiv de oameni ai muncii a modului în care se desfășoară lupta pentru îndeplinirea și depășirea planului, organizarea procesului de producție reprezintă nu numai o expresie a participării celor ce muncesc la conducerea și organizarea vieții economice, ci și un mijloc important de educare a maselor în spiritul exigenței în muncă, al preocupării față de soarta planului, al grijii pentru bunul mers al muncii în general. Pentru aceasta însă, consfătuirea de producție trebuie just orientată spre discutarea problemelor centrale ale producției, este necesară stimularea criticii de jos, susținerea propunerilor valoroase, urmărirea îndeplinirii angajamentelor luate.

Gazetelor de uzină le revine un rol de seamă în această direcție. În sprijinul muncii desfășurate în uzină sub conducerea organizațiilor de partid, gazetele de uzină contribuie la buna organizare și desfășurare a consfătuirilor de producție, luptă pentru extinderea formelor noi apărute în această direcție (de exemplu consfătuiri între colectivele secțiilor legate de executarea unor faze conexe ale procesului de producție), pentru dezvoltarea simțului de răspundere prin urmărirea felului cum sînt îndeplinite angajamentele luate etc.

În acest sens gazeta *Flacăra Roșie* de la întreprinderea „Flacăra Roșie" București (nr. 229 din 22 martie 1961) popularizează rezultatele pozitive obținute în muncă datorită bunei organizări a consfătuirilor de producție. Articolul *Consfătuirile de producție la nivelul sarcinilor actuale*, prezentînd experiența acestei întreprinderi în organizarea consfătuirilor de producție, evidențiază acele consfătuiri care, fiind bine pregătite, izbutesc să antreneze un număr mare de participanți la analiza critică a muncii desfășurate. În articol se arată felul în care, prin buna organizare a consfătuirilor de producție, se pot obține rezultate importante în ceea ce privește îmbunătățirea producției și creșterea simțului de răspundere în muncă. Este edificator în această privință exemplul grupei a III-a a secției ștanțe, unde calitatea produselor lăsa de dorit. Într-una din consfătuiri, comuniștii Vasile Mățăoană, Cornel Morenciu și alții au scos cu curaj la iveală lipsurile care persistau în organizarea producției. La aceeași secție, în cadrul unei consfătuiri a grupei sindicale nr. 1, muncitorii au propus ca metoda de ștanțare în paralelogram să fie extinsă și aplicată de către toți ștanțorii în vederea reducerii consumului specific. Meritul articolului este acela că nu se mărginește la prezentarea propunerilor și criticilor făcute în cadrul consfătuirilor de producție, ci urmărește felul cum sînt îndeplinite aceste propuneri, rezultatele obținute în producție ca urmare a bunei organizări a acestor consfătuiri. În urma aplicării propunerii făcute în cadrul consfătuirii de producție s-a ajuns să se înregistreze însemnate economii, să se

micșoreze consumurile specifice, încît la sfîrșitul anului 1960 cantitatea de talpă economisită a fost de 22 155 kg.

Asemenea articole contribuie la dezvoltarea spiritului de răspundere față de calitatea muncii întregului colectiv, educă pe cei ce muncesc în vederea înțelegerii necesității de a participa mai activ la rezolvarea problemelor generale ale întreprinderii în care lucrează.

Avîntul cu care oamenii muncii realizează sarcinile trasate de partid pe linia desăvîrșirii construcției socialiste, a introducerii tehnicii noi și a tehnologiei avansate în muncă își găsește o vie manifestare în participarea tot mai largă a maselor muncitoare în întrecerea socialistă. Întrecerea socialistă cuprinde în prezent peste 1 400 000 de oameni ai muncii, adică marea majoritate a muncitorilor, tehnicienilor și inginerilor. În cadrul întrecerii socialiste se dezvoltă necontenit inițiativa creatoare a maselor, se formează oameni cu o nouă atitudine față de muncă, se dezvoltă noile trăsături de caracter ale omului de tip nou.

În sprijinul muncii desfășurate, sub conducerea partidului, de către organizațiile sindicale și U.T.M. în vederea stimulării dezvoltării întrecerii socialiste, gazetele de uzină joacă un rol important în buna organizare a întrecerii, în popularizarea fruntașilor în producție, a metodelor avansate de muncă, a rezultatelor obținute în cadrul întrecerii socialiste. A 40-a aniversare a partidului a dat un nou și puternic avînt întrecerii socialiste pe întreg cuprinsul patriei noastre. Gazetele de uzină au reflectat multilateral entuziasmul cu care colectivele de oameni ai muncii au primit Directivele C.C. al P.M.R. cu privire la criteriile principale ale întrecerii socialiste în cinstea aniversării a 40 de ani de la înființarea Partidului Comunist din Romînia, se ocupă cu multă atenție de stimularea întrecerii, popularizează pe fruntașii din lupta pentru o calitate superioară a produselor, metodele acestora, inițiativele noi apărute etc. Prin rubrici speciale, articole de fond, anchete, corespondențe, gazetele de uzină își aduc contribuția la dezvoltarea întrecerii socialiste în scopul îmbunătățirii continue a calității produselor. La rubrica nou înființată în cinstea aniversării partidului se pot citi articole pe următoarele teme: *Calitatea produselor, obiectiv principal al întregului colectiv* (gazeta *Progresul* nr. 216 din 23 martie 1961, Uzinele „Wilhelm Pieck" — Brăila); *Pentru ridicarea nivelului tehnic al producției, pentru o calitate superioară și un preț de cost cît mai scăzut al produselor* (gazeta *Secera și ciocanul* nr. 181 din 4 martie 1961, Uzinele metalurgice „Vasile Roaită" — București); *În iureșul întrecerii* (gazeta *Sondorul* nr. 149 din 14 martie 1961, din Tg.-Jiu); *Produsele întreprinderii vor fi tot mai bune* (*Bumbacul* nr. 88 din 24 martie 1961, gazeta comună a uzinelor textile „7 Noiembrie", Filatura românească de bumbac și Întreprinderile pentru industria bumbacului din București).

Popularizarea angajamentelor luate de oamenii muncii în cinstea celei de-a 40-a aniversări a partidului, cît și a rezultatelor obținute în această direcție, constituie un puternic stimulent în mobilizarea oamenilor muncii din aceste întreprinderi în înfăptuirea sarcinilor trasate de partid. Astfel, gazeta *Tractorul* (nr. 336 din 25 martie 1961) publică chemarea colectivului de tractoare de la Uzinele „Ernst Thällmann" din Brașov prin care acesta se angajează să obțină noi succese în îmbunătățirea calității tractorului,

în ridicarea productivității muncii și în reducerea prețului de cost. Pentru a sprijini realizarea acestor angajamente, ziarul a deschis o rubrică pe tema : *Ce propuneți pentru îmbunătățirea calității și aspectului tractoarelor?* Începînd cu numărul următor, la această rubrică a ziarului, primii și-au spus cuvîntul mecanicii uzinei, care au făcut însemnate propuneri menite să îmbunătățească calitatea tractorului.

În întrecerea socialistă desfășurată în cinstea celei de-a 40-a aniversări a partidului au apărut noi inițiative valoroase, pe care gazetele de uzină le-au popularizat în vederea extinderii lor. De pildă, în gazeta *Bumbacul* nr. 86 se popularizează inițiativa unui grup de muncitoare de la F.R.B. care au propus crearea unui colectiv de control la fiecare mașină în vederea supravegherii calității produselor.

Un merit important în extinderea inițiativelor valoroase ale oamenilor muncii îl are și gazeta *Orașul nou*. Astfel, inițiativa fierarului betonist Gh. Bucelea, privind reducerea consumului specific de materiale planificate prin folosirea lor cît mai gospodărească a fost deseori popularizată, urmărindu-se rezultatele obținute prin generalizarea ei. Așa, de exemplu, în nr. 85 al gazetei se poate citi că numai în ianuarie a.c., prin aplicarea acestei inițiative de către mai multe brigăzi, s-au obținut economii importante, pe care gazeta le prezintă pe larg.

În munca practică, în cadrul întrecerii socialiste apar numeroși fruntași în producție, oameni cu care colectivele respective se mîndresc. Popularizarea acestor fruntași de către gazetele de uzină joacă un rol important în antrenarea unor mase cît mai largi în vederea ridicării lor la nivelul muncitorilor fruntași. Iată cum este prezentat tînărul fruntaș Ion Artz (*Tractorul* nr. 334 din 11 martie 1961). „Ion Artz nu e un strungar vechi. N-a trecut nici un an de cînd a terminat școala profesională și a venit la motor la linia 509. La început a fost greu, și nu putea să fie altfel cînd fiecare lucru era nou pentru el. Se străduia însă să prindă tot ; de la cei din jur, de la maiștri și reglori. Așa că acest început n-a durat mult. Pe nesimțite Artz a devenit un strungar adevărat, iar de cîteva luni un strungar care s-a certat definitiv cu rebuturile".

Popularizarea prin gazetele de uzină a fruntașilor precum și a rezultatelor obținute de ei constituie un mijloc important în stimularea activității lor, contribuie în același timp la dezvoltarea mîndriei pentru rezultatele obținute în muncă și antrenează un număr tot mai mare de muncitori în lupta pentru titlul de onoare de fruntaș în producție.

Legat de aceasta, un alt element important în stimularea formării noii atitudini față de muncă o reprezintă dezvoltarea în conștiința maselor a convingerii că în orînduirea socialistă munca constituie criteriul principal de apreciere a unui om. Gazetele de uzină au publicat un bogat material în această privință în special în perioada campaniei electorale. Cu acest prilej au fost publicate numeroase și variate materiale în care se relevă înalta apreciere care se acordă omului muncii în țara noastră : promovarea muncitorilor fruntași în posturi de mare răspundere, alegerea de deputați din rîndul celor mai buni muncitori, tehnicieni și ingineri etc.

Din gazetele de uzină putem face cunoștință cu cei mai apreciați tovarăși din colectivele diferitelor întreprinderi care au fost aleși ca deputați

la 5 martie 1961. Astfel, gazeta *Viața uzinei* (uzinele „23 August" și „Republica") popularizează în această direcție pe comunistul Costache Cristea, prim-topitorul Marin Tudorică, maistrul Dumitru Udrea, lăcătușul Aurel Pasache etc.; gazeta *Electroputere* pe strungarul Florea Golescu, bobinatoarea Valeria Foametea, lăcătușul Ștefan Marica, inginerul Traian Zanian; gazeta *Orașul nou* pe cunoscutul fierar betonist Gh. Bucelea, mecanicul de locomotivă Toader Ciubotaru, gateristul Ilie Bortoc, inginerul Andrei Erdely; gazeta *Confecția* pe muncitorii Radu Ion și Radu Romeo, muncitoarele Elena Tudor și Maria Bucium etc.

Este neîndoios faptul că popularizarea tuturor acestora a constituit un puternic imbold pentru tovarășii lor de muncă, o dovadă în plus a prețuirii pe care regimul nostru o acordă elementelor celor mai înaintate în producție, și muncii în general.

★

Desfășurarea muncii pe baze noi, socialiste presupune nu o simplă participare a oamenilor muncii la realizarea sarcinilor pe care le au în producție, ci o activitate conștientă, creatoare, prin care spiritul de inițiativă să se manifeste în mod larg și deplin.

Trecerea la desăvîrșirea construcției socialismului în țara noastră necesită o dezvoltare și mai mare a activității creatoare a maselor. Larga mișcare a inovatorilor și raționalizatorilor în producție este o dovadă a dezvoltării continue a conștiinței socialiste a oamenilor muncii, o manifestare grăitoare a noii atitudini față de muncă. Numai în 1960 numărul inovatorilor din țara noastră a atins cifra de 65 286.

Din cercetarea gazetelor de uzină rezultă că, în general, acestea se ocupă pe larg de stimularea mișcării de inovații, popularizează pe inovatori și inovațiile acestora, critică unele conduceri administrative care nu sprijină în suficientă măsură mișcarea de inovații.

Prezentarea de către gazeta *Grivița Roșie* a efectelor economice ale inovațiilor contribuie la stimularea mișcării inovatorilor de la Atelierele C.F.R. În nr. 316 din 9 martie 1961 s-a arătat că numai în 1960 s-au făcut circa 682 de propuneri de inovații, dintre care au fost aplicate în producție un număr de 339 și generalizate 29 de inovații. Prin aceasta întreprinderea a realizat economii în valoare de peste 2 700 000 de lei. Din păcate, însă, în articol nu se arată și recompensele pe care le-au primit inovatorii, ceea ce ar fi contribuit și mai mult la antrenarea unui număr cît mai mare de oameni ai muncii la mișcarea de inovații. De altfel, aceasta este o lipsă care se poate constata la aproape toate gazetele de uzină. O formă eficace de stimulare a mișcării de inovații o reprezintă organizarea de *brigăzi de inovatori*. Popularizarea în gazeta *Confecția* nr. 273 a metodelor și rezultatelor obținute de brigada de inovatori de la Fabrica de confecții „Gh. Gheorghiu-Dej", analizarea de către gazeta *Tractorul* nr. 328 a succeselor și experienței brigăzii complexe de inovații din sectorul șasiu al uzinelor „Ernst Thällmann" — Brașov constituie un mijloc de stimulare a activității creatoare a fruntașilor și de atragere a altor tovarăși în mișcarea de inovații.

Prezentarea unor figuri de inovatori reprezintă o metodă bună, la îndemîna gazetelor de uzină, în vederea stimulării unei mișcări de masă de inovații și raționalizări în producție. În gazeta *Grivița Roșie* nr. 310 din 25 ianuarie 1961 se poate lua cunoștință de unele inovații făcute de muncitorul Dumitru Badea, care au dus la îmbunătățirea tehnologiei muncii în întreprindere.

O experiență valoroasă a acumulat-o gazeta *Tractorul* în ceea ce privește stimularea mișcării inovatorilor. Ziarul s-a ocupat cu bune rezultate în special de extinderea inițiativei „să lucrăm cel puțin două zile pe lună cu materialul economisit", publicînd cu regularitate pe această temă materiale privind felul în care este aplicată această inițiativă în diferite secții și economiile realizate. Dar gazeta nu s-a mulțumit numai cu aceasta. Ea a criticat îndeosebi activitatea cabinetului tehnic și a unor servicii tehnice care întîrzie aplicarea propunerilor de inovații, precum și unele comitete sindicale și conducerea administrativă, care nu se preocupă în suficientă măsură de sprijinirea inovatorilor, de formarea și de creșterea lor.

Din exemplele de mai sus rezultă rolul pe care-l au gazetele de uzină în extinderea mișcării de inovații, în generalizarea elementului nou în experiența de muncă a maselor. Dezvoltarea mișcării inovatorilor — expresie a noilor relații socialiste, a noului rol social pe care-l joacă tehnica în orînduirea socialistă — nu are loc spontan. Sub conducerea organizațiilor de partid, gazetele de uzină aduc o importantă contribuție pe linia educării oamenilor muncii pentru a-i face să înțeleagă că participarea activă în cadrul mișcării inovatorilor duce la dezvoltarea producției și a productivității muncii, constituind totodată o dovadă a unei noi atitudini, conștiente și creatoare, față de muncă, o mîndrie și o cinste pentru fiecare om al muncii.

Atitudinea inovatoare, creatoare față de muncă nu se poate dezvolta doar pe baza entuziasmului și a elanului celor ce muncesc. Pentru aceasta trebuie însușită noua tehnică și tehnologie, trebuie ridicată permanent calificarea muncitorilor. Progresul tehnic neîntrerupt al economiei țării face ca necesitatea calificării muncitorilor să fie o problemă centrală. La nivelul tehnicii moderne, a folosi cît mai bine mașina nu înseamnă mărirea efortului fizic, ci capacitatea inovatoare în folosirea ei. Pentru aceasta se cer muncitori cu o înaltă calificare, înarmați cu puternice cunoștințe tehnice și științifice.

Dintre metodele folosite de gazetele de uzină în sprijinul creșterii calificării muncitorilor merită evidențiată metoda folosită de gazeta *Semănătoarea*, care a inițiat rubrica „Pentru unirea cuceririlor tehnice cu experiența practică". Gazeta a chemat pe inginerii și tehnicienii cu experiență să formeze *grupe de 10—15 muncitori*, cărora să le împărtășească din cunoștințele lor teoretice, iar muncitorii să le împărtășească din experiența lor practică.

Mobilizatoare în această privință sînt articolele scrise de muncitorii cu înaltă calificare, care prin exemplul lor dovedesc marea importanță a creșterii permanente a calificării pentru a produce cît mai mult și mai bine. Articolul scris de muncitorul Ivan Constantin (gazeta *Grivița Roșie*

nr. 316 din 9 martie 1961) poate fi luat ca un bun exemplu. Fruntaș în cadrul întrecerii pe profesii, Ivan Constantin explica astfel succesele sale în producție : „Eu personal mă strădui să folosesc documentația tehnică, să citesc cărți de specialitate, pentru că îmi sînt necesare în continua ridicare a nivelului calificării personale, condiție importantă pentru cîștigarea întrecerii pe profesii". Un asemenea articol, scris simplu, dar plin de vigoarea evidenței faptelor, are o mare putere de stimulare a maselor de muncitori pentru însușirea unui bagaj cît mai mare de cunoștințe.

Dezvoltarea conștiinței socialiste, formarea noilor trăsături ale omului muncii se manifestă și prin multilateralitatea preocupărilor sale. El este dornic să-și însușească cultura, să participe personal la viața cultural-artistică. Stimularea acestor noi preocupări de către gazetele de uzină reprezintă o latură componentă deosebit de importantă în sprijinul activității de educare a maselor, de formare a lor în spiritul cerințelor orînduirii socialiste. În acest sens, apariția de note, reportaje, articole cu privire la activitatea cultural-educativă din întreprindere, publicarea de poezii și proză originală și în special îndrumarea preocupărilor cultural-artistice ale oamenilor muncii contribuie la educarea și la formarea acestora ca participanți conștienți, activi, la desăvîrșirea construcției socialiste în patria noastră. Este semnificativă în această direcție comportarea strungarului Dumitru Gheorghe de la uzinele „1 Mai" — Ploiești, care a cîștigat locul al II-lea pe țară la concursul „Prietenii cărții". Gazeta *Metalurgistul* (nr. 161 din 19 ianuarie 1960), publicînd un articol pe această temă, remarcă : „E minunat să vezi cum tineretul nostru progresează cu pași repezi pe drumul îmbogățirii cunoștințelor, pe drumul ridicării nivelului cultural-politic". Pe aceeași linie, gazeta *Grivița Roșie* analizează în nr. 308 expoziția de artă plastică deschisă în cadrul clubului. Asemenea articole se găsesc și în paginile altor gazete. Este necesar însă ca gazetele de uzină să se ocupe mai insistent și de felul în care activitatea cultural-artistică sprijină munca productivă în cadrul întreprinderii (brigăzi artistice, echipe de teatru etc.). Se știe că în întreprinderile noastre activează cu succes numeroase formații artistice de amatori, care, prin munca lor, reușesc să contribuie la promovarea noului, la criticarea unor elemente rămase în urmă etc. Această latură a activității oamenilor muncii ar trebui să constituie o preocupare de seamă atît sub aspectul popularizării rezultatelor obținute, cît și al îndrumării sale.

Sprijinul gazetelor de uzină în opera de educare a celor ce muncesc, în vederea participării lor cît mai active la lupta pentru creșterea producției, îmbunătățirea calității etc. se manifestă și prin critica lipsurilor existente în muncă a celor rămași în urmă, a atitudinilor necorespunzătoare, a rămășițelor vechii mentalități și comportări. Dezvoltarea unei largi opinii colective, în care fiecare să se simtă răspunzător de felul în care muncește și trăiește tovarășul său, este realizată de gazetele de uzină prin publicarea a numeroase articole, foiletoane, note, caricaturi, prin care sînt combătute lipsa nemotivată de la lucru, indisciplina, formalismul și birocratismul, o serie de practici străine noii conștiințe și atitudini socialiste față de muncă.

Colectivele gazetelor de uzină au înțeles că formarea și dezvoltarea conștiinței socialiste se realizează în lupta cu rămășițele ideologiei burgheze, cu vechea atitudine față de muncă. Astfel, gazeta *Progresul* (nr. 237), într-o „scrisoare deschisă" a unui grup de muncitori, critică atitudinea greșită pe care o are muncitorul Costică Pelin : „În timpul producției — se arată în acest articol — nu te mai ții de treabă, umblînd fără preocupări pentru rezolvarea unor țeluri minore. Cum oare e posibil ca d-ta, care ai crescut atîția tineri, azi să devii egoist ? Nu mai vrei să împărtășești tinerilor din experiența dumitale, iar pe șeful de brigadă, tov. Gheorghe Dovlețin, îl sfidezi în loc să-l ajuți în muncă ?"

Gazeta *Tractorul* (nr. 325), în articolul „Unde ai ajuns Stan Lică ?" scoțînd la lumină comportările nejuste, străine de morala socialistă ale acestui tînăr, găsește, pe drept cuvînt, baza îndreptării sale în ajutorul colectivului : „Noi considerăm că ai suficiente posibilități de a te îndrepta, de a deveni un om al zilelor noastre. În această direcție, de un real folos îți este colectivul în mijlocul căruia muncești, care te poate ajuta mai mult decît pînă acum, iar tu va trebui să le asculți sfatul lor ca pe al părinților tăi și sigur că vei apuca din nou pe drumul cel bun".

O eficacitate deosebită o poate avea apariția în coloanele gazetelor de uzină a unor epigrame, caricaturi, schițe umoristice. Cu toate că asemenea materiale apar rar, unele gazete nu neglijează nici acest aspect. Iată o epigramă apărută în *Tractorul* (nr. 324), adresată unui inginer (Ioan Wallner) care lucrează neorganizat :

„Spune multe și nevrute
Și te-ntoarce cum îi place,
Nu le face cum le zice,
Nu le zice cum le face".

Sau epigrama adresată unei brigăzi artistice care și-a încetat activitatea :

„Or fi printre băieți chiar genii
Dar e un lucru evident :
Să nu depui activitate
Nu-i chestiune de talent".

În astfel de articole apărute în gazetele de uzină, se vede dorința colectivului de a-i ajuta pe cei ce greșesc, de a-i stimula pentru a se îndrepta.

În calea formării și dezvoltării noii atitudini față de muncă mai stau și alte racile ale trecutului, cum ar fi : formalismul și birocratismul, rutina și superficialitatea etc. Împotriva acestora și purtătorilor lor, gazetele de uzină au menirea de a mobiliza întregul colectiv de muncă, de a demasca fără cruțare pe purtătorii acestora. În gazeta *Metalurgistul* (Uzinele „Mao Tze-dun" nr. 264 din 25 ianuarie 1961), tratarea birocratică a muncii pline de elan a inovatorilor este criticată de gazetă în mod concret și cu curaj. Cu toate că mai fusese criticat, șeful sectorului al III-lea, ing. Simion Suciu, continua să țină timp îndelungat propunerile de inovații fără a le înainta cabinetului tehnic al uzinei, motiv pentru

care e criticată și conducerea sectorului I. Dacă unii îngreuiază munca inovatorilor prin amînarea peste măsură a rezolvării lor, alții le „rezolvă" fără simț de răspundere, respingînd propuneri valoroase pe motive neîntemeiate. Într-un alt articol apărut în același număr al gazetei *Metalurgistul* se poate citi că o propunere de inovație care ar aduce uzinei economii anuale de peste 500 000 de lei a fost respinsă de comisia de inovații pe motiv că... „fiind aplicată înainte în uzina noastră nu mai constituie o noutate". O cunoaștere cît de cît a realității i-ar fi dus pe membrii comisiei la o altă concluzie. „Realitatea — arată articolul — infirmă cele hotărîte de comisie. În uzina noastră... nu există nici un dispozitiv de filetare în vîrtej".

Gazeta *Semănătoarea* (nr. 131 din 23 martie 1961) critică un alt aspect care frînează permanenta dezvoltare a muncii: rutina și superficialitatea. „Tovarășul Aurel Bușe — se scrie în articol — deține în comitetul de secție sindicală funcția de responsabil cu munca de masă în producție. El a primit îndrumări concrete cum trebuie să urmărească rezultatele întrecerii socialiste, cum să contribuie la generalizarea experienței înaintate. Cu toate acestea, el manifestă multă superficialitate, își face treaba de mîntuială, ceea ce contribuie la frînarea inițiativei muncitorilor".

Preocuparea pentru înlăturarea unor atitudini și practici necorespunzătoare în muncă este mereu prezentă în materialele și corespondențele publicate în gazetele de uzină. În scrisoarea deschisă a unui colectiv de la uzinele „Mao Tze-dun" trimisă forjarilor de la Uzinele „23 August" (gazeta *Metalurgistul* nr. 265 din 2 martie 1961) putem citi printre altele: „De curînd am primit de la dv. în cadrul planului de cooperare, bandajele pentru reductoarele morilor de ciment... Cu regret trebuie să vă spunem că bandajele pe care ni le-ați trimis dv. ne-au pus pe gînduri. Nu ne putem imagina cum ați putut să faceți o risipă de oțel atît de mare... Cele opt bandaje lucrate și livrate de dv. sînt de patru ori mai mari decît ar trebui".

Dezvoltarea prin contribuția gazetelor de uzină a criticii și autocriticii ca mișcare largă de masă, ca trăsătură distinctivă a omului care vede în munca sa o sarcină de onoare, o obligație morală de înaltă răspundere patriotică reprezintă o latură esențială a formării noii atitudini față de muncă. În procesul muncii practice, descoperind și înlăturînd lipsurile și greșelile în muncă, fie personale, fie aparținînd unuia sau altuia dintre tovarășii de muncă, se dezvoltă noile trăsături ale muncii socialiste, entuziaste, libere.

Să ne referim, de pildă, la articolul *Numai o muncă susținută poate asigura succesul*, apărut în gazeta *Grivița Roșie* (nr. 314 din 23 februarie 1961) unde sînt descrise două brigăzi cu rezultate diferite în muncă. Despre cheia succesului brigăzii fruntașe ne vorbește însuși responsabilul ei, muncitorul Savel Florescu: „Cheia succesului noi am găsit-o întotdeauna în organizarea muncii și, în primul rînd, în trezirea în conștiința fiecărui membru al brigăzii a dragostei și respectului față de muncă, față de calitatea lucrărilor executate în special". În același timp în articol sînt dezvăluite cu curaj lipsurile existente în cealaltă brigadă. Articolul dove-

deşte concret existenţa unei slabe organizări a procesului de muncă, insuficienta atenţie ce se acordă calităţii produselor. Efectele unei asemenea critici n-au întîrziat. După două săptămîni, în nr. 316 al gazetei putem vedea felul nou în care munceşte brigada criticată şi ne dăm seama de forţa motrice pe care o reprezintă critica şi autocritica în lupta pentru îmbunătăţirea activităţii de producţie a oamenilor muncii. Iată ce putem citi referitor la critica adusă acestei brigăzi : „Prelucrarea lui şi, o dată cu aceasta, descoperirea şi a altor deficienţe în această brigadă au dus la o simţitoare îmbunătăţire a muncii. . . Mai mult, articolul a stimulat şi pe tovarăşii din celelalte sectoare, cu toate că nu au fost vizaţi. . . A crescut şi simţul răspunderii personale : tovarăşii care au fost criticaţi s-au îndreptat şi dovedesc ei înşişi multă exigenţă faţă de lucrările executate".

Importanţa acestor articole critice publicate în cadrul gazetelor de uzină are o dublă semnificaţie. Contribuind la descoperirea şi lichidarea lipsurilor existente încă în munca unor oameni sau organe de conducere, ele reprezintă şi un puternic mijloc de educare a maselor în spiritul atitudinii critice şi autocritice faţă de muncă. Tocmai o asemenea atitudine constituie o latură esenţială a noii atitudini socialiste faţă de muncă. Exigenţa faţă de munca proprie şi a tovarăşilor de muncă, grija pentru permanenta sa îmbunătăţire, curajul şi fermitatea în combaterea lipsurilor şi greşelilor existente constituie dovada înţelegerii rolului şi sarcinilor pe care fiecare le are faţă de societate, a dragostei faţă de muncă. Exemplele date mai sus dovedesc forţa cuvîntului presei noastre, rolul pe care-l au gazetele de uzină în stimularea dezvoltării noi atitudini faţă de muncă.

O puternică forţă în sprijinul educaţiei oamenilor muncii în spiritul noii atitudini faţă de muncă o reprezintă colectivul. Relaţiile socialiste, bazate pe colaborare şi ajutor reciproc, lichidează baza obiectivă a trăsăturilor de caracter proprii moralei burgheze : egoismul, individualismul, lipsa de interes pentru tovarăşii de muncă. Orînduirea socialistă creează toate premisele necesare dezvoltării noilor trăsături de caracter ale moralei socialiste, bazate pe întrajutorarea tovărăşească în muncă, prin grija pentru bunul mers al muncii colectivului în care fiecare îşi desfăşoară activitatea. Forţa educativă şi stimulatoare a colectivului apare cu o şi mai mare putere în sfera producţiei materiale, acolo unde înseşi relaţiile de producţie socialiste determină o muncă unită, comună, în vederea dezvoltării generale a economiei, a ridicării nivelului de trai al celor ce muncesc.

Stimularea întrajutorării în cadrul colectivului de oameni ai muncii, a simţului de răspundere pentru felul în care munceşte colegul de brigadă, secţie etc., criticarea unor rămăşiţe ale vechii atitudini faţă de muncă constituie aspecte prin care gazetele de uzină influenţează activ dezvoltarea unui colectiv de muncă unit, în care fiecare să depună toate forţele şi capacităţile sale pentru bunul mers al muncii generale. În articolul *Colaborarea şi ajutorul reciproc tovărăşesc la locul de muncă*, apărut în gazeta *Vagonul* a Uzinelor „Gheorghi Dimitrov"—Arad (nr. 110 din 1 ianuarie 1961), se militează pentru extinderea unor forme valoroase de întrajutorare în muncă — colaborarea între echipe şi brigăzi — , reuşind,

prin exemplele concrete pe care le dă, să dovedească eficacitatea economică a acestei metode, importanța sa pentru fiecare muncitor în parte.

„Colaborarea între echipe este absolut necesară pentru secția noastră (mecanică universală — nota red.), întrucît deseori echipele sînt în vîrf de lucru fiindcă nu sînt aprovizionate ritmic de către debitoare, forjă, și pentru realizarea planului echipa care are gol de lucru ajută pe cea în vîrf de lucru". Pentru extinderea acestei metode, gazeta face o serie de propuneri concrete.

De popularizarea și generalizarea întrajutorării în muncă se preocupă în mod și mai larg gazeta *Bumbacul*. Atît în nr. 84, cît și în nr. 86, aceasta prezintă roadele organizării muncii pe baza ajutorului reciproc: „Acest ajutor reciproc constă în aceea că, în momentul în care o mașină trebuie oprită pentru scoaterea levatei, lucrătoarele de la mașină dau o mînă de ajutor echipei de levată... Datorită acestui ajutor, chiar în schimbul de noapte lucrătoarele au reușit să atingă culmea vitezei, ținînd mașina oprită numai 50 de secunde pentru scoaterea levatei" (nr. 86).

Educarea celor ce muncesc în vederea dezvoltării colaborării în muncă capătă expresii diferite în cadrul gazetelor de uzină.

Un element deosebit de important îl constituie popularizarea cazurilor în care fruntașii în producție, urmînd exemplul Valentinei Gaganova, preiau conducerea unor secții, ori brigăzi rămase în urmă. Astfel, tot gazeta *Bumbacul* (nr. 86) prezintă pe maistrul Ilie Fluture de la Uzinele „7 Noiembrie", care a preluat conducerea unei secții rămase în urmă. „De patru luni maistrul Ilie Fluture conduce secția a 8-a. Și, de atunci, cu aceiași oameni, țesătoare, firărese, ajutori de maiștri, pe care i-a avut și înainte, secția își realizează și depășește planul".

Mobilizarea colectivului de muncă în vederea realizării unei acțiuni unite, bazată pe ajutor reciproc, pe colaborare, reprezintă un aspect de primă însemnătate în activitatea desfășurată de gazetele de uzină.

Faptele arătate mai sus dovedesc că aceste gazete se preocupă de educarea celor ce muncesc în spiritul colectivismului în muncă, combat cu tărie individualismul și egoismul. Stimulînd diferitele forme de întrajutorare, gazetele de uzină au în vedere nu numai asigurarea unei eficiențe economice, ci și generalizarea unei importante metode educative. Aceste două aspecte sînt în fond indisolubil legate, reprezintă două aspecte ale aceluiași proces. Militînd pentru extinderea și perfecționarea formelor de întrajutorare în muncă, gazetele de uzină contribuie la educarea maselor în spiritul atitudinii noi față de muncă, care presupune preocuparea pentru bunul mers al muncii generale. Totodată, contribuind la această educație, se creează noi condiții pentru extinderea formelor de întrajutorare și colaborare în muncă.

★

Așa cum am arătat în articolul de față, gazetele de uzină reprezintă un mijloc prețios în vederea formării și dezvoltării noii atitudini socialiste față de muncă, în mobilizarea colectivului de oameni ai muncii la lupta pentru traducerea în viață a sarcinilor trasate de partid în domeniul dezvoltării economiei noastre naționale.

Legătura nemijlocită a gazetelor de uzină cu masa de salariați din unitățile economice în care apar, reflectarea în paginile lor a activității, preocupărilor, realizărilor acestora, le asigură o autoritate crescîndă în rîndul celor ce muncesc.

Prin lupta pe care o duc pentru promovarea a tot ce e nou și înaintat, pentru crearea condițiilor necesare extinderii și dezvoltării inițiativelor valoroase ale oamenilor muncii, prin popularizarea fruntașilor în producție, — exemple vii ale noului tip de om al muncii — cît și prin dezvăluirea și criticarea tuturor rămășițelor vechii atitudini și concepții față de muncă, gazetele de uzină constituie un ajutor de seamă în activitatea de educare a celor ce muncesc în vederea înțelegerii noului conținut social al muncii în țara noastră, a formării și dezvoltării noii atitudini comuniste față de muncă, activitate ce se desfășoară sub conducerea organizațiilor de partid din întreprinderi.

Pornind de la sarcinile trasate de cel de-al III-lea Congres al partidului, gazetele de uzină și-au îmbunătățit simțitor munca, axîndu-și întreaga lor activitate pe problemele principale ale luptei pentru creșterea producției și productivității muncii, a îmbunătățirii calității produselor, a scăderii prețului de cost etc.

Mobilizarea întregului colectiv la realizarea și depășirea sarcinilor de plan ale uzinei sau întreprinderii, dezvoltarea unei largi opinii de masă în cadrul căreia să se poată dezvolta liber și rapid noile trăsături de caracter ale omului nou — iată obiective de primă însemnătate pe care gazetele de uzină și le-au pus în centrul activității lor.

Materialul bogat, deosebit de variat, pe care-l oferă gazetele de uzină, constituie un izvor deosebit de important pentru cei ce studiază procesul concret al formării și dezvoltării noii atitudini comuniste față de muncă, o bază rodnică și eficace în cunoașterea activității creatoare a celor ce muncesc în domeniul principal—producția.

ELEMENTELE FORȚELOR DE PRODUCȚIE

(Cîteva note pe marginea discuției referitoare la această problemă)

DE

AGHIM MIHU (Cluj)

Raportul C.C. al P.M.R. la Congresul al III-lea, prezentat de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, a stabilit, pe baza cunoașterii aprofundate a cerințelor legilor obiective care acționează în economia țării, a posibilităților materiale mereu sporite, obiectivul principal al planului economic pe anii 1960—1965 : „*dezvoltarea bazei tehnice-materiale a socialismului, încheierea procesului de făurire a relațiilor de producție socialiste în întreaga economie, în vederea desăvîrșirii construcției socialismului*”[1]. Înfăptuirea acestui obiectiv va ridica țara noastră pe o nouă treaptă a progresului social, va duce la creșterea continuă a nivelului de trai al oamenilor muncii.

Necesitățile practice determinate de noua etapă a dezvoltării țării noastre — aceea a desăvîrșirii construcției socialismului—ridică multe probleme teoretice deosebit de complexe. Un loc de seamă îl ocupă — în acest cadru — problemele referitoare la „criteriul suprem al progresului social” [2], adică la forțele de producție. Tocmai dinamica acestora determină, în ultimă instanță, evoluția țării noastre pe drumul construirii noii societăți, atît pe planul dezvoltării bazei tehnice-materiale, cît și pe planul relațiilor de producție.

Privită în această perspectivă, cunoașterea interesantei și fructuoasei discuții referitoare la elementele ce alcătuiesc forțele de producție, purtată în ultimii ani în lucrările și publicațiile sovietice de filozofie și economie politică și cu ecou și în publicistica țării noastre [3], alături de valoarea sa teoretică incontestabilă capătă și o mare valoare practică.

---

[1] *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn*, Editura politică, 1961, p. 27.

[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 13, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 13.

[3] Printre autorii care și-au oprit atenția asupra acestei chestiuni amintim pe : A. J. Krîlov, *Despre contradicțiile în dezvoltarea forțelor de producție*, în *Probleme de filozofie*, 1957, nr. 4 ; D. M. Ugrinovici, *Despre izvoarele dezvoltării forțelor de producție*, în *Probleme de filozofie*, 1958, nr. 1 ; B. A. Ceaghin și A. G. Harcev, *Despre categoriile de forțe de producție și relații de producție*, în *Probleme de filozofie*, 1958, nr. 2 ; B. N. Cekovț, *K вопросу о марксистском понятии производительных сил*, în *Вестник Московского Университета* 1958, nr. 2, și

Articolul de față își propune să facă cunoscute cititorilor unele concluzii ce se desprind din discuția purtată în lucrările și revistele sovietice în jurul acestei probleme și să se oprească asupra unor considerații susținute în articolul lui A. Negucioiu din *Probleme economice*, nr. 1 din 1960.

★

În unele lucrări și articole sovietice apărute în urmă cu cîțiva ani sau mai recent, dintre care unele traduse în limba romînă [1], conținutul categoriei de forțe de producție este redus la două elemente : mijloacele de muncă cu ajutorul cărora se produc bunurile materiale și oamenii care, datorită unei anumite experiențe în producție și deprinderi în muncă, le folosesc în activitatea lor de producție [2]. Acestui punct de vedere i se opune un altul, caracterizat prin lărgirea conținutului forțelor de producție cu încă un element, și anume, cu obiectul muncii [3].

În general, concluzia ce se desprinde din discuția amintită subliniază, după părerea noastră, necesitatea includerii obiectului muncii în categoria forțelor de producție. Susținătorii acestei opinii, printr-o argumentație teoretică temeinică și avînd la bază verificarea practicii, au dezvăluit netemeinicia teoretică a excluderii obiectului muncii din conținutul forțelor de producție.

Vom urmări succint temeiurile principale care îi fac pe unii economiști și filozofi să conteste calitatea de forță de producție a obiectului muncii și modul în care partizanii celuilalt punct de vedere argumentează includerea obiectului muncii în forțele de producție.

Substituind problema conținutului relației dintre om și natură prin aceea a rolului elementelor forțelor de producție, unii cercetători, pe

К вопросу о предмете марксистско-ленинской политической экономии, în culegerea de articole *Вопросы политической экономии*, ИМУ, 1960; A. S. Mendelson, *Despre forțele de producție*, în *Probleme de filozofie*, 1959, nr. 1; V. A. Fomina, *К вопросу о причинах развития производительных сил*, în *Доклады науки высшей школы*, 1959, nr. 1; D. Cesnokov, *Dezvoltarea forțelor de producție și a relațiilor de producție în perioada construcției desfășurate a comunismului*, în *Kommunist*, 1959, nr. 10; F. V. Konstantinov și P. N. Fedoseev, *Despre studierea bazelor filozofiei marxist-leniniste*, în *Probleme de filozofie*, 1960, nr. 2; D. K. Trifonov, *Производительные силы общества и их составные элементы*, în *Вестник Ленинградского Университета*, 1960, nr. 23.; A. Negucioiu, *Cu privire la elementele componente ale forțelor de producție*, în *Probleme economice*, 1960, nr. 1 și alții.

[1] *Manual de economie politică*, editat de Institutul economic de pe lîngă Academia de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1954; *Mic dicționar filozofic*, apărut în Edit. de stat pentru lit. politică, Moscova, 1954; *Bazele filozofiei marxiste*, apărută în Edit. de stat pentru lit. politică, Moscova, 1958; *Mic dicționar economic*, apărut în Edit. de stat pentru lit. politică, Moscova, 1958 etc.

[2] Și în țara noastră acest punct de vedere a avut o largă circulație, fiind îmbrățișat și azi de unii autori : Mihail Cernea, în broșura *Filozofia marxistă — materialismul dialectic și istoric*, E.S.P.L.P., București, 1956, este de părere că „forțele de producție ale societății sînt alcătuite din uneltele de producție, cu ajutorul cărora se produc bunurile materiale, și din oameni, care, datorită experienței lor în producție și a deprinderii de a munci, pun în mișcare uneltele de producție" (p. 56). În *Elemente de marxism-leninism*, manual pentru cl. XI, partea I, autorii (manualul este alcătuit de un colectiv de cadre didactice din învățămîntul superior) consideră că „forțele de producție sînt alcătuite din mijloacele de muncă și oamenii—forța productivă principală care, pe baza unei anumite experiențe de producție și deprinderi în muncă, creează bunurile materiale" (p. 88—89).

[3] Reprezentat în special de B. A. Ceaghin, A. G. Harcev și A. S. Mendelson. În țara noastră el și-a găsit concretizarea în *Cursul de economie politică*, editat de Ministerul Învățămîntului și Culturii, vol. I, Edit. de stat didactică și pedagogică, București, 1960.

motivul că obiectul muncii nu are un rol determinant în producție, consideră că el nu face parte din forțele de producție ale societății. Într-un mod clar, această părere este exprimată de către V.I. Suslov : „...Obiectul muncii, adică elementul în spre care este îndreptată munca omului, joacă un rol pasiv, în timp ce mijloacele de muncă apar ca transmițător al acțiunii omului asupra obiectului muncii" [1].

Este adevărat că importanța obiectului muncii în relația dintre om și natură nu este echivalentă cu a celorlalte elemente. De pildă, nu se poate aprecia că producătorii bunurilor materiale [2] și obiectul muncii au același rol în dezvoltarea producției, cu toate că aceste două elemente sînt indispensabile producției valorilor de întrebuințare : „*Natura* — spune Marx — este izvorul valorilor de întrebuințare în aceeași măsură ca și munca... [3]. Oamenii, purtătorii forței de muncă — după cum a subliniat Lenin — reprezintă factorul de cea mai mare importanță al întregului proces de producție. Ei sînt aceia care determină scopul producției, concep, confecționează, perfecționează și pun în mișcare uneltele de producție, creează din resurse naturale noi materii prime etc. Obiectul muncii, în schimb, îndeplinește în producție un rol mai modest, dar incontestabil. Această constatare însă nu invită cîtuși de puțin la excluderea obiectului muncii din forțele de producție, ci la cercetarea rolului său, a specificului său în comparație cu celelalte elemente ale forțelor de producție.

Urmărirea politicii economice științifice duse de partidul și statul nostru democrat-popular și a sarcinilor planului de dezvoltare a economiei naționale pe anii 1960—1965 confirmă faptul că obiectul muncii este un element activ în dezvoltarea socială, avînd locul său determinat în cadrul forțelor de producție ale societății noastre. Tocmai de aceea considerăm că în sprijinul tezei după care obiectul muncii face parte din categoria de forțe de producție stau nu numai motivele teoretice, ci și practica.

Făcînd bilanțul înfăptuirilor realizate între anii 1956 și 1960, raportul C.C. al P.M.R. la Congresul al III-lea arată că toate realizările în dezvoltarea economiei și culturii, în ridicarea nivelului de trai obținute în opera de construire a socialismului „sînt rodul muncii eroice a muncitorilor, țăranilor și intelectualilor" [4]. Această apreciere caracterizează clar rolul hotărîtor al forței de muncă în dezvoltarea continuă a țării noastre. De aceea, printre sarcinile planului de dezvoltare a economiei naționale în viitorii ani un loc de seamă îl ocupă cele privitoare la sporirea volumului și a calificării forței de muncă. Totodată însă nu trebuie omis faptul că partidul nostru, încă la Conferința națională din 1945, ținînd seama de rolul obiectului muncii în refacerea forțelor de producție distruse de război și în dezvoltarea lor ulterioară, a arătat că sarcina de a valorifica pentru

[1] V. I. Suslov, *Despre noțiunea marxistă de forțe de producție*, în *Analele romîno-sovietice*, seria filozofie, 1960, nr. 4, p. 49.

[2] Același lucru poate fi spus și despre mijloacele de muncă.

[3] K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, ed. a II-a, vol. II, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 10. În această afirmație, Marx se opune categoric tezei formulate de Smith și Ricardo — reprezentanți de seamă ai economiei politice clasice burgheze — , după care munca este izvorul oricărei avuții, și preluată de programul de la Gotha al social-democrației germane.

[4] *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn*, p. 15.

popor inepuizabilele bogății ale țării noastre este una dintre cele mai importante sarcini ce stau în fața sa. Mai tîrziu, analizînd rezultatele primului plan cincinal, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej a arătat că este caracteristic „pentru atenția pe care partidul și guvernul au acordat-o descoperirii și dezvoltării bazei de materii prime minerale din R.P.R."..., „faptul că cca. 34% din totalul investițiilor industriale s-au realizat în industria extractivă" [1]. În raportul C.C. al partidului prezentat de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej la Congresul al III-lea, realizarea planului dezvoltării impetuoase a economiei noastre naționale în următorii ani este strîns legată și de dezvoltarea obiectului muncii. Progresul multilateral al industriei în anii viitori este posibil „datorită condițiilor naturale favorabile ale țării noastre, care dispune de o bază variată de resurse de materii prime" [2].

Rolul obiectului muncii în dezvoltarea economiei țării noastre în anii de democrație populară iese în evidență în special în două direcții mai importante : în amplasarea celorlalte elemente ale forțelor de producție și în modificarea structurii economiei, a ponderii unor ramuri și subramuri ale economiei în ansamblul economiei naționale în funcție de resursele de materii prime, dar ținînd seama totodată în chip riguros de cerințele proporționalității și ale legii dezvoltării cu precădere a producției mijloacelor de producție, în raport cu producția bunurilor de consum.

În repartizarea geografică a industriei Romîniei în anii puterii populare se observă schimbări însemnate, ca urmare a tendinței de apropiere a întreprinderilor noi de bazele de materii prime, de resursele de bogății naturale exploatabile, care constituie unul dintre criteriile importante după care se orientează amplasarea noilor obiective industriale. Acest lucru se observă în mod pregnant în două ramuri industriale : industria chimică și industria de prelucrare a lemnului. Fabricile de produse sodice de la Ocna Mureșului și de la Govora sînt amplasate în apropierea zăcămintelor de sare și a masivelor de calcar, marele combinat chimic de la Borzești este situat în apropierea rafinăriei de petrol din Moldova etc. Combinatele de prelucrare a lemnului au fost de asemenea amplasate în apropierea bazelor de materii prime : Vatra Dornei (Regiunea Suceava), Tg.-Mureș (Regiunea Mureș-Autonomă Maghiară), Rîmnicu-Vîlcea (Regiunea Argeș). Aceleași considerente au dus la amplasarea marii fabrici de ciment de la Bicaz (Regiunea Bacău) în apropierea surselor de materie primă etc. [3].

În procesul dezvoltării industriei noastre socialiste s-a ținut seama de valorificarea superioară a bogatelor resurse de materii prime din țară. În vederea sporirii producției metalurgiei feroase și neferoase, ramură principală a industriei grele, ce furnizează economiei naționale materialul necesar confecționării celor mai însemnate și mai variate mijloace de producție, a crescut în mod simțitor industria extractivă a metalelor feroase

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al C.C. al P.M.R. la Congresul al II-lea a partidului*, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 43.

[2] *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn*, p. 30.

[3] *Monografia geografică a R.P.R.*, vol. II, partea I, *Geografia economică pe ramuri*, Edit. Acad. R.P.R., București, 1960, p. 316.

(de peste 7 ori în 1959 față de 1938) și neferoase. An de an se fac eforturi susținute în vederea lărgirii bazei de materii prime pentru aceste ramuri importante ale producției.

Pe baza materiilor prime interne s-a dezvoltat de asemenea și industria materialelor de construcții. Ca o consecință a dezvoltării ei continue, producția acestei ramuri a crescut în 1959 cu 347% în comparație cu anul 1950 luat ca bază (100), iar producția industriei materialelor de construcții (inclusiv extracția materialelor pentru construcții) a sporit de la 1,2% în 1938 la 3,5% în 1959 în producția industrială a țării.

În directivele planului de dezvoltare a economiei țării noastre pentru anii 1960—1965 se găsesc înscrise sarcini mari și complexe în vederea dezvoltării obiectelor muncii, fapt ce contribuie la dezvoltarea bazei tehnice-materiale a socialismului în țara noastră. Privite comparativ, obiectele muncii dețin în ansamblul celorlalte sarcini ale planului o pondere incomparabil mai mare decît o aveau în celelalte planuri anuale anterioare. Acest fapt ne îndreptățește să afirmăm că în economia țării noastre se constată o tendință de sporire a rolului acestui element al forțelor de producție în dezvoltarea socială. În aceste condiții, orice subapreciere teoretică a importanței obiectului muncii, pe lîngă faptul că ar dovedi o rupere a teoriei de practică, ar putea avea consecințe practice negative în procesul construirii socialismului.

În scopul dezvăluirii și punerii în valoare a tuturor bogățiilor naturale potențiale, Congresul al III-lea al P.M.R. acordă o atenție sporită activității geologice, care va primi între anii 1960— 1965 fonduri ce se ridică la 12 miliarde de lei. Numai în acest an se prevede execuția unui volum important de lucrări geologice, cu 15% mai mare decît în anul trecut. Făcînd bilanțul realizărilor și lipsurilor cercetărilor geologice efectuate în ultimii ani, raportul indică cîteva direcții principale spre care trebuie îndreptate eforturile: sporirea eficienței cercetărilor geologice la nivelul posibilităților create (de pildă, în industria petroliferă se prevede creșterea eficienței forajului de explorare în 1965 cu aproape 100% față de realizările din 1959), reducerea volumului lucrărilor sterile de explorare cu ajutorul unor lucrări prealabile de prospecțiuni care să prevadă studierea atentă a straturilor geologice, concentrarea lucrărilor geologice spre obiectivele de primă necesitate, cum sînt minereul de fier și zăcămintele de cărbuni. „Ritmul înalt de dezvoltare a economiei — se arată în raport — cere sporirea însemnată a rezervelor industriale de substanțe minerale utile și, în primul rînd, a minereurilor de fier. Este necesar să se intensifice lucrările de prospecțiuni și de pregătiri pentru exploatarea zăcămintelor de minereuri din Poiana Ruscă, Palazu și alte zone" [1]. În vederea creșterii bazei proprii de materii prime pentru metalurgia fierului, se prevede ca extracția minereului de fier să ajungă la circa 4 milioane tone, construindu-se noi mine și cariere cu o capacitate de producție anuală de 1,4 milioane tone minereuri. În 1961, producția de minereu de fier va crește

[1] *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn*, p. 39.

cu 20% față de 1960. Va intra în producție în 1962 mina de minereu de fier de la Căpuș-Cluj [1].

Susținătorii punctului de vedere conform căruia obiectul muncii nu face parte din forțele de producție, neținînd seama de deosebirea ce există între obiectul muncii și natură, mediul geografic, afirmă că numai un asemenea punct de vedere este compatibil cu o explicație materialistă, consecventă a vieții sociale. Admiterea obiectului muncii ca făcînd parte din forțele de producție ar duce la transmutarea izvorului dezvoltării sociale din interiorul societății în exteriorul ei, ar duce în mod inevitabil la „amestecarea fenomenelor sociale cu cele naturale", ar deschide posibilitatea unei interpretări greșite a categoriei de forțe de producție „în spiritul determinismului geografic" [2].

Această acuzație adusă celor ce includ obiectul muncii în forțele de producție este neîntemeiată. Ea nu ține seama de faptul că apărătorii acestei opinii, mergînd pe linia indicațiilor lui Marx, nu identifică obiectul muncii cu natura, cu mediul geografic, ci, dimpotrivă, subliniază deosebirea dintre ele. Așadar, teza potrivit căreia obiectul muncii este un element al forțelor de producție este întrutotul compatibilă cu teza fundamentală a materialismului istoric, că izvorul dezvoltării sociale se află în societatea însăși și nu în condițiile naturale externe.

Între natură, mediul geografic și obiectul muncii există o însemnată deosebire calitativă, asemănătoare cu aceea dintre posibilitate și realitate. Natura, mediul geografic reprezintă numai o uriașă sursă potențială de forțe de producție. Încă Marx a arătat faptul că natura nu este identică cu obiectul muncii, că ea este „primul izvor al tuturor mijloacelor și obiectelor de muncă" [3].

Această distincție ridică cel puțin două probleme mai însemnate: a) dacă există o concordanță între teza că obiectul muncii face parte din forțele de producție și teza lui Marx cuprinsă în scrisoarea către Annenkov, după care orice forță de producție este o forță dobîndită, rezultatul energiei aplicate a oamenilor și b) care este condiția esențială în procesul transformării acestor posibilități în realitate.

Cercetarea practicii social-istorice a oamenilor ilustrează pregnant faptul că fiecare generație stabilește un anumit contact cu natura, cu mediul geografic, determinat de modul lor de producție. De fiecare dată, pe fiecare treaptă de dezvoltare a societății, în funcție de nivelul atins de dezvoltarea mijloacelor de muncă, a forței de muncă, a științei și a relațiilor de producție, numai anumite laturi ale naturii și numai într-o anumită măsură devin obiecte ale muncii: „Abia mașina cu aburi — scria Engels — a scos în evidență însemnătatea întinselor zăcăminte de cărbuni ale Angliei; construcția de mașini lua naștere abia acum și o dată cu ea se

---

[1] *Expunerea la plenara C.C. al P.M.R. din 31 octombrie — 1 noiembrie 1960*, Edit. politică, București, 1960, p. 14.

[2] K. I. Suslov, *Despre noțiunea marxistă de forțe de producție*, în *Analele romîno-sovietice* seria filozofie, 1960, nr. 4, p. 52.

[3] K. Marx și F. Engels, *op. cit.*, p. 10.

trezi interesul pentru minele de fier, care furnizau materialul brut necesar acestor mașini" [1].

Istoria economiei țării noastre ne oferă și ea numeroase exemple ce ilustrează cele spuse. Iată unul dintre ele. Înainte de eliberarea țării noastre, cînd în economie dominau relațiile de producție capitaliste, goana după profituri ridicate cu minimum de investiții i-a făcut pe capitaliștii străini, ce dețineau în 1940 67,6% din totalul investițiilor în industria petrolului, și pe capitaliștii autohtoni să orienteze activitatea de foraj îndeosebi pe terenurile petrolifere deja cunoscute din fostul județ Prahova. În 1938, forajul de explorare reprezenta numai 17% din întregul volum al forajului. După naționalizarea principalelor mijloace de producție, forajul, atît cel de explorare cît și cel de exploatare, a fost considerabil extins și în celelalte regiuni ale țării. Ponderea forajului de explorare în regiunile petrolifere noi a crescut de la 50,9% în 1951 la 80,3% în 1958. În cursul primului plan cincinal au fost forați peste 4 milioane de metri, ceea ce echivalează cu numărul de metri forați în perioada 1921—1938, adică în decurs de 18 ani. Au fost deschise noi șantiere petrolifere în Oltenia și în alte regiuni ale țării. Ca urmare a acestei situații, ponderea producției diferitelor regiuni în extracția de petrol s-a schimbat foarte mult în anii puterii populare. Este neîndoielnic faptul că extinderea exploatărilor petrolifere și în alte regiuni ale țării a fost influențată și de dezvoltarea tehnicii petrolifere și a științei geologice, însă într-un mod hotărîtor ea poate fi explicată prin deosebirea calitativă dintre relațiile de producție existente în anii regimului burghezo-moșieresc și cele existente astăzi, prin rolul pozitiv pe care-l exercită relațiile de producție socialiste asupra dezvoltării forțelor de producție.

Rezultă că natura relațiilor de producție, la care se adaugă gradul de dezvoltare a celorlalte elemente ale forțelor de producție (mijloace de muncă, forța de muncă), a științei, influențează puternic procesul de atragere în producție a unor noi bogății naturale, fapt concludent în sprijinul ideii că obiectul muncii este o forță însușită.

S-ar putea aduce obiecția că din cele arătate nu reiese nici un element care să motiveze faptul că obiectul muncii este, prin el însuși, o forță dobîndită și astfel să-și merite atributul de forță de producție.

Întrucît această obiecție se poate aduce numai cînd este vorba de „lucrurile pe care munca nu face decît să le desprindă din legătura lor directă cu pămîntul" [2], numite de Marx „obiecte de muncă ce se găsesc în mod natural" [3] (peștele, lemnul, minereul rupt din filon etc.), vom încerca să demonstrăm că și acestea cuprind un element social, că și acestea înmagazinează muncă omenească.

---

[1] K. Marx și F. Engels, *op. cit.*, p. 260—261.
[2] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ed. a II-a, Edit. P.M.R., București, 1948, p. 186.
[3] *Ibidem.*

Este necesar pentru aceasta să facem o sumară incursiune în domeniul geologiei aplicate. Bogățiile naturale necunoscute pe care le deține un teritoriu geografic sau altul, pentru a deveni obiecte ale muncii trebuie să fie supuse unei munci prealabile complexe, cuprinzînd două faze mai importante : prospectarea și explorarea. Dacă în faza prospectării geologul este mai mult un cercetător ce se bizuie pe o anumită concepție geologică și pe o anumită tehnică de prospectare relativ restrînsă în determinarea zăcămintelor de substanțe utile, în faza de explorare el devine un îndrumător practic al unor lucrări ce angajează un volum destul de mare de diferite mijloace de muncă și de forțe de muncă. De-abia după ce explorarea, care are ca scop stabilirea rezervelor de substanță minerală utilă atît calitativ cît și cantitativ, stabilirea datelor privind utilitatea zăcămîntului în condițiile unei exploatări raționale și economice, stabilirea posibilității integrării zăcămintelor în circuitul economiei naționale etc., a fost îndeplinită, se poate trece în mod efectiv la exploatarea bogăției naturale respective. Din cele arătate reiese că rezerva industrială (acea parte din rezerva geologică a zăcămîntului care poate fi extrasă cu mijloacele actuale ale tehnicii), încă înainte de a fi supusă exploatării, cuprinde un anumit cuantum de muncă socială. Tocmai datorită acestui fapt, rezervele industriale supuse exploatării sînt nu numai produse ale naturii, ci și ale societății [1].

După ce am văzut că diferitele laturi, domenii ale naturii, ale mediului geografic, sînt apropriate de societate, devin posibilități de obiecte ale muncii pe măsura dezvoltării societății și ca urmare a unui efort depus de ea în această direcție, este necesar să subliniem faptul că condiția esențială a transformării în realitate a acestor posibilități este angrenarea lor în procesul de producție, alături de celelalte elemente ale sale : mijloacele de muncă și forțele de muncă.

În același timp, neidentitatea dintre mediul geografic și obiectul muncii mai are încă alte două aspecte : 1) mediul geografic constituie o sursă nu numai de obiecte ale muncii, ci și de unelte ale muncii (ca de exemplu apa, forța vîntului etc.) ; 2) nu toate obiectele muncii provin direct din natură. Unele din ele reprezintă rodul unei munci anterioare. De exemplu, substanțele petrochimice necesare industriei cauciucului sintetic nu se găsesc în natură în stare liberă, ci sînt rezultatul industriei de prelucrare a țițeiului ; oțelul pentru industria de prelucrare a metalelor și construcțiilor de mașini este produsul siderurgiei sau al metalurgiei negre.

Din acestea rezultă că obiectul muncii, element de esență socială, este deosebit calitativ de mediul geografic, care constituie doar o condiție naturală a producției. Ca atare, includerea obiectului muncii în forțele

[1] Privită în acest context teoretic, problema sporirii eficienței lucrărilor de prospecțiuni și explorare, subliniată în raportul C. C. al P.M.R. la Congresul al III-lea, se prezintă sub forma reducerii timpului de muncă socială necesar delimitării unor noi rezerve industriale.

de producție și admiterea rolului său activ în dezvoltarea societății, — în interacțiunea dialectică a tuturor elementelor procesului de producție — nu înseamnă o abatere de la spiritul științific ci se încadrează perfect în explicația adecvată, materialist-dialectică a mecanismului dezvoltării sociale.

Limitarea conținutului categoriei de forțe de producție la două elemente, mijloacele de muncă și oamenii, posesori ai unor experiențe în producție și deprinderi în muncă, ciunteşte gnoseologic relația obiectivă dintre om și natură, materializată în forțele de producție. Ea lasă în umbră și nu explică o latură importantă a relației amintite: obiectul asupra căruia omul acționează înarmat cu mijloacele de muncă. Din această cauză devine imposibilă înțelegerea procesului de producție care — așa după cum a subliniat Marx de nenumărate ori — nu este altceva decît această relație în acțiune: „Munca este în primul rînd un proces între om și natură, proces în care omul efectuează, reglementează și controlează prin acțiunea sa proprie schimbul de materii dintre el și natură" [1]. Pentru a reflecta în categoria de forțe de producție esența forțelor de producție, a acestei interacțiuni dintre om și natură prin intermediul mijloacelor de muncă, trebuie să ne referim în mod obligatoriu la trei elemente componente și nu numai la două.

În ediția din 1959 a *Manualului de economie politică*, se arată, în acest sens, că *obiectele muncii și mijloacele de muncă* alcătuiesc *mijloacele de producție* care, împreună cu *forța de muncă*, constituie conținutul forțelor de producție [2].

★

Pornind de la indicația metodologică deosebit de prețioasă pentru studiul vieții sociale, expusă de Marx în *Contribuții la critica economiei politice*, potrivit căreia producția poate fi studiată sub două aspecte: a) sub aspectul ei general („*Producția în general* este o abstracție, dar o abstracție rațională atît timp cît scoate realmente în evidență și fixează ceea ce este comun și ne scutește deci de repetiții") [3], și b) sub aspectul ei particular (în acest sens, Marx spunea: „...Cînd e vorba de producție, e întotdeauna vorba de producția pe o treaptă determinată de dezvoltare socială — de producția indivizilor sociali") [4], A. Negucioiu, abordînd într-un mod deosebit problema componenței categoriei de forțe de producție, a adus în discuția amintită unele idei noi, care, după părerea noastră, suscită cîteva observații.

Rezumativ, considerațiile sale sînt următoarele: determinarea forțelor de producție ca unitate dialectică a mijloacelor de muncă, a obiectelor muncii și a forței de muncă rezultă „din analiza procesului simplu de muncă, indiferent de forma socială pe care o îmbracă" [5]. „Determi-

[1] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ed. a II-a, Ed. P.M.R., 1948, p. 185.

[2] *Политическая экономия — Учебник*, ed. a III-a, revăzută, Moscova, Gospolitizdat, 1958, p. 8.

[3] K. Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, E.S.P.L.P., București, 1954, p. 208.

[4] *Ibidem*, p. 207.

[5] A. Negucioiu, *Cu privire la elementele componente ale forțelor de producție*, în *Probleme economice*, 1960, nr. 1.

narea mai largă a elementelor componente ale forțelor de producție rezultă din analiza procesului de producție ca unitate a raportului dintre om și natură și a raporturilor dintre oameni" [1]. Analizate din acest punct de vedere, forțele de producție se dovedesc a avea un conținut mai larg, incluzînd activitatea comună (cooperație și diviziunea muncii), precum și științele naturii și tehnice. „Cu alte cuvinte, în acest din urmă caz s-a avut în vedere și forma socială de existență a forțelor de producție ale societății, care nu poate să nu dea acestora un caracter social, un conținut social-economic determinat" [2]. Aceasta este calea abordării concrete a conținutului categoriei de forțe de producție.

Un punct de vedere asemănător a susținut și economistul sovietic V.N. Cerkoveț [3]. El scria: „componența forțelor de producție ale societății poate fi lărgită pe seama includerii științelor naturii și tehnice, precum și pe seama activității comune (cooperația și diviziunea muncii)".

Această părere a autorilor mai sus-citați nu ni se pare pe deplin îndreptățită, în primul rînd pentru că tratează problema conținutului concret al forțelor de producție ca pe o însumare a elementelor simple ale oricărui proces de producție și, în al doilea rînd, pentru că includ cooperația și diviziunea muncii atît în forțele de producție, cît și în relațiile de producție.

După cum se știe, definiția marxistă a forțelor de producție ca „raporturi istorice formate — între oameni și natură" [4], cu specificarea elementelor simple ce intră în componența lor — forța de muncă, uneltele de producție și obiectul muncii — exprimă doar conținutul general al oricărui proces de producție și laturile sale indispensabile. Ea oglindește faptul obiectiv că activitatea oamenilor asupra naturii, formată din cele trei verigi elementare, indiferent de forma socială pe care o îmbracă, reprezintă o necesitate indispensabilă a societății omenești. Procesul de muncă, spune Marx, „înfățișat în elementele sale simple și abstracte, este o activitate îndreptată asupra unui scop, urmărind confecționarea unor valori de întrebuințare, este apropierea elementului natural pentru trebuințele omenești, este .... condiția naturală permanentă a vieții omenești" [5]. În *Contribuții la critica economiei politice*, Marx arată că producțiile diferitelor epoci au unele determinări comune („anumite determinări vor fi comune epocii celei mai moderne, ca și celei mai vechi") [6], fără de care nu va putea fi concepută nici o producție [7]. După cum rezultă din concretizarea acestor idei, elementele simple, abstracte ale procesului de muncă reprezintă tocmai astfel de determinări. Una dintre aceste determinări, spune Marx, constă în aceea că „nici un fel de producție, nu e posibilă fără un instrument de producție, chiar dacă acest

[1] A. Negucioiu, *Cu privire la elementele componente ale forțelor de producție*, în *Probleme economice*, 1960, nr. 1.

[2] *Ibidem.*

[3] *К вопросу о марксистском понятии производительных сил*, în *Вестник Московского Университета*, 1958, nr. 2.

[4] K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 3, Edit. politică, București, 1958, p. 39.

[5] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 191.

[6] Idem, *Contribuții la critica economiei politice*, p. 208.

[7] *Ibidem.*

instrument nu e decît mîna" [1]. De asemenea, „subiectul, comunitatea și obiectul, natura, sînt aceleași" [2] pentru orice producție.

Deoarece determinările „comune tuturor treptelor producției pe care rațiunea le fixează drept generale... nu sînt decît momente abstracte care nu explică nici o treaptă istorică reală de producție" [3], definiția marxistă a forțelor de producție, așa cum am urmărit-o, presupune implicit următoarea precizare: forțele de producție nu sînt întotdeauna aceleași, ci sînt determinate istoric, urmînd în dezvoltarea lor o linie ascendentă. În felul acesta, deși conținutul abstract-logic al categoriei amintite nu se schimbă, el fiind valabil pentru toate orînduirile sociale, manifestarea concretă a forțelor de producție este mereu alta. Ceea ce se schimbă este doar conținutul ei concret-istoric. „În măsura în care procesul de muncă nu este decît un proces între om și natură, — spunea Marx — elementele lui simple rămîn comune tuturor formelor lui sociale de dezvoltare. Dar fiecare formă istoricește determinată a acestui proces dezvoltă mai departe bazele lui materiale și formele lui sociale" [4]. De aceea studierea unor probleme importante legate de forțele de producție, ca nivelul lor de dezvoltare, ritmul dezvoltării lor, rolul diferitelor cauze în dezvoltarea lor, felul și gradul influenței pe care o exercită asupra lor relațiile de producție etc., trebuie făcută ținîndu-se seama întotdeauna de treapta istorică de dezvoltare a societății. Că Marx și Engels au ținut seama de acest fapt ne-o dovedește cu prisosință analiza pe care au făcut-o, în *Manifestul Partidului Comunist*, stării diferite a forțelor de producție la sfîrșitul orînduirii feudale și în orînduirea capitalistă aflată la mijlocul secolului trecut. Cercetarea conținutului concret-istoric al forțelor de producție în capitalism i-a dus la elaborarea tezei științifice a pieirii inevitabile a societății capitaliste și a înlocuirii ei cu societatea socialistă, concluzie de o importanță excepțională pentru mișcarea muncitorească. Relațiile capitaliste devenite o frînă în calea dezvoltării impetuoase a forțelor de producție trebuiau înlăturate de către proletariat prin revoluția socialistă.

Conținutul concret al forțelor de producție nu se evidențiază prin aceea că numărul elementelor lor sporește ca urmare a interacțiunii conținutului și formei producției, ci prin starea diferită, specifică, în fiecare etapă a dezvoltării istorice, a elementelor forțelor de producție comune tuturor epocilor.

Dacă am lua oricare dintre elementele forțelor de producție comune tuturor orînduirilor sociale și le-am analiza pe trepte diferite de dezvoltare a societății, vom observa că ele se modifică într-o etapă dată a istoriei mai încet sau mai repede, ajungînd de fiecare dată la niveluri specifice de dezvoltare, caracterizate printr-un anumit volum și printr-o structură calitativă diferită.

De pildă, starea și modalitatea dezvoltării uneltelor de producție în țara noastră în anii regimului burghezo-moșieresc și în anii regimului democrat-popular sînt categoric diferite. Industria constructoare de mașini,

[1] K. Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, p. 208.
[2] *Ibidem*.
[3] *Ibidem*, p. 212.
[4] K. Marx, *Capitalul*, vol. III, partea a II-a, p. 829.

ramură hotărîtoare a industriei, lipsea aproape cu desăvîrșire în Romînia burghezo-moșierească, fapt recunoscut chiar și de către unii ideologi burghezi. Producția națională acoperea numai circa 5% din necesitățile de mașini și utilaje. În 1938, întreaga valoare a industriei constructoare de mașini se ridica numai la 13,5 miliarde de lei, în timp ce importul de mașini și unelte a fost în același an de 10,8 miliarde de lei, adică de circa 32% din valoarea întregului import [1]. Greutatea specifică a acestei ramuri în producția industrială globală reprezenta în același an numai 10,2% [2]. De pe lista principalelor produse industriale lipseau turbinele cu aburi, mașinile-unelte pentru așchierea metalelor, instalațiile de foraj, escavatoarele, tractoarele etc. În anii regimului democrat-popular, greutatea specifică a industriei constructoare de mașini și a producției metalelor în producția industrială globală a crescut simțitor, de la 13,3% în 1950 la 18,8% în 1955, ajungînd la 22,9% în anul 1959 [3]. Spre deosebire de ritmul lent și însoțit de întreruperi, ca urmare a crizelor economice, caracteristic dezvoltării acestei ramuri, ca de altfel întregii economii naționale înainte de 23 August 1944, în anii construcției socialiste ea s-a dezvoltat pe o linie puternic ascendentă, într-un ritm mediu anual de 19,2% între anii 1951 și 1959 [4]. În 1960, producția acestei ramuri a industriei grele a fost de peste două ori mai mare decît în 1955 și de 10 ori mai mare decît în 1938. Pentru anii 1960—1965, Directivele Congresului al III-lea al P.M.R. prevăd o dezvoltare de 2,2 ori mai mare a industriei constructoare de mașini, depășind creșterea medie a industriei în ansamblu. Schimbări însemnate s-au produs în anii regimului democrat-popular și pe linia calității uneltelor de producție.

În concluzie, se poate spune că cunoașterea conținutului concret al forțelor de producție impune analiza profundă și multilaterală a fiecărui element indispensabil oricărei producții. Aceasta este calea de urmat pentru cunoașterea gradului de dezvoltare a forțelor de producție, care — așa după cum a arătat Plehanov — nu este altceva decît „măsura puterii omului asupra naturii" [5].

În afara celor de mai sus, problemele dezbătute de A. Negucioiu în articolul din *Probleme economice* mai suscită de asemenea o observație în legătură cu includerea activității comune — cooperație și diviziunea muncii — în cadrul forțelor de producție.

Să vedem mai întîi motivele pentru care cooperația și diviziunea muncii sînt considerate elemente ale forțelor de producție. Aceste fenomene sociale sînt socotite, dintr-un punct de vedere, relații de producție — ele depind de nivelul de dezvoltare a forțelor de producție și exprimă modul de existență socială a forțelor de producție, iar din alt punct de vedere sînt forțe de producție deoarece, ca moduri specifice de realizare a activității comune, dezvoltă ele însele o nouă forță productivă a muncii.

---

[1] Vezi I. P. Oleinik, *Dezvoltarea industriei Romîniei în anii regimului democrat-popular*, Edit. politică, București, 1960, p. 257.

[2] *Anuarul statistic al R.P.R.*, 1960, p. 140.

[3] *Ibidem.*

[4] *Ibidem*, p. 138.

[5] G. V. Plehanov, *Contribuții la dezvoltarea concepției materialiste asupra istoriei*, în *Opere alese*, vol. 1, Edit. politică, București, 1958, p. 546.

„Cooperația în producție și diviziunea muncii nu exprimă numai modul de existență socială a forțelor de producție, ci ele însele dezvoltă o nouă forță productivă socială a muncii" [1]. „Diviziunea muncii, generînd o nouă forță productivă socială a muncii, reprezintă un element ce intră în componența forțelor de producție" [2]. Cooperația și diviziunea muncii, după cum se observă, sînt considerate ca elemente ale forțelor de producție, plecîndu-se de la ideea, desigur justă, că ele sporesc forța productivă socială a muncii.

Pentru a vedea dacă acest argument este suficient pentru a include cooperația și diviziunea muncii în forțele de producție, trebuie să vedem ce înțelegea Marx prin forța productivă (productivitate) a muncii și care sînt elementele care o influențează. În felul acesta vom putea afla dacă toate fenomenele sociale care sporesc forța productivă a muncii sînt sau nu forțe de producție și, ca atare, dacă este justificată ideea că cooperația și diviziunea muncii sînt elemente ale forțelor de producție deoarece sporesc forța productivă a muncii.

Forța productivă a muncii indică timpul de muncă socialmente necesar pentru producerea unei mărfuri. Prin mărirea forței productive a muncii, Marx înțelegea „*o transformare în procesul de muncă*, transformare prin care timpul de muncă socialmente necesar pentru producerea unei mărfi este redus, prin care deci o cantitate mai mică de muncă dobîndește forța pentru a produce o cantitate mai mare de valoare de întrebuințare" [3]. Această transformare presupune revoluționarea „*condițiilor tehnice și sociale* (subl. ns.) ale procesului de muncă, adică însuși *modul de producție*" [4]. Marx a avut în vedere, după părerea noastră, atunci cînd a denumit forțe productive sociale ale muncii numai acele fenomene care duc la sporirea forței productive a muncii ce decurge din revoluționarea condițiilor sociale de producție (a relațiilor de producție). Printre acestea el a inclus nu numai cooperația și diviziunea muncii, ci și continuitatea în producție [5]. În acest sens ni se par semnificative următoarele idei ale lui Marx în legătură cu diviziunea manufacturieră a muncii: „Prin descompunerea activității meșteșugărești, prin specializarea uneltelor de muncă, prin formarea muncitorilor parțiali, prin gruparea și combinarea lor într-un mecanism de ansamblu, diviziunea manufacturieră a muncii efectuează diferențierea calitativă și proporționalitatea cantitativă a proceselor sociale de producție, deci o anumită *organizare a muncii sociale* și dezvoltă în același timp, prin aceasta, o forță productivă nouă, socială a muncii. Ca formă specific *capitalistă* a procesului social de producție — și pe bazele istorice date ea nu s-a putut dezvolta decît în forma *capitalistă* — ea nu este decît o metodă deosebită de a produce *plusvaloarea* relativă" [6].

---

[1] *Probleme economice*, 1960, nr. 1.
[2] *Ibidem*.
[3] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 299.
[4] *Ibidem*.
[5] *Ibidem*, vol. II, Ed. P.M.R., 1951, *Continuitatea însăși este o forță productivă a muncii*, p. 231.
[6] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, Ed. P.M.R., 1949, p. 141.

Din cele arătate rezultă, credem, cu claritate faptul că nu se poate pune semn de egalitate între elementele forțelor de producție și totalitatea factorilor care duc la sporirea forței productive a muncii. După cum se știe, un rol hotărîtor în dezvoltarea forțelor de producție și sporirea forței productive a muncii îl au relațiile de producție.

Relațiile de producție, adică forma în care există și se desfășoară dezvoltarea forțelor de producție, manifestă în dezvoltarea lor o relativă independență față de nivelul forțelor de producție, concretizată într-un rol pozitiv cînd ele corespund nivelului de dezvoltare a forțelor de producție, sau negativ cînd : „Din forme ale dezvoltării forțelor de producție, aceste relații se prefac în cătușe ale lor" [1]. Prin prisma acestor considerații poate fi explicat rolul cooperației și al diviziunii muncii în procesul producției materiale, ca elemente ale relațiilor de producție, fără a fi necesar să le socotim și elemente ale forțelor de producție.

Includerea cooperației și a diviziunii muncii și în cadrul relațiilor de producție și în cadrul forțelor de producție poate duce la ștergerea deosebirilor esențiale dintre cele două laturi ale procesului de producție. Este neîndoielnic faptul că între elementele fundamentale ale producției materiale se stabilește un raport dialectic complex, însă aceasta nu ne îndreptățește să omitem deosebirile fundamentale dintre ele, ca rezultat al faptului că forțele de producție reprezintă *conținutul* producției, iar relațiile de producție *forma* ei. Marx arăta : „dialectica noțiunilor de forță productivă (mijloace de producție) și relații de producție, o dialectică ale cărei limite trebuie determinate și care nu desființează deosebirea reală" [2].

Problema includerii științelor naturii și a științelor tehnice în conținutul categoriei de forțe de producție nu poate fi privită în același mod cu problema includerii unor elemente ale relațiilor de producție, urmărită mai înainte. De aceea ea necesită o tratare aparte.

Științele naturii și științele tehnice au un rol incontestabil în dezvoltarea producției. Nu întîmplător P.C.U.S., P.M.R. și celelalte partide comuniste și muncitorești din țările socialiste dau o atît de mare atenție dezvoltării lor. Referindu-se la învățătura lui Lenin potrivit căreia socialismul este de neconceput fără tehnica marii industrii, fără o tehnică bazată pe ultimul cuvînt al științei moderne, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej a arătat în raportul prezentat la Congresul al III-lea al partidului că „socialismul asigură un cîmp nelimitat de aplicare a cuceririlor științei și tehnicii. Pentru realizarea unui ritm înalt de creștere a producției, lărgirea continuă a activității economice și social-culturale, reducerea treptată a duratei zilei de muncă sînt necesare un număr tot mai mare de forțe de muncă și sporirea neîncetată a productivității muncii, pe baza introducerii tehnicii noi în toate ramurile economiei și aplicării în practică a cuceririlor științei moderne" [3]. Pe linia dezvoltării și aplicării științei în producție în țara noastră se înscrie și hotărîrea C.C. al P.M.R. și a Consiliului de Miniștri al R.P.R. cu privire la ridicarea nivelului tehnic al producției, din iulie 1960.

[1] K. Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, E.S.P.L.P., 1954, p. 9—10.
[2] *Ibidem*, p. 236.
[3] *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn*, p. 6.

Însă această constatare, care trebuie întregită cu sublinierea faptului că relațiile de producție au o mare influență în ce privește folosirea științei în producție și dezvoltarea ei, nu este o motivare suficientă pentru a include fără rezerve științele naturii și științele tehnice în cadrul forțelor de producție. Nu putem include toate laturile științelor naturii și ale științelor tehnice în forțele de producție fără a nu cădea într-o identificare a unor fenomene sociale diferite. De exemplu, ideile științifice încă neexperimentate în laborator nu fac parte din forțele materiale de producție, ele constituind doar forme ale conștiinței sociale. Prin partea lor interpretativă, care are un caracter de clasă, științele naturii și științele tehnice fac parte din suprastructură.

Unele laturi ale științelor naturii și științelor tehnice fac parte din forțele de producție, dar nu ca un element nou al acestora. Ele se găsesc disparate în elementele obligatorii oricărei acțiuni a omului asupra naturii, indicînd împreună cu alți factori nivelul de dezvoltare a acestor elemente și a forțelor de producție în ansamblu. La acest lucru s-a referit Marx cînd a afirmat că gradul de dezvoltare a uneltelor de muncă este un indice care ne arată în ce măsură știința s-a transformat într-o forță de producție [1].

Mecanizarea producției, automatizarea complexă, folosirea proceselor tehnologice înaintate, valorificarea economicoasă a rezervelor energetice și a substanțelor minerale, folosirea energiei atomice în scopuri industriale, fabricarea materialelor plastice etc. presupun o înaltă dezvoltare a științelor naturii și a științelor tehnice și participarea lor efectivă în procesul producției materiale. Orice mașină și instrument folosite astăzi în producție, oricît de simple ar fi ele, fără să mai vorbim de mașinile-unelte automate cu operații multiple (cu program), mașinile de copiat electronice etc., fără de care nu este posibilă o industrie modernă, constituie o forță materializată a științei. Ele nu sînt construite de către natură, ci de mîna omului, ajutate de creierul omenesc. Ele sînt produse ale științelor naturii și, în special, ale științelor tehnice, care intră, sub acest raport, în componența forțelor de producție. Cercetarea științifică în stadiul actual de dezvoltare a științei solicită folosirea unor importante construcții și instalații (ca de exemplu laboratoare, reactoare atomice, ciclotroane etc.) care sporesc mijloacele de producție ale societății. Mînuirea complicatelor unelte de producție de care dispune în prezent omenirea nu poate fi realizată decît de muncitori și tehnicieni cu înalte cunoștințe tehnice-științifice. Cunoștințele științifice asimilate de către producătorii bunurilor materiale devin un factor de o reală însemnătate în creșterea producției sociale, o adevărată forță de producție.

★

În încheiere, trebuie să arătăm că cele cuprinse în articolul de față nu au pretenția de a da o soluție completă problemei ridicate. Ele au doar modestul rol de a exprima cîteva observații pe marginea discuției amintite la începutul acestor rînduri.

[1] Vezi manuscrisele inedite ale lui K. Marx, în *Bolșevik*, 1939, nr. 11—12, p. 61—63, 65.

TIMPUL ORGANIC SAU BIOLOGIC

DE

N. ZAHARIA
(Catedra de biologie medicală a Institutului de medicină din Iaşi)

Cercetătorii sovietici Urmanţev şi Trusov analizează într-un studiu caracterele particulare ale spaţiului în natura vie[1]. Ei constată că studierea formelor concrete ale spaţiului şi timpului în diferitele domenii ale lumii materiale este încă la începutul ei şi că această cercetare trebuie să constituie o preocupare atît pentru filozofi, cît şi pentru cercetătorii ştiinţelor naturii.

În diferitele lucrări ale unor biologi şi medici putem găsi referiri la unele aspecte ale relaţiilor temporale în natura vie: o parte din aceste lucrări sînt menţionate în studiul de faţă. Analize globale ale acestor relaţii lipsesc însă. Încercări în această privinţă se găsesc în lucrările lui Lecomte du Noüy[2] şi A. Carrel[3]; acestea sînt însă incomplete, interesînd numai cîteva dintre laturile relaţiilor temporale, referitoare mai cu seamă la timpul fiziologic. În cartea sa, Carrel dezvoltă concepţii idealiste, reacţionare şi antiştiinţifice (natura biologică a claselor sociale, apologia darvinismului social şi a eugeniei burgheze, apărarea „metapsihicii" şi misticismului etc.). Totuşi, atît Carrel cît şi Lecomte du Noüy consideră în general timpul fiziologic dintr-un punct de vedere materialist, atribuindu-i explicit şi implicit o existenţă reală, obiectivă şi caractere particulare distincte de timpul fizic, extern.

Nu cunoaştem vreun studiu filozofic asupra timpului în biologie făcut de pe poziţii materialist-dialectice[4]. În cele ce urmează vom încerca să schiţăm o analiză mai cuprinzătoare a timpului biologic, insistînd asupra

[1] Urmanţev I. A. şi Trusov I. P., *Despre specificul formelor şi relaţiilor spaţiale în natura vie*, în *Voprosî filosofii*, 1958, nr. 6, p. 52.

[2] Lecomte du Noüy, *Le temps et la vie*, Gallimard, Paris, 1936.

[3] Carrel A., *Omul, fiinţă necunoscută*, Edit. Cugetarea, Bucureşti, 1944.

[4] Într-o comunicare recentă a lui F. Wiener, de la Institutul medico-farmaceutic din Tg.-Mureş, sînt studiate unele probleme ale spaţiului şi timpului în natura vie. Problema timpului ocupă însă un loc redus şi este limitată la cîteva aspecte ale metabolismului şi ale dezvoltării ontogenetice. Mulţumim autorului pentru bunăvoinţa de a ne fi pus la dispoziţie lucrarea în manuscris, în scopul studierii ei.

laturilor filozofice, urmînd ca aspectele biologice să fie tratate mai detaliat cu alt prilej.

★

Poziția filozofiei materialist-dialectice cu privire la timp (și spațiu) este bine cunoscută din lucrările lui Engels și Lenin [1]. Ea este expusă în cîteva lucrări mai recente ale unor cercetători sovietici, ca Aronov [2], Korneeva [3] și, în special, Sviderski [4].

Timpul ca formă obiectivă de existență a materiei în mișcare este indisolubil legat de materie, mișcare și spațiu, cu care formează o unitate. Între timp (și spațiu), pe de o parte, și materia în mișcare, pe de altă parte, se stabilește o unitate indisolubilă. „Mișcarea este esența timpului și spațiului", scria Lenin [5]. Această unitate se exprimă și în faptul că lipsa de uniformitate a materiei și a mișcării trebuie să determine lipsa de uniformitate a spațiului și timpului în care materia se mișcă [6].

Se știe că materia este diferită (chimic și fizic) în diferitele corpuri materiale: astfel de exemplu, pe cînd lumea astrală este constituită în cea mai mare parte (99%) din hidrogen și heliu, natura vie are drept compus caracteristic proteina.

Sînt de asemenea bine cunoscute formele principale ale mișcării materiei: mecanică, fizică, chimică, biologică, socială.

În concordanță cu această lipsă de uniformitate a materiei și mișcării, este logic să presupunem că, de exemplu, materiei vii și mișcării biologice trebuie să-i corespundă forme particulare de spațiu și timp; acest lucru a atras însă pînă în prezent mai puțin atenția.

În ce privește spațiul, în studiul lor [7] Urmanțev și Trusov constată că materia vie prezintă o serie de particularități spațiale, printre care: formele externe specifice și originale la animale și plante; organizarea spațială caracteristică a celulelor și a moleculelor de proteine și acizi nucleici; tipurile de simetrie ale organismelor; caracterul asimetric pe plan molecular al protoplasmei, cu predominarea fie a formelor stîngi, fie a celor drepte; aspectul morfologic al formelor (organismelor) vii, cu linii și suprafețe curbe care nu se încadrează în geometria euclidiană,

---

[1] F. Engels, *Anti-Dühring*, secț. I, cap. V; F. Engels, *Dialectica naturii*, articolul *Despre incapacitatea lui Nägeli de a cunoaște infinitul*; V. I. Lenin, *Materialism și empiriocriticism*, cap. III, par. 5; V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 45—232.

[2] Aronov R. A., *Despre ipoteza discontinuității spațiului și a timpului*, în *Probleme filozofice (Voprosî filosofii)*, 1957, nr. 3, p. 106.

[3] Korneeva A. I., *Spațiul și timpul, forme de existență a materiei*, în *Probleme de materialism dialectic*, I.S.R.S., 1958 (litogr.).

[4] Sviderski V. I., *Spațiul și timpul*, Edit. științifică, București, 1960.

[5] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, p. 233.

[6] „Proprietățile spațiului și timpului sînt determinate de proprietățile mișcării materiei" (Aronov, *op. cit.*, p. 5). „Relativitatea spațiului și timpului se exprimă în dependența însușirilor lor concrete (ca forme de existență ale materiei în mișcare) față de diferitele forme și stări ale materiei în mișcare" (Sviderski, *op. cit.*, p. 68).". . . Specificul calitativ al formelor concrete ale materiei în mișcare determină particularitățile de spațiu și timp ale corpurilor concrete din sistemul material, tot astfel după cum particularitățile de spațiu și timp ale sistemului material trebuie să exercite influență asupra proceselor din cadrul sistemului respectiv, precum și asupra corpurilor înconjurătoare care se găsesc în interacțiune cu el" (Korneeva, *op. cit.*, p. 21). Ideea a fost exprimată încă din antichitate, de Aristotel (vezi Aronov, *op. cit.*, p. 5).

[7] Urmanțev I. A. și Trusov I. P., *op. cit.*, p. 52.

ci în cea a lui Riemann; legătura dintre aspectele spațiale și metabolism; caracterul adaptativ al structurilor din natura vie, ca efect al selecției naturale. „Toate acestea nu pot — arată autorii citați mai sus — să nu ducă la concluzia că spațiul organismelor are un caracter specific. Acest spațiu ar fi just să fie numit spațiu biologic" [1].

Autorii exprimă explicit ideea că nu numai spațiul, dar și timpul trebuie să prezinte anumite particularități în domeniul naturii vii.

Particularitățile timpului biologic fac obiectul rîndurilor de mai jos.

★

Timpul biologic are aceleași trăsături caracteristice principale ca și timpul în genere: caracterul obiectiv al existenței sale, ireversibilitatea și curgerea unidimensională. Printr-o serie de trăsături însă, el se deosebește atît de timp (categoria de maximă generalitate), cît și de alte forme concrete de timp.

1) Mișcarea organică sau biologică are loc pe mai multe trepte sau nivele: dezvoltarea cosmică a vieții (în sensul apariției pe un corp astral a materiei vii și a evoluției sale pînă la dispariție; în cazul Pămîntului ne referim la apariția și dezvoltarea biosferei); dezvoltarea filogenetică a materiei vii (evoluția speciilor sau a naturii vii în ansamblu); desfășurarea (mișcarea) proceselor fiziologice (morfofiziologice) în fiecare organism; desfășurarea proceselor psihice la unele organisme animale, activitatea nervoasă superioară, gîndirea (la om); mișcarea materiei organice pe plan microscopic (celular) și submicroscopic (supramolecular, leptonic; molecular; atomic).

Pornind de la presupunerea că fiecare dintre aceste nivele are trăsături particulare în privința modului de mișcare (dezvoltare, evoluție), deducem că și timpul în care se desfășoară procesele la aceste nivele diferite prezintă anumite particularități (referindu-se la spațiu, Urmanțev și Trusov [2] descriu particularitățile spațiale ale moleculelor, organitelor, celulelor, organismului întreg).

Este, de pildă, ușor de scos în evidență faptul că, în comparație cu miliardele de ani necesare evoluției naturii anorganice pînă la formarea proteinelor, timpul de sinteză a proteinelor în organismele vegetale actuale, care se apreciază cu minutele și orele, este atît de mic, încît valoarea sa rămîne lipsită de semnificație pentru primul proces.

În expunere denumim timpul de desfășurare a dezvoltării materiei vii pe diferitele trepte după treapta respectivă: timp astral (planetar), timp filogenetic, timp ontogenetic, timp fiziologic, timp psihic, timp organic microscopic și timp organic submicroscopic.

Desfășurarea mișcării și a dezvoltării fiecărui organism viu, concomitent pe mai multe planuri temporale, constituie una din particularitățile materiei vii.

2) Spre deosebire de timpul existenței materiei în general, care este nelimitat, veșnic — la fel ca și materia și mișcarea ei —, timpul

[1] Urmanțev I. A. și Trusov I. P., *op. cit.*, p. 61.
[2] *Ibidem*, p. 52.

biologic este limitat la durata existenței biosferei, la fel ca și însăși existența materiei vii și a formei ei particulare de mișcare, viața.

Această durată se cifrează la intervale de timp de același ordin cu cele în care decurge existența astrelor și planetelor în Univers : vechimea biosferei este evaluată la aproximativ 2 miliarde de ani, iar a Pămîntului la 5—6 miliarde de ani.

Din 1938 se știe că sistemele planetare de tipul sistemului solar nu sînt un atribut exclusiv al Soarelui, ci apar și în cazul altor astre. Existența vieții pe unele din aceste planete este foarte probabilă : Fesenkov (1956) apreciază că ea ar putea exista cu probabilitate pe 120 000 de planete din cele 120 de miliarde de astre cîte alcătuiesc galaxia noastră[1]. Deoarece Universul este infinit, constituit dintr-un număr infinit de aștri și galaxii, deducem că și numărul planetelor cu biosferă trebuie să fie infinit[2]. Aceasta nu schimbă însă ideea că fiecare biosferă în parte este în mod necesar limitată în timp.

Pe de altă parte, între diferitele biosfere existente în Univers este greu de presupus că ar exista o legătură de continuitate în timp.

3) Dezvoltarea în timp a naturii vii are un caracter progresiv. O dezvoltare progresivă de mare amploare a avut loc în seria de transformări desfășurate în timp îndelungat care au ridicat treptat materia anorganică la complexitatea materiei vii și au determinat apariția unei forme superioare a mișcării materiei, mișcarea organică, sau viața[3].

Progresul se manifestă însă și pe diferitele planuri ale evoluției filogenetice. Într-o lucrare recentă (1958), K. M. Zavadski a analizat unele aspecte ale progresului în natura vie[4].

Caracterul progresiv al evoluției în timp a biosferei se manifestă cel mai pregnant în cazul acelei succesiuni de forme care, începînd de la prima materie vie, a dus la formarea omului, a gîndirii și societății (ceea ce J. Huxley, în 1945, a numit „progres nelimitat", iar K. M. Zavadski, în 1958, „calea principală a dezvoltării progresive a naturii vii"). În dezvoltarea sa, biosfera a realizat prin om trecerea la gîndire și la cea mai înaltă formă a mișcării materiei, mișcarea socială.

Progresul, ca dezvoltare de la simplu la complex, este evident și în celelalte direcții ale evoluției filogenetice, chiar dacă aceste direcții nu au ajuns la apariția unei noi forme de mișcare a materiei.

A. N. Severțov a enunțat noțiunea de „progres biologic". Prin aceasta el înțelege „cazul cînd un grup de animale sau plante, care trăiesc în condiții favorabile, crește cu timpul mult în număr, fapt în urma căruia se răspîndește în locuri noi (sporire a mediului geografic), iar apoi, adaptîndu-se la noile condiții de existență, grupul se divide în noi grupuri sistematice (varietăți, apoi specii înrudite)"[5]. Cazurile de dege-

[1] Meliuhin S. T., *Problemele dezvoltării în natură și societate*, în *Probleme de materialism dialectic*, I.S.R.S., 1959, p. 26 (litogr.) ; Oparin A., *Originea vieții pe pămînt*. Edit. științifică, București, 1960.

[2] Vezi Meliuhin, *op. cit.*

[3] *Ibidem*.

[4] Zavadski K. M., *Cu privire la interpretarea progresului în natura organică*, în *Dialectica marxistă și științele moderne*, vol. II, Edit. politică, București, 1960, p. 302.

[5] Severțov A. N., *Orientarea istorică în zoologie*, în *Anal. rom.-sov.*, 1947, nr. 4, p. 556.

nerare morfofiziologică (parazitism, viață fixată) nu ies din cadrul general al progresului biologic : și ele sînt modalități de sporire numerică, de extindere geografică și de formare a unor grupe sistematice noi.

În cadrul general al evoluției progresive filogenetice, acad. V. Mîrza a evidențiat raporturile particulare ce se stabilesc între formele vechi și cele noi [1].

Evoluția în timp a biosferei se datorește contradicțiilor interne existente în sînul ei. Engels [2] a atras încă de multă vreme atenția asupra faptului că ereditatea și adaptarea (variabilitatea) sînt cele două proprietăți contradictorii ale materiei vii, care constituie motorul dezvoltării filogenetice. Această dezvoltare este guvernată de legile biologice ale selecției naturale.

Trăsăturile dezvoltării progresive în biosferă înfățișează una din particularitățile timpului biologic, pe care nu o regăsim în natura anorganică [3].

4) Biosfera este alcătuită din individualități de materie vie (Vernadski) — organismele vii — care prezintă fiecare în parte o dezvoltare individuală proprie.

Dezvoltarea ontogenetică, referindu-se la succesiunea de procese care au loc în intervalul de timp al ciclului apariție (ou, naștere) — moarte, se desfășoară conform unor legi proprii materiei vii. Timpul ontogenetic prezintă multiple particularități, dintre care subliniem doar cîteva.

Ontogenia se desfășoară în cadrul existenței concomitente atît a unor procese cantitative (creșterea), cît și a unor procese calitative (dezvoltarea), care pot decurge fie sincron, fie asincron. T. D. Lîsenko are meritul de a fi delimitat clar una de alta cele două categorii de procese [4].

În condiții obișnuite, normale, ontogeneza se desfășoară armonios. Există însă cazuri cînd, în condiții naturale sau experimentale, între viteza dezvoltării și a creșterii se produc discordanțe ; referindu-se la timp, acestea pot fi numite discronii. Ontogeneza este astfel tulburată și cele două procese ies clar în evidență. Așa de exemplu, la plante, temperatura peste 5° acordată grîului de toamnă în stadiul de iarovizare determină încetarea dezvoltării (semințele nu se mai formează), în schimb creșterea organismului vegetal continuă [5].

În genere, creșterea temperaturii accelerează viteza dezvoltării ontogenetice la animale, iar scăderea ei o încetinește. Larvele țînțarului *Anopheles* parcurg dezvoltarea larvară în 6 săptămîni la 14° și numai în 2 săptămîni la 25°. Temperatura sub 10° oprește metamorfoza broaștei.

Este interesantă acțiunea glandelor endocrine în această privință : tiroida accelerează metamorfoza broaștelor (dezvoltarea) fără a grăbi,

---

[1] Mîrza V. D., *Relațiile dintre vechi și nou în cursul evoluției filogenetice și ontogenetice a animalelor*, în *Studii și cercet. științ. med.*, Acad. R.P.R., Filiala Iași, 1959, p. 1.

[2] F. Engels, *Dialectica naturii*, p. 212.

[3] Meliuhin S. T., *op. cit.*

[4] Lîsenko T. D., *Agrobiologia*, Edit. de stat, București, 1950.

[5] *Ibidem*, p. 7. Vezi și Bărbat I. și Pálfy F., *Stadiul de iarovizare și stadiul de lumină la plante*, Edit. Acad. R.P.R., București, 1959.

concomitent, creșterea, astfel încît rezultă broaște pitice (experiențele lui Gudernatch). Timusul are o acțiune contrară.

La om, o serie de stări patologice realizează această discordanță (discronie ontogenetică): diferite stări de intersexualitate [1], macrogenitosomia precoce, cu nanism (piticism) suprarenal, epifizar sau hiperhipofizar, sindromul hiperepifizar al lui Parhon și Milcu [2], eunuchismul prepuberal, eunucoidismul etc.

Motorul dezvoltării ontogenetice îl constituie contradicția dintre cele două ereditați diferite ale părinților existentă în ou. Una din trăsăturile temporale caracteristice ale naturii vii constă în apariția și menținerea în filogeneză a sexualității ca principală modalitate de creare a contradicției interne necesare desfășurării dezvoltării individuale. Importanța biologică a procesului sexual a fost enunțată de Darwin [3] și dezvoltată de Lîsenko [4] în teoria vitalității.

Menționăm și faptul că între ontogeneză și filogeneză se stabilesc legături multiple în timp, care le reunesc într-o unitate dialectică. Astfel, Darwin a susținut că modificările (variațiile) apărute într-o etapă dată a dezvoltării individuale tind să reapară la descendenți în generațiile următoare în aceeași etapă [5], fenomen enunțat de Haeckel drept „legea eredității homocronice" [6].

După ce legea biogenetică fundamentală (formulată în special de Haeckel) a devenit parte integrantă din darvinism, biologii au considerat că într-un timp scurt ontogenia repetă fidel succesiunea cronologică a etapelor filogenetice. Formulării lui Haeckel i s-au adus ulterior amendamente serioase.

Astăzi se știe că inovația filogenetică nu apare la urmași neapărat în aceeași fază a dezvoltării individuale, ci poate ocupa o poziție foarte variată în timp. De Beer [7] a insistat în mod deosebit asupra diferitelor variante posibile, cărora le-a atribuit termenul generic de heterocronii.

Desfășurarea în timp a dezvoltării individuale este condiționată de procesele eredității și variabilității, dirijate de legi specifice materiei vii.

5) Spre deosebire de corpurile individuale din natura anorganică, organismele vii au posibilitatea ca, după terminarea ciclului de dezvoltare individuală (ontogenetică), să se perpetueze în timp în generațiile următoare, pe calea înmulțirii (a reproducerii) și a eredității.

Atît reproducerea, cît și ereditatea sînt dirijate de legi biologice particulare și reprezintă forme concrete de manifestare a continuității și discontinuității timpului biologic.

---

[1] Goldschmidt R., *Die sexuellen Zwischenstufen.* Springer, Berlin, 1931; Zaharia N., *Stările de intersexualitate la om*, în *Rev. șt. med.*, 1943, p. 556.

[2] Parhon C. I., *Biologia vîrstelor*, Edit. Acad. R.P.R., 1955. Goldstein M. și Milcu Șt-M., *Manual de endocrinologie*, vol. I, București, 1937.

[3] Darwin Ch., *Originea speciilor*, Edit. Acad. R.P.R., București, p. 107.

[4] Lîsenko T. D., *op. cit.*

[5] Darwin, *op. cit.*, p. 53, 357.

[6] Haeckel E., *Histoire de la création des êtres organisés d'après les lois naturelles*, Costes, Paris, 1920, p. 159.

[7] Beer G. R. de, *Embryologie et évolution*, Legrand, Paris, 1932.

Astfel, de exemplu ereditatea exprimă întreruperea continuității deoarece ea se manifestă prin definiție numai în trecerea de la o unitate vie care dispare, la alta nouă care ia naștere. Pe de altă parte, ereditatea realizează continuitatea în timp a caracterelor specifice care se perpetuează astfel în șirul generațiilor succesive. Unii autori au considerat unilateral ereditatea, evidențiind numai latura sa de continuitate. E. Rabaud scrie, de pildă, că „ereditatea nu este decît un fapt, un fapt de continuitate și de similitudine între doi indivizi care descind unul din altul" [1], iar după V. Conta „ereditatea nu este decît o simplă legătură de continuitate" [2]. Unitatea contradictorie a continuității și discontinuității ereditării este exprimată și în legătura dialectică ereditate-variabilitate.

6) Materia vie are capacitatea de adaptare la condițiile înconjurătoare, atît spațial, cît și temporal. Adaptările la condițiile de timp se manifestă în modul cel mai evident în cazul ciclurilor și ritmurilor biologice, expresii ale timpului fiziologic.

Ritmul fiziologic, sau nictemeral [3], este legat de unitatea de timp de 24 de ore. Existența variațiilor ritmice nictemerale s-a dovedit a fi practic generală: ambele regnuri și numeroase funcții (temperatura corpului, tensiunea arterială, frecvența pulsului, creșterea părului și unghiilor, echilibrul acido-bazic, diureza etc.).

Bîkov și colaboratorii săi au scos în evidență legătura ritmului nictemeral cu activitatea reflex-condiționată [4]. Cercetările minuțioase efectuate de Șcerbakova [5] pe specii animale foarte variate au demonstrat dependența variațiilor nictemerale de alternarea lumină-întuneric: modificînd artificial, în diferite variante, această alternanță, cercetătoarea sovietică a obținut modificări corespunzătoare ale ritmului de 24 de ore.

Cercetările lui Slonim [6] au arătat la liliac și arici, animale cu activitate nocturnă, o inversare a ritmului de 24 de ore în comparație cu animalele active ziua. La aceste două specii, ritmul este legat nu de lumină, ci de momentul ingestiei hranei.

La plante a fost pusă în evidență o periodicitate zilnică pentru creștere, asimilație clorofiliană, respirație și transpirație. Ritmul zilnic de creștere dispare la plantele cultivate la întuneric și la temperatură constantă [7].

Alternanța ciclică nictemerală trezie (activitate) — somn (repaus) este un caracter aproape general în regnul animal. I. P. Pavlov [8] a dat expli-

---

[1] Rabaud Et., *L'hérédité*, Colin, Paris, 1930, p. 5 și *Eléments de biologie générale*, Alcan, Paris, 1928.

[2] Conta V., *Opere filozofice alese*, Edit. științifică, București, p. 205 și 216.

[3] Morhardt P. E., *Rythme nyctéméral*, *Presse méd.*, 1938, p. 1903 și Patey S. A., *Le rythme du nycthémère*, *Presse méd.*, 1938, vol. 46, p. 192.

[4] Bîkov K. M., *Scoarța cerebrală și organele interne*, Edit. de stat, București, 1949; *Învățătura despre reflexele condiționate și teoria reflexelor*, Cartea rusă, București, 1950.

[5] Citate după Bîkov K. M., *Scoarța cerebrală și organele interne.*

[6] Citat după Bîkov K. M., *Învățătura despre reflexele condiționate și teoria reflexelor*, Cartea rusă, București, 1950,

[7] Patey G. A., *Le rythme du nycthémère*, în *Presse méd.*, 1938, v. 46, p. 192.

[8] Pavlov I. P., *Prelegeri despre activitatea emisferelor cerebrale*, Edit. Acad. R.P.R., București, 1951.

cația corespunzătoare somnului ca efect al inhibiției generale a etajului superior al sistemului nervos central (la mamifere și la om, scoarța cerebrală).

O durată și o intensitate deosebită prezintă variațiile fiziologice anuale la organismele hibernante [1]. Ritmul nictemeral și ritmul hibernal par să aibă la bază mecanisme comune.

7) Omul, ca cea mai înaltă expresie a dezvoltării progresive a materiei vii, poate nu numai să se adapteze la unele condiții de timp, dar poate să și stăpînească într-o anumită măsură unele relații temporale din natura vie și să le modifice. Acțiunea omului se exercită fie asupra altor specii animale sau vegetale, fie asupra sa însuși.

★

Categoria științifică de timp biologic este o noțiune, și ca atare o abstracție. Ea corespunde însă timpului obiectiv, concret, existent real în natura vie. Realitatea obiectivă a timpului biologic, existența lui în afara senzațiilor și conștiinței noastre și independent de ele, reiese din cele expuse anterior. Mai adăugăm cîteva considerații.

Dacă timpul biologic (ca și timpul în genere) ar fi numai o creație a minții noastre și nu ar exista obiectiv în afara noastră, ar fi de neînțeles în ce mod poate el constitui un excitant al mediului înconjurător care să acționeze asupra materiei vii și să provoace reacția acesteia.

În cazurile expuse anterior, timpul a acționat ca un excitant absolut : desfășurării în timp a factorilor externi i-a corespuns răspunsul variat (desfășurat și el în timp) al organismului.

Timpul poate acționa însă și ca excitant condiționat. Există chiar experiențe în care timpul este agentul inhibiției interne [2]. „Durata intervalelor poate fi un semnal", spune Bîkov [3].

Pavlov și colaboratorii săi au putut realiza la animale reacții condiționate întîrziate [4], prin prelungirea 'intervalului' de întărire a excitantului condiționat. Ei au demonstrat natura inhibitorie a reacției (inhibiția de întîrziere).

Experiențele lui Pavlov au mai arătat că procesele corticale de analiză și sinteză se referă și la relațiile în timp ale excitanților condiționați multipli.

Acad. V. Mîrza și colaboratori [5] au reușit să obțină condiționarea la timp a activității fiziologice a glandelor gastrice (decelabilă microscopic) la șobolani.

Este foarte probabil ca, în diferitele forme de adaptare enumerate anterior (ritm nictemeral, ritm sezonier, viteza proceselor fiziologice și ontogenetice), componenta reflex-condiționată să aibă o importanță

---

[1] Gautrelet J., *L'hibernation*, în *Presse méd.*, 1939, vol. 47, p. 253.

[2] Pavlov I. P., *op. cit.*, p. 68.

[3] Bîkov K. M., *Scoarța cerebrală și organele interne.*

[4] Pavlov I. P., *op. cit.*, 79—95.

[5] Mîrza V. D., Zaharia N., Marcu C., Mocranschi R. și Barbărasă C., *Contribuție la problema reglării nervoase a proceselor morfofiziologice ale secreției gastrice la șobolanii masculi*, în *Morfologia norm. și patol.*, 1961, nr. 1.

de prim ordin. Ritmul mișcărilor globului terestru s-a întipărit în reactivitatea animalelor (și plantelor) concomitent cu întregul ansamblu al ambianței, astfel încît ambianța ajunge să cîștige uneori valoarea de semnal al ritmului geologic. Pentru om, Bîkov afirmă explicit caracterul condiționat al ritmului nictemeral [1].

Măsurarea timpului în ani și zile nu este nici arbitrară, nici subiectivă. Ea corespunde unor procese naturale care se repetă cu regularitate la intervalele respective de timp. Procesele biologice s-au adaptat la aceste succesiuni repetate ale factorilor naturali de mediu. Plantele unianuale își încheie ciclul lor vital în intervalul anotimpurilor favorabile. Natura vie în totalitate prezintă o recrudescență vitală care se repetă în fiecare primăvară. La cîteva specii (Nematode rotifere, Cladocere, Afide), generațiile sexuate și partenogenetice alternează ciclic în legătură cu anotimpurile. Hibernarea se repetă anual în sezonul rece. Caracterul obiectiv al timpului reiese chiar și din faptul că variațiile sezoniere ale proceselor vitale sînt situate diferit în timp, în cele două emisfere terestre, în legătură cu alternarea opusă a anotimpurilor. Ne putem întreba dacă planeta Marte, în cazul existenței pe ea a materiei vii, nu ar prezenta ritmuri biologice anuale întinse pe intervale de timp de două ori mai mari decît pe Pămînt, avînd în vedere că acolo durata anului este dublă în comparație cu Pămîntul (anul marțian are 687 de zile).

Asincronismele în viteza de desfășurare a proceselor ontogenetice și filogenetice vorbesc și ele despre caracterul obiectiv al timpului biologic. În această categorie de fapte intră, de exemplu, cazurile de discordanță dintre vîrsta ontogenetică și vîrsta cronologică (fizică).

Creșterea și dezvoltarea se pot desfășura cu o viteză mai accelerată sau, dimpotrivă, mai încetinită; și într-un caz și în celălalt, vîrsta ontogenetică nu mai corespunde cu starea obișnuită a organismului la vîrsta măsurată în ani siderali. Astfel, la 30 de ani un organism se poate afla încă în stare prepuberală, iar altul să fi depășit menopauza [2]. În primul caz este vorba de infantilism, în al doilea de senilitate precoce. Asemenea stări pot fi determinate de disfuncții endocrine (hipofiză, glande sexuale, suprarenale, timus). Infantilismul corespunde unei accelerări a timpului ontogenetic, iar senilitatea unei încetiniri a acestuia. Între aceste stări extreme se situează întreaga gamă de variații care se apropie mai mult sau mai puțin de ceea ce numim normal.

Din acest punct de vedere, se poate considera că pentru fiecare organism în parte timpul ontogenetic curge altfel, cu o viteză anumită; aceasta determină pentru fiecare vîrsta ontogenetică sau fiziologică proprie. Anii ontogenetici (vîrsta ontogenetică) și anii siderali (vîrsta cronologică) nu sînt întotdeauna corespunzători[3]. Ca măsură de timp biologic pentru aprecierea vîrstei reale a organismelor, Lecomte du Noüy [4] a studiat indicele de

---

[1] Bîkov K. M., *Învățătura despre reflexele condiționate și teoria reflexelor*, p. 12.

[2] Cantilo E., *Le mécanisme endocrinien régulateur du temps physiologique*, *Presse méd.*, 1938, p. 1900; Parhon C. I., *Biologia vîrstelor*, Edit. Acad. R.P.R., București, 1955.

[3] Parhon C. I., *op. cit.*

[4] Lecomte du Noüy, *Le temps et la vie*, Gallimard, Paris, 1936.

cicatrizare a plăgilor, iar A. Carrel [1] indicele de toxicitate a serului sanguin asupra creșterii culturilor de țesuturi.

Adaptarea organismelor vii nu numai la diferite condiții de ordin spațial, ci și de timp (de exemplu caracterul periodic sau ritmic al multor procese biologice), dovedește și ea obiectivitatea timpului biologic. Adaptarea omului nu se poate explica în lipsa unei cunoașteri juste a spațiului și timpului obiectiv: „Dacă senzațiile de timp, și spațiu îi pot da omului o orientare biologică utilă, apoi aceasta numai cu condiția ca senzațiile să reflecte *realitatea obiectivă* din afara omului" [2]; „experiența" „noastră și cunoașterea noastră se adaptează din ce în ce mai mult spațiului și timpului *obiectiv*, *reflectîndu-le* din ce în ce mai just și mai profund" [3].

Metoda istorică a căpătat o importanță de prim rang în cercetarea biologică alături de observație și experiment [4]. Pe de altă parte, timpul biologic însuși are un caracter istoric: el apare o dată cu materia vie și cu mișcarea biologică (viața), concomitent cu spațiul biologic, și va dispărea o dată cu dispariția acestora.

Caracterul obiectiv al timpului biologic nu exclude posibilitatea aprecierii subiective a acestuia de către mintea omenească. Aprecierea subiectivă nu înseamnă interpretarea subiectivistă a timpului biologic.

Omul se poate situa pe poziția de spectator și poate aprecia, subiectiv atît procesele înconjurătoare în curgerea obiectivă a timpului, cît și ceea ce se petrece în propriul său organism.

Este, de exemplu cunoscut faptul că ni se pare că timpul trece mai repede cînd sîntem în activitate decît cînd rămînem inactivi. De asemenea timpul ni se pare mai scurt și mersul evenimentelor mai accelerat cu cît înaintăm în vîrstă. Pe de altă parte, sîntem conștienți de propria noastră dezvoltare individuală, pe baza memorizării trecutului (bineînțeles, nu mai departe de momentul formării primelor elemente ale conștiinței noastre). Aprecierea subiectivă a trecutului și a viitorului este de asemenea diferită după vîrstă.

Avînd în vedere că timpul fizic (extern) curge într-un ritm constant (cel puțin în perioada duratei vieții unui om), putem presupune că aceste impresii subiective au la bază modificarea vitezei funcțiilor fiziologice, iar cele privitoare la vîrstă sînt legate de încetinirea progresivă a timpului fiziologic.

★

Pe baza celor de mai sus, vom putea încerca o definiție a timpului biologic, chiar dacă aceasta nu va îndeplini toate condițiile unei definiții complete.

Timpul biologic ar putea fi considerat drept acea categorie științifică care desemnează forma concretă de timp în care se desfășoară mișcarea și dezvoltarea materiei vii. El prezintă aceleași caracteristici gene-

[1] Carrel A., *Omul ființa necunoscută*.
[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 14, Edit. politică, București, 1959, p. 170.
[3] *Ibidem*, p. 179.
[4] Timireazev K. A., *Metoda istorică în biologie*, Edit. de stat, București, 1946.

rale ca și timpul în genere : existența obiectivă, ireversibilitatea și unidimensionalitatea. Totodată el se diferențiază de alte forme concrete de timp printr-o serie de particularități, printre care : 1. Existența sa limitată la durata biosferei și a materiei vii ; 2. Curgerea sa diferită pe diferitele trepte (planuri) ale dezvoltării materiei vii : filogenia, ontogenia, activitatea fiziologică a organelor interne și a organismului în întregime, activitatea nervoasă superioară, activitatea celulelor și a elementelor intracelulare, procesele metabolice ; 3. Caracterul progresiv al dezvoltării filogenetice ; 4. Modul caracteristic de desfășurare a dezvoltării individuale, de la apariție pînă la moarte, în condițiile unei unități dialectice a proceselor cantitative (creștere) și calitative (dezvoltare), precum și a unității acestora cu dezvoltarea filogenetică, pe baza acțiunii legilor eredității și variabilității ; 5. Caracterul adaptativ la diferite relații temporale din natură al funcțiilor organismelor, evident mai cu seamă în cazul manifestărilor biologice ciclice și ritmice ; 6. Caracteristicile vitezei de desfășurare a proceselor biologice pe diferitele trepte ale dezvoltării materiei vii, de la evoluția filogenetică pînă la procesele chimice ale metabolismului ; 7. Caracterul individual al curgerii timpului ontogenetic și fiziologic pentru fiecare organism în parte, fapt exprimat în vîrsta organică (ontogenetică sau fiziologică) diferită de multe ori de vîrsta cronologică (aceasta din urmă avînd doar o valoare statistică).

★

În afară de interesul teoretic, studiul corespunzător al categoriei științifice de timp biologic și al formelor sale concrete de manifestare în natura vie prezintă interes și din punct de vedere practic.

După cum este cunoscut, cele două particularități principale ale timpului, ireversibilitatea și curgerea neîntreruptă, sînt de neînlăturat, deoarece ele sînt legate indisolubil de caracterul veșnic (infinit) al mișcării materiei. Nici timpul biologic nu poate fi oprit în loc, și nici caracterul său ireversibil nu poate fi răsturnat. Nu avem nici o posibilitate de a scoate materia vie în afara timpului, nu putem dispune de nici o mașină pentru a eluda a patra dimensiune.

În schimb, din cunoașterea relațiilor temporale în biologie putem ajunge la stăpînirea acelor factori care condiționează viteza mișcării organice pe diferitele sale trepte, la accelerarea sau încetinirea diferitelor procese biologice.

I.V. Miciurin a trasat căile de scurtare a timpului filogenetic înarmînd pe cercetători și pe practicieni cu metode practice de transformare a naturii vii : „Noi trebuie să înfrîngem timpul și să chemăm la viață ființe ale viitorului, care, altminteri, ar fi trebuit să aștepte secole pentru a apărea” [1].

Începînd cu Darwin, metoda istorică de cercetare a naturii vii a luat o amploare deosebită și a ajuns metoda precumpănitoare în interpretarea proceselor lumii organice [2].

[1] Rubașevski A. A., *Însemnătatea filozofică a moștenirii teoretice a lui I. V. Miciurin*, Edit. de stat, 1952, p. 68.

[2] Timireazev K. A., *Metoda istorică în biologie.*

Cunoașterea factorilor interni și externi permite condiționarea vitezei și direcției proceselor ontogenetice. Enunțarea dezvoltării stadiale a plantelor a pus la îndemîna biologilor mijloace prețioase de dirijare a ontogenezei plantelor. Metoda mentorului, inițiată de Miciurin, este folosită pe planuri multiple în biologia vegetală; ea a început să fie utilizată și pe materiale animale [1].

O preocupare din vremuri vechi a oamenilor a fost aceea cu privire la prelungirea vieții și la întinerire [2]. Mersul istoriei societății omenești a demonstrat că factorii sociali sînt cei care primează în determinarea duratei medii a vieții oamenilor și că numai socialismul creează acele condiții care sînt necesare unei creșteri rapide și consecvente a mediei de viață. În ce privește problema întineririi, încercările experimentale ale cercetătorilor de a determina o reversibilitate a ultimelor stadii ale dezvoltării ontogenetice au dat practic greș. Reapariția unora dintre caracterele morfofuncționale ale maturității sexuale are semnificația unei modificări de ordin cantitativ: după încetarea condițiilor care au determinat „întinerirea", organismul revine la starea corespunzătoare vîrstei reale și își continuă dezvoltarea. Poate că experiențele vor trebui să aibă drept scop nu atît întoarcerea înapoi a vîrstei fiziologice depășite, cît prelungirea în timp a stadiului tînăr în dauna stadiului de bătrînețe, concomitent cu prelungirea duratei generale a vieții. E greu de întrevăzut pentru moment care ar fi căile concrete de realizare a acestei discronii de dezvoltare ontogenetică.

Hibernarea artificială, intrată în practica medicală (hibernoterapia) constituie o modificare de scurtă durată a timpului fiziologic de funcționare a diferitelor organe ale corpului animal, respectiv uman. Aplicarea căldurii și a refrigerației locale în practica medicală duc la rezultate întrucîtva asemănătoare. Terapia endocrină modifică uneori în mod spectaculos discronii ale timpului fiziologic pricinuite de disfuncții endocrine (numeroase aspecte au fost menționate de acad. Parhon în lucrarea sa *Biologia vîrstelor*). În genere, farmacologia dispune de agenți multipli pentru accelerarea sau încetinirea activității diferitelor organe.

Omul este pe cale de a stăpîni din ce în ce mai bine manifestările variate ale timpului biologic.

Faptul că omul poate stăpîni și modifica unele relații temporale din natura vie ilustrează încă o dată existența reală, obiectivă a timpului biologic, confirmă faptul că pentru natura vie, pentru grupele de organisme vii, pentru fiecare ființă vie în parte, ca și pentru toate procesele din materia vie, timpul curge altfel decît în alte domenii ale realității cu particularități proprii lumii vii; aceste particularități nu sînt fructul conștiinței noastre, ci aparțin lumii vii obiective, conștiința noastră cunoscîndu-le numai în măsura în care este capabilă să le reflecte în mod just.

---

[1] Bratanov K., *Hibridarea vegetativă la păsări*, în *Anal. rom.-sov.*, seria biol., 1954, nr. 4, p. 97 și Mîrza V. D. și Menkes B., *Bul. științ. Acad. R.P.R.*, seria științe med., 1952, t. III, nr. 2, p. 313.

[2] Mecinikov I. I., *Études sur la nature humaine*, Masson, Paris, 1903.

A. S. PUȘKIN — SOCIOLOG

DE

A. I. MALININ (U.R.S.S.)

Opera lui A.S. Pușkin — genialul scriitor rus, cel mai mare poet național și unul din creatorii limbii literare ruse — constituie de mult obiectul unor aprofundate cercetări științifice. S-a acordat însă mult mai puțin atenție lui A.S. Pușkin ca teoretician, ca cugetător profund și original, ca sociolog, ca teoretician al artei, deși acest aspect al activității sale are o deosebită însemnătate, fiind totodată parte componentă a tradițiilor înaintate ale gîndirii sociale din Rusia. Analiza concepțiilor sociologice ale lui A.S. Pușkin — ale cărui merite în domeniul teoriei au fost în mod intenționat ignorate sau denaturate de savanții burghezi — evidențiază contribuția sa importantă la istoria gîndirii sociale ruse. Istoriografii burghezo-liberali ai filozofiei ruse au susținut că baza materialistă a concepției despre lume a lui Pușkin este un tribut plătit „primitivismului revoluționar". Dar încă N.G. Cernîșevski i-a sfătuit pe acești falsificatori ai istoriei să nu caute să-l justifice pe marele artist „cu o frază răsuflată că el ar fi fost, chipurile, artist și nu gînditor. Nu poate ajunge departe acel om de artă care nu a primit din partea naturii o minte suficientă pentru a deveni și cugetător".

Din punct de vedere istoric, A. S. Pușkin, prin personalitatea și activitatea sa multilaterală, a legat generația revoluționarilor din rîndurile nobilimii cu revoluționarii din rîndurile raznocinților, cu democrații revoluționari. Menționăm că, în ultimii ani ai vieții, el a încercat să se apropie de Belinski [1]. Totodată, „cîntecul sonor și bogat al lui Pușkin, care răsuna în văile robiei și ale chinurilor" [2], a contribuit în mare măsură la eliberarea maselor largi de sub influența concepției feudale-iobăgiste, religioase asupra lumii și la dezvoltarea concepțiilor democrat-revolu-

---

[1] Vezi, de pildă, scrisoarea lui A. S. Pușkin adresată lui P. V. Nașciokin, din 27 mai 1836 (A. S. Pușkin, *Opere complete*, vol. X, Edit. Acad. de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1949, p. 583).

[2] Expresia aparține lui A. I. Herțen, citat după volumul *Pușkin în amintirea contemporanilor*, Goslitizdat, Moscova, 1950, p. 435 ; vezi și E.S.P.L.A., Cartea rusă, București, 1960, p. 306.

ționare ale noii generații de fruntași ai mișcării de eliberare ruse, mai ales ale lui Herțen, Ogariov, Belinski, Cernîșevski, Dobroliubov și alții. A.S. Pușkin manifesta simpatie față de promovarea înflăcărată de către acești revoluționari a ideilor necesității eliberării țăranilor, față de îndemnurile lor la lupta împotriva autocrației.

Epoca în care a trăit, a acționat și a creat A.S. Pușkin, evenimentele de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea au lăsat o puternică amprentă asupra concepțiilor sale sociologice.

Prăbușirea feudalismului în Europa occidentală, iar apoi spulberarea ideilor iluminismului burghez și instaurarea „noilor" principii ale exploatării capitaliste, l-au făcut pe A.S. Pușkin să privească cu foarte multă atenție prefacerile din structura economică și politică a societății vremii.

Prefacerile sociale și politice din acea perioadă au fost o consecință a atragerii în istoria politică a maselor populare ca o forță activă directă (la început sub conducerea politică a burgheziei). Acțiunile maselor populare, mișcarea de eliberare națională și revoluționară dintr-o serie de țări europene, mișcarea țărănească din Rusia — iată cauzele care au determinat atenția deosebită acordată de A.S. Pușkin chestiunilor sociologice și istorismului în abordarea problemelor politice ale vremii. Revoluționarii din rîndurile nobilimii și împreună cu ei A.S. Pușkin au manifestat un interes deosebit față de istorie, mai ales față de istoria Rusiei, în care au căutat să găsească o confirmare a punctului lor de vedere asupra sarcinilor și țelurilor revoluției sociale. Însuși A.S. Pușkin a dat un răspuns destul de precis cauzelor acestei atitudini față de evenimentele istorice din trecut, arătînd în observațiile sale la *Istoria Malorosiei* de arh. bielorus Kopisk că „numai istoria poporului poate explica adevăratele sale cerințe..." [1].

Ca revoluționar din rîndurile nobilimii, A.S. Pușkin a criticat și a respins unele teorii idealiste, atît de origine rusă cît și vest-europeană, bine cunoscute lui, asupra procesului istoric. El considera nesatisfăcătoare și conservatoare prin caracterul ei concepția istoriografului oficial Karamzin, care interpreta procesul istoric ca un proces orientat „de voința providenței" spre marea glorie a statului autocrat-feudal. În cunoscuta lui epigramă la adresa lui Karamzin, cu precizia artistică proprie, și-a exprimat atitudinea negativă față de teoriile acestui istoric.

„În a sa *Istorie* eleganța, simplitatea
Ne dovedesc fără nici o părtinire
Necesitatea absolutismului
Și frumusețile cnutului" [2].

În critica concepțiilor ce voiau să dovedească „necesitatea absolutismului și frumusețea cnutului", A.S. Pușkin nu s-a putut sprijini decît în mică măsură pe dascălii lui ideologici: materialiștii și iluminiștii francezi din veacul al XVIII-lea. Pentru aceștia, procesul istoric nu era o

[1] A. S. Pușkin, *Opere complete*, vol. VII, Edit. Acad. de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1949, p. 335; în continuare, toate referirile la operele lui A. S. Pușkin se dau după această ediție.
[2] *Ibidem*, vol. I, p. 341.

consecință a manifestării unor legi obiective, ci o acumulare de întîmplări regretabile, care însă ar fi putut fi evitate dacă oamenii s-ar fi călăuzit după unele principii raționale. Aceste principii raționale trebuiau după ei, să stea la baza legislației și acțiunilor personalităților de seamă.

În aceasta rezidă una din cauzele care l-au făcut pe Rousseau, de pildă, să considere ca posibilă reîntoarcerea omului la „starea naturală". A.S. Pușkin a rezolvat problema dezvoltării istorice a omenirii într-un sens diametral opus lui J.J. Rousseau. După A.S. Pușkin, dezvoltarea istoriei nu poate fi întoarsă înapoi. Civilizația nu se poate întoarce la „starea naturală". În *Țiganii*, A.S. Pușkin a afirmat cu o excepțională vigoare artistică ideea că întoarcerea la condițiile vieții primitive este exclusă. Singura ieșire posibilă din situația creată este îmbunătățirea acelor condiții „culturale" care s-au format istoricește.

În analiza concepției despre lume a lui A.S. Pușkin, pătrunsă de istorism, atenția cercetătorului este atrasă de tendința artistului de a privi viața societății și de a oglindi această viață prin prisma ideilor dezvoltării, de încercarea de a înțelege poporul ca forța principală în istorie. Pentru A.S. Pușkin, viitorul istoric este un rezultat al prezentului în aceeași măsură în care societatea prezentă este rezultatul istoriei trecute care a pregătit-o.

În legătură cu aceasta prezintă un interes deosebit analiza făcută de A.S. Pușkin concepțiilor istoricilor francezi din epoca Restaurației: Guizot, Thierry, Mignet. Este cunoscută aprecierea făcută de K. Marx într-o scrisoare din 5 martie 1852 adresată lui J. Weydemeyer asupra concepțiilor acestora: K. Marx considera ca un merit al lor faptul că, studiind istoria Franței, ei au știut să vadă în lupta de clasă forța motrice a procesului istoric [1].

A.S. Pușkin recunoaște „marele merit al istoricului francez". Acest merit constă, după părerea sa, în punctul de vedere istoric asupra trecutului Franței. „Guizot — scrie A.S. Pușkin — ne-a explicat unul din evenimentele civilizației creștine: iluminismul european; el îi dezvăluie embrionul, îi descrie dezvoltarea treptată și, respingînd tot ce este îndepărtat, tot ce este străin de el, întîmplător, îl aduce pînă la noi prin veacurile întunecate, sîngeroase, zbuciumate..." [2].

În aceste cuvinte ale lui A.S. Pușkin putem surprinde propria sa concepție asupra procesului istoric, care cuprinde și unele elemente de abordare dialectică. O societate sau alta poate fi înțeleasă just numai dacă se urmărește procesul nașterii sale, al dezvoltării și înfloririi sale. Este caracteristică și rezerva făcută de Pușkin. Pentru el este deosebit de importantă înțelegerea procesului istoric ca un lucru necesar, legic („respingînd tot ce este îndepărtat, tot ce este străin de el, întîmplător"...).

Trebuie să remarcăm faptul că, după părerea lui A.S. Pușkin, o asemenea concepție asupra istoriei nu poate să ducă la fatalism sau, după cum se exprimă el, la o interpretare „astronomică" a istoriei. „Nu spuneți: altfel nu se putea — arată el în legătură cu *Istoria poporului rus* de N. Polevoi —. Dacă acest lucru ar fi adevărat, atunci istoricul ar fi astro-

[1] Vezi K. Marx și F. Engels, *Opere alese*, vol. VI, p. 433.
[2] A. S. Pușkin, *op. cit.*, vol. VII, p. 147.

nom, iar evenimentele din viața omenirii ar fi prevestite în calendare ca și eclipsele de soare" [1]. Negînd fatalismul, A.S. Pușkin recunoaște însă necesitatea istorică. Totodată el precizează că necesitatea dezvoltării istorice nu numai că nu contrazice, ci, dimpotrivă, presupune manifestarea întîmplării în istorie. În studierea istoriei societății noi putem stabili „mersul general", adică legile procesului istoric și putem „trage concluzii din el, ipoteze profunde, adesea justificate de timp" [2].

Astfel devine posibilă previziunea științifică a orientării procesului istoric, dar numai ca o previziune a manifestărilor sale necesare și nu întîmplătoare („nu se poate — spune A. S. Pușkin — să se prevadă întîmplarea"). Întîmplătorul iese din sfera cunoașterii științifice, dar nu ca un lucru inexplicabil (această rezervă a poetului este semnificativă: el respingea agnosticismul și îi condamna pe agnostici), ci ca un lucru imprevizibil. A. S. Pușkin își ilustrează în felul acesta ideea: „Unul din cei mai spirituali oameni din veacul al XVIII-lea (Voltaire — *V.M.*), a prevăzut Camera deputaților din Franța și puternica dezvoltare a Rusiei dar nimeni nu l-a prevăzut nici pe Napoleon și nici pe Polignac" [3].

Revoluția burgheză din Franța a fost pentru A. S. Pușkin o desăvîrșire inevitabilă a unei întregi epoci din istoria Franței și un eveniment de o însemnătate epocală. Vechea orînduire își trăise traiul și era vlăguită. Ea era opusă întregului popor și nu mai era în stare să producă nimic care să aibă o îndelungată existență istorică. Pentru A. S. Pușkin, dreptul poporului de a se răscula împotriva despotismului este dreptul cel mai sfînt, pe care numai apărătorii despotismului îl pot contesta. El înțelegea foarte bine răsunetul democratic al teoriilor „contractului social". A. S. Pușkin înțelegea bine și însemnătatea ideologiei franceze în pregătirea prăbușirii vechiului sistem feudal. În *Călătorie de la Moscova la Petersburg*, apreciind epoca prerevoluționară, el scrie: „Toate mințile înalte îl urmează pe Voltaire. Visătorul Rousseau se declară discipolul lui; înflăcăratul Diderot este cel mai zelos din apostolii lui. Anglia, prin Hume, Gibbon, Valnol (Anglia săvîrșise deja «glorioasa» ei revoluție: compromisul burghezo-aristocratic din 1688.—*V.M.*), salută *Enciclopedia*. Europa se duce la Ferney să se închine". Iar mai departe: „Societatea cea veche s-a copt pentru o măreață distrugere" [4].

A. S. Pușkin subliniază și cauzele care au făcut ca revoluția să capete o amploare suficientă pentru a zdruncina întreaga Europă aristocratică: burghezia a reușit să folosească, în interesele ei, mînia maselor populare împotriva sistemului feudal. Burghezia a știut — scria A. S. Pușkin — să prezinte „nobilimea... ca o castă demnă de dispreț și de ură" [5].

Dar pentru A. S. Pușkin burghezia nu era o clasă mai puțin „demnă de dispreț și de ură". Ca un critic al societății burgheze, el a înțeles foarte bine că societatea capitalistă, în comparație cu vechea societate ce abia fusese sfărîmată, nu însemna decît o formă nouă de asuprire a maselor.

---

[1] A. S. Pușkin, *op. cit.*, vol. VII, p. 147.
[2] *Ibidem*, vol. VII, p. 148.
[3] *Ibidem.*
[4] *Ibidem*, p. 313.
[5] *Ibidem.*

De aici atacurile lui puternice împotriva capitalismului, de aici sarcasmul lui la adresa „conducerii reprezentative burgheze". El a înțeles că, în epoca statului burghez, acesta constituie un instrument fidel în mîinile noii clase dominante. El este rupt de popor și opus lui. „În Anglia — menționează A. S. Pușkin — guvernul se înfățișează poporului numai atunci cînd vine să bată sub geamuri strîngînd impozitele. În Franța, atunci cînd își îndreaptă tunurile împotriva răzvrătirilor din piață". Pe baza exemplului Americii burgheze, A. S. Pușkin a zugrăvit un tablou fidel și necruțător al relațiilor burgheze: „Respectul față de acest popor nou și față de legile sale, față de rezultatele celui mai nou iluminism — scria A. S. Pușkin — e profund zdruncinat... Tot ce este nobil, dezinteresat, tot ceea ce înalță sufletul omenesc este strivit de un egoism implacabil și de pasiunea pentru confort a majorității; o societate care oprimă cu nerușinare sclavia negrilor în mijlocul culturii și libertății, prigoanele genealogice la un popor care nu posedă nobilime, lăcomie și invidie din partea alegătorilor, sfiiciune și servilism din partea conducătorilor; talentul din respect față de egalitate este silit la un ostracism voluntar; bogatul care îmbracă o haină zdrențuită pentru ca pe stradă să nu insulte mizeria trufașă pe care o disprețuiește în sufletul lui, iată imaginea Statelor Americane așa cum ne-a apărut recent în fața ochilor" [1].

Aceste cuvinte, scrise cu mai mult de 100 de ani în urmă, răsună puternic și astăzi.

A. S. Pușkin nu și-a format și nici nu-și putea forma o idee științifică precisă asupra revoluției. El confundă revoluția cu reforma. Astfel el numește uneori revoluție transformările lui Petru I. Totodată, A. S. Pușkin enunță și unele idei juste despre desfășurarea revoluției. Distrugerea vechii societăți — arată el — reclamă unele mijloace, consolidarea rezultatelor dobîndite de revoluție reclamă altele. „Mijloacele cu ajutorul cărora se înfăptuiește revoluția nu sînt suficiente pentru consolidarea ei. Petru I este totodată Robespierre și Napoleon" [2]. Revoluția este confundată din nou cu reforma. Dar este caracteristic și faptul că A. S. Pușkin consideră activitatea lui Robespierre și Napoleon ca cele mai de seamă jaloane ale revoluției: activitatea primului ca o personificare a distrugerii feudalismului, iar activitatea celui de-al doilea ca o consolidare a rezultatelor revoluției în interesul burgheziei care s-a separat definitiv de starea a treia.

A. S. Pușkin nu a fost consecvent în aprecierea însemnătății revoluției pentru procesul istoric. În cazul de față s-a făcut simțită poziția lui de clasă și bazele idealiste ale concepției sale asupra societății. În *Călătorie de la Moscova la Petersburg*, el se pronunță pentru eliberarea țăranilor de iobăgie, dar adaugă: „Desigur, mai trebuie să aibă loc prefaceri importante, dar nu trebuie să grăbim timpul, care și așa este destul de impetuos. Schimbările cele mai bune și cele mai trainice sînt acelea care provin de la îmbunătățirea moravurilor fără violente zguduiri politice, care sînt groaznice pentru omenire"[3] Este afirmat, deci, ca mijloc principal

[1] A. S. Pușkin, *op. cit.*, vol. VII, p. 450.
[2] *Ibidem*, p. 536.
[3] *Ibidem*, p. 289.

al transformărilor sociale, „numai îmbunătățirea moravurilor", opusă zguduirii violente a revoluției, deși trebuie să remarcăm rezerva pe care o face Pușkin cînd afirmă că „mai trebuie să aibă loc mari prefaceri".

Examinînd legile dezvoltării societății, A. S. Pușkin a acordat o anumită atenție și războiului. În general, el dă o interpretare idealistă acestui fenomen social, legînd necesitatea dispariției războaielor de dezvoltarea unor concepții mai juste despre el („e imposibil ca oamenii, cu timpul, să nu înțeleagă cruzimea absurdă a războaielor; ei își vor da seama" [1]). A. S. Pușkin subliniază caracterul distrugător și absurd al războaielor, mijloc de înrobire a popoarelor și piedică importantă în calea înfăptuirii misiunii omului de a fi liber în societate. Într-o lucrare neterminată, intitulată *Despre pacea veșnică*, A. S. Pușkin enunță ipoteza că, în ultimă instanță, războiul se va demasca pe sine însuși, așa cum s-au demascat sclavia, puterea regală etc. [2]. Pentru el, războiul este tot atît de antisocial ca și autocrația și iobăgia. Pentru a-și susține punctul de vedere cu privire la caracterul antisocial al războiului, A. S. Pușkin folosește argumente din teoriile „contractului social", afirmînd că una din cauzele care i-au determinat pe oameni să recurgă la apărarea legilor a fost tendința de a scăpa de pericolul războaielor.

În lucrarea *Despre pacea veșnică*, poetul declară că este de acord cu Rousseau în ce privește faptul că singurul mijloc de a salva omenirea de război este transformarea revoluționară a societății. Dar este plin de scepticism față de revoluțiile burgheze. „Dar iată că ele au venit... — spune A. S. Pușkin — și războaiele au rămas" [3]. De aici speranțele lui că războaiele vor dispărea o dată cu înțelegerea de către omenire a cruzimii lor absurde, teză care constituie, evident, un tribut plătit idealismului istoric.

Pentru a înțelege mai bine profunzimea și varietatea concepțiilor sociologice ale lui A. S. Pușkin, să urmărim analiza făcută de el istoriei Rusiei și societății ruse, a cărei dezvoltare el o privește ca o parte a procesului istoric universal (menționăm că, prin aceasta, el se deosebește mult de slavofili — în ce privește atitudinea lui A. S. Pușkin față de concepțiile istorico-filozofice ale lui P. I. Ceaadaev, vom mai reveni). A. S. Pușkin consideră că în istoria rusă există o serie de particularități care nu sînt proprii istoriei vest-europene. Aici se află, de altfel, bazele divergenței dintre A. S. Pușkin și istoricul și publicistul N. Polevoi.

Polemizînd cu acesta, A. S. Pușkin îi reproșează în primul rînd tendința de a-i urma în toate, în mod necritic, pe Niebuhr și Guizot și de a „adapta sistemul celor mai noi istorici la Rusia". Adoptînd o asemenea poziție, arată A. S. Pușkin, N. Polevoi încearcă să explice istoria rusă numai în cadrul unor formule găsite la istoricii vest-europeni. N. Polevoi afirmase că Rusia a trecut prin stadiul feudal de dezvoltare, ca și Europa occidentală, negînd astfel caracterul specific al procesului istoriei în Rusia.

---

[1] A. S. Pușkin, *op. cit.*, vol. VII, p. 533.
[2] *Ibidem.*
[3] *Ibidem.*

Dar A. S. Puşkin, deşi sesizase deosebirile existente în manifestările social-politice ale sistemului feudal în Rusia şi în Europa occidentală, trăgea concluzia că în Rusia, în general, nu a existat feudalism : „Feudalismul în Rusia nu a existat" [1]. El considera că „feudalismul s-a manifestat în special" în Europa occidentală. După părerea sa, Rusiei nu i-a fost caracteristic feudalismul, ci o formă mai generală, „aristocraţia". Această teză a susţinut-o şi P. I. Pestel, în depoziţiile sale în faţa comisiei de anchetă, cînd afirmase că „trăsătura distinctivă a veacului nostru este lupta popoarelor împotriva aristocraţilor de tot felul". Este ştiut că revoluţionarii din rîndurile nobilimii dădeau numele de aristocraţie oricărei forme de conducere oligarhică.

A. S. Puşkin a acordat multă atenţie studierii păturii sociale a nobilimii. Opera sa artistică este o originală istorie a acestei clase. Galeria de chipuri de nobili creată de Puşkin zugrăveşte mai bine şi mai precis decît multe studii istorice istoria economică şi politică a nobilimii. A. S. Puşkin a urmărit istoria nobilimii ruse de la primii ei reprezentanţi, energici şi perseverenţi, care au pus bazele influenţei economice şi politice a clasei lor, pînă la reprezentanţii ei scăpătaţi, care uneori au trecut în rîndurile raznocinţilor, însuşindu-şi interesele şi revendicările lor. Este caracteristic faptul că, în schiţele la articolul *Despre nobilime*, A. S. Puşkin' după demascarea nobilimii ca principal vinovat al înrobirii poporului, menţionează că din această cauză poporul are „un profund dispreţ" pentru nobilime.

Se pot aduce multe mărturii în sprijinul atitudinii profund negative a lui A. S. Puşkin faţă de nobilimea vremii sale. De pildă, Dolgorukov, medicul lui A. S. Puşkin, scrie în *Jurnalul* său recent publicat : „În sfîrşit — îşi aminteşte Dolgorukov despre una din discuţiile în contradictoriu cu A. S. Puşkin — a început să defăimeze toate păturile sociale şi să spună că funcţionarii civili sînt nişte ticăloşi şi nişte hoţi, generalii, în majoritatea lor, nişte vite, singura clasă cumsecade fiind ţărănimea. Puşkin a atacat îndeosebi nobilimea rusă. A spus că toţi nobilii trebuie spînzuraţi şi că, dacă acest lucru s-ar întîmpla, el ar trage bucuros ştreangurile" [2].

K. Marx şi F. Engels, în corespondenţa lor cu fruntaşii mişcării revoluţionare ruse, au atras în repetate rînduri atenţia acestora asupra justei înţelegeri de către A. S. Puşkin a unor probleme cu caracter politic. F. Engels a admirat precizia artistică cu care A. S. Puşkin a scos în evidenţă procesul economic concret al ruinării vechii nobilimi, dezvoltarea relaţiilor marfă-bani care au măcinat vechile relaţii semipatriarhale în satul rus. El aminteşte în două rînduri de cunoscutele strofe din *Evgheni Oneghin*, iar cînd apreciază situaţia economică a Rusiei dinaintea răz-

[1] A. S. Puşkin, *op. cit.*, vol. VII, p. 145—147.

[2] *Puşkin în amintirea contemporanilor*, Goslitizdat, Moscova, 1950, p. 230; vezi E.S.P.L.A., Cartea rusă, Bucureşti, 1960, p. 141.

boiului din 1812, scrie : „Era epoca în care Evgheni Oneghin (al lui Puşkin) învăţa de la Adam Smith :

.... ce aduce bogăţie
Pentru popor şi pentru-mpărăţie :
Nu în argint şi aur
Ci în materii prime zace-al ei tezaur.

Pe cînd pe de altă parte :
Dar tata n-a-nţeles cuvîntul
Şi-a ipotecat pămîntul [1].

Într-un alt loc, revenind la descrierea de către Puşkin a necazurilor nobilimii scăpătate, F. Engels observă : „În poemul său [...], Puşkin îl înfăţişează pe tatăl eroului său ca fiind incapabil să înţeleagă că mărfurile sînt bani" [2].

Cunoştinţele lui A. S. Puşkin în domeniul economiei politice i-au servit ca punct de sprijin în încercarea de a elabora o concepţie originală asupra procesului istoric, în special pentru a înţelege însemnătatea factorului economic în viaţa maselor populare. Este interesantă în această privinţă obiecţia lui A. S. Puşkin faţă de M. F. Orlov, care, în cartea sa *Despre creditul de stat*, afirmase că „impozitul este orb şi afectează fără distincţie toate stările", făcînd astfel indirect apologia politicii statului prezentat ca un reprezentant legal al tuturor claselor societăţii.

A. S. Puşkin nu a fost de acord cu această teză pe care a considerat-o, pe bună dreptate, ca o denaturare a adevăratei orientări a politicii economice a statului : „Nu — scria el — impozitul poate avea repercusiuni asupra tuturor stărilor, dar de obicei afectează una singură" [3], adică starea cea mai săracă, ţărănimea. În felul acesta A. S. Puşkin dovedeşte şi aici o cunoaştere a mecanismului relaţiilor feudale, a exploatării feudale a ţărănimii.

Concepţiile lui A. S. Puşkin asupra formelor puterii de stat sînt pline de ură faţă de despotismul autocrat. Nobilimea, în relaţiile sale faţă de stat, joacă rolul unor „mercenari devotaţi" cu ajutorul cărora se înfăptuieşte înăbuşirea oricărei opoziţii. Este caracteristic pentru A. S. Puşkin faptul că, demascînd autocraţia, el arată totodată că aparenţa unei legalităţi severe, caracteristice autocraţiei, rămîne numai o aparenţă : „De la cancelar pînă la ultimul funcţionar — scrie A. S. Puşkin despre epoca Ecaterinei — toţi furau şi totul era vîndut. În felul acesta destrăbălata împărătească destrăbăla statul ei. Ecaterina a desfiinţat titlul şi a împărţit vreun milion de ţărani ai statului (adică plugari liberi) şi a înrobit libera Malorusie şi provinciile poloneze. Ecaterina a desfiinţat tortura, dar cancelaria secretă a înflorit sub conducerea ei patriarhală. Ecaterina iubea învăţămîntul, dar Novikov, care răspîndea luminile lui,

[1] K. Marx şi F. Engels, *Despre artă*, 1937, p. 668 ; vezi şi idem, *Despre artă şi literatură*, E.P.L.P., Bucureşti, 1953, p. 297—298.

[2] K. Marx şi F. Engels, *Opere*, vol. XII, partea I, p. 160 ; vezi şi K. Marx şi F. Engels, *Despre artă şi literatură*, E.P.L.P., 1953, p. 297.

[3] A. S. Puşkin, *op. cit.*, vol. VII, p. 539.

a trecut din mîinile lui Seskovski în temniță, unde a zăcut pînă la moartea ei. Radișcev a fost surghiunit în Siberia. Kneajnin a murit sub lovituri de nuiele, iar Fonvizin, de care ea se temea, ar fi împărtășit aceeași soartă dacă faima lui n-ar fi fost atît de mare" [1].

Înlocuind numele, aceste filipice pline de mînie împotriva autocrației pot fi extinse asupra oricărei forme de conducere autocrată. Ele nu au dus însă la o atitudine negativă a lui A. S. Pușkin față de istoria poporului său. Nihilismul național îi era mai străin decît oricui. Avea încredere în forțele creatoare ale poporului și s-a pronunțat întotdeauna în apărarea poporului împotriva încercărilor, voite sau nu, de a aprecia în mod greșit activitatea maselor populare și chiar de a o ponegri.

Cînd acad. Lobanov a pronunțat cu servilism „o groaznică anatemă" (expresia lui A. S. Pușkin) împotriva poporului francez, afirmînd că revoluția l-ar fi depravat, A. S. Pușkin a protestat în mod public. Revoluția nu a dus la depravarea poporului francez, a arătat el, ci, dimpotrivă, i-a permis să renască din punct de vedere spiritual, a promovat din rîndurile sale noi talente, minți strălucite. Spiritul revoluționar al poporului francez, care a fost deseori inițiatorul mișcărilor progresiste ale secolului, a trezit respectul profund al lui A. S. Pușkin.

Este interesant de menționat în legătură cu aceasta strălucita ripostă pe care a dat-o marele poet *Scrisorii filozofice* a lui Ceaadaev. Ea a constituit totodată o critică a idealismului filozofic al lui Ceaadaev, care se înfășura în toga neîncrederii sceptice față de viitorul istoric al poporului rus și a negării însemnătății istorice a trecutului său.

A. S. Pușkin, ca și mai tîrziu A. I. Herțen, a recunoscut că *Scrisoarea filozofică* a lui Ceaadaev are o anumită însemnătate pozitivă. Această însemnătate pozitivă constă, după părerea lui, în faptul că Ceaadaev a vorbit cu curaj despre stupiditatea iobăgiei. „Ați făcut bine — i-a scris A. S. Pușkin lui Ceaadaev — că ați spus acest lucru în gura mare". În continuare el enumeră acele puncte din critica făcută de Ceaadaev vieții sociale ruse cu care el nu poate să nu fie de acord : „lipsa unei opinii publice" „indiferența față de orice datorie, dreptate și adevăr", „disprețul cinic față de personalitatea și demnitatea umană". În conceptul scrisorii către Ceaadaev, A. S. Pușkin apreciază situația socială cu și mai multă asprime : „Societatea noastră contemporană este tot atît de demnă de dispreț pe cît este de stupidă". A. S. Pușkin vede meritul lui P.I. Ceaadaev în recunoașterea tuturor acestor fenomene ca trăsătură inerentă societății bazate pe iobăgie.

În *Scrisoarea filozofică* a lui P. I. Ceaadaev lipsesc însă orice concluzii pozitive, autorul ei considerînd că rădăcina răului în relațiile sociale din Rusia trebuie căutată în istoria ei. Ceaadaev vedea drept principală cauză a stagnării despărțirea bisericii, așa-numita schismă (separarea bisericii catolice de cea ortodoxă). Potrivit părerii lui Ceaadaev, sensul istoriei europene este răspîndirea creștinismului, principiul unificator în creștinism este catolicismul.

---

[1] A. S. Pușkin, *op. cit.*, vol. VI, p. 14.

Or, Rusia, adoptînd creştinismul dintr-un izvor bizantin impur, nu a reuşit — după Ceaadaev — să găsească forţele în stare să contribuie la dezvoltarea ei istorică şi să determine însăşi posibilitatea contribuţiei sale la civilizaţia mondială.

A. S. Puşkin — declarîndu-se de acord cu aprecierea că, atunci cînd Rusia a adoptat creştinismul, Bizanţul îşi trăise într-adevăr traiul din punct de vedere istoric — obiectează categoric împotriva împărţirii superficiale a creştinismului, într-unul „pur", cel occidental, şi un creştinism „impur", cel răsăritean. În legătură cu „puritatea catolicismului", A. S. Puşkin precizează că istoria este de altă părere, dovedind dimpotrivă „josniciile papalităţii".

Sub orice formă s-ar manifesta religia — arată A. S. Puşkin — ea nu poate fi o forţă principală care să determine mersul istoriei, cu atît mai mult cu cît ea este profund indiferentă, străină faţă de interesele maselor largi populare. „Religia — îi explică el lui Ceaadaev — este străină, din fericire, gîndurilor noastre şi obiceiurilor noastre" [1], enunţînd astfel pentru prima oară o idee care zece ani mai tîrziu va fi expusă cu atîta pasiune în cunoscuta scrisoare a lui V. G. Belinski către N. V. Gogol.

În prima *Scrisoare filozofică*, P. I. Ceaadaev nu a ştiut să tragă o linie clară de demarcaţie între autocraţie şi biserica ortodoxă, pe de o parte, şi popor, pe de altă parte. A. S. Puşkin a observat acest lucru. „În ceea ce priveşte neînsemnătatea noastră istorică — îi scrie el lui Ceaadaev — eu nu pot fi de acord cu Dv." [2]. A. S. Puşkin citează cîteva evenimente de seamă din istoria Rusiei, mai ales lupta pentru făurirea unităţii ruse, reformele transformatoare ale lui Petru, „care reprezintă o întreagă epocă în istoria universală", şi întreabă pe bună dreptate :„Cum se poate ca aceasta să nu fie istorie, ci numai un vis sărac şi pe jumătate uitat?" [3].

Salvarea Europei occidentale de primejdia zdrobirii şi înrobirii ei de hoardele tătare-mongole a fost, după părerea lui A. S. Puşkin, cel mai mare merit al poporului rus.

Astfel, A. S. Puşkin se situa pe o poziţie superioară lui P. I. Ceaadaev în ceea ce priveşte înţelegerea filozofică a învăţămintelor istoriei universale şi ruse. El opune concepţiilor lui Ceaadaev asupra importanţei hotărîtoare a religiei în dezvoltarea societăţii ideea despre importanţa hotărîtoare a activităţii poporului, care atît prin gîndurile cît şi prin obiceiurile sale este străin de ideologia religioasă.

A. S. Puşkin înţelege tot mai profund (şi aceasta rezultă şi din însemnările sale despre Walter Scott) că istoria trebuie cercetată nu numai contemplînd „faţada" ei, unde bat la ochi mai ales eroii, ci mai ales studiind aspectele „vieţii sale casnice", unde se manifestă activitatea poporului, activitate care nu sare în ochi, activitate neobservată, dar determinantă [4].

---

[1] A. S. Puşkin, *op. cit.*, vol. X, p. 881.
[2] *Ibidem*, vol. X, p. 867.
[3] *Ibidem*.
[4] *Ibidem*, vol. VII, articolul *Despre romanele lui Walter Scott*.

În cercetările sale privind legile procesului istoric, A. S. Puşkin a căutat să scoată în evidenţă rolul poporului. Pentru el, aceasta nu constituia numai o problemă teoretică. Poporul este figura centrală a întregii sale creaţii artistice. Întreaga dezvoltare ideologică a lui A. S. Puşkin, întregul său drum de creaţie, este mărturia recunoaşterii tot mai clare a faptului că, în afara studierii activităţii maselor populare, în istorie şi în viaţa socială contemporană lui nu există nici o altă posibilitate pentru înţelegerea justă a forţelor motrice ale procesului istoric, pentru reflectarea realistă, veridică a societăţii în creaţia artistică.

A. S. Puşkin sociologul a deschis astfel noi orizonturi lui A. S. Puşkin artistul.

Poetul înţelegea bine că dreptul poporului la o participare activă la viaţa politică se cucereşte printr-o luptă îndelungată şi perseverentă. El a dat o formulă concisă şi expresivă situaţiei politice a poporului în condiţiile jugului autocrato-moşieresc: „poporul tace".

V. G. Belinski, cu geniala sa perspicacitate în aprecierea caracterului concepţiei despre lume şi a creaţiei lui A. S. Puşkin, a observat, printre primii, uriaşa însemnătate a definiţiei pe care a dat-o Puşkin luptei împotriva autocraţiei. „În această tăcere a poporului — scria el — se aude glasul tragic şi groaznic al unei noi Nemesis care-şi pronunţă sentinţa asupra noii jertfe".

V. I. Lenin a atras atenţia asupra acestei laturi a formulei puşkiniene atunci cînd, sintetizînd în articolul *Zile revoluţionare* experienţa primelor zile ale revoluţiei din 1905, a scris că partidul revoluţionar trebuie să ştie să scoată din evenimente „învăţăminte care vor prinde bine mîine în alt loc, unde azi încă poporul tace, şi unde într-un viitor apropiat va izbucni, într-o formă sau alta, incendiul revoluţiei" [1].

Studierea atentă a societăţii din punctul de vedere al activităţii poporului ca forţă hotărîtoare a evenimentelor l-a dus pe A. S. Puşkin la o nouă interpretare a rolului diferitelor personalităţi. Respingînd concepţia oficială karamziniană asupra istoriei şi apreciind negativ concepţiile istoricilor vest-europeni şi ruşi contemporani lui, el a încercat să înţeleagă rolul progresist pe care l-au jucat conducătorii păturilor de jos ale poporului, conducătorii celor mai mari mişcări revoluţionare ţărăneşti, cei mai de seamă adversari ai autocraţiei. A. S. Puşkin a acordat multă atenţie studierii puternicelor mişcări populare, care au promovat conducători talentaţi şi energici: Stepan Razin, Emelian Pugaciov, Beloborodov, Cika Zarubin, Salavat Iulaev şi alţii.

În istoria gîndirii sociologice ruse, lui A. S. Puşkin îi revine meritul neîndoielnic de a fi încercat, primul, să zugrăvească mişcările populare ţărăneşti împotriva iobăgiei şi autocraţiei şi pe conducătorii acestor mişcări.

Numele pe care A. S. Puşkin l-a dat celei mai mari şi mai originale lucrări pentru vremea sa despre mişcarea revoluţionară ţărănească, *Istoria lui Pugaciov*, a fost o sfidare nu numai la adresa ideologiei oficiale, ci şi a întregii istoriografii contemporane lui, inclusiv istoriografia burghezo-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. VIII, p. 84; vezi şi E.S.P.L.P., Bucureşti, 1955, p. 90.

liberală din Europa occidentală care nega orice însemnătate istorică căpeteniilor mişcărilor ţărăneşti. În locul „haimanalei" şi „tîlharului", aşa cum îl prezentau pe E. I. Pugaciov istoricii autocraţiei ţariste, în paginile *Istoriei lui Pugaciov* scrisă de Puşkin a apărut adevăratul conducător al mişcării ţărăneşti, care întrecea cu mult prin inteligenţa, talentul organizatoric şi energia sa pe păzitorii autocraţiei trimişi împotriva lui.

Însuşi A. S. Puşkin a recunoscut că, scriind această lucrare, „a căutat cu perseverenţă să afle adevărul şi l-a expus fără părtinire, străduindu-se să nu linguşească pe cei puternici şi nici să nu facă concesii punctului de vedere care e la modă asupra evenimentelor respective" [1]. A. S. Puşkin a văzut în mod just în sprijinul puternic al maselor populare cauza principală a forţei lui E. I. Pugaciov ca mare personalitate istorică, care a condus mişcarea şi a zdruncinat statul autocrat „din Siberia pînă la Moscova şi de la Kazan pînă la pădurile din Muromsk" [2]. „Întregul popor de jos era pentru Pugaciov; clerul îi era binevoitor, nu numai popii şi călugării, ci şi arhimandriţii şi arhiereii. Numai nobilimea era făţiş de partea guvernului. Pugaciov şi adepţii lui au vrut la început să-i atragă şi pe nobili de partea lor, dar interesele lor erau prea opuse. Clasa funcţionarilor era încă prea puţin numeroasă şi aparţinea în întregime poporului de rînd. Acelaşi lucru se poate spune şi despre ofiţerii proveniţi din rîndurile soldaţilor" [3].

Încrederea în forţele poporului răsculat constituie o trăsătură caracteristică concepţiei social-politice a lui A. S. Puşkin. El nu considera necesar s-o ascundă nici chiar atunci cînd ştia bine că proclamarea ei făţişă îi poate aduce mari neplăceri.

În jurnalul său, P. I. Dolgorukov, redînd episoade din perioada petrecută de A. S. Puşkin la Inzov, relatează cum într-o zi, luînd masa A. S. Puşkin a spus: „Altădată popoarele se revoltau unele împotriva altora, acum regele din Neapole se războieşte cu poporul său, tot aşa şi cel din Spania; nu e greu de prevăzut cine va învinge" [4]. Răzbate limpede aici convingerea lui A. S. Puşkin că autocraţia nu va putea rezista în lupta împotriva maselor populare şi că personalitatea care se va ridica împotriva poporului va fi măturată şi nimicită de popor.

A. S. Puşkin a zugrăvit totodată şi caracteristicile profund negative ale reprezentanţilor claselor dominante: Ecaterina a II-a, proslăvită de către lacheii oficiali şi semi-oficiali cu titlul de „Ecaterina cea Mare", este caracterizată în mod caustic de către Puşkin drept un „*Tartuffe* în fustă şi cu coroană", iar Alexandru I, căruia A. S. Puşkin i-a consacrat mai multe epigrame, este un „filfizon pleşuv, un duşman al muncii". Poetul recunoaşte că pe acest ţar „l-a fluerat pînă la moarte". Dacă în Petru I, A. S. Puşkin vede toate trăsăturile unei personalităţi eminente, care a jucat un rol important în mişcarea istorică a secolului, pe următorii reprezentanţi ai autocraţiei el îi consideră nişte nulităţi. El enumeră

[1] A. S. Puşkin, *op. cit.*, vol. X, p. 650; vezi şi *A. S. Puşkin despre munca literară*, Cartea rusă, Bucureşti, 1958, p. 143.

[2] A. S. Puşkin, *op. cit.*, vol. VI, p. 309.

[3] *Ibidem*, p. 316.

[4] *Puşkin în amintirea contemporanilor*, p. 229—230, Goslitizdat, Moscova, 1950; vezi şi E.S.P.L.A., Cartea rusă, Bucureşti, 1960, p. 141.

domnia „analfabetei Ecaterina I", „a sîngerosului criminal Biron" şi „a senzualei Elisabeta". Pe Pavel I, pe care îl denumise cîndva în mod ironic „împăratul nostru romantic", Puşkin îl ucide cu o singură frază: „Domnia lui Pavel — spune el — dovedeşte un lucru: că şi în epocile luminate se pot naşte nişte Caligula".

Nobil prin originea sa socială, A. S. Puşkin rupe în ce priveşte concepţiile sale etice cu cerinţele înguste de clasă ale nobilimii. Cercetînd cauzele înaltelor calităţi morale ale oamenilor simpli, A. S. Puşkin nu a putut să nu vadă că le sînt caracteristice sentimentul profund al legăturii indisolubile cu poporul în numele căruia şi în interesul căruia ei acţionează.

Pe A. S. Puşkin îl interesa în mod deosebit problema felului cum în formarea unei personalităţi strîns legată de popor se manifesta, în toată amploarea ei, ideea datoriei.

El a înţeles foarte bine că oamenii pot fi călăuziţi în faptele şi acţiunile lor de o înţelegere sau alta a datoriei lor faţă de popor, faţă de stat, faţă de societate. El a revenit în mai multe rînduri la această problemă. În *Boris Godunov*, A. S. Puşkin a arătat foarte bine, prin exemplul lui Pimen, că, la oamenii pătrunşi de interesele poporului lor, datoria faţă de popor prevalează asupra tuturor celorlalte considerente. Părintele Pimen, în celebra scenă din Mînăstirea Ciudovo, spune:

„O povestire, încă una, cea din urmă,
Şi letopiseţul eu l-am încheiat,
Îndeplinit-am sarcina cu care Domnul
M-a-nvrednicit pe mine, păcătosul" [1].

Astfel, pentru Pimen, datoria lui se contopeşte parcă cu îndeplinirea unei porunci divine. Grigori Otretiev înţelege acest lucru îngust, crezînd că Pimen descrie evenimentele, „prezentînd cu indiferenţă binele şi rău.". Dar Otretiev s-a înşelat amarnic. De altfel, pentru viitorul falsul Dmitrii, o asemenea rătăcire putea fi singura explicaţie justă. Una din greşelile lui a constat tocmai în presupunerea că poporul ar fi nepăsător „faţă de bine şi de rău", faţă de destinele pămîntului său natal.

Pentru Pimen, sentimentul datoriei, care se manifestă încă sub înveliş religios, este în realitate mult mai profund. El se consideră nu numai şi nu în primul rînd un servitor al lui Dumnezeu, ci mai ales un servitor al poporului. Pe el îl frămîntă foarte mult răspunderea lui de cronicar pentru justa oglindire a evenimentelor istorice în faţa posterităţii, în faţa poporului. Conştiinţa datoriei împlinite faţă de popor îi dă cronicarului o imensă satisfacţie morală, îi îngăduie să spună că „la bătrîneţe eu din nou trăiesc".

Pimen s-a condamnat la ascetism tocmai pentru că şi-a luat drept scop să aducă la cunoştinţa poporului şi „*binele* şi *răul* din istoria patriei sale, să-i înveţe pe urmaşi ce este *binele* din faptele istorice ale propriului său popor, faţă de care a simţit o afecţiune deosebit de profundă. Să ştie urmaşii pravoslavnici — spune Pimen — destinele trecute ale pămîntului natal". Datoria faţă de popor, aşa cum îl înţelege el, îi îngăduie lui

[1] A. S. Puşkin, *op. cit.*, vol. V, p. 231.

Pimen, care nu se supune versiunii oficiale a lui Godunov în ce privește cauzele morții țareviciului Dmitrii, să scrie acel „denunț groaznic" în fața căruia tremura și un aventurier ca Grigorii Otretiev.

Luptător pentru adevărata dezrobire a personalității umane, A. S. Pușkin a fost un adversar neîmpăcat al moralei religioase. Dogmele ei au fost obiectul unor neîncetate atacuri din partea lui A. S. Pușkin. Tezele moralei religioase nu au contribuit și nu puteau contribui la îmbunătățirea moravurilor — arată el — deoarece sînt un izvor de fățărnicie, de vicii ascunse. În *Mozart și Salieri*, A. S. Pușkin a putut spune cu deplin temei : „Toți spun : nu există dreptate pe pămînt. Dar dreptate nu există nici mai sus. Pentru mine lucrul acesta este tot atît de clar ca și o simplă gamă" [1].

Pe bazele experienței sale deosebit de bogate ca artist și cugetător înaintat, și a studierii temeinice a normelor morale ale diferitelor clase și pături ale societății, A. S. Pușkin a enunțat în creația sa o concepție asupra principiilor morale, care pot, după părerea sa, să stea la baza eticii viitorului. El nu a putut, bineînțeles, să lege aceste noi principii morale de apariția unei clase sociale noi, clasa muncitoare. Știind de existența ei pe baza studierii situației economice din Anglia, Franța ș.a., A. S. Pușkin nu a înțeles misiunea ei istorică, eliberatoare. Cu toate acestea el a văzut că nu păturile sociale care și-au trăit traiul, ca nobilimea și burghezia, ci poporul simplu va promova morala cea nouă, cu principiile într-adevăr umane ale echității. Normele morale poetul le definește ca reguli „pe care se întemeiază fericirea obștească sau demnitatea umană" [2]. În reprezentanții de rînd ai maselor populare și printre conducătorii mișcărilor populare el a găsit și a zugrăvit, cu o deosebită dragoste, cele mai înalte pilde de conduită morală.

A. S. Pușkin a considerat că morala cea mai progresistă pentru epoca lui este aceea a oamenilor de cultură înaintați. El a apreciat foarte mult activitatea marelui M. V. Lomonosov, care „știa să-și apere propria demnitate și, cînd era în joc onoarea lui sau triumful ideilor lui preferate, nu ținea seama nici de protecția celor ce-l ocroteau, nici de situația sa" [3]. Pușkin îndeamna să se învețe de la M. V. Lomonosov și A. N. Radișcev „spiritul de independență și de demnitate", care „numai ele ne pot ridica deasupra mărunțișurilor vieții și deasupra furtunilor soartei" [4].

Aceste calități le-a demonstrat foarte bine însuși A. S. Pușkin. Curînd după întoarcerea sa din surghiun în 1826, el a primit din partea țarului ordinul de a-și expune părerile asupra situației învățămîntului în Rusia. Ca răspuns, A. S. Pușkin scrie nota *Despre educația poporului*. Programul de transformări democratice schițate cu îndrăzneală de A. S. Pușkin în această notă constă în următoarele : educarea poporului, transformări politice, desființarea pedepselor corporale, îmbunătățirea imediată a administrației, lichidarea corupției aparatului de stat, îmbună-

---

[1] A. S. Pușkin, *op. cit.*, vol. VII, p. 88 ; vezi și A. S. Pușkin, *Despre munca literară*, p. 51.
[2] *Ibidem*, vol. VI, p. 357.
[3] *Ibidem*, vol. VII, p. 188 ; vezi și *Pușkin în amintirea contemporanilor*, p. 58—59.
[4] *Ibidem*, p. 421.

tățirea educației tineretului, instrucțiunea publică în locul instrucțiunii cazone, familiarizarea elevilor cu ideile republicane etc.

Concepțiile sale asupra moralei conțin și unele interpretări idealiste, de pe poziții iluministe, prin aceasta manifestîndu-se idealismul său istoric în general. Astfel, întîlnim la el afirmația că mijlocul hotărîtor pentru îmbunătățirea moravurilor este învățămîntul, știința. A. S. Pușkin spune că unul din meritele lui Petru în fața Rusiei constă în aceea că el „a potolit moravurile cu ajutorul științei".

În general, însă, concepțiile lui A. S. Pușkin asupra moralei reprezintă un mare pas înainte în istoria gîndirii sociale ruse. Critica pe care a făcut-o formelor perimate ale moralei, explicația pe care a dat-o uriașei sale însemnătăți sociale, poziția lui în favoarea unei morale eficiente în stare să servească păturile înaintate ale societății, atenția pe care a acordat-o poporului, în care a văzut izvorul adevăratelor concepții morale, au constituit o mare cucerire a gîndirii sociale ruse înaintate.

Ca sociolog, A. S. Pușkin este o personalitate deosebit de interesantă în istoria gîndirii sociale. El a știut să dezvolte concepțiile înaintate pentru vremea sa asupra procesului dezvoltării societății. Rămînînd, în ansamblu, pe pozițiile idealismului istoric, el este unul dintre primii în sociologia rusă care a cerut să se interpreteze istoria ca un proces necesar, condus de legi obiective, să se studieze rolul poporului în istorie. În cercetarea acestor probleme, A. S. Pușkin a fost un pioner în domeniul gîndirii sociale.

ELEMENTE MATERIALISTE ÎN GÎNDIREA NATURALIȘTILOR DIN SECOLUL AL XIII-LEA (ÎN APUSUL EUROPEI)

DE

BOGDAN STUGREN (Cluj)

Deși nu s-a preocupat în mod special de gîndirea filozofică din orînduirea feudală, V. I. Lenin a reliefat un fapt de însemnătate esențială pentru interpretarea de pe poziții științifice a istoriei filozofiei din evul mediu. Referindu-se la celebra dispută dintre nominaliști și realiști, și mai ales la Duns Scot, V. I. Lenin scria: „Nominalismul este în general prima expresie a materialismului" [1]. În această lapidară caracterizare a curentului nominalist este exprimată fără echivoc ideea că și în perioada evului mediu latin, s-a desfășurat o luptă ascuțită între linia lui Platon și linia lui Democrit, între idealism și materialism.

Ca și filozofia, științele naturii din evul mediu latin au fost dominate de teologie, de pietrificata silogistică scolastică. Dar, tot așa cum în logică și filozofie, în secolele XII—XIII, apar primele tendințe de emancipare de sub tutela dogmelor și patristicii, și în științele naturii se observă primele semne de gîndire științifică, primele încercări de eliberare a științei de sub hipnoza formei lipsite de conținut a cuvîntului dogmatic și de superstițiile și basmele cărților „populare" de zoologie. Sub acest aspect, secolul al XIII-lea ne oferă un tablou interesant al luptei de idei din științele naturii, și mai cu seamă din biologie.

Istoria biologiei a consemnat de mult faptul că în secolul al XIII-lea a avut loc un proces de disociere a biologiei din ansamblul științei universale despre natură, precum și însemnate progrese în cunoașterea naturii, acumulare de noi date față de perioadele precedente. Perioada nu a fost cercetată însă sub aspect teoretic, al caracterului filozofic al gîndirii naturaliștilor vremii. Este tocmai ceea ce ne propunem a dezvolta în prezenta comunicare.

★

[1] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 28.

În fața naturaliștilor din sec. al XIII-lea au apărut, ca urmare a necesității imperioase de a studia natura — necesitate determinată de dezvoltarea forțelor de producție —, complexe probleme de logică și de metodologie.

O metodă era deja elaborată și consacrată de cărturarii timpului pentru cercetarea sau, mai bine zis, pseudocercetarea naturii: metoda deductivă, dezvoltată ca simplă formalistică, deducție din deducție, silogistică pentru silogistică. În domeniul științelor naturii, aceasta însemna compilarea surselor livrești și, deși faptul pare bizar, îmbinarea celor mai subtile întorsături de termeni și concepte cu fabule despre animale, în genul celei despre îmblînzirea miticei fiare unicorn de către o fecioară neprihănită, relatată în cartea pe atunci de largă circulație *Physiologus*.

Pe de altă parte apărea posibilitatea și necesitatea elaborării unei noi metode de cercetare, a elementelor unui *Novum organon*, a metodei inductive. Problema principală a biologiei vremii era deci o problemă de logică și de metodologie, și în lupta în jurul acestei chestiuni vom găsi o înfruntare între materialism și idealism. Apariția acestei probleme și a disputei metodologice era, în perspectiva istorică-logică, o necesitate firească. Numai după rezolvarea problemei cum cercetăm natura se putea aborda natura, se putea aborda în mod științific problema cum este natura. Condițiile istorice concrete ale evului mediu ofereau numai posibilitatea punerii și soluționării, încă incomplete, a primei probleme.

Asupra metodei de cercetare apar deosebiri de vederi între naturaliștii vremii. Soluția silogistică reprezenta o înfeudare a biologiei față de idealism, în timp ce în soluția inductivistă încep să se manifeste germenii unei gîndiri materialiste în biologie și, raportată la epoca în cauză, tendințe progresiste.

Alegerea unei soluții sau a celeilalte nu a fost un fenomen izolat, determinat de factura psihologică a cărturarului medieval, ci un fenomen care se încadrează în lupta ideologică din țările Europei occidentale. Ea a fost determinată de poziția cărturarului față de clasele sociale și de ideologia lor, de situația social-politică și economică a țării în care a trăit, de gradul de pătrundere a gîndirii materialiste a filozofilor din Orient, mai cu seamă a lui Ibn-Sina și Ibn-Roșd.

Soluția silogistică-deductivistă a fost însușită și apărată mai ales de reprezentanții clerului în științele naturii, dintre care amintim pe Thomas Cantimpré, Vincent de Beauvais și Albert von Bollstädt, trei călugări din ordinul dominican. Acești naturaliști au adoptat față de Aristotel — care tocmai începea să fie cunoscut în Europa occidentală prin traducerile provensalului Jacob Anatoli, adept al lui Maimonide [1] și ale lui Michael Scot, „unul din întemeietorii averroismului latin" [2] — o poziție cu totul servilă, reproducîndu-i cu un spirit pios-mănăstiresc erorile, fără a îndrăzni depășirea Stagiritului ca biolog. Era poziția scolasticii și clericalismului, care, cum a subliniat V. I. Lenin, „au luat de la

[1] G. Sarton, *Introduction to the History of Science*, II, partea a 2-a, Washington, 1953, p. 565.

[2] *Ibidem*, p. 579.

Aristotel ceea ce este mort şi nu ceea ce este *viu* : *pretenţii*, căutări, labirint, omul s-a rătăcit" [1].

Privită sub acest unghi, opera de compilaţie enciclopedică a lui Thomas Cantimpré (circa 1271—1280 ?), originar din Brabant, intitulată *Liber de natura rerum secundum diversos philosophos* nu a contribuit, cum remarcă încă darvinistul J. V. Carus [2], la progresul gîndirii biologice. Deşi trăia în Flandra, ţară dezvoltată din punct de vedere economic-social, în gîndirea sa nu s-au resimţit tendinţele progresiste ale oraşelor din Ţările de Jos, deoarece era izolat între mohorîte ziduri mănăstireşti. Aceeaşi afirmaţie este valabilă şi pentru compilaţia enciclopedică a lui Vincent de Beauvais (+1264) „*Speculum majus*", scrisă din însărcinarea regelui Ludovic al IX-lea al Franţei. Mai dificilă este însă aprecierea operei de biolog a lui Albert von Bollstädt (circa 1193 (1195 ?) — 1266 (1267 ?), din cauza multiplelor sale implicaţii.

Spre deosebire de cei doi dominicani menţionaţi mai sus, care cunoşteau natura şi lumea mai cu seamă prin vitraliul mănăstirii,Albert von Bollstädt a fost un om al secolului său în adevăratul înţeles al cuvîntului, un cărturar care a participat activ la luptele ideologice ale vremii, a străbătut Europa de la Roma pînă la ţărmurile Mării Nordului şi a predicat nu numai la amvonul unei biserici oarecare, pentru seniori inculţi, ci a ţinut prelegeri la Universitatea din Paris. Supranumit de teologi Albertus Magnus, declarat de biserică „doctor universalis", Albert von Bollstädt s-a situat în filozofie pe o poziţie net idealistă, combătînd cu subtilităţi scolastice tradiţionale tînăra mlădiţă a materialismului ce-şi făcea drum din Spania arabă, unde exista o dezvoltată pătură de orăşeni, înspre Europa apuseană, unde comuna medievală lupta pentru eliberarea de sub tutela seniorială. Era averroismul, pe care Albert, ca teolog oficial, l-a condamnat în lucrarea sa *De unitate intelectus contra Averroem*, scrisă între anii 1254 şi 1261, în timp ce se afla la curia romană. Ca biolog el este însă o figură contradictorie. Istoria biologiei a consemnat caracterul dogmatic al scrierilor sale *De vegetabilibus* şi *De animalibus* şi a scos în evidenţă faptul că, alături de autorul formalist şi dogmatic, apare în ele şi un autor sceptic faţă de superstiţii şi un bun observator al naturii [3]. Bazîndu-se pe această din urmă constatare de fapt, medievistul american Sarton i-a conferit o apreciere superlativă, atribuindu-i meritul de a fi fost „cel mai mare naturalist al evului mediu latin, cel mai mare între Plinius şi secolul al XVI-lea" [4].

Afirmaţia lui Sarton suscită serioase obiecţii. Fără îndoială că lui Albert von Bollstädt îi revine meritul de a-l fi făcut cunoscut în Europa occidentală pe Aristotel nu numai ca filozof şi părinte al logicii formale, ci şi ca botanist şi zoolog. Multilateralitatea preocupărilor sale ştiinţifice — de la geologie pînă la alchimie — prevesteşte, deşi foarte vag, tipul omului de cultură multilaterală al Renaşterii. Şi chiar dacă unele din observaţiile sale biologice sînt tributare fanteziei, el rămîne totuşi

[1] V. I. Lenin, *op. cit.*, p. 296.
[2] J. V. Carus, *Geschichte der Zoologie*, R. Oldenbourg-Verlag, München, 1872, p. 223.
[3] E. Nordenskiöld, *Die Geschichte der Biologie*, G. Fischer-Verlag, Jena, 1926, p. 81.
[4] G. Sarton, *op. cit.*, p. 936.

un naturalist cu tendințe naiv-materialiste spontane de a reprezenta biologicul așa cum este acesta. Dar aceste elemente progresiste au fost estompate de formalismul scolastic, și, mai cu seamă, de caracterul declarat antiaverroist, antimaterialist al concepțiilor sale filozofice. În ultimă instanță, în opera biologică a lui Albert von Bollstädt elementul nou este înăbușit de cel vechi. Caracterul contradictoriu al gîndirii sale în biologie se explică, după părerea noastră, prin faptul că aceasta reflectă contradicțiile propriei sale poziții în societate. Legat prin originea sa de clasa feudală (era vlăstarul unei familii de conți), aparținînd ca episcop de Regensburg înaltei ierarhii clericale, crescut în școala dogmatică a scolasticii, Albert von Bollstädt era deci, prin determinarea obiectivă a poziției sale de clasă, sortit să adopte soluția silogistică în biologie. Dar cunoașterea empirică a naturii în condiții atît de variate — peisajul senin mediteranean, codrii nesfîrșiți ai Germaniei, plaja marină, bogată în vietăți „ciudate" a Mării Nordului — și cunoașterea temeinică a operei lui Aristotel și a lui Ibn-Sina au zguduit edificiul scolastic din gîndirea sa, nu însă în suficientă măsură spre a-i surpa temeliile. Nefiind legat sub nici o formă de ideologia păturilor de meșteșugari și negustori — viitoarea burghezie —, contradicția din gîndirea sa a fost rezolvată în favoarea vechiului și, din acest motiv, nu-l putem considera drept cel mai mare naturalist al evului mediu latin.

Dar, în timp ce printre cărturarii naturaliști din nordul încă feudal domină soluția scolastică, în sudul Europei, unde viața economică și culturală a orașelor se dezvoltă cu mai mare vigoare, se conturează în biologie un curent diametral opus scolasticii. Apariția primelor elemente de metodă inductivă în biologie are o interesantă istorie, al cărei teatru a fost sudul Italiei și Sicilia. Ea este legată de renumita *școală de la Salerno*.

Viața culturală a Italiei de sud din secolul al X-lea poartă un caracter care prevestește umanismul Renașterii și mai cu seamă depășirea orizontului îngust-feudal al izolării teritoriale. O veche legendă consemnată de G. Beaujouan [1] amintește de patru întemeietori ai școlii de la Salerno: un latin, un grec, un arab și un evreu. În Sicilia, viața culturală primește un impuls nou în vremea dominației arabe (circa 830—circa 1072), cînd meșteșugurile, comerțul și agricultura au cunoscut o perioadă de dezvoltare intensă, iar anticele cetăți ale insulei au înflorit. Dezvoltarea economică și, o dată cu ea, a păturilor de orășeni cu tendințe de emancipare de sub ierarhia feudală a fost favorizată și de poziția geografică a Siciliei, loc de întîlnire a marilor drumuri comerciale între Orient și Occident.

Pe acest teren, în atmosfera culturală creată de bizantini, arabi, evrei și italieni, au apărut în secolul al XIII-lea germenii metodei inductive moderne de cercetare. Tradițiile școlii de la Salerno — unde încă în secolul al XI-lea Constantin Africanul, negustor, medic și călugăr originar din Cartagina, traducea din arabă în latină, iar în secolul al XII-lea reînvie anatomia și chirurgia cu Roger de Frugardo — sînt creator dezvoltate de savanții curții siciliene, printre care se numără Michael Scot și mate-

[1] G. Beaujouan, *La science dans l'Occident médiéval chrétien*, în R. Taton, *Histoire générale des sciences*, vol. I, P.U.F., Paris, 1957, p. 525.

maticianul Leonardo Fibonaci. Averroismul cultivat aici este, după părerea noastră, principalul factor teoretic care a dus la alegerea soluției inductiviste.

Ca principal promotor al inductivismului, precursor uitat al lui Francis Bacon, apare Frederic al II-lea de Hohenstaufen. În personalitatea acestuia se reflectă mozaicul cultural al Siciliei și, totodată, contradicțiile vremii. Ideile sale avansate în filozofie și știință — un oarecare scepticism, interesul pentru Ibn-Roșd, preocupările sale multilaterale, alegerea rațională a inducției ca metodă de cercetare — sînt, la prima vedere, greu de explicat la un principe feudal. Acest principe atît de contradictoriu în acțiunile sale, ca rege al Siciliei, a contribuit la transformarea acesteia în stat centralist, prevestitor al monarhiilor absolute de mai tîrziu. Depășind orizontul feudal al concepției juridice despre stat, Frederic de Hohenstaufen a devenit un exponent al intereselor orășenilor, un promotor al progresului social. Astfel ne explicăm și caracterul progresist al gîndirii sale, caz rar la principii feudali. Poate că și dușmănia sa — generată de interesele politice — cu Scaunul papal a contribuit la îndepărtarea sa de scolastică și de teologie.

Opera lui Frederic de Hohenstaufen *De arte venandi cum avibus*, aparținînd preocupărilor de zoologie, a fost amplu analizată de istoricii de specialitate [1]. Ne vom opri asupra unui alt aspect, și anume asupra fondului teoretic al acestei opere.

Ceea ce este interesant de remarcat sub aspectul istoriei, logicii și filozofiei este concepția materialist-naivă a lui Frederic de Hohenstaufen.

„Nu vom urma — spune el — în toate punctele pe prințul filozofilor (Aristotel. — *B. S.*), deoarece el nu a vînat niciodată cu păsări de pradă; în schimb noi am iubit și am practicat întodeauna această artă... Aristotel vorbește din auzite, dar certitudinea nu știe să se nască din povestiri" [2].

În acest citat este exprimată ideea că practica, observația și experimentul sînt apte să ducă la progresul cunoașterii științifice, deci se pledează pentru stabilirea adevărului prin inducție. Frederic de Hohenstaufen a ales din Aristotel, spre deosebire de scolastici, ceea ce este viu și nu litera dogmatică. Aceasta i-a permis să facă însemnate descoperiri în biologie, cum ar fi, de pildă, pneumaticitatea oaselor de pasăre. Sînt remarcabile și experiențele sale privind incubația artificială a ouălor și dacă vulturii își găsesc prada cu ajutorul simțului olfactiv sau vizual. Filozofia lui Ibn-Roșd pe care o cultiva, raționalismul acestuia și metoda inductivă l-au dus la enunțarea unei ipoteze biologice, și anume ipoteza adaptării formei ciocului de pasăre la modul de hrană, devenind astfel un precursor al doctrinei biologice materialiste despre adaptare.

Se cuvine să amintim aici și faptul că Frederic de Hohenstaufen a adîncit prin opera sa lucrări de același gen despre arta de a vîna cu șoimi a arabilor, în Orient aceasta nefiind un sport ci, mai ales, o îndeletnicire.

[1] J. V. Carus, *op. cit.*, p. 206; E. Nordenskiöld, *op. cit.*, p. 80; G. Sarton, *op. cit.*, p. 576.

[2] Citat de G. Beaujouan, *op. cit.*, p. 530.

Prin ideile sale avansate față de timpul său, Frederic de Hohenstaufen se situează — pe linia mișcării de idei în biologie — ca unul dintre primii cărturari care, în mod spontan, au dezvoltat materialismul și metoda inductivă în această știință. El poate fi situat alături de Robert of Lincoln și Roger Bacon („doctor mirabilis") și considerăm că poate fi situat pe un plan de gîndire superior acestora, deoarece nu s-a limitat la enunțul unor principii, ci le-a și aplicat cu succes. Deși ecoul gîndirii sale s-a pierdut în rezonanța dogmatică a secolului, deși Scaunul papal a distrus cu tenacitate moștenirea sa culturală, ideile lui Frederic de Hohenstaufen și activitatea sa au dat un puternic impuls averroismului, care va fi cultivat mai tîrziu chiar în citadela teologiei, Sorbona, de către Siger de Brabant.

Existența unor idei spontan-materialiste în biologia medievală ne arată că lupta dintre idealism și materialism în biologie a apărut chiar în perioada cînd această ramură a cunoașterii abia se contura ca știință.

Din problematica ateistă *

Formarea conştiinţei socialiste şi lichidarea influenţelor educaţiei şi moralei burgheze, cu întreg cortegiul lor de superstiţii, prejudecăţi mistice, credinţe religioase etc., constituie un proces complex, profund revoluţionar, desfăşurat pe fundalul victoriilor de însemnătate istorică dobîndite de întregul nostru popor, călăuzit de partidul marxist-leninist al clasei muncitoare, în opera de desăvîrşire a socialismului în patria noastră.

În aceste condiţii — cînd societatea însăşi, *„lumea omului"*, a încetat de a fi *„o lume întoarsă pe dos"* [1], sursă de reflectare denaturată — mijloacele de luptă ideologică, larga activitate culturală de masă, educaţia spirituală a oamenilor devin, pentru prima dată în istorie, un factor profund transformator, una din principalele pîrghii de acţiune în lupta cu vechiul. Partidul şi statul nostru democrat-popular desfăşoară o intensă activitate pentru formarea şi consolidarea conştiinţei socialiste, pentru dezvoltarea noilor trăsături morale ale omului, făuritor conştient al societăţii socialiste. Aşa cum subliniază documentele Congresului al III-lea al P.M.R., în ţara noastră, „în prezent, activitatea ideologică, munca de lichidare a înrîuririlor educaţiei burgheze din conştiinţa oamenilor este tărîmul principal al luptei de clasă, al luptei dintre vechi şi nou" [2].

Sarcini deosebite în acest domeniu revin oamenilor de ştiinţă şi cultură, activiştilor pe tărîm ideologic. Munca de răspîndire a cunoştinţelor ştiinţifice, popularizarea în rîndurile maselor largi a concepţiei materialiste despre lume, combaterea concepţiilor înapoiate, a superstiţiilor, prejudecăţilor şi misticismului constituie una din laturile fundamentale ale acestei activităţi.

Privită din această perspectivă, culegerea de studii şi articole cu tematică ateistă *Ştiinţă şi religie*, apărută sub redacţia tovarăşilor Andrei Roth, Călina Mare şi Ion Irimie (în colaborare cu L. Văcaru, M. Basarab, V. Degan, O. Maghiaru, E. Pop şi T. Pop), răspunde unei cerinţe larg resimţite în viaţa ideologică de la noi, constituind prima lucrare mai amplă de acest gen, în cadrul căreia sînt dezbătute, de pe poziţiile ateismului ştiinţific, principalele aspecte ale luptei împotriva idealismului de tip religios. Valoarea lucrării constă, după părerea noastră, în primul rînd în caracterul ei larg accesibil, în tematica bogată şi, mai ales, în tratarea, în general, consecvent ştiinţifică, marxist-leninistă a problemelor abordate.

---

* *Ştiinţă şi religie*, sub redacţia Andrei Roth, Călina Mare, Ion Irimie, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1960, 256 p.

[1] K. Marx, *Contribuţii la critica filozofiei hegeliene a dreptului. Introducere*, în *Marx-Engels Despre religie*, ed. a II-a, Edit. politică, Bucureşti, 1960, p. 37.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de-al III-lea Congres al Partidului Muncitoresc Romîn*, Edit. politică, Bucureşti, 1960, p. 103.

În reliefarea opoziţiei ireductibile dintre ştiinţă şi religie, autorii îşi axează analiza pe acele aspecte ale problematicii ateiste în jurul cărora disputele dintre reprezentanţii celor două tabere în luptă nu au cunoscut răgaz de-a lungul secolelor. Cititorului îi sînt înfăţişate, în succesiunea lor istorică şi, totodată, în strînsa lor îmbinare logică, problemele cardinale pentru înţelegerea cît mai profundă nu numai a concepţiilor proprii celor două poziţii radical opuse, dar şi a temeiurilor lor sociale şi gnoseologice.

Deschisă prin lucrările consacrate problemelor *originii şi esenţei religiei* şi *opoziţiei dintre concepţia ştiinţifică şi cea religioasă despre lume*, tematica volumului continuă cu analiza problemelor *izvorului mişcării*, ale *universului* în ansamblul său, ale *apariţiei vieţii pe pămînt*, pentru a se încheia într-o primă parte cu o interesantă dezbatere *despre psihicul uman*; capitolul imediat următor scoate în evidenţă opoziţia dintre ştiinţă şi religie în problemele de etică (*Religie, morală, umanism*), completat de o prezentare a situaţiei religiei în condiţiile societăţii capitaliste (*Religia în capitalismul contemporan*); un ultim capitol (IX) conchide asupra *atitudinii marxist-leniniste faţă de religie*.

Scrisă, în general, cu competenţă şi spirit combativ, lucrarea prilejuieşte cititorilor o interesantă şi instructivă incursiune în problematica variată a luptei dintre ştiinţă şi religie. Planul *vertical*, abordarea istorică a problemelor este completată — şi acest lucru constituie unul din aspectele cele mai pozitive ale volumului — printr-o prezentare panoramică, *orizontal* secţionată, a celor mai diverse *domenii* ale cercetării ştiinţifice, organic unite prin însuşi faptul că sînt domenii ale *ştiinţei*, opuse mistificărilor religioase şi dezvoltate în luptă cu acestea.

Cele mai noi descoperiri ale fizicii, biologiei, astronomiei, psihologiei etc. sînt minuţios analizate, pe prim plan situîndu-se străduinţa autorilor de a sublinia nu numai *opoziţia* dintre aceste cuceriri ale practicii social-istorice a omenirii şi dogmele religioase, nu numai căile diferite şi opuse de dezvoltare a ştiinţei faţă de închistarea în iraţional şi absurd a „cărţilor sfinte", ci, în primul rînd, *victoria* ştiinţei, a cunoaşterii omeneşti asupra pretinsei revelaţii divine. Fiecare pas înainte al ştiinţei a însemnat nu numai ruptura de dogmatismul religios, ci şi infirmarea oricăror teze creaţioniste, respingerea fundamentală şi absolută a întregii concepţii religioase despre lume.

Sînt elocvente, în această direcţie, capitolele *Izvorul mişcării* şi *Despre univers* — autorii reuşind să dezbată într-un mod viu, atractiv, probleme aparent spinoase pentru cititorul nespecialist şi să desprindă caracterul profund ştiinţific al concepţiei materialist-dialectice, funcţia sa metodologică în cercetarea ştiinţifică a realităţii obiective. „Materialismul metafizic — arată autorii — prin nerezolvarea problemei raportului dintre materie şi mişcare, lăsa, indiferent de intenţiile gînditorilor, porţi deschise idealismului şi religiei. Dimpotrivă, prin consecvenţa cu care e rezolvată această problemă de către filozofia marxistă, pe baza datelor oferite de ştiinţele contemporane, se respinge total ideia unui motor ultim al lumii, ideea căutării unui izvor al mişcării în afara lumii materiale" (p. 85).

În analiza problemelor existenţei şi alcătuirii Universului, autorii au urmărit să pună în lumină nu numai caracterul ştiinţific al cosmogoniei şi cosmologiei materialiste (negarea creaţionismului şi antropogeocentrismului prin afirmarea infinităţii universului şi a unui determinism imanent) dezvoltate în strînsă legătură cu progresul cunoaşterii ştiinţifice, ci, totodată, să desvăluie, într-unul din aspectele sale particulare, marcante, efortul permanent al religiei de a-şi crea fundamente pretins „ştiinţifice". Religia a încercat să exploateze orice fisură, orice dificultate ivită în mersul înainte al ştiinţei, pentru a-i frîna dezvoltarea şi a-şi apăra propriile poziţii. Acest lucru apare limpede mai ales în domeniul ştiinţei despre Univers, unde reţetele întrebuinţate de susţinătorii dogmelor au ca numitor comun acelaşi efort de a menţine integritatea postulatului

fundamental al religiei creştine : creaţionismul. Autorii trec în revistă cele mai tipice manifestări idealiste în problemele cosmogoniei şi cosmologiei propovăduite de reprezentanţii idealismului contemporan, demascînd diversele modalităţi prin care se încearcă amalgamarea ilicită a religiei cu ştiinţa (teoriile creaţioniste ale lui Jeans şi Smart, teoria expansiunii universului susţinută de Eddington, teoria morţii termice a universului ş.a.).

Datele recente ale biologiei şi psihologiei sînt judicios valorificate în dezbaterea problemelor apariţiei vieţii şi ale psihicului uman. Tratarea sumară a primei teme — în care autorii enumeră doar şi resping principalele orientări idealiste, metafizice, pentru a expune, tot rezumativ, ipoteza ştiinţifică a savantului sovietic A. I. Oparin — este completată prin modul interesant şi convingător în care sînt tratate problemele originii şi esenţei activităţii psihice. Autorii capitolului nu se limitează la expunerea problemelor îndeobşte cunoscute, ci caută acele laturi, de loc particulare şi neînsemnate, asupra cărora ultimele cercetări experimentale, călăuzite de metodologia materialist-dialectică, aruncă o lumină nouă, mai puternică. Ne referim îndeosebi la analiza *originii* activităţii psihice, la dezbaterea problemelor evoluţiei fenomenelor de reflectare în cadrul materiei vii.

Explicitînd teza pavlovistă a unităţii dintre activitatea fiziologică şi viaţa psihică, autorii subliniază — împotriva tezei care identifică psihicul cu activitatea nervoasă superioară — dubla perspectivă din care se cere a fi abordată această problemă : sub raport *ontologic*, psihicul se dovedeşte inseparabil de activitatea nervoasă superioară, de fiziologia creierului, orice fenomen de conştiinţă fiind o anumită mişcare fiziologică a sistemului nervos central ; dar procesele psihice îşi menţin specificul calitativ de a fi imagini, adică fenomene ideale, opuse, într-un anumit sens, materiei. Acest lucru este pus în evidenţă de planul *gnoseologic* de abordare a problemei. Ontologicul şi gnoseologicul alcătuiesc o unitate : „Numai în cadrul acestei unităţi — se arată în lucrare — se poate defini just opoziţia dintre materie şi conştiinţă, gîndire şi creier, numai în felul acesta poate fi soluţionată just problema raportului dintre psihologic şi fiziologic" (p. 179).

Multitudinea aspectelor acestei probleme nu putea fi cuprinsă într-un studiu consacrat în primul rînd, demonstrării tezei ştiinţifice despre conştiinţă, ca produs al materiei şi reflectare a acesteia, împotriva credinţelor religioase despre autonomia psihicului şi despre posibilitatea ca spiritul să poată exista în mod independent. Numeroasele probleme, dintre care unele rămase în stare de enunţ, iar altele dezvoltate insuficient, aşteaptă desigur, din partea autorilor o nouă abordare, mai completă.

Volumul *Ştiinţă şi religie* nu epuizează aria vastă a tematicii ateiste. Ea este însă reflectată în liniile sale generale.

În această direcţie se impun, totuşi, unele observaţii.

În cuprinsul volumului autorii menţionează legătura strînsă, condiţionarea reciprocă prezentă în întreaga istorie a culturii umane între ştiinţă şi concepţiile înaintate, materialiste despre lume, precum şi substratul fideist, religios în ultimă instanţă, direct sau indirect manifestat, al oricăror concepţii idealiste. Această teză de mare însemnătate teoretică şi practică în lupta împotriva prejudecăţilor religioase, pentru răspîndirea concepţiei ateist-ştiinţifice despre lume, rămîne însă înafara unei dezbateri ample. Observaţia noastră se referă mai cu seamă la absenţa oricărei abordări critice a problematicii filozofiei religiei şi a sarcinilor ei, ideologice şi politice reacţionare, în complexul culturii burgheze contemporane. Capitolele *Opoziţia dintre concepţia ştiinţifică şi cea religioasă despre lume* şi *Religia în capitalismul contemporan* ocolesc punerea acestei probleme. Primul dintre ele urmăreşte, mai ales, prezentarea unui *tablou istoric* al opoziţiei ştiinţă-religie, în cuprinsul căruia, „momentul de faţă" (p. 55) al filozofiei idealiste este ilustrat prin . . . G. Berkeley, D. Hume, Im. Kant, A. Comte, cu restrînse

referiri la machism şi pragmatism, fără cea mai mică menţiune la unele trăsături definitorii ale idealismului contemporan în ce priveşte atitudinea faţă de religie şi ştiinţă, deşi filozofia religiei ocupă, după cum ştim, un loc de frunte în ansamblul ideologiei burgheze contemporane.

Aceeaşi limitare a sferei de investigaţie surprinde şi în al doilea studiu menţionat mai sus. Autorul îşi restrînge tema la urmărirea, pe scara istoriei, a renunţării treptate de către burghezie la orice veleităţi ateiste, la sublinierea creşterii rolului politic şi social al bisericii în societatea capitalistă contemporană şi la analiza sumară a unor date statistice mai mult sau mai puţin recente (unele din 1929), despre creşterea ireligiozităţii maselor populare în principalele ţări capitaliste. Rămîne neabordată analiza critică a bazelor metodologice şi ideologice ale „sociologiei religiei" — disciplină care se evidenţiază, în prezent, prin perseverenţa şi atenţia pe care o acordă investigaţiilor statistice de genul celor amintite.

De asemenea, nu sînt demascate orientarea anticomunistă denigratoare a filozofiei religiei, răstălmăcirea în spirit idealist de către aceşti „filozofi" în sutană a lucrărilor clasicilor marxism-leninismului — îndeosebi, a primelor scrieri ale lui K. Marx. Unul din paleativele tot mai des folosite de filozofia idealistă contemporană, este încercarea de reducere a marxismului la latura sa etică, falsificarea acesteia, negarea conţinutului său ştiinţific. Pentru a crea confuzii, problema ateism-religie este prezentată de ideologia burgheză ca problema cheie a întregii culturi umane, iar polarizarea în jurul ei a diferiţilor gînditori se efectuează în mod cu totul arbitrar (nu o dată Kant şi Hegel sînt înfăţişaţi drept reprezentanţi de frunte ai... ateismului). Încercările de denaturare a marxismului de către reprezentanţii clerului vizează şi aspectul său ateist. Ateismul ştiinţific, implicat organic în concepţia despre lume a lui K. Marx este prezentat nu o dată ca „teologie răsturnată", ca „ateism romantic, prometeic" care lasă intacte „structurile metafizice ale lumii", izgonindu-l doar pe Dumnezeu şi atribuind omului perfecţiunile clasice divine [1].

Extinderea analizei critice şi asupra acestor aspecte, definitorii pentru înţelegerea „momentului de faţă" al ideologiei burgheze în problemele religiei, ar fi sporit considerabil caracterul combativ al lucrării *Ştiinţă şi religie*, ar fi legat mai strîns întregul volum de probleme stringente, cele mai actuale ale luptei ideologice [2].

Dezbaterea amplă a problemei opoziţiei dintre ştiinţă şi religie cu incursiuni repetate în istoria luptei dintre ateism şi religie din antichitate pînă în epoca modernă oferea nu numai un prilej pentru punerea în lumină a tradiţiilor înaintate ale istoriei luptei ateiste din ţara noastră, ci implica cu necesitate prezenţa acestei coordonate.

---

[1] Vezi de pildă cartea lui Georges M. M. Cottier, *L'athéisme du jeune Marx — Ses origines hégéliennes*, Paris, 1959, 384 p.

[2] La o lectură atentă, această lacună îşi vădeşte dependenţa de aparatul bibliografic, relativ restrîns, utilizat de autori. Numeroase citate şi referiri atît la gînditori materialişti, reprezentativi prin atitudinea lor ateistă, cît şi la reprezentanţii religiei — provin din surse indirecte, autorii folosind cu precădere citate preluate din alte lucrări. De exemplu, volumul *Cele două Franţe* de acad. Mihai Ralea, este folosit ca sursă a două citate din lucrarea lui La Mettrie *L'homme machine* (p. 157); iar lucrarea lui P. Labérenne *Originea lumilor* este menţionată la subsol ca sursă a două citate aparţinînd astronomului englez creaţionist Jeans (p. 113 şi 117) şi a unui alt citat din *Universul în expansiune* a lui Eddington (p. 111). Această modalitate de lucru, nu întotdeauna justificată, merge pînă la citarea unui pasaj din disputa publică a savantului romîn dr. N. Leon împotriva creaţionismului şi finalismului în ştiinţele naturii, extrase din volumul *Fiziologie filozofică* al adversarului său, înverşunatul fideist şi creaţionist dr. C. Paulescu!? (p. 137). Atragem atenţia autorilor şi asupra traducerii deficitare a unui amplu citat aparţinînd lui Marx (p. 211), din volumul *Aus dem literarischen Nachlass von Karl Marx und Friedrich Engels*, II Band. Stuttgart, 1920, p. 442, care prezintă deosebiri sensibile faţă de traducerea în limba romînă apărută în volumul *Marx-Engels Despre religie* (p. 76—77).

Valorificarea tradiţiilor gîndirii înaintate din ţara noastră constituie o sarcină de răspundere a lucrătorilor din domeniul ideologiei. Ea are o mare forţă educativă tocmai în direcţia combaterii influenţelor capitaliste din conştiinţa oamenilor, împotriva rămăşiţelor misticismului şi prejudecăţilor religioase.

Modul inegal în care răspunde acestei cerinţe volumul *Ştiinţă şi religie* reflectă o muncă de elaborare insuficient coordonată a colectivului de autori. O preocupare susţinută în direcţia relevării şi popularizării unor savanţi şi gînditori înaintaţi din trecutul ţării noastre (V. Conta, V.Babeş, dr. N. Leon, dr. Voinov ş.a.), înfăţişaţi cititorului în procesul luptei cu reprezentanţii idealismului, întîlnim în exclusivitate în cap. VI *Despre psihicul uman*. În capitolul anterior *Apariţia vieţii pe pămînt*, prezenţa acestei probleme este limitată la conţinutul unor note din josul paginilor, pentru ca în celelalte studii şi articole să lipsească cu totul.

În felul acesta, în mod neaşteptat, se creează falsa impresie că lupta împotriva ideologiei religioase în ţara noastră s-a limitat la dispute teoretice în jurul problemelor originii şi esenţei activităţii psihice. Sublinierea numai a *acestui* aspect al luptei ateiste din ţara noastră este *pe deplin justificată* în cadrul studiului *Despre psihicul uman*, dar rămîne izolată şi de aceea *nejustificată* în cadrul întregului *volum*. Laturi fundamentale pentru înţelegerea luptei desfăşurate de reprezentanţii gîndirii materialiste ateiste de la noi împotriva religiei sînt neglijate (de exemplu, dezvăluirea rădăcinilor sociale şi gnoseologice ale religiei, combaterea argumentelor fundamentale ale religiei în sprijinul tezei existenţei lui Dumnezeu, dezbaterea problemei fundamentale a filozofiei în lumina opoziţiei ştiinţă-religie etc.). Este trecut, de asemenea, cu vederea puternicul curent ateist dezvoltat în paginile presei socialiste de la sfîrşitul veacului trecut şi ridicat pe o nouă treaptă în publicaţiile legale şi ilegale ale Partidului Comunist din Romînia. Chiar simpla trecere în revistă, în liniile sale caracteristice, a tradiţiilor luptei ateiste din ţara noastră ar fi necesitat, desigur, noi eforturi, suplimentare, în munca de cercetare şi elaborare a volumului, fapt condiţionat şi de lipsa unor studii şi lucrări mai ample asupra gîndirii ateiste din Romînia.

★

După cum am menţionat, autorii volumului abordează numeroase probleme legate de opoziţia ireductibilă dintre ştiinţă şi religie. Cititorului îi sînt prezentate concluziile teoretice, antireligioase ale celor mai noi descoperiri din domeniul ştiinţelor naturii, psihologiei, etnografiei etc. Orientate pe acest făgaş, studiile şi articolele, redactate în general clar, accesibil, contribuie la popularizarea cunoştinţelor ştiinţifice despre lume, la combaterea convingerilor religioase.

Această diversitate a problematicii ateiste este condiţionată de diversitatea aspectelor şi mijloacelor prin care credinţele religioase — element constitutiv al vechii conştiinţe sociale — şi-au extins dominaţia secole în şir asupra conştiinţei oamenilor, asupra comportamentului şi sentimentelor lor, asupra a numeroase laturi ale vieţii individuale şi familiale. Ele şi-au pus pecetea pe diferite tradiţii şi obiceiuri profund laice înainte de acest contact, au influenţat negativ întregul fel de trai a numeroase generaţii. Această trăsătură dominantă a religiei a fost sesizată cu profunzime de Marx : „Religia — arată el — este teoria generală a acestei lumi (a orînduirilor bazate pe exploatarea şi mizeria maselor. — *O.Ch.*), compendiul ei enciclopedic, logica ei în formă populară, al ei point d'honneur spiritualist, entuziasmul ei, sancţiunea ei morală, întregirea ei solemnă, temeiul ei general de consolare şi justificare. Ea este *realizarea fantastică* a esenţei omeneşti, pentru că *esenţa omenească* nu posedă o realitate adevărată [1].

[1] K. Marx, *op. cit.*, p. 37—38.

Deşi această teză nu este expusă şi analizată anume în lucrare, întreaga structură a volumului urmăreşte tocmai această dispersare a influenţei religiei în multiplele compartimente ale vieţii sociale, opunînd reflectării denaturate, mijlocită de religie, cunoaşterea ştiinţifică.

Dar numai scoaterea în lumină a caracterului gnoseologic negativ al credinţelor religioase — temă centrală a capitolelor consacrate problemelor universului, izvorului mişcării, apariţiei vieţii, psihicului uman etc. — nu este suficientă. Demascarea pînă la capăt a credinţelor religioase presupune şi elucidarea ştiinţifică a problemelor legate de originea şi esenţa religiei, reliefarea atentă de pe poziţiile ştiinţei marxist-leniniste a procesului apariţiei şi evoluţiei diferitelor religii.

Asupra acestei probleme, căreia volumul îi acordă primul loc în ordinea capitolelor, ne vom opri pentru a sublinia unele concluzii.

Înţelegerea religiei ca fenomen social, *istoric condiţionat*, străbate din întregul mod de abordare a temei. Şi, totuşi, în legătură cu analiza acestui caracter fundamental al credinţelor religioase se conturează şi principalele noastre observaţii.

Pentru reliefarea conţinutului ştiinţific al învăţăturii marxist-leniniste despre originea şi esenţa religiei, autorul scoate rînd pe rînd din recuzitele istoriei personaje cu renume altădată — unele chiar azi la modă în lumea burgheză — din momentul aparent atît de controversat al istoriei religiilor. S. Reinach, E. Durkheim, Lévy-Bruhl, E. Tylor, J. Frazer — sînt prezentaţi în mod critic cititorilor, fără însă ca autorul să încerce desprinderea unor concluzii generale asupra acestor reprezentanţi ai sociologiei burgheze şi ai filozofiei religiei (aprecierea că ei „au ajuns la soluţii contradictorii în definirea fenomenului religios" şi că sînt solidari în „explicarea idealistă şi în străduinţa de a apăra religia" (p. 7) nu rezolvă chestiunea). Însăşi alegerea *acestor* figuri reprezentative este într-o oarecare măsură arbitrară.

Este ştiut că istoricii burghezi ai religiei recurg, în general, la două modalităţi de explicare a problemelor originii religiei: fie considerînd religia ca intim şi esenţial legată de om şi deci existînd de la apariţia sau de la „crearea" omului (ex. „teoria instinctului religios", sprijinită printre alţii şi de E. Renan, care afirma că „religia în omenire este acelaşi lucru cu construirea cuibului la păsări" [1], fie admiţînd caracterul istoric al religiei, deci ca apărînd pe o anumită treaptă a dezvoltării sociale. Deşi nici al doilea punct de vedere, propriu mai ales unor reprezentanţi ai concepţiei evoluţioniste nu depăşeşte caracterul idealist, neştiinţific al înţelegerii fenomenelor sociale, el constituie un pas înainte faţă de dogmele bisericeşti.

Străduinţile critice ale autorului se îndreaptă însă cu precădere spre evidenţierea, chiar la reprezentanţii evoluţionismului, a punctelor de contact cu teoriile care atestă originea divină a credinţelor religioase, evitînd să supună unei dezbateri critice însăşi tezele de bază ale evoluţionismului. De exemplu, în respingerea teoriei animiste a lui Ed. Tylor se urmăreşte mai ales demonstrarea faptului că nu toate credinţele oamenilor primitivi în supranatural îmbracă forma credinţei în spirite şi suflete, că uneori aceste reprezentări nu se îndepărtează prea mult de aspectul material-concret al lucrurilor. Acest fapt era, desigur, necesar să fie subliniat, alături de precizarea că Tylor apără totodată teza caracterului veşnic al religiei. Dar această critică trebuia completată, după părerea noastră, cu evidenţierea carenţelor decisive ale metodologiei animiste. Or, unica remarcă a autorului în această privinţă constă în aprecierea că „din punct de vedere metodologic Tylor are, desigur, dreptate" (p. 12) cînd respinge acele definiţii date religiei care o limitează la unele aspecte sau forme istorice. Metodologia animismului şi, în general, a teoriilor evoluţioniste un se limitează însă la atît, încercînd să reflecte teoretic evoluţia credinţelor religioase în decursul istoriei societăţii. animismul rupe această evoluţie de condiţio-

[1] E. Renan, *Dialogues philosophique* Paris, 1895, p. 39.

narea social-istorică, de modul de existenţă materială a societăţii date. Trecerea de la o formă de religie la alta se săvîrşeşte, după aceşti teoreticieni, treptat, prin autodezvoltarea formelor inferioare.

Tocmai în depăşirea acestui punct de vedere idealist constă superioritatea calitativă a concepţiei materialist-dialectice asupra originii şi esenţei religiei. Caracterul social-istoric al fenomenului religios, deşi subliniat în repetate rînduri de autor, nu este expus cu suficientă claritate. Definirea religiei ca oglindire fantastică în minţile oamenilor a forţelor exterioare care domină viaţa lor de toate zilele, reflectare sub forma unor forţe suprapămînteşti, exprimă, desigur, esenţa oricărei religii şi constituie un important instrument metodologic în studierea ştiinţifică a istoriei credinţelor religioase. Este însă greşit, după părerea noastră, să considerăm drept religie orice element de reflectare fantastică a realităţii sub forma forţelor supranaturale. Cînd în conştiinţa omului primitiv, alături şi ulterior în timp, licăririlor concepţiei materialiste despre lume, apar — determinate de activitatea sa practică, de teama şi totodată de încercarea sa de a supune prin orice mijloace forţele exterioare ale naturii — primele elemente de reflectare fantastică, supranaturală a realităţii, este nu numai exagerat, dar şi *neştiinţific* a le identifica cu *apariţia religiei*, a le considera drept *forme neevoluate, elementare* ale religiei, cum procedează autorul studiului la care ne referim (p. 22). După părerea noastră, aceste prime elemente de reflectare fantastică reprezintă doar *primii germeni* ai concepţiilor religioase despre lume şi care vor străbate o evoluţie îndelungată, istoric condiţionată, pînă la constituirea lor în *religie*. Religia nu a apărut deodată, aşa cum sugerează autorul. De la primele reflectări fantastice, de la primii germeni ai religiei şi pînă la transformarea lor în sistem, în religie, este o distanţă istorică uriaşă. Prin religie nu înţelegem reflectări fantastice izolate, mai mult sau mai puţin individuale, ci un *sistem de reprezentări şi noţiuni* la baza cărora se află credinţa în existenţa unor forţe ireale, suprapămînteşti, care domină lumea reală. Iar în perioada destrămării comunei primitive, a apariţiei societăţii împărţite în clase, a statului, acest sistem de reprezentări fantastice, supranaturale se instituţionalizează.

Este de asemenea greşită, după părerea noastră, tendinţa de a prezenta omul primitiv în postura de gînditor, de om care reflectă asupra legităţilor naturii. În studiul *Originea şi esenţa religiei*, de pildă, autorul îl critică pe nedrept pe Lévy-Bruhl, care „subliniază cu insistenţă că primitivul nu se ocupă de cunoaşterea legilor naturii, că îi lipseşte ideea necesităţii şi a foloaselor unei asemenea preocupări" (p. 20). Într-adevăr, primitivul nu-şi punea asemenea probleme. Pentru a se ocupa de cunoaşterea legilor naturii era nevoie de o îndelungată evoluţie a condiţiilor vieţii materiale şi a puterii de abstractizare a omului. Lévy-Bruhl greşeşte însă profund atunci cînd afirmă că ceea ce îl preocupa aproape exclusiv pe omul primitiv era prezenţa şi acţiunea forţelor invizibile şi cînd neagă activitatea lui raţională. Gîndirea omului primitiv nu se deosebea *în esenţă* de gîndirea omului civilizat, însă capacitatea sa de abstractizare era foarte diferită. Tasmanienii, de exemplu, cei mai primitivi dintre toate popoarele cunoscute vreodată de ştiinţă, nu aveau cuvinte pentru a exprima noţiuni abstracte şi anumite însuşiri (ex. tare = ca piatra; rotund = ca luna etc.). Ei nu cunoşteau nici religia în sensul unui sistem de reprezentări şi noţiuni bazate pe credinţa în existenţa unor forţe supranaturale. Cercetări recente [1] asupra materialului faptic acumulat în urma studierii concrete a vieţii lor spirituale conchid numai asupra existenţei unor germeni de reflectare fantastică, supranaturală a realităţii. Aceeaşi tendinţă de a-l prezenta pe omul primitiv ca pe un gînditor frămîntat de probleme este prezentă şi în studiul *Despre psihicul uman*. Autorul ajunge să afirme că pentru primitiv „punctul central îl constituia problema raportului dintre lu-

[1] Vezi B. V. Zibkoveţ, *Дорелигиозная эпоха* (Epoca prereligioasă), Moscova, 1959.

cruri şi ideile despre lucruri, dintre procesele obiective şi oglindirea lor în conştiinţă, dintre mecanismul acestei oglindiri şi organismul uman în întregul lui" (p. 151)!!

Cauza principală a acestor exagerări, întru nimic justificate de datele ştiinţei, constă, după părerea noastră, în neînţelegerea caracterului istoric al fenomenului religios, şi în general al vieţii spirituale a omului primitiv.

O tratare vădit anistorică se remarcă şi în critica mitului biblic al genezei. Autorii cap. IV, *Despre univers*, conchid că aceste legende biblice care expun cosmogonia religioasă a iudaismului au fost redactate de preoţii iudei între sec. IX şi V. î.e.n. (deşi încă Spinoza ajunsese la concluzia, ştiinţific-argumentată, că *Pentateuhul* nu a putut fi alcătuit înainte de sec. VI î.e.n.) şi că oglindesc nu numai gradul extrem de scăzut al cunoştinţelor astronomice ale autorilor lor, ci şi incapacitatea poporului iudeu de a stabili legătura cauzală dintre soare şi lumina zilei („evreii nu stabiliseră încă legătura cauzală dintre soare şi lumina zilei" p. 88)!! Or, este ştiut că analiza ştiinţifică a oricărei lucrări religioase presupune abordarea istorică a acelor credinţe în strînsă legătură cu ideile religioase ale popoarelor învecinate. Iar izvoarele principale ale *Pentateuhului* vădesc influenţa puternică a credinţelor religioase din Babilon. Nu se poate susţine cu argumente ştiinţifice apariţia, izolată de credinţele popoarelor vecine, a *Vechiului testament*, numai în cadrul condiţiilor social-istorice ale Palestinei, după cum nu se poate atribui *Genezei* caracterul de compendiu ştiinţific al acelor timpuri. Preoţii iudei au redactat o *cosmogonie religioasă*, bazată pe mituri străvechi ale căror izvoare se pierd în vechile mitologii asiro-babilonene. Este de asemenea de neînţeles cum au ajuns autorii la concluzia că în sec. VI î.e.n. un popor care venise deja în contact cu civilizaţiile vecine (ex. captivitatea babiloneană) nu ajunsese încă la înţelegerea relaţiei cauzale dintre lumina zilei şi soare cînd etnografia ne oferă nenumărate exemple de triburi primitive care se închinau soarelui ca astru al zilei, ca izvor de lumină şi de viaţă.

Volumul se încheie prin capitolul consacrat expunerii *atitudinii marxist-leniniste faţă de religie*, prilej pentru autor să întreprindă o analiză în care să ia „în considerare şi elementele noi ivite în ce priveşte religia, ca rezultat al uriaşelor transformări sociale ce s-au petrecut în aceşti ani în ţara noastră". (p. 245).

Expunerea relevă eficienţa mereu sporită a revoluţiei culturale în plină desfăşurare, în condiţiile înfăptuirilor de însemnătate istorică ale poporului nostru, călăuzit de partid, pe drumul făuririi societăţii socialiste, „condiţie reală, foarte puternică, pentru eliberarea din ce în ce mai largă a maselor din mrejele religiozităţii" (p. 246). Subliniind însă că bătălia pentru reeducarea ateistă a oamenilor muncii nu este încă încheiată şi că o anumită parte a populaţiei continuă să poarte povara prejudecăţilor religioase, autorul ajunge la unele concluzii, după părerea noastră, nefundate şi greşite, afirmînd că în prezent în ţara noastră „în unele pături se manifestă *o oarecare recrudescenţă a religiozităţii*" (subl. ns.—*O.Ch.*) (p. 247).

Autorul încearcă să-şi argumenteze această teză prin luarea în considerare a acţiunilor duşmănoase ale rămăşiţelor claselor exploatatoare răsturnate de la putere, care îşi concentrează activitatea mai ales în domeniul ideologic, şi prin refugiul unor elemente ale fostelor clase exploatatoare în misticism, în ajutorul imaginar al divinităţii. Or, este mai mult decît îndoielnică eficienţa acestor factori în determinarea unei recrudescenţe a sentimentului religios în *unele pături* ale populaţiei. Aceasta, mai cu seamă în condiţiile ofensivei puternice, atotcuprinzătoare a socialismului în toate sectoarele vieţii sociale, în toate regiunile ţării. Viaţa nouă care pătrunde pretutindeni, făurirea şi consolidarea relaţiilor socialiste în agricultură, folosirea tot mai largă în producţia industrială şi agricolă a tehnicii celei mai înaintate sporesc încrederea oamenilor în forţele lor, în posibilitatea de a învinge în lupta cu stihiile na-

turii. Totodată, statul democrat-popular asigură creşterea continuă a activităţii de răspîndire a culturii socialiste, dezvoltînd o puternică bază materială, lărgind astfel necontenit posibilităţile de pătrundere a culturii în rîndurile oamenilor muncii.

★

Discuţiile purtate pe marginea cîtorva dintre numeroasele probleme interesante conţinute în studiile şi articolele cuprinse în acest volum au avut drept principal scop sublinierea unor aspecte teoretice mai importante ale propagandei ateiste şi confruntarea, totodată, a unor puncte de vedere în unele probleme.

Prin conţinutul ei ateist variat şi, în general, ştiinţific orientat pe baza învăţăturii marxist-leniniste, lucrarea *Ştiinţă şi religie*, elaborată de un colectiv de tineri cercetători de la catedrele de filozofie din Cluj, se înscrie printre realizările de seamă ale frontului nostru ideologic, contribuind, în lumina sarcinilor elaborate de cel de al III-lea Congres al P.M.R., la răspîndirea concepţiei materialiste despre lume, la lichidarea rămăşiţelor religioase din conştiinţa oamenilor, la dezvoltarea conştiinţei socialiste.

Oct. Cheţan

Încotro se îndreaptă sociologia burgheză contemporană [1]

Într-o lucrare publicată în 1953, cunoscutul sociolog burghez francez Armand Cuvillier îşi punea legitima întrebare: încotro se îndreaptă sociologia idealistă contemporană? De atunci, această întrebare revine, ca un laitmotiv, în lucrările sociologilor burghezi. Pe măsură ce criza sociologiei burgheze se adînceşte, întrebarea revine mai insistent, iar răspunsurile denotă în tot mai mare măsură teama de adevăr a unei clase în declin. Tratatul de sociologie al lui S. König, profesor de sociologie şi antropologie la Brooklyn College din New York, are pretenţia de a oferi un răspuns exhaustiv la această problemă. Lucrarea sa *Omul şi societatea* este structurată în conformitate cu acest obiectiv. Ea este împărţită în 19 capitole, avînd intenţia vizibilă de a acoperi întreaga problematică a cercetărilor sociologice. În cadrul fiecărui capitol, accentul cade nu asupra expunerii opiniilor autorului, ci asupra prezentării diferitelor puncte de vedere ale sociologilor idealişti contemporani. „Principalul scop urmărit prin scrierea acestei cărţi — afirmă König — a fost de a prezenta cititorului în mod sistematic, succint şi accesibil contribuţia sociologiei la înţelegerea de către noi a societăţii umane..., de a explica în mod clar ideile şi învăţăturile de bază ale sociologiei" (p. VII). König îşi propune să evidenţieze că potenţele sociologiei idealiste n-ar fi total epuizate şi că s-ar mai putea miza pe eventualitatea constituirii ei ca ştiinţă. Dar cartea lui König este, prin ea însăşi, o dezmînţire a acestor concluzii diversioniste. Ea este o concludentă expresie a impasului sociologiei burgheze, a faptului că poziţiile de clasă ale burgheziei imperialiste barează iremediabil drumul către cercetarea ştiinţifică a societăţii şi că sociologia burgheză contemporană se îndreaptă tot mai mult, cu fiecare nouă „teorie", spre polul opus adevărului, spre falimentul ei definitiv.

★

Primele şase capitole ale cărţii lui König se referă la *conţinutul şi scopul sociologiei*. După ce trece în revistă diferite concepţii despre sociologie, privită ca „ştiinţa societăţii" (Ward), „ştiinţa instituţiilor" (Dürkheim),

[1] Cu privire la lucrarea lui S. König, *Man and Society, the basic teaching of sociology* (*Omul şi societatea, principiile fundamentale ale sociologiei*), Barnes & Noble, Inc., New York, 1959. Paginile indicate în text se referă la această lucrare.

„ştiinţa acţiunii sociale" (Weber), „ştiinţa comportării colective" (Park) etc., König ajunge la următoarea determinare a conţinutului şi scopului ei: „Sociologia este studiul comportării omului în grupuri sau a interacţiunii dintre fiinţele umane. Ea urmăreşte să dezvăluie natura şi scopul asocierii umane... Principala sarcină a sociologiei este de a obţine şi a interpreta fapte privind asocierea umană şi nu de a rezolva problemele sociale" (p. 1). În această formulare se concentrează, ca într-un focar, principalele tendinţe ale sociologiei burgheze contemporane. În accepţia idealistă, sociologia nu studiază procese istorice *obiective*, ci comportări şi interacţiuni *subiective*; ea nu urmăreşte să descopere *legi*, ci să sesizeze *scopurile* asocierilor umane; ea nu-şi propune *să explice* ştiinţific fenomenele sociale, ci *să le descrie*. Este de la sine înţeles că o asemenea sociologie devine un instrument pentru interpretări mistificatoare. Însuşi König recunoaşte *ab initio* că o asemenea sociologie nu poate „rezolva problemele sociale".

Definiţia pe care o dă S. König conţinutului şi scopului sociologiei este o expresie elocventă a incapacităţii sociologiei idealiste de a se constitui ca ştiinţă. Cu toate acestea, König — încălcînd legile elementare ale gîndirii corecte — se străduieşte în continuare să arate că este posibilă o sociologie ştiinţifică în afara materialismului istoric. „Sociologia — scrie König — nu este considerată ştiinţă pentru că nu poate experimenta, dar, în limitele ei, sociologia poate şi trebuie să folosească tehnica măsurării cantitative a fenomenelor sociale, de aceea este compatibilă cu metoda experimentală... şi, în măsura în care sociologia procedează în acest fel, ea este o ştiinţă" (p. 5—6). Pentru a-şi susţine teza, König face apel la „sociologia empirică" a lui E. Bogardus, la „sociometria" lui J. Moreno, la „verstehende Soziologie" a lui M. Weber şi la aşa-numitul „funcţionalism" — îmbinare eclectică a organicismului lui H. Spencer şi instrumentalismului lui J. Dewey, încercînd parcă să sugereze, prin preferinţele manifestate făţiş, răspunsul la întrebarea: „Încotro se îndreaptă sociologia idealistă contemporană?" Cartea lui König devine astfel o pledoarie pentru o sociologie psihologistă şi empiristă, iraţionalistă şi fideistă, pentru o sociologie care se privează de marea forţă a abstracţiilor ştiinţifice, care nu poate pătrunde în esenţa fenomenelor sociale şi care, sub paravanul transparent al „măsurării" unor raporturi psihice elementare, încearcă să ascundă existenţa legilor obiective ale progresului social descoperite de materialismul istoric şi confirmate strălucit de practica social-istorică.

Pronosticurile favorabile pe care le dă König unei asemenea sociologii îşi vădesc lipsa de temei de îndată ce el o pune în aplicare, încercînd să lămurească în ce mod a apărut şi cum se dezvoltă societatea omenească. König absolutizează metafizic faptul că societatea este o parte a naturii, desconsiderînd specificul ei calitativ şi afirmînd că între societate şi natură diferenţele „sînt mai mult *cantitative* decît calitative" (p. 18), că însăşi „dezvoltarea creierului omenesc şi a minii se datoreşte unor stimuli biologici" (p. 33) În acest mod, el încearcă să motiveze transpunerea în sociologie a aparatului conceptual din ştiinţele naturii, ceea ce echivalează cu negarea legilor obiective specifice vieţii sociale. Tot pentru a contesta caracterul legic al progresului social, König neagă existenţa unor raporturi sociale materiale şi opune învăţăturii marxiste despre bază şi suprastructură teza iraţionalistă a lui Pareto cu privire la „reziduuri" şi „derivaţii"[1] (p. 48—50). Punîndu-şi problema: „Care este factorul determinant în viaţa socială?", König se manifestă ca un adept al teoriei eclectice a factorilor, într-o variantă mai apropiată de Dewey decît de Gurvitch, susţinînd că în analiza fiecărui fenomen, în fiecare moment al existenţei sale, cercetarea empirică ar aduce mereu pe primul plan un

[1] Prin „derivaţii", Pareto desemna ideologiile pe care le explica pe baza aşa-numitelor „reziduuri", adică a unor ţeluri elementare de natură iraţională — care ar fi prezente în orice societate.

alt factor determinant. În ultimă instanţă el ajunge la o explicare idealistă, psihologistă a vieţii sociale, pe baza „teoriei celor patru dorinţe : dorinţa unei noi experienţe, dorinţa de securitate, dorinţa de răspuns şi dorinţa de reconciliere" (p. 37). Chiar atunci cînd, în unele formulări incidentale, admite că „forţele care au influenţă decisivă asupra conduitei omului sînt cele sociale" (p. 41), König desconsideră primordialitatea economicului şi dă „factorilor sociali" o semnificaţie idealistă, identificîndu-i, ca şi Dürkheim sau Mannheim, cu anumite reprezentări colective care ar determina comportarea indivizilor. Negînd rolul determinant al modului de producţie în dezvoltarea societăţii, König neagă şi rolul maselor în făurirea istoriei, interpretează într-un mod denaturat raportul dintre individ şi societate şi, sub influenţa tezelor personaliste ale lui Alport, prezintă istoria societăţii ca un proces de „transformare a individului în persoană", proces care ar avea loc sub influenţa „culturii". La rîndul ei, culturii i se dă o semnificaţie idealistă, voluntaristă, fiind considerată drept „suma totală a eforturilor omului de a se adapta pe sine la mediu şi de a îmbunătăţi modurile sale de viaţă" (p. 43). Şi pentru a întregi această suită de mistificări care să acorde sociologiei idealiste un fel de „paşaport pentru eternitate", König aderă la teza psihologistă a lui Ed. Ross cu privire la „controlul social" (p. 64). El pretinde că toate conflictele sociale ale epocii noastre ar izvorî din himerice conflicte psihologice şi, ca atare, preconizează soluţia „controlului social". Prin acest termen diversionist, ideologii burgheziei imperialiste încearcă să motiveze propria lor politică ideologică, încercările de a înfeuda conştiinţa maselor, pentru a le menţine în captivitatea spirituală a ideologiei burgheze. Iată de ce, aşa cum sublinia *Declaraţia Consfătuirii reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti din noiembrie 1960*, „comuniştii consideră că sarcina lor constă în a desfăşura o ofensivă hotărîtă pe frontul ideologic, a lupta pentru eliberarea maselor populare din robia spirituală a ideologiei burgheze de toate speţele şi de toate formele..."[1].

★

Tocmai aderarea la teoria „controlului social" explică ponderea pe care o ocupă în ansamblul lucrării lui König problema *instituţiilor*. Acestei probleme i se acordă 7 capitole. Instituţiile burgheziei imperialiste — şi în primul rînd statul capitalist — sînt considerate de König drept principalele instrumente ale sistemului de „control social", care ar fi menite să lichideze antagonismele sociale inerente capitalismului şi „să salveze" astfel capitalismul de la pieirea sa inevitabilă.

Orientarea apologetică a lucrării lui König îşi găseşte expresia şi în concepţia sa cu privire la natura şi funcţiile instituţiilor. König adoptă concepţia despre instituţii a sociologilor Sumner şi Keller. El neagă caracterul de clasă al instituţiilor, rupîndu-le de baza economică pe care o reflectă şi explicîndu-le într-un mod denaturat fie prin „moravuri" (p. 70), fie prin „trebuinţele membrilor societăţii" (p. 72).

Din modul de tratare a problemei instituţiilor transpare în mod manifest caracterul antimarxist şi anticomunist al lucrării lui König. Vorbind despre instituţiile economice, König prezintă în mod denaturat materialismul istoric ca un „determinism economic". „Teza lui Marx după care forţele economice determină toate celelalte aspecte ale vieţii sociale — scrie König — apare în cel mai bun caz doar ca un semiadevăr..., căci ele sînt de asemenea influenţate, adesea foarte puternic, de forţele neeconomice ale societăţii, astfel încît este imposibil să decidă cine pe cine determină" (p. 75). Aici este cuprinsă o dublă mistificare. În primul rînd, este prezentată denaturat concepţia materialistă asupra istoriei. „După concepţia materialistă a istoriei — scria Engels — , factorul *în ultimă instanţă* hotărîtor în istorie e producerea şi reproducerea vieţii reale. Nici Marx,

[1] *Declaraţia Consfătuirii reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti (noiembrie 1960)*, Edit. politică, Bucureşti, 1960, p. 66.

nici eu n-am afirmat vreodată mai mult. Şi dacă acum cineva denaturează aceasta, afirmînd că factorul economic este *singurul* hotărîtor, preface teza de mai sus într-o frază goală, abstractă şi absurdă"[1]. În al doilea rînd, König ascunde faptul că interacţiunea la care se referă este „o interacţiune pe baza necesităţii economice, care se impune întotdeauna *în ultimă instanţă*", că relaţiile economice, „oricît de puternic ar suferi influenţa condiţiilor politice şi ideologice, rămîn totuşi, în ultimă instanţă, hotărîtoare"[2].

Întregul capitol cu privire la „instituţiile guvernamentale" este străbătut de acelaşi spirit antimarxist. König prezintă statul deasupra claselor şi opune teoriei marxiste despre stat ca instrument al clasei dominante concepţiile lui Gumplowicz, Ratzenhoffer şi Oppenheim despre stat ca mijloc de *aplanare* a unor conflicte *psihologice* între *grupuri* (p. 94—95). „Statul — scrie König — , prin esenţa sa, este un instrument al controlului social. El diferă de celelalte instituţii sociale — ca familia şi biserica, care de asemenea exercită control — prin aceea că are puterea să reglementeze relaţiile între toţi membrii grupului..., să asigure pacea şi ordinea" (p. 97—98). Prin negarea conţinutului de clasă al statului, König urmăreşte să facă apologia statului capitalist, pe care — în opoziţie cu realităţile din ţările capitaliste — îl prezintă drept un „stat al prosperităţii generale". Totodată, el urmăreşte să mascheze *esenţa* calitativ deosebită a statelor socialiste în raport cu statele capitaliste.

S. König tratează în capitole aparte problemele familiei, ale „instituţiilor de educaţie" şi ale „instituţiilor religioase". În aceste părţi, autorul cărţii *Omul şi societatea* ni-l aminteşte la fiecare pas pe ridicolul Jourdain prin modul în care, în mod sentenţios şi grav, dă curs unui noian de absurdităţi şi banalităţi.

Religia este considerată *unica* instituţie care nu izvorăşte din necesităţile animalice, fizice (p. 107). Falsificînd flagrant realitatea, el ajunge la concluzia că „cercetarea ştiinţifică demonstrează necesitatea religiei pentru mase" (p. 123).

Elogiul orientării pragmatiste a educaţiei americane este urmat de proclamarea problemei... „recreaţiei" drept una din problemele sociale *majore* ale contemporaneităţii (p. 172). Aceasta prilejuieşte noi aprecieri elogioase la adresa imperialismului american, care, dacă n-a rezolvat problema şomajului, a rezolvat în schimb „problema recreaţiei".

★

După ce a cercetat instituţiile în afara dependenţei lor de baza economică şi în afara intereselor de clasă pe care le promovează, König încearcă să substituie *antagonismelor* economice, sociale şi politice *dintre clasele sociale conflictele psihologice dintre grupuri sociale*, cu scopul vădit de a face apologia capitalismului contemporan şi de a contesta justeţea teoriei marxist-leniniste a claselor, confirmată de practica socială. Reluînd critica pe care o face Mac Iver, de pe poziţiile burgheziei imperialiste, teoriei marxist-leniniste a claselor şi a luptei de clasă, König pretinde că „definiţia marxistă a claselor se aplică Rusiei ţariste, dar nu şi ţărilor civilizaţiei occidentale" (p. 218—219), pentru ca apoi, confundînd realitatea cu iluziile unei clase înspăimîntate de acţiunea implacabilă a legilor progresului social, să afirme că, „în societatea occidentală modernă, muncitorii din diferite domenii şi cu diferite deprinderi sînt atît de divizaţi în interesele, atitudinile şi vederile lor, încît cu greu poţi gîndi despre ei ca aparţinînd unei singure clase" (p. 219). Închizînd ochii în faţa adîncirii antagonismelor de clasă dintre proletariat şi burghezia monopolistă şi desconsiderînd baza obiectivă a acestui proces — opoziţia intereselor economice fundamentale, raportul diametral opus faţă de mijloacele de producţie—, S. König declară clasificarea marxistă în clase sociale „prea simplă şi

---

[1] F. Engels, *Scrisoare către J. Block din 21 septembrie 1890*, în K. Marx şi F. Engels, *Despre literatură şi artă*, E.P.L.P., Bucureşti, 1953, p. 9.

[2] F. Engels, *Scrisoare către H. Starckenburg din 25 ianuarie 1894*, *ibidem*, p. 10.

mai cu seamă propagandistică" (p. 219) şi îi opune fie clasificarea lui Sumner în „grupurile cărora le aparţinem" (we-groups) şi „alte grupuri" (other-groups), fie alte clasificări ale lui E. Bogardus, Mac Dougall sau Ed. Ross, menite să dea un fundament *psihologic* diferenţierilor sociale şi să-i includă pe exploataţi şi exploatatori în aceleaşi grupuri, întrucît şi unii şi alţii pot fi fumători, filatelişti, pescari, bibliografi etc. Există o deosebire între König şi alţi sociologi burghezi contemporani în privinţa criteriilor clasificării (juridic, religios, etnografic etc.) sau în privinţa denumirii „grupurilor sociale" (la Bogardus se numesc „straturi", la Gurvitch „microcosmuri" etc.), dar toţi, fiind siliţi să recunoască faptul că societăţii capitaliste îi sînt proprii „diferenţieri sociale" şi „încordări sociale", întreprind aceeaşi tentativă diversionistă de a abate atenţia de la faptul că acestea exprimă ascuţite antagonisme *de clasă*, izvorîte din *antagonisme social-economice*. König, ca şi ceilalţi sociologi burghezi contemporani, încearcă să estompeze contradicţiile de clasă, introducînd pe exploataţi şi pe exploatatori în aceleaşi grupuri, propovăduind apoi „conştiinţa de grup" (adică armonia de clasă) şi „controlul social" (adică supunerea liber consimţită a oamenilor muncii faţă de exploatatori). Astfel, concepţia lui König este îndreptată nemijlocit împotriva tezei materialismului istoric cu privire la rolul determinant al relaţiilor economice, împotriva teoriei marxist-leniniste a claselor şi luptei de clasă, exprimînd esenţa antimarxistă şi anticomunistă proprie întregii sociologii burgheze contemporane.

★

Ultimele trei capitole ale lucrării *Omul şi societatea* se referă la „procesele sociale" (cap. 17), la „schimbările sociale" (cap. 18) şi la „problemele sociale" (cap. 19).

Concepţia lui König despre procesele sociale se întemeiază pe teoria neştiinţifică a „grupurilor sociale". Procesele sociale sînt definite drept „relaţii umane, izvorîte din faptul că omul trăieşte în grupuri", sau drept „căi prin care grupurile sau indivizii interacţionează şi stabilesc relaţii" (p. 249). Oprindu-se asupra „conflictului" (p. 262—265) şi „acomodării" (p. 265—271), König consideră opoziţia dintre clase ca o „contravenţie" (p. 263) şi, în spiritul psihologismului lui Mark Baldwin şi al „teoriei imitaţiei" a lui Gabriel Tarde, recomandă maselor populare din ţările capitaliste, „acomodarea cu mediul", adică însuşirea unui „modus vivendi" adecvat intereselor burgheziei.

Trecînd la „schimbările sociale", adică la „modificările care au loc ca urmare a proceselor sociale", König se dovedeşte acelaşi adept înverşunat al „teoriei factorilor". În această parte a lucrării, el neagă în mod făţiş legitatea socială şi progresul social. Astfel se afirmă că noţiunea de „schimbare socială nu are nimic comun cu progresul social". „Credinţa în progres — scrie König — depinde de o evaluare subiectivistă, pe cînd schimbarea este unica certitudine" (p. 283). Făcînd apologia societăţii capitaliste şi contestînd inevitabilitatea pieirii acesteia, König atacă furibund materialismul istoric. El neagă faptul că istoria societăţii este procesul istoric-natural al succesiunii unor formaţiuni social-economice determinate, în conformitate cu legile dezvoltării sociale. Într-o epocă a cărei principală trăsătură distinctivă este transformarea sistemului mondial socialist în factorul hotărîtor al dezvoltării societăţii omeneşti, König se înverşunează să afirme, urmînd „pilda struţului", „că nu există o probă ştiinţifică asupra faptului că societatea umană se dezvoltă prin stadii, într-o anumită direcţie progresivă şi regresivă" (p. 287).

După lungi peregrinări pe meleagurile spinoase ale sociologiei idealiste, König se încumetă, în ultima parte a lucrării, „să demonstreze" că sociologia idealistă şi empiristă este aptă să dea răspuns problemelor sociale ale contemporaneităţii. Oprindu-se asupra problemei războiului şi păcii, cea mai arzătoare problemă a timpului nostru, König nu se pronunţă în favoarea războiului. El este conştient de faptul că „azi problema războiului constituie cea mai serioasă ameninţare a

societăţii" (p. 321). Se confirmă astfel justeţea aprecierii cuprinse în *Declaraţia Consfătuirii reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti din noiembrie 1960*: „Pentru politica de coexistenţă paşnică se pronunţă de asemenea o anumită parte a burgheziei din ţările capitaliste dezvoltate, care apreciază în mod lucid raportul de forţe şi consecinţele grave ale unui război modern"[1]. Dar, datorită concepţiei sale idealiste, şi a poziţiei sale de apologet al capitalismului, contestînd faptul că sistemul *exploatării* omului de către om şi sistemul *exterminării* omului de către om sînt două laturi indisolubil legate ale orînduirii capitaliste, contestînd faptul că principala forţă a agresiunii şi războiului este, în zilele noastre, imperialismul american, König consideră că războiul este un fenomen congenital omenirii, o „instituţie socială stabilă" (p. 321), „intrată în tradiţia maselor" (p. 324). El atribuie războaielor „cauze psihologice şi morale" (p. 263), printre care semnalează: dorinţa oamenilor de a trăi din prădarea proprietăţii, dorinţa de a ieşi din monotonia vieţii, dorinţa de senzaţii şi dorinţa de glorie. Iată de ce, deşi König admite, în ultimă instanţă, posibilitatea preîntîmpinării războaielor în epoca actuală, soluţiile pe care le propune sînt utopice şi reacţionare. El se pronunţă împotriva acţiunii maselor populare, care demască planurile agresive ale imperialiştilor, şi consideră că pacea ar putea fi menţinută prin ... cercetări sociologice, „prin studiul ştiinţific al factorilor multipli pe care îi implică războiul ca fenomen social" (p. 324). „Cînd cercetarea sociologică extensivă va fi completă — scrie König —, problema războiului va fi rezolvată... Trebuie ca pacea să aibă un suport popular, dar metodele pentru a ajunge la aceasta sînt încă necunoscute" (p. 324). Este ştiut însă că pacea are în epoca noastră „suportul popular" despre care vorbeşte König, masele populare neaşteptînd ca lupta lor pentru pace să fie legitimată de sociologii idealişti. Aşa după cum precizează *Declaraţia Consfătuirii reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti din noiembrie 1960* şi cum confirmă practica socială contemporană — în condiţiile în care superioritatea forţelor socialismului, păcii şi democraţiei pe arena internaţională devine tot mai evidentă şi cînd sistemul mondial socialist este principala forţă motrice a contemporaneităţii —, prin eforturile unite ale lagărului mondial socialist, ale clasei muncitoare internaţionale, ale mişcării de eliberare naţională, ale tuturor ţărilor care iau atitudine împotriva războiului şi ale tuturor forţelor iubitoare de pace, pacea poate fi menţinută şi un nou război poate fi preîntîmpinat. „Soluţiile" propuse de König slujesc în mod obiectiv interesele imperialismului agresiv. Lupta pentru pace nu se poate duce prin frunzărirea unor cărţi, prin elaborarea unor lucrări de către sociologii idealişti care se închid între pereţi de plută, departe de tumultul maselor. „A lupta pentru pace astăzi — se subliniază în documentele Consfătuirii de la Moscova — înseamnă a da dovadă de cea mai mare vigilenţă, a demasca neobosit politica imperialismului, a urmări cu atenţie uneltirile şi maşinaţiile atîţătorilor la război, a ridica mînia sfîntă a popoarelor împotriva acelora care se orientează spre război, a întări organizarea tuturor forţelor iubitoare de pace, a intensifica neîntrerupt acţiunile hotărîte ale maselor pentru apărarea păcii"...[2]. Iată de ce König nu poate fi considerat nici ca un luptător pentru pace.

★

S. König a scris cartea sa pentru a da un răspuns întrebării: „Încotro se îndreaptă sociologia idealistă contemporană?". König pretinde că ea se îndreaptă spre o cercetare ştiinţifică a societăţii, că a dezvoltat chiar

[1] *Declaraţia Consfătuirii reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti (noiembrie 1960)*, p. 32.

[2] *Declaraţia Consfătuirii reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti (noiembrie 1960)* p. 32—33.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

o „tehnică definită" pentru investigarea fenomenelor sociale (p. 331). Cartea sa dezminte însă, cu fiecare pagină, cu fiecare rînd, o atare concluzie. Ea dovedeşte convingător că, în ciuda argumentării sofistice a lui König, sociologia burgheză contemporană se mişcă la polul opus adevărului, şi accentuează caracterul idealist, empirist, iraţionalist, antiumanist, apologetic şi antimarxist, urmînd curba descendentă a clasei pe care o apără şi îndreptîndu-se spre falimentul ei definitiv.

L. Grünberg

Un studiu monografic în problema originii conştiinţei[1]

Rezolvarea ştiinţifică a problemei originii conştiinţei ca aspect esenţial al problemei originii omului reprezintă unul din argumentele ontologice hotărîtoare în sprijinul tezei fundamentale a materialismului potrivit căreia existenţa determină conştiinţa, precum şi a principiilor fundamentale ale logicii şi teoriei materialist-dialectice a cunoaşterii. Totodată, rezolvarea acestei probleme este strîns legată de teza fundamentală a materialismului istoric cu privire la rolul hotărîtor al muncii sociale, al producţiei în dezvoltarea societăţii etc. Este explicabil, aşadar, interesul pe care-l acordă cercetătorii marxist-leninişti acestei probleme, considerată timp de secole una din marile enigme ale lumii.

Filozofia marxist-leninistă a rezolvat ştiinţific problema originii omului şi a conştiinţei. În această direcţie, ştiinţa sovietică a adus o contribuţie uriaşă. Timp de mai bine de patruzeci de ani, cercetătorii sovietici au abordat această problemă pe un front larg, reprezentat de diferite ştiinţe speciale, ca, de pildă, antropologia, psihologia, etnografia etc., fiind călăuziţi de ideile clasicilor marxism-leninismului asupra rolului muncii şi al colectivului social în devenirea omului, în saltul de la psihicul animal la conştiinţă. În această perioadă s-au făcut cercetări antropologice complexe, care au urmărit transformarea anatomofiziologică a maimuţei în om (I. I. Roghinski, M. G. Levin, M. Nesturh), evoluţia culturii materiale şi spirituale de la pitecantrop la omul orînduirii gentilice (Efimenko, Iakimov, Semenov, etc.); şcoala lui I. P. Pavlov a studiat activitatea nervoasă superioară a maimuţelor antropoide (de ex. lucrarea lui E. Vaţuro) şi, în general, a evoluţiei activităţii nervoase superioare pe scară animală (Voronin). La baza experimentală în condiţii naturale de la Suhumi s-a dezvoltat şcoala lui N. I. Voitonis, care a studiat diferite aspecte ale activităţii maimuţelor în lumina antropogenezei: activitatea constructivă cu obiecte a maimuţelor (Ladîghina-Kots), germenul activităţii intelectuale la cimpanzeu (G. Z. Roghinski), viaţa colectivă a maimuţelor şi a mijloacelor lor de comunicare (N.A. Tih). Începînd din deceniul al patrulea al secolului nostru, psihologia a adus o contribuţie deosebită la problema antropogenezei, îndeosebi prin ideile asupra „dezvoltării cultural-istorice", propagate azi rodnic de psihologii A. N. Leontiev şi P. I. Galperin. De asemenea, în cadrul lucrărilor de psihologie a conştiinţei trebuie amintită activitatea lui S. L. Rubinstein, a cărui lucrare fundamentală, *Existenţă şi conştiinţă*, a fost tradusă de curînd în limba romînă.

Acesta este fundamentul solid, elaborat prin efortul a zeci de ani de muncă, de căutări, pe o bază teoretică şi metodologică unitară — marxism-leninismul — pe care este pusă astăzi în ştiinţa sovietică problema originii conştiinţei. Acumulările schiţate mai sus cer imperios lucrări de sinteză care să generalizeze şi să unifice acest imens material într-o tratare unitară a problemei originii con-

[1] A. Spirkin, *Происхождение сознания* (Originea conştiinţei), Gospolitizdat, Moscova, 1960.

ştiinţei. Aşa se explică faptul că în ştiinţa sovietică s-a trecut de la studii publicate în diferite reviste, la lucrări mari, de sinteză, dedicate acestei probleme. De pildă, a apărut cartea lui P. F. Protasenko, *Originea conştiinţei* (Minsk, 1959) şi cartea lui A. Spirkin, *Originea conştiinţei*, în 1960 sub egida Institutului de filozofie al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S.

Lucrarea lui A. Spirkin, la care ne vom referi aici, este o monografie, în care se face în primul rînd o expunere sistematică a aspectelor esenţiale ale problemei, folosindu-se principalele lucrări de specialitate. Lucrarea este compusă din două părţi : conţinutul primei părţi tratează preistoria conştiinţei, originea şi etapele timpurii ale dezvoltării sale ; partea a doua este închinată studiului originii diferitelor forme ale conştiinţei sociale. Atenţia principală în „monografie nu este concentrată asupra descrierii particularităţilor specifice ale unui stadiu sau altuia al formării conştiinţei — afirmă autorul —, ci asupra analizei trecerilor de la un stadiu la altul. Tocmai în stabilirea acestor treceri constă sensul hotărîtor al problemei originii conştiinţei" (p. 6). Autorul arată că „pentru a înţelege profund şi multilateral esenţa conştiinţei umane, pentru a dezvălui rolul ei cognitiv şi creator, pentru a o studia aşa cum este ea într-un moment dat, este necesar a se lămuri cum a devenit astfel, trecînd pe drumul greu şi îndelungat al devenirii sale istorice" (p. 17).

Monografia urmăreşte să concretizeze teza lui Engels cu privire la rolul muncii, al practicii social-istorice în saltul de la biologic la social. Desigur, nu există studiu care să nu pornească de la această teză clasică, dar este cunoscut faptul că nu toate studiile asupra originii conştiinţei au reuşit să treacă de la expunerea acestui principiu la aplicarea sa, la folosirea sa ca instrument de lucru.

Meritul lui Spirkin constă în faptul că izbuteşte să aplice cu multă pricepere teza marxistă despre rolul muncii sociale, imprimînd lucrării o unitate de concepţie care i-a permis să cuprindă materialul, bogat în fapte şi în ipoteze, într-o construcţie unitară şi dinamică.

În partea I a monografiei, autorul porneşte de la premisele reale oferite de nivelul dezvoltării psihice a animalelor superioare în general şi a maimuţelor antropoide în special, desprinzînd o serie de aspecte caracteristice imaginilor, elementelor de intelect şi mijloacelor de comunicare („limbaj") ale animalelor superioare (cap. I). Odată caracterizată „baza de plecare", autorul trece (cap. II) la analiza condiţiilor formării conştiinţei de turmă a omului primitiv, urmărind o serie de momente ale naşterii muncii în cadrul turmei, a deprinderilor de muncă ale pitecantropului şi sinantropului ; în afară de aceasta, A. Spirkin studiază elementele transformării turmei în colectiv social şi, sub influenţa acestui proces complex, apariţia limbajului elementar (sunete-frază). Desprinzînd aceste aspecte ale celei mai primitive şi iniţiale forme de practică socială, autorul trece (în cap. III) la analiza consecinţelor ei pe plan psihic : formarea nevoilor omului din turmă, a caracterului conştient al acţiunilor sale, a gîndirii concret-senzoriale. După ce degajă trăsăturile caracteristice ale conştiinţei la stadiul de dezvoltare a omului în turmă („стадное сознание"). A. Spirkin trece la caracterizarea conştiinţei omului raţional după acelaşi principiu : analiza specificului practicii sociale a omului din orînduirea gentilică (cap. IV) şi a consecinţelor ei pe plan psihic (apariţia nevoilor specific umane, a activităţii îndreptate conştient spre un ţel şi a gîndirii logice, cap. V). Partea întîi a monografiei se încheie cu caracterizarea procesului formării conştiinţei de sine (cap. VI). Autorul aplică acelaşi principiu metodologic şi în partea a II-a a monografiei, bineînţeles cu modificările corespunzătoare, întrucît aici trebuie să se desprindă din corelaţia „practică socială-subiect uman" *specificul formelor* conştiinţei sociale. De aici decurge şi poziţia *istoristă* a autorului în tratarea problemelor. Dezvăluirea concretă a rolului practicii în procesul formării conştiinţei sub un unghi de vedere istoric l-a ajutat pe autor să dobîndească o serie de rezultate

valoroase. Ne vom opri la unele aspecte ale primei părţi a monografiei.

Urmărind istoria depărtată, complexă şi plină de probleme nerezolvate a formării conştiinţei, spre a putea dezvălui trecerile obiectiv-necesare de la un stadiu inferior la altul superior, cercetătorul sovietic şi-a îndreptat atenţia asupra aspectelor esenţiale ale procesului, asupra punctelor sale nodale: caracterul uneltelor de muncă şi al relaţiilor sociale şi, în funcţie de acestea, gradul de dezvoltare şi caracterul limbajului şi al nevoilor oamenilor în formare: în sfîrşit, corespunzător activităţii productive caracterizate prin uneltele, relaţiile sociale, limbajul şi nevoile specifice fiecărui stadiu, conţinutul formelor şi al proceselor mintale specific diferitelor niveluri ale conştiinţei în devenire.

În unitatea dialectică a acestor factori, rolul hotărîtor, de ,,motor" al dezvoltării îi aparţine evoluţiei uneltelor, modului lor de folosire şi, legat organic de acest proces, evoluţiei relaţiilor sociale. De aceea analiza fiecărui stadiu al procesului devenirii conştiinţei începe cu caracterizarea acestui aspect. A. Spirkin arată în mod detaliat premisele biologice ale folosirii uneltelor, condiţiile în care această folosire devine caracteristică, permanentă pentru o anumită specie de maimuţe antropoide, urmările complexe ale acestui fapt: relaţiile din sînul aceleiaşi specii, dezvoltarea mijloacelor de comunicare reciprocă în turmă etc. Fără a pierde din vedere rolul specific al psihicului animal în această nouă orientare a procesului de adaptare, A. Spirkin se străduie să arate *de ce* şi *în ce* constă primordialitatea rolului uneltei. Trecerea la *producerea* uneltelor este analizată ca un salt făcut pe baza acumulărilor din perioada ,,preumană" a *folosirii* obiectelor drept unelte. Învăţătorul care a dat ,,primele lecţii" în acest proces de creaţie, prin care apar cei mai primitivi oameni — de turmă —, a fost însăşi natura. ,,Se înţelege — afirmă autorul — că formele primelor unelte de muncă nu au fost rezultatul întruchipării ideii, care, chipurile, l-ar fi străfulgerat pe omul primitiv ci au fost produsul unei experienţe îndelung acumulate. Iniţial, omul... spărgea pietre şi oase nu pentru că el şi-ar fi pus în faţă scopul dobîndirii unei unelte" (p. 113).

A. Spirkin este permanent preocupat să descopere legătura existentă între ,,baza de plecare" a evoluţiei conştiinţei, între geneza sa şi stadiile sale mai înaintate, relevînd atît ceea ce este comun cît şi *diferenţele calitative*. Astfel, la falsa dilemă pusă de Porşnev: sau *omul* (în devenire) a ,,inventat" uneltele sale ,,observînd" natura şi ,,descoperind" o serie de calităţi ale obiectelor, sau aproape 1 000 000 de ani munca omului a fost o activitate instinctivă, — A. Spirkin răspunde: ,,Nici una nici alta, ci ceva cu totul diferit... Primii paşi ai activităţii de muncă, legată de confecţionarea uneltelor celor mai simple, n-au apărut pe un loc pustiu. Cei peste un miliard şi jumătate de ani de evoluţie a animalelor, care au dus la apariţia *preomului* (de pildă australopitecul. — *N.D.*), nu s-au terminat cu zero, ci cu *apariţia unor deprinderi complexe de folosire a obiectelor în calitate de unelte şi prin apariţia intelectului*" (sub. ns. —) (p. 110).

Mergînd pe aceeaşi linie a considerării rolului muncii colective, autorul subliniază dezvoltarea naturii sociale a lucrurilor, a realităţii înconjurătoare: ,,Dacă un obiect este făcut, înseamnă că el este făcut pentru un scop oarecare şi a *devenit punct nodal al relaţiilor colective*" (subl. ns. —) (p. 104).

Folosirea şi producerea uneltelor în cadrul turmei timp de sute de mii de ani a determinat un salt tehnic uriaş (apariţia uneltelor ,,universale", a instrumentelor etc.), care, la rîndul său, a dus la restructurarea relaţiilor sociale din turmă: apariţia orînduirii gentilice şi a omului raţional, ,,homo sapiens". La acest nivel creierul a atins forma sa anatomofiziologică specific umană. Plecînd de la ideea justă că ,,creierul *nu este izvorul*, ci *organul* conştiinţei" (p. 7), A. Spirkin reuşeşte să demonstreze ce transformări au trebuit să se producă în *activitatea practică* a oamenilor primitivi (pitecantrop, sinantrop şi neandertal) pentru ca organul conştiinţei, creierul, să poată îndeplini acţiuni conştiente. ,,Astfel — conchide autorul — creierul omului

primitiv, după nivelul organizării sale, era gata pentru a îndeplini *acţiuni conştiente elementare*" (subl. ns.—) (p. 106).

Nu se poate înţelege rolul determinant pe care evoluţia uneltelor l-a avut pentru apariţia conştiinţei dacă această evoluţie, stadiile ei, nu sînt privite şi prin prisma evoluţiei relaţiilor sociale la acest nivel primitiv al dezvoltării societăţii umane şi, în funcţie de acestea, prin prisma evoluţiei limbajului şi a nevoilor. Cercetătorul sovietic procedează într-un mod riguros ştiinţific atunci cînd afirmă că unul din principiile de bază ale cercetării originii conştiinţei este studiul formării nevoilor specific umane, condiţionate în mod social-istoric. „Fără a ţine seama sau chiar printr-o considerare incompletă a rolului nevoilor în producţia materială şi spirituală este imposibilă înţelegerea în spirit cu adevărat materialist a formării conştiinţei umane" (p. 146).

În funcţie de caracteristicile vieţii de turmă a maimuţelor, A. Spirkin desprinde specificul nevoilor la acest stadiu: adeseori la maimuţele antropoide stimulii activităţii lor depăşesc caracterul nemijlocit biologic (aceasta în legătură cu activitatea lor de manipulare), ceea ce face ca „relaţiile maimuţelor cu mediul să se facă la un nivel superior faţă de celelalte animale, pe baza unor nevoi superioare" (p. 51). Autorul analizează de asemenea caracterul mijloacelor, formelor de comunicare la nivelul de la care a pornit procesul formării conştiinţei umane, dezvăluind funcţia de semnalizare a gesturilor, sunetelor, care sînt legate nu numai de starea emotivă, ci şi de oglindirea mediului, fapt care nu înseamnă însă că procesul de oglindire este mijlocit de sunetele şi gesturile folosite în procesul de comunicare. În acest stadiu iniţial al evoluţiei psihicului animal spre conştiinţă, superioritatea preoamenilor „consta nu atît într-o oarecare superioritate a psihicului lor, cît... îndeosebi în colectivitatea lor" (p. 78).

Trecerea la producerea de unelte şi apariţia celui mai primitiv tip de oameni (pitecantrop, sinantrop) au fost însoţite de transformarea turmei de maimuţe în turmă productivă, de oameni. Autorul arată totodată gradul inferior de dezvoltare al relaţiilor sociale, izolarea fiecărei turme faţă de altele asemănătoare. Pe plan psihic este caracteristic în acest stadiu faptul că lucrurile sînt percepute de oamenii cei mai primitivi nu numai din punctul de vedere al posibilităţii satisfacerii unei anumite nevoi, dar şi din punctul de vedere al posibilităţii producerii lor, pe baza cunoaşterii calităţilor lor obiective (greutate, duritate etc.). „Pe această bază — arată cercetătorul sovietic — apare nevoia elementară practică a cunoaşterii unor asemenea calităţi a lucrurilor, necesare nu numai pentru consumul nemijlocit, ci şi pentru producţia obiectului de consum" (p. 108). Acestei perioade istorice de viaţă în turmă, de desfăşurare a celei mai primitive forme de muncă, unde socialul se împleteşte cu biologicul, îi corespunde acel moment important în dezvoltarea limbajului cînd acţiunile de muncă au început să îndeplinească tot mai mult, la început obiectiv şi apoi şi subiectiv, o funcţie dublă: „cea nemijlocită, de muncă şi cea mijlocită, *comunicativă*" (p. 120).

Apariţia orînduirii gentilice, cu progresul ei tehnic, a marcat o nouă etapă şi în dezvoltarea limbajului. Interesantă este şi analiza istorică făcută de autor dezvoltării vorbirii articulate şi formării gramaticii. Autorul arată că, atîta timp cît procesul comunicării între oameni era *nemijlocit* în procesul real al muncii, „oamenii erau capabili să exprime cu ajutorul unei cantităţi relativ mici de cuvinte un cerc destul de larg de reprezentări şi noţiuni" (p. 143). Pe această treaptă inferioară de dezvoltare socială, ei nu erau stînjeniţi de semnificaţia multiplă a cuvintelor şi de faptul că nu aveau forme gramaticale. Acestea din urmă apar atunci cînd practica socială se complică, cînd comunicarea are loc *şi în afara „practicii" productive* nemijlocite, cînd ea dobîndeşte şi un caracter independent; în aceste condiţii specifice ale depărtării de „gramatica obiectuală" a faptelor vizibile a apărut nevoia autentică de gramatică a limbii (p. 143).

Un grad dezvoltat de acţiune asupra naturii şi de comunicare între oameni a determinat schimbări calitative şi în natura nevoilor oamenilor primitivi. Datorită faptului că procesul de consum a început să se separe tot mai mult de procesul producţiei, s-au înmulţit şi au apărut nevoi noi — de îmbrăcăminte, de locuinţă, apar nevoile intelectuale, adică apar nevoi specific umane.

Pe acest fond complex de interacţiune a factorului obiectiv şi subiectiv, cercetătorul sovietic analizează evoluţia diferitelor *forme şi procese ale activităţii intelectuale* de la intelectul animal al preomului, determinat pe baza cercetărilor activităţii maimuţelor antropoide superioare, pînă la formele şi procesele gîndirii omului raţional. Astfel, limitele activităţii intelectuale animale (existenţa reprezentărilor, dar incapacitatea de a le combina; existenţa unei „gîndiri" concrete, senzoriale pe baza percepţiilor primite nemijlocit de la obiecte, dar neputinţa de a stabili noi corelaţii între obiecte pe plan mintal) sînt depăşite. „... Activitatea omului a dobîndit trăsăturile elementare de finalitate: în cadrul ei, planul acţiunilor practice, orientate spre obiect, este mijlocit de reprezentări asupra acţiunilor propuse. *Reprezentările anticipează acţiunile practice şi reglează procesul realizării lor.* Caracterul conştient al activităţii omului se exprimă în aceea că el o organizează *ţinînd seama de mijloacele şi de consecinţele realizării ei*" (subl. ns.—) (p. 109). Conştiinţa are două trăsături specifice: „A opera cu reprezentări şi a crea mintal *noi* imagini din impresiile primite anterior" (p. 117). La acest stadiu, gîndirea dobîndeşte un caracter relativ independent. Autorul arată că procesul dezvoltării gîndirii logice şi abstracte se accentuează în stadiul dezvoltării omului orînduirii gentilice, atunci cînd „printr-o activitate îndreptată asupra obiectului *s-a adresat totodată şi altor membri ai turmei*" (subl. ns.—) (p. 120). În legătură cu această idee, A. Spirkin tratează o serie de aspecte esenţiale ale devenirii conştiinţei şi gîndirii raţionale.

Astfel, în ceea ce priveşte analiza conştiinţei senzoriale în acet stadiu al dezvoltării omului, A. Spirkin izbuteşte să arate că, o dată cu „schimbarea obiectului datorită acţiunii omului, s-a schimbat şi subiectul conştiinţei senzoriale" (p. 156). La acest stadiu istoric, activitatea senzorială este condiţionată social, inclusă în sistemul de activitate practică şi de cunoaştere. Ideile dezvoltate în această problemă de către autor contribuie la înţelegerea specificului conştiinţei omului primitiv. Diferenţa esenţială dintre conştiinţa primitivă şi cea contemporană — se arată în lucrare — „se manifestă pe *linia gîndirii teoretice*, pe planul explicării unor legături a lucrurilor a căror posibilitate de a deveni conştiente *depăşea limitele practicii omului orînduirii gentilice*" (subl. ns. — *N. D.*) (p. 159).

Tratînd problemele formării gîndirii logice, autorul arată că gîndire logică *concretă* găsim şi la omul din turmă, dar gîndirea logică cu noţiuni, după anumite reguli, s-a format abia la omul orînduirii gentilice. „Apărînd iniţial ca planificare nemijlocită a acţiunilor, *gîndirea s-a separat treptat de condiţiile obiective ale realizării lor, de operaţiile singulare ale acţiunii*, dobîndind, pe baza dezvoltării limbajului, un caracter relativ independent. La început gîndirea reprezintă *reproducerea actelor singulare* ale activităţii practice, devenind ulterior *reproducerea generalizată a principiilor multitudinii de acţiuni asemănătoare*, şi *nu numai reale, ci şi posibile*" (subl. ns.—) (p. 160).

Meritul autorului, cum am mai spus, constă în aceea că nu se limitează la o analiză unilaterală, ci tinde să cuprindă dialectica tuturor factorilor, subliniind permanent rolul factorului hotărîtor: practica socială. Aşa, de pildă, şi aici el se străduie să dezvăluie *baza obiectivă* a acestui proces de dezvoltare a gîndirii logice. „*Acţiunile generale* înfăptuite de colectivul primitiv cu ajutorul *uneltelor generale de muncă*, îndreptate asupra unor *obiecte asemănătoare* şi care *se repetă* continuu, *repetarea* zilnică a *acestor acţiuni în condiţii asemănătoare* şi conştientizarea tuturor acestora au determinat elaborarea capacităţii omului de a *generaliza*" (p. 171).

Gîndirea logică cu noţiuni a omului primitiv din orînduirea gentilică prezintă limite faţă de gîndirea omului contemporan: omul orînduirii gentilice nu poate încă să gîndească în mod liber calităţile lucrurilor în afara legăturii lor nemijlocite cu lucrurile, sau relaţiile în afara obiectelor. La acest nivel, pentru gîndire este specific caracterul concret-senzorial, care aparţine însă (spre deosebire de gîndirea pitecantropului, a omului de neandertal) *„unei gîndiri în esenţă noţionale"* (p. 179). Aceste limite ale gîndirii sînt înlăturate abia prin apariţia diferenţei şi contradicţiei dintre munca fizică şi cea intelectuală, prin dezvoltarea ştiinţei, care duc la apariţia *gîndirii teoretice*. Meritul lucrării lui A. Spirkin, *Originea conştiinţei*, constă în faptul că el a reuşit să dezvăluie momentele şi aspectele esenţiale ale dialecticii apariţiei şi dezvoltării conştiinţei, să urmărească dezvoltarea fiecărei laturi şi să dezvăluie conţinutul punctelor lor de intersecţie. Cercetătorul sovietic a reuşit să facă o caracterizare de conţinut a stadiilor devenirii conştiinţei: a stadiului intelectului specific preomului, *a conştiinţei omului din turmă*, cu percepţii senzoriale generalizate şi pătrunse de sens, cu posibilitatea de a reflecta numai legăturile, raporturile dintre obiecte şi însuşiri exterioare, cu reducerea „obiectivului de reflectare" numai la lumea imediat înconjurătoare, cu caracterul ei afectiv şi senzorial precumpănitor, determinat de împletirea nemijlocită, organică a procesului de producţie cu cel de reflectare. Evoluţia social-istorică a omului primitiv a dus la diferenţierea obiectivului de subiectiv, la complicarea ambelor aspecte pînă s-a ajuns la conştiinţa de sine a gintei, a cărei esenţă este reprezentată de aceea că omul „nu se privea pe sine în gintă ca centru deosebit de interese şi acţiuni, ci se confunda cu aceasta... Procesului formării conştiinţei de sine a omului ca personalitate raţională i-a precedat procesul formării conştiinţei de sine a gintei ca un întreg unitar" (p. 193).

A. Spirkin a reuşit să ne ofere o monografie a problemei date, care, avînd meritul de a fi una din primele în literatura marxistă, trebuie salutată cu mult interes.

Dar, tocmai pentru că reprezintă prima încercare, nu este lipsită nici de unele neajunsuri. Astfel, deşi în lucrare sînt ridicate şi luate în discuţie toate aspectele principale ale problemei, în schimb nu totdeauna ele primesc o egală dezvoltare şi aprofundare. Dacă, de pildă, rolul uneltelor, al folosirii şi producerii lor pentru dezvăluirea procesului devenirii conştiinţei este suficient de bine tratat, rolul specific al relaţiilor de producţie, al relaţiilor sociale ar trebui mai mult dezvoltat, aprofundat. Acest aspect este insuficient pus în lumină de lucrare.

De asemenea, caracterizarea intelectului la nivelul maimuţelor antropoide este uneori superficială. De pildă, în abordarea mult discutatei probleme a specificului intelectului animal, problemă în care unii psihologi de seamă contemporani (de pildă A. N. Leontiev, H. Vallon) au depus eforturi uriaşe pentru a sesiza şi rezolva trăsăturile specifice, A. Spirkin consideră că dificultăţile sînt înlăturate dacă se precizează formal termenii: „În scopul înlăturării confuziei terminologice considerăm necesar ca activitatea psihică a animalelor superioare, înainte de toate maimuţa, s-o denumim riguros doar prin termenul de embrion al intelectului" (subl. ns.—) (p. 48). E clar că greutăţile caracterizării specificului stadiului superior din dezvoltarea psihicului animal, stadiu de la care pleacă şi predecesorul omului spre conştiinţă, nu se rezolvă doar prin precizarea terminologiei, ci prin precizarea şi aprofundarea problemelor evoluţiei psihicului animal, a trecerii de la stadiul senzorial la cel perceptiv şi apoi la stadiul caracteristic maimuţelor antropoide.

De asemenea, în problema explicării devenirii formelor logice abstracte ale gîndirii determinate de specificul dezvoltării practicii sociale, în ciuda eforturilor evidente depuse de autor de a da o rezolvare justă problemelor ridicate (de pildă în cazul dezvoltării operaţiilor logice, analiza, sinteza etc.), unele idei sînt tratate în mod schematic. Aceste lip-

suri nu pot diminua însemnătatea rezultatelor obținute în ansamblul analizei acestui aspect al problemei devenirii conștiinței.

Monografia lui A. Spirkin poate fi considerată, fără rezerve, un început valoros în tratarea *multilaterală* și *sintetică* a problemei originii conștiinței.

Pentru lucrătorii frontului ideologic din țara noastră, ca și pentru masele largi, traducerea acestei lucrări ar fi mai mult decît necesară, deoarece pînă astăzi la noi lipsesc cu desăvîrșire lucrări care să sistematizeze aspectele problemei originii conștiinței pe baza datelor obținute de știința marxist-leninistă contemporană. Or, înțelegerea științifică, profundă a acestei probleme are o uriașă însemnătate pentru formarea unei concepții științifice temeinice despre lume și viață și reprezintă o armă de preț în lupta împotriva ideologiei burgheze contemporane.

N. Dumitru

O nouă contribuție la studiul logicii „Capitalului" lui Marx

În lucrarea *Dialectica abstractului și concretului în „Capitalul" lui K. Marx*[1], E. V. Ilienkov tratează, pe baza analizei logicii *Capitalului*, problema dialecticii abstractului și concretului în gîndirea științifică-teoretică, „adică gîndirea așa cum se desfășoară în procesul cercetării științifice-teoretice a lumii înconjurătoare" (p. 70); deoarece gîndirea științifică-teoretică este forma cea mai dezvoltată a gîndirii, ea permite să se evidențieze mai ușor legitățile proprii gîndirii în general.

E. V. Ilienkov studiază conținutul categoriilor abstract și concret așa cum sînt ele elaborate în *Capitalul* lui Marx, pornind de la constatarea că tezele sale „se sprijină pe cu totul alte *reprezentări asupra gîndirii, ale țelurilor și sarcinilor ei* decît acelea pe care și-a bazat teoria sa vechea logică nedialectică" (subl. ns. — *N.S.*) (p. 6). Analizînd aceste categorii, autorul face totodată o critică consistentă interpretării lor metafizice și idealiste.

Autorul consideră că Marx folosește categoriile abstract și concret în două sensuri principale: un sens ontologic și unul gnoseologic. De pildă, vorbind despre munca abstractă în primul sens, Marx are în vedere acea formă pe care „o dobîndește munca umană în condițiile dezvoltate ale producției capitaliste de mărfuri" (p. 8). Vorbind despre concret, Marx are în vedere „unitatea diversității" „sinteza numeroaselor determinări", unde unitatea nu este „o asemănare abstractă" a fenomenelor unul cu altul, ci înseamnă legătura, interdependența și interacțiunea unor fenomene diferite care intră în componența unui sistem oarecare, a unei totalități. „Prin concret se înțelege astfel totalitatea diferențiată interior a diferitelor forme de existență a obiectului, a căror legătură de nerepetat este caracteristică numai pentru obiectul dat" (p. 6).

Concretul apare astfel ca fiind o *caracteristică obiectivă a lucrurilor și fenomenelor*, deosebit de concretul sensibil, nemijlocit contemplat. Concretul este categoria care „exprimă forma generală a dezvoltării atît a naturii cît și a societății și gîndirii" (p. 7).

În sens gnoseologic, prin abstract se înțelege orice reflectare unilaterală a obiectului în conștiință, iar prin concret o cunoștință dezvoltată, multilaterală, absolută (în limitele istorice date ale dezvoltării științei). Așadar, cu ajutorul categoriilor abstract și concret, Marx caracterizează atît formele realității obiective, cît și formele gîndirii. O interpretare asemănătoare a înțelegerii de către Marx a abstractului și concretului, întîlnim și în cartea lui M. N. Alekseev, *Dialectica formelor gîndirii*, unde citim: „...Prin abstract vom înțelege ceva unilateral, nedeplin", «sărac»;

[1] Е.В.Илиенков, *Диалектика абстрактного и конкретного в „Капитале" Маркса*, Изд. Акад. Наук СССР, Moscova, 1960.

prin concret, dimpotrivă, ceva multilateral, deplin, «bogat». Abstractul apare ca o latură a întregului, concretul — ca mai multe laturi ale acestui întreg; el este unitatea diversităţii"[1].

Referindu-se la o serie de exemple în care Marx foloseşte categoria abstract în modul amintit, E. V. Ilienkov remarcă faptul că această folosire nu este arbitrară, ci legată de însăşi esenţa concepţiei sale logice.

O asemenea înţelegere a abstractului şi concretului este îndreptată împotriva interpretării lor îngust-gnoseologice în special de către reprezentanţii logicii neokantiene, şi în general de logicienii care se situează pe poziţiile iniţiate în logică de Hume, Kant şi Mill. La baza acestor concepţii stă opoziţia metafizică dintre „formele pure ale gîndirii" şi formele realităţii obiective. „Pentru aceste şcoli, «abstractul» reprezintă în logică numai forma gîndirii, pe cînd «concretul» este forma imaginii sensibile, vizibile " (p. 9). Înţelese în acest mod, ele aparţin unor sfere diferite ale psihicului şi nu pot fi aplicate „în calitate de caracteristici ale cunoştinţei teoretice în ceea ce priveşte conţinutul ei real, material" (p. 10).

După părerea cercetătorului sovietic însă, deşi vorbim despre caracterul concret al imaginii sensibile şi despre gîndirea abstractă, „caracterul concret nu este nici sinonim, nici privilegiul formei sensibile, reprezentative a oglindirii realităţii în conştiinţă, după cum caracterul abstract nu este caracteristica specifică a cunoaşterii teoretice raţionale" (p. 11). Din punctul de vedere al lui Marx, aceste categorii se aplică în deplină măsură „peste tot, în orice sferă de existenţă naturală şi socială..., în dezvoltarea oricărei sfere a conştiinţei sociale" (p. 134).

Punctul de vedere aplicat de autor cu consecvenţă îl constituie teza marxistă care susţine că „abstractul" (ca şi noţiunea opusă, „concretul") este „o categorie a dialecticii, ca ştiinţă a *formelor generale ale dezvoltării naturii, societăţii şi gîndirii*, şi pe această bază şi o categorie a logicii, căci dialectica este şi *logica* marxismului" (p. 9). Acest punct de vedere nu rămîne o simplă afirmaţie generală, de principiu, ci devine în lucrare un instrument concret de cercetare.

În această lumină, problema relaţiei dintre abstract şi concret (înţeleasă eronat de filozofii burghezi numai ca un raport pur gnoseologic şi, mai precis, psihologic între abstractizarea mintală şi imaginea percepută sensibil) „în cursul analizei se transformă inevitabil într-o altă problemă, şi anume aceea a *relaţiei diferitelor momente ale realităţii materiale unul faţă de altul* în componenţa *unui oarecare întreg concret*" (subl. ns. — *N.S.*) (p. 10). De aceea această problemă „se rezolvă în primul rînd pe planul teoriei formelor şi legităţilor celor mai generale ale dezvoltării naturii, societăţii şi gîndirii şi nu pe un plan gnoseologic îngust, ca la neokantieni sau pozitivişti" (p. 11).

Pornind de la această teză, E. V. Ilienkov critică concepţia nedialectică a noţiunii. El arată că, atît în filozofia premarxistă cît şi în cea burgheză contemporană, concepţiile asupra noţiunii nu depăşesc limitele definiţiilor date de J. Locke şi Kant şi, mai mult decît atît, adeseori se coboară la nominalismul din evul mediu, care nu distingea „cuvintele" de „noţiuni". Toate aceste concepţii se reduc la aceea că sub denumirea de „noţiune" se înţelege orice „general" exprimat prin cuvînt, „orice abstracţie a diversităţii senzoriale date şi fixate printr-un termen, orice reprezentare a ceea ce este comun mai multor obiecte ale contemplării nemijlocite" (p. 15) În critica înţelegerii nedialectice a noţiunii, autorul foloseşte cu pricepere atît critica făcută de Hegel metafizicii în logică şi în teoria cunoaşterii — critică apreciată de V. I. Lenin, — cît şi mai ales, critica leninistă a metafizicii şi idealismului specific al dialecticii hegeliene.

Criticînd concepţia lui Locke şi Kant asupra noţiunii, concepţie care stă la baza tuturor şcolilor burgheze contemporane în domeniul logicii, autorul arată că pe baza acestei concepţii nu se poate marca graniţa dintre imaginea contemplării vii, reprezentare şi noţiune, întrucît ea nu dă criteriul necesar

[1] М. Н. Алексеев, *Диалектика форм мышления*, изд. МГУ, 1959, p. 8.

pentru o asemenea distincţie. Criteriul necesar rezolvării ştiinţifice a problemei raportului dintre repezentare şi noţiune îl constituie practica social-istorică a omenirii. E. V. Ilienkov dezvoltă această teză a clasicilor marxism-leninismului, pornind de la critica făcută de Marx robinsonadei gnoseologice. Pentru reprezentanţii concepţiei lui Locke şi Kant, subiectul este individul uman luat separat, desprins din sistemul relaţiilor sociale, căruia i se opune lumea exterioară. Astfel, „relaţia dintre conştiinţă şi realitatea materială este înţeleasă extrem de îngust, numai ca o raportare foarte deseori repetată a conştiinţei *individuale* faţă de tot ce se găseşte în afara acestei conştiinţe ..." (p. 15). De asemenea, conform acestei concepţii, în procesul abstractizării individul înregistrează impresiile senzoriale individuale, desprinde din ele generalul, îl denumeşte printr-un cuvînt şi priveşte propriile acţiuni mintale şi produsele lor, „ideile generale" (adică reprezentările generale fixate prin cuvînt), ca pe un obiect special al cercetării (p. 16). Datele sensibile nu sînt însă, în realitate, numai date pe care individul le-a văzut cu ochii săi şi le-a pipăit cu mîinile sale, ci sînt ceea ce ştie despre obiectul şi fenomenul dat de la toţi ceilalţi oameni ; la asemenea date se referă Marx cînd vorbeşte de „întreaga totalitate a informaţiilor faptice, *empirice*, de contemplarea înfăptuită în mod special" (p. 19).

Gnoseologia marxist-leninistă, pornind de la sublinierea importanţei subiectului social-istoric, rezolvă în mod ştiinţific problema raportului dintre treapta senzorială şi cea raţională în procesul cunoaşterii, deosebindu-se în mod radical de poziţia adoptată în această problemă de adepţii lui J. Locke şi Helvétius, care consideră reprezentarea abstract-generală ca fiind noţiune. Autorul remarcă însă faptul că acest punct de vedere a fost criticat încă de dialecticianul Hegel, care stabileşte deosebirea dintre noţiune şi reprezentarea generală exprimată în cuvînt. E. V. Ilienkov face o analiză critică concepţiei hegeliene a noţiunii, desprinzînd acel sîmbure raţional, atît de apreciat de clasicii marxism-leninismului, care se referă la critica metafizicii în teoria cunoaşterii. Hegel a reuşit să înţeleagă mişcarea de la *concretul perceput sensibil spre noţiunea abstracţiei teoretice ca mişcare de la fenomen la esenţă*, care nu se reduce cîtuşi de puţin la *identitatea abstractă* a unor fenomene diferite, ci constă în *unitatea unor momente diferite şi opuse în înlănţuirea şi condiţionarea lor.*

Dacă gîndirea omului se opreşte la o determinare unilaterală a obiectului, atunci ea nu produce o noţiune, ci o reprezentare generală. Pornind de aici, autorul arată că sarcina logicii nu constă în a arăta cum se produc abstracţiile în general, ci aceea de a indica *„cum trebuie elaborată o abstracţie care să exprime integritatea obiectivă a faptelor date în contemplare şi reprezentări. Cum se formează pe baza prelucrării masei de date evident empirice o generalizare care să exprime adevărata natură a obiectului analizat*, iată problema reală a cărei rezolvare coincide cu rezolvarea problemei naturii noţiunii" (subl. ns. *N.S.* —p. 26). A rezolva în mod materialist-dialectic problema noţiunii înseamnă a rezolva următoarea problemă : ce este esenţial pentru natura obiectivă a fenomenelor şi obiectelor studiate? Pe baza exemplului noţiunii de om, E. V. Ilienkov arată incapacitatea filozofiei burgheze, înarmată exclusiv cu logica formală, de a găsi esenţa obiectivă a omului pornind de la căutarea caracteristicii generale proprie fiecărui individ în parte. Numai cu ajutorul înţelegerii materialist-dialectice a *generalului* şi *individualului*, precum şi a relaţiei dintre ele, arată autorul se poate rezolva problema *esenţei obiectelor şi fenomenelor în general şi a omului în special.*

În lucrare, dialectica generalului şi individualului este analizată pe baza modului în care clasicii marxism-leninismului au rezolvat atît problemele teoretice, cît şi problemele legate nemijlocit de practica revoluţionară. Autorul arată că pentru metafizicieni doar individualul, obiectul, evenimentul este concret. *Generalul există numai sub înfăţişarea asemănării unei multitudini de lucruri individuale*, „iar separat de lucrul individual,

ca atare, generalul se realizează doar în capul omului, doar sub formă de cuvînt..." (p. 38). Sprijinindu-se pe analiza făcută de Marx definiţiei esenţei omului, autorul arată că în această definiţie *generalul* nu se opune *particularului* şi individualului, aşa cum se opune abstracţia mintală aspectului senzorial al fenomenelor, ci se opune ca o „adevărată *unitate* a generalului, particularului şi individualului, ca un fapt obiectiv altor fapte, la fel de obiective, *înăuntrul unuia şi aceluiaşi sistem concret care se dezvoltă în mod istoric*" (p.44). În acest caz, arată autorul, problema raportului dintre general şi individual reprezintă nu numai şi nu atît problema relaţiei dintre abstracţia mintală şi realitatea senzorială, ci se prezintă *ca o relaţie interioară a obiectului cu sine însuşi*, ca problema *relaţiilor interne ale laturilor esenţiale ale obiectului*; *şi, pe această bază, problema raportului dintre general şi individual devine şi problema raportului dintre noţiuni, care exprimă în înlănţuirea lor natura fenomenului dat.* În acest fel, „problema generalităţii noţiunii se mută în alt plan, în sfera de cercetare *a procesului real al dezvoltării*. Punctul de vedere al dezvoltării devine astfel şi punctul de vedere al *logicii*. Tocmai cu punctul de vedere al dezvoltării se leagă teza materialismului dialectic după care noţiunea ştiinţifică nu trebuie să oglindească generalul-abstract, ci un general care, conform formulării lui Lenin «întruchipează în sine bogăţia particularului, individualului, singularului», reprezintă ca atare un *general concret*" (p. 45).

Pe baza analizei noţiunii valorii, E. V. Ilienkov arată că „noţiunea concret-generală exprimă în determinările sale *conţinutul specific concret* (construcţia legică interioară, structura) al unei forme *pe deplin determinate* a dezvoltării obiectului studiat". O asemenea noţiune cuprinde în sine «întreaga bogăţie» „a determinării acestei forme, a structurii sale, specificul ei", ... astfel că noţiunea exprimă „în determinările sale nu oricare din formele dezvoltării obiectului luat ca întreg, întîlnite în cale, *ci doar pe aceea şi tocmai pe aceea care reprezintă în mod real baza generală, fundamentul, terenul pe care creşte «întreaga bogăţie» a celorlalte forme ale dezvoltării*" (subl. ns.) (p. 54).

Autorul subliniază că înţelegerea dialectică a generalului presupune transformarea individualului în general şi a generalului în individual, transformare care se petrece continuu în orice proces real, iar aceasta presupune *un punct de vedere istoric* asupra lucrurilor, asupra realităţii materiale. În acest caz analiza trebuie să se orienteze asupra acelui sistem concret de condiţii istorice-sociale în care apar fenomene şi obiecte opuse, care, simultan, se presupun şi se exclud reciproc. „A evidenţia contradicţiile prin relaţia reciprocă pe baza căreia există sistemul dat de interacţiune, generalitatea concretă dată, tocmai aceasta înseamnă a rezolva problema... Formula dialectică o reprezintă *identitatea concretă, identitatea contrariilor*, identitatea a ceea ce este deosebit, unitatea concretă a determinărilor care se exclud şi se presupun reciproc. *Lucrul trebuie înţeles ca element, ca expresie unică a substanţei generale* (concret-generale). În aceasta constă sarcina cunoaşterii" (p. 64). Autorul arată că numai punînd în acest fel problema Marx a reuşit să sfărîme cercul vicios în definirea valorii şi a capitalului. Toate elementele — premise ale capitalului s-au format în alte sisteme ale fenomenelor economice şi materiale, dar devin elemente ale capitalului abia atunci cînd sînt reproduse prin însăşi mişcarea capitalului. „Criteriul aplicat aici de Marx pentru desprinderea formelor imanente ale mişcării obiectului este un criteriu prin însăşi natura sa general-logic. Aceasta înseamnă că orice obiect individual, lucru, fenomen, fapt dobîndeşte o formă concretă sau alta de existenţă datorită procesului concret în mişcarea căruia este atras; orice obiect individual cu oricare formă concretă a existenţei sale se datoreşte nu sieşi, nu naturii sale individuale, de sine stătătoare, ci sistemului concret de lucruri care se dezvoltă istoric — în cazul de faţă orînduirea capitalistă — în care el a fost inclus, înlăuntrul căruia el a apărut" (p. 92). În acest sistem se şi cuprinde esenţa lucrului.

Aceste idei sînt ilustrate de către autor prin exemple din istoria gîndirii teoretice. Urmărind în mod multilateral desfăşurarea analizei fenomenelor economice săvîrşite de clasicii economiei politice burgheze, cercetătorul sovietic arată că „problema relaţiei dintre general şi particular, dintre legea generală şi forma empirică evidentă a propriei manifestări (a generalului în fapte), a abstracţiei teoretice şi a abstracţiei empirice a şi reprezentat de fapt în istoria economiei politice una din pietrele de încercare peste care teoria burgheză nu a putut sări" (p. 230).

În lucrarea *Dialectica abstractului şi concretului în „Capitalul" lui Marx*, autorul analizează şi alte probleme extrem de interesante. Prima parte a lucrării, asupra căreia ne-am oprit în mod deosebit aci, conţine numai analiza categoriilor abstract şi concret; dialectica lor ca forme ale cunoaşterii este dezvăluită de autor în analiza pe care o face problemei procesului ridicării de la abstract la concret. Un deosebit interes îl prezintă capitolul *Dezvoltarea logică şi istorismul concret*, în care este explicată unitatea logicii şi a dialecticii. Autorul aprofundează problemele tratate şi propune soluţii pe baza unui material bogat.

Analiza bogăţiei inepuizabile a ideilor cuprinse în *Capitalul* are un caracter original şi creator. Cartea atinge o serie de probleme, unele aproape neelaborate pînă acum în literatura de specialitate, reprezentînd o contribuţie la studierea problemelor logicii dialectice cuprinse în *Capitalul* lui Karl Marx şi un stimulent puternic spre discuţii şi noi cercetări care să realizeze în mod concret indicaţia clasică leninistă a necesităţii studierii logicii din *Capitalul* lui K. Marx.

Nadejda Stahovskaia

LOGICA MATERIALIST-DIALECTICĂ ÎMPOTRIVA IRAŢIONALISMULUI CONTEMPORAN

Menţinerea păcii, construirea socialismului şi apărarea raţiunii fac parte integrantă din lupta actuală a popoarelor pentru progresul social, după cum aţiţarea la război, anticomunismul şi iraţionalismul fac parte integrantă din lupta burgheziei imperialiste împotriva progresului social. Menţinerea păcii, lupta pentru socialism şi apărarea raţiunii sînt principalele forme conştiente prin care se manifestă legile de dezvoltare a societăţii contemporane.

O clasă socială care împiedică tot mai mult folosirea realizărilor ştiinţei şi tehnicii contemporane în interesul progresului social şi care îndreaptă descoperirile omului împotriva omului, transformîndu-le în mijloace de exterminare, nu poate fi decît din ce în ce mai ostilă raţiunii.

De cînd sistemul mondial socialist a devenit factorul hotărîtor al dezvoltării societăţii omeneşti, filozofii burghezi contestă cu o înverşunare şi mai cumplită capacitatea raţiunii de a reflecta legile lucrurilor şi de a asigura astfel eficacitatea practicii sociale.

Filozofii burgheziei contemporane prezintă din ce în ce mai insistent absurditatea capitalismului ca absurditate a omenirii însăşi, invitîndu-ne pe toate căile la abandonarea raţiunii şi la aruncarea într-un „entuziasm fără ziua de mîine" [1].

Lupta socialismului împotriva capitalismului este în acelaşi timp şi o luptă a încrederii în forţele nelimitate ale omului împotriva deznădejdii. Unei clase sociale pe care dezvoltarea o înlătură din istorie, progresul îi apare ca o prăbuşire, relativitatea ca relativism, dialectica raţiunii ca iraţionalism şi negaţia ca neant. Ideologii unei asemenea clase sociale nu mai sînt în stare să înţeleagă pozitivitatea oricărei negaţii dialectice. Lipsiţi de perspectivă, ei nu mai pot să vadă „da"-ul din faţa „nu"-ului. Burghezia nu mai vede astăzi decît „nu"-ul pe care i-l aruncă în faţă istoria. Aşa se şi explică predilecţia cu care ideologii burgheziei contemporane speculează în spiritul relativismului şi negativismului, în jurul geometriilor *ne*euclidiene, al mecanicii *ne*newtoniene, al logicii *ne*aristotelice, al *anti*materiei, graba cu care îmbrăţişează ei antiteatrul, antistilul, non-lumea etc. Numai că „antimateria" nu este nicidecum „non-materia", ci tot o formă de materie, dar contrară, prin proprietăţile ei, materiei pe care oamenii s-au obişnuit de milenii s-o numească materie. Antiteatrul nu este atît o negare a teatrului, cît mai ales un teatru al negativismului. Antistilul, la fel.

Roland Barthes, unul din teoreticienii non-limbajului, vrea „un stil al absenţei, care este, la rîndul lui, o absenţă ideală de stil..." [2].

---

[1] Romeo Arbour, *Le bergsonisme dans la litterature française*, în *Rev. intern de philos.*, 1959, nr. 48, p. 235.

[2] Vezi *Secolul 20*, 1961, nr. 1, p. 83.

În realitate, promotorii antistilului visează, de altfel într-un stil dorit de ei seducător, la un stil al absurdului, la o vorbărie care să ascundă adevărul, la un limbaj care să-i despartă pe oameni unii de alții. Gîndindu-se, plin de nostalgie, la idealul stilistic al intelectualului „pur", Barthes ni-l descrie astfel: „... Scrierea intelectualului funcționează ca semnul paradoxal al nonlimbajului, ea permite societății să trăiască visul unei comunicări fără sistem (fără instituție): a scrie fără să scrii, a comunica gîndirea pură fără ca această comunicare să desfășoare un mesaj parazit..." [1]. Ca și cînd ar putea exista vreun gînd fără să fie un gînd despre ceva, ca și cînd gîndurile ar putea fi golite de conținut ca niște borcane. Barthes pare să creadă că limbajul a fost inventat de *un om care se plictisea singur*, iar funcția de comunicare a căpătat-o limbajul mai tîrziu, după ce un alt om care se plictisea singur a născocit și... societatea. Așadar, mediul înconjurător a fost creat pentru ca să aibă uneltele ce să facă!... Cu alte vorbe, oamenii primitivi s-au deprins să-și păstreze alimentele ca să dea o oarecare întrebuințare coșurilor împletite de cineva, întîmplător, în orele sale libere.

Pentru Barthes, „vorba nu e nici instrument, nici vehicul: e o structură...al cărei scop ... este de a neutraliza adevărul și falsul..." [2].

Care este limbajul pe care ține morțiș să-l desființeze Barthes începe să se lămurească abia atunci cînd insistă că „limbajul nu e dialectic; dialectica *vorbită* este doar o făgăduință pioasă..." [3]. Așadar, decît limbajul marxist — care, prin marile adevăruri pe care le răspîndește, transformă lumea — mai bine un non-limbaj. Non-limbajul antistiliștilor este însă un limbaj al nihilismului lingvistic. Neantul este categoria lor preferată. „Decepția noastră — mărturisește François D'Hautefeuille — este aceea sau regretul nostru este acela care se exprimă în cuvinte ca *vid, nimic, neant*" [4].

Contradicția dintre interesele *subiective* ale burgheziei imperialiste și legile *obiective* ale societății contemporane, ascuțită astăzi la maximum, obligă pe ideologii reacțiunii să militeze pentru cel mai violent agnosticism.

„Războaiele mondiale — scrie Martin Heidegger — constituie forma preliminară pe care o capătă suprimarea diferenței dintre război și pace, suprimare devenită necesară de cînd cel ce ființează (L'étant) a fost părăsit departe de orice adevăr al ființării (L'être) și astfel „lumea" a devenit o non-lume (Unwelt)" [5].

Martin Heidegger nu mai vede nimic dincolo de „antilumea" pe care o reprezintă capitalismul în descompunere.

Pe Martin Heidegger îl impresionează, firește, numai elementul negativ din cadrul unității dialectice reale dintre existență și non-existență. Burghezia contemporană pierde orice sensibilitate față de momentul pozitiv al dezvoltării. Partea constructivă a revoluției îi este cu totul inaccesibilă. „Oare — se întreabă el — nu există neantul decît pentru că există «nu»-ul, adică negația? Sau, dimpotrivă, nu există negația și «nu»-ul decît pentru că există neantul? Iată ce nu s-a hotărît și ce nici măcar nu s-a ridicat vreodată la înălțimea unei probleme explicite. Noi afirmăm aici: neantul este originar anterior «nu»-ului și negației" [6].

De fapt, realitatea negării s-a ridicat nu numai la înălțimea unei *probleme* explicite, dar și la înălțimea superioară a unei *soluții* explicite. Materialismul dialectic a explicat de mult primordialitatea unității dialectice dintre pozitiv și negativ în procesele reale față de afirmația și negația din gîndirea logică. Însă spaima pe care o trăiește burghezia contem-

---

[1] Roland Barthes, *Écrivains et écrivants*, în *Arguments*, 1960, nr. 3, p. 44.
[2] *Ibidem*, p. 42.
[3] *Ibidem*.
[4] François D'Hautefeuille, *La critique par Henri Bergson de l'idée de Néant*, în *Rev. de met. et de mor.*, 1959, nr. 2, p. 213.
[5] Martin Heidegger, *Essais et conférences*, N. R. F., Gallimard, 1958, p. 106.
[6] Martin Heidegger, *Qu'est-ce que la métaphysique*? Gallimard, 1938, p. 27.

porană în fața revoluției socialiste îl determină pe Heidegger să izoleze, în mod metafizic, momentul negativ de cel pozitiv din dezvoltarea realității și să ipostazieze negarea sub forma neantului.

Pornind de la concepția idealist-subiectivă potrivit căreia, „gîndirea nu are, propriu-zis, obiect și se epuizează în gîndire" [1] Alphonse de Waelhens crede și că „nimeni nu știe dacă descompunerea unui cadavru nu este mai lungă decît viața căreia i-a pus capăt, dacă această descompunere nu va dura tot timpul, nu va „umple" toate timpurile, nu va fi, în sfîrșit, singurul timp al umanității viitoare..." [2].

Așadar, o durată fără viitor, o veșnică descompunere, întuneric fără lumină, o imensă umbră fără relieful care o pricinuiește, iată tabloul apocaliptic pe care îl zugrăvesc ideologii ultimei clase exploatatoare din istorie.

De acord cu Eugène Dupréel, care e de părere că „nimic nu este determinat și totul este mereu determinabil" [3], Roger Mehl nu vede în relativitatea adevărurilor decît momentul negativ al depășirii și o interpretează, în consecință, în spiritul relativismului și scepticismului. „Recunoașterea autorității adevărului implică voința de a nu fi mulțumit de nici un adevăr obținut; în acest sens faptul însuși că adevărul este considerat ca obținut definitiv îl și falsifică" [4], scrie Roger Mehl. El nu sesizează că relativitatea adevărurilor nu exclude posibilitatea adevărului absolut, ci, dimpotrivă, presupune că adevărul absolut este un proces *continuu*, la care adevărurile relative participă nemijlocit ca un număr infinit de *discontinuități*. Fiind relativ, un adevăr nu încetează să fie adevărat. Orice adevăr are în el ceva definitiv, de vreme ce participă și el la nesfîrșita formare a adevărului absolut. Un adevăr este cu atît mai stabil cu cît însușirea sau raportul pe care îl oglindește este mai general. Definitive nu sînt decît adevărurile care oglindesc cele mai generale însușiri sau raporturi din realitatea materială. Fiind de *maximă generalitate și adîncime*, ele reprezintă condițiile oricărui alt adevăr relativ. Categoriile și legile filozofice marxiste se află în această situație.

Așadar, problema nu se pune : *Ori adevăr relativ, ori adevăr definitiv*, deoarece fiecare adevăr are o latură vremelnică, supusă negării, și una definitivă, cu care participă la eterna construire a adevărului absolut. Altfel nu e adevăr.

Ignorînd unitatea dialectică dintre adevărurile relative și adevărul absolut, Roger Mehl nu cunoaște în problema adevărului decît cele două poziții metafizice clasice : dogmatismul și scepticismul. Este firesc deci ca, în epoca tuturor „nu"-urilor, să opteze pentru scepticism. „Se ajunge acolo — scrie el — ca progresismul să fie reacționar și ca un anumit scepticism să fie mai favorabil cercetării adevărului decît o ideologie a progresului. Există un dogmatism determinist mai puțin fecund decît un probabilism sănătos" [5]. Unghiul de vedere al unei clase pe care istoria o neagă nu poate fi decît negativist : identifică ceea ce se deosebește și deosebește ceea ce este identic. Martin Heidegger identifică pacea și războiul, A. de Waelhens identifică descompunerea capitalismului cu descompunerea întregii omeniri, Roger Mehl deosebește adevărul definitiv de cel relativ și identifică progresismul cu reacționarismul etc.

Nu e greu de înțeles că, în epoca celei mai radicale revoluții din istorie, categoriile de mișcare, schimbare, dezvoltare, devenire, proces, durată, timp ajung să fie cele mai discutate. Însă ideologii unei clase căreia mișcarea îi smulge privilegiile nu mai pot înțelege decît funcția negatoare a timpului.

[1] Alphonse de Waelhens, *Identité et différence : Heidegger et Hegel*, în *Rev. int. de philos.*, 1960, nr. 52, p. 229.

[2] *Ibidem*, p. 237.

[3] Roger Mehl, *De l'autorité des valeurs*, P.U.F., 1957, p. 191.

[4] *Ibidem*.

[5] *Ibidem*.

Pentru ei timpul rămîne un „tată care își mănîncă plozii", un călău care execută sentința de condamnare la moarte a tot ce e viu, pronunțată o dată pentru totdeauna de fatalitate. De aceea mulți filozofi burghezi contemporani, reprezentînd o clasă socială căreia prezentul îi este pe sfîrșite, disprețuiesc timpul, prosternîndu-se la picioarele „eternității", ca neotomiștii și fenomenologii, sau se azvîrlă desperați în „neant", ca existențialiștii: „...Dincolo de moartea individuală sau colectivă a umanității nu vom mai trăi în spațiu, ci într-un timp pozitiv care este forma eternității" [1], ne mîngîie F. Commeau. Neotomiștii ne asigură că, după ce vom fi mîntuiți de blestemul de a fi consumați de timpul negativ hărăzit păcătoșilor, ne așteaptă liniștea eternă a unui timp pozitiv.

Bergson disprețuise și el timpul negativ al lucrurilor spațiale. Faimoasa „durată pură" de care vorbește el în lucrările sale nu este altceva decît un soi de „timp pozitiv", adică un timp căruia i s-a extirpat latura negativă, un timp fără trecut și viitor, un tată mai cumsecade, care nu se mai hrănește cu propriii săi copii. Bergson ajunge la durata pură izgonind din cadrul timpului real nu atît *lucrurile*, cît mai ales *istoria*. În vreme ce neotomiștii și fenomenologii opun variabilității timpului real încremenirea unei eternități fictive, Bergson „purifică" timpul de tot ceea ce incomodează o clasă socială care are totul de pierdut prin schimbare. „Durata pură" a lui Bergson se apropie astfel de neantul existențialiștilor.

Era firesc deci ca, într-o epocă în care viteza istoriei este considerabil sporită, oamenii să înceapă să-și dea seama de insuficiențele logicii clasice, a logicii „solidelor", a logicii care studiază formele de reflectare rațională a lucrurilor în *stabilitate*, în perioada identității lor relative.

Însă și de data aceasta filozofii burghezi au sesizat numai negarea interpretării metafizice a logicii elementare, nu și afirmarea logicii dialectice. Reducînd întreaga gîndire logică la gîndirea elementară, ei n-au înțeles caracterul dialectic al negării logicii elementare și au crezut că se află în fața negării rațiunii însăși. Așa a reînceput în zilele noastre căutarea unor mijloace de cunoaștere mai adecvate devenirii decît „rațiunea" redusă la gîndirea elementară. Bergson a propus intuiția suprarațională, iar existențialiștii trăirea subrațională.

Deoarece, pentru Bergson, esența a tot ce există este durata pură, iar rațiunea nu este în stare să cunoască altceva decît „lucrurile" pe care, sub presiunea zilnică a practicii, le decupează *more geometrico* din acest nimic în necontenită mișcare, intuiția trebuie să se ridice deasupra rațiunii și să permită astfel subiectului să pătrundă prin *simpatie* în miezul obiectului.

Caracterizînd atmosfera socială în care s-a format bergsonismul, Vittorio Mathieu vede și el numai pieirea vechiului, fără măcar să întrezărească noul care îi ia locul. „Bergsonismul ca stare de spirit — scrie el — aparține trecutului. El este produsul unei epoci în care contururile se topesc, în care liniile bine fixate se dizolvă și în care «lucrurile» fac loc unei vibrații schimbătoare și continue a sensibilității. Este epoca vaporozității" [2]. El nu opune vechiului ceva nou, ci ceva și mai vechi, cînd regretă „vremea în care inteligența nu era de loc abstractă și poseda cu totul natural profunzimea" [3]. Mathieu îl laudă pe Bergson că a încercat să se apropie de vaporozitatea realului printr-un mijloc tot atît de vaporos. „Vaporozitatea a fost totdeauna obiect, însă niciodată forma de investigație a ei" [4], scrie el, comentînd situația în filozofie pînă la Bergson. Și după părerea lui Mathieu „contradicția este mijlocul conceptual cel mai precis pentru a ne constrînge să evadăm din planul concepte-

[1] F. Commeau, *Science et apocalypse*, în *La table ronde*, februarie 1957, p. 178.

[2] Vittorio Mathieu, *Bergson technicien*, în *Rev. int. de philos.*, 1959, nr. 48, p. 173.

[3] *Ibidem*, p. 186.

[4] *Ibidem*, p. 174.

lor cu ajutorul conceptelor înseși"[1]. El încă nu a auzit, în 1959, că există *contradicții conceptuale*, care nu numai că nu-l scot pe om din planul conceptelor, dar îi permit să reflecte riguros conceptual însăși devenirea. Logica dialectică studiază tocmai structura formală a acestor ,,contradicții conceptuale".

Pentru el însă problema se pune așa: ori logica tradițională, ori iraționalismul. Și deoarece filozofii burghezi, rămînînd cu totul străini de logica dialectică marxistă, sînt de părere că logica aristotelică ,,strînge și mutilează intelectul"[2], logicienii idealiști caută în zadar o *logică nouă*, care ,,trebuie să fie de acum înainte știința primă a dinamismelor contradictorii ale oricărei experiențe"[3], iar iraționaliștii propun *spaima* ca cel mai propriu mijloc de cunoaștere a lumii.

Scandalizați de contradicțiile reale descoperite de știința din ultimele decenii, logicienii burghezi întocmesc o logică a complementarității, menită să ocolească și nu să oglindească faptul că lucrurile însele sînt prin esența lor contradictorii.

Confundînd contradicțiile logice valabile, care oglindesc contradicțiile reale, cu contradicțiile condamnate de logică, logicienii idealiști contemporani învinovățesc gîndirea de aceste contradicții logice obiective și încearcă să ,,scape" de ele prin juxtapunerea complementară a două criterii opuse — convențional stabilite — de organizare a experiențelor, socotite de ei strict senzoriale. Unitatea dialectică a contrariilor rămîne, astfel, ascunsă, în loc să fie dezvăluită. Această faimoasă logică a ,,ambiguității" este raționalistă deci numai în formă; în fond, ea emană aceeași cumplită deznădejde a iraționalismului contemporan. Logicile complementariste nu exprimă nicidecum încrederea filozofilor burghezi în capacitatea rațiunii de a cunoaște lumea, ci numai nevoia de a-și organiza într-un fel sau altul complexele senzoriale.

Vorbind despre filozofia lui Frédéric Paulhan ca despre ,,*un materialism dialectic nemarxist*", C. Bellon încearcă să-l prezinte pe Paulhan drept descoperitorul unei logici a contradicției, la a cărei elaborare ,,Marx și Engels și-au adus cîțiva ani mai devreme contribuția lor importantă"[4]. În ce constă ,,superioritatea" acestei ,,logici a contradicției" față de logica dialectică marxistă reiese limpede din afirmațiile lui Paulhan. ,,Logica — scrie acesta — are ca scop cea mai mare sistematizare posibilă a produselor inteligenței noastre"[5]. Deci pretinsa superioritate a logicii lui Paulhan față de logica lui Marx rezidă în idealismul subiectiv al logicii complementare profesate de Fr. Paulhan.

În vreme ce logica materialismului dialectic ne învață să înțelegem autodinamica naturii și a societății, logica metafizică și idealistă a lui Paulhan ne învață s-o ascundem în spatele unei sistematizări arbitrare a experiențelor subiective. De altfel lui C. Bellon nu-i scapă opoziția dintre logica dialectică, materialistă a lui Marx și logica complementară, idealistă a lui Paulhan, dar, ca toți gînditorii unei clase care se prăbușește, vede și el întreaga lume cu capul în jos. ,,Nimic surprinzător — scrie el — că marxiștii francezi au păstrat tăcerea asupra unui dialectician materialist a cărui *logică a contradicției* este o critică a necesitarismului logic și a cărei *morală a ironiei* este o critică a moralismului"[6].

Desigur, n-a surprins niciodată pe nimeni faptul că marxiștii n-au luat în seamă un ,,dialectician materialist" care crede că,

---

[1] Vittorio Mathieu, *Bergson technicien*, în *Rev. int. de philos.*, 1959, nr. 48, p. 185.

[2] Stéphane Lupasco, *Logique et contradiction*, P.U.F., 1947, p. XVII.

[3] *Ibidem*, p. 231. Noua logică are misiunea să înțeleagă ,,ireductibilul non-identității, complementaritatea contradictorie a diversității sau a iraționalității constituirii lui logice" (*ibidem*, p. 224).

[4] C. Bellon, *Le matérialisme dialectique de Frédéric Paulhan*, în *Rev. de met. et de mor.*, 1960, nr. 1, p. 58.

[5] *Ibidem*, p. 72.

[6] *Ibidem*, p. 85.

„alături de logica consecinței și de logica probei, ar mai trebui făcut loc unei logici a celui mai mare profit intelectual" [1] și care a ajuns la convingerea că „aspectul cel mai profund și mai general al lumii este minciuna universală" [2].

Bellon susține că relativismul logic și etic al lui Fr. Paulhan „permite omului, ridicîndu-l «deasupra încăierării», să găsească cel mai bun compromis posibil între tendințele contradictorii care îl sfîșie într-o societate tot atît de contradictorie..." [3]. El nu se opune angajării, ci numai „spiritului de seriozitate" și „fanatismului" [4], comentează C. Bellon, dezvăluind, desigur fără să vrea, reacționarismul politic al filozofiei idealist-subiective a lui Fr. Paulhan.

De la relativismul ontologic, gnoseologic, logic și etic pînă la neantul existențialiștilor nu e un drum greu de parcurs. Deoarece pentru existențialiști oamenii nu mai sînt altceva decît niște vremelnice iritații ale neantului, doar *spaima* mai e în stare să-i pună în contact cu propria lor esență.

„Însăși ideea „Logicii" se *dizolvă* în vîrtejul unei interogări mai originale" [5], decide Martin Heidegger. Nu formele logice, ci trăirea afectivă ne lămurește asupra nimicniciei noastre.

„Faptul că spaima dezvăluie neantul — notează Heidegger —, omul însuși o confirmă atunci cînd spaima a cedat. Cu pătrunzătoarea privire de care este în stare amintirea foarte proaspătă, sîntem siliți să spunem: ce-ul în fața căruia și din pricina căruia ne înspăimîntaserăm nu era «realmente» nimic. De fapt, neantul însuși, ca atare, fusese acolo" [6]. Pentru orice marxist este limpede că „neantul" nu poate fi obiect al rațiunii. Gîndirea nu poate gîndi negativitatea decît în unitatea ei dialectică, contradictorie cu pozitivitatea. De fapt, neantul nu poate fi nici obiect al spaimei. Ideea de neant este, mai degrabă, *produsul* spaimei.

Pînă și atît de obișnuita tendință a fiecăruia dintre noi de a evita în societate tăcerile este socotită de către Heidegger ca o manifestare a groazei pe care o simt oamenii cînd se apropie de neant. „Spaima ne taie vorba..." [7], spune el, felicitînd spaima pentru faptul că este în stare să dea la o parte limbajul care ne ascunde neantul. Neantul este, după el, un soi de fulger, de care nu ne putem da seama „decît dacă intrăm în zbuciumul ființării (de l'être)" [8]. Heidegger este însă deosebit de indignat că oamenii caută calmul rațiunii și nu clocotul spaimei. „Dar astăzi — notează el cu nostalgie — totul o indică, se caută numai să se îndepărteze zbuciumul. Cu toate mijloacele posibile se organizează un tir împotriva zbuciumului, pentru ca el să nu ne deranjeze liniștea. Dar aceasta nu e liniștea. Ea nu este decît o apatie, și încă apatia spaimei în fața gîndirii" [9].

Așadar, liniștea autentică nu se obține, după cum cred oamenii simpli, prin retragerea spaimei din fața gîndirii, ci, dimpotrivă, prin copleșirea gîndirii și limbajului de către spaimă.

Nu era posibil ca atacurile iraționaliștilor împotriva gîndirii să nu fie întovărășite de atacurile împotriva limbajului. De faptul că gîndirea există numai în și prin limbaj au fost obligați să țină seama și cei care au contestat unitatea dialectică dintre limbă și gîndire. „Lucrurile gîndirii — scrie Heidegger — sînt foarte particulare. Vorba gînditorilor nu are autoritate. Această vorbă nu cunoaște autori, așa cum sînt scriitorii. Vorba gîndirii e săracă în imagini și fără atracții. Ea se întemeiază pe dezmeticirea care duce la ceea ce spune ea" [10]. Din oroare de luciditate, Heidegger consideră dezme-

[1] C. Bellon, *Le matérialisme dialectique de Frédéric Paulhan*, în *Rev. de mét. de mor.*, 1960, nr. 1, p. 72.
[2] *Ibidem*, p. 64.
[3] *Ibidem*, p. 75.
[4] *Ibidem*.
[5] Martin Heidegger, *Qu'est-ce-que la métaphysique*? Gallimard, 1938, p. 37.
[6] *Ibidem*, p. 32.
[7] *Ibidem*.
[8] Martin Heidegger, *Essais et conférences*, N.R.F., Gallimard, 1958, p. 278.
[9] *Ibidem*.
[10] *Ibidem*.

ticirea din spaimă un adînc și condamnabil regres al conștiinței.

Spaima îl însingurează pe om și îl apropie de esența sa, neantul; gîndirea și limbajul prin care conștiința individuală se unește cu cea socială, îl dezmeticește și îl îndepărtează din nou de ea, se plînge Heidegger.

Filozofilor burgheziei contemporane, progresul le apare ca regres, superioritatea ca inferioritate, meritul ca defect. „Vorba gînditorilor" nu cunoaște autori, deoarece exprimă forme logice care, oglindind esența lucrurilor și raporturile esențiale dintre ele, sînt universal-umane. Formele logice nu sînt creația unor oameni de geniu, ci ale geniului uman, cu prilejul practicii social-istorice. „Vorba gîndirii" este „săracă" și „neatractivă", deoarece formele logice pe care le exprimă reflectă numai generalul, care, spre deosebire de individual, nu e emoționant, ci doar inteligibil. Numai o clasă socială pentru care neantul „este adevăratul temei al mulțumirii sale" [1] se mai poate îndoi de superioritatea raționalului față de senzorial, de progresul pe care îl reprezintă omul față de fiară, de meritele pe care le are logicul în practica socială. Numai o clasă incapabilă să-și schimbe soarta poate să considere limbajul primitivilor superior limbajului științific. „Știința nu gîndește..." [2], ne avertizează Heidegger. Numai poezia gîndește cu adevărat. Dar Heidegger nu se gîndește la poezia care presupune gîndirea și limbajul oamenilor evoluați, la poezia care sensibilizează artistic un înalt conținut de idei, ci la limbajul spontan colorat al primitivilor, care n-au depășit încă primele trepte ale abstractizării și generalizării. Există o deosebire calitativă între faptele individuale în care generalul este diluat, înecat în însușiri individuale nesemnificative și încă nerecoltat de gîndire, și operele de artă care individualizează un general cunoscut și deci concentrat. Heidegger vede răsturnat raportul ierarhic dintre aceste două existențe individuale. „În consecință — scrie el — niciodată poezia nu primește limbajul ca pe o materie de lucrat și care i-ar fi dată mai dinainte, ci, dimpotrivă, poezia este aceea care începe prin a face posibil limbajul. Poezia este limbajul primitiv al unui popor" [3]. Limbajul științific este o poezie degenerată. Trebuie neapărat să ne întoarcem la prospețimea limbajului primitiv, la „poezia (care) se întemeiază pe amintirea gînditoare" [4].

Evlavioșii sînt chiar de părere că limbajul este un păcat tot atît de mare ca și gîndirea. „În acest sens — scrie H. Birault — se poate spune că Absolutul nu este pe deplin absolut decît dacă este inefabil... Astfel, discursul este adevăratul început al ateismului. Față de bătrînul Absolut, de fapt, orice cuvînt este o blasfemie și a vorbi înseamnă totdeauna a vorbi împotriva lui Dumnezeu" [5]. Gînditorii catolici insistă în mod deosebit asupra faptului că limbajul face parte integrantă din păcatul originar. „Fără păcat, creștinismul este încă un teism, ateismul este încă păgînism și umanismul este încă înecat în naturalism" [6]. Oamenii trebuie urgent reduși la tăcere și dezobișnuiți astfel să gîndească. Numai „führerilor le permite Dumnezeu să zbiere!".

În concepția existențialiștilor atei [7], limbajul păcătuiește nu față de Dumnezeu, ființa absolutizată, ci față de neant, neființa absolutizată. Limbajul ascunde faptul că viața omenească este un drum fără sens care leagă două evenimente absurde: nașterea și moartea. Limbajul camuflează „uniformitatea completă a tuturor lucrurilor (care) face să

---

[1] Henri Birault, *Heidegger et la pensée de la finitude*, în *Rev. int. de philos.*, 1960, nr. 52, p. 150.

[2] M. Heidegger, *op. cit.*, p. 157.

[3] M. Heidegger, *Qu'est-ce que la métaphysique*? p. 246.

[4] M. Heidegger, *Essais...*, p. 161—162.

[5] H. Birault, *op. cit.*, p. 140.

[6] *Ibidem*, p. 151.

[7] Henri Birault ne informează, cu o probitate științifică de invidiat, că „de la Hegel ateismul nu s-a mai ridicat niciodată la un nivel metafizic și ontologic. În zilele noastre, Heidegger este primul care a întreprins o filozofie atee completă" (*op. cit.*, p. 136). De Marx n-a auzit încă, în 1960.

reiasă nonsensul unei acțiuni umane socotite ca absolute" [1].

Roméo Arbour reproșează limbajului că exprimă cunoștințele noastre despre esența lucrurilor și legile lor de dezvoltare, *aceleași pentru toți oamenii*. „Limbajul — scrie el — numește ideile și sentimentele prin aceleași cuvinte la toți oamenii. Rămînem astfel la suprafață. Aceste cuvinte nu pot deci să exprime o realitate în ceea ce are ea individual" [2]. În realitate, tocmai cuvintele sînt acelea care dau oamenilor posibilitatea să pătrundă dincolo de suprafața lucrurilor, pînă la esența și legile lor. Fără cuvinte nu există nici abstractizare, nici generalizare, nici gîndire, nici practică socială. Fără limbaj antropoidul nu se poate transforma în om. Fără limbaj, omul degenerează în antropoid. Iată lozinca iraționaliștilor contemporani: „Înapoi la animalitate!".

Într-adevăr, „gîndirea și cuvîntul arată generalul" [3], subliniază Lenin. Individualul este obiectul sensibilității. Cuvintele nu pot exprima individualul, dar, mînuite de un artist, pot individualiza generalul prin imaginile emoționante pe care le trezesc în sufletul cititorului sau ascultătorului.

Iraționaliștii contemporani nu vor însă o artă a generalului individualizat, ci una a „individualului pur", nefalsificat de logică și limbaj, o artă a singurătății absolute a omului în fața neantului, o artă a absurdului. „Visez la un teatru irațional..." [4], ne mărturisește Eugène Ionesco, spunîndu-ne și ce are de gînd să facă: „Vom abandona principiul identității și unității caracterului în favoarea mișcării, a unei psihologii dinamice..." [5]. Însă E. Ionesco opune metafizicii identității nu dialectica identității și diferenței, ci o metafizică a diferenței, o sofistică în care nu mai există nici un moment de stabilitate, în care nu mai e posibilă nici o formă logică a gîndirii.

Eugène Ionesco vrea să fie mai consecvent decît ceilalți iraționaliști: să nu mai vorbească logic despre absurd. El este de părere că despre absurd nu se pot spune decît absurdități.

Convins că „lucrurile sînt coșmarul conștiinței" [6] și că „limbajul, în esența lui, n-a fost niciodată altceva decît un delir sistematic" [7], Eugène Ionesco își propune să dezintegreze limbajul și să promoveze un antiteatru. „Expresia autentică a absurdului — comentează J. S. Doubrovsky — va cere o dublă dezintegrare: aceea a personalității și aceea a limbajului" [8].

Că lupta actuală a ideologilor burghezi împotriva rațiunii și limbajului are ca țintă ascunderea sensului în care progresează istoria și compromiterea oricărei intervenții conștiente în mersul lucrurilor apare limpede și din insistența cu care sînt invitați intelectualii să se dezintereseze de viața practică. Din bergsonism, pe care îl socotește o stare de spirit aparținînd trecutului, R. Arbour nu uită să rețină cerința „ca scriitorul să se dezintereseze deci de prezent, să se distreze pentru ca să fie mai atent la viață" [9].

Obligați de uriașele succese ale tehnicii mondiale să țină seama de știință și practică, gînditorii burgheziei contemporane încearcă să minimalizeze importanța puterii oamenilor asupra naturii și să îndrepte atenția înspre „spaimele personale ale individului azvîrlit în lume". „Omul secolului al XX-lea este omul căruia puterea crescută și izbînzile nu fac decît să-i agraveze sărăcia interioară" [10],

---

[1] M. Heidegger, *Essais...*, p. 115.

[2] R. Arbour, *op. cit.*, p. 227.

[3] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 248,

[4] Vezi J. S. Doubrovsky, *Le rire d'Eugène Ionesco*, N.R.F., 1960, nr. 86, p. 315.

[5] *Ibidem*, p. 315. Cît de semnificativă este replica pe care o dă un personaj într-una din piesele lui Ionesco pentru modul în care concep iraționaliștii „mișcarea": „Vom face niște pași înapoi și vom fi în avangarda istoriei" (Théâtre, II, N.R.F., p. 141).

[6] *Ibidem*, p. 318.

[7] *Ibidem*, p. 319.

[8] *Ibidem*, p. 315. „Primul țel al unui teatru al descompunerii va fi descompunerea teatrului" (*ibidem*, p. 314).

[9] R. Arbour, *op. cit.*, p. 225.

[10] Jean Paumen, *Heidegger et le thème nietzschéen de la mort de Dieu*, în *Rev. int. de philos.*, 1960, nr. 52, p. 241.

ne atrage serios atenția Jean Paumen. Ca și cînd bogăția interioară este direct proporțională cu neputința exterioară... Așadar faimoasa promisiune biblică laicizată: cei mai slabi materialmente vor fi cei mai bogați sufletește!... Are dreptate Maurice Blanchot cînd afirmă că *„lipsa de măsură* ar fi deci ultimul cuvînt al filozofiei gata să tacă, dar încăpățînîndu-se să ne mai spună: lipsa de măsură este măsura oricărei înțelepciuni filozofice"[1]. Numai că cele spuse de el reprezintă ultimul cuvînt nu al filozofiei, ci al filozofiei burgheze.

O clasă socială pentru care dezvoltarea se reduce doar la momentul ei negativ nu mai poate înțelege decît contradicția dintre subiect și obiect, nu și unitatea lor, nu mai poate pricepe decît relativitatea adevărurilor, nu și obiectivitatea lor, nu mai poate vedea decît limitele rațiunii elementare, nu și valabilitatea ei, nu mai poate sesiza decît conflictul dintre stabilitatea limbajului și mișcarea lucrurilor, nu și capacitatea limbajului de a reproduce mișcarea lucrurilor.

★

Rațiunea a fost dintotdeauna de partea *popoarelor, a claselor muncitoare, a făuritorilor* nemijlociți ai istoriei. Ea s-a format în procesul muncii. Munca este cauza rațiunii, iar rațiunea este condiția muncii. Prin intermediul practicii sociale, cele mai generale legi ale realității, ale naturii și ale societății s-au imprimat în mintea oamenilor sub forma legilor logice ale rațiunii. A fi rațional înseamnă deci a *acționa conform dezvoltării* necesare a lucrurilor. A te comporta în mod rațional înseamnă a acționa în sensul în care se dezvoltă istoria însăși.

Legile logice ale rațiunii nu sînt creația unui om genial, ci a geniului uman, a singurelor ființe în stare să transforme conștient mediul înconjurător. Nu Aristotel le-a inventat. El a început să le descopere. În știință, creație înseamnă, în primul rînd, *descoperire*, nu invenție. Invențiile nu fac decît să realizeze legile obiective descoperite.

Originalitatea omului de știință constă în faptul că a descoperit încă o lege obiectivă necunoscută pînă la el. Originalitatea în știință și în filozofia concepută științific nu se reduce la faptul că ai spus altceva sau altfel decît au spus predecesorii, ci rezidă în faptul că ai sporit cunoașterea lumii de către oameni.

Scindarea societății în clase antagoniste a despărțit pentru multe veacuri munca manuală de cea intelectuală și logica — știința formelor și legilor raționale — de rațiunea celor exploatați. Exploatatorii i-au jefuit pe exploatați nu numai de bunurile materiale dar și de valorile culturale. Ei s-au zbătut necontenit să zădărnicească restabilirea contactului firesc dintre munca fizică și cea științifică. Ei se zbat și astăzi, cu o înverșunare încă și mai cumplită, să împiedice pe cei ce muncesc să devină conștienți de puterea și finalitatea lor. N-au decis ei, încă de la bun început, că în „împărăția cerurilor" sînt admiși numai „cei săraci cu duhul" ? Pentru ideologii unor clase sociale pe care istoria o împinge în trecut, cunoașterea este cel mai grav păcat, deoarece primejduiește privilegii al căror conținut obiectiv a secat.

De cîte ori o clasă socială exploatatoare a pornit spre cucerirea puterii politice, rațiunea a fost ridicată în slavă, ba chiar divinizată. Chiar interesele unei clase sociale *exploatatoare* în ascensiune sînt raționale, deoarece coincid cu mersul istoriei și, prin aceasta, coincid, parțial și vremelnic, și cu interesele maselor muncitoare. Rațiunea a fost totdeauna aliatul forțelor progresiste. Tot ce se dezvoltă în virtutea legilor obiective este rațional. De îndată ce o clasă socială exploatatoare începe să decadă, apar din ce în ce mai multe îndoieli cu privire la valabilitaeta rațiunii. Deoarece conflictul dintre privilegiile de clasă ale burgheziei contemporane și dezvoltarea necesară a societății a atins astăzi punctul cel mai înalt — *descoperirile geniului omenesc îndreptate împotriva omenirii* — scepticismul s-a transformat în iraționalism. Numai absurdităţile mai pot prelungi

[1] Maurice Blanchot, *La fin de la philosophie*, N.R.F., 1950, nr. 80, p. 298.

agonia unei societăți care a generat o asemenea absurditate. Fiind o clasă exploatatoare prin a cărei răsturnare este răsturnată însăși exploatarea, burghezia din zilele noastre luptă împotriva lucidității cu o înverșunare care sporește mereu. Chiar și „raționaliștii" burghezi contemporani sînt, în fond, iraționaliști, deoarece contestă rațiunii capacitatea de a oglindi esența și legile lucrurilor, obligînd-o să se mărginească la organizarea convențională a experienței omenești. „Limbajul — scrie L. Rougier — tinde *să reifice* toate lucrurile. Limbajul stabilizează ceea ce e dinamic, spațializează ceea ce e durată pură, debitează în stări statice ceea ce e devenire"[1]. Mulți adepți ai neopozitivismului gîndesc asemănător.

Iată de ce revoluția socialistă, chemînd masele la construirea conștientă a viitorului lor, acordă o deosebită importanță sarcinii de educare a oamenilor muncii în spiritul încrederii nelimitate în puterea rațiunii și în practica socială călăuzită de ea. Revoluția socialistă redă celor ce muncesc nu numai bunurile materiale, jefuite de exploatatorii din toate timpurile, ci și pe cele spirituale, de care exploatații au fost ținuți cu grijă departe.

Este oare întîmplător că toată lumea vorbește astăzi de construirea socialismului, dar nimeni n-a vorbit vreodată de construirea scalavagismului, a feudalismului sau a capitalismului ? Numai socialismul se construiește conștient. Celelalte orînduiri sociale s-au dezvoltat spontan. Socialismul se construiește științific. Constructorii socialismului sînt oameni întregi, care au restabilit unitatea dintre teorie și practică, dintre știință și muncă. Constructorii socialismului sînt oameni culți, înarmați cu știința celor mai generale legi ale lumii și ale cunoașterii lumii de către oameni.

Constructorii socialismului trebuie să lupte cu intransigență împotriva oricărei influențe a ideologiei burgheze, împotriva tuturor rămășițelor mentalității moștenite de la societățile bazate pe exploatare.

„În condițiile actuale — se spune în Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești —, problemele de ideologie capătă o importanță deosebită. Față de succesele socialismului, clasa exploatatorilor recurge la o influențare ideologică tot mai activă a maselor, caută să le mențină în captivitatea spirituală a ideologiei burgheze. Comuniștii consideră că sarcina lor constă în a desfășura o ofensivă hotărîtă pe frontul ideologic, a lupta pentru eliberarea maselor populare din robia spirituală a ideologiei burgheze de toate spețele și de toate formele, inclusiv de sub influența dizolvantă a reformismului, a răspîndi în mase ideile înaintate care asigură progresul social, ideile democratice de libertate, ideologia socialismului științific" [2].

Constructorilor socialismului nu le este îndeajuns rațiunea spontană. Ei au nevoie și de știința rațiunii, de logică. Fără logică, rațiunea este amenințată la tot pasul de cele mai felurite greșeli. Logica ridică corectitudinea spontană a gîndirii la nivelul calitativ superior al corectitudinii conștiente și consecvente, ferind astfel practica de nenumărate poticniri și rătăciri. Logicii îi revine deci și ei un rol important în formarea conștiinței socialiste.

Dușmanii noștri au început să înțeleagă că istoria și rațiunea lucrează, de la un timp, numai pentru noi. De aceea au sporit, într-o asemenea măsură, atacurile lor împotriva rațiunii.

Iată de ce lupta împotriva iraționalismului contemporan, împletită cu munca de elaborare a logicii materialist-dialectice, a devenit astăzi atît de actuală.

Henri Wald

---

[1] *Traité de la connaissance*, Paris, 1955, p. 275.

[2] *Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești (noiembrie 1960)*, Edit. politică, București, 1960, p. 65—66.

TENDINȚE ÎN ETICA BURGHEZĂ CONTEMPORANĂ

Particularitățile și direcțiile de dezvoltare a societății contemporane, în care factorul hotărîtor este puternicul lagăr socialist, forța de atracție a ideologiei marxist-leniniste care cucerește și mobilizează milioane de oameni în lupta pentru pace, democrație și socialism, ridică în fața ideologilor reacțiunii imperialiste necesitatea de a contracara influența tot mai puternică pe care aceste realități le exercită asupra modului de a gîndi și a acționa al oamenilor cinstiți din lumea întreagă. Pe de altă parte, exploatarea tot mai nemiloasă a oamenilor muncii în țările capitaliste, goana înarmărilor, reducerea civilizației și a culturii umane la aspectul pur tehnic al dezvoltării forțelor de producție puse în slujba războiului și a morții, acțiunea nefastă a tehnicii electronicii asupra dezvoltării spirituale a omului în condițiile relațiilor capitaliste constituie motive serioase de neliniște și de înfrigurate căutări de soluții în rîndurile ideologilor burghezi.

Frămîntările în jurul problemelor majore ale contemporaneității își găsesc expresia — între altele — în formularea unor teorii etice sau cu implicații etice, care formează subiectul unor discuții susținute în mișcarea filozofică burgheză contemporană. În general, discuțiile se centrează în jurul problemei naturii omului, a posibilității transformării sale, a viitorului culturii umane privite sub prisma dezvoltării tehnicii etc.

Pînă nu demult în scrierile eticienilor burghezi contemporani domina cu exclusivitate tendința de a evada din realitate, de a eluda contradicțiile și faptele printr-o atitudine sceptică, negativistă, de a distrage atenția maselor de la problematica momentului istoric actual, transferînd interesul pentru viață și viitor de pe planul discutării faptelor, pe planul unor speculații sterile, abstracte. Desfășurarea evenimentelor istorice, evidenta superioritate a sistemului socialist asupra celui capitalist și influența ideologiei marxist-leniniste asupra maselor largi, au făcut ca în ultimii ani să se resimtă tot mai mult tendința eticienilor burghezi de a da lucrărilor lor o orientare mai „concretă". Dar comentarea realității caracteristice pentru capitalismul contemporan, deși este uneori dezvăluită cu un surprinzător spirit de observație, este dominată de interpretări și soluții utopice reacționare, menite în realitate să justifice poziția claselor exploatatoare.

Un exponent al acestei tendințe este filozoful american Mumford Lewis. Acesta dezvăluie — de pildă — caracterul antiuman al exploatării și expansiunii imperialiste, declarînd fără rezervă : „Concurența și exploatarea imperialistă duc la un ciclu de războaie care culminează în secolul XX, făcînd din această perioadă cea mai sîngeroasă și mai brutală epocă din istorie"[1]. Dar, urmînd drumul filozofilor burghezi reacționari, Mumford extinde — cu evidentă lipsă de bunăcredință și rigurozitate — racilele și perspectivele sumbre ale societății capitaliste asupra întregii omeniri, ipostaziind o viziune apocaliptică modernizată asupra viitorului. Pornind de la realitatea schilodirii personalității umane în condițiile exploatării capitaliste, a transformării omului într-o simplă mașină, de la goana înarmărilor și amenințarea unui război A.B.C. (atomic, bactericid, chimic) genocid, Mumford răstălmăcește pînă la urmă cauzele acestor fenomene. Pentru el dezvoltarea inteligenței umane, dominarea forțelor naturii concretizată în utilizarea energiei atomice în scopuri distructive și cucerirea spațiului cosmic (între războiul atomic și cucerirea cosmosului nu există, după Mumford, nici o diferență de valoare) duc la dezumanizarea omului, la violență, dezordine și „haos subiectiv". Confundînd dezvoltarea rațiunii umane cu consecințele nefaste ale subordonării cuceririlor gîndirii științifice față de interesele monopolurilor, nediferențiind locul pe care-l ocupă tehnica înaintată în dezvoltarea societății, de rolul ei negativ

[1] Mumford Lewis, *The Transformations of Man*, Harper & Brothers Publishers, New York, 1956.

în condițiile aplicării sale în scopuri distrugătoare, ca și de contradicțiile dezvoltării forțelor de producție în imperialism, Mumford extinde legile specifice modului de producție capitalist asupra dezvoltării întregii omeniri, decăderea culturii și științei burgheze asupra viitorului culturii și civilizației umane în general. Viitorul culturii americane este prezentat ca fiind o nouă epocă în istoria culturii universale — ,,epoca post-istorică", omul ca produs al modului de viață american devine tipul omului de mîine, omul ,,post-istoric" care capătă în definiția dată de Mumford proporțiile exagerate și aspectul unei diformități a evoluției pe scară spirituală: ,,omul post-istoric — scrie Mumford — este un delicvent .. în cele din urmă un monstru potențial" [1]. După cum se vede autorul posedă o lanternă cu sinistre proprietăți magice: descoperă riguros și hiperbolizează răul și urăciunea, lăsînd deoparte tot ce luminează orizonturile nemărginite ale istoriei. Înflorirea continuă a personalității umane în condițiile construirii socialismului și comunismului, în care omul devine liber tocmai cunoscînd și stăpînind natura și societatea, perspectivele nebănuite ale dezvoltării culturii umane în comunism, descătușarea posibilităților creatoare a milioanelor de oameni, sînt ignorate și eliminate din analiza prezentului și preconizarea soluțiilor pentru viitor.

Vorbind de necesitatea educării unui om nou, Mumford spune: ,,Problema care stă în fața omului astăzi — este aceea de a folosi mai larg cunoașterea proceselor naturale și a naturii sale istorice, de a favoriza dezvoltarea sa viitoare. O asemenea cunoaștere trebuie să fie îndreptată în prezent spre o folosire mai deplină, în perspectiva unui nou plan de viață și a unei noi imagini asupra personalității" [2]. Dar, așa cum înlătură din analiza dezvoltării societății orice determinism, făcînd abstracție de existența și de acțiunea legilor sociale obiective, tot așa și în expunerea concepției sale asupra naturii omului Mumford uită să stabilească raportul necesar dintre condițiile istorice, în înțelesul lor științific deplin și dezvoltarea personalității. ,,Ceea ce este de dorit ca ideal în acest stadiu de dezvoltare a omului — scrie el — nu există în nici o formă trecută a omului, fie biologică, fie socială: nu omul cerebral, omul muscular sau omul visceral: nu purul hindus, purul mahomedan, purul creștin, nici purul marxist sau purul mecanicist ... Unitatea pe care o căutăm trebuie să dea dreptate tuturor acestor fragmente și să le includă cu dragoste într-o personalitate care trebuie să fie capabilă să le depășească" [3]. Istorismul unui asemenea punct de vedere se soldează în cele din urmă cu o viziune anistorică, abstractă. Într-adevăr, omul este în ultimă instanță rezultatul culturii materiale și spirituale acumulate de umanitate de-a lungul secolelor în activitatea transformatoare îndreptată asupra naturii, prin intermediul mediului social. Acceptarea acestei teze presupune recunoașterea progresului și a criteriului social în interpretarea problemei. Totuși, adevăratul istorism trebuie să țină seama de interdependența dintre succesiunea abstractă în timp și fiecare etapă istorică concretă. În al doilea rînd, nu se poate vorbi de dezvoltarea culturii umane ca despre o sinteză succesivă prin integrare pașnică totală a formelor inferioare în forme superioare, după modelul triadei hegeliene. Ca în orice proces de dezvoltare, și în cazul dezvoltării culturii umane acționează legea dialectică a negării negației, care prezintă ca aspect principal raportul dialectic dintre continuu și discontinuu. Tulburătoarea regăsire a omului în cultura Renașterii, de exemplu, nu s-a datorat unei sinteze pe plan spiritual a ceea ce a dat antichitatea și evul mediu mai bun, ci a constituit expresia unei etape calitativ deosebite în istoria culturii omenești, cu specificul ei determinat de condiții istorice esențial diferite de cele ale antichității și evului mediu. Nu se pot confunda influențele integrate într-un întreg, pe baza unor condiții istorice asemănătoare și afinități psihice determinate de aceste

[1] Mumford Lewis, *op. cit.*, p. 167.
[2] *Ibidem*, p. 221.
[3] *Ibidem*, p. 239.

condiții, sau elemente preluate critic din trecut, cu ceea ce constituie esența unei culturi, necesar determinată de baza unei anumite societăți.

Analiza științifică a problemei naturii, ca și a personalității omului, trebuie să țină seama de omul *concret*, încadrat într-un anumit sistem de interacțiune cu mediul natural și social adică de deosebirile și contradicțiile de clasă, ideologice etc. izvorîte din relațiile sociale specifice unei societăți date.

Vorbind despre viitorul omenirii, despre necesitatea transformării omului, Mumford pledează de fapt pentru elaborarea unei noi morale, care, deși diferită atît de morala burgheză tradițională, cît și de variantele multiple ale moralei relativist-negativiste, constituie o formă a moralei menite să consolideze bazele capitalismului prin preconizarea împăcării între clase, a ștergerii oricăror contradicții proprii desfășurării procesului istoric.

Pe aceeași poziție, a preconizării unei noi morale, valabilă pentru toți oamenii indiferent de părerile lor politice, religioase, filozofice etc., se situează și dr. P. Chauchard [1]. Pornind de la ideea că progresul în domeniul cunoașterii riscă să distrugă umanitatea fără o morală corespunzătoare, Chauchard afirmă că problema fundamentală a lumii moderne este necesitatea unei noi morale. La baza acestei afirmații se găsește teama izvorîtă din conștiința triumfului științei și al materialismului asupra religiei, neputința moralei religioase de a răspunde cerințelor omului secolului al XX-lea „...Omul modern — scrie Chauchard —, care nu vrea să mai creadă decît în știință, constată că aceasta pare să se opună tuturor valorilor tradiționale, fie ignorîndu-le ..., fie afirmînd, în numele obiectivității, inexistența lor" [2]. Din ideile expuse în cuprinsul cărții sale se desprinde înțelesul pe care Chauchard îl atribuie valorilor tradiționale. Prin valori tradiționale el înțelege implicit „valorile" religiei și ale moralei religioase, despre care scrie, în spiritul celor afirmate mai sus : „Morala religioasă, care s-a preocupat într-atîta de perfecțiunea individului încît a deviat cîteodată într-un legalism cazuistic, nu reușește să ne clarifice asupra problemelor morale sociale ale societății moderne" [3].

Chauchard consideră situația și perspectiva omului în condițiile dezvoltării tehnicii moderne drept problemă socială răscolitoare. În aprecierile asupra acestui aspect al civilizației contemporane abundă concluziile sumbre : se vorbește de falimentul valorilor tradiționale, de criza științei, de dezumanizarea omului, de spectrul bolilor, al cancerului etc. Printre cauzele dezastrului la care este expus omul modern sînt enumerate : utilizarea razelor X, gazele și fumul din orașele industriale, tutunul, alimentația bogată în produse chimice, zgomotul ca factor nociv al tulburărilor psihosomatice, iar drept inamic nr. 1 al omenirii este declarată utilizarea energiei atomice, fie în scopuri pașnice, fie în scopuri distructive. Nu se pomenește nici un cuvînt despre crunta exploatare a muncitorului, despre dezumanizarea lui în procesul muncii vîndute patronilor, despre condițiile mizere de viață materială și spirituală a milioanelor de oameni robi ai capitalului și ai subjugării colonialiste. Diferențele de clasă sînt nivelate, contradicțiile dintre membrii diferitelor clase anulate prin reducera tuturor la același numitor : omul ca ființă exclusiv biologică, supusă agresiunilor îndreptate de mediul natural, devenit nociv, împotriva sistemului nervos. Această tendință este exprimată cu cinism de Chauchard, care scrie : „Ce analogie între relele omului de afaceri împovărat de griji, ale muncitorului sindicalist responsabil, ale standardistului, ale politicianului sau ale mamei unei familii numeroase ! Cine va lansa apelul : Surmenați din toate

[1] Dr. Paul Chauchard, *Biologie et Morale*, Tours, 1959, p. 24.

[2] *Ibidem*, p. 13.

[3] *Ibidem*, p. 16.

țările, uniți-vă !, pentru ca, cunoscînd cauzele, să nu mai fim obligați a duce o viață inumană într-un mediu dezumanizat?" [1]. Substituirea obiectivului principal al luptei clasei muncitoare este simbolic exprimată prin substituirea lozincii mobilizatoare, înscrisă pe steagul proletariatului internațional, cu un apel adresat „obositilor" din lumea întreagă ! Etica preconizată nu poate fi în acest caz o știință care reflectă și reglementează din punct de vedere moral relațiile sociale dintre oameni, ci o știință fundamentată pe cunoașterea naturii biologice a omului, pe o „biologie a ființei umane", a cărei contribuție morală este aceea de a construi „o fiziologie și o patologie cerebrală a libertății și responsabilității" [2].

După părerea lui P. Chauchard, propagatorul ideii moralei biologice, aceasta trebuie să se bazeze nu pe o biologie în general, ci pe o biologie umană normativă, care „privește omul din punct de vedere particular al organismului său, dar cu întreaga sa dimensiune spirituală" [3]. Modul de a înțelege „dimensiunea spirituală" a omului este preluat de P. Chauchard din filozofia lui Toma d'Aquino și reflecțiile etico-filozofice ale papei Pius al XII-lea, fapt dovedit prin desele referiri la scrierile acestora și exprimat explicit de autor atunci cînd declară că „știință a naturii organice psiho-biologice a omului, biologia umană își aduce contribuția la morala naturală (prin care autorul înțelege morala care ține seama de natura „terestră" a omului. — *L.M*). Nu este de mirare că acordul dintre această concepție științifică a omului și concepția filozofică tomistă, care revelă toate dimensiunile proprii sufletului uman ..., este însoțit de un acord nu mai puțin remarcabil între morala umanistă tomistă și morala biologică" [4]. Citatul ilustrează din plin caracterul în esență mistic al moralei biologice recomandate de P. Chauchard. Elaborarea ei, departe de a constitui o cucerire în domeniul dezvoltării unei etici științifice, nu reprezintă decît o expresie pe plan etic a încercărilor perseverente de a realiza un compromis între știință și religie, de a subordona datele științei dogmelor și prescripțiilor religiei.

Între filozofii idealiști există și alți adepți ai ideii implicațiilor morale ale biologiei, care preconizează o morală biologică. Astfel, J.Rostand susține că numai morala biologică poate impune limite consecințelor nefaste ale dezvoltării tehnicii, iar H. Baruk afirmă că datorită ei se poate ajunge la certitudinea morală. La fel M. Vernet, Lecomte du Noüy, Teilhard de Chardin subliniază legătura dintre biologie și morală, iar E. W. Sinnott, exprimînd sugestiv ultimele implicații absurde ale acestei poziții, emite ideea după care imperativul moral este legat de o normă inerentă protoplasmei ! [5]

Toți aceștia își susțin tezele sprijinindu-le pe argumentul că ei preconizează o morală definită și recomandată de știință. Dacă prin această afirmație s-ar înțelege legătura dintre etică și științele care contribuie la cunoașterea naturii și a menirii omului, adică legătura dintre etică, pe de o parte, și sociologie, politică, economie, antropologie, biologie, psihologie, pe de altă parte, atunci intenția partizanilor unei asemenea morale n-ar trebui decît salutată. Poziția filozofilor pomeniți este însă departe de a permite definirea și elaborarea unei morale cu adevărat științifice. Concepînd o morală biologică ei îi sărăcesc conținutul, o deposedează de esența sa socială, transformînd morala dintr-o știință socială într-o știință a naturii. Morala biologică, deși se pretinde diferită calitativ de moralele naturaliste, nu este în realitate altceva decît o variantă a acestora, completată cu o trăsătură mistică declarată.

Moralele naturaliste, încercînd să depășească formalismul, își sprijină principiile și normele pe un suport obiectiv, și anume pe cunoașterea stării naturale a omului, care se reduce însă, în ultimă instanță, la fiziologia organismului uman, la desfășurarea proceselor vitale elementare. Așa, de exemplu, *etologia* reprezintă o morală care explică atitudinea

[1] Dr. Paul Chanchard, *op. cit.*, p. 40.
[2] *Ibidem*, p. 22.
[3] *Ibidem*.
[4] *Ibidem*, p. 23.

[5] Cf. P. Chauchard, *op. cit.*, Introducere și Cap. I.

omului în viaţă prin ereditate, substanţe umorale şi inconştient. Locul valorilor, al principiilor şi al normelor morale care condiţionează procesul deliberării şi al alegerii este cedat de reprezentanţii acestei „ştiinţe" genei, hormonilor sau unui complex inconştient. Un exemplu ilustrativ este raportul lui Kinsey asupra moravurilor sexuale din America, care prezintă o evidenţă statistică a frecvenţei comportamentelor, fără nici un fel de referire la criterii etice obiective sau subiective [1]. Moralele naturaliste constituie un exemplu de biologizare, de vulgarizare a legilor sociale şi a fenomenelor de suprastructură.

Dacă în cazul moralei biologice se mai ţine seama — în scopul realizării compromisului dintre ştiinţă şi religie — de datele ştiinţei moderne, există însă lucrări de etică care ne introduc în plin obscurantism medieval. După cum este uşor de înţeles, ţinînd seama de faptul că S.U.A. reprezintă centrul reacţiunii mondiale, misticismul şi iraţionalismul declarat caracterizează scrierile unor eticieni americani, reflectînd în domeniul eticii trăsătura esenţială a filozofiei burgheze americane contemporane în general. Accentuarea crizei filozofiei burgheze americane este dovedită în primul rînd de faptul că iraţionalismul pătrunde în toate sferele conştiinţei sociale, devenind tipul dominant al atitudinii faţă de realitate, iar gîndirea religioasă este una dintre formele importante ale gîndirii filozofice burgheze americane în general, manifestîndu-se pe o scară care urcă de la formele naive ale creştinismului primitiv, inoculat maselor largi prin predicile propovăduitorilor evangheliei, la erudiţia scolastică a cursurilor universitare de filozofie a religiei [2].

Highins S. J. Thomas este unul dintre filozofii americani care, în zelul său de a ferici omenirea, emite teze-sentinţe dotate cu autoritatea intangibilă a dogmelor. Propunîndu-şi drept subiect al studiului său [3] „omul ca om", el defineşte omul cu ajutorul celor patru cauze stabilite de Aristotel. După părerea sa, omul este produsul unei cauze materiale — corpul —, element material nedeterminat, dar determinabil, al unei cauze formale — sufletul —, ca principiu vital dotat cu nemurire, al unei cauze ultime eficiente — dumnezeu —, care reprezintă şi ultima sa cauză finală.

Highins îşi axează problematica în jurul ideii importante a raportului necesar dintre scopul natural al omului şi valoarea sa absolută. Într-adevăr, o rezolvare ştiinţifică a problemelor majore ale eticii privind natura omului, menirea sa istorică, scopul său ultim, într-un cuvînt finalitatea sa, presupune considerarea eticii sub aspectul integrării sale în ansamblul concepţiei materialist-dialectice. Aceasta înseamnă stabilirea legăturii dintre scop şi valoare, ca expresie a cunoaşterii şi respectării în activitatea practică a sensului dezvoltării legice proprii naturii şi societăţii.

Definind termenii relaţiei scop-valoare, Highins îşi explicitează esenţa mistică a întregii sale concepţii etice. Pentru el, „scopul natural al omului este pe deplin conţinut în destinul său supranatural. În etică, de altfel, considerăm scopul final al omului exclusiv după elementele sale supranaturale" [4], iar valoarea absolută a omului este binele său suprem, pe care autorul îl identifică cu Dumnezeu, „cunoscut, lăudat şi glorificat" [5].

Precizarea amănunţită a scopului activităţii umane, a menirii omului în viaţă este realizată în primele cinci teze, pe care le redăm parţial, fiind edificatoare pentru caracterizarea interesului de clasă reflectat în etica lui Highins:

„Teza I. *Scopul natural al omului este perfecta lui fericire*" [6].

---

[1] Cf. P. Chauchard, *op. cit.*, Introducere şi cap. I.

[2] Cf. P. Crosser, *Insemnări despre iraţionalitate în gîndirea americană contemporană*, în *Probleme de filozofie*, 1960, nr. 8.

[3] Highins Thomas S. J., *Man as Man* (*Omul ca om*), Loyola College, Baltimore-Maryland, The Bruce Publishing Company, 1958.

[4] *Ibidem*, p. 26.

[5] *Ibidem*, p. 47.

[6] *Ibidem*, p. 17.

„Teza II. *Singurul obiect capabil să satisfacă dorința noastră de fericire este Dumnezeu*" [1].

„Teza III. *Fericirea prin posesiunea lui Dumnezeu este actual realizabilă*" [2].

„Teza IV. *Fericirea perfectă nu este posibilă în această viață*" [3].

„Teza V. *Scopul acestei vieți este pregătirea pentru deplina fericire în viața de după moarte*"[4].

Concluzia politică practică este evidentă: renunțați la lupta pentru o viață mai bună, resemnați-vă și acceptați exploatarea, asuprirea și umilința, cu inima plină de speranță în răsplata fericirii de după moarte! Ne-am fi așteptat ca autorul să respecte propriile sale teze, dedicîndu-se în exclusivitate glorificării lui Dumnezeu. În partea a treia a lucrării sale, însă, intitulată „Principiile eticii sociale", Highins dovedește o predilecție deosebită pentru comentarea problemelor „lumești" (familia, statul, funcția legislativă, puterea executivă și juridică, etica internațională etc.), prilej de a denatura grosolan tezele materialismului dialectic și ale materialismului istoric. Highins susține, de exemplu, că marxismul confundă materia cu spiritul, că cele trei legi marxiste ale universului neagă principiul identității, contradicției și cauzalității (!), fapt care confirmă „imposibilitatea oricărei realități și a oricărei cunoașteri" [5]. Trecînd la „critica" materialismului istoric, Highins afirmă că determinismul economic este contrazis de liberul arbitru și existența valorilor spirituale, iar lupta de clasă și dialectica istoriei nu sînt decît un mit nedemonstrabil[6]. În schimb, autorul își închipuie că își susține propriile afirmații cu argumente „demonstrabile". Materialitatea lumii este negată, după părerea filozofului american, de existența lui Dumnezeu și a sufletului, mișcarea materiei nu este posibilă fără existența unui prim motor imobil, ateismul marxist este respins de teodicee, iar lupta de clasă și revoluția contravin caritații!

Pentru oricine cunoaște cît de cît marxismul, caracterul neștiințific, răstălmăcirea plină de ură a tezelor marxiste este evidentă și nu mai trebuie demonstrată. Totuși, se pare că este necesar să fie amintit pe scurt d-lui Highins faptul (pe care sîntem convinși că în realitate îl cunoaște) că marxismul nu confundă spiritul și materia, ci, susținînd teza unității materiale a lumii, confirmată de cuceririle științei și de stăpînirea forțelor naturii și societății de către om, arată că fenomenele spirituale sînt o formă de mișcare materială, *calitativ deosebită* de formele de mișcare inferioare ale materiei; că marxismul nu neagă valabilitatea logicii formale și deci nici principiul identității și cel al contradicției și cu atît mai puțin cauzalitatea, care capătă în concepția materialist-dialectică valoarea de lege obiectivă, universal valabilă; că prin susținerea determinismului istoric (nu pur și simplu economic) marxismul nu neagă valorile spirituale, ci dimpotrivă înțelege prin determinism interacțiunea dintre factorul obiectiv — modul de producție — și factorul subiectiv — conștiința socială, activitatea și organizarea maselor, care presupun cu necesitate înalte valori spirituale. În ceea ce privește argumentul jalnic în neseriozitatea lui, cu care Highins are pretenția de a combate lupta de clasă și revoluția, trebuie spus că legile istorice sînt prea puțin „impresionabile" în fața unor asemenea argumente, lupta de clasă și revoluția care îi urmează cu necesitate acționează în mod real și se pot da mii de exemple în acest sens, în ciuda domnului Highins; iar pe de altă parte, adevăratul umanism, umanismul socialist care se realizează prin lupta de clasă și revoluția socialistă, nu are nimic de a face cu „caritatea" burgheză, cu șomajul, crizele și profunda dezumanizare a omului în capitalism.

Trecînd pe plan practic, Highins atacă comunismul ca sistem politico-economic, debitînd calomnii și minciuni la adresa realizărilor și principiilor sale conducătoare. Astfel, el

---

[1] Highins Thomas S. J., *op. cit.*, p. 22.
[2] *Ibidem*, p. 27.
[3] *Ibidem*.
[4] *Ibidem*, p. 28.
[5] *Ibidem*, p. 270.
[6] *Ibidem*.

afirmă că societatea comunistă s-ar baza, chipurile, pe o concepţie falsă asupra naturii şi egalităţii umane, ar face imposibilă abundenţa de bunuri materiale, diminuînd producţia etc., etc. Atacînd esenţa profund umanistă a democraţiei şi moralei comuniste, Highins îi opune idei retrograde şi vădit reacţionare : „Natura — scrie el — o face pe femeie deosebită de bărbat. Dispreţuirea acestei diferenţe provoacă dezordine. Concupiscenţa dezordonată, care nu va fi niciodată eradicată, împreună cu diferenţa inevitabilă a avantajelor personale, fac imposibilă o societate fără clase" [1]. Citatul vorbeşte de la sine despre calitatea „ştiinţifică", ilustrînd conţinutul politic reacţionar al „criticii" lui Highins. Iar în ceea ce priveşte „diminuarea" producţiei în socialism şi comunism, i-am recomanda d-lui Highins să consulte doar unele declaraţii ale economiştilor americani, care recunosc, cu mai multe sau mai puţine ezitări apropiata ajungere din urmă şi depăşire a S.U.A. de către Uniunea Sovietică în toate ramurile de producţie. Construirea cu succes a socialismului şi comunismului, ritmul nemaiîntîlnit în istorie al dezvoltării producţiei şi productivităţii muncii, ridicarea continuă a nivelului de trai material şi cultural al oamenilor muncii din lagărul socialist, sînt realităţi pe care nici o „teză" scolastică şi nici o calomnie nu au putere să le infirme.

★

[1] Highins Thomas S. J., *op. cit.*, p. 271.

Scurta trecere în revistă a unor lucrări burgheze dedicate eticii ne îndreptăţeşte să tragem concluzia că în etica burgheză contemporană se profilează tot mai mult o tendinţă diversionistă de combatere a progresului tehnic, ca fiind în sine antiuman, şi una biologizantă, vulgarizatoare. Şi una şi cealaltă sînt expresii ale iraţionalismului ca trăsătură dominantă a filozofiei burgheze contemporane. Ele exprimă ura unei clase interesate în frînarea procesului istoric, împotriva raţiunii, a ştiinţei, a tehnicii şi realizărilor sale menite să deschidă omului drum larg spre stăpînirea naturii şi societăţii.

Faptul că una din ideile tot mai mult susţinute în etica burgheză contemporană este ideea necesităţii unei morale noi, dovedeşte că pînă şi filozofii burghezi sînt conştienţi de ineficacitatea moralei burgheze abstract-formaliste ca şi a celor relativist-negativiste. Dar eforturile lor de a ieşi din impas sînt sortite eşecului, datorită poziţiei lor reacţionare de clasă ca şi desconsiderării determinismului social-istoric în elaborarea moralei. Jalnicile soluţii oferite de ideologii burghezi, determină, fără voia lor, evidenţierea vigoarei şi valabităţii moralei comuniste, singura morală ştiinţifică şi profund umanistă.

L. Miroş

NOTE BIBLIOGRAFICE

С. Н. ГРИГОРЯН, *Из истории философии Средней Азии и Ирана*, VII—XII *вв* (Din istoria filozofiei în Asia Centrală şi Iran, în secolele VII—XII), Академия Наук СССР, Институт Философии. Изд. Акад. СССР, Москва, 1960, 330 p.

Lucrarea lui S. N. Gregorian este consacrată analizei principalelor aspecte ale luptei dintre materialism şi idealism în dezvoltarea gîndirii filozofice a popoarelor din Asia Centrală şi Iran în secolele VII—XII. Împotriva ideologiei dominante a islamului, care frîna dezvoltarea socială, gînditorii progresişti ai acestor popoare au elaborat idei şi teorii înaintate, au deschis noi căi în cercetarea ştiinţifică, aducînd o contribuţie de seamă la dezvoltarea culturii mondiale. Concepţiile raţionaliste, materialiste ale acestor gînditori, printre care un loc de frunte ocupă Farabi, Biruni, Ibn-Sina, Haiam, Al. Kindi, Maari, Ibn-Badji, Ibn-Tufail, Ibn-Roşd, au servit de asemenea ca armă de luptă împotriva ideologiei reacţionare a bisericii catolice, stimulînd dezvoltarea unor concepţii filozofice înaintate la cei mai de seamă reprezentanţi ai popoarelor europene occidentale.

Cartea cuprinde următoarele patru capitole :

I. Dezvoltarea culturii popoarelor din Asia Centrală şi Iran în epoca sclavagistă şi în perioada de formare a feudalismului (pînă în sec. VII).

II. Dezvoltarea gîndirii filozofice şi social-politice a popoarelor din Asia Centrală şi Iran în perioada dominaţiei califatului arab (secolele VII—IX).

III. Dezvoltarea gîndirii filozofice şi social-politice a popoarelor din Asia Centrală şi Iran în perioada samanizilor, buizilor, gaznevizilor.

IV. Dezvoltarea gîndirii filozofice şi social-politice a popoarelor din Asia Centrală şi Iran în perioada Selgeucizilor.

De asemenea, în *anexa* volumului sînt cuprinse culegeri de texte filozofice ale lui Farabi, Gazali şi Maimonide. Sînt prezentate cititorilor fragmente semnificative din lucrările *Comentarii la „Introducerea" lui Porfir*, *Despre originea ştiinţelor*, *Tratat despre concepţiile locuitorilor oraşului virtuos* aparţinînd lui Farabi, *Răspuns la întrebările primite* şi *Cel care se izbăveşte de rătăciri* din scrierile lui Gazali, *Îndrumătorul celor ce se îndoiesc* de Maimonide.

Lucrarea lui Serghei Nikolaevici Gregorian aduce o contribuţie la studierea celor mai înaintate tradiţii ale gîndirii popoarelor din Asia Centrală şi Iran.

Велика сила ленінских идей (Măreaţa forţă a ideilor leniniste) (збирник статей, присвячений девяносмотічю з дня народження В. И. Леніна) Видавництво львівського университету 1960, 240 pag.

Volumul, înmănunchind studii diverse axate pe analiza şi valorificarea nepieritoa-

relor idei leniniste, este închinat aniversării a 90 de ani de la naşterea lui V. I. Lenin.

Editat de Universitatea de stat „Ivan Franko" din Lvov, volumul cuprinde următoarele lucrări :

— M. Nesteroba, *V. I. Lenin — organizatorul şi conducătorul partidului comunist şi al Puterii sovietice.*

— A. Cernenko, *V. I. Lenin despre cadrele de revoluţionari de profesie.*

— I. Fedotenkov, *Teoria leninistă a revoluţiei socialiste şi dezvoltarea ei ulterioară în hotărîrile Congreselor al XX-lea şi al XXI-lea ale P.C.U.S.*

— P. Golovko, *V. I. Lenin despre experienţa istorică a Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie.*

— G. Sirenko, *V. I. Lenin despre apărarea patriei socialiste.*

— V. Suljenko, *Victoria politicii naţionale leniniste în U.R.S.S.*

— P. Gumeriunk, *V. I. Lenin despre principiul cointeresării materiale în socialism.*

— B. Kyblanov, *Teoria leninistă a reflectării şi unele probleme ale literaturii şi artei.*

— I. Kozaciuk, *V. I. Lenin despre rolul literaturii şi artei în educaţia comunistă a poporului.*

— M. Petrovski, *Despre apropierea celor două forme ale proprietăţii socialiste obşteşti în condiţiile trecerii treptate de la socialism la comunism.*

— A. Braghinet, *Dezvoltarea teoriei marxist-leniniste la Congresul al XXI-lea al P.C.U.S.*

Г. Т. ІВАНОВ, *Значення категорій необхідності і випадковості в пизнанії об'єктивної дійсності* (Însemnătatea categoriilor de necesitate şi întîmplare în cunoaşterea realităţii obiective) Видавництво київского університету, 1960, 108 pag.

Studiul lui G. T. Ivanov pune în lumină originea şi dezvoltarea pe planul gîndirii a categoriilor de necesitate şi întîmplare din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre.

O deosebită atenţie este acordată dezvăluirii raporturilor dialectice dintre necesitate şi întîmplare, analizei întîmplării ca formă de manifestare şi completare a necesităţii.

Bazat pe un bogat material faptic din domeniul ştiinţelor naturii şi societăţii, autorul demonstrează rolul important al categoriilor de necesitate şi întîmplare în procesul cunoaşterii realităţii obiective, faptul că înţelegerea justă a acestor categorii şi aplicarea lor în procesul cunoaşterii implică legătura strînsă cu metoda materialismului dialectic, definindu-se ca unul din momentele ei.

Principalele părţi ale lucrării sînt :

I. Dialectica necesităţii şi întîmplării ;

II. Categoriile de necesitate şi întîmplare în cunoaşterea realităţii obiective.

І. М. КАРНАУХОВ, *Развиток В. І. Ленінин марксистського вчения про пролетарську державу в післятовтневый період (1918—1920)* (Dezvoltarea de către V. I. Lenin a învăţăturii marxiste despre statul proletar în perioada de după Revoluţia din Octombrie) (anii 1918—1920).

Lucrarea reliefează contribuţia leninistă la dezvoltarea, în noile condiţii istorice create de victoria primei revoluţii socialiste, a învăţăturii marxiste despre statul de dictatură a proletariatului.

Analizînd pe plan istoric şi logic apariţia şi consolidarea continuă a Statului sovietic, autorul abordează următoarele probleme centrale :

— Puterea sovietică — formă de stat a dictaturii proletariatului.

— Statul sovietic — armă de luptă a proletariatului împotriva intervenţiei militare străine şi a contrarevoluţiei interne.

— Întărirea continuă a alianţei clasei muncitoare cu ţărănimea — cel mai important principiu al consolidării Statului sovietic.

— Rolul organizator al Statului sovietic în domeniul economiei.

Н. Г. ЗЕЛЕНОВА, *Книга В. И. Ленина „Детская болезнь «левизны» в коммунизме"* (Cartea lui Lenin: *„Stîngismul", boala copilăriei comunismului*) Изд. Московского университета, 1959, 78 pag.

Denumită de Lenin *o încercare de discuţie populară despre strategia şi tactica marxistă*, această operă leninistă constituie o genială prelucrare a problemelor strategiei şi tacticii politice a mişcării comuniste internaţionale.

După cum subliniază N. G. Zelenova, în această lucrare Lenin a generalizat bogata experienţă revoluţionară a bolşevismului, a dezvoltat învăţătura marxistă despre dictatura proletariatului, despre partidul de tip nou, a dezvăluit legile generale ale revoluţiei proletare, a indicat sarcinile principale ale mişcării comuniste internaţionale, ridicînd pe o nouă treaptă învăţătura marxistă despre strategia şi tactica luptei clasei muncitoare, călăuzită de partidul ei revoluţionar.

Urmărind reliefarea caracterului profund ştiinţific al învăţăturii leniniste, autoarea analizează următoarele probleme:

1. Situaţia istorică în momentul apariţiei lucrării lui V. I. Lenin *„Stîngismul", boala copilăriei comunismului.*

2. V. I. Lenin despre însemnătatea internaţională a Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie şi a experienţei istorice a partidului comunist.

3. Dictatura proletariatului, esenţa şi sarcinile ei. Rolul conducător al partidului comunist în sistemul dictaturii proletariatului.

4. Lupta împotriva oportunismului de dreapta şi de „stînga" — lege a dezvoltării partidelor comuniste.

5. V. I. Lenin despre necesitatea muncii comuniştilor în sindicatele reacţionare, despre participarea comuniştilor în parlamentele burgheze.

6. V. I. Lenin despre situaţia revoluţionară, despre strategia şi tactica politică.

7. Însemnătatea istorică a lucrării lui V. I. Lenin *„Stîngismul", boala copilăriei comunismului.*

И. В. МАЛЫЩЕВ, *О роли народных масс в советском социалистическом обществе* (I. V. Malişev, Despre rolul maselor populare în societatea socialistă sovietică), Государственное издательство политической литературы, Москва 1960.

Cunoscutul filozof sovietic cercetează în această carte aspectele multiple ale activităţii poporului sovietic în măreaţa operă de construire a socialismului şi comunismului sub conducerea P.C.U.S.

În cele trei capitole ale lucrării sînt studiate probleme ca: masele populare — forţa hotărîtoare în afirmarea şi dezvoltarea modului socialist de producţie; iniţiativa creatoare a maselor în dezvoltarea continuă a modului socialist de producţie; rolul creaţiei maselor în realizarea progresului tehnic; lupta maselor pentru rezolvarea contradicţiilor în dezvoltarea modului socialist de producţie; rolul maselor populare în viaţa politică a societăţii sovietice; rolul poporului în crearea suprastructurii politice sovietice; activitatea creatoare a maselor populare şi rolul ei în dezvoltarea democraţiei socialiste; însemnătatea creaţiei maselor pentru dezvoltarea culturii, ştiinţei şi artei sovietice; P.C.U.S., organizator al creaţiei maselor şi exponent al intereselor lor; importanţa experienţei şi iniţiativei maselor populare pentru dezvoltarea societăţii socialiste; căile de ridicare a activităţii şi iniţiativei maselor în societatea socialistă şi altele.

БЕРРОУС ДАНИЕМ, *Мыслители и казначеи* (Barrows Dunham, Gînditori şi trezorieri), Государственное издательство политической литературы, Москва, 1960.

Autorul acestui pamflet, cunoscut filozof şi publicist american, este una din numeroasele victime ale „Comisiei pentru cercetarea activităţii antiamericane". El a fost scos din postul de profesor universitar pentru că a refuzat să răspundă întrebărilor acestei comisii.

În lucrare se arată, cu ajutorul unor exemple și fapte extrem de convingătoare, cît de mare este în societatea exploatatoare contemporană, și îndeosebi în U.S.A., dependența de capital a gînditorului. De asemenea sînt demascate afirmațiile ideologilor burghezi cu privire la așa-numitele avantaje ale democrației americane, ale unei orînduiri capitaliste de mult perimate și reacționare.

MARKETA MACHOVCOVA — MILAN MACHOVEC, *Utopie Blouznivců a sektářů* (Utopia visătorilor și a sectanților), Nakladatelství Československe Akademie Věd, Praha, 1960, 526 str.

Cartea reprezintă o amplă monografie filozofică marxistă asupra mișcării populare a sectelor din trecut, mișcare considerată de autori ca o formă importantă de manifestare a atitudinii protestatare a maselor populare.

În istoria poporului ceh, această mișcare din perioada crizei orînduirii feudale (secolul al XIV-lea) a căpătat o mare amploare și intensitate, evoluînd într-o mișcare de tip superior, revoluționar, pentru a se coborî, după înfrîngerea sa, la nivelul unei mișcări de sectă care a continuat să existe pînă în secolul al XVI-lea. Pentru a doua oară mișcarea sectelor a jucat un rol important în perioada descompunerii definitive a feudalismului (secolul al XVIII-lea). În această perioadă însă ea n-a mai avut un caracter revoluționar. Rămășițe izolate ale acestor secte se păstrează și azi în Cehoslovacia.

Cele două perioade menționate mai sus sînt studiate în părți separate ale lucrării, constituind de fapt două monografii de sine stătătoare. Rezultatele, concluziile generale ale lucrării sînt sintetizate în a treia parte.

Tema tratată în prima parte a cărții este intitulată : *Mișcările medievale ale sectelor în Europa occidentală și pe teritoriul poporului ceh.*

A doua parte este închinată studierii mișcării sectelor de „visători" cehi.

Ultima parte a lucrării cuprinde concluzii teoretice referitoare la următoarele chestiuni : *învățătura filozofică despre rolul poporului în istorie ; învățătura filozofică despre legile apariției conștiinței sociale ; problemele politicii pe plan internațional și intern, rolul intelectualității* și altele.

Autorii ajung la concluzia că mișcarea populară a sectelor ocupă un loc important în istoria culturii mondiale, contribuind în felul său la procesul îndelungat de emancipare a omenirii de sub dominația forțelor necunoscute ale naturii și societății. Această mișcare, deși din punct de vedere istoric-politic este incomparabil inferioară mișcărilor revoluționare, a jucat un rol pozitiv mai important decît cel al altor forme ale creației populare (ca, de exemplu, satira populară medievală). El constă, înainte de toate, în faptul că această mișcare a abordat problemele-cheie ale vieții sociale, a împins pe oameni spre viață, spre lupta împotriva a tot ceea ce aducea maselor populare o viață plină de suferințe.

NOTE DE LECTURĂ

În legătură cu discuția asupra naturii frumosului.

Nr. 3/1961 al revistei *Октябрь* publică un interesant articol de estetică : *Subiectivismul estetic și problema frumosului*, semnat de I. Astahov, în care se analizează în spirit critic o serie de lucrări sovietice consacrate înțelegerii categoriei de frumos. I. Astahov analizează concepția eronată a acelor autori care, interpretînd greșit unele teze ale lui Marx din *Manuscrisele economice-filozofice*, susțin teza după care existența frumosului în realitate urmează a fi înțeleasă nu ca o manifestare a calităților naturale ale obiectelor și fenomenelor, ci ca o manifestare exclusivă a calităților

omenești introduse în realitatea înconjurătoare în procesul transformării ei. Dacă am da crezare acestei afirmații, ar rezulta că obiectele și fenomenele naturii nu sînt frumoase datorită unor proprietăți naturale, obiective — de exemplu fizice, chimice, biologice etc.—, ci datorită faptului că în procesul acțiunii transformatoare asupra naturii omul introduce în obiectele și fenomenele din natură propria sa esență omenească.

Oprindu-se mai întîi asupra lucrării lui V. V. Vanslov, *Problemele frumosului*, I. Astahov demonstrează că în cartea amintită avem de-a face cu unele teze de esență tipic subiectivistă. Și, după părerea noastră, Vanslov, afirmînd că natura netransformată de om nu include în sine frumosul, că însușirile estetice ale obiectelor și fenomenelor naturii nu sînt produsul naturii însăși, ci produsul istoriei sociale, neagă, în ultimă instanță, caracterul obiectiv al frumosului. Pentru a-și motiva teza pe care o susține, Vanslov consideră că în natură nu ar exista criterii *naturale* ale frumosului. Dar aceasta se poate spune numai dacă se scapă din vedere că criteriile frumosului ni le-au dat natura, viața, practica însăși. „Oare nu dezvoltarea naturii, se întreabă pe bună dreptate I. Astahov, a creat obiecte și fenomene, desăvîrșite în felul lor, pe care noi le întrebuințăm ca măsuri naturale ale frumosului?" (p. 196). Unul din principalele argumente ale lui Vanslov în legătură cu problema existenței obiective în natură a însușirilor estetice îl constituie faptul că „pentru fenomenele naturii nu există nici o *necesitate* să fie frumoase" (V. V. Vanslov, *Problemele frumosului*, Moscova, p. 64). Acest argument, la o analiză mai atentă, se dovedește a fi destul de neîntemeiat. Nenumărate flori, de exemplu, sînt frumoase; or, tocmai de aceste forme ale lor se leagă, afirmă Astahov, necesitatea fecundării și prelungirea vieții: „Oare multilateralitatea formelor de frumos în natură nu apar sub influența necesității naturale ? Așa că cine nu vede legătura dintre frumos și necesar în natură urmează să-și amintească că frumosul este una din formele de manifestare a necesității. Aceasta nu înseamnă că orice formă de manifestare a necesității naște neapărat frumosul. Frumosul în natură nu apare ca rezultat al acțiunii forțelor îndreptate din afară, conștient, cum afirmă filozofia idealistă, ci ca rezultat al dezvoltării legice, necesare a naturii" (p. 196).

O altă lucrare în care se întîlnesc influențe ale subiectivismului este, după I. Astahov, cartea *Esența estetică a artei* de A. I. Burov. După Burov, omul apreciază viața naturii numai prin analogie cu viața sa proprie. Dar această teză este evident eronată: legile naturii și legile societății omenești sînt esențial diferite unele de altele. Analogia dintre viața plantelor sau a lumii anorganice și viața oamenilor îi este necesară lui Burov pentru a afirma că „obiectul apare frumos numai în măsura în care omul se recunoaște în el pe sine, posibilitățile sale creatoare, bogăția esenței sale omenești" (A. I. Burov, *Esența estetică a artei*, Moscova, p. 222). Astfel, conform teoriei susținute de Burov, adevăratul frumos în obiectele naturii pare a nu fi, prin natura sa, material, ci de esență omenească, spirituală.

Asemenea teze, care denotă o influență subiectivistă se mai găsesc, după părerea lui I. Astahov, și în alte lucrări, de exemplu în *Categoriile esteticii* de I. B. Borev, în *Despre însușirea estetică a realității* de S. Goldentriht, în *Esteticul în realitate și în artă* de N. L. Stolovici. Toate aceste greșeli și interpretări care alunecă pe panta subiectivismului demonstrează, se arată în articol, faptul că estetica marxist-leninistă trebuie să acorde și în continuare o atenție deosebită problemei frumosului, pentru că de rezolvarea ei justă depinde în mare măsură înțelegerea materialistă a tuturor celorlalte categorii ale esteticii. Trebuie făcută o netă distincție între însușirile estetice ale realității, existente în mod obiectiv, și sentimentele, emoțiile și reprezentările estetice ale oamenilor pe care le generează tocmai aceste însușiri obiective ale realității.

Abordarea materialistă a problemei frumosului este, desigur, deosebit de necesară. În acest sens nu putem decît să fim de acord cu încercarea de a elimina orice alunecare subiectivistă. Dar ni se pare totuși că uneori acesta

face o critică unilaterală autorilor amintiți. Într-adevăr, elementele materiale care sînt suportul însușirilor estetice ale obiectelor și fenomenelor naturii nu sînt introduse de către oameni în natură, ele există în mod obiectiv. Dar trebuie subliniat faptul că noi apreciem ca frumos un obiect sau un fenomen din natură datorită armoniei formei sale, reflectării unei culori de o nuanță deosebită, a integrării lui desăvîrșite în complexul celorlalte elemente naturale etc., deci tocmai pe baza constatării unor relații între însușirile fizice, relații apreciate de conștiința umană, determinată istoricește. I. Astahov nu ține seama întotdeauna, în cuprinsul articolului său, de această complexitate a problemei. Uneori pare a considera că însușirile estetice există în lucruri ca însușiri estetice deosebite, independente de calitățile fizice, chimice sau biologice ale obiectelor materiale. De asemenea, în articol se tratează, prea sumar caracterul social al sentimentelor, emoțiilor și reprezentărilor frumosului, ca și rolul practicii sociale a oamenilor în aprecierea frumosului.

Totuși, articolul lui I. Astahov apare ca o încercare reușită de subliniere a unor aspecte esențiale ale frumosului din realitate și o critică, în mare măsură justă și principială, a unor manifestări subiectiviste în estetică.

V. P.

O nouă „desființare" a filozofiei

În nr. 3/1960 al revistei franceze *Revue philosophique de la France et de l'étranger*, N. Chastaing semnează un articol consacrat lui *Wittgenstein și problemelor cunoașterii celuilalt*, cu ocazia traducerii în limba franceză a lucrării *Philosophical Investigations*, (Oxford, 1953).

În spiritul lucrării lui Wittgenstein, articolul își propune să „desființeze" filozofia de pe pozițiile semanticii. „Problemele filozofice trebuie totalmente anihilate" (p. 137), citează autorul articolului pe Wittgenstein. Acesta, se spune în articol, ar fi descoperit că filozofia este o boală. Simptomele prin care această boală poate fi recunoscută sînt: a) apariția contradicțiilor, b) căutarea esențelor ascunse, c) încercările de a da definiții. În ceea ce privește remediul acestei boli, Wittgenstein prescrie următoarea rețetă: „Pentru ca filozofii să se vindece, ei trebuie făcuți conștienți de excentricitățile lor verbale... Ei trebuie să fie readuși la ordine lingvistică, pe baza unei clare expuneri a felului nostru de a vorbi" (p. 302).

Pe această bază deci, a unei explicări clare a modului de a vorbi, autorul articolului, urmînd firul gîndirii lui Wittgenstein, desființează — cu titlul de exemplu — două concepți filozofice, și anume solipsismul și scepticismul.

Iată argumentația prin care se „desființează" solipsismul: pot eu să simt oare durerea ta de dinți? — se întreabă autorul. Întrebarea este absurdă, fără sens, răspunde Chastaing. Omul nu poate simți decît eul său propriu. El nu poate simți durerea celuilalt, o poate doar observa pe baza semnelor exterioare ale durerii, tot așa cum el nu se poate întreba dacă știe sau nu că îl doare ceva, deoarece durerea se simte prin introspecție și nu prin cunoaștere. Tot solipsismul, scrie autorul, nu provine decît dintr-un abuz lingvistic, din întrebuințarea incorectă a verbului a simți. „Solipsismul ar fi deci corect — scrie autorul — dacă ar susține că propozițiile «mă dor dinții» și «îl dor dinții» aparțin unor planuri diferite... Dar cînd solipsistul pretinde că are anumite lucruri pe care celălalt nu le are, el este absurd și comite tocmai eroarea de a pune cele două judecăți pe același plan".

În ceea ce privește scepticismul, acesta este desființat în felul următor:

Scepticul presupune, scrie autorul, că expresia feței poate ascunde veritabilele sentimente umane; el presupune deci că fiecare om joacă comedie. O asemenea concepție însă se bazează pe un abuz de termeni, înțelesul cuvintelor „artist" și „comediant" fiind ilicit extinse. Cuvîntul „comediant" denumește doar un grup specific de oameni

și nu întreaga omenire; cuvîntul artist se referă la o sferă și mai restrînsă. Așadar, ,,scepticii abuzează de limbaj cînd presupun sub orice expresie a feței arta de a ascunde; ei utilizează prost vocabularul, cuvîntul înșelăciune, cînd acuză toate expresiile celuilalt de a putea fi înșelătoare"(p. 310).

Pentru a demasca falsitatea solipsismului sau a scepticismului, ori a oricărui alt curent filozofic, nu este deci nevoie de altceva, în concepția autorului, decît de o analiză semantică. În articolul lui Chastaing, gnoseologia curentelor ,,combătute" nu este de fel expusă în esența ei, ci transpusă pe un plan bizar, cu intenția de a ridiculiza filozofia.

Neopozitivismul și semantica nu sînt însă simple scamatorii, ci curente filozofice care atacă toate problemele epistemologice esențiale de pe poziții fundamental false. Neopozitivismul susține că toate judecățile se împart în trei categorii: judecăți sintetice, analitice și judecăți lipsite de sens. Prima clasă de judecăți este constituită din simboluri experimentale; a doua nu are nici o legătură cu experiența, ci se referă la organizarea strict convențională a simbolurilor; a treia, în fine, include orice teorie cu caracter general.

Pornind deci de la două teze false, anume că experiența nu ne relevă realitatea înconjurătoare, ci doar niște simboluri (teză neargumentată, ci doar postulată de neopozitivism), și că legile logicii sînt convenționale, ele neavînd origine experimentală (teză demonstrată în mod fals printr-o interpretare viciată a logicii matematice), neopozitivismul ,,fundamentează" din punct de vedere teoretic semantica. Reducerea pozitivistă a reflectării senzoriale la simple simboluri, strălucit combătută de Lenin în *Materialism și empiriocriticism*, și reducerea reflectării raționale la organizarea convențională a simbolurilor, deci la o simplă gramatică, transformă teoria științifică dintr-o reflectare adecvată a realității într-un simplu limbaj. În acest fel, neopozitivismul ,,fundamentează" necesitatea semanticii, a analizei limbajului.

Cei doi piloni ai construcției neopozitiviste, teoria simbolurilor și cea a convenționalismului legilor gîndirii, sînt completamente false. Ele rup omul de lumea înconjurătoare, scindează realitatea într-un obiect incognoscibil și într-o subiectivitate nelegată de obiect. Urmarea acestei sciziuni este că succesele practice, tehnica grandioasă a zilelor noastre nu pot fi explicate în ultimă instanță.

Numai concepția materialistă a legăturii intime dintre obiect și subiect, a provenienței obiective a subiectului și, în consecință, a reflectării obiectului de către subiect, poate da o explicație satisfăcătoare a dominației omului asupra naturii.

Tezele de bază ale neopozitivismului sînt *identice* cu tezele de bază ale oricărei filozofii idealist-subiective din toate timpurile, doar argumentația și învelișul exterior diferă.

Această teorie, complet falsă și profund reacționară, stă la baza semanticii. În această concepție deci, filozofia nu se referă la realitate; ea ar fi, pe de o parte, un conglomerat de inepții, de judecăți fără sens, cu caracter general (teorii privitoare la existență, cauzalitate, contradicție etc.) — de unde efortul de a o ridiculiza—, iar pe de altă parte o gramatică. Rolul semanticii ar fi de a epura gramatica de zgura judecăților fără sens.

Neopozitivismul, ca orice concepție filozofică idealistă, poate fi combătut pe diverse planuri. El poate fi analizat și combătut pe baza datelor științifice; pe plan logic, pe baza contradicțiilor lăuntrice sistemului; analiza conținutului social, de clasă al pozitivismului relevă cel mai clar rolul său reacționar; un curent filozofic poate fi combătut însă și pe baza unor concluzii absurde cărora sistemul respectiv le dă naștere. Se pare că de această ultimă sarcină s-a achitat în mod involuntar autorul articolului, N. Chastaing. Dorind să ridiculizeze filozofia în general, el a reușit să ridiculizeze semantica, variantă a neopozitivismului.

C. D.

Despre principiile gîndirii

Iraționalismul gîndirii filozofice burgheze contemporane își pune amprenta și asupra cercetării originii principiilor gîndirii (legea identității, a noncontradicției și a terțiului exclus). Incapacitatea de a rezolva problema proveniență acestor principii este funciară reprezentanților ideologici ai unei clase a cărei existență și-a pierdut orice rațiune istorică.

În această direcție se situează și articolul lui Martin Heidegger privitor la principiile gîndirii, publicat de revista *Arguments* (nr. 3/1960). „În raportul nostru cu legile gîndirii, ne aflăm într-o situație ciudată — scrie Heidegger — ... Căci, bine privite, principiile gîndirii nu se lasă demonstrate... Orice demonstrație este deja o activitate a gîndirii. Demonstrația este deci aservită legilor gîndirii" (p. 27).

Acest pretins cerc vicios al logicii formale, în care principiile gîndirii nu pot fi demonstrate deoarece demonstrația însăși se efectuează pe baza acestor legi, a fost spart — după Heidegger — de către dialectica hegeliană, care deschide o nouă dimensiune gîndirii. „Prin dialectică — scrie Heidegger — gîndirea cîștigă regiunea în interiorul căreia ea se poate gîndi pe sine însăși în mod complet ... Prin intrarea gîndirii în dimensiunea dialecticii, s-a deschis posibilitatea de a plasa legile gîndirii în regiunea unei măsuri mai fundamentale" (p. 29).

Măsura „mai fundamentală" în care Hegel plasează gîndirea, arată Heidegger, este contradicția: legile gîndirii spun mai mult decît ne spune *forma* lor abstractă, gîndirea contrazicînd în permanență forma abstractă a acestor legi.

Dar, prin dezvăluirea contradicțiilor inerente legilor logicii formale, gîndirea nu este plasată încă într-o altă dimensiune, în care ea poate fi măsurată. Această nouă dimensiune se deschide exclusiv prin relevarea proveniență, originii gîndirii, a raportării ei la ceva exterior. Pentru idealismul obiectiv, gîndurile „nu sînt fabricate de intelectul nostru de muritor; dimpotrivă, intelectul este acela care este obligat să le răspundă... Nu noi, oamenii, avem gînduri, ci gîndurile vin la noi, muritorii, a căror existență se află în gîndire ca în fundamentul ei" (p. 31).

Pentru idealismul subiectiv al lui Fichte, gîndirea se plasează în dimensiunea mai generală a subiectului; eu sînt eu, ar fi — după Fichte — anterioară, exterioară și superioară legilor logicii formale.

Heidegger, descriind și discutînd aceste două poziții, oscilează între ele, fără a se opri integral la vreuna. Dar înainte de a trage concluziile agnostice ale articolului: „Să mărturisim liniștit: proveniența principiilor gîndirii... care își pune sieși legi... rămîn pentru noi voalate într-o obscuritate" (p. 32), Heidegger amintește și poziția marxistă, pe care o consideră însă, nici mai mult nici mai puțin, decît tot un idealism obiectiv.

Heidegger, arătînd că tînărul Marx a găsit fundamentul istoriei mondiale în munca umană, scrie: „Că Marx, contrar lui Hegel, vede esența realității nu în spiritul absolut care devine conștient de el însuși, ci în omul producîndu-se pe sine însuși și producînd mijloacele vieții sale, acesta îl duce fără îndoială... la o opoziție extremă față de Hegel; dar prin această opoziție, Marx rămîne în interiorul metafizicii lui Hegel ... Orice producție este deja prin sine însăși reflexie; orice producție este gîndire" (p. 33).

Așadar, „argumentul" prin care Heidegger vrea să demonstreze că marxismul ar fi un idealism obiectiv este următorul: dezvăluirea muncii, adică a activității umane materiale complexe, la originea autoformării omului, n-ar însemna în fond o ruptură cu idealismul obiectiv, deoarece muncii trebuie să-i preexiste gîndirea.

Or, pentru marxism, care dezvăluie rolul fundamental al muncii în procesul de autoformare a omului, punctul de pornire al filozofiei materialist-dialectice nu este omul ca subiect, subiectivitatea, ci existența obiectivă a realității materiale. Subiectivitatea nu este un dat prim; ea nu apare *ex abrupto*, din nimic, ci este pregătită printr-o întreagă istorie a dezvoltării mate-

riei vii. Faptul că animalele *trăiesc* este o dovadă a faptului că reacțiile lor față de mediul înconjurător sînt adecvate. În caz contrar, ele ar pieri inevitabil. Tradus într-un limbaj filozofic, acest lucru înseamnă că animalele *reflectă* mediul înconjurător (cel puțin la nivelul necesar pentru a vieții) și *că* **structura** *fundamentală a comportamentului lor* s-a mulat pe structura fundamentală a realității înconjurătoare. (Dacă față de cauzalitatea care domnește în lumea materiei inerte comportamentul animal n-ar fi și el cauzal, animalul nu ar putea supraviețui.) Munca, prin care omul se autocreează, devine posibilă la un asemenea nivel al filogenezei la care „psihicul" animal se mulează de aproape după realitate, ceea ce se vădește în structura complexă a comportamentului lui. *Preexistențe* muncii nu sînt, așadar, principiile gîndirii, ale unei gîndiri absolute, impersonale (idealism obiectiv), ci o reactivitate animală cu o structură reflectorie, care *se transformă* la om, în și prin procesul muncii, în scheme de gîndire, în legi și principii de gîndire. Mediat de îndelungatul proces al dezvoltării reactivității animale, cu un caracter reflectoriu crescînd, care se exprimă în complicarea comportamentului animal, legile elementare ale realității devin principii fundamentale ale gîndirii. Principiile gîndirii „preexistă" deci gîndirii, dar nu ca principii, ci ca legi materiale. În acest fel, materialismul dialectic deschide realmente o nouă dimensiune gîndirii, o dimensiune în care cercul vicios — cum să demonstrăm principiile gîndirii, dat fiind că demonstrația însăși face uz necesarmente de aceleași principii pe care vrea să le demonstreze — este spart, deoarece principiile gîndirii sînt desprinse din legile lumii obiective, iar apariția principiilor gîndirii, identice cu legile lumii obiective, este explicată prin medierea comportamentului animal cu un caracter reflectoriu.

Fabricarea uneltelor înseamnă trecerea de la mularea inconștientă după legile naturii la folosirea lor, de la o atitudine pasivă la una activă, de la reacții spontane la conștiință.

Așadar, prin dezvăluirea muncii ca punct nodal al dezvoltării, prin care omul se autocreează, marxismul nu numai că nu se integrează în metafizica hegeliană, așa cum afirmă Heidegger, ci, dimpotrivă, neagă definitiv această metafizică și deschide acea dimensiune, acel orizont în care gîndirea însăși poate fi măsurată și plasată; dar în fața clarviziunii materialiste a acestei perspective, Heidegger preferă să se mențină în „obscuritate", în iraționalismul care caracterizează atît orientarea sa filozofică, cît și impasul filozofiei burgheze contemporane.

C. D.

BULETIN BIBLIOGRAFIC

* * * *Marx şi Engels despre educaţie şi învăţământ*, Edit. de stat didactică şi pedagogică Bucureşti, 1960, 380 p.

V. I. LENIN, *Despre presă*, Edit. politică, Bucureşti, 1960, 848 p.

BALACI ALEXANDRU, *Noi studii italiene*, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1960, 366 p.

* * * *Curs de socialism ştiinţific*, I, II, Edit. politică, Bucureşti, 1960, vol. I, 430 p., vol. II, 286 p.

* * * *Dialectica marxistă şi ştiinţele moderne*, Edit. politică, Bucureşti, 1960, 416 p.

* * * *Greva generală din Romînia*. 1920, Edit. politică, Bucureşti, 1960, 444 p.

* * * *Probleme de automatizare. Folosirea maşinilor electronice de calcul în industrie şi economie*, vol. II, Edit. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1960, 168 p.

* * * *Probleme ale dezvoltării şi consolidării agriculturii socialiste*, Edit. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1960, 386 p.

HUTIRA E. şi OPRIŞAN M., *Politica Partidului Muncitoresc Romîn de industrializare socialistă a ţării*, Edit. politică, Bucureşti, 1960, 90 p.

PREDA V., *Din istoria luptei dintre materialism şi idealism în biologie*, S.R.S.C., Bucureşti, 1960, 86 p.

TOMIN UROŞ, *Rolul abstracţiilor în ştiinţele naturii*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1961, 215 p.

VITNER ION, *Meridiane literare*, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1960, 384 p.

К. МАРКС и Ф. ЭНГЕЛЬС, Сочинения, издание второе, том 17, Государственное издательство политической литературы, Москва, 1960, 842 стр. (K. Marx şi F. Engels, *Opere*, ediţia a doua, vol. 17, Editura de stat pentru literatura politică, Moscova, 1960, 842 p.).

В. И. ЛЕНИН, Сочинения, издание четвертое, том 39, Государственное издательство политической литературы, Москва, 1960, 840 стр. (V. I. Lenin, *Opere*, ediţia a patra, vol. 39, Editura de stat pentru literatura politică, Moscova, 1960, 840 p.).

В. И. ЛЕНИН, Избранные произведения, том 1, 2, Государственное издательство политической литературы, Москва, 1960, 844 (I), стр. 761 (2) стр. (V. I. Lenin, *Opere alese*, vol. 1, 2, Editura de stat pentru literatura politică, Moscova, 1960, 844 (1) p. 761 (2) p.).

В. И. ЛЕНИН, Избранные произведения, том 3, Государственное издательство политической литературы, Москва, 1961, 818 стр. (V. I. Lenin, *Opere alese*, vol. 3, Editura de stat pentru literatura politică, Moscova, 1961, 818 p.).

АФАНАСЬЕВ В. Г., Основы марксистской философии, Издательство социально-экономической литературы, Москва, 1960, 352 стр. (Afanasiev V. G., *Bazele filozofiei marxiste*, Editura pentru literatura social-economică, Moscova 1960, 352 p.).

БЕРРОУЗ Д., Мыслители и казначеи, Государственное издательство политической литературы, Москва, 1960, 80 стр. (D. Barrows, *Gînditori și trezorieri*, Editura de stat pentru literatura politică, Moscova, 1960, 80 p.).

* * * Вопросы теории познания и логики, Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1960, 342 стр. (*Probleme ale teoriei cunoașterii și logicii*. Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1960, 342 p.).

ГАК Г. М., Учение об общественном сознании в свете теории познания, Издательство ВПШ и АОН при ЦК КПСС, Москва, 1960, 200 стр. (Gak G. M., *Învățătura despre conștiința socială în lumina teoriei cunoașterii*, Editura Școlii Superioare de Partid și a Academiei de Științe Sociale de pe lîngă C.C. al P.C.U.S., Moscova, 1960, 200 p.).

ГЕИДЕН Г., Критика немецкой геополитики, Издательство иностранной литературы, Москва, 1960, 308 стр. (Heyden G., *Critica geopoliticii germane*, Editura pentru literatura străină, Moscova, 1960, 308 p.).

* * * Гносеологическое содержание логических форм и методов, Издательство Киевского Университета, 1960, 126 стр. (*Conținutul gnoseologic al formelor și metodelor logice*, Editura Universității din Kiev, 1960, 126 p.).

ГУТНОВА Е. В., Возникновение английского парламента, Издательство Московского Университета, 1960, 580 стр. (Gutnova E.V., *Apariția parlamentului englez*, Editura Universității din Moscova, 1960, 580 p.).

ЗИНОВЬЕВ А. А., Философские проблемы многозначной логики, Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1960, 140 стр. (Zinoviev A. A., *Probleme filozofice ale logicii polivalente*, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1960, 140 p.).

МАЛЫШЕВ И. В., О роли народных масс в советском социалистическом обществе, Издательство Академии Наук СССР, 160 стр. (Malîșev I. V., *Despre rolul maselor populare în societatea socialistă sovietică*, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., 160 p.).

* * * Очерки марксистско-ленинской эстетики. Второе издание, Издательство Академии художеств СССР, Москва, 1960, 432 стр. (*Studii de estetică marxist-leninistă*, ediția a doua, Editura Academiei de Arte a U.R.S.S., Moscova, 1960, 432 p.).

* * * Политическая экономия социализма, Издательство социально-экономической литературы, Москва, 1960, 528 стр. (*Economia politică a socialismului*, Editura pentru literatura social-economică, Moscova, 1960, 522 p.).

* * * Против современного ревизионизма в философии и социологии, Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1960, 404 стр. (*Împotriva revizionismului contemporan în filozofie și sociologie*, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1960, 404 p.).

РАЗУМНЫЙ В. А., О природе художественного обобщения, Издательство социально-экономической литературы, Москва, 1960, 144 стр. (Razumnîi V. A., *Despre natura generalizării artistice*, Editura pentru literatura social-economică, Moscova, 1960, 144 p.).

* * * Философские вопросы физики и химии, Академия Наук СССР, Уральский филиал, Свердловск, 1959, 96 стр. (*Probleme filozofice ale fizicii şi chimiei*, Academia de Ştiinţe a U.R.S.S., Filiala din Ural, Sverdlovsk, 1959, 96 p.).

* * * Философская энциклопедия, Государственное научное издательство „Советская энциклопедия" том I, Москва, 1960, 504 стр. (*Enciclopedia filozofică*, Editura ştiinţifică de stat. „Enciclopedia sovietică", Moscova, 1960, 504 p.).

DIN SUMARELE REVISTELOR STRĂINE

„ВОПРОСЫ ФИЛОСОФИИ"

1960, № 12

Исторические документы мирового коммунистического движения (Documentele istorice ale mişcării comuniste mondiale).

Фридрих Энгельс и современность (Friedrich Engels şi contemporaneitatea).

В. В. Николаев, О развитии социалистической государственности в коммунистическое общественное самоуправление (V. V. Nikolaev, Dezvoltarea statului socialist şi autoadministrarea obştească comunistă).

Н. И. Болдырев, О принципах коммунистического воспитания молодого поколения (N. I. Boldîrev, Despre principiile educaţiei comuniste a tinerei generaţii).

Г. М. Дубинин (Ленинград), Воспитание молодежи на революционных и трудовых традициях завода (G. M. Dubinin (Leningrad), Educaţia tineretului în spiritul tradiţiilor revoluţionare şi de muncă în uzine).

Член-корр. АН СССР Б. М. Кедров, Историческое и логическое в развитии научного познания (B. M. Kedrov, Membru corespondent al Acad. de Ştiinţe a U.R.S.S., Istoricul şi logicul în dezvoltarea cunoaşterii ştiinţifice).

М. Э. Омельяновский, Диалектическое противоречие в современной физике (M. E. Omelianovski, Contradicţia dialectică în fizica actuală).

Е. С. Громов, Проблема идеала в философии (E. S. Gromov, Problema idealului în filozofie).

За ленинскую партийность философии (Тезисы философской комиссии при ЦК Венгерской Социалистической Рабочей Партии о положении и задачах на философском фронте) (Pentru partinitatea leninistă a filozofiei (Tezele comisiei de filozofie de pe lîngă C. C. al Partidului Muncitoresc Socialist Ungar despre situaţia şi sarcinile frontului filozofic)).

Лесли Моррис (Канада), Распространение и развитие марксистской теории и философии в Канаде (Leslie Morris (Canada), Răspîndirea şi dezvoltarea teoriei şi filozofiei marxiste în Canada).

Г. А. Югай (Алма-Ата), Проблемы целостности растительного организма (G. A. Iugai (Alma-Ata), Problema integrităţii organismului vegetal).

ВОПРОСЫ ФИЛОСОФИИ,
1961, № 1

Б. С. Украинцев, Укрепление единства и сплоченности стран социалистического лагеря (B. S. Ukrainţev, Întărirea unităţii şi coeziunii ţărilor lagărului socialist).

Д. Зарине, Некоторые черты национально-освободительного движения народов колониальных и зависимых стран (D. Zarine, Unele trăsături ale mişcării de eliberare naţională a popoarelor din ţările coloniale şi dependente).

А. Н. Леонтьев, О социальной природе психики человека (A. N. Leontiev, Despre natura socială a psihicului omului).

И. А. Акчурин, Философское значение основных идей современных теорий „элементарных" частиц (I. A. Akciurin, Însemnătatea filozofică a ideilor fundamentale din actualele teorii ale particulelor „elementare").

А. Г. Кгоров, Джон Дьюи и его эстетическое „кредо" (A. G. Kgorov, John Dewey şi „crezul" său estetic).

К. А. Шварцман, Неопозитивизм уничтожает этику (K. A. Şvarţman, Neopozitivismul distruge etica).

Марио Бунге (Аргентина), Научный подход к этике (Mario Bunge (Argentina), Abordarea ştiinţifică a eticii).

Научные сообщения и публикации
(Comunicări ştiinţifice şi publicaţii)

Б. В. Гнеденко, О статье А. Я. Хинчина „Частная теория Р. Мизеса и современные идеи теории вероятностей" (E. V. Gnedenko, Despre articolul lui A.I. Hincin „Teoria frecvenţei a lui R. Mises şi ideile actuale ale teoriei probabilităţilor").

А. Я. Хинчин, Частная теория Р. Мизеса и современные идеи вероятностей (A. I. Hincin, Teoria frecvenţei a lui R. Mises şi ideile actuale ale teoriei probabilităţilor).

Дискуссии и обсуждения
(Discuţii şi dezbateri)

В. И. Приписнов (Сталинабад), О соотношении исторического материализма и исторической науки (B. I. Pripisnov (Stalinabad), Despre raportul dintre materialismul istoric şi ştiinţa istorică).

Я. Е. Эльсберг, Схоластические концепции (I. E. Elsberg, Concepţiile scolastice).

DEUTSCHE ZEITSCHRIFT FÜR PHILOSOPHIE
1960, nr. 10

G. Heyden u. Alfred Pietschmann, *Der Grundwiderspruch in Deutschland und die Rolle der DDR bei seiner Lösung* (Contradicţia fundamentală în Germania şi rolul R.D.G. în rezolvarea ei).

H. Reinhold, *Zur Politik der friedlichen Koexistenz unter den gegenwärtigen Bedingungen* (Asupra politicii de coexistenţă paşnică în condiţiile actuale).

I. I. Charapinski., *Moral und Politik* (Morală și politică).

H. Ley, *NATO-Unfreiheit in rechtssozialdemokratischer Mißgestalt* (Non libertatea NATO în deformarea social-democrației de dreapta).

W. Strauss, *Der Antagonismus zwischen Arbeiterklasse und bürgerlichem Staat und der moderne Reformismus* (Reformismul modern și antagonismul dintre clasa muncitoare și statul burghez).

G. Huth u. W. Butter, *Die westdeutsche bürgerliche Soziologie und der Adenauer-Staat* (1. Teil) (Sociologia burgheză vest-germană și statul lui Adenauer (partea I).

G. Klaus, *Das Verhältnis von Kausalität und Teleologie in kybernetischer Sicht* (Raportul dintre cauzalitate și teleologie din punctul de vedere al ciberneticii).

DEUTSCHE ZEITSCHRIFT FÜR PHILOSOPHIE
1960, nr. 11—12

R. Schulz, *Der Deutschlandplan des Volkes — schöpferische Anwendung der Grundgedanken von Friedrich Engels zur nationalen Frage* (Planul poporului cu privire la Germania — aplicare creatoare a ideilor fundamentale ale lui Friedrich Engels asupra problemei naționale).

H. Jacob, *Friedrich Engels' Lehre von der Freiheit des Menschen—eine scharfe Waffe im Kampf gegen die imperialistische Freiheitsdemagogie* (Învățătura lui Friedrich Engels despre libertatea omului — o armă ascuțită în lupta împotriva demagogiei imperialiste despre libertate).

H. Hörz, *Die dialektische Methode von Friedrich Engels und die moderne Physik* (Metoda dialectică a lui Friedrich Engels și fizica modernă).

N. W. Karabanow, *Die Engelssche Dialektik und der moderne amerikanische Metaphysiker Sydney Hooke* (Dialectica lui Engels și metafizicianul american contemporan Sydney Hook).

K. Heidenreich, *Die marxistisch-leninistische Theorie von den Klassen und vom Klassenkampf im Zerrspiegel des Revisionisten Dahrendorf* (Teoria marxist-leninistă a claselor și luptei de clasă în oglinda deformatoare a revizionistului Dahrendorf).

G. Huth u. W. Butter, *Die westdeutsche bürgerliche Soziologie und der Adenauer-Staat* (2. Teil) (Sociologia burgheză vest-germană și statul lui Adenauer (partea a 2-a)).

L. Hass u. H. Malorny, *Wesen und Rolle der psychologischen Kriegsführung des westdeutschen Militarismus* (*Thesen*) (Esența și rolul războiului psihologic dus de militarismul vest-german (teze)).

W. Kühn, *Die Bändigung des deutschen Imperialismus und Militarismus — Voraussetzung für die Entwicklung einer humanistischen nationalen Kultur und Kunst* (Încătușarea imperialismului și a militarismului german — premisă pentru dezvoltarea unei culturi și arte naționale umaniste).

A. Kosing, *Über die Einheit von Dialektik und Erkenntnistheorie im dialektischen Materialismus* (Despre unitatea dintre dialectică și teoria cunoașterii în materialismul dialectic).

S. Saizewa, *Zur Rolle der Sprache im Erkenntnisprozess* (Asupra rolului limbii în procesul cunoașterii).

H. Beyer, *Der „religiöse Sozialismus" in der Weimarer Republik* („Socialismul religios" în Republica de la Weimar).

Korrespondenz
(Corespondență)

Pavloff-Stereff, V., *Die Dialektik in der Tätigkeit des vegetativen Nervensystems* (Dialectica în activitatea sistemului nervos vegetativ).

G. Franke, *Die imperialistische Europaidee im Dienste der Kriegsvorbereitung des deutschen Imperialismus* (Ideea imperialistă a Europei în slujba pregătirii unui război de către imperialismul german).

K. Kneist, *Über Wesen und soziale Bedeutung der sozialistischen Gemeinschaftsarbeit* (Despre esența și însemnătatea muncii socialiste în comun).

ФИЛОСОФСКА МИСЪЛ
1960, № 4

Никола Филчев, Мирното съвместно съществуване и борбата на идеологическия фронт (Nikola Filcev, Coexistența pașnică și lupta pe frontul ideologic).

Н. Стефанов, По въпроса за съдържанието и формата на теоретическото и историческото познание (N. Stefanov, Despre problema conținutului și formei cunoașterii teoretice și istorice).

Ст. Попеску (Букурещ), Гносеологически елементи в съвременната научна теория за пространство и времето (St. Popescu (București), Elemente gnoseologice în teoria modernă a spațiului și timpului).

Стойко Попов, Причинност, цел и целесъобразност (Stoiko Popov, Cauzalitate, scop, finalitate).

Асен Игнатов, Съвременни буржоазни теории за произхода на диалектическия материализъм (Asen Ignatov, Teoriile burgheze contemporane cu privire la originea materialismului dialectic).

Дискусии и обсъждания
(Discuții și dezbateri)

Панайот Гиндев, Против разпространението на буржоазии теории в социалистическото наказателно право и в социалистическия наказателен процес (Panaiot Ghindev, Împotriva răspîndirii teoriilor burgheze în dreptul penal socialist și procedura penală socialistă).

Иван Костов, За противоречието в продукцията на ТКЗС (Ivan Kostov, Despre contradicțiile în producția gospodăriilor agricole colective.

ФИЛОСОФСКА МИСЪЛ
1960, № 5

Асен Чаракчиев, Основното съдържание на съвременната епоха (Asen Cearakciev, Conținutul esențial al epocii contemporane).

Д. П. Горски (Москва), Абстрахиране на свойства и образуване на понятия чрез отношения от типа на равенството (D. P. Gorski (Moscova), Abstracția proprietăților și formarea noțiunilor prin intermediul raporturilor de tipul egalității)

Петър-Емил Митев, Тъждеството на субекта и обекта в гносеологията на Шелинг и гносеологията на Хегел (Petăr-Emil Mitev, Identitatea dintre subiect şi obiect în gnoseologia lui Schelling şi gnoseologia lui Hegel).

Дискусии и обсъждания
(Discuţii şi dezbateri)

Николай Ирибаджаков, За марксистко-ленинска трактовка на философските проблеми на биологията (Nikolai Iribadjakov, Pentru tratarea marxist-leninistă a problemelor filozofice ale biologiei).

Н. Николов, По въпроса за началото на социалистическия преврат в надстройката (N. Nikolov, Despre problema începutului transformării socialiste în suprastructură).

Кръстьо Горанов, Субстанция или обективно отношение (Kristio Goranov, Substanţa sau raportul obiectiv).

ФИЛОСОФСКА МЫСЪЛ,
1960, № 6

Уводна, Петнадесет години „Философска мисъл (Editorial. A cincisprezecea aniversare a revistei „Gîndirea filozofică").

Акад. Тодор Павлов, Диалектическият материализъм и някои въпроси на съвременното естествознание (Acad. Todor Pavlov, Materialismul dialectic şi unele probleme ale ştiinţelor naturii contemporane).

Акад. М. Б. Митин (Москва), Ленинизмът и крушението на колониалната система на империализма (M. B. Mitin (Moscova), Leninismul şi prăbuşirea sistemului colonial al imperialismului).

Вл. Румл — Вл. Мликовски (Прага), Някои характерни черти в развитието на марксистската философия (Vl. Ruml — Vl. Mlikovski (Praga), Unele trăsături caracteristice în dezvoltarea filozofiei marxiste).

Стефан Ангелов, Социалистическата държава през погледа на югославските ревизионисти (Stefan Anghelov, Statul socialist văzut de revizioniştii iugoslavi).

А. Валд (Букурещ), Ленинската теория на отражението — против съвременната буржуазна философия (H. Wald (Bucureşti), Teoria leninistă a reflectării — împotriva filozofiei burgheze contemporane).

А. Поликаров, Физическа действителност и идеалистически мистификации (A. Polikarov, Realitatea fizică şi mistificările idealiste).

Геno Цонков, Колективизмът — основна черта на комунистическия морал (Geno Ţonkov, Colectivismul — trăsătura fundamentală a moralei comuniste).

Добрин Спасов, Логическата мисъл пред стари и нови проблеми (Dobrin Spasov, Gîndirea logică în faţa problemelor vechi şi noi).

În

EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

a apărut:

STUDII DE LOGICĂ

de

ATH. JOJA

Sumar

Dialectica marxist-leninistă — baza metodologică a ştiinţelor

Dialectica materialistă şi ştiinţa contemporană

Elaborarea logicii dialectice de către V. I. Lenin în raport cu evoluţia generală a logicii

Asupra unor aspecte ale logicii dialectice

Despre tertium non datur

Elemente pentru explicarea deducţiei şi inducţiei

Originile logicii în Grecia

Prezenţa lui Aristotel în logica modernă

Definirea logicii în decursul timpurilor

Momentul chinez în istoria logicii

Duns Scot — un gînditor progresist în evul mediu

Bacon şi Descartes ca logicieni materialişti

Critica pozitivismului logic

Sociologia logicii

Marx şi logica modernă

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

ERATĂ

Pag.	rîndul	în loc de:	se va citi:	din vina:
545	6 de jos	XVIII	XIII	editurii
617	7 de sus	considerarea	desconsiderarea	autorului
632	6 „ „	nu au reuşit	nu a reuşit	„
632 (nota)		*Probleme de logică*	*Studii de logică*	„
633	16 de jos	capabilă	capabile	„
719	14 de sus	sclavia negrilor	; sclavia negrilor	editurii

c.3994 – Cercetări filozofice nr. 3/1951

INTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 2
BUCUREȘTI
c. 2494

Lei 6.—